

JOURNAL OF AWARENESS

International Peer-Reviewed and Open Access Electronic Journal
Uluslararası Hakemli ve Açık Erişimli Elektronik Dergi

ratingacademy.com.tr/ojs

Volume / Cilt : 3 Year / Yıl : 2018
Issue / Sayı : Special Issue / Özel Sayı 2018-1

E-ISSN : 2149-6544
DOI : 10.26809

ABOUT THE JOURNAL / DERGİ HAKKINDA

OWNER / SAHİBİ

Rating Academy Ar-Ge, Yazılım, Danışmanlık, Yayıncılık, Eğitim ve Organizasyon Ltd. Şti.

EDITORS / EDITÖRLER

Assoc. Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN, Çanakkale Onsekiz Mart University/*TURKEY* (*Chief Editor*)

Assist. Prof. Dr. Nilay KÖLEOĞLU, Çanakkale Onsekiz Mart University/*TURKEY* (*Co-Editor*)

SECTION EDITORS / ALAN EDITÖRLERİ

Assist. Prof. Dr. Halide OKUMUŞ, Çanakkale Onsekiz Mart University/*TURKEY*

Assist. Prof. Dr. Fatih KANA, Çanakkale Onsekiz Mart University/*TURKEY*

WEB EDITOR / WEB EDITÖRÜ

Lecturer **Cumali YAŞAR**, Çanakkale Onsekiz Mart University/*TURKEY*

Contact / İletişim:

Sarıcaeli Köyü ÇOMÜ Sarıcaeli Yerleşkesi No: 276 D-I, Çanakkale / TÜRKİYE

Gsm : +90 555 477 00 66

E-mail : joa@ratingacademy.com.tr ; msahin@ratingacademy.com.tr

Web: <http://ratingacademy.com.tr/journals/index.php/JoA>

ABSTRACTING & INDEXING

	CEEOL (Central And Eastern European Online Library)			OPAC Plus
	Infobase Index			Directory of Research Journals Indexing (DRJI)
	Bielefeld Academic Search Engine(BASE)			World Wide Science
	Google Scholar			German National Library of Science and Technology (TIB)
	ASOS Index			Scilit
	AcademicKeys			Scipio.ro
	I2OR			OAJI
	Scientific World Index			Cite Factor
	Polish Scholarly Bibliography (PBN)			Journal Factor
	Cosmos Impact Factor			ScopeMed: Directory of Medical Articles
	Research Bible			Digital Object Identifier System
	Scholarsteer			CrossRef

JOURNAL OF AWARENESS

	Root_Index			Budapest Open Access Initiative
	PKP Index			DIIF
	Journal Index			OCLC WorldCat
	Scientific Indexing Services (SIS)			German Journal Database (ZDB): Zeitschriftendatenbank
	ISIFI			Turkish Journal Park Academic
	International Society for Research Activity (ISRA)			Electronic Journals Library
	<i>Society of Economics and Development</i>			The Library of Congress
	<i>Harvard Library HOLLIS</i>			Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)

EDITORIAL BOARD / EDİTORYAL KURUL

- Adrian RUNCEANU**, Constantin Brancusi University from Targu Jiu, Romania
Agnieszka SZPLIT, The Jan Kochanowski University, Poland
Andrea QUINTILIANI, Pegaso Telematin University, Italy
Andreas YUMARMA, President University, Indonesia
Ayhan ESI, Adiyaman University, Turkey
Araz ASLANLI, Azerbaijan State Economics Üniversitesi, Azerbaijan
Francisco Fernando Ribeiro RAMOS, Coimbra Business School, Portugal
Goran PERIC, Business School of Applied Studies, Serbia
Hasan KAPLAN, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey
Helena SANTOS-RODRIGUES, Instituto Politécnico de Viana do Castelo, Portugal
Irvan TRANG, Sam Ratulangi University, Indonesia
Lyudmila ZINCHENKO, Bauman Moscow State Technical University, Russian Federation
Mahmaod Ibrahim AL-RAWAD, Al Hussein Bin Talal University, Jordan
Mario J. PINHEIRO, Universidade de Lisboa - UL, Portugal
Michal CHMIELECKI, Clark University, United States
Mumtaz Hussain SHAH, University of Peshawar, Pakistan
Neşet AYDIN, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey
Octavio REYES, Universidad Virtual del Estado de Guanajuato (UVEG), Mexico
Olayinka Idowu KAREEM, Philipps University of Marburg, Germany
Özge UYSAL ŞAHİN, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey
Paola FERRETTI, Dipartimento di Economia e Management University of Pisa, Italy
Sameh AILOUNI, Yarmouk University, Jordan
Sibel GÜVEN, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey
Slobodan Rajko ČEROVIĆ, Singidunum University, Serbia
Turgay BERKSOY, Marmara University, Turkey

YAYIN İLKELERİ

1. Dergide yayınlanmak üzere gönderilen yazıların daha önce **başka bir yerde yayınlanmamış olması veya yayınlanmak üzere gönderilmemiş olması** gerekir. Daha önce **konferanslarda sunulmuş ve özeti yayınlanmış çalışmalar**, bu durum belirtilmek üzere kabul edilebilir. Ayrıca, çalışma **bir kurum tarafından destek görmüşse veya tezden üretilmişse** çalışmanın başlığına verilecek dipnotla bu durumun belirtilmesi gerekir. Yayın için gönderilmiş çalışmalarını herhangi bir nedenle dergiden çekmek isteyenlerin bir yazı ile dergi yönetimine başvurmaları gerekir. Yayın kurulu, gönderilmiş yazılarda makale sahiplerinin bu koşullara uymayı kabul ettiklerini varsayar.
2. *Journal of Awareness*'e sunulan makaleler, başka bir çalışmadan kısmen ya da tamamen kopyalanmamış (plagiarizm) olup olmadıkları "iThenticate" tarama programı ile kontrol edildikten sonra hakemlere yollanır. Plagiarizm tespit edilen makaleler hakeme yollanmadan yazara iade edilir.
3. Yayın kurulu, yayın koşullarına uymayan yazıları yayınlamamak, düzeltmek üzere yazarına geri vermek, biçimce düzenlemek yetkisine sahiptir. Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, yayın kurulunun uygun gördüğü en az **iki hakem** tarafından değerlendirildikten sonra yayınlanması uygun görülürse dergide basılır. Bir hakemin olumlu diğer hakemin olumsuz görüş verdiği makaleler **üçüncü bir hakeme** gönderilir. Hakemlere gönderilecek yazılarda yazarın kimliği saklı tutulur.
4. Yazılar, Makale Takip Sistemi üzerinden elektronik ortamda gönderilmektedir. Bu sisteme Anasayfada yer alan "**Makale Gönder/Takip**" linkinden ulaşılabilir. Söz konusu sisteme kayıt yapıp makale gönderildikten sonra hakem süreciyle ilgili gelişmeler ve hakem değerlendirme raporları yazarlar tarafından kolaylıkla takip edilebilir.
5. Derginin yayın dili **Türkçe ve İngilizce**'dir. Türkçe makalelerin İngilizce başlığı ve özeti bulunmalıdır. Türkçe makalelerin Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğü'ne ve Yeni Yazım Kılavuzu'na uygun olması gerekir.
6. Makale gönderen yazar; ad ve soyadını, akademik ünvanını, çalıştığı kurumu, telefon numarasını, elektronik posta adresini, varsa çalışmasını destekleyen kurumu belirtmelidir.
7. Yayımlanan her türlü çalışmanın yayın hakkı dergiye aittir.
8. Dergiye gönderilen yazılara **teelif hakkı ödenmez**. Yayımlanan makalelerin teelif hakkı Dergiye aittir.
9. Dergide yayınlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlarını bağlar. Yazıların bütün hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.
10. Makale İnceleme ücreti yok
11. Makale yayınlama ücreti yok

PUBLICATION POLICIES

1. All manuscripts proposed to the **JoA** should not be previously published or submitted for publication elsewhere. The studies or their summaries which were presented in a conference or published can be accepted if it is stated in the manuscript before. Besides that if the study is supported by an institution or produced from a thesis, this must be footnoted on the title. If the studies were wanted to be revoked by any reason, it is needed to apply to the admin with a letter. Publication committee considers that the authors will keep the rules as editorial principles and author guidelines.
2. *The manuscripts sent to JoA are controled with "iThenticate" screening program in terms of having plagiarism.* If there is no plagiarism, they are sent to referees. But if there is a plagiarism, these manuscripts are sent back to writers without sending referee.
3. Publication Committee entitled to reject the manuscripts if not conformable with the conditions concerning the ortography and grammar or return back to the authors for correction or reform them. All manuscripts submitted to **JoA** are sent to at least **two referees** after the initial review of the editorial board with respect to formatting and content. After having positive feedbacks from both of the referees, the manuscripts are published. In case of having one positive and one negative feedback from the different referees, the manuscript is sent to **a third referee**. The reviewers are not apprised of the authors' names or institutions in the submitted manuscript; and authors are not told the identity of the referees.
4. Manuscripts are sent to online Manuscript Submission System and Information about the referee process for your manuscripts is given through Online Manuscript Submission System. Reviews can also be seen through this system from the following link " <http://ratingacademy.com.tr/journals/index.php/JoA/user/register> "
5. Manuscripts are wellcomed both in **Turkish** and **English**. Turkish manuscripts are required English title and abstract.
6. The author's name, surname, title, instution, phone number and e-mail adress must be added.
7. Copyright (printed or electronic) of the manuscripts are belong to **JoA**.
8. **No copyright payment.**
9. The responsibility of the idea exists in the published articles belongs to the authors
10. No article processing charges
11. No article submission charges

YAYIN ETİK KURALLARI

Journal of Awareness (JoA), yayın sürecinin her aşamasında etik davranış standartlarını benimsemeyi ve bunları yerine getirmeyi taahhüt etmektedir. Yayın Etik Komitesi (Committee on Publication Ethics - COPE), Açık Erişim Akademik Yayıncılar Derneği (Open Access Scholarly Publishers Association - OASPA) ve Cambridge Journals Etik Standartları ve Prosedürleri tarafından sağlanan genel etik yönergelerine sıkı bir şekilde bağlıdır. Bu yönergelerde belirtilen ilkelere ve genel yayın şartlarına bağlı olarak, mesleki ve etik standartlara göre editörler, hakemler ve yazarlar aşağıdaki sorumlulukları almalıdır. Yayın sürecinin düzgün ve etiğe uygun şekilde işlemesi bu sorumlulukların yerine getirilmesine bağlıdır.

Editörlerin Görevleri

- ❖ Baş editor ve ilgili editörler, dergiye yayınlanmak üzere gönderilen çalışmaların, 10 gün içinde, değerlendirmeye alınıp alınmadığını yazara bildirmelidir. Editör ve yardımcı/alan editörleri gönderilen çalışmaların hangilerinin yayınlanması gerektiğine karar vermekten sorumludur.
- ❖ Editörler dürüst, tarafsız, şeffaf ve bütünlük arz edici bir editorial politika izlemelidir.
- ❖ Dergiye gönderilen çalışmalar Baş editör veya ilgili editörler tarafından öncelikle intihal ihtimaline karşı kontrol edilmelidir. Bu aşamada intihal ihtimali olan çalışmalar, Baş editor ve ilgili editörler tarafından reddedilir.
- ❖ Dergiye gönderilen çalışmalarda yer alan yayınlanmamış yöntem ve bilgiler, yazarın açık yazılı izni olmaksızın hiçbir kimse tarafından kendi çalışması içinde kullanılmamalıdır.
- ❖ Dergiye gönderilen çalışmalar; yazarların sosyal, kültürel, ekonomik özellikleri ile dini inançları göz önüne alınmaksızın, sadece entelektüel değerleri çerçevesinde değerlendirilmelidir.
- ❖ Dergiye gönderilen çalışmalar, Baş editor ve ilgili editörler tarafından çalışmanın yazar(lar)ı, hakemleri, yardımcı/alan editörleri ve yayıncı dışında hiç kimseye ifşa edilmemelidir.
- ❖ Baş editor ve ilgili editörlerin dergiye gönderilen çalışmaların başka bir yazar ve/veya kurum ile çıkar çatışmasının olduğunu tespit etmesi halinde, çalışma yayın/değerlendirme sürecinden çekilmelidir.
- ❖ Dergiye gönderilen çalışmaların kabulü veya reddi ile ilgili son görüş baş editöre aittir. Editör çalışmanın özgünlüğü ve önemi gibi hususları dikkate alarak kararını vermelidir.
- ❖ Baş editör, dergiye gönderilen çalışmaların kabulü için yazarlara dergideki herhangi bir makaleye veya başka bir çalışmaya atıf yapması konusunda telkinde bulunmamalıdır.

Hakemlerin Görevleri

- ❖ Editör veya yardımcı editörler tarafından kendisine değerlendirme için gönderilen çalışmayı değerlendirme konusunda çalışma ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadığını hisseden ya da ivedi bir değerlendirme yapamayacak durumda olan bir hakem, editörü bu durumdan haberdar ederek değerlendirme görevinden ayrılmalıdır.

- ❖ Hakemler, gizlilik ilkesine riayet ederek değerlendirmesini yapmalıdır. Editörler dışındaki kişilere çalışmalar gösterilmemeli ve başkalarıyla çalışma hakkında tartışma yapılmamalıdır.
- ❖ Hakemler, inceleme sürecinde elde etmiş olduğu ayrıcalıklı bilgi ve fikirleri gizli tutmalı ve kişisel çıkarı için kullanmamalıdır. Ayrıca hakemler, değerlendirmesini yaptığı ve henüz yayınlanmamış çalışmanın verilerinin herhangi bir parçasını kullanmamalıdır.
- ❖ Hakem eleştirileri nesnel olarak yapılmalıdır. Yazara karşı hiçbir kişisel eleştiri yöneltilmemelidir. Hakemler, fikirlerini açık biçimde destekleyen argümanlarla ifade etmelidir.
- ❖ Hakemler değerlendirilen çalışmanın daha önce yayınlanmış başka bir çalışma ile arasında esaslı bir benzerlik veya örtüşmeyi tespit etmeleri halinde, durumu editöre iletmelidirler.
- ❖ Hakemler, yazarı ile aralarında rekabet, işbirliği veya başka türlü ilişki veya bağlantılar bulunduğunu tespit ettiği çalışmaları değerlendirmemelidir.
- ❖ Hakemler çalışmaları kendilerine verilen süre içinde, zamanında değerlendirmelidir.

Yazarların Görevleri

- ❖ Yazar(lar), aynı çalışma metnini aynı anda birden fazla dergiye göndermemelidir.
- ❖ Yazarlar çalışmalarına ilişkin verileri etik ilkeler çerçevesinde toplamalıdır. Yayımcı, editör ve hakem, çalışmanın dayanağını oluşturan ham verileri yazar(lar)dan talep edebilir.
- ❖ Dergiye gönderilen çalışmalar, yeterli düzeyde kaynak bilgisi ve ayrıntı içermelidir. Hileli ve bilinçli yanlış ifadeler etik olmayan durumlara yol açacağından kabul edilemez.
- ❖ Yazarlar tarafından dergiye gönderilen çalışmalar özgün olmalı ve çalışmanın özgün olduğu garanti edilmelidir. Eğer gönderilen çalışmalarda başkalarının çalışmalarını ve/veya kelimeleri kullanılıyorsa uygun bir şekilde atıf yapılmalıdır. Ayrıca yapılacak alıntı da bilimsel etik ve dergi yazım kurallarına uygun olmalıdır. Yazarlar gönderdikleri çalışmalarının esasını etkileyen önceki yayınlara atıf yapmak zorundadır.
- ❖ Yazarlar gönderdikleri çalışmaları destekleyen kuruluşları, finansal kaynakları veya çıkar çatışmasını beyan etmekle yükümlüdür.
- ❖ Dergiye gönderilen çalışmanın tasarımına, uygulanmasına veya yorumuna katkı sağlayan her kişi, çalışmada belirtilmelidir. Önemli katkıda bulunan tüm katılımcılar ilk yazarı takiben listelenmelidir. Bunun dışındaki kişiler ise çalışmanın “Teşekkür(Acknowledgement)” kısmına ilave edilmelidir.
- ❖ Yazar, dergide yayınlanmış çalışması içerisinde önemli bir yanlışlık veya kusur tespit ederse, bu durumu acil olarak dergi editörüne veya yayıncıya bildirmek ve mevcut yanlışlığın veya kusurun düzeltilmesi için editörle işbirliği yapmak yükümlülüğündedir.

ETHICAL GUIDELINES

Journal of Awareness (JoA) is committed to meeting and upholding standards of ethical behaviour at all stages of the publication process. It strictly follows the general ethical guidelines provided by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) and Cambridge Journals Ethical Standards and Procedures. Depending on these principles and general publication requirements, editors, peer reviewers, and authors must take the following responsibilities in accordance to professional ethic and norms. The proper and ethical process of publishing is dependent on fulfilling these responsibilities

The Responsibilities of Editor(s)

- ❖ The editor in chief and relevant editor(s) should acknowledge receipt of submitted manuscripts to the authors within ten days. The editor in chief and relevant editor(s) have responsibility in order to determine which of the submitted manuscripts could be published.
- ❖ Editors should adopt editorial policies that encourage maximum transparency, complete, impartial and honest reporting
- ❖ The submitted manuscripts will be controlled by the editor and the associate editor(s) in case of the plagiarism possibility. In this stage, the detected plagiarized manuscripts by the The editor in chief and relevant editor(s) will be rejected by the editor and associate editor(s). No way that the plagiarized manuscripts will be taken in the consideration process.
- ❖ The unpublished data and method in the submitted manuscripts should not be exploited/use by anyone in her/his study without the written permission of the author.
- ❖ The submitted manuscripts should be evaluated in accordance to the framework of solely intellectual norms in regardless of social, religious, cultural, economical background.
- ❖ The submitted manuscripts should not be disclosed no one other than the reviewer, the publisher, the editor assistants and the author(s) of such manuscripts by The editor in chief and relevant editor(s).
- ❖ When obtained interest struggle/conflict among the submitted manuscripts and other author(s) and/or institution, such submitted manuscripts should be recuse himself or herself from the review process.
- ❖ The final decision concerning the acceptance or rejection of the submitted manuscripts belongs to the editor in chief. This situation will be decided with reference to the originality and significance of the submitted manuscripts.
- ❖ The editor in chief should not oblige the authors to cite any articles or papers in the journal as the submitted manuscripts of the authors to be able to accept in the journal.

The Responsibilities of Reviewer(s)

- ❖ The reviewers have responsibility to the editor to inform the editor and the associate editors regarding the review process of the submitted manuscript in case the reviewers do not feel enough qualified in order to review the assigned manuscript of if they cannot complete the review process on time.
- ❖

- ❖ The reviewers should complete her/his task in the respect to principle of secrecy. Reviewers should not share or discuss any data regarding the submitted study with no one except the editors.
- ❖ The reviewer should not disclose and share any data/content and opinions of the submitted manuscripts and should not use personal interest. Furthermore, the reviewers should not use any data of the unpublished paper.
- ❖ The criticism of the reviewers should be based on objective and scientific perspective and also the reviewers should avoid from personal criticism against the author(s). The reviewers are supposed to support her or his opinions by providing clear and tangible proofs.
- ❖ If the reviewers detect any similarities between the assigned manuscript and another published articles in the journal or in an another journal, they are supposed to notify the editor about this situation.
- ❖ The reviewers should not take any part in evaluation process of the submitted manuscripts with author(s) who have competition, cooperation or other kind of relations or links.
- ❖ Reviewers should conduct the work they agree to evaluate on time.

The Responsibilities of the Author(s)

- ❖ The author(s) should not send the same study manuscript to more than a/one journal simultaneously.
- ❖ The authors should gather the data relating the studies in the framework of principle of ethic. The publisher, the editor and the reviewer could demand the raw data from the author(s) which the study is based on.
- ❖ The studies which are sent to the journal should provide details and references/sources in an adequate level. Dishonesty and incorrect statements are unacceptable due to causing unethical principles.
- ❖ The submitted manuscripts should be original and the originality of the study should be ensured by the author(s). If others' papers and/or words are used in the context of the submitted manuscript, the reference should be provided in accordance to appropriate style. Also excerpts should be in an appropriate style in accordance to the writing rules of the journal and scientific ethics. The authorities are supposed to refer to other publications which effect the essence of their submitted studies.
- ❖ The authors are supposed to notify a conflict of interest, financial sources and foundations if any of them are supported their studies.
- ❖ All the person(s) who contributed to the submitted manuscript in the respect of design, interpretation or implementation should be written on the submitted manuscript. All participations contributed in essence, should be listed respectively. Also apart these persons should be added to the part of "Acknowledgement".
- ❖ If the author detects any flaw or error(s) in the context of the submitted manuscript, the author is responsible to urgently notify this situation to the editor or the publisher in behalf of collaboration in order to correct such error(s) or flaw(s).

JOURNAL OF AWARENESS (JoA)

E-ISSN: 2149-6544

Volume / Cilt : 3

Year / Yıl : 2018

Issue / Sayı : Special Issue 2018/ Özel Sayı 2018

CONTENT / İÇİNDEKİLER

xi

Referred Manuscripts / Hakemli Makaleler

GEDİZ DELTASI PALEOCOĞRAFYASINDA PANAZTEPE'NİN LİMANINI BULMA UMUDU

HOPE OF FINDING PANAZTEPE HARBOR IN PALEOGEOGRAPHY OF THE GEDİZ DELTA

Ertuğ ÖNER & Serdar VARDAR 1-18

KAŞ ÇEVRESİNDE PALEOCOĞRAFYA ARAŞTIRMALARI VE KYANEAİ-AVŞAR TEPE ANTİK YERLEŞMELERİNİN JEOARKEOLOJİK PROBLEMLERİ

PALEOGEOGRAPHICAL RESEARCH AROUND THE KAŞ AND GEOARCHAEOLOGICAL PROBLEMS OF KYANEAİ-AVŞAR HILL ANCIENT SETTLEMENTS

Ertuğ ÖNER & Serdar VARDAR 19-40

GASTRONOMİDEKİ UMUT: BİR SOSYAL GİRİŞİMCİLİK ÖRNEĞİ OLARAK HAYATA SARIL LOKANTASI

HOPE IN GASTRONOMY: AS AN EXAMPLE OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP "HAYATA SARIL LOKANTASI"

Onur ÖZDEN & Serdar SÜNNETÇİOĞLU & Ferah ÖZKÖK..... 41-52

BİLİM VE UMUT

SCIENCE AND HOPE

Ayhan ESİ..... 53-58

**DOĞUMHANELERDE ERGONOMİK RİSKLER VE TEHLİKELERİN SAPTANMASI
DETERMINING ERGONOMIC RISKS AND HAZARDS IN DELIVERY ROOMS**

Ayten DİNÇ & Ayşin AŞKIN 59-68

**“UMUT” TELKİN EDEN HÜSN-İ HAT LEVHALARI
CALLIGRAPHY PANELS INSPIRING “UMUT (HOPE)”**

Ayşe TANRIVER CELASİN 59-80

SMARTPHONE SECURITY AWARENESS AND PRACTICES OF USERS IN ALBANIA

Esmeralda KADËNA 81-94

**A PREDECESSOR OF THE 2ND WORLD WAR DURING ATATÜRK’S ERA AND A
HISTORY OF CREATION OF AN AMERICAN CAMP: US CHIEF OF STAFF’S
TURKEY VISIT & RAMIFICATIONS TO THE PRESENT**

İbrahim YORGUN 95-100

SPORDA CİNSİYET EŞİTLİĞİ

GENDER EQUALITY IN SPORTS

Lale ORTA..... 101-108

**GEOMETRİNİN SANAT ESERİ ÜRETİMİNDE YARATICILIĞA ETKİSİNE BİR
ÖRNEK, "EVİRE ÇEVİRE" HEYKEL SERGİSİ**

**AN EXAMPLE OF THE GEOMETRY EFFECT ON CREATIVITYIN THE PRODUCTION OF
ART WORKS, "EVİRE ÇEVİRE" SCULPTURE EXHIBITION**

Münevver Berrin KAYMAN KARAGÜL..... 109-118

**YEREL DEĞERLERİN SANATTA ESİN KAYNAĞI OLARAK KULLANIMINA BİR
ÖRNEK: TROİA SERGİSİ**

**AN EXAMPLE OF USE OF LOCAL VALUES AS INSPIRATION IN ART: TROİA
EXHİBİTİON**

Mehmet Fatih KARAGÜL..... 119-126

ARAP-İSRAİL SORUNU ve BÖLGESEL YANSIMALARI

THE ARAB-ISRAEL PROBLEM and ITS REGIONAL REFLECTIONS

Nigar Neşe KEMİKSİZ..... 127-144

AKSARAY AHŞAP İŞÇİLİĞİ VE OYMA SANATI

AKSARAY WOOD WORKING AND CARVING ART

Semra KILIÇ KARATAY..... 145-150

AKSARAY’DA UNUTULAN BİR GELENEK “DÖVME SANATI”

A FORGOTTEN TRADITION IN AKSARAY TATTOO OF ART

Semra KILIÇ KARATAY..... 151-156

UMUDUN ÖLÇÜMÜ- FACEBOOK KULLANICILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

MEASUREMENT OF HOPE – A SURVEY ABOUT FACEBOOK USERS

Nilsun SARIYER & Muammer CEYLAN 157-164

TÜRKİYE’DE KEÇİ SAYISI, KEÇİ SÜTÜ ÜRETİMİ VE DOLAR KURU İLİŞKİSİNİN BOUND TESTİ İLE BELİRLENMESİ

DETERMINING THE RELATIONSHIPS AMONG NUMBER OF GOATS, MILK PRODUCTION AND DOLLAR EXCHANGE RATE BY BOUND TEST IN TURKEY

Şenol ÇELİK & Turgay ŞENGÜL & Bünyamin SÖĞÜT & A.Yusuf ŞENGÜL & Hakan İNCİ 165-172

ÇANAKKALE İLİNDE SAĞILAN KOYUN SAYISI, SÜT ÜRETİMİ, DOLAR KURU VE ALTIN FİYATI İLİŞKİSİ: ARDL BOUND TESTİ YAKLAŞIMI

RELATIONSHIPS AMONG NUMBER OF SHEEP, MILK PRODUCTION, DOLLAR EXCHANGE RATE AND GOLD PRICE IN ÇANAKKALE PROVINCE: ARDL BOUND TEST APPROACH

Şenol ÇELİK & Turgay ŞENGÜL & Bünyamin SÖĞÜT & Hakan İNCİ & Ömer ŞENGÜL 173-180

SOMUTTAN SOYUTA

Şenol ZÜMRÜT 181-198

ŞİFALI TAŞLARIN PLASEBO ETKİSİ ÜZERİNE BİR ANKET ÇALIŞMASININ İLK SONUÇLARI

A PRELIMINARY RESULTS OF A SURVEY STUDY ON THE PLACEBO EFFECT OF HEALING STONES

Yusuf Arif KUTLU & Ayten ÇALIK & Emin Uğur ULUGERGERLİ 199-208

MEME KANSERİNİ ÖNLEMEDE İHMAL EDİLEN BİR GRUP: BİRİNCİ DERECE YAKIN AKRABALAR

NEGLECTED GROUP IN PREVENTING BREAST CANCER: FIRST DEGREE RELATIVES

Şule OLGUN 209-216

FARKLI MIKNATIS MALZEMELERİNİN YÜZEY MIKNATISLI DOĞRUDAN TAHRİKLİ SABİT MIKNATISLI SENKRON MOTOR PERFORMANSINA ETKİSİ
EFFECT OF DIFFERENT MAGNET MATERIALS ON THE PERFORMANCE OF SURFACE MOUNTED DIRECT DRIVE PMSM

Adem DALCALI & Cemil OCAK 217-224

GÖMÜLÜ MIKNATISLI SENKRON MOTORLARIN GEOMETRİ TABANLI AKI BARIYERİ OPTİMİZASYONU

GEOMETRY BASED FLUX BARRIER OPTIMIZATION OF INTERIOR PM MOTORS

Cemil OCAK & Adem DALCALI 225-234

RESİM SANATINDA 1940-1960 YILLARI ARASINDA SOYUT DIŞAVURUMCU AKIMLAR

ABSTRACT EXPRESSIONIST MOVEMENTS BETWEEN 1940 AND 1960 IN PAINTING ART

Deniz GÖKDUMAN 235-256

TÜRKİYE’DE KARAYOLU ULAŞIMININ TARİHSEL GELİŞİMİ

HISTORICAL DEVELOPMENT OF HIGHWAY TRANSPORTATION IN TURKEY

Fatih AYDIN & Muhammed ORAL 257-266

TÜRKİYE'DE BİLGİ EDİNME HAKKI: AÇIKLIK VE ŞEFFAFLIK İLKELERİNİN BELEDİYE WEB SAYFALARINA YANSIMASI

RIGHT TO INFORMATION IN TURKEY: REFLECTION OF OPENNESS AND TRANSPARENCY ON MUNICIPALITY WEBSITES

Filiz Tufan EMİNİ & Çağlar Eren AYAZ..... 267-278

KÜRESEL ENERJİ TALEBİNDE KONVANSİYONEL OLMAYAN KAYNAKLARIN ROLÜ

THE ROLE OF NON-CONVENTIONAL SOURCES IN THE GLOBAL ENERGY DEMAND

Muhammed ORAL..... 279-286

TÜRKİYE'DE SAĞLIK TURİZMİNİN POTANSİYELİ VE GELECEĞİ: SWOT ANALİZİ

POTENTIAL AND FUTURE OF HEALTH TOURISM IN TURKEY: SWOT ANALYSIS

Özge UYSAL ŞAHİN & Mehmet ŞAHİN 287-300

MÜZEDE MÜZİK UYGULAMALARINA BİR ÖRNEK: BURSA ENERJİ MÜZESİ

AN EXAMPLE OF MUSIC PRACTICES IN MUSEUM: BURSA ENERGY MUSEUM

Ali ÖZTÜRK..... 301-308

MATEMATİKTE YARATICILIK

CREATIVITY IN MATHEMATICS

Ayhan ESİ..... 309-314

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ İLE BAŞARIYA İNANMA DUYGUSU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN UNIVERSITY STUDENTS' DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS AND SENSE OF BELIEVING TO SUCCESS

Aysen ŞİMŞEK KANDEMİR & Öznur GÖKKAYA 315-320

PRİZREN'DE YOK OLUP GİDEN OSMANLI İZLERİ: ŞAİP SİPAHİ KONAĞI

OTTOMAN TRACES DISAPPEARING IN PRIZREN: ŞAİP SİPAHİ MANSION

Banu DAVUN 321-330

VİZYON BİLDİRİMLERİNDE İNOVASYON: TÜRKİYE'DEKİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİ ÖZELİNDE BİR DEĞERLENDİRME

TRACING INNOVATION IN VISION STATEMENTS: A STUDY ON METROPOLITAN MUNICIPALITIES IN TURKEY

Filiz Tufan EMİNİ & Çağlar Eren AYAZ..... 331-340

OFİS ÇALIŞANLARININ DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ İLE GÖNÜLLÜ SOSYAL SORUMLULUK ALGILARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ

ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN OF DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS AND VOLUNTARY SOCIAL RESPONSIBILITY PERCEPTION BY OFFICE WORKERS

Esra YALÇIN & Ahmet UÇAKTÜRK & Tülay UÇAKTÜRK..... 341-352

ADIYAMAN İLİNDE EKMEK TÜKETİMİNİN EĞİTİM DÜZEYİ İLE İLİŞKİSİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN BREAD CONSUMPTION AND EDUCATION LEVEL IN ADIYAMAN PROVINCE

Ayten ESİ..... 353-356

UÇAK BİLETLERİNDE BELİRLİLİK İLKESİNİN İRDELENMESİ

EXAMINATION OF THE PRINCIPLE OF PRECISION ON PLANE TICKETS

MeltemİRTEŞ GÜLŞEN..... 357-370

SOSYAL MEDYADAN ÜRÜN SATIN ALAN TÜKETİCİ PROFİLİ CONSUMER PROFILE PURCHASING SOCIAL MEDIA PRODUCT <i>Nilsun SARIYER & Muammer CEYLAN</i>	371-376
REKABETÇİ İŞBİRLİĞİ ANLAŞMALARINDA İŞBİRLİKÇİ PROFİLİNİN SEKTÖREL DÜZEYDE ANALİZİ THE PROFILE OF COLLABORATORS IN CO-OPETITIVE AGREEMENTS AT THE INDUSTRY LEVEL <i>Rukiye SÖNMEZ</i>	377-384
TÜRKİYE'DE İLLERE GÖRE HAYVANSAL VE BİTKİSEL ÜRÜNLERİN KÜMELEME ANALİZİ İLE İNCELENMESİ EXAMINATION OF PLANT AND ANIMAL PRODUCTS ACCORDING TO THE PROVINCES IN TURKEY BY CLUSTER ANALYSIS <i>Şenol ÇELİK & Turgay ŞENGÜL & Ömer ŞENGÜL & Hakan İNCİ</i>	385-398
TÜKETİCİ FİYAT İNDEKSİNİ ETKİLEYEN BİTKİSEL VE HAYVANSAL ÜRETİM DEĞERLERİNİN ÇOK DEĞİŞKENLİ UYARLANABİLİR REGRESYON UZANIMLARI İLE İNCELENMESİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ INVESTIGATION OF PLANT AND ANIMAL PRODUCTION VALUES AFFECTING CONSUMER PRICE INDEX BY MULTIVARIATE ADAPTIVE REGRESSION SPLINE: TURKEY CASE <i>Şenol ÇELİK & Turgay ŞENGÜL & A. Yusuf ŞENGÜL & Hakan İNCİ</i>	399-408
THE POETIC STRUCTURE OF LEXICAL UNITS OF AZERBAIJAN BAYATIES <i>Gulgiz Hajibala MIRZƏYEVA (ADILOVA)</i>	409-416
ABOUT THE HISTORY OF ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL TERMINOLOGY IN THE AZERBAIJANI LANGUAGE <i>Günel Feyruz QURBANOVA</i>	417-426
AZERBAYCAN'DA İNANÇ TURİZMİNİN MEVCUT DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK NİTEL BİR ARAŞTIRMA THE EVALUATION OF THE CURRENT SITUATION OF RELIGIOUS TOURISM IN AZERBAIJAN: A QUALITATIVE RESEARCH <i>Hicran RZAZADE & Özlem GUZEL & Rüya EHTİYAR</i>	427-446
CONFLICTING INTERACTION AS A PSYCHOLOGICAL RISK FACTOR IN INTRA-FAMILY RELATIONS <i>Nurali CHALABIYEV</i>	447-454
AZERBAYCAN'IN MONOGRAFLARA GİREN ŞİFALI BİTKİLERİ <i>Özlem TONGUÇ YAYINTAŞ</i>	455-470
SAĞLIK HİZMETLERİNDE İYİLEŞTİRME VE HASTA GÜVENLİĞİ İÇİN TIBBİ HATALAR VE MALPRAKTİS NEDENLERİ HEALTHY CARE AND MEDICAL FAILS FOR HEALTH CARE AND PATIENT SAFETY <i>Yasemin OĞUZ GÜNER</i>	471-480
ÇEVRE SORUNLARINA EĞİTİMLE FARKINDALIK OLUŞTURMA CREATING AWARENESS WITH ENVIRONMENTAL PROBLEMS <i>Ahmet KAYAN</i>	481-496

RHETORIC AND STYLISTICS IN THE FUNCTION OF EFFECTIVE COMMUNICATION

Albina PAJO..... 497-502

ISO 14001 YÖNETİM SİSTEMİNİN UYGULANMASINDAN KAZANILAN FAYDALAR: BİR LİTERATÜR İNCELEMESİ
BENEFITS FROM THE IMPLEMENTATION OF THE ISO 14001 MANAGEMENT SYSTEM: A LITERATURE REVIEW

Arda AKSU & Hakan PEKEY..... 503-508

BAZI TAZE SEBZELER VE ÇİĞ TAVUK ETİNDE YÜZEY DEKONTAMİNASYONU UYGULAMALARININ İNCELENMESİ
EVALUATION OF SURFACE DECONTAMINATION APPLICATIONS OF SOME FRESH CUT VEGETABLES AND RAW POULTRY MEAT

Aslı AKSOY & Necla ARAN..... 509-526

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNİN GELECEĞİ: İK 4.0
THE FUTURE OF HUMAN RESOURCE MANAGEMENT: HR 4.0

Ayşe ASİLTÜRK..... 527-544

MODA TASARIMINDA ULUSLARARASI FARKINDALIK YARATMA
CREATING INTERNATIONAL AWARENESS IN FASHION DESIGN

Ayşe CEYHAN & H. Fatma ŞENER..... 545-556

ANA DİLDE KONUŞMA BECERİSİNİ ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME
THE ASSESSING AND EVALUATING THE SPEAKING SKILL IN MOTHER TONGUE

Ayşe DAĞ PESTİL & Mehtap Güneş ÖZDEN..... 557-570

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KONUSUNDA BİR İLETİŞİM ARACI OLARAK GRAFİK TASARIMIN ROLÜ
THE ROLE OF GRAPHIC DESIGN AS A COMMUNICATION TOOL FOR SUSTAINABILITY

Ayşe Nur TOPTAŞ..... 571-580

MERKEZİ HEKİM RANDEVU SİSTEMİNİN İŞLEYİŞİ İLE İLGİLİ MEDYAYA YANSIYAN HABERLERİN İÇERİK ANALİZİ
CONTENT ANALYSIS OF NEWS REFLECTED TO THE MEDIA RELATED TO THE OPERATION OF THE CENTRAL PHYSICIAN APPOINTMENT SYSTEM

Ayşen ÖZMEN & Kerime GÜLEÇ..... 581-590

İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ EĞİTİMİNDE ANALİTİK HİYERARŞİ PROSESİ (AHP) MODELİ
ANALYTICAL HIERARCHY PROCESS (AHP) MODEL IN OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY EDUCATION

Barış KANTOĞLU & İrem DÜZDAR ARGUN & Serkan SÖNMEZ..... 591-596

ÇANAKKALE TURİZMİNİN KARBON AYAK İZİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
AN INVESTIGATION ON THE CARBON FOOTPRINT OF ÇANAKKALE'S TOURISM

Bekir EŞİTTİ & Erol DURAN..... 597-608

**PRUNUS SPINOSA L. VE RUBUS SANCTUS SCHREB. YAPRAK EKSTRAKTLARININ
CAPSICUM ANNUUM L. ÇEŞİTLERİNDE TOPLAM PROTEİN MİKTARI VE
PEROKSİDAZ AKTİVİTESİ ÜZERİNE ETKİLERİNİN BELİRLENMESİ**

*DETERMINATION OF THE EFFECTS OF PRUNUS SPINOSA L. AND RUBUS SANCTUS
SCHREB. LEAVES EXTRACTS ON THE TOTAL PROTEIN AMOUNT AND PEROXIDASE
ACTIVITY IN CAPSICUM ANNUUM L. VARIETIES*

Cahit YILDIZ & Cüneyt AKI 609-616

**TÜRKİYE’DEKİ INSARAG UYUM SÜRECİNİN KATILIMCI GÖZLEMCI YÖNTEMİ
İLE ARAŞTIRILMASI**

*TO INVESTIGATE INSARAG ACCREDITATION PROCESS IN TURKEY USING THE
PARTICIPANT OBSERVER METHOD*

Çağla KARAKAŞ ATEŞ & Yusuf Arif KUTLU 617-624

**TİPOGRAFİK LOGOLAR TÜKETİCİLER ÜZERİNDE NASIL MARKA ALGISI
YARATIYOR? “DENEYSEL BİR UYGULAMA**

*HOW DO TYPOGRAPHIC LOGOS AFFECT BRAND PERCEPTION ON CUSTOMERS?
“AN EXPERIMENTAL APPLICATION”*

Eda Nur GENÇ & Bedirhan ARSLANBAŞ 625-636

**BİR İŞ SAĞLIĞI KONUSU OLARAK ÖĞRETMENLERDE İŞ STRESİ VE BAŞA
ÇIKMA YOLLARI: ALAN ARAŞTIRMASI**

*WORK STRESS AND TEACHING PATHWAYS IN TEACHERS AS A OCCUPATIONAL
HEALTH ISSUE: FIELD RESEARCH*

Emine YETİM & Derya DEMİRDİZEN ÇEVİK 637-652

FARKINDALIK YARATMAKTA İLETİŞİMİN GÜCÜ

THE POWER OF COMMUNICATION IN CREATING AWARENESS

Engin ÇAĞLAK 653-660

**PLAZMA ATEROJENİK İNDEKSİN DİYABETES MELLİTUS TİPLERİ ARASINDA
KARŞILAŞTIRILMASI**

*COMPARISON OF PLASMA ATEROGENIC INDEX BETWEEN DIABETES MELLITUS
TYPES*

*Ercan AKŞİT & Özge TURGAY YILDIRIM & Ayşe HÜSEYİNOĞLU AYDIN &
Fatih AYDIN 661-664*

**TARİHİ VE KÜLTÜREL FARKINDALIK (NİĞDE’NİN TARİH VE KÜLTÜR
KARINCALARI-2 PROJESİ ÖRNEĞİ)**

*HISTORICAL AND CULTURAL AWARENESS (NİĞDE'S HISTORY AND CULTURE ANTS-
2 PROJECT EXAMPLE)*

Eser KAHRAMAN & Ahmet KILIÇ & Cüneyt AKYOL 665-682

REKLAMLARDA KOKU DUYUSUNUN KULLANIMINA İLİŞKİN

GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZ: TEMİZLİK ÜRÜNLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

*SEMIOLOGICAL ANALYSIS OF THE SENSE OF SMELL IN ADVERTISING: A STUDY ON
CLEANING PRODUCT*

Fulya SİMAVOĞLU & İpek KUŞTEPE 683-696

ORTAOKUL YEDİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNE GÖRSEL OKURYAZARLIK BECERİSİ ETKİNLİKLERİNİN UYGULANMASI IMPLEMENTATION OF VISUAL LITERACY SKILLS ACTIVITIES FOR MIDDLE SCHOOL SEVENTH GRADE STUDENTS <i>Gamze ÇELİK & Yusuf AVCI.....</i>	697-714
YAYGIN GÖRÜLEN KRONİK HASTALIKLARDA KÜLTÜREL FARKINDALIK CULTURAL AWARENESS IN COMMON CHRONIC DISEASES <i>Gözde ÖZSEZER KAYMAK</i>	715-722
ÇANAKKALE SERAMİKLERİNDE BULMACA TESTİLER PUZZLE JUGS IN THE ÇANAKKALE CERAMICS <i>Halide OKUMUŞ ŞEN</i>	723-738
TÜRKİYE'DEKİ POTANSİYEL RÜZGÂR ENERJİ YOĞUNLUĞUNUN YENİDEN TANIMLANMASI RE-DEFINED PATTERNS OF POTENTIAL WIND ENERGY DENSITY OVER TURKEY <i>Hıdır SERKENDİZ & Hasan TATLI & Beyhan ÖZTÜRK.....</i>	739-750
CULTURE – A REFLECTION OF THE DEVELOPMENT OF SOCIETY <i>Irena NIKAJ.....</i>	751-760
SOSYAL HİZMET UYGULAMASI OLARAK ÖZEL GEREKSİNİME SAHİP ÇOCUKLARLA DEĞERLER EĞİTİMİ GRUP ÇALIŞMASI VALUES EDUCATION GROUP WORK WITH CHILDREN WHO HAVE SPECIAL NEEDS AS SOCIAL WORK PRACTICE <i>Melike TEKİNDAL & Elif NEGİZ.....</i>	761-776
BOBİN BOYAMA KALİTESİNİN İYİLEŞTİRİLMESİ VE İPLİK TELEFLERİNİN AZALTILMASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA A STUDY ON IMPROVING THE QUALITY OF THE BOBBİN DYEİNG AND REDUCİNG YARN WASTE <i>Nigar MAHMUDOVA</i>	777-786
AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ KÜTÜPHANELERİNDE BİLGİ KAYNAKLARININ KATALOGLAMADA TUTARLILIĞININ DEĞERLENDİRİLMESİ EVALUATION OF CONSİSTENCY İN CATALOGİNG INFORMATION SOURCES IN AHI EVRAN UNIVERSITY LIBRARIES <i>Okan KOÇ</i>	787-796
CEZAEVİ KÜTÜPHANELERİ: KIRŞEHİR AÇIK CEZA İNFAZ KURUMU KÜTÜPHANESİ ÖRNEĞİ PRISON LIBRARIES: THE CASE OF KIRŞEHİR OPEN PENITENTIARY LIBRARY <i>Okan KOÇ</i>	797-806
LINGUISTIC FUNCTIONS OF ADVERTISING IN SEMIOTIC COMMUNICATION <i>Olger BRAME.....</i>	807-816
DOĞAL AFET DİRENCİNİ ÖLÇMEYE YÖNELİK BİR ANKET ÇALIŞMASININ İLK SONUÇLARI A PRELIMINARY RESULTS OF A SURVEY TO MEASURE NATURAL DISASTER RESILIENCE <i>Ömer TÜKENMEZ & Yusuf Arif KUTLU</i>	817-822

**YÖNETİCİLERİN ETKİLEŞİMCİ LİDERLİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ:
KİMYA SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA**

**INVESTIGATION OF INTERACTIVE LEADERSHIP CHARACTERISTICS OF
ADMINISTRATORS: A RESEARCH IN CHEMISTRY SECTOR**

Öznur GÖKKAYA..... 823-830

ASPECTS OF LANGUAGE KNOWLEDGE IN PRECHOOLERS

Rriollza AGOLLI & Laura AGOLLI 831-836

**OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN YARATICILIK DÜZEYLERİ İLE 60-72 AYLIK
ÇOCUKLARIN FEN ÖĞRENİMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI**

**A COMPARATIVE STUDY CREATIVITY LEVELS OF PRE-SCHOOL TEACHERS AND
SCIENCE LEARNING OF 60-72 MONTHS CHILDRENS**

Sevinç ÖLÇER & Dilek AŞIKOĞLU ÖZDEMİR 837-856

SPERMATOGENEZİS VE DİNAMİK KÖK HÜCRELER

SPERMATOGENESIS AND DYNAMIC STEM CELLS

Şamil ÖZTÜRK & Suat ÇAKINA & Hayrunnisa YEŞİL & M. İbrahim TUĞLU 857-864

**GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ YÖNTEMİ İLE FİNANSAL PERFORMANS
DEĞERLENDİRİLMESİ: BİST 100 ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

**FINANCIAL PERFORMANCE EVALUATION WITH GRAY RELATED ANALYSIS
METHOD: A RESEARCH ON BIST 100**

Ümran ŞENGÜL & Nalan ECE 865-880

**GEDİZ DELTASI PALEOCOĞRAFYASINDA PANAZTEPE’NİN
LİMANINI BULMA UMUDU**

*HOPE OF FINDING PANAZTEPE HARBOR IN PALEOGEOGRAPHY OF
THE GEDİZ DELTA*

Prof. Dr. Ertuğ ÖNER

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Bornova-İzmir,
ertugoner03@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Serdar VARDAR

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Çiğli-
İzmir, serdarvardar@yahoo.com

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Anahtar Kelimeler: Gediz Deltası, Panaztepe, Paleocoğrafya, Jeoarkeoloji</p> <p>DOI: 10.26809/joa.2018Özel Sayı 2018-145260</p>	<p><i>Gediz deltası Batı Anadolu'nun en büyük kıyı ovalarından biridir. Deltada bulunan Panaztepe antik kentinin kuruluş ve yaşamları, delta gelişiminin aşamaları ile yakından ilgilidir. Holosen de meydana gelen deniz ve kıyı çizgisi değişimleri Panaztepe'nin bulunduğu Gediz delta gelişimini kontrol etmiştir. Bu gelişmelerin açıklanabilmesi ve paleocoğrafya özelliklerinin ortaya konabilmesi için delta ovasında 1990-2002 yılları arasında 12 ve 2017 yazındaki bu çalışmada 3 olmak üzere toplamda 15 sondaj yapılmıştır. Özellikle son dönemki çalışmalarımız Panaztepe antik kenti ve çevresinin paleocoğrafya-jeoarkeoloji özelliklerinin belirlenmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Panaztepe'nin bir ada yerleşimi olup olmadığı ve Limankent kalıntıları önlerinde gerçekte bir limanın var olduğu olmadığı soruları önem kazanmıştır. Bunların yanıtlanması için yapılan bu çalışmada Panaztepe'nin limanını bulma yönünde umut veren önemli paleocoğrafya verilerine ulaşılmıştır.</i></p>

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Gediz Delta, Panaztepe, Paleogeography, Geoarchaeology</p>	<p><i>Gediz delta is one of the biggest coastal plain of Western Anatolia. The establishment and life of the ancient city of Panaztepe in Delta is closely related to the stages of delta development. In the Holocene, the sea and shoreline changes have controlled the development of the Gediz delta where Panaztepe is located. In order to be able to explain these developments and to reveal the paleogeographical features, a total of 15 drills were carried out in delta lava between 1990-2002 and 3 in this study in the summer of 2017. In particular, our recent studies have focused on the determination of the paleogeography-geoarchaeological features of Panaztepe ancient city and its surroundings. The</i></p>

*Bu çalışma, 19-21 Nisan 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE’de gerçekleşen 2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Umut temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

DOI:

10.26809/joa.2018Özel Sayı
2018-145260

question of whether Panaztepe is an island settlement and whether there is actually a harbor in front of the remains of the Harbor City has become important. Important paleogeographical data has been reached in this study which is made for the answer of them, giving hope to find Panaztepe's ancient harbor.

1. GİRİŞ

Deltalarda var olmuş eski yerleşimler ve kültürler bu alanlarda meydana gelmiş doğal çevre değişmelerinden etkilenmişlerdir. Holosen başlarında meydana gelen doğal çevre değişimleri büyük ölçüde Neolitik evreye tekabül etmektedir. Holosen başlarında -50 m kotunda olan deniz seviyesine bağlı olarak delta alanlarında eski karasal düzlükler var olmuştur. Panaztepe yerleşimi Gediz deltasında bulunmaktadır ve belirtilen değişimlerden etkilenecek bir konumdadır. Panaztepe'nin arkeolojisini tüm soruları ile ele alabilmek ve aydınlatılabilmek için öncelikle bu gibi dinamik değişmelerin yaşandığı Gediz deltası alanında meydana gelmiş doğal çevre değişmelerinin açıklanması gerekmektedir. Deltanın paleocoğrafyası ve jeomorfolojik gelişimi hem bilimsel bakımdan hem de deltaya yayılmakta olan İzmir metropolünün geleceği ile ilgili sorunlara ışık tutması bakımından büyük önem taşımaktadır (Kayan ve Öner 2015).

Panaztepe yerleşimi Gediz deltası orta bölümünde Panaztepe sırtlarının kuzey kesiminde yer almaktadır. Bu sırtların üzerinde arkeologlarca yapılan çalışmalar ilk kez 1982 yılında yapılan kaçak kazı ihbarı üzerine yapılmıştır. Akabinde 1983 yılında kurtarma kazısı yapılmış ve 1985 yılından günümüze ise Panaztepe arkeolojik kazıları düzenli olarak devam etmiştir. Prof. Dr. Armağan Erkanal'ın yönetiminde devam eden çalışmalarda çok önemli bilimsel verilere ulaşılmıştır. Erkanal'ın yönetiminde devam etmekte olan kazılarda Panaztepe'nin limanı olarak kabul edilen Limankent'in varlığının saptanması ile doğal çevre değişmelerinin etkilerinin ortaya konulması önem kazanmıştır. Arkeologların bulguları ile liman olarak yorumladıkları alanın gerçekte bir liman olup olmadığının belirlenmesi zaman içinde yanıtı aranan yegâne sorulardan biri olmuştur. Erkanal'ın isteği ile birlikte alanda çalışmaya başlayan ekibimiz antik bir kente ait limanı bulma umudu ile yola çıkmıştır. Burada umut ifadesi anlamlıdır. Arkeologlarca sunulan veriler bazen tek başına anlamlı sonuçlar vermemektedir. Bu nedenle paleocoğrafya-jeoarkeoloji perspektifi ile alandaki alüvyal dolgularda yapılacak delgi sondajların çok daha iyi veriler sunması ve hatta bir limanın tüm verileri ile ortaya konulması umulmaktadır. Bu nedenle çalışmamızın başlığında sempozyumunda teması olan umut kavramı ön plana çıkmıştır. Gediz deltası paleocoğrafyasının Holosen boyunca değişen ortamlarında Panaztepe limanının (Limankent'i) ortaya koymak jeoarkeolojik araştırmalar ve yorumlarla aydınlatılacak bir umuttur.

Kültür ve Turizm Bakanlığı izni ile Hacettepe Üniversitesi adına yürütülmekte olan Panaztepe (İzmir ili, Menemen ilçesi, Maltepe beldesi) arkeolojik kazı projesi kapsamında, Çalışmada Limankent yakınında belirlenen noktalarda 3 sondaj yapılmıştır. Arkeolojik sit alanının ilk yerleşildiği dönemdeki doğal çevre özelliklerinin belirlenmesi, günümüze kadarki coğrafi çevredeki değişimin ortaya konması, jeomorfolojik gelişimin ve kıyı çizgisi-deniz seviyesi değişimlerinin anlaşılması bu çalışmanın temel amacıdır. Bu çalışmanın yanıtlanması arzu edilen asıl sorusu ise Limankent'in çevresinin gerçekten bir liman olmaya uygun koşullara sahip olup olmadığıdır. Bu amaçla yörede jeoarkeolojik yöntemlerle (Butzer 1982) doğal çevre değişmelerinin belirlenmesi konusunda yeni araştırmalar yapılması Paleocoğrafya ekibimizin ilerleyen yıllardaki hedefidir (karasal-denizel sedimanların incelenmesi, sedimantolojik, paleontolojik, paleobotanik ve dendrokronolojik araştırmalarla alanın paleocoğrafyasının belirlenmesi).

2. PANAZTEPE-LİMANKENT ÇEVRESİNİN PALEOCOĞRAFYA-JEOARKEOLOJİ ARAŞTIRMALARI

İnsanlık tarihi boyunca kültürlerin gelişim ve değişiminde doğal çevre özelliklerinin etkisi her zaman üzerinde önemle durulan konulardandır. Bu etki tarih öncesi çağlar için daha da büyük önem taşımaktadır. Teknolojinin henüz gelişmediği bu zamanlarda insanlar başta su, besin ve barınma ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri yerleri bulmuşlar, böyle uygun yerlerde yaşamış ve zamanla yerleşmişlerdir. Seçilen yerin sağladığı imkânlar daha sonra kültürlerin gelişmesinde ve şekillenmesinde çok etkili olmuştur. Kıyı bölgeleri doğal çevrenin hızlı değiştiği yerlerdir ve bu bölgelerde genellikle insanların ihtiyaçları bakımından çeşitli zenginlikler bir arada bulunur.

Türkiye'nin batısında, Ege Bölgesi kıyı bölümünde yer alan Gediz Deltası tarih çağları boyunca coğrafi şartların elverişli olması nedeni ile önemli yerleşmelere sahne olmuştur (Kayan ve Öner, 2015) (Şekil 1). Kıyı alanlarında gelişen bu yerleşmeler Holosen döneminde meydana gelen deniz seviyesi değişmelerine bağlı olarak önemli doğal/coğrafi çevre değişimleri yaşamışlardır. Gediz Deltası ve yakın çevresi Ege Bölgesi kıyı bölümünde, İzmir iline bağlı bir yöreyi kapsamaktadır (Şekil 1, 2). Araştırma alanını oluşturan Panaztepe sit alanı Maltepe beldesi sınırları içinde bulunur (Şekil 2). Limankent kazı alanı Maltepe sırtlarının doğu kenarında yer alır. Panaztepe'nin liman alanı olduğu düşünülen Limankent, Gediz ırmağının taşıyıp Maltepe sırtlarının doğu etekleri boyunca biriktirdiği alüvyonlar ile boğulmuş halde bulunmaktadır. Günümüzde etek dolguları ve onun önünde ovanın alüvyal dolguları altında devam ettiği tespit edilen Limankent bulguları (Erkanal 2006) bu kesimde gerçekten bir liman özelliği olup olmadığı sorusunu doğurmuştur. Bu yılki sondajlar bu nedenle Limankent yakınlarında ve etek kesimine yakın bir alanda yapılmıştır.

Gediz ırmağı, havzasının doğu kesiminde platolara gömülü derince vadilerde akarken Salihli kuzeyinde Gediz grabeni tabanını doldurarak batıya doğru akmakta, Manisa batısında Emirâlem boğazını geçerek bugünkü delta kıyı ovasına ulaşmaktadır (Şekil 1, 2). Gediz grabeni ilk bakışta adeta kapalı bir havzayı andırmakta, Emirâlem boğazında andezitik birimlere gömülerek dar ve derince bir vadi oluşturmakta ve dış drenaja açılmaktadır (Şekil 1, 2, 3). Gediz ırmağı havzası boyunca bulunan farklı litolojik birimlere ait kayalar aşındırarak taşıdığı alüvyonları Emirâlem boğazını geçerek İzmir körfezine döküldüğü yere kadar getirmektedir (Şekil 3). Havzası boyunca Neojen sedimanter birimleri, İzmir Ankara Mesozoik zonuna birimleri ve Menderes masifinin kristalin metamorfikleri aşındıran ırmak delta alanına ulaştığında, çevresindeki yüksek alanları oluşturan Miyosen Andezitler ve eteklerindeki sedimanter kayalardan aşınan yan derelerin getirdiği sedimanları da alarak Maltepe kuzeyinden geçerek bugünkü ağız kesiminden denize ulaşmaktadır (Erinç 1955) (Şekil 3). İrmağın deltaya taşıdığı alüvyonlar özellikle Menderes masifi litolojik unsularına bağlı olarak bol mika ve kuvars kumları içermektedir. Delta alanındaki alüvyal jeomorfolojik gelişim tüm Batı Anadolu'da ve Gediz grabeni çevresinde olduğu gibi genç tektoniğin kontrolünde şekillenen çukurluklar içinde gerçekleşmektedir (Şekil 2, 3). Delta alanında bulunan İzmir körfezinin de içinde bulunduğu çukurluğun dolması ve Holosen boyunca şekillenmesinde etkili olan en belirgin faktör kıyı alanlarında meydana gelen değişimlerdir.

Kuvaterner'de ve özellikle Holosen'de kıyı bölgelerimizde hızlı jeomorfolojik değişimler meydana gelmiştir. Son buzul çağında -130 metrelerde olan Dünya denizlerinin seviyesi, Orta Holosen'e kadar bugünkü seviyesine yükselmiş ve özellikle akarsu ağızlarına karşılık gelen alçak kıyılarda iç kesimlere sokulup koy ve körfezler oluşturmuştur (Kayan, 1988; 2012; Peltier, 2002; Waelbroeck vd., 2002). Bu durumda İzmir ili günümüz kıyılarının açıklarını gösteren batimetri haritasındaki (GET 2017) -130 metre eğrisine kadar olan bölüm günümüzden yaklaşık 18.000 yıl önce kara halinde bulunmaktaydı (Şekil 4). Orta Holosen'de

deniz seviyesi yükselmesinin durmasıyla bu kez koy ve körfezler alüvyonlarla dolarak kıyı çizgisi deniz yönünde ilerlemiştir (Kayan, 1995; 1997; 1999a). Bu dönemlerde kıyılarda liman kentleri olarak kurulan eski yerleşmeler, giderek kıyı çizgisinden oldukça içerilerde kalmış ve önemlerini kaybetmişlerdir (Kayan, 1991; 1995; 1997; 1999b; 2003; Kraft vd., 2000; 2005; Kayan ve Öner, 2007; Öner 1999; Kayan ve Öner, 2015). Paleocoğrafya ve jeoarkeoloji araştırmalarımızla ortaya koyduğumuz bu gelişmeleri ayrıntılı olarak açıklayan bulgularımız, günümüzde bazı kesimleri alüvyonlarla örtülen bu tip antik yerleşmelerde süren arkeolojik kazı çalışmalarına katkılar sağlamıştır (Brückner vd. 2008; Kayan ve Öner, 2015).

Paleocoğrafya araştırmalarının, jeoarkeoloji kapsamında arkeolojiye olan katkıları yanında, geçmiş dönemlerdeki coğrafi çevre değişimlerinden hareketle, gelecekte olabilecek bu tür değişimlerin olumlu ya da olumsuz etkilerini yorumlamak ve gerekli önlemleri alabilmek açısından da önemi fazladır. Gediz delta taşkın ovasındaki Panaztepe de bu özelliklere sahip antik yerleşimlerden biridir (Şekil 1 ve 2). Günümüzden 6000 yıl önceye giden bu yerleşmelerin ilk kuruldukları dönemden bugüne doğal/coğrafi çevreleri oldukça değişmiştir (Kayan, 2003; Kayan-Öner, 2015). Bu alanda kıyı çizgisi en çok ne kadar içeriye sokulduğu, eski bir antik olan Panaztepe'nin bulunduğu Maltepe sırtının bir ada olup olmadığı, delta-taşkın ovasındaki eski körfeze ait kıyı çizgisi değişimlerinin ve deniz seviyesi değişimlerinin belirlenmesi bu alandaki önemli sorulardır. Gediz delta-taşkın ovasının paleocoğrafya özelliklerini belirlemek, kıyı çizgisi ve deniz seviyesi değişimlerini ortaya koyabilmek ve yukarıda belirtilen arkeolojik problemlere cevap bulabilmek için, alüvyal alanda delgi sondaj çalışmaları yapılması gerekmektedir. Çünkü belirtilen doğal çevre değişimlerinin izleri kıyı düzlüğünü kaplayan alüvyon katmanlarında gizlidir.

Gediz deltası genelindeki ilk alüvyal jeomorfoloji çalışmaları 1990 yılında ve daha sonra 1998-2002 yılları arasında yapılmıştır (Şekil 5, 6). Bu çalışmalarda Gediz deltasının genel gelişiminin, alüvyal istiflerinin ve Holosen kıyı değişimlerinin ortaya konulmasını sağlamıştır (Kayan ve Öner 2015). Farklı yıllardan yapılan sondajlardan birinde, 90-01 numaralı sondaj Maltepe kazıları ve Limankent'e en yakın konumda gerçekleştirilmiştir (Şekil 5, 6) (Kayan ve Öner 2015). Araştırmacıların (Kayan ve Öner 2015) Gediz deltasında Süzbeyli-Menemen arasında GB-KD doğrultusunda verdikleri kesit ve bilgileri deltanın geneli ile ilgili temeli ortaya koymuştur. Ancak Limankent'te Panaztepe limanının bulunduğu alanın gerçekte bir liman olup olmayacağını belirleyecek çalışmalar yıllar sonra 2017 yazında yapılan bu araştırmamız kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla Gediz delta-taşkın ovasında 1990 yılında ilki yapılan ve daha sonra 1998-2002 yılları arasında 11 tane daha eklenen delgi sondaj sayısı 2017 yaz döneminde gerçekleştirilen 3 adet yeni sondajla birlikte toplamda 15'i bulmuştur (Şekil 5). Delgi sondajlarla alüvyon birikiminin sediman özellikleri, içerdikleri makro ve mikro fosiller incelenip ortam şartları ve düşey yöndeki değişimler her bir sondaj noktası için belirlenmiş, yatay yönde aynı hat üzerindeki sondajlardan oluşturulacak KB-GD doğrultulu yeni bir kesit hazırlanmıştır. Mikrofosiller iyi birer ortam indikatörü olarak değerlendirilmektedir bu nedenle analizleri önemlidir (Waelbroeck vd. 2002; Meriç vd. 2003; Meriç vd. 2004; İnan 2009, Vardar ve Öner 2017, Vardar 2018). Daha önceki araştırmalarda Gediz deltası sedimanlarındaki mikrofosilleri ışığında değerlendirilmiştir (Özkan 1995; Öner ve Kayan 2005). C14 analizleri henüz yapılmamakla birlikte tarihsel gelişim içinde paleocoğrafya haritaları hazırlanmıştır. Bu rapor için hazırlanmış olan kesit ve paleocoğrafya haritaları ilk değerlendirmelere dayanmaktadır (Şekil 7, 8, 9, 10). Çalışmalardan elde edilecek sonuçlar deniz seviyesi, kıyı çizgisi değişimlerinin belirlenmesi açısından gerek batı Anadolu kıyıları için veri oluşturacak, geleceğe dair senaryolar için bilgi kaynağı olacak, aynı zamanda da Panaztepe (Menemen) arkeolojisi ve turizmi açısından paleocoğrafya ve jeoarkeoloji konularında katkılar sağlayacaktır.

3. LİMANKENT (PANAZTEPE LİMANI) SONDAJLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Maltepe-Limankent 2017 yılı sondaj çalışmalarında üç sondaj gerçekleştirilmiştir. Sondajlar, yer-sondaj numarası-sondaj yılı şeklinde (Pzt-01-17 gibi) kodlanmıştır (Şekil 6).

3.1. Pzt-01-17 sondajı ve ilk değerlendirmesi

Pzt-01-17 sondajı Limankent doğusundaki ova kesiminde nispeten eteklere yakın bir yerde yapılmıştır (Şekil 5, 6) (Foto 1). Sondajda 1-8 m arasında Gediz ırmağının karasal ortamda biriken delta-taşkın ovası sedimanları bulunmuştur. 8-10 m arasında delta ortamı sığ su sedimanları geçilmiş, 10-14 m arasında ise denizel ortam sedimanlarına ulaşılmıştır (Şekil 7, 8). Shoreface niteliğindeki bu ortam Orta ve Geç Holosen döneme aittir. Bu katmanın altında 10 ile 17 m arasında daha yoğun mikrofosil ve kavkı katkısı ile denizel ortam devam etmiştir. Sondaj 17. m'de denizel sedimanlar devam etmekte iken sona erdirilmiştir. Pzt-2017 sondajlarının ortam dönemleri-tarihleri göreceli bir değerlendirme ile yorum yapılarak belirlenmiştir. Bu yıl yapılan her üç sondajdaki ortamların dönemleri daha önce alanda yapılmış olan sondaj çalışmalarının toplandığı Kayan ve Öner (2015) tarafından yapılan yayında elde edilen kronostratigrafik bilgilere ve deltada denizin en içeri sokulduğu dönemde sığ denizel ortamda biriken sedimanların yatay ve dikey doğrultudaki konumuna göre yapılmıştır (Şekil 7).

3.2. Pzt-02-17 sondajı ve ilk değerlendirmesi

Pzt-02-17 numaralı sondaj Maltepe sırtlarının hemen doğu eteğinde Limankent kazı alanı yakınında, karayolu kenarındaki çukur alanda yapılmıştır. Yolun karşı kenarında kanal bulunmaktadır (Şekil 5, 6) (Foto 1). 1-8 m arasında Gediz ırmağının karasal ortamda biriken delta-taşkın sedimanlarına ulaşılmıştır (Şekil 8). 8-11 m arasında Delta ortamının sığ suda biriken sedimanları fasiyes açısından geçiş tipi niteliğinde bir birim geçilmiştir. 11-14 arasında denizel ortam sedimanlarına ulaşılmıştır. Orta ve Geç Holosen döneme ait bu ortam shoreface niteliğindedir. Bu katmanın altında 10 ile 17 m arasında daha yoğun mikrofosil ve kavkı katkısı ile denizel ortam devam etmiştir. 17. m'de kapalı-bütün cardium kavkısı dikkat çekmiştir. Sondaj 17. m'de denizel sedimanlar devam etmekte iken sona erdirilmiştir.

3.3. Pzt-03-17 sondajı ve ilk değerlendirmesi

Pzt-03-17 numaralı sondaj Pzt-01-17'nin 100 m kadar güneybatısında Maltepe sırtlarının eteklerine daha da yakın bir yerde yapılmıştır. Etek boyunca geçen kanala oldukça yakın konumdadır (Şekil 5, 6). 1-8 m arasında Gediz ırmağının karasal ortamda biriken delta-taşkın sedimanlarına ulaşılmıştır (Şekil 8). 8-11 m arasında delta ortamının sığ suda biriken sedimanları fasiyes açısından geçiş tipi niteliğinde bir birim geçilmiştir. 11-14 arasında denizel ortam sedimanlarına ulaşılmıştır. Orta ve Geç Holosen döneme ait bu ortam shoreface niteliğindedir. Bu katmanın altında 10 ile 17 m arasında daha yoğun mikrofosil ve kavkı katkısı ile denizel ortam devam etmiştir. 17. m'de kapalı-bütün cardium kavkısı dikkat çekmiştir. Sondaj 17. m'de denizel sedimanlar devam etmekte iken sona erdirilmiştir.

4. PANAZTEPE-LİMANKENT ÇEVRESİNİN VE GEDİZ DELTASININ ALÜVYAL BİRİMLERİ

Panaztepe kazıları kapsamında yapılan 2017 yılı sondajlarının verileri, Gediz deltası genelinde daha önce yapılmış sondajlarımızda elde edilen verilerle büyük ölçüde benzerlik göstermektedir (Kayan ve Öner 2005) (Şekil 7, 8). Özellikle ayırt edilmiş ortamlar açısından büyük farklılıklar saptanmamıştır. Gediz deltası genelinde ve Limankent civarında rastlanan temel alüvyal birimler alüvyon katmanlarının yansıttıkları ortamlara göre belirlenmiştir. Bu ortamlar eskiden yeniye doğru beş birime ayrılmıştır (Şekil 7, 8); Holosen öncesi Gediz deltası-

taşkın ovası dolguları (Şekil 7), Erken-Orta Holosen (GÖ 10-7 bin yıl) denizel ortam, Orta-Geç Holosen (Shorface) (Son 6000 yıl) denizel ortam, Son 6000 yılın delta birikintileri ve Orta-Geç Holosen Gediz ırmağı akarsu-taşkın ovası sedimanları (Şekil 8). Holosen öncesi delta-taşkın ovası dolgularına Limankent sondajlarında ulaşılmamıştır (Şekil 8).

4.1. Holosen öncesi Gediz deltası-taşkın ovası dolguları

Tüm birimlerin temelinde yer alan Holosen öncesi Gediz deltası-taşkın ovası dolguları sadece 99-03, 00-01 ve 00-02 numaralı sondaj loglarının en dip kesiminde takip edilmiştir (Şekil 7). Bu dolgular kırmızımsı kahve açık kahve alacalı akarsu taşkın sedimanları niteliğindedir. Bu birim transgresyon öncesi ova yüzeyine aittir ve karasal delta-taşkın ovası koşullarında birikmiştir.

4.2. Erken-Orta Holosen denizel ortamı (GÖ 10-7 bin yıl)

Gediz deltası sondajlarının genelinde ve Limankent mevki sondajlarında alüvyal dolguların en derinde kalan kesiminde denizel sedimanlara ulaşılmıştır (Şekil 8). Sığ deniz ortamını yansıtan bu sedimanlar Homa lagünü yönünde nispeten daha derin denizel ortamı yansıtmaktadır. Mikrofosiller Batı Anadolu deltalarımızın dolgularındaki bu gibi ortamların belirlenmesinde iyi bir biyolojik göstergedir (Kayan ve Öner 2015; Vardar ve Öner 2017; Öner ve Vardar 2017; Vardar 2018). Bu yaklaşımla denizel ortama ait devam etmekte olan mikrofosil analizleri tamamlandığında ortam koşulları daha ayrıntılı olarak ele alınabilecektir.

4.3. Orta-Geç Holosen denizel ortamı (Shoreface)(GÖ 10-7 bin yıl)

Denizel ortamın Orta-Geç Holosen'deki koşullarda biriken sedimanlarından meydana gelmektedir (Şekil 8). Shoreface niteliğindeki denizel sedimanlar son 6000 yıla aittir. Denizin sığlaştığı ve kıyı-delta koşullarının belirginleştiği ortam şartlarını yansıtmaktadır. Limankent sondajlarının içerdiği mikrofosillerin analizleri bu ortama ait bilgilerimizi artıracaktır.

4.4. Delta (Son 6000 yılın delta birikintileri)

Kıyıda karasala geçişi ve tipik bir delta-kıyı ortamını yansıtmaktadır (Şekil 8). Bu ortam son 6000 yıl boyunca gelişerek ve İzmir körfezi içine doğru ilerleyerek devam etmiştir. Akarsu taşkın sedimanlarının yer yer ayrılabilirdiği delta-kıyı ortamı koşullarının benzeri günümüzdeki Homa lagünü delta-kıyılarında görülebilmektedir.

4.5. Akarsu-taşkın ovası

Delta dolgularının tümünü örten yüzey örtüsüdür (Şekil 8). Yine son 6000 yıl boyunca tüm delta ovasının yüzeyinde meydana gelen taşkınlarla gelişen bir örtüdür. Gediz ırmağının taşkınları ve yan derelerin taşkınları ve ırmağın yatak değişimleri dolgu yüzeyini şekillendirmiştir. En son yatak değişikliği antropojenetik etkilerle gerçekleşen Gediz günümüzde Maltepe sırtlarının kuzeyinde eski bir yatağına kazılan kanaldan akmakta ve körfeze ulaşmaktadır. Delta ve akarsu-taşkın ovası dolguları Limankent civarının hızla kara haline gelmesini ve liman olabilecek kıyı özelliklerinin ortadan kalmasını sağlamıştır. Pzt-03-17 sondajında diğer iki sondajdan biraz farklı olarak etek kesiminde yamaçlardan süpürülerek yıkanan kolüvyal malzeme katkısı görülmüştür (Şekil 9).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Limankent ve Gediz deltası sondajlarının verilerine göre; Son buzul maksimumu sonlarına doğru günümüzden yaklaşık 12.000 yıl önce deniz seviyesi yaklaşık -130 metrelerde iken var olan kıyı, günümüzdeki İzmir ili kıyılarının açıklarındaki -130 m batimetrik eğrisini baz alan bir kıyı çizgisi ile yeniden canlandırılmıştır (Şekil 9A, B, C).

Maltepe doğrusunda ve Gediz deltası genelindeki verilere göre Orta Holosen kıyısı Kesik mahallesinden güneydoğuya doğru hafif denize doğru dış bükey bir hat şeklinde olmuştur (Şekil 10A, B). Günümüzde ise kıyı İzmir körfezi kuzey kıyılarının orta bölümünün güneye doğru ilerlemiştir (Şekil 9B, 9C). Bu kıyı çizgisinin kuzey kesiminin çok daha detaylı bir şekilde sondajlarla tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Limankent sondajları denizin Maltepe sırtlarının doğu eteğine kadar sokulduğunu göstermiştir (Şekil 10). Ancak bu kıyının doğrudan anakayaya geldiğini gösteren bir veriye ulaşılmamıştır. Yüzeyde de morfolojik bir iz (kıyı-aşınma izleri) takip edilememiştir.

Limankent sondajları bu alanın Neolitik, Tunç Çağı ve Antik Çağ bağlarında liman olma özelliğinin bulunduğunu göstermiştir. Ancak Kesik mahallesi yönünde KD'ya doğru yeni bir kesitin alınması ve Maltepe ile Kesik-Musabey arasında kalan alanda Orta Holosen kıyısının sondajlarla hassas bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Maltepe-Geren boğazının sediman katmanlarının tanınması ve Maltepe sırtlarının muhtemelen bir ada olduğu döneme ait kıyıların detaylı bir şekilde ortaya konulabilmesi için, bu kesimde sondaj noktaları belirlenmiştir.

Limankent ve delta dolgularının ortam yorumlarının daha detaylı yapılabilmesi için devam etmekte olan mikrofosil ve sedimantolojik analizleri yıl içinde sürdürülecek, yer yer element analizleri yapılarak ortam yorumları çok daha hassas bir şekilde ele alınacaktır. Doğru ve güvenilir tarihllemeler paleocoğrafya-jeoarkeoloji yorumları için çok önemlidir. Bu yaklaşımla sondaj örneklerinden alınan (mümkün olduğunca çok sayıda) c14 örneklerinin mutlaka tarihlendirilmesi gerekmektedir.

Gediz deltası gelişim açısından oldukça dikkatli ve detaylı açıklanması gereken karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu nedenle eldeki iki genel kesitin dışında birçok yeni kesite ve çok sayıda yeni sondaja ihtiyaç bulunmaktadır. Bunların tamamlanması yapacağımız uzun yıllar alacak çalışmalarla mümkün olacaktır. Limankent ve Panaztepe sondajları da bu bütün içinde ele alınacaktır. Bu yaklaşımla, 2018 yılı yaz döneminde Panaztepe kazıları kapsamında sondajlar ve arazi çalışmaları devam edecektir.

Teşekkür

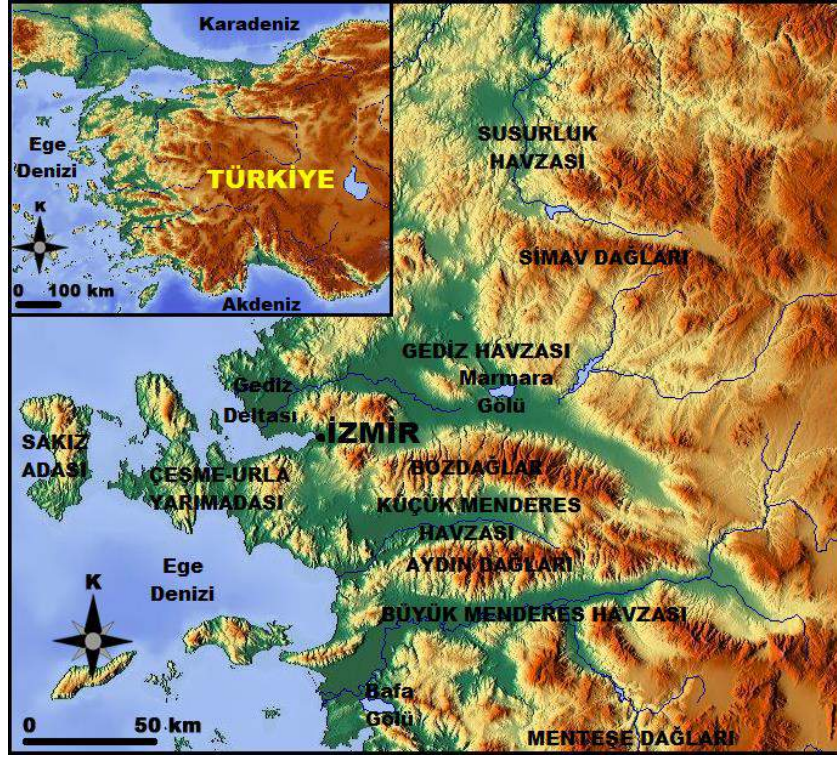
Panaztepe kazıları kapsamında yapılan sondaj çalışmalarına arkeoloji projesi (kapsamındaki destekleri ve ev sahipliği için Prof. Dr. Armağan Erkanal'a ve ekibine teşekkürlerimizi sunarız. Sondajlarda özveri ile çalışan öğrencilerimiz Sami Başar ve İhsan Burak Kışla'ya teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

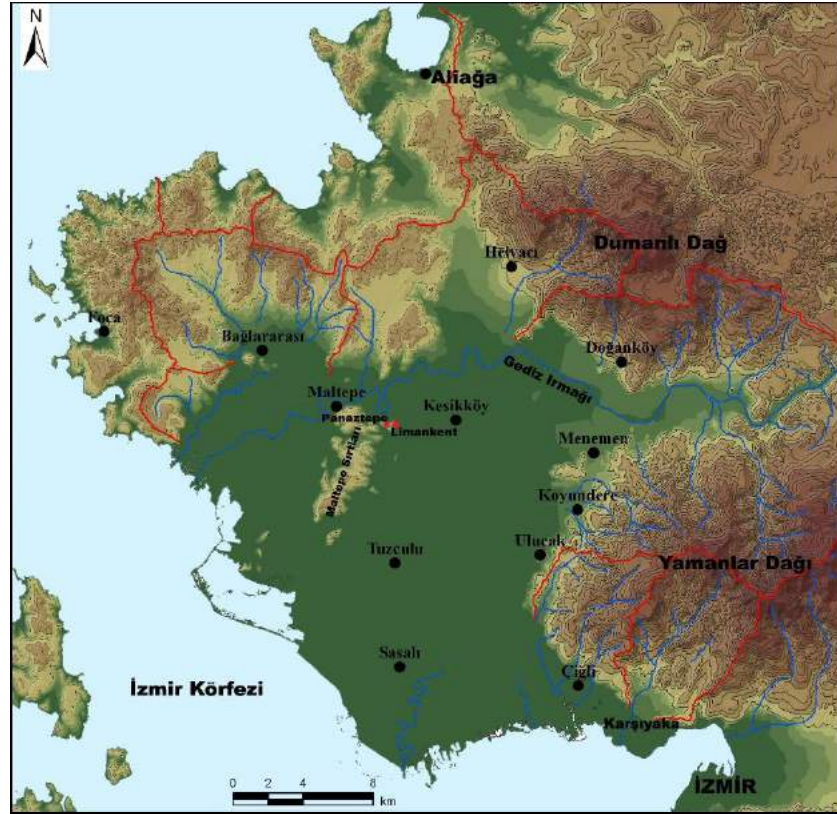
- BUTZER, K.W., 1982. *Archaeology as Human Ecology*. Cambridge University Press, Cambridge.
- BRUCKNER, H., KRAFT, J.C. & KAYAN, I. 2008. Vom Meer Umspu"lt, vom Flussbegraben Zur Palaogeographie des Artemisions. In: Muss, U. (ed.) *Die Archäologie der ephesischen Artemis, Gestalt und Ritual eines Heiligtums*. Phoibos, Wien, 21–31.
- ERİNÇ, S., 1955. 'Gediz ve Büyük Menderes deltalarının morfolojisi'. *Dokuzuncu Coğrafya Meslek Haftası. Tebliğler ve Konferanslar. Türk Coğrafya Kurumu Yay. No 2*, 33-36, İstanbul.
- ERKANAL, A., 2006. "Yeni Buluntular Işığında Panaztepe Kazısı." XIV. Türk Tarih Kongresi I: 53-9.
- GET., 2017. <http://www.gemitrafik.com/deniz-haritalari/>
- İNAN, N., 2009. *Paleontoloji (Fosil Bilimi)*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- KAYAN, İ., 1991. 'Holocene geomorphic evolution of the Beşik plain and changing environment of ancient man'. *Studia Troica*, Band 1, 79-92.
- KAYAN, İ., 1995. 'The Troia bay and supposed harbour sites in the Bronze Age'. *Studia Troica*, Band 5, 211-235.
- KAYAN, İ., 1997. 'Bronze Age regression and change of sedimentation on the Aegean coastal plains of Anatolia (Turkey)'. *Third Millennium B.C. Climate Change and Old World Collapse* (Ed. by H. N. Dalfes, G. Kukla, and H. Weiss). NATO Advanced Research Workshop. September 19-23, 1994. NATO ASI Series 1. Global Environmental Change, Vol. I 49, 431-450. Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- KAYAN, İ., 1999a. 'Kemalpaşa çevresinde geçmişten günümüze arazi kullanımı ve günümüzdeki sorunlar'. *Kemalpaşa Kültür ve Çevre Sempozyumu 1999 Bildiriler Kitabı*, 1-16, Kemalpaşa Kaymakamlığı ve E.Ü. İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi, İzmir.
- KAYAN, İ., 1999b. 'Holocene stratigraphy and geomorphological evolution of the Aegean coastal plains of Anatolia'. 1-4 April 1997 Ankara. *Proceedings. The Late Quaternary in the Eastern Mediterranean Region. Quaternary Science Reviews*. 18 / 4-5, 541-548. Elsevier Science Ltd. Pergamon. England.
- KAYAN, İ., 2000. 'İzmir çevresinin morfolojik birimleri ve alüvyal jeomorfolojisi'. *Batı Anadolu'nun Depremelliği Sempozyumu (BADSEM)*. 24-27 Mayıs 2000. *Bildiriler Kitabı*, 103-111, İzmir Valiliği.
- KAYAN, İ., 2003. 'Gediz deltasının alüvyal jeomorfolojisi-1 (Süzbeyli-Menemen profili)'. *Ege Üniversitesi Araştırma Fonu Proje Raporu*. No: 1998 EDB-008.
- KAYAN, İ., 2012. 'Kuvaterner'de deniz seviyesi değişimleri'. Kazancı, N., Gürbüz, A. (Ed.) *Kuvaterner Bilimi*, Ankara Üniversitesi Yay. No: 350, 59-78, Ankara.
- KAYAN, İ., ÖNER E., 2015. *Sedimantolojik ve Paleontolojik Verilerle Gediz Delta Ovasında (İzmir) Alüvyal Jeomorfoloji Araştırmaları*, *Ege Coğrafya Dergisi* Ege Coğrafya Dergisi, 24/2, s.1-27, İzmir.
- KRAFT, J. C., KAYAN, I., BRUCKNER, H. & RAPP, G. R. 2000. *Geologic Analysis of Ancient Landscapes and the Harbors of Ephesus and the Artemision in Anatolia*. *Jahreshefte Des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien*, 69, 125–231.

- KRAFT, J. C., BRUCKNER, H. & KAYAN, I. 2005. The Sea under the City of Ancient Ephesus. In: Brandt, B., Gassner, V. & Ladstätter, S. (eds) Synergia. Festschrift für Friedrich Krinzing, 1. Phoibos Verlag, Wien, 147–156
- MERİÇ, E., KERRY, İ.E., AVŞAR N., TUĞRUL, B., SUNER, F., ve SAYAR, A., 2003. 'Haliç (İstanbul) kıyı alanlarında (Unkapanı-Azapkapı) gözlenen Holosen çökelleri hakkında yeni bulgular'. *Yerbilimleri* 28, 9-32.
- MERİÇ, E., AVŞAR, N., BERGİN, F., 2004. Benthic foraminifera of Eastern Aegean Sea (Turkey) Systematics and Autoecology. Turkish Marine Foundation. Publ. Number: 18, 306 s., İstanbul, Turkey.
- ÖNER, E., 1999. Sulak alanların yönetimi projesi. Gediz Deltası sulak alan yönetim planı alt projesi (Bölüm 2; Gediz Delta Ovasının Doğal Çevre Özellikleri). T.C. Çevre Bakanlığı Çevre Koruma Genel Müdürlüğü. T.C. Ege Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi. Proje No 97 K 100020. Bornova, İzmir.
- ÖNER, E., KAYAN, İ., 2006. 'İzmir Körfezi Kıyılarında Alüvyon Birikimi ile Karşıyaka ve Bayraklı Kıyılarının Şekillenmesi'. *Karşıyaka Kültür ve Çevre Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 8-22, İzmir.
- ÖNER, E., VARDAR, S., 2017, "Panaztepe Liman Kent Civarında Paleocoğrafya Araştırmaları (Menemen/İzmir)". *Türkiye-Azerbaycan Coğrafya Günleri II*, 24-26 Ekim 2017, Ege Üniv.Edebiyat Fak., İzmir.
- ÖZKAN, C.M., 1995. 'Gediz Deltası, Sasalı-Menemen Hattı Sondajlarına Ait Sedimanların Paleontolojik Analizleri ve Paleocoğrafik Değerlendirilmesi'. *Lisans Tezi*, Ege Üniversitesi. 148 sayfa.
- PELTIER, W. R., 2002. On eustatic sea level history: Last Glacial Maximum to Holocene. *Quaternary Science Reviews* , 21, 377-396.
- WAELEBROECK, C, LABEYRIE L., MICHEL, E., DUPPLESSY, J. C. MCMANUS, J. F., LAMBECK, K., BALBON, E., LABRACHERIE, M., 2002. Sea-level and deep water temperature changes derived from benthic foraminifera isotopic records. *Quaternary Science Reviews* 21 (2002) 295-305. Pergamon.
- VARDAR, S. ve ÖNER, E. 2017. Altınova'da (Ayvalık-Balıkesir) Doğal Çevre Değişimleri ile Tarih Öncesi Dönemden Günümüze Etkileri. *Journal of Awareness, Special Issue*, 2 (3), 181-202.
- VARDAR S., 2018. Sedimentolojik ve Paleontolojik Verilerle Güzelhisar Çayı Kıyı Ovasının Paleocoğrafyası, *Doğu Coğrafya Dergisi*: Haziran-2018, Yıl:23, Sayı: 39, Sayfa:131-148.

Şekil 1. Gediz Deltası'nın Konum Haritası

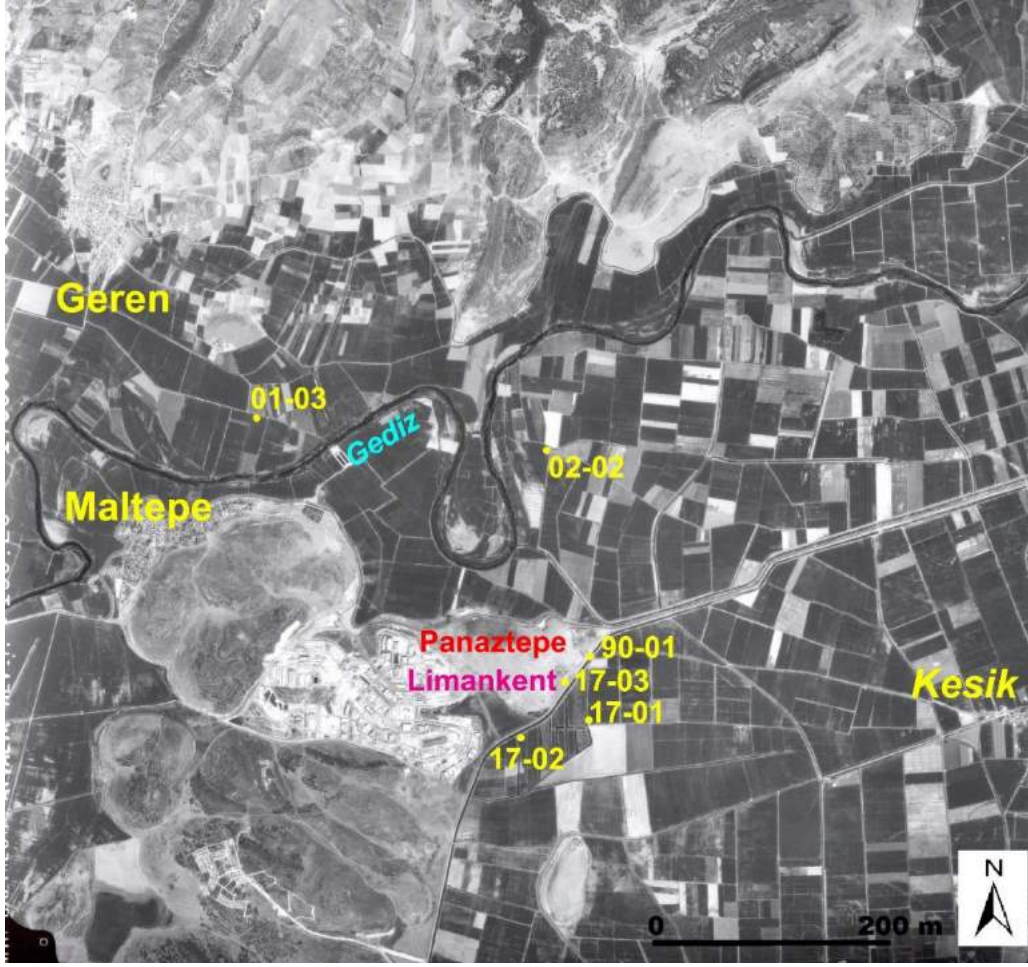
Şekil 2. Gediz Deltası Çevresinin Yeryüzü Şekilleri

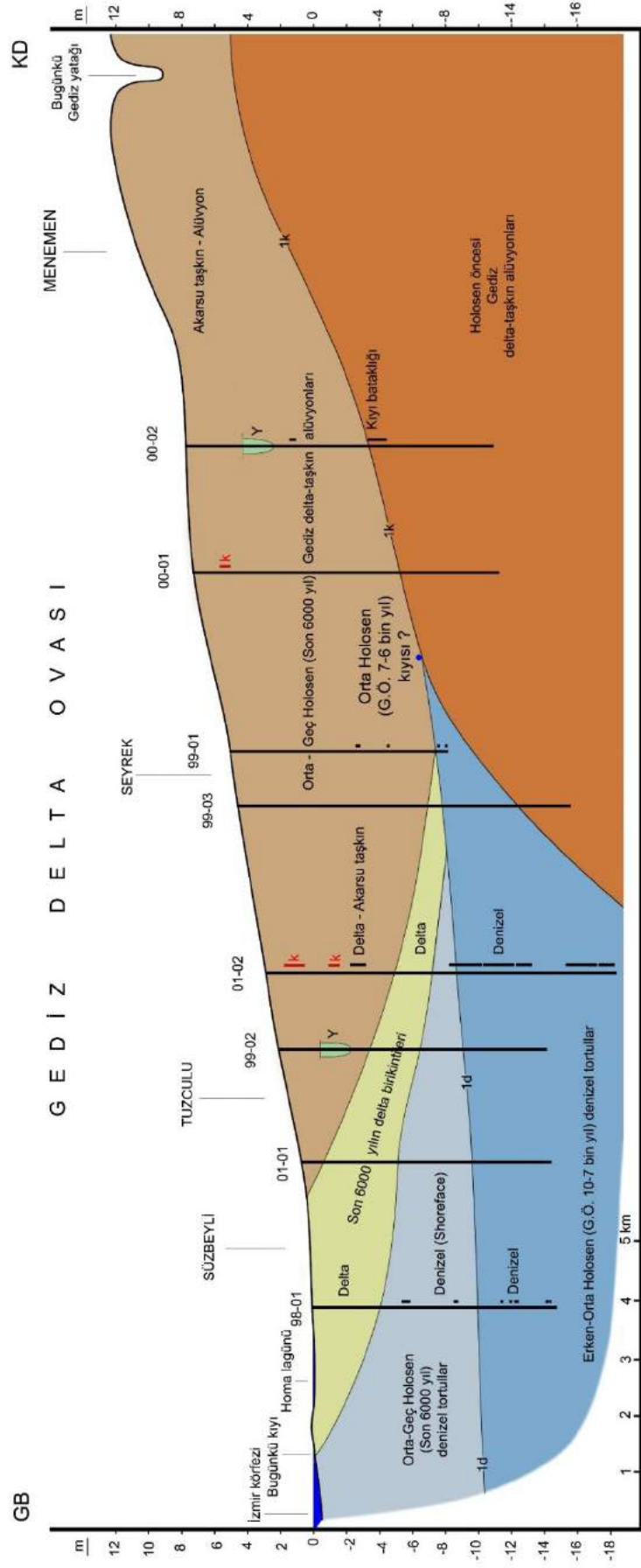
Şekil 5. Gediz Deltası ve Panaztepe Çevresinin Sondaj Yerleri ile Kesit Hatları

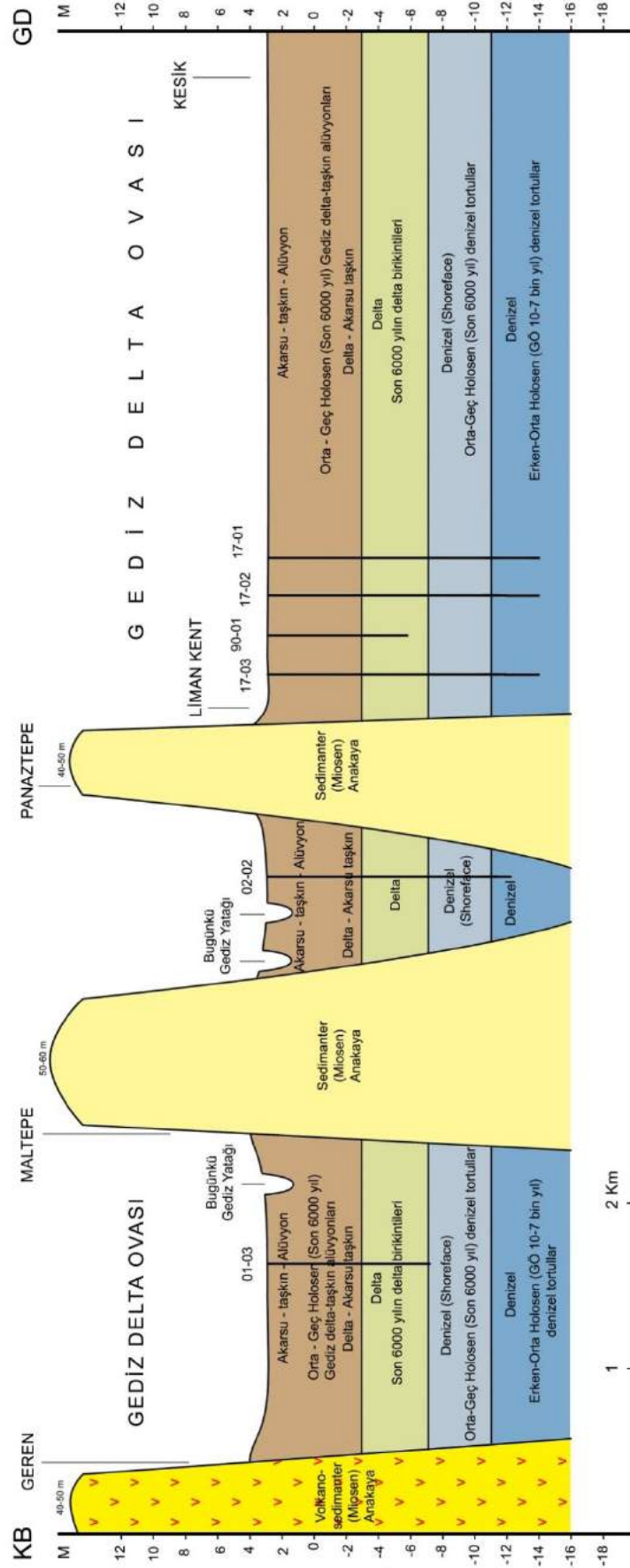
Şekil 6. Panaztepe-Limankent Çevresi Sondaj Yerleri

Şekil 7. Gediz Deltası Birikintilerinin GB-KD Kesiti (Kayan ve Öner 2015)

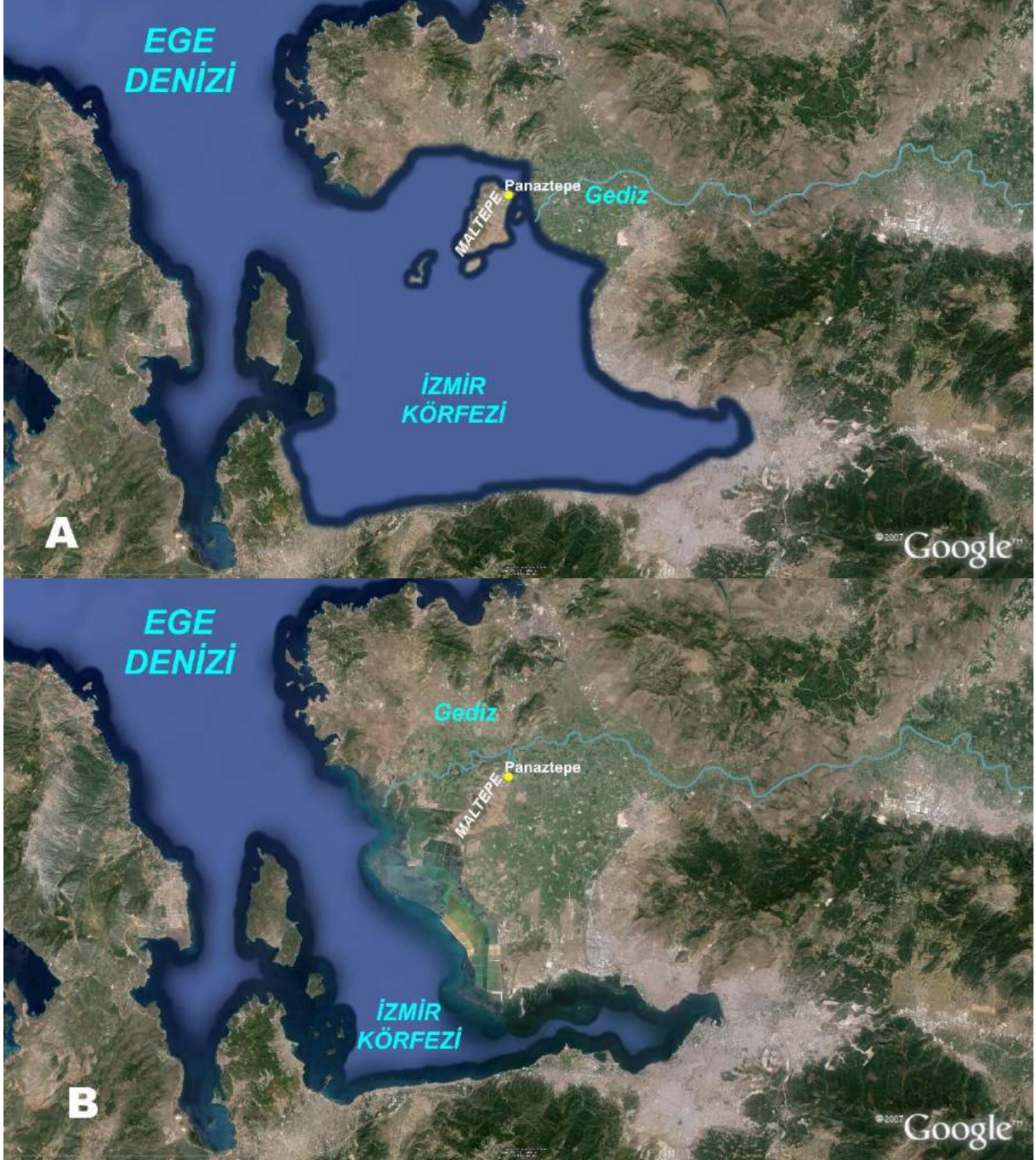
Şekil 8. Gediz Deltası Birikintilerinin ve Panaztepe-Limankent Çevresinin KB-GD Kesiti

Şekil 9. İzmir Körfezi ve Gediz Deltası Çevresinin Yaklaşık Son 20.000 Yıllık Dönemdeki Genelleştirilmiş Kıyı Çizgisi Rekonstrüksiyonu.

Şekil 10. (A) Gediz Deltası'nın Orta Holosen Kıyı Çizgisi ve Panaztepe'nin Konumu
(B) Gediz Deltası'nın Günümüz Kıyı Çizgisi

**KAŞ ÇEVRESİNDE PALEOCOĞRAFYA ARAŞTIRMALARI VE
KYANEAİ-AVŞAR TEPE ANTİK YERLEŞMELERİNİN
JEOARKEOLOJİK PROBLEMLERİ**

*PALEOGEOGRAPHICAL RESEARCH AROUND THE KAŞ AND
GEOARCHAEOLOGICAL PROBLEMS OF KYANEAİ-AVŞAR HILL ANCIENT
SETTLEMENTS*

Prof. Dr. Ertuğ ÖNER

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Bornova-İzmir,
ertugoner03@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Serdar VARDAR

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Çiğli-
İzmir, serdarvardar@yahoo.com

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Anahtar Kelimeler: Kaş-Antalya, Kyaneai, Avşar Tepe, Paleocoğrafya, Jeoarkeoloji</p> <p>DOI: 10.26809/joa.2018Özel Sayı 2018-145261</p>	<p>Teke yarımadası eski çağlarda Likya bölgesi olarak bilinir. Yarımadaının orta-güneyi "Merkezi Likya" olarak tanınır ve orta yükseklikte karstik bir plato alanıdır. Merkezi Likya'nın önemli kentlerinden biri olan Kyaneai ve güney batısındaki Avşar Tepe yerleşmelerinde, yörenin iklim ve litolojik özelliklerinden kaynaklanan su sorunu bugün olduğu gibi eski çağlarda da yaşanmıştır. Delgi sondaj yöntemli paleocoğrafya ve jeoarkeolojik araştırmalarımızla bu antik yerleşmelerin su sorunlarını nasıl çözdükleri araştırılmıştır. Benzer şekilde, Kyaneai ve yakın çevresindeki bazı arkeolojik sorulara yanıt aranmıştır.</p>

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Kaş-Antalya, Kyaneai, Avşar Hill, Paleogeography, Geoarchaeology</p> <p>DOI: 10.26809/joa.2018Özel Sayı 2018-145261</p>	<p>Teke peninsula is known as Lycia region in ancient times. Mid-south of the peninsula is known as "Central Lycia" and is a karstic plateau area at medium height. In Kyaneai, one of the major cities of Lycia, and Avşar Hill settlements in the south west, the water problem, which is based on the climate and lithological characteristics of the region, has been experienced in ancient times as it is today. With our Paleogeography and geoarchaeological investigations using core drilling method it has been researched that how these ancient settlements solve water problems. Similarly, some archaeological questions in Kyaneai and its vicinity have been searched.</p>

* Bu çalışma, 19-21 Nisan 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE'de gerçekleşen 2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Umut temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Anadolu'nun güneybatısında, Fethiye ve Antalya körfezleri arasında Akdeniz'e doğru uzanan Teke yarımadası, antik çağda Likya bölgesi olarak bilinir (Akşit, 1967) (Şekil 1). Yarımada'nın orta-güneyi "Merkezi Likya" olarak tanınır. Bu yöre Kaş gerisindeki genellikle karbonatlı kayalardan yapılmış plato alanında bulunur. Plato alanında tektonik ve litolojik etmenler denetiminde şekillenmiş tektonik-karstik kökenli depresyonlar yer alır (Ardel, 1957; Pisoni, 1967) (Şekil 2 ve 3). Tabanı terra-rossalarla kaplı bu depresyonlar bugün olduğu gibi eski çağlarda da yöre insanları için uygun yerleşim ve tarım alanları olmuştur. Bu plato alanındaki karstik şekillerin büyük bir bölümü *polye* karakterindedir (Şekil 3). Bu polyeleri çevreleyen kalker yapılmış yüksek kesimlerde ise dönemin savunma şartlarına göre kurulmuş antik kentler yer alır. Bu şekilde *polye* tabanları ile onları çevreleyen yamaçlarda tarımsal etkinlikler sürerken, savunma ve çevreyi kontrol etme yönünden uygun olan yüksek kesimlerde çoğunluğunu yöneticilerin oluşturduğu ve savaşlar sırasında diğer insanların da toplanabildiği kale kentler gelişmiştir. Bununla birlikte yörede iklim ve litolojik şartların etkisiyle özellikle yılın sıcak döneminde artan bir su temini sorunu ortaya çıkmıştır. Günümüzün gelişmiş tekniklerine rağmen yörede hâlen su problemi yaşanabilmektedir. Bu nedenle özellikle kırsal kesimlerde yöre halkı hâlâ, bazıları antik dönemlerden günümüze kadar kalmış olan çeşitli şekillerdeki sarnıçları kullanmaktadır.

Kyaneai ve Avşar Tepe Likya dönemine ait önemli yerleşmelerdir (Kolb 1993 ve 1995a). Bu yerleşmeler Kaş gerisindeki kalker yapılmış plato alanında bulunur. Kaş-Demre platosu olarak ifade edilen bu plato ortalama 700-800 m yükseltilere ulaşmakta olup üzerinde yer alan karstik depresyonlar genellikle güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzanır. Plato alanını güneyden Akdeniz, kuzey-kuzeybatıdan Kasaba ovası, kuzeydoğu ve doğudan Demre vadisi ile delta ovası sınırlar (Şekil 3). Bu plato üzerinde Kyaneai kenti dışında Likyalılara ait başka kentler ve küçük çiftlikler halinde yerleşim birimleri bulunur.

Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü yörede yaz ayları kurak geçer ve litolojik etkilerle de su yokluğu artan bir problemdir. Plato alanındaki Ümmüdağ üzerinde yer alan Kyaneai, Merkezi Likya'nın önemli kentlerindedir (Şekil 4 ve 5). Kyaneai antik kentinin güneybatısındaki Avşar tepe üzerinde aynı adla anılan antik bir yerleşme bulunur. Kyaneai ve Avşar Tepe yerleşmeleri için su azlığı eski çağlardan beri bir problemdir. Kyaneai kenti içinde sarnıç kalıntıları bulunmasına karşılık, Avşar tepe'de sarnıç yoktur. Kyaneai güneydoğusundaki Yavu *polyesi* tabanında açılmış kuyu içinde antik duvar ve merdiven kalıntılarına rastlanmıştır (Şekil 6 ve 7). Bu kalıntıların bir tapınak yapısı olduğu ve bu tapınağın da MS 2. yy da Yunan kaşif-yazar Pausanias'ın tasvir ettiği, tanrı Apollon için takdis edilmiş kehanetli kaynak olduğu ileri sürülmüştür (Kolb, 1993). Kyaneai ve Avşar Tepe'de tarihsel araştırmalar sürdüren bilim insanlarının kaynağı suya dayalı bu tip yanıt aradığı sorularının çözümüne tarafımızca delgi sondaj yöntemiyle paleocoğrafya araştırmaları yapılarak jeoarkeolojik açıdan yanıtlar aranmıştır (Şekil 8, 9, 10 ve 11).

2. KAŞ PLATOSU VE KYANEAİ

Güneybatı Anadolu'da Akdeniz'e doğru uzanan Teke yarımadası antik çağın Likya bölgesini oluşturur. Günümüzde, Kaş gerisinde yer alan ve merkezi Likya bölümü olarak bilinen kesim orta yükseklikte kalker yapılmış karstik bir plato halindedir (Şekil 1). Kaş-Demre arasında yer alan bu plato alanının kültür tarihi günümüzden 3000 yıl öncelerine kadar uzanmaktadır.

Kaş-Demre platosunda tektonik ve litolojik etmenler denetiminde şekillenmiş pek çok *polye* vardır (Ardel, 1957; Koçyiğit, 1984) (Şekil 2 ve 3). Tektonik-karstik kökenli bu depresyonlar bugün olduğu gibi tarihi çağlarda da yöre insanları için uygun yerleşim ve kullanım alanları olmuştur. Polyeleri çevreleyen kalker yapılmış yüksek kesimlerde ise dönemin

savunma şartlarına göre kurulmuş antik kentler yer alır. Böylece polye tabanları ve yakınlarındaki yamaçlarda tarımsal etkinlikler sürerken savunma ve çevreyi kontrol etme yönünden uygun olan yüksek kesimlerde yöneticilerin ağırlıkta olduğu ve düşman saldırısında diğer insanların da toplanabildiği kale kentler gelişmiştir (Kolb, 1997, 1998; Kolb ve Thomsen, 2000; Öner, 1996, 1998). Bütün bunlara rağmen yörede özellikle yaz mevsimde kuvvetlenen bir su azlığı sorunu yaşanır. Bugün bile yörede su yetersizliği yaz aylarında kendini gösterir. Yöre halkı bir kısmı eski çağlara ait olmakla birlikte çeşitli tiplerdeki sarnıçları kullanmaktadır (Öner, 2000, 2013).

Kyaneai, Likya'nın önemli kentlerindedir. Bu antik kent Kaş-Demre kalker yapılı platosunda Ümmüdağ üzerinde yer alır (Şekil 4 ve 5). Kaş-Demre platosu ortalama 700-800 metre yükseltilere ulaşmakta olup üzerinde yer yer güneybatı-kuzeydoğu uzanışlı karstik depresyonlar bulunur (Şekil 3 ve 4). Plato alanını güneyden Akdeniz, kuzey-kuzeybatıdan Kasaba ovası, kuzeydoğu ve doğudan Demre vadisi ile delta ovası sınırlar. Bu yükseltilerdeki yüzeyden çevresindeki alçak tabanlara ve kıyıya oldukça dik eğimli yamaçlarla inilir. Bütün bu dik yamaçlar, içinde buldukları yörenin tektonik özelliklerine uygun yönlenmiş yapısal çizgilere karşılık gelir. Bu plato üzerinde Kyaneai kenti dışında Likyalılara ait başka kentler ve küçük çiftlikler halinde yerleşim birimleri bulunur. Kyaneai kenti yaşadığı dönemlerde stratejik konumu ile doğu-batı yönündeki geçişleri oldukça iyi kontrol eden ve aynı zamanda bu alanın antik limanı olan Teimiussa (Kaleüçağız) ile yakın bağlantısı bulunan bir konuma sahiptir (Kolb, 1991; 1992;1993, Kolb ve Akyel, 1993).

Plato yüzeyi, kalker yapılı kütleleri kesen eski bir aşınım düzlüğü olup güneybatı-kuzeydoğu yönlü tektonik hatlar üzerinde gelişen kapalı ve yarı kapalı karstik çukurluklarla dalgalanmıştır (Şekil 2 ve 3). Bu tektonik kökenli çukurluklar, genel olarak Anadolu penepelinin Miosen ve sonrasında meydana gelen dönemler halindeki yükselmesi sonucunda oluşan gerilmelerle ilgilidir. Bu açıdan yüzeydeki çukurluklar, esas şekilleri tektonik çizgilerle belirlenmiş polye özelliğindedir. Polye tabanları kalın birikimler halinde kırmızı killerle kaplıdır. Çoğunlukla diplerinde kapalı ya da açık bir düden bulunur. Düdenlerin kapalı olması halinde yağışlarla gelen sular tabanda göllenir. Yağışlar kış aylarında çok fazla olup, yaz mevsimi bütünüyle kuraktır. Litolojinin de etkisi ile plato üzerinde sıcak dönemde kuraklık etkilidir. Binlerce yıldır insanların yaşadığı plato üzerinde susuzluğa karşı alınmış en büyük ortak önlem çeşitli şekillerde yapılmış çok sayıdaki sarnıçtır. Binlerce yıllık sarnıçların ve susuzluğa dayanıklı bazı ulaşım araçlarının günümüzde halâ kullanılması, gelişen tekniğe rağmen susuzluk probleminin çözülemediğini gösterir.

Yörede Akdeniz ikliminin tipik özellikleri gözlenir. Ilık ve yağışlı geçen kışlara karşılık, sıcak ve kurak uzunca bir yaz dönemi yaşanır. Akarsular iklimin ve karstik süreçlerin etkisiyle önemli ve genellikle de sel karakterlidir. Yörenin topraklarında hakim grup Akdeniz topraklarıdır (Topraksu, 1972). Giderek azalan parçalar halindeki kızılçam ormanlarına karşılık hakim bitki örtüsü maki elemanlarından oluşur. Yörede 3000 yıldır insan yerleşmelerinin varlığı nedeniyle eskiden daha geniş alanlar kaplayan ormanların oldukça tahrip edildiği gözlenmektedir.

Kıyıdağın dışında, antik yerleşmeler çoğunlukla platonun yüksek kesimleri üzerinde kurulmuşlardır. Bunda en büyük etki stratejik olup savunma ve çevreyi kontrol etme kolaylığıdır. Karstik depresyonlar ise kış dönemi dışında tarım alanları olarak kullanılmış, mevsimlik kültür bitkileri yetiştirilmiştir. Yamaçların etek bölümlerindeki taşlı topraklar üzerinde ise taraçalar yapılarak zeytin bahçeleri ve bağlar kurulmuştur. Ayrıca etek bölümlerinde çevredeki tarımsal ürünlerin toplanıp işlendikleri çiftlikler oluşturulmuştur. Bu çiftliklerden günümüze bazı duvar kalıntıları ile genellikle kalker ana kaya üzerine oyulmuş ve zeytinyağı ya da şarap yapımında kullanılan çukurluklar kalmıştır.

Kırmızı Akdeniz toprakları ya da diğer adı terra-rossalar yörenin tipik toprakları olup eğimli yamaçlarda ince, polye ve kuru vadi tabanlarında birikmeden dolayı oldukça kalındır (Topraksu, 1972). Bu nedenle antik dönemlerden beri yamaçlar ve eğimli ana kaya yüzeylerinde ince olan toprak örtüsü nedeniyle tarımsal etkinlikler polyelerde toplanmıştır. Yüksek kesimler ve yamaçları daha çok doğal bitki örtüsü kaplamıştır. Ancak uzun zamandır insanların yaşadığı bu yörede bitki örtüsü tahribi çok fazladır. Plato üzerinde doğal bitki örtüsü olarak maki bulunur. Kalkerler üzerindeki küçük çatlaklarda bile, hızlı gelişen kimyasal erime artığı killi toprakların oluşu, yoğun tahribe rağmen makinin yöredeki varlığının nedenidir.

Yağışlı dönemde su göllenmesi nedeniyle, polye tabanlarında daha çok mevsimlik türlerin yetiştirildiği tarımsal etkinlikler sürer. Polye kenarı eteklerde, alçak sırt ve tepelerde ise daha çok yerleşmelere rastlanır. Yörede yerleşmelerin ilk başladığı eski çağlarda da arazi kullanımının bugüne benzer olduğu anlaşılır. O devirlerin şartları nedeniyle, güven ve çevreyi daha iyi izleme açısından, en yüksek kesimlerin yerleşim yeri olarak tercih edildiği arkeolojik buluntulardan anlaşılır. Bu nedenle plato üzerinde hemen her tepe ya da sırt üzerinde bir eski yerleşim kalıntısına rastlamak mümkündür. Yerleşim yerlerinin yüksekte oluşu, su problemini biraz daha arttırmakta, buralarda su ile ilgili yapılar önemli olmaktadır.

Günümüzde, yörenin en büyük yerleşim birimi olan Kaş'ın bile su problemi vardır. Büyük ölçüde kuzeybatıdaki Gömbe kaynaklarından suyunu alan Kaş ilçesinde, özellikle yaz mevsiminde turizm nedeniyle artan nüfusla, su problemi de artmaktadır. Bugün yörede, antik kalıntılar yanında çok sayıda ve çeşitli şekillerde antik sarnıca rastlanmaktadır. Bu durum, yörede, günümüzde olduğu gibi, antik dönemlerde de susuzluk probleminin olduğunu göstermektedir.

Tarımsal etkinliklerin en fazla görüldüğü polye tabanlarında, ekonomik getiri nedeniyle son yıllarda seracılık ve sebze yetiştiriciliği yaygınlaşmıştır. Bu durum suya olan ihtiyacı arttırmaktadır. Bu yüzden özellikle Yavu, Kılıçlı ve Çevreli polyelerinde, tabandaki killi topraklar içinde yuvarlak ya da dikdörtgen şekilli yapılmış göletlerin sayısı artmıştır. Bunların kuyu biçimli olanları bile aslında bir sarnıçtır. Bunlar, yağışlı dönemde killi çamurda tutulan suyu toplamayı amaçlayan su yapılarıdır. Bu tip yapıların kökeninin çok eskilere gittiği, günümüze ulaşan benzeri eski yapılardan anlaşılmaktadır. Yörede "ayaklı gölet" ya da "yolaklı gölet" adı verilen bu tip sarnıçlarda, insanların kullanımı yanında, hayvan sürülerinin su içebilmesine olanak tanıyan eğimli bir yol ya da birkaç basamaklı merdiven bulunur. Bu sarnıçların pek çoğu günümüzde de kullanılmaktadır (Şekil 12).

Kaş gerisindeki plato üzerinde, çok sayıda ve bol miktara bu tip su yapılarının bulunması, ortalama yağış değerlerinin nispeten (ortalama yağış tutarı bu yörede 1000 mm kadardır) fazla olmasına rağmen zemine (toprağa) düşen sudan yararlanmanın ya da bu suya doğal şartlarda ulaşmanın güç olduğunu gösterir. Plato üzerinde yaşayan insanların, çevreyi kullanma, araziden yararlanma etkinliklerinin eskiden günümüze çok fazla değişmediği anlaşılır. Platonun litolojik özelliklerinden kaynaklanan karstik bir alan olması, iklimin yazları kurak bir dönem içermesi, polye tabanları dışında toprakların tarıma uygun olmaması, eskiden olduğu gibi günümüzde de devam eden özelliklerdir. Bu açıdan günümüz şartlarının yorumu geçmiş hakkında da fikir vermektedir.

2.1. Kyaneai - Yavu Polyesi Kuyusu

Kyaneai antik kentinin bulunduğu Ümmüdağ'ın güneyinde Yavu polyesi yer alır. Elips biçimli bu polyenin kuzey kenarında bu polyeye adını veren Yavu köyü vardır (Şekil 4 ve 5). Bu köyün yakınında, polye tabanında açılan bir kuyuda, eski merdiven ve duvar kalıntılara rastlanılmıştır (Şekil 6 ve 7). Arkeolojik yüzey araştırmalarında buranın kutsal bir yapı olduğu düşünülmüştür. Kuyu içindeki eski kalıntıların bir tapınak yapısı olduğu ve bu

tapınağın da MS 2. yy da Yunan kaşif-yazar Pausanias'ın tasvir ettiği, tanrı Apollon için takdis edilmiş kehanetli kaynak olduğu ileri sürülmüştür (Kolb 1995a; 1995b, Miller, 1995).

Polyenin batı bölümünde, yağışlı dönemde suların biriktiği küçük çukurumsu yüzeyde açılan bu kuyu içinde eski merdiven ve hafif eğimli örülmüş duvar kalıntıları çıkmıştır (Şekil 6 ve 7). Yeni kuyu ise, bu kalıntılara dokunulmadan üzerlerine betonla örülmüştür. Kuyu, polye tabanındaki ince unsurlu (killi-siltli) kolüvyal birikim içinde açılmıştır. Bunlar çevredeki kıvılcık renkli, killi-demirli paleosol karakterli lateritik toprakların, bu alana taşınmasıyla oluşan birikimdir. Kuyu derinliği yüzeyden itibaren 8 m yi bulmaktadır. Kuyunun kuzeybatı yönünde yüzeyden 5 metre kadar aşağıda taştan yapılmış merdiven basamakları bulunur (Şekil 7). Güneybatı yönünde ise kesme taşlardan düzenli olarak örülmüş dışa doğru çok az eğimli bir duvar vardır. Kuzeydoğu yönünde de blok taşlar ve sütun parçalarından örülmüş, daha düzensiz ve kuyu içine doğru dışbükey çıkıntı oluşturan başka bir duvar bulunur. Kuyunun güneydoğu kesimi ise bütünüyle yeni yapılmış betonla çevrilidir. Son açılan kuyu bu kalıntılar üzerinde yaklaşık 5 metre kadar daire şeklinde beton kalıplarla keson kuyu olarak örülmüştür (Şekil 6 ve 7).

Bu kuyu antik dönemde kutsal bir tapınak olarak kullanıldıysa, hemen yakın çevresinde başka eklentilerinin de bulunması gerektiği, konuyla ilgili araştırmacılar tarafından belirtilmiştir. Bu nedenle yapıyı daha iyi tanıyabilmek amacıyla tarafımızdan kuyu çevresinde belirlenen noktalarda Eijkelkamp el burgusu ile 9 adet sondaj gerçekleştirilmiştir (Şekil 8) (Öner, 1996; 1998; 2000; 2013). Sondajlardan alınan sediman örnekleri hem arazi çalışmaları sırasında hem de daha sonra Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü sedimantoloji laboratuvarımızda gerekli analizlere tabi tutularak incelenmiştir. Kuyu çevresindeki kıvılcık renkli kolüvyal birikimin her sondajda aynı doğal özelliklerde olduğu ve derine doğru bir değişim olmadığı görülmüştür. Bu sondajların 7'sinde çeşitli derinliklerde taş zeminlerde kalınmıştır. Yine sondaj sedimanları içinde belirli seviyelerde eski kültürlerle ait seramik kırıntı ve parçalarına rastlanmıştır. Kuyunun kuzeyinde yapılan sondajda, 730 cm derine inilmiş ve birkaç seramik kırıntısı dışında herhangi bir taş zemine rastlanmamıştır. Bu durumda kuyunun kuzey yönünde herhangi bir yapı kalıntısı olmadığı anlaşılmıştır. Kuyu içindeki merdiven basamaklarından kuzeye doğru sıralanan ve taş zeminlerde kalınan 5 adet sondaj birbiriyle bağlantılı olarak yorumlandığında, biraz yükseldikten sonra belirli seviyelerde aynı yönde uzanan düz bir zeminin devam ettiği gözlenmiştir. Bu düz zemin de biraz daha ileride birkaç basamak yükselerek kuzey batıya devam etmektedir (Şekil 9 ve 10).

Kuyunun güneybatısında yapılan iki sondaj, kuyu içinde yükselen iyi örülmüş ve dışa doğru çok hafif eğimli duvarın yüzeye doğru devam ettiğini, biraz uzaklaşıldığında ise steril zeminde ilerlendiğini göstermiştir. Kuyunun kuzeydoğusunda yapılan sondaj ise, bu yönde içeride gözlenen devşirme işlenmiş taşlardan oluşan kavisli duvarın ikinci bir kuyuya ait olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Böylece son açılan güncel kuyu bu noktadaki üçüncü bir kuyudur (Şekil 8).

Kuyu çevresinde yapılan sondaj çalışmaları bize, bu alanda tapınak olarak değerlendirilebilecek büyük yapı kalıntılarının olmadığını göstermiştir (Şekil 8, 9 ve 10). Buna karşılık bu noktada bundan önceki zamanlarda aralarında dönem farkı bulunan iki ayrı kuyunun açıldığı ortaya çıkmıştır. Buna göre bu noktada antik dönemlerden beri bir su kaynağının olduğu anlaşılır. Yavru kuyusu yaz aylarında bu alandaki sera tarımında sulamada kullanılmaktadır. Böyle bir kaynak suyu, günümüzde bile yöre insanı için kutsal bir değer taşımaktadır. Hatta kuraklığın şiddetli olduğu yıllarda buradaki kuyuyu, yöre halkı çevredeki diğer insanlardan silahla korumuşlardır. Durum böyle olunca, birkaç bin yıl öncesinin şartlarında da böyle bir su kaynağı kutsal olacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi, antik

dönemlerden kalan yüzlerce sarnıcı göz önüne alırsak, o dönemlerde de suya olan gereksinimin fazla olduğunu ve yine tatlı su kaynaklarının yetersiz kaldığını anlamaktayız.

Sondaj sonuçlarına göre hazırladığımız çizim (Şekil 11) günümüzdeki bazı su yapılarına benzemiştir. Yörede ayaklı ya da yolaklı gölet adı verilen bir çeşit üstü açık sarnıçlar bulunmaktadır (Şekil 12). Bunlar içinde yağışlı dönemde sular birikmekte, kurak yaz döneminde bu sulardan yararlanılmaktadır. Normal bir kuyudan daha geniş olan bu yapıların bir kenarından basamak ya da eğimli bir yüzeyle gölet içine inilmektedir. Bu şekilde gerek insanlar gerekse hayvanlar daha rahat içerideki suya ulaşmaktadırlar. Belki de günümüzdeki bu yapılar, Yavu kuyusundaki antik yapının zamanımıza sarkan benzerleridir (Şekil 11 ve 12).

2.2. Kuşatma Tepe

Kyaneai kenti surunun kuzey kapısı önünde, çok uzaklardan bile rahatlıkla görülebilen küçük bir tepe bulunur . Yakından bakıldığında bu şeklin doğal olmadığı, insanlar tarafından sonradan yapıldığı kolayca anlaşılır. Çeşitli boyutta kalker çakıllar ile kırmızı renkli killi toprakların karışık olarak yığılması ile meydana gelen bu tepenin kuzeydoğu kenarında Asar harabeleri bulunur.

Tabandaki genişliği 50-60 metreyi bulan bu tepenin yamaçlarındaki eğim özellikle orta kesimlerinde 40°'lere ulaşır. Yığma tepenin kuzeydoğu yamaçlarının eğimi daha fazladır. Üst kesiminde Kyaneai kenti kuzey kapısının yıkıntılarına ulaşılır (Şekil 13). Bu şekliyle, karşidan bakıldığında kent alanından çıkarılan taş-toprak artıklarının buraya dökülmesiyle oluşmuş bir moloz yığınının andırmaktadır. Tepenin etek kesimlerinde duvar kalıntıları ve teras benzeri yapılar vardır (Şekil 14). Bunun gibi tepenin kuzeybatı yamaçlarında duvar kalıntıları ve sanki işlenmiş gibi uzanan ana kaya çıkıntıları yer alır.

Bu tepenin yapay olduğu bilinmekle birlikte, neden ve nasıl yapıldığı henüz tam anlamıyla açıklığa kavuşmamıştır. Kent alanı içinde bu miktarda moloz oluşturacak bir hafriyat yapıldığına dair bir bulgunun olmadığı burada çalışan arkeolog meslektaşlarımız tarafından ifade edilmiştir. Yine bu alanda çalışan arkeologlar, eski çağlarda kenti kuşatan düşman askerlerinin, kent surlarını aşmak amacıyla bu tepeyi yaptıklarını ileri sürerek bu yapay tümseğe “Kuşatma tepe” (Belagerungshügel) adını vermişlerdir.

Bu yığma tepe üzerinde ikisi el burgusu, ikisi de Cobra sondaj makinesi ile olmak üzere tarafımızdan 4 adet sondaj yapılmıştır (Şekil 14). Sondajlarda 50 cm ile 800 cm derine inilmiştir. Sondaj sonuçlarına göre bu tepenin kesin olarak insan eliyle yapıldığı ve yapay olduğu anlaşılmıştır. Yine tepe çevresindeki kalıntılar yığma tepenin bir duvar ile çevrelendiğini göstermiştir (Şekil 15). Aynı zamanda, tepenin insan eliyle gelişi güzel değil, düzenli olarak malzemenin yığılması ile oluşturulduğu da anlaşılır. Bu tepenin çok uzaklardan bile rahatça görülecek konum ve boyutta oluşu, bilinçli olarak ve anıtsal bir yapı amacıyla inşa edilmiş olabileceği fikrini uyandırmaktadır. Böyle bir büyük yapı kutsal bir nitelik taşıyan Tümülüs olabilir (Kolb ve Thomsen 2000; Öner, 2013).

3. AVŞAR TEPE YERLEŞMESİ

Kyaneai antik kentinin güneybatısında üzerinde antik bir yerleşmenin bulunduğu Avşar Tepe yer alır (Şekil 17). Arkeologlar yerleşmenin daha çok askeri amaca yönelik yapıldığını düşünmektedirler. Avşar Tepe yerleşmesinin üzerinde ve yakınında herhangi bir su yapısına rastlanılmamıştır. Yani tepe üzerinde ve çevresinde belirgin bir sarnıç ya da benzeri bir yapı yoktur. Nispeten büyükçe bir yerleşme oluşu nedeniyle, burada yaşamış insanların su ihtiyaçlarını nereden karşıladıkları bir problem olarak karşımıza çıkar (Kolb ve Thomsen 2000; Öner, 2013).

Avşar tepe yerleşme alanında tarafımızdan Eijkelkamp el burgusu ile kolüvyal birikimlerin bulunduğu kısımlarda sediman kalınlıklarını anlamak için sondaj denemeleri yapılmıştır (Şekil 17A ve 17B). Ancak Avşar tepesi üzerindeki yerleşim alanının hiçbir yerinde bir su deposunun kolüvyal unsurlarla dolmasıyla gizlenen bir rezervuara ya da sarnıca rastlanılmamıştır. Tepe çevresinde yaptığımız gözlemlerde güney eteklerde iki küçük vadi kesiminin birleştiği genişçe bir alan dikkatimizi çekmiştir. Bu küçük vadilerden doğuda olanının içinde basamaklar halinde teras benzeri duvar kalıntıları vardır. Ancak bunlar teraslamadan çok basamaklar halinde küçük havuzcukları andıran yapılar halindedir. İçlerinde çoğunlukla kalkerlerin erime artığı olan kırmızı killer birikmiştir. Buradan aşağıya doğru iki vadinin birleştiği kesimde ise daha ilginç duvar yapıları dikkati çekmiştir. Bu alanda birleşen vadilerin oluşturduğu oluğun aşağı kısmı adeta büyük duvar yapıları ile kesilmiştir. Bir kısmı hala sağlam olan bu duvarlar kalın ve en azından iki sıra halinde izlenir. İç kesimde ise yuvarlak şekilli, küçük bir havuzu andıran bir yapı kalıntısı bulunur. Bütün bu yapıların iç kesimlerinde kırmızı killi sedimanların kalın bir tabaka halinde biriktiği görülür. İri unsurların, çakıl ve blok taşların daha çok eteklerde olduğu, orta kesimde ise su içinde biriktiği belli olan kırmızı killer vardır (Şekil 17B ve 17C). Bu oluğun açıldığı güneybatı kesimde söz konusu duvar kalıntıları mevcuttur.

Bütün bu yapıların ilk incelemesi sonucu, bu alanın küçük bir gölet (küçük baraj) şeklinde yapıldığı, yağın yağmurlarla akışa geçen suların bu kesimde toplandığı ve bir tür rezervuar olarak kullanıldığı anlaşılır (Şekil 17D, 17E ve 17F). Orta kesimdeki küçük dairemsi şekil ise suyun bu alanda en son biriktiği kesimi oluşturur (Şekil 17E). Muhtemelen kurak yaz ayları sonunda sular en son bu küçük havuzda toplanmış ve kullanılmıştır.

Bu alanda tarafımızdan elburgusu ile 1, Cobra sondaj makinesi ile 16 delgi sondaj yapılmıştır. Bu sondajlardan elde edilen verilere göre rezervuar alanının sedimantolojik birimlerle ilişkilerini de yansıtan şematik kesitleri çizilmiştir (Şekil 18 ve 19). Yuvarlak biçimli taş duvarla çevrili iki kademeli bölüm içinde kırmızı kil birikimi 320 cm'ye ulaşmıştır. Çevresindeki taş duvarların yüksekliği 1 metre olup toplamda 4 metre yüksekliğe ulaşılır. Yuvarlak biçimli havuzun çapı 30 metredir. Bu durumda yalnızca bu havuz içinde 3000 m³'e yakın su birikebilmektedir. Çevresindeki diğer basamaklar içindeki su birikimlerini de hesaba katarsak bu miktar daha da artacaktır. Avşar Tepe ve çevresinde yoğun bir yerleşimin olduğu burada yapılan arkeolojik araştırmalarla belirlenmiştir. Avşar tepe yerleşmesi üzerinde dikkati çeker şekilde sarnıç yapılarının olmayışı, aşağısındaki bu gölette yeterince su toplanabildiğini gösterir (Öner, 2013).

4. SONUÇ

Kaş gerisindeki plato alanındaki çalışmalarımız sırasında Antik Kyaneai kenti çevresindeki Yığma tepe, Yavu polyesindeki antik kuyu, Avşar tepe yerleşmesi su sorunu ele alınmıştır. Kyaneai kent surlarına bitişik küçük bir yığma tepe görünümündeki yapının ne olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu tepeliğin üzerinde yaptığımız delgi sondajlar sonucu, buranın yapay bir tepe olduğu ve bir Tümülsüz olabileceği anlaşılmıştır. Yine Kyaneai kentinin bulunduğu yüksek kesimin eteklerindeki Yavu polyesi tabanındaki bir su kuyusunda gözlenen duvar kalıntılarının kutsal bir yapıya ait olmadığı, kuyu çevresinde yapılan delgi sondajlarla ortaya konmuştur. Aynı şekilde Avşar Tepe yerleşiminde herhangi bir su kaynağının bulunmayışı, burada yaşamış insanların suyu nasıl temin ettiği sorusu, yine kentin eteklerinde bulunan düzlüklerde yapılan delgi sondajlar ile yanıtlanmıştır. Avşar Tepe antik yerleşimi sakinlerinin küçük vadiler içinde yaptıkları duvarlar ile setler oluşturup yağışlı dönemde bu setler gerisinde, bir çeşit gölette toplanan suları kullandıkları anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

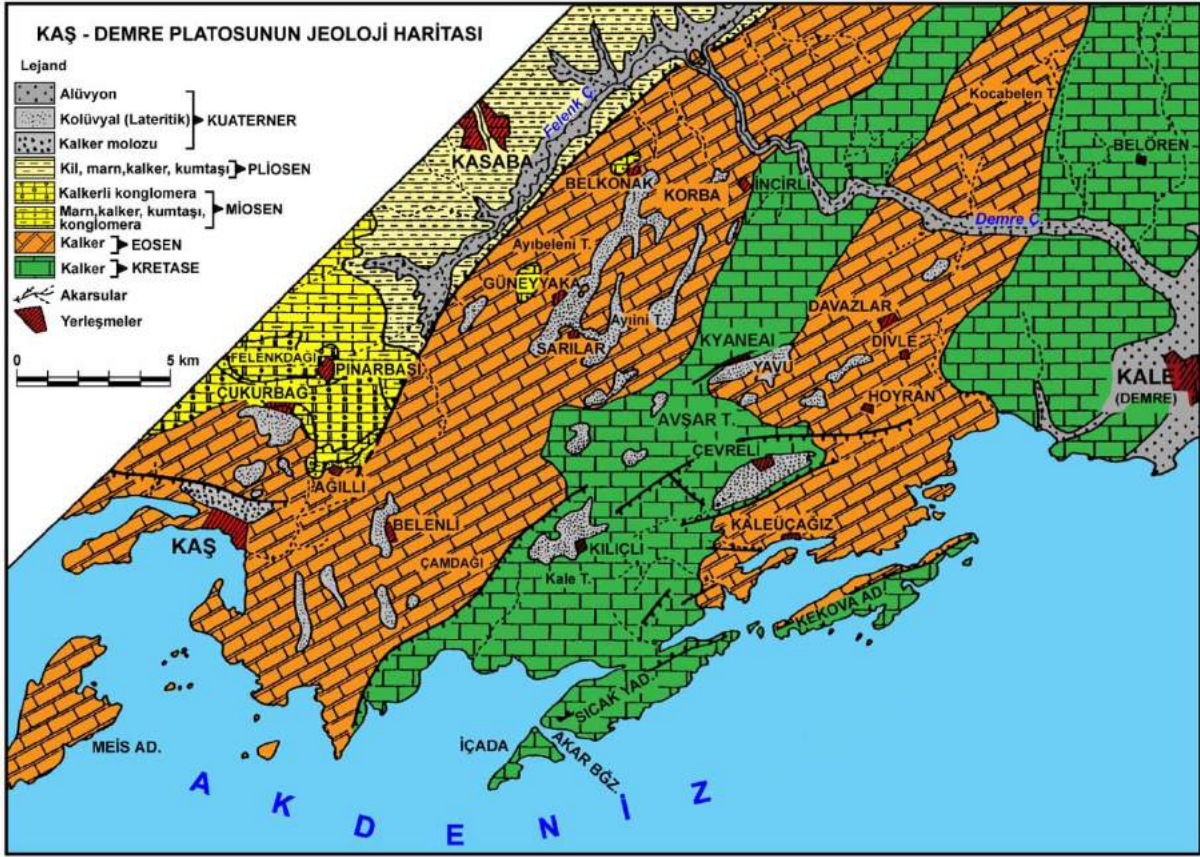
- Akyel, İ.-Kolb, F., 1995, "The Settlement on Düzkale Tepesi and its tombs", *Lykische Studien* 2, Forschungen auf dem Gebiet der Polis Kyaneai in Zentrallykien Bericht über die Kampagne 1991, Dr. Rudolf Habelt GMBH., 119-150, Bonn.
- Akşit, O., 1967, *Likya tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları No. 1218, İstanbul.
- Ardel, A., 1957, "Batı Toroslarla Kenar Ovalarının Jeomorfolojisi (Planhol'e göre)", *İÜ Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 8, 1-15.
- Koçyiğit, A., 1984, "Güneybatı Türkiye ve Yakın Dolayında Levha İçi Yeni Tektonik Gelişim", *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni*, 27, 1-16.
- Kolb, F.-Kupke, B.-Miller, M.-Zimmermann, M., 1989, "Kyaneai im antiken Lykien. Feldforschungen in der südlichen Türkei", *Archäologie in Deutschland*, 2, 14-19.
- Kolb, F., 1991, "Bericht über Oberflächenuntersuchungen in Kyaneai und Umgebung im Sommer 1989", *VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 28.05.-01.06.1990, Ankara, 355-377.
- Kolb, F., 1992, "Bericht über Feldforschungen auf dem Gebiet der antiken Polis Kyaneai 1990", *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Çanakkale 27.-31.05.1991, Ankara, 21-45.
- Kolb, F., 1993, "Eine antike Siedlungskammer - Feldforschungen in Lykien", *Spektrum der Wissenschaft*, Mai 1993, 82-91.
- Kolb, F.-Akyel, İ., 1993, "Bericht über Feldforschungen auf dem Gebiet von Kyaneai im Sommer 1991", *X. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 25.-29.05.1992, Ankara, 395-428.
- Kolb, F. 1995a, "Forschungen auf dem Gebiet von Kyaneai". *Lykische Studien* 2. Forschungen auf dem Gebiet der Polis Kyaneai in Zentrallykien Bericht über die Kampagne 1991, Dr.Rudolf Habelt GMBH, 1-10. Bonn.
- Kolb, F., 1995b, "Zur Siedlungsgeschichte von Tüse", *Lykische Studien* 2, Forschungen auf dem Gebiet der Polis Kyaneai in Zentrallykien Bericht über die Kampagne 1991, Dr.Rudolf Habelt GMBH, 193-203, Bonn.
- Kolb, F., 1997, "Bericht über Feldforschungen auf dem Gebiet von Kyaneai im Sommer 1995", *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1996 Ankara, 487-495.
- Kolb, F., 1998, "Bericht über Feldforschungen auf dem Gebiet von Kyaneai im Sommer 1996", *XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1997, Ankara, 345-363.
- Kolb, F.-Thomsen, A., 2000, "1998 Kyaneai Yüzey Araştırması Sonuçları", *XVII. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, 24.-28.05.1999, Ankara, 217-234.
- Miller, M., 1995, "Suburbane Heiligtümer bei Kyaneai: Ein suburbanes Heiligtum nordöstlich von Kyaneai", *Lykische Studien* 2, Forschungen auf dem Gebiet der Polis Kyaneai in Zentrallykien Bericht über die Kampagne 1991, Dr.Rudolf Habelt GMBH, 37-41, Bonn.
- Öner, E., 1996, "Kaş-Demre platosunda fiziki coğrafya araştırmaları ve insan-doğal çevre ilişkileri", *Ege Coğrafya Dergisi* 8, 115-140.
- Öner, E., 1998, "Naturgeographie und Mensch-Umwelt - Beziehungen im Yavu-Bergland", *Lykische Studien* 4, Asia Minor Studien, Dr.Rudolf Habelt GMBH, 267-280, Band 29, Bonn.

- Öner, E., 2000, *Kaş-Demre platosunda fiziki coğrafya araştırmaları*, Kyaneai antik kenti ve çevresi, Antalya, Ege Üniv.,Edebiyat Fak.Yay. No: 101, s.110, İzmir.
- Öner, E., 2003, “Divle Obruğu (Divle Obruk, Kaş-Antalya)”, *Ege Coğrafya Dergisi*, 12 (2), 83-92.
- Öner, E., 2013, *Likya’da Paleocoğrafya ve Jeoarkeoloji Araştırmaları*, Ege Üniversitesi Yayınları, Edebiyat Fakültesi Yayın No: 182, s.479, Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova, İzmir.
- Pisoni,C., 1967, “Kaş (Antalya İli) Bölgesinin Jeolojik Etüdü”. *MTA Ens. Derg.*, 69, 42-49.
- Topraksu, 1972, *Antalya ili toprak kaynağı envanter haritası*, Topraksu Gn.Md.Rap.Ser.: 38, Ankara.

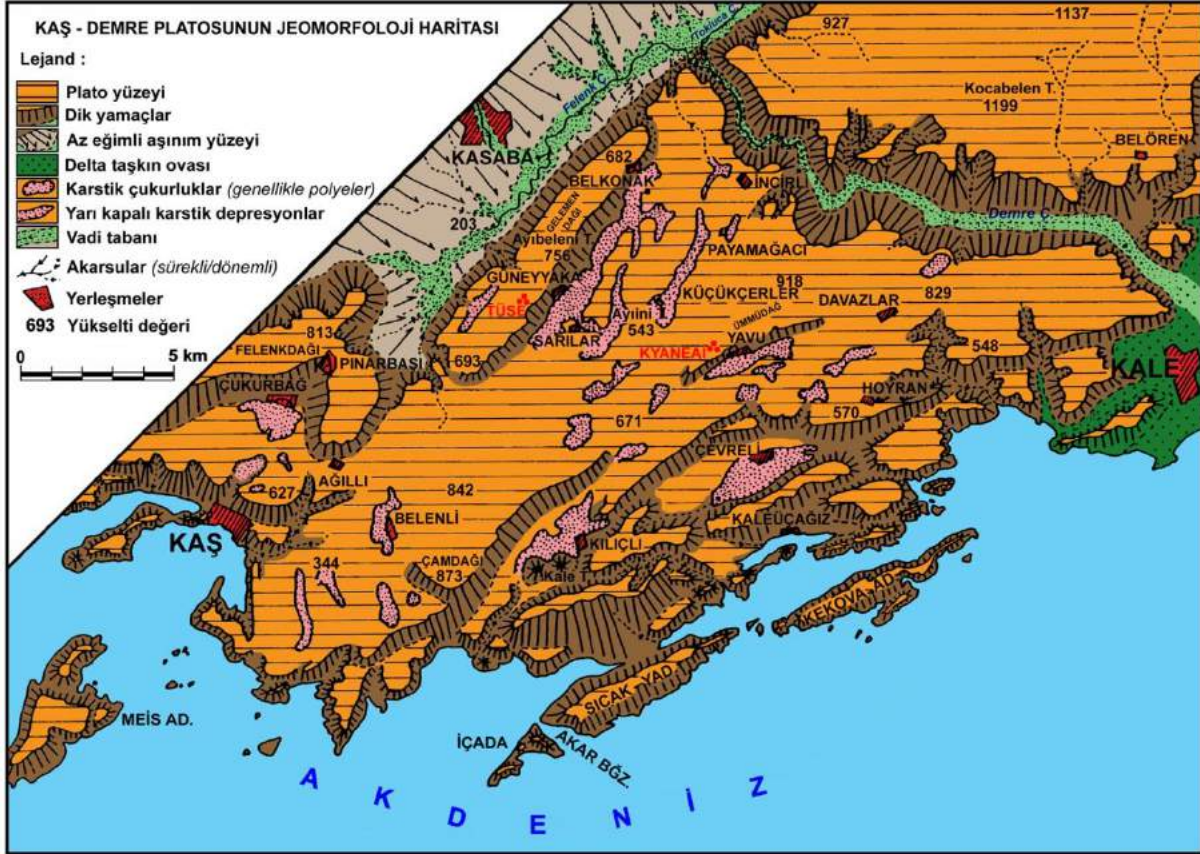
Şekil 1. Araştırma alanı ve çevresinin yer bulduru haritaları.

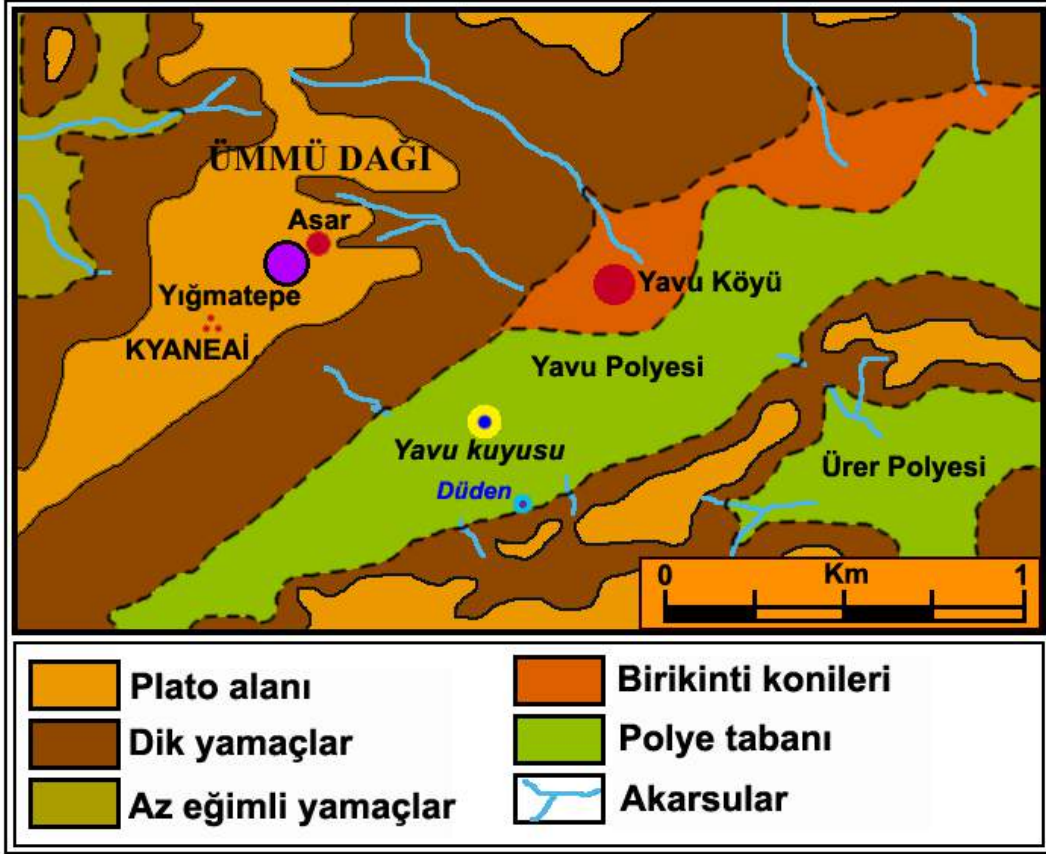
Şekil 2. Araştırma alanının jeoloji haritası.

Şekil 3. Araştırma alanının jeomorfoloji haritası.

Şekil 4. Yavru polyesi ve yakın çevresinin şekil birimleri haritası.

Şekil 5. Kyaneai ve Yavu polyesi yakın çevresinin uydu görüntüsü.

Kaynak: Google Earth.

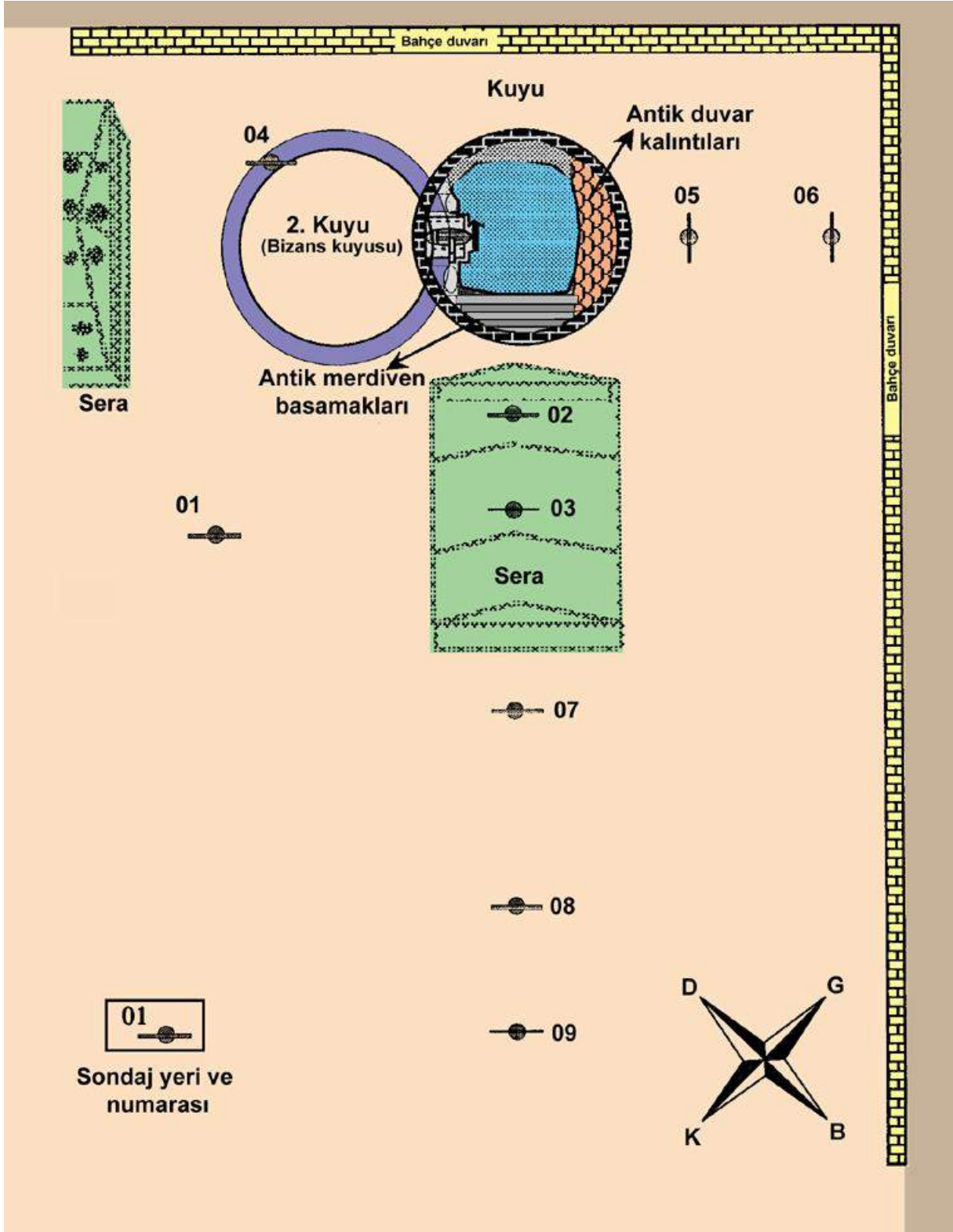
Şekil 6. Yavu polyesi tabanındaki güncel kuyu.

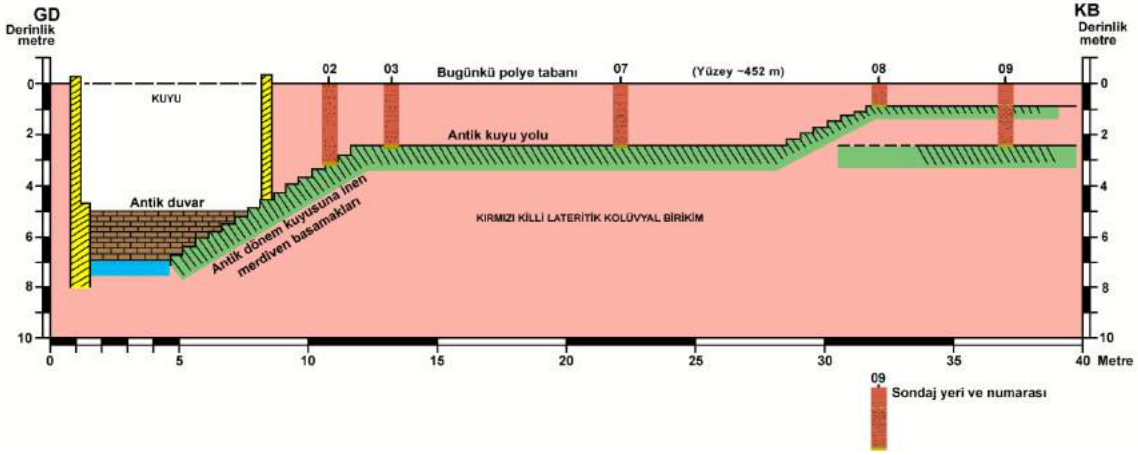
Şekil 7. Yavu polyesi tabanındaki kuyu içindeki antik yapı kalıntıları.

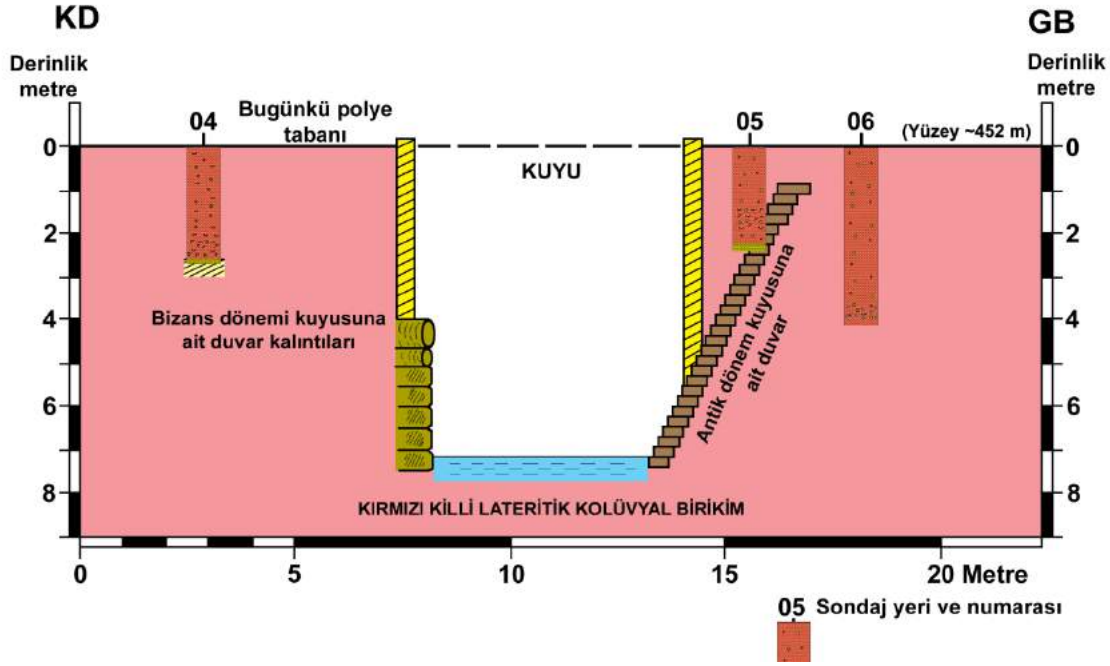
Şekil 8. Yavu polyesi kuyusu çevresinde yapılan sondaj noktalarının yerleri.

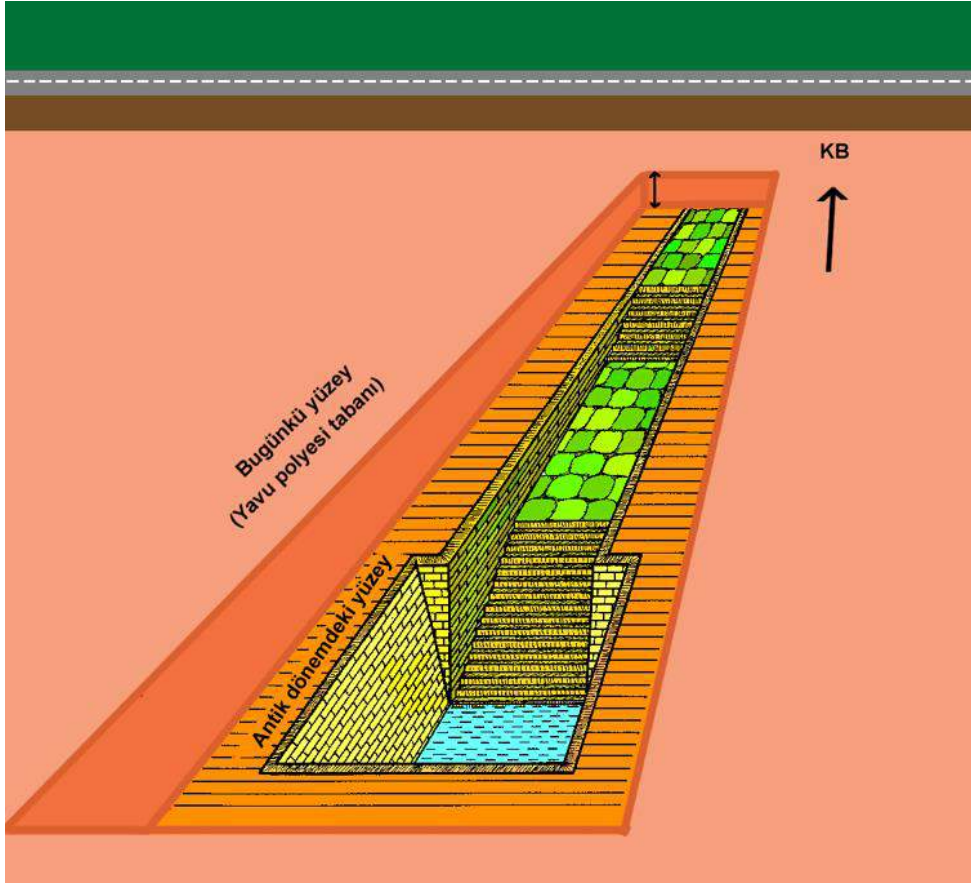
Şekil 9. Yavu antik kuyusu çevresindeki sondaj sonuçlarına göre GD-KB yönlü kesit.

Şekil 10. Yavu antik kuyusu çevresindeki sondaj sonuçlarına göre KD-GB yönlü kesit.

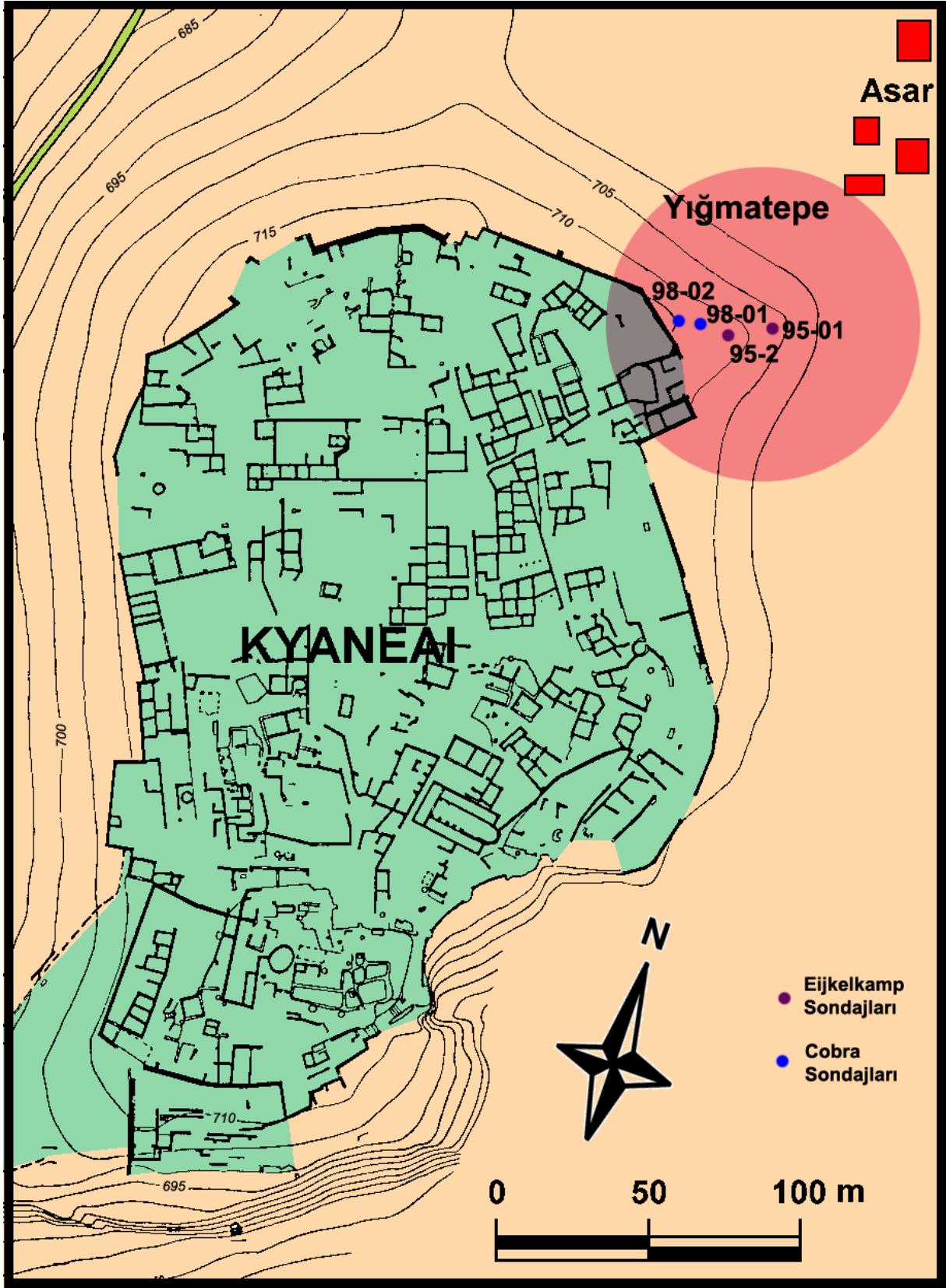
Şekil 11. Yavu polye tabanındaki kuyunun antik dönemdeki tasviri şekli.

Şekil 12. Yavu polye tabanındaki antik kuyu kalıntıları, günümüzde yörede rastlanan ayaklı (yolaklı) göletlere benzemektedir.

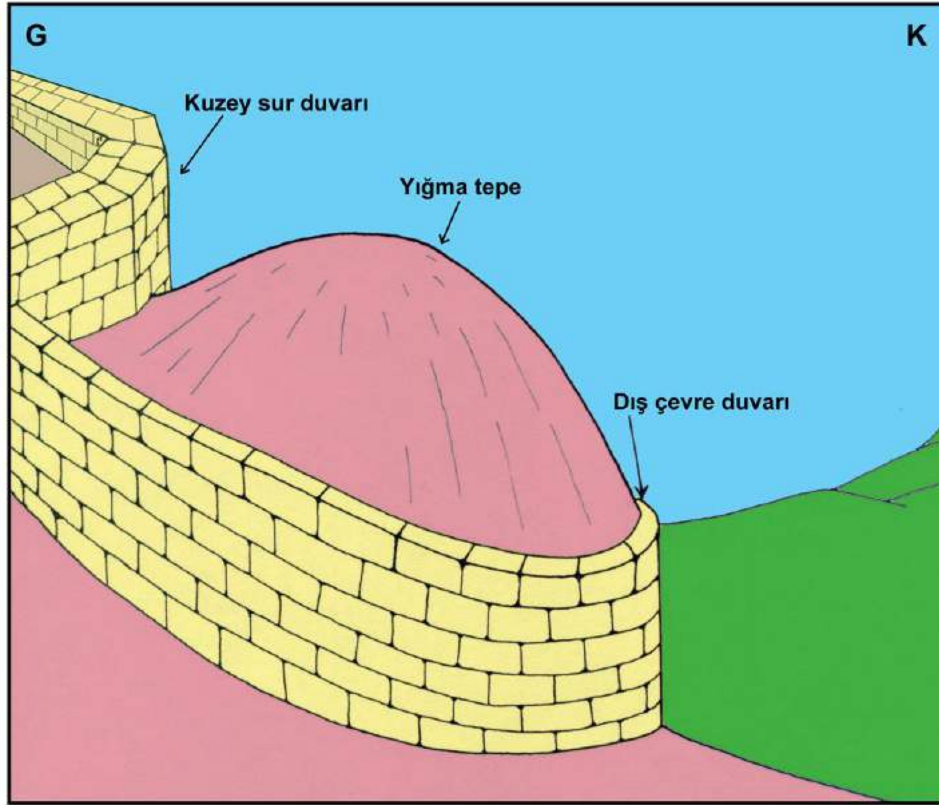
Şekil 13. Kyaneai antik kentine ait planı üzerinde Yiğmatepenin konumu ve sondaj yerleri.

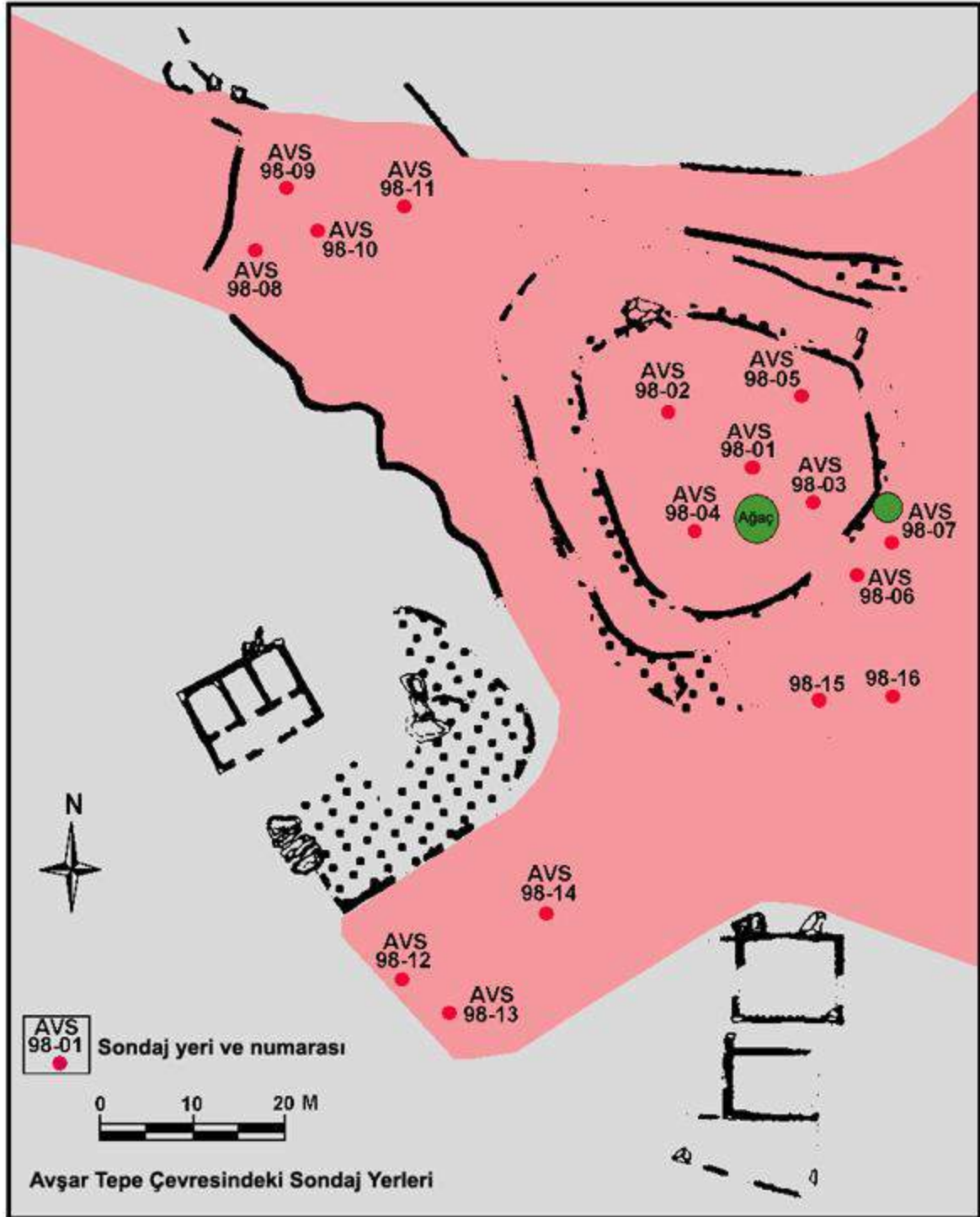
Şekil 14. Kyaneai antik kenti surları yakınındaki Yığmatepe ve sondaj çalışmalarından görüntüler.

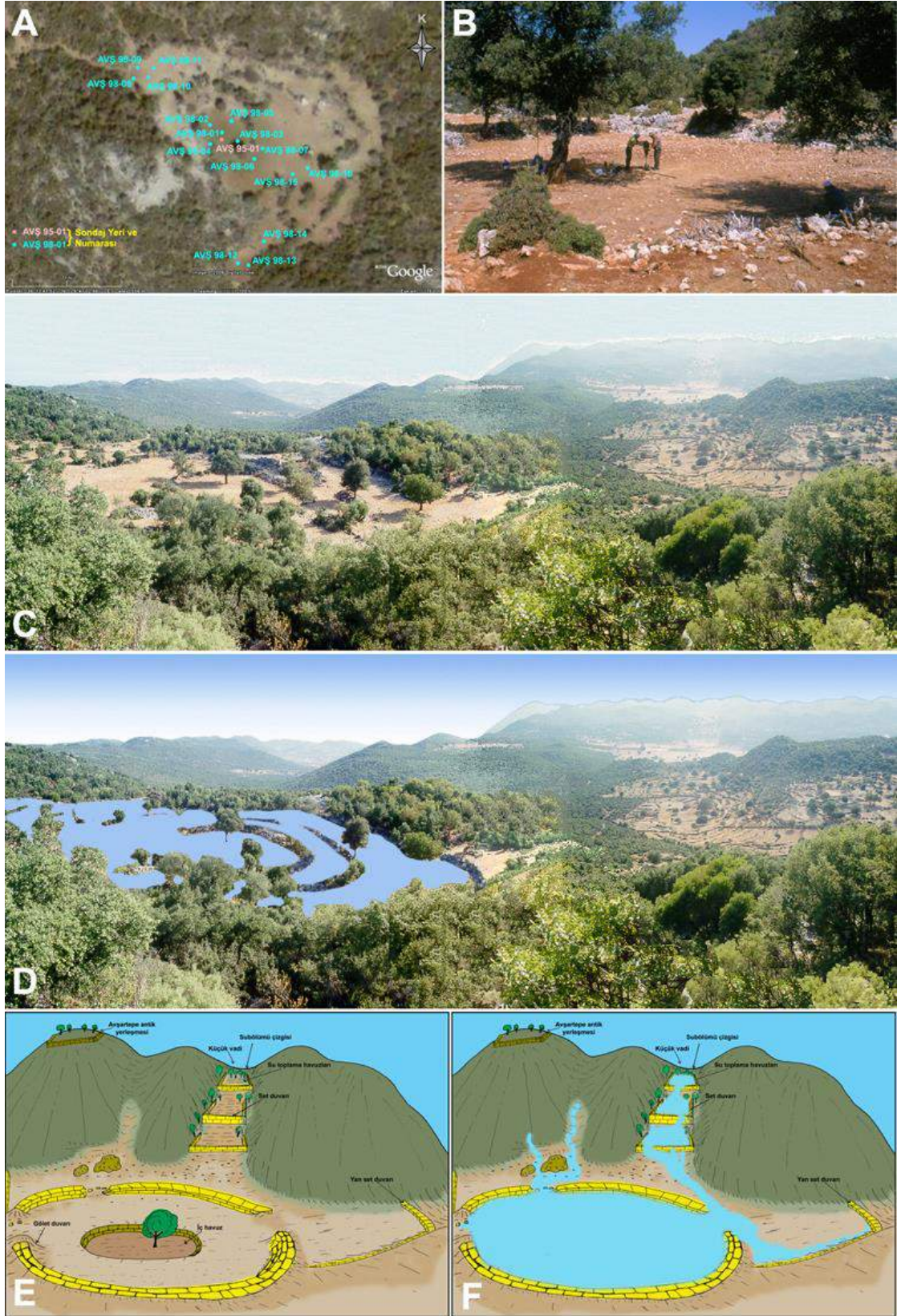
Şekil 15. Yığmatepe çevresinde yapılan gözlemler ve sondaj sonuçlarının değerlendirilmesine göre anıtsal bir yapı özelliğinde olduğu belirlenmiştir.

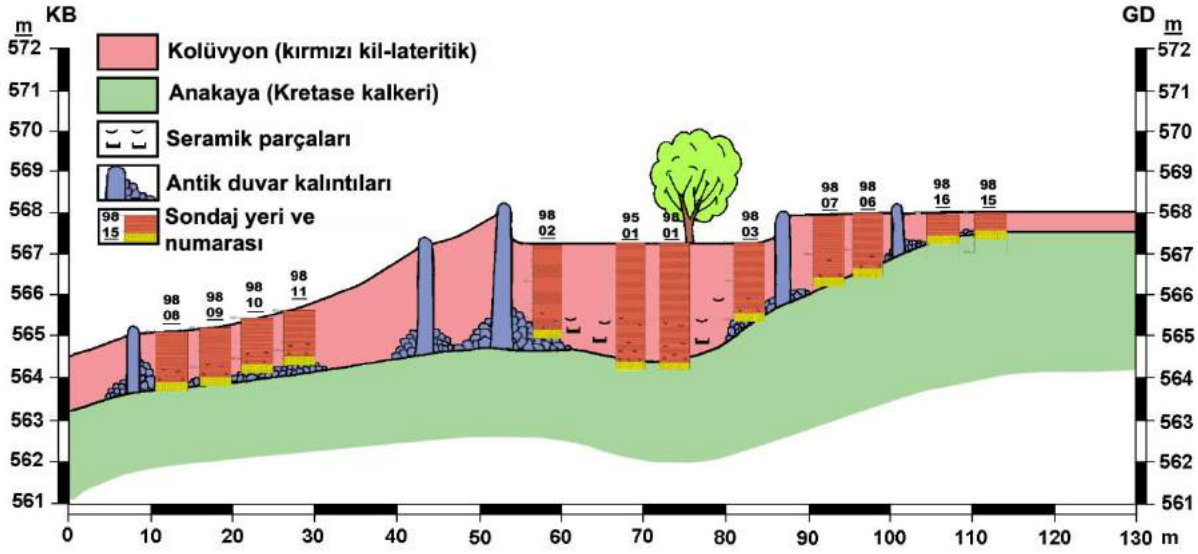
Şekil 16. Avşar Tepe güney eteklerindeki kırmızı killi kaplı az eğimli düzlükte Cobra ile yapılan delgi sondaj yerleri ve duvar kalıntıları haritası.

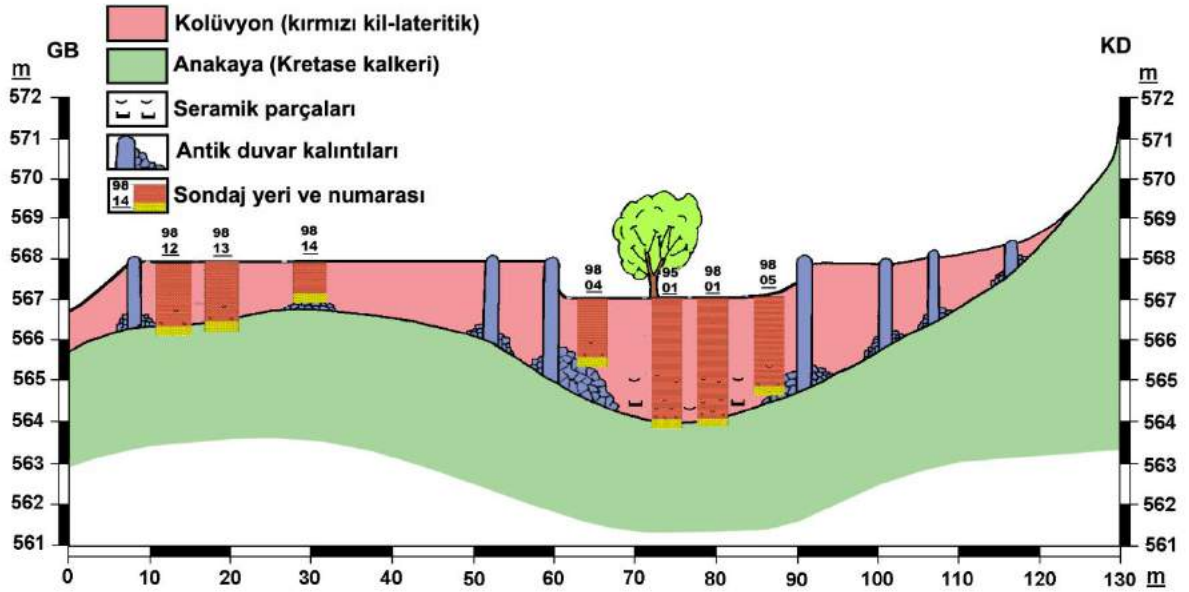
Şekil 17. Avşar Tepe güney eteklerindeki düzlüğün uydu görüntüsü ve delgi sondajların konumları (A), düzlüğün orta kısmında yapılan sondaj çalışmaları (B), Avşar Tepe'den güney eteklerdeki düzlükte günümüzdeki yuvarlak ve set biçimli duvar kalıntılarının görünümü (C ve E) ile kullanıldığı dönemde buradaki göletin tasviri görüntüsü (D ve F).

Şekil 18. Avşar Tepe güney eteklerindeki antik göletin sondaj sonuçlarına göre hazırlanmış KB-GD yönlü kesiti.

Şekil 19. Avşar Tepe güney eteklerindeki antik göletin sondaj sonuçlarına göre hazırlanmış GB-KD yönlü kesiti.

GASTRONOMİDEKİ UMUT: BİR SOSYAL GİRİŞİMCİLİK ÖRNEĞİ OLARAK HAYATA SARIL LOKANTASI*

HOPE IN GASTRONOMY: AS AN EXAMPLE OF SOCIAL
ENTREPRENEURSHIP ‘‘HAYATA SARIL LOKANTASI’’

Onur ÖZDEN

Çanakkale Onsekiz Mart Universtiy, Enstitute of SocialScience
Tourism Management Graduate Program OrcidId: 0000-0001-5132-4548

E-mail: on.ozden@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Serdar SÜNNETÇİOĞLU

Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Tourism,
Department of GastronomyandCulinaryArts OrcidId: 0000-0003-0244-5874

E-mail: serdarsunnetcioglu@comu.edu.tr

Prof. Dr. Ferah ÖZKÖK

Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Tourism,
Department of GastronomyandCulinaryArts OrcidId: 0000-0002-7085-6117

E-mail: fozkok@comu.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
Anahtar Kelimeler: Gastronomi, Sosyal Girişimcilik, Hayata Sarıl Lokantası	Sosyal girişimcilik kâr amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşlarıve kâr amacı güden özel sektör arasında kalan melez kuruluşların sosyal fayda sağlama esaslı faaliyetlerini açıklar. Turizm işletmelerinde son yıllarda kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin arttığı görülmekte ancak sosyal girişim adı altında incelenebilecek bir uygulamaya çok sık rastlanmamaktadır. Bu çalışmada bir sosyal girişimcilik örneği olarak Hayata Sarıl Lokantası incelenmiştir. Kendi kendini finanse edebilen bu girişim, lokantacılık faaliyetleriyle elde ettiği gelir ile toplumdaki dezavantajlı bireylere ücretsiz beslenme, meslek edindirme ve psikolojik destekler vermektedir. Bununla birlikte paydaşlara ve çevreye saygılı bir politika sergilemektedir. Bu kapsamda lokanta faaliyetlerini derinlemesine irdelemek için nitel araştırma yöntemlerinden görüşme, gözlem ve katılımcı gözlem teknikleri kullanılarak veri toplanmıştır. Toplanan veriler betimsel analize tabi tutulmuştur. İncelenen sosyal girişimin sağladığı desteklerin fizyolojik ihtiyaçlardan sosyal ihtiyaçlara kadar geniş bir çerçevede olduğu görülmüştür. Yapılan bu örnek olay çalışması ile turizm sektörü başta olmak üzere diğer sektörlerdeki girişimlere örnek olması beklenmektedir.
DOI: 10.26809/joa.2018548597	

*Bu çalışma, 19-21 Nisan 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE’de gerçekleşen 2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Umut temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Gastronomy, Social Entrepreneurship, Hayata Sarıl Lokantası</p>	<p><i>Social entrepreneurship explains the social benefits supply-based activities of hybrid organisations that remain in between nonprofit non-governmental organisations and profit-oriented sectors. It has been seen that corporate social responsibility activities have increased in recent years in tourism establishments but an application that could be examined under the name of social enterprise haven't often been encountered. In this study "Hayata Sarıl Lokantası" examined as an example of social entrepreneurship. This self-financing enterprise provides disadvantaged individuals in the community free meal, providing job, and psychological support by means of earning income through restaurant activities. However, this follows a policy that is respectful to the partners and the environment. In this context, data was collected by using interviews, observations and participant observation techniques of qualitative research methods in order to investigate restaurant activities in depth. The collected data were subjected to descriptive analysis. It has been seen that the supports provided by the social enterprise are in a wide range from physiological needs to social needs. With this case study, it is expected that it will be an example for the enterprises in other sectors, especially tourism sector.</i></p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548597</p>	

1. GİRİŞ

Turizm işletmelerinde son yıllarda kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin arttığı görülmektedir. Ateşoğlu ve Türker (2010:219) Muğla ilinde yer alan konaklama işletmelerinin sosyal sorumluluk faaliyetlerini incelemiş ve uygulanan sosyal sorumluluk türlerini çevreye, eğitime, çalışanlara, tüketiciye, sağlığa, toplumsal olaylara, sportif ve kültürel faaliyetlere, ekonomik ve diğer işletmelere yönelik sosyal sorumluluk faaliyetleri olarak tespit etmiş bu faaliyetlerin genellikle çevreye ve eğitime yönelik gerçekleştiği tespit etmişlerdir. Türker ve Uçar (2013), Safranbolu'da faaliyet gösteren konaklama işletmelerinin sosyal sorumluluklarını araştırdıkları çalışmalarında otellerin sosyal sorumluluk ilkesi ile hareket ettiklerisaptamıştır. Buna göre otellerin müşterilere, topluma ve çevreye karşı sosyal sorumluluklar konusunda daha hassas davrandıkları, en az sorumluluk gösterdikleri paydaşın ise tedarikçiler olduğu belirlenmiştir. Yorulmazer ve Doğan (2017), Antalya'daki otel işletmeleri üzerinde yaptığı çalışmada kurumsal sosyal sorumluluğun çalışanlar ve toplum, müşteriler ve çevre, otel deneyimi ve müşteri memnuniyeti boyutlarının müşterilerin satın alma niyetine etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Görüldüğü üzere turizm sektöründe kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri özel sektör tarafından yürütülmekte ve sosyal fayda sağlamayı hedeflemektedir. Sosyal girişimler ise sosyal faydayı gözetme hizmetini kar maksimizasyonu yapmadan gerçekleştirmektedirler. Bu kapsamda sosyal girişim adı altında incelenebilecek bir uygulamaya çok sık rastlanmamaktadır. Hayata Sarıl Derneği bir sosyal sorumluluk projesi olarak başlayan ve 2017 yılında dernek statüsü kazanan bir sosyal girişimdir. Hayata Sarıl Derneği'nin, iktisadi girişimi olan Hayata Sarıl Lokantası finansmanını lokanta faaliyetleri ile bağışlar üzerinden sağlamaktadır. Mevcut personellerine ek olarak gönüllüler aracılığıyla da iş gücü desteği sağlayan lokanta; sağladığı kazancını dernek tüzüğü doğrultusunda dezavantajlı toplumsal gruplara beslenme, mesleki eğitim ve psikolojik destek sağlamak amacı ile kullanmaktadır.

On yıl öncesine kadar sosyal ve girişim kelimelerinin birlikte düşünülmesinin mümkün olmayan iki kavram olarak değerlendirildiği belirtilmektedir (Arthur, Keenoy ve Scott-Cato, 2006:1). Etimolojik olarak ise "sosyal" kavramının tabanı ve ekonomik olmayı çağrıştırdığını, "girişimci" kavramının ise bireysel, ekonomik ve finansal odaklı bir yapıya işaret ettiğini söylenmektedir (Aslan, Araza ve Bulut, 2012:71). Sosyal girişimler, sosyal nitelikler söz konusu olduğunda üçüncü sektör özelliklerini; iktisadi girişim söz konusu

olduğunda ise özel sektör özelliklerini barındıran kuruluşlardır. Bu nedenle karma yapıya sahip oldukları değerlendirilmektedir (Işık, 2018:239). Gastronomi alanında faaliyet gösteren ve bir sosyal girişim örneği olarak değerlendirilen “Hayata Sarıl Lokantası”nın fizyolojik ihtiyaçlardan sosyal ihtiyaçlara kadar tüm noktalarda etkin olduğu görülmektedir. Bu girişim ile insanların temel yeme-içme ihtiyaçlarının karşılanması yanı sıra dezavantajlı grupların her anlamda sosyal ve psikolojik ihtiyaçları sağlanmaktadır. Tüketicilerin de sosyal maksatlı iktisadi girişimlere ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu ilgi özgecilik (alturizm) kapsamında açıklanabilmektedir. Dini, ahlâkive iyilikseverlik gibi duygular, kişinin toplumdaki diğer bireyleri göz önüne alarak onlara gönüllü yardım edebilme konusunda motivasyon oluşturabilmektedir (Palaz ve Boz, 2008: 98). Bu kapsamda bu çalışma ile girişimin yarattığı etkilerin derinlemesine incelenmesi önemli görülmüştür.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2. 1. SOSYAL GİRİŞİMCİLİK

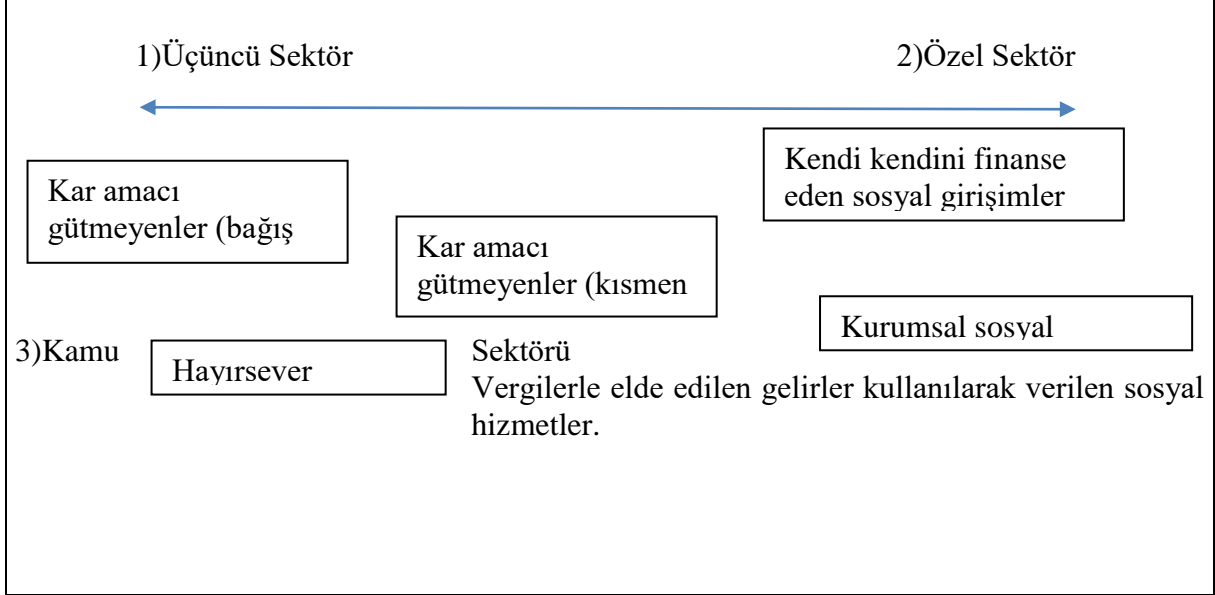
Girişimcilik içeriğinden bağımsız olarak vizyon, gerekli planlamaları yaparak vizyonu işlevsel hale getirebilecek bir lider ve gelişime açık bir yapı inşa edebilme becerisi olmak üzere 3 temel unsur içeren; fırsatların keşfedilip değerlendirilmesiyle birlikte yeniliğin ortaya konulması sürecin kapsayan bir yetidir (Thompson, Alvy, Less, 2000:329; Bozkurt ve Erdurur, 2013:59). Sosyal girişim ise temelde girişimcilik ile aynı prensipler üzerinden hareket etmekle birlikte sahip olduğu sosyal olma niteliği dolayısıyla kar maksimizasyonu yerine toplumsal problemlere odaklanan bir girişim türüdür (Ersen, Kaya ve Meydanoğlu, 2010:7). Saifan (2012:25), kar amaçlı girişimcinin ve sosyal girişimcinin farklı ve benzer özelliklerini sıralamıştır. Misyon odaklı olma, girişimci davranma, finansal olarak bağımsız, kendi kendine yetebilen ya da sürdürülebilir finansal yapıya sahip olma sosyal girişimcileri kar amaçlı girişimciden ayıran temel özelliklerdir. Kar amaçlı girişimciler yüksek başarılı, risk alan, örgütleyici, stratejik düşünen, değer yaratan, bütüncül yaklaşan ve arbitraj yapabilen kişilerken; sosyal girişimciler misyon lideri, duygusal, değişim katalizörü, sosyal değer ortaya üreten, sosyal uyarıcı, yönetici, vizyoner ve sorumlu kişilerdir. Yenilikçi, adanmış, inisiyatif alan, fırsat arayan, ısrarcı ve taahhüt eden olmak ise kar amaçlı girişimcilerin ve sosyal girişimcilerin ortak özellikleridir. Thompson, (2002:415) ise sosyal girişimcilerin özelliklerini şöyle sıralamıştır:

- İhtiyaç boşluğunu tespit etme ve fırsatla ilişkilendirme,
- Cevaplara hayal gücünü ve vizyonunu yerleştirme,
- Güvenli ve ihtiyaç duyulan kaynakları bulma,
- Girişimi kontrol etmek için uygun sistemi sunma,
- Engelleri ve riskleri ele alır, içsel risklerin üstesinden gelme,
- İhtiyaç duyulan ağırları kurmak için gerekli kişileri bulmak ve motive etme

Kamu, özel ve üçüncü sektör dünya üzerindeki değişimlerden doğrudan etkilenmekle birlikte ülkelere sosyo-ekonomik anlamda temel teşkil etmektedirler. (Işık, 2013:115). Sosyal faaliyetlerin ağırlıklı olarak kamu tarafından finanse edildiği sosyal devlete karşı 1970’li yıllarda yükselen eleştiriler sözkonusu faaliyetlerin bu üç sektör üzerinde dağılımını değiştirmiştir. Kurumsal sosyal sorumluluk ile özel sektör ön plana çıkmaktayken üçüncü sektörün yükselişi ile kar amacı gütmeyen kuruluşların faaliyetleri belirginlik kazanmıştır (Işık, 2013: 119; Özyayın, 2013: 82). Sosyal girişimciliği oluşturan boyutlar, kültür ve araştırmacı bakımından farklı derinliklerde ele alınmakta, bu durum sınıflandırmayı zorlaştırmaktadır. (Aslanvd. 2012: 85). Sosyal girişimciler, Tablo 1 üzerinde yer alan kurumlarda faaliyet gösterebilmektedirler. Sosyal girişim, üçüncü sektör diye tanımlanan kar amacı gütmeyen kuruluşlar ile kar amacı güden özel girişimler arasında faaliyet göstermektedir. Esnek sınırlara sahiptir, bu nedenle kar amacı güden ve gütmeyen faaliyetleri birlikte yürütebilmektedir (Çetindamar, Tatal, Titiz ve Taluk, 2010). Kurumsal sosyal sorumluluk ise

özel sektör örgütleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Çetindamar vd., (2010) dediği üzere yalnızca sosyal misyon odaklı olmaları, sosyal girişimleri diğer tüm örgüt formlarından ayırmaktadır.

Tablo 1. Sosyal Girişimcilerin Görev Yaptığı Örgüt Formları

Kaynak: Çetindamar, Tatal, Titiz ve Taluk'un(2010), Nicholls'dan (2006) faydalanarak geliştirdikleri model.

Cuiker, Trenholm, Carl ve Gekas (2011:107-109), 1987 – 2008 yılları arasında yayınlanan 567 makaleyi incelemiştir. 123 makalede gösterilen 274 örnek olay çalışması ya da örneği özelliklerine göre analiz etmiş tanımlamalarda tutarlılık olmadığını ve ampirik çalışmalara karşın teorik çalışmaların baskın olduğunu bildirmişlerdir. Ek olarak atıf verilen sosyal girişimcilik vakalarında temel hedefleri sırasıyla ekonomik gelişim, eğitim, sağlık, eşitlik arayışı, hizmet sunumu, çevre, şiddeti önleme olarak saptamışlardır. Aslan vd. (2012:85), Weerawardena ve Mort'un 2006 yılına kadar hazırladıkları sosyal girişimcilik özet tablosunu geliştirerek 1987 – 2012 yılları arasında yayınlanan çalışmalarını amaç, alan, anahtar boyutları ve tanımları çerçevesinde sınıflandırmış, sosyal girişimcilik ile ilgili yeterince ampirik çalışma yapılamadığını belirterek literatürün vaka analizleri üzerinde yapılan karşılaştırmalar ile teori oluşturma şeklinde ilerlediğini bildirmişlerdir.

Santos (2012:350), sosyal girişimciliği “ekonomide farklı bağlamlarda gerçekleşebilen, kendi kuralları ve mantığı ile çalışan değer yaratma odaklı bir inovasyon süreci” olarak tanımlamıştır. Yazar, sosyal girişimciliği modern toplumun getirdiği acil sorunların bazılarında değinmek ve kapitalizmi geliştirmek için uygun bir yaklaşım olarak değerlendirmiştir. Predo ve McLean (2006:64) sosyal değer yaratmak için öngörülü olmak ve bunlardan yararlanma, bir fikirden yararlanmak ya da yeni bir buluş yapma, ortalamanın üzerinde bir riski almak noktasında istekli olma, kaynak yaratma ve kıt kaynakları sürdürme noktasında ısrarlı olma başlıkları altında sosyal girişimciliğin çerçevesini çizmişlerdir.

Saifan(2012:27), yılında yaptığı çalışmasında kar amacı güden ve kar amacı gütmeyen sosyal girişimciliği tanımlayan literatürü gözden geçirmiştir. Sosyal girişimciliğin pratik anlamda geliştiğini fakat teorik anlamda bu düzeyde bir gelişme olmadığını aktarmıştır. Gelecek çalışmaların odak noktasının, sosyal girişimciliği yeni bir disiplin ve araştırma alanı olarak girişimcilik teorisine bağlamak olması gerektiğini söylemiştir. Araştırmacıların dikkatlerini sosyal girişimcilikle kesişen farklı alanlara, sosyal inovasyon ve kar amacı

gütmeyen kuruluşların yönetimi de dahil olmak üzere yeni araştırma soruları getirmek üzerine odaklamaları gerektiğini belirtmiştir. Işık (2018:255) Türkiye’de sosyal girişim istihdamını Ashoka Türkiye örneğinde analiz eden çalışmasında bireyleri sosyal girişimlerde çalışmaya teşvik eden faktörleri incelemiş; sosyal girişimlerin istihdam yarattıklarına, ekonomik büyümeye katkıda bulduklarına ve sosyal sorunlarla mücadele konusunda kamunun yükünü azalttıkları sonucuna ulaşmıştır.

Cuikervd. (2011) ve Aslan vd. (2012) ulaştığı sonuçlara uygun olarak literatürde yer alan çalışmaların genellikle teorik olduğu görülmüştür. Ampirik çalışmaların özellikle de yiyecek-içecek sektörüne yönelik çalışmaların durumu göz önüne alındığında çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

3. YÖNTEM

Araştırma, nitel araştırma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilen durum çalışmasıdır. Durum çalışmalarında bir ya da birkaç durumun derinlemesine araştırılarak olabildiğince fazla sayıda bileşen hakkında bilgiye ulaşılması hedeflenir (Yıldırım ve Şimşek, 2016:73). Çalışmadayarı – yapılandırılmış soru formu aracılığı ile görüşme, gözlem ve katılımcı gözlem yöntemleri kullanılarak veri toplanmıştır. Gözlem bir ortam ya da kurumda gerçekleşen davranışı detayları ile birlikte tanımlamak için kullanılan bir veri toplama yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 173). Görüşme katılımcının fikir ve gözlemlerinin öğrenilmesini sağlayan, katılımcı gözlem ise ekibin bire bir üyesi olarak gerçekleştirilen ve her gelişmeyi kayıt altına alabilme avantajı sağlayan veri toplama yöntemleridir (Kozak, 2015: 89-96). Araştırmada kullanılan iki veri toplama yönteminin yanında nitel araştırmalarda inandırıcılığı sağlamak için kullanılan veri çeşitlemesi yönteminin tesisini sağlamak maksadıyla katılımcı gözlem sırasında edinilen fotoğraflardan da faydalanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2016:279). Etik değerlere bağlı kalınması adına görüşme ve katılımcı gözlem öncesinde gerekli bilgilendirmeler yapılmıştır (Sönmez ve Alacapınar, 2017:183). Araştırma evreninde yer alan Hayata Sarıl Lokantası 7 Nisan 2018 tarihinde ziyaret edilmiştir. Ziyaret sırasında önce gözlem ardından girişimin fikir annesi aynı zamanda yönetim kurulu üyesi olan Ayşe Tükrükçü ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme yaklaşık iki saat sürmüştür. Katılımcı gözlem yöntemi ise ücretsiz yemek servisi süresince işletmede gönüllü çalışılarak uygulanmıştır.

4. BULGULAR

4. 1. Sosyal Girişimde Bulunma Motivasyonu

Katılımcı, sosyal girişimde bulunma motivasyonunu çocukluk döneminde yaşadığı cinsel istismar ardından yurttan büyümesi, genelevde çalışması, toplumda yaşadığı kabullenilme sorunları, evsiz kalma süreci sonucunda yaşadığı deneyimler ve gerçekleştirdiği aktivist faaliyetler ile açıklamaktadır. Bu bulgulara ilişkin veriler aşağıda sıralanmıştır.

‘‘1996 yılında beni hiçbir şekilde bir kadın sığınma evine alınmadığımda... televizyonlara çıktığımda Hayrettin Bulan Şevkat-Der’de ilk defa bir genelev kadınına abla dediğinde ...’’.

‘‘O dönem 96 yılında Şevkat-Der’e gönüllü olarak hem mağdur hem gönüllüsüydim o süreçte hep aktivist olarak kaldım. Basına çıktım, televizyona çıktım, gazetelere çıktım’’.

‘‘Şu anda senin gibi oturup konuştuğumda, akşam gittiğimde ev sahibi beni kapıda bekliyordu. Kapıyı kilitlemiş, anahtarı değiştirmiş, eşyama kapıya koymuş, haydi sil baştan yapıyordum. Her defasında sil baştan, pes etme olayım çoktu’’.

‘‘2007’de bağımsız milletvekilliğine adaylığımızı koyduk. Toplumda yok sayılan tecavüz mağduru kadınlardan özellikle de vesikalı genelev kadınlarını ben olarak ben adaydım...bir

tanede biz trans istedik.O da 3. bölgede olsun dedik.Her yerde değişiklik olsun, insanlara topluma var olduğumuzu göstermekti''.

''2014 yılında da bir çorba vasıtası ile insanlara toplumda görmek istediğiniz değil de görmek istemediğinizi yüzünüze vurmaya çalıştık. 1,5 sen boyunca çorba yapıp dağıtım. İstanbul genelinde ve Türkiye genelinde belli oluşumlar oluştu ... ''

''Ben her gün aynı adama götürüp çorba veriyorum değişmesi lazım. Her gün ben bu adamı besliyorum aralarında ... her çeşit insanı var ve sokakta çocuk var yani bu çocuğa çorba verdiğimde yarın bu çocuk iki kişiyi daha getirecek. O iki kişi daha getirecek bu bir çare değil dedim''.

4. 2. Hayata Sarıl Lokantasının Amaçları

Katılımcı, Hayata Sarıl Lokantasının amaçlarını anlamak maksadı ile sorulan soruya **dezavantajlı gruplardan gelen bireylerin hayata entegre olabilmelerini sağlamak** cevabını vermiştir. Bu amaca ulaşabilmek amacıyla **konaklama, meslek edinme, psikolojik destek ve gıda desteği** sağladıklarını belirtmiştir. Entegre olma sürecini; 6 ay lokanta bünyesinde çalışma ve desteklerden faydalanma, lokantaya destek sağlayan şeflerin mutfaklarında staj ve iş hayatında tutunabilir bireylerin ortaya çıkması olarak üç basamakta planladıklarını söylemiştir.

''Burada çalışma süreci 6 ay ben dahilindeydi. 6 ay boyunca bizde çalışıp profesyonel mutfaklara yönlendirmemiz lazım''.

''Burayı geçiş olarak ve topluma yeniden kazandırmanın en ağır sürecini bizden alsın.Bizden geçirsın ondan sonra gittiği çalışacağı işyerlerinde daha profesyonel olsun daha yatkın olsun çünkü mutfağa girmemiş ile girmiş arasında farkı çözmek lazım''.

''... Burada 6 ay ondan sonra düzene sarılıyoruz.Burada 6 ay hayatın düzenine sarılıyoruz, buradaki 6 aydan sonra kendisine özellikle kendisine bireysel hayatına sarılmasına öncülük etmiş oluyoruz''.

''...Sokakta yaşayan evsizede ne yapıyorsun dersin örneğin akşamları buraya gelen her gün 100 – 120 en rekor sayımız 183 kişi buraya gelen evsiz 24 saat değil aylarca sokakta yaşıyor''.

''Kapasitesi 25 kişi şu vaziyette 25 kişi ama ben buraya 28 kişi oturturdum akşamları 25 kişi alıyorum gündüzleri şu anda 6 masamız var''.

4. 3. Girişimin Kamu ve Özel Sektör Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinden Farkı

Katılımcı mevcut girişimin kamunun ve özel sektörün gerçekleştirdiği sosyal faaliyetlerden ayrıldığı yönü anlamaya yönelik soruyu; evsizlerin kayıtsız olması, yardımların gerekli yerlere gitmemesi, yardım mantığı ile yapılan faaliyetlerin kişileri hantallaştırması ve bunların birleşiminden doğan problemlerin farklı bir çözüme ihtiyaç duyması başlıkları altında açıklamıştır.

''... Bir yılda 26.000 litre çorba dağıtmışım ve ben bunu belediyelere gittiğimde belediye şunu söyledi. ''Bende kayıtlı evsiz yok'' dedi. Evsizin kaydı olsa zaten evsiz olmaz dedim. Yani bir yılda 26.000 litre çorbayı dağıttığım çorbayı ikimiz karşılıklı mı içtik acaba hocam?''.

''Toplumda yok sayılmak sadece bize mahsus değil. Devlete de mahsus devlette kayıtlı evsiz yokmuş''.

''Biz burada bir yerde yasalar, hukuksal olarak bir yerlerin eksikliğini kapatmaya çalışan bir mekan olmuş olduk''.

“Bizim bu insanları hantal yaşamaktan çıkarmamız lazım topluma kazandırmak için ne yapabiliriz dedik”.

4. 4. Hayata Sarıl Derneğinin ve Lokantasının Finansal Yapısı

Hayata Sarıl Derneğinin ve lokantasının yapısını, başlangıç noktasından günümüze kadar süreci anlatarak açıklayan katılımcı finansman kısmında; **Yedi platformunun** etkinliğinde gerçekleştirdiği konuşmanın ardından bir **beyaz eşya firmasının 10.000 Türk Lirası kaynak aktarmasıyla derneğin kurulduğunu**, diğer firmaların da destekleri ile sürecin geliştiğini anlatmıştır. **Fazla Gıda** girişiminin marketler aracılığı ile atık olmaktan kurtararak sağladığı gıda maddesi desteğine değinmiştir. Bunların yanında lokanta faaliyetlerinden elde edilen kazancın da finansman amacı ile kullanıldığını eklemiştir.

“Finansı burası tamamıyla bağışlarla yürüyen ve sponsorlarla yürüyen bir lokanta ... Yedi diye Mehmet Gürs’ün programı bilirsin. Oraya gittik orada konuşmacıydım ... Grundig gastronomi olaylarında bizi dinledi”.

“...Ne yapabiliriz sizin için dediler bizde böyle bir yer açmak istiyoruz dedik. Örneğin ilk bize 10.000 Lira verip derneğimizi kurmamıza vesile olan Grundig’ti”.

“Fazla gıda diye bir oluşumumuz var. Sağ olsunlar bunlar Migros, Carrefour’la iş birliği yapıyorlar. Örneğin ... sen alışverişte gittiğinde bunu beğenmediğin de şunu beğendin...”.

“...Müşteri almadıktan sonra Pazartesi, Çarşamba ve Cuma günleri bu gıda bana geliyor. Sebze gıda olan bize geliyor ve biz bunu akşam evsizlerin yemeğine kullanıyoruz burada...”.

4. 5. Hayata Sarıl Lokantasının Sağladığı Faydalar ve Gelecek Projeksiyonu

Katılımcı, 01/11/2017 – 22/02/2018 tarihleri arasında personellerinin 38 saat **psikolojik destek**, 24 saat aşçılığa giriş **eğitimi**, 3 saat ise endüstriyel **hijyen eğitimi** aldıklarını açıklamış; 760 kilo **gıdayı atık olmaktan** kurtardıklarını, 192 gönüllünün kendilerine desteğe geldiğini söylemiştir.

Katılımcı, Hayata Sarıl Derneğinin gelecekte projeksiyonuna yönelik soruya; lokanta ile birlikte **rehabilitasyon merkezi, çamaşır ve duş hizmetlerinin sunulduğu bir alan** tesis edilmesi ve bu alanın dernek politikaları doğrultusunda kullanılması cevabını vermiştir.

“Bir lokantamız olsun. Yanında küçük bir çamaşırhane olsun, duş alanı olsun ondan sonra bir de dedik yukarıda bir merkez olsun bunları topluma yeniden kazandırmak için...”.

“Bağımlılara bir merkezlere yatırıp tedavi amaçlı geleceğini o sokaktan alıp da yeniden kendi ayaklarının üzerinde durabilecek yer olsun dedik”.

“Lokanta evet hem çalışılsın hem yemek yenilsin yanda ... çamaşırhane ve duş alanı bir tane de bunların küçük küçük süreçli de olsa yukarıda hem tedavi merkezi...”.

Araştırmacılar, araştırma evreninde bizzat bulunmalarının avantajından yararlanarak Hayata Sarıl Lokantasında gönüllü çalışarak gözlem ve katılımcı gözlem gerçekleştirmişlerdir. Gerçekleştirilen gözlem sonucunda işletmenin piyasa faaliyetlerini gerçekleştirme noktasında emsali herhangi bir yiyecek-içecek işletmesinden bir farkının olmadığı, müşterilerinin geniş bir sosyo-ekonomik durum grafiğine sahip oldukları, beş personelinin olduğu ve işletmenin dernek politikalarını destekleyecek şekilde düzenlendiği gözlemlenmiştir. Gerçekleştirilen katılımcı gözlem sonucunda gönüllülerin geniş bir sosyo-ekonomik durum grafiğine sahip oldukları, gönüllülerin sosyo-ekonomik durumlarından bağımsız olarak tüm işleri yaptıkları, altısı

gönüllü dokuz personel ile iki saatlik zaman dilimi içerisinde seksen dört kişiye ücretsiz yemek verilebildiği, işletmede sağlanan uyumun dezavantajlı gruplardan gelen personellerin hayata sarılmalarını kolaylaştırdığı ve sağlanan hizmetlerin bir sosyal fayda sağladığı gözlemlenmiştir.

5. SONUÇ

Hayata Sarıl Lokantası'nın bağışlar ile kar amaçlı faaliyetleri bir arada yürüten bir sosyal girişim olduğu görülmüştür. İçerisinde toplumda dezavantajlı gruplardan gelen kişilerin de olduğu personelleri ile lokanta faaliyetlerinde profesyonel bir hizmet sağlamaları girişimin hem piyasa bazlı hem de sosyal bazlı amaçlarını tesis etme noktasında başarılı olduğunu göstermektedir. Motivasyonunu, bizzat toplumda var olma mücadelesi vermiş insanların yaratmak istediği sosyal değişimden aldığı değerlendirilen girişimin kamunun sosyal devlet, özel sektörün sosyal sorumluluk faaliyetlerinden farklı olarak destek olduğu kişilerin temel fizyolojik ihtiyaçlarından, sosyal adaptasyonuna kadar birçok noktada etkin olduğu gözlenmiştir. Söz konusu etkinlik, dezavantajlı bireylerin iş gücüne katılımı bakımından DownCafeler ile benzerlik taşımaktadır (DownCafe, 2018).

Girişimin, salt yardım yaklaşımından farklı olarak yemek desteği, psikolojik destek, iş desteği ve meslek kursları vererek süreç içerisinde hayata sarılan bireyler oluşturma yaklaşımının bir sosyal değer yarattığı değerlendirilmektedir. Bu durum Saifan'ın (2012:25) bildirdiği sosyal girişimci özellikleri ve Predo ve McLean'ın (2006:64) çizdiği sosyal girişimcilik çerçevesi örtüşmektedir. Girişim istihdam yaratmakta, sosyal problemlerin çözümünde kamuya yardımcı olmakta bu sayede sahip olduğu kalıcı çözüm mantığı ile bir değişim yaratmaktadır (Işık, 2018:255). Gözlem sonucunda gönüllülere dair elde edilen bulgular bu değişimin sadece dezavantajlı bireyler tarafında gerçekleşmediğini, gönüllüler ve müşteriler tarafında da etkili olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda özgeci tutumlarda bulunan bireylerin bu tarz sosyal girişimlere destek vermeye eğilimli oldukları ve yalnızca karşı tarafa faydalı olma güdüsünde hareket ettikleri anlaşılmıştır. TÜSEV Sosyal Girişimler ve Türkiye İhtiyaç Analizi Raporu'nda belirtildiği üzere sosyal girişimciliğin odak noktasında üniversiteli gençlerin yanı sıra sosyal piramidin altında yer alan diğer kişiler de bulunmalıdır. Piramidin her kesiminin sosyal girişimlerin, bir istihdam ve sosyaldeğişim aracı olabileceğini içselleştirmesi gerekmektedir (Ersen vd. 2010:23). Hayata Sarıl Lokantası örneğinde görüldüğü üzere girişimciden gönüllüsüne kadar her bireyin bu gerekliliği sağladığı görülmektedir.

Literatürde sosyal girişimcilik konusunda teorik çalışmaların yanı sıra uygulamalı çalışmaların da yapılması gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Bu çalışma ile literatüre uyum olarak ampirik bir çalışma gerçekleştirilmiştir. İlerideki çalışmalarda lokantaya gelen müşteri motivasyonları ve deneyimleri araştırılması gereken unsurlar olduğu düşünülmektedir. Ayrıca sosyal girişimler üzerine yapılan çalışmaların artmasıyla tüm paydaşlar açısından farkındalığın artacağı ve sosyal girişimlerin daha nitelikli destek bulacakları düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ARTHUR, L., KEENOY, T., SCOTT-CATO, M. (2006). "Where is the 'social' in socialenterprise?". *3rd Annual Social Enterprise Conference*, 22-23 June, London South Bank University, London.
- ASLAN, G., ARAZA, A., BULUT, Ç. (2012). Sosyal Girişimciliğin Kavramsal Çerçevesi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 7(2), 69 – 88.
- ATEŞOĞLU, İ., TÜRKER, A. (2010). Konaklama İşletmelerinin Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerine Yaklaşımı: Muğla İli Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 15(3):207-226.
- BOZKURT, Ö., ERDURUR, K. (2013). Girişimci Kişilik Özelliklerinin Girişimci Kişilik Eğilimindeki Etkisi: Girişimciler Üzerinde Bir Araştırma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(2), 57 – 78.
- CUİKER, W., TRENHOLM, S., CARL, D., GEKAS, G. (2011). SocialEntrepreneurship: A Content Analysis. *Journal of strategic Innovation and Sustainability*, 7(1), 99-119.
- ÇETİNDAMAR, D., TUTAL, E., TİTİZ, S., TALUK, Ş. (2010). "Sosyal Dönüşümün Ajanları: Sosyal Girişimciler", *Social Entrepreneurship Conference*, Temmuz, SakıpSabancıMuseum, İstanbul.
- DOWN CAFE. (2018). <http://www.downcafe.org/basinda-biz/> (Erişim Tarihi: 14.06.2018).
- ERSEN, B. T., KAYA, D., MEYDANOĞLU, Z. (2010). Sosyal Girişimler ve Türkiye İhtiyaç Analizi Raporu. İstanbul: TÜSEV Yayınları.
- İŞİK, V. (2013). Kurumsal sosyal Sorumluluğun Değiştirdiği Çalışma Kavramı ve Yeni Bir Çalışma Alanı Olarak Sosyal Girişimler. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 3(1), 101 – 131.
- İŞİK, V. (2018). Değişen Çalışma Anlayışı ve sosyal Girişimler: Ashoka Türkiye Üyeleri Üzerine Bir Alan Araştırması. *Üçüncü Sektör sosyal Ekonomi*, 53(1), 229-258.
- KOZAK, M. (2015). *Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yazım ve Yayım Teknikleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- ÖZAYDIN, M. M. (2013). Refah Devletinin Krizi, Sosyal Politikanın Dönüşümü ve Yükselen Sivil Toplum. *Hak – İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2(3), 75 – 91.
- Palaz, S. Boz, İ. (2008). Üniversite Mezunu Yetişkinlerin Farklı Organizasyonlarda Gönüllü Hizmet Vermesini Etkileyen Faktörler. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 11(19), 95-106.
- PREDO, A. M., MCLEAN, M. (2006). SocialEntrepreneurship: A Critical Review of theConcept. *Journal of Word Business*, 41, 56 – 65.
- SAİFAN, S. A. (2012). SocialEntrepreneurship: Definition andBoundaries. *TechnologyInnovation Management Review*, February 2012, 22-27.
- SANTOS, F. M. (2012). A positiveTheory of SocialEntrepreneurship. *Journal of Business Ethics*, 111(3), 335 – 351.
- SÖNMEZ, V., ALACAPINAR, G. (2017). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- THOMPSON, J., ALVY, G., LESS, A. (2000). SocialEntrepreneurship - A New Look at the People andthePotential. *Management Decision*, 38(5), 328 – 338.

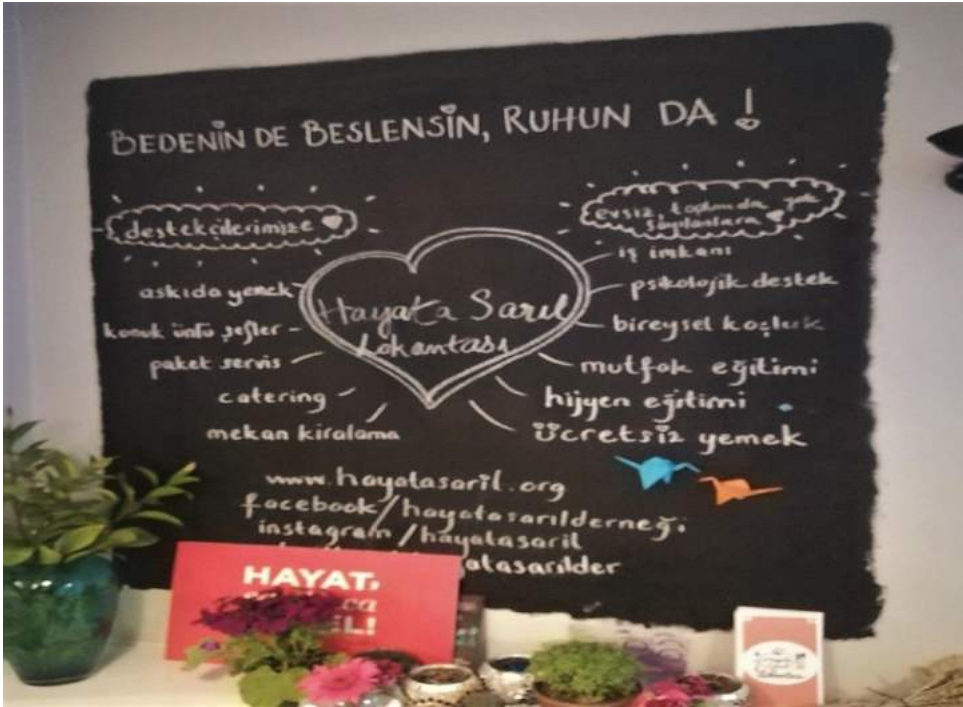
- THOMPSON, J. L. (2002). The World of the Social Entrepreneur. *International Journal of Public Sector Management*, 15(5), 412-431.
- TÜRKER, N. UÇAR, M. (2013). Konaklama İşletmelerinin Sosyal Sorumlulukları *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5/3, 155-183.
- YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- YORULMAZER, G., DOĞAN, O. (2017) Turizm İşletmelerindeki Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamalarının Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkileri: Turistlere Yönelik Bir Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 8 (21), 49-75.

EKLER

EK-1. Hayata Sarıl Lokantası

EK-2. Hayata Sarıl Lokantası Faaliyetleri

EK-3. Hayata Sarıl Lokantası Sponsorları

BİLİM VE UMUT***SCIENCE AND HOPE****Prof. Dr. Ayhan ESİ**Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Matematik Bölümü, 02040, Adıyaman, TURKEYE-mail: aesi23@hotmail.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
Anahtar Kelimeler: Bilim, umut	<p>Bilim kısaca "Kainatın veya olayların bir bölümünü konu olarak seçen, teorik yada deneysel yöntemlere ve gerçekliğe dayanarak yasalar çıkarmaya çalışan düzenli bilgi edinme ve yöntemli araştırma sürecidir" diye kısaca ve zahmetsizce tanımlanabilir. Ancak, bilim kavramını anlamak ve tanımak bu kadar kolay değildir. İnsanoğlunun ve bilimin devamlılığının sebeplerinden belki de en önemlisi umut. Bulsam ne olur bulsam ne olur diye düşünen umudunu yitirmiş bir bilim insanı olamaz. İnsanoğlu geleceğe, olgunlaşmaya ve ilerlemeye yönelik bir umut olmadan anlamlı bir yaşam süremez. Tüm olumsuz beklentiler umut sayesinde kararlılıkla çalışan insanoğlu tarafından yıkılmıştır. Aksi halde örneğin, penisilin bulunmasaydı dünyada yaşayan insanların %75 i hayatta olmayacak, kanser hastalarının yaşam süreleri uzamayacak, insülin bulunmasaydı diyabet hastalarının yaşam kalite ve süresi artmayacak, matematikte beklenen değer (umut edilen değer) ile birçok defa tekrarlanan ve her tekrarda mümkün tüm olasılıkları değiştirmeyen rastgele deneylerin sonuçlarından beklenen ortalama değeri yani umut ettiğimiz değeri bulamayacaktık.</p>
DOI: 10.26809/joa.2018548615	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
Keywords: Science, hope	<p>Science can be described briefly and effortlessly, briefly and profoundly, as "the process of obtaining regular information and methodological research that chooses a part of the universe or events as the subject, attempts to derive legislation based on empirical methods and reality". However, it is not so easy to recognize the concept of science. Hope is the most important reason for the continuity of humanity and science. A scientist who thinks what will happen if I find out what my findings are can not be a lost scientist. Mankind can not live a meaningful life without hope for the future, maturity and progress. All negative expectations are destroyed by human beings working with determination through hope. Otherwise, for example, if penicillin was not available, people living in the world would not survive, the life expectancy of cancer patients would not be prolonged, the quality and duration of diabetes patients would not increase if there was no insulin, the expected value in mathematics (hope value) represents the expected mean value of the results of random experiments, That is, the value we hope.was not found.</p>
DOI: 10.26809/joa.2018548615	

* Bu çalışma, 19-21 Nisan 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE’de gerçekleşen 2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Umudun temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1.GİRİŞ

Bilim kısaca “Kainatın veya olayların bir bölümünü konu olarak seçen, teorik yada deneysel yöntemlere ve gerçekliğe dayanarak yasalar çıkarmaya çalışan düzenli bilgi edinme ve yöntemli araştırma sürecidir” şeklinde tanımlanabilir. Bilim yeryüzünde belki de insanlığın başlangıcından beri vardır. Bilim önce gözlemler deneme-yanılmalarla ortaya çıkmıştır. Kimi zaman mağara duvarlarında resim, kimi zaman efsanelerle, masallarla ve söylencelerle insanlar arasında yayılmıştır. Daha sonra kitap sayesinde cilt cilt, eser olup insanlığa ışık tutar hale gelmiştir. Bütün faydalarına rağmen bilim her zaman insanlığın faydasına çalışmamış, insanoğlu onu amaçlarına uygun, insanoğluna zarar verecek, onun bekasını tehdit edecek şekilde de kullanılmıştır. Oysa bilim insanın yeryüzündeki ilk nefes alışından beri insana hizmet eden, insanı ve soylarını yaşamda tutan en önemli unsur olmuştur. Ahlaklı ve vicdanlı ellerde hayat veren bilim, ahlaksız ve vicdansız ellerde ise en acımasız silah olmuştur. Uzakları yakın eden, gözle görülemeyecek kadar küçük nesnelere görünür kılan, insanlığa başka gezegenlerde bile yaşam hayalleri kurduran bilim, an gelmiş en yakını bile uzak etmiş, bir an gelmiş nesilleri ortadan kaldırmıştır. Bugün neredeyse hepimizin cebinde olan telefonlar en uzaktaki yakınlarımızın sesini ve hatta görüntüsünü bize ulaştırıyor ise bu bilim sayesinde. Yine Japonya’da Hiroşima’da, Nagazaki’de, Rusya’da Çernobilde binlerce insanın ölümüne ve amansız hastalıklara yakalanmasının nedeni de bilimdir, bilimin getirdikleridir. İçinde bulunduğumuz ve adını bilim çağı olarak adlandırdığımız dönemde atomun içinde neler var onlar incelenmekte, mikro boyuttan nano boyuta inilmektedir. Göktaşlarında yaşam kırıntıları bulunurken, yeni DNA formları keşfedilmektedir. Doku ve organların bazıları başka canlıların vücutlarında üretilmekte ve hastalara nakledilmektedir. Hücreleri kullanan doku yazıcıları ile kas dokusu laboratuvar ortamında basılmaktadır. Bakterilerin bile içinde yaşayan nanobakterilerin varlığı keşfedilmekte ve hatta imkansız denen gerçekleştirilmekte, örneğin ışık durdurmanın yolları bulunmaktadır. Artık çok net bir şekilde anlaşıldığı üzere; bilim gerek sözlü ve yazılı, gerekse fikri ve düşünsel kazanımların birikmesiyle varlığını sürdürmektedir. O halde bilim nesillerin her alandaki birikimleriyle gelişmekte ve ilerlemektedir. Asla unutmamalıyız ki dünyanın henüz küçük bir kara parçasından ibaret olduğunun zannedildiği, ışığın hangi melek tarafından üretildiğini, baş ağrısını kafatasını delerek tedavi edildiği dönemlerimiz vardı. Bu nedenle bilim yanlış ellerde felaket, acı ve mutsuzluk, doğru ellerde ise umut, mutluluk ve huzurlu bir gelecek demektir.

2.TARTIŞMA

Bilimsel çalışma üç değerli adımdan oluşur. Bunlar: Umut, kararlılık, yılmadan çalışma. Snyder, Rand ve Sigmon’a göre umut: amaçları olan bireyin başarıya ulaşmak için yollar olduğuna inanması ve bu yolları kullanmak için motivasyonunun bulunmasıdır. Böylece umut; yollar, amaçlar ve motivasyon olarak tanımlanabilir. Umudu olan bir birey kendi kendine “Ben bu amacı başaracak bir yol bulacağım, en az bir yol belki birçok yol üreteceğim, ben bunu yapabilirim, beni bunu yapmamdan alıkoyamazlar” diye düşünecektir ve umut sayesinde tekrar tekrar deneme yapacaktır ta ki amacına ulaşınca kadar. Çünkü geçmiş kayıplarla, gelecek umutlarla ve dolayısıyla başarılarla dolu olacaktır.

Özetle bilim insanların karşılıklarına zaman içinde imkansız diye düşünülen işler, projeler çıkabilir. Kağıt üzerindeki tüm verilerin, ‘akıl yolunun’, bu iş olmaz dediği vakalar ile karşılaşılabilir. Böyle anlarda umut olmadan bir şey yapılamaz. Umut gözümüzü körelten önyargılarımızı bizden uzaklaştırır. Ve umut ile birlikte yepyeni bir strateji ortaya çıkartabiliriz. Ancak umut da nereye kadar? Umudunu kaybeden bir bilim insanı ilk olarak amacına ulaşmak odağını kaybeder. Umutsuz olduğumuz için kaçan fırsatların yanı sıra, düşük veya yüksek beklentilerimiz de ümidimizi gerçekleştirmekten alıkoyabilir. Gerçek olmayan umut da bizi en az umutsuzluk kadar hüsrana uğratabilir. Çok fazla umudun hayal kırıklığı yaratabileceği

düşünülürken Kansas Üniversitesi'nden Dr.Snyder 'umut bir bilişsel düşünce yaklaşımıdır' teorisini ortaya atmıştır. Bu teoride umut: Kendine hedef koyma, bu hedeflere ulaşmak için yollar inşa etme, hedefe ulaşmak için yetkin olduğuna inanma olarak tanımlamıştır.

Umut gelecekte amaçlarımızı gerçekleştireceğimize dair olan pozitif mental durumdur. Zor zamanlarda inancımızı muhafaza etmemizi sağlayan güçtür. Gotschalk' a göre zor zamanlarda da bireyi çalışmaya iten pozitif bir güçtür.

Umut bir duygu olarak görülebilir. Kimilerine göre ise amaca yönelik düşünceler umut duygusunu oluşturur. Umut bazen kollektif umut olarak da karşımıza çıkabilir. Kollektif umut bireyin kendi başına halledemeyeceği durumlarda ortaya çıkar. Takım oyunlarındakollektif umut vardır. Takım olarak hep birlikte çalışıldığında umut katlanarak artar. Bu da günümüzde liderlerin neden 'umut ile liderlik' yapmaları gerektiğini ortaya koymaktadır.

İnsana çeşitli durumlar karşısında dile getirildiğinde direnme gücü veren, direncini artıran, insanı güçlü kılan, yeri geldiğinde can sıkıntısından kurtaran, insanı motive eden, ruh halini değiştiren umut olmasa bilim ve teknolojiye bugünkü duruma ulaşmamız neredeyse imkansız olurdu. İnsanoğlu umudu sayesinde ve "kıyıyı gözden kaybetmeye cesaret etmedikçe, yeni okyanuslar keşfedemez" sözünün ışığı altında en zorlu bilimsel problemleri çözmeye gücü yetmektedir. Hareket ve deneyim bilgi demektir. O hâlde umudun belirleyenlerinden biri de 'hakiki bilgidir.' Bilgi dünyasını zenginleştiren, kavrayışını güçlendiren ve tüm birikimlerini eyleme dönüştürebilen kişinin elleri güçlenir. Dokunmak, dürtmek, el vermek, el atmak, el uzatmak, bir hastanın ateşine ellerle bakmak ve anlayabilmek, az şey değildir.

Bulsam ne olur bulsam ne olur diye düşünen bir bilim insanı olamaz. Geleceğe, olgunlaşmaya ve ilerlemeye yönelik bir umut olmadan anlamlı bir yaşamdan söz edilemez. **Penisilin bulunmamış olsaydı bugün yaşayan insanların %75'i hayatta olmayacaktı.** *Bilim insanların geliştirdiği yenilikçi tedavilere her zaman ihtiyacımız var.* Yenilikçi ilaç demek hepimiz için umut demektir. Daha önceden benzeri olmayan, uzun süren araştırmalar sonucunda ve klinik çalışmalar neticesinde belli bir hastalık üzerinde tedavi edici etkisi olduğu kanıtlanmış ilaçlara **yenilikçi ilaç** denilir. **Yenilikçi ilaçların** en önemli özelliklerinden birisi ise; belli bir tedaviye özel, kaynağı patentli bir moleküle dayanan ilaçlar olmalarıdır. **Son 35 yılda kanser hastalarının yaşam süresi ortalama 3 yıl uzadı.** Sağlık bilimlerinin her geçen gün biraz daha gelişmesi ve buna bağlı olarak bulunan yeni tedavi yöntemleri, insan ömrünün uzamasını sağlıyor. Günümüzde bir insan ortalama 76 yıla kadar yaşayabiliyor. Oysa 1900'lü yıllarda, tedavi olanaklarının sınırlı olması veya ulaşılabilirliğinin az olması sebebiyle insan ömrü çok daha kısaydı. Bugün, kolaylıkla tedavi edilebilen birçok hastalık, o günlerde çoklu ölümlerin sebebi olabiliyordu.

Yıllar geçtikçe artan bilimsel çalışmaların sonucunda, özellikle sağlık alanında çığır açan gelişmeler oldu. Örneğin 1921 yılında insülinin bulunması bu anlamda bir milat sayılabilir. Çünkü insülin sayesinde diyabet hastalarının yaşam kalitesi ve süresi büyük ölçüde arttı. Sağlık alanındaki yenilikçi yaklaşımların hayat kalitesi ve süresi üzerindeki olumlu etkisi de böylece kanıtlanmış oldu. Dönemin yenilikçi ilacı insülin sayesinde milyonlarca insanın hayatı kurtuldu. Son yılların öldürücü bir cilt kanseri olan "melanom" için insanlar üzerinde klinik çalışmaların da yapıldığını belirten Prof. Demir, laboratuvar düzeyinde de meme, akciğer, kolon (kalın bağırsak) kanserleri konusunda da umut verici çalışmaların sürdüğünü ekledi.

Bilim dünyamıza her alanda katkı sağlayan sayısız büyük bilim adamı bulunmaktadır, bu büyük bilim insanlarından biri de Nikola Tesla'dır. Tesla çoğunlukla "20. Yüzyılı icat eden adam" olarak bilinir. İşte her zaman çağının ilerisinde olan Tesla'dan umut üzerine bir söz: **Bilim insanı doğrudan bir sonuç hedeflemez. Gelişmiş fikirlerinin hemen alınmasını beklemez. Onun çalışması gelecek nesiller için bir temeldir. Yaşar, çalışır ve umut eder.**

Günümüz dünyasının dengelerinin oldukça kötü olduğu açıktır. Bu sebeple insan-ekonomi-doğa dengesi son derece bozuk ve zaman zaman içinden çıkılmaz bir durum ortaya koymaktadır. Bir yandan bilim alarm çanlarını çalarken, diğer yandan siyaset bu alarm çanlarına kulağını tıkamış durumdadır ve bu durum neredeyse dünya geneline yayılmış bulunmaktadır. Ancak bizler yine de ülkemize ve dünyanın her yerine barış gelsin, bilimin gücü artsın ve daha yaşanabilir bir dünya ve toplumun oluşturulmasına katkıda bulunması umudumuzu kaybetmeden çalışmaya devam etmeliyiz. Çünkü umudun aynı zamanda mutluluk ile de doğrudan ilişkisi var. Unutmamalıyız ki umudun üç önemli özelliği; bir amacının olması, günlük hayatında bu amaç doğrultusunda çalışabilme ve amacına, hedeflerine giden yolda ilerleyebilme, mutlu insanların hayatlarında da en sık izlenen özelliklerdir. Ve belki de en önemlisi umudun sağlığımız üzerinde olan etkisi. Umudu yüksek kişilerin bağışıklık sistemi daha kuvvetli ve hastalıklardan sonra ayağa kalkma oranları daha yüksektir. Umut etmek umut ettiğimiz şeylere ulaşmak isteği sonuçta çok çalışmayı beraberinde getiriyor. John Maxwell “Biz çalışmazsak hayallerimiz de çalışmaz” diyor. Umudun 3 çok önemli ön koşulu ise azim, sebat ve yılmazlık. Bunlar başarının da ön koşullarıdır.

Efsaneyi bilirsiniz, ateşin insanların eline geçmesine çok sinirlenen Zeus, insanlardan intikam almak için çok güzel bir kadın olan Pandora’yı yaratır ve açmamasını söyleyerek elinde bir kutu ile dünyaya yollar. Ancak Zeus’un tahmin ettiği gibi merakına yenik düşen Pandora kutuyu açar ve Zeus’un kutuya koyduğu tüm kötülükler, nefret, öfke, hastalıklar, savaşlar dünyaya yayılır. Kutunun en dibinde umut vardır ama korkuya kapılan Pandora telaşla kutuyu kapatınca umut kutuda kapalı kalır. Oysa umut kutudan çıkabilse tüm kötülükleri dünyadan silip atacaktır. Evet, umudun artık Pandoranın kutusundan çıkma zamanı geldi. Umut’ hakkında yeni bir cümle kurmak hem kolay hem zor. Ancak altının her fırsatta çizilmesi gereken bir nokta var: Umut, yüreği atan herkese içkindir; mesele onu açığa çıkarabilmektir. Pandora’nın Kutusu’nda öylece durmasının kimseye faydası yoktur.

Umutlar tükendiğinde matematiksel umut başlar. Matematiksel umut; beklenen, hayal edilen düşlerin, özelemlerin matematikle ifadesidir.

3.SONUÇ

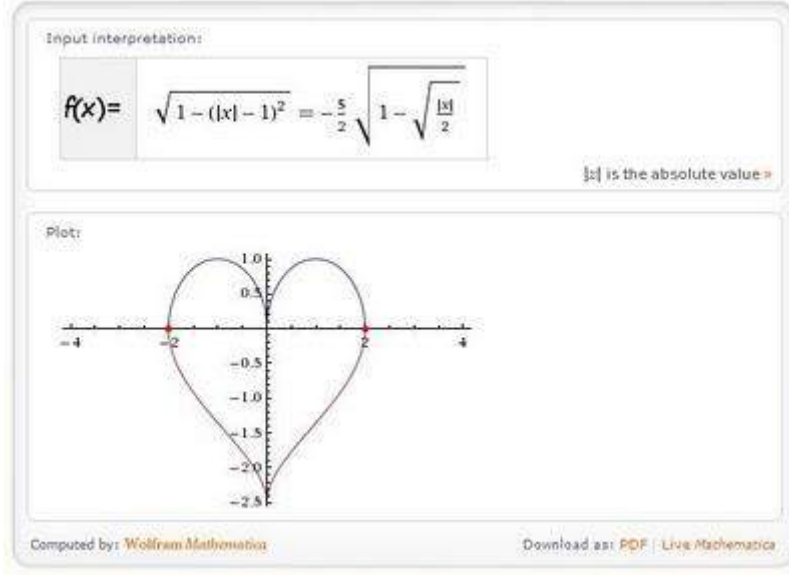
Ülkemizde anlamını ve geçerliliğini hiçbir zaman yitirmeyen, ufacık bir kıvılcımla heyecanlanan halkımızın düşünce yapısını tanımlayan yegane sözcüktür umut. Cem Karaca umut için “umut gönlümün ekmeği umar ha umar” bir atasözümüz ise “umut fakirin ekmeğidir” der ve milyonlar sayısal loto, milli piyango gibi şans oyunlarının peşine düşer ya da tosuncuklara varını yoğunu kaptırır.

Artık biliyoruz ki yüce Atatürk’ün deyimi ile ‘Hayatta en hakiki mürşit bilimdir, fendir.’ Sadece bilime değer veren uluslar varlıklarını sürdürebilmektedir. Görevimiz tarihi boyunca dünya uluslarına önderlik etmiş bir milletin evlatları olarak geçmişten dersler alıp, geleceğe umutla bakmak ve hurafelerden uzak kalarak bilime ve bilim insanlarına değer vermektir. Çünkü düşünen son insan da ölmeden umut ve umutlar bitmez. O halde bizler ve gençliğimiz atalarımızın umutlarını geleceğe taşımakla görevliyiz.

Bilim insanlarından umut üzerine sözler:

- Hayal bilimden daha önemlidir, çünkü bilim sınırlıdır. **Albert Einstein**
- Ufacık bir umut bile aşkın doğması için yeterlidir. **Stendhal**
- Benim güneşim tekrar doğmak için batar.**Robert Browning**
- Yaşam ne kadar kötü gözükürse gözüksün, her zaman yapabileceğiniz bir şeyler vardır. Mutlaka başarabileceğiniz bir şeyler vardır. Yaşamın olduğu yerde, umut da vardır. Hayat varsa umut da vardır. **Stephen Hawking**

- Hiçbir şey ümit etmeyen adama ne mutlu; çünkü hiç hayal kırıklığına uğramaz. **Alexander Pope**
- Umutsuzluk nedeniyle korkup kaçma, umut, umutsuzluğun ötesindedir, aş, yürü, geç onu, karanlık geçidin ötesinde, ışık bulacaksın. **Andre Gide**
- Umut, uyanık insanların rüyasıdır. **Aristoteles**
- Eski anılarımız, yeni umutlarımız olmalıdır. **Arsene Houssaye**
- Ümit, hayat boyunca sürer ve ölümle sona erer. **Bernard Shaw**
- Bir insan parasını kaybetmişse, hiçbir şeyini kaybetmemiş demektir, sıhhatini kaybetmişse, hayatının yarısını kaybetmiş demektir, ümidini kaybetmişse, her şeyini kaybetmiş demektir. **Confucius**
- Asla ümitsizliğe düşme; ama düşersen de çalışmanı sürdür. **Edmund Burke**
- Bütün yıldızlar sönsün ve her şey kararsa, insanın ruhunda tek bir yıldız parlamaya devam eder, bu ümit yıldızıdır. **Eflatun**
- Ümidi; kurnazlıkla, düzenle, besleyip devam ettirmek, insanlara boyuna ümit vermek, hoşnutsuzluk zehrinin en iyi panzehirlerinden biridir. **Francis Bacon**
- Hiçbir şeye cesaret edemeyen, hiçbir şeye ümit beslemesin. **Friedrich Schiller**
- Mağlûbiyete uğrayınca ümitsizliğe kapılma, her başarısızlıkta bir zafer arzusu yatar. **Germain Martin**
- Ümit, çalışan insanların rüyasıdır. **I. Pliny**
- Bir yerde yaşam varsa, orada umut da vardır. **M. T. Cicero**
- Her şeyin yok olduğu anda bile, ümit vardır. **Thales**
- Hayat dardır doğru; ama ümit de geniştir. **Wolfgang Van Goethe**
- **Nazım Hikmet**'in dediği gibi: “İnsan, denizin olmadığı yerde umut adına martı olmalı”. Geleceği umutlu insanlar şekillendirecek.
- Umut bin bir ayaklı,
- Umut güneşte saklı,
- Umut edenler haklı,
- Umut insanın hakkı.

KAYNAKÇA

İnternet Kaynakları:

<https://www.bilimveutopya.com.tr/umut>

https://tr.wikipedia.org/wiki/Beklenen_değer

DOĞUMHANELERDE ERGONOMİK RİSKLER VE TEHLİKELERİN SAPTANMASI*

DETERMINING ERGONOMIC RISKS AND HAZARDS IN DELIVERY ROOMS

Doç. Dr. Ayten DİNÇ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu,
Çanakkale/TÜRKİYE

E-mail: aytendinc@comu.edu.tr

Öğr. Gör. Aysin AŞKIN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga Meslek Yüksekokulu,
Çanakkale/TÜRKİYE

E-mail: aysinaskin@comu.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Doğumhane, Ergonomi, Risk, Tehlike, Sağlık.</p>	<p>Sağlık sektöründe çalışma ortamı koşullarından kaynaklanan iş kazası, meslek hastalığı ve sağlık sorunların giderek arttığı görülmektedir. İşyeri tehlike sınıflandırılmasına göre çok tehlikeli sınıfta yer alan bu sektörde çalışanlar çalışma ortamlarında biyolojik, fiziksel, kimyasal tehlikeler ile ergonomik, radyasyon, psikososyal vb gibi çeşitli mesleki risk ve tehlikeler ile karşı karşıya kalmaktadır. Hastane içerisindeki en önemli birimlerden bir tanesi doğumhanelerdir. Burada çalışanlar hem çalışma ortamlarından hem de yaptıkları işten kaynaklanan bir takım ergonomik problemlerle karşı karşıya kalmaktadır. Uzun süre ayakta kalınması, normal doğuma müdahale sırasındaki hareketler neticesinde oluşan bel, omuz gibi bedensel ağrılar ile ortam ısı, hijyeni, enfeksiyonlar vb. gibi faktörler büyük önem arz etmektedir. Çalışma verimliliği ve etkinliğinin artırılması için en önemli koşul ergonomik çalışma koşullarının sağlanmasıdır. Ergonomi, insanın özelliklerini ve yeteneklerini araştırarak işin insana göre ayarlanmasını sağlayamayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla çalışma ortamları ne kadar iyi olursa çalışan sağlığı ve verimliliği de artacaktır. Bu bağlamda bu çalışmada doğumhanelerdeki ergonomik risklerin ve tehlikelerin saptanması ve alınması gereken tedbirler çalışmanın amacını oluşturmuştur.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548616</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Ergonomics, Risk, Hazard, Health, Delivery Room</p>	<p>It is seen that occupational accidents, occupational disease, and health problems occurring due to conditions of the work environment in the health sector gradually increase. In this sector, which is classified as very dangerous based on the workplace hazard classification, personnel encounter biological, physical, and chemical hazards and various occupational risks and hazards such as ergonomic, radiation, and psychosocial dangers in their work environments. One of the most important units in the hospital is the delivery room. Personnel working here may encounter several ergonomic problems caused by both work environments and the</p>

* Bu çalışma, 19-21 Nisan 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE' de gerçekleşen 2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Umut temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

DOI:

10.26809/joa.2018548616

job. Standing for a long time, somatic pains such as waist, shoulder caused as a result of movements while intervening in vaginal delivery, and factors such as ambient temperature, hygiene, infections etc., have great importance. Providing ergonomic working conditions is the most important condition to increase work productivity and effectiveness. Ergonomics aim to provide the adjustment of work according to humans by investigating the human characteristics and abilities. Therefore, good work environments will also increase occupational health and productivity. In this context, the purpose of this study is to determine the ergonomic risks and hazards in delivery rooms, as well as the measures to be taken.

1. GİRİŞ

Yunanca bir sözcük olan ergonomi "iş yasası" anlamına gelmektedir. "Ergon; iş, çalışma", "nomos; yasa" anlamlarına gelen sözcüklerin birleştirilmesiyle elde edilmiştir. İnsan ve çalışma ortamı arasındaki uyumu inceleyen ergonomi, disiplinler arası bir bilim dalı olup insan mühendisliği veya iş bilim olarak da adlandırılmaktadır. Ergonomi insanın biyolojik, anatomik ve antropometrik özelliklerini, fizyolojik kapasite ve toleranslarını göz önüne alarak, makine ve çevre koşullarının da bu özelliklere uygun olarak tasarlanmasını sağlar (Su, 2001; Kahraman 2013:1-2).

Ergonominin amacı insan-makine ve çevre arasındaki uyumun en iyi biçimde gerçekleşmesini sağlamaktır (Su, 2001). Bu uyum ile insanın çalışma sırasındaki aşırı zorlanmaları önlenir ve iş veriminin artırılması sağlanmaktadır. Ergonominin amaçları; iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması, iş gücü kayıplarının önlenmesi, yorulmanın ve iş stresinin azaltılması, iş kazaları ve mesleki risklerin en aza indirgenmesi, verimlilik ve kalitenin yükseltilmesidir (Kaya, 2010:2).

Günümüzde çalışma ortamlarının ergonomik düzenlenmesi yalnızca tehlike veya kazaların önlenmesi değil aynı zamanda da insanın hoşuna gidecek ve onu mutlu olacağı ortamların sağlanması yönündedir. Böyle bir ortamda çalışma ortamları ve fiziksel çevre koşulları, araç gereçler insanın özelliklerine göre tasarlanarak insanın özelliklerine uygun duruma getirilir. İnsanların yeteneklerini kullanmalarına imkân tanınır, yaptıkları iş anlamlı olarak algılanması ve kendilerini bir değer olarak görmeleri sağlanarak işin insan üzerinde oluşturduğu fizyolojik ve psikolojik zorlanma en aza indirilir.

Her sektörde çalışma ortamlarından kaynaklanan risk ve tehlikeler bulunur. Sağlık sektörü de bu risk ve tehlikelerin fazla yaşandığı bir sektördür. Sağlık sektörü İş Sağlığı ve Güvenliği'ne İlişkin İşyeri Tehlike Sınıfları Tebliği'ne göre "**çok tehlikeli sınıfta**" yer almaktadır. Bu sektörde çalışanlarda iğne batmaları, kesici-delici alet yaralanmaları, kas iskelet sistemi hasarları, ambulans kazaları, sürekli olarak radyasyona maruz kalma vb. gibi çeşitli iş kazası ve meslek hastalıkları riskleri ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

Amerikan Ulusal Mesleki Sağlık ve Güvenlik Enstitüsü (National Institute for Occupational Safety and Health - NIOSH), hastanelerde 29 çeşit fiziksel, 25 çeşit kimyasal, 24 çeşit biyolojik, 6 çeşit ergonomik ve 10 çeşit psiko-sosyal tehlike ve risk olduğunu bildirmiştir (Meydanlıoğlu, 2013:193). Bu risklerden fiziksel riskler; aydınlatma, gürültü, titreşim, havalandırma, radyasyon vb. risklerdir. Kimyasal riskler; sıvılar (asitler, bazlar, çözücüler), katılar (toz,ağır metaller), gazlar (yanıcı,yakıcı, boğucu). Örneğin kullanılan deterjan, dezenfektanlar, anestezi gazları, sterilizanlar, kimyasal sterilize ajanlar ve ilaçlar vb (Solmaz ve diğ. 2017). Biyolojik risk etmenleri; herhangi bir enfeksiyona, zehirlenmeye veya allerjiye neden olan, mikroorganizmalar, hücre kültürleri ve mantarlar bu gruba girmektedir. Tüm sağlık alanında bu tehlikeler bulunmaktadır. Hastane çalışanlarında, kontamine vücut sıvılarıyla teması sonucu HIV (Human Immunodeficiency Virus), Hepatit B Virüsü (HBV), gibi önemli

patojenlere, tüberküloz, gastroenteritler sağlık çalışanlarında sıklıkla rastlanmaktadır. Psikososyal tehlikeler; vardiya, nöbetler, gece çalışmaları, düzensiz çalışma saatleri, çalışanların maruz kaldıkları sağlıkta şiddet, mobbing vb.dir. Ağır yük, vücut mekaniğine dikkat etmeme, uygun olmayan vücut postürleri, hastanın taşınması, kaldırılması pozisyon değiştirmesi gibi yapılan birtakım hareketlerin neden olduğu sırt, bel, boyun ağrısı vb. kas iskelet sistemi rahatsızlıkları ergonomik risk faktörlerindedir (Meydanlıoğlu, 2013:193; Solmaz ve diğ. 2017:148-152).

Çalışma ortamlarındaki ergonomik düzenlemeler ile meydana gelecek olumsuz koşulların ortadan kaldırılması sağlanmaktadır. Ergonomik kurallara dikkat edilmeyen işyerlerinde sadece iş güvenliği önemli ölçüde tehlikeye girmez aynı zamanda çalışanın sağlığı ve verimi de olumsuz yönde etkilenir.

Bu nedenle çalışanların çalışma ortamlarında meydana gelebilecek tehlikelerden korunabilmesi önem arz etmektedir. Bunun sağlanabilmesi için de hem çalışanların hem de işyerlerinin çalışan güvenliğinin önemini dikkate almaları gerekmektedir (Yüceler, 2011:2).

2. DOĞUMHANELERDE ERGONOMİK RİSKLER

Hastane içerisinde hasta sirkülasyonunun en fazla olduğu birimlerden birisi acil ünitelerinden sonra doğumhaneler olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğumhaneler ergonomik açıdan hem gebe kadınlar açısından hem de sağlık çalışanları için özel olarak dizayn edilmesi, gerekli tedbirlerin alınması gereken yerlerden biridir. Bu ünitelerde çalışan sağlık çalışanları 24 saat kesintisiz hizmet vermekte, uzun süre ayakta ve yorucu çalışmalara maruz kalmaktadır. Bu ünitelerde çalışma ortamının hijyeni, havalandırması, ısısı, ışıklandırması, gürültünün azaltılması, araç gereçlerin etkin kullanılacak şekilde dizayn edilmesi gibi ergonomik faktörlere dikkat edilmesini gerektirir. Annelik bakım ünitelerinde hasta güvenliği ve risk yönetiminin güvence altına alınması, hem anne hem de bebeğin sağlığını etkileyeceğinden dolayı da büyük önem taşımaktadır (Akbari ve diğ. 2017:2)

Yapılan bir çalışmada cerrahi ve kadın doğum bölümlerinde çalışan hemşirelerin diğer bölümlerde çalışanlara göre daha fazla kronik bel ağrısı yakınması olduğu belirlenmiştir (Taşçıoğlu, 2007).

Dinç ve Aşkın (2018) Çanakkale'de bir kamu hastanesinde sağlık çalışanlarının iş sağlığı önlemlerine yönelik görüşlerini inceledikleri çalışmalarında, sağlık çalışanlarının %45,9'unun çalışma ortamlarından kaynaklanan risklerden dolayı endişeli olduklarını belirttiler. Endişe edilen riskler; %46,3 biyolojik riskler (bulaşıcı enfeksiyonlar, batıcı delici yaralanmalar), %23,9'u kimyasal riskler (Kimyasal deterjanlar, anestezi gazlarının solunması, Gluteraldehit solüsyonunun solunması vb.), %43,3'ü fiziksel riskler (cihazlardan elektrik kaçağı, yanıcı gazlar, havalandırma, gürültü), %26,9'u ergonomik (hastayı taşıma, pozisyon verme, kaldırma ve aşırı yorucu hareketlerden dolayı kas iskelet sistemi rahatsızlıkları), %16,4'ü psikososyal riskler (sağlık çalışanına şiddet) olarak bildirilmiştir.

Akçapınar ve İnceboz (2016) "Doğumhanelerde çalışan güvenliği ve çalışan güvenliğini etkileyen nedenler" konulu yaptıkları çalışmada doğumhanelerde iş kazası geçirme oranının %33 olduğunu ve bunların %62'si en az bir kere kesici delici aletle yaralandıklarını belirtmişlerdir. Çalışmada doğumhanelerde iş kazası oranının yüksek olmasının doğumhanelerdeki ebe-hemşire sayısının yetersizliği, yoğun iş temposu, uzun ve yorucu nöbetlerden kaynaklandığını düşünmektedirler.

Manyele ve diğ. (2008)'nin Tanzanya'da yaptıkları çalışmada hastanelerde sık karşılaşılan riskler; yaralanma (%52,9), biyolojik riskler (batıcı delici yaralanmalar ve kan bulaşması) (%21,7), kimyasallardan kaynaklanan yanık (%10,6) kaygan zeminler (%5,9) olarak bildirilmiştir.

Akçapınar ve İnceboz (2016), İzmir ilinde "Doğumhanelerde meslek hastalıkları nedenleri" konulu yaptıkları çalışmada 91 çalışanın %57,1'inin meslek hastalığından mağdur olduklarını bildirmişlerdir. Doğumhane çalışanlarında görülen meslek hastalıklarına bağlı şikayetler, boyun ağrısı (%42,9), bel ağrısı (%41,5), stres (%41,5) varis (%41,5 stres), el bilek ağrısı (%40,7), panik atak (%14,3), olarak bildirilmiştir.

Gül ve diğ. (2014), "İstanbul'da bir eğitim ve araştırma hastanesinde çalışan hemşirelerde kas iskelet ağrılarının değerlendirilmesi" konulu çalışmalarında, hemşirelerin %92,6'sının en az bir bölgesinde ağrısının olduğunu bildirdiler. Ağrı şikayetlerinin görüldüğü bölgeler; %66,4 bel, %56,2 sırt, %51,6 boyun ve %44,7 ayak/ayak bileğidir.

Çelikkalp ve Yorulmaz (2017)'in Tekirdağ'da gebelik yaşayan ebe ve hemşireler üzerinde yaptıkları çalışmada, kadınların %46,5'inin gebeliklerinde vajinal kanama komplikasyonu geçirdiği, %11'inin kendiliğinden düşük, %20,5'inin erken doğum yaptığı belirlendi. Çalışmada gebelik ve doğum komplikasyonlarının nedenleri olarak uzun süre ayakta durma, stres, fazla mesai gösterilmiştir.

İran'da ebeler üzerine yapılan bir çalışmada ebelerin %41'inin iş stresi yaşadıkları bildirilmiştir. Aynı çalışmada mesleki stresin yüksek olduğu ebelerin, iş verimliliklerinin daha düşük olduğu bildirilmiştir (Kordi, 2014:189).

Bazı araştırmacılar, iş yeri stresi ve iş tatmini gibi psikososyal faktörlerin kas iskelet yaralanmalarının gelişmesi için potansiyel risk faktörü olduğunu ileri sürmektedirler (Smith ve diğ.,2006, Smedley ve diğ. 2003). Doğumhanelerde acil sezaryen, omuz distozisi, plasental sorunlar, uzamış doğum eylemi gibi güç doğumlar stres yaratmakta ve bu ortamda çalışanları psikososyal açıdan risk altında bırakmaktadır. Bu nedenle sağlık çalışanlarında sırt ağrısı, boyun ve omuz ağrısı gibi kas iskelet ağrısı sorunlarına sık rastlandığı bildirilmektedir (Arslan ve diğ., 2017:490).

2.1. Doğumhanelere ergonomik açıdan bakış açısı

Doğumhanelerde çalışan sağlık personelinin ve gebelerin rahat ve güvenli bir ortamda olmaları için "gebe dostu doğumhanelerde" olması gereken bazı özellikler aşağıda belirtilmiştir.

Genel temizlik ve düzen

- ✓ Ortam temiz ve düzenli olmalı, yüzey temizliğinde %0,5'lik klor solüsyonu kullanılmalı, detaylı temizlenmeli
- ✓ Oda ısısı 25-32 C olmalı
- ✓ Temiz ekipman ve gereçlere kolay ulaşılabilir olmalı (örneğin doğum seti), her an kullanıma hazır steril olmalı
- ✓ Kontamine nesnelere ve atıklar uygun atık kutularına konulmalı
 - Genel atıklar (medikal olmayan, toksik olmayan, kağıt peçete vs)
 - Medikal atıklar (kanlı malzemeler, petler vs)
 - Kesici, delici malzemeler

Fiziki şartlar

- ✓ Aydınlatma: Doğumhane ortamı çok parlak ışık olmamalı, hatta doğum odası loş olmalı.
- ✓ Jinekolojik, obstetrik muayene için portatif lamba olmalı
- ✓ Doğum eylemi süresince kadının rahat hareket etmesini (oturma, dolaşma, yürüme, diz çökme, çömelme gibi) sağlayacak büyüklükte bir oda olmalıdır.

- ✓ Odanın içinde doğal doğumu destekleyen doğum topu, yastık, minder vs. bulundurulmalı.
- ✓ Gebenin hızlı ulaşabileceği tuvalet (mümkünse oda içinde) olmalıdır.
- ✓ Kış ayları için portatif ısıtıcı, bebek için radyant ısıtıcı olmalı
- ✓ Gebenin ve doğum destekçisinin oturacağı sandalyeler olmalı

Resim 1. Normal doğumu desteklemek için geliştirilmiş ergonomik açıdan uygun bir jinekolojik muayene masası örneği

30 The Ergonomics Open Journal, 2012, Volume 5

Nevala and Ketola

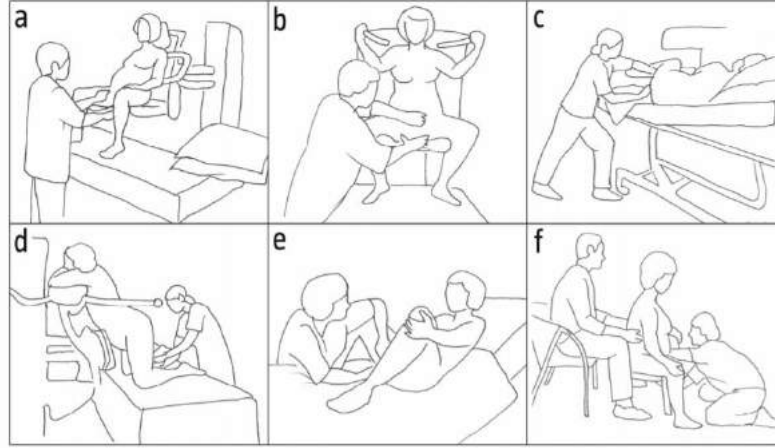

Fig. (3). The tested birthing postures of the mothers: a) sitting on the birthing support with the bed crosswise, b) sitting on the birthing support with the bed lengthwise, c) side-lying on the bed with a leg on the birthing support, d) kneeling with the birthing support, e) half-sitting on the bed, f) sitting on the traditional birthing chair.

Gebe dostu doğumhane modeli:

Dünya Sağlık Örgütü sezaryen oranlarının son yıllarda artışına dikkat çekerek, %10-15'ün üzerinde sezaryen oranlarının hiçbir bölgede haklı çıkaracak bir açıklamasının olmayacağını belirtmiştir (DSÖ, 2015). Dolayısıyla verilecek en iyi doğum hizmetinin, normal doğumu destekleyen uygulamalar olduğunu bildirmiştir. Günümüzde kadınların normal doğum yapmalarına destek verecek nitelikte doğumhane ortamı gündeme gelmiş ve “gebe dostu doğumhane” planı modelleri hayata geçirilmeye başlanmıştır. Bu modele göre gebe kadının sancılarını çektiği, doğumunu gerçekleştirdiği ve doğum sonu bakımı ve takibinin yapıldığı yer aynı ortam içerisinde. Böylece kadının aynı ortamı kullanması, onun doğum korku ve endişelerinden de kurtulmasına yardımcı olacağı düşünülür (Gedey, 2014). Doğum sırasında kadının yanında aileden birisinin bulunması veya doğum destekçisinin yanında bulunması da normal doğumu destekleyici uygulamalar arasındadır. Doğumhane ortamı gebenin fizyolojik ve psikolojik tüm ihtiyaçlarını karşılayabileceği bir ortam olmalıdır.

Gebe dostu hastane modelinde önerilen doğum odasında bulunması gerekenler aşağıda özetlenmiştir:

Gebenin rahatlamasını sağlayacak ortam sağlanmalı.

- ✓ Temiz, havalanmış, kolay temizlenir malzemedan yapılmış bir oda olmalı.
- ✓ Gebenin istediğinde kullanabileceği yedek kuru ve temiz çarşaf ve havlular bulundurulmalıdır.
- ✓ Doğum destekçisi için ayrı sandalye, koltuk olmalı
- ✓ Doğum odasının sakin ve dinlendirici olması için duvarların pastel renklerle boyalı, pencere ve duvarlarda doğa resimleri olmalıdır

- ✓ Gebeye masaj yapılabilmesi için rahat bir sandalye, aromaterapi yağları bulunmalıdır.

Sessizlik

- ✓ Odanın gürültüden uzak olması ve sessizliği sağlamak için ses izolasyonu olmalı.
- ✓ Gebeyi rahatlatacak, sesi ayarlanabilir müzik çalar olmalı

Loş ve hafif karanlık bir ortam

- ✓ Loş bir ortam sağlamak için ışık ayarlanabilir lambalar olmalı
- ✓ Mahremiyete özen gösterilmeli

Fiziki şartlar

- ✓ Doğumhanenin fiziki şartlarının yeterli olması (Yukarıda açıklanmıştır).
- ✓ Doğum salonunda her ne varsa çekinilmeden kullanılmalıdır. Bu nedenle hastanede doğal doğum yapılmasına karar verilmiş ise, önceden sağlık ekibiyle pozisyonlar hakkında konuşulmalı, ve doğum odasının farklı pozisyonların kullanılmasına olanak verecek şekilde düzenlenmesi sağlanmalıdır (Örneğin doğum topu, geriye doğru yaslanılacak bir sandalye, ekstra yastık, doğum taburesine ihtiyaç olabilir).
- ✓ Banyo çömelme pozisyonuna uygun olmalı
- ✓ Oda içerisinde gebenin beslenmesi ve yiyecek içecek ihtiyaçları için mini buzdolabı olmalı (Rathfisch, 2012; <http://dogaldogum.org.tr/geme-dostu-dogumhane-modeli/>)

Resim 2. Gebe dostu hastane modelinde doğumhane örnekleri

Kaynak: GEDEY S. Labor-delivery-recovery room design that facilitates non-pharmacological reduction of labor pain: A Model LDR Room Plan And Recommended Best Practices, PERKINS+WILL RESEARCH JOURNAL / VOL 06.01, 127-139.

3. SONUÇ

Doğumhanelerde ergonomik açıdan tehlike ve risklerin azaltılması için doğumhane çalışanlarına yönelik risk analizi ve çalışan güvenliği planı ve programları hazırlanmalı öncelik sırasına göre risk puanı yüksek (zarar verme derecesi fazla) olanlardan başlayarak gerekli önlemler alınmalıdır. Şiddet puanı yüksek seviyesindeki riskler için mevcut kontrollerin sürdürülmesi sağlanmalı ve zarar verme derecesinin daha düşük puan seviyesine düşürülmesi/yok edilmesi için gerekli önlemler alınmalıdır.

Ayrıca doğumhanelerde ergonomik açıdan tehlike ve risklerin azaltılması için önerilerimiz aşağıdaki gibidir:

- ✓ Doğumhanelerde iş sağlığı ve güvenliği konusunda hizmet içi eğitimler verilmesi
- ✓ Sağlık çalışanlarına hasta taşıma, kaldırma gibi konularda vücut mekaniği ve kaldırma teknikleri konusunda eğitimler verilmesi.
- ✓ Çalışma saatlerinin ayarlanması (örneğin, esnek zamanlama, eşit iş paylaşımı sağlanması)
- ✓ Doğumhane ortamının ergonomik açıdan (ısı, ışık, gürültü, titreşim, jinekolojik masa, araç gereç vs) düzenlenmesi,
- ✓ Dolap türü düşme, yıkılma tehlikesi olan malzemelerin sabitlenmesi,
- ✓ Sedye, hasta taşıma sandalyesi gibi taşıma malzemelerinin frenlerinin kullanılmadığı durumlarda kilitli tutulması
- ✓ Islak zeminlerin kurulanması ve kuruyuncaya kadar gerekli uyarı levhalarının kullanılması,
- ✓ Çalışanların kullanmış oldukları sandalye, koltuk, tabure gibi araç gereçlerin ergonomik açıdan uygun olması, bozuk olan araç gereçlerin kullanılmaması ve 'DİKKAT BOZUKTUR KULLANMAYINIZ' uyarı yazısı kullanılması
- ✓ Çalışanlara kişiler arası etkili iletişim konularında hizmetiçi eğitimler verilmesi,
- ✓ Stres yönetimi, öfke kontrolü konularında eğitimler verilmesi, gerektiğinde psikolojik desteğin sağlanması
- ✓ Çalışanların motivasyonunu sağlayacak sosyal etkinlikler düzenlenmesi
- ✓ İş yerinde gelişebilecek her türlü güvenlik tedbirleri için 24 saat güvenlik elemanı bulundurulması
- ✓ Sağlık çalışanlarının genel sağlıklı yaşama yönelik tedbirleri almaları konusunda bilgilendirilmesi (Dengeli ve yeterli beslenme, düzenli egzersiz, yeterli uyku ve dinlenme vs).

KAYNAKÇA

- AKBARI, N., MALEK, M., EBRAHİMİ, P., HAGHANİ, H., AAZAMİ, S., 2017, Safety culture in the maternity unit of hospitals in Ilam province, Iran: a census survey using HSOPSC tool. *Pan Afr Med J.* 2017; 27: 268. [[10.11604/pamj.2017.27.268.9776](https://doi.org/10.11604/pamj.2017.27.268.9776)]
- AKÇAPINAR, M., İNCEBOZ, M., 2016, Doğumhanelerde çalışan sağlık personelinin çalışan güvenliği ve çalışan güvenliğini etkileyen nedenleri. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, cit:5, sayı 3, 2016, ss. 110-115.
- ARSLAN OKUYUCU, K., JEVE, Y., & DOSHANİ, A., 2017. Work-related musculoskeletal injuries amongst obstetrics and gynaecology trainees in East Midland region of the UK. *Archives of gynecology and obstetrics*, 296(3), 489-494.
- ÇELİKKALP, U., YORULMAZ, F., 2017, The Effect of occupational risk factors on pregnancy and newborn infants of pregnant midwives and nurses in Turkey: A Prospective Study. *International Journal of Caring Sciences*, Volume 10 | Issue 2| Page 690.
- DİNÇ, A., AŞKIN, A., 2018, Sağlık çalışanlarının iş sağlığı önlemlerine yönelik görüşlerinin incelenmesi; Çanakkale’de bir kamu hastanesi örneği, *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6, ss 422-432.
- GEDEY S., 2014, Labor-delivery-recovery room design that facilitates non-pharmacological reduction of labor pain: A Model LDR Room Plan And Recommended Best Practices, *PERKINS+WILL RESEARCH JOURNAL / VOL 06.01*, 127-139.
- GÜL, A., ÜSTÜNDAĞ, H., KAHRAMAN, B., PURISA, S., 2014, Hemşirelerde kas iskelet ağrılarının değerlendirilmesi, *HSP 1(1):1-10*.
- http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/161442/WHO_RHR_15.02_tur.pdf;jsessionid=1E6A0EB544385DBEE7B8648A2D4CF177?sequence=11
- <http://dogaldogum.org.tr/geme-dostu-dogumhane-modeli/>
- <http://www.orhanelidh.gov.tr/kalite/kalite/dogum-hiz/pl/1.pdf>
- KAHRAMAN, M.F., 2013, Türkiye’de antropometrik verilere göre ofiste ergonomik işyeri tasarımı, *İş Sağlığı ve Güvenliği Uzmanlık Tezi / Araştırma, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü*
- KAYA D, 2010, *Ergonomi Antropometrik Verilerin Güncellenmesi*, Detay yayıncılık, ISBN; 978-605-5681-98-2, Ankara.
- KORDI, M., MOHAMADIRIZI, S., SHAKERI, M. T., MODARES GHARAVI, M., SALEHI FADARDI, J., 2014, The relationship between occupational stress and work ability among 527 midwives in Mashhad, Iran. *Journal of Midwifery and Reproductive Health*. 2(3):188-194.
- MANYELE, S.V., NGONYANI, H., ELIAKIMU, E., 2008, The status of occupational safety among health service providers in hospitals in Tanzania, *Tanzania Journal of Health Research* Volume 10, No. 3, pp 159-165.
- MEYDANLIOĞLU, A., 2013, Sağlık çalışanlarının sağlığı ve güvenliği. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*. 3:192-199.
- PINAR, R., 2010, Work-related musculoskeletal disorders in Turkish hospital nurses. *Türkiye Klinikleri J Med Sci*. 30 (6):1869-1875.

- Smedley, J., Inskip, H., Trevelyan, F., Buckle, P., Cooper, C., Coggon, D., 2003, Risk factors for incident neck and shoulder pain in hospital nurses. *Occup Environ Med.* 60 (11): 864–869. doi: 10.1136/oem.60.11.864.
- Smith, DR., Wei, N., Zhang, YJ., Wang, RS., Musculoskeletal complaints and psychosocial risk factors among physicians in mainland China. *Int J Ind Ergon.* 2006; 36 (6):599–603. doi: 10.1016/j.ergon.2006.01.014.
- SOLMAZ, M., ve SOLMAZ, T., 2017, Hastanelerde iş sağlığı ve güvenliği, Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 6(3), 147-156.
- SU, B., 2001, Ergonomi, Atılım Üniversitesi Yayınları, ISBN: 975-6707-05-4, Ankara.
- T.C. Sağlık Bakanlığı İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü. Kadın Hastalıkları ve Doğum Komisyonu Raporu. Ocak, 2017. http://www.istanbulsaglik.gov.tr/w/anasayfalinkler/belge/ekutuphane/kadin_hastaliklari_ve_dogum_bransi_komisyon_calismalari.pdf.
- TAŞÇIOĞLU, İ., 2007, Lüleburgaz Devlet Hastanesi ve Lüleburgaz 82. Yıl Devlet Hastanelerinde iş ve çalışma ortamından kaynaklanan riskler ve bu riskleri hemşirelerin algılama düzeylerinin saptanması, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Edirne.
- YÜCELER, A., 2011, Sağlık işletmelerinde örgüt kültürünün bir boyutu olarak hasta ve çalışan güvenliği: Kuram ve Konya ilindeki hastanelerde bir uygulama, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

“UMUT” TELKİN EDEN HÜSN-İ HAT LEVHALARI*

CALLIGRAPHY PANELS INSPIRING “UMUT (HOPE)”

Ayşe TANRIVER CELASİN

E-mail: tanriverayse@hotmail.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Umut, Hüsn-i Hat, Levha</p>	<p>Um-mak fiilinden türediği düşünülen “umut” kelimesi, bir şeyin gerçekleşmesi ihtimalinin verdiği ferahlatıcı duygu, ummaktan doğan ferahlık ve ümit mânâsına gelmektedir. Üzüntü ve kederin baskın geldiği durumların geçici olduğu, her sıkıntının ardından bir ferahlığın geleceğini beyan eden kimi sözler, bireylerin acı veren duygulardan bir an önce kurtulup feraha ermelerini amaçlamaktadır. Umut telkin eden bu sözler, Arap harfleriyle güzel yazı yazma sanatı olan “hüs-i hat” ile yazılarak her dâim göz önünde bulunacak şekilde levhalara dönüştürülmüştür. “Bu da geçer ya Hû”, Tevbe sûresinin 40. âyeti “lâ tahsen, innAllahe meanâ” üzülmeye, Allah bizimledir, gibi hat levhalarına yansımış ve hattatlar tarafından farklı tasarımlarla tekrar tekrar yazılan bu sözler, sanat dünyasındaki yerini almıştır. İnsanlar üzerindeki yapıcı ve olumlu etkileri bilinen umut telkin edici sözlerin hat levhalarına yansımış olanlarının tespiti, bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548617</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Hope, Calligraphy, Panel</p>	<p>The word “umut (hope)” deriving from the root “Um-mak (to hope)” means the relief stemming from the possibility that something immensely wished might come true and comfort and expectation arising from hoping. The clichés implying that the plights originating from sorrow and grief are always temporary and that a relief shall sooner or later come following a distress aim at comforting people so that they can easily get rid of their agonising feelings. Those promising clichés are put into “calligraphy” panels in Arabic alphabet so that they will always stay in sight. Sayings like “This will of course be over.”, “Do not grieve; indeed God is with us.” (Surah At-Tawbah, 9-40) that have been put into panels with calligraphy repeatedly by calligraphers in various styles and designs have claimed their places in the world of art. The objective of this study is to determine the sayings inspiring constructive and positive implications to people and also that have been put into panels.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548617</p>	

1. GİRİŞ

İslâm kültüründe “yazı” ya da “güzel yazı” mânâsında kullanılan “hüsni hat”, estetik kurallara bağlı kalarak ölçülü ve güzel yazı yazma sanatına denir ve yalnız İslâm yazıları için kullanılan bir tâbirdir (Serin, 2010: 20). 610 yılından itibaren indirilmeye başlayan Kur’an-ı Kerim’in yazılması, İslâm dininin yayıldığı coğrafyalara doğru bir şekilde iletilmesi açısından büyük önem taşımıştır. Bu nedenle Arap harflerin biçimleri ve imlâ kuralları üzerine reform

* Bu çalışma, 19-21 Nisan 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE’de gerçekleşen 2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Umut temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

niteliğinde çalışmalar yapılmıştır. Hattatlar zaman içerisinde Kur’an-ı Kerim ve hadis-i şerifleri hüsn-i hatla çoğaltmışlar ve ilâhi mesajların, “Allah güzeldir, güzelliği sever” düsturu ile yayılmasına aracı olmuşlardır.

Osmanlı Devleti döneminde özellikle hattat padişahların hat sanatına verdiği destekle bu sanat klasik dönemini yaşamıştır. Hün-i hat eğitimi meşk usulüyle yapıldığından, 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı devletini etkisi altına alan Batılılaşma hareketlerinden fazla etkilenmeden günümüze kadar ulaşabilmeyi başarmıştır. Buna rağmen Osmanlı’da yaşam tarzı ve sanat anlayışının değişmesine neden olan Batı rüzgarı, matbaayı Osmanlı’ya kazandırmış ve zamanla el yazması eser ihtiyacının son bulmasına neden olmuştur. Batılılaşmayla değişen sanat zevkinde ilginin resim sanatına kaydığı görülmüştür. 19. yüzyılda devletin ekonomisinin iyice zayıflaması sebebiyle sanatkârlara verilen desteğin azalması, matbaa faaliyetlerinin artması gibi nedenlerden dolayı çok pahalı bir iş olan yazma eser üretimini olumsuz etkilemiş ve hattatların geçim kaynaklarının daralmasına neden olmuştur. Bu etkilerle 18. yüzyıldan itibaren hattatlar âyet, hadis ve özlü sözlerin yazıldığı hat levhalarını üretmeye başlamışlardır. El yazması kitaba göre daha kısa sürede hazırlanan ve hattatlara ekonomik olarak daha fazla getirisi olan hat levhalarının cami ve türbelerin yanı sıra ev ve işyerlerine de asıldığı görülmüştür.

Yeni bir şeyin gerçekleşmesi ihtimalinin verdiği ferahlatıcı duygu, ummaktan doğan ferahlık mânâsına gelen umut kelimesinin farsça “ümid” kelimesinden doğduğu düşünülmektedir (Ayverdi, 2005: 3239). Umut, barış ve rahatlık anlamındaki “selâm” kökünden türeyen “İslâm” dininin de temel söylemlerinden birisidir. Gerçek inanan bir kimsenin, kendini umutsuz, ve bîçare hissetmesi bu dinin düstûruna uymamaktadır. “Allah’tan umut kesilmez”, “Allah bir kapıyı kapatır bin kapıyı açar”, “gün doğmadan neler doğar” gibi dillere pelesenk olmuş atasözleri İslâm dininin toplum üzerindeki yapıcı etkilerinin yansımalarından doğmuştur. Savaş, işgal gibi toplum üzerinde travma yaratan olaylar sırasında, sanatkârlar sanatın keskin dilini kullanarak kimi zaman toplumun hissiyâtına tercüman olmuş, kimi zaman da eserleriyle onları teskin etmiştir. Hattat ve Ebrû ustası hazerfen Necmeddin Efendi, Hindistandan geldiği için bulunması çok zor olan vişne çürüğü rengi veren lök boyasının Mısırçarşısı’ndaki bir dükkanda bulunduğunu duyar. Boyayı almak için yola düşer ancak o gün İstanbul işgal edilmektedir (13 Kasım 1918). Lök boyasını temin eden Necmeddin Efendi, bir sandal tutar ve zorluklarla yabancı askerlerin arasından geçer. (Derman, 2011:369). Evine dönen hoca bu duruma çok üzülür ve oturup “bu da geçer ya Hu” hat levhasını yazar. Aradan yaklaşık beş yıl geçtikten sonra, işgal kuvvetlerinin 2 Ekim 1923 tarihinde İstanbul’u terkedişini sevinç içerisinde evinin bahçesinden dürbünle seyreden Necmeddin Efendi, bu defa “gel keyfim gel” celî ta’lîkını ebrûlu olarak yazar. Renkleri serperken işgal günü güçlkle bulduğu lök boyasını da özellikle kullanır (Derman, 2011:369).

Hat sanatı kapsamında buna benzer âyet, hadis ve özlü sözlerden örneklerin levhalar şeklinde hazırlanmış olanlarını tespit etmek bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Yayınlanmış kitaplar, kataloglar ve internet kaynakları taranarak, “umut” içerikli hat levhaları tespit edilmiş ve aralarından uygun örnekler seçilerek araştırma kapsamına alınmıştır.

2. UMUT TELKİN EDEN HAT LEVHALARI

2.1. İstiklâl Marşı

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzel al sancak;

Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak

Mehmet Akif Ersoy tarafından yazılmış olan bu şiir, var olma mücadelesi veren Türk milletine armağan edilmiştir. 10 kıt’a, 41 dize ve “fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâ’lün aruz ölçüsüyle yazılmış olan bu kahramanlık şiirinin “korkma” kelimesiyle başlaması çok

mânîdardır. Akif bu dizelerle; Ey Türk milleti korkuya gerek yoktur. Düşmanlar yurdumuzun semalarında dalgalanan bayrağımızı indirip kendi bayraklarını çekmeyi başaramayacaklardır. Bağımsızlığımızın sembolü olan Türk bayrağı, son Türk askeri şehit oluncaya kadar dalgalanmaya devam edecektir. Milletimizin bütün fertleri yok edilmedikçe yurdumuzun işgal edilmesi mümkün olmayacaktır demiştir (Çağbayır, 2009: 419). Umutsuzluğun, inanç eksikliğinden ortaya çıktığını söyleyen bir dinin mensubu olan Türk milleti, bu manzum eserle var olma azmini, îmanını ve iradesini yeniden bulmuştur (Akay ve Andı, 2010: 103).

İstiklâl Marşı'nın hat levhası olarak yazılmış çok sayıda örneği bulunmamakla birlikte hattatlar bu şiiri yazarken nesih ya da dîvânî gibi ince kalemleri tercih etmişlerdir. Hattat Fatih Özkafa İstiklâl Marşı'nı, siyah zemin üzerine zer-mürekkep kullanarak nesih hattı ile yazmıştır. Rûmîli kenarsuyu bezemesine ilâve olarak ortasında latin harfleriyle İstiklâl Marşı yazılı iki adet mushaf gülü bulunmaktadır (Resim 1) (URL-1, 2018). Hattat Savaş Çevik ise dîvânî ve celî dîvânî kalemi kullanarak kıt'a formunda bu eseri kaleme almıştır. Levhadaki hatip ebrûları necmeddin Okyay'a ait ve arasuyunda rûmîli desen, kenarsuyunda halkârî bezeme mevcuttur (Resim 2),(URL-2, 2018). Hattat Özgür Çetintaş'a ait nesih hattı ile açık renk aharlı kâğıt üzerine İstiklâl Marşı'nın ilk iki dizesi yazılmıştır (Resim 3).

2.2. Lâ Tahzen

“Lâ tahzen inneAllahe meanâ”, “üzülme, Allah bizimledir” ibaresi, Kur'an- Kerim'de Tevbe sûresi 40. âyeti içinde geçmektedir. Müşrikler Hz. Peygamberi öldürmeye, hapsedmeye ya da sürgün etmeye kalkıştıklarında; o, arkadaşı Ebu Bekir ile kaçarak Sevr mağarasına sığınmıştı. Müşrikler ayaklarına baksa onları görecekları kadar yaklaştıklarında Hz. Ebu Bekir, Hz. Peygamber'e zarar verecekleri endişesiyle korkmaya başlamıştı. Hz. Peygamber onu sakinleştirip: Ey Ebu Bekir üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkında ne sanıyorsun? buyurdu. Bunun üzerine Allah sekînetini onların üzerine indirdi (Karlığa ve Çetiner, 1993: 3500).

Hz. Mevlânâ bu âyetten esinle yazmış olduğu “Lâ tahzen” isimli şiirinde şunları söylemektedir¹.

Ayağın kırıldı diye üzülme!
Allah senden aldığı ayak yerine belki sana kanat verecek.
Kuyu dibinde kaldın diye üzülme!
Yusuf kuyudan çıktı da Mısır'a sultan oldu, unutma!
İstediğin bir şey; olursa bir hayır,
Olmazsa bin Hayır Ara!..

Ne istersem ben Mevlâ'dan isterim.
Verirse yüceliğidir. Vermezse İmtihanımdır!..
Allah'tan bir şey istersen:
Kapı açılır, sen yeterki vurmaya bil!..
Ne zaman dersin bilemem ama,
Açılmaz diye umutsuz olma,
Yeterki o kapıda durmayı bil!..

Hz. Mevlâna Celâleddin-i Rûmî (k.s) (URL-3, 2018)

Tevbe sûresi 40 oldukça uzun bir âyettir. Bu âyetin içinden slogan niteliği taşıyan “La tahzen inneAllahe meanâ” “üzülme Allah bizimledir” kısmı hattatlar tarafından seçilerek genellikle celî sülüs levha tarzında hazırlanmıştır. Hattat Özgür Çetintaş tarafından koyu zemin üzerine açık renk mürekkep ile celî sülüs hattı kullanılarak “La tahzen inneAllahe meanâ” ibaresi yazılmıştır (Resim 4). Aynı ibare hattat Abdurrahim Kaya tarafından nohudî renk kâğıt

¹ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Lâ tahzen isimli şiirinin yalnızca bir kısmı buraya alınmıştır.

üzerine yeşil ve siyah mürekkep kullanılarak celî sülüs hattı ile kaleme alınmıştır (Resim 5), (URL-4, 2018). Bu ibarenin bir başka istifi hattat Abdullah Aydemir tarafından celî sülüs ve nesih hattı ile is ve sepia mürekkebi bir arada kullanılarak yazılmıştır. “Lâ tahsen” ibaresi celî sülüs kalemiyle yazılmışken inneAllahe meanâ ve sadakAllahül azîm kısmı nesih hattıyla kaleme alınmıştır (Resim 6) (URL-5,2018).

2.3. İnşirah Sûresi

İnşirah, “açılıp genişlemek, huzura kavuşmak” manasına gelmektedir ve bu sûre Hicret’ten önce Mekke’de indirilmiştir. Hz. Peygamber ve arkadaşları, Mekke döneminde müşriklerin işkencelere varan baskılarından dolayı çok acı ve üzüntü çekmekteydiler. Yüce Allah, resûlünü ve mü’minleri teselli edip gönüllerini rahatlatmak için bu âyetleri indirerek sıkıntılardan sonra ferahlığın ve başarının geleceğini müjdelemiştir. Bu sûrenin 5 ve 6. ayetleri, “fe inne meal usri yusra, inne meal usri yusra”, “Muhakkak ki güçlülükle beraber bir kolaylık vardır, elbette güçlülükle beraber bir kolaylık vardır” mealini içermektedir. Güçlüğün yanında kolaylığın bulunacağını iki defa zikredilmesini göz önünde bulundurarak, Hz. Peygamber kendisine inananlara: “Müjdeler olsun! Size kolaylık geldi; artık bir güçlük iki kolaylığa asla gâlip gelemes!” buyurmuştur (Karaman, vd. 2007: 641-642). Hattatlar bu surenin kimi zaman tamamını sülüs-nesih kıt’a olarak kimi zaman da yalnızca 5 ve 6. ayetlerini celî sülüs hattı ile yazmışlardır. Hattat Davut Bektaş ve Mehmed Özçay tarafından “fe inne meal usri yusra, inne meal usri yusra”, ibaresi celî sülüs kalemiyle yazılmıştır (Resim 7-8), (URL-6-7, 2018) Yine hattat Mehmet Özçay ve hattat Mümtaz Seçkin Durdu İnşirah sûresinin tamamını sülüs- nesih hattı ile kıt’a formunda yazmışlardır (Resim 9-10), (URL-8-9, 2018).

2.4. Allah’ın Rahmetinden Ümit Kesmeyiniz

Zümer suresi 53. âyetin bir kısmında “ey kendi nefislerine karşı ölçüyü aşan kullarım, Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin” ibaresi yer almaktadır. Müşriklerden çok insan öldürmüş ve çok zina etmiş olan kimseler gelerek Hz. Peygamber’e: Keşke yapmış olduklarımıza kefarete olacak bir şeyler söylesen” demeleri üzerine bu ayet inmiştir. Yüce Allah, tevbe eden kullarına rahmet kapılarının açık tutulacağını ve bağışlanacaklarını müjdelemiştir. Günahları ne kadar büyük ve ne kadar çok olursa olsun hiçbir kul Allah’ın rahmetinden ümidini kesmemelidir (Karlığa ve Çetiner, 1993: 6940-41). Bu âyet oldukça uzun bir âyettir. Bu nedenle hattatlar bu uzun ayetin içinden sadece “lâ taknetû min rahmetillâhi”, “Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin” kısmını hat levhalarına taşımışlardır. Hattat Macid Ayrılbu ibareyi, celî sülüs hattı ile nohudî renk kağıt üzerine is mürekkebi kullanarak 1957 tarihinde kaleme almıştır (Resim 11) (URL-10,2018).Hattat Rumeysa Havranlıoğlu ise bu ibareyi Besmele ile birlikte celî ta’lik hattıyla iki satır şeklinde yazmıştır (Resim 12), (URL-11,2018).

2.5. Men Sabere Zafere

“Men sabere zafere”, “zafer sabredenlerindir” mânâsında bir hadîs-i şeriftir. Arapça kökenli olan sabır; katlanılması zor olan haksızlık, sıkıntı, acı, hastalık, yoksulluk, felaket gibi durumlar karşısında umutsuzluğa kapılmayıp şikâyet etmeden, sızlanmadan dayanma, tahammül gösterme anlamına gelmektedir (Ayverdi, 2005: 2616). Hattat Halim Özyazıcı “men sabere zafere” levhasını 1930 yılında celî sülüs hattı ile kaleme almıştır (Resim 13),(URL-12,2018). Aynı ibareyi hattat Ahmet Zeki Yavaş ise celî divanî hattı ile müsenna² (aynalı) olarak istiflemiştir (Resim 14), (URL-13, 2018).

² Müsenna (Aynalı) Yazı: Arap harfleriyle karşılıklı yazılan yazılar. Harfler veya kelimenin simetriğiyle birlikte yazılmasıdır (Esiner Özen, 1985:5).

2. 6. Bu da Geçer Ya Hû

Sarmışsa etrafını dertten duvarlar bu da geçer Ya Hû! Aşkım imkânsız girdaplarında çırpınıp acı çekiyorsan, dertlerin kalbinde en onulmaz yaralar açmışsa, unutma bu da geçer Ya Hû! Kırdılarsa seni, ezip geçtilerse eğer; Rabb’inin merhametine sığın, bu da geçer Ya Hû, Hiç bir şey kalıcı değil, dertlerin dahî. Umudunu kaybetme, zîra derdi veren Allah dermanını da yaratmıştır. Unutmaki mum alevinde titreşen gölgeler gibidir dertlerin. Güneş doğduğunda hepsi kaybolur, yerini aydınlık alır (Özdemir, 2017, arka kapak). Yaşanan her durumun geçici olduğunu vurgulayan ve umut telkin eden “bu da geçer ya Hû” ibaresi, hattatlar tarafından farklı tasarım ve yazı çeşitleriyle oldukça sık kullanılmıştır. Bunlardan birisi Kazasker Mustafa İzzet Efendi’nin celî sülüs kalemiyle nohudî renk kağıt üzerine yazdığı “bu da geçer ya Hu” levhasıdır (Resim 15), (URL-14, 2018). İkincisi Celi Talik hatla hattat Hulusi Yazgan’ın nohudi renk kağıt üzerine 1934 yılında yazmış olduğu levhadır (Resim 16), (URL-15, 2018). Aynı ibarenin farklı bir tasarımı yine celî sülüs kalemi kullanılarak hattat İsmail Hakkı Altınbezer tarafından, zer-mürekkep kullanılarak dokulu boyanmış kağıt üzerine 1940 yılında yazılmıştır (Resim 17), (URL-16, 2018). Hattat Ali Alparslan ise Türkçe “bu da geçer ya Hu”, Farsça “in niz beguzered”, Rumca “k’afto perasi” ibarelerini aynı levha üzerine talik ve şikeste hat ile yazmıştır (Resim 18), (URL-17, 2018). Celî sülüs müsenna hat ile nohudî renk kağıt üzerine is mürekkebi kullanılarak 2005 yılında yazılmış “bu da geçer ya Hû” levhasının hattatı Ahmet Kutluhan’dır (Resim 19), (URL-17, 2018).

Okuyanlarda ferahlık ve esenlik hissi uyandıran, umut vaat eden ayet, hadis ya da özlü sözler elbette bunlarla sınırlı değildir. Ancak bu çalışmada yalnızca hat levhalarına yansıyanlar arasında seçkiler yapılmıştır. Toplumun ve bireylerin manevi ihtiyaçlarına duyarlı olan hattatlar, geçmişte ve günümüzde ürettikleri eserlerle insanlara umut telkin etmek istemişlerdir.

KAYNAKÇA

- AKAY, H.-ANDI, F., 2010, İstiklâl Marşı İstikbâl Marşı 41 Dize 41 Yorum, Hat Yayınevi, İstanbul, ISBN: 978-605-88336-6-1.
- AYVERDİ, İ., 2005, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, C. 3, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, ISBN: 975-6444-24-X.
- ÇAĞBAYIR, Y., 2009, Bayrak Mücadelemiz ve İstiklal Marşı, Ötügen, İstanbul, ISBN: 978-975-437-729-3.
- DERMAN, M. U., Ömrümün Bereketi:1, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, ISBN 978-975-6444-84-9
- ESİNER ÖZEN, M., 1985, Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü, İ.Ü. Fen Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Prof. Dr. Nazım Terzioğlu Basım Atölyesi, İstanbul.
- KARAMAN, H. vd., 2007, Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, C. V, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, ISBN: 975-19-3381-1 (5.cilt).
- KARLIĞA, B.- ÇETİNER, B., 1993, Hadislerle Kur’an-I Kerim Tefsiri ibn Kesir, C. 7, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- ÖZDEMİR, F., 2017, Bu da Geçer Ya Hû, Az Kitap, İstanbul, ISBN: 6054812592
- SERİN, M., 2010, Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar, Kubbealtı, İstanbul, ISBN: 975-7663-56-5.

İnternet Kaynakları

URL-1,2018,<http://www.kalemguzeli.org/hattaserleriyrinti.php?KNO=1505&HKNO=20>

URL2,2018,<https://www.google.com.tr/search?q=%C4%B0ST%C4%B0KLAL+MARSI+HAT+SANATI&tbo=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=0ahUKEwi5kKe22qXaAhWkZpoKHVvoCXQQsAQIJg&biw=1440&bih=769#imgrc=huAjiwqo9sFYAM>:

URL-3, 2018, <http://mevlanasozleri.de/siirleri/la-tahzen-siiri/>

URL-4,2018,<http://www.kalemguzeli.org/hattaserleriyrinti.php?KNO=2074&HKNO=20>

URL5,2018,http://www.kalemguzeli.org/hattaserleriyrinti.php?KNO=1784&HKNO=20&epik=0nitoE_IWH4Fy

URL-6,2018,<http://www.kalemguzeli.org/hattaserleriyrinti.php?KNO=310&HKNO=20>

URL-7,2018,<http://www.kalemguzeli.org/hattaserleriyrinti.php?KNO=684&HKNO=20>

URL-8,2018,<http://www.kalemguzeli.org/hattaserleriyrinti.php?KNO=697&HKNO=20>

URL-9,2018,<http://www.kalemguzeli.org/hattaserleriyrinti.php?KNO=326&HKNO=20>

URL-10,2018,<http://www.kalemguzeli.org/hattaserleriyrinti.php?KNO=1234&HKNO=20>

URL-11,2018,<http://biksad.com/Eser/49/detay.aspx> .

URL12,2018,<http://www.kalemguzeli.org/hattaserleriyrinti.php?KNO=511&HKNO=20>

URL-13, 2018,<http://acansbekir.blogspot.com.tr/2014/09/sabreden-basarr.html>

URL-14,2018,<http://www.kalemguzeli.org/hattaserleriyrinti.php?KNO=1447&HKNO=20>

URL-15,2018,<http://www.kalemguzeli.org/hattaserleriyrinti.php?KNO=374&HKNO=20>,

URL-16, 2018, <http://www.kalem-guzeli.org/hattaserleriyrinti.php?KNO=1889&HKNO=20>

URL-17, 2018, <http://www.kalem-guzeli.org/hattaserleriyrinti.php?KNO=864&HKNO=20>

URL-18,2018, <http://www.kalemguzeli.org/hattaserleriyrinti.php?KNO=1377&HKNO=20>

EKLER

Resim 1. Fatih Özkafa, İstiklâl Marşı, Nesih, 2010,

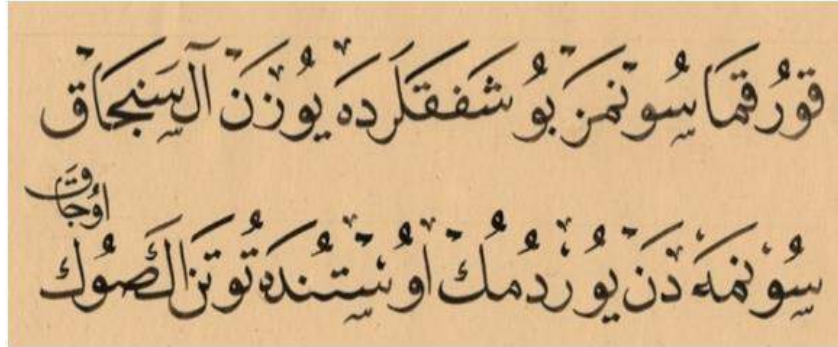
Kaynak.(<http://www.kalem-guzeli.org/hattaserleriyrinti.php?KNO=1505&HKNO=20>) 06.04.2018

Resim 2. İstiklal Marşı, Celî Dîvanî ve Dîvanî, Hattat Savaş Çevik,

Kaynak. <https://www.google.com.tr/search?q=%C4%B0ST%C4%B0KLAL+MARSI+HAT+SANATI&tbn=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=0ahUKEwi5kKe22qXaAhWkZpoKHVvoCXQQsAQIJg&biw=1440&bih=769#imgsrc=huAjiwqo9sFYAM>: 06. 04. 2018.

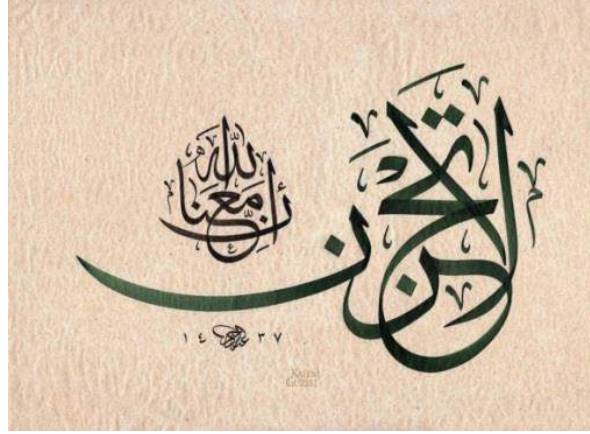
Resim 3. İstiklâl Marşı'nın ilk iki dizesi, Nesih Hattı, Hattat Özgür Çetintaş, 2018.

Resim 4. La Tahzen İnneAllahe Meanâ, Celî Sülüs Levha, Hattat Özgür Çetintaş, 2016.

Resim 5. La Tahzen İnneAllahe Meanâ, Celî Sülüs Levha, Hattat Abdurrahim Kahya,

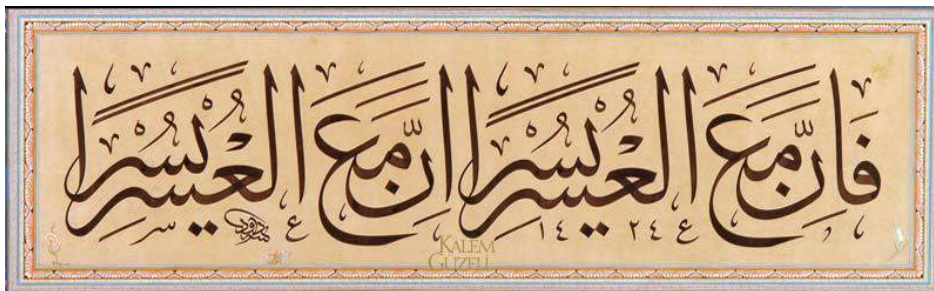
Kaynak. <http://www.kalem-guzeli.org/hattaserleriayrinti.php?KNO=2074&HKNO=20> 12.04.2018.

Resim 6. La Tahzen İnneAllahe Meanâ, Celî Sülüs-nesih Levha, Hattat Abdullah Aydemir, 2009,

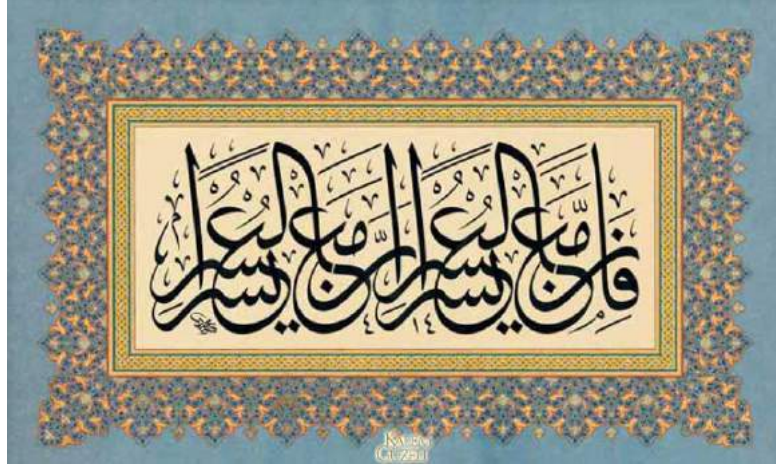
Kaynak . http://www.kalem-guzeli.org/hattaserleriayrinti.php?KNO=1784&HKNO=20&epik=0nitoE_IWH4Fy 12.04.2018

Resim 7. Fe inne meal usri yusra, inne meal usri yusra, Celî Sülüs Levha, Hattat Davut Bektaş, 2003

Kaynak. <http://www.kalem-guzeli.org/hattaserleriayrinti.php?KNO=310&HKNO=20> 23.05.2018.

Resim 8. Fe inne meal usri yusra, inne meal usri yusra, Celî Sülüs Levha, Hattat Mehmed Özçay, 1994,

Kaynak. <http://www.kalem-guzeli.org/hattaserleriayrinti.php?KNO=684&HKNO=20>, 23.05.2018

Resim 9. İnşirah Suresi, Sülüs-nesih Kıt'a, Hattat Mehmed Özçay,

Kaynak. <http://www.kalem-guzeli.org/hattaserleriayrinti.php?KNO=697&HKNO=20> 23.05.2018.

Resim 10. İnşirah Suresi, Sülüs-nesih Kıt'a, Hattat Mümtaz Seçkin Durdu,

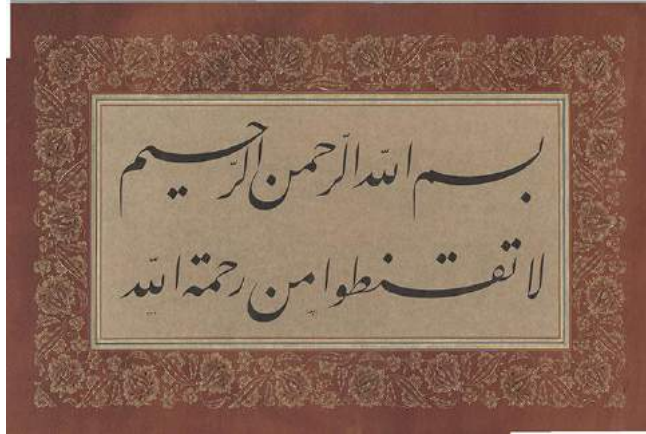
Kaynak. <http://www.kalem-guzeli.org/hattaserleriayrinti.php?KNO=326&HKNO=20> 23.05.2018.

Resim 11. “Lâ taknetû min rahmetillâhi”, “Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin” Celi Sülüs Levha, Hattat Macid Ayrıl,

Kaynak. <http://www.kalem-guzeli.org/hattaserleriayrinti.php?KNO=1234&HKNO=20> 25.05.2018.

Resim 12. “Bismillahirrahmanirrahim, lâ taknetû min rahmetillâhi”, “Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin” Celi Talik Levha, Hattat Rumeysa Havranlıoğlu.

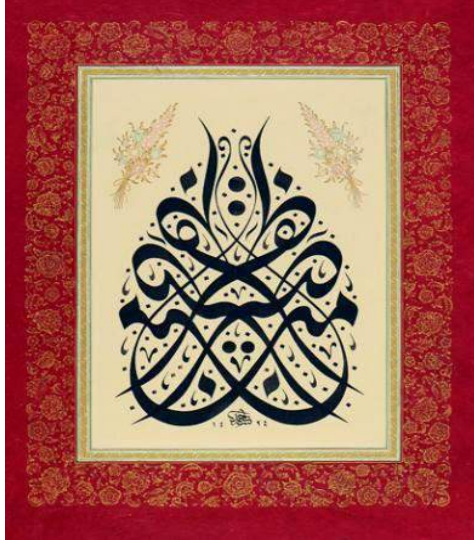
Kaynak. <http://biksad.com/Eser/49/detay.aspx> 25.05.2018.

Resim 13. “Men Sabere Zafere, Celî Sülüs Levha, Hattat Halim Özyazıcı, 1930

Kaynak. <http://www.kalem-guzeli.org/hattaserleriayrinti.php?KNO=511&HKNO=20> 25.05.2018.

Resim 14. Men sabere zafer”, “Zafer sabredenlerindir” Celi Sülüs, Hattat Ahmet Zeki Yavaş, 2003.

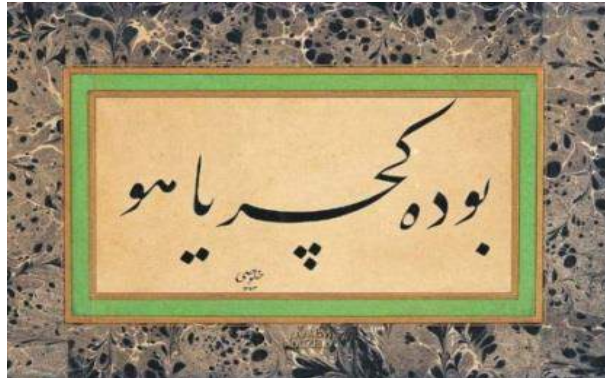
Kaynak. <http://acansbekir.blogspot.com.tr/2014/09/sabreden-basarr.html> 25.05.2018.

Resim 15.“Bu da Geçer Ya Hu”, Celi Sülüs Levha, Hattat Kazasker Mustafa İzzet Efendi

Kaynak. <http://www.kalem-guzeli.org/hattaserleriayrinti.php?KNO=1447&HKNO=20> 25.05.2018.

Resim 16. “Bu da Geçer Ya Hu”, Celi Talik, Hattat Hulusi Yazgan, 1934.

Kaynak. <http://www.kalem-guzeli.org/hattaserleriayrinti.php?KNO=374&HKNO=20>, 25.05.2018.

Resim 17.“Bu da Geçer Ya Hu”, Celi Talik, Hattat İsmail Hakkı Altunbezer, 1940,

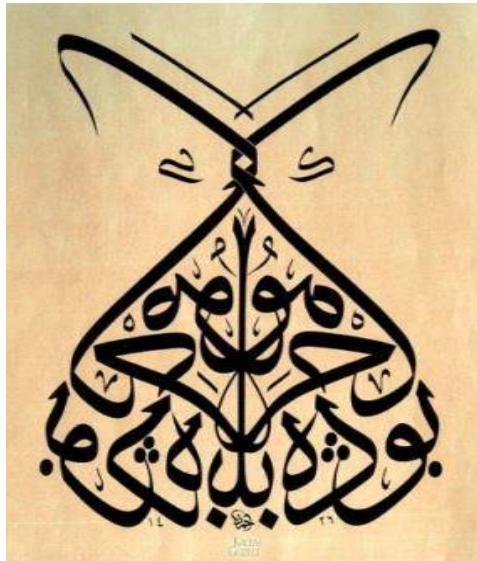
Kaynak. <http://www.kalem-guzeli.org/hattaserleriayrinti.php?KNO=1889&HKNO=20> 25.05.2018

Resim 18.Türkçe “Bu da Geçer Ya Hu”, Farsça “İn niz beguzered, Rumca “K’afto Perasi” Talik ve Şikeste Hat, Hattat Ali Alparslan, 2005,

Kaynak. <http://www.kalem-guzeli.org/hattaserleriayrinti.php?KNO=864&HKNO=20> 25.05.2018.

Resim 19.“Bu da Geçer Ya Hu”, Celi Talik, Hattat Ahmet Kutluhan, 2005

Kaynak. <http://www.kalem-guzeli.org/hattaserleriayrinti.php?KNO=1377&HKNO=20> 25.05.2018.

**SMARTPHONE SECURITY AWARENESS AND PRACTICES OF USERS
IN ALBANIA*****Esmeralda KADËNA***Óbuda University, Doctoral School on Safety and Security Sciences**Budapest/HUNGARY,**E-mail: kadena.esmeralda@phd.uni-obuda.hu*

ARTICLE INFO	ABSTRACT
Keywords: <i>smartphones; questionnaire survey; security practices; security awareness</i>	<i>Nowadays smartphones security problems are not just a matter of technological factors but human factor is involved as well. The aim of this study is to investigate smartphone security practices of users in Albania and how is presented their security awareness. To accomplish the objectives, a questionnaire was conducted. The results from 103 participants are presented and analysed.</i>
DOI: <i>10.26809/joa.2018548618</i>	

1. INTRODUCTION

In recent years, the smartphone usage raised significantly because they provide users with a wide range of services like phone calls, Internet services, sharing and keeping data, on/off-line games and some entertaining applications while tracking personal data of the users such as location, private messages, contact lists and more. On the other hand there are some challenges in terms of security and privacy as well. The dawn of the planet of the smartphones might be considered from 2007 when Steve Jobs presented the first model of iPhone (Leaders, 2015).

Every country is experiencing technological changes. The facilitated communication with smartphones has changed. Moreover there is a huge amount of information about what we do with these devices and when we use them. While talking about the security in this field we have to put human factor in the first line. The user can influence over the mobile device. In most cases he can harm or prevent from harming himself. Due to the growing number of smartphones in the hands of people, the internet penetration rate is increasing more and more. According to Internet World Stats, North America has the largest internet penetration rate (88.1%) followed by Europe with 80.2% and Australia/Oceania with 69.6%. Africa is ranked as the last with a rate of 31.2% (Miniwatts Marketing Group, 2017). In case of Albania statistics show that in 2017, there are 1,932,024 Internet users and the internet penetration rate is 66.4%. It was estimated that each inhabitant is using on average two mobile phones (Rrapaj, 2015).

The objectives of the study discussed in this paper are to have an understanding of the smartphones security and privacy awareness of Albanian users', to provide general information to help on addressing the problems and to give some suggestion with regard to educational and training strategies. The paper proceeds as follows: in second section a literature review of

*Bu çalışma, 19-21 Nisan 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE'de gerçekleşen 2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Umut temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

security and users' behaviour studies related to smartphones is presented. In third section is described the methodology used for the survey. Thereafter the collected data and findings are presented and analysed. The work concludes with conclusions.

2. LITERATURE REVIEW

2.1. Related research

Researchers are focused on examining whether users' protective behaviours are influenced by their technical knowledge and awareness of security threats (Rader & Wash, 2015), (Conolly & Aytes, 2003). Wash et al. found that users' security perceptions can be grouped according to their demographic groups and technological knowledge (Rader & Wash, 2015). Their observations showed that people with lower educational levels tend to make simpler security decisions (Rader & Wash, 2015). Spitzner showed that human behaviour on security awareness can be measured through some metrics that focus on the key human's risks to organization such as phishing emails (Spitzner, 2014). Kruger and Kearny developed a model to measure overall awareness level by focusing on three dimensions: attitude, knowledge and behaviour (Kearney & Kruger, 2006). Blythe et al. studied the factors affecting users' security related behaviours (self-efficacy, social influence, perceived severity, perceived susceptibility, attitude, response efficacy, response costs) in the workplace.

Researchers showed that peoples' willing to protect themselves against security risks affects their security practices (Larose, Rifon, & Lee, 2008). Other authors stated that privacy concerns of users are related to location tracking and sharing (Kelley, Benisch, Cranor, & Sadeh, 2011), (Smith, Consolvo, LaMarca, Matthews, Powledge, & Tabert, 2005). Wash argued that the privacy and security play roles in users' installation decisions. The result from the interviewed people was that they were cautious when installing new software because of malware concerns (Wash, 2010). In an experiment realized by Good et al., was found that people preferred applications with better privacy policies if the privacy is included in the cost of application functionality (Good, et al., 2005). Another critical point is the fact that cyber security and safety education is left out from the educational system (NCSA, 2010), (Lazarus Alliance, 2017) and users do not know if their phones are secure or not.

2.2. Smartphone Security Risks

Due to the increased processing power and memory of smartphones and tablet computers, increased data transmission capabilities of the mobile phone networks, and open and third-party extensible operating systems for mobile devices, they have become an interesting target for attackers (Costantino, Martinelli, Saracino, & Sgandurra, 2013). Many related articles and news on smartphone security, try to give a prediction on the future through a statement like "The wireless epidemic" (Kleinberg, 2007), "Is it finally time to worry about mobile malware?" (Lawton, 2008), "Planet of the phones" (Leaders, 2015), etc. Smartphones has become the gateway of personal details both local and those who are delivered to a third party "in the cloud". But in inevitable way, they lead tracks, not only details regarding to the owner of the phone but also to his friends and colleagues, their contacts, messages, appointments, notes and locations.

Permission given to applications should be considered; users tend to ignore or do not understand them (Ha, Felt, Egelman, Haney, Chin, & Wagner, 2012). Moreover, permission prompts are troublesome to experience of users as they "help" on teaching users to ignore and click them (Motiee, Hawkey, & Beznosov, 2010). As a result users give many permissions to applications and later on vulnerabilities are shown, especially in case those applications use the permissions in suspicious way.

“Jailbreaking” (in iOS case) or “rooting” (in Android) on the mobile devices which are not using a firewall. Jailbreaking is the method used for obtaining an application that does not belong to Apple or due to some restrictions from any other source cannot be downloaded. Through this method allows attackers to have access to the OS of the mobile and as a result creates vulnerability. Furthermore these devices do not receive the necessary security updates and become vulnerable to threats (Ruggiero & Foote, 2011).

If the device is lost or stolen and if is not protected with any screen lock method, the disclosure of information can easily happen (Causey, 2013). Confidential data like e-mail, documents, reports, files, applications, usernames and passwords, installed certificates, banking information, and web accounts can be accessible if the device is lost or stolen. Moreover Bring-Your-Own-Device (BYOD) development is another potential risk. Employees are encouraged to access organization resources like corporate e-mails, calendars and scheduling, documents, applications, etc., with their personal devices, either for work or for personal use (Gajar, Ghosh, & Rai, 2013). But on the other hand if an attacker could gain access both personal and work data might be compromised.

3. METHODOLOGY

In this study were used both quantitative and qualitative data. The qualitative data was obtained from the primary sources of data through administering questionnaire. While the quantitative data was collected from both primary and secondary sources of data obtained from reports, manuals, and different journals, publications for assessing existing findings, internet, books and documents.

A questionnaire was used to collect data. It was generated by Google forms in local language (Albanian) for easy understanding and simplicity. The link was send by email and social networks (Facebook, Whatsapp, Viber). The structured questionnaire itself was designed so as to make it easy to answer and developed around the idea of exploring Albanian users' practices and how aware are they with regard to security while using smartphones.

The respondents were smartphone users and randomly selected, aged between 20 years old and more than 50 years old. It was conducted from December 1st 2017 until December 31st 2017 and contained a brief self-administered demographics questions that collected basic information including gender, age, study level, monthly incomes, and employment status. That was mostly intended to give a better understanding of the respondents included in the study. On the other part were specific security questions.

It is important to note that there are some limitations. Respondents may not tell the truth when asked or they might misunderstand some questions. The use of the questionnaire will give in general at least an indication of security practices and awareness.

4. RESULTS AND ANALYSIS

4.1. Demographics

A total of 103 recorded questionnaire responses were received. Age frequency is given in the table 1.

Table 1. Age frequency of participants

Age	Number of participants
<20	8
20-30	60
30-40	16
40-50	11
>50	8

There has been a significant difference between the group ages that use the smartphones. The majority of participants (58.3%) were between 20-30 years old followed by group ages 30-40 and 40-50 years old. Participants less than 20 years old and more than 50 years old have the same distribution (8 participants). There is a slightly difference between the number of males and females participated in the questionnaire, 57.3% were male and 42.7 % female.

The major part of Albanians have a Master degree (44%) followed by 31% who have a Bachelor one and 18% have a secondary education level. 69 respondents were employed, 25 were student and the rest (9 respondents) unemployed.

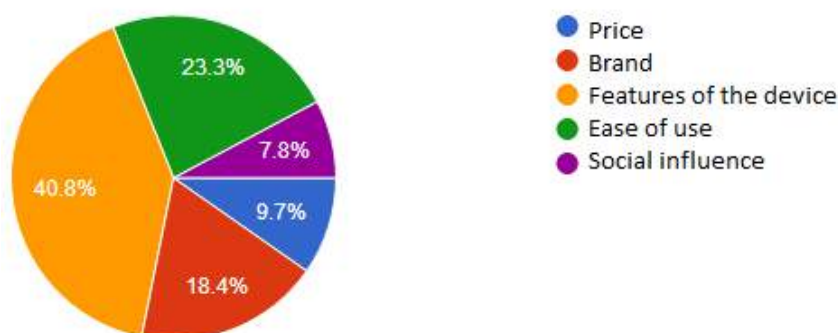
The frequency of their monthly income (in ALL- Albanian Lek is the official currency of Albania) is shown in table below:

Table 2. Frequency of monthly income

Monthly income (in ALL)	Number of respondents
<20.000	15
20.000-50.000	35
50.000-70.000	28
70.000 - 100.000	15
>100.000	10

4.2. Mobile device’s selection, using purposes and its importance

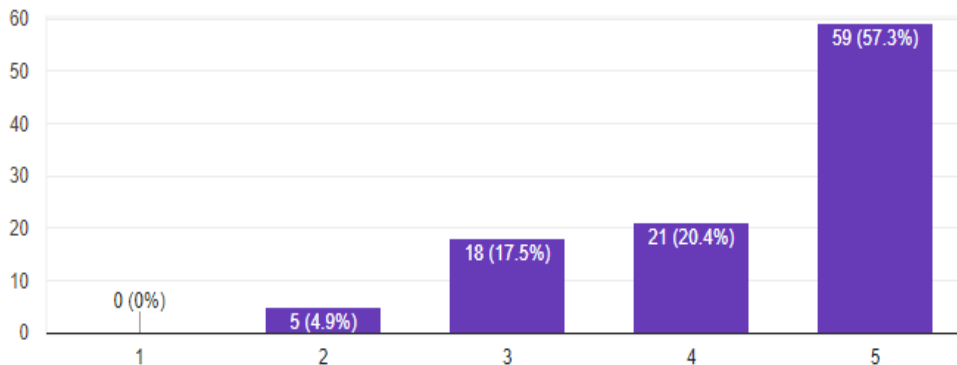
Figure 1. From which factor are influenced the most when choosing a mobile device

In the figure above (fig. 1) is shown from which factor are the respondents influenced the most when choosing a smartphone. The majority of Albanian participants are influenced by the features of the device. In these features can be mentioned: long lasting battery, processing speed, display screen, camera, storage space, biometric sensors.

These can be seen also from the fact that approximately 50% of them are using iPhone, followed by 39% Samsung users and the rest LG, Nokia, Sony, Huawei, HTC, Blackberry have no significant frequency. Moreover they were asked about what might be the next selection (the above mentioned brands were not changed in the question) if they will change smartphones and approximately 61% would prefer to have an iPhone and 23% Samsung. Again the other brands have no significance. The result about how important is their smartphone is presented in the figure below (fig. 2):

Figure 2. The importance of smartphone in a scale from 1-5

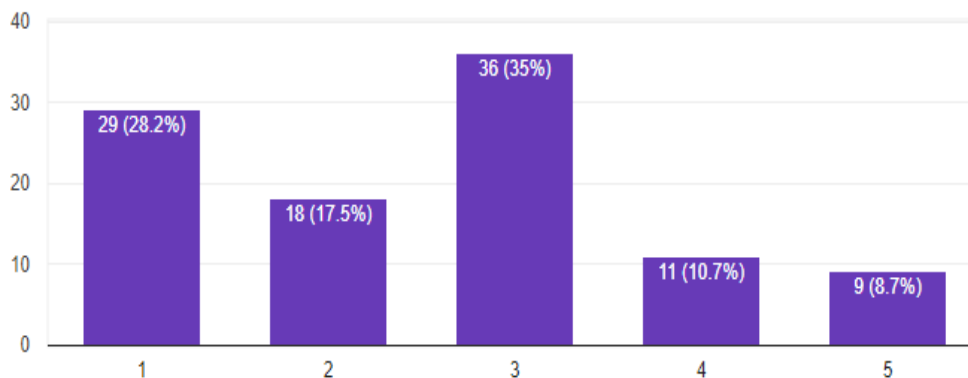
So it is clearly shown that more than half of participants consider their smartphones as very important. Only 1 respondent consider it not important at all. The results show that 71% of them use the smartphone for both personal and business purposes and the potential risks are increased because if an attacker could gain access on smartphone, both personal and work data might be compromised.

4.3. Security part

The aim of this part and the main contribution to this work is to investigate whether the participants have knowledge on some security features of their smartphones and how is presented their awareness. The results are analysed as follows.

The research question consist on whether smartphone users are informed about how the security options and characteristics of their devices affect the security of it and if they are taking any measure to address the risks. They were asked if are informed about how the options and technical characteristics of smartphones affect the security (in a scale 1-5 where: 1-Not informed at all; 2-Not too much; 3-Moderately; 4-Informed; 5-Well informed) and the major part of respondents (35%) feel moderately informed followed by not informed at all response by approximately 30%. Only 8.7% feel that are very much informed. The results are presented in figure 3.

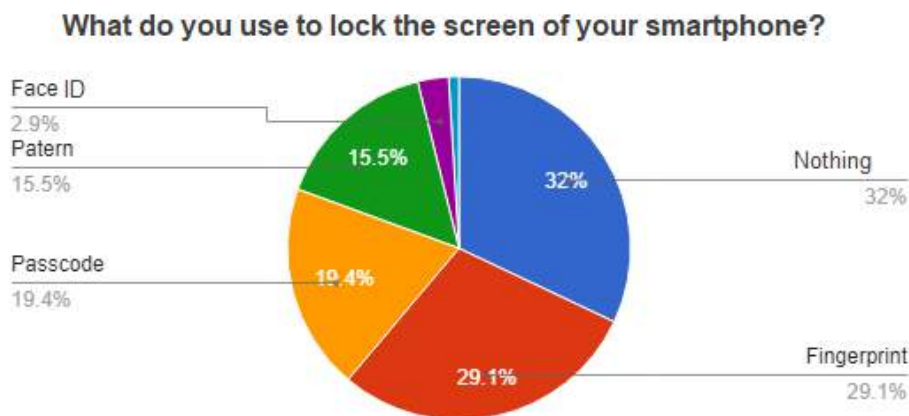
Figure 3. Knowledge of how smartphone options and technical characteristics affect the security

Correlating their responses to the age of respondents show that the younger respondents have statistically (Pearson Chi - square) better knowledge on security aspects than those who are older (weak negative association, $r=-0.14$).

The negative finding that Figure 4 presents is that the major part (32%) do not use anything to lock/unlock the screen and the main reason for that was “I found it faster way”. These respondents are in a high risk and seem not aware on the potential risks. This could be the first line of the defence. In such cases, an attacker can gain access to the phone by downloading specific software.

Figure 4. Measures taken for locking the screen of smartphones

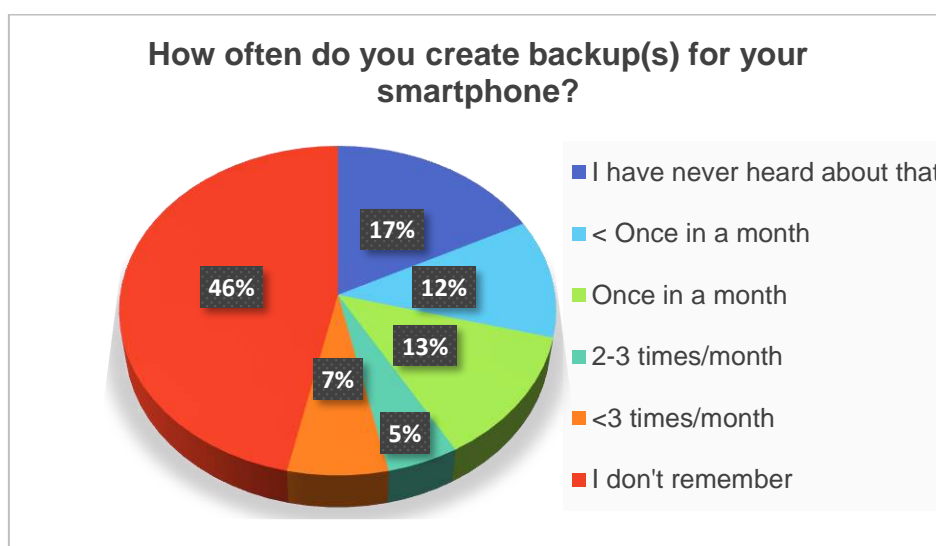
What if the mobile device is stolen or lost? Everyone can gain easily access on it if the screen is not locked. The participants were asked also if their phone have lost and only 15% had experienced that. Moreover another reason to activate the mobile phone screen locker is because of the amount of the sensitive data people save and store there. Approximately 79% agreed that store sensitive data. 46% of participants save passwords of their important accounts (i.e. bank account, email), 47% do not save and the rest appears as careless as they do not pay attention if they do that. Between this variable and the knowledge on security aspects of smartphones, exists a moderate negative relationship $r = - 0.34$.

Encryption is an essential measure when it comes to security. With data like bank card information, passwords, sensitive data (messages, photo, video, etc.), encrypting the data on

smartphone keeps most personal information secure. A good defence practice against hackers can be the use of a strong password. The longer the password, the stronger the encryption key. The respondents were asked if they are aware about this term and the results show that the major part (60%) are not aware. The correlation between their awareness on existence of this term and their knowledge on security aspects of smartphones statistically ($r = 0.36$) proves that they who are aware on encryption have better knowledge on security aspects.

Making regular backup(s) is very important. As in smartphones are stored and saved important files and sensitive data, people should do regular backup(s) in order to stay in the safe side in case the device is lost, stolen or damaged. It means that the data should be transferred somewhere else. The cheapest and easiest way is by taking advantage of free cloud services. Respondents were asked about how often they create backup and the results in figure 5 show that the major part of them (46%) might be careless as they do not remember how their practice is.

Figure 5. Frequency of backup(s)

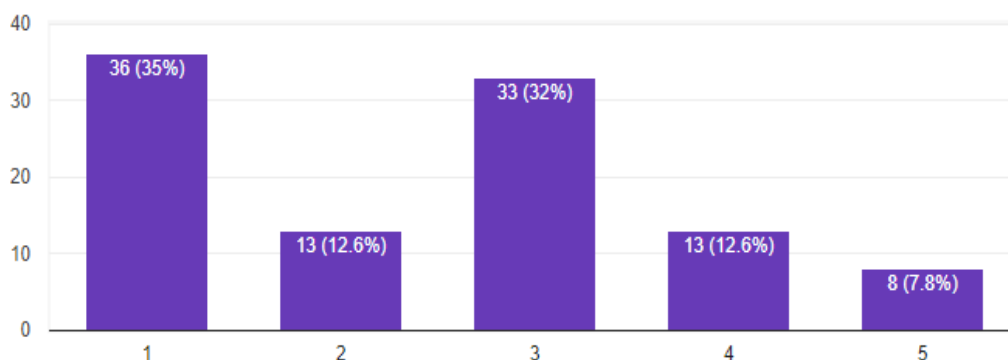

Following with another question about security practices. The results for the question from where they download applications show that most of them (~ 60%) use only official stores, while the rest do so also from third-party app stores. Even though there is no significant difference in numbers, they are prone to be surveyed and hacked. Actually many of the apps that can be downloaded from a third - party app store can collect information about owner of device and serve ad banners regardless of what the owner is doing on his device.

Reading privacy statements when downloading and installing an application is a security practice that users prefer skipping to do it. The results showed that the majority (44 respondents) rarely read them, followed by 40 respondents who never read, 16 do it usually and only 3 read them always. The correlation between feeling that have knowledge on security aspects and reading privacy statements is positive but weak $r = 0.23$.

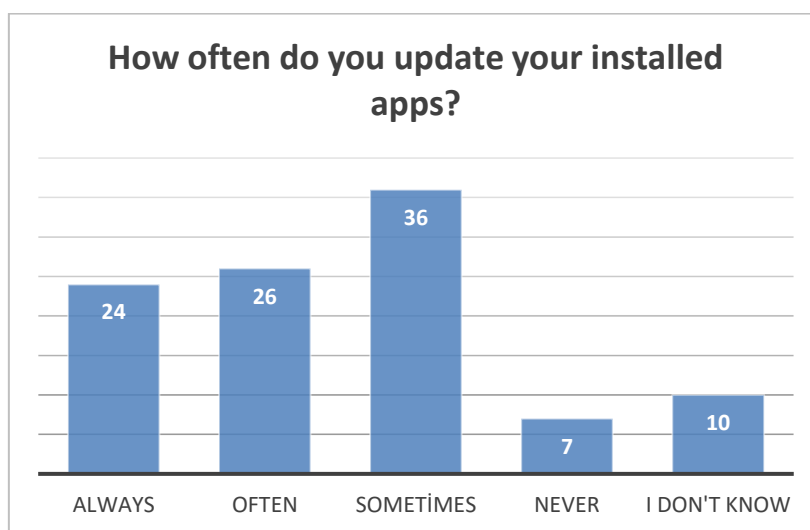
Moreover, in figure 6 are presented the results of the question “How aware are you of the permissions you give, when downloading and installing apps (i.e. location, personal information, network access, email address book, etc.)?”. There is no significant difference between those who feel unaware (35%) and those who think have a moderate awareness. Further correlating their responses to their knowledge on security aspects proves ($r = 0.48$) that people who are aware about the permissions given when downloading and installing have better knowledge on security than those who are not aware.

Figure 6. Frequency of the awareness level about permissions given when downloading and installing apps

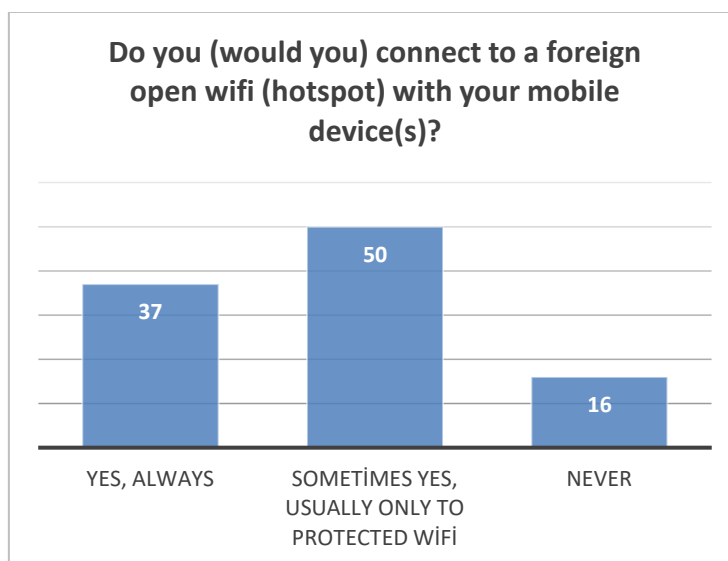

As we live in a world where cyberattacks are becoming so common, updating installed applications is a very essential. Every update has some new features (including here also security aspects) or some bug fixes. Users answers are presented as follows (figure 7). The results are good. Some mobile devices can do it automatically and users do not have to pay attention on that. Most of the respondents are aware that should check and do it sometimes. But here the type of the smartphone should be considered.

Figure 7. Frequency of updating installed apps

In the end they were asked if (would) connect to a foreign open Wi-Fi (hotspot) with their mobile device. When connecting to a foreign open Wi-Fi there are some risks. Someone spying could easily pick up passwords or other private information. Attackers/intruders might set up their own Wi-Fi hotspot with a general name to tempt people to connect (i.e. public Wi-Fi) and they can gain any data he/she send. These can be done easily without any kind of special equipment, a laptop or smartphone is more than enough. The results presented in figure 8, show that the major part do it usually to protected Wi-Fi. But still protected Wi-Fi has vulnerabilities. The hacking methods are becoming more and more sophisticated, for instance it can be threatened by weak passwords/passphrases that can make it easier for attackers to compromise the systems.

Figure 8. Connecting to a foreign open Wi-Fi frequency

5. CONCLUSIONS

This work shows that users in Albania do not pay the proper attention to privacy and security of their smartphones. The findings confirm that they store and save a considerable amount of (sensitive) data while their practices indicate that do not adequately protect themselves. Those who are younger seem to have a better knowledge than the older. Users seem to display high level of trust on smartphones and applications store. Furthermore they refuse to take the first line of defence, “locking the screen” and it means that all data (for personal and business purposes) is freely available in case the smartphone is stolen, lost or damaged. In general it is necessary to increase their security awareness as it is far from being perfect.

This work could be a good basis to further investigate on their security awareness, behaviours and comparing with other countries. Another concern is related with the lack of education on this field. Therefore it is very important to build up security training(s) to make them more conscious. This study should be viewed in light of its limitations. Participant behaviour and practices were self-reported. The size of the sample was small and the questionnaire was only available via internet. Therefore a study with a larger population should be considered for future research. Other instruments for measuring their behaviours might be employed to have a better understanding and results.

REFERENCES

- CAUSEY, B., 2013. *Strategy: How to Conduct an Effective IT Security Risk Assessment*, InformationWeek Reports.
- CONOLLY, T. & AYLES, K., 2003. *A Research Model for Investigating Human Behavior Related to Computer Security*.
- COSTANTINO, G., MARTINELLI, F., SARACINO, A. & SGANDURRA, D., 2013. *Towards enforcing on-the-fly policies in BYOD environments*. Gammarth, IEEE, pp. 61-65.

- GAJAR, P. K., GHOSH, A. &RAI, S., 2013. Bring Your Own Device (BYOD): Security risks and mitigating. *Journal of Global Research in Computer Science*, April.4(4).
- GOOD, N. et al., 2005. *Stopping spyware at the gate: A user study of privacy, notice and spyware*.
- HA, E. et al., 2012. *Android Permissions: User Attention, Comprehension, and Behavior*. Washington DC.
- KEARNEY, W. D. &KRUGER, H. A., 2006. A prototype for assessing information security awareness. *Computers and Security*, Volume 25, pp. 289-296.
- KELLEY, P. G., BENISCH, M., CRANOR, L. F. &SADEH, N., 2011. *When are users comfortable sharing locations with advertisers?*. Vancouver, pp. 2449-2452.
- KLEINBERG, J., 2007. The wireless epidemic. *Nature*, p. 287–288.
- LAROSE, R., RIFON, N. &LEE, D., 2008. Keeping our network safe: a model of online protection behaviour. *Behaviour & Information Technology*, 27(5), pp. 445-454.
- LAWTON, G., 2008. *Is It Finally Time to Worry about Mobile Malware?*, IEEE Computer.
- LAZARUS ALLIANCE, 2017. *It's Time to Get Serious About Education Cyber Security*. [Online]
Available at: <https://lazarusalliance.com/education-cyber-security/>
[Accessed November 2015].
- LEADERS, 2015. Planet of the phones - The smartphone is ubiquitous, addictive and transformative. *TheEconomist*.
- MINIWATTS MARKETING GROUP, 2017. *World Internet Users Statistics and 2017 World Population Stat*. [Online]
Available at: <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>
[Accessed 2017].
- MOTIEE, S., HAWKEY, K. & BEZNOSOV, K., 2010. *Do Windows users follow the principle of least privilege? Investigating user account control practices..* New York.
- National Cyber Security Alliance (NCSA), 2010. *State of Cyberethics, Cybersafety, and Cybersecurity Curriculum in the U.S*: NCSA.
- RADER, E. & WASH, R., 2015. *Too Much Knowledge? Security Beliefs and Protective Behaviors Among United States Internet Users*.
- RRAPAJ, A., 2015. *Market Overview and Regulation in Albania*. [Online]
Available at: <http://www.infocomalbania.com/presentations-2015/rapaj.pdf>
[Accessed November 2017].
- RUGGIERO, P. & FOOTE, J., 2011. *Cyber Threats to Mobile Phones*, s.l.: United States Computer Emergency Readiness Team (US-CERT).
- SMITH, I. E. et al., 2005. *Location Disclosure to Social Relations: Why, When, & What People Want to Share*. Portland, Oregon.
- SPITZNER, L., n.d. *Measuring Change in Human Behavior*. Mosone Center, San Francisco.
- WASH, R., 2010. *Folk Models of Home Computer Security*.

APPENDIX

Questionnaire about smartphone security awareness and practices of users in Albania

(Translated from Albanian to English)

(*required)

1. Your Age: *

- < 20
- 20-30
- 30-40
- 40-50

2. Gender: *

- Female
- Male

3. Your education: *

- Secondary School
- High School
- Bachelor Degree
- Master Degree
- Higher Degree

4. You are: *

- Student
- Employed
- Unemployed
- Self employed
- Retired

5. Your status: *

- Single
- Married
- Divorced

6. Your monthly incomes: *

- <20.000 Lek
- 20.000-50.000 Lek
- 50.000-70.000 Lek
- 70.000 - 100.000 Lek
- >100.000 Lek

7. The brand of your smartphone is? *

- Apple
- Samsung
- LG
- Nokia
- Sony
- Huawei
- HTC
- BlackBerry

- Other: _____

8. If you would change your smartphone, what could be the next choice? *

- Apple
- Samsung
- LG
- Nokia
- Sony
- Huawei
- HTC
- BlackBerry
- Other: _____

9. Would you use a smartphone that somebody before you used it? *

- Yes
- No

10. For what purposes are you using your smartphone? *

- Personal
- Business
- Both

11. From which factor are influenced the most when choosing a smartphone?

- Price
- Brand
- Features of the device
- Ease of use
- Social Influence

12. How important is your smartphone for you? *

(Where 1- Not important; 5- Very important)

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

13. Have you ever lost it? *

- Yes
- No

14. Do you let it in the others hands? *

- Yes
- No
- Only when I trust to the person

15. Are you aware about the term "encryption"? *

- Yes
- No

16. What are you using to lock the screen? *

- Passcode
- Fingerprint
- Face Unlock
- Pattern
- Nothing

17. If you do not lock the screen of your smartphone, what is the reason?

- I do not pay attention
- I cannot remember
- It is quicker
- Other: _____

18. Your applications are downloaded: *

- Only from official stores
- From other sites as well

19. Do you save on your smartphone password(s)/PIN(s) of important accounts (i.e. bank account, email, social networks, etc.)? *

- Yes
- No
- I don't know

20. Do you have sensitive data (like photo, video, phone calls recordings, private docs, etc.) in your smartphone? *

- Yes
- No

21. How often do you backup your device? *

- I don't know what is this
- <1 Once in a month
- Once in a month
- 2-3 times/month
- >3 times/month
- I don't remember

22. Where do you save your data during backup(s)? *

- Cloud services
- External memory
- Export to other devices like PC, tablet, laptop
- I don't know

23. Have your device ever been hacked? (i.e. virus, malware, etc.)? *

- Yes
- No
- I don't know

24. Have you installed an antivirus? *

- Yes
- No

25. Are you informed about how the options and technical characteristics of smartphones affect the security?*

(Where: 1-Not informed at all; 2-Not too much; 3-Moderately; 4-Informed; 5-Well informed)

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

26. How often do you read privacy statements when downloading an application? *

- Always
- Often
- Sometimes
- Never

27. How aware are you of the permissions you give, when downloading and installing apps (i.e. location, personal information, network access, email address book, etc.)*

(Where: 1-Unaware and 5-Very aware)

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

28. How often do you update your installed apps? *

- Always
- Often
- Sometimes
- Never
- I don't know

29. Do you (would you) connect to a foreign open Wi-Fi (hotspot) with your mobile device(s)?*

- Yes, always
- Sometimes yes, usually only to protected Wi-Fi
- Never

A PREDECESSOR OF THE 2ND WORLD WAR DURING ATATÜRK'S ERA AND A HISTORY OF CREATION OF AN AMERICAN CAMP: US CHIEF OF STAFF'S TURKEY VISIT & RAMIFICATIONS TO THE PRESENT*

Dr. Öğretim Görevlisi İbrahim YORGUN
Orta Doğu Teknik Üniversitesi
(Middle East Technical University)
E-mail: iyorgun@metu.edu.tr

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: <i>American Imperialism, 2nd World War, Turkish Foreign Policy, Political Camping of the Countries.</i></p>	<p><i>It is a social memory among many communities of the 20th century as well as a presentation within the academic circles and publications that the 2nd World War was triggered in the Balkans due to the conflicts among various ethnical groups; and political developments following the war outbreak led the creation of the American and the Soviet camps. This widespread conviction also reveals that the war created a conducive atmosphere for America to rise as a world hegemon power in world affairs superseding the roles of the imperialistic European countries such as England and France. However, this American march to political dominancy was neither peculiar to the developments of the 2nd World War nor the camping of the countries could be restricted to the events following the 1939 German occupation of Poland. Potential and significant circumstantial evidence had existed showing that Washington's ostensible non-imperialistic discourse and methods were in fact to attract the nations trying to avoid the yoke of the imperialistic powers of Europe: And once the British, French and others' military and political strengths were shaken and diminished, the US was ready to assume the their role and its dominancy in world affairs became inevitable. This aspiration had particular historic roots dating back to the American missionary infiltrations especially into the Ottoman lands since 1820s when Washington carefully avoided imperialistic actions and discourse but pacifically penetrated the territories with benevolent means such as schools, hospitals as well as charity. These engagements seemingly working for the goodwill of the Ottoman communities endangered the unity of the empire by creating nationalistic aspirations within the minds of the non-Muslim communities and provoked the ethnical revolts against the Porte. Thus, the US had not have to start a war against the Ottoman State, request territories unlike did the imperialistic powers of Europe in the 19th century though American methods were as destructive as the European concerning the Ottoman Empire. Similar attempts continued even during the early years of the Turkish Republic and Atatürk's era. The US did not want the new republic fall into the Soviet protector umbrella and event invited Ankara to participate in the new peace initiatives such as the Briand-Kellogg Pact. American attempts could be regarded as the predecessor of the camping of the world countries in late 30s and in fact which was very visible after the 2nd World War. Washington wanted to give message that she would not let Turkey fall into the Soviet protective wings. A significant example of this message as well as the sign of the strategic importance given to Turkey by the US was the General Douglas MacArthur's Turkey visit in 1932 as a part of his Europe and Middle East program.</i></p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548619</p>	

*Bu çalışma, 19-21 Nisan 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE'de gerçekleşen 2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Umut temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1. INTRODUCTION

History discipline does not have the responsibility to give lessons but it would not be wrong to assert that it teaches us. As an example, an overwhelming majority of the people in the world learn how inglorious the two world wars were and their devastating effects on the history of humanity even in the modern ages such as the 20th century. Among the valuable and significant information we are taught by history is that the term in between the two world wars would be regarded troublesome, alarming and contain uncertainties for many countries be it involved in conflicts or stay politically neutral. Furthermore, history also embraces people with the sentiments of hope. Because the humanistic events in history are not repeated; however, they may likely to hold many similarities, which make people to think that events in the past and at present are the same. Yet, at this stage what is neglected is the power of time and change: time changes, people and humanity, too. As it was put by well-known British novelist Hartley “the past is a foreign country: they do things differently there” (L.P.Hartley, 1953).

Past and present hold many similarities or regularities; as is the recent past of Turkey. A striking example is the Cuban missile crisis of October 1962. Although it was one of the two key countries of the concerned crisis and seriously within the Soviet nuclear threat, Turkey was neither informed properly nor was she consulted well by Washington. Apparently, nuclear issue was not new to Turkey; quite the contrary it dated back to the 50s when Ankara signed some nuclear and atomic agreements with the US. This allowed American nuclear IRBM missiles to be deployed in Çiğli, İzmir in late 50s on the one hand; but on the other hand, not well informed of these missiles, villagers of Çiğli, who could be the easy targets of a nuclear attack, were very much into wonder what these weird things would be and questioned the existence of these unknown machines in their vicinity The curious villagers were made fun of with the answer they get from the army officers, these erected structures were *minarets*. Furthermore, the press called them *İbrahim* (Milliyet, YeniAsır, 2010 and Haberturk, 2011). Interestingly, with the intention of shooting some geese and ducks, Turkish village hunters did not much care targeting these structures since they believed that bullets would not harm the so-called minarets.

This tragicomic story poses many questions about why Ankara preferred to accept American missiles in various parts of Turkey while many historians claimed that the missiles were outdated. One of the replies would be that Turkey was located in a hotspot region where nuclear rivalry between the US and the Soviet Russia was quite active in 50s and 60s. When we seek for the ramifications of this event to the present, how could we analyze the last few years in which Turkey has gone through and how can we understand and comment on it especially when the Arab Spring, wars in Iraq and Syria; gradual increase of terrorist attacks in Turkey from 2013 to 2016 and finally the attempted coup d'état of July 15, 2016 were concerned? Does the current rivalry of superpowers explain all these questions? Was it just a slip of the tongue when the Russian President Putin declared to the press in March 2018 that in case of a nuclear assault to Turkey, Russian Federation would not hesitate to protect her southern neighbor? Is this a Russian joke to the US when such a nuclear protection is mentioned? The purpose of this study is not to make an analysis of the current political events and conjuncture; neither has it aimed to propose a brand-new theory of international relations and explain the situation within that theory. However, it aims to put forth that history has similarities when compared the case of Atatürk's era with the first quarter of the 21st century.

2. REPUBLICAN ERA RELATIONS WITH THE U.S.A

Returning to the subject matter of the study, years between 1918 and 1938 passed for the young Turkish Republic with lengthy struggles to gain full independence in various realms including military, economy, politics and social life so as to survive and stand on its own. These

were done to extricate Turkey from the so-called the ossified institutional structure and so to speak the hunchback of the Ottoman Empire that lived more than 600 years.

During the mentioned period when on the one hand Republic of Turkey, established with endeavors, initiatives and efforts of a nationalistic cadre led by Mustafa Kemal, but on the other hand, the country was striving to become one of the significant as well as an amicable member of the international system with its “peace at home, peace in the world” policy. However, the mentioned cadre had to fight to keep the integrity of the country not only against the imperialist powers that were not successful in partitioning and capturing the Ottoman Empire in the way they wished after the end of the 1st World War but Turkey also had gone through struggles in the form of the internal disturbances, uprisings and treachery eagerly carried out by the anti-revolutionary groups.

Nevertheless, it required a robust capacity of diplomatic versatility, adaptability as well as wide and deep knowledge to compete and overcome the mentioned events and crisis no matter how bothersome they were. Common sense and human experience allows us to comprehend that such an accumulated knowledge does not descend from the sky; however, it requires capacity to keep up with world politics, a well-read brain, and skills to analyze accompanied by a profound historical knowledge. The books showed us whether Atatürk had any of the above.

Anıtkabir (Atatürk's Mausoleum) has a library section displaying some of the books read by Atatürk. When carefully looked, it becomes very visible to see how well the books of diverse disciplines including history, politics, sociology, anthropology among some others were read with many underlines. Even the variety of disciplines of the books indicates Mustafa Kemal's knowledge on world affairs of the time and the past; he also knew quite well not only the Turkish but also other countries' history. Therefore, it would not be much possible to implement diplomatic maneuvers and design a roadmap of political vision for his country without having a deep historical knowledge (Gönlübol and Kürkçüoğlu, 2000). Additionally, creating a meaningful connection among the past, the present and the future; thus make anticipation for the future would be realized with the help of such a deep historical knowledge (Gönlübol and Kürkçüoğlu, 2000).

However, this historical knowledge may both teach us lessons and it can also have restrictive defects. Such defects occur when the information is confined just with the past and when an analysis portion is missing. A significant example of combining historical knowledge with the prospects to the future for Atatürk was the visit of General Douglas Mac Arthur (Chief of the Staff of the United States Army) paid to Turkey in 1932. Atatürk's attribution was concealed in the minutes related to his well-known meeting with Mac Arthur in İstanbul, which was published both by *Cumhuriyet* newspaper on November 8, 1951 (Cumhuriyet, 1951) and brought to the attention of its readers by the American magazine *The Caucasus* (Mango, 1999). Although there is still an ongoing debate on what was told during the meeting and whether Atatürk had prophecy skills to anticipate the approaching 2nd World War, many details of the visit as well as the leaders' meeting were revealed and made public. Such details were also asked to the US Ambassador to Ankara of the time, H.E. Charles Sherill, he refrained from giving a clear answer to these requests (Dilek, 2005). The two leaders exchanged ideas on the current political situation in Europe. Moreover Atatürk commented on possible threatening consequences of the arms race of the world powers. The available minutes of the meeting documentarily reveal it is a fact that Atatürk did not literally mention a 2nd World War; however, his sentences on the ongoing armament are not exempt from clear interpretation of this threat.

Details of this meeting are available on T.C Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi official internet site (www.atam.gov.tr). The

minutes of the mentioned meeting can also be found in Cumhuriyet Archives (official state archives) in Ankara (Cumhuriyet Archives, 030.10.267.802.23). However, presenting what the meeting mean to the Turkish society from a historian's eye together with a commentary as well as what really was meant to be told by the concerned leaders would be one of the appropriate methods so that people would comprehend closest to the reality. Otherwise, without this help, time may play its distortive and restrictive defects on social memory.

3. A DUBIOS VISIT FROM AN AMERICAN GENERAL

With this respect, one of the most significant debates would be the timing of Mac Arthur's visit. This corresponded to a timeline when the European powers that lost the 1st World War and could not achieve what they aimed for gradually started to pronounce revisionist discourse against the status quo set in the international system after the war. Raising their voices tolled the alarm bell for a possible new world war. While a potential war was approaching, Turkey consolidated its position in the international system as well as emerged as a prominent country that was attached a great importance and approached both by the European powers some of which strived to keep status quo and others sought for revisions and by the USA that would not dare to endanger its economic as well as political investments in this new republic (Bulut, 2010).

Chief of the Staff of the US Army General Douglas Mac Arthur included Turkey to the last part of his September 1932 East European trip. What made this trip interesting was that all of the countries included in his program were Soviet Russia's neighbors. This carefully tour could be regarded as a strong circumstantial evidence for the political polarization that had been gradually starting to shape. Furthermore, it would not be hard to anticipate that Russia regarded an American General's visit to Turkey with disfavor. Although Turkey and Russia signed amity agreement in 1925, their relations deteriorated in time and especially in 1931, the political tension between the two reached to a climax when Turkey became a member of the League of Nations. For them, it was an organization under the US leadership. While this tension and rivalry was ongoing, the US planned Mac Arthur's visit.

General Mac Arthur, after finishing his Romania visit, left Constanta on the deck of a ship and arrived in İstanbul on September 25, 1932. The General was first met by a military ceremony. He then rode to Ankara in a train on the same day and reached to the capital on September 26, 1932; met there by an official ceremony, too. Turkish Chief of the Army General Fevzi Çakmak hosted a lunch to the honor of his visitor. It was revealed thanks to the correspondence of the Ministry of Interior as well as the telegram sent to İsmet İnönü (Cumhuriyet Archives, 030/10/1/3/1) by the Acting Minister of Defense Mr. Zekai. The Minister quoted that they watched together with General Mac Arthur the Turkish plane show and that his visitor enjoyed it so much and commented that General Mac Arthur had told him that he had not seen a better trained, orderly, capable and equipped army among the countries he visited in Eastern Europe.

In the meetings between the Ministry of Defense and General Douglas Mac Arthur, some newspapers reported that Turkey requested to buy Curtis-Wright combat planes from the US (New York Times, 1932); however, this news was neither confirmed by Mac Arthur nor a documentary evidence has been found to demonstrate such a bargaining carried out by the Ministry of Defense or a final agreement on the purchase of the mentioned planes (Dilek, 2005).

In the meantime, Douglas Mac Arthur completed his official visits and meetings in Ankara and returned to İstanbul on September 27, 1932 by train. On the same day, he was accepted by Mustafa Kemal, as Atatürk has official businesses in the city, in Dolmabahçe Palace at 17.00 pm (Bulut, 2010). Both leaders exchanged ideas about the conditions and the situation in the European continent. The meeting created an atmosphere for the US General to learn

views on the controversial issues about Europe from the first hand source and from an experienced former Turkish General.

When posed by his visitor, Atatürk commented on the current situation on Europe and told him that the Versailles Agreement has not eliminated any of the causes of the 1st World War. On the contrary, it deepened the gap between the hostile countries of the recent past. Therefore, the victors while making the defeated countries ratify the peace conditions by force, disregarded ethnical, geopolitical and economic characteristics specific to these countries but made attempts only with the feelings of enmity. Thus, the conditions of the time they were in then were only to implement the capitulation of the arm. If the Americans had not swerved from the European affairs; then the capitulation time would have been longer and a long-lasting peace would have been settled. Just like the recent past, future of Europe would be determined by Germany's conducts. Having a great dynamism and a hardworking and disciplined society of 70 million people, Germans may be whipped by nationalistic aspirations, and then this would abolish the Versailles Agreement (Cumhuriyet, 1951) in the coming years.

Similar to his views on Germany and possible revisionist requests, Mustafa Kemal also told about Italy and its fascist leader Mussolini. Italy's situation was not very much different than Germany in the sense that nationalistic sentiments, no need for a big guess, would trigger disturbances in Italy and may lead to questioning of territorial gains in and out of European continent while England and France seemed to have relatively more gains than other powers.

4. CONCLUSION

Concerning the American hands-off policy in European affairs, Mustafa Kemal was not in a position approving this understanding. He believed and indicated that just like in the 1st World War; the US should be involved in world and European affairs for a better future. This included continuing good relations with Turkey. In line with this understanding, Atatürk invited not only the European but also the American experts for the development of economy and particularly of education in his country. Atatürk's approach was to keep a good balance between the Europeans and the Americans so that Turkey would not be too much depended on one source.

Atatürk's balanced approach in Turkish foreign policy tells us that he was neither an oracle nor a fortune-teller. His characteristic is the product of accumulated knowledge and experience. His understanding and worldview is the result of each underlined sentence and paragraph as well as what these taught him in the history, sociology, anthropology, economy and political science books let it what the war front taught him.

Finally, the existence of such a meeting between Mustafa Kemal Atatürk and General Douglas Mac Arthur has already been documented with archival records. Additionally, neither Mac Arthur himself when he was alive in 1951 nor his family after his death dismissed the publications, commentaries or studies concerning the meeting. Moreover, the interview with Atatürk's adoptive child Ms. Afet İnan, while she was alive, conducted by Prof. Dr. Seçil Karal Akgün verifies both the presence and the content of the meeting between the two leaders.

To conclude, it would not be an unrealistic comment to assert that a leader with such personal traits would keep Turkey off the political and military disturbances of the international system with agile diplomatic maneuvers rather than sticking to a political camp, example of such were briefly mentioned. This was partly true when Atatürk's peace at home peace in the world motto was considered. His close comrade-in-arms İsmet İnönü's policies after Mustafa Kemal's death were in principle quite similar to this understanding and constituted good examples of continuation of such a philosophy.

REFERENCES

Archival Sources:

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10.267.802.23

Books and Journals:

BULUT,S. (2010)*Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri-1923-1938-AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara*

DİLEK, M.S.,(2005), *ABD Genelkurmay Başkanı Douglas MacArthur'un 1932 Yılında Türkiye Ziyareti*, Erzurum Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi E-Dergi, Cilt 4, Sayı 4, Erzurum.

GÖNLÜBOL, M. &KÜRKÇÜOĞLU, Ö.(2000) “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış” Giriş, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

HARTLEY, L.P., (1953), *The Go-Between*, Hamish Hamilton, London, UK.

MANGO, A.*Atatürk*, (1999), John Murray, London, UK

Newspapers:

Cumhuriyet, November 8, 1951

Habertürk, “İşte İlk NükleerTürkFüzesi: İbrahim”, December 26, 2010

Milliyet, “EfsaneGerçekÇıktı: İşte İbrahim”, December 26, 2010

New York Times, “Turkey Buys War Planes Here”, December 2, 1932

YeniAsır, “Egedeki 15 Deli İbrahim FüzesininGizeminiÇözdük”, Interview with Dr. Nur Bilge Criss from Bilkent University January 3, 2011

Internet Resources:

<http://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/dunyanin-siyasi-durumu> (accessed on April 15, 2018)

SPORDA CİNSİYET EŞİTLİĞİ*

GENDER EQUALITY IN SPORTS

Lale ORTA

İstanbul Okan Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi,
Spor Yöneticiliği Bölümü, İstanbul / Türkiye

E-mail: lale.orta@okan.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Kadın, Spor, Eşitlik</p>	<p>Ülkemiz kadın nüfusunun yalnızca yüzde 7'si lisanslı sporcudur. Bunların içinden faal olarak spora devam eden kadın sporcuların oranı ise yalnızca yüzde 4'tür. Lisanslı kadın sporcu sayısının erkek sporcu sayısından fazla olduğu yalnızca altı spor branşı bulunmaktadır: Binicilik, Buz pateni, Jimnastik, Dans Sporları, Halk Oyunları ve Voleybol. Spor Federasyonlarında kadın sporcu sayıları artırılmalıdır. Türkiye Futbol Federasyonu'na (TFF) bağlı lisanslı erkek futbolcu sayısı 602.465'dir. Lisanslı kadın futbolcu sayısı ise yalnızca 6.364'dür. TFF'de her lisanslı 100 erkek futbolcunun karşısında lisanslı 1 kadın futbolcu bulunmaktadır. Türkiye'de lisanslı kadın sporcuların 5'te biri Judo, Karate, Boks, Kick boks, Taekwondo, Muay thai ve Wushu gibi savunma sporlarını tercih etmektedir. Ülkemizde kadın sporunun gelişiminin sağlanması için öncelikle spor kültürünün topluma yayılması gerekmektedir. Bunu başarabilmek için, sporu temel eğitimin vazgeçilmez bir parçası haline getirmek ve spor yapmanın her vatandaşının temel bir hakkı olduğunu vurgulamak gerekmektedir. En önemlisi de, erkekler için yapılan her türlü spor aktivitesi, organizasyonu ve yatırımı kadınlar için de gerçekleştirilmelidir."</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548620</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Women, Sport, Equality</p>	<p>Only 7 percent of the female population in our country are licensed sportswomen. Among these, the rate of sportswomen active in sports is only 4 percent. There are only six sports branches in which the number of licensed sportswomen is more than the number of sportsmen: horse-riding, ice skating, gymnastics, dance sports, folk dances and volleyball. The number of sportswomen should be increased in sports federations. The number of licensed male football players registered to the Turkish Football Federation (TFF) is 602.465. On the other hand, the number of licensed female football players registered to the TFF is only 6.364. That is, there is 1 licensed female football player in return for 100 licensed male football players. One-fifth of licensed female sportswomen in Turkey prefers martial arts such as Judo, Karate, Boxing, Kick Boxing, Taekwondo, Muay Thai, and Wushu. In order to ensure the development of female sports in our country, firstly, sports culture needs to be spread to the society. To be able to achieve this, it is necessary to make sport an indispensable part of basic education and to emphasize that sport is a fundamental right of each citizen. Most importantly, all kinds of sports activities, organizations, and investments organized for men should also be realized for women.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548620</p>	

*Bu çalışma, 19-21 Nisan 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE'de gerçekleşen 2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Umut temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Spor, uluslararası değerleri içeren kültürel bir olgu ve toplumsal bir eylemdir. Sporun özünü yarışma, rekabet ve performans oluşturur. İnsan; performans gösteren, eylemde bulunan bir varlıktır. Spor eylemi dinamik, diğer insanlarla iletişim kurmaya açık bir alandır ve insanın gelecekteki yaşamı için örgütsel bir değere sahiptir. Sporla insan bireysel ve toplumsal deneyim kazanır, toplumsal öğrenme ve birlikteliğin yanı sıra insanın seçme özgürlüğüne, bağımsızlığını kazanmasına katkıda bulunur. Spor; insanın kendini kontrol etmesini, iç ve dış disiplin edinmesini ve bu disiplini sürdürmesini sağlar. Bilişsel, duyuşsal ve devinişsel duyarlılıklarını artırır. Böylelikle bedensel duyumsama ile sağlığını kontrol altında tutabilir. Spor, sağlıklı nesillerin yetişmesinde sayısız katkılar sağlar.

Çağdaş yaşamın gereği olarak bilimde, sanatta, eğitimde, sağlıkta ve sporda yani yaşamı kucaklayan her alanda, toplumu daha bilgili, daha medeni, daha sağlıklı bir şekilde ileriye götürecek olanlar bir ülkenin kadınları ve erkekleridir. Kadınına gerekli ve yeterli önemi vermeyen hiçbir ülke ne yazık ki uygar dünyada ve gelişmiş ülkeler arasında yerini alamamıştır. Bu durum; o ülkenin meclisine, eğitimine, bilimine, sanatına, iş yaşamına ve sporuna yansımaktadır (Orta, 2011).

2. TÜRKİYE’DE KADIN HAKLARI

Kadın haklarının yasal çerçevesini ilk oluşturan ülkelerden olan Türkiye, kadınlara yasal zeminde vermiş olduğu haklara, fiili durumda işlerlik kazandıramamıştır. Bunun temel nedeni de kadının iktisadi ve sosyal yaşama katılmasına yönelik toplumsal bakış açısının olumsuz izlerinin devam etmesi olarak açıklanmaktadır (Çolak ve Kılıç, 2001).

Türkiye’de kadınların etkin olarak toplumda yer alması Cumhuriyet dönemi ile başlamıştır. Bu nedenle, kadınların konumu Cumhuriyet öncesi ve sonrası olarak iki ayrı dönemde değerlendirilmelidir. Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra pek çok alanda olduğu gibi, kadın hakları konularında da köklü değişiklikler yapılmıştır (Mardin, 2000).

Türkiye’de kadınların aktif yaşama katılımları 20.yy ortalarında olmuştur. Yetmişli yıllardan itibaren, kent kültürünün ve yaşam koşullarının gelişmesi, iş hayatında çalışmak isteyen kadınların sayısının artmasında etkili olmuştur (Ecevit, 1995).

Türkiye’de kadın hakları ile ilgili önemli gelişmeleri kronolojik olarak sıralarsak:

1923: Cumhuriyet ilan edildi. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte kadınların kamusal alana girmesini sağlayan yasal ve yapısal reformlar hızlandı.

1924: Öğrenim Birliği Kanunu (Tevhid-i Tedrisat) çıkarıldı. Böylece eğitim laikleştirilerek tüm eğitim kurumları olan Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlandı. Kız ve erkekler eşit haklarla eğitim görmeye başladı.

1926: Türk Medeni Kanunu’nu kabul edildi. Kanun ile erkeğin çok eşliliği ve tek taraflı boşanmasına ilişkin düzenlemeler kaldırıldı, kadınlara boşanma hakkı, velayet hakkı ve malları üzerinde tasarruf hakkı tanındı.

1930: Belediye yasası çıkarıldı. Yasa ile kadınlara belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanındı.

1933: Köy Kanunu’nda değişiklik yapılarak kadınlara köylerde muhtar olma ve ihtiyar meclisine seçilme hakları verildi.

1934: Anayasa değişikliği ile kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanındı.

1935: Türkiye Büyük Millet Meclisi 5. Dönem seçimleri sonucunda 17 kadın milletvekili ilk kez meclise girdi, ara seçimlerde bu sayı 18’e ulaştı.

1949: Yaşlılık sigortasının kadın ve erkekler için eşit esaslara göre düzenlenmesi 5417 sayılı yasa ile sağlandı.

1950: İlk kadın belediye başkanı seçildi.

1966: Eşit değerde iş için kadın ve erkek işçiler arasında ücret eşitliğini sağlayan sözleşmesi onaylandı.

1985: Türkiye, Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesini (CEDAW) imzaladı ve sözleşme 1986 yılında yürürlüğe girdi.

1985: 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kadın konusu ilk kez bir sektör olarak yer aldı ve bu konuda politikalar belirlendi.

1990: Kadının çalışmasını kocanın iznine bağlayan Medeni Kanun'un 159. maddesi Anayasa Mahkemesi'nce iptal edildi.

1991: 48. Hükümet döneminde ilk kadın vali atandı.

1993: Türkiye'nin ilk kadın başbakanı hükümeti kurdu.

1999: Türkiye, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığı Önleme Sözleşmesi'ni onayladı.

2002: Kadın-erkek eşitliği bakış açısı ile hazırlanmış olan ve eşlere eşit hak ve yükümlülükler getiren Yeni Türk Medeni Kanunu yürürlüğe girdi.

2003: Kadın-erkek eşitliği bakış açısı ile Türk Vatandaşlığı Kanununda değişiklik yapılarak yürürlüğe girdi.

2004: Kanun önünde eşitlik, temel hak ve özgürlüklere ilişkin Uluslararası Antlaşmaların yasalardan üstün olacağına ilişkin Anayasanın maddeleri değiştirilerek yürürlüğe girdi.

2004: Cinsiyet eşitliği ve kadına karşı şiddet konusunda çağdaş düzenlemeler içeren Yeni Türk Ceza Kanunu kabul edildi (Forumdas, 2011).

3. TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ

Gelişmiş ülkelerde cinsiyet ayrımcılığını içeren uygulamaların azalmasına karşın, gelişmekte olan ülkelerde halen yüksek olduğu görülmektedir (Tunçsiper ve Sürekçi, 2004). Toplumsal cinsiyet kavramı, "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği" olarak ülkelerin kalkınma ve demokratikleşme hedeflerinin arasında yer almaktadır. Dünyanın birçok ülkesinde, kadınlar toplumsal yaşamlarında değişen oranlarda cinsiyet temelli ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Bu durum kalkınma ve demokratikleşme süreçlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Ülkeler bu durumu aşmak için, projeler, politikalar ve yöntemler geliştirmektedirler (Şahin, 2003).

Ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel faktörlerinin etkileşimleri cinsiyet ayrımcılığına sebep olmaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramı, cinsel kimliğin toplumsal değerlere göre belirlenmesi şeklinde tanımlanır ve eşitsizliğin de doğallaştığını vurgular (Demirbilek, 2007). Toplumlar ev işleri ve çocuk bakımı kadınların temel sorumlulukları kabul edilirken, evin ekmeğinin kazanılması erkeklerin temel sorumluluğu olduğu düşünülmektedir. Bu sosyal normlar ve algılarla ilgili gerçekler birçok kadın, erkek ve ailenin günlük yaşantısı ile uyumlu değildir (Anker, 1997).

Türkiye'de kadınlar toplumsal yaşamlarında cinsiyet ayrımcılığına maruz kalmaktadırlar. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2016 yılında yaptığı, Aile Yapısı Araştırmasına göre, hanedeki 0-5 yaş aralığındaki çocukların gündüz bakımının kim tarafından yapıldığı incelendiğinde; hanelerin %86'sında bakım işini annelerin üstlendiği görüldü. Bu veriler,

Türkiye'nin geleneksel yapıyı kabul ettiğini ve erkek egemen toplum yapısına sahip olduğunu göstermektedir (TÜİK.a, 2016) .

Türkiye'de kadınların cinsiyete dayalı ayrımcılığına neden maruz kaldığını anlamak için eğitimin rolünün belirlenmesi gerekir. Bireyin eğitim yoluyla kazandığı tüm bilgi ve beceriler ülke kalkınmasında önemli bir yer tutar. Bu nedenle okul eğitimi her birey için hak, devlet için önemli bir kamu görevidir. Kadınlarını eğitimden uzak bırakan ülkelerin gerçek anlamda gelişemeyecekleri ve çağdaş uygarlığı yakalayamayacakları vurgulanmaktadır (Saylan, 2006). Türkiye'nin gelişmişlik düzeyi düşük olan doğu bölgelerinde, kız çocuklarının veya kadınların okula gitme kararı toplumun cinsiyete dayalı değerlerine göre biçimlenmektedir. Kadınların eğitimde fırsat eşitsizliği ile karşılaşması, yaşamlarının her alanında cinsiyete dayalı ayrımcılığa maruz kaldıklarının göstergesidir.

Kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıklar toplumda sosyal-kültürel dayatmalarla ortaya çıkmaktadır. Bu tür, sosyal-kültürel dayatmalar kadının yaşamdaki yerinin evi, öncelikli görevinin de kocası ve çocuklarının bakımı olduğunu göstermektedir. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı olarak ifade edilen bu kavram, kadının konumunu toplum içinde ikinci plana atarak, sosyal dışlanmasına, sömürülmesine ve ezilmesine neden olmakta ve genç nesilleri de bu şekilde yönlendirmektedir (Aslantepe, 2006).

Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek arasında tarihsel olarak kurgulanan iktidar ilişkilerini ifade etmektedir. Kadının spor deneyimini meşrulaştıran ideolojik süreç, kadın ve erkek arasındaki biyolojik farkın yarattığı erkek üstünlüğü düşüncesi ile başlamaktadır. Cinsiyetler arası biyolojik farklılık, kadının erkek karşısında ikincil olma fikrine dönüşmesine hizmet etmektedir. Kadının spordaki toplumsal gerçekliği yani ikincil konumu, sportif etkinliğin algılanma ve değerlendirilme biçimi ile yakından ilişkilidir. Sportif etkinlik; yüksek düzey performans, üstün fiziksel özellikler, yetenek, başarı, hırs ve rekorlarla tanımlandıkça biyolojik farklılıklar normalleştirilerek toplumsal ikincilleşmeye dönüşmektedir (Koca ve Bulgu, 2005).

Mesleki katmanlaşma, yatay ve dikey olarak iki boyutta ele alınmaktadır. Mesleklerin “kadın işleri” ve “erkek işleri” olarak ayrılması yatay tabakalaşma, aynı meslekteki kadın ve erkeklerin farklı iş pozisyonlarında yer alması dikey katmanlaşma olarak tanımlanmaktadır (Işığışık ve ark, 2002). Bu noktadan hareketle, sporda da “kadın sporu” ve “erkek sporu” olarak ayırım yapılması yatay tabakalaşmanın bir göstergesidir. Türkiye’de seçilmiş mesleklere göre “cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılık” toplumun cinsiyete dayalı önyargı ve değerleri açısından önemlidir. Türkiye’de kız çocuklarının spora katılımının artırılması ve sporda toplumsal cinsiyet eşitliği yaratılması son zamanlarda fazlasıyla üzerinde durulan konular arasında yer almaktadır. Toplumsal cinsiyet duyarlılığını içerisinde barındıran çeşitli spor programları birçok ülkede başarılı sonuçlanmakta ve yapılan bilimsel araştırmalarda spora katılımın kızlar üzerindeki olumlu etkilerini ortaya çıkarmaktadır (Koca ve Arslan, 2010).

4. TÜRKİYE’DE KADIN SPORCU SAYILARI

Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) 31 Aralık 2017 tarihli verilerine göre, Türkiye’nin kadın nüfusu 40.275.390’dır (TÜİK.b, 2017). Gençlik ve Spor Bakanlığı, Spor Genel Müdürlüğü’nün 8 Mart 2018 tarihli verilerine göre, [Türkiye](#)’de lisanslı olarak spor yapan toplam kadın sporcu sayısı (Spor Genel Müdürlüğü (SGM) + Türkiye Futbol Federasyonu (TFF) + Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)+ Spor Kartlı) 2.820.938’dir. Toplam “Faal kadın sporcu” sayısı (SGM + TFF + MEB + Spor Kartlı) ise 1.606.113’dür (<http://sgm.gsb.gov.tr/>).

Spor Genel Müdürlüğü’ne bağlı Spor Federasyonlarında lisanslı kadın sporcu sayısı 1.524.505’dir. Federasyonlardaki lisanslı faal kadın sporcu sayısı 309.680’dir.

Türkiye Futbol Federasyonunda lisanslı erkek futbolcu sayısı 602.465'dir Lisanslı kadın futbolcu sayısı ise 6.364'dür.

[Türkiye](#)'de; Judo, Karate, Boks, Kick Boks, Taekwondo, Muay Thai ve Wushu gibi savunma sporlarını tercih eden lisanslı kadın sporcuların sayıları Tablo. 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Savunma Sporlarındaki Lisanslı Kadın Sporcu Sayıları

Spor Dalları	Lisanslı Kadın Sporcu Sayısı	Toplam Kadın Sporcu Sayısına Oranı
Taekwondo	136.070	% 8,9
Karate	65.386	% 4,2
Kick Boks	37.584	% 2,4
Judo	32.984	% 2,1
Boks	15.446	% 1
Wushu	24.525	% 1,6
Muay Thai	16.496	% 1
Toplam	328.491	% 21,5

Lisanslı kadın sporcuların en çok tercih ettiği spor dalları Tablo. 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Türkiye'de Lisanslı Kadın Sporcuların En Çok Tercih Ettiği 15 Spor Branşı

Sıra No	Spor Federasyonları	Lisanslı Kadın Sporcu Sayısı	Toplam Kadın Sporcu Sayısına Oranı
1	Satranç	282.700	% 18,5
2	Voleybol	171.203	% 11,2
3	Taekwondo	136.070	% 8,9
4	Atletizm	81.510	% 5,3
5	Halk Oyunları	78.669	% 5,2
6	Yüzme	72.945	% 4,8
7	Karate	65.386	% 4,3
8	İzcilik	49.402	% 3,2
9	Basketbol	47.483	% 3,1
10	Cimnastik	43.987	% 2,9
11	Hentbol	42.943	% 2,8
12	Masa Tenisi	41.498	% 2,7
13	Badminton	38.663	% 2,5
14	Kick Boks	37.584	% 2,5
15	Judo	32.984	% 2,1
	Toplam	1.223.027	% 80

Lisanslı kadın sporcu sayısının en az olduğu Spor Federasyonları Tablo. 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Lisanslı Kadın Sporcu Sayısının En Az Olduğu 15 Spor Federasyonu

Sıra No	Spor Federasyonları	Lisanslı Kadın Sporcu Sayısı
1	Kaykay	14
2	Hava Sporları	195
3	Kızak	314
4	Curling	319
5	Otomobil Sporları	603
6	Triatlon	1.483
7	Kürek	1.555
8	Motosiklet	1.582
9	Modern Pentatlon	1.673
10	Bilardo	1.943
11	Geleneksek Spor Dalları	2.042
12	Briç	2.114
13	Buz Hokeyi	2.173
14	Kano	2.314
15	Gelişmekte Olan Spor Dalları	2.410

Lisanslı Faal Kadın Sporcu sayılarının erkeklerden fazla olduğu spor dalları Tablo. 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Lisanslı Kadın Sporcu Sayılarının Erkeklerden Daha Fazla Olduğu Spor Dalları

Spor Dalları	Lisanslı Faal Kadın Sporcu Sayısı	Lisanslı Faal Erkek Sporcu Sayısı
Binicilik	2930	2893
Buz Pateni	2746	1838
Cimnastik	43.987	26.194
Dans Sporları	7.959	5.311
Halk Oyunları	78.669	53.855
Voleybol	171.203	106.957

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bilimde, sanatta, eğitimde, sağlıkta ve sporda yani yaşamı kucaklayan her alanda, toplumu daha bilgili, daha medeni, daha sağlıklı şekilde ileriye götürecektir olanlar bir ülkenin kadınları ve erkekleridir. Kadınına gerekli ve yeterli önemi vermeyen hiçbir ülke ne yazık ki uygar dünyada ve gelişmiş ülkeler arasında yerini alamamıştır.

Türkiye'de kadınlara tanınan haklar dünyaya örnek olmuş ve ülkemiz öncü durumuna geçmiştir. Kadınlarımızın etkin olarak toplumda yer alması Cumhuriyet dönemi ile birlikte başlamıştır. Ancak ne yazık ki, yıllar içerisinde kadınların toplumun her kesiminde erkeklerle

eşit düzeyde temsil edilmesi sağlanamamıştır. Mesleklerin “kadın işleri” ve “erkek işleri” olarak ayrılması, spora da yansımış ve bazı spor dalları erkek sporu olarak algılanmıştır. Kadın ve erkek sporu olarak yapılan ayrımcılıktan en çok etkilenen spor dallarının başında futbol gelmektedir. Türkiye Futbol Federasyonu’na bağlı lisanslı olarak futbol oynayan kadınların sayısını ülke nüfusuna oranladığımızda, kadın futbolcu sayısı yok denecek kadar azdır. Kadın futbolcuları, erkek futbolcularla karşılaştığımızda ise; her 100 lisanslı erkek futbolcuya karşılık, yalnızca bir lisanslı kadın futbolcu bulunmaktadır.

Türkiye’de lisanslı olarak spor yapan kadınların sayısını ülke nüfusuna oranladığımızda, kadın sporcu sayılarının yetersiz olduğunu, her yüz kadından yalnızca dördünün lisanslı faal sporcu olduğunu tespit ediyoruz.

Türkiye’de lisanslı kadın sporcuların 5’te biri Judo, Karate, Boks, Kick Boks, Taekwondo, Muay Thai ve Wushu gibi savunma sporlarını tercih etmişlerdir. Lisanslı kadın sporcuların tercihlerinde % 18,5 ile birinci sırada satranç yer almaktadır. Kadın sporcularımızın % 80’inin tercih ettiği spor dalları sırasıyla şöyledir: 1-Satranç, 2-Voleybol, 3-Taekkwondo, 4-Atletizm, 5-Halk Oyunları, 6-Yüzme, 7-Karate, 8-İzcilik, 9-Basketbol, 10-Jimnastik, 11-Hentbol, 12-Masa Tenisi, 13-Badminton, 14-Kick Boks, 15-Judo.

Lisanslı kadın sporcu sayısının en az olduğu Spor Federasyonları sırasıyla şöyledir: 1- Kaykay, 2-Hava Sporları, 3-Kızak, 4- Curling, 5-Otomobil Sporları, 6-Triatlon, 7-Kürek, 8-Motosiklet, 9-Modern Pentatlon, 10-Bilardo, 11-Geleneksel Spor Dalları, 12-Briç, 13- Buz Hokeyi, 14-Kano, 15-Gelişmekte Olan Spor Dalları.

Spor Genel Müdürlüğü’nün kayıtlarına göre, lisanslı kadın sporcu sayısı, toplam Lisanslı Sporcu sayısının % 33’ünü oluşturmaktadır. Buna göre; Türkiye’de her 3 sporcudan yalnızca 1’i kadındır.

Türkiye’de lisanslı faal kadın sporcu sayısının erkeklerden daha fazla olduğu yalnızca beş spor dalı bulunmaktadır. Bunlar; Cimnastik, Halk Oyunları, Buz Pateni, Voleybol ve Danstr.

Gençlik ve Spor Bakanlığı’na bağlı Spor Genel Müdürlüğü’nün verilerine göre, lisanslı kadın sporcu sayıları istenilen düzeyde değildir. Gerek bireysel gerekse takım sporlarında, kadınlar arzu ettikleri her dalda spor yapabilmelidir. Bu durum; o kişinin kendi özgür iradesi, beğenisi ve arzusuyla ilgili olmalıdır. Bireysel veya takım halinde yapılan tüm sporlar evrenseldir ve herkese aittir. Kadın sporcuların sayılarının artırılması ve sporda cinsiyet açısından fırsat eşitliği yaratılması için, toplumumuza spor kültürünün kazandırılması ve sporun geniş kitlelere yayılması sağlanmalıdır. Devlet, spor yapmak isteyen vatandaşlarına tüm olanaklarını sağlamalı, sağlıklı nesillerin yetişmesi için onları desteklemeli ve sporda cinsiyet açısından fırsat eşitliği yaratmalıdır. Toplumsal cinsiyet duyarlılığını içerisinde barındıran çeşitli spor programları birçok ülkede başarılı sonuçlanmakta ve yapılan bilimsel araştırmalarda spora katılımın kızlar üzerindeki olumlu etkilerini ortaya çıkarmaktadır. Kadınların spor yapmalarını teşvik edilmeli ve kadın sporcu sayıları erkek sporcularla eşitlene kadar pozitif ayrımcılık yapılmalıdır. Kadın sporunun erkek sporuna paralel bir şekilde gelişiminin sağlanması için sporu temel eğitimin vazgeçilmez bir parçası haline getirmek, spor yapmanın temel bir hak olduğunu vurgulamak gerekmektedir. En önemlisi de erkekler için yapılan her türlü spor aktivitesi, organizasyonu ve yatırımı kadınlar için de gerçekleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- ANKER, R. (1997) : “Theories of Occupational Segregation by Sex: An Overview”, *International Labour Review*, Vol. 136 (1997), No.3 (Autumn): 315-339.
- ASLANTEPE, G. (2006) : “Kadın İstihdam Zirvesi”, TISK, İstanbul.
- ÇOLAK, Ö. FARUK, KILIÇ CEM, (2001), *Yeni Sanayileşen Bölgelerde Kadın İşgücü Arzı: Şanlıurfa Örneği, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Ankara.*
- DEMİRBILEK, S., (2007) : “Cinsiyet Ayrımcılığının Sosyolojik Açından İncelenmesi”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt. 44, Sayı 511: 12-27.
- ECEVİT, Y. (1995): “Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeginin Konumu Ve Değişen Biçimleri”, İletişim Yayınları, İstanbul: 105-117
- İŞİĞİÇOK, Ö., ve ark. (2002): TISK. Çağdaş Sanayi Merkezlerinde Kadın İşgücünün Konumu: Bursa Örneği □ TISK Yayın No: 219, Ankara (2002) (Aytaç, S., M. Sevüktekin, Ö. İşığıçok, N. Bayram ve S. Yıldız, Kadir Yasin Eryiğit)
- KOCA, C. and ASLAN, (2010), Kız Çocukları ve Futbol: Toplumsal Cinsiyet Yaklaşımı, TFF-FGD Futbol Eğitim Yayınları, Ağustos, 2010, İstanbul.
- KOCA, C., & BULGU, N. (2005). Spor ve toplumsal cinsiyet: Genel bir bakış. Toplum ve Bilim Dergisi, 103, 163-184.
- MARDİN, N. B. (2000) : “Sağlık Sektöründe Kadın”, T.C. Başbakanlık, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları.
- ORTA, L. (2011) “Haydi Kızlar Futbola”, Herkes İçin Futbol Dergisi, Nisan 2011, s.10
- SAYLAN, T. (2006) : “Kadın Eğitimi ve Sosyal Dışlanma”, Kadın İstihdam Zirvesi”, TISK, İstanbul.
- ŞAHİN, F. (2003) : “Dünyada Kadın Konferansları ve Yansımaları”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- TUNÇSİPER, B. ve SÜREKÇİ, D. (2004) : “Çalışma hayatında Kadın İşgücünün Ekonomik bir Analizi”, Kadın Çalışmalarında Disiplinlerarası Buluşma Sempozyumu, Yeditepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, 1-4 Mart 2004, İstanbul: 95-102.
- Forumdaş, <http://www.forumdas.net/cumhuriyet-tarihi/turkiyede-kadin-haklarinin-tarihsel-gelisimi-32018/>, (Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2018)
- Spor Genel Müdürlüğü, <http://sgm.gsb.gov.tr/> (Erişim Tarihi:8 Mart 2018)
- TÜİK.a, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21869>, Aile Yapısı Araştırması, Ankara. (erişim tarihi: 16.07.2018)
- TÜİK.b, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27587>, Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, Ankara. (erişim tarihi: 16.07.2018)

GEOMETRİNİN SANAT ESERİ ÜRETİMİNDE YARATICILIĞA ETKİSİNE BİR ÖRNEK, "EVİRE ÇEVİRE" HEYKEL SERGİSİ*

AN EXAMPLE OF THE GEOMETRY EFFECT ON CREATIVITYIN THE PRODUCTION OF ART WORKS, "EVİRE ÇEVİRE" SCULPTURE EXHIBITION

Öğr.Gör. Münevver Berrin KAYMAN KARAGÜL
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
E-mail: mbkayman@comu.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Sanat, yaratıcılık, tasarım, heykel, sergi</p>	<p>İnsan; doğada var olan canlı ve cansız varlıkların sahip olduğu nokta, çizgi, açı, yüzey gibi kavramların birbirleriyle olan matematiksel ilişkilerinin düzenini, farkına varmadan bilinçaltına yerleştirdiği oranları kullanarak yaşamını sürdürür. Belirli bir sistematik içersinde bilinçle beraber devam eden bu süreç, kişisel gelişim doğrultusunda insan yeteneğinin farklı alanlarda kullanmasına olanak sağlar. Sezgilerimiz, mantığımız, farkında olmadan çözümlediğimiz basit hesaplar, bireyselliğimiz ve tüm bunların dışı vurumu sonucu oluşan estetik değer algımız, aslında matematiksel olarak çevremizdeki olay ve nesnelere çözümleme sürecimizdir.</p> <p>Geçmişten bugüne dek, gündelik kullanım ve sanat objesi üretiminde de zanaatkarların ve sanatçıların tercih ettiği yeni bir form oluşturma sürecinde özellikle geometri tercih edilmiştir. Geometrinin ilk bilinen biçimlerinden biri olan üçgen, tarihten günümüze kadar geniş bir tasarım unsuru olarak kullanılmıştır. Bunun nedeni, insanın sahip olduğu düşünceyi, en basit şekilde anlatan sembolik bir ifade biçimi olmasıdır. Günümüze ulaşmış birçok medeniyet ve inanç sistemlerinde kullanılan bazı sembollerde de üçgeni görmekteyiz. Sanatta yorumun; kuram, kavram, ilke ve biçimlendirme öğelerinin yaratıcı sürecinde geometrik biçimler vazgeçilmezdir. Bu sergi de 36°lik açılar üzerine tasarlanmıştır. Tasarımcı kendi duygusal dışı vurumlarını, izleyici ile iletişim haline sokarak farklı bakış açılarından, farklı duygular ve formlar yaratacak biçimde, izleyiciye farklı seçeneklerin özgürlüğünü sunmaktadır. Farklı duygular, farklı ışıklarda, farkındalıklar yaratır.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548621</p>	

*Bu çalışma, 19-21 Nisan 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE'de gerçekleşen 2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Umut temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Art, creativity, design, sculpture, exhibition</p>	<p>Human; he continues his life by using the proportions of the living and inanimate beings that exist in nature, the lines, angles, surfaces, and the mathematical relations with each other. This process, which continues with consciousness within a certain systematic, allows human ability to use in different fields in the direction of personal development. Our intuition, our logic, our simple calculations that we have unwittingly solved, our individuality and the aesthetic sense of value that is the outcome of all these outcomes, in fact mathematically, the process of analyzing the events and objects in our circle.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548621</p>	<p>From the past to this day, geometry has been especially preferred in the process of creating a new form preferred by artisans and artists in the production of everyday use and art objects. The triangle, one of the first known forms of geometry, has been used as a design element that is as wide as everyday. The reason for this is that it is a form of symbolic expression that tells the most simple idea of the idea that a person has. We see triangles in some of the symbols used in many civilizations and belief systems that have reached daily life. Interpretation at the art; geometrical forms are indispensable in the creative process of theory, concept, principle and shaping elements. This exhibition is also designed on 36 degree angles. The designer presents his / her own emotional expressions as communication with the viewer, giving the audience the freedom of different options, in a way that creates different emotions and forms from different perspectives.</p>

1. GİRİŞ

Bir sanat eserinin oluşum sürecindeki en önemli etken, insan ve onun çevresini nasıl algıladığı ile ilgilidir. Geçmişten günümüze kadar insan yaşadığı coğrafyalara göre şekillenmiş, kendine ait kültürler oluşturmuş, bu farklı kültürel göçlerle kültürlerin içeriği daha da gelişmiştir. Bu gelişimin en büyük etkeninin, göç ile değişen coğrafyalardaki doğadır. Doğa sistematik bir yapı üzerine kurulmuştur. Bu yapı geometriden, semboller ve simgelere dönüşmüş ve insanlık tarihinin başlangıcından, günümüze kadar kullanılmaya devam etmiş ve etmektedir. Her ne kadar gündelik yaşamımızın içerisinde, farkında olmadan hemen hemen her anımızı yaşadığımız, sezgilerimiz, mantığımız, çözümlenmeye çalıştığımız gerçeklikler, bireyselliğimiz ve tüm bunların dışı vurumu sonucu oluşan estetik değer algımız, aslında matematiksel olarak çevremizdeki olay ve nesnelere çözümlenme süreçlerimizi oluşturmaktadır. Bu süreçle gelişen dışı vurduğumuz imgeler şekillenerek boyut kazanarak tekrar anlamlar yüklediğimiz maddelere dönüşmektedir. Kısaca; eser ya da ürün tasarımı içerisinde ki temel estetik yapının doğadaki bulunan güzeli farkında olmadan insan beyninin sahip olduğu matematiksel ve geometrik süzgecinden geçirerek yaratım sürecini tamamladığını söyleyebiliriz.

2. GEOMETRİ VE ÜÇGEN TARİHÇESİNE KISA BAKIŞ

Kelime anlamı “1.isim, Nokta, çizgi, açı, yüzey ve cisimlerin birbirleriyle ilişkilerini, ölçümlerini, özelliklerini inceleyen matematik dalı, olarak tanımlanır (Url-1).

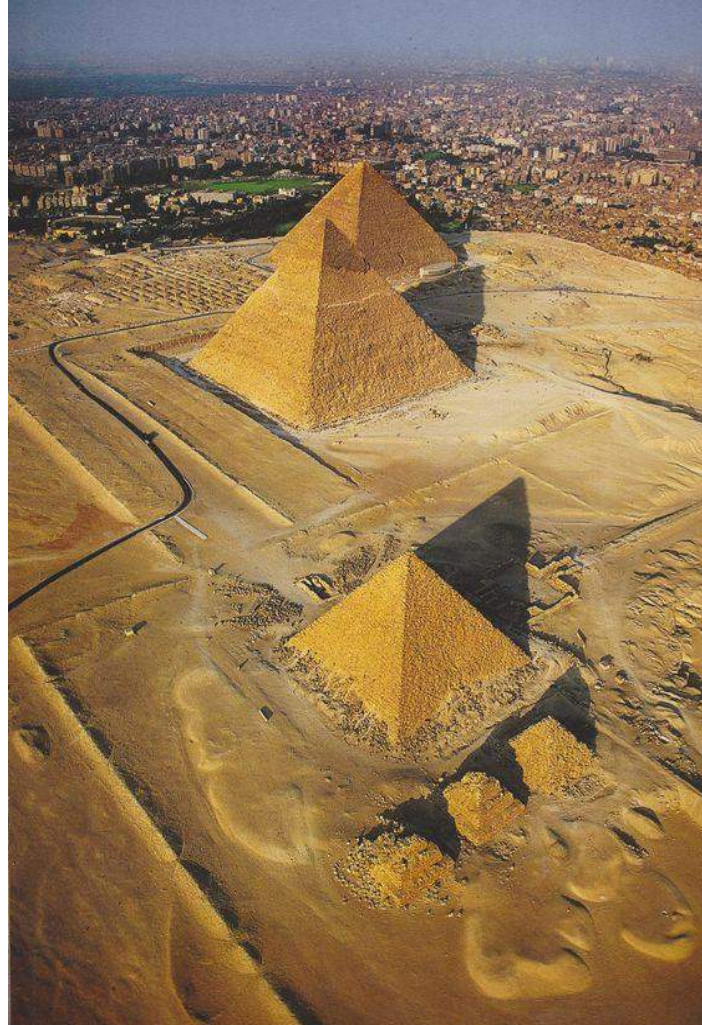
Güzel, her zaman matematik ve geometrinin içerisine saklı kalarak farkındalık yaratmadan insan ruhuna yerleşmiştir. Doğada var olan tüm canlılar bir iskelet sistemine sahiptir. Bu sistem, geometrik yapıya sahip yapıların herhangi bir şekilde dizilmesi veya yığılması sonucu dengeyi oluşturacak biçimde strüktür düzenlerini oluşturur. Gerçekçi bir göz ile doğaya farklı bir bakış açısı ile baktığımızda içine gizlenmiş olan matematiği ve geometriyi rahatlıkla görebiliriz.

Şekil 1. Yarım ve Tam Kozalak (Url-2)

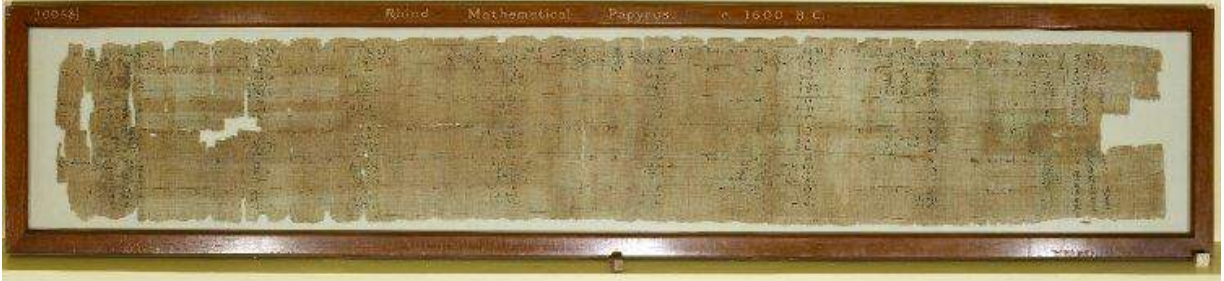
İnsanlığın tarihine bakıldığında, milyonlarca yıl öncesinden günümüze kalmayı başarabilmiş geometrik hesaplamalara dayalı mimari ve diğer buluntular bizlere geometrinin insanlığın var oluşuna kadar eski bir tarihçeye sahip olduğunu açıkça gözler önüne sermektedir. “Bilim tarihi içinde matematiksel gelişmelerin yeri ve önemi çok büyüktür. Matematiğin orjinini oluşturan iki temel alan vardır: Aritmetik ve Geometri. Geometri uzayın ve uzayda tasarlanabilen biçimlerin, kurallara uyularak incelenmesini konu alan matematik dalıdır. Etimolojik olarak “geometri” kelimesi, dünya’nın ölçümü anlamına gelir. Geometri çok eski çağlardan beri vardır.” (Url-3)

Şekil 2. Giza Piramitleri, Mısır (Url- 4)

Üçgen alan hesaplamaları, geometri tarihinde ilk kez İ.Ö 1850 yıllara tarihlenen, Mısır Orta krallık döneminde, öğrenciler için matematik alıştırmaları üzerine özellikle ölçme, aritmetik, geometri ve cebir tasarlandığı düşünülen "Rhind Mathematical Papyrus" üzerinde görülmektedir.

Şekil 3. Rhind Mathematical Papyrus (Url-5)

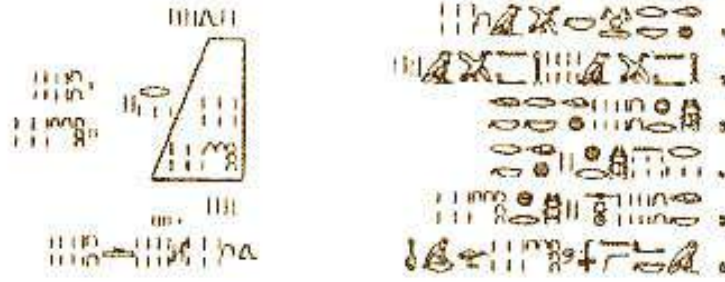

Şekil 4. Rhind Mathematical Papyrus (Url-6)

M.Ö.1650'li yıllarda Matematikçi Ahmes tarafından tekrar kopyalanan, günümüze ulaşan en önemli kaynaktır. Mısır matematiğine dair günümüze ulaşan bir diğer örnekse, Moskova Papirüsüdür. İçerik olarak diğer papirüs ile benzer özellikler taşıdığı çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir.

Şekil 5. Moskova Papirüsü (Url-7)

Mezopotamya bölgesinde yaşayan uygarlıklarda ise M.Ö. 2 bine tarihlenen ve günümüze kadar ulaşan tabletler bulunmaktadır. Tell Harmal'da bulunmuş ve Irak müzesinde koruma altında olan Babil tabletleri bulunmaktadır.

Şekil 6. Tell Harmal matematik tabletleri (Url-8)

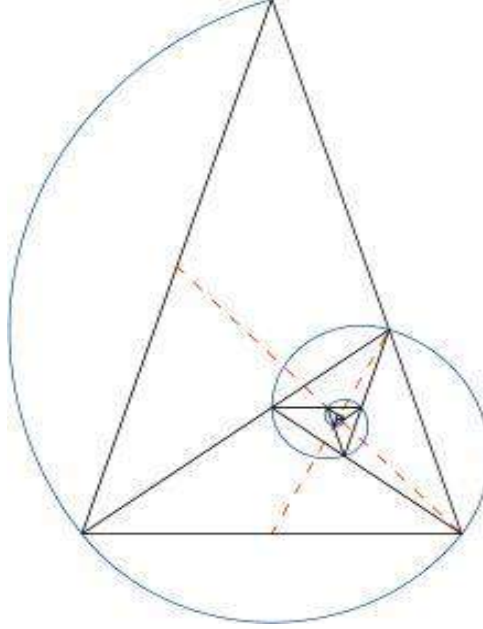

Geometrin başlangıcı, “yorum gerektirmeyecek kadar açık yazılı belgeleri alırsak, matematiğin M.Ö. 3000–2000 yılları arasında Mısır ve Mezopotamya’da başladığını söyleyebiliriz” (ÜLGER, 2003) kısaca günümüz geometrisine yön veren yunan matematikçileri mısır ve Mezopotamya uygarlıklarından öğrenmiş olduklarını söyleyebiliriz. “Thales'ten sonra Pisagor'un ve Öklid'in bu yöreleri uzun yıllar dolaştıkları tarihi bir gerçektir” (Url-9).

Altın oran ilk kez Eski Mısır da keşfedilmiş ve Yunanlılar tarafından mimarlık ile sanat eserlerin de kullanılmıştır. “Altın Oranın en küçük sayı değeri 1,61803’dür, Φ , Φ sembolü ile ifade edilir” (Url-10). Doğadaki denge ve güzele kendi içersin de oluşturduğu bir geometri ile sahiptir. Antik dönemlerden günümüze kadar üretilmiş bütün sanat eserlerinde bütünün bölümleri, farklı boyutlardaki dizilimler halinde, geometrik ve sayısal olarak bağlantılıdır

“Euclid (M.Ö. 365–M.Ö. 300), bir doğrunun 1.6180339 noktasında ayırmaktan "Elementler" adlı kuramında söz etmiş ve bunu, bir doğruyu aşırı ve önemli oranda bölmek diye adlandırır. Mısırlılar keops Piramidi'nin tasarlanmasında pi ve phi oranını kullandı. Yunanlılar, Parthenon'un yapımı için altın orana uyarlamışlardır.

Şekil 7. Altın Üçgen (Url-12)

Altın oranı, Yunanlı heykeltıraş Phidias'da kullanılmıştır. İtalyan Matematikçisi Leonardo Fibonacci, şu anda da kendi adıyla adlandırılan nümerik seriyi bulmuştur. 1509'da Luca Pacioli'nin yayımladığı İlahi Oran adlı bir çalışma için Leonardo da Vinci de, resimler vermiştir. Bu kitabın içeriğinde, Leonardo da Vinci'nin yaptığı “Five Platonic Solids” (Beş Platonik Cisim) adlı resimler vardır.” (Url- 11)

3. MODERN HEYKEL SANATINDA ÜÇGEN KULLANIMI

Bir tasarım elemanı olarak, geometrinin ilk bilinen biçimi olan üçgen insanın sahip olduğu düşünceyi, en basit anlatma ya da ifade biçimi olan sembollerle de desteklemektedir. Evrenin temelini oluşturan en basit sembol üçgendir. Bunun dışında, Toprak-ateş-su, ruh-can-beden, üreme de aynı sembolle ifade edilmektedir. Boşluk ve doluluk kombinasyonlarını içinde barındıran üçgen tasarımcının duygusal dışa vurumları ile iletişim haline girebilen pek çok bakış açısından farklı duygular yaratacak biçimde, izleyicinin de kendi bakış açısını seçebileceği özgürlüğü sağlamakta olan eserlerin mekânlarda yerlerini almasına olanak sağlar.

Şekil 8. "A Estrela", Amílcar de Castro, 1966 (Url- 13)

Şekil 9. "Untere Faltungszone vom Mast", Hermann Glöckner, 1975 (Url- 14)

Şekil 10. "Installation" Alexander Calder, 1967 (Url-15)

Şekil 11. "Eagle" M.Berrin Kayman, DKP sac, 2014

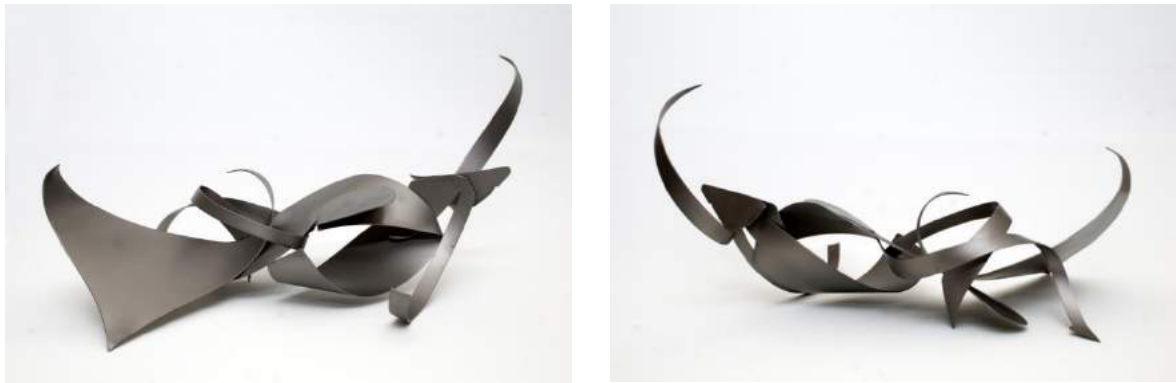

Şekil 12. "Dönüşüm" M.Berrin Kayman, paslanmaz çelik, 2014, iki farklı açıdan görünüm

Zengin açılı matematiksel hesaplamaların yapıldığı kompozisyonlar, özellikle denge konusunda temel dayanak olan üç nokta üzerinde denge de kalabilme, yeniden başka bir dönüşümde dengeyi koruyabilme olanakları ile tasarımı farklı yönlerden alıcıya aktarabilme çeşitliliğini sağlar. Kendi keskin devinimlerinin içinde farklı noktalarda ayakta durabilen estetik bir hacim alanını sürekli kılacak şekilde dinamizmini kurar.

Şekil 13. "Balık" M.Berrin Kayman,2017, iki farklı açıdan görünüm (Fotoğraf: T.Alpı)

Şekil 14. "Balık" M.Berrin KAYMAN, 2017, üç farklı açıdan görünüm (Fotoğraf: T.Alpı)

4. SONUÇ

Yaşam gerçeği, sadece insanın anlayıp algılayabildiği ayrıntılar içerisinde dengeler kurmakta ve alternatifler üretmektedir. Doğası gereği insan da değişikliklere her zaman açık ama değiştiğini ya da değiştirildiğini fark etmeden varlığını sürdürür. Doğrudan kurgulayamadığı fakat hissettiği gerçeği yansıttığı içsel değişimleri, aslında var olan duygusal gerilimlerinin farkında olmadan hesapladığı matematiksel duyunun dışı vurumudur. Bu da hayatın sunduklarının içinde olduğu dinamiği değiştirmektedir. Üçgen bir matematikçi, ressam ya da heykeltıraş için bir duygunun bir gerilimin sanat olarak dışı vurulmuş biçimidir. Ve farklı duygular, farklı ışıklarda, farkındalıklar yaratır.

KAYNAKÇA

ÜLGER Ali, Mısır ve Mezopotamya Matematiği, Matematik Dünyası, 2003, Kış

Url-1:

www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5923f756485821.54850362 (23-05-2017 11.51)

Url-2:

www.google.com.tr/search?q=kozalak&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUK EwiXg8GS04XUAhUNK1AKHXdqDkMQ_AUICigB&biw=1280&bih=918#imgrc=_PDN_ebY5N8yCM: (23.05.2017 13.04)

<https://tr.pinterest.com/pin/570620215265071089/> sembolizm (23.05.2017 14.39)

Url-3: <https://ahmetdenizkirli.wordpress.com/geometrinin-tarihcesi/> (22-05-2017 19.25)

Url-4: <https://tr.pinterest.com/pin/457185799650963584/> (23.05.2107 14.09)

Url-5:

www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?partid=1&assetid=601138001&objectid=110036 (22-05-2017 19:25)

Url-6:

www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?partid=1&assetid=413752001&objectid=110036 (23.05.2017 17.47)

Url-7: <http://ewao.com/2015/09/08/1-evidence-of-ancient-advanced-technology-the-great-pyramid-of-giza/> (23.05.2017 18.35)

118

Url-8: http://cojs.org/tell_harmal_mathematical_tablets/ (23.05.2017 18.35)

Url-9: <http://slideplayer.biz.tr/slide/2590590/> (23.05.2017 18.55)

Url-10: <http://www.altinoran.gen.tr/altin-oran-tarihcesi.html> (23.05.2016 19.42)

Url-11: <http://www.altinoran.gen.tr/altin-oran-tarihcesi.html> (23.05.2016 19.42)

Url-12: <https://tr.pinterest.com/pin/182677328615944867/> (22-05-2017 15.00)

Url-13: <http://www.achabrasilia.com/amilcar-de-castro/> (23.05.2017 20.18)

Url-14:

<http://www.skd.museum/en/museums-institutions/albertinum/skulpturensammlung/history-of-the-collection/> (23.05.2017 21.30)

Url-15:

<http://artobserved.com/2009/11/go-see-%E2%80%93-rome-alexander-calders-monumental-sculpture-at-the-gagosian-gallery-through-january-30th-2010/> (23.05.2017 23.15)

YEREL DEĞERLERİN SANATTA ESİN KAYNAĞI OLARAK KULLANIMINA BİR ÖRNEK: TROİA SERGİSİ*

AN EXAMPLE OF USE OF LOCAL VALUES AS INSPIRATION IN ART: TROİA EXHIBITION

Doç. Mehmet Fatih KARAGÜL
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
E-mail: fkaragul@comu.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Sanat, tasarım, esin, heykel, Troia</p>	<p>Günümüzde çağdaş sanatçılar için, sanat eseri tasarım ve üretiminde esin kaynağı olarak kullanılacak verilere ulaşmanın eskiye oranla giderek zenginleşmeye ve kolaylaşmaya başladığı söylenebilir. Özellikle Anadolu toprakları, ev sahipliği yapmış olduğu medeniyetlerle ve onların arkalarında bırakmış oldukları zenginliklerle, sanatçılara esin kaynakları oluşturmaktadır. Geçmişte üretilen sanat eserlerine baktığımızda, temel konuların arasında mitoloji ve dinin yer aldığı kaçınılmaz bir gerçektir. Antik Troia kenti de mitolojisi ile dünya edebiyatı için çok önemli bir yer almakta, batı edebiyatının başlangıcının Troia'yı ele alan İlyada efsanesi ile başladığı bilinmektedir. Hal böyle iken, İlyada ve Troia'yı konu alan sanat eserlerinin sayısının da bir hayli fazla olduğu görülebilmektedir. Devam eden arkeolojik kazılar ve gerçekleşen yeni keşifler ışığında, Troia ile ilgili bilgiler her geçen yıl zenginleşerek artmaktadır. Böylelikle, elde edilen verilerin yeni sanat eserlerine dönüştürülmesi de kaçınılmazdır. Bu sergide Troia'ya ait mimari yapılar, tabakalaşma, yıkım ve direnişe ait unsurlar plastik olarak ele alınarak sütrüktürel bir anlayışla şekillendirilmiştir. Heykellerde farklı yüzeylerin bulunduğu monotonluktan uzak biçim zenginliği ile her açıdan farklı bir görünüm izlenebilmektedir. Troia sergisindeki temaların, yerel kaynakların kullanılarak, ulusal boyuta ve ardından uluslar arası boyuta taşınarak kültürümüzün temsili noktasında önemli bir işlevi yerine getirdiği söylenebilir. Bu noktadan hareketle, gerçekleştirdiğimiz bu sergiye ait eserlerin fikrîsel anlamda oluşum, tasarım ve üretim aşamalarına ait sürecin, sanat yapıtı üretimi noktasında günümüzde umut verici bir örnek olduğu görülmektedir.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548622</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Art, design, inspiration, sculpture, Troia</p>	<p>Today it can be said that for contemporary artists, reaching the resources that can be used as a source of inspiration in the design and production of artworks is becoming richer and easier than ever. Especially the Anatolian lands constitute the inspiration for artists with the civilizations which they have hosted and the richness they have left behind. When we look at artworks produced in the past, it is an inevitable fact that the mythology and religious issues are among the main subjects. The ancient Troia city is also very important for world literature with its mythology, it is known that the beginning of western literature begins with the legend of Iliad, which deals with Troia. While this is the case, it can be seen that</p>

*Bu çalışma, 19-21 Nisan 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE'de gerçekleşen 2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Umut temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

DOI:

10.26809/joa.2018548622

the number of works of art about Iliad and Troia is quite high. In the light of ongoing archaeological excavations and new discoveries, information about Troia is getting richer every year. Thus, it is inevitable to convert the obtained data into new works of art. In this exhibition, stratification and the architectural structures of Troia, elements of demolition and resistance considered as plastic and are shaped by a structural understanding. With a non-monotonic form richness of different surfaces on the sculptures, a different view can be seen from every angle. It can be said that the themes in the Troia exhibition have been carried on national and international scale using local resources and fulfilled an important function in the representation of our culture. From this point, it can be seen that this exhibition's which we have realized, the process of formation, design and production phases in an ideological sense, is a promising example at the point of production of artworks today.

1.GİRİŞ

Bu çalışmada kişisel olarak gerçekleştirilen Troia temalı çalışmalar ve üretilen plastik eserler sonucunda şekillenen “Troia” adlı heykel sergisinin oluşum süreci, arka planı ve nedenleri hakkında bilgiler yer almaktadır. 8-25 Şubat 2018 tarihleri arasında İstanbul Galata D’art Galeride gerçekleşen sergi öncesinde süregelen 21 yıllık alt yapı çalışması, kronolojik olarak kısa başlıklar halinde açıklanmıştır. Ardından Troia’nın sanat eseri üretiminde ilham kaynağı olarak bu verilerin nasıl kullanıldığı hakkında yapılan açıklamalar ve sergiye dair bilgiler yer almaktadır.

2. TROIA ÇALIŞMALARI

1997 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamladığım “Hitit İmparatorluk Çağı sonuna Kadar Anadolu’da Figür Kullanımı ve günümüzdeki Seramik Yorumları” adlı yüksek lisans tez çalışması için, Troia ile ilgili ilk çalışmalara teorik olarak 1994 yılında başlandı. Tezdeki bu araştırmalardan bir kısmını oluşturan, Troia kökenli figüratif seramiklerin bir kısmını araştırmada kullanıldı. Sonraki yıllarda belli bir döneme kadar gerçekleştirilen figüratif şekillendirme anlayışında, Troia kökenli örneklerin etkileri bulunmaktadır (Karagül, 1997).

2002 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamlanan “Seramik Yüzey Kaplamalarında Modüler Çözümler ve Mimaride Uygulama Alanları” adlı Sanatta Yeterlik tezi için (Karagül, 2002), 1997 yılında başlanılan Troia mimarisi ile ilgili teorik araştırmalara devam edildi. Tezde antik mimaride kerpiç kullanım ile ilgili araştırmalar gerçekleştirildi, bu paralelde, Troia ören yerinde o dönem halen şekillendirilmekte olan kerpiçleri üretim inceleme ve bu kerpiçle bir yapının rekonstrüksiyonunu yerinde inceleme olanağı sağlandı. Troia mimarisi ve kalıntıları ile ilgili gerçekleştirdiğimiz araştırma ve çalışmalar, sonraki yıllarda tarafımda üretmiş olan heykellerimin oluşumunda önemli rol oynamıştır.

2002 yılında tuğla birimlerin dizilişleri ve bunlarla oluşturulabilen örgü teknikleri araştırılırken farkına varılan modülasyon ve bunun sağladığı avantajların, farklı mimari bezemelerde rahatlıkla kullanılabildiği, özellikle Ege kültüründe kullanılan meander motifinin, tasarımlarda esin kaynağı olarak güncel sanatta da kullanılması gerekliliği üzerine çalışmalara başlandı. Meander kelimesinden türeyen Skamender (Karamenderes) nehri Çanakkale il sınırları içinde olup, nehre ait tarih öncesine kadar geriye giden mitoslar, Troia ile de bağlantılıdır. Ne var ki günümüzde bu nehir aşırı kirlilik nedeniyle tehlike altındadır. Kimi heykellerde detay olarak abartısızca kullanılan menderes motifi ile farkındalık yaratılarak, konunun akıllarda kalabilmesi için küçük de olsa bir katkı sağlamaya çalışıldı.

2004 yılında M. Berrin Kayman ile birlikte, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi El Sanatları Araştırma Merkezi ve döner sermaye aracılığıyla gerçekleştirilen BAP projesi çerçevesinde, Çanakkale Arkeoloji müzesinde yer alan Troia kökenli sipiralli çömlek ve depas amphikypellonlardan esinlenerek, sertifikalı anı objesi üretimi gerçekleştirildi.

2006 yılında Troia antik kentine komşu olan Tevfikiye Köyü ilköğretim okulunda gerçekleştirilen, "Çocuklarla Sanat Günleri" projesine katılım sağlandı (Aynalı Pazar s.17). Bu kapsamda, öğrencilere seramik ve sanatla ilgili sunumlar gerçekleştirilerek, aralarında Troia'nın da olduğu Anadolu'nun farklı antik kentlerindeki figüratif seramik örneklerle ilgili bilgiler aktarıldı, öğrencilerle seramik çalışmaları yapılarak, bir öğrenci sergisi açıldı.

2008 yılından beri Troia, özellikle de Anadolu'nun antik mimari planı olan ve Troia'da da kullanılmış olan "megaron" planı ile ilgili mimari heykel çalışmaları gerçekleştirilmeye başlandı. Aynı yıl "Uluslararası 45. Troia Festivali" kapsamında Berrin Kayman'la beraber Uluslararası Seramik Çalıştayı düzenlenerek, bu çalıştayda katılımcı diğer sanatçılarla beraber İlyada, Troia ve figüratif seramikleri ile ilgili heykeller üretildi. Bu eserlerin tümü Çanakkale Belediyesince muhafaza edilmektedir.

2009 yılında "Singapore Art Show, Wessex Estatae Art Colony" kapsamında davetli olarak katılan Joyce Loo aölyesi demonstrasyonunda, Troia atından esinlenerek antropomorfik kaplar üretildi (Chan, s.1).

2010 yılında antik Troia kentini yağmalayan Akha ordusunun kullandığı "Trireme" adlı gemilerin, Türkiye'deki yorumlanarak tasarlanmış ilk heykeli şekillendirildi. Bu heykel ilk kez 2014 Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesinde "World Universities Congress" kapsamındaki "Protecting Cultural Heritage" başlıklı sergide (Katalog 1: 15), daha sonra 2014 yılındaki "Hellespont" adlı kişisel sergide teşhir edildi (Katalog 2: 14,15) ve versiyonları üretmeye devam edildi (Katalog 10, s.14, 15, 16, 30). 8. Ulusal UAUSS Tuz ve Anagama Fırın çalıştaya, şekillendirilen Trireme adlı heykelle katılım sağlandı. Malatya Battalgazi belediyesinin düzenlediği "Kervansaray Buluşması" adlı çalıştaya Troia atından esinlenerek üretilen heykeller ile katılım sağlandı. M.Berrin Kayman'ın Yüksek Lisans tez danışmanı olarak, Troia'da adı geçen Polyxena hakkında Master tezi tamamlandı (Kayman). Tez sonunda konuyla bağlantılı eserler heykel sergisi olarak teşhir edildi. Jacksonville A.B.D de düzenlenen 2. Uluslararası Türk Festivalinde Troia atından esinlenerek heykeller üretildi ve sergiledi. (Url-1)

2013 yılında Çanakkale Muavenet-i Milliye galerisinde gerçekleşen "Antikite" adlı kişisel sergide Troia temalı ilk mimari heykeller sergilendi. Uşak Belediyesi'nin düzenlediği "Sanat Aşkı" karma sergisine katılarak Troia temalı heykeller sergiledi (Katalog 3, s.43). İzmir Kedi Art Galeride gerçekleşen "Antikite II" adlı kişisel sergime Troia temalı heykel ve panolar sergilendi. Bu sergi için ilk kez bir Troia atı heykeli şekillendirildi (Karagül, s.86). 5. Uluslararası Egeart Sanat günlerine davetli sanatçı olarak, Troia'nın Roma dönemine ait yorumlanan "Limes" adlı heykel ile katılım sağlandı (Katalog 4, s.87). Aynı yıl düzenlenen "Cluj International Ceramics Bienalle" CICB 2013 sanatçısı olarak, Troia'nın Roma dönemi konut mimarisinden esinlenerek üretilen "Villa" adlı heykelle bianele katılım sağlandı (Katalog 5, s.62).

2014 yılına ARTE İstanbul sanat galerisinde "Hellespont" adlı kişisel sergide Troia temalı heykeller sergilendi (Katalog 2). Bu sergi için, Troia'nın katmanlarından esinlenerek 203 cm. yüksekliğinde kâğıt katkılı porselenden "Tabakalaşma" adlı heykel şekillendirilmiştir.

2015 yılında Hür Teşebbüs Sanat Grubunun ilk sergisi olarak İstanbul Antik Otel Sarnıç Galeride, Troia temalı panolar sergilendi. İzmir Kedi Art Galeride "An" adlı Hür Teşebbüs Sanat Grubu sergisinde Troia temalı heykeller sergilendi (Katalog 6). "IX. Uluslararası

Katılımlı Seramik Kongresi" Sergisine Troia temalı şekillendirilen heykel ile katılım sağlandı. "5.Uluslararası Gölcük Seramik Sempozyumu" sergisine, Troia'nın rampalı yolu ve kutsal sunak alanından esinlenerek üretilen, "Mabet" adlı çalışma ile katılım sağlandı (Katalog 7 s.40). "Mehmet Nuri Göçen Uluslararası 2. Seramik Çalıştayına" katılarak Troia'nın yağmalanmasında Akha ordusunun kullandığı triremelerden esinlenerek üretilen ve sergilenen gemi heykeli ile katılım sağlandı. Aynı yıl "Piran'da düzenlenen 16.th International Extempore" etkinliği sergisine Troia mimarisinden esinlenerek üretilen "Kule" adlı çalışma ile sağlandı. 2015 yılından beri, yüksek lisans tez danışmanlığı yürütülen Nevin Efe'nin "Troia Kültürünün Takı Tasarımında Porselen Malzeme ile Yorumları" adlı çalışması devam etmektedir.

2016 yılında Polonya'nın Kalisz şehrinde Adama Mitzkevic Üniversitesince düzenlenen "Creativity in Art and Art Education" Sempozyumunda sunulan "Antrophomorphic and Zoomorphic Design Problems on Traditional Çanakkale Ceramics" başlıklı bildiri monograf olarak yayınlandı (Karagül, 2016). Bu bildiride Troia atı ve geleneksel Çanakkale seramikleri arasındaki bağ üzerinde duruldu. Uluslar arası Letonya Seramik Bienaline, Troia'nın odeon mimarisi ve seramik tripodlarından esinlenip özgün bir sentez oluşturarak üretilen "Odeon Kule" adlı heykelle bianel sanatçısı olarak katılım sağlandı (Katalog 8, s.48). Çanakkale Korfman Kütüphanesinde "Monokrom" adlı Hür Teşebbüs Sanat Grubu sergisinde Troia temalı heykeller sergiledim. (Katalog 9, s.29-33). Yunanistan'ın Midilli adasında 20. si düzenlenen uluslararası "Panlesvian Ceramic Exhibition" da Troia savaşı sonrasını anlatan Odesya mitosunda yer alan "Kiklop ve Hephaistos" heykelleri sergilendi.

2016 ve 2017 yıllarında İstanbul'da düzenlenen "Toprağa Ses Ver" sergilerine, Troia temalı şekillendirilen heykellerle katılım sağlandı. 2017 yılında Çanakkale'de Rating Academy tarafından düzenlenen Bilim, Kültür ve Sanatta Güzeli Arayış Kongresinde "Seramik Tasarımında Güzeli Arayış Sürecinde Yerel Değerlerin Esin Kaynağı Olarak Kullanımı" adlı bildiri sunuldu. Bu bildiride Troia mimarisinden esinlenerek üretilmiş olan mimari heykellerin tasarım ve üretim süreci detaylarıyla açıklanmıştır (Karagül 2017a, s.141-146). Bulgaristan'da düzenlenen Uluslararası Varna Sanat ve Tasarım Sempozyumunda Berrin Kayman'la birlikte, "Seramik Heykel Tasarımında Mimari" başlıklı bildiride, Troia mimarisinin, heykel tasarımında ne şekilde değer alabileceğini bildiri olarak örneklerle sunuldu. Aynı yıl ARTE İstanbul tarafından düzenlenen Artis in Residence kapsamında, ilk kez Troia ile ilgili bronz çalışmalara başlandı. Antik Troia kentine ait yorumlanan sembolik 3 farklı bronz kent anahtarı ve antik örneklerden esinlenerek üretilen kendi tasarımı olan Troia hançeri bronz malzeme ile şekillendirildi. "Gemi Biçimli Seramiklerin Geçmişi ve Bugünü" başlıklı yayınlanan makalede, tarih öncesinden günümüze gelişen teknolojiye paralel olarak şekillendirilmiş olan seramik gemiler açıklanmaya ve sanatla bağ kurulmaya çalışılmış, bunlar arasında yer alan triremelere de değinilmiştir (Karagül, 2017b, s.41-54).

2018 yılında 08-25 Şubat tarihleri arasında İstanbul'da D'art Galeri'de "Troia" adlı kişisel heykel sergisi 21 parçalık eserle gerçekleştirildi. A.B.D'nden yayın yapan Radio Anatolia'nın "Nalanca" Sanat programının konğu olarak, Troia Sergisi ve sergilenen heykellere dair radyo programına katılım sağlandı. Troia'nın önemi ve sanatta esin kaynağı olarak kullanımına dair bir röportaj gerçekleştirildi.

Halen Berrin Kayman ile birlikte Quercus Troiana ve diğer Çanakkale meşelerinin kupula küllerinin seramik sırlarında kullanımı ile ilgili Ar-Ge çalışmaları sürdürülmektedir.

3.TROIA HEYKEL SERGİSİ

Aşağıdaki satırlarda, sergiye dair tematik metni hazırlayan Berrin Kayman'ın kaleminden, serginin anlamlı bir özeti yer almaktadır. Bu metinde epik olarak anlatılanların tümüne ait detaylar, sergi bütününde plastik olarak betimlenmeye çalışılmıştır.

"Troas'ın Troia'sı", kurban oldu Afrodit'in güzelliğinin uğruna... Hem özde, hem sözde bir güzelliğin ardından, kuşandı tunçtan silahlarını saçları uzun Akhalılar. Aşkın öfkesiyle, düştüler kıvrık gemileriyle deniz aşırı yollara. Nice asil kanla suladılar bereketli toprakları. Adaklar adandı; toprakları, denizleri, kanla şarap rengi yaptılar. Şölenlerle depasları doldurup sundular, yüce tanrılarına. Yakarken, yandılar, küllerinden Troia atı olup, yeniden doğdular! Hiçbir güce teslim olmayıp doğaya sığınarak, göğe yükselen Troialı canlar, yerin dokuz kat altından gururla varlığını haykırır dünyaya... Hikâye bu ya işte; yüzyıllardır dilden dile, sert rüzgârlarla gelenlerin, bereketli toprakları, kanlı topraklara dönüştürürken yaşadıkları yaşattıkları... Ne uğruna? Aşk! Vatan! Hayat! (Katalog 10, s.2)

Bu sergi "Troia 2018 Yılı" ile ilgili değildir. Sergi tarihinin 2018 yılına denk gelmesi tamamen tesadüf eserdir. Sekiz yıl önce Troia temalı ilk heykeller şekillendirmeye başladığında haliyle "2018 Troia Yılı" fikri yoktu. Troia adıyla bir sergi açma fikri 2016 yılında Çanakkale Belediyesi'ne tarafımızca verilen ve Seramik Müzesinde açılması planlanan sergi dilekçesi ile resmiyet kazanarak kayıt altına alınmıştır, maalesef talep kabul görmemiştir. Ayrıca henüz Troia müzesi inşası devam ederken, müzenin tamamlanması sonrasında açılış töreninde gerçekleştirilmesi arzu edilen Troia Sergisi açma yönünde, Çanakkale Arkeoloji Müzesine sunulan talep dilekçesi ile pekişmiştir. Ne var ki, nihayetinde bu sergi Vilayetten verilen olumsuz yanıt nedeniyle Çanakkale'de gerçekleştirme imkânı bulamamıştır.

Yıllar boyunca dağarcıkta biriken veriler, Troia ören yerine defaten yapılan gezi ve gözlemler, akademik olarak yazılmış, makale, tez ve kitapların incelenmesiyle oluşan birikim, yaratıcı güçle birleşerek, somutlaşabiliyor. Bu durum kişisel olarak Troia kapsamında sınırlı kalamaz elbette. Sanat üreticilerinin uzun yıllar bir konu üzerinde çalışmaları, benzer diğer alanlarda da olduğu gibi, bir noktaya varınca kaçınılmaz olarak bir dışa vurum gerçekleştirebilmekte.

Troia serginin öncüsü olarak adlandırabilecek "Hellespont" adlı sergi Arte İstanbul galerisinde 2014 yılında gerçekleştirilmişti. Troia temalı heykellere dair ilk örneklerin bir kısmı da bu sergide porselen ve gre malzeme ile şekillendirilerek teşhir edilmişti. Sergide teşhir edilen heykellerin bir kısmının üretilmesinin sekiz yıl önce başlamış olduğu gerçeğinden hareketle, sergideki heykellerin bir kısmının pişirimleri de son ana kadar devam etmiş, katalog basılırken de bu süreç devam ettiğinden, çalışmaların bir kısmı maalesef yalnızca sergide yer alabilmiştir.

Şekil 1: F. Karagül, Depas, 2018, pekişmiş çini ve porselen, 21 cm., 1250 °C.

Şekil 2: F. Karagül, Troia kap, pekişmiş çini ve porselen, 12x24 cm., 1250 °C.

Troia'ya dair mimari yapılar, tabakalaşma ve yıkıntılar, objelerle ilgili seramik ve bronz malzeme ile ilgili üretimler bu sergide teşhir edilmiştir. Sergi için ayrıca birer adet depas ve altın sos kabı yorumu teşhir edilmiştir. Altın sos kabı gemi biçiminde düşünülerek özel bir kap olarak yorumlanmıştır. Depas ise, Troia'da bulunan yerel bir depasın oranlarına sadık kalınarak, kişisel inşacı bir üslupta şekillendirilmiştir.

Bu sergi özünde kişisel bir dışı vurumdur. Arkeoloji ve mitolojiden beslenen, kültürel mirasa önem ve değer veren bir sanat üreticisinin ifade aracıdır. Aynı zamanda “Batı” özentisi olmadan, yerel değerleri kullanarak yerelden ulusala ve uluslararasına ulaşabilme sürecinin pratik bir uygulamasıdır. Sergide kavram yoktur, form vardır, hacim vardır, malzeme vardır. Terminolojik kavram kargaşası da yoktur. Kavramsal sanat, yerleştirme, minimalizm... gibi terimlere yer verdirecek, yorum yapabilecek bir durum da yoktur.

Bu sergi ayrıca “yerel değerler kullanılarak tasarım ve heykel nasıl yapılır” dersinin uygulamalı kısmıdır. Sergide yer alan heykellerde, mimarlar için değil ama sanat üreticileri için strüktür ve konstrüktivizm dersi de vardır. Güzele ulaşma sürecinde tasarımda asimetrik denge oluşumu, dengesizlik içindeki dengenin nasıl çözümlenebileceği gibi konular da çamur malzeme ile uygulanmıştır. Çağlar boyunca güzele ulaşabilmek için simetrik denge kullanılmış ve halen kullanılmakta olsa da, kolaya kaçmak yerine, bu yöntem, sergideki çalışmalarda tamamen reddedilmiştir. Her zaman asimetrik dengeden yana bir tutum izlenmiş, mümkünse dengesizlik içindeki dengeye ulaşılmaya çalışılmıştır. Böylece motonluktan uzaklaşılır.

Sergideki eserlerde iki boyutluluk ya da iki boyuta sıkışmak zorunda kalmış heykeller yoktur. Önü, arkası, sağı, solu ve hatta altı ve üstü olan; kimi zaman 6 ayrı noktadan 6 farklı ifadesi olan heykeller vardır. Çoğunlukla kimse merak edip bakmaz ama ya bakarlarsa diyerek heykellerin alt ve üst görünüşleri de tasarlanarak şekillendirilmeye çalışılmıştır. Evet, bu sergideki heykellerin bazılarında alt görünüş de önemsenerek şekillendirilmiştir. Çünkü, günün birinde bu heykellerin büyük boyutlu, mimari yapılar olarak inşa edilebileceği ütöpik de olsa varsayılarak, bu detay kurgulanmıştır.

Şekil 3: F.Karagül, Yıkıntı, 2018, Pekişmiş çini ve porselen, 24 cm., 1250 °C., Sait Özdil Koleksiyonu.

Bu sergideki heykeller ne poşete ne de keçeyle sarılmış, formu gölgeleyecek renkler ve tekniklerle de dekore edilmemiştir. Olabildiğince yalın tonda beyaza yakın bir renk kullanılarak malzemenin doğallığı ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Malzeme ise ağırlıklı olarak seramik ve ardından bronzdur. Olmayan biçimleri zengin göstermek adına, raku ve sagar gibi tekniklerin ardına sığınmadan, tekrar eden anlamsız kalabalık betimlemelerin ardına ise hiç

saklanmadan, tasarımda kullanılan zıtlık, denge, doku, tekrar, ritim gibi basit kelimelerle ifade edilebilecek, yaratıcılık ve hayal gücü vardır.

Ayrıca bu sergi için özel olarak tasarlanan bir Troia atı önerisi vardır, var olan fiziksel iki örneğe ek olarak. Günümüzde bir örnek Troia ören yerinde, Hollywood imalatı olan diğeri ise Çanakkale kordonunda yer almaktadır ve her ikisi de bu sergideki at gibi birer hayal ürünüdür. Bu at heykelinde, İlyada efsanesinde değinilen, Akha ordusunun sahilde yanan gemilerinin kerestelerinde yararlanılarak atın üretildiği fikrini desteklercesine, görsel bir etki sağlanmasına çalışılmıştır.

Şekil 4:F.Karagül,Troia atı,2018, Pekişmiş çini ve porselen,24 cm., 1250 °C.,Cengiz Akıncı koleksiyonu

4. SONUÇ

Bu sergide İlyada vardır, değişik bir anlatımla. Troia'nın birbirine karışmış katmanları, mimarisi, megaronu, tapınağı, atı ve yıkımı, kent anahtarı, Hektor'un hançeri, Priamos'un deposu ve Akhilleus'un kurbanları. İstilacı ve direnişçi gemileri vardır, ışığıyla, gölgesiyle, malzemesiyle, hacmi ve dokusuyla; dürüstçe ve meydan okurcasına... Agamemnon yağmacı krallardan biri iken efsanede, Çanakkale savaşları sırasında başka bir istilacı olarak gemi şeklinde gelmiştir Hellospont kıyılarına. Buradan hareketle sanayi devrimi sonrası detayların yansıtılmaya çalışıldığı bir başka gemi biçiminde çıkar sergide izleyicilerin karşısına.

Şekil 5: F.Karagül, Trireme (Agamemnon), 2018, Pekişmiş çini ve porselen, 66 cm., 1250 °C.,

Bu sergiden ayrılırken, İlyada'ya dair ne uzun saçlı Akhalar kalır akılda, ne de ölmüş kahramanlar adına yakılan ağıtlar, ama görebilen her gözün İlyada'ya dair bir görüntü oluşur belleğinde. Bu sergiden önce “Hellespont” vardı “Troas”a dair, sonrasında ise “Apollon Smintheus”.

KAYNAKÇA

- CHAN R. (11 Eylül 2009) “Art Collony Opens To The Public”, My Paper, Life Style, s.1
- KARAGÜL, F. (1997) “Neolitik Dönemden Hitit İmparatorluk Çağı Sonuna Kadar Figüratif Seramiğin Gelişimi ve Çağdaş Yorumları” M.S.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y.Lisans tezi
- KARAGÜL, F. (2002) “Seramik Yüzey Kaplamalarında Modüler Çözümler ve Mimaride Uygulama Alanları” M.S.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanatta Yeterlik tezi
- KARAGÜL, F. (2016) "Antrophomorphic and Zoomorphic Design Problems on Traditional Çanakkale Ceramics", Creativity in Art and Art Education Symposium, Adama Mitzkevic Üniversitesi, Polonya, s. 79-88
- KARAGÜL, F. (2017a) “Seramik Tasarımında Güzeli Arayış Sürecinde Yerel Değerlerin Esin Kaynağı Olarak Kullanımı” Bilim, Kültür ve Sanatta Güzeli Arayış Kongresi, s.141-146
- KARAGÜL, F. (2017b) “Gemi Biçimli Seramiklerin Geçmişi ve Bugünü” Journal Of Awareness, 2017/2, s.41-54
- KAYMAN M.,B. (2010) “Çanakkale Arkeoloji Müzesinde Yer Alan Polyksena Lahdindeki Sahnelerin İncelenmesi ve Seramik Malzeme İle Yorumlanması” Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Y.Lisans tezi
- Katalog 1. “Protecting Cultural Heritage” (2010), World Universities Congres, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, s.15
- Katalog 2. “Hellespont” (2014) Fatih Karagül kişisel sergi, Paragraf Basım, İstanbul s.14,15
- Katalog 3. “Sanat Aşkı” (2013) Uşak Belediyesi, s.43
- Katalog 4. “5. Ege Art” (2013) Ege Üniversitesi, İzmir s.87
- Katalog 5. Georgescu M., Hirido V. (Ed) (2013), “Cluj International Ceramics Bienalle”, Romanya
- Katalog 6. “An” (2015) Kedi Sanat Galerisi, Hür Teşebbüs Grup sergisi, İzmir
- Katalog 7. “5.Uluslararası Gölcük Seramik Sempozyumu” (2015) sergisi, Kocaeli, s.40
- Katalog 8. “Latvia International Ceramic Bienalle” s.48
- Katalog 9. “Momokrom” (2016) Hür Teşebbüs Sanat Grubu Sergisi, Çanakkale s.29-33
- Katalog 10. “Troia” (2018) Fatih Karagül kişisel sergi, D’art Galeri, İstanbul, s.2
- Aynalı Pazar, “Çocuklarla Sanat Günleri” 21 Mayıs 2006 Pazar, Yıl 4, sayı 158, s.17
- Url-1.www.canakkaletravel.com/haber-abd8217de-canakkale-seramiklerini-tanitti.html (28.04.2010)

ARAP-İSRAİL SORUNU ve BÖLGESEL YANSIMALARI

THE ARAB-ISRAEL PROBLEM and ITS REGIONAL REFLECTIONS

Nigar Neşe KEMİKSİZ

ANKA Enstitüsü Onursal Başkanı, Ankara/TÜRKİYE

E-mail: n.kemiksiz@ankaenstitusu.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: İsrail, Filistin, Ortadoğu, Balfour Deklarasyonu</p>	<p>Arap-İsrail sorunu, Birleşmiş Milletler'in Filistin'i taksim kararının ardından 1948'de kurulan İsrail devletine karşı Arap ülkelerinin savaş açmasıyla başlamış görünmekle birlikte, temeli 1917'de Balfour Deklarasyonu'yla Filistin'de bir "Yahudi milli yurdu" kurmayı taahhüt eden İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki Ortadoğu politikalarına dayanmaktadır.</p> <p>Filistin sorununun ilk evresi, Yahudilerin Yahudi milli yurdunu kurma, Arapların da bunu engelleme mücadelesi etrafında 1948'e kadar sürmüş ve İsrail devletinin kurulmasıyla neticelenmiştir. 1948'den sonraki evre ise İsrail ile Arap devletleri arasındaki savaşlar ve sonuç getirmeyen barış girişimleriyle şekillenmiştir.</p> <p>Arap-İsrail sorunu; 1948, 1967 ve 1973'te üç büyük savaşa, Filistin ve Arap topraklarının işgaline, yurtlarını kaybeden Filistinlilerin mülteci durumuna düşmesine yol açmış, bölgede kamplaşmalar yaratmış, silahlanmayı arttırmış, radikalizmi güçlendirmiş, büyük güçlerin bölgeyi nüfuz alanlarına bölmesine zemin hazırlamıştır.</p> <p>Bu çalışmada, Arap-İsrail sorununun temellerinin ve barışçı çözüme ulaşılamamasının nedenlerinin ortaya konması amaçlanmakta ve 1917'den günümüze kadarki tarihi süreç, uluslararası ve bölgesel arka plan da dikkate alınmak suretiyle incelenmektedir.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548623</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Israel, Palestine, Middle East, Balfour Declaration</p>	<p>Although the Arab-Israel problem seems to start as a result of the declaration of war by Arab states against the state of Israel founded in 1948 following the United Nations partition resolution for Palestine, its origins go back to the post World War I Middle East policies of the Britain, which committed, with the Balfour Declaration of 1917, to establish "a National Home for the Jewish People" in Palestine.</p> <p>The first stage of the Palestinian problem lasted in the form of the efforts by the Jews for establishing for the National Home for the Jewish people and the struggle by Arabs to prevent this from happening until 1948, which resulted in the foundation of the state of Israel. The stage after 1948 was shaped by the wars between Israel and Arab states and futile peace initiatives.</p> <p>The Arab-Israel problem brought about three major wars in 1948, 1967 and 1973, as well as the occupation of the Palestinian and Arab territories, resulted in</p>

*Bu çalışma, 19-21 Nisan 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE'de gerçekleşen 2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Umut temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

DOI:

10.26809/joa.2018548623

Palestinians losing their homeland and thus becoming refugees, created polarizations, increased armament, strengthened the radicalism in the region and paved the way for the great powers to divide the region into spheres of influence. The present study aims to find out the roots of the Arab-Israel problem and the reasons why no peaceful solution has been able to be found for the problem, and it examines the historical period from 1917 until today by taking the international and regional background into consideration as well.

1. GİRİŞ

Arap devletlerinin Filistin'i kurtarmak ve İsrail devletini yok etmek amacıyla 1948'de İsrail'e savaş açmalarıyla başlayan Arap-İsrail çatışmasının temelini Filistin sorunu oluşturmaktadır. Bu sorunun kökeninde, İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu'da stratejik çıkarları açısından önem taşıyan Filistin'i kontrolü altına alma amacı yatmaktadır. Siyonistlerin Filistin'de Yahudi devleti kurma hedefleri ile İngiltere'nin Filistin'e egemen olma arayışının çakışması, Filistin'de bir Yahudi milli yurdu kurma taahhüdünü içeren Balfour Deklarasyonu'na giden yolu açmıştır. Balfour Deklarasyonu'yla gerekli zeminin hazırlanarak İngiliz manda idaresinin kurulması, Filistin'de Yahudi milli yurdunun tesisine yönelik politikaların uygulanmasını sağlamıştır. Bu şekilde başlayan Filistin sorununun ilk aşamasını, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki çalkantılı dönemde manda topraklarında çoğunluğu oluşturan Filistinli Araplar ile Filistin'e göç eden Yahudiler arasında çıkan çatışmalar oluşturmuştur. Birleşmiş Milletler (BM)'in taksim kararının ardından Filistin toplumunun çöküşü ve İsrail devletinin kurulmasıyla sonuçlanan bu aşamadan sonra Filistin mücadelesini Arap devletleri üstlenmiş ve 1948'den itibaren sorun Arap-İsrail çatışmasına dönüşerek devletlerarası ve çok boyutlu bir nitelik kazanmıştır. Arapların 1948 Arap-İsrail Savaşı'nda ele geçirdikleri Filistin topraklarında bağımsız Filistin devleti kurma yoluna gitmemeleri ve 1967 Arap-İsrail Savaşı'ndaki ağır yenilgileri, İsrail'in bütün Filistin topraklarına hakim olmasına ve Filistinlilerin sadece devletsiz değil, yurtsuz da kalmalarına neden olmuştur. 1967 savaşından sonra Filistinliler, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) liderliğinde bağımsız bir mücadele anlayışı benimserken, Arap devletleri savaşta kaybettikleri topraklarını geri alma amacını ön plana çıkarmışlardır. 1973 Arap-İsrail Savaşı Arap devletlerine amaçlarını kısmen de olsa gerçekleştirme imkanı vermiştir. 1973'ten sonra topyekun bir Arap-İsrail savaşı yaşanmamış, Arap-İsrail çatışması 1982'den itibaren Lübnan sahasında yeni aktörlerle devam etmiştir. Filistin mücadelesi ise 1987'deki İntifada'dan sonra Filistin topraklarına taşınmış, 1993'te İsrail ve FKÖ'nün birbirlerini karşılıklı olarak tanıdığı Oslo Mutabakatı'yla yeni bir aşamaya girmiştir. Ancak Oslo'nun başarısızlığı, İsrail-Filistin barışına yönelik umutların giderek kaybolduğu, çatışma ve ayaklanmaların yeniden başladığı, Filistinliler arasında bölünmelerin yaşandığı bir sürece yol açacaktır. Arap-İsrail sorunu 1979'da İsrail-Mısır, 1994'de İsrail-Ürdün barışının sağlanmasıyla kısmen çözülmüş görünse de Suriye-Lübnan ayağında ilerleme kaydedilememesi, çok taraflı sorunların müzakere edilememesi ve her şeyden önce Filistin sorununun sürüncemede kalması nedeniyle bölgedeki iklimi olumsuz şekilde etkilemeye devam etmektedir.

Arap-İsrail sorununun temellerinin ve barışçı çözüme ulaşamamasının nedenlerinin ortaya konulmasını amaçlayan bu çalışmanın ilk bölümünde, İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki Filistin politikası ele alınmakta ve İngiltere'nin stratejik çıkarları ile Siyonistlerin Filistin'de Yahudi devleti kurma amaçlarının örtüşmesinin Filistin'in geleceğini şekillendirdiği vurgulanmaktadır. Üçüncü bölümde İngiliz mandası döneminde Filistinlilerin Yahudi milli yurdu kurulmasını önlemeye yönelik mücadeleleri ele alınmaktadır. Bu mücadelenin Filistinliler aleyhine sonuçlanması üzerine Filistin meselesinin sorumluluğunu Arap devletlerinin üstlendiği ve Arap-İsrail çatışmasının başladığı dönem, dördüncü bölümün

konusunu oluşturmaktadır. Bu dönem; Ürdün-Mısır mücadelesinin Filistin'in bağımsızlığına yönelik etkileri, 1967 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra Filistinliler ile Arap devletlerinin arasında amaç farklılıklarının belirmesi, 1973 savaşının ardından Arap-İsrail çatışması ikinci plana düşerken, Filistin-İsrail çatışmasının ön plana çıkması ve İsrail'in 1982'de Lübnan'ı işgal etmesiyle Arap-İsrail çatışmasında yeni bir aşamaya girilmesi bakımından önem taşımaktadır. Arap-İsrail sorununu çözmeye yönelik barış girişimlerinin ele alınmasını takiben çalışma, istikrarsız bir güç dengesinin hakim olduğu mevcut konjonktürde ne Arap-İsrail ne de Filistin-İsrail çatışmasının barışçı çözümünü beklemenin gerçekçi olmadığı değerlendirilmesiyle son bulmaktadır.

2. İNGİLTERE'NİN FİLİSTİN POLİTİKASI

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgisi, Arap coğrafyasında köklü değişikliklere neden olmuş, savaşın galip güçleri İngiltere ve Fransa bu topraklarda kendi çıkarlarına uygun yeni bir bölgesel düzen kurmuşlardır. Bu düzenin yapı taşlarını oluşturan Mayıs 1916 tarihli gizli Sykes-Picot Anlaşması ve Kasım 1917 tarihli Balfour Deklarasyonu, Filistin'in geleceğini de şekillendirmiştir.

İngiltere, Sykes-Picot Anlaşması'yla Osmanlı topraklarını Fransa ile paylaşırken, Balfour Deklarasyonu'yla Yahudilere Filistin'de 'milli yurt' vaadinde bulunuyor, 1914'ten beri temas halinde olduğu Mekke Emiri Şerif Hüseyin önderliğindeki Arapların da Osmanlı İmparatorluğu'na ayaklanmaları karşılığında bağımsız Arap krallığı kurma hayallerini canlı tutuyordu. Şerif Hüseyin İngiltere'den, Türkiye'nin güneyindeki bazı iller ile tüm Arap yarımadası, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin'i kapsayan 'Büyük Suriye' ve Irak topraklarında Haşimi hanedanının başında olacağı bir bağımsız Arap Devleti/İmparatorluğu kurulmasını (Armaoğlu: 29) ve hilafetin Osmanlılardan Haşimi hanedanına geçmesini talep etmekteydi (Aruri, 1972). İngiltere ise "özel çıkarlarının bulunduğu" Irak konusunda taviz vermezken, Suriye konusunda kapıyı açık bırakmakta, Filistin konusunda da net bir tutum almaktan kaçınılmaktaydı.

Sykes-Picot Anlaşması'yla, İngiltere'nin Araplara vaat ettiği Suriye ve Lübnan'ın Fransa'ya bırakılması (Anadolu'nun bir bölümü de Fransa'ya bırakılacak topraklar arasında yer alıyordu), İngiltere'nin, Irak ile Akdeniz'de küçük bir sahil dilimini alması, Filistin'de ise uluslararası yönetim kurulması kararlaştırılmıştı. İngiltere ve Fransa kendi nüfuz bölgelerinde bir Arap liderinin hükümlerini altındaki bağımsız bir Arap Devleti veya Arap Devletleri Konfederasyonu'nu tanımaya ve desteklemeye hazır olduklarını da belirtmekteydi (Kürkçüoğlu, 1982: 102-103).

Kasım 1917'de açıklanan Balfour Deklarasyonu'nda ise İngiltere'nin Filistin'de Yahudi halkı için bir milli yurt tesisini uygun karşıladığı, ancak Yahudiler için yurt kurulmasının, bu ülkede yaşayan 'Yahudi olmayan toplumların' medeni ve dini haklarını ihlal etmeyeceği ifade edilmekteydi (Armaoğlu: 33).

Filistin'in, İngilizsömürgelerine, özellikle Hindistan'a giden yollar üzerindeki stratejik konumu nedeniyle, İngiltere bölgede kontrolü ele geçirmeyi hedeflemekteydi. Balfour Deklarasyonu, Filistin'de İngiliz hakimiyetinin sağlanması bakımından meşrulaştırıcı bir araç işlevi görecekti, Deklarasyon'la Filistin'de Yahudi milli yurdu kurulmasının taahhüt edilmesi, bölgede İngiliz varlığını gerektirecek ve Fransa'yı Süveyş Kanalı'na komşu topraklardan uzak tutacaktı (Cleveland, 2015: 271). İngiltere'nin stratejik çıkarları, Filistin'de Yahudi devleti kurulmasını amaçlayan Siyonistlerin hedefleriyle uyuşmaktaydı.

Dünyanın farklı bölgelerinde çeşitli ülkelerin uyruğu olarak yaşayan Yahudilerin kendilerine ait bir devlet çatısı altında bir araya gelmeleri düşüncesi, yaşadıkları ülkelerde karşı karşıya kaldıkları baskı ve ayrımcılıkla yakından bağlantılıdır. 1800'lü yıllarda Rusya'da

Yahudilere karşı başlayan katliamlar, Siyonist hareketin doğmasında önemli rol oynamıştır. Siyonizmin ideolojik temelini 1896'da yazdığı Yahudi Devleti kitabıyla Theodor Herzl atmıştır. Siyonizme açıkça ifade edilmiş siyasal bir hedef sağlayan Herzl'in çabalarıyla 1897'de Basel'de toplanan ilk Siyonist Kongresi'nde, Filistin'de Yahudi halkı için hukuken tanınan bir yurt sağlama hedefi benimsenmiş ve Dünya Siyonist Örgütü'nün kurulmasına karar verilmiştir. Ancak, Herzl, 1904'te ölene kadar Basel Programına devlet desteği bulamamıştır (Cleveland, 2015: 269). İngiltere'nin Filistin'e ilişkin stratejik çıkarları Siyonistlere bu devlet desteğini sağlayacak, 1917'de Balfour Deklarasyonu'nun ilanına giden yolu açacaktır.

Nisan 1920'de yapılan San Remo Konferansı'yla Suriye ve Lübnan Fransa, Filistin ve Irak İngiltere mandalarına verilmiştir. Filistin'de uluslararası yönetim yerine, İngiltere mandasının kurulmasında şüphesiz Balfour Deklarasyonu'yla Yahudilere milli yurt vaat edilmiş olması rol oynamıştır. İngiltere, Suriye'den koparılan Filistin'de Balfour Deklarasyonu'nun hükümlerini uygulamayı da taahhüt etmektedir. Yapay sınırlarla bölünen Arap devletleri İngiltere ve Fransa hakimiyetine girmekte, Arap bağımsızlığı sağlanamazken Yahudi milli yurdunun temelleri atılmaktadır. Bu bakımdan, 1920 yılının Araplar için 1948 Arap-İsrail Savaşı'ndan önceki ilk "Büyük Felaket" (El Nakba) olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Kimmerling ve Migdal, 2003: 84).

3. İNGİLİZ MANDASI DÖNEMİNDE ARAP-YAHUDİ ÇATIŞMASI

Kendilerini Büyük Suriye'nin parçası olarak gören Filistinliler, San Remo Konferansı "Suriye Arap devleti içinde Filistin" düşüncesini ortadan kaldırınca, yeni stratejileri çerçevesinde Filistin'e ve Siyonizmin teşkil ettiği tehdide odaklanarak, 1948'e kadar bağımsız Filistin devleti düşüncesine bağlı kalmışlardır (Kimmerling ve Migdal, 2003: 84-86). Filistin mandasının İngiltere'ye bırakılması, Filistinlilerin Balfour Deklarasyonu'ndan kaynaklanan endişelerini yoğunlaştırmıştı. Deklarasyonda "Yahudi halkına" atıfta bulunulurken, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan Filistinlilere ismen yer verilmemesi, Yahudilerin milli yurt haklarına karşılık, Yahudi olmayan toplulukların sadece medeni ve dini haklarından bahsedilmesi dikkati çekmekteydi. Manda rejiminin dayandığı anayasal çerçeve, Balfour Deklarasyonu'nu esas almakta ve Filistinli çoğunluğun ulusal ve siyasal haklarını görmezden gelmekteydi (Khalidi, 2006: 32-33). Oysa 1922'de Filistinliler 700 bin, Yahudiler 93 bin civarında bir nüfusa sahipti (Cleveland, 2015: 282). Bu anayasal yapı karşısında Filistinliler ne zaman ulusal ve siyasal haklarını talep etseler, kendilerine anayasal pozisyonlarının değişebilmesi için ön koşul olarak manda anayasasını kabul etmek zorunda oldukları ifade ediliyordu. Kabul etmeleri istenen anayasa ise Filistinlilerin haklarını inkar etmekte, onlara Yahudilerin altında bir statü tanımaktaydı (Khalidi, 2006: 32-33).

Filistinliler manda anayasasını ve Balfour Deklarasyonu'nu zımnen kabul etmeleri anlamına geleceği için, İngiltere'nin Yahudi-Arap işbirliği temelinde oluşturmayı planladığı siyasal-idari organlara katılmayı da reddetmişlerdir. Bu çerçevede, Filistin'deki mücadelenin, Yahudilerin Balfour Deklarasyonu'nu hayata geçirme ve bir devlet kurma çabaları, Filistinli Arapların da Deklarasyonu etkisiz kılma, Yahudilerin devlet kurmalarına izin vermeme ve bağımsız Arap devletini kurma çabaları etrafında geliştiği ifade edilebilir (Armaoğlu: 38).

Filistin'deki gerilim, Yahudi göçleri ve Yahudilerin toprak alımları nedeniyle giderek tırmanmış ve Filistinlilerin tepkisi daha 1920'lerden başlayarak kendisini göstermişse de, İngilizler ancak 1929'daki Ağlama Duvarı hadiselerinden sonra olayların nedenlerini araştırmaya yönelmişlerdir. 1929'da kurulan Shaw Komisyonu, gerilimin topraksız bir Arap sınıfı yaratılmasından ve Filistinlilerin, Yahudi göçlerinin Yahudi hakimiyetinde bir Filistin'e yol açması endişesinden kaynaklandığı tespitini yapmış, Yahudi göçü üzerindeki kontrolün artırılmasını tavsiye etmiştir (Cleveland, 2015: 284-285). Daha ileri bir adım atarak, Yahudi göçünün engellenmesini ve Yahudilere toprak satışının sınırlandırılmasını tavsiye eden 1930

Passfield Beyaz Kağıdı, Dünya Siyonist Örgütü'nün büyük tepkisini çekmiş, İngiltere belgenin geri alındığını açıklamak zorunda kalmıştır (Yılmaz Şahin, 2016: 47).

1933'te Almanya'da Nazilerin iktidara gelmesi, Yahudilerin Filistin'e göçlerini hızlandırmış, 1933-1936 arasında 170 bin civarında Yahudi'nin Filistin'e göç etmesi, Filistinlilerin endişelerini arttırmış, radikal eğilimleri güçlendirmiş, bütün Filistin'e yayılan bir şiddet dalgasına, toplumlar arası çatışmalara yol açmıştır. 1936'da Yahudilerin nüfusu 382 bine ulaşmıştı ve nüfustaki yükseliş toprak alımlarını da arttırarak, Filistinli köylülerin yoksullaşması sürecini hızlandırmaktaydı (Cleveland, 2015: 282-283).

1936'daki olaylar, İngiltere'nin yeniden bir komisyon görevlendirmesine neden olmuştur. Peel Komisyonu, Temmuz 1937'deki raporunda, Balfour Deklarasyonu'nun çelişkili yükümlülüklerinden üniter bir devlet yaratılamayacağı tespitini yapıyor, Filistin'in Arap ve Yahudi devletleri olarak taksimini öneriyordu, Arap devleti Şerif Hüseyin'in büyük oğlu Emir Abdullah'ın yönetimi altında Mavera-i Ürdün ile birleşecekti (Sayigh, 1997: 7). Bu öneri, İngiltere'nin Filistin ayaklanmasının lideri Hacı Emin El Hüseyini başkanlığında bağımsız Filistin devleti yerine, Abdullah'a bağlı bir Filistin devletini tercih ettiğini göstermekteydi. Bu tercih, Abdullah ile Hüseyin arasında var olan düşmanlığı daha da derinleştirmiş, ikilinin Filistin'in Arap nüfusu üzerinde etkili olma mücadelelerini arttırmıştır (Elpeleg, 1993: 51). Abdullah, bağımsız Filistin düşüncesine karşı çıkmış ve bu fikri savunan Hüseyin'e karşı rakiplerini desteklemiştir.

Peel Komisyonu Raporu açıklanınca Filistin'de şiddet eylemleri yeniden başlamış, bir İngiliz yetkilinin öldürülmesi üzerine, 1936'da tüm rakip Filistinli grupların katılımıyla kurulan ve ayaklanmanın liderliğini yürüten Hüseyin başkanlığındaki Arap Yüksek Komitesi (AYK) dağıtılmış, liderleri tutuklanmış ya da sürgüne gönderilmiştir. Hüseyin, Fransa kontrolündeki Suriye'ye kaçmış ve isyanı buradan yönetmeye çalışmıştır. 1938'de yeniden şiddetlenen çatışmalarda çok sayıda Filistinli ve Yahudi ölmüş, isyancılar kırsal kesimin büyük kısmı ile bazı büyük şehirleri ele geçirmişlerdir. İngilizler ancak Mart 1939'da ve büyük bir askeri güç kullanarak ayaklanmayı bastırabilmiştir (Cleveland, 2015: 288). Ayaklanmada beş bin civarında Filistinli ölmüş, 10 bini yaralanmış, beş binden fazlası tutuklanmıştı. Kayıpların önemli bir kısmını deneyimli askeri kadrolar oluşturuyordu ve İngilizler ayaklanma sırasında büyük miktarda silah ve mühimmata el koymuştu. Bu ağır askeri kayıplar, İngiltere Filistin sorununu BM'ye götürdüğü ve Filistinliler ile Yahudiler arasında ülkeyi kontrol mücadelesi başladığında etkisini gösterecekti (Khalidi, 2001: 27).

Filistin ayaklanmasının yanı sıra, yaklaşan İkinci Dünya Savaşı öncesinde petrol kaynakları nedeniyle Ortadoğu'nun artan önemi ve Arap ülkelerinin Almanya'nın yanında yer almalarını önleme çabası, İngiltere'yi Filistin meselesini yeniden ele almaya zorlamış ve Mayıs 1939'da MacDonald Beyaz Kitabı yayınlanmıştır. Bu belgeyle; Filistin'in bir Yahudi devleti olmasının İngiltere'nin politikaları arasında yer almadığı belirtiliyor, Yahudi göçünün beş yıl boyunca 75 binle kısıtlanması, bu süre sonunda Filistinliler devamını istemezse tamamen kesilmesi, Yahudilere toprak satışının belirli bölgelerle sınırlandırılması ve Filistin'e 10 yıl sonra bağımsızlık verilmesi öngörülüyordu (Cleveland, 2015: 288). Manda döneminde yayınladığı raporlar, İngiltere'nin, Filistinliler ile Yahudilerin uzlaşmaz talepleri arasında paralize olduğunu, Filistin ayaklanmaları ve Siyonizme desteği arasında, baskının doğduğu kaynağa bağlı olarak farklı çözümler üretip, sonra geri çekildiğini göstermekteydi (Khalaf, 1991: 65).

Nazi Almanyası'ndan kitlesel kaçışların sürdüğü bir dönemde yayınlanan MacDonald Beyaz Kitabı, Siyonistlerin İngiliz manda yönetimine karşı silahlı mücadele kararı almalarında büyük rol oynamıştır. Beyaz Kitap, AYK tarafından da reddedilmiş, Hüseyin radikal grupların etkisi ve bağımsızlığın 10 yıllık geçiş süresine bağlanması nedeniyle belgeyi kabul etmemiştir.

Arap Ligi ise 1944'deki kuruluş toplantısı sonunda yayınlanan İskenderiye Protokolüyle 1939 Beyaz Kitabı'nda yer alan taahhütleri Arapların kazanılmış hakları olarak kabul edecektir (Armaoğlu: 69).

Filistinlilerin siyasi faaliyetlerinin kısıtlanması ve liderlerinin sürgünden dönmesine izin verilmemesi nedeniyle artan zayıflık ve bölünmüşlükleri savaştan sonra da devam etmiş, yeniden örgütlenme ve AYK'yı canlandırma girişimleri başarısızlığa uğramış, bu durum, kendilerini harekete geçirecek liderlikten yoksun kalmalarına neden olmuştur. Bu yüzden Filistin'i kurtarma ve İsrail devletinin doğuşunu önleme görevini Arap devletleri üstlenmiştir (Kumaraswamy, 2009: IX-IXI). Arap Ligi, Haziran 1946'da bir Filistin Komitesi ile Filistin Fonu ve Hüseyin başkanlığında Filistin İçin İcra Komitesi oluşturulmasına karar vermiştir. Arap Ligi ile ortak hareket ettiği görüntüsüne karşın Abdullah, taksimi halinde Filistin'in Arap kısmını Ürdün'e katma niyetini sürdürmüştür. (Armaoğlu: 70-71). 1921'de İngiltere tarafından Maverai-Ürdün yönetimine getirilen Abdullah, büyük Haşimi imparatorluğu ve halifeliği düşüncesine inanmış, yaşamı boyunca politik mevcudiyet ve etkisini Maverai-Ürdün/Ürdün sınırları ötesine taşımaya çalışmış, Büyük Suriye idealinden hiçbir zaman vazgeçmemiştir. Abdullah, Filistin ve Maverai-Ürdün'ü kapsayan, Arapların ve Yahudilerin eşit olarak yaşayacakları, kendisinin yönetiminde bir 'Semitik Krallık' kurmayı amaçlamaktaydı (Shlaim, 2007). Abdullah'ın bu tutumu, BM'de taksim kararının alınması sonrasında Filistin sorunu bakımından büyük önem arz edecektir. Zira Abdullah Filistin'in taksimi kararından önce Yahudi Ajansı ile gizli görüşmeler yapmış, Yahudi Ajansı Abdullah'ın BM tarafından Yahudi devletine bırakılan alana girmeme sözüne karşılık, Arap devleti olarak işaretlenen alanın çoğunun Ürdün tarafından ilhakını kabul etmişti (Shlaim, 2007).

4. İSRAİL'İN KURULMASI VE ARAP-İSRAİL ÇATIŞMASI

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Yahudi soykırımının boyutlarının öğrenilmesi, yarattığı şokun yanı sıra, uluslararası toplumda Yahudi davasına karşı büyük bir sempati doğurmuştur. Yahudi devletinin kurulması yalnızca haklı bir dava olarak değil, aynı zamanda Avrupa'daki Yahudi mülteciler sorununa da kısmi bir çözüm olarak görülmüştür (Best ve diğ., 2012: 134). Mültecilerin Filistin'e yerleştirilmeleri için Yahudi göçüne koyduğu sınırlamaları kaldırması konusunda özellikle ABD'nin yoğun baskısıyla karşılaşan İngiltere, bir yandan da Yahudilerin Filistin manda yönetimine yönelik şiddet eylemlerine maruz kalmıştır. Savaş sırasında Avrupa'dan akan göç dalgalarını ve illegal yollardan gelen göçmenleri engellemek için katı tedbirler alan İngiltere'nin tutumu, Siyonistlerin İngiltere'ye yönelik tepkilerini ve Yahudi devletinin güç kullanılarak kurulması kararlılıklarını güçlendirmiştir. Diğer yandan Siyonistler, değişen uluslararası güç dengesinde öne çıkan ABD'nin siyasi desteğini kazanmanın önemini de anlamışlardır. 1939 Beyaz Kitabı'nın kesinlikle reddedildiği, Filistin'e serbest göç ve Yahudi çoğunluğuna dayalı bir Yahudi devleti kurulması kararlarının alındığı 1942 Biltmore Konferansı'ndan (Yılmaz Şahin, 2016: 52) sonra ABD, uluslararası Siyonist faaliyetlerin merkezi olmuştu. 1945'te başkanlığa gelen Harry Truman, Siyonist lobinin artan etkisiyle 1948'e kadar Biltmore Programı'nı savunmuştur (Cleveland, 2015: 289-290).

ABD ve İngiltere'nin 1945'ten itibaren, sadece mülteciler meselesini değil, genel olarak Filistin meselesini ele almak üzere birlikte ve ayrı ayrı yaptıkları çalışmalardan sonuç alınamayınca İngiltere Filistin sorununu BM'ye götürmeye karar vermiştir. BM Filistin Özel Komitesi'nin Filistin'in taksimini ve Arap ve Yahudi devletlerinin kurulmasını öngören Çoğunluk Planı'nın 29 Kasım 1947'de kabulüyle Filistin sorunu kritik bir dönemece girmiştir. Kararın kabulünde ABD ve Sovyetler Birliği'nin tutumu belirleyici olmuş, İngiltere'nin en kısa sürede bölgeden çekilmesini ve meydana gelecek boşluktan yararlanarak Ortadoğu'ya girmeyi planlayan Sovyetler Birliği, Arap ülkelerinin beklentilerini boşa çıkararak kararı kabul etmiştir (Armaoğlu: 89). ABD askeri ve dışişleri yetkililerinin aksi yöndeki tavsiyelerine karşın, Yahudi

lobisinin etkisi altındaki Başkan Truman da taksimden yana tavır almıştır (Khouri, 1985: 51). Siyonistler başlangıçta karşı çıktıkları Çoğunluk Planı'nı sonradan kabul etmiş, daha BM'deki görüşmeler sırasında taksim kararına şiddetle direneceklerini belirten Arap ülkeleri, kararın ardından askeri hazırlıklara başlamışlardır.

Taksim kararının alındığı Kasım 1947'den İngiltere'nin Filistin'den çekildiği 14 Mayıs 1948'e kadar olan dönemde Filistin'de toplumlar arası çatışmalar şiddetlenmiş, Yahudi güçlerinin, BM kararıyla Yahudilere ayrılan toprakları kontrol altına almak amacıyla düzenledikleri saldırılar karşısında dağınık Filistin güçlerinin karşı koyma çabaları sonuçsuz kalmış, belli başlı Arap merkezleri Yahudilerin eline geçmiş, 400 bin civarında Filistinli kaçmak zorunda kalmıştır. Siyonistlerin üstün ve disiplinli güçlerine karşılık Filistin liderliğindeki bölünmüşlük, Filistin politik kurumlarının zayıflığı, eğitilmiş ve düzenli Filistin güçlerinin eksikliği, merkezi komuta yapısının yokluğu ve güvenilir silah kaynaklarının olmaması, Filistin toplumunun çöküşüne yol açan başlıca faktörler olmuştur (Khalidi, 2001: 13-15). Filistinliler bu ağır travmadan sonra uzun süre toparlanamayacak, Filistin mücadelesi Filistinli olmayan Arapların liderliğinde şekillenecektir. Arap devletlerinin Filistin'in kurtarılması amacıyla Mayıs 1948'de İsrail'e savaş açmasıyla Filistin sorunu Arap-İsrail sorununa dönüşecektir.

4.1. 1948 Arap-İsrail Savaşı

15 Mayıs 1948'de Ürdün, Irak, Suriye, Mısır ve Lübnan ordularının Filistin'e girmesiyle başlayıp, 7 Ocak 1949'da biten 1948 Arap-İsrail Savaşı'nın ilk günlerinde Araplar, nispi bir üstünlük elde etmiş, Mısır Gazze'yi, Ürdün Kudüs'ün doğu kesimi dahil, Batı Şeria'yı almıştır. Ancak ateşkes sırasında, ambargoya rağmen, Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya kanalıyla silah sağlaması (Armaoğlu: 95) ve insan ve ateş gücünü takviye etmesi sayesinde İsrail toparlanarak, üstünlüğü ele geçirmiştir. Arapların savaşı kazanamayacağı anlaşılınca 1949'da yapılan ateşkes anlaşmalarıyla nihai olmayan ateşkes sınırları belirlenmiştir. Buna göre, Filistin; İsrail, Mısır, (Gazze Şeridi) ve Ürdün (Doğu Kudüs ile Batı Şeria) arasında paylaşılmıştır (Cleveland, 2015: 297). İsrail, "bütünlüklü ve savunması mümkün bir sınır" elde etmiş, Filistin, Taksim Planı'na göre elinde olması öngörülen toprakların büyük kısmını kaybetmiş, Kudüs bölünmüş, yaklaşık 150 bin Filistinli İsrail, 450 bin Filistinli Ürdün, 200 bin Filistinli de Mısır yönetiminde kalmış, 750-800 bin civarında Filistinli mülteci durumuna düşmüştür (Best ve diğ., 2012: 144).

İsrail, 1948 Arap-İsrail Savaşı'nda Filistinlilerin savaşın bir sonucu olarak topraklarını kendilerinin terk ettiğini, İsrail'in bundan sorumlu olmadığını ileri sürmektedir. İsrail, 1948-1951 yılları arasında ülkesine gelen 600 bin civarında Yahudi göçmeni, boş Filistin köylerine, kentlerdeki boş binalara, çiftlik arazilerine yerleştirmiştir (Cleveland, 2015: 394-395). Yani, Filistinlilerin dönecekleri bir evleri, işleyecekleri bir toprakları kalmamıştır. BM Genel Kurulu'nun 194 sayılı kararı, geri dönüşlerini kendi isteklerine bırakarak, Filistinlilerin İsrail'den kendi iradeleri ile ayrıldıkları fikrini üstü kapalı bir şekilde kabul etmekte, "komşuları ile barış içinde yaşamak isteyen" mültecilerin dönüşlerinin sağlanması gibi bir ifadeyle de adeta Filistinlilerin, "komşuları ile barış içinde yaşamak istemedikleri için" İsrail'i terk ettiklerini ima etmektedir.

Filistinli mülteciler, Lübnan, Ürdün, Suriye, Mısır, Gazze Şeridi ve Batı Şeria'daki mülteci kamplarıyla, durumları daha iyi olanların gidebildikleri diğer Arap ülkeleri, Avrupa ve Kuzey Amerika'ya dağılmış, geniş bir diaspora oluşturmuşlardır. Mülteci kamplarında yaşayan Filistinliler, Ürdün dışında vatandaşlık hakları kazanmamış, sınırlı çalışma imkanlarına, kısıtlı hareket özgürlüğüne sahip olmuş, siyasal faaliyetleri de kuşkuyla karşılanmıştır. Kamplarda tutulmaları ve yaşadıkları toplumlarla bütünleşmemeleri, mültecilerin Filistinli kimliklerini korumaları sonucunu doğurmuştur. Bununla birlikte, 1967 Arap-İsrail savaşının ağır

sonuçlarının yarattığı bağımsız çizgide bir siyasi liderliğe sahip oluncaya kadar, kaderlerini Arap ülkelerine bağlamışlardır.

1967'deki ikinci Arap-İsrail Savaşı'na kadar olan dönem, İsrail'den intikam alma duygularının güçlü olduğu, Nasırcılığın Arap milliyetçiliğine yeni bir ruh ve güç katıp, tüm bölgede etkisini sürdürdüğü ve 1955 tarihli Bağdat Paketi'nin yol açtığı Batı aleyhtarı tepkiden yararlanan Sovyetler Birliği'nin Arap ülkeleri üzerinde etkisinin artmaya başladığı bir dönem olmuştur. 1957'de bölge ülkelerine ekonomik yardımın yanısıra, komünizm tehdidine karşıaskeri yardımda bulunmayı öngören Eisenhower Doktrini'yle, Soğuk Savaş'ın yarattığı bloklaşma Ortadoğu'yu da etkisi altına almıştır. Arap-İsrail sorunu söz konusu olduğunda, bu kamplaşma, ABD-İsrail/SSCB-Arap ülkeleri şeklinde kendisini göstermiştir. Sovyetler Birliği'nin ilk Arap-İsrail savaşında İsrail'i desteklerken, ikincisinde Arapları desteklemesi, bölgeye yerleşmek için gerilim yaratma ve bunu istismar etme anlayışını bir kez daha ortaya koymuştur.

1948 Savaşı,Filistin meselesine ilişkin olarak Arap ülkeleri arasında ciddi bir mücadeleye yol açmıştır. Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni kontrol altında tutmaları nedeniyle soruna doğrudan müdahil olan Ürdün ve Mısır'ın iki tarafında yer aldığı bu mücadele, Filistinlilerin temsil edilmesi ve Filistin siyasi oluşumu (entitesi) meselesi etrafında yürütülmüştür

4.2. Filistin Sorunu Konusunda Ürdün ile Mısır Arasındaki Mücadele

1948 savaşı devam ederken, Eylül 1948'de Hüseyini başkanlığındaki AYPK, bütün Filistin topraklarını içine almak üzere Gazze'de bir Filistin hükümeti (*All-Palestine Government*) kurulduğunu ilan etmiş ve cumhurbaşkanlığına Hüseyini'yi getirmiştir. Bu hükümetin kurulmasındaki ana amaç, Ürdün Kralı Abdullah'ın Filistin topraklarını ilhak niyetini önlemektir. Arap Ligi ve özellikle Mısır tarafından desteklenen hükümet, Ürdün dışındaki Arap ülkelerince tanınmasına karşın, yöneteceği bir halkı, toprağı, ordusu, bütçesi olmadığı için kağıt üstünde kalmıştır (Shemesh, 1996: xiii). Mısır Kralı Faruk'un Gazze üzerinden ve Hüseyini vasıtasıyla yaptığı bu hamleye Abdullah, Aralık 1948'de, Eriha Kongresi'nde Filistin topraklarının Ürdün ile birleştirilmesi ve Abdullah'ın "Bütün Filistin'in Kralı" ilan edilmesiyle karşılık vermiştir. Ürdün parlamentosu da Nisan 1950'de Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ün Ürdün'e ilhakını onaylayacaktır (Armaoğlu: 102). Ürdün'ün Batı Şeria'yı ilhak kararı Filistin'in bağımsızlığı düşüncesini ortadan kaldırmış, Gazze'deki Filistin hükümetinin çöküşünde de en kritik unsur olmuştur. Taksim Planı'nda Filistin'e bırakılan toprakların çoğunu işgalleri altında tutan Arap ülkelerinin bu topraklarda bir Filistin devleti kurmayı başaramamaları –en azından 1967'ye kadar- Filistin devletinin kurulamamasından İsrail ölçüsünde sorumlu olduklarını göstermekte ve Filistin davasını zayıflatmaktaydı (Kumaraswamy, 2009: Ixi).

Ürdün 1954'de vatandaşlık hakkı vereceği Filistinlilerin parlamentoda temsiline de imkan tanımıştı. Filistinliler büyük Ürdün toplumunun bir parçası olarak kabul edilmekte, ayrı bir Filistin kimliğine vurgu yapılmamaktaydı (Köprülü, 2009: 200). İlhak kararı, Ürdün'ün demografik yapısında önemli bir değişikliğe yol açmış, Filistinliler nüfusun üçte ikisini meydana getirirken, Doğu Şerialılar olarak adlandırılan yerli Ürdünlüler azınlık durumuna düşmüştür. Bu demografik yapı, Ürdün'ün Filistinlileri temsil ettiği iddiasına dayanak oluşturacağı gibi, rejimini tehdit eden bir nitelik de kazanacaktır.

Ürdün'ün Filistinlileri asimile etmeyi amaçlamasına karşılık Mısır, Gazze Şeridi ile Mısır'ı ayrı tutmuş, Gazze Şeridi'nin Filistin'in bağımsızlığına kadar Mısır'ın "emanetinde" olduğunu ve gerçek sahiplerine döneceğini savunmuş, Ürdün bakımından da Batı Şeria'nın aynı durumda olması gerektiğini, ancak Ürdün'ün Batı Şeria'yı ilhak ederek Filistin'in varlığını/bağımsızlığını ortadan kaldırdığı görüşünü ileri sürmüştür (Shemesh, 1982: 8).

1952’de Nasır liderliğindeki Hür Subaylar Hareketi’nin Mısır’da iktidarı ele geçirmesinden sonra başlatılan Filistin fedai eylemlerinin kısa ömürlü olması, Mısır’ı yeniden bir Filistin hareketi başlatmaya sevk etmiş, bu çerçevede 1959’da Filistin siyasi oluşumu meselesi Arap Ligi’nin gündemine getirilmiştir (Armaoğlu: 220-222).

Nasır’a göre İsrail, Arap-İsrail çatışmasının İsrail ile Filistinliler arasında değil, İsrail ile Arap devletleri arasında olduğunu kanıtlamayı ve böylece Filistin meselesini bitirmeyi amaçlamaktaydı. Bu yüzden Mısır, Filistin unsurunun varlığını kanıtlayacak Filistin temsili kurumlarının oluşturulmasını gerekli görüyor, Filistin faktörünün İsrail’e karşı Arap mücadelesini meşrulaştıracağını düşünüyordu (Shemesh, 1982: 4).

Filistin halkını temsil edecek bağımsız siyasi kurumlar oluşturulması ve Filistinlilerin seçilmiş temsilcileri kanalıyla uluslararası platformlarda temsil edilmeleri amacıyla gündeme getirilen öneri, nihai olarak Filistin topraklarında bir siyasi oluşum/devlet kurulmasını hedeflemekteydi. Filistin siyasi oluşumunun esas itibarıyla Batı Şeria’da kurulacak olması, bu topraklardaki egemenliğinin sona ermesi anlamına geleceği için Ürdün plandan rahatsızlık duymuştu. Ürdün sadece Batı Şeria’yı kaybetmekle kalmayacak, aynı zamanda burada oluşacak siyasi oluşumun, Filistin halkının seçilmiş temsilcisi olarak Doğu Şeria’daki Filistinlileri temsil ettiği iddiasıyla karşılaşacaktı. Mısır, Batı Şeria’da bir Filistin devleti kurulmasının Haşimi Krallığı’nın küçülmesi, hatta sona ermesi anlamına geldiğinin farkındaydı. Nasır’ın uzun vadedeki amacı, muhtemelen yalnızca Ürdün rejiminin düşmesi değil, fakat Ürdün’ün yerini alacak bir Filistin devletinin kurulmasıydı (Shemesh, 1982: 7-8).

Ürdün Kralı Hüseyin, Mısır’ın planının Ürdün’ün bütünlüğü ve istikrarı için oluşturduğu tehdidi dikkate alarak plana tüm yönleriyle karşı çıkmıştır. Bu çerçevede Ürdün, öncelikle temsil meselesi ile ilgili olarak Ürdün hükümetinin Ürdün’de yaşayan Filistinlilerin tek yasal temsilcisi olduğunu, Ürdün vatandaşları adına konuştuğunu ve Filistinlilerin büyük bir çoğunluğunu temsil ettiğini savunuyordu. Ürdün’ün ikinci argümanı, Batı Şeria’nın ilhakının, Batı Şeria sakinlerinin Ürdün’le birleşme iradesinin sonucu olduğu ve Filistin sorununun çözümüne yönelik bir planın Ürdün’ün mevcut statüsünü tanımak zorunda olduğuydu (Shemesh, 1982: 24-25). Ürdün’ün diğer bir tezi, Filistin siyasi oluşumu probleminin yalnızca kapsamlı bir Arap planı çerçevesinde tartışılması gerekliliğiydi. Mısır’ın aksine Ürdün, Arap-İsrail çatışmasının Filistin halkı ile İsrail arasında değil, Arap dünyası ile İsrail arasında olduğunu ve bu soruna çözüm bulma sorumluluğunun tüm Araplara ait olduğunu ileri sürüyordu. Ürdün bu şekilde, Filistinlilere sorumluluk vererek temsili Filistin kurumlarına yol açacak Mısır planını bertaraf etmeyi amaçlamaktaydı. (Shemesh, 1982: 25).

Ancak Ürdün, 1959-1963 arasındaki Filistin siyasi oluşumu planlarına karşı mücadelesinde başarılı olamamıştır. Nitekim Arap Ligi, Eylül 1963’te Kahire’de yaptığı toplantıda bir Filistin siyasi oluşumu teşkiline, Filistinlilerin sürgünde hükümet kurlmalarına ve bir ulusal konsey seçmelerine ve Filistin Kurtuluş Ordusu’nun oluşturulmasına karar vermiştir (Armaoğlu: 222). Bunun ardından Mayıs 1964’te Doğu Kudüs’te toplanan ilk Filistin Ulusal Konseyi (FUK)’nde Filistinli Arapların temsilcisi olarak FKÖ’nün kurulduğu açıklanmıştır. FKÖ, Filistin’in İngiliz mandası altındaki tarihi Filistin toprakları olduğunu kabul ederek İsrail’in varlığını reddediyor, BM’nin taksim kararı ile Balfour Deklarasyonu’nun geçersiz olduğunu ilan ediyor, Filistin’in kurtarılmasının meşru savunma hareketi olduğunu açıklıyordu (Armaoğlu: 223).FKÖ, başlangıçta Nasır’ın politikaları doğrultusunda bir çizgi izleyecek, 1967 Arap-İsrail Savaşı sonrasındaki gelişmeler ve Filistin mücadelesinde El Fetih’in ön plana çıkmasıyla 1969’dan itibaren farklı bir yaklaşım benimseyecektir.

4.3. 1967 Arap-İsrail Savaşı

Haziran 1967’deki Altı Gün Savaşı olarak da bilinen Arap-İsrail Savaşı, 1966’da Suriye’de Baas Partisi’nin iktidara gelmesinden sonra artan Suriye-İsrail gerginliği, Suriye ile

Mısır arasında karşılıklı savunma anlaşması imzalanması, Suriye ve Ürdün'den İsrail'e yönelik olarak sürdürülen Filistin gerilla faaliyetleri nedeniyle, İsrail'in kendisini kuzeyden ve güneyden iki düşman devlet arasında sıkışmış hissetmesi ve önleyici amaçlı bir hareket planlamasıyla gündeme gelmiştir. Mısır'ın, Ruslardan gelen, İsrail'in Suriye sınırına yığınak yaptığı istihbaratı üzerine, önce Sina'ya girip, buradaki BM gücünün çekilmesini sağlayarak, İsrail ile arasındaki tampon bölgeyi ortadan kaldırması ve ardından Tiran Boğazı'nı kapatması, İsrail tarafından savaş nedeni olarak kabul edilmiştir (Best ve diğ., 2012: 469-470). İsrail Hava Kuvvetleri'nin 5 Haziran 1967'de Arap havaalanlarına eş zamanlı saldırısıyla henüz havalanmamış, 304 Mısır, 53 Suriye ve 287 Ürdün uçağı vurulmuş, hava üstünlüğü 10 Haziran'a kadar süren kara savaşında İsrail'in, Mısır, Suriye ve Ürdün'ü rahatça yenmesine yol açmıştır. Bu şekilde, Gazze Şeridi, Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ün, yani tüm Filistin topraklarının ve Suriye'nin Golan Tepeleri ile Mısır'ın Sina Yarımadası'nın kontrolünü ele geçiren İsrail, topraklarını üç katına çıkarmış, güvenliği için çok önem verdiği stratejik derinliği kazanmıştır (Best ve diğ., 2012: 471). Kudüs'ün tamamen İsrail hakimiyetine girmesi sadece Arap ülkelerinde değil, tüm Müslüman dünyasında büyük tepkiye yol açmıştır.

Savaş, Filistinli mülteciler meselesine yeni boyutlar katmış, İsrail ele geçirdiği topraklar ile birlikte 1,5 milyon civarında Filistinli nüfusla nasıl başa çıkacağı sorunuyla karşı karşıya kalmıştı. Toprakların elde tutulması, Filistinli sakinlerine İsrail yurttaşlığı verilmesini gerektirebileceğinden, demografik dengeyi İsrail aleyhine değiştirebilecek, devletin Yahudi karakterini bozabilecek bir durum olarak görülmekteydi. Sorun, askeri yönetim kurup, yetki ve sorumluluğu askeri idareye transfer etmek suretiyle aşılmıştır (Fahredden ve Çalışkan, 2000).

Savaş sonunda kabul edilen 242 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı, İsrail'in 1967'de işgal ettiği topraklardan çekilmesini öngörmekte, bölgedeki her devletin "güvenlikli ve tanınmış sınırları" içinde yaşaması hakkını kabul etmekteydi. Mısır, Ürdün ve İsrail kararı tanımış, Suriye ise tanımamıştır. Ancak, Arap ülkeleri önce İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini, İsrail ise önce müzakere masasında "güvenlikli ve tanınmış sınırların" tespit edilerek, çekilmenin buna göre yapılması gerektiğini savunmuştur (Armaoğlu, 1991: 709-710). Bu durum, barışçı ve taraflarca kabul edilmiş bir anlaşma yapılmasına uzun yıllar imkân vermemiştir. Kararın bir diğer unsuru da, Filistinli mülteciler sorununa adil çözüm getirilmesi çağrısıydı. FKÖ, Filistinlilerden devlet kurma hakkı olan bir halk olarak değil, sadece bir mülteci sorunu olarak söz edilmesi ve İsrail'in var olma hakkını tanıması nedeniyle 242 sayılı kararı kabul etmemiştir (Cleveland, 2015: 398).

1967 Arap-İsrail savaşının Filistin sorunu bakımından en önemli sonucu, Filistinlilerin kendi mücadelelerinin sorumluluğunu üstlenmeleri olmuştur. 1947-1967 arasında Arap devletleri Filistinliler adına konuştuklarını ileri sürmüşler, Filistinlilerin siyasi sürece aktif katılımını desteklememişlerdir. 1967'deki topyekûn yenilgiyle bu iddialar sona ermiş ve o güne dek Araplar arası siyasetin aracı olan FKÖ, tamamen yeni bir rol elde etmiştir (Lewis, 2015: 458).

El Fetih Lideri Yaser Arafat'ın başına geçmesiyle FKÖ, Arap ülkelerinden olabildiğince bağımsız bir politika izlemeyi hedeflemiş, sonunda bir Filistin milli kimliği oluşturmayı başarmıştır. Milli kimliklerini keşfeden Filistinlilerin, Arap-İsrail çatışmasının aslında İsrail ile Filistin arasındaki bir sorun olduğu konusunda uluslararası toplumu bilinçlendirmesiyle (Cleveland, 406), Filistin yeniden merkezi konumuna dönecektir. Arap-İsrail çatışması ise Arap devletlerinin artık kendi topraklarını kurtarmaya öncelik verdiği 1973 Arap-İsrail Savaşı'yla devam edecektir.

4.4. 1973 Arap-İsrail Savaşı

Nasır'ın 1971'deki ölümünden sonra yerine gelen yardımcısı Enver Sedat, İsrail'in Sina'dan çekilmesini ve Süveyş Kanalı'nın yeniden uluslararası deniz trafiğine açılmasını

sağlamak ve bozulan ekonomiyi düzeltmek için, hem savunma harcamalarının yükünden kurtulup, hem Amerikan yardımı alabilmek düşüncesiyle, İsrail ile barış yapılmasını planlamış, ancak, o günkü sınırlarını güvenliği için hayati önemde gören İsrail bu öneriyi kabul etmemiştir (Best ve diğ., 2012: 474). Bunun üzerine Sedat, İsrail Ordusu'nun sanıldığı kadar güçlü olmadığını göstererek ABD'nin devreye girmesini sağlamak amacıyla savaşı bir diplomasi aracı olarak kullanmaya karar vermiştir (Cleveland, 417). Bu çerçevede, Mısır, Suriye ve Ürdün arasında yapılan savaş planlamalarının ardından, İsrail'in Yom Kippur tatilinde olduğu 6 Ekim 1973'te Mısır ve Suriye kuvvetleri iki ayrı cepheden İsrail'e saldırıya geçmişlerdir (Armaoğlu, 1991: 718-719). Mısır Ordusu Süveyş Kanalını geçmeyi, Suriye Ordusu da Golan'ı işgal etmeyi başarmıştır. Ancak İsrail'in, ABD'nin havadan cephe ikmalini yaparak yardımda bulunduğu karşı saldırısı üzerine durum değişmiş ve ateşkes ilan edilmiştir. 1974'de, ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in "mekik diplomasisi" sonucunda, İsrail ile Mısır ve Suriye arasında ayırma anlaşmalarının imzalanması önemli bir gelişme olmuştur. Bu anlaşmalar, İsrail'in işgal ettiği topraklardan -Sina ve kısmi olarak Golan- çekilebileceğini göstermiş ve FKÖ'nün politikasında bazı değişikliklere yol açmıştır. İsrail ile Ürdün arasında bir ayırma anlaşması yapılması halinde, 1967'de Ürdün'den alınan Batı Şeria'nın bu ülkeye iade edilme olasılığı ve ABD'nin FKÖ'yü devre dışı bırakıp Ürdün ile anlaşmayı tercih edeceğinin anlaşılması, Arap ülkelerini ve FKÖ'yü harekete geçirmiştir.

FKÖ, Haziran 1974'te 10 maddelik bir siyasi program kabul ederek Filistin topraklarının İsrail'den kurtarılan herhangi bir parçasında bağımsız ulusal otorite kuracağını açıklamıştır. Bu değişiklik, FKÖ'nün Batı Şeria ve Gazze'de bir Filistin devleti kurulmasını onayladığı ve zımnen de olsa İsrail'in varlığını tanıdığı şeklinde yorumlanmıştır. Bununla birlikte, siyasi programda 242 sayılı BM kararı reddedilmekte ve İsrail'e karşı silahlı mücadelenin sürdürüleceği belirtilmektedir. Siyasi programın açıklanmasından sonra Ekim 1974'te Rabat'ta yapılan Arap Zirvesi'nde FKÖ'nün Filistin halkının tek meşru temsilcisi olarak tanınması, Ürdün'ün Filistinlileri temsil iddiasına ciddi bir darbe olmuştur. Bu nedenle Kral Hüseyin, kararı ancak Arap ülkelerinin yoğun baskıları ve maddi yardım taahhütleri karşılığında kabul etmiştir. Ancak gerçekte Ürdün, ABD ve İsrail'in terör örgütü olarak gördüğü FKÖ'ye yönelik tutumu nedeniyle, FKÖ'nün temsilcilik rolünü yerine getirebileceğine inanmamaktadır. Ayrıca Ürdün'e göre, Rabat Zirvesi kararı Filistin halkına danışılmadan alınmış ve FKÖ Filistin halkına empoze edilmiştir (Susser, 1994: 214-217).

1973 Arap-İsrail savaşının bir diğer sonucu, Arap ülkelerinin petrolü Batıya karşı silah olarak kullanmaya karar vermeleri ve bütün dünyada bir petrol krizinin ortaya çıkması olmuştur. Petrol üreticisi Arap ülkelerinin Suriye ve Mısır'ı desteklemek amacıyla, İsrail işgal ettiği Arap topraklarından çekilinceye kadar petrol üretimini kısıcaklarını açıklamaları petrol fiyatlarını hızla yükseltmiştir. Petrol fiyatlarındaki artışlar, özellikle Batı Avrupa ve Japonya'da paniğe neden olmuş, ancak sarsıntı kısa sürede atlatılmıştır. Sonuçta, BM'nin 242 ve 1973 savaşı sonunda kabul edilen aynı içerikteki 338 sayılı kararlarının desteklendiğine dair yapılan bazı açıklamalar dışında, Batılıların ve ABD'nin Ortadoğu politikasında ciddi bir değişiklik meydana gelmemiştir.

1973 savaşı sonunda Mısır, yalnızca Sina'yı geri almakla kalmamış, ABD ile ilişkilerini geliştirerek, Sovyet kampından uzaklaşmaya başlamıştır. Mısır gibi önemli bir Arap ülkesinin ABD ile yakınlaşması, Ortadoğu'da dengeleri ciddi şekilde etkileyecektir. Esasen 1973 savaşının en önemli sonuçlarından biri 1978 Camp David anlaşmalarına giden yolu açmış olmasıdır. Camp David anlaşmalarıyla Mısır, İsrail ile ikili barışın sağlanmasından ziyade, kapsamlı bir Ortadoğu barışını ve Filistin sorununun çözümünü amaçlamaktaydı. Ancak, İsrail'in olumsuz tutumu buna imkan vermemiştir.

İsrail-Mısır barışı, Arap dünyasında büyük bir tepkiyle karşılanmış, Arap ve Filistin davasına ihanet olarak görülmüş, Mısır'ın Arap Ligi'nden çıkarılmasına neden olmuştur. ABD, ilk kez bir Arap ülkesinin İsrail ile barış anlaşması imzalamasını ve en büyük Arap ordusunun savaştan çekilmesini sağlayarak, İsrail'in güvenliği için çok önemli bir adım atmıştır. Mısır'ın "Arap düşmanlık çemberinden" ayrılması, 1948 savaşı sonrasında İsrail devletini meşru kabul etmeme ve boykot politikası izleyen Arap stratejisindeki ilk büyük çatlaktır (Rabinovich ve Brun, 2017). Ancak, anlaşmanın diğer Arap ülkelerini de İsrail ile uzlaşmaya yönelteceği beklentisi gerçekleşmemiş, aksine Arapların İsrail'e yönelik tutumu sertleşmiştir. Bunun başlıca nedenlerinden biri, aşırı sağcı görüşleriyle tanınan Menahem Begin başkanlığındaki Likud hükümetinin uyguladığı ilhak ve yerleşim politikalarıdır.

Likud hükümeti Camp David'den hemen sonra Ekim 1978'de Tel Aviv'deki bakanlıkları Kudüs'e nakletmeye başlamış, 1980'de Doğu Kudüs'ü ilhak ederek Kudüs'ü İsrail'in bölünmez ve ebedi başkenti ilan etmiş, 1981'de de Golan'ı ilhak etmiştir (Armaoğlu, 1991: 746-747). Öte yandan, işgal altındaki topraklarda, özellikle "Judea ve Samaria" olarak adlandırılan Batı Şeria'da Yahudilerin ebedi ve tarihi hakları olduğu belirtilerek yoğun bir yerleşim politikası uygulanmaya başlanmıştır.

Likud, FKÖ'yü temsil gücünden yoksun bırakmak ve uluslararası alanda zayıflatmak amacıyla işgal altındaki topraklarda FKÖ karşıtı ya da en azından ondan bağımsız bir lider kadrosu yaratmayı hedeflemiştir. FKÖ'nün işgal altındaki topraklarda giderek artan etkisini de dikkate alan Likud Hükümeti, 1982'de Lübnan'a müdahale ederek, sadece FKÖ'nün bu ülkeden çıkarılmasını değil, aynı zamanda işgal altındaki topraklarda yükselen Filistin milliyetçiliğini de önlemeyi amaçlamıştır.

4.5. İsrail'in Lübnan'ı İşgali

1970-71'deki Ürdün iç savaşından sonra karargahını Lübnan'a taşımak zorunda kalan FKÖ'nün Lübnan'daki faaliyetleri, karmaşık sosyal-siyasal yapısı içindeki dengeleri etkileyerek Lübnan'ın istikrarsızlığını arttırmış, 1975-1976 iç savaşının çıkmasında önemli bir faktör olmuştur. FKÖ karargahı Beyrut'a taşınmadan önce de Lübnan, Filistinli gerillaların yoğun faaliyetine sahne olmakta ve Filistinli gerillaların Güney Lübnan'dan İsrail'e yönelik saldırıları 1969'dan itibaren Lübnanlı siyasetçiler arasında tartışma yaratmaktaydı. Lübnan yönetimindeki hakim grup olan Hıristiyanların İsrail'in misillemelerine maruz kalmamak için Filistinli gerillalara karşı Lübnan Ordusu'nu harekete geçirmeleri, Müslüman siyasetçilerin tepkisine neden olmuş, Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasında Filistinlilerin de dahil olduğu 1975-76 iç savaşının çıkmasını tetiklemiştir. Bu savaşta İsrail, Hıristiyan grupları ağır silah ve İsrail'de askeri eğitim vermek suretiyle desteklemiştir (Armaoğlu, 523).

Suriye'nin 1976'daki askeri müdahalesiyle ülkenin kontrolünün Filistinli gerillaların eline geçmesi önlenmiş, Arap devletlerinin devreye girmesiyle bir Arap Caydırma Gücü'nün (bu gücün büyük kısmı Suriye askerlerinden meydana geliyordu ve Suriye'nin Lübnan'da bulunmasına da meşruiyet kazandırıyordu) kurulmasına karar verilmiş, ancak Hıristiyan-Müslüman çatışmaları ve Filistinlilerin İsrail'e saldırıları devam etmiştir. 1978'de El Fetih militanlarının deniz yoluyla Lübnan'dan Hayfa'ya gelip bir otobüsü ele geçirmeleri ve Hayfa-Tel Aviv Karayolu'nda 34 İsrailli sivili öldürmeleri üzerine İsrail, Güney Lübnan'ı işgal etmiştir. Bu işgal uzun süreli olmamış, İsrail altı millik bir güvenlik kuşağı oluşturup, kontrolünü Maruni subay Saad Haddad liderliğindeki Hür Lübnan Ordusu'na bırakarak çekilmiştir (Armaoğlu, 534-537). Ancak 1982'de İsrail'in Londra Büyükelçisi'ne yönelik suikast girişimi, İsrail'in bu kez Lübnan'ı tümüyle işgal etmesine neden olmuştur. İsrail bu işgalle sadece FKÖ'yü değil, Suriye'yi de Lübnan'dan çıkarmayı, işbirliği yaptığı Falanjist lider Beşir Cemayel'in Cumhurbaşkanlığına gelmesini ve Lübnan'da kendisine yakın bir yönetim tesis ederek Lübnan'ın İsrail ile barış yapmasını sağlamayı amaçlamaktaydı

(Rabinovich ve Brun). Haziran 1982’de başlayan işgalin ilk günlerinde İsrail ile Suriye kuvvetleri arasında meydana gelen çatışmalarda 1000 civarında Suriyeli asker ölmüş, 300 kadar Suriye tankı ve 60’ dan fazla Suriye savaş uçağı imha edilmiştir (Armaoğlu, 544). Öte yandan, FKÖ’nün Beyrut’taki karargahı deniz, hava ve karadan kuşatma altına alınmış, iki aya yakın süre bombalanmıştır. Bu durum sivillerin de zarar görmesi nedeniyle ABD’nin hoşnutsuzluğuna yol açmış ve İsrail nezdindeki girişimleri sonunda Arafat’ın da kabul etmesiyle FKÖ’nün ağır silahlarını bırakarak Beyrut’tan ayrılması kararlaştırılmıştır. FKÖ’nün ABD, Fransa ve İtalya’nın oluşturduğu Çok Uluslu Güçgözetiminde Beyrut’tan ayrılmasından sonra Cumhurbaşkanı Beşir Cemayel’in öldürülmesi ve Falanjistlerin Sabra ve Şatilla Filistin mülteci kamplarındaki katliamlarının yarattığı tepkiler, İsrail’in diğer amaçlarını gerçekleştirmesine izin vermemiştir. İsrail’in, Lübnan’ın kendisine yönelik saldırılarda üs olarak kullanılmasını önleyecek garantileri elde etmeden Lübnan’dan çekilmeyeceğini açıklaması nedeniyle Mayıs 1983’te İsrail ile Lübnan arasında güneyde Lübnan Ordusu gözetiminde bir güvenlik bölgesi oluşturulmasını öngören bir anlaşma imzalanmış, bunun üzerine İsrail Güney Lübnan’a çekilmiştir. Ancak, Suriye’nin anlaşmayı tanımayacağını ve Lübnan’dan çekilmeyeceğini belirtmesi üzerine Lübnan hükümeti anlaşmayı feshetmiştir. Bu şekilde İsrail’in Güney Lübnan, Suriye’nin de Bekaa Vadisi ve Beyrut’taki fiili hakimiyetleri başlamıştır (Armaoğlu, 566-567).

FKÖ Lübnan’ı terke zorlandıktan sonra karargahını Tunus’a taşımış, İsrail’e karşı sınırdan eylem düzenleme kapasitesini kaybetmiş, işgal altındaki topraklarla bağlantısı azalmış, yaşadığı iç bölünmelerin de etkisiyle giderek zayıflamıştır. 1987’de İntifada’nın başlaması bu durumu değiştirecek, 1993’te İsrail ile FKÖ arasındaki Oslo Mutabakatı’na giden yolu açacaktır. Ancak Oslo’nun başarısızlığı, İsrail-Filistin barışına yönelik umutların giderek kaybolduğu, çatışma ve ayaklanmaların yeniden başladığı, Filistinliler arasında bölünmelerin, Hamas ile El Fetih arasında iki başlılığın yaşandığı bir sürece neden olacaktır. Arap-İsrail çatışması ise 1982’den itibaren yeni aktörlerle devam edecektir.

İsrail’in Lübnan’ı işgali üzerine İran, 1982’de “Siyonist işgaline karşı savaşmak için” İran Devrim Muhafızlarını Suriye kontrolündeki Bekaa Vadisi’ne göndermiştir. Burada eğitilen Lübnanlı Şiiler daha sonra Hizbullah’ın çekirdek kadrolarını oluşturmuştur (Adıbelli, 2017: 151). Arap-İsrail çatışmasının bir ürünü olan Hizbullah temelde Güney Lübnan’ı İsrail işgalinden kurtarmak, bunun yanı sıra Kudüs’ü de kurtarıp Müslüman bir yönetime kavuşturmak amacındadır (Best ve diğ., 2012: 504). Hizbullah Nisan 1983’te ABD’nin Beyrut Büyükelçiliği’ne, Eylül 1984’de Beyrut’taki Amerikan ve Fransız karargâhlarına gerçekleştirdiği intihar saldırılarıyla adını duyurmuş (eylemler İslami Cihad Örgütü adıyla üstlenilmiştir), 1984’de Amerikan ve Fransız vatandaşlarını kaçırap rehin alma eylemlerini başlatmış, 1992 ve 1994’de Arjantin’deki İsrail hedeflerine bombalı saldırılar düzenlemiştir (Deeb, 2013). Hizbullah’ın Arap-İsrail çatışmasındaki stratejisi, büyük ölçüde gerilla savaşına dayanmak suretiyle, Güney Lübnan’ı işgalini İsrail için hem insan hayatı hem de mali yönden pahalı bir hale getirerek İsrail askerlerini Lübnan’dan çıkarma amacına yönelikti. Bu amaçla sadece İsrail askerlerini ve müttefiklerini değil, sınır boyundaki İsrail köylerini füze saldırılarıyla hedef almıştır. Mayıs 2000’de İsrail’in bölgeden tek yanlı çekilmesini Hizbullah kendi stratejisinin sonucu olarak görmüştür (Best ve diğ., 2012: 505). Bu gelişme, Hizbullah’ın sadece Lübnan’da değil, tüm Arap dünyasında direniş hareketi olarak saygınlığını arttırmıştır. Ancak İsrail’in Lübnan’dan çekilmesi, işgale karşı direnişinin gerekçesini ortadan kaldıracığı için Hizbullah’ın İsrail ile devam eden bir çatışma alanına ihtiyacı vardı. Bu çerçevede Şebaa Çiftlikleri meselesi gündeme getirilmiş, İsrail’in, Suriye’ye ait olduğunu ileri sürdüğü bu toprak parçasında işgalinin devam etmesi, Hizbullah’a İsrail ile savaşı sürdürme imkanını vermiştir. Suriye de İsrail üzerinde baskı yapabilmek için Şebaa Çiftlikleri’nin Lübnan’a ait olduğunu görüşünü desteklemiştir (Best ve diğ., 2012: 485). 2005’te Lübnan eski

başbakanı Refik Hariri'nin öldürülmesiyle başlayan çalkantılı süreç, Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesine, Suriye karşıtı Lübnanlı siyasi partilerin güçlenmesine yol açarak Hizbullah'ın konumunu da olumsuz etkilemiştir. Bu nedenle, Haziran 2006'da Hamas'ın İsrail'de tutuklu Filistinli mahkumların serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla Gazze'de bir İsrail askerini kaçırmadan sonra Hizbullah'ın da Filistinlilerle dayanışma gerekçesiyle Temmuz 2006'da İsrail sınırını geçerek iki İsrail askerini kaçırması, Hizbullah'ın Lübnan politik sahnesinde yeniden güç kazanma arayışı ile de bağlantılı görülmüştür (Jones, 2010). Kaçırma eylemini İsrail'i iki cepheli bir savaşa zorlayarak bölgedeki stratejik dengeyi İsrail aleyhine değiştirme girişimi olarak yorumlayan ve İsrail'in 2000'de Güney Lübnan'dan, 2005'te Gazze'den tek yanlı çekilmesinin caydırıcılık kapasitesine zarar verdiğini düşünen İsrail askeri çevreleri, Hizbullah'ın eylemine kapsamlı bir operasyonla karşılık vermeyi kararlaştırmıştır (Jones, 2010). Bu çerçevede 34 gün süren Temmuz Savaşı başlamış, İsrail'in Hizbullah'ın tedarik yollarını ve destek temelini yok etmek amacıyla Güney Lübnan'daki sivil halkı hedef alması, 900 bin kişinin yerinden olmasına, 1000 civarında Lübnanlı sivilin ölümüne neden olmuştur. Ateşkes sağlandığında Hizbullah zafer kazandığını duyurmuşsa da, savaşın bedeli çok ağır olmuş, Lübnan'ın maddi kaybı dört trilyon ABD dolarını bulmuştur (Best ve diğ., 2012: 486-487).

4.6. Arap-İsrail Çatışmasını Sonlandırmaya Yönelik Girişimler

Arap-İsrail anlaşmazlığını çözüme kavuşturmak amacıyla pek çok barış planı gündeme getirilmişse de, tüm tarafların müzakere masasına gelmesini sağlayabilecek koşullar, 1990'da Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Körfez Krizi'nin bölgede yarattığı uygun atmosferde ortaya çıkmıştır. Arap-İsrail çatışması Soğuk Savaş'ın en önemli mücadele alanlarından biri olmuş ve büyük güçlerin farklı devletlerin yanında yer almaları, çözüm için gerçek bir adım atılmasını önlemişti. "Dünyanın başka yerlerindeki paralel barış süreçleri için olduğu gibi, Ortadoğu barış süreci için de, Soğuk Savaşın bitmesi gerekiyordu" (Lewis, 2015: 461).

Körfez Krizi, ABD'nin Soğuk Savaş'tan sonra nüfuz mücadelesinde rakipsiz kaldığının en önemli göstergesiydi ve Ortadoğu'da parametrelerini tek hegemonik güç olarak belirleyeceği bir süreci işaret etmekteydi. Körfez Krizi sırasında ABD'nin önemli Arap ülkelerinin desteğini sağlayabilme fırsatını elde etmiş olması ve İsrail ve FKÖ'nün zayıflayan siyasi konumları, 1991'de Madrid'de, İsrail ve Arap ülkeleri ile Filistinlilerin barış müzakerelerine başlamalarına imkan tanımıştır. ABD ve SSCB'nin ortak desteğinde gerçekleştirilen Ortadoğu Uluslararası Barış Konferansı, İsrail'i henüz tanımamış komşu Arap devletleri Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistinliler (İsrail'in FKÖ ve Doğu Kudüs ile bağlantılı Filistinliler ile görüşmeyi kabul etmemesi nedeniyle, Filistinliler konferansa Ürdün ile ortak heyet halinde katılmıştı) ile İsrail'i barışı müzakere etmek için ilk kez bir araya getirmekteydi (Cleveland, 2015: 548). Konferansla sadece ikili sorunların değil, bölgesel sorunların da ele alınması ve kapsamlı bir Ortadoğu barışının sağlanması hedeflenmiştir. Bu çerçevede, iki taraflı ve çok taraflı olmak üzere iki kola ayrılan görüşmelerle, İsrail ile Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin arasında ayrı ayrı barış anlaşmaları yapılması, ayrıca su ve çevre sorunları, silahların denetimi, mülteciler ve ekonomik kalkınma gibi daha geniş bölgesel sorunların çözülmesi amaçlanmıştır (Best ve diğ., 2012: 480). Uzun bir süreye yayılarak belli aralıklarla yapılan görüşmelerde somut bir ilerleme kaydedilememişse de, İsrail ile FKÖ arasında 1993'te Oslo Anlaşması'nın imzalanmasına giden yol açılmıştır. Oslo Anlaşması, 1994'de Ürdün-İsrail barış anlaşmasının imzalanmasına imkan verecek, Suriye ve Lübnan ile İsrail arasındaki görüşmelerden ise sonuç alınamayacaktır. Bununla birlikte, Suriye-İsrail görüşmeleri Ocak 2000'deki doğrudan görüşmeler başarısızlıkla neticelenene kadar ABD gözetiminde devam etmiştir. 2003'te Türkiye'nin arabuluculuk girişimleri gündeme gelmiş, 2004-2006 arasında bir Avrupalı arabulucu kanalıyla gayri resmi görüşmeler yapıldığı iddia edilmiş, 2007'de taraflar görüşmelere yeniden başlama iradesini ortaya koyunca Türkiye'nin arabuluculuğu yine söz

konusu olmuş, ancak Mayıs 2008'deki dolaylı görüşmelerden sonra Aralık 2008'de İsrail'in Gazze operasyonunu protesto eden Suriye'nin çekilmesi üzerine doğrudan görüşmeler yapılamamış, Mart 2009'da iktidara gelen Netanyahu hükümeti ise görüşmelere yanaşmamıştır (Yeşilyurt, 2013: 419-420).

Arap-İsrail anlaşmazlığının çözümüne yönelik diğer bir önemli girişim, 2003'te ABD, Rusya, BM ve Avrupa Birliği'nin oluşturduğu Ortadoğu Dörtlüsü (Quartet) tarafından hazırlanan Yol Haritası olmuştur. Yol Haritası; 1967'de başlayan işgali sona erdirmeyi, mülteci meselesine adil ve gerçekçi bir çözüm bulmayı, İsrail-Filistin anlaşmazlığının yanı sıra İsrail ile Lübnan ve İsrail ile Suriye'yi de içerecek şekilde kapsamlı bir barış sağlamayı öngörmektedir. Üç aşamalı olan Yol Haritası'nın son aşamasında nihai sınırlarıyla bağımsız bir Filistin devletinin kurulması amaçlanmaktaydı (Arı, 2007). Oslo'dan farklı olarak bir nihai hedef ortaya konulmakla birlikte, Yol Haritası da Oslo'da olduğu gibi, öncelikle İntifada'nın sonlandırılmasına ve İsrail'in güvenlik sorununu çözmeye odaklanmıştı (Arı, 2007). Yol Haritası, 2007'de düzenlenen Annapolis Konferansı'yla uygulamaya geçirilmiş, ancak İsrail-Filistin doğrudan görüşmelerinde ilerleme sağlanamamış, Arap-İsrail kanalında ise somut bir adım atılamamıştır.

Aralık 2010'da Tunus'ta başlayıp, kısa zamanda bölgeye yayılan, Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'de iktidar değişikliklerine, Suriye'de ise uzun ve kanlı bir iç savaşa yol açan Arap Baharı, İsrail'in barış müzakerelerine yönelik tutumunu olumsuz şekilde etkilemiştir. İsrail, Arap Baharı'nı İsrail ve Batı karşıtı İslamcı bir dalga olarak nitelendirmiş, Arap demokrasilerinin politik İslamın yükselişine yol açacağını değerlendirmiştir. Hamas, Hizbullah ve İran ile olan tecrübeleri İsrail'e yönelik İslamcı düşmanlığın kanıtlarıydı ve bölgede başka İslamcı partilerin iktidara gelmesi İsrail için büyük problemler yaratabilirdi (Dessi, 2012).

İsrail, ABD'ye karşı yıllarca kullandığı, diktatörlüklerle kaplı bir denizde demokrasi adası olduğu, demokrasinin gerçek bir barış için hayati olduğu (Byman, 2011) görüşünü Arap Baharı'yla birlikte bir kenara bırakmışa benzemektedir. Esasen barış anlaşmalarını diktatörlüklerle imzalayan ve bu rejimlerin, halklarının duyarlılıklarını dikkate almaması sayesinde ciddi bir tehdide maruz kalmadan güvenliğini sağlayan İsrail, değişimden değil, statükodan yanaydı (Byman, 2011). İsrail, İslamcıların iktidara gelmesinden kaygı duyduğunu belirtse de, gerçekte halkın taleplerine duyarlılık gösterecek demokratik yönetimlerin iş başına gelmesinden endişe etmiştir. Arap Baharı İsrail'i, bölgedeki ve Filistin topraklarındaki uygulamalarına gözlerini kapamayan Arap kamuoyu ile karşı karşıya getirmiştir.

İsrail, geleceğini öngöremediği bir bölgede, geleceğini öngöremediği liderlerle barış yaparak güvenliğini riske atmak istememektedir. Suriye iç savaşına İran ve Hizbullah'ın da rejimin yanında yer alarak dahil olması, İsrail'in endişelerini yoğunlaştırmıştır. ABD'nin etkin liderlik gösteremediği, Rusya'nın yeniden bölgeye geldiği bir konjonktürde barış beklentileri, yerini güç dengelerini değiştirme mücadelesine bırakmıştır.

5. SONUÇ

Arap-İsrail çatışmasının bölgede büyük bir yıkıma yol açtığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Üç büyük savaş, bölge ülkelerine dağılmış milyonlarca Filistinli mülteci, işgal, iç savaş, kaynakların silahlanmaya ayrılmasının getirdiği ekonomik sorunlar, istikrarsızlık, radikalleşme, terör, dış güçlerin nüfuz alanlarına bölünme, kamplaşma ve düşmanlıklar Ortadoğu'nun son 70 yıllık tarihini şekillendirmiştir.

İsrail'in dış güçlerin desteğiyle ve Filistinlilerin hakları göz ardı edilerek kurulduğu inancı, Arapların İsrail'e yaklaşımlarındaki temel unsur olmuştur. İngiltere'nin Yahudi milli yurdunu kurarken, ulusal haklarını tanımadığı Filistinlilerin bağımsızlık mücadelesini bastırması, Siyonistlerin Yahudi göçlerini ve toprak alımlarını organize ederek Filistin

topraklarını sistemli şekilde ele geçirme politikası izlemesi, ABD ve SSCB'nin stratejik hesaplarla BM'nin taksim kararını desteklemesi, Filistinlilerin yüzyıllardır yaşadıkları topraklarından koparılmaları sonucunu doğurmuş ve Arapların toplumsal hafızasına kazınmıştır.

Kuruluşundan itibaren İsrail'e sağlanan ABD desteği, İsrail'in Filistin ve Arap topraklarını işgal ve ilhak etmesi, topraklarını giderek genişletmesi, yerleşim politikalarıyla Filistinlilerin topraklarını "yutması", BM kararlarını hiçe sayması, Batı dünyasının İsrail söz konusu olduğunda çifte standartlı bir yaklaşım benimsemesi, İsrail'e karşı olumsuz duyguların hala güçlü olmasının ana nedenleridir.

İsrail-Filistin anlaşmazlığı; Arap ve Müslüman kamuoyunu radikalleştirmekte, ABD ve Batı düşmanlığını körüklemekte, terör gruplarına eylemleri için gerekçe sağlamakta, ılımlı rejimlerin Batı yanlısı politikalara destek vermelerini engellemekte, İran'ın anlaşmazlığı kendi bölgesel amaçları için istismar etmesine yol açmaktadır.

Arap devletlerinin, 1948'den itibaren Filistin mücadelesinin liderliğini üstlenmeleriyle başlayan Arap-İsrail anlaşmazlığı, Mısır'ın 1979'da İsrail ile barış yapmasından sonra hızını kaybetmiş, ancak sonlanmamıştır. Mısır'ı 1994'de Ürdün takip etmişse de, Ürdün-İsrail barışı, İsrail ile FKÖ'nün 1993'te Oslo Anlaşması'nı imzalamasından sonra mümkün olabilmiştir. Filistin meselesi pek çok Arap ülkesi bakımından İsrail ile ilişki kurmanın ön koşulu olmayı sürdürmektedir. Dolayısıyla İsrail'in Arap ülkeleriyle ilişkilerinde tam normalleşme sağlanamamış, ilişkilere daha ziyade "ne savaş ne barış" durumu hakim olmuştur. 70 yıllık mevcudiyetine rağmen İsrail bölgeye entegr olamamış, "yabancı bir unsur" olarak görülmeye devam edilmiştir. Arap Baharı, İsrail'e imzaladığı barış anlaşmalarının ne kadar kırılğan bir temele dayandığını göstermiştir.

İsrail'in 1982'deki Lübnan işgalinden sonra Arap-İsrail anlaşmazlığının tarafları değişmiştir. İran'ın ve Suriye'nin desteğiyle giderek güçlenen Hizbullah'ın, işgale karşı gerçekleştirdiği "meşru direniş eylemleri", bu örgütün sadece Lübnan'da değil, Arap sahasında da önemli bir güç olarak görülmesine yol açmıştır.

Bu kez ön planda Hizbullah ve Hamas'ın, arka planda ise İran ve Suriye'nin yer aldığı direniş eksenini ile El Fetih, ılımlı Arap ülkeleri ve İsrail'in açık ya da zımni mutabakat halinde oldukları ılımlı eksen arasında yeni bir cepheleşme görünümü ortaya çıkmıştır. Bölgesel güç dengelerini değiştirmeyi amaçlayan bu cepheleşme arasında Filistin meselesi çoğu kez olduğu gibi, politik bir araç olarak kullanılmaktadır. ABD'nin etkin liderlik gösteremediği ve Rusya'nın Suriye iç savaşına müdahil olarak dengeleri etkilemeye başladığı bir konjonktürde Filistin-İsrail ve Arap-İsrail sorununun barışçı çözümünü beklemek gerçekçi görünmemektedir.

KAYNAKÇA

- ADIBELLİ, B., 2017, *Pax Persica: İran Jeopolitiği*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- ARI, T., 2007, “Filistin’de Kalıcı Barış Mümkün mü?”, *Akademik Orta Doğu*, 2 (1), 11-34.
- ARMAOĞLU, F., *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- ARMAOĞLU, F., 1991, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, Cilt:I 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- ARURİ, N.H., 1972, *Jordan: A Study in Political Development (1921-1965)*, Martinus Nijhoff, The Hague.
- BEST, A., JUSSİ, M.H., JOSEPH, A.M., KIRSTEN, E.S., 2012, *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi*(Çev. Taciser Ulaş Belge), Siyasal Kitabevi, Ankara.
- BYMAN, D.,2011, “Israel’s Pessimistic View of the Arab Spring”, *The Washington Quarterly*, 34 (3).
- DEEB, M., 2013, *Syria, Iran, and Hezbollah: The Unholy Alliance and its War on Lebanon*, Hoover Institution Press, Stanford.
- DESSİ, A., 2012, “Israel and Palestinians After the Arab Spring: No Time for Peace”, *Instituto Affari Internazionali*, IAI Working Papers 12/16-May 2012, pubblicazioni.iai.it/pdf/DocIAI/iaiw1216.pdf
- CLEVELAND, W.L., 2015, *Modern Ortadoğu Tarihi*(Çev. Mehmet Harmancı),Agora Kitaplığı, İstanbul.
- ELPELEG, Z., 1993, *The Grand Mufti: Haj Amin Al-Hussaini, Founder of the Palestinian National Movement*, Psychology Press.
- FAHREDDİN, M. ve Çalışkan, K., 2000, “Yeni İntifada ve Filistin Sorununun Kısa Tarihi”, *Birikim*, (140): 20-35.
- JONES, C., 2010, “Introduction”, Jones, C. ve Catignani, S. (Eds.),*Israel and Hezbollah: An Asymmetric Conflict in Historical and Comparative Perspective*, Routledge.
- KHALAF, I., 1991, *Politics in Palestine: Arab Factionalism and Social Disintegration, 1939-1948*, State University of New York Press, New York.
- KHALİDİ, R., 2006, *The Iron Cage: The Story of the Palestinian Struggle for Statehood*, Beacon Press, Boston.
- KHOURİ, F.J., 1985,*The Arab-Israeli Dilemma*, Syracuse University Press, New York.
- KİMMERLİNG, B. ve Migdal, J.S., 2003, *The Palestinian People: A History*, Harvard University Press, Cambridge.
- KÖPRÜLÜ, N., 2009, “Arabizmden Teritoryal Kimliğe Geçiş: 1989 Sonrası Ürdün’de Kimlik Politikaları ve Demokratikleş(eme)me Çabaları”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (41): 195-214.
- KUMARASWAMY, P.R., 2009, *The A to Z of the Arab-Israeli Conflict*, Scarecrow Press, Maryland.
- KÜRKÇÜOĞLU, Ö., 1982, *Osmanlı Devleti’ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

- LEWİS, B., 2015, *Ortadoğu-İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*(Çev.Selen Y. Kölay), Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- RABİNOVİCH, I. ve BRUN, I., 2017, *Israel Facing a New Middle East: In Search of a National Security Strategy*, Hoover Institution Press, Stanford.
- SAYIĞH, Y., 1997, *Armed Struggle and the Search for State: The Palestinian National Movement, 1949-1993*, Clarendon Press, Oxford,
- SHEMESH, M., 1996, *The Palestinian Entity 1959-1974, Arab Politics and the PLO*, Frank Cass, London.
- SHLAİM, A., 2007, *Lion of Jordan. The Life of King Hussein in War and Peace*, Penguin Books, London.
- SUSSER, A., 1994, “Jordan, the PLO and the Palestine Question”, Nevo, J. ve Pappé, I. (Eds.), *Jordan in the Middle East 1948-1988, The Making of a Pivotal State*, Frank Cass, 212-228.
- YEŞİLYURT, N., 2013, “Orta Doğu’yla İlişkiler”, Oran, B. (Ed.), *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III. 2001-2012)*, İletişim Yayınları, Ankara, 401-462.
- YILMAZ ŞAHİN, T., 2016, *Uluslararası Politikada Orta Doğu*, Barış Kitap, Ankara.

AKSARAY AHŞAP İŞÇİLİĞİ VE OYMA SANATI*

AKSARAY WOOD WORKING AND CARVING ART

Öğr. Gör. Semra KILIÇ KARATAY
Aksaray Üniversitesi, Güzelyurt MYO,
Geleneksel El Sanatları Bölümü
E- mail: semra.kilic@hotmail.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Aksaray, Ahşap, Mimler, Kültür</p>	<p>Tarih öncesi dönemlerden beri bir yapı malzemesi olarak ahşap; dayanıklılığı, öz ısı ve dokusuyla kullanım sürekliliği gösteren bir malzeme olmuştur. Bu malzemenin kullanım tekniğinde zaman içerisinde birçok değişim ve gelişim gerçekleşmiştir. Buna bağlı olarak Türkiye'deki geleneksel ahşap işçiliğini birçok kültürel etkileşimin ve değişimlerin şekillendirdiği görülmektedir.</p> <p>Aksaray'da da uzun yıllardır yapılan ve daha çok usta-çırak ilişkisi usulünde devam eden ahşap sanatı günümüzde devam etmektedir. Özellikle son dönemlerde minyatür camii ve türbe gibi çalışmaların daha fazla ilgi ve talep görmesi ile ahşap sanatı önemini korumaktadır. Öncesinde yaygın olarak mimberin yapıldığı ahşap sanatında günümüzde bu sanat alanında da teknolojidenden yararlanılmış, el emeğinin yerini makineler almıştır.</p> <p>Bu çalışma ile aksaray'da ahşap sanatı, yapım aşamaları ve günümüzdeki durumu hakkında bilgi verilmiştir.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548624</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Aksaray, Wood, Mimber, Culture</p>	<p>Wood as a building material since prehistoric times; its durability, its heat and its texture. There have been many changes and developments in the use of this material over time. Accordingly, the traditional woodwork in Turkey is shaped by many cultural interaction and exchange.</p> <p>The wood art which has been held in Aksaray for many years and continues in the master-apprentice relationship method continues to this day. Especially in recent times, the art of miniature mosques and tombs with more interest and demand for wood art preserves its importance. In the wood art, in which the mimberin was made before, today, technology was used in this art field and hand labor was replaced by machines.</p> <p>In this study, information was given about the art of wood, construction stages and current situation in Aksaray.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548624</p>	

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE' de gerçekleşen "2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık" temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Organik bir malzeme olan ahşap dış etkilere karşı çok duyarlıdır. Bu etkiler su, nem ve ısı gördüğünde çatlama ve yarıma gibi biçim ve denge değişikliği tarzında kendini gösterir. Ağaç; ilkbahar ve sonbaharda suyu alarak büyüme gösterir ve bir halka tabakası genişler. İlkbaharda ağaç suyu bol alacağından ilkbahar halkası geniş ve dokusu yumuşaktır. Sonbaharda ağaç bünyesindeki suyun bir kısmını toprağa salacağından sonbahar halkası dar ve sıkı dokuludur. Sonbaharda suyun bir kısmını toprağa salmazsa kışın soğuktan ağaç buz tutar, çatlar dolayısıyla ölür. Kesilen bir ağacın hücrelerinin hemen ölmediği ve suyunu yitmediğini gözlemleyebiliriz. Ağaç kurutulduğu vakit hacmi azalır. Yahut kurumuş ağaç, su görürse genişler ve şişer. Buna “ahşabın çalışması” denir. Materyal olarak kullanılacak ahşabın çalışması en aza indirgenmelidir (Soysal, 2007).

Fotoğraf 1. Mevlana Müzesi (Kültür Müdürlüğü, 2016).

Tarih öncesi çağlardan beri ahşap dayanıklılığı, öz ısı ve dokusuyla kullanım sürekliliği gösteren bir malzeme olmuştur. Ağacın oyularak, yontularak, işlenerek süs ve kullanım eşyası biçimi almasına ahşap işçiliği denilmektedir. Mimariye bağlı olarak ağaç malzeme; kapı-pencere kanatlarında, tavan ve sütunlarda kullanılmıştır (Ersoy, 1993). Türkler Orta Asya'dan beri ahşap sanatını uygulamış göçebe yaşamdan yerleşik düzene geçtikten sonra daha kalıcı eserler vermeye devam etmişlerdir. Osmanlı dönemine kadar olan ve Selçuklu dönemini de kapsayan zaman diliminde, cami minberleri, kapı ve pencere kanatları, sandukalar, Kur'an mahfazaları ve rahleler ahşap işçiliğinin çok gelişmiş olduğunu göstermektedir (Özel, 1993).

Türk ahşap sanatında malzeme olarak en çok ceviz, elma, armut, abanoz, gül ve sedir ağaçları kullanılarak çok değişik teknikler uygulanmıştır. Bu dönemde daha çok künde-kari tekniği üzerinde durularak sedef, bağa ve fildişi gibi maddeler kullanılarak, kakma tekniğinde örnekler sergilenmiştir (Yücel, 1977).

El oymacılığı, ahşap oymanın başlangıcından günümüze kadar devam eden, ustalık emek yoğun uygulamayı gerektiren bir oyma tekniğidir. Günümüzde el oymacılığı oldukça azalmıştır. Bunun en önemli nedeni, işçilik maliyetlerinin yüksek olması ve kalifiye eleman yetiştirmedeki zorluklardır (Crochet, 1999, s:3).

Erken dönem minberlerini strüktür, form, malzeme ve tezyinat bakımından değerlendirdiğimizde ise şunları söyleyebiliriz. Bir genelleme yapmak gerekirse ilk örnekler daha çok fonksiyonelliğin öne çıktığı, tezyinatın pek yer bulamadığı mimari elemanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olduğumuz Mescidü'n-Nebi'nin minberinin oldukça basit bir tasanı ve sade bir işçiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bir müddet sonra minberlerin hem yüksekliklerinin artırıldığı hem de ya-vaş yavaş tezyini

unsurlarla donatıldığına şahit olunmaktadır. Örneğin Muaviye zamanında Peygamberin minberi, yapılan ilave ile dokuz basamaklı yapılmış ve minber aynalıkları da kare pano-larla süslenmiştir. Amr Mescidi'nin yüksek minberinin Hz. Ömer'in emriyle yıktırılmış olmasına karşılık, Muaviye zamanında Peygamberin minberine ilave yapılması dikkat çekicidir. Bu durum kişisel ve dönemsal dinî, siyasî yaklaşımlarla ilgili olmalıdır. Muaviye zamanında yapılan ilavenin, Peygamberin minberini bozmadan onun altına yapılmış olması ve aynı ölçülere riayet edilmesi ise kanaatimizce Peygamberin minberine duyulan say-gının yanında, biraz da tepki korkusuyla izah edilmesi gereken bir durumdur(Can, 2008,s:26).

İlk minber örneklerinin çoğunun ahşap malzemeyle inşa edil-dikleri görülmektedir. Örneğin Mescidü'n-Nebi'nin minberi ilgin ağacından üretilmiş ahşap malzemeyle imal edilmiştir. Bu min-ber bir rivayete göre Hz. Osman döneminde daha kaliteli abanoz ağacıyla kaplanmıştır. Peygamberin minberine Muaviye zamanında yapılan ilave de abanoz ağacındandır. Yine Amr Mescidi'nin minberi ile Mescidü'l-Haram'a Muaviye döneminde yapılan minberin de ahşap malzemeyle imal edildiklerini hatırlatmak isteriz. Bunun yanında daha evvel belirttiğimiz üzere, ilk dönem-lerde Hz. Ali'nin Kufe'de tuğladan yapılmış bir minber kullandığı ve Medine Musallası minberinin ise kerpiçten imal edildiği bilinmektedir(Can, 2008,s:27).

İlk minber örneklerinin cami içindeki konumu konusuna ge-lince bu mimari elemanın üslendiği fonksiyon ve misyonun da gereği olarak mihrabın sağında ve kible duvarı önünde yer aldığı görülmektedir. Zebidi ilgili rivayetlere dayanarak minberin mihrabın sağında bulunmasını dinî bir tercih olarak mütalaa etmek-te ve bu konumun müstehap olduğunu belirtmektedir⁷⁹. Bilindiği üzere Peygamberin minberi mihrabın sağında ve kible duvarı önünde olup minber ile duvar arasında bir koyun geçebilecek kadar bir mesafe bırakılmıştır. Bir rivayete göre Basra Mesci-di'nde minberin caminin ortasında bulunduğu fakat Emevi Valisi Ziyad'ın minberi buradan alarak kible duvarı önüne yerleştirdiği bilinmektedir(Yakut, 1957,s:433).

İlk minber örneği olarak Mescidü'n-Nebi'nin minberinin daha sonra yapılan minberlere örneklik ettiği anlaşılmaktadır. Mescidü'l-Haram'a Muaviye döneminde yapılan minberin Pey-gamberin minberi gibi üç basamaklı yapılması bunun bariz bir belirtisidir. Mescidü'n-Nebi'nin minberinin örnekliği, tasarım ola-rak çok uzun zaman hatta günümüzde bile devam etmiş olsa da, özellikle yükseklik konusunda pek muhafazakar davranılmadığı ve giderek minber yüksekliklerinin arttığı görülmektedir. Bunun-la birlikte minber basamak sayılarının Peygamberin minberine saygı ve tevhidî inaniş-a simgesel bağlılık gereği hep tek sayılarda tutulduğunu hatırlatmak isteriz(Can, 2008, s:27).

Minber yapımı Aşamaları;

• **Ağacın Kurutulması:** “Kündekâri işçiliğinde yapılacak işe başlanmadan önce kullanılacak ağacın iyice kurumuş olması gerekmektedir. Ağacın özel yöntemlerle terbiye edilerek sertleştirilmesi ve özenle hazırlanması önemli bir noktadır(Sözen, 1998, s:34).

Son yıllarda, doğal kurutma yöntemleri ile yapılan kurutma işleminin 10-15 yıl gibi oldukça uzun süre almasından dolayı, fırınlama yöntemi tercih edilmektedir. “Tomruk (ağaç gövdesi) halindeki ağaç parçaları, yapılacak işe ve ağacın cinsine göre kereste (lata) şeklinde hızar makinesinde kesilir. Bu işlem yapılırken sert ağaçlar kalın ölçülerde kullanılmayacak ise, kalınlığı 6 cm.yi geçmeden kesilir. Kesilen ağaç parçaları ilk olarak, 65°C nin üzerindeki bir ısıda olan fırın içinde 48 saat kurutulur. Daha sonra tekrar kurutma işlemine alınan ağaçların kuruma süreleri cinslerine, bünyelerindeki nem oranlarına ve kalınlıklarına göre iki hafta ile iki ay arasında değişmektedir(Satıcı, 2016).

Ustalar ağacın kurutulmasının maliyetli olduğu ve uzun bir süreç gerektirdiği için genellikle kurumuş ağaç aldıklarını belirtmişlerdir. “6-12 yıl süreyle kurumuş ağaçları tercih ettiğini belirten Ahmet Serim, ağacın Konya iklimine alışması için de belli bir sürenin geçmesi gerektiğini ve ne kadar kuru ağaç kullanılırsa o kadar kaliteli ve uzun ömürlü işlerin çıkacağını” ifade etmiştir(Satıcı, 2016).

• **Ağacın Ölçülere Göre Kesilip Düzeltilmesi:** Kurutma işleminden sonra, keresteler kullanılacak yere göre ölçülür ve ağacın cinsi ile çalışma (eğrilme, şişme v.b. gibi) payı da göz önünde bulundurularak, kenarlarından 6-8 mm. pay verilip, yatarlı daire makinesinde kesilir. Kesilen ağaç parçalarına, planya makinesinde “yüz-cumba”denilen, yüzey düzeltme ve yontma işlemi uygulanır. Düzeltilen ağaç parçaları belirlenen ölçüler dahilinde kalınlık makinesine girerek, her tarafı aynı kalınlıkta yontularak eşitlenir(Satıcı, 2016).

• **Desen Şemasının Ağaç Yüzeyine Aktarılması:** Ağaçların üzerine aktarılan desenler oyulmaya başlanır (Satıcı, 2016).

Fotoğraf 2. Ağacın oyulması(Kültür Müdürlüğü 2016).

Bu şekilde tamamlanan ahşap oymanın uygulanacağı en güzel örnekler, kapı ve pencere kanatları ile minberlerden oluşmaktadır. Minber için hazırlanan kündekârielerde öncelikle, minberin kapı çerçeveleri, merdiven korkulukları, şerefe altları ile yan kısımların alt bölümlerinde boydan boya uzatılmış (çoğunlukla dikdörtgen prizması şeklinde hazırlanan) abanoz, ceviz, elma, armut gibi sıcağa ve rutubete dayanabilen sert ağaçlar kullanılarak hazırlanan minberin iskeleti (çatısı) kurulur. Ardından minberin yan bölümlerine bitkisel motif ve yazılarla derin oyma tekniğinde hazırlanmış kündekâri parçalar yerleştirilir. Bu şekilde tamamlanan minberin giriş kapısı üzerindeki alınlık kısmına da kündekâri uygulanabilmektedir. Kündekarının uygulanacağı yer kapı ise, iç çerçevesi ile “seren” (dış çerçeve) çalışılır. Kapı yapımında, kündekâriyi oluşturan parçalar iç çerçeveye geçerek serene bağlanmaktadır. Seren, 6,5-8 cm kalınlığında çalışılır ve üst başlık (kitabe), orta başlık, alt başlık bölümlerinden oluşmaktadır. Üst bölümde, kapının ölçülerine göre ve eğri kesim tekniğinde hazırlanmış, üzerinde Ayet-i kerime veya sûre yazılı olan bir kitabe bulunmaktadır. Orta bölüme, hazırlanan kündekâri tekniğindeki pano yerleşir. Alt bölüme ise orta bölümdeki kündekarının detayı veya farklı kompozisyonda hazırlanmış bir pano bulunmaktadır. Kapı kanatlarının birbiri ile birleştiği bölüme gelecek şekilde, sadece bir kanadın kenarına “bini” (ince, uzun, profilli parça) monte edilir. Bini üzerine oyma tekniğinde bitkisel süslemeler de uygulanabilmektedir. Tamamlanan kündekâri panolar yapılacak eserin çerçevelerine tutkallanarak yapıştırılır ve keskin aletlerle tutkal artıkları temizlenir. “Kamalama denilen bu işlemin sonunda, esere perdah ve zımparası yapılarak cilâya hazır hale gelmiş olur(.Büyükçanga,2000, . 245).

• **Yüzey Düzeltme ve Cilâlama İşlemi:** Hazırlanan kündekâri yüzeyinde bulunan pürüzler perdah ve zımpara yapılarak giderilir. Ardından cilâlamaya hazır hale gelen eserin hava, su, böcek gibi dış etkenlerden korunması için; “Selçuklularda da kullanılan bir ölçek çam nefti ve bir ölçek acıbadem yağı ile bir ölçek saf zeytinyağı ile bir ölçek saf terebentinden oluşan karışım fırça ile iki-üç defa sürülür. Karışımda çam nefti reçine ihtiva ettiği ve acı badem yağı ise zehirli olduğu için ağacın kurtlanma ve mantarlaşıma yapmasını engeller. Zeytin yağı ve terebentin ağacı beslediği ve nemden koruduğu için ağaç daha uzun ömürlü olur. Tüm yüzeyin bu karışımı iyice içine çekmesi sağlanır. 2-3 gün bu şekilde bekletilen esere, aynı karışım tekrar sürülür. Bu işlemden sonra yüzey, isteğe bağlı olarak verniklenebilmektedir(Satıcı, 2016).

Yapılan Minber Örnekleri

Fotoğraf 3. Mevlana Müzesi

(Kültür Müdürlüğü, 2016)

Fotoğraf 4. Mevlana Müzesi

(Kültür Müdürlüğü, 2016)

2. SONUÇ

Ahşap sanatı Anadolu’da, özellikle Selçuklular döneminde gelişerek bu coğrafyaya has bir üslup kazanmış ve bu dönemde daha çok mimari eserlerde kendini göstermiştir. Bu sanat, Osmanlı döneminde ise mimari yapıtların yanı sıra gündelik eşyalarda da uygulanmıştır. Osmanlılar, XV. yüzyılda genellikle bitki motifleri ve geometrik motifleri ön plana çıkarmışlar; XVII. yüzyılda özellikle Kuran muhafazaları ve rahlelerde fildişi ve sedef kakma tekniğini kullanmışlardır. XVIII. yüzyılda, Osmanlı ahşap işçiliğinin Avrupa Barok ve Rokoko tarzlarının etkisine girdiği günümüzde mevcut olan örneklerde görülmektedir.

Aksaray’da eskiden beri ilgi gören ve uzun yıllardır bu sanatla uğraşan usta ve sanatçılar mevcut olup, günümüzde ise bu sanatla uğraşan usta sayısının azaldığını görmekteyiz. Günümüzde bu sanatla uğraşan sanatçılar ile yapılan görüşmelerde edindiğimiz bilgiye göre sanatın önemini yitirdiği, yapılacak çalışmaların uzun zaman aldığı ve verilen emeklerin hak ettiği değeri görmemesi, gençlerin bu sanata ve diğer el sanatlarına olan ilgisizliği nedeni ile artık eskisi kadar ilgi görmediği anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak sadece ahşap ve ahşap oyma sanatı değil her türlü sanatımız kültür kimliğimiz olması nedeni ile gençlerin ilgisini çekmek ve sanatlarımızı yaşatmak adına etkili proje ve seminerlerin yapılması, seminerler düzenlenmesi ve bu alanlarda alanında uzman kişiler tarafından verilecek kurslar ve eğitimler verilmelidir. Günümüzde unutulmaya yüz tutmuş sanatlarımızdan biri olan ahşap ve ahşap oyma sanatı da kültür kimliğimizin bir parçası olup bütün el sanatlarımızın birbiri ile bağlantısının farkına varılmalı ve bu sanatlarımızın yaşatılması için gerekli çalışmalar yapılmalı ve gereken önemin verilmesi için çalışılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Büyükçanga, M., “Kündekâri ve Konya’da Yaşayan Kündekârlar”, Türk Dünyası Kültür ve Sanat Sempozyumu, 07-15 Nisan 2000, Isparta, s. 245.
- Can Yılmaz, Minberin Cami Mimarisine Katılımı, Din Bilimleri Akademik. Araştırma Dergisi, 2008, sayı:10
- Crochet, T., “Designer’s Guide to Furniture Styles”, Pearson Prentice Hall, New Jersey, 3-4, (1999).
- Özel, M., 1993. Geleneksel Türk El Sanatları. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Soysal, H., 2007. Geleneksel Türk El Sanatlarımızı Yaşatan Kündekari Ustası Mevlüt Çiller. Gazi Üniversitesi, EBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Sözen, M., Geleneksel Türk El Sanatları, İstanbul, 1998, s. 34.
- Yakut, Mucemu’l-Buldan, Beyrut 1957, C. IV, s. 86
- Yücel, E., 1977. Osmanlı Ağaç İşçiliği. Kültür ve Sanat Dergisi, İstanbul.

Sözlü görüşmeler

SATICI Zeki, Minber Ustası, Sözlü Görüşme, 01.12.2016

AKSARAY'DA UNUTULAN BİR GELENEK ‘‘DÖVME SANATI’’*

A FORGOTTEN TRADITION IN AKSARAY TATTOO OF ART

Öğr. Gör. Semra KILIÇ KARATAY
Aksaray Üniversitesi, Güzelyurt MYO,
Geleneksel El Sanatları Bölümü
E- mail: semra.kilic@hotmail.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Dövme, Sanat, Aksaray, Tarih, Süs</p>	<p>Dövme, bedene uyumlu bir boyar maddenin deriden çıkmayacak biçimde derinin alt yüzeyine iğne ve vb benzer aletler ile desenler halinde işlenmesidir. Bu nedenle dövme beden işaretleri denilmektedir. İşaret yazıdan daha eski tarihli olup eski toplumlarda bir amblem ve kimliktir. Dövmeler soyluluğun, köleliğin, aşiretin ve hatta bulunduğu ve yaşadığın bölgenin simgesidir. Eskilerde dövme bölgesel motif, inanç olarak bilinen dövme günümüzde ise süs, moda, sanat haline gelmiştir.</p> <p>Dövme, yazı öncesi dönemden itibaren insanın kendisini sembolik olarak ifade etmesinin belki de en eski yöntemlerinden biri olmuştur. Bununla birlikte, dövme temelde insan bedenine uygulanan ve varlığı ancak insan bedeninin organik süresiyle sınırlı olan bir uygulamadır. Bu yüzden de dövmenin izlerini tarihsel kanıtlara dayalı olarak takip etme konusunda çok büyük güçlükler bulunmaktadır. Bu çalışma ile Aksaray yöresinin bazı bölgelerinde kullanılan dövme örnekleri, yapılaş aşamaları, kullanılan malzemeler araştırılmış, bulunan dövme örnekleri fotoğraflandırılmış ve bilgilerin paylaşımı amaç edinilmiştir.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548625</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Tattoo, Art, Aksaray, History, Ornamental</p>	<p>Forging is the processing of a body-compatible dyestuff with patterns such as needles and the like on the underside of the skin so that it does not come out of the skin. Therefore, tattoos are called body signs. The sign is older than the letter and is an emblem and identity in old societies. Tattoos are the symbol of dignity, slavery, tribe and even the region where you live and live. The tattoo of the ancient motif, known as the belief of the religious motif, has become the art of ornamental, fashion, nowadays.</p> <p>Forging has been one of the oldest methods of expressing itself symbolically from the pre-writing period. However, the tattoo is basically an application that is applied to the human body and is limited to the organic duration of the human body. Therefore, there are great difficulties in following the traces of tattoo based on historical evidence.</p> <p>With this study, tattoo samples used in some parts of Aksaray region, stages of construction, materials used are researched, tattoo samples found are photographed and the purpose of sharing information is obtained.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548625</p>	

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE’ de gerçekleşen ‘‘2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık’’ temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan "dövme"; Mısır, Mezopotamya, Yunanistan, Kuzey ve Orta Avrupa, Anadolu, Orta ve Güneydoğu Asya, Okyanusya, Japonya, Amerika başta olmak üzere neredeyse dünyanın bütün coğrafya ve kültürlerinde varlığını farklı şekillerle de olsa binlerce yıldan beri sürdüren bir gelenektir (Çerikan-Alanko, 2016, s:167).

İnsanlık tarihinde dövme, kimi zaman belirli bir kabilenin totemi, kimi zaman insanları kötülükten koruyan bir tılsım, kimi zaman suçluların alınının kara lekesi, kimi zaman kölelerin satın alınmış olduğunu gösterir bir mülkiyet belgesi, kimi zaman üst sınıfların bir soyluluk işareti, kimi zaman gözü pek savaşçıların kahramanlık nişanesi, kimi zaman sirk palyaçolarının garabet alameti, kimi zaman çapkın denizcilerin vücutlarının süsü, kimi zaman ise gençlik hareketlerinin alt kimlik simgesi olarak algılanmıştır. Günümüz çağdaş sanayi toplumunda ise dövme, daha çok öne çıkan beden süsleme işleviyle, moda ve güzellik endüstrisinin bir parçası olarak varlığını sürdürmektedir (Çerikan-Alanko, 2016, s:168).

Sözcük anlamına bakıldığında dövme, "vücut derisinin iğne gibi sivri bir araçla çizilerek içine renk veren maddelerin konulması yoluyla yapılan çıkmaz yazı ya da resim" anlamına gelir. (TDK Türkçe Sözlük, 1998, s: 637).

Sembolik anlamda ise dövme, kişinin bir genel semboller kümesinin üyesi olduğunu gösterir işaret olarak düşünülebilir (Tezcan, 2000, s:137)

En basit ifade tarzıyla dövme, vücut derisi içine doğal veya doğal olmayan yollarla elde edilen boyaların zerk edilmesi suretiyle yapılan desen ve şekiller" olarak tanımlanabilir (Çoruhlu, 2015, s:40).

Türk dünyasında ise dövmenin karşılığı olarak daha çok dağ-tay yada dağlama-taylama sözcükleri tercih edilmiştir. Dağlama ya da tağlama, insan ve hayvan vücuduna kızgın bir demirle vurulan damga, işaret, im anlamına gelen dâg-tâğ kökünden gelmektedir (Durmuş, 2012, s:114).

Türkçede zaman zaman dövme ile aynı anlama gelecek şekilde kullanılan bir başka sözcük ise damga ya da tamga'dır. Dağ ya da dağlama sözcüğüne göre daha geniş bir anlama sahip olan damga ya da tamga herhangi bir şeyin üzerine vurulan işaret, alamet, alamet-i farika, marka gibi anlamlara gelir (Kâşgarlı Mahmud, 2007, s:526).

Asya'nın en uzak halklarından biri olan Eskimolar ve Sibirya'nın doğusunda yaşayan bazı kültürlerle ait çeşitli dövmeli cesetler tespit edilmiştir. Sibirya'da MÖ 400'den kalma bazı doğal buz mumyalarının özellikle gövde ve kollarında çeşitli hayvan şekillerinden oluşan dövmelere rastlanmıştır (Öncül, 2012, s: 6).

Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra "dövme"; Türk kültürel yaşamından neredeyse tamamen çıkmıştır. Bununla birlikte, Türk-İslam döneminden kalma çeşitli minyatürlerde cinler, devler ve bazı mitolojik figürlere ilişkin tasvirlerde dövmeye benzer süslemelerin görülmesi, Türklerde dövmenin Türk-İslam döneminde de gizliden gizliye devam ettiğine dair bir kanıt oluşturmaktadır. Üstelik Osmanlı döneminde dövmenin Yeniçeriler arasında son derece yaygın olduğu ve Yeniçerilerin bağlı bulunduğu "orta (birlik)"yı gösterdiği bilinmektedir (Çoruhlu, 2015: 53).

Pazırık Dövmesi

Pazırık Dövmesi

Kaynaklar, ilk çağlarda kamyş ve yaprak boyları ile yapılan dövmelerden söz etmekte, M.Ö. 2000'lerden kalma Mısır mumyalarında dövmelere rastlanıldığını belirtmektedir. Hun kurganlarında çıkan cesetlerde son derece kıvrak çizgilerle ve dekoratif bir anlayışla yapılmış düşsel yaratıklar ve koç figürlerinden oluşan dövmeler görülmektedir. Dinsel-büyüsel kaynaklı bu dövmelerin is olduğu ihtimali ve deriye şırınga edilmesi ile oluştuğu düşünülmektedir. Hunlara ait Pazırık kurganında bulunan bir başkana ait cesetten anlaşıldığı üzere Hunlarda asil ve kahraman kişilerin dövme yaptırabildiği, daha sonraları Kazak ve Kırgızlarda da devam eden bu geleneğin yine kahramanlık niteliği taşıyan bireylere uygulandığı bilinmektedir. Taşdık ve Altın Yiş mezarlarındaki cesetlerin bazı kısımlarındaki dövmeler, av sahnelerini tasvir eder. Antik Trak kavmi dövmeyi asalet nişanesi sayarken, eski Yunanlılar için ahlaksızlık damgası gibiydi (Bulut 2002, s:36-54).

Dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Hunların ve daha sonraki Türk topluluklarının sanatlarında da dövme görülmektedir. İskit (Saka) kurgan buluntularında mumyalanmış cesedin bacak ve kollarında dövme "motifi olarak hemen hemen yalnız hayvanlar ve hayvan uzuvları kullanılmıştır. Hayvanların en çok yer verilen ve dikkati çekenleri geyik, keçi, kedi, köpek, kurt, at, ayı ve yırtıcı kuşlar gibi ekseriyeti yabani olanlar" görülmektedir (Durmuş 1983: 96).

Dövme motiflerinde mezar taşlarından, dokumalarımıza, mimarimizden işleme tekniklerimize kadar uzanan ve hemen hepsinde dinsel, büyüsel, mitolojik; sosyal ve cinsel statü, aşiret işareti niteliği taşıyan motiflerin benzerlerini bulmak mümkündür. Bu motiflerin kişiyi rahatsızlıklardan, nazardan koruduğuna; güzellik ve yiğitlik getirdiğine olan inanç halen devam etmektedir (Kadıoğlu 1996).

Dövme her kültür inancını ve sosyal yapısını yansıtan kültürel miras ürünlerine sahiptir. Geleneksel dövme: Geçmişten günümüze halkın sosyal yaşamı ile ilgili önemli bilgi ve deneyimleri bedende dövme motifi olarak kuşaktan kuşağa aktaran bireylere, topluma kimlik ve devamlılık kazandıran somut olmayan kültür mirasımızdır.

2. AKSARAY'DA DÖVME SANATI

Aksarayda dövme motifleri genelde elli ve elli üzeri yaş aralığındaki kişilerde görülmektedir. Özellikle kırsal kesimdeki kadınların vücutlarına yaptırdığı dövmeler güzelliğin sembolü olarak kullanılmaktadır.

Şakağına, dudağına, çenesine, kaş arasına, alınına, ayaklarına ve parmaklarına yaptırdıkları güneş, ağaç, yıldız, kuş, yarım güneş ve diğer geometrik birçok figürün bazılarının büyüden, nazardan, bazılarının aşiretin damgası, bazılarının güç gösterisi, bazılarının ise güzel görünmeyi sağladığı için yapıldığı bilinmektedir. Farklı bir yere gelin giden kızlara yapılmasındaki gerekçe ise ailesinin simgesini taşıyarak tanınma işareti olmasıdır. Dövmelerde kullanılan motifler çekicilik, bereket, güzellik ve güç anlamlarını taşımaktadır. Nazara karşı koruduğuna inanılmasının yanında erkelere güzel görünmek amacı ile de yapılmaktadır.

Dövmelerde kullanılan motifler incelendiğinde;

Güneş Motifi: Genelde kaşların arasına yapılan ve aydınlığı ifade eden motiftir (Öztorun, 2018).

Fotoğraf 1. Güneş motifi (Kılıç Karatay,2018).

Yıldız motifi: Çenelerde daha sık kullanılan motifler gökyüzünde geceyi aydınlatan yıldızlardan esinlenerek, karanlık yani zor günlerde evini aydınlatsın huzur gelsin anlamında yapılmaktadır (Yerdem, 2018).

Fotoğraf 2. Yıldız motifi (Kılıç Karatay,2018).

Kuş Motifi: Göç eden anlamında kullanılan motif olup genelde gurbete gelin giden kızlara yapılmaktadır (Çelik, 2018).

Fotoğraf 3. Kuş motifi (Kılıç Karatay,2018).

Ağaç Motifi: ailenin köklü olup çoğalması anlamında genellikle el üzerine yapılan motiftir. Soy ağacı olarak da bilinmektedir (Çelik, 2018).

Fotoğraf 4. Ağaç motifi (Kılıç Karatay,2018).

Dövme Yapımında Kullanılan Malzemeler

Dövme olarak bilinen ve günümüzde yapılan dövmelemlerden çok farklı olan bu sanatta eskiden kız çocuğu olan anne sütü, ekmek yapımında ekmekleri pişirmek için kullanılan sacın altında biriken karası yani isi ve iğne kullanılmaktadır (Yerdem, 2018).

Fotoğraf 5. Ekmek yapımında kullanılan sac (Kılıç Karatay,2018).

Dövme Yapım Aşamaları

- Dövme yapımında ilk olarak anne sütü küçük bir kase veya fincana konulur.
- Yemek kaşığı ile bir kaşık süt alınarak içine sac isi (karası) konulur.
- Anne sütü ile sac karası kaşık içinde iyice karıştırılır.
- İşlenecek motif ve yeri belirlenerek desen çizilir.
- Karışımdan elde edilen boya kibrit çöpü yardımı ile çizilen desen üzerine sürülür.
- Çizilen desen sınırların içine ve kontürüne iğne yardımı ile isli süt yedirilir.
- Yedirme esnasında desen işlenen yerde kanama olması beklenir. Çünkü kanama olan bölgede desen daha iyi oluşmaktadır.
- Desen yapımı esnasında kanama olan bölgenin kabuk baağlaması beklenir. Kabuk bağlayan bölgede zamanla kabukların dökülmesi ile dövme meydana gelmektedir.

Günümüzde artık dövme yapılmamaktadır. Nedeni ise çok acı veren bir uygulama olmasıdır. Dövme yapımı sırasında herhangi bir uyuşturucu madde kullanılmadığından eskiden kızlar ve kadınlar dövme yaptırdıktan sonra günlerce hasta yatmaktaydı.(Öztorun, 2018).

3. SONUÇ

Yazının icadından da eski olan dövme sanatı insan vücuduna taşınan beden işaretleri, kırsal kesimde eski bir gelenek olarak bilinirken günümüzde yeni bir akım olarak görülmektedir. İlkel şartlar altında yapılan dövme yapmasını bilenlerin sayısı günümüzde azalmıştır. Günümüzde dövme sanatı denildiğinde çok renkli ve çok desenli ve hatta resim sanatını andıran işlemler görülmektedir.

Eskilerde tanınma işareti olarak kullanılan ve genelde kadınlarda görülen dövmeler ya bir aşirete ya da bir bölgeyi ifade etmek için kullanılmaktaydı. Eski tabirle Ele gelin giden yani gurbete gelin giden kızlarda kullanılan tanınma işareti idi.

Dövme yaptırmada farklı nedenler görülmektedir. Bunlardan biride güzel görsterdiğine inanılmasıdır. Kadınlar genellikle kocalarına güzel görünmek amacı ile de dövme yaptırdıkları bilinmektedir.

Aksaray yöresinde dövme sanatı eskilerde daha çok kullanılırken günümüzde azalmıştır. Dövme sanatı öncesinde ilkel şartlarda anne sütü ve sac isisi ile yapılırken günümüzde modern makinelerle yapılmakta ve desen olarak resim boyutuna geçmiştir. Yaşlı kadınlarda daha çok görülen dövme örnekleri öncesinde tanınma işareti ve evli kadınların kocalarına süslenmek için yaparken günümüzde gençler eski dövme örneklerine değil kendi beğenip istedikleri nesneyi yaptırmakta, yaptıranlar süs malzemesi olarak kullanmakta ve herkes yaptırabilmektedir.

Unutulan bu sanat yapılan araştırma, seminer, kongre ve diğer farklı uygulamalar ile canlı tutulabilir. Günümüz modern örnekleri yanısıra öncesinde yapılan motifler gün yüzüne çıkarılıp gelecek nesillere aktarılabilir.

KAYNAKLAR

BULUT Faik (2002), "Dövme", Atlas Dergisi, Sayı 113

ÇERİKAN Fidan Uğur, ALANKO Mehmet Rıza, "Dövme"nin Çeşitli Dillerdeki Etimolojisi Ve Kısa Tarihçesi, 2016

ÇORUHLU, Y. (Şubat 2015). "Tendeki Desen Dövme", National Geographic Türkiye, İstanbul,

DURMUŞ İlhami (1983), İskitler (Sakalar), Ankara: TKAE yayınları

DURMUŞ, İ. (2012). "Türk Kültür Çevresinde Dağlama Geleneği", Millî Folklor 95/ 24

KÂŞGARLI MAHMUD. (2007). Divan-ü Lugat-it Türk, (çev. Serap Tuba Yurteser ve Seçkin Erdi). Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

ÖNCÜL, K. (2012). Kültürümüzde Dövme Geleneği, Kafkas Üniversitesi Türk Halkbilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Kars.

TDK Türkçe Sözlük, 1998

TEZCAN, M. (2000). Türk Ailesi Antropolojisi, İmge Kitabevi, Ankara.

Sözlü Görüşmeler

ÖZTORUN Havva, Sözlü Görüşme, 02.06.2018

ÇELİK Sahire, Sözlü Görüşme, 05.06.2018

YERDEM Yeter, Sözlü Görüşme, 11.06.2018

UMUDUN ÖLÇÜMÜ- FACEBOOK KULLANICILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

MEASUREMENT OF HOPE – A SURVEY ABOUT FACEBOOK USERS

Doç. Dr. Nilsun SARIYER

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

E-mail: sariyernilsun@hotmail.com

Öğr. Gör. Muammer CEYLAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

E-mail: sariyernilsun@hotmail.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Umut, Umut Ölçeği, Sosyal Medya, Sosyal Medya Kullanıcıları, Sürekli Umut Ölçeği.</p> <p>DOI: 10.26809/joa.2018548626</p>	<p>Umut, iyi olma duygusu veren ve kişiyi harekete geçirmek için güdüleyen bir özelliktir. Kavram, bireylerin kendilerini, arzu edilen hedeflere giden yolları üretme, bu yolları harekete geçirme ve sürekli kullanma yeteneğine sahip olarak gördükleri, hedefe yönelik bir düşünce türü olarak tarif edilmektedir. İnsanın hem ruh hem beden sağlığını şekillendiren umut, ölçülebilir mi? Bu çalışmada Sürekli Umut Ölçeği kullanılarak umudun ölçülüp ölçülmeyeceği araştırılmıştır. Araştırma, sosyal medya kullanıcılarıyla yapılmıştır. Çalışmada, sosyal medya kullanıcılarının umudu çok boyutlu olarak değerlendirip değerlendirmedikleri ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Herhangi bir boyut belirlenemezse umudun çok boyutlu yapısından bahsedilemez. Aksi takdirde çoklu yapının olduğu kabul edilecektir. Eğer umut çok boyutlu ise sosyal medyayı farklı sürede (1 yıldan az, 1 ila 3 yıl arası, 3 ila 5 yıl arası, 5 ila 10 yıl arası ve 10 yıldan fazla) kullananların umut ile ilgili boyutları birbirinden farklı mıdır? sorusuna cevap aranmıştır. Araştırma, tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kartopu örneklemesiyle yapılmıştır. Verilerin analizinde Faktör Analizi ve Varyans Analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda sosyal medya kullanıcılarının umut ile ilgili iki boyuta sahip oldukları belirlenmiştir: Amaca Yöneliklik ve Amaca Yönelik Kararlılık Düşünceleri. Ayrıca sosyal medyayı 3 yıldan daha az kullananlar ile 10 yıldan daha fazla kullananlar umudu amaca yöneliklik boyutu itibarıyla farklı algıladıkları da belirlenmiştir.</p>
ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Hope, Hope Scale, Social Media, Social Media Users, Dispositional Hope Scale.</p>	<p>Hope is a feature which promotes a sense of well-being and activates the person. The concept is described as a goal-directed way of thinking that makes individuals to feel capable of producing the routes towards desired targets, following these routes and using them permanently. Is it possible to measure hope, which forms one's mental as well as physical health?. In this study, it was researched whether to measure hope using Continuous Hope Scale. The research has been applied to social media users. It is tried to determine whether social media users consider hope multi-dimensionally or not. Without finding out any dimension, there can be</p>

*Bu çalışma, 19-21 Nisan 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE'de gerçekleşen 2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Umut temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

DOI:

10.26809/joa.2018548626

no reference to a multi-dimensional structure of hope. Otherwise, the existence of a multi-dimensional structure will be taken as granted. If hope is multi-dimensional, the following question will be raised: Do the hope-related dimensions of social media users, who have been using social media for different periods (less than 1 year, 1-3 years, 3-5 years, 5-10 years, and more than 10 years) differ? The survey will be carried out using snowball sampling, a nonprobability sampling technique. The data will be analyzed implementing the factor analysis and the discriminant analysis. As a result of research, it has been determined that social media users have two dimensions related to hope: Purposefulness (Agency) and Purposeful Thought (Pathway). Also it has been determined that between user with social media for less than 3 years and those spend more than 10 years has differently perceived agency having dimension of hope.

1. GİRİŞ

1963 yılında “Bir Hayalim Var” başlıklı konuşmasında Martin Luther King, “Dünyada yapılmış olan her şey umutla yapılmıştır” demiştir. Umut, varoluşundan bugüne insanoğlunun hayatta kalmasını sağlayan, iyilik halini güçlendiren ve ruh sağlığını destekleyen herşeydir. Peki umut ölçülebilir mi? Bu çalışmada umudun ölçülebilir olup olmadığı araştırılmıştır. Bu amaçla Sürekli Umut Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, sosyal medya kullanıcıları üzerinde test edilmiştir.

2. UMUT İLE İLGİLİ ÖLÇEKLER

Türk Dil Kurumu umut kavramı ile ilgili üç farklı tanım yapmaktadır: Olması beklenen veya olacağı düşünülen şey; Ummaktan doğan duygu; Bu duyguyu veren kimse veya şey, ümit(tdk.gov.tr).Staats ve Stassen (1985) olumlu gelecek beklentilerinin olumsuz gelecek beklentileri üzerinde hâkim olması; Bloch (2007), insanın içinden gelen ve rahatlatıcı bir etki; Zournazi (2004), bireyin dünyaya olan inancı, güveni ve hayatın yaşamaya değer olduğu yönündeki düşüncesini içeren temel bir insanlık durumu; Snyder vd. (2002) amaçlar, alternatif yollar düşüncesi ve eyleyici düşünce; Frankl(2000), bireyin temel ihtiyacı, özgürce seçtiği ve uğruna çaba göstermeye değer bulduğu bir amacı olması ve bunu gerçekleştirmek için mücadele etmesi; Özer ve Tezer (2008), gelecekte beklenen olumlu gelişmeler olarak tarif etmektedirler. Tanımlar birbirine yakın olmakla birlikte dikkatle incelendiklerinde umudun farklı boyutlarla ifade edildikleri görülmektedir. Tanımların ortak noktası ise umudun beklenen veya arzu edilen bir duygu olmasıdır.

Umut ile ilgili çalışmalar 13. yüzyıldan itibaren yapılmaktadır. Hedefe ulaşma beklentisinin duygusal bir ögesi olarak tanımlanan umut, tek bir boyut olarak ele alınmaktaydı. Ancak 1960’lı yıllardan sonra kavram, işlevsel bir yaklaşımla incelenmeye başlanmıştır. Bu tarihten sonra umudun tanımlanabilir, ölçülebilir olduğu algısı gelişmiş ve umut sorunlarla başa çıkma yöntemi olarak önem kazanmıştır (Kemer ve Atik, 2005: 380). Umudun hedefe yönelik karar verme ve ulaşılabilir yolları planlamaya ilişkin bilişsel bir yapı olmak üzere iki boyutlu olduğu yolunda birçok çalışma yapılmıştır. Snyder (1995), umudu “Bireyin Amaçlarını Harekete Geçirme Güdüsü” ve “O Amaçlara Ulaşma Yolları İle Birlikte Düşünme Süreci” boyutları olduğunu savunmaktadır. Umudun “Amaca Yöneliklik” ve “Amaca Yönelik Kararlılık Düşünceleri” olarak iki boyutla ölçüleceğini ifade etmektedir. Snyder vd. (2002) ise bireyin “Amaca Yönelik Olması”, “Amaca Güdülenmesi” ve “Amaca Ulaşma Yolları” olmak üzere üç boyuttan oluştuğunu savunmuşlardır. Bununla birlikte Alexander ve Onwuegbuzie(2006), umut ile hayat kalitesi arasında doğrusal ilişki olduğu yönünde bulgular tespit etmişlerdir. Ong vd. (2006) ise kişilerin içsel durumları (olumlu ya da olumsuz duyguları) ile umut arasında ilişki olduğunu saptamışlardır. Özer ve Tezer (2008), umut düzeyi düşük başka bir ifadeyle umutsuz diye adlandırılan bireylerin olumlu duygularının düşük buna karşılık olumsuz duygularının olağandan yüksek oldukları savıyla yola çıkmışlar fakat bununla ilgili bir bulgu elde edememişlerdir. Snyder vd. (2000), umutlu düşüncenin psikolojik sorunları

önlemede ve psikolojik dayanıklılığı arttırmada önemli bir rol oynadığını belirlemişlerdir. Özer (2009), lise öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada, umudun akademik erteleme (başarısızlık korkusu, karar verme güçlüğü, tembellik ve risk alma davranışı) üzerinde etkileri olduğunu bulmuştur. Kemer ve Atik (2005) yine lise öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada, öğrencilerin umut düzeylerinin aileden algılanan sosyal destek düzeyi ve yaşadıkları bölgeye göre anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır. Savoly ve Owen (2015), meslek seçiminde umut düzeyinin akılcı olmayan inançlar üzerinde etkisi üzerinde durmuşlardır. Umut düzeyi yüksek olanların sınav başarısı, akademik başarısı, fiziksel ve ruh sağlığı ile ilgili olumlu etkileri olduğu ile ilgili farklı çalışmalar da bulunmaktadır (Snyder vd., 1997: 408; Snyder vd., 2002: 1021; Vilaythong vd. 2003: 86).

Farklı teorik yapıları temel alan farklı bileşenler doğrultusunda umudun ölçümü ile ilgili farklı ölçekler geliştirilmiştir. Bu ölçekler iki grupta ele alınabilir. Herth Umut Ölçeği, Stoner Umut Ölçeği, Time Opinion Survey, Nowotny Umut Ölçeği ve Miller Umut Ölçeği kronik düzeyde hasta bireylerin umut düzeylerini belirlemeye yönelik olarak geliştirilen ölçeklerdir (Stoner, 2004: 219; Tarhan ve Bacanlı, 2015: 5). Sağlıklı bireyler örnekleminde geliştirilen ölçekler ise Gottschalk-Gleser Umut Ölçeği, Erikson, Post ve Paige Umut Ölçeği, Umut İndeks Ölçeği ve Umut Ölçeği'dir. Bu ölçeklerin her biri, farklı boyutları ele alarak umudu ölçmeye çalışmaktadır (Aslan vd., 2007: 19). Son dönemlerde akademik çalışmalarda yaygın olarak kullanılan bir ölçek, Snyder'ın Sürekli Umut Ölçeği'dir (Snyder vd., 1991: 574). Bu ölçek, on beş yaş ve üstündeki bireylerin sürekli umut düzeylerini belirlemek amacı ile geliştirilmiştir. Toplam on iki madde ve iki alt boyuttan oluşmaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi bu boyutlar, "Amaca Yöneliklik" ve "Amaca Yönelik Kararlılık Alternatifleri" adlandırılmıştır. Bu boyutlar, duygusal boyut ve bilişsel boyut olarak da adlandırılırlar. Bu boyutların her biri dört ifadeden oluşur. Bu dört ifadenin bir tanesi geçmişe, iki tanesi içinde bulunulan zamana, bir tanesi de geleceğe yönelik ifadeleri içermektedir. Diğer dört ifade ise umutla ilgisi olmayan dolgu maddelerden oluşmaktadır. Bireylerden maddelerdeki ifadelerin kendi durumlarını yansıtmaya derecelerini sekiz noktalı derecelendirme ölçeği üzerinde işaretlemeleri istenmektedir (Lopez vd., 2000: 59).

Ölçeğin kullanıldığı farklı çalışmalarda farklı boyutlar elde edilmiştir (Atik ve Kemer, 2009). Mesela, Japonca'ya uyarlanan çalışmada, beklentileri tespiti ve alternatif düşünme şeklinde iki boyut (Tsukasa ve Snyder, 2005: 229); Arapça'ya uyarlandığında ise amaca yönelik kararlılık alternatifleri ve umudu belirleme boyutları elde edilmiştir (Abdel-Khalek ve Snyder, 2007: 230). Yani, farklı kültürler için umudun farklı boyutları bulunmaktadır. Ölçek Türkçe'ye Akman ve Korkut (1993) tarafından uyarlanmıştır. Ancak Snyder'ın ölçeğindeki gibi iki boyut değil tek boyut saptanmıştır. Yine Özer ve Tezer (2008) ile Denizli (2004) yaptıkları iki farklı çalışmada umudu tek boyutla açıklamışlardır. Karaca ve Kandemir ise 2015 ve 2016 yıllarında ölçekle ilgili iki farklı çalışma yapmışlardır. Öncelikle ölçeği Türkçe'ye çevirmiş sonra "Karaca ve Kandemir Umut Ölçeği" olarak adlandırdıkları yeni bir ölçek geliştirmişlerdir. Snyder vd. (1991) araştırmasına paralellik gösteren iki boyut elde etmişlerdir. Yapılan bu çalışmada da Sürekli Umut Ölçeği kullanılarak umudun ölçülüp ölçülemeyeceği belirlenmeye çalışılmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı, umudun ölçülmesi için umudun boyutlarını belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda Snyder'ın Sürekli Umut Ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçekle ilgili yapılan çalışmalardan farklı olarak ölçek, sadece sosyal medya kullanıcılarına uygulanmıştır. Bu araştırmanın literatürde yapılan çalışmalardan farklılığı budur. Bu durumda araştırma, sosyal medya kullanıcılarının umudu çok boyutlu olarak değerlendirip değerlendirmedikleri üzerinedir. Eğer herhangi bir boyut belirlenemezse umudun çok boyutlu yapısından

bahsedilemez. Aksi takdirde çoklu yapının olduğu kabul edilecektir. Bu amaçla ilgili geliştirilen hipotez aşağıdadır:

H₁: Sosyal medya kullanıcıları umudu birbirinden farklı boyutlarda algılamaktadırlar.

Eğer umut çok boyutlu ise sosyal medyayı farklı süre kullananların umut ile ilgili boyutları birbirinden farklı mıdır? sorusuna da cevap aranacaktır. Bununla ilgili hipotez şudur:

H₂: Sosyal medyayı farklı sürede (1 yıldan az, 1 ila 3 yıl arası, 3 ila 5 yıl arası, 5 ila 10 yıl arası ve 10 yıldan fazla) kullananların umut ile ilgili boyutları birbirinden farklıdır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Tanımlayıcı nitelik taşıyan bu araştırma ile ilgili veriler, Şubat 2018 ila Nisan 2018 tarihleri arasında toplanmıştır. Araştırmanın örnek kümesini sosyal medya kullanıcıları oluşturmaktadır. Kullanılan örnekleme yöntemi, tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kartopu örneklemesidir. Sosyal medya kullanıcılarına ulaşmak hedeflendiği için bu örnekleme tercih edilmiştir.

Verilerin toplanmasında gözetim yöntemlerinden anket tercih edilmiştir. Anket formunun ilk sorusu, sosyal medya kullanımıyla ilgilidir. Sosyal medya kullanmayanların ankete devam etmesi istenmemiştir. Bu nedenle bu soruya anket formunda yer verilmiştir. İkinci grup soru, Sürekli Umud Ölçeği'ni kapsayan 12 sorudan oluşmaktadır. Bu sorular, Snyder'ın Sürekli Umud Ölçeği dikkate alınarak hazırlanmıştır. Ancak Karaca ve Kandemir Umud Ölçeği de dikkate alınmıştır. Anket formu sekiz dereceli ölçek ile hazırlanmış ancak ön deneme esnasında anlaşılma sorunu olduğu ortaya çıktığı için beş dereceli ölçeğe dönüştürülmüştür. Son soru grubunda ise demografik özellikler bulunmaktadır.

Anket uygulaması, Google Documents formatında oluşturulmuştur. Verilerin analizinde Faktör Analizi ve Varyans Analizi kullanılmıştır. Veriler, Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) ile analiz edilmiştir.

5. ARAŞTIRMANIN KISITLARI

Araştırmada kişisel bağları esas alan sosyal ağ sitelerinden Facebook seçilmiştir. Sosyal medya ile ilgili birçok uygulamanın (Facebook, Twitter, Instagram gibi) var olması ancak bu uygulamaların birbirinden farklı amaç ve işlevlerinin olması nedeniyle tek uygulama seçilmiştir. Facebook'un aylık aktif kullanıcı sayısı 2.13 milyar kişi (Şubat 2018) olması nedeniyle bu uygulama seçilmiştir (www.wearesocial/digital-in-2018-global-overview). Bu durumda Facebook kullanıcılarının umut ile ilgili boyutları araştırılmıştır.

6. BULGULAR

Ankete cevap veren 160 sosyal medya kullanıcıları ile ilgili demografik bilgiler, Tablo 1'dedir.

Tablo 1. Demografik Özellikler İle İlgili Bulgular

DEMOGRAFİK BİLGİLER			DEMOGRAFİK BİLGİLER		
Cinsiyet	Frekans	%	Medeni Durum	Frekans	%
Erkek	85	54.0	Evli	148	92.5
Kadın	75	46.0	Bekâr	12	7.5
TOPLAM	160	100	TOPLAM	160	100
Yaş	Frekans	%	Eğitim Durumu	Frekans	%
18-19 yaş	24	15.0	İlköğretim	2	1.4
20-23 yaş	67	41.8	Lise	59	43.0
24- 27 yaş	50	31.2	Lisans ve üstü	76	55.6
28 yaş ve üstü	19	12.0	TOPLAM	137	100
TOPLAM	160	100			

Görülebileceği gibi anket uygulamasına katılanların % 54'ü erkek, % 92.5'i evli, % 41.8'i 20 ila 23 yaş arası ve % 55.6'sı lisans ve lisanüstü mezundur.

Sosyal medya kullanıcılarının umudu tek boyutlu ya da çok boyutlu değerlendirip değerlendirmedini belirlemek için Faktör Analizi yapılması planlanmıştır. Fakat bu analize geçmeden önce ifadelerin güvenilirlik analizi yapılmıştır. Synder vd. (1991) ölçeğin Cronbach Alfa İç Tutarlılık Katsayısını 0.71 ila 0.76 arasında değişmekte olduğunu raporlamışlardır. Yapılan güvenilirlik analizinde Alfa Katsayısı 0.729 bulunmuştur. Dolgu ifadeleri çıkardıktan sonra güvenilirliği bozan ifade olmadığı için analize geçilmiştir.

Faktör analize başlamadan önce Barlett test ölçeği ve Kaiser-Meyer-Olkin istatistik değerine bakılmıştır. Barlett test değeri 0.00 anlamlılık düzeyinde 659.721'dir. Bu, ana kütle içindeki değişkenler arasında bir ilişkinin var olduğunu göstermektedir. Kaiser-Meyer-Olkin oranı ise 73.8 bulunmuştur. Bu oranın 60'ın üstünde olması arzulanır. Bu iki değer faktör analizinin geçerli olduğunu göstermektedir.

Faktör analiziyle ilgili sonuçlara bakıldığında iki faktör tespit edilmiştir. Bu faktörler, toplam varyansın % 75.55'ini açıklamaktadır. İki'den fazla faktör olduğu göz önüne alınarak sosyal medya kullanıcılarının umudu farklı boyutlarla algıladıkları başka bir ifadeyle umudun çok boyutlu yapıya sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durumda H₁ hipotezi kabul edilmektedir. Snyder vd. (1991) tarafından geliştirilen Sürekli Umud Ölçeği'nde yer alan ifadelerle faktör analizi sonucunda ortaya çıkan boyutlar ve ilgili ifadeler örtüşmektedir. Bu durumda sosyal medya kullanıcılarının umutla ilgili iki boyutu vardır: Amaca Yöneliklik ve Amaca Yönelik Kararlılık Düşünceleri. Umudun boyutlarıyla ilgili faktör analizi sonucunda elde edilen değerler, Tablo 2'de bulunmaktadır.

Tablo 2. Umudun Boyutları İle İlgili Faktör Analizi Sonuçları

UMUDUN BOYUTLARI	FAKTÖR YÜKLERİ
AMACA YÖNELİKLİK (Varyans %=42.617; Güvenilirlik Katsayısı=.8515)	
Amaçlarıma gayretle çalışırım	.837
Geçmişte yaşadıklarımınkanaatindeyim	.836
Hayatta oldukçadüşünüyorum	.721
Kendim için koyduğumulaşırım	.593
AMACA YÖNELİK KARARLILIK DÜŞÜNCELERİ (Varyans %=37.617; Güvenilirlik Katsayısı=.8310)	
Sıkıntılı bir durumdangelir	.838
Herhangi bir problemindüşünürüm	.785
Sağlığım endişeliyim*	.649
Başkalarının pes ettiği durumlardabilirim	.536

* Ters çevrilmiştir.

Analiz sonucunda ilk faktör dört ifadeden oluşmaktadır. İfadeler, Sürekli Umud Ölçeği'nin ilk boyutundaki ifadelerle aynıdır. Synder vd. (1991) bu faktörü "agency" adını vermektedirler. Geçmişte, içinde bulunulan ve gelecekteki hedefi elde etmede, başarılı kararlar verildiğinde veya verilebileceğine ilişkin denk gelen bir özelliktir. Amaca yöneliklik, hedefi

elde etmeyi isteme, hedefi elde edebilmek için kendisinde güç hissetme olarak tanımlanmaktadır. Bu faktör, toplam varyansın % 42.617'sini açıklamaktadır.

Umudun ikinci boyutu, amaca yönelik kararlılık düşünceleri olarak adlandırılmışlardır. Synder vd. (1991), bu boyutu, "pathway" olarak isimlendirilmişlerdir. Aslında insan davranışları amaca yöneliktir ve bu amaçlar zihinsel faaliyetlerin yönelimini belirler. Harekete geçme güdüsü, bireyin amaca yönelik olması, amaca ulaşma yolları olarak ifade edilmektedir. Kişinin hedeflenen amaçlara ulaşmak için işlevsel yollar üretebileceğine dair algısıyla ilgilidir. Kişinin hedefleri elde etmede başarılı planlar yapabildiği veya yapılabileceği duyumuna denk gelmektedir. Tablo 2'de bu faktörün de toplam varyansın % 37.617'sini açıkladığı görülmektedir.

Araştırmanın diğer amacı, sosyal medyayı kullanım süresinin umudu etkileyip etkilemediği ile ilgilidir. Sosyal medyayı farklı sürede (1 yıldan az, 1 ila 3 yıl arası, 3 ila 5 yıl arası, 5 ila 10 yıl arası ve 10 yıldan fazla) kullananların umut ile ilgili boyutları birbirinden farklı mıdır? sorusuna cevap aramak için MANOVA yapılmıştır. İlgili sonuçlar, Tablo 3'dedir.

Tablo 3. Sosyal Medya Kullanım Süresi İle İlgili MANOVA Sonuçları

DEĞİŞKENLER	ORTALAMALAR				F Değeri	F Anlamlılık Değeri
	3 yıldan az	3 ila 5 yıl arası	5 ila 10 yıl arası	10 yıldan fazla		
Amaca Yöneliklik	2.0500	3.4706	3.7448	4.4737	1.391	0.001
Amaca Yönelik Kararlılık Düşüncesi	3.7250	3.8309	3.9072	3.6053	1.218	0.282
Hotelling's T² testinin F Değeri =4.693 Anlamlılık Düzeyi=0.001						

0.05 anlamlılık düzeyinde Hotelling's T² testinin F Değeri 4.693 bulunmuştur (Tablo 3). Bu değer, 0.001 anlamlılık düzeyinde geçerlidir. Başka bir ifadeyle, farklı süre boyunca sosyal medya kullananların (1 yıldan az, 1 ila 3 yıl arası, 3 ila 5 yıl arası, 5 ila 10 yıl arası ve 10 yıldan fazla) umutla ilgili boyutları farklı değerlendirmektedirler. 0.05 anlamlılık düzeyinde 10 yıldan daha fazla süre Facebook kullananlarla 3 yıldan daha az süre Facebook kullananlar arasında umudun amaca yöneliklik boyutu itibarıyla fark vardır (0.001). Bu durumda ikinci hipotez sadece amaca yöneliklik boyutu için kabul edilmiştir.

0.001 anlamlılık düzeyinde amaca yöneliklik boyutu gözönüne alındığında, farklılık olan iki değer ortalamalara bakıldığında en yüksek ortalama Facebook'u 10 yıldan fazla kullananlar (4.4737) ve en düşük ortalama Facebook'u 3 yıldan az kullananlar (2.05) olduğu görülmektedir. Farklılığın kaynağını belirlemek amacıyla Scheffe Testi sonuçlarına bakmak gerekir. Yine 0.05 anlamlılık düzeyinde, 10 yıldan fazla Facebook kullananlar ile 3 yıldan az kullananlar umudun amaca yönelme boyutunu farklı değerlendirmektedirler (p=0.01). Tablodaki ortalamalara bakıldığında 10 yıldan fazla Facebook kullananlar amaca yöneliklikle ilgili ifadeleri "doğru" olarak değerlendirirken 3 yıldan az Facebook kullananlar bu ifadeleri "yanlış" olarak değerlendirerek cevap vermişlerdir. Başka bir ifadeyle Facebook'u 10 yıldan daha fazla kullananlar umudun amaca yönelikliğini doğru olarak ifade ederlerken 3 yıldan az kullananlar yanlış olarak değerlendirmektedir. Sonuç olarak Facebook'u daha uzun süre kullananlar, amaca yönelerek umutlarını sürdürmektedirler.

7. SONUÇ

Tüm insanların az ya da çok umudu vardır. Umut genellikle olumlu duyguları içerir. Umutla ilgili çok eski zamanlardan itibaren çalışmalar yapılmıştır. Hem sağlıklı hem de psikolojik rahatsızlığı olan insanlar için geliştirilen ölçeklerle umudun ölçülmeye çalışılmıştır. Bu ölçekler içinde onbeş yaş ve üstündeki sağlıklı kişiler için kullanılan Sürekli Umut Ölçeği en yaygın kullanılan ölçeklerden biridir. Bu çalışmada da umudu, farklı boyutlarla ölçüleceğini

gösteren bu ölçek kullanılmıştır. Ancak çalışmada sosyal medya kullanıcıları tercih edilmiş ve sosyal medyanın umuda etkisi de araştırılmıştır.

Araştırma sonucunda Snyder vd. (1991) tarafından yapılan çalışma ile aynı boyutlar elde edilmiştir. Bu nedenle boyutlar aynı isimle adlandırılmıştır. Umudun amaca yönelmesi ve umudun amaca yönelik kararlılık düşünceleri olarak ifade edilen bu boyutlar sosyal medya kullanıcıları için de geçerlidir. Hatta daha eski sosyal medya kullanıcılarının amaca yöneliklikle ilgili umutları bulunmaktadır.

Çalışmada Sürekli Umut Ölçeği ile umut ölçülmeye çalışılmıştır. Kullanılan ölçek, Türkiye’de de aynı umut boyutlarını ortaya çıkarmıştır. Bu da ölçeğin etkin kullanılabileceğini göstermektedir. Bu çalışma, özel bir gruba yapılmıştır. Ancak sosyal medyanın amaç belirlemede etkisi de ortaya çıkmıştır.

Araştırmada tesadüfi olmayan örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bununla birlikte belli özelliği olan bir gruba yapılmıştır. Bu nedenle sonuçların genelleştirilmesi yanlış olur. Çalışma sonuçları, sosyal medyanın umuda etkisi ile ilgili çalışmalar için başlangıç sayılabilir.

KAYNAKÇA

- ABDEL-KHALEK, A. ve SNYDER, C.R., 2007, Correlates and Predictors of An Arabic Translation of The Snyder Hope Scale, *The Journal of Positive Psychology*, 2 (4), 228-235.
- AKMAN, Y. ve KORKUT, F., 1993, Umut Ölçeği Üzerine Bir Çalışma, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, 193-202.
- ALEXANDER, E. S. ve ONWUEGBUZIE, A. J., 2006, Academic Procrastination and Role of Hope as A Coping Strategy, *Personality and Individual Differences*, 42, 1301-1310.
- ASLAN, Ö., SEKMEN, K., KÖMÜRCÜ, Ş. ve ÖZET, A., 2007, Kanserli Hastalarda Umut, *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 11 (2), 18-24.
- ATİK, G. ve KEMER, G. 2009, Çocuklarda Umut Ölçeği’nin Psikometrik Özellikleri: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *Elementary Education Online*, 8 (2), 379-390.
- BLOCH, E., 2007, *Umut İlkesi*, Cilt 1, Çeviren: T. Bora, İletişim, İstanbul, 9750505454.
- DENİZLİ, S., 2004, The Role of Hope and Study Skills in Predicting Test Anxiety Levels of University Students, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi.
- FRANKL, V. E., 2000, *İnsanın Anlam Arayışı*, Çeviren: S. Budak, 7.basım, Öteki, Ankara, 9786054054206.
- KARACA, F. ve KANDEMİR, F., 2016, Karaca-Kandemir Umut Ölçeği (KKUÖ), *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 7-34.
- KEMER, G. ve ATİK, G., 2005, Psychometric Properties of Children’s Hope Scale: Validity and Reliability Study Elementary, *Education Online*, 8 (2), 379-390.
- LOPEZ, S. J. , CIARLELLI, R., COFFMAN, L. STONE, M. ve WYATT, L., 2000, Diagnosing for Strengths: On Measuring Hope Building Blocks, *Handbook of Hope Theory, Measures, & Applications*, Editör: C. R. Snyder, Academic Press, San Diego, 57-85, 9780126540505.
- ONG, A.D., EDWARDS, L. M. ve BERGEMAN, C. S., 2006, Hope as A Source of Resilience in Later Adulthood, *Personality and Individual Differences*, 41, 1263-1273.

- ÖZER, B. U. ve TEZER, E., 2008, Umut ve Olumlu- Olumsuz Duygular Arasındaki İlişkiler, *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 81-86.
- ÖZER, B. U., 2009, Bir Grup Lise Öğrencisinde Akademik Erteleme Davranışı: Sıklığı, Olası Nedenleri ve Umudun Rolü, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (32), 12-19.
- SAVOLY, D.K. ve OWEN, F.K., 2015, Üniversite Adaylarında Meslek Seçimine İlişkin Akılcı Olmayan İnançlar, *International Journal of Human Sciences*, 12 (2), 820-836.
- SNYDER, C. R., 1995, Conceptualizing, Measuring and Nurturing Hope, *Journal of Counseling & Development*, 73, 355-360.
- SNYDER, C. R., 2000, "Hypothesis: There Is Hope", *Handbook of Hope Theory, Measures and Applications*, Editör: C.R. Snyder, Academic Press, San Diego, 3-18, 9780126540505.
- SNYDER, C. R., 2002, Hope Theory: Rainbows in the Mind, *Psychological Inquiry*, 13 (4), 249-275.
- SNYDER, C. R., FELDMAN, D. B., SHOREY, H.S., ve RAND, K. L., 2002, Hopeful Choices: A School Counselor's Guide to Hope Theory, *Professional School Counseling*, 5 (5), 298- 307.
- SNYDER, C. R., HARRIS, C., ANDERSON, J. R., HOLLERAN, S. A., IRVING, L. M., SIGMON, S. T., YOSHINOBU, L., GIBB, J., LANGELLE, C. ve HARNEY, P., 1991, The Will and Ways: Development and Validation of An Individual-Differences Measure of Hope, *Journal of Personality and Social Psychology*, 60 (4), 570-585.
- SNYDER, C. R., HOZA, B., PELHAM, W. E., RAPOFF, M., WARE, L., DANOVSKY, M., 1997, The Development and Validation of The Children's Hope Scale, *Journal of Pediatric Psychology*, 22 (3), 399-421.
- SNYDER, C. R., RAND, K. L., KING, E. A., FELDMAN, D. B. ve WOODWARD, J. T., 2002, False Hope, *Journal of Clinical Psychology*, 58 (9), 1003-1022.
- STAATS, S. ve STASSEN, M. A., 1985, Hope: An Affective Cognition, *Social Indicators Research*, 17, 235-242.
- STONER, M., 2004, "Measuring Hope", *Instruments for Clinical Health-Care Research*, Editörler: M. Frank-Stromborg ve S. J. Olsen, Jones and Bartlett Publishers: Sudbury, MA, 9754435000.
- TARHAN, S. ve BACANLI, H., 2015, Sürekli Umut Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3 (1), 1-14.
- TSUKASA K. ve SNYDER C. R., 2005, The Relationship between Hope and Subjective Well-Being: Reliability and Validity of The Dispositional Hope Scale, Japanese version, *Japanese Journal of Psychology*, 76 (3), 227-234.
- VILAYTHONG, A. P., ARNAU, R. C., ROSEN, D. H. ve MASCARO, N., 2003, Humor and Hope: Can Humor Increase Hope?, *Humor*, 16 (1), 79-89.
- ZOURNAZI, M., 2004, *Umut Değişim İçin Yeni Felsefeler*, Çeviren: U. Abacı, Literatür, İstanbul, 9799750402578.
- <http://www.wearesocial/digital-in-2018-global-overview-86860338> [Erişim Tarihi: 2 Şubat 2018].
- www.tdk.gov.tr.

TÜRKİYE'DE KEÇİ SAYISI, KEÇİ SÜTÜ ÜRETİMİ VE DOLAR KURU İLİŞKİSİNİN BOUND TESTİ İLE BELİRLENMESİ*

DETERMINING THE RELATIONSHIPS AMONG NUMBER OF GOATS, MILK PRODUCTION AND DOLLAR EXCHANGE RATE BY BOUND TEST IN TURKEY

Şenol ÇELİK

Bingöl University, Faculty of Agriculture,
Dept. of Animal Science, Bingöl-TURKEY
E-mail: senolcelik@bingol.edu.tr

Turgay ŞENGÜL

Bingöl University, Faculty of Agriculture,
Dept. of Animal Science, Bingöl-TURKEY

Bünyamin SÖĞÜT

Bingöl University, Faculty of Agriculture,
Dept. of Animal Science, Bingöl-TURKEY

A. Yusuf ŞENGÜL

Bingöl University, Faculty of Agriculture,
Dept. of Animal Science, Bingöl-TURKEY

Hakan İNCİ

Bingöl University, Faculty of Agriculture,
Dept. of Animal Science, Bingöl-TURKEY

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Türkiye, keçi sayısı, süt üretimi, sınır testi, dolar kuru</p>	<p>Bu çalışmada, Türkiye'nin 1981-2017 dönemindeki keçi varlığı, keçi sütü üretimi ve dolar kuru arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Yapılan analizde, keçi sayısı ile süt üretimi ve dolar kuru serileri farklı derecelerde durağan olduklarından aralarındaki ilişki Sınır testi ile incelenmiştir. Çalışmada, gecikme uzunluğu 8 olarak tespit edilmiştir. Uzun dönem tahmin edilen modelin ARDL (1,1,4) modeli olduğu sonucuna varılmıştır. Sınır testi sonuçlarına göre, keçi sayısı ile keçi sütü üretimi ve dolar kuru arasında uzun dönemli ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Bu ilişki pozitif yönlüdür. Hata düzeltme modelinin sonuçlarına göre, keçi sütü üretimi ile diğer tüm değişkenler arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Hata düzeltme katsayısı değeri-0.3056 olup, kısa dönemde oluşabilecek dengesizlik ve şoklara karşı, uzun dönemde oluşacak sapmaların 1 dönem sonrasında %30.56'sı giderilebilmektedir Tanısal (diagnostics) testler sonucunda belirleme (determination) katsayısı (R^2) 0.979, düzeltilmiş belirleme (adjusted determination) katsayısı ve (Adj. R^2) 0.972 olarak tahmin edilmiştir. Dolayısıyla, tahmin edilen modelde herhangi bir otokorelasyon ve değişen varyans sorununun bulunmadığı, hata teriminin normal dağılıma sahip olduğu ve modelin doğru kurulduğu anlaşılmıştır.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548627</p>	

*Bu çalışma, 19-21 Nisan 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE'de gerçekleşen 2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Umut temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

ARTICLE INFO	ABSTRACT
Keywords: Turkey, number of goat, milk production, Bound test, dollar exchange rate	<i>In this study, relationships among the presence number of goat, milk production and the dollar exchange rate were analyzed in the period 1981-2017. In the analysis, since the number of goats and milk production and the dollar exchange rate series were stationary at different grades, the relationships between them were examined by the Bound test. The lag length was determined as 8 and predicted long-term model was the ARDL (1,1,4) model. According to the results of the Bound test, a long-term relationship between number of goat, milk production and dollar exchange rate were statistically significant. This relationship was positive. According to the results of the error correction model, a significant relationship was found between milk production and all other variables. The error correction coefficient value was -0.3056, and against imbalances and shocks in the short term, 30.56% of the deviation in the long term can be eliminated after 1 period. At the results of Diagnostic tests, the coefficient of determination (R^2) and the adjusted determination coefficient (Adj. R^2) were estimate as 0.984, 0.977 and 1.860, respectively. Hence, it was understood that there was no autocorrelation and heteroscedasticity problem in the predicted model, and the error term had normal distribution, and that the model was set up correctly.</i>
DOI: 10.26809/joa.2018548627	

1. GİRİŞ

Türkiye 2016 yılı FAO (Uluslararası Gıda ve Tarım Örgütü) verilerine göre 10 416 166 keçi varlığı ile keçi sayısı bakımından dünyada yirminci sırada olup önemli sırada yer almaktadır (FAOSTAT, 2016). Çin, Hindistan ve Nijerya keçi varlığında dünyada ilk 3 sıradadır. Türkiye’de keçi sayılası incelendiğinde, keçi sayısı 1986 yılından 2005 yılına kadar sürekli düşüşe geçmiştir. 2010-2015 yılları arasında ise keçi sayısı yükselişe geçmiştir. 2017 yılında ise Türkiye’deki keçi sayısı 10 634 672 olmuştur (TÜİK, 2017).

Türkiye 2017 yılında 523 395 tonluk keçi sütü üretimi ile toplam süt üretiminin % 2.46’sını oluşturmaktadır (TÜİK, 2017). 2016 yılı FAO verilerine göre; Dünya keçi sütü üretiminde 3 767 866 ton süt üretim ile Hindistan birinci sırada, 1 104 620 ton üretim ile Sudan ikinci sırada ve 1 051 493 ton üretim ile Bangladeş üçüncü yer almaktadır. Türkiye ise keçi sütü üretiminde dünyada 11. sıradadır (FAOSTAT, 2016).

Süt ve süt ürünleri insan sağlığı açısından önemli temel besin kaynaklarıdır. Yeterli ve dengeli beslenebilmek için süt ve süt ürünleri insan hayatı için vazgeçilmez olmuştur. Süt ve süt ürünleri; protein, kalsiyum, fosfor, B2 vitamini ve B12 vitamini olmak üzere birçok besin öğesinin temel kaynağıdır. (Et ve Süt Kurumu, 2017).

Döviz kuru bir birim yerli para karşılığında satın alınabilecek yabancı para miktarıdır (Seyidoğlu, 2013). Aynı zamanda döviz kuru yabancı paranın ulusal para olarak karşılığını ifade eder (Karluk, 2009). Döviz kurları ülke ekonomileri arasındaki dengeyi sağlayan önemli makroekonomik parametrelerden biridir. Dış rekabet, harcama bileşimi ve tüketim ile tasarrufların oluşumu ve cari işlemler bilançosu kurdan etkilenmektedir (Frait ve Komarek, 2001). Türkiye’de izlenen sıkı döviz kuru rejimi, kontrol ve idaresi üzerindeki devlet müdahalesi; 24 Ocak 1980 sonrası başlayan iç ve dış finansal serbestleşme hareketleri sonucunda azaltılmış, Türkiye’nin, 1990 yılında IMF(Uluslararası Para Fonu)’e başvurarak TL’nin konvertibl bir para olarak tescil edilmesi ile finansal serbestleşme hareketleri büyük ölçüde tamamlanmıştır. Döviz kontrolü üzerindeki etkinin azaldığı bu dönemden sonra ise, sürdürülebilir bir makro ekonomik yapı ve döviz kuru Türkiye’de daha sıkı bir ilişki içerisine girmiştir. Yüksek para ikamesi bulunan Türkiye’de, kriz yılları olan 1994 ve 2001’de toplam mevduat içerisindeki Döviz Tevdiat Hesabı oranı sırasıyla; % 35 ve % 55 düzeyinde gerçekleşmiştir (Mutlu, 2006). 1980’lerde başlayan liberal politikaların yaygınlaşması ile

birlikte hem mal ve hizmetlerde hem de işgücünde yaşanan küreselleşme ile birlikte ülkeler karşılıklı olarak birbirlerine bağlı ve dış gelişmelere hassas hale gelmişlerdir (Ayhan, 2016).

Karkacier (2000) regresyon analizi çalışmasında 1982-1997 döneminde Türkiye'nin süt ve ürünleri ithal talebinin en fazla kişi başına düşen milli gelir düzeyi, yurt içi fiyatlar ve dolar(USD) döviz kurundan etkilendiğini bildirmiştir.

Bayramoğlu ve Yurtkur (2015)'un çalışmalarında, 1999:2-2014:6 dönemi için VAR analizi yapılarak Türkiye'de gıda sanayi ürünleri fiyatlarını etkileyen en önemli uluslararası değişkenlerin kısa vadede dolar kuru ve euro kuru olduğu bildirilmiştir. Yazarların çalışmalarında gıda fiyatlarını belirleyen en önemli değişkenin dolar kuru olduğu görülmüştür. Gıda sanayi fiyatları değişkeninin petrol fiyatı ve uluslararası gıda fiyatı endeksindeki pozitif bir şoka verdiği tepkiler çok sınırlı olmakta ve kısa sürede etkisini kaybetmektedir. Dolar kuru ve euro kurundaki şoklara verilen tepkiler ilk 5 ay önemli olmakta ve sonra etkisini kaybetmektedir.

Döviz kuru riskinin hayvancılık sektöründe olmasa da bazı ekonomik göstergelere etkisini araştıran çalışmalar az da olsa mevcuttur. Bahmani-Oskoe (2013) sınır testi kullanarak döviz kuru riskinin toplam yatırımlar üzerinde kısa ve uzun dönem etkisini incelemiştir. Araştırmacının çalışmasında 27 ülkede kısa dönemli etki bulunmuş, 14 ülkede döviz kuru riski toplam yatırımlar üzerinde pozitif etki yaparken 13 ülkede negatif etki yaptığı görülmüştür.

Yapılan literatür taraması sonucu doğrudan bu çalışmada kullanılan yöntemle ilgili olarak süt üretimine hayvan sayısı ve dolar kurunun etkisi ile yapılmış çalışmaya rastlanılmaması bu çalışmanın önemini arttırmaktadır. Bu çalışmada, keçi sütü üretimi ile keçi sayısı ve dolar kuru arasındaki ilişkinin sınır testi ile incelenmesi amaçlanmıştır.

2. MATERYAL VE METOT

Çalışmada kullanılan veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin web sitesinde (www.tuik.gov.tr) yer alan "Hayvancılık İstatistikleri" kısmında yer alan "Küçükbaş Hayvan" alt başlığında yer alan Türkiye'ye ait 1991-2017 dönemi tiftik ve kıl keçi sayıları toplanarak derlenmiştir. Dolar kuru verileri Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB)'nin internet adresinden derlenmiştir.

Ekonometrik analizlerde değişkenler arasında anlamlı ilişkiler elde edilebilmesi için analizi yapılan serilerin durağan olması şarttır (Tarı, 2015). Herhangi bir zaman serisinde ilgili değişkenin beklenen değeri ve varyansı zaman göre değişmiyorsa durağanlık kavramından söz edilebilir (Günay ve ark., 2007).

ARDL sınır testi yönteminde değişkenlerin I(0) veya I(1) olması gibi bir zorunluluğun olmadığı gibi bu yöntemle değişkenler arasında hem kısa hem de uzun dönemli ilişki test edilebilmektedir. Ayrıca bazı çalışmalarında ARDL sınır testi ile elde edilen analiz sonuçlarının diğer eşbütünleşme testlerine oranla daha etkili ve tarafsız olduğu belirtilmiştir (Narayan ve Narayan, 2006).

Serilerden birisi I(0) diğeri I(1) ise tablo alt ve üst kritik değerlerle karşılaştırılır ve hesaplanan F istatistiği üst kritik değerden büyükse seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğuna, alt kritik değerden küçük olması durumunda eşbütünleşme ilişkisinin olmadığına karar verilir. Eğer hesaplanan F istatistiğinin alt ve üst kritik değerinin arasında kalması durumunda ise kesin bir yorum yapılamamakta, diğer eşbütünleşme testlerine başvurulması gerekir. Her iki serinin I(0) olduğu durumda tablo alt kritik değerle karşılaştırılmakta ve hesaplanan istatistiği tablo alt kritik değerinden büyükse seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğuna, tablo alt kritik değerinden küçükse eşbütünleşme ilişkisi yoktur. Serilerin

her ikisi de I(1) ise hesaplanan F istatistiği bu defa sadece tablo üst kritik değeriyle karşılaştırılır. F istatistiği üst kritik değerden büyükse aşağıda gösterilen hipotezdeki H_0 hipotezi reddedilir ve seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu görülür (Paseran ve ark., 2001).

$$H_0: B_1 = B_2 = 0$$

$$H_1: B_1 \neq B_2 \neq 0$$

Aralarında eşbütünleşme ilişkisi olduğu saptanan seriler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkileri belirlemek için, Gecikmesi Dağıtılmış Otoresif (Autoregressive Distributed Lag- ARDL) modeli oluşturulur. Önce uzun dönem ilişkisi için ARDL modelleri aşağıdaki gibi oluşturulur (Paseran ve ark., 2001).

$$\text{LogSÜ}_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^P \delta_{1,i} \text{LogDOLAR}_{t-i} + \sum_{i=0}^q \delta_{2,i} \text{LogKS}_{t-i}^u + \varepsilon_t$$

Bu çalışmada kullanılan ARDL sınır testi için kısıtlanmamış hata düzeltme modeli aşağıdaki gibidir.

$$\text{LogSÜ}_t = \beta_0 + \beta_1 \text{SÜ}_{t-1} + \beta_2 \text{KS}_{t-1} + \beta_3 \text{DOLAR}_{t-1} + \beta_4 \text{Trend}$$

$$+ \sum_{i=1}^P \varphi_{1i} \text{LogSÜ}_{t-i} + \sum_{i=0}^P \gamma_{1i} \text{LogKS}_{t-i} + \sum_{i=0}^P \delta_{1i} \text{LogDOLAR}_{t-i}$$

Sabit ve trend içeren yukarıdaki denklemin test edilmesi için önce uygun gecikme uzunluğu belirlenir. Uygun gecikme uzunluğunu belirlemek amacıyla Akaike (AIC), Schwarz (SBC) ve Hannan-Quin (HQ) gibi bilgi kriterleri kullanılır. Modelde bu bilgi kriterlerinden en küçük değere sahip olan uygun gecikme uzunluğudur. Gecikme uzunluğunun belirlenmesinin ardından seriler arasında eşbütünleşme ilişkisini saptamak için F istatistiklerinden yararlanılır.

Yukarıda ifade edilen denklem için sıfır hipotezi seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı yönündedir. Sıfır hipotezi çalışmada trend ve düzey değişkenlerin bir bütün olarak sifire eşit olmadıkları F istatistiği ile test edilir. Sınır testi sonucu değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunursa değişkenlere ait uzun dönem ve kısa dönem ilişkilerini belirlemek için ARDL modelleri tanımlanır (Kızılkaya ve ark., 2016).

ARDL hata düzeltme modeli ile değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki araştırılır ve bu ilişki aşağıdaki denklemde gösterilmiştir.

$$\text{LogSÜ}_{1t} = \beta_0 + \sum_{i=1}^P \varphi_{1i} \text{LogSÜ}_{t-i} + \sum_{i=0}^P \gamma_{1i} \text{LogKS}_{t-i} + \sum_{i=0}^P \delta_{1i} \text{LogDOLAR}_{t-i}$$

3. BULGULAR

Serilerin durağanlığını test etmek için Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi uygulanmıştır ve sonuçlar Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Keçi sayısı, keçi sütü üretimi ve dolar kuru serilerinin ADF birim kök testi sonuçları

Değişkenler	t istatistiği (Düzye hali)	t istatistiği (Birinci farkı)
KS	-3.144**	---
SÜ	-2.179	-4.026*
DOLAR	2.433	-4.431*
Anlamlılık düzeyi	Kritik değerler	
% 1	-3.633	-3.724
% 5	-2.948	-2.986
% 10	-2.613	-2.633

KS: Keçi sayısı, SÜ: Keçi sütü üretimi, DOLAR: Dolar kuru, MacKinnon (1996) one-sided p-values. *: %1’de anlamlılık, **: %5’de anlamlılık, ***: %10’da anlamlılık

Tablo 1’de görüldüğü gibi KS serisi düzeyde durağan iken SÜ ve DOLAR serileri ise birinci farkta durağan olmuştur. Özetle KS serisi I(0), SÜ ve DOLAR serileri I(1)’dir. Seriler farklı derecelerde durağan oldukları için sınır testi uygulanabilir. Verilerin yapısı gereği logaritması alındıktan sonra analizi yapılmıştır.

Sınır testi yöntemiyle seriler arasındaki eşbütünlüşme ilişkisi araştırılmıştır elde edilen sonuçlar Tablo 2’de gösterilmiştir.

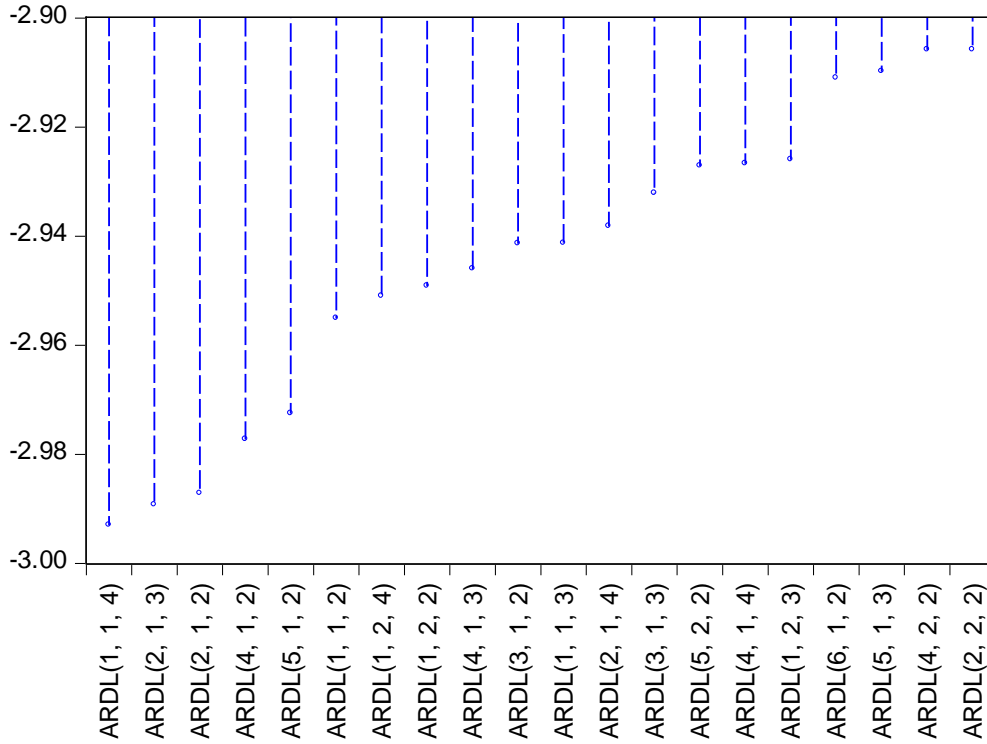
Tablo 2. Sınır testi sonuçları

Test istatistiği	Değer	k
F- istatistiği	1.707	2
Kritik değer sınırları		
Önemlilik (p)	Alt sınır	Üst sınır
% 10	2.63	3.35
% 5	3.10	3.87
% 1	4.13	5.00

Burada k, bağımsız değişken sayısı, kritik değerler Pesaran ve ark. (2001)’deki tablodan elde edilmiştir. F istatistiği değeri 1.707 olarak hesaplanmıştır ve önemlilik düzeylerindeki alt ve üst sınır aralığında değildir. Bu yüzden değişkenler arasında eşbütünlüşme ilişkisi vardır. İlgili eşbütünlüşme ilişkisi elde edildikten sonra ARDL modelinde değişkenlerin arasında uzun ve kısa dönem ilişkisi incelenebilir. Çalışmada gecikme uzunluğu belirlemek için Hannan-Quinn kriteri kullanılmıştır (Şekil 1) ve uzun dönem tahmin edilen model ARDL (1,1,4) şeklinde olmuştur. Tablo 3’te belirlenen modelden elde edilen katsayılar ve tanısal testler bulunmaktadır.

Şekil 1. Hannan-Quinn kriteri

Hannan-Quinn Criteria (top 20 models)

Tablo 3. ARDL (1,1,4) Modeli Tahmini

Değişken	Katsayı	Standart hata	t-istatistiği	Prob.*
LOG(SÜ(-1))	0.694386	0.154753	4.487068	0.0002
LOG(KS)	1.231590	0.143383	8.589504	0.0000
LOG(KS(-1))	-0.853021	0.188197	-4.532584	0.0001
LOG(DOLAR)	-0.074890	0.040452	-1.851321	0.0765
LOG(DOLAR(-1))	0.026942	0.061115	0.440841	0.6633
LOG(DOLAR(-2))	0.171603	0.061218	2.803142	0.0099
LOG(DOLAR(-3))	-0.183669	0.065345	-2.810784	0.0097
LOG(DOLAR(-4))	0.076341	0.039686	1.923634	0.0663
C	-2.341845	1.611132	-1.453540	0.1590

Tablo 3'te görüldüğü gibi SÜ, KS ve DOLAR değişkenlerinin istatistiksel olarak önemli oldukları görülmüştür. Buradan keçi sayısı (KS) arttıkça keçi sütü üretim miktarının (SÜ) artacağı, dolar kuru (DOLAR) arttıkça süt üretiminin azalacağı görülmektedir.

Modelde uzun dönem ilişkisini araştırmak amacıyla hata düzeltme tahmini incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4. ARDL (1,1,4) Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. hata	t-istatistiği	Prob.
DLOG(KS)	1.231590	0.113741	10.827977	0.0000
DLOG(DOLAR)	-0.074890	0.035558	-2.106106	0.0458
DLOG(DOLAR(-1))	-0.064274	0.038249	-1.680424	0.1058
DLOG(DOLAR(-2))	0.107328	0.044051	2.436453	0.0226
DLOG(DOLAR(-3))	-0.076341	0.037201	-2.052151	0.0512
ECMT(-1)	-0.305614	0.110258	-2.771809	0.0106
Cointeq = LOG(SÜ)-(1.2387*LOG(KS)+0.0534*LOG(DOLAR))-7.6628				
Uzun dönem katsayıları				
Değişken	Katsayı	Std. hata	t-istatistiği	Prob.
LOG(KS)	1.238718	0.162184	7.637738	0.0000
LOG(DOLAR)	0.053422	0.014781	3.614297	0.0014
C	-7.662762	2.725401	-2.811609	0.0097

Tablo 4'teki sonuçlar değerlendirildiğinde, DLOG(KS) ve DLOG(DOLAR) değişkenlerin katsayıları istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar kısa dönemde keçi sayısının süt üretimi üzerinde pozitif etkisinin, dolar kurunun ise süt üretimi üzerinde negatif etkisinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca ECMT(-1) yani hata düzeltme katsayısı -0.3056 olarak elde edilmiştir. Hata düzeltme terimi beklendiği gibi istatistiki olarak anlamlı ve negatif işaretlidir. Bu durum kısa dönemde meydana gelen sapmaların yüzde 30.56'sının bir sonraki dönemde düzeltilerek uzun dönem dengesine oldukça hızlı bir şekilde ulaştığı anlamındadır. Normallik, otokorelasyon ve değişen varyanslılığı içeren tanısal denetim sonuçları Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. Tanısal test sonuçları

İstatistikler	Değer	P
R ²	0.978662	
Adj. R ²	0.971549	
Normallik (Jarque-Bera)	2.5493	0.2795
Otokorelasyon (Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test)	0.2745	0.8718
Değişen varyans (Breusch-Pagan-Godfrey)	16.2710	0.1136

Tablo 5'de izleneceği üzere tanısal testleri sonucunda normallik testi Jarque-Bera testi ile yapılmış olup serilerin normal dağılım gösterdikleri görülmüştür (Jarque-Bera=2.5493 ve p>0.05). Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Testi ile otokorelasyon testi yapılmış LM=0.2745 ve P>0.05 olduğundan otokorelasyon sorunu olmadığı anlaşılmıştır. Değişen varyanslılık ise Breusch-Pagan-Godfrey testi ile denenmiş 16.2710 değerine ulaşılmış ve P>0.05 olduğundan değişen varyans bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Bu sebeplerden dolayı serilere modelin uygun olduğu görülmüştür.

4. SONUÇ

Türkiye'de 1991-2017 yılları arası süt üretimi ile keçi sayısı ve dolar kuru arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada ARDL sınır testi kullanılmıştır. Analiz sonucunda uzun dönemde keçi süt üretimi ile keçi sayısı ve dolar kuru arasında uzun dönemde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Sözü edilen dönemde keçi sayısı ve dolar kurunun keçi sütü üretimi üzerinde arttırıcı etkisi olacağı tahmin edilmektedir. Zira hayvan sayısındaki artış durumunda süt üretiminin artması beklenen sonuçtur. Dolar kurunun artışında ise süt üretiminde olumsuz etki yapmayacağı beklentisi üreticilerin süt üretim plan ve programına önemli etki yapacağı düşünülebilir.

Tanısal testler sonucunda belirleme katsayısı ($R^2=0.9787$) ve düzeltilmiş belirleme katsayısı (Adj. $R^2=0.9715$) olarak tahmin edilmiştir. Değişen varyans testi sonucunda nR^2 test istatistiği 16.2710 olarak hesaplanmış ve modelde değişen varyans sorununun bulunmadığı ve verilerin modele uygun olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

- AYHAN, F. (2016). Döviz Kuru Oynaklığı, Dış Ticaret ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Uygulaması. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim dalı Doktora Tezi, Konya, s.201.
- BAYRAMOĞLU, A. T., YURTKUR, A. K. (2015). Türkiye’de Gıda ve Tarımsal Ürün Fiyatlarını Uluslararası Belirleyicileri. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(2):63-74.
- BAHMANI-OSKOOEE, M., HAJILEE, M. (2013). Exchange Rate Volatility and its Impact on Domestic Investment. Research in Economics, 67:1-12.
- FAOSTAT, 2016. <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QA> (Mayıs, 2018).
- FRAÏT, J., KOMAREK, L. (2001). Real Exchange Rate Trends In Transitional Countries, Warwick Economic Research Papers, No, 596, 1-35.
- GÜNAY, S., EĞRİOĞLU E., ALADAĞ, Ç., H. (2007). Tek Değişkenli Zaman Serileri Analizine Giriş. Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- KARKACIER, O. (2000). Türkiye Süt ve Süt Ürünleri İthal Talep Analizi. Turk J Agric For., 24:421-427.
- KARLUK, R. S. (2009). Uluslararası Ekonomi (Teori-Politika), Gözden Geçirilmiş 10. Basım, İstanbul: Beta Basım Yayınları.
- KIZILKAYA, O., SOFUOĞLU, E., KARAÇOR, Z. (2016). Türkiye’de Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. Yönetim ve Ekonomi, 23(1):203-215.
- MUTLU, İ. (2006). Makro ekonomi politikalarının döviz kuru üzerindeki etkilerinin bir değerlendirilmesi ve Türkiye örneği. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 81s.
- NARAYAN, P. K., NARAYAN, S. (2006). Savings Behaviour in Fiji: An Empirical Assessment Using the ARDL Approach to Cointegration. International Journal of Social Economics, 33(7):468-480.
- SEYİDOĞLU, H. (2013). Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama, Genişletilmiş 18. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- TARI, R. (2015). Ekonometri. Umuttepe Yayınları, s.534.
- TCMB (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası), (2017). http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TCMB+TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatis_tikler/Doviz+Kurlari/Gosterge+Niteligindeki+Merkez+Bankasi+Kurlarii
- TÜİK, (2017). Hayvancılık istatistikleri. <https://biruni.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul>, erişim tarihi 29 Nisan 2018.

ÇANAKKALE İLİNDE SAĞILAN KOYUN SAYISI, SÜT ÜRETİMİ, DOLAR KURU VE ALTIN FİYATI İLİŞKİSİ: ARDL BOUND TESTİ YAKLAŞIMI*

RELATIONSHIPS AMONG NUMBER OF SHEEP, MILK PRODUCTION, DOLLAR EXCHANGE RATE AND GOLD PRICE IN ÇANAKKALE PROVINCE: ARDL BOUND TEST APPROACH

Şenol ÇELİK

Bingöl University, Faculty of Agriculture,
Dept. of Animal Science, Bingöl-TURKEY
E-mail: senolcelik@bingol.edu.tr

Turgay ŞENGÜL

Bingöl University, Faculty of Agriculture,
Dept. of Animal Science, Bingöl-TURKEY

Bünyamin SÖĞÜT

Bingöl University, Faculty of Agriculture,
Dept. of Animal Science, Bingöl-TURKEY

Hakan İNCİ

Bingöl University, Faculty of Agriculture,
Dept. of Animal Science, Bingöl-TURKEY

Ömer ŞENGÜL

Uludağ University, Faculty of Agriculture,
Dept. of Animal Science, Bursa-TURKEY

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Çanakkale, koyun sayısı, süt üretimi, ARDL sınır testi, dolar kuru, altın fiyatı</p>	<p>Bu çalışmada, Çanakkale ilinde, 1991-2017 döneminde, sağılan koyun sayısı, koyun sütü üretimi, dolar kuru ve altın fiyatı arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Yapılan analizde, sağılan koyun sayısı, süt üretimi ve dolar kuru serilerinin birinci mertebeden durağan (stationary), altın fiyatı serisinin ise ikinci mertebeden durağan oldukları saptanmıştır. Bu nedenle, sözü edilen seriler arasındaki ilişki Bound testi ile araştırılmıştır. Araştırmada gecikme uzunluğu 4 olarak tespit edilmiştir. Uzun dönem tahmin edilen modelin ARDL(4,4,2,4) modeli olduğu belirlenmiştir. Bound testi sonuçlarına göre, koyun sütü üretimi ile sağılan koyun sayısı, dolar kuru ve altın fiyatı arasında uzun dönemli ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Hata düzeltme değişkeninin katsayısı -1.496 olarak tahmin edilmiştir. Koyun süt üretimi ile sağılan hayvan sayısı ve dolar kuru arasında uzun dönemde pozitif, süt üretimi ile altın fiyatı arasında uzun dönemde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.</p> <p>Tanısıl testler sonucunda belirleme katsayısı (R^2) 0.999, düzeltilmiş belirleme katsayısı (Adj. R^2) 0.998 ve Akaike bilgi kriteri (AIC) 10.177 olarak tahmin edilmiştir. Heteroskedasticity testi sonucunda nR^2 test istatistiği 18.151 ve $p=0.379>0.05$ bulunduğundan modelde değişen varyans sorununun olmadığı ve modelin doğru kurulduğu anlaşılmıştır.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548628</p>	

*Bu çalışma, 19-21 Nisan 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE' de gerçekleşen 2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Umut temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Çanakkale, number of sheep, milk production, ARDL Bound test, dollar exchange rate, gold price</p>	<p><i>In this study, the relationships among number of sheep, sheep milk production, dollar exchange rate and gold price in the period of 1991-2017 in Çanakkale province were analyzed. In the analysis, it was determined that the number of sheep, milk production and dollar exchange rate series were stationary in the first order and stationary in the second order in gold price series. For this reason, the relationship between the mentioned series was investigated by the Bound test. The lag length in the study was 4. The long-term predicted model was ARDL (4,4,2,4). According to the results of the Bound test, the relationship between sheep milk production and number of sheep, dollar exchange rate and gold price was found as a long-term and statistically significant. The coefficient of the error correction variable was estimated as -1,496. There was a positive relationship between milk production and the number of sheep and dollar exchange rate in the long term, and a negative and statistically significant relationship was found between milk production and gold price in the long term. As a result of the diagnostic tests, the coefficient of determination (R^2) and adjusted determination coefficient (Adj. R^2) and Akaike info criterion (AIC) were estimated as 0.999, 0.998 and 10.177, respectively. Because heteroscedasticity test showed that nR^2 test statistic was 18.151 and $p = 0.379 > 0.05$, it was understood that there was no variance problem in the model and the model was established correctly.</i></p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548628</p>	

1. GİRİŞ

Türkiye 2016 yılı FAO (Uluslararası Gıda ve Tarım Örgütü) verilerine göre koyun sayısı bakımından dünyada sekizinci sırada yer almaktadır ve çok önemli konumdadır (FAOSTAT, 2016). Koyun sayısı Türkiye'de 1991-2017 döneminde inişli çıkışlı seyir içinde olmuştur. 1991 yılında 40 432 340 koyun varlığına sahip Türkiye'de bu değer 1998 yılına kadar sürekli düşüş göstererek 29 435 000'e kadar düşmüştür. Sonraki yıllarda ise bazen artış bazen de azalış göstermiş olan Türkiye 2017 yılında 33 677 636 adet koyun varlığına sahip olmuştur (TÜİK, 2017). Türkiye'de koyunculuk sektörü, yaklaşık 1 344 779 tonluk süt üretimi ile toplam süt üretiminin % 6.34'ünü oluşturmaktadır (TÜİK, 2017). 2016 yılı FAO verilerine göre; Dünya koyun sütü üretiminde 1 361 360 ton süt üretim ile Çin birinci sırada, 929 432 ton üretim ile Türkiye ikinci sırada yer almaktadır (FAOSTAT, 2016).

Süt ve süt ürünleri insan sağlığı açısından önemli temel besin kaynaklarıdır. Yeterli ve dengeli beslenebilmek için süt ve süt ürünleri insan hayatı için vazgeçilmez olmuştur. Süt ve süt ürünleri; protein, kalsiyum, fosfor, B2 vitamini ve B12 vitamini olmak üzere birçok besin ögesinin temel kaynağıdır. (Et ve Süt Kurumu, 2017)

Koyun üretiminin, hayvansal üretime sağladığı katkı, büyükbaş hayvancılığa göre düşük olsa da, marjinal kırsal alanlarda üreticiye gelir ve istihdam katkısı sağlaması nedeniyle vazgeçilmez bir üretim durumundadır (Ayerbe ve Hopkin, 2004).

Dolar ile mal fiyatlarının dolarla zıt yönde hareket etmesi genel kabul görmüş bir kuraldır. Yani diğer unsurlar eşit şekilde dikkate alındığında yükselen dolar altın fiyatlarının düşmesi anlamındadır (Flynn, 2015). Yatırımcıların altını ve Amerikan doları diğer büyük para birimleri karşısında değer kaybettiğinde güvenli liman olarak kullandıkları bir başka çalışmada bildirilmiştir (Sarı ve ark., 2010).

Hayvancılık alanında döviz kuru ve altın fiyatlarının etkisi olacağı düşünülmesi gereken çok önemli ekonomik etkenlerdir. Döviz kuru riskinin hayvancılık sektöründe olmasa da bazı ekonomik göstergelere etkisini araştıran çalışmalar az da olsa mevcuttur. Cabellero (1991) yatırım ile döviz kuru riski arasında pozitif bir ilişki bulmuştur. Bir diğer çalışmada 1970-1995 döneminde gelişmekte olan ülkelerde özel yatırım üzerinde reel döviz kurunun yatırımlar

üzerinde negatif güçlü bir etki olduğu saptanmıştır (Servey, 2002). Byrne ve Davis (2003) endüstrileşmiş ülkelerde Döviz kuru dalgalanmalarının yatırımları arttırıcı etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Bahmani-Oskoe (2013) sınır testi kullanarak döviz kuru riskinin toplam yatırımlar üzerinde kısa ve uzun dönem etkisini incelemiştir. Yazarın çalışmasında 27 ülkede kısa dönemli etki bulunmuş, 14 ülkede döviz kuru riski toplam yatırımlar üzerinde pozitif etki yaparken 13 ülkede negatif etki yaptığı görülmüştür. Öksüzler ve Ekinci (2013) çalışmalarında, Türkiye'de döviz kuru belirsizliğinin özel sabit sermaye yatırımlarını azaltıcı bir etkisi olmadığını belirlemiştir. Jain ve Ghosh (2013), altın, platin ve gümüş fiyatları ile dolar kuru arasındaki ilişkiyi 2009-2011 dönemi için günlük verilerle ARDL yöntemi ile incelemiş, kıymetli metaller ve döviz kurunun uzun dönemde birlikte hareket ettiğini saptamışlardır.

Araştırmanın amacı, süt üretimi ile sağılan koyun sayısı, dolar kuru ve altın fiyatları arasındaki ilişkinin sınır testi ile incelenmesidir.

2. MATERYAL VE METOT

Çalışmada kullanılan veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin web sitesinde (www.tuik.gov.tr) yer alan "Hayvancılık İstatistikleri" kısmında yer alan "Küçükbaş Hayvan" alt başlığında yer alan Çanakkale iline ait 1991-2017 dönemi yerli ve merinos koyun sayıları toplanarak derlenmiştir. Dolar kuru verileri Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB)'nin internet adresinden alınmıştır.

Ekonometrik ve istatistik analizlerde değişkenler arasında anlamlı ilişkiler elde edilebilmesi için analizi yapılan serilerin durağan olması gerekir (Tarı, 2015). Durağanlık genel olarak; ortalamasıyla varyansı zaman içinde sabit olan ve iki dönem arasındaki ortak varyansı, bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de sadece iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olan olasılıklı bir süreç olarak tanımlanır (Gujarati ve Porter, 2016).

ARDL sınır testi yönteminde değişkenlerin I(0) veya I(1) olması gibi bir zorunluluğun olmadığı gibi bu yöntemle değişkenler arasında hem kısa hem de uzun dönemli ilişki test edilebilmektedir. Ayrıca bazı çalışmalarında ARDL sınır testi ile elde edilen analiz sonuçlarının diğer eşbütünlüşme testlerine oranla daha etkili ve tarafsız olduğu belirtilmiştir (Narayan ve Narayan, 2006). Bu çalışmada kullanılan ARDL sınır testi için kısıtlanmamış hata düzeltme modeli aşağıdaki gibi tanımlanır.

$$\Delta S\ddot{U}_t = \beta_0 + \beta_1 S\ddot{U}_{t-1} + \beta_2 SHS_{t-1} + \beta_3 DOLAR_{t-1} + \beta_4 AL_{t-1} + \beta_5 Trend$$
$$+ \sum_{i=1}^P \varphi_{1i} \Delta S\ddot{U}_{t-i} + \sum_{i=0}^P \gamma_{1i} \Delta SHS_{t-i} + \sum_{i=0}^P \delta_{1i} \Delta DOLAR_{t-i} + \sum_{i=0}^P \theta_{1i} \Delta AL_{t-i}$$

Sabit ve trend içeren yukarıdaki denklemin test edilmesi için öncelikle uygun gecikme uzunluğu belirlenir. Uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesinde Akaike (AIC), Schwarz (SBC) ve Hannan-Quin (HQ) gibi bilgi kriterleri kullanılmaktadır. Modelde bu bilgi kriterlerinden en küçük değere sahip olan gecikme uzunluğu kullanılır. İlgili gecikme uzunluğunda modelde otokorelasyon sorunu bulunmamalıdır. Gecikme uzunluğunun belirlenmesinin ardından seriler arasında eşbütünlüşme ilişkisini saptamak için F istatistiklerinden yararlanılır. ARDL sınır testi yönteminde F istatistikleri Pesaran ve ark. (2001)'deki araştırmasındaki alt ve üst değere göre belirlenir. Analizden elde edilen değer hesaplanan F istatistiği alt kritik değerinden küçükse seriler arasında eşbütünlüşme ilişkisinin olmadığından, üst kritik değerden büyük olması ise de eşbütünlüşme ilişkisinin varlığından bahsedilebilir. Fakat değer alt ve üst kritik değerlerin arasında yer alıyorsa bu durumda eşbütünlüşme konusunda herhangi bir karar verilememektedir.

Yukarıda ifade edilen denklem için sıfır hipotezi seriler arasında eşbütünlüşme ilişkisinin olmadığı yönündedir. Sıfır hipotezi çalışmada trend ve seviye değişkenlerin bir bütün olarak sıfıra eşit olmadıkları F istatistiği ile test edilir. Sınır testi sonucu değişkenler arasında eşbütünlüşme ilişkisi bulunursa değişkenlere ait uzun dönem ve kısa dönem ilişkilerini belirlemek için ARDL modelleri tanımlanır (Kızılkaya ve ark., 2016).

ARDL hata düzeltme modeli ile değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki araştırılır ve bu ilişki aşağıdaki denklemde olduğu gibi gösterilmiştir.

$$SÜ_{1t} = \beta_0 + \sum_{i=1}^P \varphi_{1i} SÜ_{t-i} + \sum_{i=0}^P \gamma_{1i} SHS_{t-i} + \sum_{i=0}^P \delta_{1i} DOLAR_{t-i} + \sum_{i=0}^P \theta_{1i} AL_{t-i} + \mu_t$$

3. BULGULAR

Serilerin durağanlığını test etmek için Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi uygulanmıştır ve sonuçlar Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi sonuçları

Değişkenler	t istatistiği (Düzye hali)	t istatistiği (Birinci farkı)	t istatistiği (İkinci farkı)
SÜ	-1.908	-3.031*	
SHS	-1.207	-2.993**	
DOLAR	1.400	-4.033*	
AL	1.830	-0.622	-7.414*
Anlamlılık düzeyi	Kritik değerler		
% 1	-3.788	-3.724	
% 5	-3.012	-2.986	
% 10	-2.646	-2.633	

SÜ: Süt üretim miktarı, SHS: Sağılan hayvan sayısı, DOLAR: Dolar kuru, AL: Altın fiyatı. MacKinnon (1996) one-sided p-values. *: %1'de anlamlılık, **: %5'de anlamlılık, ***: %10'da anlamlılık

Tablo 1'de görüldüğü gibi SÜ, SHS ve DOLAR serileri birinci farkta durağan ve AL serisi ise ikinci farkta durağan çıkmıştır. Yani SÜ, SHS ve DOLAR serileri I(1) ve AL serisi de I(2)'dir. Seriler farklı derecelerde durağan olduklarından sınır testinin uygulanması uygun görülmüştür.

Sınır testi yöntemiyle seriler arasındaki eşbütünlüşme ilişkisi araştırılmıştır elde edilen sonuçlar Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Sınır testi sonuçları

Test istatistiği	Değer	k
F- istatistiği	20.146	3
Kritik değer sınırları		
Önemlilik (p)	Alt sınır	Üst sınır
% 10	2.37	3.2
%5	2.79	3.67
% 1	3.65	4.66

Burada k, bağımsız değişken sayısı, kritik değerler Pesaran ve ark. (2001)'deki tablodan elde edilmiştir. F istatistiği değeri 20.146 bulunmuştur ve önemlilik düzeylerindeki alt ve üst sınır aralığında değildir. Bu yüzden değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır. İlgili eşbütünleşme ilişkisi elde edildikten sonra ARDL modelinde değişkenler arasında uzun ve kısa dönem ilişkisi incelenebilir. Çalışmada gecikme uzunluğu belirlemek için SBC (Bayesci Bilgi kriteri) bilgi kriteri kullanılmıştır ve uzun dönem tahmin edilen model ARDL (4,4,2,4) şeklinde olmuştur. Tablo 3'te belirlenen modelden elde edilen katsayılar ve tanısal testler bulunmaktadır.

Tablo 3. ARDL (4,4,2,4) Modeli Tahmini ve tanısal test sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart hata	t-istatistiği	Prob.*
SÜ(-1)	-0.291528	0.190542	-1.529996	0.1866
SÜ(-2)	-0.261921	0.143759	-1.821943	0.1281
SÜ(-3)	-0.293050	0.122765	-2.387078	0.0626
SÜ(-4)	0.350168	0.118989	2.942851	0.0322
SHS	0.063547	0.001180	53.86681	0.0000
SHS(-1)	0.024633	0.012586	1.957119	0.1077
SHS(-2)	0.017095	0.009395	1.819512	0.1285
SHS(-3)	0.016744	0.007801	2.146433	0.0846
SHS(-4)	-0.022502	0.008013	-2.808076	0.0376
DOLAR	-0.000192	4.89E-05	-3.931686	0.0111
DOLAR(-1)	-0.000368	6.20E-05	-5.937654	0.0019
DOLAR(-2)	-0.000127	9.42E-05	-1.342783	0.2371
AL	1.57E-06	3.53E-07	4.442482	0.0067
AL(-1)	-8.28E-09	4.52E-07	-0.018318	0.9861
AL(-2)	1.03E-06	5.31E-07	1.944596	0.1094
AL(-3)	-5.24E-07	4.61E-07	-1.137551	0.3069
AL(-4)	2.18E-06	4.29E-07	5.071658	0.0039
C	2395.967	387.0245	6.190736	0.0016
Tanısal test sonuçları				
R ²	0.99997	Durbin-Watson istatistiği		2.6980
Adj. R ²	0.99988	Normallik testi		0.0920
Değişen varyans	0.37930	Otokorelasyon		0.0797

Tablo 3'te görüldüğü gibi SHS, DOLAR ve AL değişkenlerinin istatistiksel olarak önemli oldukları görülmüştür. Buradan sağılan hayvan sayısı (SHS) arttıkça koyun sütü üretim miktarının (SÜ) artacağı, dolar kuru (DOLAR) ve altın fiyatları (AL) arttıkça süt üretiminin azalacağı anlaşılmaktadır. Tanısal test sonuçları incelendiğinde Jarque- Bera Normallik testi ile normallik testine göre serilerin normal dağılıma uygun oldukları görülmüştür. Ayrıca Breusch-Pagan-Godfrey testi ile değişen varyans ve Breusch-Godfrey LM testi ile otokorelasyon testleri yapılmıştır. Bu testler sonucunda modelde değişen varyans ve otokorelasyon sorun olmadığı ortaya çıkmıştır.

Modelde uzun dönem ilişkisini incelemek için hata düzeltme tahmini araştırılmıştır ve ulaşılan sonuçlar Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. ARDL (4,4,2,4) Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. hata	t-istatistiği	Prob.
D(SÜ(-1))	0.204804	0.064631	3.168829	0.0248
D(SÜ(-2))	-0.057117	0.053485	-1.067907	0.3344
D(SÜ(-3))	-0.350168	0.048614	-7.203041	0.0008
D(SHS)	0.063547	0.000441	144.055888	0.0000
D(SHS(-1))	-0.011338	0.004339	-2.613265	0.0475
D(SHS(-2))	0.005757	0.003474	1.657351	0.1583
D(SHS(-3))	0.022502	0.003260	6.902587	0.0010
D(DOLAR)	-0.000192	0.000031	-6.145465	0.0017
D(DOLAR(-1))	0.000127	0.000052	2.454233	0.0576
D(AL)	0.000002	0.000000	9.192959	0.0003
D(AL(-1))	-0.000003	0.000000	-8.831719	0.0003
D(AL(-2))	-0.000002	0.000000	-7.282079	0.0008
D(AL(-3))	-0.000002	0.000000	-7.384379	0.0007
ECMT(-1)	-1.496332	0.111124	-13.465401	0.0001
Cointeq = SÜ-(0.0665*SHS-0.0005*DOLAR+0.0000*AL +1601.2269)				
Uzun dönem katsayıları				
Değişken	Katsayı	Std. hata	t-istatistiği	Prob.
SHS	0.066508	0.000815	81.582924	0.0000
DOLAR	-0.000459	0.000090	-5.107214	0.0037
AL	0.000003	0.000000	7.464589	0.0007
C	1601.226872	228.423511	7.009904	0.0009

Tablo 4'te ifade edilen ECMT(-1) değişkeni uzun dönem ilişkisinden elde edilen hata terimleri serisinin bir dönem gecikmeli değeridir. ECMT(-1) değişkeninin katsayısı kısa dönemdeki dengesizliğin ne kadarının uzun dönemde düzeltileceğini ifade eder.

Hata düzeltme değişkeninin katsayısı -1.496 olarak hesaplanmıştır. Hata düzeltme değişkeninin katsayısının 1'den büyük olması sistemin dalgalanarak dengeye geldiğini gösterir

ve bu dalgalanma her defasında azalarak uzun dönemde dengeye gelecektir (Narayan ve Smyth, 2006).

Hata düzeltme değişkeninin katsayısı negatif ve istatistiksel olarak önemli bulunmuştur ($P < 0.0001$). Süt üretim miktarı ile sağılan koyun sayısı ve altın fiyatları arasında kısa dönemde pozitif ve istatistiksel olarak önemli bir ilişki varken, süt üretim miktarı dolar kuru arasında negatif ve istatistiksel olarak önemli bir ilişki görülmüştür. Netice olarak süt üretimi üzerinde sağılan hayvan sayısı ve altın fiyatındaki artışlar pozitif yönde, dolar kurundaki artışlar ise negatif yönde etki oluşturmaktadır.

4. SONUÇ

Çanakkale'de 1991-2017 yılları arası süt üretimi ile, sağılan koyun sayısı, dolar kuru ve altın fiyatları arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada ARDL sınır testi kullanılmıştır. Analiz sonucunda uzun dönemde koyun süt üretimi ile sağılan hayvan sayısı ve dolar kuru arasında pozitif, süt üretimi ile altın fiyatı arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Tanısal (diagnostics) testler sonucunda belirleme (determination) katsayısı (R^2) 0.999, düzeltilmiş belirleme (adjusted determination) katsayısı 0.998 ve Akaike bilgi kriteri istatistiği (AIC) 10.177 olarak tahmin edilmiştir. Değişen varyans testi sonucunda nR^2 test istatistiği 18.151 olarak hesaplanmış ve modelde değişen varyans sorununun bulunmadığı ve verilerin modele uygun olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

- ANONİM, (2017). <http://www.milliyet.com.tr/yillara-gore-altin-fiyatlari-son-gundem-2597607/>
- AYERBE, A., HOPKIN, E. (2004). Future of the sheep and goat dairy sectors. Summary Report on Conclusions of the International Symposium, 28-30 October 2004, Spain.
- CABALLERO, R. J. (1991). On the Sign of the Investment-Uncertainty Relationship. *American Economic Review* 81(1):279-88.
- BAHMANI-OSKOOEE, M., HAJILEE, M. (2013). Exchange Rate Volatility and its Impact on Domestic Investment. *Research in Economics*, 67:1-12.
- BYRNE, J., DAVIS, E. (2003). Panel Estimation of the Impact of Exchange Rate Uncertainty on Investment in The Major Industrial Countries. *Royal Economic Society Annual Conference*, 34.
- FAOSTAT, 2016. <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QA> (Haziran, 2018).
- GUJARATI, D. N., PORTER, D. C. (2016). Temel Ekonometri (Çevirenler: Ümit Şenesen, Gülay Günlük Şenesen). Literatür Yayıncılık, s.972.
- JAIN, A., GHOSH, S. (2013). Dynamics Of Global Oil Price, Exchange Rate and Precious Metal Price in India. *Resources Policy*, 38:88-93.
- KIZILKAYA, O., SOFUOĞLU, E., KARAÇOR, Z. (2016). Türkiye’de Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Yönetim ve Ekonomi*, 23(1):203-215.
- LUNDİN, B. (2015). Altın ve Petrol Her Zaman Zıt Değil. Bloomberg, <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1748041-altin-ve-petrol-dolar-ile-herzaman-zitdegil>, erişim tarihi 4 Mart 2018.
- NARAYAN, P. K., NARAYAN, S. (2006). Savings Behaviour in Fiji: An Empirical Assessment Using the ARDL Approach to Cointegration. *International Journal of Social Economics*, 33(7):468-480.
- ÖKSÜZLER, O., EKİNCİ, M. F. (2013). Döviz kuru belirsizliğinin özel sabit sermaye yatırımlarına etkisi: Türkiye örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 20:32-42. Doi:<http://dx.doi.org/10.11611/JMER185>.
- SARI, R., HAMMOUDEH, S., SOYTAŞ, U. (2010). Dynamics Of Oil Price, Precious Metal Prices, and Exchange Rate. *Energy Economics*, 32:351-362.
- SERVEN, L. (2002). Real Exchange Rate Uncertainty and Private Investment in Developing Countries. *World Bank Policy Research Working Paper*, 2823.
- TARI, R. (2015). *Ekonometri*. Umuttepe Yayınları, s.534.
- TCMB (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası), (2017). http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TCMB+TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatis_tikler/Doviz+Kurlari/Gosterge+Niteligindeki+Merkez+Bankasi+Kurlarii
- TÜİK, (2017). Hayvancılık istatistikleri. <https://biruni.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul>, erişim tarihi 29 Nisan 2018.

SOMUTTAN SOYUTA***Şenol ZÜMRÜT**E-mail: senolzumrut@gmail.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
Anahtar Kelimeler: Karar Anı, Doğru An, Soyut, Bakış Açısı, Fotoğrafik görme,	<i>Bu makalemizde amacımız fotoğraf makinelerinin kullanım kılavuzlarında yeterince açıklanan fotoğraf tekniğinden ziyade, fotoğraf çekmek için asgari sahip olmamız gereken kazanımlar ile doğanın bize bahsettiği güzellikleri görebilmeyi ve o güzelliklerden, bütününden eksilttiğimiz parçalardan anlamlı, eksiltildiği bütünden tamamen farklı olmayan ancak, farklı bir bakış açısı ile o bütünde gizlenmiş görüntüyü çıkarabilmek gayretidir diyebiliriz. Haluk Naci GÜLALP'in "Somutta içkin soyutu fotoğrafla çıkarmak" özgün tanımlamasıyla, somutta gizli soyutu çıkarabilmektir.</i>
DOI: 10.26809/joa.2018548629	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
Keywords: The Decisive moment, the right time, abstract, outlook, photographic vision	<i>The aim in this paper could be indicated as an endeavor to dwell upon the least traits we need to possess rather than the technique of photography to take a photograph with a particular outlook to be able to see the artistry in a whole which the nature has granted us and to unveil the hidden image in it which is meaningful and not totally different from the whole and the allurements from which the parts have been reduced. It is to display the concealed abstract in the concrete as per "photographic extraction of the abstract embedded in the concrete" statement of Haluk Naci Güralp.</i>
DOI: 10.26809/joa.2018548629	

1. GİRİŞ

Görme, dünyayı algılamamızdaki ve bilgi toplamamızdaki en önemli duyu işlevlerinden birisidir. Anatomik açıdan veri toplama aracı olan göz günlük yaşamda milyonlarca fotoğraf çekerek beynimizde anlamlı bilgiler bütünü oluşturmamızı sağlar.

Fotoğrafçı ise bu milyonlarca görüntünün içinden bir tanesini yakalayıp tek karede anlamlı olanı bir sanat eseri olarak topluma sunar ve fotoğrafçının gözüyle ölümsüzleştirilen bu görüntü her bir ferden farklı bir şekilde algılamasını sağlayabilir. Bu da insanlara **'bakmakla – görmek'** arasındaki ince çizgiyi daha keskin bir biçimde sunmaktadır. Herkesin görebileceğinin ötesindeki sıra dışı algıyı açığa çıkarmaktadır.

*Bu çalışma, 19-21 Nisan 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE' de gerçekleşen 2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Umut temalı kongrede Plastik Sanatlar Sergisinde teşhir edilen ve Rating Academy koleksiyonuna alınan fotoğraf için Seçici Kurul tarafından verilen "Makale Özel Ödülü" kapsamında hazırlanmıştır.

2. FOTOĞRAFİK GÖRME

Aristo'ya göre başarılı bir sanat eseri izleyeni konu hakkında düşünceye davet etmelidir.(Barrett,2017: 49) Rudolf ARNHEİM, düşüncenin temel ortamının görme olduğu düşüncenin temelini oluşturan akıl içinse, dışıl bir yapıya sahip olduğunu, akla bir şey vermeden geri alınamayacağını, akılın bilgi ile zenginleştirilmeden çalışamayacağını dile getirir. Aristo, birinin bir şeye güzel demesi için o şeyin ne olduğunu bilmesi gerekir derken, güzelliğin önce bilgiye , sonra güzel denen o şeyin görüntüsüne ve işlevine dayalı olduğunu iddia eder. (Barret , 2017,50),

Görme aslında tüm canlılar için ortak bir eylemdir, ama görmenin gözlere gelen imgelerden mi yoksa görüş nesnelere gönderilen ışıklardan mı kaynaklandığı eğitilmiş insanlara göre hala belirsizdir. Gelgelelim sıradan insanların bu tür kuşkulardan haberi dahi olmadığını dile getiren Romalı filozof Boethius (M.Ö.500) görmenin seçici bir eylem olduğunu belirtir.(Arnheim,2015: 35)

Görmeyi şekillendiren, yönlendiren görsel algı burada devreye girerek bize bir bakış açısı sağlar. İnsan zihninin olayı nasıl yorumladığı algılamada önemli bir yere sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Bir algı kazanımı geçmişte yapılmış ve hafızamızda yaşayan sayılamayacak kadar çok benzer kazanımdan oluşan bir akışın son evresidir. Yani geçmişin deneyimleri geleceği algılamak için önceden insanları koşullandırır. (Arnheim,2015: 35)

Bir fotoğraf makinesi ile çekilen kare aslında izleyiciye bağışlanan bir bakış açısıdır(Bugin,2002:157) Ayrıca fotoğraf makinesi mekanik bir alet olarak düşünüldüğünde, arkasındaki bakanın, bireysel yararlılığı önemli bir hale gelir.(Price,2000: 28) Yine Price'ın dile getirdiği gibi makine düşünmez, her şey fotoğrafçıya aittir. Burada da fotoğrafçının kişisel özellikleri devreye girerek geçmişteki kazanımları, birikimleri eğitimleri ile görsel zeka ve algıdaki farkındalıkları belirleyici olmaktadır.

Herkesin gördüğü ama sıradan bularak göz ardı ettiği şeylerdeki güzelliği keşfetme bize fotografik görmeyi kısaca tanımlamaktadır. Zaten fotoğrafçıdan beklenen de, herkesçe alkışlanan ve insan eli değmiş harika yerler dahil olmak üzere, salt dünyayı olduğu gibi görmekten daha fazlasını yapmaktır. Yoksa fotoğrafın ilk yıllarında fotoğrafçıdan beklenen idealleşmiş görüntülerde olduğu gibi gün batımı, manzara gibi güzel bir şeyin fotoğrafını çekmek olmamalıdır, zaten amatörlerin de amacı budur ve doğa harikalarına aşırı heveslidirler.(Sontag, 2005: 108) Price'ın dediği gibi amatörler bol bol enstantane çekerken, profesyoneller fotoğraf çeker.

Bir fotoğraf çekilirken teknik faktörler açısından yetenek ve beceri eksikliği varsa, çekilen fotoğrafın, fotoğraf olarak değerlendirilmesi bir hayli güçtür. Ancak, fotoğraf tekniği olarak tüm yapılması gerekenler yapıp çekilen fotoğraf yine de yalnızca ilgili nesnenin kopyalanmasından ibaret oluyorsa ona fotoğraf demek pek güç olacağı değerlendirilmesi yapılabilir. Kısacası bir fotoğraf çalışması her şeyden önce neyin fotoğrafı ise onun basit bir kopyası asla olmamalıdır, aksi durumda sanatsallık nitelendirilmesi bir hayli zor olacaktır. Fotoğraf makinesinin ardından bakan, bize neye, nasıl bakmamız ve ne görmemiz gerektiğini farklı bir bakış açısı ile göstermelidir.(Gülalp,www.academia.edu. 2018)

Fotoğraf gerçekliği keşfetmek için kullanılan bir araç değildir sadece, makineyle görülen doğa, insan gözüyle görülen doğadan farklıdır. (Freund,2006 :176)

Fotoğrafi çekmeden önce zihnimize canlandırmamız ve çekilen şeyin daha önce görülmesi gerektiğini Sontag (2005) ünlü eserinde ısrarla belirtir. Ansal ADAMS'ın dile getirdiği gibi “Bir fotoğraf, öylesine çekilen bir şey değildir,bir anlayışın ürünüdür” ya da ortaya çıkartılacak çalışmanın zihni hazırlığını daha önceden çalışılmış olması gerektiğini çok iyi şekilde ortaya koyan Michelangelo' nun “İnsan beyniyle çizer, elleriyle değil” sözleri

durumu çok net bir biçimde açıklamaktadır. Minor WHITE'ın "Sırf pratik olsun diye, gördüğüm her şeyin aklımdan fotoğrafını çekerim" (Sontag, 2005 : 80) sözü zihni hazırlığa güzel bir örnek olarak verilebilir.

2.1. Doğru An

Özellikle herkesin sürekli baktığı şeyler ve yerlerin yepyeni bir bakışla görülebileceği an'a "Doğru An" tanımlamasını veren Sontag (2005), doğru anı yakalayabilmek için çetin koşullarında saatlerce sabırla bekleyen Alfred Stieglitz'in hakkını vermeden edemez.

2.2. Karar Anı

"Karar anı" fotoğrafçılık dünyasında manifesto gibi yer etmiş, Henri Cartier BRESSON' un bu dünyaya hediye ettiği bir kavram olarak tarihe geçmiştir. Bresson'a göre "mutlak an saniyeden çok kısa bir süre içerisindeki, en doğru çerçeve ve kompozisyon ile ulaşabileceğimiz, bize fotoğraflanan olayın ya da insanın özünü anlatan zamandır." (ealfokfotoclup.blogspot. 23.05.2018) Bu süreci Bresson "fotoğrafta, en küçük bir şey bile, büyük bir özne haline dönüşebilir" diyerek özetlemiştir .

2.3. Doğru "An" Ve "Kararı" Yakalamak

Doğru an ve kararı yakalayabilmek için antik çağdan günümüze değin geçen süreçte düşünür ve sanatçılar birçok değerlendirmelerde bulunmuş ve hemen hemen ortak bir paydada buluşmuşlardır. Gerekli olan bilgi, birikim, tecrübe yanında teknik kazanımların olması yönünde ortak bir paydada buluştuklarını görüyoruz.

Doğru an ve kararı oluşturabilmenin asgari şartlarını özetleyecek olursak, bize konuyu açıklayacak olan Haluk Naci GÜLALP'in makalesine başvurmamız gerekiyor.

"Gözün içine alabildiği en geniş çerçevedeki doğaya, aynı mekanda-aynı zaman diliminde yan yana durmuş bakan iki kişinin ellerindeki fotoğraf makinesiyle o görüntüden dondurup tutsak alacakları anın bizim gözümüze taşınmasında birinin ruhsuz-anlamsız, en iyi olasılıkla donuk bir ayna yansımından öteye geçememesi, diğeri için ise 'bir sanat yapıtı' denebilmesi, birinin sanatçı olmasına, diğerrinin olmamasına bağlıdır. Fotoğraf sanatçısı makinesi yanındaysa bir avcı gibi her an tetiktedir. Diğer sanat dallarındaki sanatçıların önce görüp sonra gördüğü üstünde yeterli bulacağı sürede düşünme olanağı fotoğraf sanatçısında yoktur. Fotoğraf sanatçısı, tüm birikimlerini, o birikimlerinden çıkması olası tüm yorumlarını ve/veya bilgi-yorum bileşkesi oluşturma bilinç ve hazırlığını her an en üst düzeyde uyanık tutmak zorundadır çünkü doğada gördüğü ile bildikleri/genel yorumları ya da o an oluşacak bileşkenin önce bilinç düzeyinde örtüştüğünü kavraması anı ile makinesini doğrultup düğmesine basması, gördüğü karşısında bilincinde uyanan sanat yapıtını gerçekleştiribilmesi için yalnızca saliseleri vardır, yoksa tan geçmiş güneş tüm çıplaklığıyla ortaya serilmiş, kuş uçmuş, süzülen yaprak yere konmuş, aşk duygusal ön-oynaştan fizyolojik eylem nesnelliğine dönüşmüş olabilir. Bu yüzden, birikim ne denli çok, estetik yorum yeteneği ne denli yüksek, beceri ne denli yetkin, bunların bileşkesi ne denli başarılı ve tezse fotoğrafçı o denli sanatçıdır."(Gülalp,www.academia.edu.,2018)

Mimetik (Kopyalayıcı) gerçeklik, değer görmek için tek başına yeterli olmadığı, sanat eğitimi olmayanların gerçekçi akıma hayran olduğu (Barrett, 2017: 93) düşünülecek olursa farklı akımların değerlendirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Fotoğraf makinesinin düşünmediğini, çekilen fotoğraflara vizörün arkasından bakanın anlam kattığından yukarıda bahsetmiştik. Mimetik anlayış için en kolay yönü olduğu, nesnelere kopyalamanın, ayna gibi yansıtma ile oluşturulan fotoğrafın soğuk, ruhsuz olduğu aşikardır. Cindi SHERMAN'ın bu konudaki düşüncesi konunun anlaşılması açısından çok önemlidir. Sherman "tipik güzellik ideasını takip etmek bana sıkıcı geliyor, çünkü bu dünyayı görmenin en

kolay ve garanti yolu” (Barrett,20017 : 30) diyerek genel estetik anlayışına, işin kolaycılığına ve genel beğeni anlayışına uygun, beğeni garantisinin yüksek olduğu fotoğraf çekmenin anlamsızlığını belirtiyor.

Sanat değeri olan fotoğraf oluşturabilmek için mutlaka vizörün arkasından bakanın yeterliliği olması gerektiğini belirtmiştik, doğadaki muhteşem güzelliğin, sanat olarak değerlendirilemeyeceği, sanat olarak nitelendirilmesi için insan eliyle oluşturulmuş olması birçok kereler düşünürler tarafından dile getirilmiştir. Sanat üretebilmek için çeşitli araçlar kullanılabilir, fırça, keski, müzik enstrümanı, çekiç ve daha teknolojik makineler, dijital fotoğraf makineleri gibi, kısaca bir sanat eseri oluşturabilmek çeşitli araçlar kullanmak zorunluluk gibi. Alet işler el öğünür atasözünde ise işi yapanın alet olduğu, öğünenin ise insan olduğu belirtilir ve sanatı üretenin alet olduğu iddia edilir ve insanla araç arasında bir çelişki ortaya çıkar.

Üretilmiş tüm sanat eserleri kullanışlı bir aracın ürünüdür. Ancak bir kusuru vardır aracın; Ona bir sanatçı gereklidir.(Gülalp, www.academia.edu..2018) Ara GÜLER’in dediği gibi en iyi daktiloya sahip olan, en iyi romanı yazardı. Ya da şair Bertolt BRECHT’in o ünlü dizelerinde ki gibi en güçlü araçları kullanabilmek için insana ihtiyaç duyulduğunu çok etkileyici bir şekilde dile getirilir.

*Tankınız ne güçlü generalim,
Siler süpürür bir ormanı,
Yüz insanı ezer geçer.
Ama bir kusurcuğu var;
İster bir sürücü.
Bombardıman uzağınız ne güçlü generalim,
Fırtınadan tez gider, filden zorlu.
Ama bir kusurcuğu var;
Usta ister yapacak.
İnsan dediğin nice işler görür, generalim,
Bilir uçurmasını, öldürmesini, insan dediğin.
Ama bir kusurcuğu var;
Bilir düşünmesini de.*

Dünyamızı güzelleştiren, hayatı anlamamızı sağlayan sanat eserleri işte bu insan ve araçların mükemmel işbirliği sonucunda ortaya çıkmaktadır.

3. SOMUTTAN SOYUTA

Soyut kavramı Latince (*Lat. abstractum = çekip çıkarılmış, sıyrılmış*) kökenli bir sözcük olup nesnelerin niteliği gibi gerçekte kendi başına var olmayan, nesnelerin niteliği olarak var olan, ancak nesnelere çekilip çıkarılarak tasarımlanabilen kavramlar olduğunu Türk Dil Kurumu açıklamaktadır.

Günlük dilde “somut kavram”, belli nesnelere, duyularımıza konu olabilen maddi varlıkları dile getiren kavramlar olarak tanımlanır. Sandalye, masa, bardak gibi, “Soyut kavram” ise, duyular aracılığıyla algılanamayan şeyleri dile getiren kavramlar anlamına gelir: Tanrı, adalet, özgürlük gibi.

Soyutlama kavramını ise TDK “*Bir nesnenin özelliklerinden veya özellikleri arasındaki ilişkilerden herhangi birini tek başına ele alan zihinsel işlem, gerçeklikte ayrılamaz olanı*

düşüncede ayırma, tecrit, abstraksiyon.” olarak açıklamaktadır. Kısaca bir nesnenin herhangi bir yanını diğerlerinden ayırarak, eksilterek tek başına ele almak olarak özetlenebilir.

Fotoğrafta soyut çalışmalar daha çok biçim, renk, doku, çizgi, gölge, yakın çekim gibi yollarla üretilebilir. Fotoğraf çekmenin birçok yöntemi ve çeşidi vardır: Sokak fotoğrafçılığı, belgesel fotoğrafçılık, toplumsal gerçekçi yaklaşım, doğa, makro, deneysel v.b. gibi daha sayabileceğimiz pek çok tarz. Soyut fotoğrafçılığı da bu tarzların içerisinde en ilgi çekici olarak sayabiliriz. Soyut görüntülere aslında çok kolay erişebiliriz, bu tarzın bu şekilde bir kolaylığı vardır. Diğer tarzlar gibi gezmek, yeni yerler keşfetmek, pahalı ekipmanlara sahip olmak gibi maddi ve zaman-mekan zorlukları hemen hemen yok gibidir.

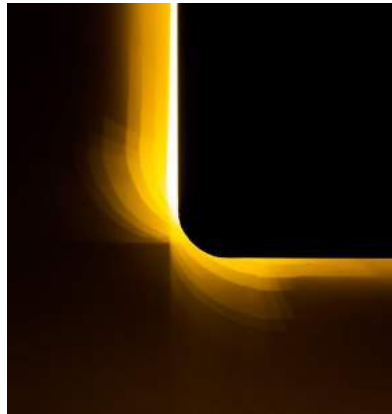
Eğer fotoğrafçı farklı bakış açısına sahip, düşünce dünyasını zenginleştirmiş, bilgi ve birikim sahibi ise arzulanın soyut görüntülere yer ve zaman kısıtlaması olmaksızın her yerde ulaşabilir. Örneğin evde, çalışma ortamında, seyahatte, otobüste, trende v.b. gibi birçok yerde.

Fotoğraf, resim ve çizim gibi daha eski sanat biçimlerinden yukarıda da açıkladığımız gibi, çizgi, şekil, renk, doku, kitle, mekan ve hacim unsurlarını devralmıştır. Ayrıca, siyah beyaz ton skalası, kontrast, negatif karşıtlığı, odak uzaklığı, lens çeşitliliği, bakış açısı v.b. gibi fotoğraf için anılan diğer unsurlardır.(Barrett, 2017 . 48)

Fotoğraf çekimlerinde, illaki soyut çalışma yapılacak diye bir kaygı güdülmemesi gerekir. Doğada ve çevremizde, renk, ışık, gölge, grafiksel görüntüler, çizgiler zaten oralarda yer almakta, durduğumuz yerde o görüntüler kendisini feryat figan göstermekte. Bize kalan ise o görüntüleri makine yardımıyla zaman diliminden ve bütünden eksilterek kaydetmek.

Soyut fotoğraflama ne kadar kolay olsa da bazı zorlukları da yanında getiriyor. Tabii ki bu zorluklar diğer fotoğraf tarzları için de geçerli. Diğer sanat dallarında, sanatçının zaman ve mekan rahatlığı, fotoğrafçıya göre daha özgürdür. Ressam ya da heykeltıraş zamansal bir gerilime kolay kolay girmez, ancak bu serbesti fotoğrafçı için pek geçerli değildir. Doğru anı yakalamak ve karar anını uygun yerde icra etmek için saliselerce vakti vardır. Otobüs durağında beklerken, merdivenden inerken ya da çıkarken, evde koridordan geçerken, o anda bir görüntü oluşur ve onu belgelemek için bir ressam kadar vaktimiz olmayabilir. O kısıtlı zamanda orada mevcut olan görüntüyü hissetmek ve belgelemek hiçde kolay olmasa gerek. Bu gibi avantajlarının yanında soyut fotoğraflamada, fotoğrafçı algılarını daha açık tutarak dikkatini çevresine daha çok vermelidir. Bununla birlikte sanatçı bilgi birikimini geniş tutarak bakış açısını daha büyük bir hacme çıkarmalıdır. Soyut fotoğraflama yapan sanatçının işini zorlaştıran en önemli unsurlar olarak dikkat, algıda seçicilik ve bilgi birikimini sayabiliriz.

Soyut çalışmaların kolaylığından bahsederken her yerde karşımıza çıkabilir demiştik, bir akşam üstü ATM’den para çekerken ATM’nin köşesinin bir ışık tayfı yaptığını ve siyahla bir karşıtlık oluşturduğunu görünce bunun çekilmesi gerektiğini düşündüm ve fotoğrafı hayalimde çektim. Ertesi gün makineyi de alıp hemen oraya koştum ve hayal ettiğim kareyi sabitledim.

Ankara da bir AVM önünde ki açık konser alanının koltukları bir görsel olarak dikkatimi çekti ve o kareyi hayalime yerleştirdim. Uygun bir zamanda o bölgeye gidip hayaldeki görseli, fotoğraf makinesi ile gerçeğe dönüştürdüm.

Fotoğrafın diğer sanat dallarından devraldığı ışık gölge unsuruna uygun, ters ışıkta ikiz görüntü oluşturan yangın merdiveni.

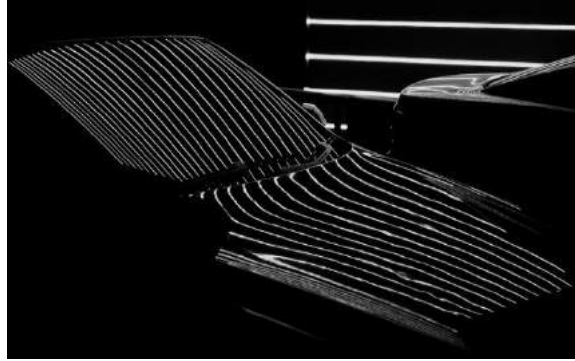
Erzurum Çifte Minare bölgesinde dolaşırken, çevresindeki bir marketin kepenklerine gece aydınlatmanın oluşturduğu gölgenin, kepengin dikdörtgen alanını simetrik olarak iki üçgene bölmesi ve kepengin yatay çizgileriyle uyumlu kompozisyonu,

Çalışma yerindeki bahçe korkuluk demirlerinin arkasında ki saç levha ile oluşturduğu ışık gölge oyunu,

Kuzey Kıbrıs T.C Girne’de bir arabanın üzerine aydınlatma lambalarının yansıması ve çizgilerin oluşturduğu kompozisyon.

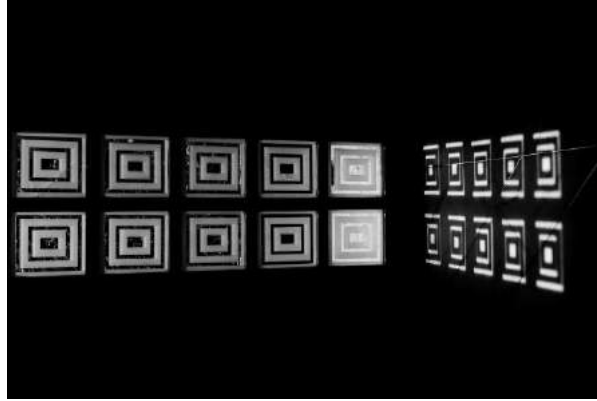
Gelibolu’da ters çevrilmiş plastik sandalyelerin, bütününden eksiltilerek oluşturulmuş bir kompozisyon.

Diyarbakır Sur Mahallesi'nde ki tarihi Surp Grigos kilisesinin bahçesinde ters ışıktaki, çan kulesi ve çatıların oluşturduğu bir kompozisyon.

Bir apartmanın girişinde, kapıda ki pencereden giren ışığın yerde oluşturduğu ışık gölge kompozisyonu,

Yalova'da bir köprünün üst kısmının oluşturduğu DNA görüntüsü ve o çerçeveden geçen martının oluşturduğu görüntü,

İstanbul Modern Müzesinde çatlamış camın arkasında ki renkle oluşturduğu görüntü,

İstanbul Dolmabahçe Sarayında lambanın duvara düşen gölgesinin oluşturduğu görüntü,

İş yerinde ki çalışma odasının penceresinden gelen ışığın jaluzilerle oluşturduğu ve duvara yansıttığı gölgeler,

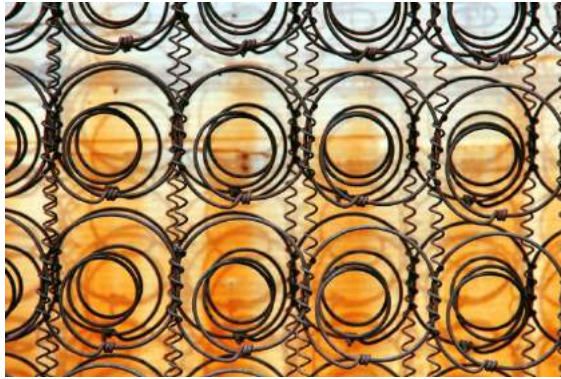
Erzincan sanayi sitesinde ki hurdalıkta bulunan boruların oluşturduğu görüntü,

Kaldırımında belediye işçilerinin istiflediği çöp torbalarının yırtılmasıyla, sarı, yeşil, bakır rengi yaprakların çöp torbasının siyahı ile oluşturduğu kompozisyon

Ankara Haccettepe mahallesinde çöpe atılmış eski yatak tellerinin bize sunduğu görüntü

Metal merdivenin basamak boşluklarının güneş ile oluşturduğu ışık gölge oyunu. Kadraj iki üçgene bölünmüş ve diğer üçgenin içerisinde oluşan küçük üçgenler.

Sabahın alaca karanlığında servis beklerken aydınlatma lambasının dolunay ile oluşturduğu simetrik görüntü,

Ankara Ulucanlar'da bir gecekondunun duvarına, soba borusundan akan kurum ile yağmur suyunun elbirliği ile oluşturup bizleri sıra dışı yorumlara zorlayan görüntü,

Erzurum Kalesinde'ki tarihi saat kulesinin kıvrıla kıvrıla yükseldiği merdivenlerinin kadrajımıza giren görüntüsü,

İstanbul Modern Müzesinin merdivenlerinin zincirlerle oluşturulmuş tasarımının ışıkla oluşturduğu kompozisyon,

Erzincan Buğday Pazarında esnafın, yerden tasarruf amacıyla leğenleri iç içe yerleştirerek istemsiz olarak oluşturduğu dairesel kompozisyon,

Otel lobisinde, tavan aydınlatmasının zeminde ki yer döşemesinin çizgisel desenleri ile kendiliğinden oluşmuş kompozisyon,

Arabanın eğimli kaportasında ki gölgelerin eğilip bükülmesi ile oluşmuş ışık gölge yansıması,

AVM de, tavan aydınlatmasının geometrik zemin döşemesine yansıması ile oluşturulmuş bir kompozisyon,

Lokanta çatısında, abajurun metal aksamının aydınlatma ile oluşturduğu bayrağı andıran geometrik kompozisyon,

Simitçinin, düşmemesi için birbirlerini çapraz olarak yerleştirdiği simitlerin, tablada oluşturduğu desen,

Konya Sahip Ata Medresesinin iç bahçesinde, taç kapının üst tarafı ve yapının karşı tarafı ile çerçevelenen gökyüzünün oluşturduğu simetrik görüntü,

Diyarbakır İç Kale surlarının üzerine düşen ve merdiven basamaklarının daha da belirginleşmesini sağlayan kar ile merdivenlerin ortaklaşa oluşturdukları ve grafik etkisi gösteren kompozisyonu,

İstanbul Balat' ta duvarlara yapıştırılmış afişlerin yırtılması ve duvarda ki renklerle uyumlu hale gelmiş ve duvarın bir kısmını kadraja alarak oluşturulan kompozisyon,

İzmir Karaburun'da sahil çay bahçesinin çatısından, aşağıya doğru sarkmış sarı sazların gökyüzünün mavisi ile oluşturdukları renk kompozisyonu,

K.Kıbrıs T.C. Karpaz bölgesinde yalnızlığı, yaşamda ki kaostan uzaklaştıran, korunaklı, sığınabileceğimiz bir mekanı düşündüren bir çalışma

Bodrum Yalıkavak'ta terkedilmiş eski yerleşim yeri olan Sandima Köyünün yıkılmış, harap olmuş penceresinden ,yeni bir yaşama, umuda doğru, hayat çoşkusu veren bir kompozisyon,

Aksaray Ankara karayolunda kırsal bir bölgede seyahat ederken arabamı durdurmama ve tarlaya girmeme neden olan,İnsanda yalnızlık duygusunu etkin bir biçimde uyandıran, yalıtılmış,çevreden koparılmışlık duygusunu çağrıştıran,tek başına bir hayatı betimleyen, ve çekmeseydim uzun yıllar aklımdan çıkmayacak olan bir kompozisyon,

4. SONUÇ

Yolda yürürken,bir yerde beklerken, çalışma odasında iş yaparken, araç ile seyahat halindeyken bir manzara için aracı durdurup o anı belgeliyor, çevremizdeki nesnelere, gölgelerden, v.b. gibi şeylerden bir görüntü oluşturuyorsak, artık fotoğraf bizler için bir hobi olmaktan çıkmış ,bir yaşam tarzı olmuştur demektir,iddialı bir söylem olmaktan çıkmıştır artık.

Daha öncede belirttiğimiz, bu konuda bir çok kuramcının da üstüne basa basa açıkladığı gibi fotoğraf çekmek için bir makineye ve bir göze ihtiyacımız var. Ancak bu gözün sahip olması gereken bakış açısı, fotoğrafik görme, algıda seçicilik, farkındalık yaratmak,olmayanı çekebilmesi için, dişil bir yapıya sahip olan, yani almadan bir şey veremeyen zihnimizi kullanmak,onu kullanırken de, yapması gerekeni yapabilmesi için de beslenmesi gerektiği bilinen bir gerçektir. Ansel ADAMS “ *Fotoğrafta yalnızca fotoğraf makinesi ile gerçekleştiremezsiniz. Fotoğraf etkinliğine, gördüğünüz tüm resimleri, okuduğunuz tüm kitapları, duyduğunuz müziği, sevdiğiniz insanları taşırsınız*” diyerek fotoğrafçının geçmiş birikim ve yeteneklerini çektiği kareye yansıtabildiği oranda sanat üretebileceğini ifade eder. (Gülalp, 2015)

Araç kullanmadan yapılagelmiş bir sanat dalı olmadığından öncelikle fotoğraf üretimi için gereksinim duyulan bir makine ve onu kullanacak yeterli bilgi birikimine sahip, donanımlı bir fotoğrafçının işbirliğine ihtiyaç vardır. Uyumlu ve tamamlayıcı bir işbirliği ile fotoğraf üretmemek için hiçbir sebebin de bulunmadığını söyleyebiliriz.

KAYNAKAÇA

- ARNHEİM, Rudolf, 2015, Görsel Düşünme, Metis Y. ,İst.
- BARRETT, Terry, 2015, Neden Bu Sanat, Hayal Perest Y., İst.,
- BARRETT, Terry, 2017, Fotoğrafi Eleştirmek, Hayal Perest Y., İst.
- BUGİN , Victor , 2013, Fotoğrafi Düşünmek, Espas Y. ,İst.
- FREUND , Gisele , 2006 , Fotoğraf ve Toplum, Sel Y. , İst.
- Karar Anı. Henri Cartier Bresson*, www.ealfokfotoclub.blogspot. (28. 05. 2018)
- GÜLALP ,Haluk Naci, 2017, *Somutta İçkin Soyutu Fotoğrafla Çıkarmak*, www.academia.edu. (25.05.2018)
- GÜLALP, Haluk Naci, 2014, *Estetik Açından Fotoğraf*, www.academia.edu (25.05.2018)
- GÜLALP, Haluk Naci, 2015,*Fotoğraf Sanatı ve Sanat Fotoğrafi Üstüne Bir Tartışma*, www.academia.edu , ('9.05.2018)
- SONTAG , Susan , Fotoğraf Üzerine , Agora Kitap , İst.
- PRICE , Mary , Fotoğraf, Çerçeve de ki Gizem , Sanat ve Kavram Y. İst.

ŞIFALI TAŞLARIN PLASEBO ETKİSİ ÜZERİNE BİR ANKET ÇALIŞMASININ İLK SONUÇLARI*

A PRELIMINARY RESULTS OF A SURVEY STUDY ON THE PLACEBO EFFECT OF HEALING STONES

Yusuf Arif KUTLU

ÇOMÜ, Mühendislik Fakültesi, Jeofizik Mühendisliği Bölümü, Çanakkale-Türkiye

E-mail: yakutlu@comu.edu.tr

Ayten ÇALIK

ÇOMÜ, Mühendislik Fakültesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü, Çanakkale/Türkiye

E-mail: aytencalik@comu.edu.tr

Emin Uğur ULUGERGERLİ

ÇOMÜ, Mühendislik Fakültesi, Jeofizik Mühendisliği Bölümü, Çanakkale/Türkiye

E-mail: emin@comu.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Şifalı Taşlar, Plasebo Etkisi, Gözlem Altında Anket Tekniği, Denek</p> <p>DOI: 10.26809/joa.2018548630</p>	<p>Son birkaç on yılda, şifalı olarak bilinen taşlar yapay olarak üretilip doğal olanların aksine çok düşük fiyatla piyasaya sürülmeye devam etmektedir. Bu ticari pazara alt yapı oluşturmak amacıyla bilimsel temeli olmayan birçok kitap, materyal ve uygulama bilinçsizce insanların kullanımına sunulmaktadır. Şifalı taşların insanlar üzerindeki olumlu etkilerinin kanıtlandığı nicel bilimsel çalışmalar yoktur. Nitel çalışmaların sayısı ise çok azdır. Bu alandaki bilimsel çalışmaların eksikliği bilim dışı çalışmalar ve bilimsel yetkinlikte olmayan kişilerce işgal edilmektedir. Plasebo etkisi; tesirsiz bir ilacın, nesnenin veya uygulamanın telkine dayalı olumlu bir etki ortaya çıkarma durumudur. Bu çalışmanın amacı; şifalı olarak bilinen taşların plasebo etkisine yönelik yapılmış planlanan projenin anket hazırlama sürecini ve dar kapsamlı istatistikî sonuçlarını kapsamaktadır. Yöntem olarak gözlem altında anket tekniği tercih edilmiştir. Anket sorularının istatistikî olarak değerlendirilmesinde ise yüzde oranı kullanılmıştır. Sonuç olarak, insanlar arasında kavram olarak "Plasebo Etkisi" çok az bilinmektedir. Ancak deneklere anlaşılabilir bir şekilde ifade edildiğinde taşlardan şifa aramak eyleminin çok yüksek oranda plasebo etkisi ile ilişkilendirildiği görülmektedir.</p>

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Healing Stones, Placebo Effect, The Self Completion Questionnaire Under Surveillance, Subject</p>	<p>The last a few decades, stones known as healing have been produced artificially and, unlike the natural ones, continue to be marketed at very low prices. In order to strengthen the commercial market, many unscientific books, materials and applications are unconsciously offered to people. There are no quantitative scientific studies on the supposed positive effects of healing stones on humans. The</p>

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE' de gerçekleşen "2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık" temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

DOI:

10.26809/joa.2018548630

number of qualitative studies is also very limited. Due to the short of the scientific studies, this area is occupied by non-scientific labors and persons. The Placebo Effect which is a positive effect of an ineffective drug, object or application depending on conviction. This study includes some trial survey applications to improve main questionnaire of a new project planning on the placebo effect of the healing stones and its narrow statistical results. The survey technique is preferred as The Self Completion Questionnaire Under Surveillance. In the statistical evaluation of the questions, the percentage is simply used. Consequently, the concept of the placebo effect is little known among people. However, expressing this concept understandable, the action of healing from stones is highly associated with the placebo effect by subjects.

1.GİRİŞ

Süs taşları; özgün renk, görünüş, fiziksel ve kimyasal özellikleri ve nadir bulunmaları nedeniyle insanlık tarihinin ilk dönemlerinden bugüne süslenme ve sosyal statü göstergesidir. Ayrıca, kötü güçlerin yaklaşmalarını engelleyen, şifa, huzur, mutluluk, bereket gibi olumlu olguları besleyen araçlar olarak ta kullanıldılar (Kırbıyık, 2007; Hatipoğlu ve diğ., 2018). Piyasadaki taşların çoğunun taklit olması bu taşlardan beklenen şifanın psikolojik kökenli olduğu gerçeğini önümüze sermektedir (Micke ve diğ., 2010; Çalık ve diğ., 2018a; Çalık ve diğ., 2018b). Yüzyıllardan beri alternatif tıp aracı olarak ilgi duyulan organik ve inorganik mineral taşların insan organizması ile arasındaki ilişki analiz edildi (Kılıç, 2011). Ishaque ve diğ. (2009) tarafından yapılan bir anket çalışmasına göre; değerli taşlar yüz yıllardır alternatif veya tamamlayıcı tıbbi ilaç olarak kullanılmaya devam etmektedir. Ayrıca, taşlar farklı terapi uygulamalarının da ilgi odağıdır (Atodaria ve diğ., 2017). Herhangi bir dine özgü olmayan ruhani uygulamaların, değerli taşların ve çakra ayinlerinin kullanılmasının hem sakinleştirmeye hem de iyileştirmeye katkıda bulunabileceği bilinmektedir. Bu kavramlar mimaride birleştirilerek insanların rahatça dinlenebileceği ve benzeri düşünen patronlarla yeniden buluşabileceği alanlar yaratmanın yolları araştırıldı (Friedman, 2012). Değerli-yarı değerli doğal ve sentetik taşlar; süs eşyası olmalarının yanı sıra farklı sanayi kollarında ve yüksek teknoloji ürünlerin üretilmesinde de kullanılmaktadır. Son birkaç on yıl içinde birçok değerli-yarı değerli taşların sentetikleri piyasada yoğun bir şekilde talep görmektedir. Buna rağmen, sentetik taş üretiminde kullanılan teknolojilerin gelişiminde çok az değişim oldu (Renfro ve diğ., 2010). Önemli taş yataklarına rağmen, Türkiye değerli taşlar üreticisi olarak bilinmemektedir. Sadece zultanit, ateş-opal, mavi-kalsedon, ametist, dumanlı-kuvars ve akik gibi bir kaç rezervin incelenmesi bile Türkiye'nin dünyada ticari açıdan önemli bir yeri olduğunu göstermektedir (Örn. Hatipoğlu ve diğ., 2010). Yozgat-Aydıncık bölgesindeki kalsedon ve ametistlerin görünür rezervleri üzerine yapılan tetkikler süs taşı olarak kullanılabilir olduklarını göstermektedir. Bu oluşumların sestaşı olarak kullanılması, bölge ekonomisine de katkı sağlamaya devam edecektir (Akbudak ve diğ., 2018).

Şifalı taşların insan sağlığına zararlı olduğuna dair bir bilimsel kanıt yoktur. Buna karşın bu taşların insan sağlığı üzerinde olumlu bir etkileri olduğuna dair de bilimsel kanıtlar yoktur. Ancak, doğal taşların iyi geleceğine yönelik beklenti plasebo tedavilerinin çalışma alanı içinde olduğu söylenebilir. Plasebo; olumlu veya olumsuz etkisi olmayan nesne veya uygulamaların insanın bendeni içindeki kendi-kendini iyileştirme potansiyelini harekete geçiren etmenler olarak değerlendirilebilir. Plasebo; Latince kökenli bir kelime olup “hoşnut etmek” anlamına gelir. Plasebo etkisi; farmakolojik olarak etkisiz bir ilacın telkine dayalı bir etki ortaya çıkarma halidir. Aslında plasebonun fiziksel anlamda tedaviye yönelik bir gücü yoktur. Tedavi gücünü tamamen hastanın verilen ilacın işe yarayacak ilaç olduğunu düşünmesinden alır. Plasebo, tıbbın bilimsel olarak açıklayamadığı bir yöne; insanların istemeleri halinde kendi kendilerini iyileştirme gücüne yöneliktir (URL-1, 2018). 18.

yüzyılın sonlarında "plasebo" terimi tıbbi jargonun bir parçası oldu. 1772'de bu ifadeyi tıp diline tanıtan İskoç hekim ve ilaçbilimci William Cullen olduğu ileri sürülür. Bu görüşün aksine, su ile tedaviye ilgi duyan başka bir İngiliz hekim olan Alexander Sutherland'ın plasebo terimini ilk kullanan kişi olabileceğinden de bahsedilir. Aynı zamanda, 1770'lerin başlarında, Londra'da tıbbi uygulayan bir başka İngiliz hekim John Coakley Lettsom'ın da benzer bir şekilde plasebo terimini kullandığı ifade edilmektedir. İngiliz piskopos John Douglas ise 1775'in başlarında plasebo etkisiyle ilgili modern araştırma bulgularını öngörmüştür (Jütte, 2013). 1955'ten sonra plasebo etkisi klinik ilaçbilimin yeni bir araştırma alanı haline geldi (Shepherd, 1993). Beecher (1955) tarafından "Güçlü Plasebo" başlıklı klasik eseri yayınladı. O zamandan beri, plasebo etkisi bilimsel bir gerçeklik olarak kabul edildi. Plasebo etkisinde artan bilimsel ilgiye rağmen plasebo yanıtının teorik modellemesinde çok fazla ilerleme yoktur. En yaygın kabul gören teoriler bilinçli ve bilinçsiz bilgi işlemeyi içeren beklenti ve koşullanmadır. Bu mekanizmaların plasebo yanıtını nasıl şekillendirdiği halen daha tam olarak anlaşılmış değildir. Beklenti kuramına göre; kişinin alınan madde ya da uygulanan işleme ilişkin beklentisi plasebo etkisini ortaya çıkartmaktadır. Pavlov'un klasik koşullanma kuramı plasebo etkisine uyarlandığında ise plasebo koşullu uyarıcı, plasebo etkisi koşullu tepkidir (Ayvaşık ve Yorulmaz, 2007). Günümüzde nöro-görüntüleme yöntemleri kullanılarak plasebonun beyin aktivasyonu, nörotransmitterler ve hormonlar üzerinde çeşitli değişiklikler oluşturduğu gözlemlendi. Beyin görüntüleme yöntemleri ile plasebonun, ilaçların etkisini taklit ettiği ve beyinde onlarla aynı bölgeleri aktive ettiği de tespit edildi (Stoessl ve De La Fuente-Fernandez, 2004; Benedetti ve diğ., 2005; Colloca ve Benedetti, 2005; Haour, 2005; Klosterhalfen ve Enck, 2006; Oken, 2008; Erdem ve diğ., 2013). Plasebo yanıtı hastalıktan hastalığa, kişiden kişiye, kültürden kültüre, hatta farklı zaman ve ortamda değişkenlik gösterir. Bilimsel olarak yeni tedavilerin etkinliğinin gösterilmesi için karşılaştırmalı plasebo çalışmalarına gereksinim vardır (Göker ve diğ., 2009). Plasebo etkisi üzerine yapılan bilimsel araştırmalar, herhangi bir sistematik kuramsal değerler dizisi rehberliği olmadan normal bilim halini almıştır. Klinik çalışmalarından elde edilen sınırlı titiz kanıtlar; plasebo etkisinin bilimsel anlayışının, iyileştirilmiş hasta bakımına dönüştürülmesini amaçlayan deneysel araştırmaları teşvik etmektedir. Bu, plasebo etkisi için teorik bir değerler dizisi nihai testi de olabilir (Miller ve diğ., 2009).

Şifalı taşların insanların beden ve ruh sağlıkları üzerindeki olumlu etkilerini kanıtlamaya yönelik ciddi nicel bilimsel çalışmalar yoktur. Bununla birlikte, şifalı taşlar çok az sayıda nitel plasebo çalışmalarına konu edilmiştir. Veri toplama yönteminin amaca uygun seçilmesi, sistematik olma ve uygun şekilde sınıflandırma; bulguları sağlıklı analiz etmemizi sağlar. Anket yöntemi kullanılarak şifalı taşların ve uygulamalarının insanlar üzerindeki olumlu etkileri arasında doğrusal bir ilişki kurulabilir. Anket bilimsel araştırmalar açısından temel bilgi toplama araçlarından biridir. Sosyal konularla ilgili bilimsel araştırmalarda anketler çok farklı türde ve özellikte bilginin toplanması için önemli bir araçtır. İlk olarak Gallup (1947) tarafından insanların fikrini öğrenmek amacıyla anket tekniği kullanıldı. Anket çalışmasına başlamadan önce uygulanacak anketin türü, soru çeşitleri, örneklem büyüklüğü ve güvenilirlik sınırları ve en az kaç kişiye uygulanması gerektiği belirlenmelidir. Bir araştırmada bulguların güvenilirliği ve etkinliği kullanılan verilerin kalitesiyle yakından ilgilidir. Veri toplama sürecinde soruların olası iletişim, algılama, yorumlama problemlerini ortadan kaldıracak ve katılımcının zorlanmasını önleyecek şekilde tasarlanması gerekmektedir (Gallup, 1947; Converse ve Presser, 1986; Salant ve Dillman, 1994; Fowler, 2002; Alreck ve Settle, 2004; Fink, 2017). Çalışma öncesi, esnası ve sonrasında karşılaşılabilecek kapsam, örnekleme, ölçüm ve yanıtlama hataları en aza indirgenmelidir. Yapılan çalışmanın amacına, temin edilen veri grubuna ve değerlendirme esaslarına bağlı olarak kullanılan ve kabul görmüş çok farklı istatistiksel veri analiz yöntemleri vardır. Anket sonuçlarını yorumlamanın en basit ve etkin yollarından birisi de yüzde ifade kullanmaktır (Deming, 1950; Cochran, 1977; Bliss ve diğ., 1983; Bourque ve Clark, 1992; Barnett, 2002; Molenberghs, 2015). Uygulama şekli itibarıyla farklı anket

türlerinden söz edilebilir. Bunlar yüz-yüze görüşme türü anket, gözlem altında anket, posta yoluyla anket, telefonla anket ve internet aracılığıyla ankettir (Moser ve Kalton, 1971; Chadwick ve diğ., 1984; Neuman, 2006; Groves ve diğ., 2009). Anketi yürüten görüşmeciler ve denekler arasında sorun yaratan unsurların olup olmadığının değerlendirilmesi için önceden bir kaç deneme anketi yapılmalıdır. Deneme anketlerindeki katılımcı sayısı araştırmacının amacına ve hassasiyetine bağlıdır. Örnek denek grubundan alınan geri dönüşlere göre sorular yeniden şekillendirilmelidir (Reynolds ve diğ., 1993; Salant ve Dillman, 1994; Biemer ve diğ., 2004; Presser ve diğ., 2004).

Tüm dünyada, farklı amaçlara yönelik insanlarımızın maddi-manevi sömürülmesine dayalı olarak oluşturulan çok sayıda ticari ağ vardır. Ayrıca, tedavi amaçlı şifalı taşlara çok fazla talep vardır. Bu nedenle, birkaç on yıl içinde, şifalı taşlara bağlı gelişen pazar da bu ağların içine dâhil olmuştur. Şifalı taşlar pazarının kamu yararına yasal olarak sınırlandırılmasına ve ilgili bilim insanları nezdinde yetkilendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak, bilimsel bilgi eksikliği; gerek kamu yararına ilgili mercileri bilgilendirmede, gerekse kültürel farkındalık çalışmalarını yürütmekte bilimsel yetkinlikteki insanların elini zayıflatmaktadır. Bu alan, bilim dışı çalışmalarla ve bilimsel yetkinlikte olmayan kişilerce işgal edilmeye devam ettikçe hastalıklara karşı çaresiz hissiden insanların maddi-manevi olarak sömürülmesinin ve tedavilerinin modern tıbbı göre geciktirilmesinin önüne geçilemeyecektir. Bu çalışmanın amacı; tüm dünyada yüzyıllardır şifalı oldukları ileri sürülen ve tedavi maksadıyla kullanılan taşların insanlar üzerindeki plasebo etkisini araştırmak için planlanan bir projenin anket hazırlama sürecini ve dar kapsamlı ilk istatistikî sonuçlarının bilimsel platformlarda tartışılmasına yöneliktir.

2. YAPILAN ÇALIŞMALAR

Taşların insan sağlığı üzerine etkileri ve alternatif tıp alanında kullanımları dünya üzerindeki tüm toplumların ortak ilgi alanıdır. Tarihsel terminolojiye, taşlara yönelik uygulamaların toplumların kültürel yapılarına bağlı olarak farklılaştığını ancak birbirine çok benzediğini göstermektedir. Dolayısıyla, şifalı taşlara ilgilenen bir denek nüfusu üzerinde anket yöntemi ile çalışmak; şifalı taşların insanlar üzerindeki olumlu etkilerini plasebo kavramı ile ilişkilendirmek için doğru bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Bu çalışmada, yöntem olarak Gözlem Altında Anket Tekniği tercih edildi. Anket sorularının istatistikî olarak değerlendirilmesinde Microsoft Excel yazılımı kullanıldı. Sorulara verilen yanıtlar yüzde cinsinden hesaplandı. Bu çalışmada, denek grubu istatistikî açıdan önemli olabilecek şekilde rastgele seçilen gönüllü kişilerden oluşturuldu. Altı ön-deneme anketi yapıldı. Her defasında anket soruları amaca yönelik yenilendi. Bu yolla anket sorularındaki eksiklikler sahadan alınan geri bildirimlere göre giderilmeye çalışıldı. Ön deneme anket sonuçlarına göre elde edilen sonuçlar aşağıda Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Deneme anketi soruları ve yüzde olarak değerlendirmeleri

1	Burcunuz?	Akrep %14-Koç %14-Yengeç %12-Yay %12-Boğa %8-Balık %8 Aslan %8-İkizler %8-Oğlak %8- Kova %3-Teraz i%3-Başak %0				
2	Cinsiyetiniz?	Erkek %65-Kadın %35				
3	Nerelisiniz?	Urfa %26-Adana %8-Diğer %66				
4	Yaş aralığınız?	18-30	31-50	51-70	71-90	90 üstü
		%30	%52	%14	%4	%0
5	Ne sıklıkla kitap okursunuz?	Ayda bir	Üç ayda bir	Altı ayda bir	Yılda bir	Hiç
		%54	%22	%8	%8	%8
6	Öğrenim seviyeniz?	İlk	Orta	Lise	Lisans	Lisansüstü
		%4	%0	%8	%54	%34
7	En çok sevdiğiniz renk?	Mavi %30-Siyah %16-Sarı %8-Kırmızı %8- Yeşil %8-Mor %8-Diğer %22				
8	En çok sevdiğiniz doğadan bir koku?	Toprak %16-Ihlamur %16-Deniz %12-Hanımeli %8- İğde %8-Lavanta %8-Diğer %32				
9	En çok sevdiğiniz doğadan bir ses?	Su %32-Yağmur %26-Deniz %14-Kuş %12-Rüzgar %8- Cırcır Böceği %8				
10	En çok sevdiğiniz doğal bir tat?	Ekşi %31-Acı %21-Çikolata %12-Meyve %16-Tatlı %8- Tuz %4- Kahve %4-Boş %4				
11	Dokunduğunuzda size huzur veren doğal bir doku?	Toprak %24-Bitki %12-Kadife %12- Boş %20-Diğer %32				
					Evet	Hayır
12	Sizce bazı taşlar şifa kaynağı mıdır?				%50	%50
13	Bazı taşlardan şifa bulduğunu söyleyen insanlarla karşılaştınız mı?				%88	%12
14	Hiç taşlardan şifa bulmayı denediniz mi?				%19	%81
15	Televizyon veya internet kanalı ile ticari amaçlı olarak satılan şifalı taşlarla ilgili yanıltıcı bilgiler verildiğini düşünür müsünüz?				%96	%4
16	Sizce taşlardan şifa aramak zararlı mıdır?				%27	%73
17	Modern Tıp dışında herhangi bir tedavi yöntemini denediniz mi?				%38	%62

Ölçek: 1-Hiç, 2-Az, 3-Orta, 4-Çok, 5-Aşırı						
Değerlendirme: 1=0, 2=1, 3=2, 4=3, 5=4 olmak üzere mak. puan: 26 kişi x 4=104						
		1	2	3	4	5
18	Şifalı olarak tanımlanan taşlar ile ilgili ne ölçüde bilgilisiniz?					%36
19	Şifalı olarak tanımlanan taşların rengi sizin için ne derece önemlidir?					%48
20	Taşların ne ölçüde şifa kaynağı olduğunu düşünüyorsunuz?					%37
21	Sizce taşlardan şifa aramaya insanların yönelmesinde medya organları (TV gazete vb.) ne ölçüde etkilidir?					%63
22	Sizce taşlardan şifa aramada dini inançlar ne ölçüde etkilidir?					%54
23	Sizce taşlardan şifa aramada aileden edinilen alışkanlıklar ne ölçüde etkilidir?					%56
24	Sizce taşlardan şifa aramada kulaktan dolma bilgiler ne ölçüde etkilidir?					%63
25	Sizce taşlardan şifa aramak ne ölçüde bilimsel bir yöntemdir?					%38
26	Plasebo Etkisi ile ilgili ne ölçüde bilgi sahibisiniz?					%35

27	İnsanlar üzerinde olumlu etkisi olduğunu düşündüğünüz taşlar var mı? Evet %31 - Hayır %69		
	Kullanılan Taşın Adı	Taşın İyi Geldiği Rahatsızlığın Adı	Taşın Faydalı Olduğu Süre
	Ametist	Enerji verir / huzur verir / güven verir / strese ve kan şekere iyi gelir / rahatlatıcı etki sağlar / sakinleştirir / yoğunlaşma artırır / evcil hayvanların suyuna katılırsa pireleri önler / vücuttaki negatif elektriği atar / ortama pozitif enerji yayar	1ay, 6ay ve her zaman
	Zümrüt	Kalbe iyi gelir / genel şifa verir	Boş
	Kuartz	Strese-öfkeye-depresyona iyi gelir	Boş
	Akik	Rahatlatıcı etki sağlar / ruhsal tedavi aracıdır	Hemen
	Kehribar	Diş çıkartma döneminde bebekleri rahatlatır	İki yıl

28	Taşlardan şifa bulmak için uygulanan yöntemlerden haberdar iseniz bu uygulamalardan kısaca bahseder misiniz? Yaşanılan ortamlarda bulundurmak / Süs eşyası olarak kullanmak / Takı olarak taşımak / Ağrı hissedilen bölgeye temas ettirmek / Taşların gücüne inanmak yoluyla / Bileklik(akik) ve kolye(kehribar) olarak kullanmak / Meditasyon amaçlı olarak kullanmak
----	--

29	Sizce insanların taşlardan şifa aramasının nedenleri nelerdir? Kısaca bahseder misiniz? Masrafsız, kolay ve hızlı bir tedavi yöntemi olması / İnanç / Psikolojik rahatlama / Umut / Modern tıp iyileştirmiyor. Hastalığın gidişatını durduruyor. Taşlar ise şifa getiriyor ve huzur veriyor. / Tıbbi tedaviye destek / Taşların yaydığı enerjiden yararlanmak / Modern tıpta çare bulamamak / Çaresizlik ve cehalet / Çevre etkisi / Modern tıba inanmamak / Terapi amaçlı / Doğal ve eğlenceli
----	---

Ölçek: 1-Hiç, 2-Az, 3-Orta, 4-Çok, 5-Aşırı					
Değerlendirme: 1=0, 2=1, 3=2, 4=3, 5=4 olmak üzere mak. puan: 26 kişi x 4=104					
30	Uğura ne ölçüde inanırsınız?	%46			
	Uğur, sağlık, bolluk ve bereket ne ölçüde ilişkilidir?	%27			
	Uğurlu olduğunu duyduğunuz bir taş adı yazar mısınız?	Akik, Serpantin, Obsidiyen, Ametist			
	Uğurlu olduğu düşünülen taşları üzerinizde veya yaşadığınız ortamlarda bulundurur musunuz?				
	Asla %50	Arada bir %23	Üzerimden hiç eksik etmem %4	Boş %23	

31	Toplumda “Şifalı” olarak bilinen taşlar hakkında neler biliyorsunuz? Kısaca bahseder misiniz? Baş ağrısına iyi gelir / şans getirir / enerjiyi dengeler / ticari amaçlı olarak çok fazla gündemdelere / farklı renkleri var ve her biri bir rahatsızlığa iyi geliyor / uğur getirir / koruyucu etkileri var / pozitif enerji verir / dekoratif amaçlı kullanılır / takı olarak kullanılır / genel olarak ağrılara iyi gelir
----	---

32	“Aslında toplumda “şifalı” olarak adlandırılan taşların hakikatte tedaviye yönelik bir gücü yoktur. Taşlar sahip oldukları tedavi gücünü, tamamen hastanın taşın işe yarayacak olduğunu düşünmesinden alır. Plasebo Etkisi; tıbbın bilimsel olarak açıklayamadığı ancak insanların istemeleri halinde kendi kendilerini iyileştirme gücünü ifade eder.”		
	Yukarıdaki paragrafta anlatılmaya çalışılan düşünceye katılır mısınız?	Evet %92	Hayır %8

Sizce bu anket çalışması ne ölçüde başarılıdır? (Lütfen seçtiğiniz kelimenin altındaki kutucuğu işaretleyiniz)				
Başarısız	Kötü	Orta	İyi	Çok İyi
%0	%0	%31	%46	%23

3. BULGULAR

Bu anket 26 katılımcı üzerinden çoğunlukla yüzde oranlara göre değerlendirildi. Katılımcıların çoğunluğu akrep, koç, yengeç, yay ve boğa burçlarındandır. Deneklerin; %65'i erkek, %35'i kadın ve %82'si 18-50 yaş aralığındandır. Genel kültür seviyesini ölçmeye yönelik sorulardan katılımcıların %54 oranında lisans, %34 oranında lisansüstü mezunu oldukları, %54'ünün ayda bir ve %22'sinin ise üç ayda bir kitap okuduğu söylenebilir. Duyusal algı belirlemeye yönelik sorular; mavi-siyah renklerin, toprak-ıhlamur-deniz kokularının, su-yağmur-deniz-kuş seslerinin, ekşi-acı-tatlı-meyve tatlarının ve toprak-kadife-bitki dokularının öne çıktığı görülebilir. Deneklerin yarısı taşların şifa kaynağı olduğunu kabul etmektedir. Çoğu yaşamları boyunca en az bir kez modern tıp dışında bir yardımcı tedavi yöntemini denemiştir. Yaklaşık %90 oranında taşlardan şifa bulduğunu söyleyen biri ile karşılaşmış olsalar ve bu durumun zararlı olmadığını kabul etseler bile benzer oranda bunu hiç deneyimlemediklerini belirtmektedirler. Ayrıca, taşlardan şifa aramanın %96 oranında medyanın etkisi ile toplumun gündeminde olduğunu ifade etmektedirler. Taşlardan şifa aramanın kökenini irdelemek üzerine hazırlanan sorular; katılımcıların şifalı taşlar ile ilgili çok fazla bilgi sahibi olmadıklarını, bilgi sahibi olmadıkları oranda da şifa kaynağı olduklarına inanmadıklarını, taşların renklerinin önemli olduğunu ve dini inançların-aileden gelen alışkanlıkların-kulaktan dolma bilgilerin insanları taşlardan şifa bulmaya ittiğini göstermektedir. Katılımcıların yaklaşık olarak %40'ı taşlardan şifa aramanın bilimsel bir yöntem olduğunu kabul etmektedir. Kavram olarak "Plasebo Etkisi" az bilinmektedir. Katılımcılar çoğunlukla ametist, zümrüt, kuartz, akik ve kehribar taşlarını şifalı olarak bilmektedir. Bunlar arasında en çok ametist ile ilgili bilgi sahibi oldukları söylenebilir. Deneklere göre ametist taşı; enerji-huzur-güven verir, rahatlatır, sakinleştirir, strese ve kan şekerine iyi gelir, yoğunlaşmayı artırır, vücuttaki negatif elektriği atar, ortama pozitif enerji yayar ve evcil hayvanların suyuna katılırsa pireleri önler. Zümrüt taşı; kalbe iyi gelir ve genel şifa verir. Kuartz taşı; Strese-öfkeye-depresyona iyi gelir. Akik taşı; rahatlatıcı bir ruhsal tedavi aracıdır. Kehribar taşı; diş çıkartma döneminde bebekleri rahatlatır. Şifalı olarak bilinen taşların belirgin bir zaman dilimi belirtilmemesine rağmen düzenli kullanım ile etkili oldukları sonucuna varılabilir. Taşlardan şifa bulmak için en fazla uygulanan yöntemler; yaşanılan mekanlarda bulundurmamak, süs eşyası olarak kullanmak, takı olarak taşımak, ağrı hissedilen bölgeye temas ettirmek ve inanç temelli derin düşünme amaçlı olarak kullanmaktır. İnsanların taşlardan şifa aramalarının nedenleri; taşların doğal-eğlenceli-masrafsız-kolay-hızlı tedavi yöntemi olarak algılanmaları, enerji yaydıkları-psikolojik olarak rahatlattıkları inancı, kulaktan dolma bilgiler, modern tıba inanmamak, modern tıpta çare bulamamak, cehalet ve umut olarak sıralanabilir. Deneklerin yarısı uğura inanmaktadır. Dörtte bir ölçeğinde de sağlık-bolluk-bereket kelimeleri ile ilişkilendirmektedir. Akik, serpantin, obsidiyen ve ametist uğurlu olarak görülmektedir. Ancak katılımcıların sadece %23'ü arada bir uğurlu taşlardan bazılarını yanında veya yaşadığı ortamlarda bulundurmaktadır. %50'si ise çok katı bir tutumla uğura inanmamakta ve uğurlu olduğu düşünülen hiçbir nesneyi veya taşı yanında bulundurmamaktadır. Katılımcılar şifalı taşlar ile ilgili çok az bilgi sahibidir. Az sayıda bilgili denek şifalı taşlar ile ilgili "baş ağrısına iyi gelir, şans getirir, enerjiyi dengeler, farklı renkleri var ve her biri farklı bir rahatsızlığa iyi gelir, uğur getir, koruyucu etkileri var, pozitif enerji verir, süs ve takı olarak kullanılır ve genel olarak ağrılara iyi gelir" ifadelerini kullanmışlardır. Kavram olarak "Plasebo Etkisi" çok az bilinmesine karşın anlaşılabilir bir dille ifade edildiğinde denekler arasında %92 oranında kabul edildiği açıkça görülmektedir. Ayrıca, ön anket çalışması büyük çoğunlukla faydalı, öğretici ve başarılı olarak görülmüştür.

4. SONUÇLAR

Denekleri çoğunluğu erkek, yaşları 18-50 arasında ve öğrenim seviyeleri en az Lisans düzeyindedir. Mavi renk, toprak kokusu ve su sesi duyuşsal algılarda ön plandadır. Öğrenim seviyesi yüksek olan denekler arasında bile modern tıp dışında bir tedavi yöntemini alternatif olarak düşünmek yaygındır. Buna karşın, taşlardan şifa aramak; çok az oranda deneyimlenmiştir. Taşlardan şifa aramak; göz ardı edilmeyecek bir oranda bilimsel bir yöntem olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, yüzde doksanın üzerinde bir oranla medyanın etkisi ile gündem olduğu düşünülmektedir. Dini inançların, aileden gelen alışkanlıkların ve kulaktan dolma bilgilerin insanları taşlardan şifa bulmaya ittiği söylenebilir. Katılımcılar arasında en çok bilinen şifalı taş ametist; çoğunlukla ruhsal dinginlik vermesi ile ön plana çıkmaktadır. Şifalı olduğu söylenen taşların çoğunlukla sıra dışı renklerinden ötürü takı ve süs eşyası olarak kullanıldığı ifade edilebilir. Bir kaç ilgili denek dışında şifalı taşlar hakkında çok az şey bilinmektedir. Çoğu bilgi ise bilimsel temele dayanmayan kulaktan dolma bilgilerden oluşmaktadır. Şifalı taşlar ile ilgili olumsuz bir söylem ile karşılaşılmamıştır. İnsanlar arasında kavram olarak “Plasebo Etkisi” çok az bilinmektedir. Ancak anlaşılabilir bir şekilde ifade edildiğinde taşlardan şifa aramak eyleminin çok yüksek oranda bu etki ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Sonuç olarak, beklenti, çaresizlik ve çaresizliğe dayalı ümit etmek taşlardan şifa aramanın önde gelen nedenlerinden olduğu ifade edilebilir.

5. ÖNERİLER

Bu çalışmayı temel alarak, tedavi amaçlı şifalı taşlara olan talebin bilimsel yetkinlikte olmayan kişilerce doldurulmasının, modern tıp dışındaki alternatif yöntemlere bilinçsizce yönelen insanların maddi ve manevi olarak sömürülmesinin önüne geçmek için eksik ve/veya yetersiz olan akademik gerekçelerin üretilebilmesi amacıyla toplum farklı sosyokültürel katmanlarını içeren bir denek grubu üzerinde daha kapsamlı bir anket çalışması yapılabilir.

KAYNAKLAR

- ALRECK, P. L. and SETTLE, R. B., 2004, *The Survey Research Handbook*, 3rd ed., Boston, McGraw-Hill/Irwin.
- AKBUDAK, İ. K., BAŞIBÜYÜK, Z. ve GÜRBÜZ, M., 2018, Yozgat “Aydıncık” Kalsedon-Ametist Oluşumlarının Mineralojisi-Petrografisi ve Ekonomikliliğinin İncelenmesi, *DÜMF Mühendislik Dergisi*, 9(1), 313-324.
- ATODARIA, E., GANDHI, K., RAOLE, V. and MASHRU, T., 2017, Healing Powers of Gem Therapy: An Update, *EJPMR*, 4(8), 362-375.
- AYVAŞIK, H. B. ve YORULMAZ, O., 2007, Plasebo Etkisi: Kuramsal Yaklaşımlar ve Fizyolojik, Nörolojik ve Psikolojik Bozuklukların Tedavisindeki Rolü, *Türk Psikoloji Yazıları*, 10(19), 33-54.
- BARNETT, V., 2002, *Sample Survey Principles and Methods*, 3rd ed., London: Arnold.
- BEECHER, H. K., 1955. The Powerful Placebo, *J. Am. Med. Assoc.*, 159(17), 1602–1606.
- BENEDETTI, F., MAYBERG, H. S., WAGER, T. D., STOHLER, C. S. and ZUBIETA, J. K., 2005, Neurobiological Mechanisms of the Placebo Effect, *J. Neurosci.*, 25, 10390-10402.
- BIEMER, P. P., GROVES, R. M., LYBERG, L. E., MATHIOWETZ, N. A. and SUDMAN, S., 2004, *Measurement Errors in Surveys*, New Jersey, John Willey & Sons.

- BLISS, J., MONK, M. and OGBORN, J. 1983, *Qualitative Data Analysis for Educational Research: A Guide to Uses of Systemic Networks*, London, Croom Helm.
- BOURQUE, L. B. and CLARK, V. A., 1992, *Processing Data: The Survey Example*, 1st ed., Newbury Park, CA: Sage.
- CHADWICK, B. A., BAHR, H. M. and ALBRECHT, S. L., 1984, *Social Science Research Methods*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- COCHRAN, W. G., 1977, *Sampling Techniques*, 3rd ed., New Jersey, John Willey & Sons.
- COLLOCA, L. and BENEDETTI, F., 2005, Placebos and Painkillers: is Mind as Real as Matter?, *Nat. Rev. Neurosci.*, 6,545-551.
- CONVERSE, J. M. and PRESSER, S., 1986, *Survey Questions: Handcrafting the Standardized Questionnaire*, Beverly Hills, CA: Sage.
- ÇALIK, A., DENİZ, O., YAŞAR, C., ULUGERGERLİ, E., 2018a, Natural Resources and Earth Sciences as A Source of Hope, 2. International Rating Academy Congress on Hope, ÇANAkkALE, TÜRKİYE, 100-101.
- ÇALIK, A., DENİZ, O., YAŞAR, C., ULUGERGERLİ, E., 2018b, Umut Kaynağı olarak Doğal Kaynaklar ve Yerbilimleri, Yaşam Bilimlerinde Risk, Kaygı ve Umut Üzerine Yazılar, Rating Academy Yayınları, ÇANAkkALE, TÜRKİYE, 11-28.
- DEMING, W. E., 1950, *Some Theory of Sampling*, New York, Dover.
- ERDEM, M., AKARSU, S. ve GÜLSÜN, M., 2013, Plasebo Etkinin Nörobiyolojisi, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5(3), 299-312.
- FINK, A., 2017, *How to Conduct Surveys: A Step-By-Step Guide*, 6th ed., California, Sage Publications.
- FOWLER, F. J., 2002, *Survey Research Methods*, 3rd ed., Newbury Park, CA:Sage.
- FRIEDMAN, M., 2012, *Healing Spaces : Incorporating Gemstone and Chakra Healing into Architecture*, MSc Thesis, University of Maryland, College Park's Library Collection.
- GALLUP, G., 1947, *The Quintamensional Plan of Question Design*, *Public Opinion Quarterly*.
- GÖKER, C., YILMAZ, A. ve KUMBASAR, H., 2009, Plasebo Etkili Midir? Etik Midir?, *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 19(2), 183-192.
- GROVES, R. M., FOWLER, F. J., COUPER, M. P., LEPKOWSKI, J. M., SINGER, E. and TOURANGEAU, R., 2009, *Survey Methodology*, 2nd ed., New York, Willey.
- HAOUR, F., 2005, Mechanisms of The Placebo Effect and of Conditioning, *Neuroimmunomodulation*, 12,195-200.
- HATİPOĞLU, M., BABALIK, H. and CHAMBERLAIN, S. C., 2010, Gemstone Deposits in Turkey, *Rocks & Minerals*, 85(2), 124-133.
- HATİPOĞLU, M., KILIC, S., BABALIK, H., GUNER, E. and GUNAY, H., 2018, Healing-Therapy (Protective and Treatment) Effects on the Human Life of the Gemstones (Having Nodular and Crystalline Appearances); Some Samples Used in the Ancient and Medieval Times, *International Journal of Scientific and Technological Research*, 4, 7.
- ISHAQUE, S., SALEEM, T. and QIDWAI, W., 2009, Knowledge, Attitudes and Practices Regarding Gemstone Therapeutics in A Selected Adult Population in Pakistan, *BMC Complementary and Alternative Medicine*, 9(32),1-17.
- JUTTE, R., 2013, The Early History of the Placebo, *Complementary Therapies in Medicine*, 21, 94-97.

- KILIÇ, S., 2011, Takılarda Kullanılan Organik ve Mineral Taşların İnsan Üzerine Etkileri, Karadeniz Araştırmaları, 29,119-132.
- KIRBIYIK, M., 2007, Bazı XVI. Yüzyıl Divanlarında Kıymetli Taşlar, Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi,18, 61-75.
- KLOSTERHALFEN, S. and ENCK, P., 2006, Psychobiology of the Placebo Response, Auton Neurosci, 25, 94-99.
- MICKE, O., SCHONEKAES, K., MUCKE, R., KISTERS, K. and BUNTZEL, J., 2010, Mystical Stones in Oncology: Crystal Healing Power or Perfect Nonsense?, Trace Elements and Electrolytes, 27, 73-79.
- MILLER, F. G., COLLOCA, L. and KAPTCHUK, T. J., 2009, The Placebo Effect Illness and Interpersonal Healing, Perspectives in Biology and Medicine, 52(4), 518-539.
- MOLENBERGHS, G., 2015, SAMPLING THEORY/SURVEY METHODS, INTERUNIVERSITY INSTITUTE FOR BIOSTATISTICS AND STATISTICAL BIOINFORMATICS, KU LEUVEN & UHASSELT, BELGIUM, [HTTPS://SET.KULEUVEN.BE/HAPJEONDERWIJS/2014-2015/MOLENBERGHS_05052015](https://set.kuleuven.be/hapjeonderwijs/2014-2015/molenberghs_05052015) [ERİŞİM TARİHİ:12 KASIM 2018].
- MOSER, C. A. and KALTON, G., 1971, Survey Methods in Social Investigation, 1st ed., London, Heinemann Educational.
- NEUMAN, W. L., 2006, Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches, 6th ed., Boston, Pearson Education.
- OKEN, B. S., 2008, Placebo Effects: Clinical Aspects and Neurobiology, Brain, 131, 2812-2823.
- PRESSER, S., COUPER, M. P., LESSLER, J. T., MARTIN, E., MARTIN, J., ROTHGEB J. M. and SINGER, E., 2004, Methods for Testing and Evaluating Survey Questions, Public Opinion Quarterly, Spring, 109-130.
- RENFRO, N., KOIVULA, J. I., WANG, W. and ROSKIN, G., 2010, Synthetic Gem Materials in the 2000s: A Decade in Review, Gems&Gemology, 46(4), 260-273.
- REYNOLDS, N., DIAMANTAPOULOS, A. and SCHLEGELMILCH, B., 1993, Pretesting in Questionnaire Design: A Review of the Literature and Suggestion for Further Research, Journal of the Market Research Society, 35(2),171-182.
- SALANT, P. AND DILLMAN, D. A., 1994, HOW TO CONDUCT YOUR OWN SURVEY, NEW YORK, WILEY.
- SHEPHERD, M., 1993, The Placebo: From Specificity to the Nonspecific and Back, Psychol. Med., 23, 569-578.
- STOESSL, A. J. and DE LA FUENTE-FERNANDEZ, R., 2004, Willing Oneself Better on Placebo–Effective in Its Own Right, Lancet, 364, 227-228.
- URL-1, 2018, PLASEBO ETKİSİ, [HTTPS://TR.WIKİPEDIA.ORG/WIKI/PLASEBO_ETKİSİ](https://tr.wikipedia.org/wiki/plasebo_etikisi), [ERİŞİM TARİHİ:12 KASIM 2018].

MEME KANSERİNİ ÖNLEMEDE İHMAL EDİLEN BİR GRUP: BİRİNCİ DERECE YAKIN AKRABALAR*

NEGLECTED GROUP IN PREVENTING BREAST CANCER: FIRST DEGREE RELATIVES

Şule OLGUN

İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu

E-mail: sule_olgun1985@hotmail.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Meme kanseri, yüksek risk, yakın akrabalar</p>	<p>Meme kanseri, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde insidansı günden güne artmakla beraber, kadınlar arasında en sık görülen kanser türüdür. Birinci derece yakın akrabalarından birinde veya birkaçında meme kanseri öyküsü bulunan, BRCA-1 ya da BRCA-2 genlerinde mutasyon bulunan kişiler yüksek riskli grup sınıfına girerler. Birinci derece yakınlarında meme kanseri olan kadınlara, meme kanseri açısından yüksek risk altında olduklarına dair hemşirelerin bilgi vererek farkındalık oluşturmaları, hemşirelerin meme kanserinden korunma ve erken tanı yöntemleri hakkında eğitim vermesi, eğitimin davranışa dönüşebilmesi için belirli aralıklarla tekrarlanması ve sonuçlarının değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak meme kanserine yakalanmada yüksek risk altındaki kadınların bilgi ve destek gereksinimlerinin sağlık çalışanları tarafından yeterli ölçüde karşılanmadığı düşünülmektedir. Bu derlemenin amacı; meme kanseri olan kadınların birinci derece yakın akrabalarının meme kanseri riski, etmenleri ve tarama davranışları hakkında bilgilendirilme durumlarının yapılan araştırmalar ışığında incelenmesidir.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548631</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Breast cancer, high-risk, relatives</p>	<p>Breast cancer is the most common cancer among women and the incidence of breast cancer is increasing from day to day in the developed and developing countries. People who have one or several first-degree relatives with breast cancer history and who have mutations in their BRCA-1 or BRCA-2 genes fall into high-risk group. Nurses should create an awareness by giving information to the women, who have a first-degree relative with a breast cancer, that they are at high-risk in terms of breast cancer, provide training about protection from breast cancer and methods of early diagnosis, repeat these periodically to transform training into behaviors and evaluate the results. However, it is considered that the needs of information and support of women who are at high-risk to getting breast cancer are not fulfilled by the healthcare professionals. The purpose of this compilation is to examine the status of being informed about the breast cancer risk, the factors and screening behaviors of first-degree relatives of women with breast cancer, in the light of researches conducted.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548631</p>	

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE’de gerçekleşen “2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık” temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Meme kanseri, meme dokusunda bulunan epitel hücre kökenli kötü huylu tümörlerin adıdır. Meme kanseri meme bezlerinin boşaltım kanallarını kaplayan endotel hücrelerden (duktal karsinom) veya glandüler dokudan (lobüler karsinom) köken almaktadır (American Cancer Society 2015).

Meme kanseri, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde insidansı günden güne artmakla beraber, kadınlar arasında en sık görülen kanser türüdür. Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO) göre Dünya'da yaklaşık 1 milyon yeni meme kanseri olgusu saptandığı varsayılmakta ve kanser nedeniyle oluşan ölümler içerisinde meme kanserinin, akciğer kanserinden sonra ikinci sırada belirtilmektedir (Health Statistics Yearbook 2017; Smeltzer SC, Bare, BG 2005).

Türkiye'de Sağlık Bakanlığı'nın 2017 yılı verilerine göre meme kanseri kadınlar arasında görülen ilk 10 kanser sıralamasında birinci sırada yer almaktadır. Her 4 kadından birisi meme kanseri olmaya devam etmektedir. 2017 yılı içinde yaklaşık 17.000 kadına meme kanseri teşhisi konulmuştur (Baxter N 2001).

2. GENEL BİLGİLER

2.1. Meme Kanserinin Etiyolojisinde Aile Öyküsü ve Genetik Mutasyon

Meme kanserinin etiyolojisinde birçok faktör rol oynamaktadır. Bunlar; değiştirilebilir, değiştirilemeyen ve kesin olmayan/tartışmalı risk faktörleri olarak sınıflandırılmaktadır (American Cancer Society 2015; Health Statistics Yearbook 2017). Kişinin birinci derece yakın akrabalarından birinde veya birkaçında meme kanseri bulunması meme kanserine yakalanma olasılığını arttırmaktadır ve bu durumda genetik bir mutasyondan da söz edilebilir. Meme kanserinde aile öyküsü varlığı ve genetik mutasyon değiştirilemeyen risk faktörlerindedir (Smeltzer SC and Bare, BG 2005).

2.2. Aile Öyküsü

Aile bireyleri arasında özellikle kız kardeşi veya annesi meme kanseri olan bir kadının meme kanseri olma riski, diğer kadınlara göre 2 ila 5 kat oranında daha fazladır. Bu kadınların diğer kadınlara göre daha dikkatli izlenmeleri, meme kanseri genetik danışmanlığının yapıldığı kliniklere başvurarak risklerini hesaplattırmaları gerekmektedir (American Cancer Society 2015; Smeltzer SC and Bare, BG 2005).

Ancak meme kanserine yakalanmada yüksek risk altındaki kadınların bilgi ve destek gereksinimlerinin sağlık çalışanları tarafından yeterli ölçüde karşılanmadığı düşünülmektedir. Bu derlemenin amacı; meme kanseri olan kadınların birinci derece yakın akrabalarının meme kanseri riski, etmenleri ve tarama davranışları hakkında bilgilendirilme durumlarının yapılan araştırmalar ışığında incelenmesidir.

2.3. Genetik Mutasyon

Meme kanseri olan kadınların yaklaşık %10'unda otozomal dominant geçişli kalıtsal bir neden olduğu belirtilmektedir. Kalıtsal meme kanserlerinin çoğunluğu (%50-60) 17 numaralı kromozomda bulunan Breast Cancer-1 (BRCA-1) ve Breast Cancer-2 (BRCA-2) genlerinden birini etkileyen mutasyona bağlıdır (American Cancer Society 2015; Smeltzer SC and Bare, BG 2005).

- **BRCA-1;** östrojen reseptör aktivitesini düzenler, meme dokusunda proliferasyona neden olan östrojeni kontrol eder. DNA hasarlarını onarır ve kromatinin yeniden şekillenmesini sağlar.
- **BRCA-2;** sadece DNA'yı onarır ve kromatinin yeniden şekillenmesini sağlar.

Breast Cancer-1 ve Breast Cancer-2 genleri normalde hücrelerin anormal şekilde büyümelerini önleyerek tümör oluşumunu engelleyen tümör baskılayıcı genlerdir. BRCA-1 ya da BRCA-2 genlerinde mutasyon bulunan kadınların genlerinde mutasyon bulunmayan kadınlara oranla meme kanserine yakalanma risklerinin daha fazla olduğu belirtilmektedir. Aynı ailede BRCA-1 ve BRCA-2 gen mutasyonlarının varlığında meme kanseri riski %80 daha fazladır (Smeltzer SC and Bare BG 2005).

2.4. Meme Kanserinde Yüksek Riskli Grup

Birinci derece yakın akrabalarından birinde veya birkaçında meme kanseri öyküsü bulunan ve BRCA-1 ya da BRCA-2 genlerinde mutasyon bulunan kişiler yüksek riskli grup sınıfına girerler.

2.5. Yüksek Riskli Grupta Tarama Davranışları Nasıl Olmalı?

Amerikan Kanser Birliği (AKB) kadınların düzenli olarak her ay menstruasyonun başlangıcından itibaren 5.-7. günlerde ya da postmenapozal dönemde her ayın belirli gününde (ör: ayın birinci günü) kendi kendine meme muayenesi yapmalarını, 20-39 yaş gurubu arasındaki kadınların üç yılda bir, 40 yaş üstü kadınların ise yılda bir klinik meme muayenesi yaptırmalarını tavsiye etmektedir. Mamografinin 40 yaş üstü kadınlarda yılda bir, yüksek riskli kadınlara ise ailelerindeki meme kanseri görülme yaşından 10 yıl daha erken bir yaşta mamografi çekilmesi önerilmektedir (Baxter N 2001; Nyström L et al 2002).

Tablo 1. Meme Kanseri Tarama Yöntemleri Uygulama Sıklığı

Yaş Aralığı	Kullanılan Yöntem	Uygulama Sıklığı
20-39	KKMM	1 defa / Her ay
	Klinik Muayene	3 yılda 1 defa
40 ve Üzeri	KKMM	1 defa / Her ay
	Klinik Muayene	Yılda 1 defa
	Mamografi	Yılda 1 defa
Riskli Grup	KKMM	1 defa / Her ay
	Klinik Muayene	Yılda 1 defa
	Mamografi	Yılda 1 defa
	Manyetik Rezonans Görüntüleme (MRG)	Yılda 1 defa

2.6. Yüksek Risk Grubundaki Kişilere Karşı Hemşirelerin Sorumlulukları

Sağlık eğitimi halka sunulan genel sağlık hizmetlerinin bir parçası olmalıdır. Sağlıklı bir yaşam ve sağlığın korunması için yapılacak girişimlerin başında bireye eğitim vermek gelir. Çünkü sağlığın korunması da hastanın iyileşmesi de kişinin davranışı ile ilgilidir. Sağlık eğitimi; bireye sadece sözlü, yazılı ya da görsel bilgi aktarmak değil, ona yeni bir davranış kazandırmak, kazandığı bilgiyi davranışa dönüştürmesine yardımcı olmaktır (Aslan G 2006; Andıç S 2011).

Literatüre göre meme kanseri gelişiminin önlenmesi ya da hastalığın erken dönemde saptanabilmesi için birinci derece yakınlarında meme kanseri öyküsü bulunan kadınların meme kanseri hakkında bilgilendirilmeleri, yakın gözlem altında olmaları gerektiği, meme kanseri riskine uyumda bilgi, destek ve iletişimin uyumu kolaylaştırdığı bildirilmiştir (Leight S.B ve diğ. 2000; Gençtürk N 2004; Chalmers K and Thomson K 1996; Chalmers K et al 2000; Chalmers K et al 2001; Chalmers K et al 2003).

Birey ve ailenin meme kanserinin getirdiği stresörlerle başa çıkmasını kolaylaştırmak için bilgi ve desteğin oldukça önemli olduğu belirtilmektedir (Akyolcu N 2003). Wellisch ve ark. (1999), yaptıkları araştırmada birinci derece yakınlarında meme kanseri bulunan yüksek riskli kadınlara verilen eğitimin, kadınların anksiyete ve depresyon belirtilerini azalttığını bildirmişlerdir.

Chalmers ve Thomson (1996), birinci derece yakınlarında meme kanseri olan 55 kadınla yaptıkları kalitatif çalışmada, kadınların meme kanseri riskine yönelik algılarını; “meme kanseri deneyimi ile yaşamak, bireysel risk algısının gelişmesi ve riske yönelik koruyucu davranışlar geliştirmek” olmak üzere üç boyutta tanımlamışlardır.

Sağlık ekibi üyeleri eğitim ve bilinçli tutum geliştirme yoluyla toplumda meme kanseri erken tanı yüzdesinin yükseltilmesinde etkin olabilecek konumdadırlar (Andıç S 2011; Leight S.B et al 2000; Akyolcu N 2003). Bu noktada hemşireler; kadınların meme kanserinden korunma ve meme kanseri risk faktörleri hakkındaki bilgi gereksinimlerini karşılayabilmede kadınlarla daha yakın olmaları sebebi ile sağlık ekibi içerisinde önemli bir role sahiptirler. Hemşire, yüksek risk altındaki kadınlar için bilgi ve destek kaynağı olarak hareket etmelidir (Aslan G 2006; Andıç S 2011).

Hemşirenin bu yöndeki görevlerini şöyle maddeleyebiliriz:

- Her kadının risk değerlendirme araçları kullanarak riskini tanılama
- Genetik yatkınlığı belirleme
- Genetik test öncesi eğitim verme
- Gereksinimlerini belirlemesi için kadınları güçlendirme
- Kanıta dayalı bilgi sağlama
- Bilgilendirme seçeneklerini seçmelerine olanak sağlama
- Karar vermelerine rehberlik etme
- Kanıta dayalı klinik uygulamalar önerme
- Toplumun kültürüne uygun eğitim kaynakları geliştirme
- Kendine yeterliliği sağlama
- Tarama aktiviteleri düzenleyerek meme kanseri riskleri hakkında farkındalığı artırma
- Doğru değerlendirme ve eğitimle risk algısını azaltma
- Taramalar hakkında eğitim verme
- Davranış değişikliği sağlayarak riski azaltma üzerine eğitim verme
- Menopoz belirtilerinin, hormonal olmayan yöntemlerle yönetimi konusunda eğitim verme
- Genetik danışmanlığa, beslenme, ruh sağlığı ve jinekoloji uzmanlarına, diğer tarama programlarına yönlendirme
- Kadınların duygularını ifade etmesinin sağlanması ve aktif dinleme gibi metotlarla anksiyeteyi yönetme
- Kimyasal korunma, genetik test veya profilaktik cerrahi için karar vermede rehberlik etme (Aslan G 2006; Andıç S 2001; Gençtürk N 2004; Akyolcu N 2003; Stacey D et al 2002).

3. TARTIŞMA

Aile öyküsünde meme kanseri olan yüksek riskli kadınların korku, endişe, öfke, belirsizlik ve çaresizlik gibi duygular yaşadıkları belirtilmiştir (Chalmers K 2001; Lucassen A and Watson E 2005). Kadınların meme kanseri nedeniyle yaşadıkları korku ve anksiyetesini eşine ve çocuklarına yansıtarak onları da olumsuz yönde etkilediği, dolayısıyla meme kanserinin ailenin hastalığı olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Karabaş S 2013; Lee-Lin F et al 2007). Bu bilgiden yola çıkılarak; meme kanseri olan kadınların birinci derece yakınlarının da bilgi ve destek gereksiniminin olduğu ve bu kişilerin hem kendi hem de

ailesindeki sağlıklı diğer birinci derece yakın akrabaları hakkında endişelendikleri düşünülmektedir.

Kadınlar meme kanseri olan yakınlarının sağlığı hakkında endişelenirken erken tanı uygulamalarına uyum sağlamada güçlük çekmektedir ve bu kadınların, birinci derece yakınlarında meme kanseri öyküsü bulunmayan kadınlara oranla erken tanıya yönelik girişimlerinin daha az olduğunu gösteren kaynaklar mevcuttur (Chalmers K and Thomson K 1996; Chalmers K et al 2000; Chalmers K et al 2001; Chalmers K et al 2003). Dolayısıyla meme kanseri açısından yüksek risk altındaki bu kadınların meme kanseri tarama davranışları, risk etmenleri, belirtileri ve korunma yolları ve genetik danışmanlık konusunda sağlık çalışanları ve özellikle hemşireler tarafından bilgilendirilmelerinin gerektiği düşünülmektedir

Chalmers ve Thomson (1996) meme kanseri riskine uyumda bilgi, destek ve iletişimin uyumu kolaylaştırdığını saptamıştır. Ancak literatürde meme kanserine yakalanmada yüksek risk altındaki kadınların bilgi ve destek gereksinimlerinin sağlık çalışanları tarafından yeterli ölçüde karşılanmadığı, meme kanseri tarama davranışları hakkında bilgi ve desteğe gereksinim duydukları belirlenmiştir (Chalmers K et al 2003; Sinicrope PS et al 2009; Stacey D et al 2002).

Chalmers ve arkadaşları (2003) araştırmaya katılan kadınların önemli buldukları destek konularını ise; “kendilerinin sağlık personeli tarafından muayene edilmesi, KKMM yaparken doğru teknik kullanıp kullanmadığının kontrol edilmesi ve KKMM’ni düzenli yapma konusunda kendisine destek olunması” şeklinde olduğunu ifade etmişlerdir..

Sinicrope ve arkadaşları (2009) yaptıkları araştırmada, meme kanseri olan kadınların kızlarının “KKMM yapma, klinik meme muayenesi, mamografi çektirme, meme kanserine yakalanma riski ve sağlıklı yaşam biçimi” konularında bilgi almak istediklerini belirlemiştir.

Stacey ve arkadaşları (2002) yaptıkları araştırmada, “kadınların meme kanseri taramasını, meme kanseri riskini, düşük risk için yaşam biçimi değişiklik seçeneklerini, hormon replasman tedavilerini ve ilaçla korunma yöntemlerini” öğrenmek istediklerini belirlemiştir.

Tunin ve arkadaşları (2010) yaptıkları araştırmada, birinci derece yakını meme kanseri olan kadınların önemli gördükleri konunun, genellikle “hastalığı önleme” olduğunu bildirmiştir. Araştırmada kadınların önemli buldukları destek konuları; “klinik meme muayenesi, KKMM ve meme kanseri olan yakını ile kuracağı iletişim şekli” olarak belirlemiştir. Yine araştırmada birinci derece yakını meme kanseri olan kadınların hiç karşılanmadığını belirttikleri bilgi gereksinimlerinin ise; “kızının meme kanseri riski, kendinin ve çocuklarının meme kanseri olma riskini çocuklarıyla nasıl konuşacağı” ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Hiç karşılanmadığı belirtilen destek gereksinimleri ise; “meme kanseri olursa nasıl bir plan yapacağı, KKMM öğrenirken doğru uygulayıp uygulamadığının kontrol edilmesi ve bir destek grubuna katılması” olduğu belirlenmiştir.

Gençtürk (2004) ve Akyolcu (2003) yaptıkları araştırmalarda, meme kanseri olan kadınların birinci derece yakınlarının bilgi arama davranışlarını ölçmüş, bilgi gereksinimlerini belirleyerek bu doğrultuda verdikleri eğitimin etkinliğini değerlendirmişlerdir. Araştırma sonucunda eğitim programından önce olguların yarısından çoğunun meme kanserinden korunma yöntemlerini bilmediğini ve meme kanserinden korunma/erken tanı yöntemini uygulamadığını belirtmişlerdir. Meme kanserinden korunma eğitim programı değerlendirildiğinde olguların eğitimden hemen önce ile eğitimden hemen sonra ve eğitimden bir ay sonra bilgi puan ortalamalarının eğitimden sonra arttığı belirlenmiştir. Ancak bu bilgiyi davranışa dönüştüremedikleri belirtilmiştir. Bu bilgiden yola çıkılarak hemşirelerin yüksek riskli kadınlara eğitim vermeleri ve bu eğitimin belirli aralıklarla tekrarlanıp, kişilerde davranış değişikliğinin gelişip gelişmediği yönünde takibinin yapılması gerektiği düşünülmektedir.

Nitekim Aslan (2006) yaptığı araştırmada, birinci derece yakını meme kanseri olan kadınların bilgi gereksiniminin öneminin, destek gereksiniminin öneminden daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Kadınların önemli gördükleri bilgi maddelerini; “meme kanseri olan yakınıyla nasıl konuşacağı, meme kanseri olma riskini azaltmak için yapabilecekleri değişiklikler ve meme kanserine yakalanma riskini arttıran durumlar” destek gereksinimlerini ise; “sağlık personeli tarafından memenin muayene edilmesi, yakınının hastalığıyla ilgili endişeleriyle nasıl baş edeceği ve KKMM’yi yaparken sağlık personeli tarafından kontrol edilmesi” yönünde sıralamıştır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Meme kanserine yakalanmada yüksek risk altındaki kadınlar meme kanseri olan yakınlarının sağlığı hakkında endişelenirken, erken tanı uygulamalarına uyum sağlamada güçlük çekmektedirler. Kadınların tarama davranışlarında etkili olan sağlık inançlarını anlamak ve geliştirmek için meme sağlığına yönelik araştırma ve eğitim programlarının planlanmasında hemşirelere büyük görev düşmektedir.

Birinci derece yakınlarında meme kanseri olan kadınlara, meme kanseri açısından yüksek risk altında olduklarına dair hemşirelerin bilgi vererek farkındalık oluşturmaları, hemşirelerin meme kanserinden korunma ve erken tanı yöntemleri hakkında eğitim vermesi, eğitimin davranışa dönüşebilmesi için belirli aralıklarla tekrarlanması ve sonuçlarının değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Tüm sağlık çalışanlarının özellikle onkoloji kliniği ve kemoterapi ünitesinde çalışan hemşirelerin, meme kanseri konusunda kadınlara ve ailelerine karşı eğitici rol üstlenmelerinde etkin olabilecek bilgi ve deneyime sahip olabilmeleri, Türkiye’de birinci derece yakınlarında meme kanseri olan kadınların bilgi ve destek gereksinimlerinin saptanması amacıyla çalışmalar yapılması gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Akyolcu N. Kadınlarda Meme Kanserinin Önemi ve Sağlık Eğitimi, I. Uluslararası & V. Ulusal Hemşirelik Eğitimi Kongresi Kongre Kitabı, Nevşehir, Özlem Grafik Matbaacılık, İstanbul,2003:s. 349-355.
- American Cancer Society, Breastcancerfacts&figures 2015. <http://www.cancer.org/>. Erişim Tarihi: 23/09/2015
- Andıç S. Birinci derece yakınlarında meme kanseri olan kadınların bilgi ve destek gereksinimlerinin saptanması. Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir (Doç. Dr. Özgül Karyurt), 2011.
- Aslan G. Meme kanseri bireylerin birinci derece akrabalarının bilgi ve destek gereksinimlerinin saptanması. Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, (Yard. Doç. Dr. Esin Çeber), 2006.
- Baxter N. Should women be routinely taught breast self-examination to screen for breast cancer? Canadian Medical Association of Journal 2001;164(13): 1837-1846.
- Chalmers K, Luker KA, Leinster S, Ellis I, Booth K. Information and support needs of women with primary relatives with breast cancer: development of the information and support needs questionnaire. Journal of Advanced Nursing 2001; 34: 497–507. Pub Med PMID: 11529948.
- Chalmers K, Marles S, Tataryn D, Scott-findlay S, Serfas K. Reports of information and support needs of daughters and sisters of women with breast cancer. European Journal of Cancer Care 2003; 12: 81–90. Pub Med PMID: 12641560.
- Chalmers K, Thomson K, Degner L. Information, support, and communication needs of women with a family history of breast cancer. Cancer Nursing 2000; 19: 204–213.
- Chalmers K, Thomson K. Coming to terms with the risk of breast cancer: perceptions of women with primary relatives with breast cancer. Qualitative Health Research 1996; 6: 256–282.
- Gençtürk N. Meme kanserli kadınların birinci derece akrabalarının bilgi arama davranışlarının değerlendirilmesi ve bilgi gereksinimlerinin giderilmesinde eğitimin etkinliği. T.C. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul (Prof. Dr. Neriman Akyolcu), 2004.
- GLOBOCAN 2012 v1.0, Cancer Incidence and Mortality Worldwide: IARC Cancer Base No. 11 Erişim Tarihi: 09/10/2015
- Karabaş S. Kadın öğretim elemanlarının meme kanserine bakışı ve kanser korkusunun incelenmesi. TC. Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2013.
- Lee-Lin, F., Menon, U., Pett, M., Nail, L., Lee, S., Mooney, K., Breast Cancer Belief and Mammography Screening Practices Among Chinese American Immigrants, JOGNN Clinical Research, 2007; 36(3): 212- 221.
- Leight S.B, Deiriggi P, Hursh D, Miller D, Leight V. The Effecet of Structured Training On Breast Self Examination Search Behaviors as Measured Using Biomedical Instrumentation, Nursing Research. 2000; 49(5):283-289.
- Lucassen A, Watson E. Family History of Breast Cancer, BJM Journals 2005; Vol:330, p:26-27.

- National Comprehensive Cancer Network, 2012. National Health Services Breast Screening Programmes. <http://cancerscreening.org.uk/breastscreen> Erişim Tarihi: 09/10/2015.
- Nyström L, Andersson I, Bjurstam N, Frisell J, Nordenskjöld B, Rutqvist LE. Long term effects of mammography screening: updated over view of the Swedish randomised trials. *Lancet*. 2002; 359 (5): 909-919.
- Sinicrope PS, Patten CA, Clark LP, Brockman TA et al. Adult daughters' reports of breast cancer risk reduction and early detection advice received from their mothers: an exploratory study. *Psychooncology* 2009 Feb; 18(2): 169-78.
- Smeltzer SC, Bare, BG, Brunner and Suddarth. *Medical Surgical Nursing*, 10th Edition, Lippincott Williams & Wilkins, USA. 2005; 1445-1484
- Stacey D, Degrasse C, Johnston L. Addressing the support needs of women at high risk for breast cancer: evidence based care by advanced practice nurses. *Oncol. Nurs Forum*. 2002; 29(6): 77-84. Pub Med PMID: 12096298.
- Stacey D, Degrasse C, Johnston L. Addressing the support needs of women at high risk for breast cancer: evidence based care by advanced practice nurses. *Oncol. Nurs Forum*. 2002; 29(6): 77-84. Pub Med PMID: 12096298.
- Tunin R, Uziely B, Woloski-Wruble AC. First degree relatives of women with breast cancer: who's providing information and support and who'd they prefer. *Psychooncology* 2010; 19: 423–430.
- Türkiye Kanser İstatistikleri Yıllığı, 201. <http://kanser.gov.tr/> Erişim Tarihi: 09/10/2015.
- Wellisch DK, Hoffman A, Goldman S, Hammerstein J, Klein K, Bell M. Depression and anxiety symptoms in women at high risk for breast cancer: pilot study of a group intervention. *Am J Psychiatry* 1999; 156: 1644–1645. PubMed PMID: 10518180.
- Yılmaz D. Bir yerleşim bölgesindeki kadınların meme kanseri taramaları konusun farkındalık ve duyarlılıklarının saptanması. TC. Genel Kurmay Başkanlığı, Gülhane Askeri Tıp Akademisi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

**FARKLI MIKNATIS MALZEMELERİNİN YÜZEY MIKNATISLI
DOĞRUDAN TAHRİKLİ SABİT MIKNATISLI SENKRON MOTOR
PERFORMANSINA ETKİSİ***

**EFFECT OF DIFFERENT MAGNET MATERIALS ON THE PERFORMANCE
OF SURFACE MOUNTED DIRECT DRIVE PMSM**

Adem DALCALI

Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi

E-mail: adalcali@bandirma.edu.tr

Cemil OCAK

Gazi Üniversitesi

E-mail: cemilocak@gazi.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Sabit mıknatıslı senkron motor, sonlu elemanlar analizi, verim, çıkış gücü.</p> <p>DOI: 10.26809/joa.2018548632</p>	<p>Bu çalışmada, 5,5 kW gücünde 22 kutuplu doğrudan tahrikli yüzey yerleştirmeli sabit mıknatıslı senkron motorun (SMSM) tasarımı, analizi ve optimizasyonu gerçekleştirilmiştir. Analitik tasarım aşamasını geçen motorun sonlu elemanlar analizleri için 3 boyutlu modeli oluşturulmuştur. Nadir toprak elementleri tarafından kolayca üretilebilen farklı sabit mıknatıs malzemeleri (Alnico, Seramik, SmCo, NdFeB) kullanılarak motorun vuruş torku, çıkış gücü, verim ve maksimum çıkış gücü parametreleri incelenmiştir. Yapılan analizlerde, N50m tipi mıknatıs malzemesinde en iyi verim ve maksimum çıkış gücü değeri elde edilmiştir. Ayrıca, en düşük vuruş torku Alnico5 tipi mıknatıs malzeme ile elde edilmiştir.</p>

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Permanent magnet synchronous motor, finite element analysis, efficiency, output power.</p> <p>DOI: 10.26809/joa.2018548632</p>	<p>In the present study, a 5.5 kW, 22 pole direct drive surface mounted PM synchronous motor (PMSM) has been designed, analyzed and optimized. After an initial design stage, a 3D model of the motor has been created for the finite element analysis. Cogging torque, output power, efficiency and maximum output power parameters have been analyzed for various material of PM magnets (Alnico, Ceramic, SmCo, NdFeB), which can be produced easily by rare-earth elements. In the performed analyzes, the best efficiency and the maximum output power value has been obtained on the N50m type magnet material. Furthermore, the lowest cogging torque has been obtained with an Alnico5 type magnet material.</p>

*Bu çalışma, 6-7 Eylül 2018 tarihlerinde Lviv /UKRAYNA' da gerçekleşen 3. Uluslararası Rating Academy Kongresi: "Uygulamalı Bilimler" konulu kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Sabit mıknatıslı senkron motorların (SMSM) tasarımında elektriksel iletken, yumuşak manyetik malzeme, yalıtkan ve sabit mıknatıs malzemeleri kullanılır. Yumuşak manyetik malzemeler makinanın manyetik devresini oluşturduğundan bu malzemelerin yüksek geçirgenliğe, yüksek doyum özelliğine ve düşük nüve kaybına sahip olması arzu edilir. Makinalarda kullanılan manyetik malzemelerin manyetik devre relüktansını azaltması için manyetik geçirgenliğinin yüksek, demir hacmini ve ağırlığını azaltmak için doyma akı yoğunluğunun yüksek ve verimi etkileyip sıcaklığı arttırdığından kayıplarının düşük olması istenir (Gürdal, 2001).

SMSM yüksek güç ve tork yoğunluğuna sahip olup endüstride birçok uygulama alanında tercih edilirler (Jeong ve diğ., 2017; Athavale ve diğ., 2017). SMSM'lar pek çok uygulamada dişli kutusuna gerek duymadan düşük hızlarda direkt sürülebilen motorlardır (Zhou ve diğ., 2017). Bu motorlarda rotor manyetik alanı sabit mıknatıslar tarafından sağlandığından rotor bakır kayıpları yoktur ve bu durum motor veriminin yüksek olmasına öncülük etmektedir. Nadir toprak içeren kalıcı mıknatıslar özellikle verimlilik ve yüksek akı yoğunluğu istenen SMSM'da sıklıkla kullanılırlar. Bu avantajlarına rağmen nadir toprak kaynakların sınırlı arz ve yüksek maliyet gibi ciddi problemleri mevcuttur (Jeong ve Hur, 2017). Sabit mıknatısların etkisini incelemek amacıyla yapılan çalışmada rüzgâr türbinlerinde kullanılmak üzere yüzey yerleştirmeli dıştan rotorlu senkron generatör tasarımı gerçekleştirilmiş ve düşük hızlı rüzgâr türbinlerinde NdFeB tipi mıknatısın uygun seçim olacağını tespit edilmiştir (Htet ve diğ., 2018). Mıknatısın etkisinin incelendiği diğer bir çalışmada SMSM'da sabit mıknatıslarda meydana gelen girdap akım kayıplarına etkisi incelenmiş ve rotorda nispeten düşük ısı yayılımı olduğundan mıknatıslarda meydana gelen ısının NdFeB tipi mıknatıslarda bölgesel geri dönüşümsüz demanyetizasyona neden olduğunu belirlenmiştir (Chu ve diğ., 2015).

Bu çalışmada farklı mıknatıs malzemeleri kullanarak 22 kutuplu senkron motorun verim, çıkış gücü, vuruş torku ve maksimum çıkış gücünün mıknatıs malzemesi ile olan değişimleri analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda elde edilen yapının manyetik davranışı incelenmesi amacıyla en iyi verim değerini veren N50m tipi mıknatıs tipinde 3 boyutlu motor modeli oluşturularak sonlu elemanlar analizleri gerçekleştirilmiştir.

2. SABİT MIKNATISLARIN YAPISI VE ETKİLERİ

Sabit mıknatıslar, bir manyetik devrenin hava aralığına devamlı bir enerji kaybı olmaksızın akı verme yeteneğine sahiptirler. İlk üretilen mıknatıslarda, manyetik özellikler yöne bağlı olmadığından tüm yönlerde mıknatısların özellikleri benzerdi. Eş yönlü olarak adlandırılan bu durum daha küçük kalıcı mıknatıslık ve enerji üretimi anlamına geldiğinden oldukça pahalı olan malzemelerin verimsiz olarak kullanılması demektir. Yapılan çalışmalarda, manyetik özelliklerin belirli bir yönde yoğunlaştırılması ile mıknatısların daha etkin kullanımı sağlanmıştır. Sabit mıknatıslar elektrikli araçlarda, maglev trenlerde, elektronik ev eşyalarında, elektromekanik cihazlarda, veri depolama cihazlarında ve biyomedikal aletlerinde alan kaynağı olarak kullanılırlar (Peng ve diğ., 2017; Lee ve diğ., 2018; Yang ve diğ., 2017).

Endüstride birçok tipe sabit mıknatıs malzemesi mevcuttur. Sabit mıknatıslar, demir, nikel ve kobalt alaşımıdır. Alnico, Ferrit, Samaryum-kobalt ve Neodmyum-iron boron alaşımları endüstride mevcut kullanılan tiplerdir. Sabit mıknatıslar, büyük BH eğrisine, yüksek kalıcı mıknatıslık ve yüksek mıknatıslanmayı giderici kuvvete sahiptirler (Galioto ve diğ., 2015; Hanselman, 2006). Bir mıknatısın kalitesi, manyetik alan şiddeti (H) ile manyetik akı yoğunluğunun (B) çarpımı ile ifade edilir. Tablo 1'de ticari olarak kullanımda olan mıknatısların manyetik ve ısıl özellikleri verilmiştir (Dalcalı ve diğ., 2012).

Tablo 1. Miknatısların manyetik ve ısıl özellikleri

Miknatıs tipi	BH _{max} (kJ/m ³)	B _r (T)	H _c (kA/m)	Curie Sıcaklığı (C°)
NdFeB	200-290	1,20	870	310
SmCo	130-190	0,97	750	720
AlNiCo	70-85	1,1	130	830
Seramik (Ferrit)	27-35	0,4	240	450

Tablo 1 incelendiğinde NdFeB tipi miknatısların çok yüksek BH_{max} çarpımına sahip olduğu görülmektedir. AlNiCo miknatıslar yüksek sıcaklık kararlılığına sahip olmalarına karşın düşük koersif kuvvetlerinden dolayı kolayca demagnetize olabilirler. Ayrıca bu tip miknatıslar çok kırılğan olduklarında kullanımına dikkat etmek gerekmektedir (Çakır, 2012). Seramik miknatıslarda AlNiCo'lara benzer olarak çok sert ve kırılğandır. En büyük avantajı ise düşük maliyetli olmalarıdır. SmCo tipi miknatıslar ise 300 C° ye kadar yüksek sıcaklıklarda kullanılabilmelerine karşın yüksek maliyetleri bu tip miknatısların dezavantajıdır. NdFeB miknatıslar, SmCo miknatıslardan daha yüksek bir maksimum enerji üretme yeteneğine sahiptirler. Fakat sıcaklık kararlılığı SmCo kadar iyi değildir.

3. SONLU ELEMANLAR METODU VE SMSM MODELİ

Sonlu elemanlar metodu (SEM), bir yapıda genel diferansiyel denklemlerin yaklaşık bir şekilde çözülebildiği sayısal bir yaklaşımdır (David, 2004). Bu metotta, çözüm yapılmak istenen kısım sonlu sayıda küçük bölgelere ayrılır. Çözümü elde etmek için belirlenen bu bölgeyi çevreleyen elemanların o noktaya katkıları dikkate alınır. Bu şekilde bütün elemanların, düğümlere ilişkin büyüklükleri zincirleme olarak birbirine bağlanmış olur. Dolayısıyla düğüm sayısı kadar denklemler bulunan bir doğrusal denklem takımı elde edilir. Böylelikle bu denklem takımının çözümünden istenenler hesaplanır (Dalcalı ve Akbaba, 2018). İlk defa 1956 yılında uçak gövdesindeki gerilmelerin analizinde kullanılan sonlu elemanlar yöntemi ile günümüzde katı ve sıvı mekaniği, akustik, ısı transferi ve elektromanyetik problemlerinin çözümü yapılabilmektedir (Ocak, 2013). Bu yöntemin kullanılması zaman ve ekonomik açıdan tasarımcıya avantaj sağlamaktadır. SEM'in elektrik makinalarına uygulanması ile makinaya ait akım, gerilim, tork parametrelerinin yanında elektromanyetik akı dağılımı, manyetik doyum bölgeleri gibi kritik bilgilere de ulaşılabilir.

Elektrik makinalarının tasarımında mümkün olan en küçük hacim ve en az malzeme ile en fazla güç elde etmek istenilir. Tablo 2'de farklı tipteki motorlardan elde edilen tork değerleri ve 1 kg bakır başına tork değerleri verilmiştir (Ehsani ve diğ., 2003).

Tablo 2. Farklı tip makinaların tork yoğunlukları

Makina tipi	T/H (Nm/m ³)	T/Cu (Nm/kg)
Sabit miknatıslı	28860	28,7-48
Asenkron	4170	6,6
Anahtarlamalı Relüktans	6780	6,1

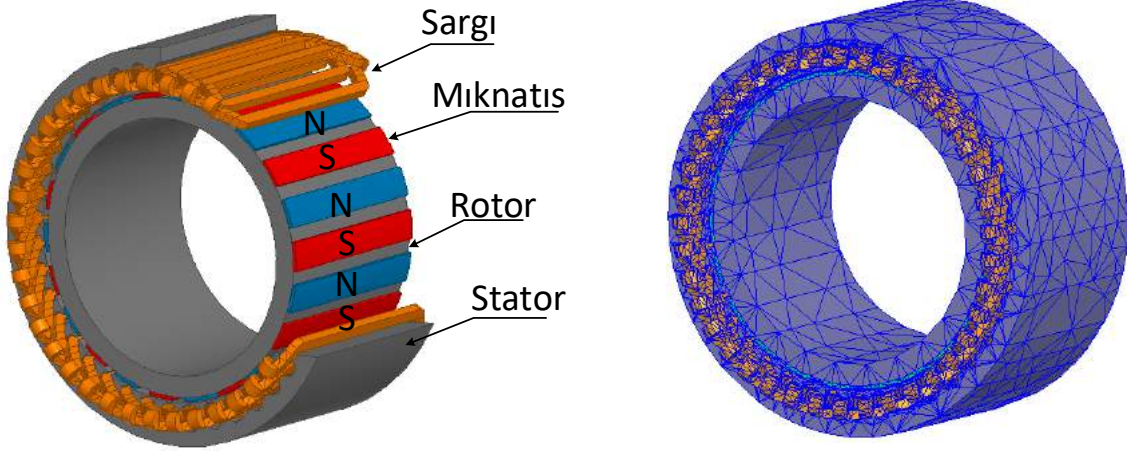
Tablo 2'den incelendiğinde sabit miknatıslı makinaların diğerlerine göre oldukça yüksek tork yoğunluğuna sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca sabit miknatıslı makinaların, asenkron ve anahtarlamalı relüktans makinalara göre daha az ağırlıkta (Lai ve diğ., 2017) daha yüksek tork verebildiği (Jun ve diğ., 2018) görülmektedir. Çalışma konu olan SMSM'un özellikleri Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Tasarlanan SMSM'un özellikleri

Parametre	Değer	Parametre	Değer
Güç	5,5 kW	Rotor dış çapı	249,4 mm
Kutup sayısı	22	Rotor iç çapı	210 mm
Stator dış çapı	324 mm	Stator-rotor malzemesi	M400- 50A
Stator iç çapı	252 mm	Mıknatıs kalınlığı	3 mm
Stator-rotor uzunluğu	155 mm	Ofset	40 mm
Oluk sayısı	39	Nominal hız	185 rpm

Tasarlanan motorun 3 boyutlu görünümü ve sonlu elemanlar analizinde kullanılan mesh yapısı Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Motor modeli ve mesh ağı yapısı

4. SİMÜLASYON SONUÇLARI

Yapılan analiz çalışmalarında mıknatıs malzemesi olarak AlNiCo5, AlNiCo9, Seramik5, Seramik8D, SmCo24, SmCo28 ve NdFeB tipi mıknatıslardan da N30, N35, N38, N48 ve N50m tipi mıknatıslar kullanılmıştır. Malzemenin etkisinin incelemek amacıyla tüm analiz koşulları ve fiziksel parametreler sabit tutulmuştur. Yapılan analizlerde motor verimi, çıkış gücü, maksimum çıkış gücü ve vuruş torku değeri incelenmiştir.

Vuruş torku, sabit mıknatıslı makinalarda stator akımı sıfır iken rotor mıknatısları ile statorun manyetik etkileşiminden meydana gelen, gürültü ve titreşime neden olan istenmeyen bir durumdur (Lee ve diğ., 2017). Dolayısıyla motorun vuruş torku değerinin en az değerde olması istenen bir durumdur. Gerçekleştirilen analizler sonucunda motorun farklı malzemelere göre performansı Tablo 4'de verilmiştir.

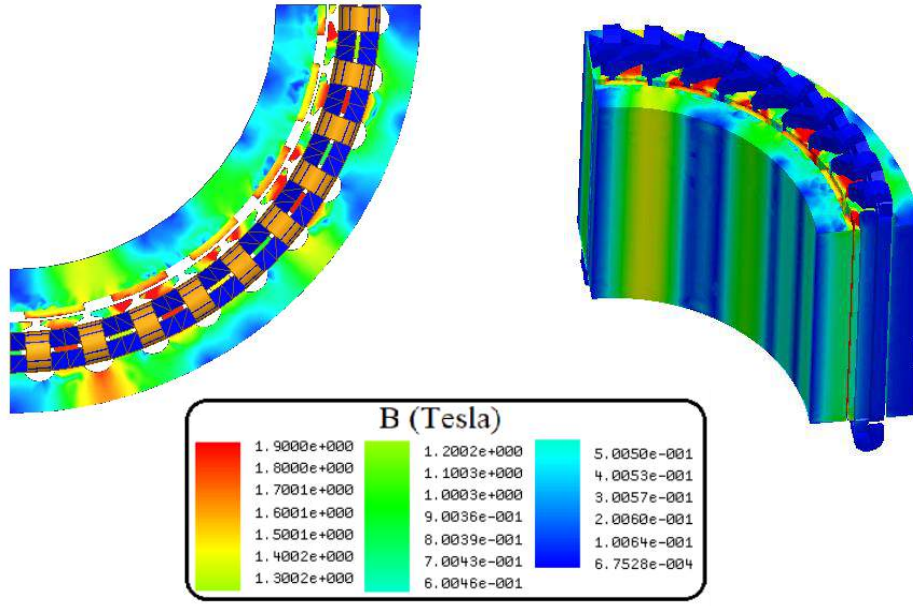
Tablo 4. Motor performansları

Miknatıs tipi	Verim (%)	Güç (W)	Vuruntu torku(mNm)	Maksimum çıkış gücü (W)
AlNiCo5	57,96	4608	0,083	4608
AlNiCo9	66,13	5501	0,126	7457
Seramik5	43,99	4275	0,035	4275
Seramik8D	47,37	4885	0,047	4885
SmCo24	83,59	5501	0,337	10730
SmCo28	85,35	5501	0,376	11295
N30	85,99	5500	0,391	11469
N35	88,08	5501	0,449	12015
N38	89,89	5500	0,523	12453
N48	90,34	5501	0,553	12414
N50m	90,75	5502	0,809	14399

Analizlerde elde edilen sonuçlara göre maksimum çıkış gücü değerinin kullanılan miknatısın remenans akı yoğunluğu değeri ile doğrusal olarak arttığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla yüksek BHmax değerine sahip miknatıslarda aynı hacimde daha yüksek güç elde etmek mümkündür. Aynı güç elde edilmek istendiğinde Seramik ve AlNiCo tipi malzemelerde kullanılan miknatısın boyutunun artırılması gerekecektir. Motorun çıkış gücü 5,5 kW olarak tasarlandığından hemen hemen her tipte yaklaşık sonuç elde edilmiştir. Miknatıslara ait BHmax çarpımlarının artması ile birlikte verimin de arttığı görülmektedir. Motora ait aktif hacim sabit tutulduğundan, düşük BHmax değerine sahip miknatısların kullanıldığı tasarımlarda aynı çıkış gücünün elde edilmesi için daha yüksek akımlara ihtiyaç duyulmakta ve bununla birlikte kayıplar artarak daha düşük verim değerleri elde edilmektedir. Diğer bir ifade ile düşük BHmax çarpımına sahip miknatıslar ile de yüksek verimli motorlar elde edilebilir fakat motora ait aktif hacim kesinlikle büyütülmelidir. Özetle BHmax değeri arttıkça motorun amper başına ürettiği maksimum tork değeri artmaktadır. Vuruntu torku değeri ise rotor veya stator da yapısal herhangi bir değişiklik yapılmadığından güç ve tork yoğunluğu en yüksek olan NdFeB tipi miknatıslarda diğerlerine göre yüksek çıkmıştır. Bu noktada sadece verim veya maksimum çıkış gücü değerleri referans alınarak doğru miknatısı seçmek mümkün değildir. Miknatıslar üzerindeki aşırı ısı, miknatısların manyetik özelliklerini geri dönüşümsüz olarak ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla, yüksek sıcaklıklara ulaşılacak kullanımlarda NdFeB tipi miknatısların yerine SmCo tipi miknatısların tercihi daha doğru olacağı söylenebilir.

En iyi verimin elde edildiği N50m miknatıs malzemesinin kullanıldığı tasarım dikkate alınarak manyetostatik analizler gerçekleştirilmiştir. Sonlu elemanlar analizlerinin daha kısa sürede sonuçlanması amacıyla master-slave sınır koşulları kullanılarak motorun ¼ kesiti üzerinde yapılmıştır. Motor üzerinde elde edilen akı dağılımı Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Manyetik akı dağılımı

5. SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Bu çalışmada günümüz elektrik makinalarında sıklıkla kullanılan sabit miknatısların (AlNiCo5, AlNiCo9, Seramik5, Seramik8D, SmCo24, SmCo28, NdFeB30, NdFeB35, NdFeB38, NdFeB48 ve NdFeB50m) senkron motorun verim, çıkış gücü, vuruğu torku ve maksimum çıkış gücü üzerindeki etkileri manyetostatik analizler yapılarak incelenmiştir. Yapılan analizlerde sadece miknatıs malzemesinin etkisini araştırmak amacıyla diğer tüm fiziksel parametreler ve analiz koşulları sabit tutulmuştur. Simülasyon sonuçları incelendiğinde, mevcut aktif motor hacmi için en yüksek verim değerlerinin NdFeB tipi miknatıslar ile sağlandığı görülmüştür. NdFeB tipi miknatıslar içerisinde ise N50m tipinde en yüksek verim ve maksimum çıkış gücü elde edilmiştir. Yapılan çalışmalarda en düşük vuruğu torku değeri ise en düşük maksimum çıkış gücünün elde edildiği Seramik5 tipi miknatıslı yapıda elde edilmiştir.

Gelişen miknatıs üretim teknolojisi ile NdFeB miknatısların üretimi artmış ve farklı endüstriyel uygulamalarda kullanımı mümkün hale gelmiştir. Ancak tüm bu artışlarının yanında NdFeB tipi miknatıslar yüksek sıcaklık derecelerinde çalışmaya uygun değildir. Yüksek sıcaklıklara ulaşılacak kullanımlarda NdFeB tipi miknatısların yerine SmCo tipi miknatısların tercihi daha doğru olacağı söylenebilir. Diğer taraftan, NdFeB tipi miknatıslarda kullanılan nadir elementlerin fiyatlarındaki hızlı yükseliş ve dalgalanma, üreticileri nadir elementlerin kullanılmadığı tasarım alternatiflerine yönlendirmekte ve bu alanla ilgili çalışmaların sayısı hızla artmaktadır.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından BAP-18-MF-1009-069 nolu proje kapsamında desteklenmiştir.

KAYNAKLAR

- Athavale, A., Sasaki, K., Gagas, B.S., Kato, T. and Lorenz, R.D., 2017, Variable Flux Permanent Magnet Synchronous Machine (VF-PMSM) Design Methodologies to Meet Electric Vehicle Traction Requirements with Reduced Losses, *IEEE Transactions On Industry Applications*, 53(5), 4318-4326.
- Chu, L., Li, G.L., Qian, Z. and Yin, W.X., 2015, Analysis of eddy current loss on permanent magnets in PMSM with fractional slot, *IEEE 10th Conference on Industrial Electronics and Applications*, 15-17 June 2015, Auckland, 1246- 1250.
- Çakır, F.M., 2012, *Nano Boyutlu Manyetik Kompozit Toz Malzemelerin Üretimi İçin Model Geliştirilmesi*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Dalcalı, A. and Akbaba, M., 2018, 3-D Modeling and Analysis of Shaded Pole Motors Using Finite Elements Method, *International Conference on Advanced Technologies, Computer Engineering and Science*, 11-13 May 2018, Safranbolu, 635-638.
- Dalcalı, A., Çelik, E. and Ocak, C., 2012, Investigation of the Effects of Permanent Magnet Materials Used in Spherical Actuator Rotor on the Machine Torque Characteristic And Magnetic Flux Density, *European Workshop on Renewable Energy Systems*, 17-19 September 2012, Antalya.
- David, M.M., 2004, *Design, Modelling and Control of Electrical Machines*, Thesis (PhD), Lund University.
- Ehsani, M., Gao, Y., Gay, S., 2003, Characterization of Electric Motor Drives for Traction Applications, The 29th Annual Conference of the *IEEE Industrial Electronics Society, USA*.
- Galioto, S.J., Reddy, P.B., El-Refaie, A.M. and Alexander, J.P., 2015, Effect of Magnet Types on Performance of High-Speed Spoke Interior-Permanent-Magnet Machines Designed for Traction Applications, *IEEE Transactions On Industry Applications*, 51(3), 2148-2160.
- Gürdal, O., 2001, *Elektrik Makinalarının Tasarımı*, Atlas-Nobel Yayıncılık, Türkiye, 9789756574072.
- Hanselman, D., 2006, *Brushless Permanent Magnet Motor Design*, Magna Physics Publishing, USA, 1-881855-15-5.
- Htet, T.Z., Zhao, Z. and Li, K., 2018, PM Material Analysis of Permanent Magnet Synchronous Generator in Wind Turbines, *2nd International Conference on System Reliability and Safety*, 20-22 Dec. 2017, Milan, 332-336.
- Jeong, C.L. and Hur, J., 2017, Optimization Design of PMSM With Hybrid-Type Permanent Magnet Considering Irreversible Demagnetization, *IEEE Transactions On Magnetics*, 53(11).
- Jeong, C.L., Kim, Y.K. and Hur, J., 2017, Optimized Design of PMSM with Hybrid Type Permanent Magnet for Improving Performance and Reliability, *IEEE Energy Conversion Congress and Exposition*, 1-5 Oct. 2017, USA, 2439-2444.
- Jun, H.W., Lee, J.W., Yoon, G.H. and Lee, J., 2018, Optimal Design of the PMSM Retaining Plate With 3-D Barrier Structure and Eddy-Current Loss-Reduction Effect, *IEEE Transaction on Industrial Electronics*, 65(2), 1808-1818.

- Lai, C., Feng, G., Mukherjee, K. and Kar, N.C., 2017, Investigations of the Influence of PMSM Parameter Variations in Optimal Stator Current Design for Torque Ripple Minimization, *IEEE Transaction on Energy Conversion*, 32(3), 1052-1062.
- Lee, D.H., Jeong, C.L. and Hur, J., 2017, Analysis of Cogging Torque and Torque ripple according to Unevenly Magnetized Permanent Magnets Pattern in PMSM, *IEEE Energy Conversion Congress and Exposition*, 1-5 Oct. 2017, Cincinnati, 2433-2438.
- Lee, J., Yoon, M., Nomura, T. and Dede, E.M., 2018, Topology optimization for design of segmented permanent magnet arrays with ferromagnetic materials, *Journal of Magnetism and Magnetic Materials*, 449, 571-581.
- Ocak, C., 2013, *Elektrikli Araçlar İçin Üç Kademeli Yeni Bir Fırçasız DA Motoru Tasarımı, Analizi ve Uygulaması*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Peng, P., Xiong, H., Zhang, J., Li, W., Leonardi, F., Rong, C., Degner, M.W., Liang, F. and Zhu, L., 2017, Effects of External Field Orientation on Permanent Magnet Demagnetization, *IEEE Transactions On Industry Applications*, 53(4), 3438-3446.
- Yang, Y., Walton, A., Sheridan, R., Güth, K., Gauß, R., Gutfleisch, O., Buchert, M., Steenari, B.M., Gerven, T.V., Jones, P.T. and Binnemans, K., 2017, REE Recovery from End-of-Life NdFeB Permanent Magnet Scrap: A Critical Review, *Journal of Sustainable Metallurgy*, 3(1), 122-149.
- Zhou, G., Xu, X., Xiong, Y. and Zhang, L., 2017, Design and Analysis of Low-Speed High Torque Direct-Driven Permanent Magnet Synchronous Machines(PMSM) with Fractional-Slot Concentrated Winding Used in Coal Mine Belt Conveyor System, *20th International Conference on Electrical Machines and Systems*, 11-14 Aug. 2017, Sydney.

GÖMÜLÜ MIKNATISLI SENKRON MOTORLARIN GEOMETRİ TABANLI AKI BARIYERİ OPTİMİZASYONU*

GEOMETRY BASED FLUX BARRIER OPTIMIZATION OF INTERIOR PM MOTORS

Cemil OCAK

Gazi Üniversitesi

E-mail: cemilocak@gazi.edu.tr

Adem DALCALI

Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi

E-mail: adalcali@bandirma.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: elektrikli araç, sonlu elemanlar yöntemi, akı bariyeri, senkron motor.</p>	<p>Son yıllarda, sahip oldukları üstün özellikleri nedeniyle gömülü mıknatıslı senkron motorlar elektrikli araçlar gibi çekiş (cer) uygulamalarında sıklıkla tercih edilmektedirler. Bu motorlara ait rotor geometrisi diğer bir ifadeyle mıknatıs ve akı bariyeri geometrileri senkron motor performansını önemli ölçüde etkilemektedir. Gömülü mıknatıslı senkron motorların verimi, tork dalgalanması ve akım başına üretilen maksimum tork değeri (ABMT) gibi önemli elektromanyetik performans parametrelerinin iyileştirilebilmesi için rotor ve buna bağlı akı bariyeri geometrisinin optimize edilmesi gerekmektedir. Manyetik doyum ile sınırlandırılan bu karmaşık geometrinin optimizasyonu ile birlikte motorun performansı artırılabilenkte, bazı uygulamalarda ise mıknatıs kullanımını azaltılarak motorun toplam maliyeti düşürülebilmektedir. İfade edilen sebepler dikkate alındığında bu çalışma, rotor geometrisini oluşturan ve motor performansı üzerinde önemli etkilere sahip olan geometrik büyüklüklerin parametrik olarak değiştirilerek akı bariyerlerine ait geometrinin optimizasyonu amaçlamaktadır. Geometrik değişimlere bağlı olarak motor performansı ve elektromanyetik parametreler, 2 boyutlu (2B) sonlu eleman analizleri (SEA) gerçekleştirilerek bilgisayar destekli olarak doğrulanmıştır. Başlangıç tasarımı ve optimize edilen tasarım için kullanılan büyüklüklerinin karşılaştırmalı olarak sunulduğu bu çalışmada tasarlanan motorlar 4 kutuplu, 48V, 500W ve 3000d/d anma değerlerine sahiptir.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548633</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: electric vehicles, finite element method, flux barrier, synchronous motor.</p>	<p>In recent years, due to their superior features, interior permanent magnet (IPM) motors are often preferred in traction applications such as electric vehicles. The rotor geometry of an IPM motor significantly affects motor performance. To improve the electromagnetic performance of the IPM motor such as maximum torque per ampere (MTPA), efficiency, and the torque pulsations, rotor and its</p>

*Bu çalışma, 6-7 Eylül 2018 tarihlerinde Lviv /UKRAYNA' da gerçekleşen 3. Uluslararası Rating Academy Kongresi: "Uygulamalı Bilimler" konulu kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

DOI:

10.26809/joa.2018548633

flux barriers geometry have to be optimized due to the difficult modeling dominated by magnetic saturation. Thus, this study is focused on the optimization of flux barriers by varying the rotor geometric parameters which have significant influences. Performance and the electromagnetic parameters of the motor are verified by using 3D-Finite Element Method. The proposed motor has the following parameters; 4-pole, 48V, 500W and 3000rpm.

1. GİRİŞ

Gömülü miknatıslı senkron motorlar (GMSM) sahip oldukları üstün özelliklerinden dolayı otomotiv endüstrisinden servo uygulamalarına kadar çok geniş bir alanda sıklıkla kullanılmaktadırlar. Basit yapıları, yüksek verim, yüksek tork yoğunluğu ve geniş bir hız aralığında çalışma yeteneği bu özelliklerin başında gelmektedir. Diğer taraftan sağladıkları tork profillerindeki dalgalanma, bu motorların istenmeyen özellikleri olarak öne çıkararak mekanik rezonans, vibrasyon ve akustik gürültülere yol açabilmektedir (Fang ve Hong, 2009; Monjezi ve diğ., 2016). Gömülü miknatıslara sahip geometrik tasarım pek çok karmaşık tasarım kriterine dayanmaktadır ve tasarım safhasında mekanik olarak da her parçanın sağlamlığının dikkate alınması gerekmektedir.

Literatürde özellikle elektrikli araçlar için farklı topolojilere sahip sürekli miknatıslı senkron motorlar (SMSM) karşılaştırılmış olup (Zhang ve diğ., 2016; Liu ve diğ., 2015; Joss ve diğ., 2013; Seo ve Choi, 2014; Pellegrino ve diğ., 2012), elde edilen sonuçlar doğrultusunda, GMSM'ların yüzey yerleştirmeli senkron motorlara (YYSM) kıyasla daha güvenilir ve daha yüksek aşırı yüklenme kabiliyetlerine sahip oldukları ifade edilmiştir. Daha iyi bir performans elde etmek adına akı bariyeri tasarımını değiştirmek için uzman bilgisine ihtiyaç duyulmaktadır. SEA ihtiyaç duyulan optimal akı bariyeri tasarımı için gerekli sonuçları sunmakla birlikte bu durum, elektrik makineleri tasarımcılarının izleyeceği yöntemlerin geometrik optimizasyon üzerine yapılan bilimsel çalışmalarla uyumlu hale getirmelerine ve böylece istenen makine performansına ulaşmalarına olanak tanır (Bilyi ve diğ., 2016).

GMSM motorların tork karakteristiklerinin dolayısı ile vuruş torkları ile tork dalgalanmasının iyileştirilebilmesi için akı bariyeri tasarımları önemle irdelenmelidir. Bu irdelenmeler kapsamında elde edilen iyileştirmelerden bilinen bazıları literatürde farklı tekniklerle sunulmuştur. Rotor ilave delikler açmak (Kioumarsı ve diğ., 2006; Jang ve diğ., 2010; Kiyoumarsı ve Moallem, 2005), rotor yüzeyine çentikler açmak (Huang ve diğ., 2011, Kang ve diğ., 2009) ve miknatıslar için özel cepler oluşturmak (Yamazaki ve diğ., 2013) bu çalışmalara örnek olarak verilebilir. Ayrıca azalan kaçak akılardan dolayı ilave akı bariyerleri oluşturularak ortalama tork artırılabilir. Diğer taraftan rotor üzerinde meydana getirilen bu değişiklikler zıt-emk dalga formunu değiştirip demir kayıplarında azalmaya da yol açabilirler (Hombitzer ve diğ., 2014). Genel olarak, $L_d > L_q$ gibi tipik karakteristiklerin gerçekleştirilmesi için ana yaklaşım d-ekseni akı yolundaki manyetik direnci azaltmak ve bu arada q-ekseni akı yolundaki manyetik direnci arttırmaktır. Burada dikkat edilmesi gerek önemli bir nokta ise, q-eksenindeki akı bariyerlerinin aşırı artırılması d-ekseni akı yolunda doyuma sebep olacaktır (Zhu ve diğ., 2018). D ve q eksenlerindeki akı yolları birbirleri üzerinde karmaşık bir bağa sahip olup miknatısların yerleşimi ile doğrudan bağıntılıdır. Bu sebeple rotor üzerinde bulunan akı bariyerlerinin oldukça hassas bir biçimde konumlandırılması gerekmektedir.

SMSM'ların ürettikleri tork temel olarak iki bileşene ayrılır ve bunlar miknatıslı torku ve relüktans tork olarak ifade edilirler. Miknatıslı torku stator ve rotor manyetik alanları arasındaki etkileşimden meydana gelirken, relüktans torku ise d ve q eksenlerindeki relüktans farkından meydana gelmektedir. Yüzey yerleştirmeli sürekli miknatıslı senkron motorların (YYSMSM) her iki eksenindeki relüktans değerleri aynı olduğundan bu motorlar sadece miknatıslı torku üretirler. GMSM'lar YYSMSM'lara kıyasla daha düşük senkron tork değeri sunmalarına karşın bu durum sağladıkları relüktans torkları ile telafi edilmektedir. Diğer taraftan yüksek güç

yoğunluğu için yüksek hızlarda çalışan motor tasarımları oldukça popüler hale gelmiştir (Putri ve diğ., 2017). Bu sebeple sabit güç bölgesinde, iyi alan zayıflatma yetenekleri ile birlikte geniş bir hız aralığında çalışabilen GMSM'lar YYSMSM'lara kıyasla daha cazip görünmektedir. Bahsi geçen önemli üstünlüklerin sağlanabilmesi veya arttırılabilmesi için rotor geometrisini oluşturan tasarım parametrelerinin optimize edilmesi gerekmektedir.

Çevresel sorunların farkındalığının artmasına paralel olarak, daha düşük maliyetle yüksek performanslı manyetik malzemenin geliştirilmesi SMSM'un uygulama alanını genişletmiştir. Örneğin bir elektrikli araç için motor seçimi gerekiyorsa bu motor yüksek verime, kısa aktif uzunluğa, yüksek güç/ağırlık oranına, geniş bir sabit güç-hız aralığında yüksek alan zayıflatma yeteneğine, yüksek hızlardaki mekanik kararlılığa, düşük vibrasyon ve gürültü seviyelerine ve düşük maliyete sahip olması gibi ihtiyaçlara cevap verebilmelidir. SMSM'lar diğer tüm motor tipleri içerisinde en yüksek verime ve güç yoğunluğuna sahiptir. GMSM'lar, yüzey yerleştirmeli mıknatıs konfigürasyonlarına kıyasla daha iyi alan zayıflatma yeteneğine sahip olmakla birlikte, yüksek hızlarda çalışmak için manyetik olmayan bandajlara gereksinim duymazlar ve hava aralığı mesafesi kısaltılabilir. Ayrıca GMSM'lar mıknatısların rotor üzerinde genel olarak derine yerleştirilmelerinden dolayı mıknatıs kayıpları daha azdır (Bilyi ve Gerling, 2016). Fakat ifade edilen üstünlüklerinin yanında, GMSM'lar yüksek hız bölgesinde yüksek girdap akımları kayıplarına sebep olan yüksek harmonik bileşenleri gibi bir takım sakıncalara da sahiptirler. Bu harmonikler özellikle düşük hava aralığına sahip makinalarda nüve kayıplarını arttırmakla beraber tork dalgalılığını arttırıp gürültü ve titreşime sebep olabilmektedirler (Rahman ve diğ., 2012).

Sonlu elemanlar yöntemi (SEY) elektrik makinalarının analizinde günümüzün en popüler araçlarından birisidir. SEY kullanılarak farklı geometrik rotor konfigürasyonlarının analizleri uzun çözüm sürelerine rağmen hassas biçimde gerçekleştirilebilmektedir. GMSM'ların temelde üç popüler rotor konfigürasyonu bulunmaktadır. Bunlar; tek katlı rotor, V formulu rotor ve çift katlı rotorlar olarak sıralanabilir. Tek katlı rotor yapısının üretimi kolay olmakla birlikte düşük relüktans torkuna sahip olduğu için daha çok düşük hız (<6000rpm) ve yüksek tork uygulamalarında tercih edilmektedirler. V formulu rotora sahip olan tasarımlar ise tek katlı rotor tasarımlarına kıyasla daha fazla relüktans torku sağlamaktadır. Fakat bu tasarımda sunulan mıknatıs torku değeri daha azdır ve geniş doyum bölgelerinden kaynaklı olarak toplam tork değerini ciddi oranda düşürmektedir. Üçüncü rotor yapısı olan çift katlı rotor yapısında ise doyum ve akı yolu boyunca faz başına akı değeri kısmen kontrol edilebildiğinden daha verimli bir konfigürasyon olduğu söylenebilir (Park ve diğ., 2015). Bu çalışmada ise, 3000 d/d hız ve genel amaçlı kullanım dikkate alındığından tek katlı rotor konfigürasyonu dikkate alınarak tasarım ve optimizasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

2. TASARIM VE OPTİMİZASYON

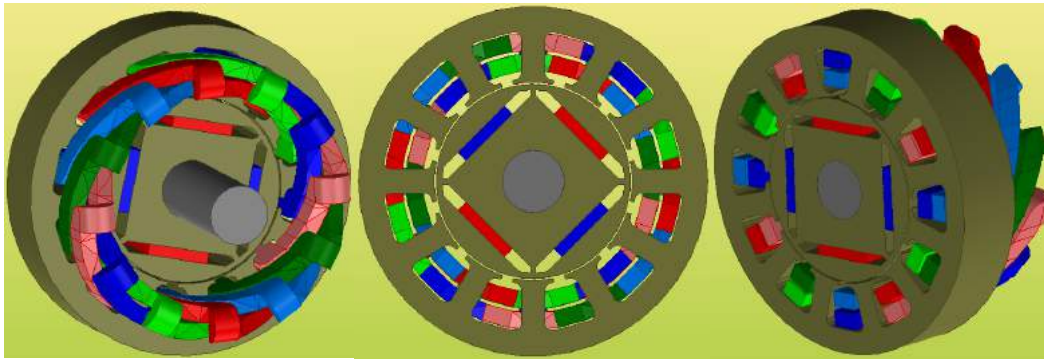
Tasarımı gerçekleştirilen GMSM'a ait özellikler ve performans çıktıları Tablo 1'de verilmiştir. (*) ile verilen değerler başlangıç motor tasarımı için boyutlandırma hesaplamaları sonucunda belirlenen değerlerdir. Diğer değerler ise çalışma içerisinde kullanılan tüm tasarımlar için ortak olarak belirlenmiş olup sabittir. Çalışma içerisinde başlangıç tasarımı bundan sonra TASARIM.A olarak ifade edilecek olup, en yüksek verimlilik değerinin elde edildiği model TASARIM.B, en düşük verimlilik değerinin elde edildiği tasarım ise TASARIM.C olarak ifade edilecektir. Çalışma içerisinde temel olarak üç farklı tasarım modeli karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Bu tasarım modellerinin nasıl elde edildiği ve aralarındaki geometrik farklılıkların neler olduğu ilerleyen bölümlerde detaylı olarak sunulmuştur.

Tablo 1'de verilen ölçüler doğrultusunda elde edilen GMSM'un başlangıç tasarımının (TASARIM.A) 3 boyutlu görünümü Şekil 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Tasarlanan GMSM'a ait özellikler

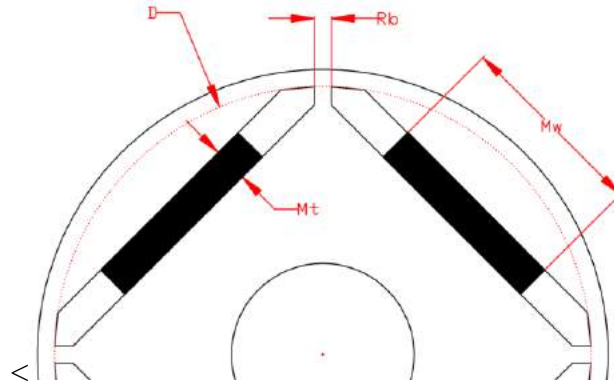
Parametre	Değer	Parametre	Değer
Anma Gücü	500 W	Stator Dış Çapı	90 mm
Kutup Sayısı	4	Stator İç Çapı	51 mm
Anma Hızı	3000 d/d	Rotor Dış Çapı	49 mm
Anma Torku	1,59 Nm	Rotor İç çapı	16 mm
DC Bara Gerilimi	48 V	Paket Uzunluğu	40 mm
Oluk Sayısı	12	Hava Aralığı	0,5 mm
Nüve Malzemesi	M400- 50A	Oluk Kesit Alanı	114 mm ²
Mıknatıs Tipi	N40UH	Mıknatıs Kalınlığı (M_t)*	3 mm
Mıknatıs Ağırlığı*	0,062 Kg	Mıknatıs Genişliği (M_w)*	17 mm
Toplam Aktif Ağırlık*	1,728 Kg	Mıknatıs Oturma Çapı (D)*	47 mm
Verim*	87,38 %	Bariyerler Arası Mesafe (R_b)*	1,5 mm

Şekil 1. TASARIM.A'ya ait katı model görünümleri

GMSM'un akı dağılımını ve rotorda bulunan akı bariyeri geometrisini etkileyen geometrik büyüklükler Şekil 2'de verilmiştir. Fiziksel ve mekanik sınırlamalar dâhilinde bu geometriyi oluşturan parametreler değiştirilerek motorun verim başta olmak üzere önemli performans çıktıları değiştirilebilir.

Şekil 2. Akı bariyeri geometrisini oluşturan geometrik değişkenler

Bu parametreler çalışmada sırasıyla bariyerlerin rotor dış çapından olan uzaklığını ifade eden mıknatıs oturma çapı (D), bariyerler arasındaki mesafeyi ifade eden (R_b), mıknatıs kalınlığı (M_t) ve mıknatıs genişliği (M_w) olarak verilmiştir. D ve R_b büyüklüklerinin akı dağılımı ve doyum noktaları üzerinde önemli etkiye sahip olmasının yanı sıra, bu büyüklükler aynı

zamanda rotorun mekanik olarak bir arada durmasını sağlamaktadırlar. Örneğin R_b değerinin sıfır olması halinde miknatısların hava aralığına bakan kısmındaki nüve alt kısımdan ayrılmış olacaktır. Benzer şekilde D değeri de rotor dış çapı ile aynı değerde veya çok yakın değerlerde tanımlanamaz. Özellikle yüksek hızlarda meydana gelen ciddi merkezkaç kuvvetleri rotorun belirli kısımlarının kopmasına veya ayrılmasına sebep olacağından yukarıda ifade edilen bu iki değerlerin mekanik dayanım sınırları dikkate alınarak belirlenmesi gerekir. Diğer taraftan mevcut rotor geometrisi için M_t ve M_w değerlerinin üst limitleri için de fiziksel sınırlamalar bulunmaktadır. Mevcut tasarımın optimizasyonu süresince bu dört büyüklüğün belirli değerler arasında tanımlanıp, mümkün olan en yüksek performans çıktılarının sağlanabildiği tasarım elde edilmelidir. Tablo 2’de yukarıda ifade edilen dört değişkenin bahsi geçen mekanik ve fiziksel sınırlamalar dikkate alınarak belirlenen alt ve üst sınırları ve çözüm adımı verilmiştir.

Tablo 2. Değişkenlere ait alt ve üst sınırlar ve çözüm adımları

Değişken	Alt Sınır	Üst Sınır	Çözüm Adım
D	46 mm	49 mm	0,5 mm
R_b	0,5 mm	2 mm	0,1 mm
M_t	2 mm	3mm	0,2 mm
M_w	16 mm	24 mm	0,5 mm

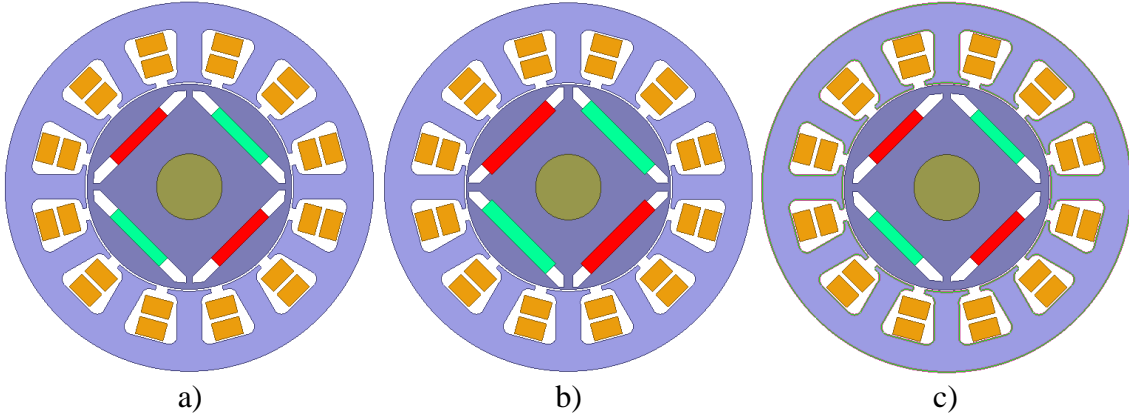
Tablo 2’de verilen değerler doğrultusunda elde edilen varyasyonlar için toplam 11086 farklı çözüm gerçekleştirilmiştir. Bu çözümler içerisinde başlangıç tasarımı ile maksimum ve minimum motor verimlerinin sağlandığı akı bariyeri geometrileri için elde edilen geometrik parametreler Tablo 3’de sunulmuştur. Yukarıda verilen geometrik değişkenler ve tanımlanan adımlar dikkate alınarak 11086 çözüm içerisinde maksimum ve minimum motor verimlerinin elde edildiği tasarımlar belirlenmiştir. Böylelikle, maksimum ve minimum verim değerlerini sağlayan geometrik değişkenlere ait sayısal değerler elde edilmiştir. Sonuç olarak toplamda üç farklı tasarım ortaya çıkarılarak performansları karşılaştırılmıştır. Bu kapsamda, akı bariyeri geometrisini sağlayan başlangıç tasarımı TASARIM.A, maksimum verimin elde edildiği akı bariyeri geometrisi TASARIM.B ve minimum verim değerinin elde edildiği tasarım TASARIM.C olarak ifade edilmiş ve bu tasarımlara ait akı bariyeri geometrisini oluşturan sayısal değerler Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. A, B ve C tasarımlarına ait akı bariyeri geometrisini oluşturan parametreler

	D	M_t	M_w	R_b	Verim
TASARIM.A	47 mm	3 mm	17mm	1,5 mm	% 87,38
TASARIM.B	49 mm	3,6 mm	22 mm	2 mm	% 90,49
TASARIM.C	46 mm	3 mm	16 mm	1.9 mm	% 83,79

Çalışmada akı bariyeri optimizasyonu için birincil hedef motor verimliliği olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte, motorun çıkış torkundaki dalgalanma, üretilen miknatıs torku ve relüktans torku, d-q eksenlerine ait endüktanslar gibi motorun diğer performans çıktılarının iyileştirilmesine yönelik farklı hedef fonksiyonları da belirlenebilir. Tablo 3’de verilen parametreler doğrultusunda elde edilen tasarımlara ait görünüşler Şekil 3’de verilmiştir. Daha önce de ifade edildiği üzere, tasarımlar arasındaki farklılıklar rotor geometrisini oluşturan parametrelerdir. Bu bağlamda aşağıda verilen her bir tasarım modeli için sadece rotor akı bariyeri geometrisini oluşturan parametreler arasında Tablo 3’de verilen farklılıklar bulunmaktadır.

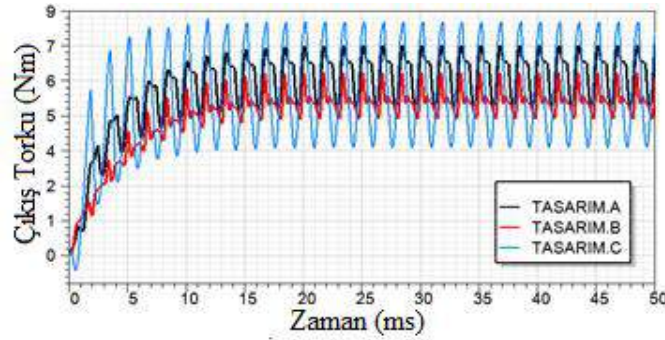
Şekil 3. Tasarımlara ait görünüm. a) TASARIM.A, b) TASARIM.B c) TASARIM.C

3. ANALİZ SONUÇLARI VE KARŞILAŞTIRMA

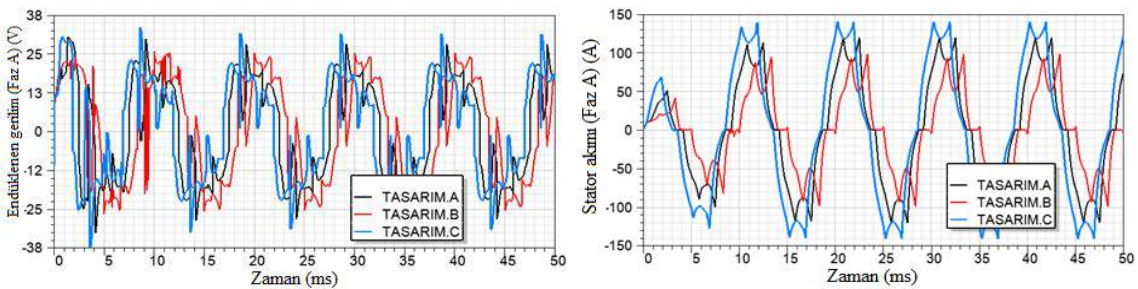
Şekil 4’de tasarımlara ait çıkış torku değerlerinin değişimi verilmiştir. Çıkış torkunda meydana gelen dalgalanmaların TASARIM.C’de en fazla, TASARIM.B’de ise en az olduğu görülmektedir. Miknatıslar rotor yüzeyinden derinlere gömüldükçe dalgalanma artmakta birlikte kazanılan relüktans torkundan dolayı maksimum çıkış torku değeri yükselmektedir.

Şekil 4. Tasarımlara ait çıkış torku değerlerinin değişimi (0-50ms)

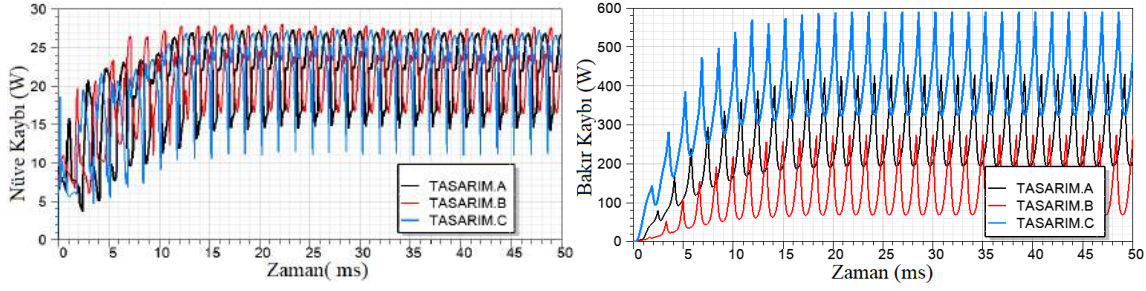

Şekil 5’de A fazına ait indüklenen gerilimler ve sargı akımlarının değişimi verilmiştir. Benzer şekilde Şekil 6’da ise nüve kayıpları ve sargı kayıplarının değişimi verilmiştir. Verim değerleri ile uyumlu olarak tasarımlar arasında TASARIM.B sargı kayıpları bakımından diğer tasarımlara kıyasla daha düşük değerler sunmaktadır. Nüve kayıpları açısından TASARIM.C en düşük nüve kayıplarına sahiptir.

Şekil 5. A fazına ait indüklenen gerilimler(solda) ve sargı akımları(sağda)

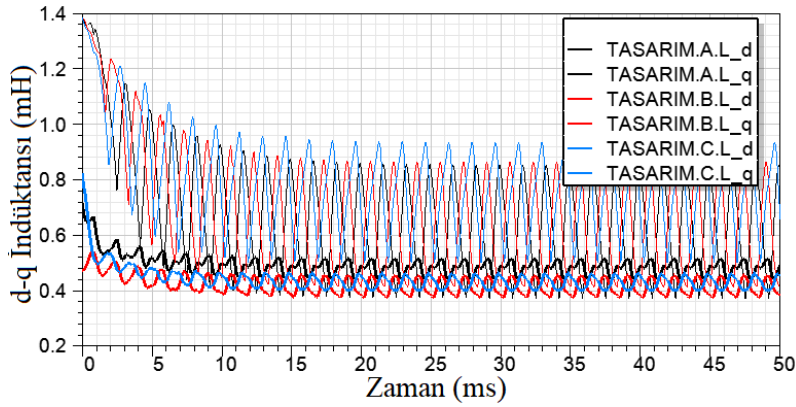

Şekil 6. Nüve kayıplarının(solda) ve sargı kayıplarının(sağda) değişimi

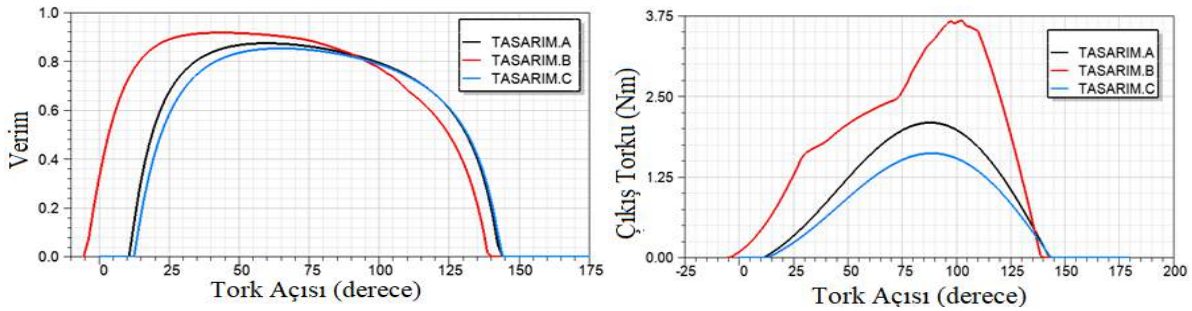
Şekil 7’de tasarımlara ait d-q endüktanslarının değişimi verilmiştir. Genel olarak L_d ve L_q endüktansları arasındaki farkın büyüklüğü elde edilecek relüktans torku ile ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda tüm tasarımlar benzer tek katlı gömülü miknatıslı geometrisine sahip olduklarından tasarımlar arasında L_d ve L_q endüktanslarına ait farklar benzer çıkmaktadır. Bu farkın artırılması için V formülü ya da çift katlı rotor geometrilerinin kullanımı daha uygun olacaktır.

Şekil 7. Tasarımlara ait d-q endüktanslarının değişimi

Şekil 8’de ise tork açısına bağlı olarak analitik olarak hesaplanan verim ve çıkış torku değerlerinin değişimi verilmiştir. Daha düşük tork açılarında TASARIM.B daha verimli iken yaklaşık 90° üzerindeki açılarda diğer tasarımla kıyasla daha düşük verim sunmaktadır. TASARIM.B, hemen hemen tüm tork açıları için diğer tasarımlardan daha üstün bir çıkış torku profiline sahiptir.

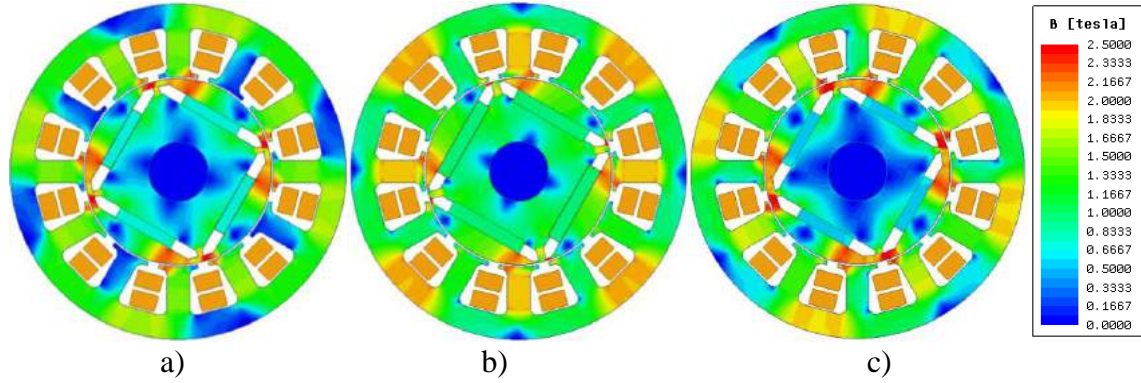
Şekil 8. Tork açısına bağlı olarak verim(solda) ve çıkış torkunun(sağda) değişimi

Şekil 9’da verilen akı dağılımları dikkatlice irdelendiğinde TASARIM. C diğer tasarımlara kıyasla hem rotor hem de stator bölgesinde daha düşük akı yoğunluğu değerine sahiptir ve buna akı bariyeri bölgesinde meydana gelen yüksek miktardaki kaçak akılar sebep

olmaktadır. Diğer taraftan mıknatıslara ait oturma çapının azalması yüksek kaçak akılara sebep olarak akı bariyeri bölgesinde doyuma sonuçlanan akı yoğunlukları gözlemlenmektedir.

Şekil 9. Akı yoğunluğu dağılımları. a) TASARIM.A, b) TASARIM.B c) TASARIM.C)

4. SONUÇLAR

Bu çalışmada, tek katlı rotor yapısına sahip olan GSM’lerin rotor akı bariyeri geometrisini oluşturan dört adet geometrik parametre, fiziksel ve mekanik sınırlamalar dâhilinde çeşitli varyasyonlar elde edilebilecek şekilde değiştirilerek yaklaşık 11086 farklı tasarım modeli elde edilerek çözdürülmüştür. Bu varyasyonlar içerisinde en yüksek ve en düşük verim ile sonuçlanan tasarımlar başlangıç tasarımı ile birlikte ayrılarak çeşitli karşılaştırmalara tabii tutulmuşlardır. Bu karşılaştırmalar ve analizler sonucunda görülmektedir ki akı bariyeri geometrisi verim ve diğer önemli çıkış değerleri üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Mıknatıslara ait oturma çapı küçüldükçe kaçak akılar artmakta, hava aralığı akı yoğunluğu düşmekte ve rotor üzerinde kısmi doyum noktaları meydana gelmektedir. Mekanik kopma limitleri dikkate alınarak bu değer tek katlı rotor yapısı için en büyük değeri alabilecek şekilde tanımlanmalıdır. Diğer taraftan akı bariyerleri arasındaki mesafenin artması d-q eksenlerindeki relüktans farkının artmasına böylelikle üretilen relüktans torku değerinin artmasına sebep olmaktadır. Diğer bir önemli konu ise toplam mıknatıs tüketimi olarak ifade edilebilir. Uygun bir akı dağılımı profilinin yakalanması ve minimum mıknatıs tüketiminin sağlanması için mıknatıs genişliği ve kalınlığı önemle takip edilmelidir.

KAYNAKLAR

- Bilyi, V. and Gerling, D., 2016, Design of high-efficiency interior permanent magnet synchronous machine with stator flux barriers and single-layer concentrated windings, *IEEE International Electric Machines & Drives Conference*, 10-13 May 2015, Coeur d'Alene, 1177-1183.
- Bilyi, V., Gerling, D. and Bilyi, D., 2016, Flux barrier design method for torque ripple reduction in synchronous reluctance machines, *IEEE Transportation Electrification Conference and Expo*, Asia-Pacific, 1-4 June 2016, Busan, 034-039.
- Fang, L. and Hong, J.P., 2009, Flux-barrier design technique for improving torque performance of interior permanent magnet synchronous motor for driving compressor in HEV, *IEEE Vehicle Power and Propulsion Conference*, 7-10 Sept. 2009, Dearborn, 1486-1490.
- Hombitzer, M., Elfgen, D., Franck, D. and Hameyer, K., 2014, Performance improvement of a high-speed permanent magnet excited synchronous machine by flux-barrier design, *International Conference on Electrical Machines*, 2-5 Sept. 2014, Berlin, 1376-1382.
- Huang, S., Liu, J., Gao, J. and Xiao, L., 2011, Optimal design of the rotor structure for interior permanent magnet synchronous motor, *International Conference on Power Engineering, Energy and Electrical Drives*, 11-13 May 2011, Malaga, 1-5.
- Jang, J., Kim, H., Song, J., Lee, Y. and Kim, B., 2010, Design of flux barriers in a rotor of an interior PM synchronous motor for reducing harmonics losses, *14th Biennial IEEE Conference on Electromagnetic Field Computation*, 9-12 May 2010, Chicago.
- Joss, J., Popesc, M. and Staton, D., 2013, A Comparison of an interior permanent magnet and copper rotor induction motor in a hybrid electric vehicle application, *International Electric Machines & Drives Conference*, 12-15 May 2013, 220-225.
- Kang, G.H., Son, Y.D., Kim, G.T. and Hur, J., 2009, A Novel Cogging Torque Reduction Method for Interior-Type Permanent-Magnet Motor, *IEEE Transactions on Industry Applications*, 45(1), 161-167.
- Kiyomarsi, A. and Moallem, M., 2005, Optimal Shape Design of Interior Permanent-Magnet Synchronous Motor, *International Conference on Electric Machines and Drives*, 15 May 2005, San Antonio, 642-648.
- Kiyomarsi, A., Moallem, M. and Fahimi, B., 2006, Mitigation of Torque Ripple in Interior Permanent Magnet Motors by Optimal Shape Design, *IEEE Transactions on Magnetics*, 42(11), 3706-3711.
- Liu, X., Zhu, Z.Q. and Wu, D., 2015, Evaluation of efficiency optimized variable flux reluctance machine for EVs/ HEVs by comparing with interior PM Machine, *17th International Conference on Electrical Machines and Systems*, 22-25 Oct. 2014, Hangzhou, 2648-2654.
- Monjezi, S.R., Kiyomarsi, A., Dehkordi, B.M., Sabahi, M.F. and Vafaie, M.H., 2016, Shape Design Optimization of Interior Permanent-Magnet Synchronous Motor with Machaon Flux Barriers for Reduction of Torque Pulsation, *Electric Power Components and Systems*, 44(19), 2212-2223.
- Park, J.B., Johnson, M. And Toliyat, A.M., 2015, Interior PMSM double layer rotor core parametric design study, *40th Annual Conference of the IEEE Industrial Electronics Society*, 29 Oct.-1 Nov. 2014, Dallas, 695-701.

- Putri, A.K., Hombitzer, M., Franck, D. and Hameyer, K., 2017, Comparison of the Characteristics of Cost-Oriented Designed High-Speed Low-Power Interior PMSM, *IEEE Transactions on Industry Applications*, 53(6), 5262-5271.
- Pellegrino, G., Vagati, A., Boazzo, B. and Guglielmi, P., 2012, Comparison of induction and PM synchronous motor drives for EV application including design examples, *IEEE Transactions on Industry Applications*, 48(6), 2322–2332.
- Rahman, S.A., Vaseghi, B. and Knight, A.M., 2012, Influence of rotor magnet variations in concentrated winding IPMSM, *XXth International Conference on Electrical Machines*, 2-5 Sept. 2012, Marseille, 315-320.
- Seo, J.H. and Choi, H.S., 2014, Cogging torque calculation for IPM having single layer based on magnetic circuit model, *IEEE Transactions on Magnetics*, 50(10).
- Yamazaki, K., Kumagai, M., Ikemi, T. and Ohki, S., 2013, A Novel Rotor Design of Interior Permanent-Magnet Synchronous Motors to Cope with Both Maximum Torque and Iron-Loss Reduction, *IEEE Transactions on Industry Applications*, 49(6), 2478-2486.
- Zhang, Y., Cao, W., McLoone, S. and Morrow, J., 2016, Design and Flux-Weakening Control of an Interior Permanent Magnet Synchronous Motor for Electric Vehicles, *IEEE Transactions on Applied Superconductivity*, 26(7),
- Zhu, X., Wu, W., Yang, S., Xiang, Z. and Quan, L., 2018, Comparative Design and Analysis of new type of Flux-intensifying Interior Permanent Magnet Motors with Different q-axis Rotor Flux Barriers, *IEEE Transactions on Energy Conversion*, (Early Access).

RESİM SANATINDA 1940-1960 YILLARI ARASINDA SOYUT DIŞAVURUMCU AKIMLAR

ABSTRACT EXPRESSIONIST MOVEMENTS BETWEEN 1940 AND 1960 IN PAINTING ART

Deniz GÖKDUMAN

Trakya Üniversitesi

E-mail: denizgokduman@trakya.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Soyut, Soyut Dışavurumcu, Sanat, Taşizm, Lirik Soyutlama, Sert Kenar, Renk Alanı Resmî, Hareket Resmî</p>	<p>Soyut dışavurumculuk, aşırı duygusal ya da ifadeli içerikleriyle birbiriyle ilişkili çok farklı resim üsluplarını tarif eden bir terimdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'da oluşmaya başlayan bu akım Pollock, Baziotes, Gottlieb, Motherwell ve Rothko gibi çağdaş Amerikan sanatçıları tarafından ortaya çıkarılmıştır. Daha sonra bu akım farklı özellikler göstererek Hareket Resmî, Renk Alanı Resmî, Lirik Soyutlama, Serbest Biçimli Sanat, Kobra, Sert Kenar, Taşizm gibi farklı isimlerle tüm dünyaya yayılmıştır. Makalemizde soyut dışavurumculuk bu bağlamda ele alınmıştır.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548634</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Abstract, Abstract Expressionist, Art, Tasmism, Lyrical Abstraction, Hard Edge, Color Field Painting, Hard Edge</p>	<p>Abstract Expressionist is a term that describes very different picture styles that are related to each other by emotional or expressive content. This trend, which is began in America after the Second World War, revealed was from contemporary American artists such as Pollock, Baziotes, Gottlieb, Motherwell and Rothko. After then this current has spread to all over the world with different names such as Action Painting, Color Field Painting, Lyrical Abstraction, Art Informel, Cobra, Hard Edge, Tasmism. In our article, the Abstract Expressionist is addressed in this context.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548634</p>	

1. SOYUT-DIŞAVURUMCULUK (Abstract-Expressionism)

Soyut dışavurumculuk, aşırı duygusal ya da ifadeli içerikleriyle birbiriyle ilişkili çok farklı resim üsluplarını tarif eden bir terimdir. Birbirinden farklı niteliklerin oluşturduğu akımın adıyla niteliği arasında pek bir uyum yoktur. Ancak hepsinin ortak yönü Gerçeküstücülüğün temel ilkelerinden olan “Çağrışımlar ve Özdevinimler”den yola çıkmalarıdır. 1940’ların başında New York’ta meydana çıkmaya başlayan akımın oluşmasında önemli etkenlerden biri II. Dünya Savaşı’nın Avrupa’da yarattığı olumsuz etkilerden kaçan Max Ernst, Salvador Dali,

*Bu çalışma, 6-7 Eylül 2018 tarihlerinde Lviv /UKRAYNA’ da gerçekleşen 3. Uluslararası Rating Academy Kongresi: “Uygulamalı Bilimler” konulu kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

Andre Masson ve Roberto Matta gibi Gerçeküstü sanatçıların o sırada dünyanın yeni sanat merkezi durumuna gelen New York'a gitmeleridir. Bu durum Amerika'daki sanatçıları aşırı derecede etkilemiştir. 1940'ların sonuna doğru Amerikalı sanatçıların özgüvenleri artmış, Gerçeküstücü sanatın etkilerinden sıyrılmaya başlamışlardır. Bu gelişmeler sonucunda Soyut Dışavurumculuk yeni bir nitelik kazanmaya başlamış, tuvalin sınırları aşılarak büyük panolar üzerinde çalışılmaya başlanmış ve savaşın gerilimi bu tuvallere de yansımıştır.

Hareketle ilişkili sanatçılar İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra muhafazakâr Amerikan toplumuna yabancılaşma duygusunu paylaşma eğiliminde olsalar da Soyut Dışavurumculuk her zaman bir "Amerikan" görüngüsü olarak algılanmıştır. Soğuk Savaş döneminde üretilen bu sanat Sovyet sanatını karakterize eden katı uyumun tam tersi olarak değerlendirilmiştir. (Sanat Kitabı, 2017: 320)

1934 yılında Anatoly Lunaçarski tarafından ana ilkeleri belirlenen Sosyalist Gerçekçilik Kuramı Sovyetler Birliği'nin resmi sanat çizgisi kabul edilmiştir. Buna karşılık Amerika Birleşik Devletleri'ndeki 1929 yılındaki borsa iflasına rağmen Roosevelt idaresi sanata istihdam yaratmaya karar vermiştir. 1935 yılında Works Progress Administration'ın (WPA) yönettiği Federal Art Project kurulmuştur. Proje Amerikan sanatının gelişiminde temel bir rol oynamıştır. Resim yapmaları için sanatçılara para ödenmiş bu da çok sayıda genç sanatçının (Gorky, Pollock, De Kooning, Baziotes, Rothko, Gottlieb...) resim yaparak yaşamasını sağlamıştır. (Bonfand, 2015: 112) İlginç olan bu projede desteklenen sanat akımının Sosyalist Gerçekçiliğin tam zıttı olan Soyut-Dışavurumculuk olmasıdır.

ABD'nin dünya sanatını yönlendirmedeki etkinliği de yine bu tarihlerde Soyut-Dışavurumculuk'la ilk kez uluslararası düzeye çıkmaya başlamıştır. (Rona, 1997: 1688-1689) Ancak Soyut-Dışavurumculuk, oluşmaya başladığı ilk yıllarda Gerçeküstücü sanatçıların etkilerini Newman, Reinhardt ve Rothko'nun tek renkli (monokrom) resimlerinin; Kline ve Motherwell'in atılğan, zaman zaman Kaligrafiye kaçan soyutlamalarının; Pollock'un akıtma resimlerinin (drip-paintings); De Kooning, Gottlieb ve Hofmann'ın birbirinden farklı nitelikteki yapıtlarının oluşturduğu akımın, adıyla niteliği aslında pek bir uyum yoktu. (Rona, 1997: 1688-1689) Bu uyumsuzluk Soyut-Dışavurumcuğun kendi içinde bölünmelerine sebep oldu.

Sanatçıları, William Baziotes, Lousie Bourgeois, James Brooks, Alberto Burri, Jack Bush, Elaine Fried de Kooning, Willem De Kooning, Jean Dubuffet, Sam Fancis, H. Frankenthaler, Arshile Gorky, Adolph Gottlieb, Philip Guston, Grace Hartigan, Al Held, Hans Hofmann, Franz Kline, Norman Lewis, Morris Louis, Robert Motherwell, Louise Nevelson, Barnett Newman, Kenneth Noland, Jules Olitsky, Jackson Pollock, Conrad Marca-Relli, William Ronald, Mark Rothko, William Scort, Aaron Siskind, David Smith, Hedda Sterne, Clyfford Still, Bradley Walker Tomlin ve Esteban Vicente.

1.1. Adolph Gottlieb:

1903 yılında New York'ta doğan Adolph Gottlieb 1923 yılında Parson School of Design'da öğrenim görür, Soyut-Dışavurumculuk akımı içinde ver alan Gottlieb, bu grup içinde Uzakdoğu etkilerini ve kaligrafinin anlatımsal değerini en fazla vurgulayan sanatçıdır. (Erzen, 1997: 694) 1936 yılında WPA için çalışır, Onlar Grubu'nun kurucularındandır, 1974 yılında New York'ta ölür. (Bonfand, 2015: 124)

1.2. Arshile Gorky:

15 Nisan 1904 yılında Van Türkiye'de doğdu. Asıl adı Manug Adoyan'dır. 13 yaşında Ermenistan'a, 17 yaşında Amerika'ya gittiğinde, adını Arshile Gorky olarak değiştirmiştir. Arshile'i Yunan mitologyasının yiğit ve yakışıklı yarı-tanrısı Akhilleus'tan türetmiş; Gorky soyadını da, yazar Maksim Gorki'nin adından almıştır. (Üster)

Sanat tarihçileri bu anlaşılmaz ressamı bir gerçeküstücü olarak mı yoksa tam biçimini almamış bir soyut dışavurumcu olarak mı kabul etmek gerektiği konusunda kararsızdır. Ama her koşulda, bu sanatçı kuşağını insani ve estetik bakımdan belirlediği konusunda tanıklıklar uyuşmaktadır. (Bonfand, 2015: 124) ABD'nin en önemli ressamlarından biri olduğu sırada art arda yaşadıkları yaşamını altüst etmiştir. 1946'da atölyesinde çıkan yangında resimlerinin çoğu yanan Gorky, kısa bir süre sonra bir kanser ameliyatı geçirmiştir. Haziran 1948'de geçirdiği bir araba kazasında boynu kırılan ve bir ay kadar sonra karısı tarafından terk edilen (Üster) Arshile Gorky 21 Temmuz 1948 yılında Connecticut'ta intihar etmiştir.

1.3. Hans Hofmann:

Savaş sonrası Amerikan sanatının en önemli figürlerinden biri olan Hans Hofmann (1880-1966) çoşkulu ve renk dolu tuvaleriyle öne çıkmış ve sanatçılar üzerinde derin izler bırakan etkili bir öğretmen olarak ünlenmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin en önemli modern sanat profesörü olduğu söylenen Hans Hofmann verdiği derslerle geleceğin çok sayıda soyut dışavurumcusunu, aynı zamanda da Clement Greenberg ve Harold Rosenberg gibi eleştirmenleri etkilemiştir. (Bonfand, 2015: 114)

1.4. Mark Tobey:

Mark Tobey, 11 Aralık 1890'da Centerville, Wisconsin'de doğmuştur. 1906-1908 yılları arasında Chicago Sanat Enstitüsü'nde derslere katılmıştır. 1918 yılında Tobey, Batı uygarlığına duyduğu nefret, Tobey'i insanların barış içerisinde yaşamalarını öngören Bahâilik inancına kabul etmeye iter. (Gökduman, 2002: 22) Bu da onu sanattaki manevi temsili keşfetmeye götürür. Ayrıca o yıl Çin kaligrafisini incelemeye başlayan Tobey, 1926'da Orta Doğu'ya yaptığı seyahatler sonucunda Farsça ve Arap alfabesiyle de ilgilenmeye başlamıştır. Tobey, 24 Nisan 1976'da Basel'de ölmüştür.

1.5. Robert Motherwell:

Action Painting'e damgasını vuran ressamlar arasında Robert Motherwell'i de saymak gerekir. 1915 yılında Washington eyaletinde Aberdeen'de doğan Robert Motherwell'in ailesi 1918 yılında California'ya yerleşmiştir. 1932-1938 arasında San Francisco'daki California School of Fine Arts, Standford ve Harvard'da öğrenim görmüş ve Paris'e gitmiştir. New York'taki Hunter College'de ders vermiştir. Motherwell'in temel eserleri, farklı ve daha jestüel olmakla birlikte, color-field ressamlarının eserlerine son derece yakınlık gösterir. Dolayısıyla, onun eseri soyut dışavurumculuğun iki eğilimini iç içe sokmaktadır. (Bonfand, 2015: 124) Motherwell 1991 yılında Massachusetts'te vefat etmiştir.

1.6. Theodoros Stamos:

31 Aralık 1922'de New York'da doğan Stamos büyük ölçekli jestsel soyutlamalar ile tanınmıştır. Jackson Pollock, Ad Reinhardt ve Clyfford Still gibi ressamların yanı sıra soyut Soyut Dışavurumcu grubun en genç üyesidir. Stamos'un resimlerinde, çoğunlukla Doğu Asya estetiği ve Doğu felsefesinden esinlenerek kısaltılmış renksiz paletin yanında biyomorfik soyutlamalar da yer alır. Stamos, 2 Şubat 1997'de Yunanistan'da 74 yaşında vefat etmiştir.

1.7. William Baziotis:

William Baziotis 1912 yılında Pittsburgh'de doğmuştur. Amerika'da gelişen Soyut-Dışavurumculuk akımının çeşitli etkinlikleri içinde yer alan ve doğadan kaynaklanan Biyomorfik Biçimli Gerçeküstücü nitelikli resmiyle özgün bir tavır ortaya koymuştur. (Erzen, 1997: 207) 1936-1940 arasında WPA için çalışmış ve dersler vermiştir. 1952- 1963 yılları arasında Hunter College'de resim öğretmenliği yapan Baziotis, 1963 yılında vefat etmiştir.

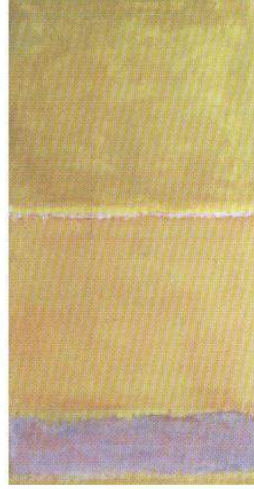
1.8. Mark Rothko:

1903 yılında Rusya Dvinsk (şu anda Letonya'da) kentinde doğan Rothko'nun, ilk tabloları çoğunlukla portreler, çıplaklar ve kentsel sahnelerdi. 1950 ve 1960'ların soyut resminin en önemli kişilerinden biri olan Rothko yalnızca Soyut-Dışavurumculuk akımının en zengin yorumlara açık örneklerini yapmakla kalmamış, uluslararası düzeyde Amerikan resminin öncülüğünü kabul ettiren bir sanatçı olarak neredeyse kahramanlaştırılmıştır. (Erzen, 1997: 1591) 1970 yılında 66 yaşındayken anti-depresan içerek ve bir jilet ile bileklerini keserek intihar etmiştir.

1.8.1. Eserin Çözümlemesi:

Mark Rothko'nun bu eseri tuval üzerine yağlıboya (101 × 189 cm.). Şu anda Londra'da Tate Galeri'sinde bulunmaktadır. İsimsiz bir eserdir. Tahminen 1951-55 yılları arasında yapılmıştır. Resimde çok katı olmamak kaydıyla genel anlamda geometriksel bir soyut anlayış hâkimdir. Rothko'nun diğer resimleri de buna yakındır. Üç farklı renk kullanmıştır. Mor renk soğuk bir renktir. Sarı, sıcak renk olmasına rağmen bu resimde soğuk renkleri andırmaktadır. Aradan geçen beyaz renk, iki renk arasında dengeleyici bir unsur oluşturmaktadır. Renklerde ve şekillerdeki azlık sanatçının kişiliğini yansıtmakta ve yalnızlığı simgelemektedir. Resimde pek ışık düzeni yoktur. Resmin kompozisyonuna baktığımızda ise altta bir dikdörtgen onun üstünde iki adet kare ve iki kare arasında bir çizgi bulunduğunu görürüz. Yalın ve sade bir kompozisyon.

Resim 1. Mark Rothko, İsimsiz, 189 × 101 cm., Tuval üzerine yağlıboya, 1951-55, Tate Galeri, Londra

2. HAREKET RESMİ (Action Painting)

Pollock ve De Kooning'in öncülüğünde gelişen Hareket Resmi, Soyut-Dışavurumculuğun Gerçeküstücülükten aldığı "çağrışımlar ve özdevinim" ilkelerinden kaynaklanmış ve 1950'lerde ABD'de Soyut-Dışavurumculuğun iki ayrı doğrultuda gelişmeye başlaması sonucunda oluşmuştur. Action Painting terimi, ilk kez Amerikalı eleştirmen Harold Rosenberg tarafından 1952 yılında kullanılmıştır. Terim, kullanımının ardından New York Okulu eleştirmenlerinin estetik perspektifinin yönünü değiştiren bir etkide bulunmuştur. (Keser, 2009: 23)

Bu akımda önemli olan yapıtların bir ön tasarım olmadan, çağrışımların oluşturduğu düşünceler neticesinde meydana getirilmesidir. Bu nedenle resmin tamamlanmış hâlden çok resmin oluşum süreci önem kazanır. Jack Tworkow, Franz Kline, De Kooning ve Pollock bu tarza iyi bir örnek teşkil ederler. Örneğin De Kooning resimlerinde içten ve kendiliğinden

oluşan bir yaklaşımla bilinçaltını ve ruh hallerini açığa vurmak için tuvali hareketli fırça darbeleriyle renklendiriyordu. Pollock ise yere yaydığı tuvale gelişigüzel boya akıtarak ya da çeşitli araçlarla boyayı tuvale yayarak rastlantısal biçimler oluşturuyordu.

2.1. Jack Tworokow:

Polonya kökenli olan Jack Tworokow 13 yaşındayken ailesi ile birlikte ABD gelmiştir. Eğitimini California Üniversitesi, New York Ulusal Tasarım Akademisi ve son olarak New York Sanat Öğrencileri Birliği'nde tamamlamıştır. Çeşitli üniversitelerde ders veren **Tworokow** 1937-1941 yılları arasında Amerikan hükümetinin desteklediği Federal Sanat Projesi'nde çalışmıştır. Soyut-Dışavurumculuk'un önemli temsilcilerin olan Tworokow, özellikle 1950'lerde hızlı renk tuşlarının üst üste gelmesiyle oluşturduğu hareketli kompozisyonlarla tanınır. Bu tip resimleri Hareket Resmi içerisinde yer alır.

Ufak ton farklılıklarıyla homojen bir renge boyanmış tuval üstüne şaşırtmacalı geometrik çizgiler içeren resimler yapan Tworokow'un yapıtları Soyut-Dışavurumcuların çoğuna oranla daha yumuşak, gizemli ve şiirseldir. (Erzen, 1997: 1827)

2.2. Jackson Pollock:

Soyut-Dışavurumculuk akımı içinde yer alan Pollock, tuvalin geniş ve serbest kol hareketleriyle renklendirilmesine dayanan Hareket Resminin de önde gelen temsilcilerindedir. 1938-42 arasında Federal Sanat Projesi'nde (WPA-FAP) görev almıştır. Sanatçının, resimleri kendiliğindenliğe rağmen, değişik etkilerin şekillendirdiği uzun ve karmaşık sanatsal çalışmaların ürünüdür.

ABD'de kentsel ve kırsal yaşam sahnelerinde uzman olan Thomas Hart Benton'dan ders alan ve daha sonra, Meksikalı duvar ressamı David Allaro Siqueiros'un yönettiği Deneysel Atölye'de çalışan Pollock, boya damlalarının sanatsal kullanımı gibi tekniklerle orada karşılaşmıştır. 1938'de alkolizm tedavisi gören Pollock'u bu süreçte Jungcu analisti bilinçdışı simgeciliği çizmeye ve araştırmaya teşvik etmiştir. Pollock'un hareket resimleri, hem hayranlıkla hem alayla karşılanmış ve kendisine ün de kazandırmıştır. 1949'da Life dergisinde bir makalede Pollock'un Amerika'nın yaşayan en büyük sanatçısı olduğunu öne sürülmüştür ama Pollock 1952'den sonra hareket resimlerinden vazgeçip figüratife yönelmiş ve sanatında tanınabilir imgeler yeniden ortaya çıkmaya başlamıştır. (Sanat Kitabı, 2017: 322) 1956 yılında, alkollü bir şekilde araba kullanırken yaptığı kaza sonucu ölen Pollock, arkadaşları Kligman'nın ağır yaralanmasına ve Edith Metzger'in ölümüne neden olmuştur.

2.3. Willem de Kooning:

Willem De Kooning 1904 yılında Rotterdam'da doğmuştur. On iki yaşında okulu bırakan ve reklâm grafikçisi olarak çalışmaya başlayan De Kooning geceleri resim kurslarına devam etmiştir. 1926'da ABD'ye göç eden ve 1927 yılında New York'a yerleşen sanatçı, burada bina ressamlığı yapmıştır. Akımın en güçlü ve dinamik sanatçılarından olan De Kooning 1935-1936 yılında WPA için çalışmış, 1948 yılında Black Mountain College'de ders vermiştir. 1940'lı yılların başından itibaren yaklaşık otuz yıllık bir süre boyunca büyüler üzerine araştırma yapan Willem De Kooning, ilk sergisini 1953'te Sidney Janis Gallery'de açmıştır. 1963 yılında Long Island'a kesin olarak yerleşen sanatçı hayatının son yıllarında alzheimer hastalığıyla mücadele etmiştir. Hastalığın olumsuz etkilerine rağmen seksenlerinde bile manzara resimleri yapmaya devam eden Willem De Kooning 1997 yılında vefat etmiştir.

2.4. Franz Kline:

1910 yılında Pennsylvania'da doğan Franz Kline, yetimhanelerde büyüdü. 1931 – 1935 yılları arasında Boston Üniversitesi'nde sanat eğitimi almıştır. 1947'de, figürden soyut tekniğe

geçiş yapar. Kâğıt skeçlerde bir seri mürekkeple siyah-beyaz bir paleti keşfetmeye başlayan Kline, bu tekniği tuvalere uygulamış ve siyah-beyaz geçişli geniş vuruşlar kullanmıştır.

2.4.1. Eserin Çözülmesi:

Franz Kline'in bu eseri tuval üzerine yağlıboyadır. (186.7 × y148.3 cm.) New York Modern Sanatlar Müzesi'nde bulunmaktadır. 1950 yılında yapılan eserin ismi Chief (Şef)'tir. Resmin geometrik bir yapısı yoktur. Kullanılan diyagonal kalın çizgiler, resme kaligrafik bir görünüm kazandırmıştır, siyah beyaz renkler ise Franz Kline'in Uzakdoğu kaligrafisinden etkilendiğini göstermektedir. Üslup olarak Hareket Resmi'nin karakteristik bir örneğidir.

Resim 2. Franz Kline, Şef, 148,3 x186.7 cm., Tuval üzerine yağlıboya, 1950, Modern Sanat Müzesi, New York.

3. RENK ALANI RESMİ (Colour Field Painting)

1950'lerin başlarında akım içinde iki farklı grup gelişmeye başlamış, De Kooning ve Pollock'un öncülüğünde Hareketli Soyut anlayışı oluşmuştur. Bu grup, resmin yapım sürecine büyük önem vermiş ve resmi, bu sürecin bir kaydı ve sanatçının bu yaratma süreci içindeki düşüncelerinin bir simgesi olarak nitelendirilmiştir. İkinci grupsa Newman ve Reinhardt öncülüğünde tek renkli resim üzerinde çalışarak, sonraları Renk Alanı Resmi'nin oluşmasında etken olmuştur. (Rona, 1997: 1688-1689) Yalınlığı, renk alanları arasında kesin sınırları ve geometrik gibi duran biçimleri barındıran bu akım daha sonraları Minimal sanata ön ayak olmuştur. Claude Monet'in Nilüfer Yaprakları serisinin etkisiyle oluşan Renk Alanı Resmi'nde tuvaler yere koyularak resim yapılır. 1960'lara doğru ise etkisini yitiren akımın başlıca sanatçıları Helen Frankenthaler, Sam Francis, Morris Louis, Philip Guston, Conrad Marca-Relli, James Brooks, Bradley Walker Tomlin, Grace Hartigan, Ada Junkers, Hedda Sterne, Esteban Vicente ve Jules Olitski'dir.

3.1. Ad Reinhardt:

Adolph Frederick Reinhardt, New York Buffalo'da göçmen bir ailenin çocuğu olarak 1913 yılında dünyaya gelmiştir. Sanatla ilgilenmeye erken yaşlarda başlayan Ad Reinhardt 1936-1941 yılında WPA için çalışmıştır. Reinhardt olgun dönemindeki çalışmaları mutlak bir soyutlama arayışıyla karakterize edilir. Soyut Dışavurumculuğun, düşündürülen biyomorfizm ve çok sayıda duygusal anlatı veya duygu önerisi içermeyen, tuval dışındaki herhangi bir şeye en ufak bir gönderme yapmayan bir soyut sanat yaratmaya çalışan sanatçı 1967'de 53 yaşındayken New York'taki stüdyosunda kalp krizinden ölmüştür.

3.2. Barnett Newman:

Barnett Newman, 1905 yılında Rus Polonyalı bir göçmen olarak New York'ta doğmuştur. Yaşamı boyunca büyük ölçüde takdir edilmemesine rağmen soyut Ekspresyonist hareket içinde değerlendirilmiş ve Minimalizm'in öncüsü olarak görülmüşse de kendisini hiçbir zaman belirli bir hareketin bir parçası olarak görmemiştir. Resim ve renklerin temsili olmayan anlamlarına odaklanan keskin tuvallerin aksine Newman, resimlerine daha fazla felsefi bir sınır getirdi. Newman, 1970 yılında New York'ta kalp krizinden öldü.

3.3. Clyfford Still:

1904'te Grandin, Kuzey Dakota'da doğan Clyfford, çocukluk yıllarını Spokane, Washington'da ve Kanada'nın Alberta eyaletinde geçirmiştir. 1933'te Spokane Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra 1935'te Washington Eyalet Koleji'nden Güzel Sanatlar dalında yüksek lisans eğitimi almış ve birkaç yıl Washington eyaletinde öğretmenlik yapmıştır. Belirgin bir konudan yoksun, yeni ve radikal bir şekilde soyut stile giren ilk kişi olan Clyfford Still, ikinci nesil Renk Alanı ressamlarını önemli ölçüde etkilemiştir.

New York sanat sahnesinde hayal kırıklığına uğramasından sonra Rothko, Pollock ve Newman gibi ressamlar ile uzun süren arkadaşlıklarına son veren, kendi çağdaşlarına bile çatan Still, galerilerle de bağları kopardı. 1957'de, Venedik Bienali'nin Amerikan Pavyonu'ndaki sergileme teklifini bile reddeden Still, bu süre zarfında, kurumlarda bulunan resimlerinin nasıl sergileneceğine bile ciddi kısıtlamalar getirdi. 1961 yılında Westminster, Maryland'deki bir çiftliğe taşınan sanatçı, 23 Haziran 1980 yılında vefat edene kadar bu çiftlikte sanat yapmaya devam etti ama anlamsız ve çökmüş olarak gördüğü New York sanat sahnesine geri dönmedi. (URL-1, 2018)

3.4. Helen Frankenthaler:

Helen Frankenthaler, 1928 yılında Manhattan'da doğmuştur. Babası New York Eyalet Yüksek Mahkemesi'nde bir yargıçtır. Zengin bir aileye mensup olan sanatçının sanatsal yeteneği erkenden fark edildi. Ailesi tarafından ilerici ve deneysel okullara gönderilen Frankenthaler, Hans Hofmann'dan da özel dersler almıştır. On bir yaşındayken babasını kanserden kaybetmesi Frankenthaler'i derinden etkilemiştir. 19 yaşında Clement Greenberg'le bir sergide tanışan Frankenthaler, Greenberg ile birkaç yıl sürecek romantik bir ilişkiye adım atmış ve böylece sanat camiasına girmiştir. Soyut-Dışavurumculuğun sert dinamizmine karşı sulandırılmış boyalarla akıtma tekniği kullanan sanatçı 1957 yılında Robert Motherwell ile tanışmış ve evlenmiştir. On üç yıl süren bu evlilik, ikilinin sanat çalışmalarında karşılıklı etkilenme dönemini başlatmıştır. "Altın çift" olarak anılan ikilinin birlikteliğinden doğan ayrıcalık parasız yoksul Soyut-Dışavurumcu sanatçılar arasında kıskançlık uyandırmıştır. 1971'de Motherwell'den boşanmasından sonra Frankenthaler Amerika'nın Güneybatı'sına gitmiştir. Bu dönemdeki çalışmalarında Güneybatı coğrafyasının renklerini ve tonlarını kullanmıştır. Yale Üniversitesi'ne seçilen ilk kadın üye olan Frankenthaler, 2011'de Connecticut'ta Darien'deki evinde ölmüştür.

3.5. Morris Louis:

Morris Louis Bernstein, 1912'de Baltimore, Maryland'de orta sınıf bir Yahudi ailesinde dünyaya geldi. Baltimore Uygulamalı Güzel Sanatlar Enstitüsünde eğitim gördükten sonra 1937'de Meksikalı muralist David Alfaro Siqueiros'la çalışmıştır. New York'a giderek Federal Sanat Projesine katılmıştır. Renk Alanı resimleriyle tanınan sanatçı genellikle akrilik boya kullanır. Tuvalin büyük bir kısmını boyamamakla tanınır. Tuvallerinde renk şeritleri vardır. Bu şeritlerde boyayı hiçbir anlatımcı değer taşımadan tüpten çıktığı gibi uygulamıştır. 1962'de Louis,'e boya buharlarını yoğun şekilde soluması nedeniyle akciğer kanseri teşhisi konmuştur. Sanatçı birkaç ay sonra, 49 yaşında, Washington DC'deki evinde ölmüştür.

3.6. Sam Francis:

1923 yılında Kaliforniya San Mateo'da dünyaya gelmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında ABD Hava Kuvvetleri'nde görev yapmış, ancak bir test uçuşu sırasında yaralanınca askerlik görevinden ayrılmıştır. Sonrasında sanat eğitimini Berkeley California Üniversitesi'nde yaptıktan sonra Fransa'ya gidip Fernand Leger Atölyesinde eğitim almıştır. Time Magazine tarafından "Paris'teki en ateşli Amerikalı ressam" olarak adlandırılmıştır. Kariyerini önemli ölçüde etkileyen Monet'nin nilüferleri üzerine araştırmalar yapan Sam Francis, Matisse ailesi, Al Held, Joan Mitchell ve Jean-Paul Riopelle ile yakın arkadaşlıklar kurmuştur. İkinci kuşak Soyut-Dışavurumcuları temsil eder. Renk Alanı Resmi içerisinde yer alır. En büyük özelliği astarlanmamış tuval bezi üzerine serbestçe lekeler yaymasıdır. Tuvallerinde bazı bölgeleri boyamaz. Boyamadığı bölgeleri açık alan olarak gösterir. Los Angeles Çağdaş Sanat Müzesi'nin kurucusu olan Francis, 4 Kasım 1994'te Kaliforniya Santa Monica'da 71 yaşındayken ölmüştür.

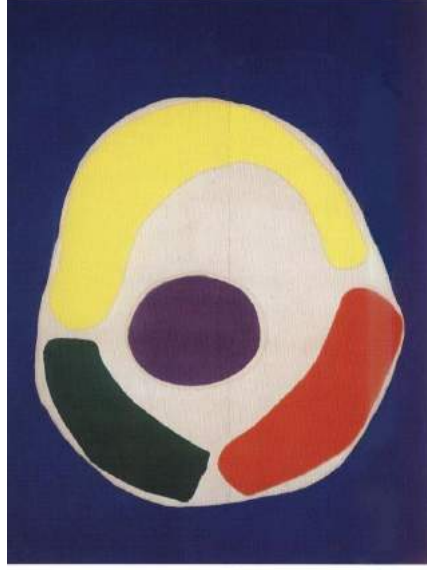
3.7. Jules Olitski:

Jules Olitski, 1922'de Snovsk, Rusya (şimdiki Ukrayna) Jemel Demikovsky'de doğmuştur. Bolşevik babası, doğumundan birkaç ay önce Beyaz Rus ordusu tarafından idam edilince 1923'te annesi ve büyükannesiyle birlikte Brooklyn, New York'ta yaşamaya başlamıştır. Annesi 1926'da yeniden evlenmiş ve kocası Hyman Olitski'nin soyadını almıştır. New York Ulusal Tasarım Akademisi ve New York Tasarım Güzel Sanatlar Enstitüsü'nde okuyan sanatçı ayrıca Paris'te de heykel ve resim eğitimi almıştır. Long Island Üniversitesi ve Bennington Koleji'nde dersler vermiştir. 1959'da ünlü eleştirmen Clement Greenberg'in danışman olduğu Fransız & Co.'daki galeride ilk kişisel sergisini açan sanatçının çalışmaları Renk Alanı Resmi içerisinde değerlendirilir. Üst üste uyguladığı ince renk tabakalarıyla göz kamaştırıcı berraklıkta resimleri vardır. Genellikle akrilik kullanır. 1965'lerden sonra heykelle de ciddi boyutta ilgilenmiştir. Olitski, 2007'de kanserden vefat edene kadar resim yapmayı sürdürmüştür.

3.7.1. Eserin Çözümlemesi:

Jules Olitski'nin bu eseri tuval üzerine akriliktir. Eni 162.6 boyu 233.7 cm. Özel koleksiyonda bulunmaktadır. Yeşil Caz adlı eser 1962 yılında yapılmıştır. Resmin geometrik bir yapısı bulunmaktadır. Kullanılan diyagonal kalın çizgiler resme kaligrafik bir görünüm kazandırmıştır. Asal renkler olarak kabul edilen sarı, kırmızı ve mavi; ara renklerden yeşil ve moru kullanmış, nötr renklerden ise sadece beyazı kullanmıştır. Farklı renklerin birbirine geçme olasılığını ortadan kaldırmış. Basit bir kompozisyondan oluşan Yeşil Caz, Renk Alanı resminin iyi bir örneğidir.

Resim 3. Jules Olitski, Yeşil Caz, 233,7×162,6 cm., Tuval üzerine akrilik, 1962, Özel koleksiyon.

4. LİRİK SOYUT (Lyrical-Abstraction):

1950'ler de ABD'de yaygınlaşmış bu akımda genellikle fırça kullanılmaz boya sıkılarak yani tüpten çıktığı şekilde kullanılır. İçten, duygusal ve spontane bir anlayışı vardır. Renge büyük önem verilir. Doğu ve İslam kaligrafisinden etkilenmiş olan Lirik Soyut'un bir diğer adı da Anlatımcı Soyut'tur. Öncüleri Wols, Georges Mathieu, Hans Hartung, Jean Fautrier'dir.

Soyut dışavurumculuğa çok benzemektedir ve 1947 yılında Paris'te soyut dışavurumculuğa paralel olarak gelişmiştir. Lirik soyutlama, resmin elemanlarının (özellikle renk, leke, çizgi, doku) tesadüfi ilişkilerine ve ressamın psikolojik yaklaşımına dayanmıştır. Bu akım, kısa sürede diğer Avrupa ülkelerine de yayılmıştır. Lirik soyutlamanın belli başlı sanatçıları Wols, Roger Bissiere, Jean Fautrier, Hans Hartung, Alfred Manessier, Georges Mathieu, Michel Tapie'dir.

4.1. Alfred Manessier:

5 Aralık 1911'de Fransa'nın Saint-Ouen kentinde doğan sanatçı Paris Okulu çerçevesinde Lirik Soyutlama akımının önde gelen temsilcilerinden biridir. Amiens'deki Güzel Sanatlar Okulu'nda mimarlık eğitimi görmüştür. (Babacan, 1997: 1164) Sonrasında Paris'teki Ranson Akademisi'ndeki hocası Roger Bissiere'den büyük ölçüde etkilenmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında manastıra çekildikten sonra gerçekleştirdiği yapıtlarında soyut biçim ve renklerden oluşan mistik bir nitelik belirmiş, son derece dinsel bir bağlam içinde doğa ve doğa olaylarının düzenini yansıtan semboller yer almaya başlamıştır. Taşist sanatçılar üzerinde büyük etkisi olan (Babacan, 1997: 1165) sanatçı, 1 Ağustos 1993'te Fransa'nın Orleans şehrinde vefat etmiştir.

4.2. Georges Mathieu:

27 Ocak 1921'de Fransa'nın Boulogne-sur-Mer kentinde doğan Mathieu, hem ressam hem de teorisyendir. Felsefe ve Hukuk eğitimi aldıktan sonra resim yapmaya başlamıştır. İlk başlarda Gerçeküstücülüğe yaklaşan soyut yapıtlar vermiştir. Paris'e yerleştikten sonra Wols'le tanışma olanağı bulmuş ve eserlerinden çok etkilenmiş ve Lirik-Soyutlamaya yakınlık duymuştur. Aynı zamanda Amerikalı Soyut-Dışavurumculardan etkilenmiştir. Sanatçı, resimlerin oluşturulmasında önemli bir araç olan hızın önceliğini, referansların inkârını ve akılcı ruh hâlini ön plana çıkaran Lirik Soyutlamanın inançlarını özetleyen çeşitli manifestolar

yayınlanmıştır. (URL-2, 2018) Daha sonraları Tokyo gezisi sırasında kaligrafi ile tanışmış ve çok etkilenmiştir. Hiçbir hazırlık yapmadan çok hızlı çalışan ve kaligrafiyi kullanan Georges Mathieu son dönem çalışmalarında ise Osmanlı tuğralarını konu edinmiştir. Eserleri, New York'taki Solomon R. Guggenheim Müzesi ve Chicago Sanat Enstitüsü'nün koleksiyonlarında bulunmaktadır. Mathieu, 10 Haziran 2012'de Fransa'nın Boulogne-Billancourt şehrinde 91 yaşında vefat etmiştir.

4.3. Henri Michaux:

24 Mayıs 1899'da Belçika'nın Namur kentinde doğmuştur. Üniversite eğitimini Asya ve Güney Amerika'da seyahat etmek için terk eden Michaux burada kariyerinin geri kalanında etkisinde kalacağı felsefi ve kültürel fikirlerle karşılaşmıştır. (URL-3, 2018) 1922'de yazmaya başlayan sanatçı kısa zamanda edebiyat çevrelerinde tanınmış ve 1924'te Paris'e gitmiştir. İlk çizim ve resimlerini 1926-27 arasında yapmıştır. 1927-37 arasındaysa Türkiye, İtalya, Portekiz ve Güney Amerika'yı gezmiştir. Bu gezileri sırasında çoğunlukla yazmış, az sayıda da çizim yapmıştır. (Tükel, 1997: 1230) Onun görsel sanatı çoğu zaman, sanatçının duygu durumuna bağlı olarak değişen figüre ya da mimariye işaret eden organik soyutlamalardan oluşuyor. Serbest Biçimli sanatın biçimsizliğine karşıt olarak uyumlu düzenlemelere yönelmiş ve giderek figüratif birtakım çağrışımlar ve araştırmalar sunmuştur. Sanatçının uyuşturucu deneyimleri, bu ilaçları kullanmadığı zaman gerçekleştirdiği düzenlemeler için de temel oluşturmuştur. Michaux 1965'te Ulusal Edebiyat Büyük Ödülü'nü reddetmiştir. (Tükel, 1997: 1230) Michaux, 18 Ekim 1984'te Paris'te vefat etmiştir.

4.4. Jean Fautrier:

16 Mayıs 1898 yılında Fransa'da doğan sanatçı daha sonra 1909'da annesiyle İngiltere'ye giderek önce Kraliyet Akademisi'nde, daha sonra Slade Sanat Okulu'nda öğrenim görmüştür. I. Dünya Savaşı sırasında bozuk sağlığı nedeniyle ordudan ayrılmıştır. 1917 yılında tekrar doğduğu kent olan Paris'e dönmüştür. II. Dünya Savaşı sırasında Fransız vatandaşlığına başvurduğu sırada Gestapo tarafından tutuklanmış ve işkenceye maruz kalmıştır. Bu durum onu derinden etkilemiştir. İlk çıkışını Dante'nin İlahi Komedya'sının Cehennem adlı birinci bölümünün özel bir baskısı için hazırladığı taş baskılar Serbest Biçimli Sanat'ın habercisi sayılmaktadır. (Babacan, 1997: 578-579) Lirik Akımın en önemli sanatçılarından. Spatula ile tuvale aktardığı resimleri çoğunlukla elyazımsı, kalın boya katmanlarından oluşur. Resim konusunu ise çıplaklar, nesnelere ve manzaralardan oluşur. Sanatçı 21 Temmuz 1964'te Châtenay-Malabry, Fransa'da ölmüştür.

4.5. Wols:

Sanatçı, 27 Mayıs 1913'te Alfred Otto Wolfgang Schulze adıyla Berlin'de dünyaya gelmiştir. Bir memur çocuğu olan Schulze, 1931 yılında Yahudi bir sınıf arkadaşını ateşli bir biçimde savununca, liseyi bitirme sınavlarına çok az bir süre kala, okulunu terk etmek zorunda kalmıştır. (URL-4, 2018) Sonrasında Frankfurt Afrika Çalışmaları Enstitüsü'nde etnoloji ve antropoloji eğitimi almıştır. Ardından Bauhaus okulunda eğitim almıştır. 40'lı yılların başında gerçekleştirdiği çalışmalarında kristaller, yıldızlar, fallus sembolleri ve mikroba benzer biçimler ayırt edilmektedir. Büyük resim üretmek kendi görüşüne göre bir tür jimnastik yapmak anlamına geldiği ve "hırslı" olmayı gerektirdiği için, Wols önceleri küçük boyutlarla yetinmiştir. (URL-5, 2018) Fransa'da illegal olarak bulunan Wols, II. Dünya Savaşı patladıktan kısa bir süre sonra gözaltına alınmış ve bir yıl tutuklu kalmıştır. Tutukluluğu sırasında kâğıt parçacıkları üzerine küçük çini mürekkebi ve suluboya ile resimler yapmıştır. Bu süreçte alkol bağımlısı hâline gelen Wols, Sürrealistlerin psikolojik otomatizmini geliştirdi ve resim yapmayı "parmaklarının hareketi"ne bıraktı. Soyutlamacı çalışmalarıyla Taşizm'in gelişmesini sağladı. Bu dönemde büyük boyutlu tuvalere çalışmıştır. Ama asıl ününü suluboya ve çizimlerine borçludur. Lirik Soyutlama ve Serbest Biçimli Sanatı da uygulamıştır. Wols, boş Rom

şişelerinin istiflendiği ucuz otel odalarında yaşamış ve çalışmıştır. 1950'de New York'ta ilk sergisi açmış ve ertesi yıl alkol bağımlılığından kurtulmak için gördüğü tedaviden sonra, 38 yaşında, 1 Eylül 1951'de yediği etten zehirlenerek ölmüştür. (URL-6, 2018)

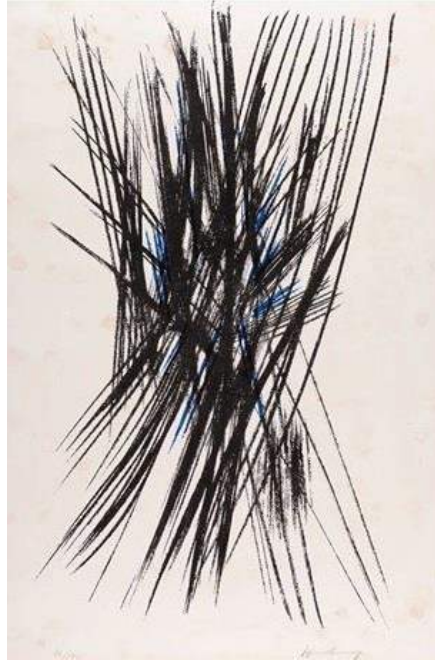
4.6. Hans Hartung:

21 Eylül 1904'te Almanya'nın Leipzig şehrinde doğmuştur. Leipzig, Dresden ve Münih akademilerinde eğitim gördüğü sırada felsefe ve sanat tarihiyle de ilgilenmiştir. 1935'de Nazi Almanya'sından kaçan Hans Hartung, Paris'e yerleşmiştir. II. Dünya Savaşı'nda Fransız Yabancı Lejyonu'nda hizmet vermiştir. Gestapo tarafından hapsedilmiş ve bir bacağına da savaşta kaybetmiştir. Hartung resimlerinde ve litografilerinde farklı kıvrımlar, karalamalar, siyah çizgiler ve mürekkep lekelerini anımsatan lekelerle kendine özgü kaligrafik bir soyut anlatım geliştirmiştir. Resimlerini fırçanın yanı sıra başparmağıyla ya da ucuna bez sarılı sopayla yapan sanatçı, 7 Aralık 1989'da Fransa'nın Antibes kentinde vefat etmiştir.

4.6.1. Eserin Çözümlemesi:

Hans Hartung'un bu eseri litografi baskısıdır. Eni 30 cm. boyu 48.5 cm. Özel koleksiyonda bulunmaktadır. 1957 yılında yapılmış olan eserin ismi L 24'tür. Resimde siyah çizgiler ve mürekkep lekeleri ile kullanılan diagonal kalın çizgiler Uzak Doğu kaligraflerini anımsatmaktadır. Aynı zamanda X harfine de benzemektedir. Kullanılan renkler monokrom bir etki yaratsa da aradaki mavi renk monokrom özelliğini kırmıştır. Resimleri dinamik ve deneysel yönü ile kendini güçlü bir şekilde ifade eder. Bu da onu Lirik Soyutlamada lider konumuna getirir.

Resim 4. Hans Hartung, L 24, 48.5 x 30 cm., Litografi, 1957, Özel koleksiyon

5. SERBEST BİÇİMLİ SANAT (Art Informal-Taşizm):

Art Informal ilk kez Fransız eleştirmen Michel Tapié tarafından kullanılmıştır. Geometrik olmayan Lirik (Anlatım) Soyut'un bir alt kademesidir. II. Dünya Savaşı sonrası akımlarından birisidir. Art Informel sanatçıları geometrik soyutlamadan kopuşun yanında sezgisel ve doğaçlamacı bir karakteri vurgular. Akımın yaygınlık kazanmasında Alman Wols ve İspanyol Antoni Tápie etkili olmuştur. Daha sonraları Hans Hartung'un güçlü fırça darbeleri,

Henri Michaux'un kaligrafik ve rastlantısal soyutlamaları, Jean Paul Riopelle'nin spatula ile uyguladığı kalın boya tabakaları, Pierre Soulages'ın koyu renkli boya şeritleri ve Georges Mathieu'nun üst üste uyguladığı çizgi lekeleriyle bilinen akım, Amerikan Soyut-Dışavurumculuğunu andırır.

Ülkemizde bu akım Taşizm olarak da bilinir. Taşizm sözcüğü ise Fransız sanat eleştirmeni Charles Estienne tarafından, 1950'li yıllarda etkinlik gösteren ve soyut dışavurumculuğun karşılığı olan, rengin leke ve damlalar halinde uygulandığı soyut resim anlayışını nitelendirmek için kullanılmıştır. (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1997: 1750)

5.1. Alberto Burri:

12 Mart 1915'te İtalya'nın Citta di Castello kentinde dünyaya gelmiştir ve II. Dünya Savaşı sırasında Mussolini'nin ordusunda doktor olarak hizmet etmeden önce tıp eğitimi almıştır. Tunus'ta ele geçirilen Burri, Teksas'taki Camp Howze'de savaş esiri olarak tutulduğu dönemde atılmış çuval bezleri üzerine resim yapmaya başlamıştır. 1946'da serbest bırakıldıktan sonra, sanat pratiğinin soyutlamaya dönüştüğü Roma'ya taşınmıştır. (URL-7, 2018) Doktorluğu bırakıp ressam olmaya karar verdikten sonra ilk sergisini 1948'de açan Burri 20.yy İtalyan sanatının en ünlü soyut ressamıdır. Burri'nin 1949-51 arasında yaptığı Katran dizisini, 1952 tarihli Çuvallar, 1956 tarihli Yanıklar, 1957 tarihli Tahtalar, Demirler ve Plastikler dizileri izlemiştir. Sanatçı bu yapıtlarında yanma, kir ve yıpranma olgusuna yer vermiş; artık, çöp vb atılmış nesnelere anlatım olanaklarından yararlanarak (Babacan, 1997: 304) Serbest Biçimli Sanat'ın yanında Yoksul Sanat türünde de eserler üretmiştir. 15 Şubat 1995'te Fransa'da Nice'de vefat etmiştir.

5.2. Antoni Tápíe:

13 Aralık 1923'te İspanya'nın Barselona kentinde doğmuş ve gençliğinde birçok hastalık geçirmiştir. Barselona Üniversitesi'nde hukuk eğitimi alan Tápíe, 1942'de sanatoryumda kaldığı iki yıllık süre içinde Van Gogh ve Picasso'nun resimlerinin kopyalarını yaparak resim öğrenmiştir. Antoni Tápíe'nin resimleri çok keskin sınırlamalar içinde biçimlenemez. Her resminde içten gelen bir fırça darbesinin ve iç dünyasını anlatan lekelerin egemen olduğu, yalnız öğelerin farklılaştığı bir tavır görülür. (Erzen, 1997: 1735) Tápíes 6 Şubat 2012'de Barselona, İspanya'da vefat etmiştir.

5.3. Emilio Vedova:

Emilio Vedova, 9 Ağustos 1919'da Venedik'te doğmuştur. Kendi kendini yetiştiren bir sanatçı olarak, 1942 yılında Renato Birolli, Renato Guttuso, Ennio Morlotti ve Umberto Vittorini'yi de içeren Milan'lı Faşizm karşıtı sanatçı derneği Corrente'ye (1938-43) katılmıştır. 1943'ten 1945'e kadar Vedova direnişine katıldı. 1946'da Milano'da "Oltre Guernica" (Guernica'nın Ötesinde) manifestosuyla Morlotti ile işbirliği yapmış ve Venedik'teki Fronte Nuovo delle Arti'nin (Yeni sanat cephesi, 1946-50) kurucu üyeleri arasında yer almıştır. Bu dönemde yaptığı resimler geometrik (siyah geometriler) olarak tanımlanmıştır. (URL-8, 2018) İtalya'da Serbest Biçimli Sanat'ın en önemli temsilcilerindendir. Eserlerinde Fütürizm ve Picasso etkileri görülür. Vedova, 25 Ekim 2006'da Venedik'te ölünceye kadar resim ve baskiresim çalışmalarını aktif olarak sürdürmeye devam etmiştir.

5.4. Ernst Wilhelm Nay:

Almanya'nın Berlin kentinde 1 Haziran 1911'de doğmuştur. Nazi rejimi çalışmalarını Dejenere sanat olarak gösterene kadar, hatta eser üretmesini engelleyene kadar, Almanya'da başarılı bir şekilde kariyerini sürdürmüştür. Art Informel hareketi içerisinde İkinci Dünya Savaşı sonrası sanatçıları arasında en bilinen Alman ressamıdır. Sadece soyutlama içinde çalışmasına rağmen, Nay'un tekstil benzeri desenleri ve farklı renkleri kullanması, Ernst

Ludwig Kirchner ve Henri Matisse gibi temsili ressamaların etkisini göstermektedir. Ernst Wilhelm Nay, 8 Nisan 1968'de Köln, Almanya'da vefat etmiştir.

5.5. Jean-Michel Atlan:

Fransız Ressam Jean Michel Atlan, 1913'te Cezayir'in Constantine şehrinde doğmuştur. Yahudi bir aileye mensup olan sanatçı 1930 – 1934 yılları arasında Paris Sorbonne Üniversitesinde Felsefe eğitimi almıştır. Fransa'nın Almanya tarafından işgali nedeniyle eğitim hakkını kaybeden sanatçı Montparnasse civarında yokluk içinde yaşamıştır. 1942'de tutuklanan ve bir ruh hastalıkları kliniğinde tecride mahkûm edilen Atlan, bu süreçte resme ilgi duymaya başlamıştır. (URL-9, 2018)

Fransa'nın işgalden kurtulmasıyla 1944 yılında 'Le Sang Profond' isimli şiir kitabını yayınlamıştır. Resim çalışmalarını, Galerie Charpentier'de düzenlenen Ecole de Paris sergisinde sunmuş, 1956'da Galerie Bing'de düzenlenen sergisiyle övgü toplamıştır. Sanatçı 1960 yılında kanser nedeniyle hayatını kaybetmiştir. (URL-10, 2018)

5.6. Jean-Paul Riopelle:

7 Ekim 1923'te Kanada'nın Montreal kentinde doğan Riopelle, erken yaşta resim eğitimi almış, daha sonra Mobilya Okulu'nda eğitim görmüştür. İlk önceleri Gerçeküstücü eğilim gösteren sanatçı Pollock'tan etkilenecek Serbest Biçimli Sanat akımı tarzında resimler yapmaya başlamıştır.. Belli biçimlere bağlı olmayan soyut resimlerin doğallığıyla, güçlü fırça vuruşlarının oluşturduğu renk ve doku arasında bir bağlantı kurmaya çalışan sanatçı eserlerinde yoğun renk ilişkilerine de yer vermiştir. Kullanılan parlak renkler, yüzeye mekanik bir katılık getirmiştir. Amerikalı ressam Joan Mitchell ile 15 yıl romantik bir ilişki yaşayan sanatçı 12 Mart 2002'de Île-aux-Grues, Kanada'da vefat etmiştir.

5.7. Jean René Bazaine:

Jean René Bazaine, 1904'te Paris'te doğmuştur. Çocukluğundan beri heykele yatkın olan sanatçı Ecole des Beaux-Arts'ta heykel okumuş ancak 1924'te resim eğitimi almak için Julian Akademisi'ne geçmiştir. İlk kişisel sergisini 1931 yılında Salon d'Automne'da açan Bazaine bu sergiden sonra Bonnard tarafından takdir görmüş ve cesaretlendirilmiştir. (URL-11, 2018) Dini sanat ile ilgilenen Bazaine, kiliseler için vitraylar, seramik duvarlar yapmıştır. 1948-51 yılları arasında uluslararası üne kavuşmuştur. Taşizm'in güzel örneklerini vermiş olan Bazaine 1975 yılında Paris, Fransa'da vefat etmiştir.

5.8. K.R.H. Sonderborg:

5 Nisan 1923'te Danimarka'nın Als adasında doğmuştur. II. Dünya Savaşı sırasında gestapo tarafından tutuklanan Sonderborg, savaş sonrası Avrupa sanatında önemli bir rol oynamış ve Serbest Biçimli Sanatın önemli savunucuları arasında yer almıştır. Sonderborg, ilk önceleri mekanik yapıların bir kısmını boyayarak tuvale yerleştirmeye başlamıştır. Sonraları spontan jestler kullanara caz ritimlerinden ilhamla titreşen çizgilere yer vermiştir. 1968'li yıllarda Beuys ile birlikte Düsseldorf Sanat Akademisinde öğretmenlik yapan Sonderborg'un eserleri birçok koleksiyonda yer almıştır. Sanatçı 18 Şubat 2008 yılında Hamburg, Almanya'da vefat etmiştir.

5.9. Karl Otto Götz:

Almanya'nın Aachen kentinde 22 Şubat 1914'de doğmuştur. Serbest Biçimli Sanat akımı tekniğinde resimler yapmıştır. Sanatçı büyük ölçekli kompozisyonlar kurarak 20. yüzyıl Alman çağdaş sanatının ilerlemesine vesile olmuştur. Sigmar Polke ve Gerhard Richter gibi sanatçıları etkilemiştir. İlk kişisel sergisini 1947 yılında açan sanatçı Düsseldorf Sanat

Akademisinde öğretmenlik yapmış ve birçok sanatçının yetişmesini sağlamıştır. 19 Ağustos 2017 yılında 103 yaşında Niederbreitbach, Almanya'da vefat etmiştir.

5.10. Pierre Soulages:

24 Aralık 1919'da Fransa'nın Rodez kentinde doğmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası Yeni Paris Okulu'nun en özgün sanatçılarından biri olarak kabul edilen Pierre Soulages, kısa bir süre sonra Montpellier Sanat Okulunda eğitim gördükten sonra savaşa katılmıştır. Serbest Biçimli Sanat içinde gösterilir. Büyük boyutlu tuvaler kullanarak geniş siyah çizgilerle kaligrafik resimler yapmıştır. 2001 yılında St. Petersburg'daki Hermitage Müzesi'nde sergilenen ilk çağdaş sanatçı olmuştur. Fransa'nın Sète kentinde yaşamaktadır. Sanatçı, 2014 yılında memleketinde kendi adına açılan Musée Soulages'e 500 eser bağışlamıştır.

5.10.1. Eserin Çözümlemesi:

Pierre Soulages'in bu eseri tuval üzerine yağlıboyadır. Boyutları 195 x 130 cm, Solomon R. Guggenheim Museum koleksiyonunda bulunmaktadır. 1953 yılında yapılmıştır. Işıltılı açık zeminle siyah imgelerin çatışmasından doğan bir gerilimin söz konusu olduğu büyük boyutlu tuvallerdeki açık renk zemin üstüne siyah, geniş çizgiler kaligrafiyi çağrıştırır. Ancak bunlar kaligrafik imgelerden çok serbest biçimli bir anlatım ürünü olan işaretlerdir. (Gökdoğan, 2002: 29)

Resim 5. Pierre Soulages, Resim, 195 x 130 cm., Tuval üzerine yağlıboya, 1953, Solomon R. Guggenheim Museum, New York

6. KOBRA (Cobra):

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Paris'te Hollandalı Deneysel Grup ile Belçikalı Genç Beloica Resmi üyelerinin birleşmesiyle Pierre Alechinsky, Karel Appel, Corneille, Asger Jorn öncülüğünde kurulmuştur. Grup adını kurucularının geldiği ülkelerin başkentlerinin harflerinden almıştır. Kopenhag (Copenhagen), Brüksel ve Amsterdam şehirlerinin ilk harfleri ve kobra yılanından gelmektedir. (Rona, 1997: 1029) Ancak Kobra, sadece bu şehirde yaşayan sanatçılarla sınırlı değildir; sekiz ülkeden yaklaşık elli sanatçıdan oluşmuştur. 1948 ve 1951 yılları arasında etkinlik göstermiştir. Bütün avangart akımlarda olduğu gibi Kobra için de geleceğin kurulması, ancak geçmişin reddedilmesiyle mümkündür. Kobra ve Dada arasında yakın benzerlikler vardır. Dada, Kobra'dan otuz yıl kadar önce Birinci Dünya Savaşı'ndan

hemen sonra ortaya çıkmıştır. Her iki hareket de savaş sonrasında kültürel değerlerine kuşkuyla bakmış ve onları sorgulamaya başlamış; bütün sanat biçimleriyle (edebiyat, müzik, sinema, fotoğraf vb.) kaynaşmış; felsefe, psikoloji ve politikayla ilişki kurmuştur. Bu anlamda her iki akım da sürrealizmle çok benzer. (Keser, 2009: 73-74) Kobra'nın sanatçıları Amerika'daki Hareket Resmi gibi el ve kol hareketleri ile ilintilidir. Bilinci reddeder, sadece doğaçlama hareketler ile oluşan resimlerdir. Bunun sebebi Batı kültürünün bulandırdığı yaratıcılık kaynaklarından kurtulmak isteyip; Doğu hat sanatı, efsaneler, folklor, çocuklar ve akıl hastalarının sanatlarıyla yakından ilgilenmiş olmalarıdır.

6.1. Asgern Jorn:

3 Mart 1914'te Vejrum, Danimarka'da doğan Asger Oluf Jørgensen, 1936'da Paris'e gitmiş ve burada Fernand Léger'in özel sanat okuluna kaydolmuştur. Sonrasında Danimarka'ya dönerek, eğitimini Kopenhag'daki Danimarka Kraliyet Güzel Sanatlar Akademisi'nde tamamlamıştır. Karel Appel ile birlikte Kobra grubunun kurucuları arasında yer alır. Jorn, sayısız soyutlama ve canavar formlarını, bitpazarlarından topladığı geleneksel manzara resimlerinin üstüne yapmıştır. (URL-12, 2018) Yaratıcı düşünceyi beklenmedik, bilinmeyen, tesadüfî, düzensiz, saçma ve imkânsız olarak tanımlayan Jorn, 1 Mayıs 1973 yılında Danimarka'nın Aarhus kentinde ölene kadar resim yapmaya devam etmiştir.

6.2. Corneille:

Hollandalı bir ailenin çocuğu olan Corneille, 3 Temmuz 1922 yılında Belçika'nın Liège kentinde doğmuştur. Asıl adı Guillaume Cornelis van Beverloo'dur. Amsterdam Rijksakademie'den mezun olduktan sonra kendi kendini yetiştirmiş bir ressam olarak kabul edilmektedir. Akademi'den arkadaşları Appel, Alechinsky ve Jorn ile 1948 yılında Kobra Grubunun kurucuları arasında yer almıştır.

Corneille, 1950'lerin başlarında muhafazakâr Hollanda sanat camiasında kendine iyi bir yer edinmiştir. Kuşları, kedileri, kadınları, manzaraları, mitolojik ve çoğunlukla çocuksu hareketlerle düzenleyen sanatçı modern sanatı kabul edilir kılmıştır. (URL-13, 2018) Pablo Picasso, Paul Klee ve Vincent van Gogh'dan etkilenmiştir. 5 Eylül 2010 yılında Paris, Fransa'da vefat etmiştir.

6.3. Karel Appel:

Karel Appel, 25 Nisan 1921'de Amsterdam'da doğmuştur. 1940'dan 1943'e kadar Amsterdam'daki Rijksakademie van Beeldende Kunsten'de eğitim görmüştür. 1946'da ilk kişisel sergisini Hollanda'nın Groningen şehrinde Het Beerenhuis'de açan Appel, Amsterdam Stedelijk Müzesi'nde Jonge Schilders (Genç ressamlar)'a katılmıştır. Bu süre zarfında, önce Pablo Picasso ve Henri Matisse sonra Jean Dubuffet'den etkilenmiştir. (URL-14, 2018) 1948'de Hollandalı bir grup sanatçıyla birlikte Deneysel Grup'u kurmuş ve 1949'dan başlayarak bu grubun açtığı sergilere katılmıştır. Reflex adıyla yayımladıkları dergide ise soyut sanatın ilkelerini savunmuştur. Bu dönemde çoğu kez doğrudan doğruya tüpten tuvale sığıdığı yoğun boya katmanlarıyla kompozisyonlar yaratan sanatçının tabloları, kullandığı canlı renkler ve ilkel biçimlerle Kuzey Dışavurumculuğu'nun coşkulu, huzursuz niteliğini yansıtır. 1950'den sonra Paris'e yerleşerek uluslararası bir üne kavuşan ressam, 1953 Sao Paulo Bienali'ne katılmış, 1954'te de Venedik Bienali'nde UNESCO Ödülü'nü almıştır. Sanat yaşamının ileri dönemlerinde daha yalın ve iki boyutlu kompozisyonlar yaratmakla birlikte, resimlerindeki soyut imgeler, bir yandan dehşet, bir yandan da çocuksu bir saflık izlenimi veren masklar, hayvan ve doğadışı yaratıklardan esinti taşımaktadır. (Babacan, 1997: 118) Karel Appel, 3 Mayıs 2006 yılında Zürih'te vefat etmiştir.

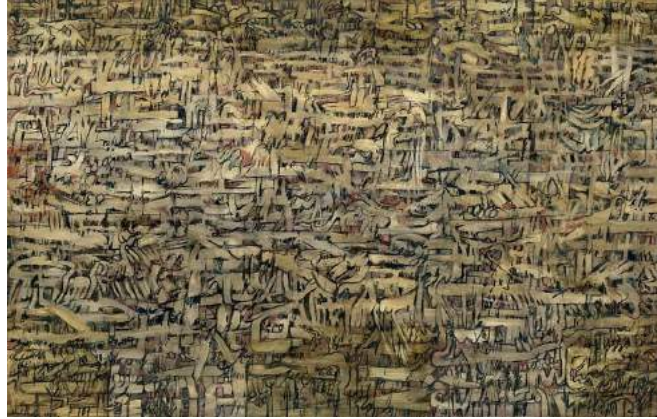
6.4. Pierre Alechinsky:

19 Ekim 1927'de Brüksel'de doğan Pierre Alechinsky, grafik teknikleri, halk sanatı ve ortaçağ kitap illüstrasyonları üzerine yoğunlaşmıştır. 1948 yılında Brüksel'de Ulusal Mimarlık ve Dekoratif Sanatlar Yüksekokulu'nda sanat eğitimi alan Alechinsky ilk kişisel sergisini 1947 yılında Brüksel'deki Galerie Lou Cosyn'de açmıştır. Kobra Grubu'nun kurucuları arasında yer almıştır. Japon kaligrafisi, Halk sanatı ve çocuk sanatından esinlenen çalışmalarında cesur ve etkileyici kompozisyonlar bulunur. Sanatçı çalışmalarına Paris'teki atölyesinde devam etmektedir.

6.4.1. Eserin Çözülmesi:

Pierre Alechinsky'nin bu eseri tuval üzerine yağlıboya. Boyutları 151,1 x 238,4 cm. 1954 yılında yapılan eser, Solomon R. Guggenheim Museum koleksiyonunda bulunmaktadır. Alechinsky'nin eserlerinde genellikle somut ve soyut birleşir. Bu durum, bu eserde de görülmektedir. Tuval ortasında bir kadın figürü bulunmaktadır, tuvalin arka planına doğru ise figür kaybolmaktadır. Ortaya çıkan şekilde ve arka planda, yoğun bir şekilde beyaz ile renklendirilmiş mavi çizgilerden oluşan bir resim bulunmaktadır. Resimde eski resimlerini karakterize eden allover deseninin izleri vardır. Bu eserde aynı zamanda 1955 yılında Japonya'ya yaptığı yolculuklarda gözlemlediği Japon kaligrafisinin etkileri de görülmektedir.

Resim 6. Pierre Alechinsky, Ant Tepesi, 151,1 x 238,4 cm., T.ü.y.b., 1954, Solomon R. Guggenheim Müzesi, New York.

7. SERT KENAR (Hard Edge):

Sert Kenar akımı resminde ana konu renktir. Resimler adeta saf renkten ibarettir. Bu akıma göre rengin bittiği yerde resim bitmiş demektir. Geometrik Soyutlama içinde tanımlanabilir. 1950-1960 yılları arasında etkin olmuştur.

“Sert-Kenar” adını ilk kez 1959'da Claremont'ta açılacak bir sergi için California'lı eleştirmen Jules Langsner önermiş, ama sergi "4 Soyut Klasikçi" adı altında açılmıştır. Bu terim ise giderek yüzey düzgünlüğü, renk canlılığı, biçim yalınlığı taşıyan resim türleri için kullanılmış; biçim ve renk alanlarının sınırlarıyla oluşan keskin çizgiyi vurgulamıştır. Özellikle ABD'de yayılan bu soyutlamada yüzey düzgün ve dokusuzdur. Az sayıdaki biçim ise tüm yüzey boyunca uzanmasa da onu parçalara böler. Her ne kadar Sert-Kenar resimleri, 1920 ve 30'larda Avrupa'da yaygınlaşan Geometrik-Soyutlama'yla bir benzerlik gösterse de onun yanında çok yalın, tüme varan, çarpıcı bir görünüme sahiptir. (Erzen, 1997: 1646)

Sert-Kenar akımı içerisinde yer alan sanatçılar; Frank Stella, Kenneth Noland, Ellsworth Kelly ve Lorser Feitelson gibi sanatçılardır.

7.1. Ellsworth Kelly:

31 Mayıs 1923 yılında Newburgs, New York'ta doğmuştur. 1945'te Boston Güzel Sanatlar Müzesi Okulu'nda başladığı sanat eğitimini 1948'de gittiği Paris'te Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nda tamamlamıştır. Meslek yaşamının başlarında figüratif nitelikli yapıtlar üreten Kelly'nin Soyut Sanat'a yönelişi Paris'te gezdiği bir sergi sırasında gözüne çarpan pencere ve kemer aralıklarından esinlenmesiyle başlamıştır. (Erzen, 1997: 979) Ellsworth Kelly, savaş sonrası sanat dünyasında çok etkili bir güç olmuştur. İlk olarak 1950'lerde parlak, çok panelli ve büyük ölçüde tek renkli tuvaleriyle dikkatleri çekmiştir. Biçim ve renk arasındaki dinamik ilişkilere odaklanmayı sürdüren Kelly, düzensiz şekilli tuvaler yaratan ilk sanatçılardan biridir. Daha sonraki tabakalı kabartma rölyefleri, düz heykelleri ve gökkuşağını çağrıştıran resimleriyle, izleyicilerin boşluk kavramını daha da zorlamıştır. Herhangi bir sanatsal harekete bağlı kalmamakla birlikte, Minimalizm, Sert kenarlı resim, Renk Alanı ve Pop Sanatı'nı etkileyen Kelly, (URL-15, 2018) 27 Aralık 2015 yılında Spencertown, New York'ta vefat etmiştir.

7.2. Kenneth Noland:

10 Nisan 1924'te Asheville, Kuzey Carolina'da doğmuştur. Birçok Amerikan Avangard sanatçısını yetiştiren Black Mountain College'da eğitim görmüştür. 1948-49 yılları arasında da Paris'te Zadkine Heykel Okulu'na devam etmiştir. Daha sonraki yıllarda ABD'deki çeşitli okullarda öğretmenlik yapmış olan Noland soyut ve minimal sanatın yaygınlaşmasında, kavramsal sanatın gelişiminde önemli rol oynamıştır. (Erzen, 1997: 1352) Noland, hedef tahtasını andıran resimler, zikzaklar ve çizgiler dâhil olmak üzere basitleştirilmiş soyut formlara dayalı bir stil geliştirmiştir. Noland'ın resimleri çarpıcı biçimde Sert Kenar ile Minimalist renkli kompozisyonlar ile karakterize edilir. Bu bağlamda, Noland'ın sanatı, çağdaş soyutçuları etkilemiştir. 5 Ocak 2010 yılında Port Clyde, Maine'de vefat etmiştir.

7.3. Lorser Fietelson:

1898 yılında Savannah, Georgia'da dünyaya gelmiştir. 1927 yılında New York ve Paris'te yaşarken kabul ettiği modernist fikirleri beraberinde Los Angeles'e getirdi. Sanat topluluğunda bir lider ve öğretmen olarak son derece etkili olan Fietelson, Pasadena'daki son derece etkili Chouinard Sanat Enstitüsü ve Art Center Tasarım Koleji'nde öğretmenlik yaptı. Bugün o kurum Fietelson sayesinde Los Angeles'ta önemli bir sanat merkezi hâline gelmiştir. 1940'tan 1960'a kadar Fietelson, soyut formları keşfetmeye çalışmıştır ve bu doğrultuda sanatı figürden geometrik olana doğru evrilmiştir. Soyut Klasizm veya Sert Kenar resmi olarak bilinen resmi, geleneksel klasizm ile ilgili derin mekân ve biçim duygusunu koruyan eşsiz görüntüler sunmuştur. 1960'lı yılların ortalarından itibaren Minimalizm'e kayarak, arka plandaki renge göre ayarlanmış çizgilerden oluşan şık tablolar yaratmıştır. 1978 yılında Los Angeles, Kaliforniya'da vefat etmiştir.

7.4. Frank Stella:

12 Mayıs 1936 yılında Malden, Massachusetts'de doğan Stella, Princeton Üniversitesi'nde Tarih Bölümü'nde okurken bir taraftan da sanat dersleri almaya devam etmiştir. New York'taki sanat gezilerinde Jackson Pollock ve Franz Kline ile tanışmıştır. Monokromatik bir palet anlayışı ile birlikte düz bir boya uygulamasına geçmiştir. Böylelikle Soyut-Dışavurumcu anlayıştan kopmaya başlamıştır.

Stella, siyah resimleriyle Alüminyum Resim Sergisi (1960) ve Bakır Resim Sergisi (1960-61) açmıştır. Kendi oluşturduğu geometrik şekilli tuvaler ile geleneksel dikdörtgen biçime meydan okumuştur. İlk retrospektif sergisini 1970 yılında New York Modern Sanatlar Müzesi'nde açan Stella, retrospektif sergisi açan en genç ressamdır. İkinci retrospektif sergisini de yine New York Modern Sanatlar Müzesi'nde on yedi yıl sonra açmıştır.

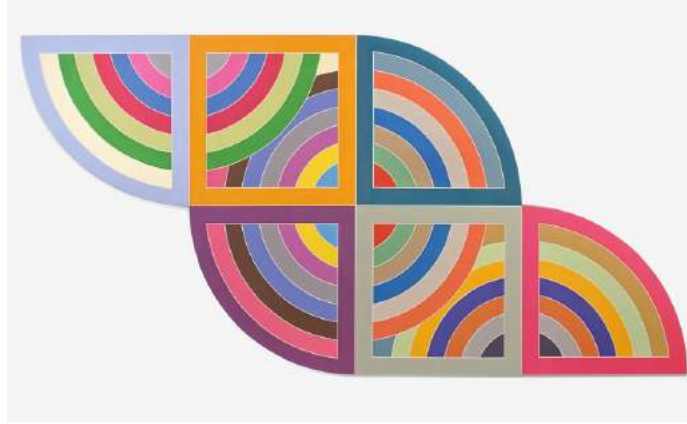
1980'lerden sonra üç boyutlu resimler yapmaya başlayan Stella, parlak ve canlı renkler kullanmaya başlamıştır. Kendisini Minimalist olarak görmemesine rağmen Minimal Sanatı etkilemiş bir sanatçıdır.

7.4.1. Eserin Çözülmesi:

Frank Stella'nın Harran II adlı bu eseri tuval üzerine polimer ve flüoresan polimer boyadır. Boyutları 304,8 x 609,6 cm. Eser 1967 yılında yapılmıştır. Solomon R. Guggenheim Müzesi koleksiyonuna Bay Irving Blum'un hediyesi olarak 1982 yılında katılmıştır. Eser ismini Anadolu'nun antik şehri Harran'dan almıştır.

Harran adı 4000 yıldan beri değişmeden günümüze kadar gelmiştir. Sümerce ve Akatça "Seyahat-Kervan" anlamına gelen "Haranu"dan gelmektedir. Bazı kaynaklar bu kelimenin "keşişen yollar" veya "şiddetli sıcak" anlamına geldiğini de kaydetmektedirler. (URL-16, 2018) Bu seri de tıpkı Harran'ın ismi gibi büyük birleşimlerin keşişen yollarını andırır. Lirik motifleri olan dekoratif desenler bulunmaktadır. Geleneksel dikdörtgen biçime meydan okuyan bir resimdir.

Resim 7. Frank Stella, Harran II, 304,8 x 609,6 cm. T.ü. polimer ve flüoresan polimer boya, 1967, Solomon R. Guggenheim Müzesi, New York, Bay Irving Blum'un Hediyesi 1982.

8. SOYUT İZLENİMCİLİK (Abstract Impressionism):

Soyut İzlenimcilik, sanatçıların, objektif temsillere ihtiyaç duymadan renklerin kullanımıyla kendilerini ifade ettikleri soyut resim sanatıdır. Soyut İzlenimcilik terimi ilk kez Robert Coates tarafından 1946 yılında yeni sanat eserleri hakkındaki eleştirilerinden birinde kullanılmıştır. Fakat etki alanı daha sonraki yıllara rastlar. Soyut İzlenimcilik'te boya, yoğun bir duygu ve enerjiyle uygulanır. Fırça darbeleri geniş ve cesurdur, şiddetli biçimde uygulanabilir. Sanatçıları; Nicolas de Staël, Joan Mitchell, Milton Resnick ve Richard Pousette-Dart gibi sanatçılarıdır.

8.1. Nicholas de Staël:

5 Ocak 1914 yılında St. Petersburg, Rusya'da doğmuştur. Eğitimini Brüksel Kraliyet Güzel Sanatlar Akademisi'nde tamamlamış ve yaşamının çoğunu Fransa'da geçirmiştir. Genellikle spatula kullanarak kalın boya tabakaları ile oluşturduğu soyutlanmış peyzajlarıyla tanınır. Resimleri, New York ve Paris gibi sanat ortamlarında yüksek talep görmesine rağmen De Staël yaşamı boyunca depresyondan kurtulamamıştır. 16 Aralık 1955 yılında Fransa Antibes'de bulunan atölyesinin penceresinden atlayarak intihar etmiştir.

8.2. Joan Mitchell:

12 Şubat 1925 yılında Chicago, Illinois’de doğmuştur. Chicago Sanat Enstitüsü'nden mezun olduktan sonra Edward L. Ryerson Seyahat Bursu ile ödüllendirilmiştir. Wassily Kandinsky, Henri Matisse ve Paul Cézanne'ın geç dönem çalışmalarından etkilenmiştir. Amerika Birleşik Devletleri’ndeki erkek egemen sanat sahnesinde büyük başarı kazanmıştır. Yine erkekler tarafından temsil edilen New York’taki Soyut Dışavurumculuk ekolünün rekabetçi mücadelesine dâhil olmuştur. Kronolojik olarak Jackson Pollock’tan sonraki dönemde çalışmış ve “ikinci nesil” soyut dışavurumcu olarak anılmıştır. (Barret: 2015: 116) Sonraları Mitchell’in resimleri Soyut İzlenimcilik içerisinde de değerlendirilmiştir. Uzun süre New York - Paris arasında gidip gelen sanatçı 1959 yılında kalıcı olarak Fransa’ya taşınmıştır. Bu cesur adım onu New York’ta gelişmekte olan sanat dünyasından uzaklaştırmıştır. Paris’te ise Jean-Paul Riopelle de dâhil olmak üzere birçok farklı sanatçıyla tanışma imkânı bulmuştur. Başarılı bir Kanadalı sanatçı olan Riopelle ile birlikte yaşamıştır. İkisinin birlikteliği 1979 yılına kadar sürmüştür. Hayatının sonuna kadar soyut resim yapmaya devam eden sanatçı 30 Ekim 1992’de Vetheuil, Fransa’da vefat etmiştir.

8.2.1. Eserin Çözümlemesi:

Joan Mitchell’in Barnes Hole’a Yüzmeye Gitti Ancak Çok Üşüdü adlı bu eseri tuval üzerine yağlıboyadır. Boyutları 216.535 x 198.755 cm. Eser 1957 yılında yapılmıştır. Mitchell, köpeği George ile kumsala gittikleri bir yaz gününün anısını resmine aktarır. Resmi yaptığı sırada Sandler ile gerçekleştirdiği röportaj boyunca Mitchell manzaralarını yanında taşıdığını söyler, Sandler da onun yorumunu Baudelaire’in “Açık bir pencereden sokağa bakan biri hiçbir zaman kapalı bir pencereden dışarı bakan birisi kadar çok şey görmez,” sözleriyle ilişkilendirir. Mitchell’in eseri soyut ve taraflıdır, ancak bir kumsala, bir köpeğe, anılarına ve duygularına gönderme yapar. Resminde ifade ettiği duygular gerçek dünyaya aittir ve çok güçlüdür. Sandler’a göre Mitchell “hem hatırladığı manzarayı hem de gerçekte içinde olduğu duygu hâlini yeniden yaratmaya kalkışır (...) Sanatçının kendi köprüsü, gölü ya da kumsalı çelişkileri ve belirsizlikleri aktarmak suretiyle sınırlı olanın (görülebilenin) ötesine geçmek ve sınırsız olanın bir kısmına katılmak zorundadır.” Mitchell, “Resim çalışmalı ama aynı zamanda resmin çalışmasından daha fazlasını söylemelidir,” der. (Sandler, 1957: 45) (Barret: 2015: 133)

Resim 8. Joan Mitchell, *George Went Swimming at Barnes Hole, but It Got Too Cold*, (216.535 x 198.755 cm. T.ü.y.b. 1957.)

9. SONUÇ

Görüldüğü üzere 1940-1950 yılları arasında New York'ta ortaya çıkan Soyut Dışavurumcu resim anlayışının, ortaya çıkışıyla ilgili farklı görüşler öne sürülmesine rağmen, uluslararası sanat ortamına yeni bir soluk getirdiğini ve sanatçılara kendilerini özgürce ifade etme olanağı sunduğunu kabul etmek gerekir. Öncülüğünü Jackson Pollock, Mark Rothko, William Baziotos ve Willem De Kooning'in yaptığı Soyut Dışavurumcu akımın öne çıkan diğer isimleri arasında Lousie Bourgeois, James Brooks, Alberto Burri, Jack Bush, Elaine Fried de Kooning, Jean Dubuffet, Sam Fancis, H. Frankenthaler, Arshile Gorky, Adolph Gottlieb, Philip Guston, Grace Hartigan, Al Held, Hans Hofmann, Franz Kline, Norman Lewis, Morris Louis, Robert Motherwell, Louise Nevelson, Barnet Newman, Kenneth Noland, Jules Olitsky, Conrad Marca-Relli, William Ronald, William Scort, Aaron Siskind, David Smith, Hedda Sterne, Clyfford Still, Bradley Walker Tomlin ve Esteban Vicente gösterilir. Bu isimlerin kendine özgü üslupları ve kullandıkları plastik dildeki farklılıklar nedeniyle Hareket Resmi, Renk Alanı Resmi, Lirik Soyutlama, Serbest Biçimli Sanat, Kobra, Sert Kenar ve Soyut Empresyonizm gibi başlıklar altında ele alınsa da Soyut Dışavurumculuk görsel gerçekliğin temsilini değil de onun etkisini elde etmek için form, renk, çizgi, ton ve doku unsurlarını özel biçimde kullanmaya dayanır. Bu nedenle sanatçıyı merkeze alır.

Özetle, sözü edilen akımların ortak noktası, sanatçıyı merkeze alarak ona kendini modern sanatı kısıtlayabilecek tüm geleneklerden bağımsız bir biçimde ifade etme olanağı sunarken aynı zamanda yaratma işlemi ve sürecinin de resmin konusuna dâhil olmasına olanak sağlamasıdır.

KAYNAKLAR:

- BABACAN, İ., 1997, “Alberto Burri”, Eczacıbaşı Ansiklopedisi 1, YEM Yayın, İstanbul.
- BABACAN, İ., 1997, “Alfred Manessier”, Eczacıbaşı Ansiklopedisi 2, YEM Yayın, İstanbul.
- BABACAN, İ., 1997, “Jean Fautrier”, Eczacıbaşı Ansiklopedisi 1, YEM Yayın, İstanbul.
- BABACAN, İ., 1997, “Karel Appel”, Eczacıbaşı Ansiklopedisi 1, YEM Yayın, İstanbul
- BARRET, T., 2015, Neden Bu Sanat? Çağdaş Sanatta Estetik ve Eleştiri, Hayalperest Yayınevi, Çev.: Esra Ermert, İstanbul
- BONFAND, A., 2015, Soyut Sanat, Dost Kitabevi, Çev: Işık Ergüden, Ankara
- EATON, M., Basic Issues in Aesthetics,
- ERZEN,J.N., 1997, “Adolph Gottlieb”, Eczacıbaşı Ansiklopedisi 2, YEM Yayın, İstanbul.
- ERZEN, J.N., 1997, “Antoni Tápies”, Eczacıbaşı Ansiklopedisi 3, YEM Yayın, İstanbul.
- ERZEN,,J.N., 1997, “Ellsworth Kelly”, Eczacıbaşı Ansiklopedisi 2, YEM Yayın, İstanbul.
- ERZEN,J.N., 1997, “Jack Tworkow”, Eczacıbaşı Ansiklopedisi 3, YEM Yayın, İstanbul.
- ERZEN,,J.N., 1997, “Kenneth Noland”, Eczacıbaşı Ansiklopedisi 2, YEM Yayın, İstanbul.
- ERZEN,J.N., 1997, “Mark Rothko”, Eczacıbaşı Ansiklopedisi 3, YEM Yayın, İstanbul.
- ERZEN,,J.N., 1997, “Sert-Kenar”, Eczacıbaşı Ansiklopedisi 3, YEM Yayın, İstanbul.
- ERZEN,J.N., 1997, “William Baziotés”, Eczacıbaşı Ansiklopedisi 1, YEM Yayın, İstanbul.
- GÖKDUMAN, D., 2002, Soyutlama ve Kaligrafi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KESER, N., 2009, Sanat Sözlüğü, Ütopya Yayınları, 2. Bs., Ankara.
- RONA, Z., 1997, “Kobra”, Eczacıbaşı Ansiklopedisi 2, YEM Yayın, İstanbul
- RONA, Z., 1997, “Soyut-Dışavurumculuk”, Eczacıbaşı Ansiklopedisi 3, YEM Yayın, İstanbul.
- SANAT KİTABI, 2017, Alfa Yayınları, Çev: Ahmet Fethi, İstanbul.
- SANDLER, Irving, 1957, “Mitchell Paints a Picture,” ARTnews, October.
- “TAŞİZM”, 1997, Eczacıbaşı Ansiklopedisi 3, YEM Yayın, İstanbul.
- TÜKEL, U.. 1997, “Henri Michaux”, Eczacıbaşı Ansiklopedisi 2, YEM Yayın, İstanbul.
- URL-1, <https://www.theartstory.org/artist-still-clyfford.htm> (24.08.2018, Saat: 02:25)
- URL-2, <http://www.artnet.com/artists/georges-mathieu/> (21.08.2018 Saat: 19:12)
- URL-3, <http://www.artnet.com/artists/henri-michaux/> (21.08.2018, Saat: 21:17)
- URL-4, <http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?id=2987> (21.08.2018 Saat: 18:50)
- URL-5, <http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?id=2987> (21.08.2018 Saat: 18:55)
- URL-6, <http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?id=2987> (21.08.2018 Saat: 18:57)
- URL-7, <http://www.artnet.com/artists/alberto-burri/> (24.08.2018, Saat:00:48)
- URL-8, <https://www.guggenheim.org/artwork/artist/Emilio-Vedova> (24.08.2018, Saat: 01:35)
- URL-9, <https://www.istanbulsanatevi.com/sanaticilar/soyadi-a/atlan-jean-michel/jean-michel-atlan-1913-1960/> (24.08.2018, Saat:01:01)

URL-10, <https://www.istanbulsanatevi.com/sanatecilar/soyadi-a/atlan-jean-michel/jean-michel-atlan-1913-1960/> (24.08.2018, Saat:01:01)

URL-11,

http://www.askart.com/artist/Jean_Rene_Bazaine/11009331/Jean_Rene_Bazaine.aspx
(24.08.2018, Saat: 01:23)

URL-12, <http://www.artnet.com/artists/asger-jorn/> (27.08.2018, Saat: 02:38)

URL-13, http://rogallery.com/Corneille/corneille_bio.htm (27.08.2018, Saat: 22:26)

URL-14, <https://www.guggenheim.org/artwork/artist/karel-appel> (27.08.2018, Saat: 02.03)

URL-15, <https://www.theartstory.org/artist-kelly-ellsworth.htm> (28.08.2018, Saat: 12.05)

URL-16, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,80698/harran-ve-harrandaki-mimari-eserler.html>
(29.08.2018, Saat: 14.05)

ÜSTER, C., Arshile Gorky'yi kim öldürdü? <http://www.edebiyathaber.net/arshile-gorkyyi-kim-oldurdu/> (Erişim Tarihi: 26.08.2018, Saat: 00:36)

TÜRKİYE'DE KARAYOLU ULAŞIMININ TARİHSEL GELİŞİMİ*
**HISTORICAL DEVELOPMENT OF HIGHWAY TRANSPORTATION IN
 TURKEY**

Prof. Dr. Fatih AYDIN

Karabük Üniversitesi Coğrafya Bölümü,
 E-mail: fatihaydin@karabuk.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed ORAL

Karabük Üniversitesi Coğrafya Bölümü,
 E-mail: muhammedoral@karabuk.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Ulaşım, Ulaşım Sistemleri, Türkiye'de Karayolu Ulaşımı</p>	<p>Ulaşım, tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar olan süreçte insanların en önemli faaliyetlerinden biri olmuştur. Tekerleğin icadıyla başlayan ulaşım ve ulaştırma faaliyetleri günümüzde uçak ve hızlı trenlerin kullanıma girmesiyle zaman ve uzaklık kavramlarını en aza indirmiştir. Ulaşım, bölgeler ve ekonomik aktivitelerde önemli bağlantılar oluşturarak; insan ve dünyanın geri kalanı arasında iletişimi sağlar. Ulaştırma sektörü, ekonomik kaynakların değerlendirilmesi, diğer ülkeler ile bağlantının sağlanabilmesi, mal akışlarını düzenlemesi ve bu sürecin sürekliliğini sağlaması, ekonomik ve sosyal girdileri, yeni yerleşim sahalarının kurulması, mevcut yerleşim sahalarının gelişmesi ve diğer sektörlerle (sigorta, antrepo, gümrükleme, paketleme gibi) ilişkilerinden dolayı istihdam yaratması gibi nedenlerden dolayı ekonomik büyüme açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada Türkiye'de karayolu ulaşımının tarihsel süreci ve uygulanan politikalar dönemler halinde ele alınmıştır. Ayrıca bu araştırmada Türkiye'de karayolu ulaşımının diğer ulaşım sistemleri ile olan ilişkisi ortaya konulmuştur. Çalışmada doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırmada Türkiye'de özellikle 1950'li yıllarda başlayan ve hala devam eden karayolu ulaşımı merkezli politikanın yeniden gözden geçirilerek alternatif ulaşım ağlarının ön plana alınması ve bu ulaşım türleri arasında mutlaka entegrasyonun sağlanması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548635</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Transportation, Transportation Systems, Highway Transportation in Turkey</p>	<p>Transportation has been one of the most important activities of the human-being since the first eras of the history to the present. The transportation and transmission activities starting with the invention of the wheel have minimized the concepts of time and distance with the use of planes and fast-speed trains at present. The transportation sector is important for economic growth because it enables to put economic resources into good use, build connections with other countries, regulate the flow of goods and ensure the continuity of this process as well as enabling to establish new settlement areas and develop the existing ones and create employment opportunities due to the relationships with other sectors</p>

*Bu çalışma, 6-7 Eylül 2018 tarihlerinde Lviv /UKRAYNA' da gerçekleşen 3. Uluslararası Rating Academy Kongresi: "Uygulamalı Bilimler" konulu kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

DOI:

10.26809/joa.2018548635

(insurance, warehouse, clearance, packaging etc.). In the present study, the historical development of highway transportation and the policies implemented in this sector in Turkey are investigated in stages. Besides, the relationship between the highway transportation and other transportation systems in Turkey is handled. As a result, it has been concluded that it is necessary to revise the highway transportation-centred policy that was launched in Turkey around 1950 and is still implemented; take alternative transportation networks to the forefront and ensure an absolute integration among these transportation types.

1. GİRİŞ

Ulaşım tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar olan süreçte insanların en önemli faaliyetlerinden biri olmuştur. Ulaşım genel olarak insanların, malların, bilginin, paranın ve hizmetlerin bir yerden başka bir yere taşınmasını ifade eder. Bu taşıma faaliyeti karayolu, demiryolu, denizyolu, havayolu ve boru hatları gibi çeşitli ulaşım sistemleri ile gerçekleşir. Ulaşım faaliyetleri geçmişten günümüze tarihi, ekonomik, sosyal ve jeopolitik önemini koruyarak devam etmektedir.

Ulaşım faaliyetleri insanların bir amaç dahilinde (iş, ticaret, turizm, eğitim, sağlık vb.) bir yerden başka bir yere erişmesi sağlar ve dolayısıyla yaşamsal bir faaliyet olarak öne çıkar. Bununla birlikte bir ülkede, bölgede ulaşım sistemlerinin gelişmesi ekonomik gelişim ve değişimlerle bağlantılıdır. Diğer taraftan ulaşım faaliyetleri diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de *doğal* (yeryüzü şekilleri, iklim) ve *beşeri* (nüfus, sanayi, ulaşım yatırım faaliyetleri, teknolojik gelişmeler vb.) coğrafya etmenlerinin etkisinde kalarak gelişmiştir/gelişmektedir.

Genel olarak *ulaşım faaliyetleri ile topoğrafik yapı* arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Topografya özellikleri ulaşım ağlarının inşasını, maliyetini ve uygulanabilirliğini önemli ölçüde etkiler. Örneğin ulaşım sistemlerinin inşasında ulaşımı engelleyen unsurların en az olduğu alanlar yani ovalar, vadiler ve dağ geçitleri tercih edilmelidir. Topografya, kanal yapımı ve kanalize edilmesi istenen akarsular için de önemli bir faktördür. Örneğin, eğer güzergâhta yükselti farkı fazlaysa, set ve başka donanımların yapılması gerekir. Bu ise hem işletmenin maliyetinin artmasına hem de zaman kaybına neden olur. Boru hattı ulaşımında ise, taşınan yönde olmak koşuluyla, yükselti farkı yararlıdır; ancak arada büyük engeller olmamalıdır. Hava ve denizyolları da kalkış ve varış yerlerinin karalarda olmaları nedeniyle, yüzey şekilleriyle kısmen de olsa ilgilidir. Hava alanları yapımı için geniş ve düz alanlar gerekli olduğu gibi, uçuş yolunun da yüksek dağlardan etkilenmemesi aranılan koşullardandır. Denizyollarında ise arkadaki alanlara geniş vadilerle bağlantılı olan (hinterlandı geniş) doğal koyların büyük değeri vardır. Denizyollarının gelişmesinde fırtınalara karşı korumalı doğal limanlar büyük rol oynamışlardır (Tümertekin ve Özgüç, 2007). Binyıllar boyunca toplumlar arasındaki ilişkileri ve etkileşimleri sağlayan eski kervan yolları, aşılan bölgenin fiziki coğrafya koşullarının olanak verdiği güzergâhları izlemiştir (Ökse, 2005).

Yeryüzü şekilleri, yükselti ve eğim özellikleri karayolu ve demiryolu ulaşım ağlarının ve güzergâhlarını oluşturan ve aynı zamanda bunları güçleştiren en önemli faktördür. Bunun temel nedeni olarak Türkiye’nin dağlık ve engebeli bir yapıya sahip olması gösterilebilir. Genel olarak doğu batı doğrultusunda uzanan dağlar kıyı kesimler ile iç bölgeler arasındaki bağlantıyı son derece kısıtlı hale getirmektedir. Türkiye karayolu ve demiryolu ağları incelendiğinde, genellikle doğu batı doğrultusunda uzandıkları görülmektedir. Bu neticenin ortaya çıkmasında dağ sıraları arasında yer alan depresyon ve olukların etkisi son derece fazladır. Bu durum kıyı ile iç bölgeler arasındaki ulaşımın belirli bölgelerde toplanmasına neden olmuştur. Bu alanlar genellikle akarsuların uzun yıllar boyunca yarıp oluşturdukları vadiler ya da dağ geçitleri üzerinde yer almaktadır (Şahin, 2014). İlkçağ ve belki de prehistorik devirlerden bu yana *kara ulaşım* güzergâhlarında; genel olarak vadiler, havzalar, oluklar, dağ geçitleri, bel noktaları ve boğazlar gibi ulaştırmayı kolaylaştırıcı yeryüzü şekilleri tercih edilmiştir (Tıraş, 2002). Ülkemizde kuzey-güney doğrultusunda ulaşımı sağlayan dağ geçitleri (*Çubuk, Sertavul, Gülek, Belen, Geyve, Cankurtaran, Bolu Dağı tüneli, Ecevit, Ilgaz, Zigana, Kop, Ovit* gibi) sosyal,

kültürel ve ticarî aktivite bakımından önemli avantajları vardır (Doğanay ve Koca, 1998; Özdemir, 2008).

Türkiye’de ulaşımı etkileyen beşeri faktörlerin en önemlileri; ulaşım için gerekli mali kaynakların sağlanması, yatırım vb. çalışmaların planlanması ve bu çalışmalarını gerçekleştirecek yönetici ve kalifiye işçilerin varlığı, yol standartlarının yükseltilmesi (otoyol, köprü, tünel, zemin yükseltmeleri, istinat duvarlarının yapımı vb.), nüfus artışı ve sıklığı, ekonomik faaliyetlerin yoğunluğu büyük ulaşım projeleridir. Bunun dışında Türkiye’nin ulaşım sisteminin etkileyen bir diğer husus, ülkemizin sahip olduğu konumuna bağlı olarak belirlenen uluslararası ulaşım sistemleridir. Tarihi çağlardan günümüze gelinceye kadar Anadolu, doğu ile batı arasında hep bir bağlantı noktası olmuştur. Bu durum değişen dünya düzenine göre sürekli yeniden şekillenmiştir. Tarihsel süreçte Anadolu’dan geçen Kral Yolu ve İpek Yolu ile dünya ticaret politikasını belirlemiştir. Günümüzde ise tüm ulaşım sistemlerinde sahip olduğu coğrafi konumun avantajıyla Türkiye, uluslararası ulaşım sisteminin önemli bir parçası olmaya devam etmektedir.

2. TARİHSEL SÜREÇTE ANADOLU’DA ULAŞIM

İnsanlık tarihini etkileyen birçok medeniyete ev sahipliği yapan Anadolu, bu özelliğiyle birçok toplumun göç, ticaret, savaş vb. amaçlarla üzerinden geçtiği bir kara parçası olmuştur. Önceleri bu hareketler belirli bir güzergâha bağlı kalınmaksızın gerçekleştirilirken, daha sonra önemli yerleşim yerlerinin ve arazi şekillerinin belirleyiciliğiyle sistemli yol güzergâhları ortaya çıkmaya başlamıştır. *Öne çıkan güzergâhlar şunlardır (As, 2006; Şahin, 2013; Doğanay ve Çavuş, 2013):*

- ✓ Bu yol güzergâhlarının ilki, M.Ö. 2000’lerde *Babil-Thapsakus* yolu idi. M.Ö. 1700-1200 yılları arasında Anadolu’da yeni toplumlar oluşmuş ve yeni uygarlıklar doğmuştur. Yoğunlaşan merkezler arasında da yeni yol ağları meydana gelmiştir. Hititler’de *Hattuşas*, Frigler’de *Gordion*, Lidyalılar’da *Sardes (Sart)* ve Urartular’da Malazgirt çevresinde oluşan yol ağları bu karakteri gösterirler.
- ✓ M.Ö. VI. yüzyılda Anadolu, Pers egemenliğine girmiştir. Tarihte önemli güzergâhları birbirine bağlayan Lidya Kral Yolu bu dönemde yapılmıştır. Kral Yolu güzergâhı üzerinde değişik görüşler varsa da, genellikle kabul edilen güzergâh; Sardes (Sard Köyü) - Apamela (Dinar) - Pessinus (Sivrihisar) - Gordion (Sazılar) - Ancyra (Ankara) - Tavion (Nefesköy) - Gaziura (Turhal) - Comana (Gumenek) - Sebasteia (Sivas) - Melitene (Malatya) - Amida ve Sus güzergâhıdır.
- ✓ Romalılar döneminde ise Anadolu da malzeme ve işçilik bakımından kaliteli önemli yol ağları yapılmıştır.
- ✓ Selçuklular döneminde Anadolu’nun transit geçiş özelliği dikkate alınarak ulaşım politikaları geliştirilmiştir. Yaklaşık 30 km (9 saatlik deve yolculuğu) aralıklı mesafelere kervansaraylar kurulmuştur. Bu dönemde, Antalya - Alaiye (Alanya) – Konya – Aksaray – Sivas – Erzincan - Erzurum eksenini çevresinde kervan yollarını büyük rol oynadığı görülmektedir. Yol ağı olarak Konya, bir yandan Alanya’ya, öte yandan Karaman üzerinden Silifke’ye ve Ereğli’den geçerek Kilikya’nın kapısı Gülek Boğazı’na bağlanıyordu. 13. yüzyılda en önemli Selçuklu kervansaraylarını, kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda Anadolu’yu kesen yollar üzerinde görüyoruz. Antalya-Erzurum arasındaki yolun uzantısı, Anadolu’yu İran ve Türkistan’a bağlıyordu. Yolların düğümlendiği ticaret merkezleri; Tebriz, Bağdat, Halep, Ayas, Alaiye, Antalya, İzmir, Foça, İstanbul, Sinop, Samsun ve Trabzon’dur.
- ✓ Osmanlı Devleti’nde kuruluşun İstanbul’un fethine kadar büyük ölçüde Selçuklu yolları kullanılmıştır. Zaman içinde yeni siyasi merkezlerin önem kazanması,

Osmanlı yol ağlarını da etkilemiş ve değiştirmiştir. Diğer taraftan İstanbul’un başkent olması, İstanbul merkezli bir yol sistemini de beraberinde getirmiştir. Örneğin; İstanbul – İzmit – Düzce – Gerede – Tosya – Osmancık – Merzifon – Amasya – Tokat – Niksar – Erzincan – Erzurum - Kafkasya’ya devam eden yollardan biridir. Yine İstanbul – İznik – Geyve – Göynük – Beypazarı – Ankara – Kırşehir – Kayseri – Sivas – Malatya – Diyarbakır - Cizre üzerinden Irak’a bağlanan yol örnek verilebilir. Osmanlı Devleti’nin gerileme ve dağılma dönemleri boyunca uzun süren savaşlar, ekonomik sıkıntılar, yolların bazılarının önemini yitirmesi ya da bozularak kullanılamaması, yatırımların azalması gibi nedenlerle karayollarında gerileme yaşanmıştır.

3. CUMHURİYET SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE’DE ULAŞIM

3.1. 1923-1938 Dönemi (Cumhuriyetin İlanından II. Dünya Savaşına Kadar)

Cumhuriyet ilan edildiğinde ulusal sınırlarımız içinde; 13.900 km’si stabilize şose ve 4.450 km’si toprak olmak üzere, toplam 18.350 km yol ve 94 köprü vardı (Karayolları Genel Müdürlüğü (KGM), 2014). 1923-1938 döneminde demiryoluna dayandırılan ulaşım politikası doğrultusunda karayolu yapımı genellikle demiryolunu tamamlayan bir unsur olarak görülmüştür. Bu durum, ülkedeki motorlu araç sayısının yetersiz olması ve karayollarında hayvana bağlı araçların kullanılması, teknik bilgi yetersizliği, yaşanan savaşın getirdiği ekonomik sıkıntılara bağlı olarak hükümetlerin yol ve inşasına yeterince kaynak ayıramamasından kaynaklanmıştır. 1925 yılında 542 sayılı “*Yol Mükellefiyeti Kanunu*” çıkarılarak halk yol yapım işlerinde mükellef kılınmıştır. 1927 yılında ise bakım işleri, *il özel idarelerine* bırakılmıştır. 1929 yılında günümüzün karayolları teşkilatının çekirdeğini oluşturan “*Şose ve Köprüler Reisiği*” kurularak yol konusu programlı bir şekilde ele alınmıştır. 1923 yılında genel toplam yol uzunluğu 18.335 km iken 1938 yılında bu rakam 40.235 km’e yükselmiştir. 1923-1938 döneminde devletin gerek genel bütçe içinde gerekse bayındırlık yatırımları içerisinde karayollarına ayırdığı pay oldukça düşüktür (Çetin, Barış ve Saroğlu, 2011).

3.2. 1938-1960 Dönemi (II. Dünya Savaşından Planlı Döneme Kadar)

Dünya savaşının olumsuz etkilerini her alanda olduğu gibi yol yapım faaliyetlerinde de hissedilen ülkemizde 1938 yılında toplam karayolu uzunluğu 40.235 km iken savaşın bittiği 1945 yılında 43.511 km’ye kadar yükselebilmektedir. 1947 ve özellikle 1948 yılları, karayolu alanında yeni, ciddi ve kararlı bir politikanın uygulamaya konulduğu yıllar olmuştur. Bu dönemde ABD, *Marshall Yardımları* olarak bilinen mali yardımda bulunmuştur. Ulaşım konusunda Marshall Planı çerçevesinde yapılan yardımlar ile yeni demiryolu hatlarının yapımı, havaalanlarının yenilenmesi, gemi ve lokomotif alımı gibi faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Ancak özellikle tarımda makineleşme amacıyla traktörün tarıma kazandırılmasının ardından karayolu yapımına ağırlık verilmesi, kısa sürede demiryollarının aleyhine ulaşım politikalarında büyük değişimlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır (As, 2006).

Türkiye’de 1950’lerden sonra karayolları yapımına ağırlık verilmiş ve bu durum ülkenin sanayi ile tarım ürünlerinin sistematik bir şekilde dağıtılmasına imkân vermiş ve ulusal ekonominin gelişmesine kayda değer bir katkı sağlamıştır (Karluk, 2009). *Karayolları Genel Müdürlüğü*, 1950 yılında ülkenin karayolu ağının kurulması ve devamlılığının sağlanması hedefiyle kurulmuştur. 1950-1960 yılları arasında yol çalışmalarının ilk stratejisi sağlık, eğitim gibi toplumsal hizmetlerin ülkenin her yöresine götürülebilmesi için *yolların yaz – kış geçit verir durumda olabilmesi* amaçlanmıştır. Yapılan düzenlemeler (KGM’nin kurulması, Yol-Su-Elektrik Genel Müdürlüğü’nün kurulması, Otomotiv sanayinin kurulması), iktidarın ulaşım politikaları, Marshall yardımları) karayollarının hızla gelişmesine olanak tanımıştır. Karayolu ulaşımının ön plana çıkmasıyla hem yol yapımı hem de motorlu araç sayısı artmıştır. 1950’deki

47.080 km uzunluk, 1960’ta 61.452 km’ye ulaşmıştır. 1950 yılında 32.564 olan motorlu kara nakil araç sayısı 1960’ta 114.208’e yükselmiştir. Devletin karayolu harcamaları 1950’de toplam harcamaların sadece %4.1’i iken, bu rakam 1960’ta %13.3’e yükselmiştir (Kaplukan, 2014; As, 2006; Avcı, 2005).

3.3. Planlı Dönemden Günümüze

1960’lı yıllarla birlikte Türkiye’de planlı döneme geçilmiştir. Ulaşım sektörü bu planlamalar içerisinde yerini almış ve her dönemde hedef, amaç ve uygulanacak adımlar belirlenmiştir. Planlı döneme girildiği yıllarda Türkiye’de hızlı bir sanayileşme süreci başlamış ve artan ekonomik faaliyetlere bağlı olarak trafik sıkışıklığı meydana gelmiştir. Hem yol uzunluğu hem de otoyol, çok şeritli ekspres yollar vb. karayolunda yeni atılımlar yapılmıştır. Bu konuda İstanbul Çevre Yolu ve Boğaziçi Köprüsü ilk adım olma özelliğini taşımaktadır.

Avrupa Yatırım Bankasından alınan kredi ile 1970 yılında inşaatı başlatılan *Boğaziçi Köprüsü*, 1973 yılında trafiğe açılmış ve bu sayede Avrupa kıtası ile Asya kıtası bir karayolu ile bağlanmıştır. İlerleyen yıllarda artan trafiğe cevap verebilmek amacıyla 1985 yılında 2. boğaz köprüsü olan *Fatih Sultan Mehmet Köprüsü* hizmete açılmıştır (KGM, 2012). 1980 sonrasında Türkiye’de otoyollar döneminin başladığı yıllardır. 1980’li yılların en başlarından itibaren bir yandan mevcut devlet ve il yolları üzerinde fiziki ve geometrik kapasite arttırım çalışmaları sürerken diğer yandan yeni bir atılımla tam erişme kontrollü otoyol yapımına hız verilmiştir. Türkiye’de ilk otoyol 1973 yılında hizmete alınmıştır (Boğaziçi Köprüsü-Çevre Yolu). Bu yolun uzunluğu ise 24 km’dir. Daha sonra bunu 1981 yılında hizmete açılan 14 km.’lik bir otoyol, 1984 yılında yapılan Gebze-İzmit ve Tarsus-Pozantı otoyolları ile 1987 yılında yapımı tamamlanan Kapıkule-Edirne otoyolu takip etmiştir. 1980 yılında 24 km. olan otoyol uzunluğu, 1990 yılında 241 km.’ye ulaşmış ve dönem sonunda bu uzunluk 1.674 km. olarak gerçekleşmiştir (Kögmen, 2014). Türkiye 2015 yılı itibariyle toplamda 2159 km otoyola sahiptir. 2018 itibariyle de otoyol uzunluğu aynı kalmıştır. Bununla birlikte bağlantı otoyollarının yapımı 1990’lı yıllarda gerçekleştirilmiş ve bu dönemde konuyla ilgili önemli gelişmeler olmuştur. 2000’li yıllarda da gerek otoyol uzunluğu gerek bağlantı yolu sayısı artmıştır.

1980-2000 yılları arasında karayolları ağının genel durumu incelendiğinde devlet ve il yollarını arttırmak yerine otoyol yapımına ve standart artırma çalışmalarına ağırlık verildiği görülmektedir. Aynı dönemde şehir karayolları alanında ise Ankara ve İstanbul gibi büyük kentlerde toplu taşımada şehir içi yükü hafifletmek amacıyla metro projeleri hayata geçirilmiştir. 2000’li yılların başından itibaren bölünmüş yol yapım çalışmaları da başlatılmıştır (Kögmen, 2014). Türkiye’de 1970’lerden günümüze devlet ve il yolları uzunluğu ile sath cinslerine göre yol uzunlukları Tablo 1’de verilmiştir. Türkiye’de devlet ve il yolları toplam uzunluğunda son 46 yılda 7321 km’lik bir artış görülmüştür. Çağdaş yol yapım tekniklerinin gelişmesiyle sathi kaplama uzunluğunda ise bu süreçte yüksek düzeyde artış görülürken stabilize yolda aynı oranda azalma izlenmiştir.

Tablo 1. Yıllar Bazında Devlet ve İl Yollarının Uzunluğu İle Satih Cinslerine Göre Yol Uzunlukları (Km)

Yıllar	Asfalt/ Beton	Sathi Kaplama	Parke	Stabilize	Toprak	Geçit Vermeyen Yollar	İl Yolları	Devlet Yolları	Toplam Uzunluk
1970	1534	17.481	211	28.899	8517	2811	24.437	35.016	59.453
1980	2846	32.848	140	18.508	4605	1838	28.785	31.976	60.785
1990	4502	43.200	136	8803	1356	1372	27.979	31.149	59.369
2000	7731	49.709	134	3026	1144	1020	29.693	31.397	62.764
2010	12.277	48.929	212	1314	782	1351	31.390	31.395	64.865
2016	20.801	42.131	297	593	503	2449	33.513	31.106	66.774

Kaynak: KGM, 2016

Bugün karayollarımızın ana hatlarıyla incelendiğinde Türkiye’nin yüzey şekillerinin uzanış doğrultusunu izlediği görülmektedir (Harita 1).

Harita 1. Türkiye Karayolları

Gerçekten de ülkemizi doğu-batı yönünde kat eden dört ana kara yolu (D-100, D-200, D-300 ve D-400) ve bu yollara bağlantı kuran diğer yollar sayesinde, il ve ilçe merkezlerinin büyük bölümünün birbiriyle kara yolu bağlantısı sağlanmış durumdadır. Günümüzde karayollarımızın toplamı 66.774 km kadardır. Bunun 31.106 km’si devlet, 33.513 km’si ise il yollarından ibarettir (KGM, 2016).

Bunun yanında Türkiye’de yıllar itibariyle yollara talep oluşturan motorlu taşıt sayılarında da önemli artışlar yaşanmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Yıllara Göre Motorlu Kara Taşıt Sayısı

Yıl	Toplam	Otomobil	Minibüs	Otobüs	Kamyonet	Kamyon	Motosiklet	Traktör
1970	369 808	137 771	20 916	15 980	52 152	70 730	60 994	-
1980	1 696 681	742 252	64 707	32 783	165 821	164 893	137 931	352 427
1990	3 750 678	1 649 879	125 399	63 700	263 407	257 353	531 941	769 456
2000	8 320 449	4 422 180	235 885	118 454	794 459	394 283	1 011 284	1 159 070
2010	15 095 603	7 544 871	386 973	208 510	2 399 038	726 359	2 389 488	1 404 872
2017	22 218 945	12 035 978	478 618	221 885	3 642 625	838 718	3 102 800	1 838 222

Kaynak: TÜİK, 2018

TÜİK verilerine göre Temmuz 2018 verilerine göre toplam motorlu araç sayısı 22 731 759’dur. Bu değer büyük bir kısmı (%54) otomobillerden oluşmaktadır. Türkiye’de son 50 yıldır ulaşımda izlenen politikalar ve büyüme eğilimleri incelendiğinde karayolu, ulaşım sisteminin temelini oluşturmuştur. Ayrıca Türkiye, çevresindeki ülkelere göre karayolları en sık ve en iyi ülke konumundadır.

Karayolu ulaştırmasının birim maliyetlerinin daha yüksek olması, belirli üretim bölgelerinde yoğunlaşmaya neden olmakta ve bu durum ülke genelinde üretim-tüketim dengesinin kurulmasını engellemektedir. Toplam petrol ithalatı %93’ler seviyesinde olan Türkiye’de ayrıca yüksek maliyetli bir ulaştırma politikasının uygulanması (vergiler) dolaylı olarak mal ve hizmet fiyatlarını da yükseltmektedir (Kaya, 2008).

Trafik kazaları, karayolu ulaşımının en önemli sorunları arasındadır. Türkiye’de 2017 yılı itibariyle 1 202 716 adet trafik kazası meydana gelmiştir. Bu kazaların 183.669’unu ölümlü ve yaralanmalı trafik kazaları oluşturmaktadır. Bu kazalarda 3534 kişi kaza yerinde olmak üzere toplam 7427 kişi hayatını kaybetmiş olup 300.383 kişi yaralanmıştır. Alt yapı ve denetim eksikliklerinin oluşan kazalarda elbette payı bulunmaktadır. Ancak kazalarda insan faktörünün payı %90’ların üzerindedir. Yollarımızdaki trafik yoğunluğu (taşıt-km) 2003-2015 yılları arasında yaklaşık iki kat artmış olmasına rağmen 100 milyon taşıt-km başına düşen can kaybımız (kaza yeri bilgilerine göre) %62 oranında azalmıştır. Bu azalmanın başlıca unsurlarından birisi de bölünmüş yol çalışmalarıdır. Bölünmüş yollar, trafik kazalarını azaltarak yollarımızda can güvenliğini ve ekonomik ulaşım imkânını getirmiştir. Ölü sayısında geçmiş yıllara göre azalma olmasına karşın ülkemizde bir milyon otomobile düşen ölü sayısı 711 düzeyinde iken Avrupa Birliğine (28 ülke) üye ülkelerde bu oran 105’tir. Bu nedenle trafik güvenliğinin artırılmasına yönelik olarak yapılacak çalışmalara ağırlık verilmelidir (KGM, 2017).

4. SONUÇ

Ulaştırma sektörü, ekonomik ve sosyal olarak birçok alan ile irtibatlıdır. Lojistikten ulaşım araçları üretimine ve sigortacılık gibi çok çeşitli alt sektörler ulaşım sektörünü oluşturur. Sektör; erişim, istihdam, güvenlik gibi unsurlara sahip olması nedeniyle ulusal ekonomiler için stratejik roledir. Bu anlamda ulaşım sektörü, alt sektörleriyle birlikte ulusal ekonomiler için büyük bir yer tutar.

Türkiye’de ulaşım faaliyetleri diğer ülkelerde olduğu gibi doğal ve beşerî coğrafya özelliklerinin etkisinde kalarak gelişmiştir. Türkiye’nin jeomorfolojik özellikleri, başta karayolu güzergâhlarının belirlenmesi olmak üzere diğer ulaşım sektörlerinde de önemli rol oynamıştır. Karayolu ulaşımı 1950’li yıllardan itibaren uygulanan ulaşım politikasının gereği hızlı bir şekilde gelişme göstermiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında en önemli ulaşım sistemi olan demiryolu ise ihmal edilmiştir. Son yıllarda yapılan bazı yatırımlar ve projeler (yüksek hızlı tren vb.) ile demiryolu ulaşımında bir hareketlilik görülmektedir. Diğer yandan Türkiye üç

tarafı denizlerle çevrili bir ülke olmasına rağmen deniz yolu ulaşımı istenilen düzeyde değildir. Özellikle yük taşımada kullanılan denizyolu yolcu taşımada en az tercih edilen ulaşım sistemi olmuştur. Ulaşım sistemleri içerisinde son dönemde hızlı bir şekilde ilerleyen havayolu ulaşımı ise özellikle yolcu taşımada büyük bir gelişme kaydetmiştir. Ayrıca Türkiye, dünyada önemli petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip Ortadoğu ve Orta Asya ülkeleri ile petrol ve doğalgaz tüketicisi olan Avrupa ülkeleri arasında konumlanmıştır. Türkiye üzerinden geçen Asya-Avrupa yollarının bağlantısı; ticaret, enerji, turizm, yük ve yolcu taşımacılığı gibi stratejik sektörler açısından büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede Türkiye’de özellikle 1950’li yıllarda başlayan ve hala devam eden karayolu ulaşımı merkezli politikanın revize edilerek alternatif ulaşım ağlarının ön plana alınması ve bu ulaşım türleri arasında da mutlaka entegrasyonun sağlanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- As, E. (2006) *Cumhuriyet Döneminde Ulaşım Politikaları (1923-1960)*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi AİİT Enstitüsü, İzmir.
- Avcı, S. (2005) *Ulaşım Coğrafyası Açısından Türkiye’nin Ulaşım Politikaları ve Coğrafi Sonuçları*, Ulusal Coğrafya Kongresi, Bildiriler Kitabı, s:87-96, 39-30 Eylül 2005, İstanbul.
- Çetin, B., Barış, S. ve Saroğlu, S. (2011) ‘‘Türkiye’de Karayollarının Gelişimine Tarihsel Bir Bakış’’, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 123-150.
- Doğanay, H. ve Çavuş, A. (2013) *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Doğanay, H. ve Koca, H. (1998) ‘‘Ulaşımın Yerleşmeye Etkilerine İki Tipik Örnek: Fevzipaşa ve Nurdağı Kasabaları’’, *Türk Coğrafya Dergisi*, 33, İstanbul.
- Kapluhan, E. (2014) ‘‘Ulaşım Coğrafyası Açısından Türkiye’de Karayolu Ulaşımının Tarihsel Gelişimi ve Mevcut Yapısı’’, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(33), 426-439.
- Karayolları Genel Müdürlüğü (KGM) (2012) *Stratejik Plan 2012-2016*, KGM Yayını, Ankara.
- Karayolları Genel Müdürlüğü (KGM) (2014) *Dün, Bugün, Yarın*, <http://www.kgm.gov.tr/SiteCollectionImages/KGMImages/Gorseller/DundenBuguneKarayolları/tarihce.pdf>, Erişim Tarihi: 24.09.2018.
- Karayolları Genel Müdürlüğü (KGM) (2016) *Karayolu Ulaşım İstatistikleri*, KGM Yayını, Ankara.
- Karayolları Genel Müdürlüğü (KGM) (2017) *Stratejik Plan 2017-2021*, KGM Yayını, Ankara.
- Karayolları Genel Müdürlüğü (KGM) (2017) *Trafik Kazaları Özeti*, KGM Yayını, Ankara.
- Karluk, S.R. (2009) *Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm*, Beta Basım, İstanbul.
- Kaya, S. (2008) ‘‘Türkiye’de Ulaştırma Sektörünün Genel Görünümü ve Sorunları’’, AR-GE Bülten, Şubat, s: 31-38.
- Koca, H., Özdemir, Ü. ve Şahin, İ.F. (2005) ‘‘Ulaşım Coğrafyası Açısından Gülek Boğazı’’, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14, 7-30.
- Kögmen, Z. (2014) *Karayolu Taşımacılığının Diğer Taşımacılık Modlarıyla Karşılaştırılması ve Sağladığı Avantajlar*, Ulaştırma ve Haberleşme Uzmanlığı Tezi, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Ankara.
- Ökse, T. (2005) ‘‘Kızılırmak ve Fırat Havzalarını Birbirine Bağlayan Eski Kervan Yolları’’, *Bilig Dergisi*, 34, 15-32.
- Şahin, İ.F. (2013) *Türkiye’de Karayolu Ulaşımı ve Geçitler*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Şahin, İ.F. (2014) *Türkiye’de Ulaşım ve Turizm*, (içinde) Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği, Editörler: Hakkı Yazıcı ve Nusret Koca, Sayfa: 353-390, Ankara: Pegem Akademi.
- Tıraş, M. (2002) ‘‘Ulaşımın Yerleşmeye Etkisine Bir Örnek ‘‘Pozantı’’ ‘’, *Türk Coğrafya Dergisi*, 38, 121-131.

Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2007) *Ekonomik Coğrafya: Küreselleşme ve Kalkınma*, Çantay Kitabevi, İstanbul.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2018) Ulaştırma İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1051, Erişim Tarihi: 25.09.2018.

TÜRKİYE'DE BİLGİ EDİNME HAKKI: AÇIKLIK VE ŞEFFAFLIK İLKELERİNİN BELEDİYE WEB SAYFALARINA YANSIMASI*

RIGHT TO INFORMATION IN TURKEY: REFLECTION OF OPENNESS AND TRANSPARENCY ON MUNICIPALITY WEBSITES

Dr. Öğr. Üyesi Filiz Tufan EMİNİ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
E-mail: ftemini@comu.edu.tr

Doktora Öğrencisi, Çağlar Eren AYAZ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
E-mail: ceayaz@gmail.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Gizlilik, Bilgi edinme hakkı, Açıklık, Şeffaflık, Belediye.</p>	<p>Bu çalışmanın konusu, Türkiye'de idarenin bilgi verme ödevi açısından durumunun, il belediyelerinin web sayfaları aracılığı ile ortaya konmasıdır. Çalışmada, Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik hükümleri çerçevesinde 51 il belediyesinin web sayfası analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, oranı değişmekle birlikte tüm il belediyelerinin web sitelerinde bilgi edinme hakkı bağlamında eksikleri olduğunu ortaya koymuştur. Bilgi edinme hakkı kapsamında kamuoyu ile paylaşılması gereken bilgi veya belgelerin çoğu, belediyeler tarafından yayımlanmamaktadır. Şeffaf ve hesap verebilir yönetim anlayışı ile bağdaşmayan bu durum, il belediyelerinde yönetimin hesap verme sorumluluğunun tam anlamıyla yerine getirilmediğini ortaya koymaktadır.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548636</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Secrecy, Right to information, Openness, Transparency, Municipality.</p>	<p>The subject of this article is to review the status of administration in Turkey on right to information through examining the municipality websites. In this study, websites of 51 municipalities in Turkey were analyzed in accordance with the sections of the Act of Basis and Principles for Right to Information. The results have revealed that all of the municipalities have some incompleteness on their websites in terms of right to information. Municipalities haven't published most of the information and documents that have to be published according to the Act yet. The results also have revealed that accountability haven't been put into practice by all means in municipalities and their status hasn't been compatible with the idea of transparent and accountable administration yet.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548636</p>	

*Bu çalışma, 6-7 Eylül 2018 tarihlerinde Lviv /UKRAYNA' da gerçekleşen 3. Uluslararası Rating Academy Kongresi: "Uygulamalı Bilimler" konulu kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Dünyada 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle yönetimin keyfi davranışlarına son verilmesi, yönetimde gizlilik, kapalılık, yozlaşma ve yolsuzlukların önlenmesine yönelik yeniden yapılanma çalışmaları kapsamında, yönetimde şeffaflık ve açıklık gereksiniminin ön plana çıktığı görülmektedir. Küreselleşme, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, bilgi çağı, insanların standartları ve eğitim düzeyindeki artış, yönetimde şeffaflık ve açıklık düşüncesinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Yönetimde açıklığın ve şeffaflığın hayata geçirilmesi, bir takım yönetsel araçların işlevsel bir şekilde çalışmasına bağlıdır. Bu araçlardan ilki, yönetimin karar alma süreci sonrasında vatandaşın bilgilendirmesini ifade eden bilgi verme ödevidir. Bilgi edinme hakkı, vatandaşın, yönetimin işlem ve eylemleri hakkında bilgi ve belge talep edebilmesini, dinlenilme hakkı ise yönetimin yerine getirdiği işlevlerden doğrudan veya dolaylı olarak menfaatleri etkilenenlerin dinlenmesini mümkün kılar. Bu ilkelerin tümü, yönetimin tüm işlemlerinin ve verdiği kararların gerekçeli olması ilkesini de beraberinde getirir. Son olarak, yönetimin, işlevlerini yerine getirirken uyması gereken kurallar bir yasa ile belirlenmeli ve bu yasa kamuoyu ile de paylaşılmalıdır.

Bilgi edinme hakkının hayata geçirilmesi, vatandaşların, idarenin eylem ve işlemleri ile ilgili bilgi sahibi olmasının kolaylaşmasını sağlamaktadır. Böylelikle idarenin faaliyetlerini yasal yoldan denetlemesinin önü açılmakta ve idarenin keyfi davranışları önlenmektedir. Bir başka açıdan bakıldığında, idarenin faaliyetleri hakkında yeterli bilgiye istediği anda sahip olabilen olan vatandaş, yönetime aktif olarak katılabilmekte ve yönetişim süreçleri etkin bir şekilde hayata geçirilebilmektedir. Bu gelişmeler, vatandaşlar açısından, demokratik eğilimlerin artması, devlet-vatandaş arası diyalog ortamının ve yakınlığın gelişmesi, vatandaşın devlete olan güveninin tesis edilmesi ve vatandaşın demokratik yollarla idareden hesap sormasının ve onu denetlemesinin önünün açılması olasılıklarını beraberinde getirmektedir. Devletler açısından ise, vatandaşlara bilgi edinme hakkının tanınması ve yönetsel süreçlere katılımlarının sağlanması, yönetimde etkinlik ve verimliliği sağlamaktadır. Ayrıca, gizliliğin ve kapalılığın önlenmesi ile hesap verebilirlik mekanizmalarının hayata geçirilmesi, toplum gereksinmelerine karşı hassas bir yönetim tarzını beraberinde getirmekte ve devletin meşruiyetini olumlu yönde etkilemektedir.

Demokratik rejimlerin vazgeçilmez unsurlarından sayılan bilgi edinme hakkı, açıklık ve şeffaflık ilkesi ile iç içedir. Açıklık ve şeffaflığın sağlanması ve idarenin eylem ve işlemlerini kamuoyunun bilgisine sunmasının en göze çarpan araçlarından birisi de web siteleridir. Dolayısıyla, bu çalışmanın literatür taramasını içeren ilk kısmında, öncelikle yönetimde gizlilik ve dışa kapalılık ile açıklık ve şeffaflık kavramlarına, açıklığın gelişimine ve bir açık yönetim aracı olarak bilgi edinme hakkına yer verilecektir. Çalışmanın uygulamaya dönük ikinci kısmında ise, Türkiye'deki İl Belediyelerinin web sayfalarında yer alması gereken ve Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik ile çerçevesi çizilen bilgiler analiz edilecektir.

2. YÖNETİMDE GİZLİLİK VE DIŞA KAPALILIK

Gizlilik, yönetimdeki bilgi, belge ve diğer verilerin açıklanmaması anlamına gelmektedir. Kapalılık ise, kamu kurum ve kuruluşlarının dıştan gelen her türlü etkiye karşı duyarsız kalmasını, çoğu işlem ve eylemlerinin dışardan görülememesini ve alınan kararların gerekçelerinin açıklanmamasını ifade eder. Kapalılık, yönetimin hizmet yürüttüğü çevre veya halka duyarsızlığını ifade ederken, gizlilik ise hem çevreye hem de yönetimin kendi içindeki kişi ve birimlere karşı izlediği bir politikadır (Eken, 1994: 28). Esasında gizlilik ve dışa kapalılık bir madalyonun iki yüzü gibidir. Dışa kapalı bir yönetim, esasen gizliliği de faaliyet

alanlarına göre genişletmekte ve bu tercih öncelikle vatandaşla ilişkileri etkilemektedir (Karaman ve Atak, 1996:111).

Gizliliğin, toplumların idari ve siyasi yönden kurumlaşmaya başlaması ile birlikte ortaya çıktığı söylenebilir. Gizliliğin kökenlerinin, kabile hayatındaki ihtiyar meclislerinin kapalı kapılar arkasındaki görüşmelerine kadar indiği, hükümet işlerinin monarkın sorumluluğunda olduğu yönetim anlayışında ise kurumlaştığı ifade edilmektedir (Eken, 1994: 26). Yönetimde gizlilik düşüncesinin kurumsallaşmasının çeşitli dayanakları bulunmaktadır. Bu dayanaklar arasında, hukuki gerekçeler kadar yönetim kültürü ve uygulamalarının da önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Gizliliğin dayanakları arasında kamunun bilgilendirilmesine yönelik mevzuat eksikliği, gizliliği esas alan yönetim uygulamalarının yerleşikliği, kamu görevlilerinin görüşlerini açıklamalarının kısıtlanması ön plana çıkmaktadır (Şengül, 2008: 9-14). Yönetim faaliyetlerinin gizli tutulmasında ve hatta gizliliğin hâkim bir yönetim kültürü haline gelmesinde belirleyici olduğu ifade edilen faktörler, devlet çıkarlarının zarar görmemesi, kamu yönetiminin dış çevreye karşı korunması, bürokratik gücün pekiştirilmesi ve kişilerin özel yaşam alanlarının korunması şeklinde sıralanabilir (Şengül, 2008: 5-8).

Demokratik ülkelerde şeffaflıkla gizlilik arasındaki ilişki, tartışılan konular arasındadır. Hangi yönetim faaliyetlerinin gizli, hangilerinin vatandaşlara açık olacağı, ülkelerin demokratiklik düzeyi ile bağlantılıdır (Şengül, 2008: 15). Gizlilik, halkın yönetime karşı memnuniyetsizliğini arttırmakta, kamu yönetimi ve halk arasındaki ilişkileri bozmakta, gerek devlet gerekse toplum açısından telafisi zor sonuçlar ortaya çıkarmaktadır (Eken, 2005: 22). Nitekim, demokrasisi gelişmiş ülkelerde açıklık ve şeffaflık kural haline getirilirken, gizlilik istisna olmaktadır (Şengül, 2008: 15; Hız ve Yılmaz, 2004: 40).

3. YÖNETİMDE AÇIKLIK VE ŞEFFAFLIK

Açıklık kavramı, yönetim biliminde, idari açıklık, yönetimde şeffaflık, günışığında yönetim, idari demokrasi gibi terimlerle ifade edilebilmektedir (Eken, 1994: 39; Fındıklı, 1996: 103). Bu terimler, yönetimde egemen olan gizli ve dışa kapalı uygulamalara karşı üretilen ve yönetim sistemlerindeki egemen anlayışa alternatif olarak ileri sürülen yeni bir yönetim düşüncesini ifade etmektedir. Açıklık, perdelerin kalkmasını ve arkasında olanların görünmesini, aleniliği, saklanan şeylerin bilinmesini ve anlaşılabilir olmayı ifade ederken; şeffaflık ise yönetim dilinde daha çok açıklığı tanımlar niteliktedir (Eken, 1994: 39). Daha net bir tanımla yapılacak olursa, yönetimde açıklık, vatandaşların devlet yönetimi hakkında gerekli bilgilere ulaşabilme haklarının anayasal ve yasal normlarla güvence altına alınmasıdır (Yıldırım, 2004: 17).

Yönetimde açıklık, bilgi almak/vermekten ibaret değildir. İlke, kamuoyunun, yönetimin eylem ve işlemleri hakkında bilgi sahibi olmasını, kararların nasıl ve kimler tarafından alındığının bilinmesini, yönetsel yerlerin, faaliyetlerin, dosyaların açık tutulmasını ve isteyenlerin herhangi bir faaliyete tanıklık etmesini gerektirir (Akıllıoğlu, 1991: 2; Eken, 1994: 25). Ayrıca açık yönetim, yönetimin karar ve işlemlerini yönetilenlere ayrıntılı olarak anlatmakla yetinmeyip, bunları tüm yönleriyle kamuoyunda tartışabilen ve bu tartışmaların sonucunda alınan kararları uygulamaya aktaran bir yönetim tarzıdır (Bilgin, 1995: 182). Halkın sorduğu sorulara cevap alabildiği ve yönetsel konuları tartışabildiği bu yönetim tarzında ilke, yönetimin cevap verebilirlik kapasitesini artırmaktır (Schedler, 1999: 14-15).

Yeni kamu yönetimi anlayışında, idarede toplanan bilgi ve belgelerin, halkın görüşüne ve kullanımına açık olması gerekliliği üzerinde durulmakta ve bunun aynı zamanda bilgi toplumunun da vazgeçilmez bir unsuru olduğu kabul edilmektedir (Hız ve Yılmaz, 2004: 40). Bu anlayışa göre, yönetimde açıklık, belirli amaçlara ulaşmada bir araç olarak görülmektedir. Açıklığın temel hedefi, yönetimin işleyişini iyileştirmek, halkla ilişkileri yumuşatmak/yönetim-

yönetilen ilişkilerini iyileştirmek-yakınlaştırmak ve yönetime daha demokratik bir nitelik kazandırmaktır (Eken, 1994: 43).

Yönetimde açıklık ve şeffaflık ilkelerinin başarılı bir şekilde uygulanmasının, hesap verebilirlik eğilimlerini harekete geçirmesi beklenmektedir (Fox, 2007: 663). Bu durum; politika belirleyiciler açısından, yolsuzluklarla mücadeleyi, karar alma süreçlerinin halka açık olmasını, iyi yönetim uygulamalarını, etkinlik ve etkililiği hayata geçirme gerekliliğini de beraberinde getirmektedir (Ball, 2009: 293).

3.1. Yönetimde Açıklık ve Şeffaflığın Gelişimi ve Önemi

Yönetimde açıklık/şeffaflık düşüncesi ve uygulamaları, 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, geleneksel idari sistemin tartışılmaya başlanmasıyla birlikte gelişme göstermiştir (Eken, 1994: 40). Ülkenin ilk defa Birleşmiş Milletler Evrensel Bildirgesi'nde iletişim özgürlüğü bağlamında ifade edildiği, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ise daha geniş bir şekilde yinlendiği görülmektedir. Her iki belgede de açıklık genel ilke olmakla birlikte kamu düzeni amacıyla ilkeye sınırlar getirilebileceği belirtilmiştir (Akıllıoğlu, 1991: 2).

Kamu yönetiminin işleyişinde gizlilik ilkesinden vazgeçilerek açıklık ve şeffaflık ilkelerinin tartışılmaya başlanmasının nedenleri arasında, kamu yönetiminin faaliyet alanının genişlemesi, devletin müdahaleci politikalarındaki artış, vatandaşların eğitim ve kültür düzeylerinde meydana gelen değişimler, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi, demokrasinin gelişmesi ve bireylere tanınan hak ve özgürlüklerin genişlemesi sonucu kamu otoritelerinin hak ve adalet konusunda duyarlı olma ve halkı anlama konusunda da açık olma gereksinimi duyması ve son olarak ulus üstü kurumların etkisi sayılabilir (Eken, 1994: 41-42; Şengül, 2008: 17-24).

80'li yıllar ile birlikte yönetimde açıklık ve şeffaflığın daha sık dile getirilmesinde ise, yöneten-yönetilen ayrımının yerini hizmet veren-hizmet alan ayrımına bırakması, yani zihniyet değişimi en belirgin rolü oynamaktadır (Yıldırım, 1998: 227). Yeni kamu yönetimi anlayışının egemenliği ile geleneksel yönetim anlayışının terk edilmesi gereksiniminin ortaya çıktığı ve küreselleşme, post modernizm, bilgi çağı, vatandaş odaklılık, demokrasi, katılım söylemleri ile açıklanan bu yeni dönemde, bireyselleşmenin ön plana çıkmasıyla bireyin, yönetimin aldığı kararlardan etkilenen (pasif) konumdan yönetsel kararlara katılan (aktif) konuma geçtiği görülmektedir. Dolayısıyla, yönetimde açıklık ile katılımcı yönetim anlayışının gelişmesi arasında bir doğru orantı vardır denilebilir.

Yönetimde açıklık ve şeffaflığın benimsenmesi, vatandaş ile devlet arasında bir ilişki ağı geliştirilmesini ve vatandaşın geri bildirimler alınmasını beraberinde getirmektedir. Bu ağ vasıtasıyla, vatandaş ile devlet/kamu yönetimi arasındaki mevcut kopukluklar ile çatışmaların azalması ve aşınan güven ortamının da yeniden tesis edilmesi mümkün gözükmektedir. Devlet-toplum ilişkilerinde dengenin sağlanmış olması, katılımcı demokrasinin yerleşmesi ile birlikte demokrasinin sorunsuz bir şekilde işlenmesini de beraberinde getirecektir.

Açıklık ilkesi, karışık işlerin düzenlenmesini, gizli kalmış muhtemel hukuk dışı davranışların açığa çıkmasını ve bunları sağlamaya yönelik bir çalışma ortamının oluşturulmasını öngörür (Eken, 1994: 40). Dolayısıyla açıklık, kamu kurumlarında görülen kapalılığın/gizliliğin özendirilebileceği hukuk çizgisi dışına çıkma eğilimlerini kısıtıcı, önleyici bir rol oynamaktadır (Güran, 1982: 103). Açıklık ilkesinin hayata geçirilmesi ile yönetim, yerine getirdiği işlevler hakkında bilgi sahibi olan vatandaşların denetimi (İyimaya, 2003: 42) ile karşı karşıya kalacak, böylelikle yozlaşma ve yolsuzluklar mümkün olduğunca engellenebilecektir.

Özellikle bilgi edinme hakkının gündeme gelmesi ile birlikte, yönetimde bir paradigma değişimini de beraberinde getirdiği ifade edilen (Roberts, 2000: 308) gizlilikten açıklığa

geçişin, yönetime güvenilirliği, inanılabilirliği, işlemlerinde ve işleyişinde objektifliği, dürüstlüğü, adilliği, isabeti, kararlılığı, ekonomiyi, etkinliği (Güran, 1982: 105), verimliliği, hesap verebilirliği, halkın bilgilendirilmesi ve yönetime katılımını sağlaması; yolsuzluk-yozlaşmaları ise en aza indirmesi beklenmektedir.

4. YÖNETİMDE AÇIKLIK VE ŞEFFAFLIĞIN ARACI OLARAK BİLGİ EDİNME HAKKI

Katılımcı demokrasinin ve şeffaf yönetimin en başta gelen unsurlarından, açık ve sorumlu yönetim ilkesine göre, yönetimlerin faaliyetlerin halkın gözü önünde yapılması ve yurttaşların istedikleri bilgilere ulaşabilmelerinin sağlanması gerekmektedir (İyimaya, 2003: 43; Uzun, 2005: 230). Bu nedenle, çoğulcu ve demokratik bir toplumda, kamu yararını ilgilendiren konularda bilginin kolayca erişilebilir olmasının önemi göz önüne alınarak, eşitlik ilkesi temelinde ve açıklık kurallarına uygun olarak, kabul edilebilir sınırlar içinde resmî belgelere daha fazla erişimin sağlanması gerekmektedir (Kaya, 2005: 189-190; Güran, 1982: 105). Bu açıdan bireylere, günümüzde artık temel demokratik insan hakları kategorisinde sayılan (Fox, 2007: 663) bilgi edinme hakkının tanınması önemli bir gelişmedir.

Bilgi edinme hakkı, bugüne kadar bürokratik gizliliğe bürünmüş, açık ve şeffaf olmayan kamu yönetimi kültürüne karşı gelişen toplumsal ve hukuki bir hareket (Ceylanoğlu, 2006: 62) olarak algılanmaktadır. Tansen (2006: 58-61), bilgiye erişim hakkının temel ilkelerini on başlık altında toplamıştır:

- İlk ilke olan azami ifşa, idarenin azami açıklama yükümlülüğünün olmasıdır. Bu ilke, kamu makamları tarafından sağlanan tüm bilgilerin açıklanmasının öngörüldüğü ilkedir. Azami ifşa ilkesinin ikinci bir görünümü daha vardır: sadece vatandaşın değil herkesin bilgi edinme hakkına sahip olduğu ilkesi.
- İkinci ilke yayınlama yükümlülüğüdür. Buna göre, yasal düzenlemelerle belirtilen hedeflere ulaşmak için, kamu kurumları tarafından kayda değer görülen belgelerin açıklanması gerekmektedir.
- Üçüncü ilke yönetimde şeffaflığı artırma ilkesidir. Toplum, sahip olduğu haklar konusunda bilgi sahibi olmalıdır. Dolayısıyla okuma yazma seviyesi dikkate alınarak, yasanın asgari düzeyde toplumun eğitimini kapsayan hükümlere yer verilmesi gerekmektedir. Diğer bir ilke olan “sır kültürüyle mücadele” de, “yönetimde şeffaflığı artırma” ilkesinin bir diğer görünümü olarak uluslararası metinlerde yer almaktadır.
- Dördüncü ilke olan İstisnaların sınırlandırılması sistemi ile kastedilen, kamu kurumlarının yapılan bütün başvurular, konusu bilgi edinme hakkının sınırları içine girecek dahi olsa, nedeni belirtilmek koşuluyla cevaplandırılmalıdır. Kamu yararına öncelik verilmesi bunun istisnası olabilir.
- Beşinci ilke, bilgiye erişimin usulü konusunda ilkeler belirlenmesidir. Buna göre öncelikle, başvuruların cevaplandırılması veya başvurunun reddedilmesi yasa ile öngörülen belirli zaman dilimleri içinde yapılmalıdır. Kamu kurumları kurumsal internet sayfalarını mutlaka güncellemeli ve şekillendirmelidir. İdari makamın kararına karşı yargı yoluna müracaat, yurttaşlar ve kamu kurumları için açık olmalıdır. Kamu kurumları vatandaşa yardım etmek için görevlendirilecek kişilerin eğitimini sağlamalı. Son olarak okuma yazma bilmeyen ve özürü bireylerin bilgiye erişim hakkını sağlayacak tedbirler alınmalıdır.
- Altıncı ilke ücretler ile ilgilidir. Buna göre, kamu kurumu tarafından sağlanan bilgiye erişim hakkının gelişebilmesi için ücretler, potansiyel uygulayıcıları caydırıcı yükseklikte olmamalıdır.
- Yedinci ilke, kamuya açık toplantılardır. Bu ilkeye göre, kamuyu ilgilendiren sorunları ele alan resmi toplantılar yapılmalıdır.

- Sekizinci ilke, ifşa yükümlülüğüne öncelik verilmesidir.
- Dokuzuncu ilke, ihbarda bulunan kişi ve kurumların korunmasıdır.
- Son ilkeye göre de başvuru sahibine kamu kurumu tarafından verilen cevabın doğru, yeterli, gerçekçi ve tatminkâr olması gerekmektedir.

Sayılan ilkelerden birçoğunun etkili bir şekilde uygulamaya aktarılmasında, kamu kuruluşlarının web siteleri de bilgi edinmede önemli bir araçtır. Dünyada internet kullanımının yaygınlaşması ile yönetimin bilgi verme ödevi daha net sorgulanır hale gelmiştir. İdarenin genel bir bilgi verme yükümlülüğü söz konusu olmamakla birlikte, Türkiye'de 2003 yılında yürürlüğe giren Bilgi Edinme Hakkı Kanunu uyarınca hazırlanan Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik (Yönetmelik, 2004), kamu kurumlarının internet sayfalarında yer vermeleri gereken bir takım bilgi ve belgeleri karara bağlamıştır. Çalışmanın uygulama kısmında, Türkiye'deki il belediyelerinin web sayfaları ilgili Yönetmelik hükümlerine göre incelenmiştir.

5. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bilgi teknolojilerinin ve internetin yaygınlaşmasıyla birlikte web sayfaları önemli bir araç haline gelmiştir. Kamu kurumlarının web sayfalarının vatandaşın bilgi edinme hak ve gereksinimini gözeterek düzenlenmesi gerekmektedir. Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik; kamu kurumlarının kurumsal internet sayfası üzerinden vatandaşların bilgisine sunmaları gereken zorunlu ve ihtiyari doküman ve bilgilerin neler olduğunu açıkça düzenlemiştir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de il belediyelerinin, Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik hükümleri uyarınca, web sitelerinde yer vermeleri gereken zorunlu ve ihtiyari bilgilerden hangilerine ne düzeyde yer verdiklerinin ortaya konmasıdır.

6. ARAŞTIRMANIN EVRENİ YÖNTEMİ VE SINIRLILIKLARI

Çalışma, 2017 yılında toplanan verilere dayanmaktadır. 2017 yılının Haziran-Ekim ayları arasında Türkiye'deki il belediyelerinin web siteleri, Bilgi Edinme Hakkı Kanununun 31. maddesi uyarınca hazırlanan Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik hükümleri çerçevesinde incelenmiştir. Değerlendirmenin sistematik şekilde yapılabilmesi için ilgili yönetmelikte yer alan ve belediyelerin web sayfalarında yer vermeleri gereken zorunlu ve ihtiyari kalemleri içeren bir form düzenlenmiştir. 51 il belediyesinin web siteleri, belirtilen tarih aralığında ziyaret edilerek, analiz formu üzerinde gerekli işaretlemeler yapılmış ve elde edilen sonuçlar tablolastırılarak yorumlanmıştır.

7. BULGULAR

Bilgi Edinme Hakkı Kanununun 31. maddesi uyarınca hazırlanan Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmeliğe göre, kurum ve kuruluşların web sayfalarında yer vermeleri gereken zorunlu Doküman ve belgeler aşağıdaki gibidir (md. 6);

- a) Görev ve hizmet alanlarına giren konulardaki bilgi veya belgelerin konularını ve bunların hangi birimde mevcut olduğunu ihtiva eden kurum dosya planları,
- b) Görev ve hizmet alanlarına giren konulardaki temel nitelikli karar ve işlemlerini, mal ve hizmet alımlarını, satımlarını, projelerini ve yıllık faaliyet raporları,
- c) Görev ve hizmet alanlarına giren konulardaki kanun, tüzük, yönetmelik, Bakanlar Kurulu kararı veya diğer düzenleyici işlemlerin neler olduğu, yayımlanmışsa hangi tarihli ve sayılı Resmî Gazetede yayımlandığını, görev ve hizmet alanlarıyla ilgili mevzuatın değişiklikleri işlenmiş hali.

Yönetmeliğe göre, “Bu Yönetmelik kapsamındaki kurum ve kuruluşlar, bu bilgileri tek tek birimler bazında, aynı kurumsal internet sayfası üzerinden; zorunlu hallerde kurumsal internet sayfasından link verilerek suretiyle birime ait internet sayfası üzerinden kamuoyunun bilgisine sunarlar” (md. 6).

Tablo 1. Kurumların İnternet Sayfalarında Bulunması Zorunlu Olan Bilgiler

	Bilgi Edinme Başvuru Butonu / Başvuru Formu ve E-Posta Adresi	Standart Dosya Planları	Temel Nitelikli Karar ve İşlemler		Mal ve Hizmet Alım/Satım İhaleleri	Projeler	Yıllık Faaliyet Raporları	Denetim Raporları	Görev ve Hizmet Alanına Giren Mevzuat
			Meclis Kararları	Encümen Kararları					
ADYAMAN	+	-	+	-	-	+	+	(4)	-
AFYONKARA.	+	+	+	-	(1)	+	+	+	(1)
AĞRI	-	-	-	-	(1)	+	-	-	-
AMASYA	+	-	+	-	+	-	+	+	-
ARTVİN	(1)	-	+	-	+	+	-	-	-
BİLECİK	+	-	(4)	-	+	+	-	-	-
BİNGÖL	+	-	+	(1)	(1)	-	+	-	+
BİTLİS	-	-	+	-	+	-	-	-	-
BOLU	+	-	-	-	+	+	+	-	-
BURDUR	-	-	+	+	-	-	-	-	-
ÇANAKKALE	+	-	+	+	+	+	+	-	+
ÇANKIRI	-	-	-	-	(1)	+	-	-	-
ÇORUM	+	-	+	-	+	(1)	+	-	+
EDİRNE	+	-	+	-	+	+	+	-	+
ELAZIĞ	+	-	+	-	+	+	+	-	+
ERZİNCAN	+	-	+	-	+	-	-	-	+
GİRESUN	+	-	+	-	+	+	+	-	+
GÜMÜŞHANE	+	(1)	-	-	+	+	-	-	-
HAKKARİ	-	-	+	-	+	-	-	-	-
ISPARTA	-	-	+	-	+	+	+	-	+
KARS	+	-	-	-	+	(1)	+	-	+
KASTAMONU	(3)	-	+	(1)	+	+	+	-	-
KIRKLARELİ	+	-	+	-	+	+	+	-	+
KIRŞEHİR	-	-	+	-	(4)	+	+	-	+
KÜTAHYA	(1)	+	+	-	+	+	+	-	-
MUŞ	-	-	+	-	+	+	+	-	-
NEVŞEHİR	+	-	-	-	+	+	-	-	+
NİĞDE	+	-	-	-	+	+	(4)	-	-
RİZE	+	-	+	-	+	+	+	-	+
SİİRT	+	-	+	-	+	-	+	-	-
SİNOP	(3)	+	+	-	+	-	+	-	+
SİVAS	+	-	+	-	+	+	+	-	+
TOKAT	(1)	-	-	+	+	+	-	-	-
TUNCELİ	-	-	+	-	+	+	-	-	+
UŞAK	-	-	-	-	+	+	+	-	+
YOZGAT	+	-	+	+	+	+	-	-	+
ZONGULDAK	+	-	+	+	+	+	+	-	+
AKSARAY	+	-	-	-	+	+	+	-	-
BAYBURT	+	-	+	-	+	(1)	(4)	-	-
KARAMAN	+	-	+	-	+	-	+	(4)	+
KIRIKKALE	-	-	+	+	+	+	(4)	-	-
BATMAN	(2)	-	+	-	-	+	(4)	-	+
ŞIRNAK	-	-	+	-	+	+	-	-	-
BARTIN	-	-	-	-	+	-	+	-	-
ARDAHAN	+	-	+	-	+	+	-	-	-
İĞDIR	+	-	+	-	(1)	-	(1)	-	+
YALOVA	+	-	+	-	+	-	-	-	-
KARABÜK	(3)	-	+	-	+	+	-	-	-
KİLİS	-	-	+	-	-	+	+	-	-
OSMANİYE	-	-	+	(1)	-	+	+	-	-
DÜZCE	+	-	(4)	-	+	+	+	-	+

1: Bağlantı çalışmıyor/hatalı yönlendirme/sayfa boş

2: BİMER sayfasına yönlendirme

3: Üyelik şartı

4: Eski tarihli doküman mevcut olduğu halde güncel doküman mevcut değil

Tablo 1’de, Yönetmelik hükümleri çerçevesinde, kurumların internet sayfalarında yer alması zorunlu olan hususların, il belediyelerinin internet sayfalarında yer alma durumları gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde; özellikle standart dosya planları, encümen kararları ve denetim raporlarının, belediyelerin büyük bir çoğunluğu tarafından internet sayfalarında yayımlanmadığı görülmektedir. Yine yönetmelik gereği internet sayfalarında yer alması gereken meclis kararları, projeler, ihale ilanları ve mevzuat gibi yayımlanması zorunlu unsurlar da birçok belediye tarafından kamuoyu ile paylaşılmamaktadır. 13 il belediyesinin internet sayfasında ise, bilgi edinme başvurusunu sağlamaya yönelik başvuru butonu veya formu bulunmamaktadır.

Yönetmeliğe göre, kurum ve kuruluşların, bilgi edinme hakkının etkin olarak kullanılabilmesi ve bilgi edinme başvurularından kaynaklanan iş yükünün en aza indirilebilmesi amacıyla, web sayfaları üzerinden vatandaşların bilgisine sunabilecekleri ihtiyari bilgi ve veriler aşağıdaki gibidir (md. 7):

- a) Teşkilat yapısı, görevler, bütçe, gelir ve giderler hakkındaki bilgi veya belgeler,
- b) Personel sayısı ve statüleri hakkındaki bilgiler,
- c) Verilen hizmetlere ilişkin bilgiler,
- d) Karar alma, hizmet sunma ve politika oluşturma yöntemlerine ilişkin bilgiler,
- e) Kamuyu etkileyen kararlar ve gerekçeleri, politikalar, bunlar hakkında idare tarafından yapılan değerlendirmeler ve bu kararların alınmasına dayanak teşkil eden temel bilgiler ve veriler,
- f) Kayıt, dosyalama ve arşiv düzeninin tanıtımına ilişkin bilgiler,
- g) Şikâyet ve başvuruların yapılma usulü ve verileceği merci veya yetkili kişi hakkında bilgiler,
- h) İstatistik veriler, araştırma raporları, makaleler ve diğer belgeler.

Tablo 2. Kurumların İnternet Sayfalarında Bulunması İhtiyari Olan Bilgiler

	Teşkilat Yapısı	Görevler	Bütçe Gelir ve Giderleri Hakkında Bilgi ve Belgeler	Personel Sayısı ve Statüleri	Verilen Hizmetlere İlişkin Bilgiler	Kamuyu Etkileyen Kararlar ve Gerekçeleri	Kayıt, Dosyalama ve Arşiv Düzeninin Tanıtımı	Şikâyet ve Başvuruların Yapılma Usulü	İstatistik Veriler, Araştırma Raporları, Makaleler vd. Belgeler
ADYAMAN	+	+	+(2)	+(2)	+	-	-	+	+
AFYONKARA.	+	-	+	+(2)	+	+	-	+	+
AĞRI	-	-	-	-	-	-	-	-	-
AMASYA	+	+(2)	+(2)	+(2)	+	-	-	-	+
ARTVİN	+	-	-	-	+	-	-	-	-
BİLECİK	+	+(2)	+(2)	+(2)	+	-	-	-	-
BİNGÖL	+(2)	+(2)	+(2)	+(2)	+	-	-	+	+
BİTLİS	-	-	-	+(2)	-	-	-	+	-
BOLU	+	+(2)	+(2)	-	+	-	-	+	+
BURDUR	+	-	-	-	-	-	-	+	-
ÇANAKKALE	+	+(2)	+	+(2)	+	-	-	+	+
ÇANKIRI	+	+	-	-	+	-	-	+	-
ÇORUM	+	+	+(2)	+(2)	+	-	-	+	+
EDİRNE	+	+(2)	+(2)	+(2)	+	+	-	+	+
ELAZIĞ	+	+	+(2)	+(2)	+	-	-	+	+
ERZİNCAN	+	+	-	-	+	-	-	+	+
GİRESUN	+(2)	+(2)	+(2)	+(2)	-	-	-	-	+
GÜMÜŞHANE	+	+	-	-	+	-	-	+	-
HAKKARİ	+	-	-	-	+	-	-	+	-
ISPARTA	-(1)	+(2)	+(2)	+(2)	+	-	-	-	+
KARS	+	+	+(2)	+(2)	+	-	-	+	+
KASTAMONU	+	+(2)	+(2)	+(2)	+	+	-	+(3)	+
KIRKLARELİ	+	-	-	-	+	-	-	+(3)	-
KİRŞEHİR	+(2)	+(2)	+(2)	+(2)	+	-	-	+	+
KÜTAHYA	+	+	+	+(2)	+	-	-	+	+
MUŞ	-	-	-	-	+	-	-	-	+
NEVŞEHİR	+	+	+	+(2)	-	-	-	+	+
NİĞDE	+	-	-	-	+	-	-	+	-
RİZE	+	+	+(2)	+(2)	+	-	-	+	+
SİİRT	-	-	-	-	-	-	-	+	275
SİNOP	+	-	-	-	-	-	-	+(3)	-
SİVAS	+	+(2)	+(2)	+(2)	+	-	-	+	+
TOKAT	-	+	-	-	+	-	-	+	-
TUNCELİ	+	-	-	-	+	-	-	-	-
UŞAK	+	-	-	-	+	-	-	+(3)	-
YOZGAT	+	+	-	-	+	-	-	+	+
ZONGULDAK	+	+	+	+(2)	+	+	-	-	+
AKSARAY	+	-	+	+(2)	+	-	-	+	+
BAYBURT	-	-	-	-	+	-	-	+	-
KARAMAN	+	+(2)	+(2)	+(2)	+	-	-	+(3)	+
KIRIKKALE	+	-	+	-	+	-	-	+(3)	-
BATMAN	+	-	-	-	+	-	-	+(3)	-
ŞIRNAK	-	-	-	-	+	-	-	+	-
BARTIN	+	+(2)	+	+(2)	+	-	-	-	+
ARDAHAN	+	-	-(4)	-	+	-	-	+	-
IĞDIR	+	+	-	-	-	-	-	+	-
YALOVA	+	-	+(2)	-	+	-	-	+	-
KARABÜK	+	+	+(2)	+(2)	+	+	-	+(3)	+
KİLİS	+	-	-	-	+	-	-	-	-
OSMANIYE	-	-	-	-	+	-	-	+(3)	-
DÜZCE	+	+	+	+(2)	+	-	-	+	+

1: Bağlantı çalışmıyor/hatalı yönlendirme/sayfa boş

2: Performans Programı/Faaliyet Raporu içerisinde yer verilmiş

3: Üyelik şartı

4: Eski tarihli doküman mevcut olduğu halde güncel doküman mevcut değil

Tablo 2’de, Yönetmelik hükümleri çerçevesinde bilgi edinme başvurularından kaynaklanan iş yükünün en aza indirilebilmesi amacıyla yayımlanabilecek diğer bilgi ve belgelerin, il belediyelerinin internet sayfalarında yer alma durumları gösterilmektedir. İhtiyari olarak yayımlanabilecek olan bilgilerden görevler, bütçeye ilişkin bilgi ve belgeler ile personel sayıları ve statülerine ilişkin bilgi ve belgeler genellikle internet sayfalarında doğrudan

yayımlanmamış, bu bilgilere performans veya faaliyet raporları içerisinde yer verilmiştir. Teşkilat yapısı, şikâyet başvuru yolları ve verilen hizmetlere ilişkin bilgiler, tüm il belediyelerinin internet sayfalarında bulunmamakla birlikte, bu bilgi ve belgelere yer veren belediyeler çoğunluktadır. İl belediyelerinin birçoğunun internet sayfalarında, istatistik veya araştırma raporu gibi bilgi ve belgeler yer almamaktadır. Kamuoyunu etkileyen kararların gerekçelerine yer veren belediye sayısı oldukça az iken; kayıt, dosyalama ve arşiv düzeninin tanıtımına ilişkin bilgileri kamuoyu ile paylaşan belediye bulunmamaktadır.

8. SONUÇ

Türkiye'de 51 il belediyesinin internet sayfaları üzerinde yapılan incelemede, Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik hükümleri gereğince bulunması zorunlu olan unsurların tamamına internet sayfasında yer veren belediye bulunmadığı tespit edilmiştir. Ağrı ve Çankırı Belediyelerinin internet sayfalarında ise, zorunlu olarak bulunması gereken unsurlardan yalnızca projeler yer almaktadır. Yönetmelik hükümleri çerçevesinde yapılan incelemede dikkat çeken bir başka husus da, sayfasında bilgi edinme başvurusuna yer vermeyen belediyelerin sayısıdır. 51 il belediyesinin 18'inin internet sayfasında, bilgi edinme başvuru butonu veya başvuru formu bulunmamaktadır. Bu 18 belediyenin yanı sıra; Kastamonu, Sinop ve Karabük Belediyelerinin internet sayfalarında bilgi edinme başvuru butonu yer almakla birlikte, başvuruda bulunabilmek için üyelik zorunlu tutulmuştur. Batman Belediyesi ise, bilgi edinme başvurusu için Başbakanlık İletişim Merkezi (BİMER) sayfasına yönlendirmektedir. Zorunlu unsurların geri kalanı incelendiğinde;

- Standart Dosya Planlarının 48;
- Meclis Kararlarının 13;
- Encümen Kararlarının 45;
- Mal ve hizmet alım/satım ihalelerinin 11;
- Projelerin 15;
- Yıllık Faaliyet Raporlarının 22;
- Denetim Raporlarının 49;
- Görev ve hizmet alanına giren konulara ilişkin mevzuatın ise 28 belediyenin internet sayfasında yer almadığı görülmüştür.

Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik hükümleri gereğince zorunlu kılındığı halde; standart dosya planları yalnızca 3 (Afyonkarahisar, Kütahya ve Sinop), denetim raporları ise yalnızca 2 (Afyonkarahisar ve Amasya) belediye tarafından internet sayfasında yayımlanmıştır. Belediye meclisince alınan kararlar 38 belediyenin sayfasında yer alırken, encümen kararlarına yer veren belediye sayısı 6'dır (Burdur, Çanakkale, Tokat, Yozgat, Zonguldak ve Kırıkkale).

Yönetmelik, zorunlu unsurların yanı sıra, kamu kurum ve kuruluşlarının ihtiyari olarak yayımlayabileceği bilgi ve belgeleri de düzenlemiştir. İhtiyari olarak yayımlanabilecek bilgi veya belgelerin hiçbirine yer vermeyen tek belediye Ağrı Belediyesi iken; belgelerin tamamına yer veren belediye bulunmamaktadır. İhtiyari olarak yayımlanabilecek bilgi ve belgeler arasında sayılan "kayıt, dosyalama ve arşiv düzeninin tanıtımı" ise, hiçbir belediyenin sayfasında yer almamaktadır. Bununla birlikte; ihtiyari olarak yayımlanabilecek belirtilen bu bilgi ve belgeler, genellikle internet sayfalarında doğrudan yer almamış, ilgili belediyelerin Performans Programları veya Faaliyet Raporları içerisinde yayımlanmıştır. Örneğin personel sayı ve statülerini paylaşan 25 belediyenin tamamı, bu verilere performans programı veya faaliyet raporları içinde yer vermiştir. Benzer şekilde; istatistiki veriler, araştırma raporları vb. unsurlara 27 belediye internet sayfasında yer verirken, bu belgeleri performans programı veya

faaliyet raporu dışında yayımlayan belediye sayısı yalnızca 7'dir (Amasya, Bolu, Elazığ, Erzincan, Muş, Yozgat ve Karaman). Yine aynı şekilde; 29 belediyenin internet sayfasında görevler bölümü yer almış, bu bilgilere 13 belediye performans programı/faaliyet raporları içinde yer vermiştir. Bütçe gelir ve giderlerine ilişkin belgeleri yayımlayan 26 belediyenin 17'si, bu belgeleri performans programı veya faaliyet raporu içerisinde yayımlamıştır. Her ne kadar belediyelerin internet sayfaları aracılığıyla bu bilgi ve belgelere ulaşılabilir olsa da bu erişim doğrudan sağlanamamaktadır. İnternet sayfalarında yer alabileceği belirtilen bu bilgi ve belgelerin; doğrudan internet sayfasında değil çeşitli dokümanların içerisinde yer alması, bilgiye erişimi zorlaştırıcı bir etki yaratacaktır. Belediyelerin birçoğu, kamuyu etkileyen kararlarının gerekçelerini de kamuoyu ile paylaşmamıştır. 51 il belediyesinin 46'sı, internet sayfalarında bu belgelere yer vermemiş olup, alınan kararların gerekçeleri yalnız 5 il belediyesi (Afyonkarahisar, Edirne, Kastamonu, Zonguldak ve Karabük) tarafından internet sayfasında yayımlanmıştır. İhtiyari olarak yayımlanabilecek diğer bilgi ve belgelerden; teşkilat yapısı 9, verilen hizmetlere ilişkin bilgiler 8, şikâyet ve başvuruların yapılma usulü, ilgili merci veya yetkili kişi 11 belediyenin sayfasında yer almamıştır. Bunun yanı sıra 9 belediyenin internet sayfasında şikâyet ve başvuru yapılabilmesi için üyelik şartı bulunmaktadır.

Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik hükümleri çerçevesinde 51 il belediyesinin internet sayfası üzerinde yapılan inceleme; oranı değişmekle birlikte tüm il belediyelerinin bilgi edinme hakkı bağlamında eksikleri olduğunu ortaya koymuştur. Bilgi edinme hakkı kapsamında kamuoyu ile paylaşılması zorunlu olan veya ihtiyari olarak paylaşılması mümkün olan bilgi veya belgelerin çoğu, belediyeler tarafından yayımlanmamaktadır. Şeffaf ve hesap verebilir yönetim anlayışı ile bağdaşmayan bu durum, yönetimin hesap verme sorumluluğunun tam anlamıyla yerine getirilmediğini ortaya koymaktadır. Belediyeler, mevzuat gereği zorunlu tutulmasına rağmen, temel nitelikli kararlarını, ihale süreçlerini, projelerini, faaliyet raporlarını ve denetim raporlarını kamuoyu ile paylaşmaktan kaçınmaktadır. Bu durum, Bilgi Edinme Hakkı Kanununun amaçları arasında sayılan açıklık ilkesi ile bağdaşmamakta, yasal düzenlemelere rağmen birçok kritik sürecin gizlilik içinde yürütüldüğünü ortaya koymaktadır. Yönetimin hesap verme sorumluluğunun yerine getirilmediği ve yasal düzenlemelere rağmen yönetsel süreçlerin fiilen gizlilik içinde yürütüldüğü mevcut durumda; bilgi edinme hakkının tam anlamıyla kullanılabileninden bahsetmek oldukça zordur. Bilgiye erişimin kısıtlanması ve hatta engellenmesi, aynı zamanda yönetime katılımın, dolayısıyla yönetişimin önünde ciddi bir engel niteliğindedir.

KAYNAKÇA

- AKILLIOĞLU, T. (1991), “Yönetimde Açıklık-Gizlilik ve Bilgi Alma Hakkı”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 46, Sayı 3-4, Haziran-Aralık.
- BALL, C. (2009), “What is Transparency”, Public Integrity, Vol. 11, Issue 4, ss. 293-308.
- BİLGİN, K. U. (1995), “Kamu Yönetiminde Kaliteli Hizmet Anlayışı”, Kamu Yönetimi Disiplin Sempozyumu Bildirileri, Cilt 1. TODAİE, Ankara.
- CEYLANOĞLU, N. (2006), “Vatandaşın Değerlendirmesi”, Vatandaşın Bilgi Edinme Hakkı Uluslararası Konferansı Konferans Tutanakları, İstanbul: TESEV Yayınları.
- EKEN, M. (2005), “Gizlilik Geleneğinden Şeffaf Yönetime Doğru”, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 38, Sayı 1, ss. 113-130, TODAİE, Ankara.
- EKEN, M. (1994), “Kamu Yönetiminde Gizlilik Geleneği ve Açıklık İhtiyacı”, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 27, Sayı 2, ss. 25-54.
- FINDIKLI, R. (1996), “Yönetimde Açıklık-Açık Yönetim”, Türk İdare Dergisi, Yıl:68, Sayı 412, Eylül, ss. 103-110.
- FOX, J. (2007), “The Uncertain Relations Between Transparency and Accountability”, Development in Practice, Volume 17, Issue 4-5, ss. 663-671.
- GÜRAN, S. (1982), “Yönetimde Açıklık”, İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, Cilt 3, Sayı 1-2, ss. 101-112.
- HIZ, Y. ve YILMAZ Z. (2004), Bilgi Edinme ve Dilekçe Hakkı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- İYİMAYA, A. (2003), “Bilgi Edinme ve Verilere Ulaşma Özgürlüğü”, Ankara Barosu Dergisi, Yıl: 61, Sayı 1, ss. 41-47.
- KARAMAN, Z. T. ve ATAK Ş. (1996), “Kamu Yönetiminde Gizlilik Faktörünün Çevre Korumacı Politikalara Etkisi”, Türk İdare Dergisi, Yıl 68, Sayı 412, ss. 111-129.
- ŞENGÜL, R. (2008), Bilişim Çağında Şeffaf Yönetim, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- KAYA C. (2005), “Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Resmî Belgelere Erişme Konusunda Üye Devletlere Tavsiye Kararı Rec (2002) 2”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Yıl 18, Sayı 58, Mayıs-Haziran, ss. 189-194.
- ROBERTS, A., S. (2000), “Less Government, More Secrecy: Reinvention And The Weakening of Freedom of Information Law”, Public Administration Review, Volume 60, Issue 4, July/August, ss. 308–320.
- SCHEDLER, A. (1999), “Conceptualizing Accountability”, The Self-Restraining State: Power and Accountability in New Democracies, Ed. Andreas Schedler, Larry Diamond and Marc F. Plattner ss. 13-28, Lynne Rienner Publishers, Colorado.
- TANSEN, A. (2006), “Bilgi Edinme Hakkının Evrensel İlkeleri”, Vatandaşın Bilgi Edinme Hakkı Uluslararası Konferansı Konferans Tutanakları, TESEV Yayınları İstanbul.
- UZUN T. (2005), “Kamu Yönetiminde Değişim ve Bilgi Edinme Hakkı”, S.Ü.İ.İ.B.F. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Yıl 5 Sayı 9, Nisan, ss. 229-256.
- YILDIRIM, İ. (2004), “Kamu Yönetiminde Açıklık ve Bilgi Edinme Hakkı Kanunu”, Hukuk ve Adalet, Sayı 2, ss. 79-95.
- YILDIRIM, R. (1998), “İdare Hukuku Açısından Bilgi Edinme Hak ve Özgürlüğü”, Başbakanlık İdari Usul Kanunu Hazırlığı Uluslararası Sempozyumu, Ankara.
- Yönetmelik (2004), Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik, T.C. Resmî Gazete, Sayı: 25445.

KÜRESEL ENERJİ TALEBİNDE KONVANSİYONEL OLMAYAN KAYNAKLARIN ROLÜ*

THE ROLE OF NON-CONVENTIONAL SOURCES IN THE GLOBAL ENERGY DEMAND

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed ORAL
Karabük Üniversitesi Coğrafya Bölümü,
E-mail: muhammedoral@karabuk.edu.tr

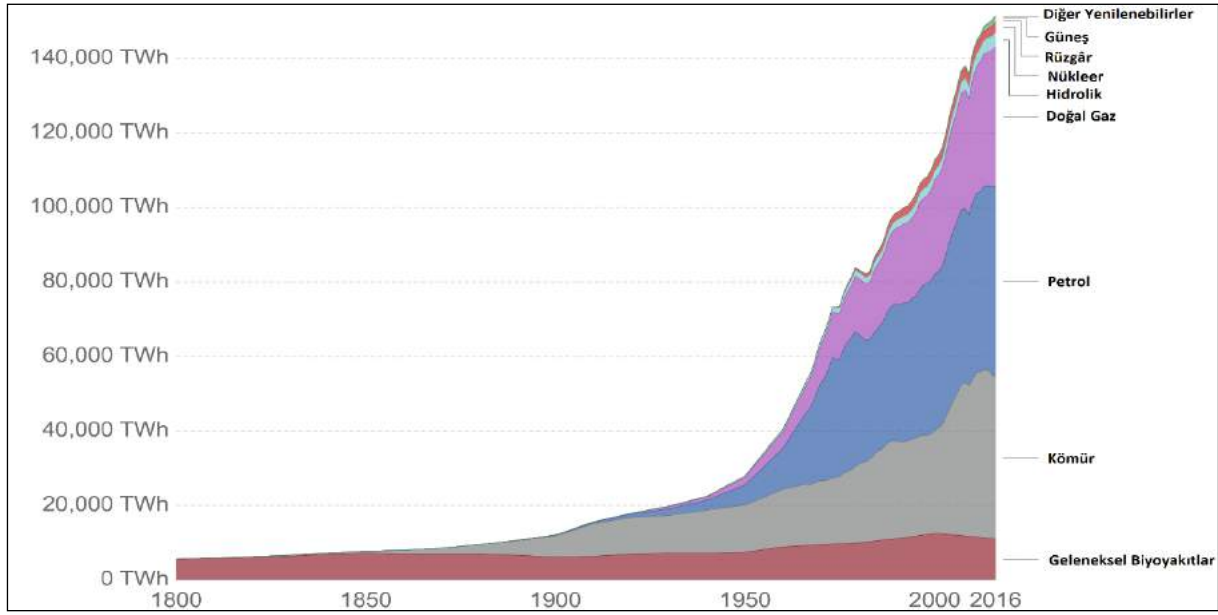
MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Küresel Enerji Talebi, Konvansiyonel Olmayan Kaynaklar, Kaya Gazı, Kaya Petroli</p>	<p>Küresel enerji talebi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı düzeylerde olmasına rağmen sürekli bir artış içindedir. BP 2018 verilerine göre dünya birincil enerji tüketimi bir önceki yıla göre %2,2 artışla 13,5 milyar TEP olarak gerçekleşmiştir. Bu artışa karşın dünya enerji tüketiminde %87'lik bir paya sahip olan fosil yakıtların coğrafi dağılışı simetrik bir görünüme sahip değildir. Bu yüzden artan enerji talebi, petrol ve doğal gaz gibi fosil yakıtların (kömür, petrol ve doğal gaza göre daha düzenli bir coğrafi dağılışa sahiptir) bulunduğu sahalarda uluslararası sorunları da beraberinde getirmektedir. Her ne kadar yenilenebilir enerjilerin yıldan yıla dünya enerji üretimindeki payları artsa da projeksiyonlara göre daha otuz, kırk yıl boyunca toplam enerji tüketiminde fosil yakıtların baskınlığı sürecektir. Bu bağlamda farklı enerji kaynakları, özellikle enerji tüketimi ve enerji bağımlılığı yüksek ülkeler açısından stratejik bir öneme sahiptir. Bu noktada da kaya gazı ve kaya petrolü gibi konvansiyonel olmayan (geleneksel yöntemler dışında yeni üretim teknikleri ile elde edilen) kaynaklar da enerji talebinin karşılanmasında etkin bir potansiyele sahiptir. Özellikle 2000'li yılların başından itibaren ABD kaya gazı ve kum petrolü ile ilgili önemli yatırımlar gerçekleştirmiş ve Orta Doğu'ya olan kaynak bağımlılığını azaltarak enerji politikalarını yönlendirebilecek seviyede olumlu sonuçlara ulaşmıştır. Bu yatırımlar sayesinde ABD doğal gaz fiyatlarını 10 yıl öncesine göre kayda değer miktarlarda düşürmüştür. Ayrıca BP projeksiyonuna göre ABD 2035'te toplam gaz üretiminin dörtte üçünü kaya gazından elde edecektir. Bunun yanında; ABD, Kanada, Çin ve Arjantin kaya gazı ve kum petrolünü ticari olarak değerlendiren ülkelerdir. EIA 2040 enerji projeksiyonlarına göre kum petrolü üretiminin günde 10 milyon varil düzeyine ulaşması beklenmektedir. Cezayir, Avustralya, Kolombiya, Meksika ve Rusya başta olmak üzere birçok ülkede şeyl kaynak araştırmaları devam etmektedir. Diğer yandan ABD Enerji Bakanlığına göre 42 ülkede toplam 345 milyar varil kaya petrolü bulunmaktadır. Çalışmada konvansiyonel olmayan enerji kaynaklarının küresel enerji sistemi içerisindeki mevcut ve olası rolü tartışılmıştır. Araştırmada nicel yöntem kullanılmıştır.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548637</p>	

*Bu çalışma, 6-7 Eylül 2018 tarihlerinde Lviv /UKRAYNA' da gerçekleşen 3. Uluslararası Rating Academy Kongresi: "Uygulamalı Bilimler" konulu kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Global Energy Demand, Non-Conventional Sources, Shale Gas, Shale Oil</p>	<p>Global energy demand is continuously on the rise although it is observed at different levels in developed and developing countries. According to BP 2018 data, the primary energy consumption of the world has been 13.5 billion TEP showing an increase of 2.2% compared to the previous year. Despite this, the geographical distribution of the fossil fuels having a share of 87% in the world energy consumption is not symmetrical. For this reason, the increasing energy demand has brought along international problems in the areas where fossil fuels such as oil and natural gas are used (coal has a more regular geographical distribution compared to oil and natural gas). Although the share of renewable energies in the world energy consumption has increased year by year, fossil fuels will be predominant in the total energy consumption for the next 30 or 40 years according to the estimations. So, different energy sources are of strategic importance for especially countries having a high energy consumption and energy dependence. In this regard, non-conventional sources (produced through new techniques other than conventional methods) such as shale gas and shale oil have a very effective potential in covering the energy demand. Since the beginning of 2000s, the USA has made significant investments in shale gas and oil sand and reached positive enough results to divert its energy policies by reducing its resource dependence on the Middle East. Thanks to these investments, the natural gas prices have declined considerably compared to 10 years ago, in the USA. Besides, the country will obtain the ¾ of its total gas production from shale gas in 2035 according to the estimation of BP. The USA, Canada, China and Argentine have increased the value of shale gas and shale oil in commercial terms. According the EIA 2040 energy projections, the production of oil sand is expected to reach 10 million barrels a day. Shale resource investigations are continued in many countries, principally Algeria, Australia, Colombia, Mexico and Russia. The U.S. Ministry of Energy indicates that there are 345 billion barrels of shale oil in total, across 42 countries. In this study, the current and possible role of non-conventional energy sources in the global energy system is discussed. Quantitative methods were used in the study.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548637</p>	

1. GİRİŞ

Küresel enerji talebi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı düzeylerde olmasına rağmen sürekli bir artış içindedir. BP 2018 verilerine göre dünya birincil enerji tüketimi bir önceki yıla göre %2,2 artışla 13,5 milyar TEP olarak gerçekleşmiştir. Nüfus artışı, ulusal-bölgesel ve küresel ekonomilerin büyümesi, kentleşme, teknolojik ilerlemeler, refah artışı gibi sebepler enerji tüketimini yıldan yıla arttırmaktadır. 1800’lü yıllardan itibaren üretim biçimlerinin değişmeye başlaması ve seri üretim kabiliyeti ekonomik sistemlerini de değiştirmiş ve daha çok tarıma, ticarete dayalı olan ekonomiyi sanayi odaklı bir yapıya kavuşturmuştur. Sanayi Devriminin arka planını oluşturan bu süreç gelişmiş ve geri kalmış olarak iki dünya ortaya çıkarmış ve gelişmiş olarak adlandırılan ülkeler öncülüğünde yeni bir ekonomik yapıyı getirmiştir. Bu anlamda dünya enerji tüketimi 1800’lerden itibaren kaynaklar bazında talep ve tüketim farklı olmak üzere sürekli bir artış yaşamıştır Şekil 1.

Şekil 1. Kaynaklar Bazında Dünya Enerji Tüketimi (TW/h) (1800-2016)

Kaynak: Ritchie and Roser, 2018

Görüldüğü gibi biyoyakıt kullanımı yaklaşık değerler olmak üzere toplam küresel enerji tüketiminde payını korumaktadır. Bu durum, odun, bitkisel ve hayvansal atıkların oluşturduğu klasik biyokütle ile enerji ormancılığı, orman endüstrisi atıkları, ağaç endüstrisi atıkları, enerji tarımı ürünleri, tarımsal bitkisel atıklar, tarımsal hayvansal atıklar, tarımsal endüstri atıkları, kentsel atıklarının oluşturduğu modern biyokütle kaynaklarının kullanımıyla ilgilidir ki klasik biyokütle kaynakları daha çok gelişmekte ve geri kalmış ülkelerde (örneğin Hindistan), modern biyokütle kaynakları ise daha çok gelişmiş ülkelerde kullanılmaktadır (örneğin Finlandiya). Hidrolik enerji zaten 1900'lerin başından itibaren kullanılan bir yenilenebilir enerji kaynağıdır. Diğer yenilenebilir kaynaklar ile nükleer enerjinin kullanımı ise gelişmiş ülkeler öncülüğünde petrol krizleri sonrası (enerji güvenliği kaygıları getirmiştir) ve küresel iklim değişimi kaygıları nedeniyle 1980'lerle birlikte artış göstermiştir/göstermeye devam etmektedir. Kömürün kullanımı Sanayi Devrimiyle birlikte hızla yükselirken, petrolün kullanımı ise 1900'lü yıllarda benzinli ve dizel motorların icadıyla ve savaş gemilerinde kullanımının kömüre göre çok daha avantajlı olmasından dolayı talep ve tüketim noktasında devamlı artmıştır. Doğal gaz ise 1930'lu yıllarda ABD'de ticari olarak kullanılmaya başlanmıştır. Süreç içinde, kullanım kolaylığı ve temiz bir fosil yakıt olmasının da getirmiş olduğu avantajla tüketim değerleri de sürekli artmıştır.

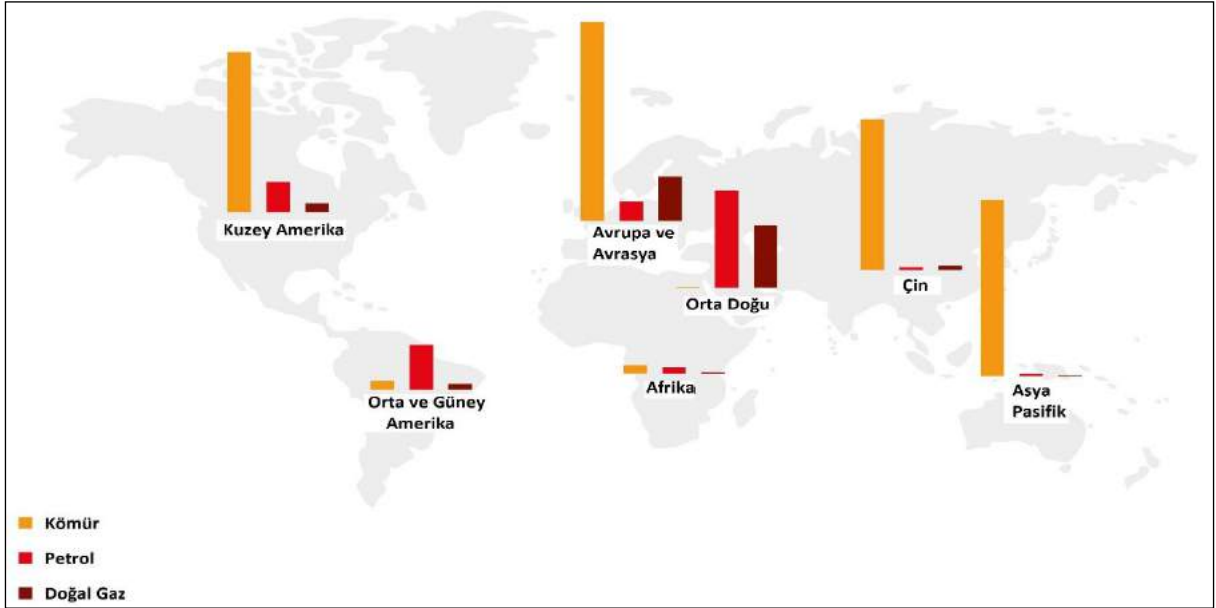
Bununla birlikte fosil yakıtların kullanımının küresel iklim değişiminde en önemli belirleyicilerden biri olduğu öne sürülmektedir. Öyle ki 1973 ve 1979'da yaşanan petrol krizleri ile küresel iklim değişimi ve çevresel kaygılar özellikle gelişmiş ekonomiler için farklı enerji kaynaklarına yönelmeyi zorunlu kılmıştır. Bu anlamda nükleer ve hidrolik enerji haricindeki yenilenebilir kaynaklar küresel enerji sistemi içerisinde kayda değer bir paya sahip olmaya başlamıştır. Diğer taraftan her ne kadar ABD'de 1970'lerde (ilk çalışmalar 1950'lerde) endüstriyel ölçekte kaya gazı üretimi gerçekleşse de petrol fiyatlarının kriz sonrasında dengelenmesi ve nükleer enerji ile yenilenebilir kaynaklardaki gelişmeler 2000'li yılların başına kadar konvansiyonel olmayan kaynaklardan yararlanma sürecini ötelemiştir.

Bu bağlamda ele alındığında küresel enerji sisteminin dönüşümünde öne çıkan belirleyiciler şunlardır; *petrol krizleri, küresel iklim değişimi ve çevresel kaygılar, fosil yakıt rezervlerinin azalması (mevcut işletilen rezervler dahilinde), enerji güvenliği kaygıları/fosil yakıt açısından sınırlı rezervlere sahip ülkelerin yüksek bağımlılık oranları ve artan enerji*

talepleri, nükleer enerjinin öneminin artması, petrolün ve buna bağlı olarak da doğal gazın jeopolitik gelişmelere ve upstream (araştırma-üretim) yatırımlarına bağlı olarak istikrarsız bir fiyat yapısının olması.

Coğrafi dağılışı ve jeopolitik odağında değerlendirildiğinde ise dünya enerji talebindeki artışa karşın dünya enerji tüketiminde %87'lik bir paya sahip olan fosil yakıtların (özellikle petrol ve doğal gaz) coğrafi dağılışı simetrik bir görünüme sahip olmayıp çok daha sınırlı coğrafyalarda buldukları görülmektedir. Bu yüzden artan enerji talebi, petrol ve doğal gaz gibi fosil yakıtların (kömür, petrol ve doğal gaza göre daha düzenli bir coğrafi dağılışa sahiptir) bulunduğu sahalarda uluslararası sorunları da beraberinde getirmektedir. Dünyadaki sorunlara bakıldığında, bu sorunların pek çoğunun altında enerji olduğunu görmek mümkündür. Küresel aktörlerin artan enerji talebi, söz konusu aktörler tarafından özellikle petrol ve doğal gaz gibi belli coğrafyalarda kümelenmiş kaynakların bulunduğu coğrafyaları mümkün olduğunca kontrol etme gereksinimini getirmektedir. Özellikle ABD'nin bu konudaki politikası (etnik yapı, dini ve mezhepsel farklılıklar, ülke yönetimlerindeki dinamikler) gibi unsurları kullanarak öncelikle bu bölgelerde istikrarsızlık yaratmak, sonrasında bu bölgelere askeri ve/veya siyasi müdahalede bulunmaktır. Fosil yakıtların dünyadaki dağılışı incelendiğinde, kömürün daha yaygın bir coğrafyada bulunurken, petrol ve doğal gazın daha sınırlı coğrafyalarda bulunduğu görülmektedir. Fosil yakıtların küresel dağılışı için Harita 1.

Harita 1. Fosil Kaynakların Bölgeler Bazında Küresel Dağılışı

Kaynak: WCA, 2017

2. KÜRESEL ENERJİ TALEBİ AÇISINDAN KONVANSİYONEL OLMAYAN KAYNAKLAR

Her ne kadar projeksiyonlar dahilinde toplam enerji tüketiminde yenilenebilir enerji kaynaklarının önünüzdeki süreçte payının artacağı, fosil yakıtların ise payının düşeceği öngörülse de en iyi senaryolarda bile fosil yakıtlar toplam enerji tüketiminde %75-80 gibi bir paya sahip olacaktır. Bu bağlamda fosil yakıtların otuz kırk yıl boyunca küresel enerji talebi ve tüketiminde baskınlığını sürdüreceği görülmektedir. Bunun yanında fosil yakıtların rezervlerinin azaldığına dair görüşler bulunmakta, bu durumun yeni kaynaklar arayışını zorunlu kıldığı da belirtilmektedir. Bu yaklaşım bazı yerel kaynak coğrafyaları düşünüldüğünde elbette doğrudur. Ancak küresel bazda düşünüldüğünde yeni kaynak coğrafyaları bulunmaktadır (üretim alınmaları hemen gerçekleşmemekte belli bir süreyi kapsamaktadır). Bu durum fosil

kaynakların kullanım ömürlerini uzatmaktadır. Mevcut rezervler değerlendirildiğinde; kömürün 2090, petrolün 2050, doğal gazın ise 2060 yılında kullanımının sona ereceği öngörülmektedir. Ancak burada bir noktaya daha değinmek gerekir. Fosil yakıtların kullanımının sona erme süreci bu kaynakların tükenmesinden çok farklı enerji kaynaklarına yönelimle ilgili olacaktır.

Küresel enerji sisteminin fosil yakıtlara duyduğu/duyacağı ihtiyaç düşünüldüğünde konvansiyonel olmayan kaynaklarla ilgili çalışmalar ve gerçekleşecek üretimler neticesinde söz konusu kaya gazı, kum petrolü gibi konvansiyonel olmayan kaynakların küresel enerji üretimi ve tüketimi içerisindeki payı artış gösterecektir. Bu bağlamda petrol ve doğal gazdaki artışların önemli bölümünün konvansiyonel olmayan kaynaklardan elde edileceği öngörülmektedir. Örneğin, ABD'nin ithal petrole olan bağımlılığının azalmasında, 2008'den itibaren kaya petrolü (*shale oil*) ve sıkışmış kum petrolü (*oil from tight sands/light tight oil-LTO*) üretimindeki çalışmaları önemli bir rol oynamıştır. 2007 yılında ABD'nin yurtiçi üretiminde %8 olan kaya gazının oranı, dört yıl sonra %30'a ulaşmıştır. Kaya gazının 2011 yılındaki üretim miktarı ise 2007 yılındakinin dört katını geçmiştir (Kavak, 2013:1-6-7). Kum petrolü ve kaya gazıyla ilgili ABD önemli yatırımlar gerçekleştirmiş ve enerji politikalarını yönlendirebilecek seviyede olumlu sonuçlara ulaşmıştır. ABD 2000'li yılların başından itibaren kaya gazına gerçekleştirdiği yatırımlarla (kaya gazı devrimi) doğal gaz fiyatlarını 10 yıl öncesine göre ciddi miktarlarda düşürmüştür. Bunun yanında ABD BP projeksiyonlarına göre 2035'te toplam gaz üretiminin dörtte üçünü kaya gazından gerçekleştirebilecektir. ABD'nin yanında Kanada, Avustralya, Çin gibi ülkeler de önemli oranda yatırımlar ve üretimler gerçekleştirmektedirler. BP 2016 verilerine göre 2035'te kaya gazının yıllık %4 büyüme oranıyla üretimi, toplam gaz üretimi içerisinde %24 seviyelerinde olacaktır. Bu oranın ABD'de toplam gaz üretiminin dörtte üçü gibi oldukça yüksek bir seviyede gerçekleşeceği öngörülmektedir. ABD'nin kaya gazı konusundaki ilerlemeleri yalnızca ABD ekonomisini değil dünya gaz fiyatlarını da etkilemektedir. ABD'nin kaya gazı üretimi doğal gaz fiyatlarını da düşürebilecek güce sahiptir. Bu ise doğal gazı ekonomik ve siyasi bir silah olarak kullanan Rusya açısından olumsuz bir durumdur. ABD'deki gelişmeler, daha evvel çevresel kaygılar (hidrolik çatlatmanın yol açtığı problemler) nedeniyle kaya gazı üretimini durduran, yasaklayan veya erteleyen İngiltere, Polonya ve Almanya gibi ülkelerde yeniden çalışma başlatılmasına, yasakların kaldırılması veya yumuşatılmasına imkân vermiştir (İlbaş, 2017).

Kum petrolü, kaya petrolü ve kaya gazı sayesinde enerjiyi daha ucuza mâl etme imkânı elde eden ABD ya da Çin gibi üretim bölgeleri; AB, Japonya gibi üretim bölgeleriyle kıyaslandığında düşük maliyetli üretim sayesinde yüksek düzeyde rekabet gücüne erişmektedirler. Günümüz koşullarında ABD'de tüketilen gaza karşı, Avrupa yaklaşık üç kat, Japonya ise beş kat daha pahalı enerji kullanmak durumunda kalmakta ve rekabet gücü kaybıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu yüzden enerji maliyetlerinin toplam maliyet içinde ciddi bir rol oynadığı endüstride Amerika ile rekabet edilemiyor. Birçok Avrupalı ağır sanayi şirketleri Amerika'ya göç ediyor (Biol, 2013). Kaya gazı aynı zamanda LNG piyasasına da etki etmektedir. Bu durum LNG ithal eden ülkeler açısından fiyatların düşmesi yönüyle ekonomik avantaj getirmektedir. Çünkü LNG özellikle AB gibi Rusya'ya yüksek oranda bağımlı olan bölgeler açısından talep çeşitliliği bakımından bir fırsat sunmaktadır. Ayrıca kaya gazı daha ucuz maliyetli elektrik üretimi imkânı da sağlamaktadır. Projeksiyonlar dahilinde kum petrolü ve kaya gazı yalnızca şu an üretimde bulunan ülkeler için değil küresel olarak yeni fırsatlar ve jeopolitik kaymalar getirebilecektir (Oral, 2017:65).

Kaya gazı ve kum petrolü konusunda ABD, Çin, Kanada, Arjantin gibi ülkeler söz konusu kaynakları ticari olarak değerlendiren ülkelerdir. BP 2040 projeksiyonlarına göre kum petrolü üretimi günde 10 milyon varil düzeyine erişebilecektir. Cezayir, Avustralya, Kolombiya, Meksika ve Rusya başta olmak üzere birçok ülkede şeyl kaynak araştırmaları

sürmektedir. Diğer taraftan ABD Enerji Bakanlığına göre 42 ülkede toplam 345 milyar varil kaya petrolü rezervi bulunmaktadır. Kaya gazında da benzer durum söz konusudur. Dünya üzerinde henüz kaya gazı potansiyeli keşfedilmemiş ülkelerin de bulunduğu göz önüne alınacak olursa yerkürenin önemli bir kısmında bu enerji kaynağının varlığından bahsetmek mümkündür (Karagöl ve Kavaz, 2017:13).

3. SONUÇ

Enerji, ülkeler açısından en önemli tüketim unsurlarından biridir. Çünkü enerji modern yaşamın sürmesi için kaçınılmaz ve telafi edilemez bir gerekliliktir. Tüketim aracı olması yönüyle enerji, ekonomik bir sektör olmanın ötesinde aynı zamanda siyasi bir alandır. Öyle ki günümüzde enerji kaynaklarına sahip olan ülkeler ile enerji ticaretinde bir transfer/güzergâh bölgesi olan bölgeler enerji sektöründe stratejik bir konuma sahiptir. Tüm ülkeler için uluslararası platformda siyasi hareket kabiliyetinin genişliği ekonomik olarak güçlü bir ülke olmaya bağlıdır. Dolayısıyla enerji tüm ülkeler açısından hayati bir rodedir. Bu bağlamda ele alındığında gıda sektörü hariç tutulduğunda -ki enerji modern yaşam standartlarında gıda ürünlerinin sahip olduğu katma değere yakın bir katma değere sahiptir- küresel ekonomi ve siyaset üzerinde en fazla etkili olan sektördür. Bu sektör içerisinde ise en fazla ağırlığa sahip olan kaynaklar fosil kaynaklardır. Fosil kaynakların küresel enerji sisteminde sahip olduğu ağırlığın uzun bir süre daha (en az otuz, kırk yıl daha) süreceği öngörülmektedir. Fosil yakıtlara olan talep durumu, ülkelerin enerji güvenliğini dışa bağımlılığı mümkün olduğunca düşük tutarak gerçekleştirme istekleri, yenilenebilir kaynakların kesintili olmaları ve baz yük nitelikte olmamaları gibi sebeplerden dolayı konvansiyonel olmayan kaynaklardan yararlanma konusu her zamankinden güçlü bir şekilde küresel aktörler ile bu kaynaklarla ilgili kayda değer rezervlere sahip ülkelerin politikalarında ele alınmaya başlanmıştır. Konvansiyonel olmayan kaynakların değerlendirilmesi konusunda önder ülke ise ABD olmuştur (ilk olarak üreten ve ticari olarak değerlendiren).

Küresel enerji piyasaları açısından kaya gazı ve kaya petrolü gibi konvansiyonel olmayan kaynakların devreye girmesi çeşitli değişimlere de imkân vermektedir. Kaya gazı ve kum petrolü gibi kaynakların üretimindeki artış, geleneksel olarak üretilen petrol ve doğal gaz fiyatlarını da aşağı çekmektedir (bir taraftan mevcut petrol ve doğal gaz fiyatları da maliyetler açısından konvansiyonel olmayan kaynakların üretimine etki etmektedir). Böyle bir durum geleneksel petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip ülkeler için büyük bir ekonomik ve siyasi hareket kabiliyeti riski taşımaktadır. Bu noktada şöyle bir örnek verilebilir; 2017 yılında ABD, kaya gazından elde ettiği üretimle Avrupa ve Türkiye gibi tüketim coğrafyalarına LNG ithalatı gerçekleştirmiş, bu durum Rusya'yı oldukça rahatsız etmişti. Buna göre konvansiyonel olmayan kaynakların enerji piyasaları açısından önümüzdeki süreçte ağırlığının artacağı ve küresel enerji jeopolitiği üzerinde değişim ve dönüşümlere yol açacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Biröl, F. (2013) ‘Enerjide Önümüzdeki 5 Yıl Kritik’, https://www.enerjigunlugu.net/fatih-birol-enerjide-onumuzdeki-5%20yil%20kritik_3297.html#.VINKevnhDIV, Erişim Tarihi: 22.09.2018.
- British Petroleum (BP) (2016) *BP Energy Outlook 2016*, BP Publication, London, United Kingdom.
- British Petroleum (BP) (2018) *Statistical Review of World Energy*, BP Publication, London, United Kingdom.
- İlbaş, M. (2017) ‘Türkiye’nin Kaya Gazı Potansiyeli’, <https://www.tespam.org/turkiyennin-kaya-gazi-potansiyeli/>, Erişim Tarihi: 20.09.2018
- Karagöl, E.T. ve Kavaz, İ. (2013) *Kaya Gazının Küresel Enerji Piyasalarındaki Yeri ve Türkiye’deki Geleceği*, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) Yayını, İstanbul.
- Kavak, K. (2013) *Dünyadaki Enerji Oyununu Değiştiren Yeni Faktör: Konvansiyonel Olmayan Petrol ve Doğal Gaz*, Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV) Yayını, Ankara.
- Oral, M. (2017) *Enerji Coğrafyası Perspektifinde Türkiye’nin Enerji Politikaları*, Doktora Tezi, Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.
- Ritchie, H. ve Roser, M. (2018) ‘Energy Production & Changing Energy Sources’, <https://ourworldindata.org/energy-production-and-changing-energy-sources>, Erişim Tarihi: 15.09.2018
- World Coal Association (WCA) ‘Where Is Coal Found?’, <https://www.worldcoal.org/coal/where-coal-found>, Erişim Tarihi: 14.09.2018.

TÜRKİYE'DE SAĞLIK TURİZMİNİN POTANSİYELİ VE GELECEĞİ: SWOT ANALİZİ*

POTENTIAL AND FUTURE OF HEALTH TOURISM IN TURKEY: SWOT ANALYSIS

Doç. Dr. Özge UYSAL ŞAHİN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Çanakkale Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Sağlık Yönetimi Bölümü,
Sağlık Ekonomisi ABD, Çanakkale/TÜRKİYE
E-mail: ozge@comu.edu.tr

Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Biga İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, Mali İktisat ABD, Çanakkale/TÜRKİYE
E-mail: mehmetsahin@comu.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Sağlık Turizmi, Türkiye, SWOT Analizi</p>	<p>Sağlık turizmi tüm dünyada gün geçtikçe önemi artan bir turizm kolu haline gelmiştir. Engelli turizmi, yaşlı turizmi, medikal turizm gibi pek çok alt daldan oluşan bu sektör büyük bir müşteri potansiyeline sahiptir. Türkiye de gerek doğa koşulları gerekse sağlık hizmeti alanında sunduğu çeşitlilik sayesinde sağlık turizmi için öne çıkan ülkelerden biri olmuştur. Türkiye'nin bu sektörde taşıdığı potansiyel, gelecek için ne beklediği ve ulaşılabilecek hedefler önemli bir tartışma konusudur. Bu çalışma kapsamında da, Türkiye'de sağlık turizmi teorik bir çerçevede incelenip tartışıldıktan sonra, SWOT analizi yardımıyla, Türkiye'de sağlık turizminin güçlü ve zayıf yönleri, sahip olduğu fırsat ve tehditlerin neler olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548638</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Health Tourism, Turkey SWOT Analysis.</p>	<p>Health tourism is a tourism branch which is becoming increasingly important all over the world. This sector, which consists of many branches such as disabled tourism, elderly tourism and medical tourism, has a great customer potential. Thanks to the diversity of natural conditions necessary both in the field of health services offers, Turkey has become one of the leading countries for health tourism. Turkey's potential in this sector, what is expected to reach in future and the goals which it can be reached are important topics of discussion. In this study, after health tourism in Turkey discussed and analyzed in a theoretical framework, with the help of SWOT analysis, strengths and weaknesses of health tourism, the opportunities and threats in Turkey, will attempt to demonstrate that what</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548638</p>	

*Bu çalışma, 6-7 Eylül 2018 tarihlerinde Lviv /UKRAYNA' da gerçekleşen 3. Uluslararası Rating Academy Kongresi: "Uygulamalı Bilimler" konulu kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Dünyada sağlık turizminde başarılı olmuş ülkeler, öncesinde süreçlerini tanımlamış ve stratejilerini oluşturarak bir politika belirlemiş olanlardır. Günümüzde, yıllık ortalama 30 milyon insan daha kaliteli sağlık hizmetini, daha uygun fiyatlarla ve daha kısa bekleme süreleri içerisinde almak için sağlık turizmi kapsamında ülkeleri dışına çıkmaktadır. Dünyadaki sağlık turizmi harcamaları 500 milyar dolar civarındadır. Bu rakamın 2023 yılında 1 trilyon dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir (Sağlık Turizm Daire Başkanlığı, 2018). Sağlık turizmine yapılan kişi başı harcamalar ise 7.500 dolara yaklaşmış durumdadır. Çok sayıda sektöre önemli katma değer yaratan sağlık turizminin hacmi ve etkileri gün geçtikçe büyümektedir.

Türkiye; iklim, coğrafya, fiyat, ve ulaşım açısından göreceli avantajlara sahip olup; medikal turizm, spa&wellness ve termal turizmi, ileri yaş ve engelli turizmi açılarından avantajlı bir konumdadır. Bu bağlamda, akıllara gelen en önemli soru, Türkiye'nin bu potansiyeli ne ölçüde değerlendirebildiği ve gelecekte de ne ölçüde değerlendirebileceğidir. Bu çalışmada da, SWOT analizi yardımıyla Türkiye'nin sağlık turizmindeki güçlü ve zayıf yönleri tespit edilmeye çalışılarak, önünde hangi fırsat ve tehditlerin olduğu görülmek istenmektedir. Böylece hem bir durum değerlendirmesi yapılabilecek hem de geleceğe yönelik bazı öngörü ve tahminlerde bulunulabilecektir. Doğru ve etkili bir sağlık turizmi politikası açısından da bu son derece önemlidir.

2. SAĞLIK TURİZMİ

Sağlık turizmi, insanların sağlık sebebiyle yaşadıkları yerden başka bir yere tedavi olmak için gitmeleri olarak geniş şekilde tanımlanabilmektedir (Taşkın ve Şener, 2013: 254). Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın (2018) tanımına göre ise sağlık turizmi, tedavi amaçlı kaplıca veya diğer sağlık merkezlerine seyahat eden kişinin fiziksel iyilik halini geliştirmek amacıyla veya estetik cerrahi operasyonlar, organ nakli, diş tedavisi, fizik tedavi, rehabilitasyon vb. ihtiyaçları olanlarla birlikte uluslararası hasta potansiyelini kullanarak sağlık kuruluşlarının büyümesine olanak sağlayan turizm türüdür. Magablih'e göre ise sağlık turizmi, "hastaların, sağlıklarını iyileştirmek ya da en azından sağlık durumlarını bir düzene sokmak amacıyla, 24 saatten az olmamak ve en fazla 1 sene sürmek koşulu ile çalışmak ya da yaşamak gibi bir amaç güdülmeksizin başka bir ülkeye gitmektir." (Yalçın 2006: 34). Diğer bir tanımda ise sağlık turizmi sağlığın güçlendirilmesi veya idame ettirilmesi için ortaya çıkan ve tatili de kapsayan konaklamalar, seyahatler ve organizasyonlardan meydana gelen olay ve ilişkilerin bütünü olarak ifade edilmektedir (Gençay, 2007: 172).

Sağlık turizminin temelleri aslında çok eskiye dayanmaktadır. Tarihin her döneminde şifa aramak adına insanların başka ülkelere veya bölgelere seyahat ettiğine dair çok sayıda kanıt bulunmaktadır. Fakat, günümüzde sağlık turizm hareketlerinin geldiği boyut, bu konuya ilişkin çalışmaların artırılmasını gerektirmektedir. 90'lı yıllardan itibaren dikkat çekici bir şekilde arttığı görülen sağlık turizminin altında yatan gerçek neden daha iyi tedavi kalitesine sahip olma şansı, ülkesinde sigortanın kapsamının yetersiz olması ile farklı ülkelerdeki uygun tıbbi hizmet fiyatlarıdır (Aydın vd., 2011). Bununla beraber, sağlık turizmini ortaya çıkaran nedenler bunlarla sınırlı değildir. Bu turizmin doğmasında çok sayıda faktörün etkili olduğu ifade edilebilir. Bunlar; kişilerin ülkesinde yüksek teknolojik sağlık hizmetleri ve profesyonel insan kaynaklarının azlığı veya yokluğu, tedaviyle birlikte tatil yapma arzusu, sağlık hizmetlerinin kendi ülkelerinde pahalı olması, çok daha kaliteli sağlık hizmeti almak istenmesi, ülkesinde herhangi bir sebepten dolayı ameliyatının bilinmesini istememesi (estetik Cerrahisi, infertilite tedavisi vb.), ülkesinde iklim ve coğrafi olarak tatil için kısıtlı imkan olması (ormanlık, yaylalar, tarihi ve kültürel zenginliği olan ülkelere gidiş), çoğunlukla termal tesisin ve termal turizm imkanlarının çok olduğu bir ülkede tatil yapma talebi, kronik hastaların, yaşlıların ve engellilerin başka ortamlara gitme ve tedavi olma isteklerinin oluşması, uyuşturucu ve farklı

bağımlılıkları olan kişilerin farklı veya daha uygun ortamlarda olmak istekleri, kişinin hayata tutunma ve yaşama isteği olarak sayılabilir (T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı, 2012: .65). Sayılan bu sebepler sağlık turizminin ortaya çıkmasını sağlamışken; küreselleşme, bilgi-iletişim teknolojisindeki gelişmeler, ülke sağlık sistemlerinde yaşanan sıkıntılar, tüketicilerin bilinçlenmesi, sektörlerin yeni pazar arayışları ve ürün çeşitlemeleri gibi faktörler sağlık turizminin gelişip büyümesine ortam hazırlamıştır (Kaya ve Yıldırım, 2013: 19).

Sağlık turizmi pazarı, dünya turizm endüstrisi içerisinde en yüksek büyüme oranına sahiptir (Taleghani, Chirani ve Shaabani, 2011). Küresel olarak bakıldığında ise petrol ve altın endüstrisinden sonra üçüncü sektör olarak değerlendirilmektedir. Asya, Afrika ve Doğu Avrupa'da 30'dan fazla ülke sağlık turizmi alanında aktif olarak faaliyet göstermektedir. Asya ülkeleri bu alanda akla ilk gelen ve dünyaya adını duyurmuş ülkelerdir. Tayland, Singapur, Malezya, Hindistan ve Filipinler sağlık turistleri için en çok tercih edilen ülkelerdir. Daha çok Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Batı Avrupa ülkelerinden yukarıda sayılan nedenlere bağlı olarak Türkiye, Asya ve Latin Amerika ülkelerine doğru bir sağlık turisti akışı olmaktadır (Hopkins, Labonté, Runnels ve Packer, 2010).

T.C. Sağlık Bakanlığı sağlık turizmini; termal turizm, medikal turizm, yaşlı ve engelli turizmi, olarak üç ana başlık altında değerlendirmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı, 2012:.64).

Termal ve Spa-Welness Turizmi: Hastalık sonrası rehabilitasyon dönemlerinde ya da kalıcı hasar bırakan rahatsızlıkların kısmen iyileştirilmesi için kaplıca ve SPA merkezlerinde yardımcı sağlık personeli veya diğer yetkili personel gözetiminde yapılan tedavi destekleyici veya rehabilite edici uygulamaların tamamı termal ve spa-welness turizm türüdür (Özer ve Songur, 2012: 72). Kültür ve Turizm Bakanlığı'na göre, termomineral su banyosu, inhalasyon, içme, çamur banyosu gibi çeşitli türdeki yöntemlerin yanında fizik tedavi, iklim kürü, rehabilitasyon, psikoterapi, egzersiz, diyet gibi destek tedavilerinin birleştirilmesi ile tedavi (yapılan kür) uygulamaları yanı sıra termal suların reaksiyon ve eğlence amaçlı kullanımı ile meydana gelen turizm türüdür (Varol, 2012: 2; Akat, 2000: 22-23). Sağlıklı yaşam ve insan sağlığına önem veren gelişmiş ve gelişmekte olan dünya ülkeleri, mineralize termal suların etkinliğinin farkına vararak, yatırımlar ve tedavi birimleri ile turizmde önemli bir yol kat ederek büyük kazançlar sağlamaktadırlar. Ülke turizmi içinde termal turizm, sağladığı döviz girdisi ve halk sağlığına faydasıyla, ülke ekonomisinde ve turizm sektöründe önemli bir yer edinmiştir (Özbek, 1991: 16-17). Termal turizm bir bölgeye dört mevsim turizm olanağı, turistik yerlerde yüksek doluluk oranı ve istihdam artışı sağlamakta, diğer alternatif turizm türleri ile birlikte de kolayca kullanılabilirliktedir.

Sudan gelen sağlık anlamına gelen SPA turizmi, Latince kökenli "Salus Per Aquam" kelimelerinin baş harflerinden oluşmaktadır. Suyun sıcak veya soğuk olarak damlama, akıtma, püskürtme ve duşlama gibi uygulamalarla elde edilen rahatlama ve ferahlama etkisi yaratan bütünleştirici tedaviye SPA turizmi denmektedir (Edinsel ve Adıguzel, 2014: 174). Wellness turizmi ise sağlıklı bireylerin tercih ettiği bir sağlık turizmidir. Kişilerin sağlık durumlarını sürdürmek ya da daha iyi hale getirmek, eşsiz deneyimleri yaşamak adına farklı yerlere gitmesine ya da kişilerin sağlıklarını geliştirmek veya korumak adına kendilerini motive edecek yerlere yapılan seyahatlere (Mueller ve Kaufmann, 2001: 3) denilmektedir. Wellness kelimesi akıl, vücut, ruh ve ilişkilerde iyi ve zinde olmayı ifade etmektedir. Bu bağlamda, insanın kendisini ruhsal, bedensel, zihinsel ve ilişkisel olarak iyi ve zinde hissetmesini sağlayan her türlü masaj, cilt bakımı, çamur ve yosun banyolara, küvet bakımları, thalasso terapi gibi doğa ve doğal ürünlerle sağlıklı yaşam yöntemleri ile yapılan vücut bakımları wellness kapsamına girmektedir (Özsarı ve Karatana, 2013: 140).

Literatürde bazı çalışmalar sağlık sebebiyle gerçekleştirilen tüm seyahatleri sağlık turizmi ve medikal turizm ile eş anlamlı olarak kullansa da, aktif sağlık hizmeti almak amacıyla gerçekleştirilen tüm ulusal ve uluslararası seyahatler “medikal turizm” kapsamında değerlendirilmektedir (Reisman, 2010: 1). Bir kişinin başka bir ülkeye diş tedavisi, organ nakli, tüp bebek tedavisi, saç ekimi, radyoterapi, plastik cerrahi, kalp tedavisi gibi bir çok konuda sağlığını geri elde etmek amacıyla yaptığı seyahatlere medikal turizm denir (Khan ve Alam, 2014: 258). Günümüzde yapılan tanımlarda ise daha çok maliyetlerin ve prosedürlerin az olması gibi etkenlere vurgu yapılmaktadır (Connel, 2013: 2). Medikal turizm, insanların tedavi ya da cerrahi müdahale için deniz aşırı seyahatlerindeki hızlı artışla birlikte özellikli ve oransal olarak küçük ama önemli pazar dilimi olarak ortaya çıkmıştır ve dünya genelinde hızlı bir gelişmektedir (Newman: 2006). Medikal turizm endüstrisini oluşturan etmenler; seyahat acentaları, web siteleri, finansal ürünler, sigortacılık, tedarikçiler, seyahat, konaklama ve medyadır (Lunt vd., 2014: 18).

Yaşlıların bakım ve diğer ihtiyaçlarını giderebilme için başka ülkelere seyahat etmelerine yaşlı turizmi; engelli kişilerin bakım ve ihtiyaçlarını giderebilmesi amacıyla seyahatine ise engelli turizmi denilmektedir. Yaşlı ve engelli turistlerin bakım ve rehabilitasyonun gerçekleştirilebilmesi için klinik konukevleri – geriatrik tedavi merkezleri-bakım evlerinde eğitim almış sertifikalı personel tarafından yapılan uygulamaların tamamı ileri yaş ve engelli turizmini oluşturmaktadır (Özer ve Songur, 2012: 72). İleri yaş turizmi özellikle 65 yaş ve üzeri insanların özellikle son 20---30 yılda artan yaş ortalamaları nedeniyle bakım gerektiren tedavileri kapsayan bir sağlık turizmi çeşididir. Yaşam süresinin uzaması ve hayat standartlarının yükseltilmesi yaşlı sağlığı konularını gündeme getirmiştir. Dünyada sağlık olanaklarının gelişmesi ile beraber insanların yaşam sürelerinin uzaması, diğer taraftan özellikle Avrupa’da görüldüğü gibi, doğurganlığın düşmesinin doğal bir neticesi olarak yaşlı nüfusun genç nüfus ile karşılaştırıldığında oranının giderek artması, ileri yaş turizmini cazip bir turizm sektörü haline getirmiştir. Bununla beraber, yaş ortalaması hızla artan Avrupa ülkelerinde yaşlı bakımı maliyetleri de ciddi boyutlara ulaşmaya başlamıştır (Aydın vd, 2011: 5). İleri yaş turizminde, yaşlı bakım evleri, sağlık hizmeti veren oteller, dinlenme alanları ve tatil köylerinde hizmet verilmektedir. Engelliler için engelsiz tatil imkânı veren oteller mevcuttur.

Dünya genelinde sağlık turizmi ile ön plana çıkan ülkeler: medikal turizmde; Panama, Brezilya, Malezya, Kostarika, Hindistan, Termal turizmde; Hindistan, Türkiye, Malezya ve Spa ve wellness turizminde ise; Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Avusturya, Bali, Maldivler’dir (Özer ve Songur, 2012).

Sağlık turizminin ülkelere sağladığı faydalar, somut ve soyut olarak incelenebilir. Somut faydalar arasında yabancı turistlerden kaynaklanan gelirlerin ülkelerin ekonomik refahına katkısı, ülkeler arasındaki bilgi paylaşımını artırması ve stratejik ortaklıkların gelişmesi, ülkeler arasında teknoloji ve bilgi transferine katkı sağlaması, yabancı hastalara uluslararası rekabet nedeniyle sunulan fırsatların kendi ülkelerindeki hastalara da daha iyi hizmet sunulmasına yol açması sayılabilir. Soyut faydaları ise sosyal ve kültürel deneyimlerin paylaşılması, uluslararası ilişkilerin gelişmesine katkı sağlaması, global pazarlama ve tıbbi ticaretin gelişmesi, sağlık bakım hizmeti sunduğu imajını kazandırması, rekabet avantajı sağlaması, sağlık alanında kamu ve özel ortaklığını güçlendirmesi, birçok açıdan hasta memnuniyetini artırması olarak sıralanabilir (Annette and Arellano, 2007: 195).

3. TÜRKİYE’NİN SAĞLIK TURİZMİNDE MEVCUT DURUM, POTANSİYELİ VE GELECEĞİ

Türkiye’de sağlık turizmi öne çıkan bir piyasa haline gelmiştir. Ülkemizin coğrafi konumu ve iklim ortamı turistlerin ilgi odağı olmasını sağlamakta; termal suların bol ve kaliteli oluşu da özellikle kaplıca turizminde tercih edilir bir ülke konumuna getirmektedir. Fiziksel

altyapısının (oteller, ulaşım araçları, enerji vb) giderek gelişmesi de önemli bir avantaj sağlamaktadır. Sunduğu düşük maliyetler ve farklı sağlık hizmeti türleri de Türkiye'de sağlık turizmini büyütmektedir. Uluslararası düzeyde akredite hastaneleri ve sağlık işletmeleri, zengin medikal altyapısı, kolay muayene olanakları ve kalifiye sağlık personeli Türkiye'yi pek çok ülkeden hasta çeker bir konuma getirmiştir. Plastik ve estetik cerrahi, saç ektirme, göz ameliyatları, tüp bebek, açık kalp ameliyatı, deri hastalıkları, checkup, kanser tedavileri, kulak burun boğaz, diyaliz ve kalp-damar cerrahisi, jinekoloji, beyin cerrahisi, ortopedi, diş, spa, fizik tedavi rehabilitasyon gibi hemen her dal için gelen yabancı hastalar gerek düşük maliyet, gerekse yüksek kalite ve teknoloji standartları nedeniyle Türk sağlık kuruluşlarını tercih etmektedir (T.C. Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, 2011: 16).

2018'in ilk 6 ayı itibarıyla Türkiye'yi sağlık turizmi için en çok tercih eden 10 ülke sıralaması şöyle: 1- Azerbaycan 2- Irak 3- Almanya 4- Gürcistan 5- Libya 6- Afganistan 7- Türkmenistan 8- Özbekistan 9- Rusya 10- Suriye. Sağlık turizmi için en çok ziyaret edilen ilk üç şehir ise İstanbul, Ankara ve Antalya'dır (TUİK, 2018).

2003 yılında hayata geçirilen "Sağlıkta Dönüşüm Programı" ile sağlık hizmetleri sunumunun daha etkili, verimli ve erişilebilir olması, çağdaş düzeyde ve nitelikli hale getirilmesi için bir dizi değişiklik ve yenilik getirilmiştir. 2007 yılında Sağlıkta Dönüşüm Programı'na, 3 yeni başlık ilave edilmiştir. Bu ilavelerle sağlık turizmi ve turist sağlığı öne çıkarılmıştır (Türkiye Sağlık Vakfı Raporu, 2010: 49). Bu bağlamda, 1980'lerin başından bu yana önemli bir sektör haline gelen turizm, sağlık turizmi boyutuyla gündeme gelmeye başlamıştır. Türkiye sağlık alanında, bölgesinde cazibe merkezi olması ve sağlık turizminde lider konuma olması hedeflenmektedir (Aydın vd., 2011: 3). Dünyada giderek büyüyen sağlık turizmi pastasında Türkiye'nin rekabet gücünün ve payının artırılması için Türkiye Turizm Stratejisi 2006-2023 Eylem Planı ana kararları kapsamında, Troya, Frigya ve Afrodisiya Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri'nde ana konu olarak termal turizm baz alınmış ve bu bölgelerin her birinin bölgesel destinasyon olarak geliştirilmesi hedeflenmiştir (Tütüncü vd., 2011: 91).

Türkiye jeotermal kaynaklar açısından önemli bir yere sahip olup, Avrupa'da kaynak potansiyeli açısından birinci, kaplıca uygulamaları konusunda ise üçüncü sırada bulunmaktadır. Termal su potansiyelinin yüksek mineralizasyon içeriği sayesinde etkin tedavi edici nitelikleri bulunması ile beraber bunun zengin kültürel, doğal ve iklimsel özelliklerle birleşmesi termal sağlık turizmi yanı sıra ileri yaş turizmi ve wellness ortamının da oluşmasını sağlamaktadır (Sağlık Turizm Daire Başkanlığı, 2018). Ülkemizde yaşlı turizmüne yönelik ise yeni yatırımlar yapılmaktadır. Bu yatırımlar arasında yaşlılık sebebiyle artış gösteren hastalıkların tanı ve tedavilerini inceleyen, rehabilitasyon, bakım ve diğer ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda destek sağlayan geriatri (yaşlılık hekimliği) tedavi merkezleri ile bu ileri yaş gruplarına yönelik çeşitli gezi turları ve meşguliyet terapileri yer almaktadır (Daştan, 2014: 146-147). Benzer gelişmeler engelli turizmi içerisinde de görülmektedir. Özellikle engellilere yönelik rehabilitasyon merkezleri, engelsiz otel konseptleri ve engelli vatandaşlara yönelik gezi turları bu çerçevedeki uygulamalardır.

Türkiye'nin medikal turizm kapsamında ise uluslararası sağlık turistlerine hizmet verebilecek hastane, doktor, hemşire ve teknik donanım ile bilgi ve teknolojiye sahip olduğu bilinmektedir. Ülkemizde hizmet veren hekimlerin mesleki donanımlarının üst düzeyde olması ve donanımlı hastane ile sağlık personeli sayısının fazlalığı, medikal turizmde Türkiye'nin tercih edilmesini olumlu yönde etkilemektedir. Türkiye de birçok hastane de onkolojik tedaviler, kardiyovasküler cerrahi, ortopedi, beyin cerrahisi, çocuk cerrahisi, estetik cerrahisi, göz ve dişte ileri teknoloji sağlık hizmetleri verilmektedir. Yine bu hastanelerde Cyberknife, robotik cerrahi, MR hizmetleri, kemik iliği, organ transplantasyon yapılabilmektedir. Ülkemize

sağlık turizmi ve turistin sağlığı kapsamında gelen hastaların sağlık hizmetine kolay ulaşmalarını sağlamak amacıyla Uluslararası Hasta Destek Birimi Tercümanlık ve Çağrı Merkezi (UHDB) 0 850 288 38 38 çağrı numarasıyla Almanca, Arapça, İngilizce, Rusça, Farsça, Fransızca olmak üzere 6 (altı) dilde 7 gün 24 saat hizmet vermektedir (Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı, 2018). Tüm doktorların mesleki zorunluluk sigortası yaptırılmaları gerekmekte, herhangi bir tıbbi hata veya malpraktis durumunda hastaya sigorta tarafından anında tazminat ödenmektedir. Tüm hastaneler ulusal akreditasyon kriterlerine göre hizmet vermekte olup yılda 2 kez denetlenmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2014).

Türkiye'de sağlıkla ilgili ilk resmi kurum Sağlık Bakanlığı'dır. Sağlık turizmi konusunda ise Türkiye'nin 2010 yılında kurduğu Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı ile yasal manada sağlık turizmi politikasını benimsediğini göstermektedir. Koordinasyon birçok alanda önemli olmakla beraber turizmde daha büyük önem taşımaktadır ve sağlık ile turizmin koordinasyonu ise başarı için zorunludur. O yüzden Sağlık Turizm Daire Başkanlığı koordinasyonluğunda ilgili kurum, kuruluş, hastane ve merkezlerle iletişim ve işbirliği içerisinde faaliyetlerin yürütülmesi gerekmektedir. Son yıllarda özellikle bunu gerçekleştirmeye yönelik çalışmalar yapıldığı ve denetimlerin arttırıldığı görülmektedir. 7 Şubat 2015 tarih ve 1332 sayılı 2015/3 Genelge ile de "Sağlık Turizmi Koordinasyon Kurulu-SATURK" oluşturulmuştur (T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı, 2018).

Sağlık turizminde hizmet vermek üzere Sağlık Bakanlığı akreditasyon sistemi kapsamında, yetki alan özel hastane, üniversite ve tıp merkezi sayısı 371'e ulaşmıştır. Sağlık turizminde hizmet veren kuruluşların denetimi ve hizmet sunumunun iyileştirilmesi adına oluşturulan Sağlık Bakanlığı akreditasyon sistemi dahilinde, yetki alanların 277'si özel hastane ve tıp merkezidir. Bu yetki belgesi aynı zamanda belge sahiplerine vergi avantajlarından yararlanma imkanı sağladığı için de önemlidir. Vakıf üniversitesi hastanelerinden 29, kamu hastanelerinden 46, kamu üniversite hastanelerinden 19'u da yetki belgesi sahibi durumundadır. Ülkemizde JCI tarafından akredite edilmiş Avrupa Standartlarında hizmet sunan 50 adet sağlık tesisimiz bulunmaktadır. Bu yıl hizmet sunmaya başlayan Şehir Hastaneleri de ülkemizin sağlık turizminden aldığı payın artışında çok önemli katkılar sağlayacaktır (Sağlık Turizm Daire Başkanlığı, 2018).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinden derlediği bilgilere göre, Türkiye'yi sağlık ve tıbbi nedenlerle ziyaret edenlerin sayısı 2013-2017 döneminde toplam 1 milyon 852 bin 975 olmuştur. Sağlık ve tıbbi nedenlerle ülkeye gelenlerin sayısı, 5 yılda yüzde 62 artış göstererek, geçen yıl 433 bin 292'ye yükselmiştir. Bu sayı, 2013'te 267 bin 461 olarak kayıtlara geçmiştir. Türkiye'yi sağlık turizmi kapsamında ziyaret edenlerin sayısı bu yılın ilk yarısında ise 274 bin 62'yi bulmuştur (TÜİK, 2018). Bu yılın ilk 6 ayında ise bu rakam 200 bine yaklaşmış durumdadır. Hedef 500 bindir. Sağlık turizminden yılda 1 buçuk milyar dolara yakın bir kazanç elde edilmektedir. Hedef, 2023'te bu rakamı 10 milyar dolara çıkarmaktır (Işık, 2018).

Türkiye'nin sağlık turizminden son 5 yılda elde ettiği gelir de artış kaydetmiştir. Ülkenin sağlık ve tıbbi nedenlerle gelen ziyaretçilerden elde ettiği gelir, 2013-2017 döneminde toplam 4,4 milyar dolar olarak hesaplanmıştır. Söz konusu gelir 5 yılda yüzde 36,5 artarak geçen yıl 1 milyar dolar olmuştur. Bu rakam, 2013'te yaklaşık 747,6 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Türkiye'ye sağlık ve tıbbi nedenlerle gelen ziyaretçilerden elde edilen turizm geliri, bu yılın ilk yarında ise yaklaşık 590,1 milyon dolara ulaşmıştır. Yıl sonunda 1,5 milyar dolar beklentisi var (TÜİK, 2018).

Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB) başkanı Başaran Ulusoy, uluslararası sertifikasyona sahip Türk hastane sayısının artmasının ve makul maliyetlerin ülkenin sağlık turizmi sektörünü büyüttüğünü ifade etmiştir. Türkiye, sağlık hizmetlerini birçok gelişmiş

ülkeden %40 ila%60 daha ucuz bir fiyata sunduğunu belirtmiştir. Medikal tedavi için gelen ziyaretçilerin sıradan turistlerden daha fazla para harcadığının altını çizen Ulusoy, “2016'da ortalama turist 633 dolar, sağlık turist ortalama 2.500 dolar” harcamaktadır. Türkiye'nin iklim ve ulaşım olanaklarının daha da popüler hale geldiğini vurgulamış ve pek çok Avrupalı ve Amerikalı'nın uygun fiyat nedeniyle ülkeye seyahat ederken, Türki Cumhuriyetler, Rusya ve Orta Doğu ülkelerinden gelen turistler de tercih ettiğini belirtmiştir. "Örneğin, bir yüz germe ameliyatı ABD'de 25.000 avroya mal olabilir, ancak Türkiye'de aynı prosedür yalnızca 6.000 avroya mal oldu" dedi (Daily Sabah, 2018).

Yeni Ekonomi Programı kapsamında ise cari açığı kapatma gücü büyük olan turizm sektörünün önemine vurgu yapılırken, bu alanda özellikle ‘sağlık turizmi’ne işaret edilmektedir. Türkiye sağlık turizminde her geçen gün biraz daha güçlenirken, Yeni Ekonomik Program ile kamunun da desteğini arkasına alan sektör, bu alanda dünyadaki sağlık turizmi pastasından aldığı payı artırmak için çalışmalarını arttırmıştır. Turizmciler, sağlık turizmi için yeni fırsatları değerlendirmektedirler. 100 milyar dolar olarak tahmin edilen sağlık turizmi harcama pazarından aldığı pay 4 milyar dolara yaklaşan Türkiye, bu yılı 5 milyar dolar hedefine ulaşarak kapatmayı planlamaktadır. Türkiye’de sağlık turizmi için kısa vadede hedeflenen oran ise 10 milyar dolardır. 2023 yılına sağlık turizminde en iyi üç ülke arasında olmayı amaçlayan Türkiye, bu dönem için 20 milyar dolar olan sağlık turizmi gelir hedefini ise daha önce yakalamayı planlamaktadır. Türkiye sağlık turizmi pastasındaki payını her yıl yüzde 25 artırırken, bu yıl aldığı payı yüzde 40 düzeyinde yükseltmeyi hedeflemektedir (Milliyet, 2018).

4. TÜRKİYE’DE SAĞLIK TURİZMİNE YÖNELİK SWOT ANALİZİ

Türkiye’nin sağlık turizmi konusunda daha etkili konuma gelmesi için güçlü, zayıf yönleri ile fırsat ve tehditlerinin bilinmesi önem arz etmektedir. Bu faktörlerin belirtilmesi amacıyla SWOT analizi yapılması gerekmektedir. Aşağıda yer alan Tablo 1’de Türkiye’de sağlık turizmine yönelik gerçekleştirilen SWOT analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 1. Türkiye’de Sağlık Turizmine Yönelik SWOT Analizi Sonuçları

GÜÇLÜ YÖNLER
<ul style="list-style-type: none">• Türkiye’deki sağlık hizmetlerinin diğer ülkelere, özellikle gelişmiş ülkelere kıyasla daha ucuz olması fiyat ve maliyet avantajı sağlamaktadır.• 50 adet JCI ile akredite olmuş sağlık kuruluşu mevcuttur. Bu bağlamda, dünyada 2.sıradadır. Başta İstanbul ve Ankara olmak üzere özel, kamu ve üniversite hastaneleri dünyadaki en yüksek teknoloji ile donatılmıştır.• Bulunduğu coğrafi konumu ile Avrupa, Asya ve Orta Asya’nın ortasında yer alan, birçok ülkeden uçakla kolay ve kısa sürede ulaşılabilir bir ülkedir.• Türkiye’ye dünyanın birçok yerinden ulaşım sağlayabilecek bir altyapıya sahiptir ve 62 ülke ile vizesiz seyahat imkânı mevcuttur.• Özellikle kökeni Türk olup Avrupa da yaşayan vatandaşlar ile Türkiye Cumhuriyetlerinde yaşayanlar ülkemizde tedavi görmeye daha ilgilidir. Bu da önemli bir potansiyel yaratmaktadır.• Türkiye’deki termal kaynaklar Avrupa’da 1. sırada, dünyada ise 7. sıradadır.• Türkiye, sahip olduğu medikal ve termal turizm kaynaklarını, spa ve wellness imkanlarını beş yıldızlı otellerle birleştirerek, sağlık turistine kaliteli ve ucuz turizm paketleri sunmaktadır.• Türkiye güçlü bir sağlık altyapısına ve teknolojisine sahiptir. Birçok hastanede onkolojik tedaviler, kardiyovasküler cerrahi, çocuk, beyin, estetik cerrahi, göz ve diş sağlığında gelişmiş düzeyde sağlık hizmetlerinin mümkündür. Ayrıca, Türkiye’nin yüz nakli ve diğer organ nakillerinde dünya çapında bir ünü bulunmaktadır.• Turistik fırsatların fazla olması, sağlık amaçlı turizm ile eğlence, dinlenme amaçlı turizmin birleştirilebilme imkanı sağlamaktadır.• Sağlık sektöründe çok iyi yetişmiş ve eğitilmiş insan gücüne sahiptir.• Son yıllarda ülkemizde sağlık personelinin yabancı dil bilmesi konusuna giderek daha çok önem verilmektedir.• Sağlık Bakanlığı Sağlık Turizmi Dairesinde 7/24 saat Arapça, İngilizce, Almanca ve Rusça başta olmak üzere birçok dilde yabancı hastalara hizmet verilmektedir. İletişimin kolaylaşmasıyla sağlık turisti, kafasında oluşan her türlü soruya rahat cevap alabilir hale gelmiştir.• Önemli otel zincirleri ve de uluslararası ilaç firmaları Türkiye’de faaliyet göstermektedir.• Sağlık turizmiyle ilgili çeşitli yasal düzenleme ve devlet destekleri mevcuttur. Bu bağlamda Sağlık Bakanlığı bünyesinde Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı kurulmuş, kamu hastanelerinde Yabancı Hasta Birimleri oluşturulmuş, Maliye Bakanlığının vergi muafiyetleri sağlamış, Ekonomi Bakanlığının tanıtım, belgelendirme gibi farklı destekler vermiştir.• Ülke olarak sahip olduğumuz sağlık turizmi alt ve üst yapısının yanı sıra sağlık turistlerine ve refakatçilerine sunabileceğimiz eşsiz doğal, tarihi ve kültürel değerlerimiz bulunmaktadır.

ZAYIF YÖNLER

- Sağlık turizminde hizmet standartları net değildir.
- Hastanelerin, özellikle devlet hastanelerinin, önemli bir kısmının sağlık turizmi hizmeti sunacak düzeyde altyapısı bulunmamaktadır. Türkiye'deki kamu hastanelerinin çok azı akredite olmuştur.
- Yabancı doktor çalıştırma imkanının kamuda mevcut değildir.
- Yetişmiş ara eleman sayısı (hemşire, sağlık memuru, ebe) yetersizdir.
- Sağlık personelinin ve hastane yöneticilerinin uluslararası sağlık mevzuatı ve hasta hakları konusunda bilgileri yetersizdir.
- Sağlık personelleri arasında yabancı dil bilgisine sahip olanların sayısı çok azdır. Özellikle, devlet hastanelerinde görevli olup, yabancı dil bilmeyen personelin sayısı daha da fazladır.
- Yasak olsa da komisyon anlayışı ve ilişkileri hala sürmektedir.
- Sağlık turizmi alanında bir kayıt altına alma ve denetleme sistemi mevcut değildir. Sağlık kuruluşları Sağlık Bakanlığı ile veri ve bilgi paylaşımında yeterli özeni, hızı ve işbirliğini göstermemektedirler.
- Türkiye'de sağlık turizmine yönelik tanıtımlar yetersizdir. Türkiye ve Türk sağlık sektörünün imajı yabancı ülke vatandaşları tarafından yeterli seviyede bilinmemektedir. Avrupa ülkelerinde yaşayan Türk vatandaşlarına da ülkemizin sağlık imkanlarının iyi tanıtılmamaktadır.
- Türkiye ile ilgili bazı ülkelerde olumsuz imaj vardır. Türkiye'deki sağlık sektörünün işleyişi konusunda eksik bilgiye sahip olunması bunun en önemli sebebidir.
- Devlet desteğinin yurt dışından gelen sağlık turistleri tarafından iyi anlaşılmamaktadır.
- Pazarlama stratejilerine ve pazarlama araştırmalarına yeterince önem verilmemektedir.
- Fiyatlandırma konusunda farklılıklar ve yanlış uygulamalar bulunmaktadır.
- Türkiye'deki sağlık kuruluşları ve sigorta şirketlerinin yabancı ülkelerde bu hizmetleri veren kurumlarla bağlantı ve uyumu zayıftır.
- Ülke olarak henüz sağlık turizminin faydaları konusunda toplumda yeterli bilinç ve farkındalık oluşmamıştır. Sağlık turizmi konuda gerek kurs, sertifika düzeyinde gerekse ön lisans, lisans ve lisansüstü düzeyinde eğitimler yetersizdir.
- Türkiye'de, bilgisizlik, deneyimsizlik ya da ilgisizlik sonucunda bir hastanın zarar görmesi anlamına gelen malpraktis konusunda yasaların yetersiz olması sebebiyle, hatalı tedavi meydana geldiğinde yerel mahkemeler tarafından gerekli ve yeterli yardım alınmamaktadır.
- Sağlık turizminin gelişimi için önem arz eden sağlık kuruluşları, turizm kuruluşları, pazarlama kuruluşları, lojistik ve ulaşım kuruluşları vs. arasında "işbirliği-ortaklık kültürünün" zayıftır.
- Türkiye'de lojistik hizmetlerin koordinasyonunda yetersizlik vardır.
- Küresel olarak söz sahibi olabilecek hastane zinciri sayısının azdır.
- Nitelikli sağlık personelinin bir kısmı beyin göçü nedeniyle kaybedilmektedir. Türkiye'de sağlık turizminde aracılık hizmeti veren şirketlerin sayıca az ve mevcut şirketler dağınık çalışarak farklı tedaviler için farklı teklif vermektedirler.
- Ülkemizde sağlık turizmine yönelik alt ve üst yapısı tamamlanmış şehirlerimizin sayısı azdır.

FIRSATLAR

- Dünyada artan yaşlı nüfusun oranı bağlı olarak sağlık hizmetleri talepleri artmaktadır. Bu durum Türkiye için önemli bir pazar fırsatı oluşturmaktadır.
- Gelişmiş ülkelerde hasta bekleme sürelerinin ve tedavi maliyetlerinin yüksek olması ile kısıtlı sigorta kapsamı sebebiyle sağlık hizmetini daha ucuza sunabilen gelişmekte olan ülkelere yönelik sağlık turizmi talebinde artış yaşanmaktadır.
- Uluslararası ve ulusal düzeyde yatırımcı şirketlerin sağlık hizmeti sunumuna giderek daha çok ilgi göstermektedirler. Sağlık yapılacak yeni yatırımlar sayesinde Türkiye'nin diğer ülkelere karşı rekabet gücü artabilecektir. Sağlık turizmi kapsamında aracılık hizmeti veren şirketlerin ülkemize Arap Ülkelerinden daha fazla sayıda sağlık turistini yönlendirmeye başlamışlardır. Türkiye'nin coğrafi ve sosyo-politik konumu birçok ülke vatandaşı için sağlık hizmetini almada tercih nedenidir. Türkiye, Avrupa ülke ve Ortadoğu ülkeleri arasında bir köprü olarak; hem batı, hem de doğu ülkelerindeki hastalara hizmet verebilmektedir. Komşu Türk devletlerinden ve yurtdışında yaşayan Türklerden Türkiye'ye yönlenecek yüksek bir sağlık turisti potansiyeli bulunmaktadır.
- Küreselleşme ve gelişen bilgi teknolojileri (web sitesi, email vb) Türkiye'nin sağlık turizmi alanında gelişmesine katkı sağlayacak önemli fırsatlardır. Özellikle, artan iletişim imkânları ile beraber sağlık kuruluşları ve hizmetleri hakkında bilgi sahibi olmak maliyetsiz ve kolaydır.
- AB fonları ve Kalkınma Ajansı (BAKA gibi) projeleri aracılığıyla sağlık turizmi pazarına yönelik eğitimler verme, pazar araştırmaları yapma ve altyapıyı güçlendirme imkanları vardır.
- Türkiye de sağlık turizmi ile ilgili birçok yasanın düzenlenmeye başlamıştır. sağlık turizmi konusu Sağlık Bakanlığının stratejik eylem planında ve Türkiye'nin onuncu kalkınma planında ayrıntılı olarak yer almıştır.
- Sağlık Turizmi Koordinasyon Kurulu Başkanlığın olduğu, altında komisyonlarının, kurullarının, daire başkanlıklarının olduğu en az 150 kişilik kadroya sahip tamamen bağımsız bir kurum oluşturulmaktadır.
- Hastanelerde sağlık turizmi sertifikası alanlar çalışacak. Bir eğitim programı hazırlandı. Yılda 500 kişi sertifika programından mezun olacaktır.
- Sağlık turizmüne yönelik vergi avantajları sağlanmakta ve sağlık hizmetleri ihracatına destek verilmektedir.
- Türkiye'de devlet destekli tedavi alan diğer ülke vatandaşlarının sayısının artmakta ve böylece Türkiye'nin tanıtımına katkı sağlanmaktadır.

TEHDİTLER

- Sağlık turizminin küresel krizden çabuk etkilenmesi,
- Komşu ülkelerde yaşanan siyasal istikrarsızlık ve bunun Türkiye'ye muhtemel yansımaları ve bu yansımaların turizmi etkilemesi,
- Havayolu şirketlerinin hasta transferine yeterince hazırlıklı olmaması,
- Türkiye'nin sağlık turizmi alanındaki rakipleri oldukça fazladır. Hindistan, Tayland, Ürdün, İsrail gibi Doğu ve Uzak Doğu ülkeleri bunların başında yer almaktadır. Bu ülkelere karşı Türkiye, fiyat dezavantajına bağlı olarak rekabet gücü zayıf kalmaktadır. İlaç sektöründe tekelleşmeye gidilmesi ve ülkemizin bu anlamda dışa bağımlılığının olması,
- Hangi sağlık kurumunda hangi işlemin gerçekleştirilebildiğine dair ortak bir veri havuzunun olmaması,
- Devlet müdahalesi ile sağlık alanında sık değişen mevzuat gereği ortaya çıkan farklılık ve değişikliklerin zaman kaybı ve maliyete sebep olması,
- Türkiye'de sağlık kuruluşlarının rekabeti "hizmet" yerine "fiyat" temelli yaparak daha "ucuza" yönelmelerinin gelecekte sağlık turizmi pazarı açısından getirebileceği sorunların varlığı.
- Ülkemizde, uluslararası standartları esas alarak akreditasyon yapacak kuruluşların bulunmaması,
- Ülkemizde, sağlık sektöründe hizmet veren bazı kurumlar tarafından fazla ödeme yapan yabancı uyruklu hastalar daha ön planda tutularak pozitif ayrımcılık yapılmakta, bunun neticesinde diğer hastalara 'ikinci sınıf hasta' tutumu sergilenebilmektedir.

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Türkiye sağlık turizmiyle ilgili son yıllarda önemli adımlar atmıştır. Bunun neticesinde de ciddi gelişmeler yaşanmıştır. Akredite olmuş hastane sayısındaki artış, yabancı dil bilen personel sayısının artırılması, fiyat avantajları sağlanması gibi pek çok konuda ilerlemeler sağlanmıştır. Sağlık Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, sağlık kuruluşları, seyahat acentaları, sigorta şirketleri ve aracı kurumlar gibi birçok paydaşın yaptığı çalışma ve işbirlikleri neticelerini vermeye başlamıştır. Son 5 yılda sağlık turizmi amacıyla gelen hem turist sayısı hem de sağlanan gelirler artış göstermiştir. Hedef bu sayıların hızla yukarılara çekilerek sağlık turizmi pastasından önemli bir pay alabilmektedir.

Sağlık turizminde önemli bir potansiyeli ve gücü olan Türkiye'nin hedeflerine ulaşabilmesi için zayıf yönlerini tespit edip önündeki tehditleri görmesi gerekmektedir. Hindistan, Tayland gibi önemli fiyat avantajları sağlayan ülkelere karşı rekabet üstünlüğü sağlayacak stratejiler belirlemelidir. Ulaşım ve konaklama konularındaki aksaklıklar bertaraf edilmelidir. Türk cumhuriyetlerinde yaşayan Türklerle Avrupa'da yaşayan Türk vatandaşlarımız öncelikli kitlemiz olmalıdır. Tanıtım ve pazarlama olanakları artırılmalı, burada devlet desteğini esirgememelidir. Yurt dışında yaşayan hastalara Türkiye'de tedavi olmaları cazip hale getirilmeli, özel sağlık turizm paketleri hazırlanmalıdır. Gelen hastaların için sosyal ve kültürel etkinlikler sunularak, alınacak tedavi cazip hale getirilmelidir. Sigorta şirketlerinin rolleri tam olarak belirlenmeli denetimler yapılmalı, bunların yurtdışındaki benzerleriyle koordinasyonu desteklenmelidir. Sağlık turizminin gelişiminde belki de en önemli ayak sağlık turizmi konusunda eğitimlerin artırılmasıdır. Bu konuda yeterli adımların atılması gerekmektedir. Son olarak, sağlık turizmine yönelik stratejiler ve politikalar tam manasıyla netleştirilerek ciddi hedefler konmalıdır. Burada da özellikle Sağlık Bakanlığı'nın tutum ve çabaları önem arz etmektedir. Eğer yukarıda bahsi geçen veya geçmeyen öneriler dikkate alınıp gerekleri yapılırsa Türkiye'nin sağlık turizmi konusunda beklenenin çok üzerinde bir yere gelmesi zor değildir.

KAYNAKÇA

- AKAT, Ö. (2000), *Pazarlama Ağırlıklı Turizm İşletmeciliği*, 3. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi
- ANNETTE B, and de ARELLANO R. (2007), "Patients without borders: the emergence of medical tourism", *International Journal of Health Services* ;37(1):193-198
- AYDIN, D. AYPEK, N., AKTEPE, C., ŞAHBAZ, P., ve ARSLAN, S. (2011), *Türkiye'de Medikal Turizmin Geleceği*, Ankara: Gazi Üniversitesi ve Sağlık Bakanlığı.
- CONNELL, J., (2013). "Contemporary Medical Tourism: Conceptualisation, Culture and Commodification", Elsevier – *Tourism Management* 34, p. 1-13
- Daily Sabah, "New Turkish gov't incentives to promote health tourism", <https://www.dailysabah.com/tourism/2018/04/24/new-turkish-govt-incentives-to-promote-health-tourism> 23 April 2018 (Erişim Tarihi: 28.11.2018).
- DAŞTAN, İ., (2014), "Türkiye'de Sağlık Turizmi: Türkiye ve Özelinde İzmir'de Sağlık Turizminin Mevcut Durum Analizi ve Strateji Önerileri", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Dergisi*, 6 (10): 143-163.
- EDİNSEL, S. ve ADIGÜZEL, O., (2014), "Türkiye'nin Sağlık Turizmi Açısından Son Beş Yılda Dünyada Ülkeleri İçindeki Konumu ve Gelişmeleri", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(2): 167-190
- GENCAY, C., (2007). Sürdürülebilir Rekabet Avantajı Elde Etmede Turizm Sektörü. Sağlık Turizmi İçinde (172-180). M. Bulu ve İ.H.Eraslan (Ed.). İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınevi.
- HOPKINS, L., LABONTE, R., RUNNELS, V., ve PACKER, C. (2010), "Medical tourism today: What is the state of existing knowledge?", *Journal of Public Health Policy*, 31 (2): 185- 198.
- IŞIK, C. T. "Hem çok iyiyiz, hem de çok ucuz", <https://www.posta.com.tr/yazarlar/candas-tolga-isik/hem-cok-iyiyiz-hem-de-cok-ucuz-2065452> (Erişim Tarihi: 01.07.2018)
- KAYA, S., YILDIRIM H. H., KARSAVURAN S. ve ÖZER, Ö., (2013), *Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı Türkiye Medikal Turizm Değerlendirme Raporu*, Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı..
- KHAN, S. and ALAM, S., (2014). "Kingdom of Saudi Arabia: A Potential Destination for Medical Tourism", *Journal of Taibah University Medical Sciences*, 9(4): 257-262
- LUNT, N., SMITH, R., EXWORTHY, M., GREN, S.T., HORSFALL, D. and MANNION, R., (2014). "Medical Tourism: Treatments, Markets and Health System Implications: A Scoping Review", *OECD Better Policies For Better Lives*, <https://www.oecd.org/els/health-systems/48723982.pdf> (Erişim Tarihi: 25.08.2018)
- Milliyet, *Sağlık Turizmi Yükselişte*, <http://www.milliyet.com.tr/saglik-turizmi-yukseliste-ekonomi-2747318/> (Erişim Tarihi: 23.10.2018)
- MUELLER, H. and KAUFMANN, E.L., (2001). "Wellness Tourism: Market Analysis of A Special Health Tourism Segment and Implications for The Hotel Industry", *Journal of Vacation Marketing*, 7(1).
- NEWMAN, B. Y. (2006), O.D. *American Optometric Association*.Doi: 0.1016/J.Optom. 2006.10.006
- ÖZBEK, T, (1991), "Dünyada Ve Türkiye'deki Termal Turizmin Önemi", *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18: 15-29.

- ÖZER Ö., ve SONGUR C., (2012). “Türkiye’ nin Dünya Sağlık Turizmindeki Yeri ve Ekonomik Boyutu”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7: 69-81.
- ÖZSARI, S. H. ve KARATANA, I.Ö. (2013), “Sağlık Turizmi Açısından Türkiye’nin Durumu”, *J Kartal TR* 24(2):136-144.
- REISMAN, D. (2010). *Health Tourism. Social Welfare through*, International Trade. Cheltenham, Glos, UK: Edward Elgar.
- Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı, *Sağlık Turizmi Hakkında*, <http://saglikturizmi.gov.tr/TR,175/saglik-turizmi-hakkinda.html> (Erişim Tarihi: 11.06.2018)
- Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı, *Sağlık Turizmi Hakkında*, <http://saglikturizmi.gov.tr/TR,175/saglik-turizmi-hakkinda.html> (Erişim Tarihi: 11.06.2018)
- T.C. Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (BAKA), (2013), Sağlık turizmi sektör raporu, <http://www.baka.org.tr/uploads/48947588121518SAGLIK-KATALOG-TURKCE-16MAYIS-3.pdf> (Erişim Tarihi: 11.06.2018)..
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “Sağlık ve Termal Turizm”, <http://www.ktbayatirimisletmeler.gov.tr/TR,10392/saglik-ve-termal-turizm.html> (Erişim Tarihi: 16.06.2018)
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2014), “Geriatry ve Engelli Turizmi”, <http://saglikturizmi.gov.tr/geriatrics.php> (Erişim Tarihi: 25.10.2018).
- T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı (2012). *Sağlık Turizmi El Kitabı*, Ankara: BMS Matbaacılık.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı, Tarihçemiz, <http://www.saglikturizmi.gov.tr/TR,184/tarihcemiz.html> (Erişim Tarihi: 11.11.2018)
- TAŞKIN E., ve ŞENER, H.Y., (2013). “Sağlık Turizmi Markası: Kütahya”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36: 253 – 260
- TUİK, Konularına Göre İstatistikler, www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 11.06.2018)
- Türkiye Sağlık Vakfı (2010). Dünya’da ve Türkiye’de Sağlık Turizmi-2010 Durum Tespit Raporu ve Çözüm Önerileri, Ankara: Elif Yayınevi
- TÜTÜNCÜ, Ö., KİREMİTÇİ, İ. ve ÇALIŞKAN, U. (2011), “Sağlık Turizmi, Güvenlik ve Kalite”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 22(1):91-93.
- VAROL, B., (2012),. *Nevşehir Termal Turizm Raporu*, Nevşehir: Ahiler Kalkınma Ajansı – Nevşehir Yatırım Destek Ofisi.
- YALÇIN, P. (2006). *Türkiye’de Sağlık Turizminde Altyapı Oluşturulma Gereği ve Sağlık Kurumlarına Yönelik Bir Araştırma*. Ankara Gazi Üniversitesi Yayınları

MÜZEDE MÜZİK UYGULAMALARINA BİR ÖRNEK: BURSA ENERJİ MÜZESİ*

AN EXAMPLE OF MUSIC PRACTICES IN MUSEUM: BURSA ENERGY MUSEUM

Ali ÖZTÜRK

Doç. Dr. , Anadolu Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü
E-mail: alio@anadolu.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Müze, Müzik, Eğitim</p>	<p>Müzelerin ortak bileşenleri, nesnelere aracılığıyla geçmişle, şimdi ve gelecek arasında bilişsel ve duyuşsal bağ kurmak; biriktirmek ve korumak; benzerlik ve farklılıkları sergilemek; beğeni ve haz oluşturmak; eğitsel ve kültürel aktarımı kavramak diye sıralanabilir.</p> <p>Gelişmiş ülkelere oranla gecikmiş de olsa tematik müzecilik, Türkiye’de de yaygınlaşmaya başlamıştır. Bunlardan biri de “Müzik Müzeleri”dir. Az sayıdaki müzik müzelerinin kimilerinde sadece çalgıların sergilendiği, kimilerinde de çalgıların yanı sıra müziğe ilişkin değişik nesnelere sergilendiği koleksiyonları görmek olasıdır. Bu müzelerin, müzik tarihine, müzik bilimine, müzik eğitimine ve müzik beğenisine ışık tutar nitelikte dağarcık, donanım ve sunum olanakları varlık nedenleridir.</p> <p>Kültürel ve bilimsel birikimin müzelerden çıkarılıp, yaşamın içine katılmak istendiğinde ise müzelerin eğitsel işlevleri önem kazanmaktadır. Bilginin tek başına yetmeyeceği; uygulama yoluyla işlenmesiyle anlam kazanacağı dikkate alındığında eğitsel işlev, müzelerin öncelikleri arasına girmektedir.</p> <p>Bu çalışmada müzelerde müzik uygulamaları, müze nesnelere müzikal işlevleri üzerinde durulacak ve örnek olarak Bursa Enerji Müzesi’nde yapılan müzik deneyimi anlatılacaktır.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548640</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Museum, Music, Education.</p>	<p>Common components of museums can be listed as, setting up a connection with the past, now and the future through objects; collecting and protecting; exhibiting similarities and differences; creating admiration and pleasure; comprehending educational and cultural transfer.</p> <p>Compared to the developed countries thematic museology become common in Turkey in spite of a delay. One of the examples of this is “Music Museums”. It is possible to see the exhibition of the instruments in some of these rare museums and it is also possible to see the object collections related to the music being exhibited in some others. Repertoire, equipage and exhibition facilities of these museums are the reason of their existence, enlightening music history, music science, music education and music taste.</p> <p>Museums’ educational function become crucial when the cultural and educational background is brought out of the museum and transferred into the life. When it is</p>

*Bu çalışma 18-20 Ekim 2018 tarihlerinde Üsküp/Makedonya’da düzenlenen " II. Rating Academy Kongresi: Uluslararası Yaratıcı ve İnovatif Yaklaşımlar " konulu kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

DOI:

10.26809/joa.2018548640

*considered that the knowledge cannot be enough itself but it will be with the processing of the knowledge through education, educational functions takes its place in the priorities of the museums.
This study will focus on the educational functions of the museums. As an example, the musical experience in the energy museum will be explained.*

1. GİRİŞ

Müzeler, öğrencisiz okullardır. Bu okullarda, “dün” ve “bugün” araştırılır, korunur ve sunulur. Sınıfları olmadan tüm insanlar, bu okulun konukları, sorgulayanı ve öğrenenidir. Bu etkinlik sırasında sadece meraklarını gidermezler; bilgi ve haz da alırlar. Bu okulların, meraklılarına yaygın olarak ulaşabilmeleri için, birer eğitim programları olmakla birlikte, geleneksel değerlendirme anlayışından uzaktır. Öyle ki devam zorunluluğu da ders geçme sorumluluğu da yoktur.

Kültürel ve bilimsel birikimin müzelerden çıkarılıp, yaşamın içine katılmak istendiğinde ise müzelerin eğitsel işlevleri önem kazanmaktadır. Bilginin tek başına yetmeyeceği; eğitim yoluyla işlenmesiyle anlam kazanacağı dikkate alındığında eğitsel işlev, müzelerin öncelikleri arasına girmektedir.

Öte yandan günümüz eğitim anlayışları arasında, disiplinler arası öğrenme/ bütüncül yaklaşım gibi olgular önem kazanmaktadır. Çok yönlü öğrenme, yaşantı oluşturma ve canlandırmalar anlamlı bulunmakta ve buna göre eğitim programları oluşturulmaktadır.

2. MÜZELER VE MÜZİK

Bu iki kavram, birçok boyutuyla yansıtılabilir. Eğitsel boyutları, tarihsel boyutları, kültürel boyutları, müze ve müzik kavramlarının ortak buluşma alanlarının bazılarıdır. Uygulama alanı olarak bakıldığında ise, bu iki kavram birçok biçimde ilişkilendirilebilir:

1. Bütün müzelerin fiziksel ortamlarının bir sanat atmosferi olarak kullanılıp, oralarda resital ya da konserler verilebilir.
2. Bazı müzelerdeki müzikal olmayan nesnelere de kullanılarak müzik yapılması sağlanabilir.
3. Müzik müzelerinde genel geçerliği olan konserler vermenin yanı sıra koleksiyonlarda yer alan nesnelere ya da benzerleriyle konser verilebilir.
4. Uygun müzeler, profesyonel sanatçılara kendi koleksiyonlarındaki çalgıları, kısa süreli kullanım amaçlı ödünç verebilirler.

2.1. Müzelerde Yapılabilecek Müzik Etkinlikleri

- Müzedeki çalgıların kil ya da oyun hamuruyla üç boyutlu olarak yapılması,
- Atık ve artık nesnelere çalgıların, benzerlerinin yapılması ve çalınması,
- Müzedeki çalgılarla ilgili öykülerin, tanıtım broşürleri vb. materyallerin yaratıcı drama yoluyla canlandırılması,
- Orff yaklaşımıyla müzik-dans/devinim-söz ilişkisi oluşturup, disiplinler arası çalışma ve gösteriye dönüştürülmesi,
- Müzelerdeki çalgıların benzerleri yapılarak, konserler verilmesi,
- İzin almak koşuluyla, müzeye ait bazı nesnelere müzikal araç olarak kullanılması.

2.2. Müzelerde Müzik Yapmanın Kuralları

Müzede müzik yaparken uyulması gereken bazı önemli kurallar bulunmaktadır. Buna göre:

Müzikal yorum için kurallardan ilki, o müzeye ait genel bilgi olmasıdır.

Müzede müzik çalışması yapmadan, öğretmen o müzeyi görmelidir.

Katılımcılar müzede ne ile karşılaşacaklarını bilmelidirler.

Müze uzmanları ile işbirliği yapılmalıdır. Kaynak malzemenin sağlanması, için görüş alış veriş yapılmaması yararlı olacaktır.

Eğer bir müzik müzesinde çalışma yapılacaksa koleksiyonda yer alan çalgılar hakkındaki bilgilerin doğruluğu esastır. Müzik aracılığıyla canlandırma yapılmak istendiğinde gerçeklik taşıması için doğruluk payı da araştırılmalıdır.

Müzede müzik çalışmalarını, seyircilere yönelik oluşturmak için uygun bir sergileme alanı bulunmalıdır.

Katılımcıları, uygun etkinliklerle doğaçlamaya yönlendirmek, katılımı kolaylaştırıcı olabilir.

Müzede objelerin ve katılımcıların güvenliği sağlanmış olmalıdır.

3. BİR UYGULAMA ÖRNEĞİ: “BURSA ENERJİ MÜZESİ”

Bu uygulama, Türkiye’de Bursa Belediyesi ile Çağdaş Drama Derneği tarafından 02-05 Mart 2017 tarihleri arasında düzenlenen, “Yaşayan Müzeler” temalı, 27. Uluslararası Eğitimde Yaratıcı Drama Kongresi kapsamında yapılan bir workshop’tu. Bursa’daki birçok müzeden biri de Enerji Müzesi’dir. Çok önceki yıllarda bir halı fabrikasına elektrik enerjisi sağlayan santral, son yıllarda müzeye dönüştürülmüştür.

Çalışma için belirlenen tarihten önce müze görevlilerinden izin aldım. Ses üretme amaçlı kullanabileceğimiz buhar kazanları, ızgaraları, boruları ve diğer nesnelere işaretledim. Çalışma, enerji müzesinin önünde katılımcılarla tanışmayla başladı. Katılımcılar bundan önce herhangi bir müzede müzik etkinliğine katılmadıklarını belirttiler. İçeride bizi nelerin beklediğini ve kısaca neler yapacağımızın ipuçlarını verdim. Tanışma ve kaynaşma amaçlı beden müziği yaptık bir süre.

Ardından onlara verdiğim tahta çubuklarla müzeye girip, belirlenen yön doğrultusunda gezdik. Yürüme sırasında, işaretli nesnelere tahta sopalarla vurarak değişik ses ve ritimler bulmalarını istedim. Bu etkinlik çevreyi, nesneyi tanıma, sesi keşfetme ve değişik ses ve ritim yaratma amaçlıydı. Yaklaşık 30 dakika sürdü.

Sonra müzedeki uygun köşede, çalışmanın birinci bölümü hakkında konuştuk. Buldukları ses kaynaklarının yanı sıra, onlar için getirdiğim birçok müzikal nesne olduğunu söyledim. Bunlar, ritim çubukları, su dolu kaplar, metal levha parçaları, tahta ses kutuları, vb. enstrüman olmayan nesnelereydi.

Ortaya koyduğum nesnelere kendi tercihlerine göre seçip onlardan yeni sesler çıkarmayı denediler. Ardından serbest çağrışıma dayalı doğaçlama yaptık. Bunlara ek olarak onlardan müzedeki ilk tur sırasında gördükleri nesnelere, onların işlevlerini de düşünmelerini istedim. Bu ses arayışları, denemeler ve tartışmalar yaklaşık 60 dakika sürdü.

Böylece onlar için getirdiğim nesnelere müzedeki nesnelere müzik yapmaya hazır olduk. Kendi seçtikleri müze nesnesinin önünde “çalgıları” ile kısa bir deneme yaptılar ve benim şefliğimde ilk deneme başladı. Kısa bir süre sonra birbirlerini dinlemediklerini fark ettim. Çalışmayı durdurup, bunun üzerine biraz konuştuk. Ardından tekrar denedik. Sonuç çok mutlu oldu. Tekrar eğitim köşesinde oturduk ve deneyimleri hakkında duygu ve düşüncelerini belirtmelerini istedim.

3.1. Katılımcı Görüşleri

K.1: “Normal hayatımda, benim dışındaki sesler konsantre olmamı etkiler. Ama burada ilk yaptığımız çalışmada dıştaki sesler beni hiç rahatsız etmedi. Çıkardığım sese konsantre olabildim. Normalde müzikal becerilerim zayıftır. Ancak burada müzikal anlamda hem gruptan hem kendimden çok memnun kaldım.”

K.2: “Şimşek sesi çıkararak sac levha kulağıma hoş gelmeye başladı. Oysa bunu daha önce hiç böyle olacağını düşünemezdim. İlk yaptığımız etkinlikte sadece kendimin çıkardığı seslere konsantre oldum, dış seslere kulaklarımı tıkadım. Son çalışmamızda ise tüm arkadaşlarımla çıkardıkları sesleri dinleyerek, duymaya çalışarak kendi müziğimi oluşturdum”

K.3: “Yaptığımız çalışmada öncelikle müziğin doğasında var olan enerjinin, değişik ses olanaklarıyla yansıtılması ile ilgili çalıştık. İlk kez deneyimledim bunu. Sesler etkileyiciydi.”

K.4: “Müzedeki nesnelerin değişik ses ve müziğe dönüştürülmesi şaşırtıcıydı. Ben de deneyeceğim, öğrencilerimle.”

K.5: Atölyede paylaşım vardı birbirinin sırasına saygı vardı. Atölyeyi başladığımız yerden çok ilerde, bambaşka bir yerde bitirdik.

K.6: “Bu workshop’da öğrendiklerimi kesinlikle öğrencilerimle kullanabilirim.”

K.7: “Grup olarak beraber bir şey yapabilme becerisi gösterdik. “Önce ben” diyen olmadı.

K.8: “Normalde nerde ne yapacağını kolaylıkla şaşıran birisiyim. Ama burada herkes gibi ben de hiç şaşırmadım, nerde ne yapmam gerekiyorsa yaptım. Çünkü ön çalışma, ilerdeki çalışmaya bizi hazırladı”

K. 9. “Daha önce bir müzeye gittiğimde, oradaki nesnelere uzaktan bakıp geçmişim. Çok ipucu aldım bu çalışmadan. Bundan sonra uygun koşullarda farklı etkinlik yapabilirim artık.”

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Öğrenme aktif bir süreçse, sosyal bir etkinlikse, ortama bağlıysa, güdüleme gerektiriyorsa bütün bunlar müzede müzik uygulamasında gözlemlendi. Katılımcıların müzede bulunan nesnelere, enstrüman olmayan nesnelere birlikte kullanarak müzik yapmaları bazı farkındalıkları ortaya çıkardı. Birbirlerini dinlemeleri, yaratıcılıklarını grup dinamiğine dönüştürmeleri önemli eğitsel kazanımların başında geliyor. Katılımcılar, bu tür çalışmalar için ön bir eğitime gerek kalmadan müzik yapmaları konusunda cesaretlendirildi. Öğretmen olan katılımcıların, benzer uygulamalar yapmak istemeleri, yapılan çalışmanın geleceğine ışık tutabilir.

Öte yandan müzelerin genel eğitsel işlevlerine bağlı olarak, müzelerde değişik etkinlikler planlamak yararlı olacaktır. Yaşam boyu öğrenme içerisinde de değerlendirilebilecek etkinlikler planlamak ve uygulamak, müzeleri yeni yaşam alanlarına dönüştürebilir. İnsanlara müzeyi sevdirmek isteniyorsa, onlara özgür öğrenme ortamları yaratmak, öncelikler arasında yer almalıdır.

Yaparak yaşayarak öğrenme temelli tüm program ve etkinlikler, müzelerin depo olmadığını, okulun da hayata sığmadığını gösterecektir.

KAYNAKÇA

- Buyurgan, Serap ve Mercin, Levent (2005). *Görsel Sanatlar Eğitiminde Müze Eğitimi ve Uygulamaları* (1. Baskı). Görsel Sanatlar Eğitimi Derneği Yayınları, Ankara.
- Öztürk, Ferda, Çakır İlhan, Ayşe (2011). “Türkiye’deki Arkeoloji Müzelerinde Müzik Kültürüne İlişkin Nesnelere İncelenmesi ve Müzelerde Müzik Eğitimi.”, *İlköğretim Online*,10(3), 1202-1207, 2011. <http://ilkogretim-online.org.tr>
- Pekgözlü, K. Derya (2012). *Educational Activities Applicable in Museums*, *Mediterranean Journal of Humanities*, mjh.akdeniz.edu.tr II/1, 2012, 131-138.
- Şahan, M. (2005) *Museum and Education*, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt 3, Sayı 4.

MATEMATİKTE YARATICILIK***CREATIVITY IN MATHEMATICS****Prof. Dr. Ayhan ESİ**

Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Matematik Bölümü 02040, Adıyaman, Turkey

E-mail: aesi23@hotmail.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
Anahtar Kelimeler:	<i>Bu çalışmanın amacı matematiksel yaratıcılığı tartışmak ve matematik ve yaratıcılık arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır.</i>
DOI: 10.26809/joa.2018548641	
ARTICLE INFO	ABSTRACT
Keywords:	<i>The aim of this study is to discuss mathematical creativity and to reveal the relationship between mathematics and creativity.</i>
DOI: 10.26809/joa.2018548641	

Ortaya atıldığı günden beri ilgi çeken bir kavram olan yaratıcılık ile ilgili araştırmalar 1950'li yıllarda başlamış günümüze kadar devam etmektedir.

Yaratıcılık konusu, toplumu geliştiren, buluşlara yol açan bireylerin yetiştirilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Yapılan her yeniliğin, buluşun altında yaratıcı bir zekanın var olduğu bilinmelidir. Yaratıcılık, olağandışı işlemler düşünebilen insanlar tarafından kolayca oluşturulabilen zihinsel başarı olarak tanımlanmıştır (Weisberg, 1988). Anahtar kelimeler "esneklik", "akıcılık" ve "yenilik" tir. Bazı yazarlar yaratıcılığı güvenlikte olma, alışla gelmişten ziyade alışla gelmemişin istenmesi olarak tanımlamaktadırlar. Yaratıcılık, derinlik, akıcılık ve uzun periyotlu çalışmalarla yakından ilişkili olan, geliştirilebilir bir yetenektir. Yaratıcılık, yeni ve hayali bir fikrin gerçeğe dönüştürülmesi eylemidir. Yaratıcılık, düşünmek ve üretmek olmak üzere iki ana süreçten oluşur. Bu nedenle düşünce ürüne dönüşmedikçe yaratıcılık sayılamayacaktır.

Yaratıcılık potansiyeli, öğrenmeyle daha anlamlı ve önemli hale gelir. İnsanın her alanda kendine özgü kendi içinde sistemi olan sembolleri ve bu sembolleri içeren araçları vardır. Özgün ürünün oluşması için, bireyin ilgilendiği alandaki sembollerin ve araçların çok iyi öğrenilmiş olması, birleştirmede etkili olması beklenir.

*Bu çalışma 18-20 Ekim 2018 tarihlerinde Üsküp/Makedonya'da düzenlenen " II. Rating Academy Kongresi: Uluslararası Yaratıcı ve İnovatif Yaklaşımlar " konulu kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

Yaratıcılık algısal, duygusal ve kültürel bir bütünlük içerisinde ele alınmalıdır. Yaratıcılıkta eş ve zıt anlamları birlikte düşünme vardır. Verileri akıllıca düzenleme, esnek yaklaşımlarla problemi çözme ve ortaya özgün bir ürün koyma, aynı zamanda ifadelerde akıcılık yaratıcılığın doğasında bulunmaktadır. Yaratıcılık dendiği zaman akla karmaşık bir süreç gelmektedir.

Yaratıcılık tek başına bir süreç, yalnız tanımlanabilecek bir etkinlik değildir.

Yaratıcılık tanımları oldukça farklıdır. Bunlar; Van Harpen ve Sriraman'a (2013) göre yaratıcılık, yirmi birinci yüzyılın moda kelimesi ve eğitimin en önemli bileşeni olarak görülmektedir. Bazı araştırmacılara göre yaratıcılığın bir alana özgü mü yoksa genel bir kavram mı olduğu hakkında farklı görüşlerin olduğu (Sternberg, 2006), yaratıcılığın karmaşık bir kavram olduğu ve çeşitli bilim adamları tarafından farklı bakış açılarına göre ele alındığı (Haylock, 1987) bilinmektedir. Yaratıcılığın önemi bu kavramın hafife alınmasına izin vermeyecek kadar yüksek olmasıdır (Leikin, 2013). Yaratıcılık, insan zihninin geliştirilebilen ve değer verilmesi gereken dinamik bir özelliğidir (Nadjafikhah, Yaftian ve Bakhshalizadeh, 2012). Yaratıcılık yeni fikirlerin veya kavramların üretilmesini içeren zihinsel bir süreç olarak ele alınabileceği gibi, mevcut fikir veya kavramlar arasında yeni ilişkiler kurmak anlamına da gelebilir (Leikin, Subotnik, Pitta-Pantazi, Singer ve Pelczer, 2012). Yaratıcılık tüm duygusal ve zihinsel etkinliklerde, her türlü çalışma ve uğraşın içinde vardır (Aydoğdu ve Yüksel, 2013, s.188). Bessis ve Japui (1973) yaratıcılığı, sosyo-kültürel ortama sıkıca bağlı olarak her kişide gizli bulunan yaratma yatkınlığı olarak ifade etmişlerdir. Ayrıca bu doğal yatkınlığın gerçekleşmesini uygun şartların oluşmasına bağlamışlardır. Yaratıcılık olgusunu hem sosyal hem de kişisel açıdan ele almak yaratıcılığın farklı boyutları arasında bir ayırım yapma gerekliliğini gündeme getirmiştir (Leikin ve Lev, 2013). Bu bağlamda denilebilir ki, yaratıcılık kavramı dünyayı algılama şeklimizi değiştiren istisnai bilgi veya ürünlere işaret etmektedir (Sriraman, Haavold ve Lee, 2013).

Deneyimlere açık olmayı gerektiren yaratıcılık, yeni yolların var olabileceği düşüncesini taşıyarak arayışa girme cesaretini gösterebilme, yeniliği benimseme, yaratıcı düşüncenin yeni boyutlarını fark ederek denemeye hazır olma demektir. Barlet yaratıcılığı; ana yoldan ayrılma deneye açık olma kalıplardan kurtulma olarak, Daniel Keating (1980) ise yaratıcılığı; bilgi, iletişim yeteneği ve eleştirel analiz yeteneği şeklinde genişleterek tanımlamaktadır. Özgün ve yaratıcı düşünce dünyamıza yeni ufuklar ekler ve yaşamı kolaylaştırır. Sağlıkta sosyal alanlarda, fen ve matematikteki insanlığın geleceğine etki yapacak buluşlar insanoğlunun yaratıcı potansiyelini kullanabilmesi ile mümkün olacaktır. Eğitim kurumları, eksik olduğu herkes tarafından kabul edilen bilgi birikiminin getirdiği sınırlamalar ile bireylerdeki yaratıcı potansiyeli köreltmek yerine ortaya çıkarmaya ve geliştirmeye çalışmalıdır. Aynı zamanda tüm okullardaki eğitim, yaratıcılığı geliştirmeye yönelik programlar içermelidir. Yapılan bilimsel çalışmalar sonucunda insanda yaratıcı düşüncenin varlığı tespit edildiğine göre bunların geliştirilmesi, eğitim kurumları ve ailelerin vazgeçilmez görevi olmalıdır. Çünkü "insana seçim yapma ayrıcalığının, düşüncelerini yönlendirme otoritesinin ve fikirlerini ifade etme fırsatının verildiği tek alan bireysel yaratıcılık alanıdır".

Özgün ve yaratıcı düşünce dünyamıza yeni ufuklar ekler ve yaşamı kolaylaştırır. Uygarlığımızın, ulusal varlığımızın devamı, yaratıcı kişilerin var olmasına bağlıdır. Bugün ve yarın toplumumuzu oluşturan ve oluşturacak olan genç kuşakları, Yaratıcı eğitim ortamında yetiştirmek bir zorunluluktur. Eğitimde amaç kişinin yaratıcı, araştırmacı, sorgulayıcı, bildiklerini uygulayabilen nitelikler kazanmasını sağlayan kişilik geliştirici bir eğitim olmalıdır. Çağdaş bir eğitim, kişinin yaratıcı, araştırmacı, sorgulayıcı, bildiklerini uygulayabilen nitelikler kazanmasını sağlayan kişilik geliştirici bir eğitimdir.

Matematikte yaratıcılık denildiğinde yeni bir problem ortaya atmak, çözülmemiş bir problemi çözmek ya da bir probleme ilişkin yeni bir çözüm yolu bulmak anlaşılmalıdır ve bir matematik problemini çözerken; 1.Problemi düzenleme, 2.Problemi yeniden biçimlendirme, 3.Farklı çözüm yolları izleme, 4.Önceki çözüm yollarını değiştirebilme ve 5.Orijinal bir çözüm bulma yolları takip edilmelidir.

Matematik biliminin doğası yaratıcılığın gelişimi için uygun bir platform ortaya koymaktadır (Nadjafikhah ve diğerleri, 2012). Ayrıca, yine matematiğin doğası yaratıcılığın geliştirilmesi için kullanılmak üzere matematiği uygun bir dayanak noktası haline getirmektedir. Yaratıcılık kavramı matematik aktivitelerinde açıkça ortaya konulması gereken bir olgudur ve istisnai bir şekilde yetenekli olan bireylerin statik bir özelliği değil, aksine, uygun araçlar kullanılarak geniş bir yelpazedeki öğrenci toplulukları için geliştirilebilecek olan dinamik bir özelliktir (Leikin, 2009; Silver, 1997). Özellikle matematik alanında yaratıcılık üzerine yapılmış araştırmalar çok nadirdir (Leikin ve diğerleri, 2013; Sriraman ve diğerleri, 2013). Matematiksel yaratıcılık, yaratıcılık kavramının matematik alanına özgü kısmıdır denebilir. Yaratıcılık psikolojik bir kavram olmasına karşın matematiksel yaratıcılığın ne olduğu ve ölçülmesinde problemler yaşanmaktadır. Treffinger (2003) matematiksel yaratıcılığı ölçmekteki amacı bireylerin güçlü yanlarını ve yeteneklerini tanımlamalarına yardım etmek ve onların kendilerini bilmelerini ve anlamalarını sağlamak, eğitimcilere, psikologlara veya bireylere farkına varılmamış ve kullanılmayan yeteneklerin keşfinde yardımcı olmak şeklinde ifade etmiştir. Ervynck (1991) matematiksel yaratıcılık kavramını ileri düzey matematiksel düşünceyle ilişkilendirmiş ve bu durumu önemli matematiksel sorular ortaya atmak ve aralarındaki ilişkileri bulmak olarak tanımlamıştır. Matematiksel yaratıcılık kavramı sıklıkla sadece profesyonel matematikçilerin alanı olarak düşünülür (Sriraman, 2005). Ervynck (1991) matematikteki yaratıcılığın ileri düzey matematiksel düşüncede anahtar rol oynadığını vurgulamaktadır ve bu durumun matematiksel teorileri geliştirmek amacıyla yapılacak olan makul tahminlere yardımcı olduğunu ve matematiksel bilgi ürettiğini ileri sürmektedir. Laycock (1970) matematiksel yaratıcılık kavramını, bir problemi birçok yönden analiz edebilme, şablonları gözleme, benzerlikleri ve farklılıkları görme, benzer durumlarda nelerin işe yaradığına bakma ve bu sürecin sonunda tanıdık olmayan yeni durumda bir hareket metodu belirleme yeteneği olarak tanımlamıştır. Leikin (2009) matematiksel yaratıcılığı insan zihninin geliştirilmesi ve takdir edilmesi gereken ve aksi takdirde mahrum kalınacak olan dinamik bir özelliği olarak tanımlamaktadır. Chamberlin ve Moon (2005) matematiksel yaratıcılığın bir insanın standart bir metotla çözülemeyecek olan bir problemi çözmek için standart olmayan bir çözüm ürettiği zaman ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Haylock (1997) matematiksel yaratıcılık kavramının yaratıcılık süreci veya üretkenlik kavramları ile tanımlanabileceğini ileri sürmüştür. İlk olarak, yaratıcılık süreci başarılı problem çözme sürecinin altında yatan bilişsel süreçleri araştırır. Mental sınırları aşmak anlamına da gelebilecek olan sabitleşme ve durağanlaşmanın üstesinden gelebilme yeteneği, bir bireyin problemleri çözmek için tektipleşmiş metotlardan veya standart metotlardan daha etkili metotlar kullanabileceği anlamına gelmektedir. İkinci olarak, yaratıcı üretim, bireylerin ürettikleri ürünlere dayalı olarak ne kadar yaratıcı oldukları konusunda değerlendirmeler yapabilmek demektir. Son zamanlardaki araştırmalarda matematiksel yaratıcılığın bileşenleri olarak problem çözme, problemi ortaya koyma ve problemi sınıflandırma basamakları ele alınmaya başlanmıştır (Sriraman ve diğerleri, 2013). Araştırmacılar, matematiksel yaratıcılık kavramını irdeleyen çalışmalarda iraksak muhakeme olgusunu geliştirmek amacıyla -açık matematiksel görevler dâhil- çeşitli görevler kullanmışlardır (örneğin Kwon, Park ve Park, 2006). Chamberlin ve Moon (2005) iraksak muhakeme olgusunu matematiksel yaratıcılık kavramının asıl tanımlayıcı öğelerinden biri olarak görmektedir. Bir başka araştırmada ise matematiksel yaratıcılık kavramının spesifik matematiksel yaratıcılık yönünde bir süreç olduğu sonucuna varılmıştır (Pelczer, Singer ve Voica, 2013). Matematiksel yaratıcılık kavramının

özelliklerini beş yaratıcı matematikçiyle birlikte yaptığı kalitatif bir araştırma yoluyla ortaya koymayı amaçlayan Sriraman (2004), genel olarak sosyal etkileşim, hayal gücü, buluşsal yöntemler, sezgiler ve ispat olgularının bu konuda ortak özellikler olduğunu ortaya koymuştur.

Matematiksel yaratıcılık ve özelliklerinin yapısını tanımlamada yaşanan zorluk sebebiyle matematiksel yaratıcılık kavramını tanımlamak zor bir görevdir (Nadjafikhah ve diğerleri, 2012). Matematiksel yaratıcılığın tanımları incelendiğinde araştırmacılar tarafından yapılan bu tanımların kişisel görüşler çerçevesinde olduğu görülmektedir. Henüz herkes tarafından algılanacak ortak bir genel tanım ele alınamamaktadır. Bunun sebeplerinden biriside matematiksel yaratıcılığın ölçülmesinde kullanılan ölçütlerdir. Bu sebeple matematiksel yaratıcılığın tanımı ve özelliklerini içine alan henüz ortak bir karara varılmadığı için matematiksel yaratıcılığın ne denli önemli olduğu görülmektedir. Yaratıcılığın genel olarak çok çeşitli tanımların olduğu, özellikle de matematiksel yaratıcılık konusunda çeşitli yaklaşımlardan yola çıkan tanımlamalar dikkat çekmektedir (Ervynck, 1991; Kattou, Kontoyianni, Pitta-Pantazi ve Christou, 2012; Leikin, 2013; Leikin ve Lev, 2012; Nadjafikhah ve diğerleri, 2012; Sriraman, 2005). Matematiksel yaratıcılık kavramı yaratıcılığın spesifik bir formudur ve önemi açıkça ortadadır (Leikin, 2013). “Matematiksel yaratıcılık” ve “yaratıcılık” terimlerinin açık ve kabul görmüş olan tanımlarının yapılması problemleri bir konudur (Sriraman ve diğerleri, 2013).

Literatür taramalarında evrensel olarak kabul görmüş belli bir “matematiksel yaratıcılık” ve “yaratıcılık” tanımı olmadığı ortaya çıkmıştır (Sriraman, 2008). Matematiksel yaratıcılık kavramı, matematik ve yaratıcılığın ortak olarak kullanıldığı bir araştırma alanına işaret etmektedir (Peng,Cherng, Chen, ve Lin, 2013). Matematik eğitimcilerinin önemli görevlerinden biri de matematiksel yaratıcılığı tanımlayıp geliştirmektir (Nadjafikhah ve diğerleri, 2012). Yakın zamanlara ait araştırmalar akademik ve matematiksel yaratıcılık ile problem çözme yeteneklerine odaklanmıştır (Lee, Hwang ve Seo, 2003).

Silver (1997) okullardaki derslerde gösterilen matematiksel yaratıcılık genellikle problem çözme veya problemi ortaya koyma şeklinde ele alındığını ifade etmiştir. Chiu (2009) matematiksel yaratıcılığı, öğrencilerin rutin olmayan problemleri çözebilmeye yetenekleriyle ve kötü yapılandırılmış problemlere olan yaklaşımları ile ilişkilendirmiştir. Matematiksel yaratıcılık kavramı, son zamanlarda bütün öğrencilerde geliştirilebilecek ve geliştirilmesi gereken elzem bir yetenek olarak ele alınmaya başlanmıştır (Mann, 2005). Leikin’e (2013) göre okullardaki matematik dersleri, her öğrenciye ayrı ayrı matematiksel yaratıcılık kavramıyla ilişkiye girme ve matematik alanındaki kendi yaratıcı potansiyelinin farkına varma fırsatı sağlamalıdır. Haylock (1987) matematik derslerinde matematiksel yaratıcılık konusunun işlenmesinin gerekli olduğuna dikkat çekmiştir. Sriraman (2005) ve Ervynck (1991), matematiksel yaratıcılık kavramının matematik araştırmacılarının ana özelliği olduğunu belirtmişlerdir.

KAYNAKLAR

- 1.S. Dündar, Matematiksel Yaratıcılığa Yönelik Matematik Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin İncelenmesi, OMÜ Eğt. Fak. Derg. / OMU J. Fac. Educ. 2015, 34(1), 18-34.
2. Aydoğdu, N. & Yüksel, Ğ. (2013). The relationship between prospective mathematics teachers' beliefs and attitudes towards history of mathematics and their creativeness level. *Journal of Research in Education and Teaching*, 2(4), 186-194.
- 3.Bessis, P. & Japui, B. (1973). Yaratıcılık nedir? (S. Gürbaşkan, Trans.). İstanbul: Reklam Ofset Tesisleri.
- 4.Birgin, O. & Baki, A. (2012). An investigation of the purposes of the measurement and assessment practice of primary school teachers within the context of the new mathematics curriculum. *Education and Science*, 37(165), 152-167.
5. Büyüköztürk, ğ., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, ğ. & Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemi*, Ankara: Pegem Akademi.
6. Chamberlin, S. A. & Moon, S. M. (2005). Model-eliciting activities as a tool to develop and identify creatively gifted mathematicians. *Prufrock Journal*, 17(1), 37-47.
7. Chiu, M. S. (2009). Approaches to the teaching of creative and non-creative mathematical problems. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 7(1), 55-79.
8. Ervynck, G. (1991). Mathematical creativity advanced mathematical thinking (pp. 42-53), Springer.
- 9.Fraenkel, J.R., Wallen, N.E. & Huy, H.H. (2011). How to Design and Evaluate Research in Education (Eighth Edition). Mc Graw Hill Companies: New York.
- Haylock, D. W. (1987). A framework for assessing mathematical creativity in school children. *Educational Studies in Mathematics*, 18(1), 59-74.
- 10.Haylock, D. (1997). Recognizing mathematical creativity in school children. *International Reviews on Mathematical Education*, 29(3), 68-74.
11. Johnson, B. & Christensen, L., (2014). Educational research: Quantitative, Qualitative, and mixed approaches (Çev. Ed. Selçuk BeĞir Demir), Ankara: Eğiten Kitap.
12. Kattou, M., Kontoyianni, K., Pitta-Pantazi, D., & Christou, C. (2012). Connecting mathematical creativity to mathematical ability, 45(2), 167-181.
13. Kwon, O. N., Park, J. H., & Park, J. S. (2006). Cultivating divergent thinking in mathematics through an open-ended approach. *Asia Pacific Education Review*, 7(1), 51-61.
14. Laycock, M. (1970). Creative mathematics at Nueva. *The Arithmetic Teacher*, 325-328.
15. Lee, K. S., Hwang, D.-j., & Seo, J. J. (2003). A development of the test for mathematical creative problem solving ability. *Journal of the Korea Society of Mathematical Education Series: Research in Mathematical Education*, 7(3), 163-189.
16. Leikin, R. (2009). Exploring mathematical creativity using multiple solution tasks. *Creativity in mathematics and the education of gifted students*, 129-145.
17. Leikin, R. (2012). Creativity in teaching mathematics as an indication of teachers' expertise. Paper presented at the 36th Conference of the International Group for the Psychology of Mathematics Education.

18. Leikin, R. (2013). Evaluating mathematical creativity: The interplay between multiplicity and insight. *Psychological Test and Assessment Modeling*, 55(4), 385-400.
19. Leikin, R., Berman, A., & Koichu, B. (2010). *Creativity in mathematics and the education of gifted students*. Rotterdam: Sense Publishers.
20. Leikin, R., & Lev, M. (2012). Mathematical creativity in generally gifted and mathematically excelling adolescents: what makes the difference? *Zdm*, 45(2), 183-197.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ İLE BAŞARIYA İNANMA DUYGUSU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ*

THE RELATIONSHIP BETWEEN UNIVERSITY STUDENTS' DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS AND SENSE OF BELIEVING TO SUCCESS

Dr. Öğr. Üyesi Aysen ŞİMŞEK KANDEMİR
Kocaeli Üniversitesi, Hereke MYO
E-mail: aysens@kocaeli.edu.tr

Doç. Dr. Öznur GÖKKAYA
Kocaeli Üniversitesi, Hereke MYO
E-mail: oznur.gokkaya@kocaeli.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Başarı, Başarıya İnanma, Bağımsızlık Testi, Anova,</p>	<p>İnsanın yaşamı boyunca gerek ekonomik anlamda gerekse sosyal anlamda başarılı olma isteği daima var olmuştur. Bu isteğin gerçekleşebilmesi ise ancak inanmakla mümkündür. Dolayısı ile başarmanın başarıya inanmakla başlayacağı tartışılmaz bir gerçektir. Başarı beraberinde mutluluk duygusunu da getirecektir. Hatta bazı çalışmalar mutluluk duygusunun başarıya neden olduğunu da göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında başarıya inanma üzerine yapılacak çalışmaların oldukça önemli olduğu kabul edilmelidir. Ele aldığımız çalışmada üniversite öğrencilerinin demografik özellikleri ile başarıya inanma duyguları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığının belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla öncelikle bir literatür taraması yapılmış, tarama sonunda ulaşılan ölçek üniversite öğrencilerine uygulanmış, geçerlik ve güvenilirlik sonuçlarının ardından istatistiksel analizler yapılarak yorumlanmıştır.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548642</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Success, Believing to Success, Independence Test, Anova,</p>	<p>Human beings have always wanted to be successful both economically and socially. It is only possible to believe. Therefore, succeeding believes in success. There is a sense of happiness with success. According to some studies, a sense of happiness leads to success. For this reason, studies on believing in success are very important. In this study, the relationship between the demographic characteristics of university students and the feelings of believing in success is statistically analyzed. For this purpose, a scale was determined. The validity and reliability tests of the scale applied to university students were performed. Then, statistical analyzes were performed.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548642</p>	

*Bu çalışma 18-20 Ekim 2018 tarihlerinde Üsküp/Makedonya'da düzenlenen " II. Rating Academy Kongresi: Uluslararası Yaratıcı ve İnovatif Yaklaşımlar " konulu kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1.GİRİŞ

Başarı, kişinin kendi yetenekleri oranında kendini geliştirmesi olarak tanımlanır (Sarı, 2016: 34). Başarı için bi diğer tanımda; belirlenen amaca ulaşma ve isteneni elde etme olarak ifade edilmektedir (Sarier, 2016:610). Öğrencilerin başarı için yönelimleri ve izledikleri yollar başarı motivasyon literatünde geniş ölçüde yer almaktadır. Özellikle başarı endişeleri; sınav kaygısı araştırmaları, ankisiyete ve başarı duygusu üzerine yapılan diğer araştırmalarda sıkça üzerinde durulan bir konu olmuştur. Öğrencilerin başarıya ulaşmadaki en önemli etki başarıya odaklanmadır. Başarıya odaklanma kişide başarı endişesini de beraberinde getirebilir. Bu nedenle öğrencilerin başarı endişesi, öğrenmeleri ve performansları üzerinde de kritik önem sahiptir (Pekrun, Elliot ve Maier, 2009: 115). Endişenin en büyük sebebi başaramama korkusudur. Bu korku başarıya inanma ve motivasyonu önemli ölçüde etkilemektedir (Üzbe, Bacanlı, 2015: 34). Başarı insan için bir gereksinimdir ve özgüven oluşmasındaki önemli etkenlerden birisidir (Sarı, 2016: 34). Başarıya inanma, başarı güdüsünün faktörlerinden birisidir (Kaya, Selçuk, 2007: 176). Güdü bireyleri bir davranışa yönlendiren etkenler olarak ifade edilirken başarıya inanma duygusunu bu kavramdan ayırmak çok kolay değildir. Yine başarıya inanma duygusu ile yakından ilişkili olan başarı ihtiyacı kişilerin başarılarının artmasına neden olan önemli bir etkidir ve kişileri başarıyla özdeşleştirmektedir (Can, 1985). Sinan Çağırın 2016 yılında yazdığı köşe yazısında başarmaya duygusunun saygınlık, sevilme, kişisel saygı, mutluluk, övünç gibi duygularıda yanında getirdiğini ve başarmak için ilk adımın başarıya inanmak olduğunu ifade etmiştir.

Başarıya inanma duygusunun insan oğlunun varoluşundan beri ihtiyacı olduğu ve diğer pek çok duyguyu önemli ölçüde etkilediği düşünüldüğünde, iş, akademik ve sosyal alanda gösterilen başarılar direk olarak başarmaya duygusu ile ilişkilidir. Akademik başarı kişilerin toplum içinde daha donanımlı olmalarını sağlayan, geleceklerini biçimlendiren önemli bir etkidir. Yapılan literatür taramasında akademik başarının, kişinin inanma duygusu, motivasyonu, çevre, anne-baba etkisi, öğrenme hızı, zeka, çalışma alışkanlıkları, sosyo-ekonomik etki gibi pekçok faktörden etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır (Howie and Pietersen, 2001: 20-21). Öğrencilerin sosyo-ekonomik durumu ve başarıları arasındaki ilişkiye yönelik yapılan bir çalışmada bu iki değişken arasında önemli bir ilişki olduğunu, hatta başarı üzerinde beklentilerin, stresle baş edebilmenin, inanmanın önemli etkileri olduğunu ifade etmiştir (Lam,2014: 327). Araştırmalar başarmanın en önemli motivasyon kaynağının başarıya inanma olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan araştırmalarda öğrencilerin kendilerine inanmalarının motivasyonları, akademik performansları ve başarıları ile ilişkili olduğu ifade edilmiştir (Pajares, 2003: 141). Başarıya inan kişi fikirler üretirken çözümler sunar, şartların oluşmasını beklemeden nasıl yapacağını düşünerek, her engeli bir fırsat olarak görür. Her ne kadar başarıya inanma duygusu, öğrenci söz konusu olduğunda sadece akademik başarı olarak düşünülse de, aslında ülke ekonomisi ve gelecek için gittikçe önemi artan girişimcilik eğilimi üzerinde de başarıya inanma duygusunun önemli bir etkisi vardır.

Literatür incelendiğinde;

Eren tarafından 2016 yılında yine üniversite öğrencileri üzerine yapılmış bir çalışmada, başarıya inanma duygusunun girişimcilik eğilimi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu, hatta daha sonra yapılacak çalışmalarda akademik başarıya yönelecek şekilde planlamaların yapılmasının literatüre önemli katkılar sağlayacağını ifade edilmiştir.

Uluköylü ve Demireli 2014 yılında yaptıkları çalışmada; girişimcilik eğitimi almış kişilere ait başarıya inanma duygusu ile oldukça yakın anlamda olan başarı güdüsü ele alınmıştır. Yapılan çalışma sonrasında başarı güdüsü ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Sarıtaş ve Duran 2017 yılında yapılan çalışmada öğrencilerin başarıya inanma duygularından ziyade başarı için şans faktörünü ele alarak cinsiyet ile başarı için şans faktörü arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğunu ve kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha çok şans faktörüne inandıklarını ortaya koymuştur.

Bir başka çalışma Kılıç, Keklik ve Çalış tarafından 2012 yılında yapılan çalışmada üniversite öğrencilerin cinsiyetleri ile başarıya inanma duyguları arasında anlamlı bir farklılık çıkmazken aylık gelir ile başarıya inanma duygusu arasında pozitif bir ilişki çıkmıştır. Özellikle başarıya inanma duygusunun vurgulandığı bu çalışma örnekleri, aslında incelen konunun oldukça önemli olduğunu göstermekle birlikte, literatür taramasında sadece bu başarıya inanma duygusuna yönelik bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Yapılan araştırma bu açıdan önemli olup, elde edilen sonuçlar literatürü desteklemektedir.

2. METODOLOJİ

Bu çalışmada, pek çok araştırma da üzerinde durulan ve başarıyı yakından etkileyen demografik özellikler ile ara eleman yetiştirmede oldukça önemli bir yeri olan meslek yüksek okulu öğrencilerinin, başarıya inanma duyguları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma Kocaeli Üniversitesi MYO öğrencilerini hedeflemiş, bu amaçla kolayda örnekleme yöntemi ile yapılan ankette, eksik bilginin bulunduğu anketler elenerek 165 adet anket değerlendirmeye alınmıştır.

Yapılan çalışmada 1984 yılında Martin tarafından geliştirilen daha sonra 2009 yılında Yılmaz ve Sümbül tarafından 5 li likert (1: kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: karasızım, 4: katılıyorum ve 5: Kesinlikle Katılıyorum) olarak uyarlanan ölçeğin başarı boyutu kullanılmıştır.

Çalışma için kullanılan ölçeğin güvenilirliği cronbach $\alpha = 0,76$ olarak elde edilmiştir. Güvenirlik katsayısı 0 ile 1 arasında değer alır ve bu değer 1'e yaklaştıkça güvenilirlik artar (Ural ve Kılıç, 2006: 286).

Elde edilen veriler kullanılarak öncelikle katılımcıların deografik özelliklerine göre oransal dağılımları, demografik özelliklerden sonra öğrencilerin başarıya inanma duygularına yönelik 5 li likert ölçeğine göre verilen cevapların dağılımı incelenmiştir. Bu dağılımlardan sonra, demografik özellikler ile başarıya inanma duygusu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığı ise bağımsız örneklem t testi ve anova ile test edilmiştir. Başarıya inanma duygusu bağımlı değişken olarak alınırken demografik özellikler bağımsız değişken olarak alınmıştır.

Bağımsız örneklem t testi; birbirinden bağımsız iki grubun veya örneklemin bağımlı bir değişkene göre ortalamalarının karşılaştırılarak, ortalamalar arasındaki farkın belirli bir güven düzeyinde anlamlı olup olmadığını test etmektedir (Ural ve Kılıç, 2006: 200).

Bağımsız değişkene ilişkin iki ya da daha fazla grubun, bağımlı değişkene göre ortalamalarının karşılaştırılarak, ortalamalar arasındaki farkın belirli bir güven düzeyinde anlamlı olup olmadığını test etmek için ise Anova testi kullanılmaktadır (Ural ve Kılıç, 2006: 213).

Öğrencilerin demografik özelliklerine ait dağılım Tablo 1’ de sunulmuştur.

Tablo1. Öğrencilerin Demografik Özellikleri Frekans Dağılımı

Değişkenler	frekans (%)
Cinsiyet	
Erkek	56.4
Bayan	43.6
Yaş	
18-20	61.2
21-23	26.1
24-26	9.7
27 +	3.0
Eğitim Türü	
I. Öğretim	53.9
II. Öğretim	46.1
Anne-Baba Çalışma	
Anne Çalışıyor	3.6
Baba Çalışıyor	63.6
İkiside Çalışıyor	21.8
İkiside Çalışmıyor	10.9
Anne İşi	
Kamu	4.2
Özel	15.2
Kendi İşi	12.7
Çalışmıyor	67.9
Baba İşi	
Kamu	15.3
Özel	59.4
Kendi İşi	15.2
Çalışmıyor	10.3

Tablo 1’de elde edilen sonuçlara göre çalışmaya katılan öğrencilerin %56.4’ü erkek öğrenci %43.6’sı bayan öğrencidir. Katılımcıların %61.2’sinin 18-20 yaş, %26.1’inin ise 21-23 yaş arasında olduğu ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin %53.9’u birinci öğretim, %46.1’i ise ikinci öğretim öğrencisidir. Anne-Baba çalışma durumları incelendiğinde yine aynı öğrencilerin %63.6’sında sadece babanın çalıştığı, %3.6’sının annesinin, %59.4’ünün ise babasının özel sektörde çalıştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Demografik özelliklerden sonra öğrencilerin başarıya inanma duygusu dağılımına bakıldığında Tablo 2’deki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Başarıya İnanma Duyguları Frekans Dağılımı

Başarıya İnanma	Frekans (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	-
Katılmıyorum	10.2
Kararsızım	32.8
Katılıyorum	52.1
Kesinlikle Katılıyorum	4.9

Yukarıdaki tablo incelendiğinde öğrencilerin %32.8'inin başarıya inanma duygusuna yönelik ifadelerle katılım açısından kararsızlık gösterdiği, %52,1'in başarıya inanma duygusuna yönelik ifadelerle katıldıkları, %10.2'sinin ise başarıya inanma duygusuna yönelik ifadelerle katılmadıkları ortaya çıkmıştır.

Öğrencilerin demografik özellikleri ile başarıya inanma duyguları arasında istatistiksel bir farklılık olup olmadığının belirlenebilmesi için; cinsiyet ve eğitim türü ile başarıya inanma duyguları arasında bağımsız örneklem t testi, diğer demografik özelliklerle başarıya inanma duyguları arasında ise anova yapılmıştır. Yapılan test sonucu Tablo 3' de sunulmuştur.

Tablo 3. Test Sonuçları

Değişkenler	p
Cinsiyet ile Başarıya İnanma	0.514
Öğretim Türü ile Başarıya İnanma	0.99
Yaş ile Başarıya İnanma	0.197 (F=1.585)
Anne-Baba Çalışma Durumu İle Başarıya İnanma	0.234 (F=1.414)
Anne İşi ile Başarıya İnanma	0.518 (F=0.761)
Baba İşi ile Başarıya İnanma	0.742 (F=0.416)

Tablo 3 de ulaşılan sonuçlara göre, MYO Öğrencilerinin bu çalışmada ele alınan demografik özellikleri ile başarıya inanma duyguları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık çıkmamıştır.

3. TARTIŞMA

Yapılan çalışma sonrasında genel olarak öğrencilerin %57 si başarıya inanma duygusu yaşadıklarını ifade ederken, %32.8'i kararsız olduklarını ifade etmişlerdir. Ancak çalışmada motive edici sonuç, başarıya inanma duygusu yaşamadığını ifade eden öğrenci oranının %10.2 gibi düşük bir değer çıkmasıdır. Literatür taraması yapıldığında çalışmamızla ilgili benzer sonuçlara ulaşmakla birlikte, bazı çalışmalarda özellikle anne-baba iş durumunun anlamlı bir farklılığa neden olduğu görülmektedir. Başarıya inanma duygusu üzerinde demografik özelliklerin dışında, sosyo-ekonomik durum, motivasyon, başarı güdüsü gibi etkenlerin etkisi de ölçülerek, başarı düzeyinin oldukça düşük olduğu MYO öğrencilerinin başarılarının artırılması için yapılacak planlamalar konusunda yardımcı olacağı kanısındayız. Öğrencilerin başarıya olan inançlarını artıracak şekilde, özellikle eğitim programlarını düzenlemek bu konuda atılacak en önemli adım olacaktır.

KAYNAKLAR

- Can H., (1985), Başarı Güdüsü ve Yönelimsel Başarı, Hacettepe Üniversitesi İİBF Yayınları, Ankara
- Çağırın Sinan, İnanmak Başarıyı Nasıl Etkiler? <http://blog.milliyet.com.tr/inanma-basariyi-nasil-etkiler-/Blog/?BlogNo=9405>
- Eren A., S., (2016), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Öğrencilerinin Girişimcilik Özelliklerinin Belirlenmesine Yönelik Nicel Bir Araştırma, Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi, 5(1), 97-128
- Howie S., J. and Pietersen J., J., (2001), Mathematics Literacy of Final Year Students: South African Realities, Studies in Educational Evaluation, 27, 7-25
- Kaya N., Selçuk S., (2007), Bireysel Başarı Güdüsü Organizasyonel Bağlılığı Nasıl Etkiler, Doğu Üniversitesi Dergisi, 8(2), 175-190
- Lam, G., (2014), A Theoretical Framework of the Relation Between Socioeconomic Status and Academic Achievement of Students, ERIC, Search Education Resources, 134(3), 326-331
- Pajares F.(2003), Self-Efficacy Beliefs, Motivation, and Achievement in Writing: A Review of the Literature, Reading & Writing Quarterly, 19(2), 139-158
- Pekrun, R., Elliot, A. J. & Maier, M. A. (2009). Achievement Goals and Achievement Emotions: Testing a Model of Their Joint Relations with Academic Performance. Journal of Educational Psychology, 101(1), 115- 135.
- Sarı E., (2016), Özgüven Duygusu, Nokta E-Book Publishing, Antalya
- Sarıer (2016), Türkiye’de Öğrencilerin Akademik Başarısını Etkileyen Faktörler: Bir Meta-Analiz Çalışması, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 31(3),609-627
- Sarıtaş, A., ve Duran G., (2017), Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Tespitine İlişkin Bir Araştırma, Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1),147-165
- Ural A. ve Kılıç İ.(2006), Bilimsel Araştırma Süreci SPSS ile Veri Analizi, Detay Yayıncılık, Ankara
- Uluköylü, M., ve Demireli C.,(2014), Cinsiyetin Girişimcilik Özellikleri Üzerine Etkisi,: Erkek Girişimciliğin ve Kadın Girişimciliğin Karşılaştırılmalı Analizi, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 22, 47-55
- Üzbe.N. ve Bacanlı H., (2015), Başarı Hedef Yönelimi, Benlik Saygısı ve Akademik Başarının Kendini Engellemeyi Yordamadaki Rolü, 13(1), 33-50
- Yılmaz E., ve Sünbül A.,M.,(2009), Üniversite Öğrencilerine Yönelik Girişimcilik Ölçeğinin Geliştirilmesi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21, 195-203

PRİZREN'DE YOK OLUP GİDEN OSMANLI İZLERİ: ŞAİP SİPAHİ KONAĞI*

OTTOMAN TRACES DISAPPEARING IN PRIZREN: ŞAİP SİPAHİ MANSION

Dr. Öğr. Üyesi Banu DAVUN

Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,

Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim - İş Eğitimi AD.

E-mail: banudavun@aksaray.edu.tr , banud@yahoo.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Osmanlı Tarihi Konakları, Prizren, Şaip Sipahi Konağı, Osmanlı Sanatı, Mimari.</p>	<p>Kosova'nın dini kültürel politik ve ekonomik açıdan önemli şehirlerinden birisi olan Prizren, Romalılar döneminde inşa edilen bir kalenin eteklerinde kurulmuş, aynı zamanda her köşesinde Osmanlı'nın izlerini taşıyan zengin bir tarihe sahiptir. Prizren'de Osmanlı sivil mimarisinin en güzel örneklerinden olan birçok konak inşa edilmiştir. Bu yapıların içinde; 1856 yılında inşa edilen Şaip Sipahi Konağı bugün kimliğini yitirmiş bir bina da olsa ayakta durmaya çalışan içi harabeye dönmüş bir halde kaderine terk edilmiş önemli bir yapıdır. 1999 yılında Kosova Savaşında ateşe verildikten sonra yıllarca kaderine terk edilen iki katlı bu tarihi konağın, Avrupa Birliği fonlarından faydalanılarak sadece dış kısmı onarılmış fakat onarım adı altında içindeki tüm tarihi bölümler, süslemeler tahrip edilmiş, odalar ve tavanın yeri değiştirilerek bilinçsizce Osmanlı kimliği yok edilmeye çalışılmıştır.</p> <p>Yapılan saha araştırması ile Osmanlı mirası olan Prizren'de kimliksizleştirilmeye çalışılan Şaip Sipahi Konağı'nın gün yüzüne çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu araştırmanın bundan sonra birçok araştırmalara ışık tutması ve farkındalık oluşturması beklenmektedir.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548643</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Ottoman Historical Mansions, Prizren, Şaip Sipahi Mansion, Ottoman Art, Architecture</p>	<p>Prizren, one of Kosovo's religious cultural political and economic important cities, was founded at the foot of a castle built during the Roman times and also has a rich history that traces the Ottomans in every corner. Many of the most beautiful examples of Ottoman civil architecture was built in Prizren. Within these structures, the Şaip Sipahi mansion, built in 1856, is an important building abandoned to its fate, even if it is a building that has lost its identity today. After being set on fire in Kosovo war in 1999, only the external part of this two-storey mansion, which was abandoned to its fate, was repaired using European Union funds, but all historical sections, decorations were destroyed and the rooms and ceilings were replaced and the Ottoman heritage buildings was tried to be destroyed.</p> <p>It is aimed to uncover the Şaip Sipahi mansion, which was tried to be identified in Prizren, the Ottoman heritage. This research is expected to shed light on many research and create awareness.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548643</p>	

*Bu çalışma 18-20 Ekim 2018 tarihlerinde Üsküp/Makedonya'da düzenlenen " II. Rating Academy Kongresi: Uluslararası Yaratıcı ve İnovatif Yaklaşımlar " konulu kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Balkanlar, tarih boyunca farklı medeniyetlere yurt olmuş, çok önemli bir coğrafyadır. Beş asır Osmanlı Türklerinin hâkimiyetinde kalmıştır. 14 ve 15. yüzyıllarda yoğun bir imar faaliyetine girilmiş ve Osmanlı Türk mimarisine ait mimari eserler verilmeye başlanmıştır.

Söz konusu dönemde Osmanlı mimarisi Balkanlarda olduğu gibi, Kosova'da da egemen olmuştur. Kosova'da çok sayıda inşa edilen askeri, sivil ve dini mimari örnekleri bugün bile boy göstererek zamanında bu toprakların bir Türk toprağı olduğunu kanıtlamaktadır. Bu dönemde diğer yerlerde olduğu gibi çok sayıda: cami, medrese, mektep, türbe, tekke, hamam, çarşı, çeşme, han, kervansaray, saat kulesi, köprü, kale, zaviye, imarethane ve diğer eserler inşa edilmiştir (Kuş, 2015).

Belirli bir tarih döneminde, toplumsal-ekonomik ve sosyal-politik koşulları altında inşa edilen bu mimari eserler, kültürel ve maddi değerler içinde yer alarak kültür mirasımıza dahil olmuşlardır. Bugün atalar mirası olan bu yapıların incelenmesi ve araştırılması o zamanlarda olduğu gibi, bugün de buralarda yaşamakta olan Türk halkının geçmişinin incelenmesi ve araştırılması yönünden, özel bir önem taşımaktadır. Mevcut şehirler yeni bir anlayışla imar edilirken diğer yandan yeni şehirler ve yerleşim merkezleri kurulmuştur. 'Bir cami ve onun etrafında kümelenen kültürel, sosyal ve iktisadi kuruluşların oluşturduğu' külliye mahalleleri, mahalleler ise şehirleri meydana getirmiştir. Bu çerçevede şehir merkezleri, cami, mescit, tekke, zaviye ve türbe gibi dini yapılar; han, bedesten, kervansaray, arasta ve çarşı gibi ticari yapılar; imaret, hamam, köprü, su kemeri, çeşme ve saat kulesi gibi sosyal yapılar; mektep, medrese ve kütüphane gibi eğitim yapıları; kale, kule-ocak, burç ve tabyalar gibi askeri yapılarla donatılmıştır (Vırmiça, 2002:7-8).

Balkanlardaki Türk yapıları plan, hacim biçimlenişi, kullanılan malzeme ve teknik, cephe düzeni ve süsleme bakımından Osmanlı Türk mimarisinin bir parçasını oluşturmaktadır. Balkan ülkelerindeki Türk eserleri, çoğunlukla Erken ve Klasik Dönem Osmanlı Mimarisinin özelliklerini taşıırken, Anadolu'daki çağdaşı olan yapılarla birçok bakımdan ortak ve benzer özelliklere sahiptir.

Balkanlarda ve Kosova'da 500 yıldan fazla bir zaman diliminde yangın, yağma ve savaş gibi bir çok yok edici etkene rağmen ayakta kalabilmiş bu tarihi eserlerimizin korunması, gün ışığına çıkarılması araştırılıp incelenmesi yeni nesillere bırakacağımız kültür mirasımız açısından önemlidir.

Bugün Kosova'nın dini kültürel politik ve ekonomik açıdan önemli şehirlerinden birisi olan Prizren, Romalılar döneminde inşa edilen bir kalenin eteklerinde kurulmuş, her köşesinde Osmanlı'nın izlerini taşıyan zengin tarihe sahip bir beldedir. Prizren kenti, Şar Dağları'nın eteğinde ovaya doğru uzanarak Bistriça Nehri'nin sağ ve sol yakalarında kurulmuştur. Bugün Başkent Priştine'den sonra Kosova'nın en büyük ikinci şehri olan Prizren, Adriyatik Denizi ile Balkan Yarımadası arasında bir geçiş ve bütünleşme sağlamaktadır. Bugün olduğu gibi antik dönemlerde de orduların ve kervanların geçiş güzergâhında bulunmasından, maden ocaklarına sahip olmasından ve Dubrovnik-Selanik- İstanbul arasındaki askeri ve ticari yolun yan bağlantısından dolayı daima önemli bulunmuştur. Tüm bu coğrafi özellikler şehrin önemini fazlasıyla artırmıştır.

Antik dönemlerden itibaren çok önemli geçiş yolları üzerinde kurulmuş bir kavşakta yer alır. Bu yol iletişimde, ticarete yüzyıllardır çok önemliydi. Antik dönemde Prizren'de hayat İllirian Dardanian'ların merkezi olan Theranda'da başlar o dönemlerde Prizren'in 6 km kuzey batısında yer almaktaydı. Prizren ismi 11. Yüzyıllarda savunma maksatlı ve şehre yukarıdan bakan kalenin inşası ile kullanılmaya başladı. Kalenin zaman içerisinde onarılıp yeniden inşası

uzun zaman almıştır. Daha sonraki dönemlerde kalenin eteklerinde politik kültürel yönetim ve ticaret merkezi haline geldi (Arch, 2001:72-73).

Prizren'de, Roma hâkimiyeti MÖ II. yüzyılda başlamıştır. Şehir, 395'te Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde kalmıştır. XIII. Yüzyıla kadarki Bizans yönetimini, Ortaçağ Sırp Devleti sona erdirmiştir. Hatta bu dönemde Prizren, Sırp Devleti'nin merkezi olmuştur. Ancak devlet merkezinin kuzeye taşınmasıyla birlikte şehir büyük bir sarsıntı yaşamıştır. Fatih Sultan Mehmet döneminde 1455 yılında Prizren'de başlayan Osmanlı hâkimiyeti, XX. Yüzyıla kadar devam etmiştir. Ortaçağ Sırp Devleti'nin son döneminde başlayan kaos ve çöküntü, böylece son bulmuş şehir yeniden canlanmaya başlamıştır. Siyasi otorite Osmanlı- Avusturya Savaşları'nda büyük sarsıntı geçirmiştir. Şehir, bu sarsıntıdan ancak XVIII. Yüzyılın ikinci yarısının sonlarında kurtularak XIX. yüzyılda eski ihtişamına kavuşmuştur. Ancak bu yüzyılda Berlin Kongresi sonrasında başlayan huzursuzluk Balkan Savaşları'na kadar devam etmiştir. Arnavutlar kendi iskân bölgelerinin Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ'a verilmesini kabul etmeyerek Prizren'de İttihat Cemiyeti'ni kurmuşlar ve konsolosluklar açmışlardır. Neticede Prizren İttihat Cemiyeti'nin, 1913'te kurulacak olan Arnavut Devleti'nin çekirdeğini oluşturduğu anlaşılmaktadır. Zaten Balkan Savaşları sonunda 31 Ekim 1912'de de şehir Sırp kontrolüne geçmiş ve Prizren'deki Osmanlı idaresi sona ermiştir. (Pirenne, 1994:101).

Prizren Balkanlarda en fazla Türk nüfusunun yaşadığı yerleşmelerden biridir. Kültürel ve tarihi eserlerinin yanı sıra belli ortamda tüm ulus ve halkların özelliklerini içeren bir belde olduğunu da söylemek gerekir. Bu eserler arasında atalarımızdan miras kalan konaklarımız, evrensel kültürümüzün temel öğeleri olarak sanatsal ve mimari değerleri yüksek olan tarihi mirasımızın en önemli kanıtlarıdır (Vırmiça,1996).

Kosova'da ki Türk yapıları plan, hacim biçimlenişi, kullanılan malzeme ve teknik, cephe düzeni ve süsleme bakımından Osmanlı Türk mimarisinin bir parçasını oluşturmaktadır. Balkan ülkelerindeki Türk eserleri, çoğunlukla Erken ve Klasik Dönem Osmanlı Mimarisinin özelliklerini taşıırken, Anadolu'daki çağdaşı olan yapılarla birçok bakımdan ortak ve benzer özelliklere sahiplerdir. Bu çalışmanın amacı, 1856 yılında inşa edilmesinden günümüze kadar, Kosova Prizren'de bulunan Türk yaşam tarzının (kültürel, sosyal ve dini) özelliklerini barındıran geleneksel Osmanlı dönemi mimari yapısı olan Şaip Sipahi Paşa Konağını araştırmaktır. Bu amaçla saha araştırması yapılmış, evin yapı malzemesi, iklimsel etkileri, kültürel etkileri, dekoratif-mimari tasarım içeriğinde incelenmiş ve korunması ile ilgili öneriler verilmiştir.

Araştırma- inceleme gezisi sırasında birçok insanla görüşme fırsatı yakalanmıştır. Belgelerde yakalanamayan bazı bilgiler sözlü tarih çalışması sırasında edinilmiştir. Konağın sahibi Mehmet Ali Pirolli beyle görüşülmüş konakla ilgili dökümanlara ve bilgilere ulaşılmıştır.

Osmanlı mimarisinin inceliklerini taşıyan Arnavut kaldırımlı sokaklarda yükselen geniş saçaklı, kiremit örtülü ahşap evlerin mimari ve süsleme özellikleri incelenirken aynı zamanda gelecek nesillere aktarabileceğimiz kültürel mirasımız olarak sahip çıkılması ve bu çalışmanın bundan sonra yapılacak çalışmalara katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Sonuç olarak yapılan alan araştırmaları sonucunda, günümüzde Balkanlarda koruma kapsamına alınmamış, çeşitli etkenlerden zarar görmüş geleneksel Osmanlı tarzı tarihi yapıların sayılarının azaldığı belirlenmiştir. Şaip Sipahi Paşa Konağı gibi restorasyona ihtiyacı olan geleneksel evlerin ve dekoratif süslemelerinin toplumlarca farkındalığının arttırılmasının ve kültürel miras olarak koruma bilincinin kazandırılmasının önemi ortaya konmuştur. Bu amaçla, saha araştırmaları yapıldı, konağın yapı malzemesi, iklim etkileri, kültürel etkiler, dekoratif ve mimari tasarımı araştırıldı, koruma önerileri ışığında sanatsal bir bakış açısı ile eleştirildi.

2. OSMANLI ŞEHİRLERİ

Bir Osmanlı şehri olan Prizren'de Osmanlı yerleşim yerleri hakkında bilgi vermek gerekir. Osmanlı şehirlerinde bir yerleşme merkezinin şehir ya da kasaba olarak tanımlanabilmesi için bazı işlevsel özellikleri taşıması gerekir. İdari açıdan, yerleşmede bir sancak beyi ya da bir kadı bulunmalıdır. Pazar etkinlikleri, belgelerde ilgili vergilerin varlığı ile kanıtlanmalıdır. Çarşıya ilişkin belgeler, nüfusun önemli bir kısmının geçiminin tarım dışı uğraşlarla kazandığını kanıtlamalıdır. Bazı kaynaklarda Osmanlı şehri, "Cuma kılınur, Pazar durur" şeklinde tanımlanmıştır (Gümüştü 1997:84)

Osmanlı şehrinde idari ve ticari işlevler ön plana çıkmaktadır. Dini işlev, hiç kuşkusuz, ayrıca önemlidir.

Nüfus köy ve şehir ayrımında kullanılan başka bir ölçüttür. Bu açıdan bakılırsa şehir, dört yüzden fazla vergi nüfusu eşik değeri olduğu görülür. (Faroqhi, 1993:12-13)

Osmanlı şehirlerinin kuruluş ve yerleşim yeri farklılık arz etmektedir. Selçuklu şehri ovalarda kurulmuş olmasına karşın, Osmanlı şehri gerek dağılım gerekse mimari açıdan dağlık bölgeden ovaya geçişten fevkalade biçimde yararlanmış bir dağ eşiği şehridir. Aynı şekilde Selçuklulardan sonra şehir surları gittikçe önemini kaybetmiştir. Geniş ölçekte bakıldığında Osmanlı şehirlerin akarsu vadileri boyunca kurulduğu görülür. Bu özellik hiç kuşkusuz bu tür alanların ulaşım için müsait olması ile yakından ilgilidir. (Cerasi 2001: 23-26)

Osmanlı şehirleri iki bölüme ayrılır. İlki Çarşı mahallesi, ve diğeri de konutlardan oluşan mahallelerdir. Konut alanlarında küçük ölçekte de olsa ticari işyerleri (dükkân, fırın ve seyyar satıcılar) mevcuttur. Fakat çarşı mahallesinde ticaret yerleri bulunmaktadır. Cami, bedesten ve imaret hayır yerleri Osmanlı şehir planına hâkim unsurlardır. Şehrin asıl merkezini bedesten oluşturmaktadır. Etrafında ise hanlar bulunmaktadır. Hanlar sadece geceleme ihtiyacını karşılayan yerler değil, aynı zamanda ticari işlevi de olan yapılardır. Çoğunlukla şehrin büyük cami ya da camilerden bazısı da merkezde yer almıştır. Otuz kırk ailelerin oturduğu mahalleler yer alır. Çarşı mahallesinde farklı etnik ve dini topluluğa ait insanlar bir arada çalışırken, evlerin oluşturduğu mahallelerde durum farklıydı. Mahallelerde aynı etnik veya dini gruptan insanlar bir arada yaşardı.

3. PRİZREN TÜRK EVLERİ

Tarih boyunca insan toplumlarının kültürel değerler bütünü, çevreye ve dolayısıyla yaşadıkları mekanlara da yansımış, ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenleme gereği duymuşlardır. Aynı zamanda bir barınak vazifesi gören ev, dünyanın en eski mimari yapılarından bir tanesidir ve bir anlamda ülkenin kültürel mirası sayılmaktadır. Toplumların farklı yaşam tarzları, inanışları, gelenekleri, adetleri, kısaca kültürleri bu elışı dekoratif eserlerde özgünleşerek yansımaktadır. Anadolu'nun birçok bölgesindeki tarihi binaların yanı sıra Balkanlar'da Osmanlı döneminde inşa edilmiş Osmanlı dönemine ait geleneksel konut mimarisinin özelliklerini taşıyan çok sayıda yapı mevcuttur.

Tüm bu binalar hem Türkiye hem de Balkanlar'da çeşitli zaman dilimlerinin kültürel mirasını temsil etmektedir. Prizren'de geleneksel Osmanlı evleri savaş, yağma, yangın, iklim koşulları, yanlış restorasyon veya hızlı kentleşme gibi doğal veya insan yapımı etkilerle olumsuz şekilde etkilenip zarar görmüş ya da tamamen yok edilmiştir. Bu tarihi binaların korunmasını sağlamak, yok olmalarının önüne geçmek, nesiller boyu ayakta kalabilmelerini sağlamak kültürel mirasın devamlılığı açısından tüm toplumların görevidir.

İlk bakışta Prizren evleri bölgeye özgü olup ve yer yer farklılıklar göstermektedir. Bu yerleşimler farklı dini, etnik ve kültürel topluluklardan etkilenmektedir. Mimaride farklı stiller (Arnavut evleri) ve yapı malzemeleri Prizren'de zengin bir mozaik yaratmıştır.

Kosova geneli ve Prizren ele alındığında ne yazık ki, geleneksel Osmanlı evlerinin restorasyonlarının yeterli olmadığı görülür. Saha araştırmaları sonucunda günümüzde Prizren'de geleneksel Osmanlı tarzı evlerin sayısındaki azalma tespit edilmiştir. Kültürel mirasın korunması ve restorasyona ihtiyaç duyan geleneksel evler ve dekoratif süslemeler ile ilgili toplumların farkındalığını arttırmanın önemi ortaya çıkmıştır.

Prizren'de geleneksel Osmanlı evleri, diğer Anadolu evleriyle kıyaslandığında inşaat ve dekoratif benzerliklere sahiptir, ancak mimarisi farklıdır. 19. yüzyılın 2. yarısına kadar olan dönemde, özellikle geleneksel Arnavutluk mimarisi dekoratif süslemelerinde, o dönem oldukça rağbet gören Türk tipi Balkan Mimarisinin etkileri ve özellikleri de görülmektedir. Ev bir iç avlu ya da bahçeyle bütünleşir. Evin, sahibinin zenginliğini ya da asaletini ifade eden bir araç olarak kullanılması az görülen bir olaydır (Kuban,1995-190-191).

Geleneksel Türk evleri genellikle iki katlıdır. Ancak üç katlı olanlara da rastlanmaktadır. Alt kat hizmet katı olarak karşımıza çıkmaktadır. Zeminin şeklini alan bu katta planlama kaygısı yoktur. Daha çok topografyanın şeklini alan bu katta depo, kiler, ahır, çamaşırlık, odunluk, kazan ocağı ve tuvalet gibi hizmet birimleri bulunmaktadır. Hizmet katı olan evlerde pencereler küçüktür. Bu durum, katın işlevi (hizmet) ile ilgili olduğu kadar "kadın katı" oluşu, dolayısı ile gizlilikle de ilgisi bulunmaktadır. Ara kat, hizmet katı ile ana kat arasında bulunmaktadır. Bu katı "kışlık kat" olarak adlandırabiliriz (Bektaş 1996:92). İslami gelenek ve yeterli olmayan güvenlik şartlarından dolayı kadınların kamu ve sosyal hayata katılamaması nedeniyle evler yüksek bahçe duvarlı olarak inşa edilmiştir. Ev içinin tabiat ve bahçeyle bağlantısı çok sayıda pencere, sofa, revak, balkon ve divanlar aracılığıyla kuruluydu. Eve ana kapıdan girilirdi. Ana kapı çatılı ve iki kanattan oluşurdu. Evin çatısı öne doğru uzanmakta ve zemin katın çatısını taşıyan direkler tarafından desteklenmektedir. Birçok durumda bu mekân iki parçaya bölünmüş durumdadır. Bunun bahçe seviyesinde bulunan parçası revak olarak adlandırılmaktadır. Revakların evin dış dünya ve doğa ile temasını sağlamak, yaz sıcaklarından sonbahar yağışlarından evi korumak gibi işlevleri vardır. Burada, gölgede, çalışmak, dinlenmek, akşam yemeği yemek ve hatta genel olarak sıcak yaz gecelerinde uyumak bile mümkündür. Hemen her evin zemin katında duvara yerleştirilmiş tuğladan yapılmış bir ocağı vardır. Bu ocaklar sokağa çıkma da yapabiliyordu. Halk su ihtiyacını derelerden karşılardı derelerden yararlanamayan evlerse kuyular aracılığıyla su ihtiyacını giderirlerdi. (İğciler 2004: 129-130, Vırmiça 1999:192-193 ve Yücel, 2009: 275)

Birinci katta birkaç pencere ve ikinci katta birçok pencere var, genellikle bu evler bahçe içinde ve iki kat olarak inşa edilirdi. Birkaç pencereli ikinci kat, genellikle kış mevsiminde kullanılır. Kış mevsiminde merdiven üzeri kapakla kapatılarak ısı muhafaza edilirdi. Yaz mevsiminde ise çardaklarda oturulurdu. Bahçe duvarları için kerpiç ve taş malzemeler kullanılır. Bahçenin ortasından Şar dağlarından gelen suların aktığı iki tarafı düzgün su olukları yer alır ve bunların etrafına çiçekler dikilirdi. Mutfak ve kiler birinci katta yer almaktadır. Düz taşlar bodrum duvarları için kullanılır. Ahşap ve kerpiç olan evlerin yapı malzemelerinde kereste çerçeveleri çam ağacından yapılmıştır. Küçük taşlar bir harç kullanarak kereste çerçeveleri arasında doldurulur. Ana sütun da kereste yanı sıra kirişler yapılır.

Bu evlerde az sayıda mobilya kullanılır, odalarda ahşap dolaplar kullanılır. Tuvaletler bahçede evlerin dışında bulunur. İkinci katta oturma odaları ve yatak odaları bulunmaktadır. Dikdörtgen veya çapraz şekilli kanepeler ikinci katın merkezinde yer alır, yatak odaları ve oturma odaları kanepenin yakınındadır. Odada ahşap dolaplar, ocaklar bulunur. Her odada "hamamcık" adı verilen tek kişinin sığabileceği küçük banyolar kullanılırdı. Çok eski evlerde bu hamamcıklar dolap içlerine alınırdu sonra ayrı göz banyo olarak inşa edilmişlerdir. Bazı ahşap dolapların üzerinde süslemeler bulunur. Geleneksel Prizren evlerinde ahşap tavan süslemeleri ve göbekleri kullanılmaktadır.

Genellikle bu evlerde ev malzemesi olarak çam kereste kullanılmıştır, bazen kereste süslemeleri boyanmıştır. Üst kat zeminler ahşap olup halı ve kilimlerle örtülürdü. Evlerde bazı tavanların çiçek ve diğer bitki resimleri ile boyalı olduğu görülebilir.

4. ŞAİP SİPAHİ KONAĞI

Bugün Prizren'de tarihi değeri yüksek olan ve kimliksizleştiren eserlerin başında Şaip Sipahi Konağı gelmektedir. Bu üzücü hadise sadece Prizren'de değil Kosova'nın bir çok kentinde aynıdır. Üstün tezyinata sahip zengin ve değerli bu eserler yangın, bilinçsiz restorasyon ya da bakımsızlık sonucu günden güne sayıları azalmaktadır.

Balkanlardaki Türk varlığının en çok hissedildiği yerlerin başında gelen Prizren'de tarihi mirasımız günden güne yok olup gitme ve kimliksizleşme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Prizren merkezde bulunan 19.yüzyıla ait Şaip Sipahi Konağı ise kimliksizleşen ve yok olup gitme tehlikesi ile karşı karşıya olan tarihi yapılardan birisine en iyi örneği teşkil eder.

Avrupa'nın çiçeği burnunda bu ülkesinde son zamanlardaki vakıf kayıtlarına göre 229 eser tespit edilmiş olup, Prizren, İpek, Vitromiça, Gilan, Yakoba ve Priştine gibi şehirlerde onlarca cami, saat kulesi, türbe, çeşme, köprü, medrese, hamam ve eski konak restorasyon sırasını beklemektedir. Kosova Hükümeti bu çalışma kapsamında bakıma ve onarıma ihtiyacı olan eserleri korumak amacıyla uzmanlardan oluşan özel bir komisyon kurmuştur. Bu komisyon, başta UNESCO verileri olmak üzere birçok dökümanlar temin ederek listeler hazırlamışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü, TİKA, Kosova Cumhuriyeti İslam Birliği ve yüklenici çeşitli firmaların teknik personelleri listede yer alan bu tarihi eserlerin restorasyon işlerini ortaklaşa yürütmektedirler.

Prizren'de, şehrin sembolü haline gelen Sinan Paşa Camii yakınlarında, şehir merkezinde, 1856 yılında inşa edilen Şaip Sipahi Konağı bugün kimliğini yitirmiş bir bina da olsa ayakta durmaya çalışan içi harabeye dönmüş bir halde kaderine terk edilmiş önemli bir yapıdır. Eski belge ve fotoğraflardan anlaşıldığına göre bu on dokuzuncu yüzyıl eseri, ahşap süslemeleriyle tanınan, zarif bir konaktı. Prizren'e karşıdan baktığımızda şehrin ortasından geçen Bistriça (Akdere) nehri üzerindeki Koca Sinan Paşa'nın babası Ali Bey'in 1533 yılında yaptırdığı üç kemer gözlü köprüyü, Şaip Sipahi konağını ve diğer tarihi konakları, Sinan Paşa camisini, caminin arkasına düşen tarihî Ortodoks kilisesini, sağ taraftaki Katolik kilisesini ve şehrin yaslandığı dağın tepesindeki kartal yuvasını andıran kaleyi panoramik olarak görebiliyoruz (Arch, 2001:72-73-74).

Yapılan saha araştırması ile, 1999 Kosova Savaşıyla ateşe verildikten sonra yıllarca kaderine terk edilen iki katlı bu tarihi konağın, Avrupa Birliği fonlarından faydalanılarak sadece dış kısmı onarılmış fakat onarım adı altında içindeki tüm tarihi bölümler, süslemeler tahrip edilmiş, odalar ve yapıya ait bir çok bölüm değiştirilerek bilinçli olarak Osmanlı kimliği yok edilmeye çalışılmıştır. Osmanlı mirası olan Prizren'de kimliksizleştirilmeye çalışılan Şaip Sipahi Konağı gibi bir çok yapının gün yüzüne çıkarılması gerekmektedir.

İbrahimgil, Mehmet Z. ve Konuk, N. (2006) Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri, isimli kitabından yapıya ilişkin 2001 tarihli incelemelere göre:

Yapının envanter numarası KVE- KS-PZ, 64.

Tespit Tarihi 3 Ağustos 2001

Yer: Prizren şehir merkezinde, Bistrica Nehri kenarında

Tarihi, Dönemi: 19.yy

Yaptıran (Banisi): Şaip Paşa

Kullanım: Günümüzde konağın büyük bir kısmı yıkılmış durumdadır.

İnceleme: Türk sivil mimarisinin Prizren'de önemli eserlerinden birisidir. Bu konakların büyük bir çoğunluğu 1999 Kosova savaşıdan önce Sırp ailelerin oturduğunu bilip Arnavutlar tarafından intikam ve öç alma duygusu ile bilinçli olarak yakılmıştır. Bu talihsiz akıbete uğrayan konaklardan birisi Şaip Sipahi Konağıdır. Konağın yanında bulunan evde Sırp bir aile oturmaktaydı. Arnavutlar öç duygusu ile bu evi yaktıklarında alevler rüzgarında etkisiyle Şaip Sipahi konağına sıçramıştır. İki katlı yapının tamamı kagirdendi. Yapının üst katında orta sofalardan odalara geçilmektedir. Üst katta dört oda ile divan yer almaktaydı. Üst kat alt kattan bindirmelik ile daha geniş tutulmuştu. Yapı çatı ile örtülüydü. Saçağı dışa doğru taşkın yapılmıştı. Ön cephesinde bir cumba bulunmaktaydı. Üst kattaki odalardan birinde yer alan alçıdan bitkisel süslemeli bir ocak şu an mevcut değildir.

5. BULGULAR

Şaip Sipahi Konağı 25 Temmuz 2018 tarihinde incelenmiştir. Asli Fonksiyonunu kaybetmiş olan 2 katlı kagir yapı günümüzde boş olarak durmakta ve 15 yıldır kendi kaderine terkedilmiştir. 1999 da ki yangından sonra yapının büyük bir kısmı zarar görmüştür. 2002 de yapının restorasyonu için Avrupa Birliği 20 bin Euro'luk fon vermiştir. Alınan fonlarla yapının dış kısmı ve bazı iç bölümleri orijinal haline sadık kalınmayacak şekilde restore edilmiştir.

Türk tipi ev mimarisinde Bağdadi tarza giren bu yapının orijinalinde nemden etkilenmemesi için alt katlar taş, üst katlar ahşap çitalarla güçlendirilmiş kerpiçtendi. Kagir olan bu yapıya kil, su, kireç, ot, saman ve belirli oranlarda yumurta akı katılarak elde edilen bağdadi sıva yapılması gerekirdi. Taş olan alt kısmının beton sıva yapıldığı, tuğla olan üst katların ise ahşap çitalarla birlikte gaz betonla döşendiği ve bunların üzerine beton sıva yapıldığı tesbit edilmiştir.

Alt katta pencereler ve giriş kapıları orijinalleri tamamen sökülmüş yenileri takılmıştır. Kapılar ise sonradan yapılan bir çok düzenleme ile yerleri değiştirilmiştir.

İncelememiz esnasında konağın iç bölümlerinin ve odalarının acil olarak restorasyonunun yapılması gerekmektedir. Yapının eski orijinal halinde alt katta iki oda bir mutfak, kiler, tuvalet ve girişten oluşan kısımlar mevcutken odalarda dahil olmak üzere bu gün kapı ve pencerelerinin de yerleri değiştirilmiştir. Yapının eski kapıları, pencereleri, ahşap tavanı, yer döşemeleri, süslemeleri, kapı ve pencere söveleri tamamen sökülüştür. Üst kata çıkan merdiven yerleri sökülüştür. Alt ve üst kat ahşap tavan sökülüştür ahşap keresteler döşenmiştir. Üst katta önceden yer alan ahşap dolaplar ve bugün mevcut değildir. Yapıya ait içerde tek bir orijinal pencere mevcuttur. Yer döşemeleri sökülüp orijinal olmayan beton döşeme kullanılmıştır.

Üst kat odalar mevcut ancak duvarlar gaz betonla örülmüş orijinal tuğla duvarlar tamamen kaldırılmıştır. Yapının alçı ocaklık bölümü, ahşap tavanları ve ahşap süslemeleri bugün mevcut değildir.

Konağın tüm duvarlarına beton sıva yapılp orijinal duvarları sıva altında kalmıştır. İki katlı cumbalı yapının dış duvarları beton sıva çekilip beyaza boyanmıştır. Çatısı orijinaline sadık kalınmayacak şekilde giydirilmiştir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Prizren Şaip Sipahi Konağı Osmanlı ve İslam eserlerinin en önemli örneklerinden olarak gösterilen 19. yy ait tarihi bir eserdir. Bugün itibariyle iki katlı dışarıdan sıva yapılmış fakat kimliğini tamamen yitirmiş bir eserdir. Osmanlı Türk Mimarisi geleneğinin ürünü olmasına rağmen hiç bir orijinal kısmı kalmamıştır. Bu ve bunun gibi Osmanlı sivil mimarisine ait konakların incelenmesi, mimarlık ve sanat değerlerinin ortaya konulması ve korunması sanat tarihi açısından da büyük önem taşımaktadır. Osmanlı geleneği sürdürülürken Balkan

mimarisine özgü birçok mimari üslubu taşımaktadır. Türk yapı geleneğinin paha biçilmez bir kültür mirası olarak yeni nesillere orijinalliğinin bozulmadan ve yapısal kimliğini kaybetmeden geçirilmesi gerekmektedir. Ayrıca bunun gibi konaklardaki kalem işi süslemelerin ve ahşap süslemelerin restorasyonunun son derece titizlikle aslına sadık kalınarak yapılması gerekmektedir. Bu konağa ilişkin bir çok eski Osmanlı Belgelerinin kütüphanelerin tozlu raflarından indirilerek araştırılmaya ve özellikle eski hali ile ilgili net bilgilerin gün ışığına çıkarılmaya ihtiyacı vardır. Belgelerden ve resimlerden yola çıkılarak ahşap ve alçı süslemelerinin, kapılarının, pencerelerinin orijinaline uygun şekilde yeniden yapılması gerekmektedir. Tarihi geçmişe sahip bu yapının müze kültürü bağlamında orijinal eserlerinin bir araya getirilerek sergilenmeye ve korunmaya ihtiyacı vardır. Şaip Sipahi konağında olduğu gibi yanlış restorasyonlar geleneksel Osmanlı evlerine zarar vermektedir. Restorasyon malzemesi ve boya rengi yapının orijinaline uygun olmalıdır. Deprem, heyelan ve nem bu yapılara zarar vermektedir. Bu hasarlara karşı temelin güçlendirilmesi gerekir. Ancak mevcut yapının deprem davranışını iyileştirmek için yeni teknikler hakkında daha fazla çalışma gereklidir. Kentsel planlar, yüksek daireler, yeni otoyollar, tarihi şehirlerin geleneksel görünümünü yok eder, bu nedenle restorasyon ve bu evlerin korunması çok önemlidir. Kent modernizasyonu, özellikle geçen yüzyılda şehirlerdeki tarihi evleri yok etmektedir. Prizren'de yeni yüksek daireler, eski tarihi evlerin yakınında inşa edilmemelidir Ancak, devlet tarafından korumaya yardımcı olacak finansman mekanizması sağlanırsa bu yapıları kurtarabiliriz. Devlet kuruluşları ve uluslararası kuruluşlar (örneğin UNESCO, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Tika) restorasyon projeleri için belediyeleri maddi olarak desteklemekte ancak yetersiz kalmaktadır. Bu geleneksel Osmanlı evlerinde yaşayan bazı insanlar bu tarihi binaların önemini bilmiyorlar, bu yüzden bu tarihi evlere yanlış restorasyonlar yapabilirler. Belediyeler bu evleri kontrol etmeli ve yanlış restorasyonları cezalandırmalıdır. İnternet, mimari yazılımlar ve e-bilgi veri sistemi, uygun restorasyon planlaması, veri depolama ve kamu ilişkileri çalışmaları için çok önemlidir. Tarihi evlerin fotoğrafları, restorasyondan sonra belediyelerin web sayfasında gösterilebilir. Prizren evleri hakkında arşiv bilgilerini depolayan bir veri depolama sistemi oluşturulabilir. Bu tarihi Osmanlı evlerinin restorasyonu hakkında diğer ülkelerle bilgi paylaşımı ve işbirliği yapılabilir. Sanatçılar, mimarlar, sanat tarihi ile uğraşan insanlar restorasyon projeleri için birlikte çalışabilirler.

KAYNAKÇA

- ARCH, F. D (2001) Tradition Popular Architecture of Kosova (Çev: Avni SipaHiu), Kosovo.
- AYVERDİ E.H. (2000) Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Bulgaristan Yunanistan, Arnavutluk, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- AYVERDİ E.H. (1981) Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Yugoslavya Cilt III , Kitap 3, İstanbul,
- BEKTAŞ, C. (1996) Türk Evi, İstanbul.
- CERASİ, M. (2001) Osmanlı Kenti (Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi), İstanbul
- CANSEVER, T. (1996) "Osmanlı Şehri", İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler, İstanbul-, c. II, s. 134.
- DOĞANAY, A. (2007) 'Osmanlı Mimarisinde Tezyinat' Anadolu'da İslam Kültür ve Medeniyet, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 682 Sanat Eserleri : 7, Grup Matbaacılık, Ankara.
- EYİCE, S. (1992) "Gurbette Kalan Türk Eserleri", IX. Vakıf Haftası Kitabı, Ankara,
- FAROQHİ,S. (1993) Osmanlı'da Kentler ve Kentliler (Çeviren: Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul
- İĞÇİLER,A. (2004) Prizren'de Yok Olan Osmanlı İzleri, Prizren,
- İBRAHİMGİL, MEHMET Z. VE KONUK, N. (2006) Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri, 1 ve 2. Cilt
- Kuban,D. (1995) Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler, İstanbul, s. 190–191. 568
- KUŞ, A. (2015) "Balkanlarda Osmanlı Mirası" İSMEK El Sanatları Dergisi, <http://ismek.ist/blog/icerik.aspx?p=957>
- Osman Gümüşçü, XIV. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmış Doktora Tezi, Ankara–1997, s. 84.
- PİRENNE, H. (1994) Ortaçağ Kentleri, (Çev.: Şadan Karadeniz) İstanbul .
- TURAN, Ö. VE İBRAHİMGİL, M.Z. Balkanlardaki Türk Mimari Eserlerinden Örnekler, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 97, Nurol Matbaacılık, Ankara, 2004. s.33.
- Tuncer B. Tanzimat da Şehir ve Belediye" 150. Yılında Tanzimat, Hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız, Ankara-1992, s. 277-287. 534
- YENİŞEHİRLİOĞLU, F. Türkiye Dışındaki Osmanlı Mimari, T.C. Dışişleri Bakanlığı, Ankara, Temmuz 1989.
- VİRMİÇA, R. (1996) Camiler Kenti Prizren İstanbul, Bağcılar Belediyesi katkılarıyla, TDB Yayınları, Prizren.
- VİRMİÇA, R. (2002) Kosova'da Osmanlı saat Kuleleri ve Çeşmeleri, Medeniyet Dergisi, Kosova Türk Araştırmacılar Derneği, Sayı:5, Sayfa :7, Prizren
- VİRMİÇA, R.(1999) Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri, Ankara, c.I,
- YİĞİT, Y. (2009)Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Prizren, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi İzmir

Şaip Sipahi Konağı'nın bir kısmı (1991)

VİZYON BİLDİRİMLERİNDE İNOVASYON: TÜRKİYE'DEKİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİ ÖZELİNDE BİR DEĞERLENDİRME*

TRACING INNOVATION IN VISION STATEMENTS: A STUDY ON METROPOLITAN MUNICIPALITIES IN TURKEY

Doç. Dr. Filiz Tufan EMİNİ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

E-posta: ftemini@comu.edu.tr

Doktora Öğrencisi Çağlar Eren AYAZ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

E-posta: ceayaz@gmail.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: İnovasyon, Vizyon, Büyükşehir Belediyeleri, Türkiye.</p>	<p>Dünyada yaşanan hızlı değişim aynı zamanda, yeni sorunlar ortaya çıkarmakta, yeni sorunların çözümünde geleneksel yöntemler çoğunlukla yetersiz kalmaktadır. Bu değişim aynı zamanda yönetim alanında da gerçekleşmekte, geleneksel yönetimin yerini yönetim anlayışı almaktadır. Gerek hizmet sunumunda ortaya çıkan sorunların çözümü, gerek vatandaş odaklılık ve katılım gibi yeni yaklaşımların gerçekleştirilebilmesi için, kamu hizmet sunumunda inovasyona ihtiyaç duyulmaktadır. Kamu sektörünün elindeki güç ve imkanlar, kamuda inovasyon gerçekleştirilmesini kolaylaştırırsa da, bu süreci zorlaştıran birçok faktör de mevcuttur. İnovasyonun, ülkelerin kalkınması ve toplumun refahı üzerindeki olumlu etkileri değerlendirildiğinde, bu engelleyici faktörlerin ortadan kaldırılması ve inovasyonların önünün açılması gerekliliği açıkça görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, kurumların gelecekte ulaşmak istedikleri noktayı ifade eden vizyon bildirimleri, kurumda inovasyonun ne derece desteklendiğinin ortaya konması açısından önemli bir göstergedir. Bu çalışmada, Türkiye'deki Büyükşehir Belediyelerinin kurumsal web sitelerinde yer verdikleri stratejik planlarından alınan vizyon bildirimleri inovasyon bağlamında incelenmektedir.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548644</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Innovation, Vision, Metropolitan Municipalities, Turkey</p>	<p>The rapid change in the world, creates new problems and traditional methods are often inadequate to solve them. This change also takes place in the field of management and traditional management method is replaced by governance. Innovation is needed for the solution of the emerging problems in the public service and provision of new approaches such as citizen orientation and participation. Although the power and facilities of the government makes the implementation of innovation in the public sector easier, there are many factors that makes this process difficult. When the positive effects of innovation on the development of countries and welfare of the society is considered, it is clear that, these preventive factors must be eliminated and innovation must be provided. From this point of view, the vision notifications, which represent the point that the institutions want to reach in the future, are an important indicator for revealing the level of support for innovation. Vision statements of the Metropolitan Municipalities, which are located in their strategic plans published on their websites, are examined in this study</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548644</p>	

*Bu çalışma 18-20 Ekim 2018 tarihlerinde Üsküp/Makedonya'da düzenlenen " II. Rating Academy Kongresi: Uluslararası Yaratıcı ve İnovatif Yaklaşımlar " konulu kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Dünyadaki hızlı değişim ve gelişim, tüm alanlarda olduğu gibi kamu hizmetlerinin sunumu alanında da önemli dönüşümler ve yenilikler gerçekleştirilmesini gerektirmektedir. Bu ihtiyaç doğrultusunda, hizmet sunumunda etkinliğin ve verimliliğin sağlanması, hizmet maliyetlerinin düşürülmesi ve hizmetlerden duyulan memnuniyetin artırılması amacıyla, inovasyona başvurulmaya başlandığı göze çarpmaktadır. Bu dönemde öne çıkan bir diğer gelişme, örgüt üyelerini birleştirici ve motive edici özelliği olan vizyon bildirimlerinin öneminin anlaşılmasıdır.

Örgütlerin gelecek odaklı olmaları ve faaliyetlerini bir vizyon bildirimini etrafında şekillendirme gereksinimleri, 1970'lerde ortaya çıkan stratejik planlama anlayışı ile gündeme gelmiştir. 1990'lı yıllara gelindiğinde, stratejik yönetim ve planlamanın artık bir örgüt değeri ve kültürü haline geldiği, dolayısıyla vizyon kavramına verilen önemin daha da arttığı görülmektedir.

Küreselleşme, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, postmodernizm ve beraberinde getirdiği hızlı değişim ile belirsizlik, yeni şartlara adapte olma açısından örgütleri zorlayıcı bir etki yaratmıştır. İnovasyon ve inovatif düşünme tarzının benimsenmesi, değişen şartlara adapte olmanın, bir fark yaratmanın ve örgütlerin varlıklarını sürdürülebilmelerinin yegane yolu haline gelmiştir.

Örgütlerde inovatif kültürün benimsenmesi ve sürdürülebilirliğinde, örgüt üyelerini mobilize edici özelliği ile ön plana çıkan ve bir konsensüs temelinde şekillendirilen vizyon bildirimlerinin rolü büyüktür. Dolayısıyla inovatif düşüncenin vizyonla başladığını söylemek yanlış olmaz. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki Büyükşehir Belediyelerinin; inovasyon, inovatif düşünce ve inovatif kültür açısından hangi aşamada olduğunu ortaya konmasıdır. Çalışma, belediyelerin vizyon bildirimlerinin incelenmesine dayanmaktadır. Bu çerçevede öncelikle inovasyon ve vizyon kavramlarına değinilerek inovasyonun vizyon ile ilişkisi ortaya konacaktır. Ardından, Türkiye'deki Büyükşehir Belediyelerinin web sayfalarından edinilen Stratejik Plan dökümanlarında yer alan vizyon bildirimleri, inovasyon temelinde incelenecektir.

2. VİZYON İLE İNOVASYON KAVRAMLARI VE İNOVASYONUN VİZYON İLE İLİŞKİSİ

Vizyon terimi, Latince “videre” fiilinden türetilen “visio” sözcüğünden gelmektedir. Sözcük, uyanık olma, anlama, kavrama karşılığında kullanılmıştır (aktaran; Çetin, 2009: 96). Kavram Türk Dil Kurumu'nun Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü'nde “görme”, “görüş”, “uzgörü” şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 2018a).

Vizyon, örgütler açısından, gelecekte olmayı arzu ettikleri durum (Ülgen ve Mirze, 2014, s. 177), geleceğe nasıl bakıldığı (Güner, 2005: 67), gidilecek yön (Ocak vd., 2016: 505) şeklinde tanımlanabilir. Bu tanımlar birleştirilecek olursa vizyon kısaca, geleceğe yönelik gerçekleştirilebilir amaç ve hedefleri ifade etmektedir (Özer, 2015: 75) ve stratejilerin, amaç ve hedeflerin belirlenmesinde yol gösterici olmaktadır (Eren ve Durna, 2002: 55).

Ortak hedefleri, inançları ifade eden vizyon, stratejik yönetimin en önemli parçalarından birisidir. Örgütün yönünü belirlemede hayati öneme sahip olan vizyon, arzulanan geleceğin paylaşılmış zihni imajı olarak da yorumlanmaktadır. Vizyon gelecek için tahminler yapmak değil kararlar almaktır. Vizyon olanaksız hayaller kurmak demek de değildir. Vizyon, kendiliğinden gerçekleşmeyecek ancak gerekli çabaların harcanması göze alınırsa başarılabilecek bir ideali tanımlamaktadır (Doğan ve Hatipoğlu, 2009: 83).

Paylaşılan bir vizyon, çalışanlarla örgütün amaçları arasında bir bağ oluşturarak, onlara çalışma şevki vermektedir. Ayrıca paylaşılan vizyon oluşturulması kararların alınması ve

uygulanması açısından da örgüte kolaylıklar getirmektedir. Örgüt yapısı daha geniş ve yatay hale geldikçe, kararlar da giderek merkezden uzakta, birimlerde alınmaktadır. Bu durumda net bir vizyon, adeta pusula görevi görmektedir. Vizyon gerektiği gibi hazırlanmış ve uygulamaya konmuşsa, çalışanlar kurallar belli olmadığında, kimse onları denetlemediğinde ve tehdit etmediğinde bile, neye göre ve nasıl karar alacaklarını bilirler. Yöneticiler, örgüt vizyonunu etkili bir biçimde çalışanlara ilettiklerinde iş tatmininin, örgüte bağlılığın, sadakatın, örgüt ruhunun, örgütün değerleri konusundaki bilgi düzeyinin, yaptığı işten gurur duymanın, verimliliğin ve motivasyonun arttığı görülmektedir (Tatlı ve Üstün, 2018: 20).

İnovasyon kelimesi, Latince'de yenilenme, yeni yapma ve değiştirme anlamına gelen "innovore" kelimesinden türetilmiş bir kavramdır (Naktiyok, 2007: 213). Kavram ilk kez ekonomist ve politika bilimcisi Joseph Schumpeter 1911 yılında yazdığı "Ekonomik Gelişme Teorisi" adlı eserinde "kalkınmanın itici gücü" olarak tanımlamıştır (aktaran; Tunçbilek ve Bayrakçı, 2017: 51). Bu tanımda, malın ticaretleştirilmesi temel unsur olarak ön plana çıkmakta (Duran ve Saraçoğlu, 2009: 59) ve temelde bilginin ekonomik bir faydaya dönüştürülmesini (Göker, 2018: 3) ifade etmektedir.

İnovasyon, sadece yeninin ve yeniliğin peşinde olmak değildir. Var olanı daha iyi hale getirmek; geliştirmek ve farklılaştırmak da inovasyondur (Şahin vd., 2015: 1415). İnovasyon, birey ya da örgüt tarafından yeni olarak algılanan bir fikir, uygulama ya da nesne olarak da tanımlanmaktadır (Demir, 2006: 368). Nitekim Drucker, inovasyonu, performans boyutunda yeni bir değişimin meydana gelmesi olarak tanımlamıştır (aktaran; Duran ve Saraçoğlu, 2009: 59).

İnovasyon kelimesi Türkçeye yenilik olarak geçmiştir. Türk Dil Kurumu'nun Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü'nde yenilik kelimesi, "var olan bilgi birikiminden yola çıkılarak daha gelişmiş, daha kaliteli, daha işlevsel yeni ürünler, üretim süreçleri, örgütlenmeler ve yönetim uygulamalarının geliştirilmesi", "değişen koşullara uyarlanmak üzere toplum yaşamında oluşan yeni bir öge ya da o zamana değin yürürlükte olan uygulamalardan değişik bir uygulamayı", "özdeşi bulunmama, ortaya ilk kez konulma" (TDK, 2018b) şeklinde tanımlanmaktadır.

İnovasyon, tesadüfen gerçekleştirilen, büyük ve parlak fikirlerin ve fırsatların nadiren yakalanıp uygulamaya konduğu bir eylem değildir. Bilinçli ve sistemli atılan adımlarla gerçekleşen, stratejik bir bakış açısıyla yürütülen bir süreçtir (Şahin vd., 2015: 1415). Bu nedendir ki inovasyon konusu; örgütlerin rekabet gücünü arttırmanın yanı sıra bireylerin yaşam kalitesinin yükseltilmesinde, ülkelerin ekonomik gelişiminin ve sürdürülebilir kalkınmasının sağlanmasında kritik bir öneme sahip olduğundan, farklı disiplinler tarafından hem birey, hem örgüt, hem de ülke ölçeğinde ele alınması gereken güncel konular arasında yerini almaya başlamıştır (Çelik, 2016: 30).

İnovatif bir örgütte liderlerin; inovasyon sürecini yürütecek niteliklere sahip olması gerekmektedir. İnovasyon süreci örgüt içerisinde bilgi akışının ve iletişimin sürekliliğini gerektirmektedir. İnovasyonunun doğası gereği var olan belirsizliğin ve riskin lider tarafından tolere edilmesi şarttır. Aynı zamanda yenilikçi örgütlerde yüksek bir entelektüel birikime sahip çalışanların mevcut olması liderinde böyle bir birikime sahip olmasını gerektirmektedir. Ve bu tür örgüt liderleri geniş bir bakış açısına, yüksek duygusal zekâya sahip olmalıdırlar (Tunçbilek ve Bayrakçı, 2017: 55).

İnovasyon stratejilerinin hayata geçirilmesi, örgütün misyon ve vizyon tanımına inovasyon hedefinin eklenmesi ile başlamaktadır. İnovasyonu ve kaliteyi vurgulayan açık ve anlaşılır bir vizyon ve misyon tanımı ve bunu hayata geçirmek için olan isteklilik, örgütün inovatifliğine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır (Tunçbilek ve Bayrakçı, 2017: 56).

3. TÜRKİYE'DEKİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNİN VİZYON BİLDİRİMLERİNDE İNOVASYON

Vizyon, kurumlarca hazırlanacak stratejik planların, amaçların ve hedeflerin yönünü tayin eden bir nevi başlama noktasıdır. Bu açıdan bakıldığında, inovasyon vizyonla başlar. Dolayısıyla inovasyonun ilham kaynağı vizyondur, inovasyon çalışanlar arasında vizyon aracılığı ile benimsenir ve yayılır. Böylelikle kurumda inovatif kültürün oluşumu da sağlanır. Değişen şartlar karşısında özel sektör kurumlarının olduğu kadar kamu kurumlarının da varlıklarını sürdürebilmeleri, inovatif olmalarıyla doğru orantılıdır. Çalışmanın alan araştırmasına dayanan bu kısımda, Türkiye'deki Büyükşehir Belediyelerinin inovasyon açısından ne durumda olduğu, vizyon bildirimleri aracılığı ile ortaya konacaktır.

4. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki Büyükşehir Belediyelerinin geleceğe dönük bakış açılarının; inovasyon, inovatif düşünce ve inovatif kültür çerçevesinde değerlendirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda, kurumların web sitelerinde yer verdikleri stratejik plan dökümanlarının incelenmesi hedeflenmiştir. Stratejik planlarda yer alan vizyon bildirimleri, bir kurumun geleceğe dönük bakış açısını yansıtan özelliğe sahiptir. Dolayısıyla araştırmanın konusu, Türkiye'deki Büyükşehir Belediyelerinin stratejik planlarındaki vizyon bildirimlerinin inovasyon temelinde analiz edilmesidir.

5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışma, nitel araştırma yöntemine dayanmaktadır. Nitel araştırma, teori oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır. Amaca en etkili biçimde ulaşabilmek için, uygun yöntem veya yöntemlerin seçimi nitel araştırmada büyük bir önem taşır. Bu yöntemler genellikle görüşme, gözlem ve ilgili dokümanların incelenmesinden oluşur (Yıldırım, 1999: 10-13). Bu çalışmada döküman incelemesi yapılmış ve bu dökümanların içeriği analiz edilmiştir. İçerik analizinde amaç, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve kategoriler çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği şekilde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 227).

Çalışma kapsamında, öncelikle inovasyon kavramı ile bağlantılı anahtar sözcükler belirlenmiş ve bu anahtar sözcükleri içeren bir form düzenlenmiştir. Ardından, tüm büyükşehir belediyelerinin stratejik planlarında yer alan vizyon bildirimleri içerisinde, bu anahtar sözcüklerin bulunup bulunmadığı taranmış ve düzenlenen form üzerinde gerekli işaretlemeler yapılmıştır.

6. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE SINIRLILIKLARI

Araştırmanın evreni, Türkiye'deki Büyükşehir Belediyeleridir. Çalışma, Büyükşehir Belediyelerinin web sitelerinde yer alan stratejik planları ile sınırlıdır. Kurumların web sitelerinde yer alan stratejik planları, 2018 yılının Temmuz ayı ile Ekim ayı arasında ziyaret edilerek indirilmiş ve bu dökümanlardaki vizyon bildirimleri inovasyon temelinde analiz edilmiştir.

7. ARAŞTIRMA İLE ELDE EDİLEN BULGULAR

Kurumların vizyon bildirimleri, 5 yıllık bir süre için hazırlanan stratejik planlarında yer almaktadır. Araştırma, büyükşehir belediyelerinin web sayfalarında yer alan güncel stratejik planlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Tablo 1'de, büyükşehir belediyelerine ait stratejik planlar ve bu planların kapsadığı yıllar gösterilmektedir.

Tablo 1: Stratejik Planların Listesi

Sıra	Büyükşehir Belediyesi	Stratejik Planın Kapsadığı Yıllar
1	Adana	2015-2019
2	Ankara	2015-2019
3	Antalya	2015-2019
4	Aydın	2015-2019
5	Balıkesir	2015-2019
6	Bursa	2015-2019
7	Denizli	2015-2019
8	Diyarbakır	2017-2021
9	Erzurum	2015-2019
10	Eskişehir	2015-2019
11	Gaziantep	2015-2019
12	Hatay	2015-2019
13	İstanbul	2015-2019
14	İzmir	2015-2019
15	Kahramanmaraş	2015-2019
16	Kayseri	2016-2020
17	Kocaeli	2015-2019
18	Konya	2015-2019
19	Malatya	2015-2019
20	Manisa	2015-2019
21	Mardin	Web sayfasında yer almamaktadır.
22	Mersin	2015-2019
23	Muğla	2015-2019
24	Ordu	2015-2019
25	Sakarya	2015-2019
26	Samsun	2015-2019
27	Şanlıurfa	2016-2020
28	Tekirdağ	2015-2019
29	Trabzon	2015-2019
30	Van	2015-2019

Tablo 1 incelendiğinde, büyükşehir belediyelerinin birçoğunun stratejik planlarının 2015-2019 yıllarını kapsadığı görülmektedir. Bu tarihler haricinde Kayseri ve Şanlıurfa Büyükşehir Belediyelerinin Stratejik Planları 2016-2020, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesinin Stratejik Planı ise 2017-2021 yıllarını kapsamaktadır. Mardin Büyükşehir Belediyesinin Stratejik Planı ise web sayfasında bulunmamaktadır.

Tablo 2: İnovasyona İlişkin Kavramların Vizyon Bildirimlerinde Yer Alma Durumu

	İnovasyona İlişkin Kavramlar																			
	İnovasyon	Yeni/ Yenilik	Yaratıcı	Strateji	Bilgi	Enformasyon	Teknoloji	Bilişim	Tasarım	Gelişim/ Geliştirme	Farklılaşma	Girişimcilik	Araştırma	Örnek	Referans	Öncü	Lider	Marka	İlk	TOPLAM
Adana	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	1
Ankara	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Antalya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Aydın	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Balıkesir	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-	-	-	2
Bursa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	+	-	-	2
Denizli	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Diyarbakır	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Erzurum	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	1
Eskişehir	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	+	-	+	-	-	-	3
Gaziantep	-	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Hatay	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
İstanbul	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	2
İzmir	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
K.maraş	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Kayseri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	2
Kocaeli	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	330
Konya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Malatya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	2
Manisa	-	-	-	+	-	-	-	-	+	++	-	-	-	-	-	+	-	-	-	5
Mardin	Stratejik Plan web sayfasında yer almadığından, vizyon bildirimini değerlendirmeye alınamamıştır.																			
Mersin	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-	-	-	2
Muğla	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Ordu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Sakarya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Samsun	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	+	-	-	2
Şanlıurfa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	++	-	-	-	2
Tekirdağ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Trabzon	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Van	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
f	0	2	0	1	0	0	1	0	1	8	0	0	0	4	1	4	3	3	1	

Tablo 2’de, inovasyona ilişkin kavramların, büyükşehir belediyelerinin web sayfalarında yer alma durumları ve sayıları gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde, inovasyon kavramı ile bağlantılı 19 farklı sözcük/sözcük grubunun 8’inin herhangi bir belediyenin web sayfasında bulunmadığı görülmektedir. Büyükşehir belediyelerinin hiçbiri, “inovasyon, yaratıcı, bilgi, enformasyon, bilişim, farklılaşma, girişimcilik ve araştırma” ifadelerine vizyon bildirimlerinde yer vermemiştir. Türkiye’deki 30 büyükşehir belediyesinden 15’i ise, vizyon bildirimlerinde inovasyona ilişkin hiçbir ifadeye yer vermemiştir. Mardin Büyükşehir Belediyesinin Stratejik Planı web sayfasında yer almadığından, vizyon bildirimine ulaşılamamış ve değerlendirmesi yapılamamıştır.

8. SONUÇ

Dünyada yaşanan hızlı değişim süreci, her alana olduğu gibi yönetim alanına da sirayet etmiştir. Yaşanan değişim ile birlikte, yönetimde yeni sorunlar ortaya çıkmış, geleneksel yönetim anlayışı bu sorunların çözümünde yetersiz kalmış, yeni sorunların çözümü için yeni yollara ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda; yönetimde etkinliğin ve verimliliğin sağlanması, hizmet maliyetlerinin düşürülmesi ve hizmetlerden duyulan memnuniyetin artırılması amacıyla, inovasyona başvurulmaya başlanmıştır.

Yönetimde yaşanan bu değişim süreci ile birlikte, 1970'li yıllarda stratejik planlama anlayışı ortaya çıkmış, zamanla bu anlayış bir örgüt kültürü haline gelmiştir. Stratejik yönetim ve planlama anlayışının en önemli öğelerinden biri de vizyon bildirimleridir. Bir örgütün, gelecekte bulunmak istediği durumu, geleceğe yönelik amaç, hedef ve stratejilerini ifade eden vizyon; kendiliğinden gerçekleşmeyecek olan, ancak gerekli çabaların harcanması halinde başarılabilecek bir ideali tanımlamaktadır. Belirlenen vizyon sayesinde, örgüt personelinin ortak bir hedef doğrultusunda çalışması ve alınan kararların daha sağlıklı şekilde uygulanması mümkün hale gelmektedir.

Her alanda olduğu gibi, yönetim alanında da değişim, süreklilik arz eden bir durum haline gelmiştir. Bununla bağlantılı olarak inovasyon da artık sürekli ihtiyaç duyulan bir olgudur. Mevcut kurumların varlıklarını sürdürebilmeleri; sürekli yeni çözümler üretmelerine, inovatif bir yaklaşıma sahip olmalarına bağlıdır. Bir başka ifadeyle; kurumların geleceği, inovatif olma düzeyleri ile doğrudan bağlantılıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde; kurumların geleceğe yönelik hedeflerini ortaya koyan vizyon, kurumlarda inovasyonun da başlangıç noktası olarak değerlendirilmektedir. İnovasyon, vizyon ile başlamakta ve bu sayede personel tarafından da benimsenerek bir örgüt kültürü haline alabilmektedir.

Yönetim anlayışındaki değişim ile birlikte önemi giderek artan ve küresel rekabetin birer aktörü haline gelen yerel yönetim birimlerinin varlıklarını sürdürebilmeleri ve rekabet edebilirliği de, inovasyon kültürleri ile doğrudan bağlantılıdır. Bu bağlamda, Türkiye'deki büyükşehir belediyelerinin vizyon bildirimleri, inovasyon kavramı çerçevesinde incelenmiş ve inovasyonun başlangıç noktası olan vizyon bildirimlerinde inovatif kavramlara yer verme düzeyleri araştırılmıştır.

Yapılan araştırma ve inceleme kapsamında 19 farklı anahtar kelime/kelime grubu belirlenmiş ve büyükşehir belediyelerinin vizyon bildirimlerinde bu kelimelerin bulunup bulunmadığı incelenmiştir. Araştırma sonucunda; hiçbir büyükşehir belediyesinin vizyon bildiriminde, "inovasyon, yaratıcı, bilgi, enformasyon, bilişim, farklılaşma, girişimcilik, araştırma" sözcüklerine yer verilmediği görülmüştür. Vizyon bildirimlerinde, inovasyon kavramına ilişkin olarak kullanılan ifadeler ise "yeni/yenilik, strateji, teknoloji, tasarım, gelişim/geliştirme, örnek, referans, öncü, lider, marka ve ilk" sözcüklerinden oluşmaktadır. Bu sözcükler içerisinde en çok kullanılanı, 7 ayrı belediye tarafından 8 kez kullanılan "gelişim/geliştirme" ifadesidir. Birçok büyükşehir belediyesi tarafından inovatif kavramların genel olarak bir veya iki adedine yer verilirken, bu kavramlara en çok yer veren büyükşehir belediyesi, 5 kez ile Manisa Büyükşehir Belediyesi olmuştur. 30 büyükşehir belediyesinden 15'inin vizyon bildiriminde ise, inovasyona ilişkin herhangi bir kavram bulunmamaktadır. Mardin Büyükşehir Belediyesinin Stratejik Planı web sayfasında yayınlanmamış olduğundan, bu belediyenin vizyon bildiri hakkında değerlendirme yapılamamıştır.

Elde edilen bulgular; Türkiye'de büyükşehir belediyelerinin vizyon bildirimlerinde, inovasyona ilişkin kavramların yeterli düzeyde yer almadığını, dünyada yaşanan değişim sürecinin ve bu süreç dahilinde inovasyonun taşıdığı önemin farkına varılmadığını göstermektedir. Kurumların gelecekteki varlıklarından, küresel rekabet edebilirlik düzeylerine kadar her alana etki eden inovasyon, Türkiye'deki büyükşehir belediyelerinin birçoğunun

geleceğe yönelik amaç ve hedefleri arasında yer almamaktadır. Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse; büyükşehir belediyelerinin geleceğe yönelik bir yenilik ortaya koyma iddiaları bulunmamaktadır. Bu durum; Türkiye'deki yerel yönetim birimleri arasında önemli bir yere sahip olan büyükşehir belediyelerinin, dolayısıyla Türkiye'nin, küresel rekabette geri düşmesi riskini de beraberinde getirmektedir.

KAYNAKLAR

- ÇELİK, N. (2016), Yenilikçilik Konusunda Yapılan Doktora Tezlerinin İçerik Analizi Yöntemiyle Değerlendirilmesi, Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, 2 (1), ss. 29-42.
- ÇETİN, S. (2009), Vizyon Yönetimi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22, ss. 95-103.
- DEMİR, K. (2006), Rogers'ın Yeniliğin Yayılması Teorisi ve İnternette Ders Kaydı. Educational Administration: Theory and Practice, (47), ss. 367-392.
- DOĞAN, S. ve HATİPOĞLU, C. (2009), Küçük ve Orta Boy İşletmelerde Vizyon Açıklamasının İşletmenin Performansına Etkisine İlişkin Bir Araştırma, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 23 (2), ss. 81-99.
- DURAN, C. ve SARAÇOĞLU, M. (2009), Yeniliğin Yaratıcılıkla Olan İlişkisi ve Yeniliği Geliştirme Süreci, Yönetim Ve Ekonomi, 16 (1), ss. 57-71.
- DURNA, U. ve EREN, V., (2002), Kamu Sektöründe Stratejik Yönetim, Amme İdaresi Dergisi, 35(1), ss.55-61.
- GÖKER, A. (2018). Ulusal İnovasyon Sistemi ve Üniversite-Sanayi İşbirliği. http://www.inovasyon.org/pdf/AYK.MMO_Ist_Eylul01Rev_1.pdf, (Erişim Tarihi: 07.09.2018).
- GÜNER, S. (2005), Stratejik Yönetim Anlayışı ve Kamu Yönetimi, Türk İdare Dergisi, 446, ss. 61-78.
- NAKTİYOK, A. (2007), Yenilik Yönelimi ve Örgütsel Faktörler, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 21(2), ss. 211-230.
- OCAK, M., GÜLER, M. ve BASIM, N. (2016), "Türk Savunma Sanayi Firmaları Vizyon ve Misyon İfadelerinin İçerik Analizi", Yönetim ve Ekonomi, 23 (2), ss. 503-518.
- ÖZER, M.A. (2015), İşletmelerde Stratejinin Önemi Üzerine Değerlendirmeler, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 7(14), ss. 69-84.
- ŞAHİN, V., BİLGİLİ, M. ve KOCALAR, A.O. (2015), Coğrafya Lisans Öğrencilerinin Eğitimdeki İnovasyon ile İlgili Görüşleri, Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic , 10/11, ss. 1411-1426.
- TATLI, M. ve ÜSTÜN, F. (2018), BİST 100 Endeksindeki Firmaların Misyon, Vizyon, Örgütsel Değer Ve Stratejik Amaçlarının İçerik Analizi, Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi, 2018, 3(1), ss.18-31.
- TDK (2018a), Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat&kategoriget=terim&kelimeget=vizyon&hngget=md, (Erişim Tarihi: 07.09.2018).
- TDK (2018b), Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat&kategoriget=terim&kelimeget=yenilik&hngget=md, (Erişim Tarihi: 07.09.2018).
- TUNÇBİLEK, M.M. ve BAYRAKÇI, S. (2017), Üniversitelerde Algılanan Liderlik Vizyon ve Örgüt Yapısının İnovasyon Yönetimine Etkisi: Karabük Üniversitesi Örneği, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi, 28 (83), ss. 48-84.

- ÜLGEN, H., ve MİRZE, S. K. (2014). İşletmelerde Stratejik Yönetim, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- YILDIRIM, A. (1999), Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi, Eğitim ve Bilim, 23(112), ss. 7-17.
- YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2011), Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

OFİS ÇALIŞANLARININ DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ İLE GÖNÜLLÜ SOSYAL SORUMLULUK ALGILARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ*

ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN OF DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS AND VOLUNTARY SOCIAL RESPONSIBILITY PERCEPTION BY OFFICE WORKERS

Esra YALÇIN

Kocaeli Üniversitesi, TÜRKİYE

E-mail: esra.yalcin@kocaeli.edu.tr

Ahmet UÇAKTÜRK

Kocaeli Üniversitesi, TÜRKİYE,

E-mail: aucakturk63@gmail.com

Tülay UÇAKTÜRK

Kocaeli Üniversitesi, TÜRKİYE

E-mail: ucakturkt@yahoo.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Sosyal Sorumluluk, Gönüllü Sosyal Sorumluluk, Kamu Kurumları, Çalışanlar</p> <p>DOI: 10.26809/joa.2018548645</p>	<p>Bu çalışmada ofis çalışanlarının çalıştıkları işletmelerin gönüllü sosyal sorumluluk uygulamalarına ilişkin algıları nelerdir sorusu temel araştırma sorusu olarak belirlenmiş ve bu kapsamda demografik değişkenlere göre farklılıkların tespiti araştırmanın amacını oluşturmuştur. Bu amaç doğrultusunda, Kocaeli'de kamu sektöründe çalışan kişiler üzerine bir alan araştırması yapılmıştır. Araştırma kapsamında kamu sektöründen ofis çalışanlarına anket uygulanmıştır. Çalışma sonucunda çalışanların vermiş oldukları cevaplar neticesinde frekans tabloları hazırlanmıştır. Elde edilen verilerle yüzde ve frekans dağılımları yapılmış, gönüllü sosyal sorumluluğa yönelik algıları belirlenmiştir</p>

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Social Responsibility, Voluntary Social Responsibility, Public Institutions, Employees</p> <p>DOI: 10.26809/joa.2018548645</p>	<p>The purpose of this research what are the questions related to the perception of voluntary social responsibility of enterprises they work for office workers identified in this study as a basis for research questions and according to the detection of differences in demographic variables in this context it has been the aim of the research. For this purpose, a field research was conducted on people who work in the public sector in Kocaeli. In the scope of the research, a survey was applied to the office workers in the public sector. As a result study, frequency tables were prepared as a result of the answers given by the employees. Percentage and frequency distributions were made with the data obtained and their perceptions about voluntary social responsibility were determined.</p>

*Bu çalışma 18-20 Ekim 2018 tarihlerinde Üsküp/Makedonya'da düzenlenen " II. Rating Academy Kongresi: Uluslararası Yaratıcı ve İnovatif Yaklaşımlar " konulu kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Kurumsal sosyal sorumluluk bir kurumun sosyal çevresine yönelik yükümlülüklerini yerine getirmesi ve sosyal sorunların çözümüne gönüllü katılımıdır. Kurumsal sosyal sorumluluk, bir işletmenin paydaşlarına karşı olan ekonomik, yasal, ahlaki ve gönüllü sorumluluklarını yerine getirmesi şeklinde tanımlanabilmektedir(Cingöz ve Akdoğan, 2012, s. 332).

Amacı ekonomik faaliyetlerini gerçekleştirmek olan işletmeler bu amaçlarını gerçekleştirirken çalışanlarına, müşterilerine, ortaklarına, rakiplerine, tedarikçilerine ve içinde yaşadıkları topluma karşı sorumluluklarını yerine getirmeleri bir zorunluluk olmuştur. İşletmelerin uyguladıkları sosyal sorumluluklar, tüketici desteği almalarını ve toplum tarafından değer görmelerini sağlamaktadır.

İşletmelerin ne derecede ve hangi konularda sosyal sorumluluk üstlenmek isteyecekleri ve/veya üstlenecekleri birçok faktöre bağlıdır. İşletmenin büyüklüğü, faaliyet gösterdiği ülkenin gelişmişlik düzeyi, faaliyet gösterdiği sektör, yasal düzenlemeler, rekabet koşulları, tüketicilerin ve toplumun bilinç düzeyi, yöneticilerin bu konuya yaklaşımı gibi faktörler işletmenin sosyal sorumluluk kararlarını etkilemektedir. İşletmelerin sosyal sorumluluk düzeyleri aynı ülkedeki işletmeler arasında da farklılık gösterebilmektedir. Bazı işletmeler hedef kitlenin istediği ürün ya da hizmeti sunmayı ve işletme sahibine ya da hissedarlarına kâr sağlamayı bir sorumluluk olarak görürken, birçok işletme sadece vergi ödemek, çalışanlarını sigorta etmek gibi sorumlulukları üstlenmektedir. Ancak, sosyal sorumluluk açısından değerlendirilecek olursa tüm bu sayılanların, işletme tarafından zaten yerine getirilmesi gerekmektedir. İşletme kâr elde etmek, bunu yaparken de yasalara uymakla yükümlüdür. Oysa bazı işletmeler, yasalarda belirtilmediği halde gönüllü olarak paydaşlarına fayda sağlayacak birtakım faaliyetlerde bulunabilmektedirler (Bayraktaroğlu ve Özgen, 2008, s.322).

Kurumsal sosyal sorumluluklarının bilincinde olan işletmeler bu sorumluluklarını yerine getirmek için bütçe ayırmaktadır. Eğitim, sağlık, insan hakları ve çevre konularında yapılan sosyal sorumluluk uygulamaları işletmenin imajını ve itibarını arttırmaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk çalışmaları ile işletmenin satışları artmakta, müşteri sadakati ve toplumsal imajı yükselmektedir. Sosyal sorumluluk uygulamalarını yapan ve bunu kamuoyuna duyuran işletmeler hem yatırımcılar ve hem de diğer paydaşlar tarafından da tercih edilmektedirler. Kurumsal sosyal sorumluluğu yerine getirmek isteyen işletmeler bu konuyu benimsemeli, projeler geliştirmeli ve projelerin sürekliliğini sağlamalıdır(Akıncıoğlu, 2012, s.270).

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İşletmelerin sosyal iyileşme ve sosyal fayda sağlamak için çalışma zorunluluğunun olması sosyal sorumluluğun ardındaki temel fikirdir. Sosyal sorumluluk, işletme yönetiminin gönüllü olarak aldığı kararların ve attığı adımların kamunun ve işletme çalışanlarının refahını yükseltmesi olarak algılanabilir. Bu açıdan bakıldığında sosyal sorumluluk; uzun süreli amaçları gerçekleştirmeyi hedefleyen tutarlı bir politika, sosyal ihtiyaç ve konuları belirlemeyi amaçlayan bir yönetim yaklaşımı, geri dönüşü olan bir yatırım ve karlılığı sağlayarak koruyacak bir yatırım aracıdır (İliç, 2010:306).

Sosyal sorumluluk, işletmenin üretimden başlayarak ürünü ya da hizmeti son müşteri kullanana kadar ve kullandıktan sonraki tüm aşamalarda, meydana çıkabilecek olan zararlı faaliyetleri sınırlayan, örgütün faaliyette bulunduğu çevreyi koruma ve geliştirme konusundaki yükümlülükleridir (Tütüncü, 2008:172-173).

Sosyal sorumluluk, karar verme sürecinde kişisel ya da kurumsal karar ve faaliyetlerin tüm sosyal sistem üzerindeki olası etkileri değerlendirme sorumluluğudur. Kuruluşlar

tarafından alınacak kararların, toplumda yaratacağı etkilerin kapsamlı düşünülmesidir (Peltekoğlu, 2001:170-171).

İşletmeler, toplumun birer parçasıdır ve içinde buldukları topluma karşı sorumlulukları vardır. İşletmelerin varlık sebebi toplum ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik mal ve hizmet üreterek topluma fayda sağlamaktır. Toplumun içinde bulunduğu şartların düzeltilmesi ve iyileştirilmesine katkı sağlayan işletmeler, toplumun refah seviyesinin yükselmesini sağlamakta ve bunun sonucundan olumlu yönde etkilenmektedir. Toplumun eğitim düzeyi arttığında işletme daha eğitilmiş işgücü istihdam edebilmekte, toplumun sağlık durumu iyileştikçe daha etkin çalışma ortamına kavuşulmaktadır.(Yalçın,2006:43)

Sosyal sorumlu davranan işletmeler tarafından ele alınan temel toplumsal sorunlar; açlık, yoksulluk, sakatlık, istihdam, eğitimsizlik, aşırı nüfus artışı, şiddet, terör olayları, alkol ve uyuşturucu gibi madde bağımlılığı, yaşlı ve yardıma muhtaç kişilerin bakımı ile doğal çevreyi koruma ve geliştirme faaliyetlerine yönelik çalışmalardır (Vural ve Coşkun, 2011:76). Toplumsal sorumluluklarını yerine getirmek isteyen işletmeler; yerel ve ulusal yardım kuruluşları, vakıf, dernek gibi organizasyonlar aracılığıyla bağışta bulunmakta ve eğitim, kültür, sanat, spor gibi faaliyetleri finanse etmektedirler (Bayrak, 2001:12).

İş dünyasında yaşanan yoğun rekabet, işletmelerin nitelikli iş gücü bulma gereksinimleri, tüketici profilinde ve tüketicilerin satın alma beklentilerinde yaşanan değişim, bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak işletme ve paydaşları arasındaki ilişkinin değişmesi, sivil toplum kuruluşlarının işletmelere sosyal sorumluluklarını yerine getirmeleri konusunda artan baskı, işletmelerin uygulamış oldukları sosyal sorumluluk faaliyetlerinin işletmelerin de yararına olduğunu işletmelerin fark etmeleri, fon ve yatırımcının yatırım yapmadan önce, işletmenin toplumsal fayda sağlamak amacıyla gerçekleştirdiği faaliyetlerini incelemesi sosyal sorumluluğu işletmeler açısından önemli kılmaktadır(Yalçın,2006:52)

İşletmelerin kar elde etmek ve varlıklarının devamlılığını sağlamak için iyi bir kurum imajına sahip olmaları bunun için de sosyal sorumluluk konularına önem vermeleri gerekmektedir.

İşletmelerin sosyal sorumlulukları dört boyutta ele alınabilir. İşletmenin yasal sorumluluk boyutunu, işletmenin kar elde ederken toplum çıkarlarını gözeten kanun ve kuralları uygun davranması oluşturmaktadır. Ahlaki sorumluluk boyutunu, topluma karşı dürüst ve adil hareket ederek topluma zarar vermekten kaçınmak oluşturmaktadır. Gönüllü (ihtiyari)sorumluluk boyutu ise toplumun gelişmesi için işletmelerin mali kaynak ayırmalarıdır. Ekonomik, yasal, ve ahlaki sosyal sorumluluklarını yerine getirmeyen işletmeler yaptırım ile karşılaşırken gönüllü sosyal sorumluluk faaliyetlerini yerine getirmeyen işletmeler herhangi bir yaptırıma maruz kalmazlar.(Nalbant, 2005:195).

Gönüllü sosyal sorumluluğun yerine getirilmemesi durumunda herhangi bir yaptırım ile karşılaşmayan işletmeler, kurumsal olarak yerine getirmiş oldukları sosyal sorumluluk faaliyetleri ile kendilerine çeşitli faydalar sağlamaktadırlar.

Sosyal sorumluluk faaliyetlerini yerine getiren işletme kendisine sosyal bir çevre oluşturarak, kamuoyunca benimsenmesini sağlar. Sosyal sorumluluklarının yerine getirilmesi sürecinde ortaya çıkan ve maliyet gibi görünen bazı düzenlemeler kar olarak işletmeye geri dönebilir. Sosyal sorumluluk kavramı, işletmelerin sosyal sorunlara eğilmeleri gereği üzerinde durmaktadır. Toplumsal sorunların tartışılıp çözümlenmesinde görev alan işletmeler toplumun önemli bir parçası haline gelebilir. Sosyal sorumluluk bilinci ile hareket edilmesi sonucunda ekolojik yapıya duyarlı, çevre dostu işletmelere ulaşılır. Yeni pazarlara girmede ve müşteri sadakati sağlamada işletmeler önemli avantajlar elde ederler. Sosyal bilinç ile faaliyetlerini

gerçekleştiren işletme çok yönlü nitelikli çalışan istihdam eder ve çalışanların kuruma olan bağlılığında artış olur. Çalışanların ve müşterilerin, örgüte duydukları güven artar ve verilen değerinde artış görülür. Çalışanların ve müşterilerin ait olma ve bağlılık duyguları gelişir. Bunun sonucunda çalışanların devir hızı düşer. İşletme daha geniş finansman kaynaklarına ulaşabilir hale gelir(Güzel, 2010:288).

İşletmeler açısından hayırseverlik sorumluluklarının yerine getirilmesi olarak görülen faaliyetler, günümüzde kurumsal sosyal sorumluluk altında yer almaya başlamış ve farklı bir kimliğe bürünmüştür. Gönüllü sosyal sorumluluklar, kurum imajı ve kurum kimliğini önemseyen her işletme için yerine getirilmesi zorunlu faaliyetler arasına girmiştir.

3. ARAŞTIRMA

3.1. Araştırma Modeli

Araştırma betimsel bir çalışmadır. Bu araştırma bir alan araştırması şeklinde ve anket tekniğinden faydalanılarak gerçekleştirilmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Kocaeli ili İzmit ilçesindeki kamu çalışanları oluşturmaktadır. Çalışma evreninin geniş bir alana yayılmış olması, evren grubunun tümüne ulaşma maliyetinin yüksekliği ve zaman kısıtlılığı gibi nedenlerden dolayı, evreni oluşturan bu kütleden örneklem alma yoluna gidilerek çalışma tamamlanmıştır.

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanmasında konu ile ilgili olarak yapılan alan araştırmalarının ışığında (Maignen ve Ferrel, 2001; Özdemir, 2007) oluşturulan 50 adet anket formu kullanılmıştır.

Araştırmayı gerçekleştirmek amacıyla iki bölümden oluşan bir anket formu hazırlanmıştır. Anketin ilk bölümünde ankete katılan kamu çalışanlarının demografik özellikleri ile ilgili bilgiler tespit edilmiş, ikinci bölümde ise ilgili işletmenin gönüllü sosyal sorumluluk uygulamalarına yönelik tutumları ölçülmüştür.

Çalışanların gönüllü sosyal sorumluluk uygulamalarına yönelik tutumlarının tespit edilebilmesi amacıyla, “Hiç Katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Kısmen Katılıyorum”, “Katılıyorum” ve “Tamamen Katılıyorum” şeklinde beşli likert tipi dereceleme ölçeği kullanılmıştır.

Elde edilen veriler SPSS 13TR paket programına aktarılarak analiz edilmiş, değişkenler arasındaki farklılıklar t testi ve ANOVA testi ile ölçülmüştür.

4. BULGULAR

4.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı (n:50)

	Demografik Değişkenler	N	%
Cinsiyet	Erkek	30	60
	Kadın	20	40
Yaş	26-33	25	50
	34-41	11	22
	42-49	7	14
	50 ve üstü	7	14
Medeni Durum	Evli	38	76
	Bekar	12	24
Eğitim Durumu	Lise	2	4
	Önlisans/Lisans	42	84
	Lisansüstü	6	12
İşletmede Çalışma Süresi	1-3 yıl	5	10
	4-6 yıl	23	46
	7-9 yıl	9	18
	10 yıl ve üzeri	13	26
Aylık Gelir	1500 – 1999 TL	2	4
	2000 – 2999 TL	1	2
	3000 – 3499 TL	2	4
	3500 – 3999 TL	3	6
	4000 TL ve üstü	42	84

Katılımcıların demografik özelliklerine göre dağılımları incelendiğinde, araştırmaya katılan 50 kişinin % 60'ının erkek, % 40'ının ise kadın çalışan olduğu görülmektedir.

Yaş aralıklarına göre dağılımlarına bakıldığında % 50'si 26-33 yaş, % 22'si 34-41 yaş, % 14'ü 42-49 yaş ve % 14'ü 50 yaş ve üzeri yaş aralığında bulunmaktadır. Bu sonuca göre araştırmaya katılan çalışanların yaklaşık % 85'inin 26-49 yaş arasında olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların medeni durumları incelendiğinde % 76'sının evli % 24'ünün bekar olduğu görülmektedir.

Eğitim durumlarına ilişkin yüzde ve frekans dağılımları incelendiğinde ise yüzde % 4'ünün lise, % 84'ünün önlisans veya lisans, % 12'sinin ise lisansüstü eğitime sahip olduğu görülmektedir.

Çalışma süreleri incelendiğinde ise % 10'unun 1-3 yıl, %46'sının 4-6 yıl % 18'inin 7-9 yıl ve % 26'sının 10 yıl ve üzeri süredir mevcut kurumda çalıştıkları tespit edilmiştir. Çalışma sürelerine ilişkin sonuçlar dikkate alındığında çalışanların büyük çoğunluğunun 4 yıl ve üzeri çalışan olduğu söylenebilir.

Katılımcıların gelirlerine ilişkin sonuçlar incelendiğinde ise % 4'ü 1500-1999 TL, % 2'si 2000-2999 TL, % 4'ü 3000-3499 TL, % 6'sı 3500-3999 TL ve % 84'ü 4000 TL ve üzeri gelire sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Gönüllü Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algularına Yönelik İfadelerine İlişkin Bulgular

İFADELER	Hiç Katılmıyorum				↔				Tamamen	
	Katılıyorum									
	1	2	3	4	5					
	N	%	n	%	N	%	n	%	n	%
İşletme, çalışanların sivil toplum örgütlerine katılmalarını destekler.	15	30,0	11	22,0	15	30,0	5	10,0	4	8,0
İşletme, çalışanlarının gönüllü olarak katıldıkları hayırseverlik proje faaliyetlerini desteklemektedir.	5	10,0	6	12,0	19	38,0	8	16,0	12	24,0
İşletmede, çevreye olan olumsuz etkileri azaltan çeşitli programlar uygulanmaktadır.	8	16,0	13	26,0	21	42,0	6	12,0	2	4,0
İşletme, çalışanlarının eğitim faaliyetlerine destek olmaktadır.	8	16,0	8	16,0	21	42,0	10	20,0	3	6,0
İşletme, çalışanlarının kültür, sanat gibi sosyal faaliyetlerine destek olmaktadır.	10	20,0	8	16,0	14	28,0	13	26,0	5	10,0
İşletme, doğal çevreyi koruma ve geliştirme faaliyetlerine aktif olarak katılmaktadır.	12	24,0	13	26,0	15	30,0	7	14,0	3	6,0
İşletmede, işgücü çeşitliliğini desteklemek için programlar bulunmaktadır.	15	30,0	13	26,0	13	26,0	8	16,0	1	2,0

İlgili literatür incelenerek hazırlanan, çalışanların çalıştıkları kuruma yönelik gönüllü sosyal sorumluluk algılarını ölçen 7 ifadeye ilişkin yüzde ve frekans dağılımları incelenmiş, sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir. Katılımcıların verdikleri cevapların yüzde ve frekans dağılımlarına ilişkin sonuçlar incelendiğinde kurumların; çalışanların sivil toplum örgütlerine katılmalarına destek vermedikleri, doğal çevreyi koruma ve geliştirme faaliyetlerine aktif olarak katılmadıkları, işgücü çeşitliliğini desteklemek için programlar bulunmadığı sonucuna varılmaktadır. Ayrıca kurumların çalışanlarının gönüllü olarak katıldıkları hayırseverlik proje faaliyetlerini destekledikleri, çalışanlarının kültür, sanat gibi sosyal faaliyetlerine destek oldukları tespit edilmiştir.

Çevreye yönelik olumsuz etkileri azaltan programlar uygulama ve çalışanlarının eğitim faaliyetlerine destek olma konularında ise olumlu ya da olumsuz bir tespit bulunulmamıştır. Bu ifadelerle ait yüzde ve frekans dağılımlarına bakıldığında katılımcıların büyük çoğunluğunun uygulamalar hakkında kararsız oldukları sonucuna varılmaktadır.

Tablo 3. Ölçeğe İlişkin Cronbach's Alfa Katsayısı

İfade Sayısı	Cronbach's Alfa Değeri
7	0,92

Ölçeğe ilişkin Cronbach's Alfa değeri incelendiğinde değer 0,92 olduğu tespit edilmiştir. Değerin yüksek olması neticesinde anket verilerinin güvenilir olduğu söylenebilir.

4.2. Hipotezlerin Testi ve Yorumu

Tablo 4. Katılımcıların Cinsiyetleri ile Gönüllü Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algıları Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (n:50)

	Grup İstatistiği			Test İstatistiği		
	n	Ortalama	Standart Sapma	t	Srb. Der.	p
Erkek	30	2,83	1,01	-0,408	48	0,685
Kadın	20	2,95	0,94			

Ankete katılan ofis çalışanlarının cinsiyetleri ile gönüllü kurumsal sosyal sorumluluk algılamaları arasında farklılık olup olmadığını incelemek üzere iki bağımsız t testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 4'te gösterilmiştir. Bu sonuca göre 0,685 önem düzeyi ile H₁ hipotezi reddedilmiştir. Bir diğer ifade ile çalışanların cinsiyetleri ile gönüllü kurumsal sosyal sorumluluk algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur (p>0,05).

Tablo 5. Katılımcıların Yaşları ile Gönüllü Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algıları Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (n:50)

	Grup İstatistiği			Test İstatistiği		
	n	Ortalama	Standart Sapma	F	Srb. Der.	P değeri
26-33	25	3,12	0,92	1,156	3	0,337
33-41	11	2,72	0,78			
42-49	7	2,42	1,39			
50 ve üzeri	7	2,71	0,95			

Ankete katılan ofis çalışanlarının yaşları ile gönüllü kurumsal sosyal sorumluluk algıları arasında farklılık olup olmadığını incelemek üzere tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi uygulanmış ve sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir. Bu sonuca göre 0,337 önem düzeyi ile H₁ hipotezi reddedilmiştir. Bir diğer ifade ile çalışanların yaşları ile gönüllü kurumsal sosyal sorumluluk algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (p<0,05).

Ayrıca araştırmaya katılan çalışanların gönüllü kurumsal sosyal sorumluluğu ölçmeye ilişkin verdikleri cevapların ortalamaları incelendiğinde 26-33 yaş arasında olan katılımcıların gönüllü kurumsal sosyal sorumluluk algılarının diğer katılımcılara göre daha olumlu olduğu söylenebilir.

Tablo 6. Katılımcıların Medeni Durumları ile Gönüllü Kurumsal Sosyal Sorumluluk Alguları Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (n:50)

	Grup İstatistiği			Test İstatistiği		
	n	Ortalama	Standart Sapma	t	Srb. Der.	P
Evli	38	2,92	1,02	0,522	48	0,604
Bekar	11	2,75	0,86			

Ankete katılan çalışanların medeni durumlarına göre gönüllü kurumsal sosyal sorumluluk algılamalarının farklılık gösterip göstermediğini incelemek üzere iki bağımsız t testi uygulanmış ve sonuçları Tablo 6'da verilmiştir. Bu sonuca göre 0,604 önem düzeyi ile H_1 hipotezi reddedilmiştir. Bir diğer ifade ile çalışanların medeni durumları ile gönüllü kurumsal sosyal sorumluluk algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur ($p < 0,05$).

Ayrıca araştırmaya katılan çalışanların gönüllü kurumsal sosyal sorumluluğu ölçmeye ilişkin verdikleri cevapların ortalamaları incelendiğinde evli çalışanların bekar çalışanlara göre gönüllü kurumsal sosyal sorumluluk algılarının daha olumlu olduğu söylenebilir (Bekar ifade ort: 2,75; evli ifade ort: 2,92).

Tablo 7. Katılımcıların Eğitim Durumları ile Gönüllü Kurumsal Sosyal Sorumluluk Alguları Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (n:50)

	Grup İstatistiği			Test İstatistiği		
	n	Ortalama	Standart Sapma	F	Srb. Der.	P değeri
Lise	2	3,00	0	1,156	3	0,337
Önlisans/Lisans	42	2,88	0,99			
Lisansüstü	6	2,83	1,16			

Ankete katılan çalışanların eğitim durumlarına göre gönüllü kurumsal sosyal sorumluluk algılarının farklılık gösterip göstermediğini incelemek üzere tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi uygulanmış ve sonuçları Tablo 7'de verilmiştir. Bu sonuca göre 0,337 önem düzeyi ile H_1 hipotezi reddedilmiştir. Bir diğer ifade ile çalışanların eğitim durumları ile gönüllü kurumsal sosyal sorumluluk algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur ($p > 0,05$).

Tablo 8. Katılımcıların İşletmede Çalışma Süreleri ile Gönüllü Kurumsal Sosyal Sorumluluk Alguları Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (n:50)

	Grup İstatistiği			Test İstatistiği		
	n	Ortalama	Standart Sapma	F	Srb. Der.	P değeri
1-3 yıl	5	3,42	0,54	1,045	3	0,382
4-6 yıl	23	2,95	1,04			
7-9 yıl	8	2,87	0,64			
10 yıl ve üzeri	13	2,53	1,12			

Ankete katılan çalışanların çalışma sürelerine göre gönüllü kurumsal sosyal sorumluluk algılarının farklılık gösterip göstermediğini incelenmek üzere tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi uygulanmış ve sonuçları Tablo 8’de verilmiştir. Bu sonuca göre 0,382 önem düzeyi ile H_1 hipotezi reddedilmiştir. Bir diğer ifade ile çalışanların çalışma süreleri ile gönüllü kurumsal sosyal sorumluluk algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur ($p < 0,05$).

Ayrıca araştırmaya katılan çalışanların gönüllü kurumsal sosyal sorumluluğu ölçmeye ilişkin verdikleri cevapların ortalamaları incelendiğinde 1-3 yıl arası çalışanların algıları olumluyken (ifade ort: 3,42), diğer grupta yer alan çalışanların gönüllü kurumsal sosyal sorumluluk algılamaları daha olumsuzdur.

Tablo 9. Katılımcıların Gelirleri ile Gönüllü Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algıları Arasındaki Farklılığın İncelenmesi (n:50)

	Grup İstatistiği			Test İstatistiği		
	n	Ortalama	Standart Sapma	F	Srb. Der.	P değeri
1500-1999 TL	2	3,00	0			
2000-2999 TL	1	3,00	0			
3000-3499 TL	2	3,00	0			
3500-3999 TL	3	2,33	1,15	0,242	4	0,913
4000 TL ve üstü	42	2,90	1,03			

Ankete katılan çalışanların gelirlerine göre gönüllü kurumsal sosyal sorumluluk algılarının farklılık gösterip göstermediği incelenmek üzere tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi uygulanmış ve sonuçları Tablo 10’da verilmiştir. Bu sonuca göre 0,913 önem düzeyi ile H_1 hipotezi reddedilmiştir. Bir diğer ifade ile çalışanların gelirleri ile gönüllü kurumsal sosyal sorumluluk algıları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur ($p > 0,05$).

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelere paralel olarak; kurumların ya da işletmelerin kendilerini toplumun tüm kesimlerine anlatma ve tanıtma gerekliliği her zamankinden daha fazla ön plana çıkmaktadır. Kurumlar yapmış oldukları faaliyetler ve açıklamalar sayesinde paydaş gruplar üzerinde bir izlenim oluşturmaktadır. İşletmelerin en önemli paydaş gruplarından biri olan çalışanların çalıştıkları işletmeye karşı kurumsal sosyal sorumluluğa ilişkin algılarının olumlu olması işletmeye olan bağlılıklarını arttırarak kurumun hizmet sattığı tüketicilere karşı davranışlarını da olumlu yönde etkileyecektir

İçinde bulunduğumuz yüzyılda varlığını sürdürme amacında olan özel ya da kamu kurumlarının, etkileşim içinde bulunduğu grupların beklentilerinin farkında olmaları ve bu beklentileri karşılayabilmeleri önemlidir. Günümüz örgüt yapılarında sadece ürün ya da hizmet satarak topluma fayda sağlama ve bunun sonucunda başarılı bir kurumsal değer oluşturmak mümkün olmamaktadır. Paydaş grupların beklentilerini karşılayan ürünü ve hizmeti sunmanın yanında sosyal sorumluluk uygulamalarını da yerine getirerek içinde bulunduğu çevreye katkı sağlayan işletme ve kurumlar olumlu imaj oluşturmakta, kurum ve marka değerini arttırmaktadır.

Araştırmayı gerçekleştirmek amacıyla iki bölümden oluşan bir anket formu hazırlanmıştır. Anketin ilk bölümünde ankete katılan kamu personelinin demografik özellikleri

ile ilgili bilgiler tespit edilmiş, ikinci bölümde ise ilgili işletmenin gönüllü sosyal sorumluluk uygulamalarına yönelik algıları ölçülmüştür.

Katılımcıların demografik özelliklerine göre dağılımları incelendiğinde, araştırmaya katılanların % 60'ının erkek, % 40'ının kadın çalışan olduğu görülmektedir.

Yaş aralıklarına göre dağılımlarına bakıldığında % 50'si 26-33 yaş, % 22'si 34-41 yaş, % 14'ü 42-49 yaş ve % 14'ü 50 yaş ve üzeri yaş aralığında bulunmaktadır. Bu sonuca göre araştırmaya katılan çalışanların yaklaşık % 85'inin 26-49 yaş arasında olduğu görülmektedir..

Katılımcıların medeni durumları incelendiğinde % 76'sının evli % 24'ünün bekar olduğu görülmektedir.

Eğitim durumlarına ilişkin yüzde ve frekans dağılımları incelendiğinde ise yüzde % 4'ünün lise, % 84'ünün önlisans veya lisans, % 12'sinin ise lisansüstü eğitime sahip olduğu görülmektedir.

Çalışma süreleri incelendiğinde ise % 10'unun 1-3 yıl, %46'sının 4-6 yıl % 18'inin 7-9 yıl ve % 26'sının 10 yıl ve üzeri süredir mevcut kurumda çalıştıkları tespit edilmiştir. Çalışma sürelerine ilişkin sonuçlar dikkate alındığında çalışanların büyük çoğunluğunun 4 yıl ve üzeri çalışan olduğu söylenebilir.

Katılımcıların gelirlerine ilişkin sonuçlar incelendiğinde ise büyük çoğunluğunun 4000 TL ve üzeri gelire sahip olduğu görülmektedir.

İlgili literatür incelendiğinde kurumsal sosyal sorumluluğun etik, gönüllü, yasal ve ekonomik olmak üzere dört boyutunun olduğu anlaşılmaktadır. Araştırma kapsamında kurumsal sosyal sorumluluk algısı yalnızca gönüllülük boyutu ile ölçülmüştür.

Gönüllü sosyal sorumluluğu ölçen ifadeler bir bütün olarak düşünüldüğünde çalışanların ifadelere yönelik algıları cinsiyete, eğitim durumuna, medeni duruma, kurumdaki çalışma süresine, yaşa ve aylık gelire göre farklılık göstermemektedir.

Katılımcıların verdikleri cevapların yüzde ve frekans dağılımlarına ilişkin sonuçlar incelendiğinde kurumların; çalışanlarının gönüllü olarak katıldıkları hayırseverlik proje faaliyetlerini destekledikleri, çalışanlarının kültür, sanat gibi sosyal faaliyetlerine destek oldukları görülmektedir. Bununla birlikte kurumların çalışanların sivil toplum örgütlerine katılmalarına destek vermedikleri, doğal çevreyi koruma ve geliştirme faaliyetlerine aktif olarak katılmadıkları, işgücü çeşitliliğini desteklemek için programların bulunmadığı sonucuna varılmaktadır.

Kurumların çevreye yönelik olumsuz etkileri azaltan programlar uygulama ve çalışanlarının eğitim faaliyetlerine destek olma konularında ise dağılımlara bakıldığında olumlu ya da olumsuz bir sonuç tespit edilememektedir. Bu ifadelere ait yüzde ve frekans dağılımlarına bakıldığında katılımcıların büyük çoğunluğunun uygulamalar hakkında net bir görüşlerinin olmadığı görülmektedir.

Araştırma sonuçlarına ilişkin olarak kurumlar, kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarını farklı biçimlerde tanımlayıp yönetmektedir. Kurumlar, yapmış oldukları gönüllü sosyal sorumluluk proje ve uygulamaları hakkında çalışanları ile yeterli paylaşımda bulunarak onların gönüllü sosyal sorumluluk algılarını geliştirmelidir. Kurum tarafından gönüllü sosyal sorumluluk kapsamında değerlendirilebilecek faaliyet, uygulama ve projelerin çalışanlar tarafından fark edilmesi sağlanmalıdır. Çalışanların kurum tarafından gerçekleştirilen gönüllü sosyal sorumluluk faaliyetleri ile ilgili olarak yürütülen proje ve faaliyetler hakkında bilgilendirilerek, bu kapsamda ortak yürütülen projelere dahil edilmeleri sağlanmalıdır. Kurumlar sosyal ve çevresel konulara yönelmelidir.

KAYNAKÇA

- Akıncıoğlu, Y., (2012). Gönüllü Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı ve Türkiye Uygulamaları. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*.
- Cingöz, A., & Akdoğan A. (2012). İşletmelerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri: Kayseri ilinde bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (3), 331-349.
- Bayraktaroğlu, G., & Özgen Ö. (2008). Sosyal Sorumluluk Konusunda Tüketicilerin Beklentileri: Analitik hiyerarşi süreci yöntemi ile önceliklerin belirlenmesi. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22 (1), 321;341
- Gürol, Y., Büyükbacı, B., Bal, Y., & Berkin, E. (2010). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Konuya Bakış. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 43, 135-162.
- Güzel, T. (2010). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Yönelimli Otel İşletmeleri Uygulamaları. *Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (1), 285-304.
- İliç, K., D. (2010). İşletmelerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Literatür Taraması. *Ege Üniversitesi Ege Akademik Bakış*, 10(1), 303-318.
- Nalbant, E. (2005). İşletmelerde Sosyal Sorumluluk ve İş Ahlakı. *Celal Bayar Üniversitesi, Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 12 (1), 193-201.
- Peltekoğlu B. F. (2001). *Halkla ilişkiler nedir?* İstanbul: Beta.
- Tütüncü, Ö. (2008). SA 8000 Sosyal Sorumluluk Standardı İle İş Yaşamı Kalitesi Arasındaki İlişki, *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 169-199.
- Yalçın, E., (2016). *Ofis Çalışanlarının İşletmelerin Uyguladıkları Sosyal Sorumlulukları Algılama Düzeyleri*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara

ADİYAMAN İLİNDE EKMEK TÜKETİMİNİN EĞİTİM DÜZEYİ İLE İLİŞKİSİ*

THE RELATIONSHIP BETWEEN BREAD CONSUMPTION AND EDUCATION LEVEL IN ADİYAMAN PROVINCE

Ayten ESİ

Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Matematik Bölümü, Adıyaman/Türkiye

E-mail: aesi23@hotmail.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
Anahtar Kelimeler:	<i>Bu anket çalışmasında Türkiye'de çözülmesi gereken bir problem olan ekmek israfında Adıyaman ilinde ekmek tüketiminin eğitim düzeyi ile ilişkisi araştırılmıştır.</i>
DOI: 10.26809/joa.2018548646	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
Keywords:	<i>In this survey; problem that must be solved wastage of bread in Turkey work in the Adıyaman province has been investigated the relationship between the education level of bread consumption.</i>
DOI: 10.26809/joa.2018548646	

*Bu çalışma 18-20 Ekim 2018 tarihlerinde Üsküp/Makedonya'da düzenlenen " II. Rating Academy Kongresi: Uluslararası Yaratıcı ve İnovatif Yaklaşımlar " konulu kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

Tarih boyunca insanoğlunun en çok ürettiği ve tükettiği gıda ürünü olan ekmek, temel besin kaynaklarımızdan biridir. Doyurucu ve ekonomik olması nedeniyle vücudumuzun ihtiyaç duyduğu günlük besin değerlerinin birçoğunu ekmekten karşılarız.

Toplumumuzun kutsal değerlerinden birisi, sofralarımızın baş tacı olan ve “nimet” olarak adlandırdığımız ekmek, aynı zamanda alın terini, paylaşmayı ve bereketi ifade eder. Ancak kendisine atfedilen bütün kutsal değerlere rağmen gerek dünyada gerekse ülkemizde en fazla israf edilen gıda ürünlerinden biri de maalesef ekmektir. Türkiye’de Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) olarak başta buğday olmak üzere hububat piyasalarının düzenlenmesiyle görevli bir kuruluş olarak hizmet vermektedir. Şüphesiz ki hububat ekmeğin temel hammaddesidir.

Yapılan değerlendirmelerde; ülkemiz ekonomisine olumsuz sonuçları olan ekmek israfının, toplumumuzun gündemine taşınması ve israfın azaltılması için geniş kapsamlı bir çalışma yapılmasının gerekliliği görülmüş ve bu amaçla Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) tarafından ilki 2008, ikincisi 2012 yılında olmak üzere; “Ekmek Tüketimiyle İlgili Tutum ve Davranışlar ile Ekmek İsrafı ve İsraf Üzerinde Etkili Olan Faktörler” adı altında araştırmalar yaptırılmıştır.

2012 yılı araştırmasına göre; 2008 yılında % 5 olan israf oranının % 20 artışla % 6’ya yükseldiği, günde 6 milyon ve yılda 2,17 milyar adet ekmeğin israf edildiği, bunun parasal karşılığının ise 1,6 milyar TL olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca tarladan sofraya gelinceye kadar ekmeğin üretim süreci dikkate alındığında ekmek israfı ile beraber ortaya çıkan diğer israfların da önemli boyutlarda olduğu görülmüştür [1].

Medya takip ve raporlama ajansı PRNet, Türkiye’de yapılan gıda israfına yönelik araştırmaları ve medya başlıklarını inceledi. PRNet’in Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK) ve medya yansımalarından derlediği bilgilere göre, Türkiye’de bir yıl içinde 1 milyar 700 milyon ekmek çöpe atılırken, 214 milyar liralık gıda israfı yapıldığı belirlendi. Günlük olarak bakıldığında ise, 4 milyon 900 bin ekmeğin çöpe atıldığı tespit edildi. Ajans Press’in gerçekleştirdiği medya analizinde ise israf başlığı altında medyaya 100 binden fazla haberin yansıdığı tespit edildi. Medyaya yansıyan haber başlıklarında, yetkili kurumlar tarafından yapılan kampanyalar sayesinde günde 1 milyon 50 bin adet ekmek, yılda ise 384 milyon adet ekmek çöpe atılmaktan kurtarıldığı bilgisi öne çıkarken, sadece ekmek israfı azaltıldığında bile yılda 2 milyar 800 milyon lira tasarruf sağlandığı belirlendi. Buna ek olarak dünyada israf edilen 1 milyon 300 bin tondan fazla yiyeceğin, 2 milyara yakın insanı doyurabildiği bilgisine ulaşıldı. Medya yansımaları ve uzman yorumlarına göre, gıda israfı Türkiye’de ve Dünya’da çözülmesi gereken sorunların başında gelirken, gıda israfını sifira indirmek için okullarda veya ülke genelinde kampanyalar yapılması, kamu spotları oluşturulması gerektiği vurgulandı ve bu konuda gerek devlet ve gerekse özel sektör aracılığı ile israfı önleme adına son zamanlarda çeşitli kampanyalar yapıldı, broşürler hazırlandı. Yapılan gıda israfında ve özellikle ekmek israfında her şey dahil otellerin, lokantalara oranla 5 kat daha fazla israf yaptığı yapılan araştırmalar sonucu ortaya çıkmış bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Bu durumda her şey dahil otellerde yapılan gıda israfına yeni bir düzenleme getirilmesi belirtildi.

Bu çalışmada, Adıyaman ilinde 35 aileye günde kaç ekmek tüketildiği ve ekmek tüketiminin eğitim düzeyi ile bir ilişkisi olup olmadığını test etmek amacıyla bir anket düzenlenmiştir. Bu 35 aileyi kapsayan gözlem sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir. $\alpha = 0,01$ anlamlılık düzeyinde günlük ekmek tüketiminin eğitim düzeyi ile bir ilişkisi olup olmadığını anlamak amacıyla Ki-kare test istatistiğini uyguladığımızda aşağıda hesapladığımız gibi bir sonuç elde edilmektedir.

Önce hipotezi kuracak olursak:

H_0 : Eğitim düzeyi ile ekmek tüketim alışkanlığı birbirinden bağımsızdır.

H_1 : Eğitim düzeyi ile ekmek tüketim alışkanlığı birbirine bağlıdır.

GÜNLÜK

EKMEK

TÜKETİMİ

EĞİTİM DÜZEYİ

	OKUMA-YAZMASI YOK.		OKUMA-YAZMASI VAR.		İLKOKUL VEYA İLKÖĞRETİM		LİSE VE DENGE		YÜKSEKOKUL VEYA ÜNİVERSİTE		TOPLAM
	G	B	G	B	G	B	G	B	G	B	
1 EKMEK	0	0,11	0	0,2	0	0,11	0	0,22	1	0,34	1
2 EKMEK	0	0,91	0	1,6	0	0,91	1	1,82	7	2,74	8
3 EKMEK	0	0,34	0	0,6	0	0,34	1	0,68	2	1,02	3
4 EKMEK	0	0,34	1	0,6	2	0,34	0	0,68	0	1,02	3
5 EKMEK	0	0,34	4	0,6	2	0,34	2	0,68	2	1,02	10
5'TEN ÇOK	4	1,14	2	2	0	1,14	4	2,22	0	3,42	10
TOPLAM	4	1,14	7	2	4	1,14	8	2,22	12	3,42	35

6x5 tipindeki sınıflandırma tablosu için serbestlik derecesi $v = (r-1).(c-1)$

$$= (6-1).(5-1) = 5.4 = 20, \quad \alpha = 0,01 \text{ önem düzeyinde } \chi_t^2 = 37,56$$

$$B_{11} = \frac{4.1}{35} = 0,11, \quad B_{12} = \frac{7.1}{35} = 0,2, \quad B_{13} = \frac{4.1}{35} = 0,11, \quad B_{14} = \frac{8.1}{35} = 0,22, \quad B_{15} = \frac{12.1}{35} = 0,34$$

$$B_{21} = \frac{4.8}{35} = 0,91, \quad B_{22} = \frac{7.8}{35} = 1,6, \quad B_{23} = \frac{4.8}{35} = 0,91, \quad B_{24} = \frac{8.8}{35} = 1,82, \quad B_{25} = \frac{12.8}{35} = 2,74$$

$$B_{31} = \frac{4.3}{35} = 0,34, \quad B_{32} = \frac{7.3}{35} = 0,6, \quad B_{33} = \frac{4.3}{35} = 0,34, \quad B_{34} = \frac{8.3}{35} = 0,68, \quad B_{35} = \frac{12.3}{35} = 1,02$$

$$B_{41} = \frac{4.3}{35} = 0,34, \quad B_{42} = \frac{7.3}{35} = 0,6, \quad B_{43} = \frac{4.3}{35} = 0,34, \quad B_{44} = \frac{8.3}{35} = 0,68, \quad B_{45} = \frac{12.3}{35} = 1,02$$

$$B_{51} = \frac{4.10}{35} = 1,14, \quad B_{52} = \frac{7.10}{35} = 2, \quad B_{53} = \frac{4.10}{35} = 1,14, \quad B_{54} = \frac{8.10}{35} = 2,22, \quad B_{55} = \frac{12.10}{35} = 3,42$$

$$B_{61} = \frac{4.10}{35} = 1,14, \quad B_{62} = \frac{7.10}{35} = 2, \quad B_{63} = \frac{4.10}{35} = 1,14, \quad B_{64} = \frac{8.10}{35} = 2,22, \quad B_{65} = \frac{12.10}{35} = 3,42$$

$$\chi^2 = \frac{(0-0,11)^2}{0,11} + \frac{(0-0,2)^2}{0,2} + \frac{(0-0,11)^2}{0,11} + \frac{(0-0,22)^2}{0,22} + \frac{(1-0,34)^2}{0,34} + \frac{(0-0,91)^2}{0,91}$$

$$+ \frac{(0-1,6)^2}{1,6} + \frac{(0-0,91)^2}{0,91} + \frac{(1-1,82)^2}{1,82} + \frac{(7-2,74)^2}{2,74} + \frac{(0-0,34)^2}{0,34} + \frac{(0-0,6)^2}{0,6}$$

$$+ \frac{(0-0,34)^2}{0,34} + \frac{(1-0,68)^2}{0,68} + \frac{(2-1,02)^2}{1,02} + \frac{(0-0,34)^2}{0,34} + \frac{(1-0,6)^2}{0,6} + \frac{(2-0,34)^2}{0,34}$$

$$\begin{aligned} &+ \frac{(2-0,68)^2}{0,68} + \frac{(2-1,02)^2}{1,02} + \frac{(0-0,34)^2}{0,34} + \frac{(4-0,6)^2}{0,6} + \frac{(2-0,34)^2}{0,34} + \frac{(2-0,68)^2}{0,68} \\ &+ \frac{(2-1,02)^2}{1,02} + \frac{(4-1,14)^2}{1,14} + \frac{(2-2)^2}{2} + \frac{(0-1,14)^2}{1,14} + \frac{(4-2,22)^2}{2,22} + \frac{(0-3,42)^2}{3,42} \\ \chi^2 &= 43,621 \end{aligned}$$

Karar $\chi^2 > \chi_t^2$ ise H_0 reddedilir. $\chi^2 = 43,621 > 37,56 = \chi_t^2$ olduğu için H_0 reddedilir. Yani eğitim düzeyi ile ekmek tüketim alışkanlığı birbirine bağlıdır.

Şimdi bu iki değişken arasındaki ilişki düzeyini belirlemek amacıyla kontenjans

katsayısı olarak bilinen $c = \sqrt{\frac{\chi^2}{\chi^2 + n}}$ incelendiğinde ise

$$c = \sqrt{\frac{\chi^2}{\chi^2 + n}} = \sqrt{\frac{43,621}{43,621 + 35}} = \sqrt{\frac{43,621}{78,621}} = \sqrt{0,554826318} = 0,744 \text{ elde}$$

edilir. Yani kontenjans katsayısı olan $c=0,744$ değeri $0 \leq c \leq 1$ aralığında yer aldığı ve bu değer 1'e yakın bir değer olduğu düşünülürse bu iki değişken arasında pozitif yönde kuvvetli bir ilişki söz konusudur.

REFERANSLAR

TMO, Ekmek Tüketimiyle ilgili Tutum ve Davranışlar ile Ekmek İsrafı ve İsrاف Üzerine Etkili olan Faktörler, Ocak 2017.

UÇAK BİLETLERİNDE BELİRLİLİK İLKESİNİN İRDELENMESİ*

EXAMINATION OF THE PRINCIPLE OF PRECISION ON PLANE TICKETS

Meltem İRTEŞ GÜLŞEN

Anadolu Üniversitesi, TÜRKİYE

E-mail: mirtes@anadolu.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Uçak Bileti, Alan Vergisi, Katma Değer Vergisi, Belirlilik İlkesi</p>	<p>Vergilendirme ilkeleri arasında yükümlülerin hukuki güvenliğini, vergi idaresinin de istikrarını sağlayan belirlilik ilkesi, vergilendirmeye ilişkin işlemlerin, zamanının ve biçimlerin net ve belli olması gerektiği anlamına gelmektedir. Böylelikle vergi yükümlüleri üzerlerine düşen yükümlülükleri önceden bilerek ekonomik kararlarını daha doğru bir şekilde yön verebilir. Bu nedenle günümüzde dünyanın küreselleşmesi ile yaşanan gelişmelerden dolayı bu ilke daha da önemli hale gelmiştir. Havayolu ulaşım hizmetleri küreselleşmenin etkilediği sektörlerden biridir. Ekonomik düzenlemelerin giderek serbestleşmesi ve sektördeki rekabet koşullarının önemli ölçüde değişmesine bağlı olarak, havayolu şirketleri de, stratejilerini ve rekabet araçlarını değiştirmektedir. Bu çerçevede havayolu şirketleri ve seyahat acentelerinin komisyon uygulaması, bilet bedelinin unsurları ve fatura düzenlemesi birbirinden farklılıklar göstermektedir. Buradan hareketle çalışmamızda hava ulaşım hizmetleri ile ilgili olarak getirilen yasal düzenlemeler, ücretlerin belirlenmesi, ücrete dahil olan unsurların belirliliği ve Katma Değer Vergisi matrahında yer alma durumları irdelenmiştir. Ayrıca bireylerin bu vergilemeden nasıl etkilendikleri ile vergiler başlığı altında birleştirilen kalemlerin belirlilik ilkesine uyup uymadıkları incelenmiştir.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548647</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Airline Ticket, Field Tax, Value Added Tax, Certainty Principle</p>	<p>The principle of certainty, which is one of the principles of taxation and which ensures the legal security of the obliged and the stability of the tax administration, means that the transactions, time and forms of taxation should be certain and clear. In this way, taxpayers can better direct their economic decisions by knowing their obligations before them. Therefore, due to the developments in the globalization of the world, this principle has become even more important. Airline transportation services is one of the sectors affected by globalization. Due to the gradual liberalisation of economic regulations and a significant shift in competitive conditions in the sector, airline companies also change their strategies and competitive tools. In this framework, the commission application of airline companies and travel agencies, the elements of the ticket price and the invoice arrangement vary. From this point of view, in our study, legal arrangements related to air transportation services, determination of wages, determination of the elements included in the wage, and the situation of taking part in the value added tax base were examined. In addition, it has been investigated how individuals are affected by this taxation and whether they comply with the principle of determination of the items that are merged under the heading of taxes.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548647</p>	

*Bu çalışma 18-20 Ekim 2018 tarihlerinde Üsküp/Makedonya'da düzenlenen " II. Rating Academy Kongresi: Uluslararası Yaratıcı ve İnovatif Yaklaşımlar " konulu kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Ekonomik hayata yön veren unsurlardan biri olan vergiler, keyfilikten uzak ve her bireyin ödemesi gereken verginin kesin olmasını gerektirir. Bireyler ve işletmeler vergi yükümlülüklerini de içeren maliyetlerini önceden planlamayı tercih ederler. Böylece öngörülebilir bir vergi sistemi, iş planlamayı kolaylaştırır ve aynı zamanda yatırımları cazip hale getirebilir (BA Kiprotich, 2016: 8).

Verginin belirlilik ilkesi, hukuki güvenlik ilkesinin en önemli koşullarından biridir. Bu ilke hukuki güvenliği sağlamak için kanunların içeriklerinin net ve açık şekilde anlaşılır olmasını sağlamaktadır. Böylece vatandaşlar ödedikleri verginin ne zaman, nereye ve ne kadar ödenmesi gerektiği konusunda önceden bilgi sahibi olarak ekonomik hayatlarına yön verebilirler.

Bu belirlilik verginin konusunu oluşturan tüm faaliyet alanları içinde önemlidir. Yapılan faaliyet veya işlemlerde ödenmesi gereken verginin önceden bilinmesi, zaman zaman tercihlerin değişmesine de neden olabilmektedir. Vergiden kaçınmak için daha düşük verginin olduğu faaliyet ya da işlemler tercih edilebilmektedir. Bu konuda verilebilecek güzel örneklerden biri havayolu taşımacılığında karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşen dünyada ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan son derece önemli faydaları bulunan havayolu taşımacılığında farklı şirketlerin farklı hesaplamalarla farklı ücret alması, bunun vergilere yansımaları ve yarattığı belirsizlik, tercihlerini değiştirebilmektedir. Kişilerin içinde bulunduğu durumun büyüklüğü, önemi ve ivediliğine göre ihtiyaç duyulan ulaştırma sistemlerini, ulaşım süresini ve kullanılacak araca olan talebi değiştirebilmektedir.

Osmanlıcada ‘münakale’, ‘münakalat’, ingilizcede ‘transport’, ‘transportation’ kelimeleriyle tanımlanan taşımacılık, günümüzde ‘nakliye’ ve ‘ulaştırma’ kelimeleri ile ifade edilmektedir (Kaya, 2012). Kâr amacı gütmeyen kişisel uçuşlarda dahil olmak üzere insanların, yükün veya her ikisinin birden hava aracı kullanarak bulunduğu mekanı değiştirmesi ise, hava taşımacılığı olarak tanımlanmaktadır (Gerede, 2002). Hava taşımacılığı ile uğraşan farklı şirketlerin farklı noktalarda sunmakta olduğu hizmetlerin her biri farklı bir ürüne karşılık gelmektedir (Gerede, 2015). Bu ürünleri karşılayan şirketler değiştikçe bilet bedelini oluşturan içerikler ve fatura düzenlemesi de birbirlerinden farklılıklar göstermektedir. Buna bağlı olarak da bileti satın alan kişilerin yurt içi veya yurt dışı uçuşlarda aynı iki nokta arasında ödedikleri bedeller ve bilet bedeli içerisindeki vergiye tabi olan matrahlar da farklılık göstermektedir.

Buradan hareketle çalışmamızda öncelikle vergi hukukunda belirlilik ilkesinin önemine yer verilmiştir. Daha sonra ulaşım hizmetleri ile ilgili olarak getirilen yasal düzenlemeler ele alındıktan sonra uçak biletine dahil olan unsurlar incelenerek, bu unsurların Katma Değer Vergisi matrahında yer alma durumları irdelenecektir. Vergiler başlığı altında birleştirilen kalemlerin niteliği incelenerek, söz konusu uygulamaların vergilerin belirliliği ilkesine uyup uymadıkları irdelenecektir.

2. BELİRLİLİK

Verginin Belirliliği İlkesi, hukuki güvenlik ilkesinin en önemli koşullarından (Feyzioğlu, 1952: 63-89) biridir. Bu ilke hukuki güvenliği sağlamak için vergi kurallarının açık, basit, kesin ve sade şekilde anlaşılır olmasını sağlamaktadır. Basit bir vergi sistemi bireylerin ve işletmelerin yükümlülüklerini ve haklarını anlamasını kolaylaştırır. Sonuç olarak, işletmelerin seçimlerinde daha fazla optimal kararlar alma ve amaçlanan politikaya cevap verme olasılığını yükseltir. Karmaşıklık ise ekonomi için ölümcül kayıpları tetikler ve aynı zamanda agresif vergi planlamasını da destekler (OECD, 2014). Bu nedenle belirlilik ilkesi, hem idare, hem de vergi yükümlülerinin verginin konusunu, ne zaman, nasıl ve nerede ödeyecekleri önceden bilinmelerini ve her iki taraf içinde net ve açık olmasını ifade eder

(Çağan, 1980: 172). Böylece vergi mükellefleri hangi koşullara tabi olacaklarını bilerek ekonomik hayatlarına yön verebilmeyi ve vergilendirmede keyfiliğin önlenmesi amacını gütmektedir.

Diğer taraftan söz konusu ilke vergi idaresinin istikrarını da korunmaktadır (Çağan, 1980: 141). Belirlilik ilkesi, verginin temel unsurlarının ilgili kanunda açık olarak belirtilmesi suretiyle sağlanır. Bu amaçla, gelişmiş ülkelerin birçoğunda olduğu gibi Türkiye’de de gelir vergisine tabi gelir unsurları tek tek sayılmıştır (Güneş, 2000: 263). Böylece vergiye tabi gelirler sınırlayıcı yöntemle belirlenmiştir. Bu şekilde saymakla vergi mükelleflerinin, yaptıkları işlemler sonucunda vergiye tabi olup olmayacakları konusunda bilgi sahibi olmaları sağlanmaktadır. Ancak yükümlülerin bu bilgiye vergiyi doğan olay gerçekleşmeden ulaşmaları gerekmektedir. Bu da geriye yürümezlik ilkesinin belirlilik ilkesi ile arasındaki bağlantıya dayanır. Anayasamızın vergi ödevi başlıklı verginin kanuniliği ilkesini düzenleyen 73. Maddesinin 3. Ve 4. Fıkraları aynı zamanda belirlilik ilkesini de belirlemektedir (Tekbaş, 2012:136). Özellikle 3 üncü fıkrada belirtilen “*Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konular, değiştirilir veya kaldırılır.*” hükmü belirlilik ilkesinin temel dayanağıdır.

Kanunların açık, net ve anlaşılır olmasıyla herkes tabi olacağı yükümlülükleri net bir şekilde anlayabilir. Bu durum mükelleflerle vergi yönetimi arasındaki anlaşmazlıkları da minimuma indirecektir (Çağan, 1980: 173). Vergi kanunlarının açık ve net olmaması mükellefler tarafından yanlış anlaşılmalara ve bir takım olumsuz sonuçların doğmasına neden olabilir. Örneğin vergi kanununun açık ve net olmaması nedeniyle aslında vergi konusu dışında olan bir kişinin, bu konuda mükellef olduğunu düşünerek vergi ödemesi gibi (Surrey, 1969: 693-694). Aynı şekilde, beyannamelerin ihtirazi kayıtla verilmesi, vergi yönetiminden istenilen özgelere ve yargıda biriken dosyalar vergi kanunlarının açık ve anlaşılır olmamasından, sık değişikliğe uğramasından ve belirlilik ilkesinin yeterince gerçekleştirilememesinden kaynaklanmaktadır. Vergi kanunlarındaki sık ve keyfi değişiklikler belirlilik ilkesini zedelemektedir. Bu durum olması gereken istikrarın bozulmasına neden olacaktır. Diğer taraftan vergi kanunlarının içerisinde diğer bir hukuk kuralına gönderme yapılıyorsa, yine aynı şekilde söz konusu hukuk kuralının da çok net bir şekilde gösterilmesi de gerekmektedir (Karakoç, :312).

3. ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ

Vergi hukukunda belirlilik ilkesinin önemi göz önünde bulundurulduğunda, yapılan vergisel işlemlerin herkes tarafından açık ve net olarak bilinmesini gerektirir. Bu gereklilik yaşamın her alanında vergi konusunu oluşturan her işlemde uyulması gereken hususlardan biridir. Ekonomik ve sosyal hayattaki gelişmeler, vergi hukukunun belirlilik ilkesinin önemini daha da artırmıştır. İnsanlar günümüz yaşam koşulları içinde sürekli hareket ve iletişim halindedir. Küreselleşmenin neden olduğu hareketlilik nedeni ile havayolu ulaşımı da daha fazla kullanılan bir ulaşım sistemi haline gelmiştir. Çalışmamızda yük ve yolcu taşımacılığında gittikçe daha çok kullanılmaya başlanan havayolu taşımacılığında, yolcular için kullanılan belgelerin belirlilik ilkesine uygun olup olmadığı irdelenmiştir. Vergisel düzenlemelerinin ve uygulamalarının irdelenmesinin fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle çalışmamızda öncelikle genel olarak belirlilik ilkesinden ve günümüz havacılık sektöründeki gelişmelerden kısaca bahsedilmiştir. Daha sonra da kanunlarımızda havayolu taşımacılığında kullanılan belge ve düzenlemelere yer verildikten sonra uygulamada havayolu şirketlerinin kullanmakta oldukları bilet bedeli düzenlemeleri karşılaştırılarak, söz konusu belirlilik ilkesine uygun olup olmadıkları irdelenmiştir. Kişilerin ekonomik hayatlarına yön verirken gerekli olan belirliliğin sağlanıp sağlanmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

4. GENEL OLARAK HAVACILIK SEKTÖRÜNÜN DURUMU

Günümüzün ulaşım hizmetlerinin çeşitliliği ve kalitesinde görülen iyileşmede en büyük pay havayolu taşımacılığına aittir. Türk Sivil Havacılığının çok hızlı bir büyüme eğilimi içerisinde olduğu, 2016 yılı Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu verilerinden de görülmektedir.

Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü faaliyet raporuna göre, 2016 yılında iç hatlarda 888.215, dış hatlarda 563.885 ve transit uçuşlarda ise 376.928 olmak üzere toplam 1.829.028 uçak trafiği gerçekleşmiştir. Taşınan yolcu sayısı ise iç hatlarda 102.655, dış hatlarda 70.969 olmak üzere toplamda 173.624 kişi olarak gerçekleşmiştir.

Günümüzde sivil havayolu taşımacılığında elde edilen kazanımların yanında 2016 yılı içinde Türkiye'nin içinde bulunduğu jeopolitik ortam ve terör olayları nedeni ile oluşan güvenlik kaygısı ile özellikle hem Türkiye'de hem de Avrupa'da havayolu yolcu taşımacılığı olumsuz yönde etkilenmiştir. Sonuç olarak, toplam yolcu sayısı, bir önceki yıla göre %4, uçak trafiği %1 ve toplam yük miktarı %4 azalmıştır. 2003 yılında havayolu sektörde istihdam edilen çalışan sayısı, yaklaşık 65.000' den 2015 yılında 191.716'ya ulaşmıştır. 2003 yılında sektör cirosu 2,2 milyar dolar olan iken, 2015 yılında 23,4 milyar dolara yükselmiştir (Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu, 2016).

5. VERGİSEL DÜZENLEMELER

Vergi Usul Kanun'unun (VUK) verdiği yetkiyi kullanan Maliye Bakanlığı, genel tebliğlerle ilk önce karayolu, daha sonra da havayolu ulaşımıyla ilgili yasal düzenlemeler getirmiştir.

213 sayılı VUK 'unun 227. Maddesinin 1. Fıkrasında, *“bu Kanuna göre tutulan ve üçüncü şahıslarla yapılan uygulamaların kayıtlarının belgelenmesinin mecburi olduğu”*, 4. Fıkrasında, *“Maliye Bakanlığının düzenlenmesi mecburi olan belgelerde bulunması gereken zorunlu bilgileri belirleyeceği”* belirtilmiştir. 233. Maddesinde de *“birinci ve ikinci sınıf tüccarlarla kazancı basit usulde tespit edilenler ve defter tutmak mecburiyetinde olan çiftçilerin, fatura vermek mecburiyetinde olmadıkları mal satışları veya hizmet bedellerini perakende satış fişi, makinalı kasaların kayıt ruloları veya giriş ve yolcu taşıma biletleri ile tevsik edecekleri”* belirtilmiştir.

Mükerrer 257. maddesinin 1 numaralı bendinde; *“Mükellef ve meslek grupları itibariyle muhasebe usul ve esaslarını tespit etmeye, bu Kanuna göre tutulmakta olan defter ve belgeler ile bunlara ilaveten tutulmasını veya düzenlenmesini uygun gördüğü defter ve belgelerin mahiyet, şekil ve ihtiva etmesi zorunlu bilgileri belirlemeye, bunlarda değişiklik yapmaya; ...”*, Maliye Bakanlığının yetkili olduğu hüküm altına alınmıştır. 3 numaralı bendinde ise *“Tutulması ve düzenlenmesi zorunlu defter, kayıt ve belgelerin mikro film, mikro fiş veya elektronik bilgi ve kayıt araçlarıyla yapılması veya bu kayıt ortamlarında saklanması hususunda izin vermeye veya zorunluluk getirmeye, ...”* Maliye Bakanlığının yetkili olduğu hükmü yer almaktadır.

VUK' unun verdiği yetkiyi kullanan Maliye Bakanlığı, şehirlerarası yolcu taşımacılığında önce, karayolu taşımacılık firmalarının ve komisyoncuların sattıkları biletlerin nasıl düzenlemeleri gerektiği 173 No'lu VUK Genel Tebliği ile açıklanmıştır. Bu genel tebliğde uçak biletlerinin düzenlenmesine ilişkin bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Dolayısıyla düzenlenen uçak biletlerinde gerekli açıklamalar yer almadığından bir takım yanlış uygulamalara neden olmuştur.

Daha sonra Maliye Bakanlığa intikal eden olaylardan, VUK ile ilgili bazı konularda oluşan tereddütleri gidermek ve uygulama birliği sağlamak amacıyla 334 No'lu VUK Genel Tebliği ile şehirlerarası yolcu taşıma işiyle uğraşan otobüs işletmelerinin yanında uçak

biletlerinin düzenlenmesine ilişkin de düzenlemelere yer verilmiştir. Söz konusu Genel Tebliğin I. Bölümü havayolu taşımacılığında kullanılan yolcu biletleri ile ilgilidir.

Uluslararası tarifeli hava yolu taşımacılığı yapan IATA (Uluslararası Hava Taşıyıcıları Birliği) üyesi havayolu şirketleri tarafından, uluslararası mevzuata uygun olarak ve standartlara göre yolcu taşıma biletleri düzenlenmektedir. Söz konusu tebliğe göre hava yolu şirketinin düzenlemiş olduğu elektronik biletin fatura yerine geçtiği, mükellef tarafından ayrıca bir fatura düzenlenmesine gerek bulunmadığı belirtilmiştir.

2012 tarihli 415, 2015 tarihli 446, 462 ve 463 sıra numaralı VUK Genel Tebliği ile konuya açıklık getirilmiştir.

462 Sıra No'lu VUK Genel Tebliği ile “söz konusu hükümlerin Maliye Bakanlığına verdiği yetkiye istinaden, hava yolu ile yurt içi veya yurt dışı yolcu taşımacılığı işi ile iştigal eden mükelleflerin girmektedir. Ayrıca getirilen e-Bilet Uygulaması ihtiyari olup, elektronik ortamda bilet düzenlemeleri, düzenledikleri e-Biletleri muhatabına iletmeleri ile bu belgeleri muhafaza ve ibraz etmelerine ilişkin usul ve esaslar bu Tebliğin konusunu oluşturacağı” belirtilmiştir.

5.1. Elektronik Bilette Bulunması Gereken Bilgiler

Havayolu taşımacılığı yapan IATA üyesi şirketler aşağıda yer alan uygulamaları yerine getirmek şartıyla asgari bilgileri içeren ve fatura yerine geçen "Elektronik Yolcu Bileti" düzenleyebileceklerdir. Elektronik bilet düzenleme ile ilgili olarak, bilette bulunması zorunlu bilgiler aşağıda yer almaktadır;

- “Düzenleyenin adı-soyadı/unvanı, adresi, bağlı olduğu vergi dairesi, VKN/TCKN,
- Yolcunun adı-soyadı,
- Elektronik bilet numarası, (seri no olarak bileti düzenleyen her müstakil şube veya acentenin harf veya rakamlardan oluşan kod numarası, sıra numarası olarak da havayolu şirketinin IATA nezdindeki kod numarası ile başlayan toplam 13 haneli bilet numarası)
- Düzenlenme tarihi,
- Seyahat tarihi,
- Ödeme tarihi,
- Ödeme türü (Nakit/Kredi kartı/Banka kartı/Havale gibi),
- Tutar,
- Katma Değer Vergisi.

Varsa bilet bedelini gider gösterecek veya indirim konusu yapacak olan mükellefin adı-soyadı/unvanı, VKN/TCKN bilgisi.”

5.2. Elektronik Yolcu Listesinde Bulunması Gereken Bilgiler

Elektronik yolcu listesinde aşağıda yer alan bilgilerin bulunması zorunludur.

- “Yolcu listesini düzenleyen işletmenin adı-soyadı/unvanı, adresi, bağlı olduğu vergi dairesi, VKN/TCKN,
- Taşıtın plakası,
- Sefer tarihi,
- Hareket saati,
- Sefer numarası,

- Elektronik bilet numaraları,
- Yolcu sayısı,
- Katma Değer Vergisi dâhil toplam hâsılat.”

5.3. Havayolu Taşımacılığında Katma Değer Vergisi Uygulaması

IATA üyesi havayolu taşımacılığı yapan şirketler ile ilgili Katma Değer Vergisi (KDV), 3065 sayılı KDV Kanunu'nun 29 ve takip eden maddelerinde hüküm altına alınan vergi indirimine ilişkin maddeleri de göz önünde bulundurarak, bu faaliyetle uğraşan şirketler tarafından bilete gösterilen vergi dahil tutar üzerinden iç yüzde yoluyla KDV hesaplanıp beyan edilecektir. Kanun gereği yurt dışı taşımalarda bu hesaplama yapılmayacaktır. Uluslararası havayolu ile yapılan yük ve yolcu taşımacılığında KDV uygulaması Recep Narinoğlu'nun çalışmasında (1986) detaylı olarak ele alınmıştır.

6. UÇAK BİLETİ BEDELİNE DAHİL OLAN UNSURLAR

Genellikle uçak bilet bedeline dahil olan hizmetler; yolculuk ücreti, akaryakıt harcı, hizmet bedeli, havalimanı check-in ya da online check-in ücreti (bazı firmalar için geçerli), havaalanı vergisi, vergi ve benzeri giderlerden oluşmaktadır. Yani satın alınan bir uçak biletinde pek çok hizmet bedeli dahil olabilmektedir. Farklı hava yolu şirketleri faturalarında farklı simgeler kullanmaları nedeniyle hangi firmanın hangi ücreti aldığını anlayabilmek için faturaları detaylı incelemek gerekmektedir.

6.1. Katma Değer Vergisi

Havayolu taşımacılığında yurtiçi uçuşlarda bilet bedeli KDV' e tabidir. KDV Kanunu'nun 20/4. Maddesine göre “bedelin biletle tahsil edildiği hallerde tarife ve bilet bedeli, KDV dahil edilerek tespit olunmaktadır”. Böylece genel oranda (% 18) uygulanan vergi, uçak bilet bedellerine dahil olarak tanzim edilmektedir.

KDV Kanunu'nun 24/b maddesinde “sigorta, komisyon ve benzeri gider karşılıkları ile vergi, resim, harç payı fon karşılığı gibi unsurların”, 24/c maddesinde ise, “vade farkı, fiyat farkı, faiz, prim gibi çeşitli gelirler ile servis ve benzeri adlar altında sağlanan her türlü menfaat hizmet ve değer” KDV matrahına dahil olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle uçak bileti bedeline dahil olan unsurları yurtiçi uçuşlar ve yurtdışı uçuşlarda farklılık göstermektedir.

33 Sıra No'lu KDV Genel Tebliğinde, “3065 sayılı KDV Kanunu'nun 14. maddesinin Bakanlar Kuruluna verdiği yetkiye dayanılarak 24.12.1984 tarih ve 84/8889 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile transit ve Türkiye ile yabancı ülkeler arasında deniz, hava, kara ve demiryolu ile yapılan yük ve yolcu taşıma işleri, KDV'den istisna edilmiştir. Söz konusu taşıma işlerine ait bilet satışı yapan mükelleflerin, bu işlemlere ilişkin olarak hesapladıkları komisyonların da taşımacılık işi içinde mütalaa edilmesi gerektiğinden, uluslararası taşımacılığa ait bilet satışı komisyonlarının KDV'ne tabi tutulmayacağı” belirtilmiştir.

6.2. Sigorta Ücreti

Havayolu taşımacılık şirketleri yurt içi uçuşlarda her yolcu için uçak bilet bedeli içinde belirli bir miktar sigorta bedeli tahsil etmektedir. Bu bedel farklı şirketlerde farklı tutarlar olarak tespit edilmektedir. Biletlerde YR rumuzu ile yer alana sigorta ücreti, kanunlarımızda tanımlanan nitelikte bir harç olmamasına rağmen ‘sigorta harcı’ olarak adlandırılmaktadır. KDV Kanunu'nun 24/b maddesinin açık hükmü gereği sigorta bedeli KDV' e tabidir.

6.3. Havaalanı Kullanım Vergisi (Meydan Servis Ücreti/Alan Vergisi)

Türkiye'de havaalanlarında, yolcuya, yüke ve havayolu araçlarına yönelik birçok hizmet verilmektedir. Verilen bu hizmetlerden birçoğu, sektörün gelişimini teşvik etmek

amacıyla katma değer vergisinden müstesna tutulmuştur. Havaalanında verilen hizmetler içinde önemli yer tutan unsur, yolcu servis hizmeti olmaktadır. Sektör tarafından “Alan Vergisi” olarak da tanımlanmaktadır (Aydoğmuş, M. 2011).

Havaalanı Kullanım Vergisi, Devlet Hava Meydanları İşletmesi tarafından işletilen havaalanlarında ‘giden yolculardan, hava alanlarında ve terminallerde sağlanan kolaylıklar ve verilen hizmetler’ karşılığında alınan bir ücrettir. Hava yolu taşıyıcıları ve DHMİ’nin vermiş olduğu hizmetin birbirinden bağımsız ve farklı olmasından dolayı bilet bedeli içerisinde bulunan hizmetlerin KDV’ye tabi olması ya da istisna olması farklılık göstermektedir. Alan vergisi olarak da ifade edilen Havaalanı Kullanım Vergisi de bu yüzden KDV’ye tabi olup olmama konusunda farklılıklar göstermektedir.

Havaalanı Kullanım Vergisi, havalimanı yetkilileri, şehir ya da ülke yöneticileri tarafından uygulanmaktadır. Yani, havalimanını kullanan her bir misafir için hava yolu şirketinin havalimanına ödediği bedeldir. Havalimanı kullanım bedeline mevcut ve yeni terminal ya da kalkış ve iniş pisti kurma/bakım, kalkış ve iniş yaparken güvenlik, havalimanını kullanma ve ek hizmetler dahildir. Havaalanı Kullanım Vergisi yani Alan Vergisi (VQ), iç hat uçuşlarında KDV’den muaftır. Bu nedenle KDV matrahına eklenmeyecektir.

THY Anonim Ortaklığının, alan vergisi olarak adlandırılan meydan servis ücretinin KDV matrahına dahil olmadığını bir yazısı ile belirtilmiştir. (THY.0.10.07.00.12/001-1922 sayılı yazı) Nitekim bazı seyahat şirketleri faturalarında da bu ücretin KDV matrahına dahil olmadığı gösterilmektedir.

Bu nokta da söz konusu meydan servis ücretinin fiyata dahil olup olmaması kadar kullanılmakta olan ‘vergi’ kelimesi de çok önemlidir. Biletlerde VQ rumuzu ile gösterilen ve bazı havayolu şirketlerinin faturalarında iç hat meydan servis ücreti olarak alınan bu ücret, bazı şirketlerde “Alan Vergisi” adı altında faturalarda gösterilmektedir. Vergi kanunlarımızda ‘Alan Vergisi’ adı altında herhangi bir vergi uygulaması yoktur. Ayrıca Anayasamızın 73. Maddesinin ikinci fıkrasına göre “*Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.*” hükmü bulunmaktadır. Kanunla ihdas edilmeyen bu ücretin vergi olarak isimlendirilmesi, uçak biletini alan kişileri yanılgıya düşürmektedir. Mevcut uçak bilet ücretleri üzerinden KDV alınmaktadır. Daha önceden alınmakta olan Eğitime Katkı Payı ve Özel İşlem Vergisi uygulamasına daha önceden son verilmiştir. Ancak yasalarımızda Alan Vergisi isminde bir vergi yoktur.

6.4. Bilet Transfer Ücreti (Prepate Ticket Advance) (PTA)

Bazı havayolu şirketleri, telefon ya da internet aracılığıyla daha önceden bedeli ödenerek satın alınan bir biletin farklı bir satış biriminden teslim alınması durumunda, bilet transfer ücreti (PTA) adı altında ek bir ücret tahsil etmektedir. Bu ücret KDV’nin hesabında matraha dahildir.

6.5. Biletleme Servis Bedeli

2007 yılı öncesinde, uçak biletlerini satan seyahat acenteleri, satış raporlarına dayanarak sattıkları uçak bilet bedeli üzerinden belirli bir oranda komisyon kesmekteydi. Seyahat acenteleri komisyon tutarını tahsil ettiği bilet bedeli üzerinden düşükten sonra kalan kısmı havayolu şirketine ödemekte ve devre sonlarında havayolu şirketine komisyon faturası düzenlemekteydi.

01.04.2007 tarihinden itibaren IATA’nın biletleme servis uygulamasına geçmesi ile Türkiye’de bilet komisyonu uygulamasına son verilerek, biletleme servis ücreti uygulamasına geçilmiştir. Artık uçak bileti alan müşteri, bileti içerisinde biletleme servis bedeli ve yakıt ücretlerinin toplamının %18’i oranında KDV’si ödemektedir. Yani KDV’ne tabi bir hizmettir.

6.6. Check – In Ücreti

Bu ücret, bilet işlemleri ilgilidir. Hava alanına gelen biletli yolcuların kontuarda biletini işlemlerini yaptırması üzerine alınan bir ücrettir. Yani uçuş ücretini ödeyen yolcuya biletinin ücret karşılığı yeniden kendisine satılması işlemidir. Bazı havayolu şirketleri asli görevi olan bu işlemi bir gider olarak kabul etmekte ve ücret almaktadırlar. Örneğin bazı havayolu şirketleri ister yurtiçi ister yurtdışı olsun tüm biletlerden, bilet işlemleri sırasında her yolcudan ve her bir uçuş kademesinden (USD karşılığı mahalli para birimi) belirli bir tutarda check-in bedeli tahsil etmektedir. Bu bedel, ülkeden ülkeye ve uçuş hatları bazında değişiklik göstermektedir. Bu uygulama, uygulayan havayolu için ciddi bir gelir kaynağıdır. Yolcu için de KDV matrahına dahil olacak ilave bir gider unsurudur.

6.7. Akaryakıt Harcı

İlk uygulamaya 2004 yılında İngiliz Havayolları British Airways başlamıştır. Akaryakıt harcı, petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar karşısında havayolu şirketlerinin yakıt masraflarını karşılamak için alınmaktadır. Akaryakıt harcı olarak adlandırılan bu kalem, havayolu şirketlerinin en büyük maliyet kalemini oluşturan yakıt bedelinin sürekli değişmesi nedeniyle, bilet ücretine ilave olarak tahsil edilen bir tutardır. Uçuş mesafesi ve havayolu şirketine bağlı olarak değişmektedir. Hatta bu tutar 4 Euro'dan başlayıp 200 Euro'ya kadar yükselmiştir (Turkiyeturizm.com, 2018). Farklı havayolu şirketlerinin farklı tutar belirlemesinin nedeni, şirketlerin yaptığı yakıt anlaşmalarıdır. Uzun vadeli 'hedge' olarak adlandırılan anlaşmalar sebebiyle yakıt maliyetleri her havayolunda farklılık göstermektedir.

Akaryakıt harcı bilet bedeline eklenerek KDV'ne tabi olmaktadır. Ancak buradaki önemli konu havayolu şirketinin en önemli maliyet kaleminin 'harç' adı altında müşterilere yansıtılmasıdır. Harç, kamu kuruluşlarının sunmuş olduğu bazı hizmetler karşılığı olarak hizmetten yararlananlardan alınan ödemelerdir. Akaryakıt harcı 492 Sayılı Harçlar Kanun'unun 1. Maddesinde sayılan harçlardan birisi değildir. Zira havayolu şirketleri ulaşım sektöründe çalışan ticaret şirketleridir. Bir şirket giderinin 'harç' adı altında biletlerde yer alması ve bunun her havayolu şirketinde farklı tutarlar oluşturması, yolcuların vergi ve harçlar konusunda yanılgıya düşmesine sebep olabilmektedir. Zira bu durum devletin almadığı vergi ve harçların belirsizliği gibi bir görünüm sergilemektedir.

6.8. Koltuk Ücreti

Havayolu şirketlerinin koltuk seçimi yapılması durumunda alınan ücrettir.

6.9. Karbon Emisyon Bedeli

Avrupa'ya yapılan uçuşlarda bazı havayolu şirketleri karbon emisyonu bedelini her yolcuya belirli bir miktarda fatura ederek, ücret olarak talep etmektedir. Konu ilk uygulamaya geçildiğinde Hindistan, Çin ve Amerika tarafından veto edildiğinden bu uygulama belirsiz süreli olarak ertelenmiştir. Ülkemizde bazı havayolu şirketleri uçak biletleri üzerinden karbon emisyon bedelini tahsil etmişlerdir.

11 Temmuz 2017 tarihinde AB Parlamentosu'nun ilgili komitesinde yapılan oylama sonucunda, AB varışlı ve çıkışlı dış hat uçuşlarının karbon emisyonu uygulaması muafiyeti bir kez daha uzatılmıştır. AB bu kararı alırken, karbon emisyonu konusunda Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO) tarafından yürütülen ve tüm dünya genelinde geçerli olması beklenen uygulamanın yürürlüğe gireceği varsayımından yola çıkmıştır. (Nergiz, A. 2017)

ICAO, havayolu sektörünün sebep olduğu karbon emisyonunun sınırlandırılmasına yönelik geliştirdiği programa 'Carbon Offsetting and Reduction Scheme For International Aviation' (CORSIA) adını vermiştir. Bu program, 2027 yılına kadar herhangi bir uygulama zorunluluğu içermemektedir. (Ecoact, 2017)

7. UÇAK BİLETİ BEDELİNİN HESAPLANMASI

Uçak bilet bedelini hesaplariken bilet üzerinde alınan bedeli oluşturan kalemler harflendirilmiştir. Uçak bileti üzerindeki harfler ise havayolu şirketine göre değişebilmekle birlikte;

SF= Hizmet Bedeli (Servis Bedeli) (KDV Matrahına Dahil)

VQ= Alan Vergisi (Meydan Servis Ücreti) (KDV'den Muaf)

PTA= Bilet Transfer Ücreti

YR= Sigorta Ücreti Bazı yerde Yakıt Harcı

DU= Bilet Kesme Bedeli (Servis Ücreti) (KDV Matrahına Dahil)

QC = Check-İn Bedeli (KDV Matrahına Dahil)

VR= Akaryakıt Harcı (KDV Matrahına Dahil)

CE= Karbon Emisyon Bedeli (KDV Matrahına Dahil) şeklinde harflendirilmiştir.

Uçak bilet bedeline dahil olan unsurları incelediğimizde; KDV'ne tabi olan ve olmayan ücret unsurlarını ayırıştırarak incelemek gerekmektedir. Meydan servis ücreti yani alan vergisi, bilet transfer ücreti ve sigorta ücretinin KDV matrahına dahil edilecek unsurlardır. Yurtiçi uçuşlarda KDV matrahına dahil olmayan alan vergisi, yurtdışı uçuşlarında matraha dahil edilmektedir. Yine aynı zaman da yurtiçi uçuşlarında yolcu biletlerinde matraha dahil olmayan alan vergisi havayolu şirketi tarafından ele alındığında durum değişmektedir. Alan vergisi ve sigorta ücreti havayolu şirketinin geliri olması nedeniyle KDV matrahına dahil edilmektedir.

Havayolu şirketlerinin yurtiçi uçuşlarda elektronik bilet üzerinde birbirinden farklı ücret tarifeleri bulunmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse;

Tablo 1. Yurtiçi Ve Yurtdışı Uçuşlar

Uçuşlar	Yurt İçi Uçuşlar	Yurtdışı Uçuşlar
Esas Ücret	153.99	151.00
Yakıt Harcı	15.00	75.00
Vergi	14,00	68,00
Hizmet Bedeli	10.00	16.00
Havalimanı Check-İn	7.00	32.00
Toplam	199.99	342.00
Koltuk Ücreti	17.00	67.00
Bilet Ücreti	216.00	409.00

*Bu bilette Alan Vergisi KDV matrahına dâhil edilmemiştir. Bilet Pegasus Havayollarına ait örnektir.

*Bilet bilgilerinin kısa mesaj ile bildirilmesi 8.93 TRY olarak belirleyen havayolu şirketleri de bulunmaktadır.

Bilet ücretine bagaj için 20.00 TL, seyahat sigorta bedeli için de 7.00 TL eklendiğinde fiyat daha da yükselmektedir. Ayrıca bilet bilgilerinin kısa mesaj ile bildirilmesi durumunda yurtiçi uçuşlarda 1.99 TL daha alınmaktadır. Bu durumda, bilet bedeli ve akaryakıt harcı toplamının % 18 KDV'si alınmaktadır. Burada meydan servis ücreti yani alan vergisi yurtiçi uçuş olduğundan KDV'den daha önce de belirtildiği gibi muafır. Bunun için alan vergisi KDV matrahına eklenmeyecektir. Havayolu şirketinin muhasebe kaydını yaparken ise meydan servis

ücreti ve sigorta ücreti havayolu şirketinin geliri olmasından dolayı KDV matrahına dâhil edilecektir. (Umaç, F. 2016)

Buradaki alan vergisi ve sigorta ücretinin ne kadar olduğunu tespit etmek gerekmektedir. Bu nedenle ilk önce esas ücreti, sigorta ve servis ücretini toplayarak KDV matrahını hesaplamak gerekmektedir. Yani $153,99+15,00+10,00= (178,99/1.18)*0.18= 27,30$ TL KDV iç yüzde oranı ile tespit edilecektir.

Görüleceği üzere havayolu taşımacılığında yararlanan KDV mükellefleri açısından uçak bilet bedelinin hesaplanması konusunda birtakım belirsizlik söz konusudur. Bu belirsizlik hesapların yanlış kullanılmasına ve havayolu ulaşımını tercih eden mükelleflerin bilet bedelinde yer alan vergileri gider göstermemeleri gibi hatalara neden olmaktadır. Zaman zaman bazı mükelleflerin alan vergisini (VQ) kanunen kabul edilmeyen gidere kaydettiği de görülmektedir. Oysaki havayolu taşımacılığında yararlanan KDV mükelleflerinin, KDV Kanunu'nun 29. Maddesine göre, uçak bileti içerisinde yer alan alan vergisini (VQ) içyüzde yöntemi ile hesaplayarak KDV matrahından indirim konusu yapabilir. Daha sonra da gider olarak indirilebilirler.

Konu bilet fiyatları açısından incelendiğinde; havayolu şirketleri değiştikçe matraha ilave edilen unsurlarda da farklılık olduğu için, bilet bedelinin tespitinde farklılıklar olduğu görülmektedir. Bazı durumlarda vergiye tabi olan unsurların uçuş bedelini aştığı da görülmektedir.

Farklı havayolu şirketlerinde indirimli Ankara-İstanbul uçuşu için bilet bedellerini incelediğimizde; 54,99 TL olan bir bilet fiyatı içerisinde 29 TL vergi ödendiği görülmektedir. Bu ana fiyata oranlandığında, vergi bilet ücretinin % 52,74'ünü teşkil ettiği görülmektedir. Eğer bilet fiyatı 88,99 TL olursa % 32,58'ini, 158 TL olursa % 18,35'ini teşkil etmektedir. Bu durumda bilet bedeli arttıkça içerisindeki verginin yüzdelik payı düşmektedir. Başka bir havayolu şirketinde ise bilet bedeli içindeki vergi miktarı 39,99 TL olduğunda 89,99 TL' lik bilet içindeki vergi düzeyi daha düşük olmaktadır. Bu durumda havayolu şirketi değiştiğinde hissedilen vergi miktarı da değişmektedir. Bu da "*Verginin konusu, oranı, ödeme yeri ve zamanı ve ödeme şekli vergi kanunlarında açık ve net bir şekilde belirtilmelidir. Bu konuda herhangi bir belirsizlik olmamalıdır.*" şeklinde ifade edilen vergilemede belirlilik ilkesine aykırı bir durumdur. Bilet fiyatlarının içerisinde farklı gider unsurlarının da dahil olması ve bunun her havayolu şirketinde farklı olması ve biletle bunların toplam kalem olarak yer alması aynı şekilde belirlilik ilkesine aykırıdır.

Aşağıda Türkiye'de faaliyet gösteren dört havayolu şirketinin İstanbul-Adana arasında 24 Ekim 2018 tarihinde ekonomik, aktarmasız, tek yön ve tek kişilik uçak bedelleri verilmiştir.

Tablodan da görüleceği üzere, aynı noktadan başlayıp aynı noktada sona eren bir yolculuk için dört ayrı fiyat ortaya çıkmaktadır. THY ve Onur Air Havayollarında koltuk seçimi ve check-in ücreti fiyata dahil bir hizmet olarak sunulurken, Pegasus ve AnadoluJet Havayollarında koltuk seçimi ücrete tabidir. Check-in bedelini ise sadece Pegasus Havayolları almaktadır. Bu seçimler şirket politikalarına göre bilet bedelini artırabilir ya da azaltabilir. Örneğin, Pegasus Havayollarında seyahat sigortası 7 TL, kısa mesaj ile bilgilendirilme ise 1,99 TL'dir. Bu seçimlerinde yapılması durumunda fiyat artacaktır. Az önce de belirtildiği gibi bilet bedeli şirket politikalarına bağlı olarak artabilir, azalabilir ya da şirket değiştikçe fiyat değişebilir. Bunda herhangi bir sorun yoktur.

Tablo 2. Havayolu Şirketlerinin Uçak Bilet Bedellerinin Karşılaştırılması

BİLET TUTARI	THY	PEGASUS	ANADOLU JET	ONUR AIR
Uçuş Fiyatı	247,99	219,99	179,99	181,58
Vergi ve Diğer Harçlar	21,00	-	21,00 (İç Hat Meydan Vergisi)	19,58 (Alan Vergisi)
Yakıt Harcı	27,99	-	25,99	-
Bilet Ücreti	12,00	10,00	5,00	15,00
Koltuk Seçimi	-	19,00	20,00	-
Check-in	-	10,00	-	-
TOPLAM	247,99	240,98	199,99	201,58

Kaynak: THY, Pegasus Havayolları, Onur Air Havayolları ve Anadolu Jet Havayollarının internet üzerinden bilet satış sayfalarından alınan bilgiler yazar tarafından derlenmiştir.

Ancak burada dikkati çeken, bilet bedeli içindeki vergi ve diğer harçların durumudur. THY ve AnadoluJet Havayollarında vergiler 21,00 TL iken Onur Air Havayollarında 19,58 TL'dir. Pegasus Havayollarına ait bilette ise vergi tutarları gözükmemektedir. Yine aynı şekilde THY' a ait bilette 27,99 TL yakıt harcı alınırken, AnadoluJet Havayollarında bu tutar 25,99 TL'dir. Onur Air Havayolları ve Pegasus Havayollarında ise yakıt harcına dair bir detay bulunmamaktadır. Söz konusu bedeller 'harç' adı altında alınmaktadır. Oysa havayolu şirketlerinin uygulamış oldukları akaryakıt harcı, havayollarının en büyük maliyet kalemidir ve bilete ilave edilerek yolculardan tahsil edilen bir gider kalemidir. Bir kamu kurumunun sunduğu hizmet karşılığında tahsil edilerek devlet hazinesine aktarılan bir gelir değildir.

Bir diğer hususta alan vergisi ile ilgilidir. Bu gider kalemi, her havayolu şirketinin iç hat meydan vergisi veya alan vergisi olarak isimlendirdikleri meydan servis ücretidir. Kanunlarımızda Alan Vergisi isminde bir vergi yoktur. Ancak havayolu şirketleri belirlemiş oldukları giderlerini sanki vergiymiş gibi, vergi ismi altında almaktadır ve tutar şirketten şirkete değişmektedir.

İşte uçak bilet bedellerinin 'vergilemede belirlilik ilkesi' çerçevesinde incelenmesinin en önemli nedeni; vergi kaleminin net olarak ortaya konmamasıdır. Bilet fiyatının içerisinde ne kadarının vergi ne kadarının gider veya sigorta unsurları olduğu tespit edilememektedir. Fiyatın 219,99 TL iken işlem sonunda fiyatın 240,98 TL 'ye yükselmesi ya da 179,99 TL iken işlem sonunda fiyatın 199,99 TL 'ye yükselmesi dikkat çekicidir. Üstelik maktu bir vergi uygulaması söz konusu olmadığı halde bir havayolu şirketinin bütün uçuşlar için aynı vergi miktarını bilet bedeline eklemesi de diğer ilgi çekici bir konudur. İstanbul'dan Adana'ya da gidilse, İstanbul'dan Diyarbakır'a da gidilse aynı vergi tutarı alınmaktadır. KDV maktu bir vergi değildir. Mesafe değiştiğiçe vergisiz bilet fiyatı değiştiğine göre vergi miktarının da % 18 olduğu göz önünde bulundurulduğunda, ödenmesi gereken vergi miktarının da değişmesi gerekir. Oysa aynı havayolu şirketinde miktar sabit kalmakta, farklı şirketlerde farklı miktarlar ortaya çıkmaktadır. Bu durum havayolu şirketlerinin yurtiçi uçuşlarda hangi iki nokta arasında uçulursa uçulsun sabit bir fiyatı olduğunu ve bunun üzerinden % 18 KDV hesaplanması dolayısıyla her uçuşta vergi miktarının aynı çıktığını göstermektedir. Bilet sabit fiyatına şirket politikalarına göre eklenen hizmet bedelinin vergi ve harç ismi altında KDV'ne ilave edilerek alınması ve bunun bilet üzerinde gösterilmemesi, yolcuların sanki bu artışın vergiler yoluyla devlet tarafından arttırıldığı

düşüncesine neden olmaktadır. Diğer taraftan yolcuların ödemiş oldukları sabit bilet fiyatını ve vergiyi görmemiş olmaları da belirlilik ilkesini en çok zedeleyen yönüdür.

Söz konusu vergi miktarının hangi kalemlerden oluştuğunun bilet üzerinde detaylı olarak belirtilmesi gerekmektedir. Çünkü uçak biletini alan yolcu hangi vergi kalemini ödediğini net olarak görememektedir. Yapılan hesaplamalar da vergi kalemi içinde çoğu zaman sigorta bedeli, havalimanı vergisi, akaryakıt harcı gibi değişik unsurlar yer almaktadır. Kimi zaman bunlara emisyon harcının eklenmesi ile tek vergi kalemi altında toplanması da diğer bir hatadır.

8. SONUÇ

Son yıllarda ulaşım sektöründe kalite ve çeşitlilik açısından oldukça önemli gelişmeler meydana gelmektedir. Havayolu taşımacılığı bu gelişmede büyük paya sahiptir. Hiç şüphesiz ki, zaman tasarrufu sağlayarak kişilerin hayat kalitesini yükselten uçak seyahat maliyetlerinin azaltılması ile gelişmenin devamlılığına hizmet edecektir.

Havayolu şirketlerinin ana gelir kalemi, bilet satışlarından elde edilen bilet bedelidir. Bu bedele milyonlarca dolara ulaşabilen yan gelirler de ilave olmaktadır. Havayolu şirketinin uygulamakta olduğu politikalar çerçevesinde de bu yan gelir kalemleri değişebilmektedir. Örneğin daha az maliyetli bir modeli tercih eden havayolu şirketi, bilet fiyatını biraz daha düşük düzeylerde tutarken, diğer gelir kalemlerinden oldukça yüklü miktar da gelir elde edebilmektedir.

Ülkemizde bazı havayolu şirketleri yolcuya sattığı uçuş hizmetinin dışında farklı bir takım yan gelir odaklı hizmetlerde de bulunmakta ve bu durumdan ciddi gelirler elde etmektedir. Buna fazla bagaj için ilave ücret alınması, koltuk seçimi için ücret alınması, bilet iptal edilmesinin ücrete tabi olması, yiyecek-içecek satışı, yurtdışı uçuşlarda uçakta gümrüksüz ürün satışı, uçakta yapılan reklamlardan ücret alınmasını örnek gösterebiliriz.

Ödenen esas bilet bedeli dışında vergi kalemlerine bakıldığında, KDV dışında alan vergisi, akaryakıt harcı, iç hat meydan vergisi gibi değişik isimler altında alınan gider kalemlerinin, vergi ve harç başlığı altında toplanarak bilete yansıtılmaktadır. Vergi kalemleri net olarak ortaya konulmamakta, aslında gider olan bazı kalemlerde vergi adı altında alınmaktadır. Bilet bedelinin ne kadarı vergi ne kadarı sigorta veya gider karşılığı olduğu tespit edilememektedir. Bilet üzerinde farklı harflendirme yapılması bu belirsizliği arttırmaktadır.

Ayrıca vergi kalemi başlığı altında toplulaştırılan tutarlar havayolu şirketine göre de değişmektedir. Bir havayolu şirketinde 21 TL olarak alınan vergi, bir başka havayolu şirketinde 19.58 TL'dir. Konusu aynı olan bir faaliyette farklı vergi tutarının alınmaktadır. Diğer taraftan bilet fiyatı ne olursa olsun her seviyede aynı tutarın vergi olarak alınmasıdır. Uygulanmakta olan vergilemenin maktu değil nispi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, böylesine sabit bir miktar verginin nasıl şekillendiği de önemli bir soru işaretidir. Bilet sabit fiyatına şirket politikalarına göre eklenen hizmet bedelinin vergi ve harç ismi altında KDV'ne ilave edilerek alınması ve bunun bilet üzerinde gösterilmemesi belirsiz ve yolcuları yanıltıcı bir durumdur. Öte yandan yolcuların ödemiş oldukları sabit bilet fiyatını ve vergiyi görmemiş olmaları da belirlilik ilkesini en çok zedelenen yönüdür.

Bu nedenlerle öncelikle toplu olarak vergi başlığı altında belirtilen tutarların açık bir şekilde bilet üzerinde detaylı olarak gösterilmelidir. Normal bir gider kaleminin vergi ismi ile alınması havayolu ulaşımını kullanan kişilerin vergileme konusunda yanılmasına neden olmaktadır. Sonrasında ise havayolu şirketlerinin yürüttüğü politika ne olursa olsun, alınmakta olan verginin her havayolu şirketinin biletlerinde açık olarak gösterilmesi gerekmektedir. Bu belirsizlik aynı zamanda mükelleflerin vergiye karşı olan güvenini zedelemektedir. Mükelleflerin vergilemeye olan güveninin artması, üzerlerine düşen vergi ödevlerini daha iyi yerine getirmelerini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- AYDOĞMUŞ, M. 2011. ‘Alan Vergisinin Katma Değer Vergisi Karşısındaki Durumu’, Vergi Sorunları Dergisi, Mart, Sayı:270
- BA Kiprotich, 2016, Principles of Taxation Governance, s: 8
- ÇAĞAN, N. 1980, Demokratik Sosyal Hukuk Devletinde Vergilendirme. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 37 (1- 4). 129-152
- ECOACT, 2017, Carbon Offsetting And Recuction Scheme For Internetal Aviation (CORSA), December, (https://info.carbon-clear.com/hubfs/Factsheets/CORSA/CORSA_Factsheet_EN.pdf?submissionGuid=c319185f-35af-4e9a-b10a-8875f97a53c2)
- FEYZİOĞLU, B.N., 1952, “Mükellefiyet Doğurucu Vakıa (Vergiyi Doğuran Hadise), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. VII, S. 1-4, s. 63, 89.
- GEREDE, E. 2002. ‘Havayolu Taşımacılığında Küreselleşme Ve Havayolu İşbirlikleri THY AO’da Bir Uygulama’, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- GEREDE, E. 2015. Havayolu Taşımacılığı Ve Ekonomik Düzenlemeler Teori Ve Türkiye Uygulaması, T.C. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı.
- GÜNEŞ, G. 2000, “4369 Sayılı Yasa ile Getirilen Değişikliklerin Verginin Anayasal İlkeleri Açısından İrdelenmesi”, Prof. Dr. Adnan TEZEL’e Armağan, Marmara Üniversitesi, Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No:13, Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası, İstanbul, s. 263.
- KARAKOÇ, Y., 2014, Anayasal Vergilendirme Üzerine Bir Değerlendirme, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 15. Özel S. 1259-1308.
- KAYA, E. 2012. ‘Hava Taşımacılığı’, Ulaştırma Sistemleri, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2505, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1476
- NARİNOĞLU, R. 1986. Katma Değer Vergisinde Uluslararası Taşımacılık İstisnası, Utikad.
- NERGİZ, A. 2017. ‘Karbon Emisyonu Sistemine Ne Oldu.’ İnternet Adresi: www.havayolu101.com/2017/07/27/karbon-emisyonu-sistemine-ne-oldu
- OECD, 2014, Fundamental Principles of Taxation, Addressing The Tax Challenges Of The Digital Economy.
- Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu. 2016. s:27-36
- SURREY, S., 1969, “Complexity and the Internal Revenue Code: The Problem of the Management of Tax Detail”, Law and Contemporary Problems, Vol. 34, No. 4, Tax Simplification and Reform, Autumn, s. 693-694.
- ŞEKER, S. 2003. ‘Uçak Biletlerinin Muhasebeleştirilmesi’, Yaklaşım Dergisi, Ocak, sayı:121
- TEKBAŞ, A., 2010, ‘Vergi Kanunlarının Tabi Olduğu Anayasal İlkeler’, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 12, Özel S., 2010, s.123-191 (Basım Yılı: 2012), s:134-137
- THY, 14.08.2001 gün ve B.02.2.THY.0.10.07.00.12/001-1922 sayılı yazı
- Turkiyeturizm.com, 2018, ‘Yakıt fiyatı arttı, uçak bileti fiyatları artıyor’ 20.05.2018, <http://www.turkiyeturizm.com/yakit-fiyati-artti-ucak-bileti-fiyatlari-artiyor-55735h.htm>

UMAÇ, F. 2016. ‘Uçak Bileti, Alan Vergisinin Vergisel Ve Muhasebesel Açıdan Değerlendirilmesi’, İnternet Adresi: www.selahattinsahin.com.tr/ucak-biletialan-vergisinin-vergisel-ve-muhasebesel-acidan

3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu

334 No’lu VUK Genel Tebliği

33 Sıra No’lu KDV Genel Tebliğinde

415 Sıra No’lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği,

446 Sıra No’lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Sıra No: 415)' nde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ

462 Sıra No’lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği

463 Sıra No’lu Vergi Usul Kanunu Genel

SOSYAL MEDYADAN ÜRÜN SATIN ALAN TÜKETİCİ PROFİLİ*

CONSUMER PROFILE PURCHASING SOCIAL MEDIA PRODUCT

Doç. Dr. Nilsun SARIYER

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

E-mail: sariyernilsun@hotmail.com

Öğr. Gör. Muammer CEYLAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

E-mail: sariyernilsun@hotmail.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Sosyal Medya Pazarlaması, Sosyal Medya Kullanıcıları, Tüketici, İnternet</p>	<p>Dünyada 2017 yılı itibarıyla 2.3 milyar sosyal medya kullanıcısı bulunmaktadır. Bu durum işletmeleri sosyal medya üzerinden ürünlerini pazarlamaya yöneltmektedir. Sosyal medya pazarlaması, online (çevrimiçi) ortamlarda doğrudan tüketicilere yönelik olarak gerçekleştirilen etkinliklerle, işletmeye ait ürün, hizmet ya da markanın itibarını, bilinirliğini ve güvenilirliğini artırmak ve tanıtımını yapmak olarak tarif edilebilir. Birçok işletme, tüketicilere daha kolay ulaştıkları ve diğer mecralara göre daha ucuz olduğu için sosyal medyayı tercih etmektedirler. Diğer taraftan sosyal medyadan ürün satın alanlar veya almayanlar kimlerdir? Demografik özellikleri nelerdir? Bu araştırmada bu sorulara cevap aranmıştır. Tanımlayıcı nitelik taşıyan bu araştırmada, birincil veriler kullanılmıştır. Araştırmanın örnek kümesini sosyal medya üzerinden ürün satın alanlar oluşturmaktadır. Tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kartopu örnekleme kullanılarak sosyal medya kullanıcılarının profili çıkartılmaya çalışılmıştır. Bu sonuçlar kullanılarak sosyal medyada kimlere pazarlama çalışması yapılacağı belirlenebilir.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548648</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Social Media, Social Media Marketing, Social Media Users, Customer, İnternet</p>	<p>There are 2.3 billion social media users in the world in 2017. This have caused that businesses to market their products through social media. Social media marketing can be described as promoting and promoting the reputation, awareness and reliability of the product, service, or brand of the business, with activities conducted directly in the online environment for consumers. Many businesses prefer social media because they are easier to reach consumers and cheaper than other vendors. On the other hand, who are the buyers of products from social media? What are their demographic characteristics? These questions have been answered in this research. In this descriptive study, primary data were used. The sample size of the research is the buyers of products through social media or not the buyers of products through social media. Attempts have been made to extract the profile of social media users using snowball sampling from non-random sampling methods. Using these results, it is possible to determine who will be marketing in social media.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548648</p>	

*Bu çalışma 18-20 Ekim 2018 tarihlerinde Üsküp/Makedonya'da düzenlenen " II. Rating Academy Kongresi: Uluslararası Yaratıcı ve İnovatif Yaklaşımlar " konulu kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Her geçen gün insanların hayatına daha fazla yer alan sosyal medya, işletmeler açısından da pazarlama alanında kullanılan bir araçtır. Birçok işletme, geleneksel pazarlama yöntemlerini bırakarak sosyal medya üzerinden ürün satmaya başlamıştır. Bu araştırmada sosyal medya aracılığıyla ürün satın alan tüketiciler ele alınmıştır.

2. SOSYAL MEDYA

Sosyal medya, dünyayı ağlar ile sarmış olan internetin kullanıcılara sunduğu son mecradır (Can ve Çetin, 2016: 887). Bu kavramı, Safko ve Brake (2009); bilgi ve fikir paylaşımı için sohbeteye dayalı medyayı kullanarak çevrimiçi biraraya gelen insan toplulukları arasındaki faaliyetler, uygulamalar ve davranışlar; Akar ve Topçu (2011), katılımcılık ve birlikte hareket etme özelliklerinin internete uyarlanması; Kim vd. (2010), içeriğini kullanıcıların oluşturduğu ve paylaştığı sanal topluluklar; Oğuz (2012), kullanıcıların karşılıklı etkileşim içinde olduğu aynı zamanda Web 2.0 üzerinden bilgi girişi yapabilmesi ve bilgi paylaşabilmesine olanak sağlayan platform olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımları daha iyi anlayabilmek için internetten sosyal medyaya uzanan sürece bakmak gerekir.

İnternet, ilk olarak 1969 yılında Amerika Savunma Bakanlığı Araştırma Dairesi tarafından bilgisayarlar arasında bilgi alışverişi sağlamak amacıyla keşfedilmiştir. Daha sonra üniversite ve araştırma kurumlarını kapsayacak şekilde kullanım alanını yaygınlaştırmıştır (Güçdemir, 2010: 21). İnternetin kişisel kullanım amaçlı ilk sunumu, Web 1.0 olarak adlandırılmaktadır. Bu kavram, Mart 1989'da Tim Berners-Lee tarafından geliştirilmiştir. Web 1.0, 1993 yılının sonlarına doğru iş ortamlarına girmiş, sonrasında ise toplumla tanışmıştır (Aghaei vd.; 2012: 4). Web 1.0'ın amacı, kullanıcıya bilgi sunmaktır. Bu sunumda, web tasarımcısı siteyi hazırlayıp yayınlar; kullanıcılar ise sadece siteye erişip bilgiyi okurlar (Erkul, 2009). Yani, Web 1.0'da az sayıda yazar, çok sayıda okuyucuya web sayfası hazırlamaktadır (Adıgüzel, 2012: 3).

Web 2.0 kavramı, ilk 2004 yılında O'Reilly Medya tarafından kullanılmıştır (Dearsteyne, 2007: 25). Kullanıcıların ortaklaşa ve paylaşarak yarattığı ikinci nesil internet hizmetlerini (toplumsal iletişim siteleri, vikiler, iletişim araçları) kapsamaktadır. İçerik ve uygulamalar, bireyler tarafından değil bütün kullanıcıların katılımı ve ortak girişimiyle yapılmaktadır (Barutçu ve Tomaş, 2013: 7). Aslında Web 2.0, tüm cihazların içinde bulunduğu ve birbirine bağlandığı ağ ve platformdur (Klein, 2013: 164). Web 2.0, Web 1.0'a göre hem web site sayısını arttırmış hem de kullanıcı ile site arasındaki etkileşimi fazlalaştırmıştır. Web 2.0, kullanıcı ve yazılımcıların etkileşimli olarak birlikte hareket edebildiği teknik alt yapıyı oluştururken aynı zamanda sosyal medyanın gelişimine de zemin hazırlamıştır (Constantinides ve Fountain, 2008: 232-233). Bu durum, toplumların tüm duyu organlarını bir arada kullanmalarına olanak tanımaktadır.

Sosyal medya ise Web 2.0 ve kullanıcısının oluşturduğu içerik kavramlarıyla bağlantılıdır. Başka bir ifadeyle, teknolojinin alt yapısına dayanarak kullanıcı tarafından oluşturulan içeriğin yapılanması ve kullanılmasına olanak veren internet odaklı uygulamalar bütünüdür (Taşdemir, 2011: 647). Web 2.0 ve sosyal medyada çoğu zaman kullanıcının aktif olması yeterli olmamakta; yaratıcı olma ve diğer kullanıcılarla birlikte hareket etme durumunu ortaya çıkarmaktadır (Dirik, 2012: 40). Sosyal medya, bilgisayar ve mobil iletişim teknolojilerinin bütünleşmesi ve bununla birlikte internetin aracılığıyla erişimin mekân sınırını ortadan kaldırmıştır. Bu durum "Hangi araçla iletişim kurulacak?" sorusu yerine "Nasıl bir içerikle iletişim kurulacak?" sorusunu gündeme getirmiştir. Kullanıcıların içerikleri yani; mesajları oluşturduğu ve paylaştığı büyük bir güce dönüşmüştür. Bunun önemini çabuk kavrayan işletmeler, önce arama motorları, sonra Google, Yahoo daha sonra MSN, Hotmail,

Bloglar (Myspace, Blogger.com, Blogcu.com gibi), Youtube ve son olarak online sosyal ağ sitelerini (Facebook, Instagram gibi) keşfetmişlerdir (Onat ve Alikılıç, 2008: 1114).

Günümüzde sosyal medya, işletmeleri doğrudan müşteriyle buluşturan önemli bir pazarlama fırsatıdır (Barutçu ve Tomaş, 2013: 9). Sosyal medya üzerinden firma sadece geleneksel pazarlama faaliyetlerini çevrimiçi ağ üzerinden gerçekleştirmemekte aynı zamanda süregelen yaklaşımda daha önce hiç mümkün olmadığı biçimde hedef müşteri ile doğrudan bağlantı ve ilişki gerçekleştirebilmektedir (Vinerean vd., 2013: 68). Bu da göstermektedir ki; sosyal medya pazarlamasıyla birlikte pazarlama tanımını hedef kitle büyüklüğü ile sınırlandırmak söz konusu değildir. Sosyal medya pazarlamasının faydaları düşük maliyet, hedef kitle ile etkin iletişim kurabilmek ve dijital ortamda etkin kontrol ve denetleme olarak sıralanabilir. Sosyal medya işletmelere başarılı sosyal medya pazarlaması kampanyaları yürütebilmeleri için fırsatlar yaratmaktadır (Atadil vd., 2010: 119). Sosyal medya insanların birbirleri ile etkileşim biçimini değiştirmekte, markalaşma, iş ve pazarlama alanları için giderek daha anlamlı olmaktadır (Drury, 2008: 275).

Şirketlerin sosyal medyada neden yer almak istedikleri ise şu şekilde açıklanabilir (Alan vd., 2018: 499):

- Sosyal medyanın iletişim ve pazarlama açısından doğurduğu fırsat ve avantajlardan yararlanmak.
- Sosyal medyada yer alan şirket, marka ve ürünler hakkındaki olumsuz içeriği kontrol etmek, cevaplamak ve bu durumu avantaja çevirmek.

İlk durumda şirket, sosyal medyanın fırsatlarını görerek kendi kararıyla “Ben burada yer almalıyım” demektedir. İkinci seçenekte ise şirketin “kulağına” gelen genellikle olumsuz mesajlar sonrasında şirketin ilgisi bu ortamlara yönelmektedir (Global Digital Report, 2018). İkinci seçenekte şirket “mecburen” sosyal medyada yer almaya başlar. Ayrıca şirketler adına açılan resmi olmayan kullanıcı hesapları vardır. Bu da şirketi mecburen sosyal medyaya çeken bir etkidir.

Bu çalışmada sosyal medyadan ürün satın alanlar üzerine yapılmıştır. Bu araştırmanın amacı, sosyal medya üzerinden ürün satın alanlarla satın almayanları en çok ayıran demografik özellikler belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla geliştirilen hipotez aşağıdadır:

H₁: Sosyal medya üzerinden ürün satın alanlarla almayanları ayıran farklı demografik özellikler bulunmaktadır.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Tanımlayıcı olan bu çalışmada birincil veriler toplanmıştır. Araştırmanın örnek kümesini sosyal medya üzerinden ürün satın alanlar oluşturmaktadır.

Araştırmada kullanılan yöntem, tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kartopu örneklemesidir. Ankete cevap verenlerin sosyal medya kullanıcıları olmaları nedeniyle bu kullanıcılara ulaşmanın en kolay yolunun yine sosyal medya olacağı düşünülerek bu örnekleme seçilmiştir. Araştırmanın internetle ilgili olmasından dolayı örnekleme çerçevesini yapılandırmanın zorluğudur. Kartopu örneklemesinde, tesadüfi bir şekilde ilk temel cevaplayıcılar grubu oluşturulur. Görüşülen çekirdek cevaplayıcıların yol göstermeleriyle ya da onlardan alınan bilgilerle yeni birimlere ulaşılır. Böylece örnek hacmi kartopu gibi giderek büyütülür (Nakip, 2003: 187).

Anket formu hazırlanırken öncelikle sosyal medya üzerinden ürün satın alıp almadıkları sorulmuş daha sonra demografik bilgilerle (yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, aylık gelir, yaşanılan şehir) ilgili sorulara yer verilmiştir.

Anket Google Drive üzerinden yayınlanmıştır. Sorular hazırlanırken “zorunlu cevaplama” seçeneği kodlanmış bu sayede unutulmuş ya da atlanılan sorular sistem tarafından uyarılmış anket tam olarak bitmeden gönderilememiştir. Anket uygulaması, 1 Haziran ila 29 Ağustos tarihleri arasında yapılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 22.0 kullanılmıştır. Veriler analiz edilirken frekans dağılımı ve ayırma analizi kullanılmıştır.

4. BULGULAR

Ankete cevap verenlerin demografik özellikleri Tablo 1’de yer almaktadır. Tablo incelendiğinde sosyal medya üzerinden ürün satın alan kullanıcılardan anket uygulamasına cevap verenlerin % 50.9’u kadın; % 35.8’i 28 ila 37 yaş arası; % 50.5’i bekâr ve % 44.6’ı lisans ve lisansüstü mezundur.

Tablo 1. Cevaplayıcıların Demografik Özellikleri

DEMOGRAFİK BİLGİLER			DEMOGRAFİK BİLGİLER		
Cinsiyet	Frekans	%	Medeni Durum	Frekans	%
Erkek	148	49.1	Evli	149	49.5
Kadın	153	50.9	Bekâr	153	50.5
TOPLAM	301	100	TOPLAM	301	100
Yaş	Frekans	%	Eğitim Durumu	Frekans	%
18-27 yaş arası	102	33.8	İlköğretim	48	15.9
28-37 yaş arası	108	35.8	Lise	119	39.5
38 yaş ve üstü	91	30.4	Lisans ve lisansüstü	134	44.6
TOPLAM	301	100	TOPLAM	301	100

Sosyal medya aracılığıyla ürün satın alanlarla almayanların farklı demografik özellikleri var mıdır? Eğer varsa bu iki grubu birbirinden en çok ayıran demografik özellikler hangileridir? sorularına cevap aramak için doğrudan yöntemle göre ayırma analizi yapılmıştır. Bu analizde sosyal medya üzerinden ürün satın alma durumu bağımlı değişkendir. Demografik özellikler ise bağımsız değişkenlerdir. Anketi cevaplayan 301 kişinin 149’u sosyal medyadan ürün satın aldıklarını ve 152’si sosyal medyadan ürün satın almadıklarını beyan etmişlerdir. Yapılan ayırma analizi sonuçları, Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Ayırma Analizi Sonuçları

KADEME	DEĞİŞKENLER	ORTALAMALAR		VARYANS ANALİZİ		AYIRMA ANALİZİ
		Sosyal medyadan ürün satın alanlar	Sosyal medyadan ürün satın almayanlar	F DEĞERİ	ANLAMLILIK	AYIRMA GÜCÜ
1	Eğitim Durumu*	2.881	0.823	6.143	0.000	.561
2	Yaş	29.126	38.812	0.789	0.041	.303
3	Medeni Durum*	0.321	0.723	5.321	0.111	.095
4	Cinsiyet*	0.211	0.845	1.100	0.428	.041
Wilk Lambdası Değeri: 0.810 Ki-kare Değeri: 16.766 Anlamlılık Düzeyi: 0.00						

*Kukla değişken kullanılmıştır.

Doğru Sınıflama Oranı: 67.74

Yapılan ayırma analizinde anlamlılık düzeyi, 0.00 bulunmuştur. Bu değer, 0.05 değerinden düşüktür. Bu nedenle üzerinde yorum ve tahmin yapılabilir. Bu anlamlılık düzeyinde oluşan ki-kare değeri 16.766 ve Wilks'in Lambda değeri, 0.810'dur. Bu durumda H1 hipotezi kabul edilmiştir. Yani; sosyal medya aracılığıyla ürün satın alanlarla almayanlar arasında demografik değişkenler itibarıyla fark bulunmuştur. Fark olan değişkenleri tespit etmek amacıyla ayırma analizi sonuçlarında yer alan ve ayırma gücü 0.30'un üstünde olan demografik değişkenlerin ayırma güçlerine bakılmalıdır. Tablo 2 incelendiğinde, iki grubu birbirinden en iyi ayıran değişkenin eğitim düzeyi ve yaş olduğu görülebilir. Bununla birlikte medeni durum ve cinsiyetin ayırma gücü önemsizdir şeklinde yorum yapılabilir. Sosyal medya aracılığıyla ürün satın alanlar ile sosyal medya aracılığıyla ürün satın almayanlar arasında eğitim düzeyi ve yaş itibarıyla fark vardır denilebilir. Farklılığın kaynağını belirlemek amacıyla ortalamalara bakmak gerekir. Tablo 1'deki veriler de dikkate alınarak sosyal medyadan ürün satın alanlar lisans ve lisansüstü mezunu iken sosyal medyadan ürün satın almayanlar ilköğretim mezunudur. Yine sosyal medyadan ürün satın alanlar yaklaşık 29 yaşında ve sosyal medyadan ürün satın almayanlar yaklaşık 39 yaşındadırlar.

5. SONUÇ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler, sosyal medyanın kullanımının yaygınlaştırmıştır. Sosyal medyanın hızla yaygınlaşması, işletmelerin bu yeni pazarlama iletişim aracını pazarlama faaliyetlerinde kullanmalarına sebep olmaktadır. Bu çalışmada sosyal medya üzerinden ürün satın alan ve satın almayan tüketicilerin profilleri çıkartılmaya çalışılmıştır.

Araştırma sonucunda sosyal medya aracılığıyla ürün satın alanların 29 yaşında lisans ve lisansüstü mezunları olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde sosyal medya üzerinden ürün satın almayanlar, 39 yaşında ilköğretim mezunlarıdır. Ancak bu çalışma tesadüfi olmayan örnekleme yöntemi ile seçilen bir örnek kütleye yapıldığı için sonuçlar genelleştirilemez. Bununla birlikte sosyal medyada ürün satın alan işletmeler açısından yol göstericidir. Mesela; bu araştırma sonucunda eğitim seviyesi yüksek ve yaşı 29 olanların sosyal medya üzerinden ürün aldıkları sonucu bu grubu hedef pazar haline getirmektedir.

İnternetin kullanım maliyetinin düşmesi, iletişimle ilgili teknolojilerin Web 2.0 belki de çok yakında Web 3.0'a imkan sağlaması, akıllı telefonların içeriklerinin sosyal ağlara uyarlanır olması bunun yanısıra insanların toplum içinde yalnızlaşması, coğrafi mekanların ortadan kalkması, insanların sanal hayata gerçekmiş gibi yer vermesi sosyal ağların kullanımını daha da arttırmaktadır. İnsanların birçoğu ise internetin sağladığı imkânları da gözönüne alarak artık mağaza mağaza dolaşmamaktadırlar. Çoğu tüketici elindeki telefonla alışveriş yapma imkânı bulabilmektedirler. Özellikle e-ödeme sistemlerindeki güvenlik sorununa çözüm bulunması, sosyal ağ sitelerindeki alışverişin miktarını arttırmıştır. Bunları dikkate alınarak işletmelerin kendi pazarlarının özelliklerini benzer araştırmalarla belirlemeleri mümkündür. Özellikle mikro ve küçük işletmelerin internet ve sosyal medya aracılığıyla ürün satmaları için kendi pazarlarını belirlemeleri oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

AGHAEI, S.; NEMATBAKSSH, M. A. ve FARSANI, H.K., 2012, Evolution of The World Wide Web: From Web 1.0 to Web 4.0, *International Journal of Web & Semantic Technology (IJWesT)*, 3 (1), 1-10.

AKAR, E. ve TOPÇU, B., 2011, An Examination of The Factors Influencing Consumers' Attitudes Toward Social Media Marketing, *Journal of Internet Commerce*, 10, 35-67.

- ALAN, A.Koçak, KARADAYI, E.T ve ERİŞKE, T., 2018, İletişimin Yeni Yüzü:Dijital Pazarlama ve Sosyal Medya Pazarlaması, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (66) Bahar, 493-504.
- ATADİL, H. A., BEREZİNA, K., YILMAZ, B. S. ve ÇOBANOĞLU, C., 2010. An Analysis of The Usage of Facebook and Twitter as a Marketing Tool in Hotels. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 11 (2), 119-125.
- BARUTÇU, S. ve TOMAŞ. M., 2013, Sürdürülebilir Sosyal Medya Pazarlaması ve Sosyal Medya Pazarlaması Etkinliğinin Ölçümü, *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*, 4 (1), 5-14.
- CAN, P. ve ÇETİN, İ., 2016, Sosyal Medya Pazarlamasından Elde Edilen Faydaların Tüketici Marka Bağlılığına Etkisi Üzerine Bir Araştırma, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30 (4), 885-906.
- CONSTANTINIDES, E. ve FOUNTAIN, S. J., 2008, Web 2.0: Conceptual Foundations And Marketing, *Journal of Direct, Data and Digital Marketing Practice*, 9 (3), 231-244.
- DEARSTYNE, B. W., 2007, Blogs, Mashups, & Wikis: Oh, My! *Information Management*, 41 (4), 25-33.
- DİRİK, N., 2012, Sosyal Medyada Destinasyon Tanıtımı, Uzmanlık Tezi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- DRURY G., 2008, Opinion Piece: Social Media: Should Marketers Engage And How Can It Be Done Effectively?, *Journal of Direct, Data and Digital Marketing Practice*, 9, 274–277.
- ERKUL, R. E., 2009, Sosyal Medya Araçlarının (Web 2.0) Kamu Hizmetleri Ve Uygulamalarında Kullanılabilirliği, Türkiye Bilişim Derneği, Aralık 116, <http://www.digitaldevlet.org/web2.0.pdf>, [Erişim Tarihi: 10 Aralık 2017].
- GLOBAL DIGITAL REPORT, 2018, <https://digitalreport.wearesocial.com/>, [Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2018].
- GÜÇDEMİR Y., 2010, *Sanal Ortamda İletişim: Bir Halkla İlişkiler Perspektifi*, 1. basım, Derin Yayınları, İstanbul.
- KIM, W.; JEONG, O. R. ve LEE, S. W., 2010, On Social Web Sites, *Information Systems*, 35 (2), 215-236.
- KLEIN, M., 2013, Enterprise 2.0-Sosyal Yazılım Sistemlerinin Kurumsal Kullanımı, *Öneri*, 10 (40), 163-172.
- NAKİP, M., 2003, *Pazarlama Araştırmaları Teknikler ve (SPSS Destekli) Uygulamaları*, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- OĞUZ, B. B., 2012, Sosyal Medya Dilinin Görüntüsel Gösterge Boyutu Ve Bunun Dile Etkisi, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7 (4), 1157-1166.
- ONAT, F. ve ALİKILIÇ, Ö. A. (2008), Sosyal Ağ Sitelerinin Reklam Ve Halkla İlişkiler Ortamları Olarak Değerlendirilmesi, *Journal of Yaşar University*, 3 (9), 1111-1143.
- SAFRO, L. ve BRAKE, D. K., 2009, *The Social Media Bible: Tactics, Tools, Strategies For Business Success*, John Wiley& Sons, New Jersey.
- TAŞDEMİR, E., 2011, Bütünleşik Pazarlama İletişimi Temelinde Sosyal Medya, *E-Journal of New World Sciences Academy Humanities*, 6 (3), 645-665.
- VINEREAN, S., CETINA I., DUMITRESCU L. ve TICHINDELEAN M., 2013, The Effects Of Social Media Marketing On Online Consumer Behavior, *International Journal of Business and Management*, 8 (14) (2013), 66-79.

REKABETÇİ İŞBİRLİĞİ ANLAŞMALARINDA İŞBİRLİKÇİ PROFİLİNİN SEKTÖREL DÜZEYDE ANALİZİ*

THE PROFILE OF COLLABORATORS IN CO-OPETITIVE AGREEMENTS AT THE INDUSTRY LEVEL

Dr. Öğr. Üyesi Rukiye SÖNMEZ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Bankacılık ve Finans Bölümü
E-mail: rukiyesonmez@gmail.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: İşbirliği, İşbirlikçi Profili, Rekabetçi İşbirliği İlişkileri, Sektör Analizi</p> <p>DOI: 10.26809/joa.2018548649</p>	<p>Araştırmanın amacı, sektör düzeyinde oluşturan rekabetçi işbirlikçi anlaşmalarına odaklanarak tüm tarafların işbirlikçi profilinin betimlenmesidir. Rekabetçi işbirliği ilişkilerini anlama ve yönetmenin ilk aşaması olan işbirlikçi tarafların betimlenmesini yani işbirlikçi profilinin belirlenmesi hedeflenmektedir. Stratejik işbirliklerinden farklı olarak rekabetçi işbirliklerinde, işbirlikçi tarafı rakip firmaların oluşturması, bir ikilemi de beraberinde getirmektedir. Bu ikilem rakip işbirlikçilerle nasıl yönetildiğine bağlı olarak rekabet avantajı kazanılmasını sağlayabilmektedir. İşbirlikçi profili ise işbirlikçinin özellikleri (rekabetçi işbirliği anlaşmalarının sayısı, işbirlikçi sayısı ve işbirliği deneyimi) ve işbirliği anlaşmasının özelliklerinden (işbirliğinin devamlılığı, etkileşimlerinin sıklığı, anlaşmanın yükümlülüğü, rekabet-işbirliği asimetrisi ve anlaşma kapsamı) oluşmaktadır. Bu araştırma rekabetçi işbirliği profilini sektörel düzeyde ilk kez betimlemekte ve bulguları rekabet dinamikleri literatürüne katkı sunmaktadır.</p>

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Collaboration, Co-Opetitive Profile, Co-Opetitive Relationships, Industry Analysis</p> <p>DOI: 10.26809/joa.2018548649</p>	<p>The aim of the research is to define the co-opetitive profile of all collaborators by focusing on the co-opetitive agreements at the industry level. It is aimed to determine the co-opetitive profile that the first stage of understanding and managing co-opetitive relationships. Firms have faced with a dilemma in the in co-opetitive relationships engaged in competitors unlike strategic alliance partners. This dilemma may respond to by creating competitive advantage depends on its management with co-opetitive partners. The profile of collaborators consists of the characteristics of collaborator (number of co-opetitive agreements, number of collaborators and co-opetitive experience) and characteristics of co-opetitive agreements (continuity of co-opetition, frequency of interactions, obligation of agreement, co-opetition asymmetry and scope of agreement). This research represents the first attempt at aiming to define the co-opetitive profile at the industry level and the findings contribute to competitive dynamics literature.</p>

*Bu çalışma 18-20 Ekim 2018 tarihlerinde Üsküp/Makedonya'da düzenlenen " II. Rating Academy Kongresi: Uluslararası Yaratıcı ve İnovatif Yaklaşımlar " konulu kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Rekabetçi işbirliği, aynı sektörde faaliyet gösteren yani birbirine rakip olan firmaların, belirli faaliyetlerinde işbirliği ilişkisi oluşturmasıdır. Tüm işbirlikçi firmalar bir yandan rekabet ederken diğer taraftan işbirliği oluşturarak eş zamanlı olarak değer yaratmaya çalışmaktadır. Strateji literatüründe, bu tür rekabetçi işbirliği ilişkilerinin avantajlı olduğu belirtilmektedir. Birçok araştırmada farklı yönleriyle ele alınmasına rağmen stratejik işbirliği ilişkilerinde bile başarı oranının neredeyse yarı yarıya olması, rakiplerin taraf olduğu işbirliği anlaşmalarını daha da belirsiz kılmaktadır. Literatürde rekabetçi işbirliği anlaşmalarının başarı ya da başarısızlık oranı bilinmemesine rağmen uygulamada bu anlaşmalarının sayısı sürekli artmaktadır. Bu nedenle bir başlangıç çalışması olarak bu araştırmada, rekabetçi işbirliğine konu olan tarafların işbirlikçi profilleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Rekabetçi işbirliği anlaşmalarında rakibin işbirlikçi profilinein belirlenmesi, firmaların işbirliği ilişkisi oluşturmadan önce işbirlikçi seçimini etkileyerek daha avantajlı hale getirmektedir. Birlikte değer yaratabilecekleri işbirlikçi profilinein seçilmesini sağlar. Mevcut işbirliği ilişkilerinde ise işbirliği yönetiminin etkin olarak gerçekleştirilmesini ve rakiple işbirliği sürecinde başarının elde edilmesini sağlamaktadır.

Bu araştırma kapsamında rakiplerin işbirlikçi profilinein belirlenebilmesi için örneklem olarak Türkiye’de faaliyet gösteren havayolu firmaları seçilmiştir. Havayolu sektörünün karakteristik özellikleri ve şiddetli rekabet, bu tür işbirliği anlaşmalarının artmasını sağlarken diğer taraftan sektördeki firmaların başarı oranlarını arttırmasını elzem hale gelmiştir. Ayrıca sektörde gerçekleştirilen rakip işbirliklerinin sayıca fazla olması ve farklı türlerde işbirliklerinin bulunması araştırma sorunsalına uygun bir yapı taşımaktadır. Araştırmanın ilk kısmında sektörde gerçekleştirilen rekabetçi işbirliği anlaşmalarına ait veriler toplanmıştır. Ardından bu verilerden rakip işbirlikçinin özelliklerine ve işbirliği anlaşmasının özelliklerine ilişkin değişkenler belirlenerek Türkiye havayolu sektöründeki durum betimlenmiştir.

Bu çalışma rekabetçi işbirliği ilişkilerini anlamada işbirlikçi profilinein ortaya koyması bakımından literatüre katkı sağlamaktadır. Geleceğe yönelik çalışmalarda rekabetçi işbirliği profilinein yola çıkarak hangi profil özelliklerindeki işbirliği ilişkisine sahip firmaların rekabet avantajı kazandırdığı sorgulanabilir. Hatta sektörler arası karşılaştırma yapılarak araştırma kapsamı genişletilebilir.

1.1. Rekabetçi İşbirliği Anlaşmaları

Rekabetçi işbirliği kavramı, ilk kez 1980’li yıllarda Raymond Noorda tarafından iş çevresini tanımlamak için kullanılmış (Cygler ve Sroka, 2017: 494). Sonrasında 1996 yılında Nalebuff ve Brandenburger tarafından yazılan “rekabetçi işbirliği” (Co-opetition) kitabı ile yönetim literatüründe yerini almıştır (Nalebuff ve Brandenburger, 1996).

Rekabetçi işbirliği, iki firmanın bazı faaliyetlerde işbirliği yaptığı ve aynı zamanda diğer faaliyetlerde birbirleriyle rekabet ettiği zaman ortaya çıkan ikili ve paradoksal ilişki olarak tanımlanmaktadır (Bengtsson ve Kock, 2000: 412). Bu işbirliklerinin özelliği, rakip firmalar arasında gerçekleştirilmeleridir. Bahsedilen rekabet fiili ya da potansiyel bazda olabilir. Firmaların belli eksikliklerini tamamlamaya yönelik yaptıkları işbirliği anlaşmaları en çok üretim, dağıtım ve Ar-Ge konularını içermektedir. Yeni bir coğrafi pazara girilmesi, yeni bir ürünün sunumu ya da inovatif bir ürünün geliştirilmesi amaçlarını taşıyabilmektedir. Buradaki esas nokta, işbirlikçilerin çeşitli nedenlerden dolayı (finansal kaynak, teknoloji eksikliği, vb.) tek başlarına etkin bir biçimde gerçekleştiremeyecek olmalarıdır (Uzun, 2007: 54). Sebep her ne olursa olsun rakip olan taraflar sektörün değerini arttırmak için işbirliğine yönelmekte, değerli hale gelen sektörden en fazla payı almak içinse birbirleriyle rekabet etmektedir. Bu nedenle değer yaratma ve yaratılan değeri bünyesine alma arasındaki olası gerilim göz önüne

alındığında, hâlâ içsel bir paradoks bulunmaktadır (Bouncken ve diğerleri, 2015). Bu paradoks içerisinde işbirlikçi rakiplerin profilinein belirlenmesi başarı ve başarısızlığın hesaplanmasında ilk adım olarak görülmekte ve rakip analizinin temelini oluşturmaktadır. Rakip analizi ise strateji araştırmalarının merkezinde yer almaktadır (Porter, 1980; 1985; Hamel ve Prahalad, 1990; Porac ve Thomas, 1990; Smith vd., 2001; Hitt vd., 2007).

İşbirlikçi profilinein belirlenmesi, rakip işbirlikçinin özellikleri ve işbirliği anlaşmasının özelliklerini içermektedir. İşbirlikçinin özellikleri rakipleriyle oluşturduğu bu tür anlaşmaların sayısı, bu anlaşmalardaki işbirlikçi sayısı ve işbirliği deneyimini içermektedir. İşbirliği anlaşmasının özelliklerini ise işbirliğinin devamlılığı, etkileşimlerinin sıklığı, anlaşmanın yükümlülüğü, rekabet-işbirliği asimetrisi ve anlaşma kapsamı oluşturmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu araştırmada sektördeki işbirlikçi profilinein belirlenebilmesi için nitel araştırma tasarımı temel alınmıştır. Örneklem olarak havayolu sektörü seçilerek Türkiye’de faaliyet gösteren havayolu firmaları ve bu firmaların 2008 yılından 2016 yılına kadar rakipleriyle oluşturdukları rekabetçi işbirliği anlaşmaları araştırma kapsamını oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında ilgili yıllar arasındaki firma duyuruları, e-bültenleri, firmaların web sitesi, sektörel dergiler, Rekabet Kurulu Kararları ve KAP (Kamuyu Aydınlatma Platformu) bildirimleri esas alınarak yapılandırılmış içerik analizine tabi tutulmuştur. Ayrıca firma adı ile “işbirliği”, “ilişki”, “anlaşma”, “ittifak” ve “ortaklık” kelimeleri taratılarak tüm rekabetçi işbirliklerine ulaşılması hedeflenmiştir. Bunun sonucunda 198 rekabetçi işbirliği anlaşması elde edilmiştir. Bu anlaşmalardan işbirlikçinin özelliklerine ve işbirliği anlaşmasının özelliklerine ilişkin veriler kodlanarak değişkenler elde edilmiştir. Ön bulgular aşağıdaki Tablo.2.1’de özetlenmiştir.

Tablo 2.1.Havayolu Firmalarının İşbirlikçi Profilleri

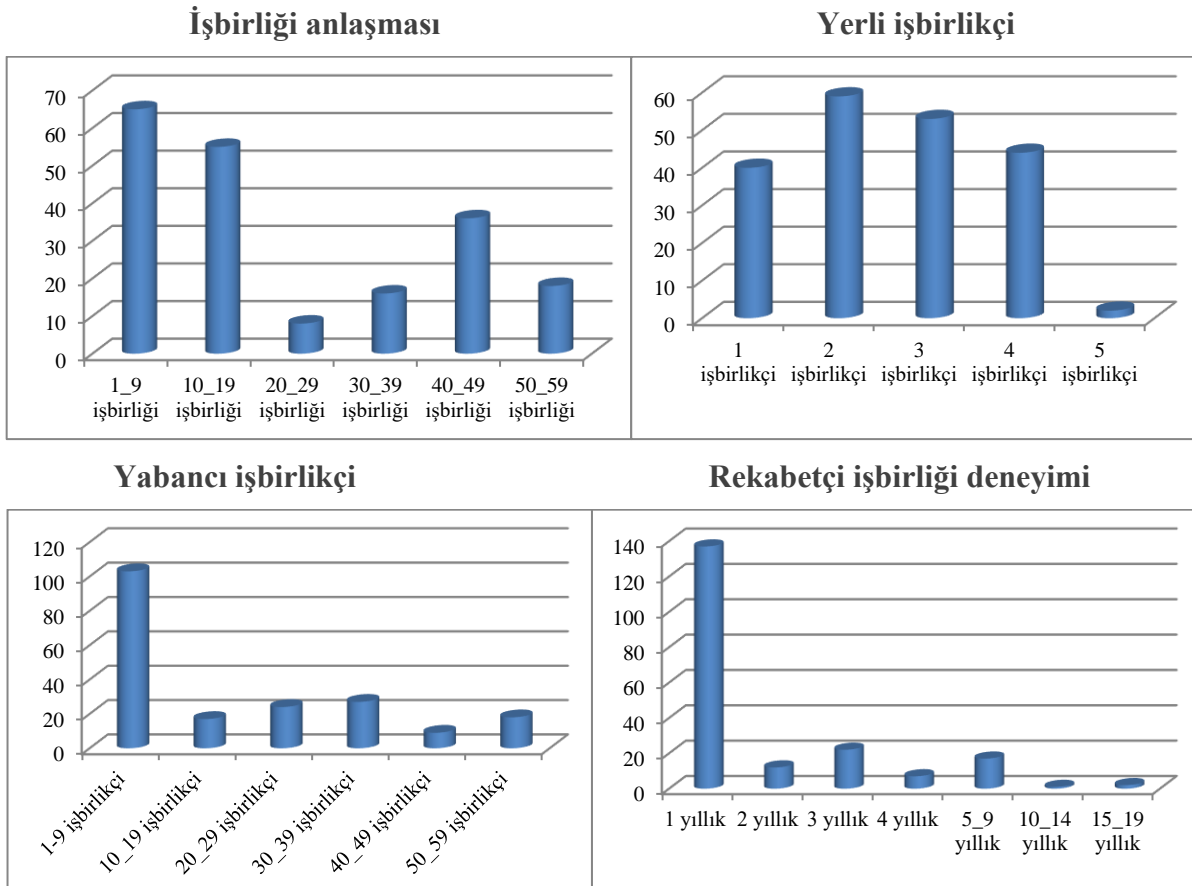
Rakip İşbirlikçilerin Özellikleri	Ortalama	Minimum	Maksimum
İşbirliği anlaşmalarının sayısı	21,5	1	57
İşbirlikçi sayısı	18,98	2	350
- Yerli işbirlikçi	(2,54)	(0)	(5)
- Yabancı işbirlikçi	(17,03)	(0)	(350)
Rekabetçi işbirliği deneyimi	1,66	0	19
İşbirliği Anlaşmasının Özellikleri	Ortalama	Minimum	Maksimum
İşbirliği devamlılığı	1,82	1	9
Etkileşim sıklığı	2,71	1	4
Anlaşma Yükümlülüğü	1,97	1	3
Rekabet-İşbirliği asimetrisi	2,28	1	4
Anlaşma kapsamı	2,89	1	5

Rekabetçi işbirliği anlaşmalarının işbirlikçi profili açısından bakıldığında, havayolu firmaları bir yıl içerisinde rakipleriyle oluşturdukları işbirliği anlaşmalarının sayısı ortalama 21’dir. Bazı firmalar bir yıl içerisinde sadece bir rekabetçi işbirliğine sahipken bazı firma için bu rakam 57’ye kadar ulaşmıştır. Havayolu firmalarının bu anlaşmalarındaki işbirliklerinin yıllık yabancı işbirlikçilerinin ortalama sayısı 17, yerli işbirlikçilerinin 2’dir. Rekabetçi işbirliği

deneyimi her bir firmanın rakipleriyle oluşturduğu işbirliklerini ne kadar süredir devam ettirdiğini yıl olarak belirtmektedir. Bu süre ortalama olarak yaklaşık 1,5 yıldır. Sektörde bazı firmaların rakiplerle işbirliği deneyimi bulunmazken en fazla 19 yıllık deneyimin mevcut olduğu da görülmektedir. Ancak sektördeki işbirliği deneyiminin çoğunluğu 1 yıllıktır.

Şekil 2.2’de rekabetçi işbirliği anlaşmalarının özellikleri görülmektedir. İşbirliğinin devamlılığı, başlatılan bir işbirliğinin kaç yıl devam ettiğini göstermektedir. Sektördeki işbirliği devamlılığı ortalama olarak yaklaşık 2 yıl sürmektedir. Bazı anlaşmalar için 1 yıldan az olmasına rağmen araştırma 9 yıllık süreyi kapsadığından dolayı en fazla 9 yıllık devamlılık görülmektedir. Sektörde imzalanan rekabetçi işbirliği anlaşmalarının yüzde 73’ü, 1 yıllık işbirliği devamlılığını kapsamaktadır. Bu göstermektedir ki rakiplerle imzalanan anlaşmaların çoğu bir yıl içerisinde bitirilmektedir.

Şekil 2.1.Havayolu Firmalarının Rakip İşbirlikçilerinin Özellikleri

Etkileşim sıklığı, firmaların gerçekleştirdikleri anlaşma türüne göre ne kadar süre içerisinde birbirleriyle etkileşim kurduklarını (günlük, haftalık, aylık ve yıllık), aralarındaki bilgi ve kaynak alışverişinin ne kadar sürede gerçekleştiğini göstermektedir. İşbirlikçilerin çoğunlukla haftalık olarak etkileşim kurdukları görülmektedir.

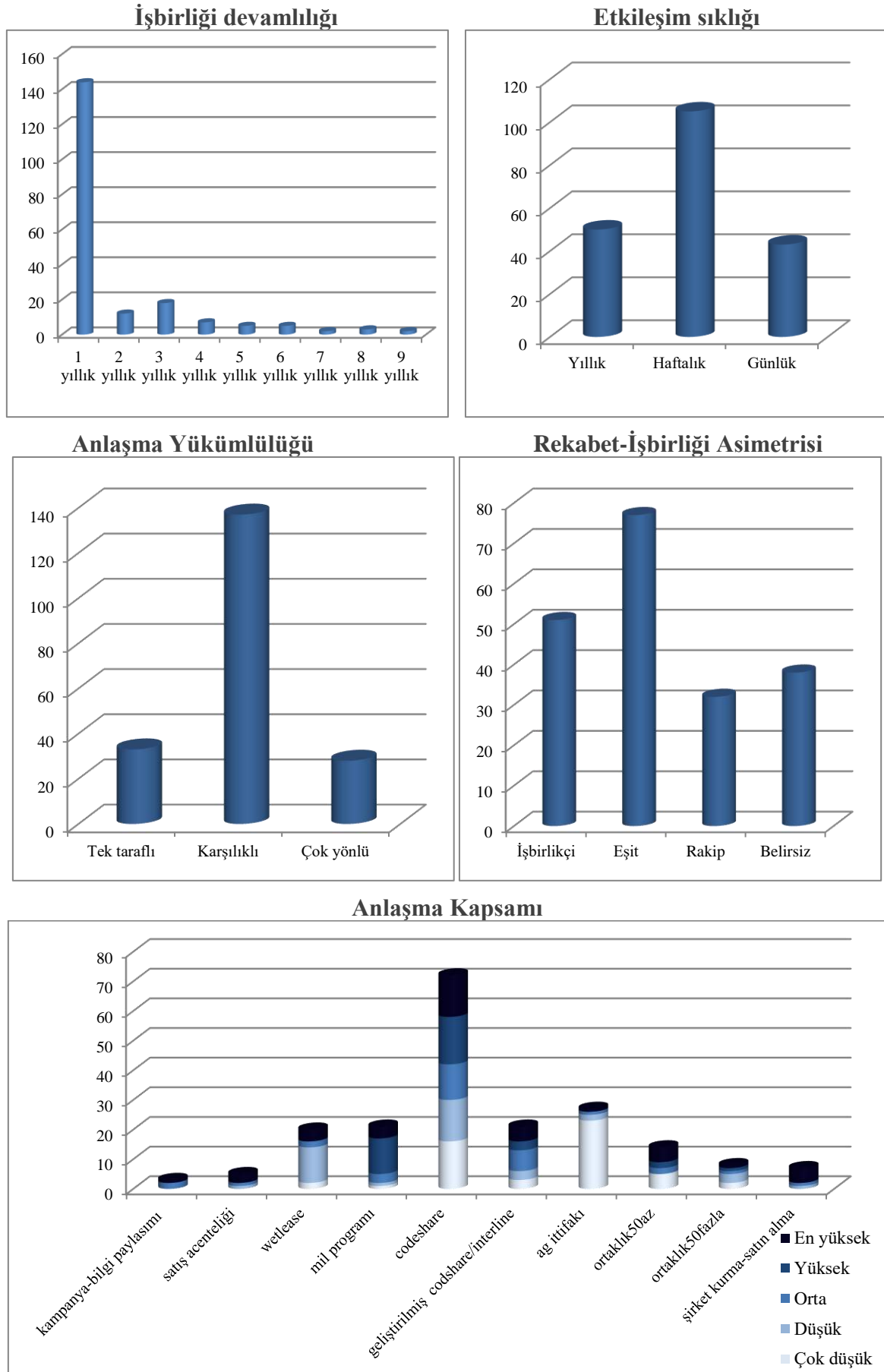
Anlaşma yükümlülüğü, işbirlikçi taraflar arasında anlaşma ile birlikte üstlenilen yükümlülüğün nasıl dağıtıldığını (tek taraflı, karşılıklı ve çok yönlü) göstermektedir. Rekabetçi işbirliği ilişkilerinde, işbirlikçilerin anlaşma yükümlülüğü çoğunlukla karşılıklı olmasına rağmen ağ ittifaklarında çok yönlüdür. Anlaşmaların yüzde 17’sinde ise sadece bir işbirlikçinin yükümlülüğü bulunmaktadır.

Rekabet-işbirliği asimetrisi, işbirlikçi tarafların anlaşmayı oluştururken hangi işbirlikçi/işbirlikçiler lehine (işbirlikçi, rakip, eşit ve belirsiz) işbirliğinin yapıldığını

göstermektedir. Rekabetçi işbirliği ilişkilerinde işbirlikçilerin anlaşma asimetrisi çoğunlukla eşittir. Ancak anlaşmaların yüzde 20'sinde bu asimetri belirtilmemiştir.

Son olarak anlaşma kapsamı ise rakipler arasında başlatılan anlaşmanın genişliğini (en yüksek, yüksek, orta, düşük, çok düşük) ifade etmektedir. İşbirliği ilişkilerinde anlaşma kapsamının genellikle düşük tutulduğu görülmektedir. Kod paylaşım (codeshare) anlaşmalarında değişkenlik mevcut olmasına rağmen ağ ittifaklarında çok düşük kapsamlı anlaşmaların tercih edildiği görülmektedir.

Şekil 2.2. Havayolu Firmalarının İşbirliği Anlaşmalarının Özellikleri

3. SONUÇ

Bu araştırma rekabetçi işbirliği ilişkilerinde rakiplerin işbirliği profiline belirlenmesini hedeflemiştir. İşbirlikçi profiline ise işbirlikçinin özellikleri (rekabetçi işbirliği anlaşmalarının sayısı, işbirlikçi sayısı ve işbirliği deneyimi) ve işbirliği anlaşmasının özellikleri (işbirliğinin devamlılığı, etkileşimlerinin sıklığı, anlaşmanın yükümlülüğü, rekabet-işbirliği asimetrisi ve anlaşma kapsamı) oluşturmaktadır.

İşbirlikçi profili işbirlikçinin özellikleri açısından değerlendirildiğinde, işbirlikçilerin gerçekleştirdikleri anlaşma sayısı oldukça fazladır. Ancak imzaladıkları bu anlaşmalarda genellikle yabancı işbirlikçiler seçilmiştir çünkü rakiplerin Türkiye havayolu sektörünün dışında olması, firmanın kendi rekabet alanına daha az girmesini sağlamaktadır. Yabancı işbirlikçilerle imzalanan anlaşmalar daha az risk taşımakta ve daha avantajlı görülmektedir. Çoğu havayolu firmasının rekabetçi işbirliği deneyimi bir yıl ile bir buçuk yıl arasındadır. Bu durum birkaç firma dışında rakiplerle gerçekleştirdikleri işbirliklerini yönetme tecrübesinin az olduğunu göstermektedir.

İşbirlikçi profili, rekabetçi işbirliği anlaşmasının özellikleri açısından ise işbirliği devamlılığının sektör ortalaması iki yıl olmasına rağmen çoğu anlaşmalar bir yıl devam etmektedir. Bu da göstermektedir ki rekabetçi işbirliği anlaşmaların çoğu bir yıl içerisinde bitirilmektedir. Firmaların etkileşim sıklığı açısından aralarındaki bilgi ve kaynak akışının genellikle haftalık olması, kısa sürede etkileşimin gerçekleştirildiğini göstermekte ancak bu etkileşimde ne tür bilgi ve kaynak akışının mevcut olduğu bilinmemektedir. Rekabetçi işbirliği anlaşmalarında, işbirlikçilerin anlaşma yükümlülüğü çoğunlukla karşılıklı yükümlülük yüklemektedir. Rekabet-işbirliği asimetrisinde çoğunlukla eşit asimetrisinin mevcut olduğu görülmekte fakat bazı anlaşmalarda rakip-asimetrisi mi işbirliği asimetrisi mi olduğu bilgisi açıklanmadığından dolayı bilinmemektedir. Anlaşma kapsamı ise genellikle düşük tutulduğu, anlaşmaların belirli bir birim, coğrafi alan, havaalanı vb. ile sınırlı tutulmaktadır. Kod paylaşım (codeshare) anlaşmalarında, kapsam çeşitlilik gösterirken düşük kapsamlı anlaşmalar işbirliği faaliyetinin sınırlandırıldığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- BENGTSSON, M. ve KOCK, S., 2000, Coopetition in Business Networks: To Cooperate and Compete Simultaneously. *Industrial Marketing Management*, 29 (5), 411-426.
- BOUNCKEN, R. B., GAST, J., KRAUS, S. ve BOGERS, M., 2015, Coopetition: A Systematic Review, Synthesis, and Future Research Directions, *Review of Managerial Science*, 9 (3), 577–601.
- CYGLER, J. ve SROKA, W., 2017, Coopetition Disadvantages: the Case of the High Tech Companies, *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 28 (5), 494-504.
- HAMEL, Gary ve PRAHALAD, C. K. 1990, Strategic Intent, *Harvard Business Review*, 67 (3), 63-76.
- HITT, M. A., IRELAND, R. D., ve Hoskisson, R. E. 2007, *Strategic Management: Globalization and Competitiveness*, Mason, OH: Thomson South-Western.
- NALEBUFF, B. J. ve BRANDENBURGER, A. M., 1996, *Co-opetition*, New York, Doubleday.
- PORAC, J. F. ve THOMAS, H. 1990, Taxonomic Mental Models in Competitor Definition, *Academy of Management Review*, 15 (2), 224-240.
- Porter, M. E. (1980). *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors*.
- SMITH, K. G., FERRIER, W., ve NDOFOR, H. 2001, Competitive Dynamics Research: Critique and Future Directions. M. HITT, R. FREEMAN, ve J. HARRISON (Eds.), *Handbook of Strategic Management*, London: Blackwel, 315-361.
- UZUN, A.Ö., 2007, *Stratejik İşbirlikleri ve Rekabet*, Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezleri Serisi, Rekabet Kurumu, Ankara.

TÜRKİYE'DE İLLERE GÖRE HAYVANSAL VE BİTKİSEL ÜRÜNLERİN KÜMELEME ANALİZİ İLE İNCELENMESİ*

EXAMINATION OF PLANT AND ANIMAL PRODUCTS ACCORDING TO THE PROVINCES IN TURKEY BY CLUSTER ANALYSIS

Şenol ÇELİK

Bingöl University, Faculty of Agriculture,
Dept. of Animal Science, Bingöl-TURKEY
E-mail: senolcelik@bingol.edu.tr

Turgay ŞENGÜL

Bingöl University, Faculty of Agriculture,
Dept. of Animal Science, Bingöl-TURKEY

Ömer ŞENGÜL

Uludağ University, Faculty of Agriculture,
Dept. of Animal Science, Bursa-TURKEY

Hakan İNCİ

Bingöl University, Faculty of Agriculture,
Dept. of Animal Science, Bingöl-TURKEY

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Türkiye, Kümeleme analizi, Öklid uzaklığı, hayvansal ve bitkisel ürünler.</p> <p>DOI: 10.26809/joa.2018548650</p>	<p>Bu çalışmada, Türkiye'de 2016 yılında 81 ile ait 11 tarım değişkeni kullanılarak, benzer yapıyı gösteren homojen il gruplarının belirlenmesi ve Türkiye'de benzer iller grubunun ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu nedenle "K ortalamalar kümeleme" ve "Hiyerarşik kümeleme" yöntemleri kullanılmıştır. Türkiye'de iller küme analizi yöntemiyle istatistiksel olarak 5, 7 ve 10 kümeye ayrılıp test edilmiştir ve küme sayısı belirlenmiştir. Bulunan sonuçlara göre en anlamlı kümeleme 7'li sınıflandırma sonucunda elde edilmiştir. Analiz sonuçları, Dendrogram ve Aglomeratif Tablo ile de desteklenmiştir. Analizde uzaklık olarak kullanılan Karesel Öklid ve Pearson Yakınlık Matrisi kriterlerine göre Türkiye'de tarım göstergelerinde birbirine en çok benzeyen illerin Rize ve Yalova, en az benzeyen illerin ise Konya ve Adana olduğu görülmüştür. 7 küme ile tarım göstergeleri bakımından birbirine benzeyen illerin kümelendiği; 1. Kümede Adana, Ankara, Çorum, Diyarbakır, Edirne, Mardin, Şanlıurfa ve Tekirdağ, 3. Kümede Eskişehir ve Yozgat, 4. Kümede Balıkesir, İzmir ve Van, 5. Kümede Afyonkarahisar, Aksaray, Karaman, Kayseri, Sivas ve Tokat, 6. Kümede Ağrı, Aydın, Bursa, Çanakkale, Denizli, Erzurum, Manisa, Muğla, Muş, Sakarya ve Samsun, 7. Kümede Konya ve 2. Kümede ise geriye kalan diğer iller yer almıştır. Kümeleme yöntemiyle illerin ayırımına ve homojen yapı göstermelerine sebep olan değişkenler ile illerin oluşturduğu farklı tarım bölgeleri tespit edilmiştir.</p>

*Bu çalışma 18-20 Ekim 2018 tarihlerinde Üsküp/Makedonya'da düzenlenen " II. Rating Academy Kongresi: Uluslararası Yaratıcı ve İnovatif Yaklaşımlar " konulu kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Turkey, Cluster analysis, Euclidean distance, animal and plant products.</p>	<p><i>In this study, 11 agricultural variables for 81 provinces in Turkey in 2016 were used to identify homogeneous province clusters with similar structures and reveal groups of similar provinces in Turkey. For this reason, "K average means clustering" and "Hierarchical clustering" methods were used. Using cluster analysis, provinces in Turkey were statistically separated into 5, 7 and 10 clusters and tested, and the number of clusters was determined. According to the results, the most significant clustering was obtained by 7 clusters. Analysis results were also supported by Dendrogram and Agglomerative Table. According to Quadrature Euclidean and Pearson Proximity Matrix criteria, which were used as distance in the analysis, the provinces most similar to each other in Turkey based on agricultural indicators were Rize and Yalova, while the least similar provinces were Konya and Adana. The clusters of provinces that were similar to each other in terms of agricultural indicators based on 7 cluster analysis were: Adana, Ankara, Çorum, Diyarbakır, Edirne, Mardin, Şanlıurfa and Tekirdağ in Cluster 1; Eskişehir and Yozgat in Cluster 3; Balıkesir, İzmir and Van in Cluster 4; Afyonkarahisar, Aksaray, Karaman, Kayseri, Sivas and Tokat in Cluster 5; Ağrı, Aydın, Bursa, Çanakkale, Denizli, Erzurum, Manisa, Muğla, Muş, Sakarya and Samsun in Cluster 6; Konya in Cluster 7; and the remaining provinces in Cluster 2. By means of clustering, variables causing the clustering of provinces and showing a homogeneous structure, and different agricultural regions formed by the provinces were identified.</i></p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548650</p>	

1. GİRİŞ

Türkiye ve dünya nüfusunun artmasıyla insanların bitkisel ve hayvansal ürün ihtiyacı artmaktadır. Gelişmiş ülkelerde sanayileşme büyümede önemli rol oynar. Gelişmemiş ülkelerde ise, tarım ve hayvancılık birincil sektör olarak kalmıştır. Aslında sanayileşme bir bütün olarak irdelendiğinde tarım ve hayvancılıkta modernizasyona gidilmesi, geleneksel yöntemlerden kaçınılmasıyla gerçekleşir. Modernizasyonun sayesinde alınan verim yükselir, ülke geliri artar (Turan ve ark., 2017).

Dünya nüfustaki artış sonucu tüketim sürekli artmaktadır. Bu durum tarım alanlarının giderek daralmasına ve küresel iklimdeki bozulmalara neden olmuştur. Dolayısıyla üretimin azalması tarım sektörünü insanlığın geleceği için en stratejik sektör haline gelmiştir. Dünya ekonomisindeki en önemli sektörlerden birisi olan tarım sektörü özelliği gereği "üstü açık bir fabrika" olarak tanımlanır. Çünkü bu sektör diğer sektörlerle oranla sosyal, ekonomik, siyasi ve doğal risklerden daha fazla etkilenir (Yılıgör ve diğ., 2013).

Tarım sektörü, sürekli kontrol altında tutulması gereken ve planlı üretim yapılması gereken bir sektör olduğundan diğer sektörlerden farklıdır. Dış etkenlerden çok kolay etkilenebilen ve verimliliğini oldukça değiştiren birçok değişken faktörü bir arada bulunmaktadır. Türkiye için tarım sektörü özel önem arz eden bir sektördür. Bunun nedeni ise insanların besin kaynağını sağlaması ve milli gelire yaptığı katkı yanında önemli ölçüde istihdam sağlayan bir sektör oluşudur (Yılıgör ve diğ., 2013).

Türkiye'de bitkisel üretim olarak tahıllar başta olmak üzere, baklagiller, şekerpancarı ve patates gibi ürünler üretilmektedir. Hayvansal üretim olarak da et, süt, yumurta ve bal üretimi gibi çeşitli ürünler mevcuttur.

Türkiye süt üretiminde dünyada önde gelen ülkelerden biridir. 2016 yılı FAO (Uluslararası Gıda ve Tarım Örgütü) verilerine göre Türkiye, dünyada, inek sütü üretiminde 9. sırada, manda sütü üretiminde 10. sırada, koyun sütü üretiminde 2. sırada ve keçi sütü üretiminde 11. sırada yer almaktadır. Bu bilgiler Türkiye'nin süt üretiminde dünya üzerinde

önemli konumda olması nedeniyle süt ve süt ürünlerine uygulanan politikalar çok önemli olmaktadır.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) 2017 yılı verilerine göre, Türkiye'de inek sütü üretim miktarı (ton) en yüksek olan iller sırasıyla Konya (971396 ton), İzmir (877497 ton) ve Erzurum (729638 ton) olurken, en düşük iller ise sırasıyla Yalova (10372 ton), Kilis (13596 ton) ve Siirt (21322 ton) olmuştur.

Manda sütü üretim miktarı (ton) en yüksek olan iller sırasıyla Samsun (8782 ton), Diyarbakır (6619 ton) ve İstanbul (5823 ton) iken, Burdur, Muğla, Uşak, Malatya, Adıyaman, Mardin, Karaman, Nevşehir, Tunceli, Rize, Siirt ve Yalova illerinde hiç üretim olmamıştır. Koyun sütü üretim miktarı (ton) en yüksek olan iller sırasıyla Van (93411 ton), Konya (76859 ton) ve Şanlıurfa (65062 ton) iken, en düşük iller ise sırasıyla Bartın (110 ton), Rize (125 ton) ve Karabük (456 ton) olmuştur. Keçi sütü üretim miktarı (ton) en yüksek olan iller sırasıyla Mersin (39737 ton), Antalya (37495 ton) ve Siirt (24571 ton) olurken, en düşük iller ise sırasıyla Bartın ve Düzce (26 ton) ve Ordu (87 ton) olmuştur. Bal üretim miktarı (ton) en yüksek olan iller sırasıyla Ordu, Muğla ve Adana, patates üretimi en fazla Niğde, Konya ve Afyonkarahisar, saman ve ot üretimi en fazla İzmir, Konya ve Van, şekerpancarı üretimi en fazla Konya, Yozgat ve Eskişehir'de olmuştur. Tahıllar en fazla Konya, Ankara ve Adana ve yağlı tohumlar ise en fazla Şanlıurfa, Adana ve Tekirdağ'da üretilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki illerin bitkisel ve hayvanlar üretim değerlerine göre sınıflandırılmasıdır. Bu nedenle kümeleme analizi kullanılarak illerin tarım ve hayvancılık yönünden hangi konumda oldukları belirlenmiştir.

2. MATERİYAL VE METOT

2.1. Materyal

Araştırmanın materyalini, TÜİK'in Hayvansal Üretim İstatistiklerine ait veriler oluşturmuştur. Bu çalışmada kullanılan Türkiye'de 81 ile ait 2017 yılı tarım ve hayvancılık değişkenleri aşağıdaki gibidir:

x_1 : İnek sütü üretimi (ton), x_2 : Manda sütü üretimi (ton), x_3 : Koyun sütü üretimi (ton), x_4 : Keçi sütü üretimi (ton), x_5 : Bal üretimi (ton), x_6 : Parfüm eczacılık, x_7 : Patates ve baklagil üretim (ton), x_8 : Saman ot miktarı (ton), x_9 : Şekerpancarı üretim (ton), x_{10} : Tahıllar (ton), x_{11} : Yağlı tohumlar (ton).

2.2. Metot

İllerin tarım göstergelerine göre sınıflandırılması işlemi, çok değişkenli istatistik yöntemlerinden biri olan kümeleme analizi ile yapılmıştır.

Kümeleme analizi önceden belirlenen seçim kriterlerine göre birbirine çok benzeyen birimleri aynı küme içinde toplar. Her küme kendi içinde homojenken, kümeler arasında heterojenlik vardır (Kalaycı, 2005). Oluşturulan kümeler çok boyutlu uzayda gösterildiğinde, eğer kümeleme başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiş ise, aynı küme içinde yer alan birimler birbirine daha yakın çıkacaktır. Farklı kümelerdeki birimler ise, birbirinden uzak çıkacaktır (Turanlı ve ark., 2006). Kümeleme analizinde, diğer yöntemlerde uygulanan normallik, doğrusallık ve eş varyansa sahip olma gibi varsayımlar fazla dikkate alınmamaktadır. Ancak kümeleme analizinde örneklemin popülasyonu temsil gücü ve çoklu doğrusal bağlantı dikkate alınması gereken önemli konulardır. Araştırmada mevcut örneklemin popülasyonu yeterli düzeyde temsil etmelidir (Grimm ve Yarnold, 2000). Kümeleme analizinde farklı uzaklık kriterleri vardır.

2.3. Uzaklık kriterleri

2.3.1. Öklid uzaklığı

Öklid uzaklığı çok boyutlu uzayda geometrik uzaklıktır ve

$$d_{ij} = \sqrt{\sum_{k=1}^p (x_{ik} - x_{jk})^2} \quad (1)$$

şeklinde hesaplanır (Tatlıdil, 2002), burada; d_{ij} ; i. ve j. birimin birbirine olan uzaklığı

x_{ik} ; i. birimin k. değişken değeri, x_{jk} ; birimin k. değişken değeri, $i=1, \dots, n$; $j=1, \dots, n$ ve $k=1, \dots, p$ 'dir. n birim ve p değişken sayısıdır.

2.3.2. Minkowski uzaklığı

Minkowski uzaklık ölçüsü genelleştirilmiş metrik uzaklık olup

$$d_{ij} = \left[\sum_{k=1}^p |x_{ik} - x_{jk}|^q \right]^{1/q} \quad (2)$$

şeklinde dir. Minkowski uzaklık ölçüsünde $q=1$ ise city blok (şehir blokları) uzaklığı, $q=2$ ise öklid uzaklık ölçüsü elde edilir (Kardi, 2015).

2.3.3. Mahalanobis uzaklığı

p değişkenli bir analizde i ve k gözlemleri arasındaki Mahalanobis uzaklık ölçüsü

$$Md_{ij} = (x_{ik} - x_{jk})' \sum^{-1} (x_{ik} - x_{jk}) \quad (3)$$

olup, burada, t matrisin transpozunu, \sum simgesi $p \times p$ tipinde tekil olmayan kovaryans matrisini göstermektedir (Lanclan, 1999).

2.4. Kümeleme analizi yöntemleri

En çok kullanılan kümeleme algoritmaları hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan kümeleme adı altında iki kategoride toplanmaktadır (Blashfield ve Aldenferder, 1978).

2.4.1. Hiyerarşik kümeleme yöntemleri

Gruplayıcı ve bölücü olmak üzere iki hiyerarşik yöntem mevcuttur (Hubert, 1974). Gruplayıcı hiyerarşik yöntemde her birim veya her gözlem başlangıçta bir küme olarak kabul edilir. Daha sonra en yakın iki küme (veya gözlem) yeni bir kümede toplanarak birleştirilir. Böylece her adımda küme sayısı bir azaltılır. Bu süreç dendogram veya ağaç grafiği olarak gösterilebilir.

Bölücü hiyerarşik yöntemi ise tüm gözlemlerden oluşan büyük bir küme ile ise başlanır. Benzer olmayan gözlemler ayıklanarak daha küçük kümeler oluşturulur. Her gözlem tek başına küme oluşturana kadar işleme devam edilir (Everitt ve diğ., 2001).

2.4.1.1. Tek Bağlantı yöntemi

Tek bağlantı tekniği, uzaklıklar matrisini kullanarak birbirine en yakın (uzaklık değerleri en küçük) birey ya da nesnelere birleştirmeye dayanmaktadır (Johnson ve Wichern, 1992). Bu teknikte önce birbirine en yakın iki birim (gözlem) bir kümeye yerleştirilir. Daha sonra diğer en yakın uzaklık tespit edilerek ilk oluşturulan kümeye bu gözlem eklenir veya iki gözlemden oluşan yeni bir küme oluşturulur. İşlem tüm gözlemlerin bir kümeye yerleştirilmesine kadar devam eder.

Bu teknikte eğer i ve j'inci birimler birleştirilmiş ise birleştirilen kümenin k'inci küme ile ilişkisi uzaklık ölçütü olarak,

$$d_{k(i,j)} = \min(d_{ki}, d_{kj}) \quad (4)$$

şeklinde ifade edilir. Burada; $d_{k(i,j)}$; k.kümenin daha önce oluşan i. ve j. kümelerle olan uzaklığını, d_{kj} ; k'inci kümenin j'inci kümeye olan uzaklığını, d_{ki} ; k'inci kümenin i'nci kümeye olan uzaklığını gösterir.

2.4.1.2. Tam Bağlantı tekniği

Bu yöntem, en uzak komşuluk olarak da bilinmektedir. Tek bağlantı tekniğine çok benzemekle birlikte bu teknikteki tek farklılık her kümedeki eleman çiftleri arasındaki uzaklığın maksimum olanının ele alınmasıdır (Gren, 1989). Bu teknikteki uzaklıklar,

$$d_{k(i,j)} = \max(d_{ki}, d_{kj}) \quad (5)$$

şeklinde gösterilir.

2.4.1.3. Ward tekniği

Ward tekniğinde bir kümenin ortasına düşen gözlemin, aynı kümenin içinde bulunan gözlemlerden ortalama uzaklığı esas alınarak toplam sapma karelerinden yararlanır (Sharma ve Wadhawan, 2009).

Ward's tekniğinde amaç, kümeler içindeki varyansı minimum yapmaktır. Bu amaçla hata kareler toplamına ait formülden yararlanır:

$$ESS = \sum_{i=1}^n x_i^2 - \frac{\left(\sum_{i=1}^n x_i \right)^2}{n} \quad (6)$$

Burada x_i ; i inci gözlemin skorudur ve n veri sayısıdır (Aldenderfer ve Blashfield, 1984).

Kümeleme işleminin ilk adımında her birimin kendisi bir küme oluşturduğundan, ESS sıfır olmaktadır. Teknik, ESS'de minimum artışta sonuçlanan grupların elde edilmesi ile devam etmektedir.

2.4.2. Hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemleri

Hiyerarşik olmayan kümeleme tekniklerde küme sayısı hakkında ön bilgiler vardır veya araştırmacı anlamlı olacak şekilde bir küme sayısına karar verir. Hiyerarşik olmayan teknikler, hiyerarşik tekniklere göre daha büyük veri setine uygulanır.

Hiyerarşik olmayan teknikler ya gruplardaki birimlerin ilk parçalarından ya da kümelerin çekirdeklerinden oluşan çekirdek noktaların ilk setiyle işe başlar. İlk gruplaşmalar için iyi seçim serbesttir. Başlangıç yollardan biri birimler arasındaki çekirdek noktaların rasgele seçilmesi veya ilk gruplardaki birimlerin rasgele parçalanmasıdır (Johnson ve Wichern, 1992).

En yaygın kullanılan hiyerarşik olmayan tekniklerden biri K-ortalama tekniğidir.

2.4.2.1. K- Ortalama tekniği

Bu yöntemde küme sayısı, en az 2 ve en fazla gözlem sayısına eşit ya da daha az olacak şekilde belirlenir. K-ortalama yönteminin amacı, gözlemleri, sayısı araştırmacı tarafından belirlenen kümelere sınıflamaktır. Sonuçta, k-ortalama yöntemi algoritmaları yöntemiyle

gözlemler, kümeler arasındaki değişkenlik en büyük, kümeler içi değişkenlik en küçük olacak şekilde farklı kümelere yerleştirilir (Alpar 2011).

2.5. Küme sayısının belirlenmesi

Kümeleme analizi sonucundaki küme sayısı 1 ile n arasında değişebilir ve kümeler içindeki gözlemler uzaklık matrisine, kümeleme yöntemine göre değişmektedir (Alpar, 2011).

Küme sayısının belirlenmesiyle ilgili olarak önerilen yaklaşımlardan en yaygını

$$k = (n/2)^{1/2} \quad (7)$$

şeklinde hesaplanır. Burada k küme sayısını, n ise birim sayısını ifade eder. Küçük örneklem için kullanılan bu yöntem örneklem büyüklüğünün büyük olması durumunda iyi sonuçlar vermemektedir (Tatlıdil, 2002).

Marriot tarafından önerilen diğer bir yöntemde ise W grup içi kareler toplamı matrisi olmak üzere küme sayısı,

$$M = k^2 |W| \quad (8)$$

şeklinde hesaplanır (Marriot, 1971). Burada

$$W = \sum_{j=1}^k \sum_{i=1}^{n_j} (X_{ij} - \bar{X}_j)(X_{ij} - \bar{X}_j)' \quad (9)$$

n_j : j. kümedeki birim sayısı, k: küme sayısı, X_{ij} : j. kümedeki i. birim değerleri, \bar{X}_j : j. kümenin örneklem ortalama vektörüdür. M değerini minimum yapan k değeri uygun küme sayısı olarak alınır.

Araştırmada 81 il 2017 yılına ait tarım göstergelerine göre sınıflandırılmış ve illerin tarım ve hayvancılık verilerine göre gelişmişliği incelenmiştir. İllerin hayvancılık verilerine göre sınıflandırılması kümeleme teknikleri ile yapılmıştır. Gerekli analizler SPSS 23.0 paket programı ile yapılmıştır.

3. BULGULAR

Bu çalışmadaki uzaklık matrisinin belirlenmesinde kareli öklit uzaklığı (squared eucliden distance), illerin kümelendirilmesinde ise, hiyerarşik kümeleme tekniklerinden tek bağlantı tekniği (single linkage method-nearest neighbour method) ile Ward tekniği ve hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemlerinden de K-ortalama tekniği kullanılmıştır. Ayrıca K-ortalama tekniğinde, çeşitli küme sayılarında değişkenlerin önem düzeyleri varyans analizi ile incelenmiştir.

3.1. Hiyerarşik kümeleme yöntemine göre illerin sınıflandırılması

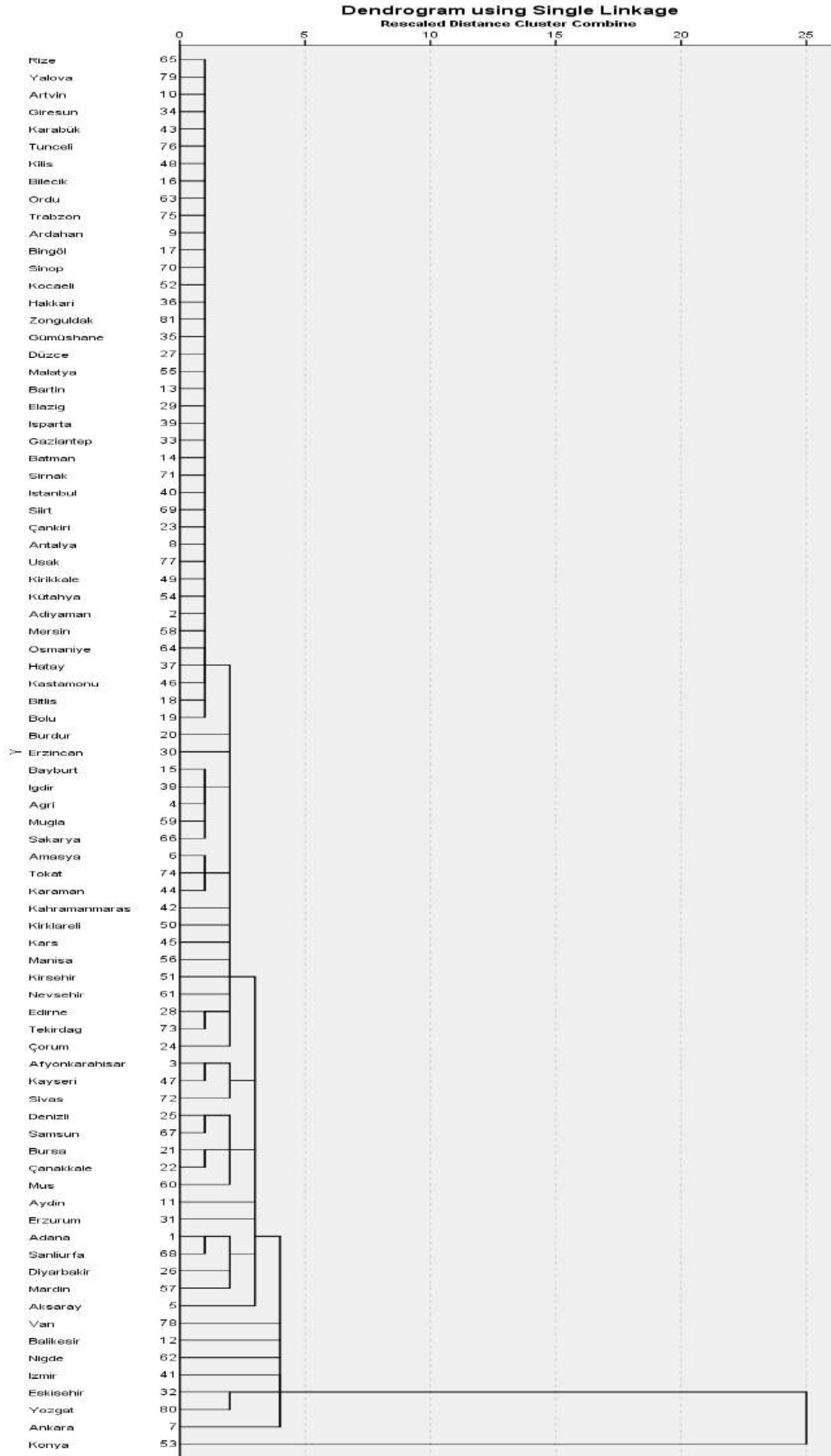
Şekil 1'de gösterilen Dendogram grafiğine göre Tablo 1'deki sonuçlara ulaşılmış ve iller 7 kümede incelenmiştir. Bu sonuçlara göre Konya ilinin ayrı bir küme oluşturduğu ve Ward tekniğine göre bu ilin genelde diğer illerden tarım açısından farklı olduğu görülmektedir. Adana, Ankara ve Şanlıurfa illeri başta olmak üzere Çorum, Diyarbakır, Edirne, Mardin ve Tekirdağ illeri bir kümede toplanmışlardır. Eskişehir ve Yozgat illeri aynı kümede, İzmir başta olmak üzere Balıkesir ve Van aynı kümede, Afyonkarahisar, Aksaray, Karaman, Kayseri, Sivas ve Tokat illeri bir diğer aynı kümede, Ağrı, Aydın, Bursa, Çanakkale, Denizli, Erzurum,

Manisa, Muğla, Muş, Sakarya ve Samsun illeri bir başka aynı kümede, Konya tek başına ayrı bir kümede yer alırken, geriye kalan diğer iller ise başka bir kümede yer almışlardır.

Aglomeratif tablosunda tarım göstergeleri değişkenlerin sahip olduğu katsayıya göre, birbirine en çok benzeyen iller eşleşmiştir (Tablo 2). Bu yöntemde küme, her bir ili gruplandırarak işleme başlar ve gruplar hiyerarşik olarak büyük bir küme oluşturuncaya kadar devam eder. İşlemin başında gözlem sayısından 1 eksik sayıda küme vardır. Sonra birinci basamakta birbirine en çok benzeyen iller bir küme oluştururken, ardından buna yeni bir il veya yeni bir küme eklenir ve böylece üçüncü bir küme oluşmuş olur. Küme bir kez oluştuktan sonra tekrar ayrılmaz ve diğer kümelerle birleşir. Bu nedenle aglomeratif hiyerarşik küme sisteminde gruplar bölünüp yenilerinin oluşması hiçbir zaman gerçekleşmez. Kısaca katsayılar dikkate alınarak birbirlerine en çok benzeyen iller ilk basamaklarda yer alırken, birbirlerine daha az benzeyen iller ise daha sonraki basamaklarda yer almaktadırlar.

Bu yöntemin sonuçlarına göre birbirine en çok benzeyen iller ilk basamakta Rize ile Yalova (15699) iken, bunu sırasıyla Karabük-Tunceli (19509) ve Ordu-Trabzon (34007) il grupları takip etmiştir. Birbirine en az benzeyen iller 80. basamakta bulunan Adana ile Konya (5506917) illeridir.

Şekil 1. İllerin tarım göstergelerine göre ağaç grafiği (Dendrogram)

Tablo 1. İllerin kümelere göre sınıflandırılması

Küme	İller
1	Adana, Ankara, Çorum, Diyarbakır, Edirne, Mardin, Şanlıurfa, Tekirdağ
2	Adıyaman, Amasya, Antalya, Ardahan, Artvin, Bartın, Batman, Bayburt, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Bolu, Burdur, Çankırı, Düzce, Elazığ, Erzincan, Gaziantep, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Hatay, Iğdır, Isparta, İstanbul, Kahramanmaraş, Karabük, Kars, Kastamonu, Kilis, Kırıkkale, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Kütahya, Malatya, Mersin, Nevşehir, Niğde, Ordu, Osmaniye, Rize, Siirt, Sinop, Şırnak, Trabzon, Tunceli, Uşak, Yalova, Zonguldak
3	Eskişehir, Yozgat
4	Balıkesir, İzmir, Van
5	Afyonkarahisar, Aksaray, Karaman, Kayseri, Sivas, Tokat
6	Ağrı, Aydın, Bursa, Çanakkale, Denizli, Erzurum, Manisa, Muğla, Muş, Sakarya, Samsun
7	Konya

Tablo 2. Aglomeratif tablo

Sıra	Küme 1	Küme 2	Katsayı	Sıra	Küme 1	Küme 2	Katsayı
1	Rize	Yalova	15699	41	Amasya	Tokat	180207
2	Karabük	Tunceli	19509	42	Adana	Şanlıurfa	191534
3	Ordu	Trabzon	34007	43	Denizli	Samsun	192934
4	Artvin	Giresun	34106	44	Bursa	Çanakkale	198125
5	Karabük	Kilis	37871	45	Bitlis	Bolu	200812
6	Bilecik	Karabük	49960	46	Amasya	Karaman	211329
7	Hakkari	Zonguldak	53370	47	Adıyaman	Bitlis	212125
8	Artvin	Rize	56157	48	Ağrı	Bayburt	218957
9	Artvin	Bilecik	56741	49	Afyonkarahisar	Kayseri	228107
10	Bingöl	Sinop	64066	50	Amasya	Kahramanmaraş	249216
11	Bingöl	Kocaeli	64511	51	Adıyaman	Burdur	266256
12	Gümüşhane	Hakkari	65597	52	Bursa	Denizli	272167
13	Düzce	Gümüşhane	68182	53	Kırşehir	Nevşehir	274052
14	Ardahan	Ordu	73626	54	Adıyaman	Erzincan	295739
15	Ardahan	Artvin	73648	55	Adıyaman	Afyonkarahisar	307336
16	Bayburt	Iğdır	75050	56	Bursa	Muş	317088
17	Bingöl	Düzce	77169	57	Adıyaman	Amasya	318683
18	Ardahan	Bingöl	78474	58	Çorum	Edirne	326151
19	Elazığ	Isparta	80227	59	Adıyaman	Kırklareli	329473
20	Elazığ	Gaziantep	80970	60	Adıyaman	Kars	338021
21	Batman	Şırnak	85053	61	Afyonkarahisar	Sivas	353850
22	Batman	İstanbul	86802	62	Adıyaman	Manisa	371588
23	Antalya	Uşak	86840	63	Adıyaman	Kırşehir	377616
24	Ardahan	Malatya	90976	64	Adıyaman	Çorum	383778
25	Batman	Siirt	96040	65	Eskişehir	Yozgat	415552
26	Ardahan	Bartın	96426	66	Diyarbakır	Mardin	446811
27	Adıyaman	Mersin	96515	67	Adana	Diyarbakır	453886
28	Ardahan	Elazığ	99185	68	Adıyaman	Afyonkarahisar	455492
29	Adıyaman	Osmaniye	100726	69	Aydın	Bursa	455924
30	Ardahan	Batman	101048	70	Aydın	Erzurum	470931
31	Ardahan	Çankırı	106414	71	Adıyaman	Aydın	488984
32	Antalya	Ardahan	114704	72	Adana	Adıyaman	527028
33	Antalya	Kırıkkale	132893	73	Adana	Aksaray	665199
34	Edirne	Tekirdağ	135375	74	Adana	Van	695409
35	Antalya	Kütahya	139818	75	Adana	Balıkesir	710705
36	Adıyaman	Hatay	142655	76	Adana	Niğde	745255
37	Ağrı	Muğla	145046	77	Adana	İzmir	765311
38	Ağrı	Sakarya	147131	78	Adana	Eskişehir	774363
39	Adıyaman	Antalya	162597	79	Adana	Ankara	788235
40	Adıyaman	Kastamonu	165706	80	Adana	Konya	5506917

Tarım verileri bakımından en iyi ve en kötü durumda olan kümeleri belirlemek mümkündür. Bu kümelerin belirlenmesiyle o kümeye ait iller saptanmış olur. Burada 7 küme

için son küme merkezleri (final cluster centers) tabloları oluşturulmuştur (Tablo 3). Bu tablolar çalışmada 11 tarım değişkeninin 7 kümedeki ortalamalarını verir.

Tablo 3. (7) kümeli sınıflandırma için son küme merkezleri (final cluster centers)

Değişken	Küme						
	1	2	3	4	5	6	7
İnek sütü	236551	129594	200808	568312	297141	323031	971396
Manda sütü	1138	494	689	795	1806	1320	173
Koyun sütü	23435	8526	12309	46675	17665	18105	76859
Keçi sütü	9153	5353	2611	9866	3879	6305	11069
Bal	1928	953	190	2752	881	2528	910
Parfüm ve eczacılık	1409	727	3516	188	5046	841	8589
Patates ve baklagil	79027	48138	55822	133918	231607	21152	656740
Saman ve ot	310529	215612	342541	2835924	918066	1349597	2854259
Şekerpancarı	125322	73246	1663330	21911	837655	76771	5665228
Tahıllar	1390437	199082	877253	352563	633821	369008	3529383
Yağlı tohumlar	227992	14051	21787	39339	22847	39147	224881

Tablo 3'te elde edilen bulgulara göre, inek sütü üretim miktarı (ton) bakımından en iyi durumda Konya ilinin bulunduğu 7 numaralı kümedir. En kötü durumdaki küme ise 2 numaralı kümedir. Bu kümenin içindeki iller Tablo 1'de sunulan 50 tane ildir.

Manda sütü üretim miktarı (ton) bakımından en iyi durumda 5 numaralı küme yani Afyonkarahisar, Aksaray, Karaman, Kayseri, Sivas, Tokat illerinin bulunduğu kümedir. En kötü durumdaki küme ise 7 numaralı kümeye ait olan Konya ildir.

Koyun sütü üretim miktarı (ton) bakımından en iyi durumda Konya'nın bulunduğu 7 numaralı küme, en kötü durumda ise 2 numaralı kümedir.

Keçi sütü üretim miktarı (ton) bakımından en iyi durumda Konya'nın bulunduğu 7 numaralı küme, en kötü durumda ise 3 numaralı kümede bulunan Eskişehir ve Yozgat illeridir.

Bal üretim miktarı (ton) bakımından en iyi durumda 6 numaralı küme (Ağrı, Aydın, Bursa, Çanakkale, Denizli, Erzurum, Manisa, Muğla, Muş, Sakarya ve Samsun illeri), en kötü durumda ise 3 numaralı kümede bulunan Eskişehir ve Yozgat illeridir.

Parfüm ve eczacılık ürünleri bakımından en iyi durumda 7 numaralı küme (Konya), en kötü durumda ise 4 numaralı kümedir (İzmir, Balıkesir ve Van illeri).

Patates ve baklagil üretimi açısından en iyi durumda 7 numaralı küme (Konya), en kötü durumda ise 6 numaralı kümedir. Bu kümede Ağrı, Aydın, Bursa, Çanakkale, Denizli, Erzurum, Manisa, Muğla, Muş, Sakarya ve Samsun illeri toplanmışlardır.

Saman ve ot miktarı yönünden en iyi durumda 7 numaralı küme (Konya) olup, bunu 4 numaralı küme yani İzmir, Balıkesir ve Van illeri takip etmektedir. En kötü durumda ise 2'nci kümede toplanan illerdir.

Şekerpancarı üretimi açısından en iyi durumda 7 numaralı küme (Konya), en kötü durumda ise 4 numaralı kümedir. Yani İzmir, Balıkesir ve Van illeridir.

Tahıl üretimi bakımından en iyi durumda 7 numaralı küme (Konya), en kötü durumda ise 2 numaralı kümedir.

Yağlı tohum üretim miktarı bakımından en iyi durumdaki kümeler sırasıyla 1'nci (Adana, Ankara, Çorum, Diyarbakır, Edirne, Mardin, Şanlıurfa ve Tekirdağ) ve 7'nci (Konya) kümeler, en kötü durumda ise 2 numaralı kümedir.

4. SONUÇ

Bu çalışmada, Türkiye'de iller tarım değişkenleri bakımından hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemi ile araştırılmıştır. Kümelerin oluşturulmasında tek bağlantı yöntemi kullanılmıştır.

İnek sütü, koyun sütü, keçi sütü, parfüm ve eczacılık ürünleri, patates ve baklagil, saman ve ot, şekerpancarı, tahıl üretimi bakımından Konya en iyi durumda görülmektedir. Bu ürünlerin üretiminde Konya'nın diğer illere göre daha elverişli olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuç Konya'nın Türkiye tarımı açısından son derece önemli bir konumda olduğunu göstermektedir.

İkinci kümeye ait iller inek sütü, koyun sütü, saman ve ot üretim miktarı, tahıl ve yağlı tohumlar bakımından en kötü durumda görülmektedir. Dolayısıyla bu iller söz konusu ürünlerin üretilmesinde daha az elverişli durumdadır.

KAYNAKLAR

- ALPAR, R. 2011. Uygulamalı çok değişkenli istatistiksel yöntemler. Detay Yayıncılık, Ankara, s853.
- ALDENDERFER, M. S. R. K. BLASHFIELD. 1984. Cluster analysis, Beverly hills: Sage. Publications, 43. ss.
- BLASHFIELD, R. K., ALDENFERDER, M. S. 1978. The Literature on Cluster analysis, Multivariate Behavioral Research,13:271-295.
- EVERİTT, B., LANDAU, S., LEESE, M. 2001. Cluster analysis, Oxford University Pres, London.
- FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations), 2016. FAOSTAT Livestock Primary, Production Quantity. <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QL>
- HUBERT, L. 1974. Approximate evaluation techniques for the single-link and complete-link hierarchical clustering procedures. Journal of the American Statistical Association, 69:698-704.
- GRIMM, L. G., YARNOLD, P. R. 2000. Reading and Understanding More Multivariate Statistics, American Psychological Assoc., Washington, DC, ISBN 1-55798-698-3, s.173-174.
- JOHNSON, A. R., WİCHERN, D. W. 1992. Applied multivariate statistical analysis. Prentice-hall international editions. New Jersey, 573-590. ss.
- KALAYCI, Ş. 2008. SPSS Uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri. Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti. 3. Baskı, ISBN 975-9091-14-3, s.350-369.
- KARDI, T. 2015. Similarity Measurement. <http://people.revoledu.com/karditutorial/Similarity>.
- LANCLAN, G. J. 1999. Mahalanobis Distance. Resonance, June 1999, 20-26.
- MARRİOT, F. H. C. 1971. Practical problems in a method of cluster analysis, Biometrics, 27. 501-514. ss.
- SHARMA, M., WADHAWAN, P. 2009. A Cluster analysis study of small and medium enterprises, IUP Journal of Management Research, 8(10):7-23.
- TATLİDİL, H. 2002. Uygulamalı çok değişkenli analiz, H.Ü. Fen Fakültesi İstatistik Bölümü, Ankara, 329-332. ss.
- TURAN, Z., ŞANVER, D., Öztürk, K. 2017. Türkiye'de hayvancılık sektöründen süt inekçiliğinin önemi ve yurt içi hasılaya katkısı ve de dış ülkelerle karşılaştırılması. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(3):60- 74.
- TURANLI, M., ÖZDEN, Ü. H., TÜREDİ, S. 2006. Avrupa Birliği'ne aday ve üye ülkelerin ekonomik benzerliklerinin kümeleme analiziyle incelenmesi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(9):95-108.
- TÜİK, 2017. Bölgesel İstatistikler. Tarımsal Üretim Değeri. <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=ac kapa&menuNo=191&altMenuGoster=1&secilenDegiskenListesi=#>
- YILGÖR, M., SEYHAN, M., SEVİM, Z. 2013. Türkiye'de tahıl üretimi. Bandırma Ticaret Borsası, Bandırma.

TÜKETİCİ FİYAT İNDEKSİNİ ETKİLEYEN BİTKİSEL VE HAYVANSAL ÜRETİM DEĞERLERİNİN ÇOK DEĞİŞKENLİ UYARLANABİLİR REGRESYON UZANIMLARI İLE İNCELENMESİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ*

INVESTIGATION OF PLANT AND ANIMAL PRODUCTION VALUES AFFECTING CONSUMER PRICE INDEX BY MULTIVARIATE ADAPTIVE REGRESSION SPLINE: TURKEY CASE

Şenol ÇELİK

Bingöl University, Faculty of Agriculture,
Dept. of Animal Science, Bingöl-TURKEY
E-mail: senolcelik@bingol.edu.tr

Turgay ŞENGÜL

Bingöl University, Faculty of Agriculture,
Dept. of Animal Science, Bingöl-TURKEY

A. Yusuf ŞENGÜL

Bingöl University, Faculty of Agriculture,
Dept. of Animal Science, Bingöl-TURKEY

Hakan İNCİ

Bingöl University, Faculty of Agriculture,
Dept. of Animal Science, Bingöl-TURKEY

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: MARS, Genel çapraz geçerlilik, TÜFE, bitkisel ve hayvansal üretim.</p>	<p>Bu çalışmada, Türkiye'de tüketici fiyat indeksini (TÜFE) etkileyen bitkisel ve hayvansal üretim değerlerinin etkisinin MARS algoritması kullanılarak nasıl sonuçlanacağı ve nasıl yorumlanacağı incelenmiştir. TÜFE'yi tahmin etmek amacıyla Türkiye'de 81 ile ait bitkisel üretim değeri (1000 TL), hayvansal üretim değeri (1000 TL), canlı hayvanlar değeri (1000 TL), kişi başına bitkisel üretim değeri (TL), kişi başına hayvansal üretim değeri (TL), kişi başına canlı hayvanlar değeri (TL) değişkenleri kullanılmıştır. Uyum kriterleri sırasıyla korelasyon katsayısı $r=0.975$, $R^2=0.95$, Adj. $R^2=0.867$, $GCV=0.0187$, $RSS=1.513$, $RMSE=0.137$, $SDratio=0.224$, $MAPE=1.228$, $MAD=0.11$, $AIC=-222$ ve $AICc=-52$ olarak tahmin edilmiştir. TÜFE'yi arttırıcı yönde etkileyen en önemli değişkenler sırasıyla kişi başına düşen bitkisel üretim değeri (KBBUD)<3268 lira, kişi başına bitkisel üretim değeri (KBBUD)>1887 lira ve kişi başına canlı hayvan değeri (KBCHD) > 1766 lira olan temel fonksiyonlardır. TÜFE'yi düşürücü yönde etkileyen en önemli değişkenler sırasıyla; kişi başına düşen bitkisel üretim değeri (KBBUD)>3268 lira, kişi başına canlı hayvan değeri (KBCHD)>1143 lira ve kişi başına canlı hayvan değeri (KBCHD)>1972 lira olan temel fonksiyonlardır. Bu sonuçlara göre, etkileşimli değişkenlerin de kullanıldığı MARS modelinin bitkisel ve hayvansal üretim değerlerinin diğer faktörlere olan etkisini belirlemede önemli bir tahmin modeli olduğu görülmüştür.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548651</p>	

*Bu çalışma 18-20 Ekim 2018 tarihlerinde Üsküp/Makedonya'da düzenlenen " II. Rating Academy Kongresi: Uluslararası Yaratıcı ve İnovatif Yaklaşımlar " konulu kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: MARS, General cross validation, CPI, plant and animal production.</p> <p>DOI: 10.26809/joa.2018548651</p>	<p><i>In this study, the outcomes and interpretation of plant and animal production values affecting the consumer price index in Turkey (CPI) were investigated using MARS algorithm. In order to estimate CPI, plant production value (1000 TL), animal production value (1000 TL), livestock value (1000 TL), plant production per capita (TL), animal production per capita (TL), livestock value per capita (TL) variables for 81 provinces in Turkey were used. The compliance criteria were: correlation coefficient $r = 0.975$, $R^2 = 0.95$, Adj. $R^2 = 0.867$, $GCV = 0.0187$, $RSS = 1.513$, $RMSE = 0.137$, $SDratio = 0.224$, $MAPE = 1.228$, $MAD = 0.11$, $AIC = -222$ and $AICc = -52$. The most significant variables affecting CPI in the increasing direction are basic functions where per capita plant production value (PCPPV) is < 3268 liras, per capita plant production value (PCPPV) is > 1887 liras and per capita livestock value (PCLSV) is > 1766 liras. The most significant variables affecting CPI in the negative direction are basic functions where per capita plant production value (PCPPV) is > 3268 liras, per capita livestock value (PCLSV) is > 1143 liras, and per capita livestock value (PCLSV) is > 1972 liras, respectively. According to these results, it was found that MARS model where interactive variables are also used is an important predictive model for determining the effect of plant and animal production values on other factors.</i></p>

1. GİRİŞ

Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE), gıda, ulaşım, konaklama, sağlık ve haberleşme gibi malları ve hizmetleri içeren bir tüketici sepetindeki fiyat değişimlerini ölçen endekstir. Önceden belirlenmiş ürün sepetindeki her bir ürün için fiyat değişiklikleri ve ortalamaları hesaplanır. TÜFE'deki değişiklikler, yaşama maliyetiyle ilişkili fiyat değişikliklerini değerlendirmek için kullanılır. TÜFE'nin **temel amacı**, tüketime konu olan önceden belirlenmiş mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki değişimi ölçümleyerek nihai hedef olan enflasyonu hesaplamaktır. Tüketici fiyatları endeksini hesaplamaya yönelik; yurtiçinde ikamet edenler, yabancı ziyaretçiler ve şirketlerin ülkede yaptığı tüm tüketim harcamalarını dikkate alınır (Ayvalı, 2017). TÜFE Ana Harcama grubu ağırlıkları; gıda ve alkolsüz içeceklerde %21.77, ulaşımda %16.31, konutta %14.85, lokanta ve otellerde %8.05, ev eşyasında %7.72, giyim ve ayakkabıda %7.33, alkollü içecekler ve tütünde %5.87, haberleşmede %4.12, eğlence ve kültürde %3.62, eğitimde %2.69, sağlıkta %2.63, diğer mal ve hizmetlerde ise %5.04 oranlarındadır (Ayvalı, 2017).

Türkiye'de bitkisel üretim değeri 2016 yılında 117.6 milyar lira iken, 2017 yılında bir önceki yıla göre %15 artarak 135.2 milyar liraya ulaşmıştır. Bu dönemde, tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin üretim değeri %19.6 artarak 55.5 milyar lira, sebze üretim değeri %6.7 artarak yaklaşık 33.8 milyar lira, meyveler, içecek ve baharat bitkileri üretim değeri de %16.1 artarak yaklaşık 45.9 milyar lira olmuştur (TÜİK, 2017a).

Türkiye'de hayvansal üretim değeri 2016 yılında 152.03 milyar lira iken, 2017 yılında bir önceki yıla göre %23.48 artarak 187.72 milyar liraya ulaşmıştır. **İnek sütü fiyatının bir önceki yıla göre %7, sığır eti fiyatının %9.6 arttığı 2017 yılında, canlı hayvan değeri 117.8 milyar TL oldu. Türkiye'nin toplam hayvansal üretim değeri ise bir önceki yıla göre %12.5 artarak 69.9 milyar TL oldu.** 2017 yılında bir önceki yıla kıyasla kültür sığır fiyatı %17.1 artarak 6046 TL ve yerli sığır fiyatı %20.4 artarak 3762 TL olarak gerçekleşti. Koyun ve keçi fiyatlarına bakıldığında, merinos koyun fiyatında %15.7, yerli koyun fiyatında %21.2 ve tiftik keçisi fiyatında %20.5 artış görüldü. Kümes hayvanlarından et tavuğu fiyatı %6.3

artarak 14.80 TL ve yumurta tavuğu fiyatı %13.1 artarak 17.47 TL olarak gerçekleşti (TÜİK, 2017b).

TÜİK 2016 yılı verilerine göre, Türkiye'de kişi başına düşen bitkisel üretim değeri (TL) en yüksek olan iller sırasıyla Karaman (8199 TL), Rize (4738 TL) ve Niğde (4402 TL) olurken, en düşük iller ise sırasıyla İstanbul (25 TL), Van (233 TL) ve Kocaeli (249 TL) olmuştur. Kişi başına düşen hayvansal üretim değeri (TL) en yüksek olan iller sırasıyla Ardahan (2901 TL), Kars (2701 TL) ve Burdur (1932 TL) iken, en düşük iller ise sırasıyla İstanbul (19 TL), Kocaeli (86 TL) ve Ankara (110 TL) olmuştur. Kişi başına canlı hayvanlar değeri (TL) en yüksek olan iller sırasıyla Ardahan (12081 TL), Kars (6667 TL) ve Burdur (5353 TL) iken, en düşük iller ise sırasıyla İstanbul (35 TL), Yalova (226 TL) ve Rize (312 TL) olmuştur.

Türkiye coğrafi açıdan hayvancılık için oldukça elverişlidir. Hayvancılığın GSYH'ye etkisi göz ardı edilemez derecededir. Ancak veriler incelendiğinde; büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısı yeterliyken, süt üretimi iç pazara yetecek düzeydedir. Süt ve süt ürünlerinde kayıt dışı ekonominin varlığı, tüketim alışkanlıklarında süt ve süt ürünlerinin ötelenmesi bu sektörde Türkiye dezavantajlı duruma düşmüştür. Üstelik et fiyatlarındaki artış yüzünden kesime giden hayvan sayısı da artmıştır. Besin olarak değeri yüksek olan süt ve süt ürünlerinin ötelenmesine rağmen fiyatındaki yükseliş devam etmiştir (Turan ve diğ., 2017).

Bu çalışmada, Çok Değişkenli Uyarlanabilir Regresyon Uzanımları (MARS) yöntemi kullanarak bitkisel ve hayvansal üretim değeri, canlı hayvanlar değeri, kişi başına canlı hayvanlar, bitkisel ve hayvansal üretim değerinin tüketici fiyat indeksine olan etkisinin araştırılması amaçlanmıştır.

2. MATERYAL VE METOT

Bu çalışmanın materyalini, Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) "Tarımsal Üretim Değeri" konusuna ait değişkenler oluşturmuştur. Bu değişkenler, bitkisel üretim değeri, hayvansal üretim değeri, canlı hayvanlar değeri, kişi başına bitkisel üretim değeri, kişi başına hayvansal üretim değeri ve kişi başına canlı hayvanlar değeri değişkenleridir. Bu değişkenler bağımsız değişkenler olarak ele alınmıştır. Bağımlı değişken ise, "Enflasyon ve Fiyat" kısmındaki yılsonu itibarıyla bir önceki yılın aynı ayına göre tüketici fiyatları endeksi değişim oranı (%), 2003=100" olan TÜFE değişkenidir. Veriler Türkiye'de 81 ile ait 2016 yılı değerleridir.

Çok sayıda değişkeni bir arada değerlendirebilen karmaşık algoritmaları kullanan regresyon yöntemlerinden biri de Friedman (1991) tarafından geliştirilen çok değişkenli parametrik olmayan sınıflandırma/regresyon tekniği olan MARS'tır (Multivariate Adaptive Regression Splines). MARS regresyon için uyarlanabilir bir işlemdir ve yüksek boyutlu problemler içinde uygundur. MARS bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki temel fonksiyonel bir ilişki hakkında herhangi bir önsel varsayım gerektirmez ve herhangi bir matematiksel ilişki aramaz. Bunun yerine sebep-sonuç değişkenleri arasında dinamik bir ilişki geliştirir. MARS tekniği, her bağımsız değişkenin bağımlı değişkenle olan ilişkilerini incelemenin yanı sıra, bağımsız değişkenlerin birbirleri arasındaki etkileşimleri belirler ve etkileşimlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisini de ortaya koymaktadır. (Hastie ve diğ., 2001; Tunay, 2001).

MARS yöntemi bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki doğrusal olmayan ilişkileri doğrusal yapıya dönüştürmek için uygun dönüşümler bulan ve bağımsız değişkenler arasındaki etkileşimleri belirleyende bir yeniliktir (Diechman ve diğ., 2002).

MARS'a temel oluşturan zincir (spline), karmaşık eğri çizimlerinde ve fonksiyon tahminlerinde yeni bir matematiksel süreç olarak göz önüne alınabilir. Zincir düzleştirme

yöntemi iki yada daha üst düzeyli polinomlar kullanıldığında elde edilen ve parametrik olmayan hata varyansının kontrol edilmesini sağlayan bir yöntemdir (Kaki ve diğ.,2004).

MARS terminolojisinde polinomların katılma noktalarına düğüm denir. Yeterli sayıda düğüm sayısı ile bir model tahmin edilebilir. İki boyutlu zincir çizmek daha kolay iken çok boyutlu zincirlerin çizimi zorlaştığından her bir zincir matematiksel temel fonksiyonlarla ifade edilmektedir (Hastie ve diğ., 2008).

Model kurulumu iki aşamada gerçekleşir. İlk aşamada MARS sadece sabit terimle modele başlar ve sürekli olarak çiftler halinde temel fonksiyonları ekler. Temel fonksiyonların devamlı eklenmesi karmaşık ve esnek bir model oluşturur. Temel fonksiyon sayısı en üst seviyeye ulaşınca kadar ekleme devam eder. Temel fonksiyonlar oluşturulurken aynı değişkene ait ileride tanımlanacak olan ayna temel fonksiyonu, bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki dağılımın düğüm noktasında eğimin değiştiğini ve düğüm noktasına kadar olan eğimin sıfır olduğunu gösterir. İkinci aşamada, MARS geriye doğru adım algoritması kullanır. En iyi alt model bulunana kadar her aşamada modele katkısı en az olan temel fonksiyonlar atılır. Önemli bağımsız değişkenler ve bu değişkenlerin karşılıklı etkileşimleri belirlenerek, hata kareler toplamı en küçük olan en uygun model oluşturulur. Budama algoritması Friedman (1991) tarafından MARS için genişletilen Genelleştirilmiş Çapraz Doğrulama (GCV) ile yapılır.

GCV hem artıkların hatasını hem de model karmaşasını hesaba katar ve GCV;

$$GCV = \frac{\frac{1}{N} \sum_{i=1}^N [y_i - \hat{f}(x_i)]^2}{\left[1 - \frac{C(B)}{N}\right]^2}$$

$C=1+cd$

eşitliklerinden hesaplanır. Eşitlikteki,

n : Veri setindeki gözlem sayısını,

d : Etkili serbestlik derecesi olup bağımsız temel fonksiyonların sayısını,

C : Eklenen temel fonksiyonların maliyet-karmaşıklık (costcomplexity) ölçüsünü ve

B : MARS modelinin kurduğu regresyon modeli sayısını göstermektedir.

Hesaplamalar sonucu C değeri için $2 < d < 3$ değerinin en iyi olduğu bulunmuştur. (Briand ve diğ., 2000).

MARS Modeli, temel fonksiyonlar ile model parametreleri (en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilen); veri girişlerini veren belirleyicilerin sonuçlarından oluşur. Genel MARS modeli aşağıdaki gibidir.

$$f_K(x) = \beta_0 + \sum_{k=1}^K \alpha_k \beta_k(x_k) + \varepsilon_i$$

Burada;

k : Düğüm sayısını,

K : Temel fonksiyon sayısını,

X : Bağımsız değişkeni,

α_k : k. Temel fonksiyonun katsayısı,

β_0 : Modeldeki sabit terim

$\beta_k(x_k)$: t. Bağımsız değişken için k. temel fonksiyondur (Hill ve Lewicki, 2006).

Bu fonksiyon kesim parametresi β_0 ve bir veya daha fazla temel fonksiyonun ağırlıklı toplamından oluşur. Aynı zamanda modeli; her bir belirleyicinin tüm değerlerini karşılayan temel fonksiyon kümelerinden, bu temel fonksiyonların ağırlıklı toplamı olarak da düşünülmektedir (Oğuz, 2014).

Temel fonksiyonları belirlemek için, genelde regresyon denklemleri veriler arasındaki ilişki tek bir fonksiyon kullanılır.

Ancak MARS parçalı polinomik bir fonksiyon kullanır. Böylece bütün değerlere en yakın noktalardan geçebilecek regresyon kesitleri oluşturulabilir. Regresyon kesit fonksiyonları parçalı polinomik temel fonksiyonların düğümlerde birleştirilmesi ile elde edilmiş sürekli bir fonksiyondur. Temel fonksiyonlardaki sabitler en küçük kareler yöntemi ile bulunur. Temel fonksiyonlar aşağıdaki gibi tanımlanmıştır.

$$B_k(x) = \prod_{j=1}^{J_k} [s_{kj}(x_{vkj} - t_{kj})] \quad k = 1, 2, \dots, K$$

J_k : İnteraksiyon derecesi

$$[\cdot]_+ = \max[0, \cdot]_+$$

$$s_{kj}: \in [\pm 1]$$

t_{kj} : düğüm değeri

x_{vkj} : bağımsız değişken değerini gösterir (Hill ve Lewicki, 2006).

MARS modeli bağımsız değişkenlerin farklı aralıklarını uydurma temel fonksiyonları tarafından inşa edilmiştir. Genellikle zincirler olarak da adlandırılan parçalı polinomların birbirine bağlı düzgün parçaları vardır. MARS terminolojisinde, polinomların katılma noktalarına arıza noktaları veya düğüm denir ve küçük t harfi ile gösterilir. MARS $(x - t)_+$ ve $(t - x)_+$ şekli parçalı doğrusal temel fonksiyonlardaki genişlemeleri kullanılır. Parametre temel fonksiyonların düğümüdür. Bu düğümler aynı zamanda (t-x) ve (x-t) terimlerinin yanındaki (+) işareti eşitliğin sonucunun yalnızca pozitif olduğunu gösterir. Aksi halde her bir fonksiyon sıfır noktasında değerlendirilir. Böylece,

$$(x - t)_+ = \begin{cases} (x - t), & \text{eğer } x < t, \\ 0, & \text{diğer,} \end{cases}$$

$$(t - x)_+ = \begin{cases} (t - x), & x \geq t \\ 0, & \text{diğer} \end{cases}$$

eşitlikleri kullanılır (Hastie ve diğ., 2008).

Her bir fonksiyon, değeri de bir düğüm ile parçalı doğrusaldır ve bunlar doğrusal zincirlerdir. MARS parçalı doğrusal regresyon kullanarak esnek modeller meydana getirir ve doğrusal olmayan durumları ortadan kaldırmak için bağımsız değişkenin farklı aralıklarında ayrı regresyon eğilimleri kullanır. Regresyon eğiminin değiştiği ve bir aralıktan diğerine geçildiği noktalara düğüm denir (Chen ve diğ., 2005).

Önemli bağımsız değişkenler ve bu değişkenlerin karşılıklı etkileşimleri saptanarak, hata kareler toplamı minimum olan en uygun model oluşturulur. Bu da genelleştirilmiş çapraz geçerlik ile yapılır ve aşağıdaki gibi hesaplanır.

$$GCV = \frac{1}{n} \frac{\sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2}{(1 - P(M)/n)^2}$$

$$P=1+cd$$

Burada, n:Gözlem sayısı, d:Bağımsız temel fonksiyonların sayısı, P:Eklenen temel fonksiyonların maliyet-karmaşıklık ölçüsü ve M:MARS modelinin kurduğu regresyon modeli sayısıdır (Briand ve diğ., 2000).

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışmada bitkisel üretim değeri (BUD), hayvansal üretim değeri (HUD), kişi başına bitkisel üretim değeri (KBBUD), kişi başına hayvansal üretim değeri (KBHUD) ve kişi başına canlı hayvanlar değerinin (KBCHD) enflasyona yani TÜFE değişkenine olan etkisine yönelik en iyi MARS modeli oluşturulmuştur. Bunun için GCV, R², Düzeltilmiş R², SDratio, RAE, RMSE, MAPE ve MAD uyum iyiliği istatistikleri hesaplanmıştır. Bu istatistikler R Studio paket programında hesaplanmış olup Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Modele ait uyum iyiliği kriterleri

r	R ²	Düz. R ²	SDratio	RMSE	RAE	MAPE	MAD	GVC
0.975	0.950	0.867	0.224	0.137	0.015	1.228	0.11	0.0187

Tablo 1 incelendiğinde, GCV değerinin kendi minimumuna sahip olduğu görülmektedir. GCV değeri 0.0187 olarak hesaplanmıştır. Model için hesaplanan R²=0.950, Düz. R²=0.867, SDratio=0.224, RMSE=0.137, RAE=0.015, MAPE=1.228 ve MAD=0.11’dir.

Kurulan model 2. dereceden etkileşimli 72 terimden oluşan sabit dahil 50 temel fonksiyona sahip modeldir. Modelde ceza (penalty) değeri 2 alınmıştır. Bu nedenle modele ait temel fonksiyon sayısı 49 olarak seçilmiştir. BUD, HUD, KBBUD, KBHUD ve KBCHD’nin TÜFE’ye olan etkisine yönelik MARS modeli sonucu Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. MARS Modelinin tahmini sonuçları

	Temel fonksiyon	Katsayı
	Sabit	-10.582315227630
BF1	max(0,1.40369e+06-BUD)	-0.000004979278
BF2	max(0, BUD-1.40369e+06)	0.000003585387
BF3	max(0, BUD-2.46222e+06)	0.000003649104
BF4	max(0, CHD-944956)	0.000003622665
BF5	max(0, CHD-1.37434e+06)	0.000005584794
BF6	max(0, 1.88603e+06-CHD)	0.000011548877
BF7	max(0, CHD-1.88603e+06)	-0.000012258025
BF8	max(0, HUD-106578)	0.000038323453
BF9	max(0, HUD-144728)	-0.000143023925
BF10	max(0, HUD-175102)	0.000205749651
BF11	max(0, 199925-HUD)	-0.000014807740
BF12	max(0, HUD-199925)	-0.000092434362
BF13	max(0, KBBUD-1887)	0.004485570242
BF14	max(0, KBBUD-2618)	-0.001045716697
BF15	max(0, 3268-KBBUD)	0.007140460147
BF16	max(0, KBBUD-3268)	-0.007053288149
BF17	max(0, KBCHD-945)	0.002950428605
BF18	max(0, KBCHD-1143)	-0.006002485384
BF19	max(0, KBCHD-1766)	0.003966787169
BF20	max(0, KBCHD-1972)	-0.005516286714
BF21	max(0, KBHUD-299)	0.001702120334
BF22	max(0, KBHUD-1131)	-0.004708313398
BF23	max(0, BUD-2.46222e+06) * KBBUD	-0.000000002095
BF24	HUD * max(0, KBBUD-3268)	0.000000014036
BF25	KBCHD * max(0, 299-KBHUD)	-0.000005056333
BF26	max(0, 1.09529e+06-BUD) * max(0, 3268-KBBUD)	-0.000000000876
BF27	max(0, BUD-1.09529e+06) * max(0, 3268-KBBUD)	-0.000000001325
BF28	max(0, 496548-BUD) * max(0, KBCHD-945)	0.000000002353
BF29	max(0, 1.40369e+06-BUD) * max(0, KBCHD-1693)	0.000000001483
BF30	max(0, 1.40369e+06-BUD) * max(0, 1693-KBCHD)	0.000000001651
BF31	max(0, 675178-BUD) * max(0, KBHUD-299)	0.000000009596
BF32	max(0, BUD-675178) * max(0, KBHUD-299)	-0.000000008644
BF33	max(0, 1.10477e+06-CHD) * max(0, 3268-KBBUD)	-0.000000001764
BF34	max(0, CHD-810343) * max(0, KBHUD-299)	0.000000028191
BF35	max(0, CHD-944956) * max(0, KBHUD-391)	-0.000000028683
BF36	max(0, CHD-944956) * max(0, 391-KBHUD)	0.000000005092
BF37	max(0, 234709-HUD) * max(0, 3268-KBBUD)	0.000000004834
BF38	max(0, HUD-279461) * max(0, 3268-KBBUD)	-0.000000003084
BF39	max(0, HUD-199925) * max(0, KBHUD-358)	0.000000010148
BF40	max(0, 1651-KBBUD) * max(0, KBCHD-945)	-0.000002844426
BF41	max(0, KBBUD-1651) * max(0, KBCHD-945)	0.000003679609
BF42	max(0, KBBUD-2197) * max(0, KBCHD-637)	-0.000001436231
BF43	max(0, 3268-KBBUD) * max(0, KBCHD-1766)	0.000002298338
BF44	max(0, 3268-KBBUD) * max(0, 1766-KBCHD)	-0.000003123896
BF45	max(0, KBBUD-1426) * max(0, KBHUD-299)	0.000020387753
BF46	max(0, KBBUD-1610) * max(0, KBHUD-299)	-0.000025614517
BF47	max(0, 3268-KBBUD) * max(0, KBHUD-331)	-0.000005397264
BF48	max(0, 3268-KBBUD) * max(0, 331-KBHUD)	0.000003461224
BF49	max(0, KBCHD-637) * max(0, 684-KBHUD)	-0.000001499302

Tablo 2 incelendiğinde, TÜFE'yi hem pozitif hem de negatif yönde en fazla ve en az etkileyen değişkenin KBBUD olduğu görülmüştür. KBBUD değişkeni 3268 düğüm noktasında BF15 ve BF16 temel fonksiyonlarıyla modele girmiştir. KBBUD için oluşturulan temel fonksiyonlar (3268-KBBUD) ve (KBBUD-3268) olarak tanımlanır. Bu durumda BF15=(3268-KBBUD) temel fonksiyonu kişi başına bitkisel üretim değeri 3268 liradan daha düşük olan değeri, BF16=(KBBUD-3268) temel fonksiyonu ise kişi başına bitkisel üretim değeri 3268 liradan daha yüksek olanı ifade etmektedir. Ayrıca KBCHD değişkeni TÜFE'yi negatif ve pozitif yönde en düşük ve en yüksek olarak etkileyen diğer değişkendir. KBCHD değişkeni 1766 düğüm noktasında BF19 temel fonksiyonuyla modele girmiştir. Kişi başına canlı hayvan değeri 1766 liradan fazla olan değer modelde etkisi pozitif ve yaklaşık 0.003967'dir. Bu bilgiler doğrultusunda elde edilen MARS modeli aşağıdaki gibidir.

$$\begin{aligned} \text{TÜFE} = & -10.582315227630 - 0.000004979278 \times \text{BF1} + 0.000003585387 \times \text{BF2} \\ & + 0.000003649104 \times \text{BF3} ++ 0.000003461224 \times \text{BF48} - 0.000001499302 \times \text{BF49} \end{aligned}$$

şeklindedir.

Değişkenlerin modele olan katkılarına göre sıralaması Tablo 3'de verilmiştir. Modelde yer alan bağımsız değişkenlerin önemlilik dereceleri (nispi önemleri) en yüksekten en düşüğe doğru sıralanmıştır. Önemlilik değeri yüksek olan değişkenin modele katkısı daha fazla, önemlilik değeri düşük olanın ise modele katkısı daha azdır. Bu değerler modele alınan tüm değişkenler için hesaplanmıştır. Tablo 3'de görüldüğü gibi, modele katkısı en fazla olan yani bağımlı değişken TÜFE üzerine en etkili değişken KBHUD değişkenidir. Sırasıyla diğer etkili değişkenler KBBUD VE KBCHD değişkenleridir. TÜFE üzerinde en az etkili olan değişken ise BUD olmuştur.

Tablo 3. Değişkenlerin önemlilik oranları

Değişkenler	Önemlilik
KBHUD	100
KBBUD	95.5
KBCHD	92.1
HUD	85.9
CHD	85
BUD	71.2

4. SONUÇ

MARS yöntemi sağladığı avantajlar nedeniyle son zamanlarda sıklıkla kullanılan bir model olmuştur. Ancak sonuçların yorumlanması diğer yöntemlere göre daha zordur. Ziraat alanında gerçek yapıyı tanımlamada model iyi kurulduğunda mükemmele yakın sonuçlar alınabilmektedir.

KAYNAKLAR

- AYVALI, M. 2017. Tüketici Fiyat Endeksi-TÜFE Nedir?
<http://www.bireyselyatirimci.com/tuketici-fiyatlari-endeksi-tufe-nedir/>
- BRIAND, L.C, FREIMUT, B., VOLLEI, F. 2000. IESE; Using Multiple Adaptive Regresyon Splines to Understand Trends in Inspection Data And Identify Optimal Inspection Rates, Software Engineering Research Network Technical Report, Germany, 5-10.
- CHEN, I. F., LEE, T. A. 2005. Two-Stage Credit Scoring Model Using Artificial Neural Networks and Multivariate Adaptive Regression Splines, Elsevier, 28:743-752.
- DEICHMAN, J., ESHGI, A., HAUGHTON, D., SAYEK, S., TEEBAGY, N. 2002. Application of Multiple Adaptive Regression Splines (MARS) in Direct Response Modelling, Journal of Interactive Marketing, 16:15-27.
- FRIEDMAN, J. H. 1991. Multivariate Adaptive Regression Splines, Annals of Statistics, 19(1):1-67.
- HASTIE, T., TIBSHIRANI, R., FRIEDMAN, J. 2001. The Elements of Statistical Learning; Data mining, Inference and Prediction. Springer Verlag, New York.
- HILL, T., LEWICHI, P. 2006. Statistics Methods and Applications. A Comprehensive Reference for Science, Industry and Data Mining. StatSoft, Inc., USA. ISBN:1-884233-59-7.
- KAKI, B., YEŞİLOVA, A. ŞEN, C. 2004. Yarı Parametrik Regresyon Yönteminin Hayvancılıkta Kullanılması, 4. Ulusal Zootekni Bilim Kongresi Sözlü Bildiriler Programı, Van, 26-32.
- OĞUZ, A. 2014. Çok değişkenli uyarlanabilir regresyon zincirlerinin irdelenmesi ve bir uygulama. Erzincan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, Erzincan.
- TUNAY, K. B. 2001. Türkiye’de Paranın Gelir Dolaşım Hızlarının MARS Yöntemiyle Tahmini. METU Studies in Development, Ankara, 28(2):1-23.
- TURAN, Z., ŞANVER, D., ÖZTÜRK, K. 2017. Türkiye’de hayvancılık sektöründen süt inekçiliğinin önemi ve yurt içi hasılaya katkısı ve de dış ülkelerle karşılaştırılması. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(3):60- 74.
- TÜİK, 2016. Bölgesel İstatistikler. Tarımsal Üretim Değeri.
<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=ac kapa&menuNo=191&altMenuGoster=1&secilenDegiskenListesi=#>
- TÜİK, 2017a. Bitkisel ve Hayvansal Üretim Değerleri. Bitkisel Üretim Değeri.
<https://www.gidahatti.com/turkiyenin-bitkisel-uretim-degeri-1352-milyar-tl-98674/>
- TÜİK, 2017b. Bitkisel ve Hayvansal Üretim Değerleri. Hayvansal Üretim Değeri.
<https://www.gidahatti.com/hayvansal-uretim-70-milyara-dayandi-100360/>

THE POETIC STRUCTURE OF LEXICAL UNITS OF AZERBAIJAN BAYATIES*

Gulqiz Hajibala MIRZƏYEVA (ADILOVA)

Teacher of The Chair of Azerbaijan Language and Its Teaching Methodology at
Baku Slavic University

E-mail: gulagh2@gmail.com

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Bayaty, stylistic shades, lexis, poetic language, poetic thinking.</p> <p>DOI: 10.26809/joa.2018548652</p>	<p>Bayaties are poetic language examples reflecting the richness of vocabulary, the colourfulness of mother tongue's expression capabilities, the fluency of the sound structure and the stability of the grammatic structure. The main purpose of the article is investigating the poetechanical level of the oral literary language in the evolutionary stages of the popular language, the role of the folklore style on the lexic layer of the language, the richness of the expression possibilities basing on the factual linguistic materials.</p>

1. INTRODUCTION

One of the samples of our folk literature – bayaties tell us about the formation of the oral speech, artistic thinking style of our people many centuries ago and their gradual development and enrichment over time. The ability to compose from one to eight sentences in a small poetic piece consisting of four hemistiches of twenty eight syllables, to create all kinds of simple sentences, even bigger syntactic units – complex sentences, micro and macro texts for achieving absolute expression of an idea of a people unaware of the grammatical structure of the language is a great discovery in terms of the linguistics. All of these facts prove that the people had founded their “national linguistic science” even some centuries ago. From this point of view, bayaties are perfect poetic linguistic example reflecting the purity of the popular language, the development way that it passed since it had detached from a great Turkish language family.

As the researchers noted, "The historically ancient bayaty genre has not been adequately commented on and explained in terms of language and style features yet. However, bayaties whose author is the Azerbaijani people can give a very reach material by explaining a number of grammatical, lexical, stylistic and other features concerning real popular language"(2.51).

The sample of oral literature – bayaty attracts attention by its poetic perfection reflecting specific features of phonetic, lexical and grammatical norms of poetic Azerbaijani language and the nicety of the popular language. That is why, involvement of bayaties in the investigation is one of the urgent issues of modern linguistics from linguistic - poetic point of view.

The language of bayaties is the language expressing the reality by the people as they understand it. It is known that the first source of human aesthetic feelings is the marvellous,

*Bu çalışma 15-16 Kasım 2018 tarihlerinde Bakı/AZERBAIJAN'da düzenlenen “Kültürel Paradigmalar ve Yenilenen Azerbaycan” konulu Uluslararası Konferansta sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

mysterious beauty of the nature where they live in. Meantime, songs, bayaties, folk music and other lyrical fragments suggesting the feeling of beauty and describing the nature figuratively are composed.

As we know, while trying to identify the aesthetic value of any language unit, its phonetic, lexical, and morphological and syntactic signs should be regarded as a single system. Because, the language and speech units are directly compatible with the language layers. "Each language unit is based on a unit standing below itself and differs from the unit above by its function" (6 p. 6). Therefore, in the study of the word, the general system of language is taken as a basis and it consists mainly of four elements - sound and meaning, word and morphism, word combinations and sentences.

Thus, studies have proven that poetry is manifested in all levels of language. It stipulates the structure of phonetic, lexical, and morphological elements.

The term poetics has been used throughout the history as the term concerning the language and structure of poetry and prose works and the name of the science named literature since the ancient times. Unlike other philosophers in the "imitation" theory spoken about in the work "Poetry", the greatest poetical theorist of the ancient world Aristotle does not link art and its origin to supernatural ideas. "Aristotle's" imitation-mimesis "theory is of a secular character, it encompasses the creative and artistic refinement of reality and recognizes and perceives the cognitive and educational role of art" (3.p.8).

Thus, it is understood from the theoretical ideas that artistic creativity originates from some kind of imitation of life. This imitation is not a simple imitation, but an artistic imitation. It is the figurative, artistic reflection of life and nature phenomena. This kind of reflection came forward from the wish to increase attention to any information that the people want to bring to attention.

The role of intonation is recognized more distinctly in oral literary language samples having high emotionality, including bayaties. In bayaties, perhaps, as we read the most commonly used hemistiches, the inner dynamics in them make us astonished. "Just therefore, our scientists are faced with a very sacred and postponing task such as finding and studying the precious parts of this cultural treasure which have not been found or deeply studied yet" (5. p.6).

It proves that bayaties are not valuable just as folk example of oral literature, but as the poetic expression of the people's attitude to reality, feelings of joy, sadness and senses. Bayaties reflect the grammatical structure, artistic world, centuries-old history, geography, flora, fauna of the natural language of the people.

Apardı Batı məni,
Qul edib satı məni,
Yollar uzun, mən yorğun,
Doğrayır çatı məni (1.p.7).
Su gəlir lilləndirir,
Bağcanı gülləndirir,
Mənə dərdsiz deyirlər,
Dərd məni dilləndirir (9. p. 304).

Reflecting their many-centuries history, life mood, emotional sadness, psychological state, joy with the figurative expressions in the given smaller lyrical pieces, the people demonstrate clearly simultaneous development of science and artistic thinking in the dynamism

in the rhymes within the hemistiches and in the harmony of the rhythm and thus, it reveals poetic meaning of a word.

Aristotle emphasizes the role of rhythm, speech and harmony in his work "Poetry": "As imitation is inherent to human nature like harmony and rhythm, those who had the same natural abilities have gradually developed it, created poetry from improvisation (real) since the ancient times "(3.p.27).

The German linguist Karl Fossler approaches the language from the aesthetic point of view and calls the aesthetic the science on the expression of spirit and intuition. Thus, Fossler took the expressive function of the language as the basis and tried to explain it from the aesthetic point of view. "Fossler considered that the main function of the natural human language is the expressive function, the language shall be studied just from this point of view" (10.p.327)

Expressiveness for the literary-artistic language is the main characteristic feature. It expresses emotions of the people and is evoked by certain expressive actions. This means that expressiveness does not only serve the linguistic units to be expressive, but also reveals the inner world, mood, and psychological state of those making these units expressive. For example:

1. Dərdim elə car, haray!
Qara günüm var, haray! (8.p. 48).
2. Ağacada xəzəl ağlar,
Dibində gözəl ağlar (9.p.238).

Given bayaties are also distinguished by the fact that they are rich in figurative words and phrases from head to foot. The lyrics distinguished just by the stylistic shades are called poetic words.

The poetic scope of the word is one of the typical features of the literary language. The figurative expression of the idea is coverage by the artistic cloth. In other words, poetic words are directly figurative and fine expression of a complete aesthetic thought.

According to H. Hasanov, "poetic lexism is established basing on folk poetry (dadaş, can, canan), a possibility of new word composition (qızıcığaz) and some words borrowed from other languages (əfsus, təəssüf, səfa, cəfa and so on.)" (6.p. 251).

Expressiveness shows itself at all levels of the language - phonetic, lexical and grammatical levels.

The expression tool of expressiveness is more comprehensive at the lexical level. Because, the lexical units play the most important role in figurative expression of artistic thinking. The colorful poetic meaning and gaining new shades of the same word in the text appears as an artistic discovery in the language.

It is known that, the expressiveness appears as metaphors, polysemantic words, synonyms, antonyms, homonyms, lexical repetitions and so on at the lexical level.

Since the society is the integral part of the nature, natural harmony has been reflected in the human consciousness even from the earliest times. At the initial stages of the creation, myths and legends were composed as the result of interest of primitive people in learning the causes of nature phenomena and their spontaneous attitude to them. Thus, being unaware, natural link – harmony was established between the inner world of people and the nature. Over time, having no idea about writing and reading, the people used these tools skilfully and already composed their "speech books" - their songs, slogans, bayaties, sagas and so on. Thus, poetry and emotionalism appeared naturally in the people's creativity.

Dağlar başı qar oldu,
Gül bağçalar xar oldu.
Sevgilim seyrə çıxdı,
El-oba gülzar oldu (1.p.137).

As you can see, bayaty has descriptive feature. There are contradictions between the parts of bayaty. Covering the top of mountains with snow tells about coming of the winter, consequently, disgracing of the heart garden of the lover. But, in the second part, poetic metaphor was created by saying that everywhere became as a flower garden on the eyes of the lover as his beloved woman went out for a walk

The poetic power the oral work treasure – bayaties is related with the rich word world of the people. "Folklore in every nation's own language is the eternal memory of the mother tongue and in reality, every word in the language has such a value determined, stabilized, and changed in the folk language that is the key to opening the essence of the word. The most ancient words, the main roots are derived from folk language. Magic words, poetry, shaman's songs, works and ceremonies being early folklore examples are the basis of oral literature." (7.p. 198).

Indeed, the root of the oral vocabulary of the people is so solid that it has become a solid foundation, an endless source for future written literature. From time to time, poets and writers have created several examples of written literature based on centuries-olds legends, sagas, epics, bayaties survived by being filtered from lip-to-lips, from memories.

The number of syllables, rhythm, intonation, accent in bayaties is characteristic to the people's epic thoughts and thinking style. However, bayaties of which the possibilities of expression are often the sign of philosophical thought are met enough:

1. Dünya, "mənim" deyənin,
İndi gəldim yasınan (9.p. 174).
2. Bu dünya bir pəncərədir,
Hər gələn baxar gedər (9.p.152).

In these examples, we witness once again the figurative expression of the primitive philosophical thought of the Azerbaijani people. Here, the ability of the people to express in a simple language such philosophic thoughts like as the world is not a place to stay, nobody is able to withstand against the laws of the nature in both lyric episodes of four hemistiches, notwithstanding that the same idea was expressed in a simple sentence in the first bayaty and in the complicated sentence in the second sentence. However, the simple sentence also contains a compound sentence member. These were grammatical rules created naturally in the oral language of people who were unaware of linguistic science.

One of the ways to create a rhythm in bayaty is the repetition of one or more words in the hemistiches. Of course, these repetitions are not spontaneous.

1. Qoxusu güldən gəlir,
Güldən, bülbüldən gəlir (1.p. 103).
2. Qarşıda inci mənəm,
Ləl mənəm, inci mənəm (9.p. 48).

The first parts of the above-stated bayaties were compiled with the set norm. Thus, some of the words used in the first verse are repeated on certain rhythm in the second verse. Such

repetitions serve not only to the rhyme, but also to make the rhythm and harmony in the verses, which play a certain role in determining the poetic structure of bayaties.

Over time, it is unavoidable that some of the changes in the genre of poetry of the people, especially in the lexical language of the language, can be made. However, these changes do not have a negative impact on poetechics, poetics, rhythm and rhyme system.

Multivariety is one of the main features of oral literature. However, the variance in bayaties is entailed by its mastery.

Hence, multivariety of oral folk literature not only reduces the artistic-aesthetic value of its genres, especially lyric genres, but even adds a new color and a new shade to it. This is due to the fact that bayaties were not distorted while passing through the history, but rather the expression potential of the idea has been increased.

1. Analar yanar ağlar,
Gününü sanar ağlar.
Donu göy göyərçinlər,
Məzara qonar ağlar (9.p. 85).
2. Anası yanar ağlar,
Dərdini qanar ağlar.
Ana deyib göyərçin,
Tabuta qonar, ağlar (8.p. 87).
3. Analar yanar ağlar
Günlərin sanar ağlar.
Dönər göy göyərçinə,
Yollara qonar ağlar (8.p. 85)

It is also known that each version of the given bayaty appeared at different times, and the figurative expression style and emotionality in all three variants vary from each other in some extent. As if the first and the second bayaties are divided into two parts. In the first part the mother lost her baby crying again, counting the days and in the second part, perching of doves in blue cloth on the grave and their crying. There is not any connection in regard to the content between them.

However, both parts have artistic and figurative expression means, but this is not as unusual. Because crying of the mother sore at heart everyday is natural. In the second part, wearing a blue cloth and crying of a dove increases the expressiveness as a metaphor.

The third version of bayaty is more perfect in terms of style and content. There is a general connection between becoming a blue dove and perching on road and crying of the mother who lost her baby and other verses of bayati. As well as crying of the mother sore at heart not at home or at the grave, but becoming a blue dove and perching on roads increases again the poetic character of bayati.

As it can be seen from the example, the fact that the bayaties composed in the linguistic manifestation of Azerbaijani people are laconic in regard to its volume requires skilful use of the linguistic units

The characteristic of the Azerbaijani people in the language manifestations is so compact that it requires creators to use skillfully the language units from their composers.

The language of the period when it was composed, its vocabulary and other issues are studied in details in the analysis of any literary- artistic text (both written and oral), as well, poetic structure of lexical units of bayaties. As a result of enough use of the artistic descriptive and expression means, the figurativeness increases, the poetic possibilities of the language become more evident. All of this comes from the ability to express ideas by wearing aesthetic gowns to feelings and thoughts. Thus, it is be stated with certainty that, the bases of bayaty aesthetics depend on the criteria of the words used in the mother tongue when it was created. Use of the phraselogical combinations, metaphors in the people's speaking lexicon appears as an aesthetic event that creates the harmony of the form and content in the expression of the idea.

Gündə bir kərpic düşür,
Ömrümün sarayından (9.p. 142).
Dindirmə qan ağlaram,
Sinəmdə yar dağı var (1 p. 144).

The phraselogical combinations found in bayaties ensure once again the national character of the languages, enhance its artistry and expressiveness. It has a general characteristic for the oral branch of the literary Azerbaijani language.

"The structure of the word" in the linguistics is studied in two aspects. The first one is its grammatical structure. When saying grammatical structure, its syllabic system, composition, and composition are understood and they are studied in the phonetics and the morphology sections of the linguistics.

The second aspect is the meaning structure of the word, which implies various meanings that are combined around one meaning. But, it does not mean that the meaning of the word must be included in the meaning structure of the word. It is evident that there is a difference between the meaning of the word and its initial meaning.

It is well-known that the meaning shade is not imagined without the speech. It is worth mentioning that national lexicon prevails in bayaties.

The poetry of bayaty is related to the word world of its creators. "Language gaining meaning in a word mobilizes the phonetic and syntactic means basing on lexicon." (Encyclopedia K.D.Q., 2001, p. 200).

When talking about the technical structure of bayati, studying the meaning shades of every word, its artistic – aesthetic value and poetic functions is one of the important issues.

When referring to the technical structure of bayaty genre, the folk poetry form consisting of four letters, each of which consists of seven syllables is illustrated and of which the first, second and fourth rhymes are the same and the third rhyme is free. The first two hemistiches are the artistic basis - ground for ideas to be expressed in the next verse.

From the Middle Ages, prominent scholars, folklore lovers engaged in collecting and researching bayaties, have copied out the ancient bayaty samples and were the mediators of survival of their first version in the modern era as well.

Some of the bayaties kept in the form of handwritings in archives, cuffs and bayazes are slightly different from the modern bayaties for their structure and composition. It becomes evident that bayaties don't only consist of four letters and seven syllables. In one verse it is possible to find bayaties with six, seven and eight syllables and six hemistiches. We get acquainted with these bayaties through the bayaties collected from various manuscripts concerning different periods of the great scholars, folklore scientists involved in the study of ancient bayaties. These bayaties are actually considered macro tests and consist of three parts.

The first two parts are the introductory parts, the third and the fourth parts are the main parts and the last, the fifth and the sixth parts are the result, made judgment.

Bayaty copied out by Saddullah Bardai in the XVIII century:

Əzizi mən də munun,
Nəsi var məndə munun,
Çox cəfalar çəkmişəm,
Yolunda mən də munun.
O cənnətə çıxardır,
Kösöy(ü) mən də munun (9.p. 33).

The national character and richness of the language of bayaties is always high as the criterion of the national poetry. We see this in high position of the primitive poetry rhythm – syllable as the leading, national rhythm. The structure, rhythm, poetic rhythm of bayaties enhances their artistic-aesthetic essence.

One of the first poetry examples of verbal speech - bayaty activates the linguistic materials stagnant in many centuries. Gaining different meaning shades of words and expressions forgotten in our language and their easy understanding by the people isn't satisfied only by studying the development stages of the language, also informs about the poetic features of the folk artistic thinking.

1. Gözəllik **soy** iləndir,
Şahmar da **soy** ilandır (8.p. 76).

The word “soy” is used in the meaning of a family, root here. Though that it is an archaic word, recently it has become an efficient word again.

2. **Sayrıyam**, sağalmanam,
Heç bilmən, nəmdir mənim (9.p. 15).

“Sayrı” was used as a sick man here and it is still an archaic word.

The words from this family are quite common in bayaties. This proves that "although there is a change in the lexical layer of the folk language," generally, there is a fact that the word is the poetic figurative unit, artistic expression means,... protects the vocabulary of the folk language"(10.p.4).

BIBLIOGRAPHY

- Abdullayev B. və b. Azərbaycan bayatıları. Bakı, 1984.
- Adilov M. Xalq şeirinin ritmi haqqında. Azərbaycan folklorşünaslığı məsələləri. Bakı: ADU-nun nəşri, 1983.
- Aristotel. Poetika. Bakı, 2006.
- Dəmirçizadə Ə. Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi. Bakı, 1979.
- Dəmirçizadə Ə. KDQ dastanların dili. Bakı, 1959.
- Həsənov H. Azərbaycan dilinin leksikası. Bakı, 2001.
- Kitabi-Dədə Qorqud ensilopediyası. II cild. Bakı, 2000.
- Qasımov H. Bayatılar. Azərənəsr. 1960.
- Məmmədova A. Bayatılar. 1977.
- Məmmədova Sevil. Bayatıdan dastana. Bakı. 2010.

ABOUT THE HISTORY OF ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL TERMINOLOGY IN THE AZERBAIJANI LANGUAGE*

Günel Feyruz QURBANOVA

Bakü Slayyan Universitesi, Azerbaijan

E-mail: suleyman.quba@mail.ru

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: term, borrowed words, term establishing, finance, history of the terminology</p>	<p>During the study of economic terms, it has been confirmed that financial terminology in Azerbaijan and in the east has ancient history. As Azerbaijan is located in the favorable strategic position, on the trade routes, trade relations have been developed rapidly here.</p> <p>The economical lexicon comprises a special, voluminous layer of lexicon. From time to time, this terminology area is subject to modifications, it is renewed, enriched through new lexical units.</p> <p>The article deals with the establishment, formation and development of financial terminology in Azerbaijan. The path passed by the financial terms from the ancient times up to present is analyzed and studied. The origin, development path and current condition of the financial terms used both in daily life and in the literary works and in the media is reviewed. The role of economic and trade relations in this area is interpreted through the historical stages. New expressions and notions emerged in our language as a result of fundamental economic, social and political, cultural reforms, public and social changes that have emerged since our country gained independence have contributed to the enrichment of our vocabulary fund, especially terminology and the economic terminology of our language has grown rapidly in the last twenty years. The impact of Turkology congresses and seminars on the terminology creation process in Azerbaijan was also in the focus of attention. Great attention and care of the head of the state Mr. Ilham Aliyev to the development of Azerbaijani language is specially emphasized. The economic terminological layer of our language is developed, enriched and renovated rapidly, the financial terminology is enriched by new financial terms during the present development period of our Republic and expansion of economic – political relations with the most countries of the world. Establishment of Terminology Commission in Azerbaijan is one of the most important steps in this area. As if, a breakthrough has happened in the terminology system of Azerbaijan Republic by the establishment of this Commission and rapid development dynamics is observed. Different terminological dictionaries are prepared and published for all fields.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548653</p>	<p>It is important to state specially the role of media and textbooks in the development of terminology in Azerbaijan. It is true that there are some improvements in this area, but there are still unrevealed issues that are not yet clear in the textbooks. It shall be considered normal, as the formation of new economic relations in Azerbaijan requires the creation of new financial and banking terms. As mentioned above, it is realized either by the internal capacities of the language or words borrowed from other languages.</p> <p>Especially, the rapid development of the world economy, transition to the market economy, expansion of the banking system network, enhanced economic relations with foreign countries and signed various agreements have increased the interest in this area in the recent years. Access to the world market, along with economic</p>

*Bu çalışma 15-16 Kasım 2018 tarihlerinde Bakü/AZERBAIJAN'da düzenlenen "Kültürel Paradigmalar ve Yenilenen Azerbaycan" konulu Uluslararası Konferansta sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

accomplishments, causes to mass word flow to the lexicon and creation of new terminological units in every language. Therefore, currently, the financial terminology is distinguished by its special role in the lexical system of the language. At the same time, the close cooperation of the vast majority of the population with the banking system has contributed to the further expansion of the scope of financial terms.

1. TERMS

As a new approach to the happened processes and the environment encircling us emerged in accordance with a new social-political system formed after the collapse of the Soviet epoch, a new concept has appeared in the field of terminology of the linguistics; human consciousness doesn't only reflect the reality, at the same time, it makes that reality. In the reality, this conception reflects both sides of classic philosophy. That is to say that whether the reality is reflected or established in the human consciousness. The historical reality shows that the collapse of the Soviet political system and emergence of new economic – political relations have created new concepts in almost all fields of science, especially in humanitarian fields. While some of them demanded the revision of existing terms, on the other hand, the terms emerging from new scientific concepts began to emerge. This was the manifestation of the second concept given above.

As in the most world languages, the lexical layer of the Turkish languages is the most active place and is chosen by its instability, because factors affecting the language are primarily manifested in the lexic layer. This thesis adopted by the world linguistics is closely linked to the general development of the language and is directly related to the realization of the inner and outer effects primarily in the lexical layer (6, p.8).

It is impossible to imagine our modern day without science or technology. Their development is related to the increasing awareness regarding this field and their special expression style. More precisely, scientific concepts differ from commonly used words for their specific features and make a special group in the lexis of the language that it belongs to. They are called terms. "Term" is a Greek word and expresses limit, border content. In the essence, terms call subject, event, feature or relation regarding any scientific field. But, differing from commonly used words, terms are specific to the vocabulary of the specialists, but, they name the scientific notions. When we compare them with the commonly used words, we shall say that the efficient turnover and speed of terms is lower than of the commonly used words. On the other hand, the semantics of terms do not depend on the context, though that they sounded separately. When the terms are formed, the phonetic, lexical, morphological and syntactic rules of the language which they belong to are fully observed. They make a relevant layer in the lexical system of the language.

There are different views on the process of internationalization of terms in the linguistics; in a group of languages terms are taken from Greek, Latin, Arabic and other languages and are used in most of the world languages and have international character. This direction is widespread in the life of the terms. In some languages, for example, in German, Czech and other languages, the process of nationalization of terms is going on. The existence of opposing processes does not deny the basic principles regarding terms. Term creativity is a linguistic event; word is the principal unit of terms. Both simple and complex structured terms are formed through them and the corresponding concepts are coded with their help. Unlike the commonly used words, term like coding is concretized from the semantic point of view forming a lexical unit expressing the idea, they are separated from other meanings and individualized. Terminology has been formed on the basis of lexicology and its main function

consists of the typology of terms. It includes issues such as their form, content, and function. Recently, the term "terminology" implies a total of some terms related to certain fields of science. From the 60s of the XX century, the terms "terminological lexicon", "terminolexicon" and "terminology" have been used to call all terms in the language. The term "terminology" refers to the meanings we have mentioned above in the modern linguistics.

1.1. Cognitive aspect of the terms.

Cognitive linguistics, cognitive terminology is considered the last achievement of the linguistics. Cognitive terminology located at the junction of several sciences is of great interest in the modern period. The main target of cognitive terminology is the principles of use of the terms in the cognition system of men. Because each term is based on exact knowledge field. The cognitive approach to the terms aims to settle both the practical and scientific theoretical issues of the terminology. The semantic approach to the terms looks like the semantic analysis of the vocabulary. However, it encircles the words that represent a specific area of human activity basing on the context of traditional analysis of ordinary lexical units. The terms are approached in two aspects in the theoretical terminology: A part of terms are regarded as the sign having emotional neutrality not depending on the monosemanticity, systematicness, isolated ideal sign, the context. Other part of terms are regarded from the functional point of view. The supporters of this point of view regard the term from the point of view of use in the text and the function. The semantic analysis of this field of science does not cover only the requirements of modern linguistics, so the cognitive approach to the issue appears as a necessity.

Protection of knowledge in the brain, its use and presentation is realized on the basis of certain cognitive models. The first part of the issue is related to the frame character of terms. As we know, the frame is the structural unit of the concept. If we use the word "family" as a sociological term, then we create a new meaning of this vocabulary unit (terminological meaning), and from a cognitive point of view, we formulate a new frame of the concept of "family." The definition event occurs here. Definition means separation, more precisely, the concretization process separating from other meanings. For example, the term "family" means such a semantics like as "spouse", "union of one generation" as a lexical unit. However, when it is used in the semantics such as "society" and "social organization", it is separated from the previous meaning and makes a new meaning – a frame is formed. Consequently, the definition occurs and enrichment takes place in its semantic structure. The terms formed as a result of the definitions are the reuse of those words in human consciousness. Re-use is a complex mental process carried out in the knowledge base of every human being.

2. CREATION AND DEVELOPMENT OF FINANCIAL TERMS IN AZERBAIJAN.

As in some field terms, the history of creation of our language's financial terminology dates back to the ancient times. The enrichment of this field vocabulary up to the modern level is directly related with the economic lifestyle of the people and the formation of the national thinking.

Linguists who have made researches on the enrichment of the vocabulary of Azerbaijani language have divided the history of language enrichment into three stages:

1. The period of formation and development of the Azerbaijani literary language on the basis of the national language (from VII-VIII centuries to the 20s years of the XIX century);
2. The period of stabilization of the Azerbaijani literary language on the national language (from the 20s years of the XIX century to the 20s years of the XX century);

3. The post-Soviet era in Azerbaijan (from 20-30s years of the XX century up to the present time) (7, p. 45).

Linguists dealing with this field use the Soviet phase as the most productive period of the vocabulary and the post-economic, political, and cultural approach that began with Russia from the XIX century. Looking at the history of our language, we can confidently say that the vocabulary of our language has been enriched and developed with new words at every stage. It is possible to observe this process in the formation of economic terms. Looking at the branches of the epos "Kitabi - Dede - Gorgud", an ancient written monument of the Turkish peoples, we can meet numerous expressions about financial issues here. The information given in "Dada-Gorqud" epos confirms that, along with natural exchange in the life of the Azerbaijani oghuzes, money plays a certain role and is used as means of circulation and collecting money. In the Epos, such terms as copper, silver, gold coins, their distribution, treasure and others are mentioned in the branches. "Keçənindənotuzüçaqçaalurdı, keçməyənindəndögə-dögəqırçaqçaalurdı..." (D-1553). "Kafirdəxidüşübənbiryerdəağçaülüşməkdəydi". (D-723). There are such expressions as "a lot of money", "distribution of money", "gold – silver coin", "gold", "less silver" and so on in the branches. Generally, the financial officers were called as the imgha (or umgha) in Oghuz Turks. This indicates that at that time, the issue of taxation directly related to the financial concept was of great importance. certain types of taxes are not mentioned in KDG. However, in the historical literature that deals with those times various types of taxes are mentioned. The land tax takes one of the important places. This tax is managed by tribute, natural or money and is paid by the so-called "soul" tax (jizya tax). The divan tax was called the "fee", the costs of military defense and attacks were derived from the wealth accumulated in the treasury (5).

We can also observe the fact that the financial terms have ancient history in the verses of the Holy Quran, the Holy Quran. In the Holy Quran, verses related to money circulation are shown, such financial terms as "mülk, seçim, borc, sərmayə, xüms, zəkat, fitrə, cizyə, üşr (land tax)" are stated there. It is said that money is the most nasty, disgusting and ugly action. "Allah sələmiməhvedir, sədəqələriisəartırır" (Al-Baqarah verse 276). (4, p.109).

On the other hand, trading by Hazrat Mahdi (s.a.s) from his youth to the time of Prophecy indicates the ancient history of this field and its terminology.

According to the historical sources and works by N. Ganjavi, there were many types of taxes at that time - in the XII century. It is enough to note that only in the Atabeyler period (1136-1225), the amount of the annual tax of the province of Azerbaijan was 8.57 million abbasid dinars and 3 million dinars from Aran and Mughan provinces were included in the treasury of Atabeyler. (8, p. 68)As the history progresses, the rapid development of trade relations and coverage of wider geographical areas are not limited to the occurrence of financial statements and it creates the basis for scientific works to be made. The great Azerbaijani thinker NasreddinTusi who lived in the XIII century had valuable ideas and thoughts in the area of economic theoretical knowledge along with other fields of science. His work "Əxlaqi-Nasiri" and "Maliyyəhaqqındatraktatı" (The Tract on Finance) devoted to the analysis of economic issues indicate the ancient history of the financial terms (4, p.110).

Since the middle of the XIX century, many terms gaining economic meaning have been replaced by new words and terms relevant to the period. Up to that time, currency units such as əşrəfi, axça, para, on qızıl, əskinaz, beşgümüştümən, şahı, abbası were replaced by new terms such as qəpik, manat, təklik, üçlük, beşlik, onluq, yüzlük and so on. Some of the economic terms used in this period in regard to the sales and purchase relationships are still kept in the dialects and accents: arşın, kirvənkə, pud, batman, misqal and so on.

It shall be noted that at each stage, the occurrence of terms relating to different economic fields shall be considered acceptable. For example, though that the terminology related to agriculture and silk was widespread in the XIV century, since the second half of the XIX century, many terms for our language related to the creation of capitalist relationships, production areas, commercial enterprises and syndicates have occurred: *sindikat, sənayekapitalı, aksionerkampaniyası, bankir, kapital, firma* and so on.

In the second half of the XIX century, it is necessary to pay attention to the work done by "Ekinchi" newspaper and its publisher, educator H.Zardaby, who is considered to be a progressive press representative of the period in order to obtain detailed information on the terminology of the Azerbaijani language.

The publication of the newspaper "Ekinchi" starts a new stage in the formation of economic terms in the Azerbaijani language. In the printed edition, besides the terms regarding trade, industry, banking and finance, a number of new terms of economics have also been developed. We read from number 21 dated November 6, 1876 : "The newspaper *Moskovski Vedomosti* writes that the next year, the vizier is reluctant to make cut some money: 19 million five hundred manats imperial, 9 hundred thousand gold of 3 manat, 6 million and five hundred thousand silver manats and 7 hundred thousand black which 50 manat of which is pood (3, p. 233)

In addition to the above mentioned terms, the newspaper also has a number of other terms: *bankir, bankinot, gömrük, tamojnu, gömrükxana, aksızxərc, gömrükrüsumu, baqqal, sövdəgər, bəzzaz, sələmçi* and so on.

Speaking of new terms emerged during this period of the literary language, it is necessary to mention the activities of the outstanding play-writer, philosopher, educator M.F.Akhundov in this period. The works of M.F.Akhundov played a great role in the creation of new terms in Azerbaijani, the introduction of terms in other languages and in enrichment of the vocabulary of our literary language in general. In his comedies, philosophical letters and works, M.F.Akhundov used Arabic, Persian, and Russian-European terms: *mədaxil, məxaric, sərmayə, dərəcəyi – izafi, daxod, ekonomiya, proqres, sivilizasiyon, rüsum, sənaye, pərevorot* and so on. (1)

The dictionaries adopted by the prof. MirzaKazimbey and S.M.Ganiyev have played a great role in finding the corresponding equivalents in the Azerbaijani language for many economic terms used in the Russian language in the XIX century, as well as in the definition of their meanings, as well as many words related to the folk language. .

Although the formation of the terminology in Azerbaijan dates back to the VI-VII centuries, its development period dates back to the beginning of the XX century. At the beginning of the XX century certain changes took place in the economic life of Azerbaijan.

By the beginning of the XX century, the origin of the terms was Arabic, Persian, and partly Russian and European. Their business circle was not as active as it is today depending on socio-political life and historical conditions. This situation covered the languages of many Turkish speaking peoples in the Soviet Union. After the Bolsheviks Revolution (1917), a new socio-political structure emerged in the vast geographical area and in this region called the Soviet Union, science and education began a new era of development and this global development seriously affected the development of various languages, including the terminology of the Turkish languages. Taking into consideration the demands of those years, a special body - the Terminology Commission attached to the Board of People's Commissars of Azerbaijan was organized for the establishment of the scientific language in Azerbaijan Republic, the creation of textbooks for teaching and the management of terminology and for

the development of literary language on the initiative of N.Narimanov and S.Aghamalioghlu. TaghiShahbaziwas appointedas the Chairman of the Commission "(9). During this period serious problems appeared in terms of terminology. One of them was an attempt to create terms based on the internal capabilities of the Azerbaijani language. Because at that time many Arabic-Persian terms were used in the language so that the need of preparation of special dictionaries for understanding them was clear. The Terminology Commission attached to the Board of People's Commissars of Azerbaijan was organized for adjusting them and carrying out the terms policy in the language purposefully. TaghiShahbaziwas appointed as the Chairman of the Commission. In 1923 the Terminology Commission was transferred to the Central Executive Committee of Azerbaijan. At the same time, the goal was to keep control of the work done in regard to the terms. Because the Purists took a more radical position and put forward the fact that all the terms were of Azerbaijani-Turkish origin. Of course, these principles also had defective sides either.

Terminological processes in modern sciences have proven that the process of internationalization in terms is already a reality and it cannot be denied. At that time, the press has a special role in the development of terminology. For example, in 1923, "the Communist" newspaper published a special leaflet entitled "The Term of Our Language" once a week. This indicates that the terminological movement in Azerbaijan was carried out on a large scale. The development of the terminology in the Turkish world, as well as in Azerbaijan, is related to the name of the 1st All-Union Turkological Congress held in 1926. One of the seven issues in the congress was devoted to terminology. The report of H.B.Zeynalli on the "system of scientific terminology of Turkish Languages" was a typical program and its main content was based on the principles of creating scientific and technical terms in Turkish and in other languages and borrowing terms from other languages. However, despite the seriousness of these issues at the congress, although its general principles were tried to be clarified, the development of the Azerbaijani language terminology could not be accurately defined. Therefore, in 1928, the Head Office of Scientific Institutions attached to Azerbaijani Public Education Commissariat was set up and terminology issues were assigned to that office. Later, in the early 1930s, it was transferred to the Azerbaijan State Scientific Research Institute, where works on the identification of scientific principles for the development of terminology and the development of the spelling dictionary were started. Preparation of the spelling dictionaries was also assigned to the terminology department. In 1944, the Azerbaijan Terminology Committee was transferred to the Council of People's Commissars of Azerbaijan. The main purpose was to seriously monitor the preparation of terminological dictionaries and to prevent mistakes in this area. After the publication of the dictionary "Philosophical Terms", it was sharply criticized at the XIII Congress of the Azerbaijan Communist Party. "In 1948, by the decision of the CentralCommittee of the Communist Party of Azerbaijan, in order to regulate establishment of terminology in Azerbaijan language, to prevent the disorder in this field, to supervise the terminological activities conducted in scientific-research institutions and higher schools, the Terminology Committee under the Presidium of the Academy of Sciences of the Azerbaijan SSR was established. In that year a conference was held in the Academy of Sciences together with the Central Committee of Azerbaijan to determine the functions of the Terminology Committee. The language conferences convened in Baku also played a role in the regulation of terminology. In the report of Professor M.S.Shiraliiev, the borrowing of foreign words without the need for terminology was criticized as a malicious principle that we need to clean out foreign words that are not in the spirit of the Azerbaijani language without any need (9). More than 200 terminological dictionaries have been developed in these years covering various fields of science. In 1969 the Terminology sector was established in the Academy of Literature and Language of the Azerbaijan SSR. In 2000, Terminology Committee under the Presidium of ANAS was renamed as the Terminology Commission. Structural improvement in terminology,

as an integral part of state language policy, has yielded results; significant achievements have been achieved in this field. Nevertheless, since the Azerbaijan language acquired the status of the state language, it was required to look at a number of terminological issues from the new prism. Taking this into account, on May 29, 2012, the Terminology Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan was established to regulate and co-ordinate activities in the field of establishment of terminology in Azerbaijan language. On November 26, the Regulations of the Commission were approved. The seminars held in Turkic Republics have a great role in the development of terminology in Azerbaijan. For example, on September 5, 2013, the Turkic Council with the organization of the Terminology Committee has held a seminar on Terminology Issues - the process of terminology establishment in Turkic Academy established in Kazakhstan. The seminar discussed the current state and future development of terminology in Turkish-speaking countries (9).

Discussion of terminological issues in mass media in Azerbaijan has given its positive yield.

This institution starting to act as the Correction Commission under the Council of People's Commissars of Azerbaijan now acts as the Terminology Commission under the Presidium of the ANAS. This organization has supervised many of the published dictionaries related to terms, and has achieved excellent publishing. The first terminology dictionary is also related to the period in which the Terminology Commission of Azerbaijan was created and according to experts, this commission has produced and published more than 300 dictionaries. Beginning from the second half of the twentieth century, the circulation and volume of scientific concepts began to increase, which is reflected in the development of terminology science.

On May 23, 2012, an order was issued to establish a Terminology Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan and on November 26, the Regulations on the Terminology Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan have been approved (10). The Regulations consist of four parts. The first part is called General Provisions, and the main goals and objectives of the establishment are given here as follows: "1.1. Terminology Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan (hereinafter referred to as the Commission), established in accordance with the Order of the President of the Republic of Azerbaijan dated 23 May 2012 № 2236 "On the State Program on the use of Azerbaijan language in accordance with requirements of the in the condition of globalization and development of linguistics in the Country" implements the functions of regulation and coordination of work in the field of term establishment, as well as enrichment of the language content, determination of the possibility of using new literary concepts and expressions in the language, control of the use of new terms and definitions in accordance with language norms in mass media, textbooks and other teaching aids to improve the literary language performs its functions" (10).

Rapid development of science and technology in the world recently, emergence of new scientific fields and development of terminology, enrichment of terminological bases, and the increase of terminological centers in the world and in Azerbaijan have revealed the need to create a terminological information system for their single-base management.

"The State Program on the use of Azerbaijani language in accordance with the requirements of time in the conditions of globalization and the linguistic development in the country, approved by the Order of AR President IlhamAliyev dated April 9, 2013, set forth important tasks in front of the relevant institutions. In connection with the provisions related to the application of information and communication technologies (ICT) in the field of study and propaganda of Azerbaijani language, purposeful work was also carried out at the Institute of

Information Technologies of ANAS, the concept and web portal of the National Terminology Information System has been developed by the scientists and experts of the Institute” (11).

The existence of different languages in the world and the incompatibility of the terms in them reveal the necessity of standardization at the international level. The existence of this system determines the exact interpretation and definitions of terms. It covers the following issues:

” – determination of the standard on terms and the determination of the current level of scientific knowledge and technical development; - Harmonization of scientific and technical terminology at national and international levels; - ensuring mutual development of agreed lexical means used in information systems; - Detection and elimination of deficiencies of terminological lexis used in literature and documents ”(12).

In modern times, terminology needs to be approached from the point of view of information and communication technologies. The globalization process in the world also affects the language, including terminology. Therefore, serious measures are being taken by the state to protect the languages in the world. Implementation of state measures in the field of language application and protection is appearance of the state support to the language. Orders that follow one another are essential for the purity, comprehensive development of our language, and the wide range of possibilities in the period of computer technology.

“Thus, the current situation in the field of terminology in Azerbaijan, the problems that are based on objective and subjective factors in this field, the state care for language protection and development, expansion of information and communication technologies capabilities and penetration in all fields, on the other hand, establishment of a number of international centers, development of international standards in this field, creation of terminological banks, databases and so on reveal the development perspectives of the terminological activity and necessitate the development of a new information model of terminology activity in Azerbaijan – a terminological information system” (12).

At the Institute of Linguistics named after Nasimi of ANAS, terminology department has been established and soon enough scientific products have been created. The following are examples of them: “Fundamentals of the Azerbaijani language terminology”, “Dictionary of clerical and accounting terminology”, “Dictionary of terms on remote sensing of earth”, “Bibliography of literature and dictionaries on terminology of Azerbaijani language” 1. M. Sadigov, T.Pashayev ,M.Gasimov. Financial Credit Terms Dictionary.

While economic terminology, including financial terms, was derived from works by English economists in the XVII-XIX centuries, and from the XX century they addressed to the works of American economists and the term establishment in them. Greater British and American economists have a great role in the development of modern economic terminology. Mass media, textbooks play a great role in the development of terminology in Azerbaijan. Of course, there are some progresses in this field, but there are still issues that are not yet clear in the textbooks. It is also necessary to approach it in normal manner, as the formation of new economic relations in Azerbaijan requires creation of new financial and banking terms. As we have explained above, this is done either through domestic or foreign language borrowings. Of course, certain difficulties on the way lead to some shortcomings in the terminology. For example: In our economists' opinion, there are still some "marketing" terms in English that can be translated into Azerbaijani. In this regard, it is said: "There are a number of terms in Azerbaijan language that has been taken from English today, which, according to some economists, can be accepted through translation. For example, "marketing" – market means bazaar. English suffix is added; "Management" - consists of “manus” which means hand in Latin and “ment” suffix. We want to show the possibilities to translate these

words and expression of them in Azerbaijan and other languages with new terms by giving the definition of them in two encyclopedic dictionaries: marketing (English marketing) - a system of measures on market study and active influence to consumer demand: the development of new types of products, management and organization of production and sales or services: management (English management) - principles, methods, means and forms of intellectual finance and other resources management of production volumes; management practices and the theory of production and sales aimed at increasing its efficiency and increasing profits (13).

An important issue related to eliminating difficulties connected with financial terminology is the creation of a dictionary fund that covers all economic terms. As a result, terminological dictionaries are prepared. In the modern era of translation practice, the translation requires that the translated text should be closer to the original. The term to be translated must be unambiguous and clear regardless of context.

In general, the development of economic terminology opens up opportunities for the development of economy science.

2.1. Impact of international terminological centers on terminological movement in Azerbaijan.

The formation of terms and improvement of their content is closely linked to the emergence of terminological centers around the world. The subsequent and logically complementary international terminological organizations have played a crucial role in the correct and timely resolution of important issues in this field. Some of these organizations have emerged dependent on the needs of the period in this field. Aliguliyev R.M. and Gurbanova A.M. expressed the growth dynamics of the international terminology organizations as follows: "The first Terminology Center in the world was founded in Vieszelburg (Austria) in the 30s of the last century, and the founder of the general terminology theory, Eugen Wyuster, was the head of this center. The Terminology Center has been involved with the UNESCO and other international organizations' projects and has contacted world-renowned experts in this area. E. Wyuster founded the Secretariat of Terminology (Principles and Coordination) of the International Organization for Standardization in 1951. At present, this center is a part of the Scientific Theory Archives of the University of Vienna. In 1971, the UNESCO and the International Committee for Scientific Affairs held a conference of the countries where the project of creation of the International Science Information System (World Science Information System) was announced. This project, led by E. Wyuster, is a multilingual terminology system that uses standardized terms. That year, International Information Center for Terminology – Infoterm (International Information Terminology) has been established. Infoterm that has been established in order to coordinate and support cooperation in the field of terminology in the world organizes workshops on language and implements important projects and programs in the field of terminology beginning from 1977. Infoterm promotes and supports the idea of creating new terminological centers and networks in order to deliver knowledge and information in a global multilingual society. In 1976, Infoterm was involved in a research called "Development of Terminology in Network" and as a result TermNet (International Terminology Network) was organized. TermNet was registered as a nonprofit organization in 1988. This network currently has more than 40 members. "Conceptual Basis for the Establishment of Azerbaijani Terminology Information System" (14).

Establishment of terminology banks and their use by terminological banks of various countries (EURONET), creation of terminological database is a logical consequence of the above mentioned works. The XX-XXI century is a period of great development of science and technology. Accordingly, the rate of growth of new scientific concepts is accelerating from day to day and ways of their formation are further developed.

BIBLIOGRAPHY

1. Axundov M.F Əsərləri II cildə, I cild. Bakı, 1988.
2. “Azərbaycanterminolojiİnformasiyasistemininyaradılmasınınkonseptualəsasları”, 2012.
3. “Əkinçi” qəzeti. Bakı, 1979.
4. İqtisaditəlimlərtarixi. Bakı, 2005.
5. “Kitabi – DədəQorqud” ensiklopediyası, 2012.
6. Qasımov İ. MüasirAzərbaycandilinhərbiterminlərininyaranmayolları. Bakı, 2000.
7. Qasımov M. Azərbaycan diliterminologiyasınınəsasları. Bakı, Elm, 1973.
8. Vəliyev T., Həsənov A. Azərbaycaniqtisadifikirtarixi. Bakı, 1996.

Electron resources:

9. (www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=31234).
10. (www.cabmin.gov.az/az/pressreliz/view/836/).
11. (MilliTerminolojiİnformasiyaSistemininkonsepsiyasıNoy 25, 2016 17:18 / Konfranslar, İclaslar).
12. (library.ict.az/elektron2015/6.pdf).
13. (<http://xalq.qazeti.com/az/news/news/70008>).
14. jpis.az/storage/f264785ddd1403f86445b8b1e358820a.pdf).

AZERBAIJAN'DA İNANÇ TURİZMİNİN MEVCUT DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK NİTEL BİR ARAŞTIRMA*

THE EVALUATION OF THE CURRENT SITUATION OF RELIGIOUS TOURISM IN AZERBAIJAN: A QUALITATIVE RESEARCH

Hicran RZAZADE

AZERBAIJAN

E-mail: hicri.rza@hotmail.com

Özlem GUZEL

Rüya EHTİYAR

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: İnanç, İnanç Turizmi, Azerbaycan ve Turizm.</p>	<p>İnsanoğlu, var olduğu günden bugüne kadar “nasıl var olduğu, kim olduğu ve nasıl yaratıldığı” sorularına yanıt aramıştır ve yanıtlarına onu götüreceği noktalarla doğru seyahatler yapmıştır. Kutsal mekanlara yapılan inanç temelli seyahatler, tarihin en eski dönemlerinden beri öncelikli seyahat motivasyonu bağlamında ortaya çıkmıştır ve bu seyahatler hala günümüzde önemini korumaktadır. Azerbaycan, turizm geçmişi çok uzun olmayan, kıyı-deniz turizmi ile kaplıca turizminin yaygın olarak kullanıldığı ancak çok çeşitli kültürel değerlere de sahip olan bir destinasyondur. Araştırmada, Azerbaycan’ın inanç turizmi potansiyeli ve pazarlamadaki yeterliliği değerlendirilerek, uluslararası turizm hareketliliğini sağlayacak yeterli turizm potansiyeline sahip olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yaklaşımından yararlanılmıştır. Böylece Azerbaycan turizm paydaşlarının görüşlerinin derinlemesine incelenebileceği ve inanç turizmi potansiyeline ve pazarlanmasına ilişkin ayrıntılı verilere ulaşılabileceği düşünülmektedir. Nitel yaklaşım çerçevesinde veri toplama tekniği olarak yarı yapılandırılmış görüşme; veri analiz yöntemi olarak da betimsel analizinden yararlanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre kamu, turizm sektörü yöneticilerine ve paydaşlara Azerbaycan’ın inanç turizmine yönelik yapılabilecekler konusunda öneriler sunulmuştur.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548654</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Faith, Religion Tourism, Azerbaijan and Tourism.</p>	<p>Mankind has searched for answers to the questions such as “who I am, how I was created, and how the World was created” since he existed and made trips through the destination that would take him to his answers. Faith-based travels to sacred places has emerged in the context of priority travel motivation since the earliest periods of history and these travels still remain important today. Azerbaijan is a destination that has not had too long tourism history, with coastal-sea tourism and spa tourism being widely used but also having various cultural values. In this</p>

*Bu çalışma 15-16 Kasım 2018 tarihlerinde Bakı/AZERBAIJAN’da düzenlenen “Kültürel Paradigmalar ve Yenilenen Azerbaycan” konulu Uluslararası Konferansta sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

DOI:

10.26809/joa.2018548654

research, it is aimed to determine whether Azerbaijan has sufficient tourism potential to provide international tourism mobility by evaluating the potential of religious tourism and its marketing potential. Qualitative research approach was done in the research. The interviews it was performed with tourism stakeholders in the region. Suggestions will be presented in context of the religious tourism marketing in Azerbaijan according to the results.

1. GİRİŞ

Kavram olarak din, kültür, yaşam, tarihsel olaylar ve toplumun en geniş şekilde algılanması ve yine insanların tarihteki süreçleri hakkında daha derin bir bakış açısı sağlamaktadır (Kelly, 1982: 128). Kültürün temel bir unsuru olan din, insan hayatının çeşitli unsurlarıyla bağlantılıdır ve giyim-kuşam, yeme-içme faaliyetleri, siyasi görüş, sosyal tutum, seyahat motivasyonları ve davranışlarını etkileyebilmektedir (Poria vd., 2003: 239; Mattila vd., 2001: 195; Levin, 1979: 9). İnsanların devamlı ikamet ettikleri, çalıştıkları ve her zamanki olağan ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerin dışına, dini inançlarını gerçekleştirmek için çekim merkezlerini görmek amacıyla yaptıkları turistik amaçlı gezilerin turizm olgusu içerisinde değerlendirilmesi “inanç turizmi” olarak tanımlanabilmektedir (Güzel, 2010: 90). Hıristiyanlık öncesi dönemlerde, Eski Mısır ve Hellen kültürlerinde inanç turizminin var olduğu bilinmektedir (Horner ve Swarbrooke, 1999: 403). İnanç turizmi eski bir turizm çeşidi olmasına rağmen, akademik çalışmalar açısından yeni keşfedilen bir araştırma alanıdır. Olsen ve Timothy’ye (2006: 21) göre inanç ziyaretleri genel olarak özel ilgi turizmine dayanmaktadır. İnanç turizmi, literatürde dini turizm, manevi turizm, hac turizmi, kültür turizmi ve kültür miras turizmi kavramlarıyla sıklıkla eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Robinson ve Novelli (2005: 10), turizm aktivitelerini kitle turizmi ve niş turizm olarak iki ayırmaktadır. Ve Niş turizmi de kendi içinde kültür turizmi, doğa turizmi, şehir turizmi, kırsal turizm ve diğer turizm türleri olarak sınıflandırmaktadır. İnanç turizmi de yazarlara göre kültür turizminin altında yer almaktadır. Novelli (2005: 9) de inanç turizmini kültür turizmi kapsamında sınıflandırmaktadır.

Tala ve Padurean (2008: 246), inanç turizmi paydaşlarını “hükümetler, dini topluluklar, uluslar arası organizasyonlar, yerel toplum, yerel yetkililer ve alt yapı yöneticileri, ç ve dış tur operatörleri, transfer şirketleri, yerel turizm hizmeti sağlayıcıları, akademik çevre, diğer özel sektör paydaşları” olarak sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırma içinde yer alan her bir paydaş, destinasyon da inanç turizminin sağlıklı gelişimi ve tanıtımı bağlamında ortak bir vizyon geliştirerek, misyon, hedef ve stratejileri belirleyerek hareket etmelidirler. Bu bağlamda bu çalışma ile genel olarak turizm hareketlerinde yeni yükselme kaydeden Azerbaycan’ın öncelikle turizminin değerlendirilmesi ve sonrasında geniş bir inanç turizmi potansiyeline sahip olan ülkenin inanç turizmi kapsamındaki durumu değerlendirilecektir.

2. İNANÇ TURİZMİ

İnsanoğlu var olduğu ilk günden itibaren, bir dine ait olma ihtiyacı hissetmiştir. Bu yüzdendir ki, insanoğlunun Dünya üzerinde var oluş tarihine bakıldığında birçok değişik din ve inanç grupları ortaya çıkmaktadır. Böylece kutsal yerler insanoğlu tarafından kitlesel hareketler ile ziyaret edilmiştir. Bu hareketler sonucunda alternatif bir turizm olgusu yani “inanç turizmi” doğmuştur (Güzel, 2010: 90). İnanç turizmi, insanların inançları gereği dini vecibelerini yerine getirmek veya ziyaret etmek için dini açıdan önemli gördükleri kutsal yerlerde en az bir gece konaklamalarından oluşan geçici seyahatlerin ortaya çıkardığı ekonomik ve sosyal nitelikli olay ve ilişkiler bütünüdür (Karaman ve Usta, 2006: 473). İnançlardan etkilenerek bireylerin seyahat etmeleri inanç turizmi kapsamında değerlendirilir (Rinschede, 1992: 34).

İnanç Turizmi, yaklaşık 300 milyon ziyaretçiye hizmet veren ve 18 milyar dolarlık bir bütçe içeren hızla büyüyen bir turizm koludur. Ekonomik açısından hızla büyüyen inanç pazarı

seyahat ve konaklama endüstrisinin tüm alanlarını etkilemektedir. Tur operatörleri, gemi işletmeleri, oteller, toplantı organizatörleri, otobüs işletmeleri, turizm danışmanlıkları edindikleri gelirler ile hızla ilerleyen bu pazarda önde gelen isimler olmaktadır. Bu sebeple işletmeler, bu güçlü pazarı bir an önce paraya dönüştürülebilir sermayeler olarak kullanmalıdırlar (Güzel, 2010: 91-94). Karaman ve Usta'ya (2006: 482) göre, din ve turizm arasındaki ilişkinin önemini anlamak için din faktörünün turizm üzerindeki ekonomik ve sosyolojik boyutunu anlamak gerekir. Dinin turizm üzerindeki ekonomik boyutu her zaman için turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmeleri cezp edememiştir. Çünkü insanlar dini inançlarının gereklerini yerine getirmek için daha fazla harcama yapmaktadırlar.

İnanç turizmi, Paris, Notre Dame'ye ziyaretlerden hac ziyaretlerine kadar pek çok farklı aktiviteyi içeren bir olgudur (Griffiths, 2011: 63). Kutsal yerleri ziyaret eden turistler, dini bir deneyim edinme ve kutsal bir ortamda bulunma arayışındadırlar (Shackley, 2002: 348). Diğer dinlere ya da mezheplere mensup olan turistler, eğitim amaçlı ya da sadece meraktan dolayı dini destinasyonları ziyaret etmektedirler (Nolan ve Nolan, 1992: 71). Güzel (2010: 93), insanları inanç turizmine yönlendiren motivasyonları şu şekilde sıralamaktadır; manevi olarak rahatlamak, din mensubu kişilerle tanışma ve buluşma isteği, dini vazifeleri yerine getirmek, insanların kendi dinlerine ait önemli merkezleri görme isteği, günahlarından kurtulmak ve arınmak, Allah'a isteklerini bildirmek.

Literatürde yer alan çalışmalar, insan hareketliliği ve manevi güdüler olarak ilgi farklılıklarına göre hacılar ve turistleri iki grup olarak ayırmaktadır. Bu iki grup arasında ki fark ise turistlerin zevk ve belli güdüler dahilinde geziler yaptıkları, hacıların ise manevi temelli güdüler ile hareket etmeleridir (Eade, 1992: 21; Collins-Kreiner, 2010: 443; Smith, 1992: 4; Turner vd., 2011: 139; Turner, 1973: 207). Eickelman ve Piscator (1996: 35-36), inanç turizmini "hacılar, gönüllü misyoner seyahatleri, dini etkinlikler dernek gezileri" olarak sınıflandırmaktadır. İnanç yerlerini ziyaret eden turistler, daha çok aile üyeleri veya organize gruplarla seyahat etme eğilimindedirler (aktaran: Thoma vd., 2014: 144). Bunun yanı sıra dini seyahatler, mevsimsellik, iklim ve hava koşullarına göre şekillenmektedir. Bremer (2005: 9260) araştırmacıları dinin ve turizmin kesişmelerini daha geniş üç yaklaşımla dikkate almaları gerekmektedir: mekansal yaklaşım (aynı mekanı paylaşan hacılar ve farklı amaçla gelen diğer turistler), tarihsel yaklaşım (dini seyahat ve turizm biçimleri arasındaki ilişki) ve kültürel yaklaşım (post modern bir dünyada modern uygulamalar olarak hac ve turizm) (aktaran: Olsen ve Timothy, 2006: 2). Bazı dini mekanlarda turizm ürünleri talebine göre sosyo-demografik farklılıklar görülebilmektedir. Örneğin, Fransa, Lourdes'da dişillikle ilişkili olan Marian tapınaklarına özellikle daha çok kadınlar, Mekke'deki hac ziyaretinde ise seyahatte cinsiyet kısıtlamaları olduğu için daha çok erkeklerin ziyaret etmektedir (Rinschede, 1992: 47).

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırmada nitel araştırma yaklaşımından yararlanılmıştır. Bu bağlamda Azerbaycan Cumhuriyetinde görev yapan turizm paydaşlarının görüşlerinin derinlemesine incelenebileceği ve inanç turizmine ilişkin ayrıntılı verilere ulaşılabileceği düşünülmektedir. Araştırmanın deseni durum çalışması olarak belirlenmiştir. Nitel yaklaşım çerçevesinde veri toplama tekniği olarak yarı yapılandırılmış görüşme; veri analiz yöntemi olarak da betimsel analizinden yararlanılmıştır. Görüşmeler bölgedeki 13 turizm paydaşı ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma ile Azerbaycan'da küresel turizm potansiyeli içinde inanç turizmi yeri ve önemi belirlenmeye çalışılmıştır. Öte yandan, Azerbaycan'da turizm faaliyetlerinin geçmişten günümüze ne gibi değişim gösterdiği, bu değişimin gelişimi ne şekilde etkilediği bu süreçteki karşılaşılan engeller, ele alınmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında veri toplama amacıyla görüşme tekniği de kullanılmıştır. Görüşmelerde yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Soru formundaki ilgili alanyazı ve uzman görüşü doğrultusunda yararlanılarak oluşturulmuştur.

3.1. Araştırmanın Örneklemi

Nitel araştırma yönteminde araştırmanın konusunu oluşturan olay ya da kişilerle ilgili derinlemesine bir inceleme yapabilmek için örneklem küçük tutulmuştur ve bu çalışmada amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 282). Amaçlı örneklemlerde araştırmacılar katılımcıları çalışma için en uygun özelliklerine göre belirler. Örneğin, katılımcılar çalışılan konu ile ilgili önceki deneyimleri ya da bu konu hakkındaki bilgileri nedeniyle seçilebilir (Başkale, 2016: 25). Buna göre araştırmanın örnekleme dahil edileceklerin Azerbaycan turizmine yön veren paydaşlardan seçilmesine özen gösterilmiştir. Olası kişiler belirlendikten sonra iletişim bilgileri kullanılarak her birine ulaşılmış ve kısa bir şekilde araştırmanın amacı ve içeriği ile araştırmacının kimliği açıklanmıştır. Görüşmelerin tamamı, gönüllülük esasına dayalı olarak araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda toplam 13 turizm paydaşı örnekleme dahil edilmiştir ve katılımcılara ilişkin bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur. Görüşme yapılan kişiler K1, K2, K3 şeklinde sıralanmış ve katılımcılara K1 ile K13 arasında kodlar verilmiştir.

3.2. Araştırma Analizi

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz tercih edilmiştir. Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz türüdür. Bu analiz türünde araştırmacı görüştüğü ya da gözlemiş olduğu bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtabilmek amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verebilmektedir. Bu analiz türünde temel amaç elde edilmiş olan bulguların okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 242). Analiz Yıldırım ve Şimşek'in (2016: 261) belirttiği gibi dört aşamada gerçekleştirilmiştir. Öncelikle görüşme ve gözlemlerde yer alan boyutlardan hareket ederek veri analizi için bir çerçeve oluşturmuştur. Bu şekilde verilerin hangi temalar altında sunulacağı belirlenmiştir. Araştırmacılar verilerin anlamlı ve mantıklı bir biçimde bir araya getirilmiş, bulguları ilişkilendirilerek ve anlam kazandırmıştır. Bu şekilde bağlama ilişkin zengin bir bilgi havuzuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda araştırma yöntemine ilişkin olabildiğince ayrıntılı bilgiler verilmesi, bulguların sunumunda metinlerde yer alan ifadelerden doğrudan alıntılar sunulması ve paydaşlardan araştırmanın bulguları ile ilgili görüşlerinin alınması da inandırıcılığı artırmıştır.

Araştırmaya ilişkin nitel verilerin analizi Ok ve Erdoğan (2010: 307) tarafından önerilere dayandırılarak uyarlanan (1) çözümleme, (2) güvenilirlik analizi, (3) verilerin kodlanması, (4) tema ve kategoriler, (5) sonuçlar ve yorumlama olmak üzere beş aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. Verilerin çözümlenmesi aşamasında katılımcılar ile bireysel görüşme yapılmadan önce katılımcılardan izin istenmiş ve ses kaydına alınacağı ve kimseyle paylaşılmayacağı belirtilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 135). Bu doğrultuda görüşmeler başlamıştır, böylece araştırmacı ve katılımcılar arasında güven ortamı sağlanmaya çalışılmıştır. Görüşmeler sırasında katılımcılara yöneltilen soruların anlaşılmasında ve eksik bilgi verildiğinde gerekli açıklama yapılmış, sorulara ilişkin derinlemesine yanıt alınmaya çalışılmıştır. Katılımcılardan alınan izin doğrultusunda elde edilen görüşme verileri çözümlenerek düzenli yazı formatına aktarılmış ve 21 sayfa ham veri elde edilmiştir. Bu aşamada nitel araştırmanın iç geçerliliğini artırmak adına katılımcı teyidi yöntemi kullanılmıştır. Zira nitel çalışmalarda en önemli güvenilirlik çalışmalarından birisi yazılı dökümlerin katılımcılar tarafından incelendiği katılımcı teyididir (Güneri, 2018: 73). Nitel araştırma için gerçekleştirilen bireysel görüşmeler 2017 yılının Ekim ve Aralık ayları arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin süresi yaklaşık 45 dakika sürmüştür. Görüşmelerde alınan ses kayıtları yazılı hale getirilmiş, ardından kayıtlar tekrar dinlenilerek yazılı metin ile karşılaştırılmış ve metinlerin doğrulanmıştır. Yapılan görüşmelerle elde edilen verilerin belirli

bir doygunluğa ulaştığı ve anlatıların tekrarlanmaya başladığı anlaşıldığından katılımcı sayısına son verilmiştir. İkinci aşama nitel verilerin güvenilirliğini analiz aşamasında nitel araştırmanın iç tutarlılığını artırmak için tutarlılık incelemesi tekniğinden yararlanılmıştır. Bu tekniğin amacı araştırmaya dışarıdan bir gözle bakılması ve araştırmacının etkinliklerini baştan sonra tutarlı bir biçimde gerçekleştirip gerçekleştirilmediğinin ortaya konmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 245). Hazırlanan görüşme soruları iki farklı araştırmacı tarafından tekrar incelenmiştir ve bir taslak hazırlanmıştır. Hazırlanan taslak soru formu konu ile deneyimi olan ve halen üniversitelerin turizm rehberliği bölümünde öğretim üyesi olan bir uzmanın görüşüne sunulmuş ve önerileri doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Görüşme formu iki grup sorudan oluşmaktadır. Birinci grupta Azerbaycan turizminin genel yapısına ilişkin sorular, ikinci bölümde ise inanç turizminin potansiyeli hakkında bilgi toplanmasını amaçlayan sorular yer almaktadır. Üçüncü ve dördüncü aşama da verilerin kodlanmasında benzer anlatımlar Yıldırım ve Şimşek (2016: 276) belirttiği gibi daha önce belirlenen temalar çerçevesinde, verileri kendi bağlamından ayırmadan alıntılar araştırmacılar tarafından gruplanılarak, karşılaştırılmıştır. Araştırmacıların alıntı gruplandırmaları arasında benzerlik ve tutarlılık sağlanıncaya kadar çalışma çözümlenmesi devam ettirilmiştir ve uzlaşmaya varılmıştır. Beşinci aşama olan sonuçlar ver yorumlar aşamasında ise nitel araştırmanın iç geçerliliğini artırmak için uzman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Bu aşamada araştırmacılar turizm fakültesi turizm rehberliği bölümünde öğretim üyesi olan bir uzmanın görüşüne sunulmuş ve ulaşılan sonuçları kendi düşünce tarzı ve yaklaşımı çerçevesinde paylaşılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 285). Uzmardan alınan geri bildirimler araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliğine katkıda bulunmuştur.

3.3. Araştırma Alanı: AZERBAYCAN

Azerbaycan, zengin tarihi, kültürel ve doğal mirası ile dünyanın dört bir yanından ziyaretçi çekmektedir. Ayrıca ülke içinde var olan maden suyu kaynaklarından tarihi geçmişine kadar zengin doğal ve kültürel yapısı ile ülke içinde kongre, sağlık, av, doğa, kültür turizmi turizm çeşitleri yapılmaktadır. Azerbaycan'da 80 yıldan beri turizm çalışmaları yapılmaktadır (Alakbarova, 2012: 11) ve 1932 yılından itibaren turizm hareketlerinin başladığı görülmektedir. O dönemde Bakü'de "Proleter Turizm ve Seyahat için Gönüllü Toplum" turizm örgütü bulunmaktaydı. Bu örgütün amacı yerel toplulukların turizm faaliyetlerine katılımı sağlamaktı (Mammadov ve Rahimov, 2009: 7). Kalkınma planı doğrultusunda 2002 yılından bu yana Azerbaycan'da yeni ve modern tesislerde başarılar elde edilmiş ve ülkenin turizm alanlarında girişimlerde bulunulmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi'nden elde edilen bilgiye göre 2017 yılında Azerbaycan'a 2.691.998 turist gelmiştir (www.mct.gov.az, 07.04.2018). Azerbaycan Dünya'nın en çok dini hoşgörüyü sahip ülkelerinden birisidir. Bu durum, bütün dini, kamu ve devlet yönetimleri tarafından teyit edilmiştir. Papa II. İohan Pavel Azerbaycan'daki farklı Dünya dinleri kurumlarının barış içinde bir arada bulunmasının hoşgörü ve karşılıklı anlaşma sayesinde mümkün olduğunu ve bu başarının ülke için gurur sebebi olduğunu belirtmiştir (www.azpromo.az, 12.09.2017). Azerbaycan'ın İslam dünyasında yeri dört yol (kavşak) şeklindedir. İslami kimlikler ve İslami çeşitlilikler olarak: İran Şiiileri, Türk, Dağıstan ve Araplar vardır. Sovyet Birliğinin dağılması dini duygu ve uygulamaların gelişmesine, farklı dinlerin, kültürlerin ve soyların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu çeşitliliklerin birleşimi Azerbaycan'ın coğrafyası ve tarihi gelişiminde önemli ölçüde bölgesel değişikliklere sebep olmaktadır (Kotecha, 2006: 1). 2018 senesinde BakuNews.az'dan edinilen bilgiye göre, 1 Eylül 2009 yılından Azerbaycan'da yapılan yeni kayıtlar sonucu olarak 793 inanç destinasyonu olduğu kaydedilmiştir. Bunlardan 715'i İslam dini, 17'si Hristiyan dini, 8'i Yahudi dini, 1'i Krishna dini, 2'si Behai dini ve 28'i diğer dinlere aittir. Azerbaycan'da toplamda 2250 cami, 14 kilise ve 7 sinagog mevcuttur (www.kabar.kg, 20.03.2018). Azerbaycan'ın dini destinasyonundan Kıldadağ Kilisesi, Kum Tapınağı, Kanzasar Tapınağı, 116 Bakü Camisi, Muhammed İbn Ebu Bekir, Nizameddin Camisi, Tuba Şah Camisi,

Ateşgah, Ganja Cuma Camisi, İlisuCome Camisi, Balakan Cuma Camisi, Bibiheybat Türbesi ve Camisi vb. dini yapıları en çok ziyaret edilen inanç turizmi merkezleridir.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Betimsel olarak analizi yapılan araştırma bulgularının değerlendirilmesi öncesinde katılımcılarının demografik özelliklerine ilişkin yordamalar yapılmıştır. Tablo 1'de görüldüğü üzere toplamda 13 paydaş ile görüşme yapılmıştır. Katılımcıların tümü erkek olup, yaş aralıkları 22 ile 62 arasında değişmektedir. Katılımcıların üçü Doktora mezunu, üçü yüksek lisans mezunu iken diğerlerinin ise lisans ve lise düzeyinde mezun oldukları görülmüştür. Katılımcıların meslekleri değerlendirilmediğinde ise katılımcıların acente çalışanları, din görevlileri, öğretim üyeleri, turizm Bakanlığı yetkilileri ve esnaf oldukları görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Demografik Özellikler

No	Cinsiyet	Yaş	Eğitim	Meslek
K1	Erkek	22	Lisans	Rehber-Acenteci
K2	Erkek	25	Yüksek Lisans	Acente Yöneticisi
K3	Erkek	43	Lisans	Acenteci
K4	Erkek	25	Lisans	Turizmci
K5	Erkek	36	Yüksek Lisans	Turizm Bakanlığı Yetkilisi
K6	Erkek	47	Lisans	Din Görevlisi
K7	Erkek	41	Lisans	Din Görevlisi
K8	Erkek	39	Lise	Esnaf
K9	Erkek	57	Yüksek Lisans	Öğretim Üyesi
K10	Erkek	34	Doktora	Turizm Bakanlığı Yetkilisi
K11	Erkek	52	Lisans	Din Görevlisi
K12	Erkek	54	Doktora	Öğretim Üyesi
K13	Erkek	62	Doktora	Öğretim Üyesi

Araştırma kapsamında öncelikle katılımcıların genel olarak Azerbaycan turizmi değerlendirmeleri istenmiştir. Bu soru bağlamında elde edilen bulguların gruplandırılması tablo 1'de gösterilmektedir. Tablo'da da görüldüğü üzere bulgular "turizmin önemi, turizm potansiyeli, turist profili, turizm türleri, turizm politikaları, turizm gelişimi ve turizmden beklenti olarak" gruplandırılmıştır. Turizmin önemi bağlamında turizm paydaşları turizm sektörünün gelişiminin diğer sektörleri destekleyeceğini, turizmin bu bağlamda ülkeye ekonomik bir katkı sağlayacağını ve istihdam yaratacağı görüşündedirler. Turizm potansiyeli olarak Azerbaycan değerlendirildiğinde ise Azerbaycan'ın sahip olduğu iklimin, coğrafi güzelliklerin, milli parkların, kültürel zenginliklerin, ipek yolu ve demiz yolunun önemli içerikler olduğu bulguları ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda paydaşlar genel olarak Azerbaycan turizminin gelişimi için çok boyutlu donanımların ve içeriklerin olduğunun farkındadırlar. Turist profili gruplandırması ise Azerbaycan'a oldukça geniş bir yelpazeden turistlerin geldiklerini göstermektedir. Ancak literatürde taraması bağlamında elde edilen turist rakamlarının düşük olması ise bu bağlamda düşündürücü bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Diğer önemli bir gruplandırma ise paydaşların gözünde Azerbaycan'da yapılabilecek turizm türleri olmuştur. Paydaşlardan elde edilen veriler göstermektedir ki Azerbaycan da "kültür turizmi, doğa turizmi, sağlık turizmi, flora-fauna turizmi, kış turizmi, kitle turizmi, nostalji turizmi, etnik turizm, gastronomi turizmi, ekoturizm" olmak üzere zengin turizm türlerinin yapılabileceği görülmektedir. Turizm politikaları bağlamında sevindirici adımların atıldığı görülmektedir. Turizm politikaları bağlamında Azerbaycan'da turistlere vize kolaylığı sağlandığı, turizm stratejilerinin ve hedeflerinin belirlenmeye çalışıldığı, yol haritasının çizildiği, turizm konseyi kurulunun oluşturulduğu görülmektedir.

Turizm gelişimi kapsamında ise paydaşlar yerel halkın turizm ve kararlara katılımın sağlanması gerektiğini, özel ve kamu sektörünün yeterli desteği sağlaması gerektiğini, zincir otellerin yatırım yapmaya başladıklarını, kalkınma planlarının oluşturulduğunu, turist memnuniyetinin gözlemlenebildiğini ve turist artışlarının gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Genel olarak paydaşların turizmden beklentileri ise yerel halkın turizme dahil edilmesi ve yerel halka istihdam yaratılması, yerel halkın kararlara katılımının sağlanması, resmi otoritelerin ilgisizliğinin azaltılması, turizm paydaşlarının desteğinin artırılması ve kültür alışverişinin gerçekleşmesi olarak sıralanmıştır.

Tablo 2. Genel Olarak Azerbaycan'da Turizm Değerlendirmesi

Turizmin önemi	<ul style="list-style-type: none">✓ Turizm sektörünün gelişimi✓ Turizmin ekonomik katkısı✓ İstihdam etkisi	<p>“Uzun süre boyunca ülkemiz petrolden gelir elde ediyordu, o dönemlerde de turizme önem veriliyordu ancak turizmin anlamı önceki senelerdeki gibi değildi. Petrolün fiyatının düşmesi, manatın değerinin düşmesi gibi olaylardan sonra turizmin önemine daha da dikkat arttı. Uzun süredir petrol dışı sektörlerin gelişmesi ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır ve bu önemli sektörlerden biri turizmdir. Bu çalışmalarda artık devlet karşısına bir hedef koyarak petrole bağlılığın azalması ve diğer sektörlerin gelişmesi yönünde faaliyetlerin yapılmasını sağlanmaktadır. İstatistiklere göre bu hedefler sayesinde ülkede turistlerin sayısında artış görülmektedir.” K10</p> <p>“Turizm, ülkemizin iktisadi, sosyal, kültürel hayatında ve istihdamda büyük rol oynamaktadır. İktisadi bir önem taşıyan bir sektördür.” K10</p>
Turizm Potansiyeli	<ul style="list-style-type: none">✓ İklim✓ Coğrafi güzellikler✓ Milli parklar✓ Kültürel zenginlikler✓ Fauna✓ İpek yolu✓ Demir yolu	<p>“Azerbaycan'ı gelecekte turizmle ilgili büyük ve önemli perspektifler bekliyor. Azerbaycan'da son dönemlerde gelişmeye başlamıştır ama tüm bölgelerde turizm alanları mevcuttur. Örneğin, Gabala, Qax, Daşkesen, Guba ve b. bölgelerde güzel turizm merkezleri vardır. Ama gelecekte turizmi daha da çok geliştirmek mümkündür. Fikrimce eğer turizm güzel gelişirse Azerbaycan dünyanın en güzel turizm destinasyonlarından birisi olacaktır. Azerbaycan'ın havası da temizdir, iklimi ılımandır, yaz dönemi için fazla sıcak değil, gerekirse daha serin yerlere bile gidilebilir.” K09</p> <p>“Ülkemizin doğası, manzarası, flora, faunası, iklimi çeşitliliği, milli parklarımız, dağlarımız, çaylarımız, İpek yolunun üzerinde olmamız Bakü- Tiflis-Kars demir yolunun olması gibi çok önemli turizm unsurlarımız var.” K13</p> <p>“Devlet çapında olan davetlerde, uluslar arası kongrelerde gelen yabancılar burayı ziyarete geliyorlar. Tabi ki onlara bilgi veriliyor onlar da ilgilenip ziyaret ediyorlar. Müslüman ve diğer ülke vatandaşları da Cami' ye geliyorlar. Son 2-3 senede daha çok turist geliyor. Farklı konsolosluklardan da gelenler oluyor. Resmi faaliyet olmasa da Kuveyt'den ziyaret etmek ve tanışlık için getirilen Müslümanlar olmuştur.” K3</p>
Turist Profili	<ul style="list-style-type: none">✓ Arap ülkeleri✓ Rusya✓ Avrupa✓ Amerika✓ Uzakdoğu	<p>“Ülkeye Arap ülkelerinden, Türkiye'den, İran'dan gelen turistler çoğunluktadır.” K8</p> <p>“Azerbaycan her zaman Avrupa ülkelerinin ilgisini çekmiştir. Ayrıca Azerbaycan'a Amerika, İngiltere, Fransa, Japonya, Kore, Hindistan, İran, Türkiye ülkelerinden gelen çok turistler vardır.” K9</p> <p>“Azerbaycan daha çok Rusya ve Arap ülkeleri pazarını hedef almaktadır. Aslında Arap ülkelerinin daha çok ilgisini çeken ülkemizde hem helal yeme içme sisteminin olması, hem de Avrupa ülkelerine yönelik kültürün bulunmasıdır.</p>

		<p>Bu sebeplerden toplu şekilde Arap ülkelerinden turist akımı görülmektedir.” K12</p> <p>“İran ve Arap ülkelerini hedef pazarlarımız. Katar, Dubai, Birleşik Arap Devletleri gibi ülkelerden turistler gelmektedirler. Genel olarak dilleri anlaşılan ülkeler olarak Türkiye, Rusya hedef alınmaktadır. Gürcistan da komşu ülke olarak hedeflenmektedir.” K13</p> <p>“Farklı ülkelerden turistlerin geldiğini görüyoruz; Amerika, İngiltere, Fransa, Türkiye, İngiltere, Çin vb.” K3</p> <p>“Azerbaycan’a şuan 2017 dönemi için Arap turistlerin akını yaptığını söyleye bilirim. Ama genel olarak Kafkas ülkelerinden gelen turistler de vardır.” K4</p> <p>“Turizm türlerinden kitle turizm daha iyi gelişmiştir Azerbaycan’da.” K5</p> <p>“Azerbaycan’a daha çok turistler komşu ülkelerden gelmektedir. Daha çok Rus pazarına yönelik çalışmalar yapılıyor. Genel olarak İran körfezinden, Avrupa’dan gelen turistlerin sayısında fazlalaşma var. En büyük turizm pazarı genel olarak bizim için Rusya’dır. Siyasi olaylardan dolayı tabi ki turizm etkilenmektedir, aynı şekilde Türkiye’de de siyasi olaylardan dolayı Rusya pazarına yönelik turizmde çalkantılar yaşandı.” K5</p> <p>“İsrail’den, Avrupa’dan, Rusya’dan gelen turistler vardır. Hatta bazen Sinagoga farklı dini inancı olan turistler de geliyor.” K7</p> <p>“Azerbaycan’ın malum bölgelerinde turizm yerleri yapılmıştır. Doğal olarak her bir Azerbaycanlı gibi ben de düşünüyorum ki Azerbaycan’da turizmin geleceği vardır.” K3</p>
Turizm Türleri	<ul style="list-style-type: none">✓ Kültür turizmi✓ Doğa turizmi✓ Sağlık turizmi✓ Flora-fauna turizmi✓ Kış turizmi✓ Kitle turizmi✓ Nostalji turizmi✓ Etnik turizm✓ Gastronomi turizmi✓ Ekoturizm	<p>“Ülke içinde farklı şehirlere gezi turları düzenleniyor. Guba, Gabala, Haçmaz taraflarına turistler için kültür gezileri düzenleniyor. Turistlerin bu yerlere ilgileri yüksektir.” K8</p> <p>“Azerbaycan turizm için çok elverişlidir, doğanın yarattığı mucizevi yerler, eskiye dayalı tarihi abideler, binalar var. Bunlardan en değerli, önemli olanı Fuzuli şehri çok eskiden 300-400 bin yıl önceye ait yaşam alanı olmuştur. Yaşam alanı olarak bulunan yerin ismi “Azıx Mağarası” olarak geçiyor. Arkeolojik bulgulara göre eski ilk insanlar buralarda yaşamışlar. Azerbaycan’ın güzel iklimi malik bir ülke ve 9 iklim kuşağını kapsıyor. Güzel doğası, manzarası, tatlı su havzaları, güzel pınarları, çayları, ormanları, dağları, yamaçları, gül çiçek dolu alanları genel olarak sefalı yerleri çoktur. Azerbaycan’da sağlık için termal sular da mevcuttur. Böyle sular daha çok Laçın ve Kelbecer bölgelerinde mevcuttur ki bu yerlere göre şuan o topraklarımız işgal edilmiştir. O yerlerde mineral sular, mide bağırsak, böbrekler, deri hastalıkları ve birçok hastalıkları tedavisi için yararlı olan pınarlar vardı. Naftalan çamuru var doğal olarak derinliklerden çıkıyor ve deri hatsallıkları veya deri yenilenmesi için çok faydalıdır Aynı zamanda sağlık için önemli olan bitkiler de mevcuttur ki yeşillik olarak, demleyerek veya pişirerek yenilmesi gerekiyor. Bunun dışında bazı tedavi için yararlı olan meyveler de vardır ki onlar ormanlarda doğal şekilde, yabani olarak yetişiyor. Bu açıdan Azerbaycan çok zengin fauna ve flora sahne bir ülkedir. Dağ turizmi önemsenmektedir. Tuz Dağına astım hastalığı için tedaviye geliyorlar.” K9</p>

		<p>“Azerbaycan daha çok kültür turizmi yönünde uzun süre ilerlemiştir, sağlık turizmi yönünde özellikle yurtdışından Naftalan kili için fazlasıyla turistler gelmektedir ve bundan başka bazı sıcak su merkezlerimiz mevcuttur. Son dönemlerde kitle turizmi yönünde bir çok başarılarımız var. Kış turizmi merkezi açıldı, artık biz kış eğlenceleri, kış tatilleri yapmak isteyen turistleri de buraya çekmeye hazırız. Şah dağı ve onun benzeri olan Tufan dağı yeni bir merkez açıldı. Artık kış turizminde de ilerledik.” K10</p> <p>“Yahudiler şekilde normal turistik gezi için geliyorlar. Onlar Kuzey tarafında yaşayan Dağ Yahudilerini ve orada ecdatlarının yaşadığı yerleri ziyaret etmek için geliyorlar. Nostalji turizmi amacı ile gelmiş bulunuyorlar.” K10</p> <p>“Cumhurbaşkanının teşebbüsü ile sağlık turizmi son zamanlarda hızla gelişmektedir. Naftalan’da benzersiz olan, dünyanın hiçbir ülkesinde mevcut olmayan tedavi önemi taşıyan petrol çeşidi vardır. Nahçıvan’da Tuz Dağı, Darı Dağ ve Gala Altı’nda termal su kaynakları var. Cumhurbaşkanlığı tarafından modern standartlara uygun konaklama yerinin yapılması kararı alındı. Kış turizmi var. Bu sayede Azerbaycan’da mevsimlik turizm kavramı kalkmış oldu. Yine kültür turizmi, eko turizmi var. Eko turizm için çok güzel millî parklarımız var ama maalesef iyi pazarlama, reklam yapılarak ortaya çıkarılamıyor. Kültür turizminde Azerbaycan’da yaşayan etnik, az sayılı halkların yaşam tarzları, mutfak kültürleri vs. öğreniliyor. Azerbaycan’da hiçbir yerde olmayan Kınalık köyünde kendilerine özgün kınalık dilinde konuşan bir kesim mevcuttur.” K12</p> <p>“Azerbaycan’da en çok gelişmiş turizm türü kongre turizmidir. Sağlık, termal turizm çok gelişmektedir ve daha da gelişeceğini düşünüyorum. Eko turizm, çiftlik turizmi mevcuttur.” K13</p> <p>“Hali hazırda turizmde yalnız otelciliğin ileride olduğunu, öne çıktığını söyleyebiliriz. Diğer turizm türlerinin gelişme durumu çok kötü durumda. Denizi turizminin daha gelişmemesini örnek getire bilirim. Turizm türlerinden dağ turizmi çok iyi gelişmiştir; Şahdağ, Gabala buna örnektir.” K4</p> <p>“Dünyada İsrail dışında sadece böyle kompakt yaşayan Yahudiler burada mevcuttur ve bu tabii ki de çok ilginçtir. Dün ben yakınlarımla Şahdağ’da kayakla kaydık, bu çok hoştu ve buralarda böyle yerlerin olması güzel. İlginç ve hoş durumlardan biri de burada dokunulmayan, doğası bozulmayan yerlerin olmasıdır. Bu doğallığı korunup saklanan yerlerdir ki başka ülkelerde böyle yerler artık bozulmuş, dağılmıştır. Ama burada anlıyor musunuz en doğal haliyle, en dokunulmaz haliyle kalmış bu yerler insana çok hoş duygular yaşıyor.” K6</p>
Turizm Politikaları	<ul style="list-style-type: none">✓ Vize kolaylığı✓ Strateji ve hedeflerin belirlenmesi✓ Yol haritası✓ Turizm konseyi kurulu	<p>“Kolaylaştırılmış vize sistemine geçiş turist sayısını artırdı.” K8</p> <p>“Gelecekle ilgili 2020 ve 2025 senelerine kadar olan hedefler ve stratejiler belirlenmiştir. Dünyada en çok ziyaret edilen 10 ülke arasında Azerbaycan’ın isminin olması gibi geleceğe yönelik stratejik hedeflerimiz vardır.” K10</p> <p>“Turizm konseyi kurulu oluşturuldu ve bu kurulda farklı alanlardan üyeler vardır. Artık turizmle ilişkisi olan kurumlar da bu konsey etrafında birleşti, turizmin kalkınması için önem taşıyan konularda kararların kabul edilmesi daha da hızlanmıştır. Tabii ki bir tek kurumlar değil</p>

		<p>turizm bölgelerinde yaşayan yerli halk da bu çalışmalara teşvik olunmalıdır.” K10</p> <p>“2016 yılında Azerbaycan'da turizm sektörünün gelişimine dair Yol Haritası stratejisi imzaladı. Bu strateji 10 seneye yönelik Azerbaycan'ın turizmde ulaşacağı hedeflerle ilgili planı oluşturmaktadır. Bu, Azerbaycan'ın dünyada turizm ülkelerinden biri olmasını sağlayacaktır.” K12</p>
Turizm Gelişimi	<ul style="list-style-type: none">✓ Yerel halkın dahil edilmesi✓ Özel ve kamu sektörünün yeterli desteğinin sağlanması✓ Zincir otel yatırımları✓ Kalkınma planı✓ Turist memnuniyeti✓ Turist artışı	<p>“Azerbaycan'ın turizm gelişimi de paydaş olarak yerli halk ve yerli iş adamlarının katkı sağlaması daha iyi olur. Dışarıdan birinin gelip yatırım yaparak turizm merkezlerinin oluşturulmasındansa, biz de turizmin gelişmesi için katkı sağlamalıyız.” K9</p> <p>“Azerbaycan'da şuan için turizm gelişmede olan bir alandır. Yani hızlı gelişmektedir ama bu gelişme süresinde desteye ihtiyacı vardır. Doğru gelişim için desteklenmesi gerekiyor.” K4</p> <p>“Azerbaycan'da daha çok kitle Turizm, Kongre Turizmi gelişmiştir. Bu sebeple Bakü'de daha çok zincir oteller bulunmaktadır, ama diğer şehirlerde 1-2 tane zincir oteller vardır. Şuan Azerbaycan markası oluşmuştur “QafqazHotels” otelleri olarak. Onun içerisinde de 3-4-5 yıldızlı oteller bulunmaktadır. Genel olarak 10un üzerinde otelleri mevcuttur ki hala da yeni otellerinin inşası devam etmektedir. 5 yıldızlı oteller dışında 3 yıldız standartlarına göre orta gelir seviyesine sahip misafirleri düşünerek onların da konaklaya bilmeleri için imkanlar yaratılmaktadır. Karvansaray, Gabala City 4 yıldızlı, 7 Güzel 4 yıldızlı otellerimiz de mevcuttur. İş adamları da buna göre belli faaliyetler göstermektedirler.” K5</p> <p>“2002-2005 seneleri arasında ilk proje, 2010-2014 senelerindeyse ikinci kalkınma yapılmıştır. Bunun beraberinde 3 kez devlet Bakanı tarafından Bölgeler üzere kalkınma projeleri yapılmıştır. Bölgeler üzere kalkınma planı turizmin esasını teşkil eden altyapı projelerinin hayata geçmesi; yolların yapılması, elektrik ağlarının yapılması, bölgelerin gazla temin edilmesi hayata geçirilmiştir. Bu kalkınma ile girişimcilerin turizm yönünde o bölgelere yatırımlar yapmaları sağlanmaktadır. Ekonomi Kalkınma Bakanlığı içinde olan girişimcilere yardım fonu vardır. Bu fon sayesinde girişimcilere turizm ile ilgili yapacakları işler için düşük faizlerle kredi verilmektedir.” K5</p> <p>“Bugünkü günde Azerbaycan turizmi hızlı gelişmektedir. Ben burada 8 senedir yaşıyorum ve son 2 senede gördüğüm kadar turist görmedim. Tabi ki bu işleri yapanlara başarılar dilerim ki iyi çalışma yapmışlar her yerde turist var. Benim fikrimce turizm çok hızlı gelişecektir, çünkü buraya gelip gezip gören çok fazla insanlar memnunluk ve hayranlık içinde kalıyorlar. Buraya geldiklerinde güzel, hoş bir yer olduğunu gören kişiler çevrelerinde bunu anlatıyor, konuşuyorlar. Örneğin, İsrail'den turist getiren şirketlerle konuştuğumda onlar bir sonraki seneye turların büyük bir kısmının Azerbaycan'a yöneleceğini söylüyorlar. Bunun 2-3 sene sonra pik noktada olacağını düşünüyorum.” K6</p> <p>“Azerbaycan turizm açısından gelişmektedir. Ülkeye çok fazla turist gelmeye başladı. Azerbaycan turizminin gelecekte daha gelişeceğini düşünüyorum.” K7</p>

Turizmden Beklenti	<ul style="list-style-type: none">✓ Yerel halkın turizme dahil edilmesi✓ Yerel halka istihdam✓ Yerli halkın kararlara katılımının sağlanması✓ Resmi otoritelerin ilgisizliğinin azaltılması✓ Turizm paydaşlarının desteğinin artırılması✓ Kültür alışverişinin gerçekleşmesi	<p>“Turizm yerli halka çalışma imkânı sağlamalı ve yerli halkın kararlara katılabilmesi.” K8</p> <p>“Turizmin gelecekte gelişmesi yerli halkın da katkıları olmalı, bunun için yerel halkın da katılımı sağlanmalıdır.” K9</p> <p>“Fikrimce Azerbaycan turizm politikalarını değiştirmelidir. Yani programı sıfırlayarak baştan başlamazı gerekiyor. Bunun için de tabı ki belli sebepler vardır. Örneğin Gabala’ya tatil için gittiğinde normal boş bir masayı rezerve yapmak istiyorsun ama fiyatı 50 AZN’dir. Yani fiyatlar çok yüksek ve düşük düzey hayat şartları olan kişi tatil yapma imkânlarından mahrum edilemez, bu onun doğal hakkıdır. Örneğin, Dubai’de kendi milletine, yerli halka farklı uygulama yapılmaktadır.” K4</p> <p>“Turizm paydaşları derken aslında belediyelerin de burada bir rolünün olması gerekiyor ki ben hala onların ne iş yaptıklarını anlamış değilim. Ama herhangi bir etkinlik zamanı veya projelerde otellerden, akademisyenlerden, üniversitelerden destekler alınmakta ve katkıları sağlanmaktadır.” K4</p> <p>“Şu an için net bir Strateji Planı mevcut değil, ama bununla ilgili adımlar atılmaktadır. Yani Strateji Planı hazır, sadece daha onaylanmadı. İstatistiksel hedefler, öngörüler yapılmaktadır.” K5</p> <p>“Paydaşlar turizmin gelişimi için yapmaları gereken işleri yapmalı, destek olmalıdırlar.” K7</p> <p>“Kültür turizmi için turistlerin gelmesi çok iyi. Böylece turistler tarihi yerleri bizim kültürümüzü görmüş, tanımış oluyorlar. Bunun ülke için faydası çok fazla.” K8</p>
--------------------	---	--

Araştırmanın asıl amacı olan Azerbaycan’ın inanç turizmi potansiyelinin değerlendirilmesi kısmında ise katılımcılardan elde edilen bulgular tablo 3’de gösterilmiştir. Tabloya göre paydaşlar inanç turizmi potansiyeli açısından Azerbaycan’ın zengin verileri olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda bu bulguya paralel olarak katılımcılar “kiliseleri, tapınakları, sinagogları, türbeleri, mezarları ve camileri” inanç turizmi değerleri olarak göstermişlerdir. Yine paydaşlar ülkede inanç turizminin gelişimi için öncüllerin neler olduğunu ortaya koymuşlardır ki bu öncüller inanç turizminin ülkede gelişmesi açısından oldukça önemlidir. İnanç turizmi öncülleri ise hoşgörü, dinlere saygı, farklı kültürlere saygı, farklı kültürleri içinde barındıran yapı ve dini yapıları koruma olarak sıralanmıştır.

Araştırmadan elde edilen verilere göre yine Azerbaycan’da inanç turizminin gelişiminin önündeki engeller “rakip destinasyonların varlığı, bilgi eksikliği, inanç turizmine ilişkin farkındalığının oluşturulamaması, turistik ürün oluşturulamaması, iletişim eksikliği, kamu ve özel sektör arasındaki eşgüdüm eksikliği, reklam ve tanıtım eksikliği” olarak ortaya çıkmıştır. Bu engellere istinaden inanç turizmini ülkede geliştirmek için öneri olarak sunulan stratejiler ise şunlardır; araştırmalar ve projelerin yapılması, tanıtımın etkinleştirilmesi, etkinliklerin düzenlenmesi, stratejilerin belirlenme, inanç turizmi konusunda lider ülkelerden destek alınması, diğer dinlerin özel günlerini kutlama etkinlikleri gerçekleştirme, kültür turlarına inanç turizmi merkezlerinin dahil edilmesi, helal turizmi ve otel konseptlerini geliştirme, helal sertifikasyonu artırma, nostalji turizmi konseptlerini geliştirme.

Tablo 3.Azerbaycan'da İnanç Turizmi Değerlendirmeleri

İnanç Turizmi Potansiyeli	✓ Zengin inanç turizmi değerleri	“Bilmenizi isterim ki bir Hıristiyan turist ben Azerbaycan'a sırf herhangi bir Kiliseni ziyaret etmek için gidiyorum demiyor. Sadece ek bir gezi için veya dua etmek için gelmiş bulunuyor. Yani şimdiye kadar İslam'la veya Hıristiyanlıkla ilgili buraya Hacıların gelme durumu olmadı. Yani ziyaret edilebilecek yerler kiliselerdir, ama Almanya'da oturan bir Hıristiyan için gelip Kiliseleri gezmek ne derecede ilgi çekici olabilir.” K10 “Azerbaycan'ın İnanç Turizmi açısından geleceğinin olduğunu düşünüyorum.” K3 “İnanç turizmi olarak ziyarete gelenler daha çok İran'dan, Irak'tan vardır. Daha çok Şii olan ülkelerden geliyorlar, iç turizmden yerli turistler de dini alanların ziyareti için gelmektedirler.” K5
İnanç Turizmi Değerleri	✓ Kiliseler ✓ Tapınaklar ✓ Sinagoglar ✓ Türbeler ✓ Nuh Mezarı ✓ Camiler	“Ganja tarafında İmamzade, Bakü'de Bibiheybet Camisi, Şüvelan'da Ateşgah Tapınağı, Merdekan'da bir çok ziyaretgahlar vardır.” K8 “Azerbaycan'da eski tarihe dayanan binalar, kaleler, abideler ve tapınaklar vardır. Azerbaycan dinler diyarındır, bu da Ateşgah Tapınağının olmasından ileri gelmektedir. Daha sonra Ali Ayağı, Beş Parmak, Belli dağlarda tapınaklarda izler bulunmuştur ki şuan da yerli halk buna inanıyor, tapınıyor. Azerbaycan'ın İnanç Turizmi potansiyeli var ve İslam ülkelerini cezp edecek, ilgi uyandıracak yerler, tapınaklar mevcuttur. Çok daha eski döneme ait mezarlar vardır ki baş taşları hayvan sembolleri olarak yapılmıştır. Bu da o devirdeki insanların inançlarını gösteriyor. Azerbaycan'da Arnavutluk döneminde İslam dini ile birlikte Hıristiyanlığı da yaymaya çalışsalar da pek başarılı olamamışlar. Ama o döneme ait Kiliseler, Hıristiyanlıkla ilgili tapınaklar mevcuttur. Hıristiyanlığın en eski binalarından biri Şeki şehrinin Kiş köyündedir. Bu İslam'dan önce Hıristiyanlık döneminde inşa edilmiş binalardandır. Başka şehirlerde de bir çok Kiliseler mevcuttur. Müslümanlığı gösteren eski tarihe dayalı abideler, mezarlıklar var. Müslümanların ziyaret edebileceği yerlerden Camiler, Beş Parmak Dağı, Baba Dağı vardır. Bazı mezarlar vardır ki Müslüman olmayan ülkelerden bile oraları ziyaret etmek için gelenler vardır. Bu mezarlar Azizlerin, Peygamber evlatlarının mezarlarıdır. Guba'nın Kınalık Köyünde Yahudilerin ziyaret edebileceği yerler vardır. Çünkü eskiden bu yerlerde Dağ Yahudiler yaşamışlar.” K9 “Azerbaycan'da daha çok Müslümanlar olduğu için genelde İslam eserleri çoğunluktadır. İslam'la ilgili tarihi binalar, camiler daha fazladır. Hıristiyanlıkla ilgili tabi ki kiliseler, tarihi binalar var. Yahudiler de aynı şekilde normal turistik gezi için geliyorlar. Onlar Kuzey tarafında yaşayan Dağ Yahudilerini ve orada ecdatlarının yaşadığı yerleri ziyaret etmek için geliyorlar. Zerdüştlikle ilgili tapınaklarımız mevcuttur.” K10 “Genel olarak Müslüman ülkesi olduğu için Camiler bulunmaktadır. Yahudiler için Sinagoglar mevcuttur.” K11 “İnanç turizmi ile ilgili yerli halkın inançlarını karşılayan destinasyonlarımız çoktur. Ama yabancı turistlerin taleplerini karşılamak için aynı şeyi söyleyemem. Yerli turistler için pirlar, camiler, evliyalar, inanç yerleri vardır ki tur acentaları olmadan kendileri gitmektedirler. Bu yerlerden Ganca ve Nahçıvan'da İmamzade, Beylegan'da

	<p>Celziz Peygamber vb. inanç yerleri vardır. Hıristiyanlar için Kiliseler dışında farklı bir inanç yerleri yoktur. Alman Kirhası var ki eskiden yaşadıkları arazilerde inşa edilmiştir. Çağımızın başında Hıristiyan dini kabul edildikten sonra Azerbaycan topraklarında Almanlar Hıristiyanlığı kabul ederek burada yaşamışlar ve onlardan kalan izler şuan da olduğu gibi saklanmakta ve restore edilmektedir. Bunlardan Şeki'nin Kiş köyündeki Alman Kilisesi turizm ürünü olarak kullanılmaktadır. Orada belli araştırmalar yapılarak restore edilmiş ve turistlere sunulmaktadır." K12</p> <p>"Nahçıvan'da Behruz Kengerli diye bir ressamın ev müzesinde Nuh'un gemisinin resmi var. Söylenenlere göre Nahçıvan'ın Araz çayı sahiline yakın bir yerinde mezarlık var ve burada geçen asırda Nuh'un mezarı dedikleri bir mezar varmış. Yani öten asırlarda Nuh'un mezarı olarak biliniyor. Maalesef bunu doğru değerlendiremedik, dünyaya tanıtamadık. Bir abide yapılmış ama dünya çapında tanınmıyor. Yahudiler için sinagoglar mevcuttur ki Bakü'de ve Guba'nın Kırmızı kasaba denilen alanında toplu olarak yaşayan Dağ Yahudileri için inşa edilen sinagoglar vardır. Yurtdışından gelen Yahudiler Azerbaycan'a geldiklerinde mutlaka bu yerleri ziyaret ediyorlar. Surahani ilçesinde Ateşgah vardır." K12</p> <p>"İnanç turizmi ile ilgili Beşparmak, İmamzade, Nardaran piri, Şamahı'da pirlere ve farklı başka ibadet yerleri vardır. Camilerden Bibiheybet camisine gidenler çok fazla hatta turistler bile geliyor. Gence'de İmamzade çok güzel bir yerdir. Yeni Pir, Nardaran Piri, Bibiheybet, Mir Mövsüm Ağa Mezarlığı gibi yerler mevcuttur. Guba'da, Bakü'nün merkezinde Sinagoglar vardır. Sinagoglara daha çok Dağ Yahudileri geliyorlar." K13</p> <p>"İnanç turizmine Ateşgah Tapınağı'nı örnek vere bilirim; Kültür turizmi olarak, İçeri Şehir, Bakü'nün belli sokakları eski tarihe dayanmaktadır, Şirvan Şahlar Sarayı, Kervansaray, Gobustan Kaya Abidelerini örnek göstere bilirim. Soykırım ile ilgili olan Guba Mezarlığı vardır ki orayı ziyarete gelenler çoktur. Bu da bizim tarihi bir kültür mirasımızdır." K4</p> <p>"Dini açıdan ülkemizde ayırım yapılmamaktadır. Bu ülkede yaşayan dinini, ırkı fark etmez her kes ülkenin yasalarına göre ayrımcılık yapamaz. Hıristiyanların gidebileceği yerler olarak kiliseler vardır ki birçok ilçelerde bu mevcuttur. Yani Hıristiyanlar için gereken imkânların sağlandığını düşünüyorum." K4</p> <p>"Bizde Türkiye'den farklı olarak her adımda cami yoktur ama buna bakmayarak tabii ki Müslüman sayısı fazla olduğu için Camiler de yeteri kadar vardır. Örnek olarak; Hüseyiniye, Taze Pir, Meşedi Dadaş, Haydar camisini söyleye bilirim. Onu da belirtmek isterim ki Haydar Camisi Kafkas'da bulunan en büyük camidir." K4</p> <p>"Azerbaycan'da İmamın kızlarının mezarları vardır ki onları ziyaret için gelenler oluyor. Burada İmamların kızlarının kabirleri vardır, Bibiheybet ve Nardaran'da. Bu sebepten buraya çok ziyaretçiler geliyor." K5</p> <p>"Tarihten belli olduğu gibi 17-18ci asırlarda Almanlar bu yerlerden sürgün edilmişler. Hıristiyanlık dönemlerinde onlar için yapılmış Göygöl, Şemkir ve Bakü şehrinde Lütreyan Kiliseleri vardır. Bu Kiliselerin tarihi 150-200 yıldan fazladır ve Almanlar Azerbaycan'a geldiklerinde bu Kiliseleri ziyaret ediyorlar. Onların ata yurtları olan,</p>
--	--

		<p>önceleri ismi Helendorf olarak bilinen Şemkir'e gelerek tapınakları, Kiliseni ziyaret ediyorlar. O dönemden olan Kilise ve Tapınaklar hala korunup saklanılıyor." K5</p> <p>"Guba hanlığı döneminde ise dağ Yahudileri toplu şekilde Guba'da yaşıyordular, şimdi orası Kırmızı Kasaba olarak adlanıyor. Guba ve Bakü'de Dağ Yahudileri için dini tapınak ve sinagoglar yapılmıştı. Bu yerler onların hem tarihi binalar hem de inanç yerleridir. Yahudilerle ilgili bazı projelerimiz var. Bunlardan biri "Yahudi İzleri" projesidir, bunlarla ilgili çalışmalar yapılmaktadır." K5</p> <p>"Sufiler de burada yaşamışlar, eskiden Şamahı Başkent olduğu için orada yaşamışlar, kendi bilimlerini orada yaygınlaştırmışlar. Diri Baba türbesi ve daha bir çok türbeleri, inanç yerleri mevcuttur ki orada Sufi alimlerinin mezarları vardır. Zerdüştlükle ilgili Surahani'da Ateşgah Tapınağı gibi inanç yerleri mevcuttur ki buraya şimdiki zamanda bile inançlı kişiler ziyaret için gelmektedirler. Bazı Zerdüştlükle ilgilenen, inançları olan kişiler Hindistan'dan, İran'dan bu yerleri ziyaret etmek için geliyorlar." K5</p> <p>"Şamahı'da büyük cami vardır ki şu an da faaliyet göstermektedir, Hilafet zamanından kalan Kafkas'ın en eski Camisidir. Hilafet VII asırda Azerbaycan'a geldiklerinde burada ilk bu Camini yaptırmışlardı. Daha sonra 1918 yılında Cami Şamahı soykırımı zamanı Ermeniler tarafından yakılmıştır. Soykırımında insanları bu camiye toplayarak Cami ile birlikte insanları da yakmışlardı. Sovyetler döneminde çok bakımsız duruma gelmişti ve başka maksatlarla kullanılıyordu. Daha sonra Cumhurbaşkanımızın kararı ile eski kalıntılar değiştirilmeden Cami yeniden restore edilmiştir. Tekrardan Cami olarak faaliyete göstermektedir." K5</p> <p>"Kasılbadada mezarlıklar var ve mezarlıkta azizlerin mezarı bulunmaktadır. Sinagoglar, Yahudi okulu da mevcuttur." K6</p> <p>"Hıristiyanlar için Kiliseler vardır orada ibadetlerini yapıyorlar. Yahudiler için Sinagoglar vardır ve bunun dışında bir de Guba'ya gidiliyor." K7</p>
İnanç Turizmi Öncülleri	<ul style="list-style-type: none">✓ Hoşgörü✓ Dinlere saygı✓ Farklı kültürlere saygı✓ Farklı kültürleri içinde barındıran yapı✓ Dini yapıları koruma	<p>"Hıristiyanların ziyaret ede bilecekleri pek bir yer bilmiyorum, sadece buraya yakın olan kilise var. Oraya gittiklerini biliyorum. Dini açıdan bizim ülke hoşgörülü bir ülkedir, tüm dinlere bizim ülkede saygı vardır. Herkese saygı duyan, sakin bir ülkedir Azerbaycan. Burada farklı dine, ırka sahip insanlar kendilerini çok rahat hissediyorlar." K8</p> <p>"Azerbaycan hoşgörülü bir ülke olduğu için farklı dinler gelişmiştir. Azerbaycan'da sadece İslam'la ilgili değil, farklı dine, dile, ırka mensup halkların da inanç yerleri vardır ki bu hep eskiden de mevcuttu şimdi de mevcut. Onlar ibadetlerini, bayramlarını, dinlerine ait etkinliklerini çok rahat bir şekilde yapıyorlar ve bunun için hiçbir engelleri yok. Yani en eski dönemlerden hangi dine ait tapınak, abide, bina mevcut olmuştu aynı şekilde yıkılmadan, değiştirilmeden o şekilde de kalmaktadır." K9</p> <p>"Azerbaycan devleti olarak, herhangi bir ayrımcılıklar yapmaksızın çok hoşgörülü devlet ve insanlarız. Ülke olarak dinlere, ırklara karşı hoşgörülü bir milletiz. Tüm dinlere ve bu dinlerin mevcut yerlerine devlet tarafından dikkat ve özen gösteriliyor ve hatta maddi destek de yapılmaktadır. Hatta birkaç gün önce Mehriban Aliyeva</p>

		Rusya'nın Provaslav Kilisesine 2. Hıristiyan Melek Mükafatını takdim etti; Bakü'de dini destinasyonlara ilgi ve saygı gösterilir. Olip ve 28 Mayıs metrosu yakınlarında kiliseler vardır ki, devlet çok güzel bir şekilde restore ederek korunmaktadır." K13
İnanç Turizmi Engelleri	<ul style="list-style-type: none">✓ Rakip destinasyonların varlığı✓ Bilgi eksikliği✓ İnanç turizmine ilişkin farkındalığın oluşturulamaması✓ Turistik ürün oluşturulmaması✓ İletişim eksikliği✓ Kamu ve özel sektör arasındaki eşgüdüm eksikliği✓ Reklam ve tanıtım eksikliği	<p>"İslam eserleri çok fazla ama ben düşünmüyorum ki burada ülkemiz bu kesimde üzerinde olumlu bir pazarlama sağlamakta başarılı olabileceğine. Çünkü İslam dinin önemli destinasyonları, İran'da, Irak'ta, Seudia Arabistan'dadır. Artık bir adet halini almış ziyaret alışkanlıkları oluşmuştur ki bu dini destinasyonlarına yönelmişler." K10</p> <p>"İnanç turizmi ile ilgili bir bilgim yok, bir fikir bildiremem." K8</p> <p>"Dini etkinliklerin yapılması için esas ülkenin imamının destek vermesi bir şeyler yapması gerekiyor. Bu da Turizm bakanlığı ve diğer kurumlara karşılıklı şekilde yürütülmelidir. Açıkçası her etkinlikten, her toplantıdan herkesin haberi olmuyor. Televizyon veya sosyal ortamda, internette böyle bir haberlerle hiç karşılaşmadım." K4</p> <p>"Aslında bazı dini yerlerin ziyaret edilmesi bazı tur acenteleri veya işletmeleri tarafından turizm olarak değil bir iş, ticaret amacı olarak görülmektedir." K4</p> <p>"Turizm Bakanlığının İnanç turizminin ülke vatandaşları tarafından bilinmesi ve tanınması açısından herhangi bir şey yapıldığını görmedim." K4</p> <p>"Tur operatörlerinin Azerbaycan'ın inanç turizmine yönelik turlara ilişkin bilgiye rastlamadım." K4</p> <p>"Azerbaycan'da inanç turizmi ile ilgili bilgi sahibi değilim." K6</p> <p>"Azerbaycan'da inanç turizmi için kullanılan stratejilerden bilgim yok." K7</p> <p>"Azerbaycan Devleti tarafından belki bir şeyler yapılıyordur ama bizim tarafımızdan buraya ilgi çekmek, birilerinin dikkatini çekmek için özellikle bir şeyler yapılmıyor. Bayramlarda misafirler geldiğinde etkinlikler yapıyoruz ve başka insanları da bu bayramların nasıl yapıldığını görmeleri için davet ediyor, topluyoruz. Nasıl yapıldığı, nasıl olduğu ve nasıl eğlenceli olduğunu kendi gözleri ile görmelerini sağlıyoruz." K7</p> <p>"Ben Azerbaycan'da İnanç Turizmi ile ilgili bir şeyler yapıldığını hiç duymadım." K7</p> <p>"Azerbaycan'da inanç turizmi ile ilgili seminerler, bilgilendirmeler yapılıyorsa da bu konuda bilgi sahibi değilim, hiç duymadım da." K7</p> <p>"Hacılar veya din insanları için çekiciliği olan sembolik bir ürünlerimiz var ve turistler bunun için gelecektir. Ancak inanç Turizmi pazarına net olarak suna bileceğimiz bir ürünümüz bulunmamaktadır. Yani şimdilik bu ürünü sunabiliriz diyebileceğimiz bir destinasyonumuz bulunmamaktadır." K10</p>
İnanç Turizmini Geliştirme Stratejileri	<ul style="list-style-type: none">✓ Araştırmalar ve projeler✓ Tanıtım✓ Etkinlik düzenleme✓ Strateji belirleme✓ Lider ülkelerden destek✓ Diğer dinlerin özel günlerini kutlama	<p>"İnsanların, buraya gelip belli dini bayramlarını, etkinliklerini serbest bir şekilde yapabilme imkânları vardır. Etkinlikler düzenlenebilir." K8</p> <p>"İnanç turizminin öne çıkması için daha destek gösterilmesi, stratejiler üzerinde çalışılması gerekiyor. Bununla ilgili başka ülkelerden yardım alınabilir." K9</p> <p>"İnanç turizmi için bütçe ayrılmalı ve araştırmalar yapılmalıdır. Dini etkinliklerle ilgili Azerbaycanlıların İslam'la ilgili yaptıkları etkinlikleri anlatmak isterim; Aşure</p>

	<ul style="list-style-type: none">✓ Kültür turlarına inanç turizmi merkezlerinin dahiledilmesi✓ Helal turizmi konsepti✓ Helal otel konsepti✓ Helal sertifikasyon✓ Nostalji turizmi konsepti	<p>günü, İmamların musibetleri ile ilgili, Ramazan bayramı, Kurban bayramı yapılmaktadır. Diğer dinlerden Hıristiyanlar ve Yahudilerin Paska bayramları yapılıyor. Hatta Cumhurbaşkanımız nasıl ki her bayramda Müslümanların bayramını kutluyorsa, diğer din insanların da bayramlarını televizyon vasıtasıyla kutlamaktadır. Bu da Azerbaycan'ın gerçekten hoşgörülü bir ülke olduğunu, hümanist, sulhsever bir ülke olduğunu gösteren bariz bir örneğidir.” K9</p> <p>“İnanç turizmi eserlerimiz kültür programları içerisinde turistler için böyle bir geziler düzenlenebilir.” K10</p> <p>“Artık biliyorsunuz Helal Turizm kavramı gelişmektedir ve biz Müslüman turistler için buna yönelik geziler ve konaklama imkanları sağlamaktayız. Son zamanlarda dolayı onlara yönelik Helal Turizme dayanan otellerin düzenlenmesine ve bununla ilgili sertifikaların alınmasının sağlanmasına destek oluyoruz.” K10</p> <p>“Yahudiler şekilde normal turistik gezi için geliyorlar. Onlar Kuzey tarafında yaşayan Dağ Yahudilerini ve orada ecdatlarının yaşadığı yerleri ziyaret etmek için geliyorlar. Nostalji turizmi amacı ile gelmiş bulunuyorlar.” K10</p> <p>“Belli dini bayramlar yapılıyor ve turistler de bazen bu bayramları izlemek için geliyor. Daha fazla tanıtılmalı, turistlerin daha çok dini yerleri görmeleri için geziler düzenlenmelidir.” K11</p> <p>“Tahmini 2010 senesinde Nahçıvan şehrinde İslam dini ile ilgili kongre yapılmıştı. Aynı zamanda araştırmalar Fransa, Portekiz tecrübelerini göz önüne almaktadır. Türkiye'nin Efes'deki Meryem ana evi ile ilgili tecrübelerden de yararlanılmaktadır.” K12</p> <p>“İnanç Turizmi konusu ile ilgili yüksek lisans tezi hazırlayan öğrencimiz var. Konu Kuzey bölgesindeki inançlarla ilgilidir. Ders olarak inanç turizmi doktora ve yüksek lisans derslerinde anlatılıyor.” K12</p> <p>“İnanç turizmi ile ilgili birkaç oteller helal turizm sistemine yönelik adımlar atmaktadırlar. Arap, Katar ve İran turistleri için belli konseptler yapılmaktadır. Örneğin, Şeki'de av turizmi için gelen Katar turistlerin odası için özel hazırlıklar yaptık; odalara seccade, Kuran koyuldu ve kible istikametinde odalar verildi.” K13</p> <p>“İnanç Turizmi dünyada bilinmektedir, ama Azerbaycan'da buna özel çalışmalar mevcut değildir. Sovyet döneminden İnanç Turizmi ismi turizm çeşidi olarak uluslararası terim olarak bilinmektedir. Ancak bizde İnanç Turizmi ülkemizden insanların dini destinasyonları ziyarete etmeleri olarak mevcuttur. Etkinlikler turistik ürünler olarak sunulmalıdır. Tur operatörleri ve acenteler tarafından inanç turları programları hazırlanmalı, rehberler eğitilmelidir.” K13</p> <p>“Benim fikrimce İnanç Turizmi ile ilgili Ateşgah-Zerdüştlükle ilgili, Nardaran ve Bibiheybet'deki pirlar, Gence'de İmamzade, Şamahi'de Yedi Gümbez, Diri Baba tapınakları daha çok ziyaretçi çekiciliği olan destinasyonlardır. Bu İnanç destinasyonlarını inanç turistlerini çekmek için kullanmak daha elverişli olabilir. Arıca Alman yerleşimleri turizm otobüsü projemiz var. Yahudi yerleşimleri ile ilgili yeni projemiz var.” K5</p>
--	---	---

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İnanç turizmi son yıllarda ivme kazanan bir turizm çeşididir. İnanç turizmi faaliyetlerinin yapılacağı destinasyonlardan biri de Azerbaycan Cumhuriyetidir. Bu bağlamda bu çalışmada oldukça geniş bir turizm arzı potansiyeline sahip olan Azerbaycan Cumhuriyetinin turizmi ve uzantısında inanç turizmi potansiyeli paydaşların gözünden değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda yapılan betimleyici analiz sonuçlarının başlıca bulgularına göre şu sonuç ve öneriler sunulabilir.

Araştırmanın ortaya koyduğu en önemli bulgu Azerbaycan Cumhuriyetinin taşıdığı birçok olumlu özelliklerin gerek turizmden gerekse inanç turizminden yararlanmayı gerekli kılması yönündedir. Özellikle taşıdığı turizm çekicilikleri, ülkenin bir turizm destinasyonu olarak büyük bir potansiyel olma yolunda ilerlediğini, paydaşların turizmin önemini ve turizm çekiciliklerinin farkında olduğunu göstermektedir. Elde edilen bulgular bağlamında ülke ikliminden kültürel zenginliklerine kadar çok çeşitli turizm türlerine kapı açan önemli bir turizm potansiyeli taşımaktadır. Her ne kadar turist rakamları Türkiye gibi ülkelerle kıyaslandığında düşük de kalsa geniş bir coğrafyadan ziyaretçi profili çekmektedir. Yine Azerbaycan Cumhuriyeti de turist sayılarını artırmak için vize kolaylığı, turizm konseyinin oluşturulması, turizm yol haritası çizilmesi, stratejilerin belirlenmesi gibi turizm politikalarının hayata geçirildiği ortaya çıkmıştır. Azerbaycan'ın bu bağlamda turizm politikaları ayrı bir çalışmada detaylı olarak incelenebilir. Araştırma bulgularında ortaya çıkan en önemli bulgulardan birisi Azerbaycan turizminde yerel toplulukların turizme ve kararlara katılımı konusunda beklentilerin olduğu konusudur.

Araştırmanın temel amacı olan ülkenin inanç turizmi potansiyeline yönelik bulgular, incelendiğinde ise ülkenin sahip olduğu çok çeşitli dini yapılar ile ülkenin inanç turizminden önemli avantajlar elde edebileceğini göstermektedir. Paydaşlardan elde edilen bulgular Azerbaycan Cumhuriyetinin kültürel zenginlikleri ve din çeşitliliği yaratan dokusu ile inanç turizminde büyük bir üstünlük sağlayabileceğini göstermektedir. Ülkede çok sayıda sinagog, kiliseler, camiler, türbeler ve mezarlar bulunmaktadır. Araştırmada ortaya çıkan en önemli bulgulardan bir diğeri ise paydaşların düşünce yapısıyla ortaya çıkan inanç turizmi öncülleridir. Bir ülkede inanç turizminin geliştirilebilmesi için o ülkede dinlere karşı hoşgörü ve saygı, farklı kültürlere saygı, farklı kültür yapılarının var olması ve dini yapıların korunması beklenmektedir. Ancak araştırma bulguları; Azerbaycan Cumhuriyetinin inanç turizmi açısından büyük bir potansiyel barındırdığını ancak bu alanda yeterince farkındalık ve tanıtım yapılmadığından henüz ülkeye görünür bir şekilde katkı sağlayacak seviyede olmadığını göstermiştir. Bu durum bu araştırmadan elde edilen en önemli bulgudur. Bununla birlikte elde edilen sonuçlar ülkede genel turizm faaliyetlerinin de arzu edilen seviyeye ulaşmadığını göstermektedir. Bu durum ülkenin inanç turizminin gelişmesinde de bir dezavantaj oluşturmaktadır. Yine paydaşların gözünde inanç turizmiyle ilgili var olduğu düşünülen engeller araştırmanın en önemli bulgusu olan inanç turizmi konusunda farkındalığın olması durumunu tetiklemektedir. İnanç turizmi konusunda rakip destinasyonların varlığının Azerbaycan için bir engel olarak görüldüğü, bunun yanı sıra inanç turizmi konusunda turistik ürünlerin oluşturulamaması, kamu ve özel sektör arasında eşgüdüm eksikliği olduğu ve en önemlisi de reklam ve tanıtımların yetersiz olması diğer önemli engellerdir.

Öneriler bağlamında özellikle yerel yönetim, turizm ve inanç turizmi konusunda etkili bir bilinçlendirme faaliyeti içerisinde olmalıdır. Yerel yöneticiler, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının turizmi desteklemesinin yanında, üniversitelerinde turizme destek sağlaması gerekmektedir. Bu bağlamda gerek kamu gerekse özel sektör arasında koordinasyon eksikliği giderilerek daha stratejik planlamalar yapılması gerekmektedir. Ayrıca turist rakamları göz önünde bulundurulduğunda ülke turizmi ve inanç turizmi konusunda tanıtım faaliyetlerinin

artırılması gerekmektedir. Bulgulardan da görüldüğü üzere Azerbaycan Cumhuriyetinin doğal ve kültürel çekicilikleri başta olmak üzere alternatif turizm türlerine uygunluğu ve birçok turizm türünü gerçekleştirme olanağının bulunması ülkenin turizm potansiyelinin etkin tanıtım programlarıyla sürdürülmesi gerekir. İnanç turizmi bağlamında uğrak yerlerinin turizm etkinliklerinin içinde günübirlik olmaktan çıkarılması öncelikli olmalıdır. Zira ülke inanç turizmi açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Söz konusu potansiyelin değerlendirilerek aktif hale getirilmesi gerekir. Bu süreç içerisinde inanç turizme yönelik organizasyonlar geliştirilmeli ve turistik ürünler yani tur paketleri planlanmalı ve pazarlanmalıdır. Bu bağlamda ülkede var olan zengin dini yerler inanç turizmi alanında değerlendirilmeli ve turizm açısından dikkate alınmalıdır.

İnanç turizminin geliştirilmesinde kamu ve özel sektörün girişimleri son derece önemlidir. Bunun için kamu ve özel girişimcilerin eşgüdüm içinde planlı ve programlı kararları alması ve stratejiler belirlemesi önemlidir. Aynı zamanda ülkede bulunan değerlerin tanıtımının yapılması bu kapsamda etkinlikler, festivaller düzenlenmesi yerel ekonomiye büyük katkı sağlayacaktır. Böylece inanç turizmi değerlerinin ziyaretleri kültür turlarının içinde rastgele eklenmiş tur noktaları olmaktan çıkacaktır. Çalışmanın en önemli önerisi, bu kadar zengin değerlere sahip bir ülkede inanç turizmi planlaması turist rakamlarını artırmak için bir araç olarak kullanılmalıdır. İnanç turizmi başarılı uluslararası deneyimlerden (Roma, Floransa, Venedik vb.) öğrenme yoluna gidilmelidir. İnanç turizmi açısından zengin olan potansiyelin ve kültürel değerlerin hayata geçirilmesi için yerel idare ve kurumlar tarafından çeşitli yatırımların yapılması, broşürlerin basılması, tanıtım filmleri ve reklamların, görsel basın yoluyla çeşitli tanıtımların yapılması, belirli günlerde festivallerin ve çeşitli etkinliklerin düzenlenmesi son derece önemlidir. Bu bağlamda ülkede inanç turizmi yapılan destinasyonların rotaları çıkarılıp, turistik ürünlere dönüştürülmelidir. Rotalandırma çalışmalarında ise başta üniversitelere ve turizm yönetimi bağlamında kurum ve kuruluşlara büyük sorumluluklar düşmektedir. Ülke deki inanç turizmi değerlerinin bir başka akademik çalışma ile incelenmesi ve bir inanç turizmi envanterinin çıkarılması gelecek çalışmalara öneri olarak sunulabilir. Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da kısıtlar bulunmaktadır. Bu çalışmanın en önemli kısıtlı görüşülen paydaşların sayısıdır. Öncül bir durum değerlendirme çalışması olan bu akademik çalışmadan elde edilen bulguların genellenebilmesi için ulaşılan paydaş sayısının artırılması ve bulguların sonraki çalışmalarda nicel araştırmalar ile de desteklenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Alakbarova, A., 2012, Azerbaycan'ın Güney Bölgesinin (Lenkeran Bölgesi) Turizm Arz Olanakları ve Halkın Turizme Bakış Açısı, Tez (Doktora), Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Başkale, H., 2016), Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Güvenirlik ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi, DEUHFED, 9(1), 23-28.
- Collins-Kreiner, N., 2010, Researching Pilgrimage: Continuity and Transformations, Annals of Tourism Research, 37(2), 440-456.
- Eade, J., 1992), Pilgrimage and Tourism at Lourdes, France, Annals of Tourism Research, 19, 18-32.
- Horner, S. ve Swarbrooke, J., 1999, Consumer Behaviour in Tourism, Routledge.
- Griffiths, M., 2011, Those Who Come to Pray and Those Who Come to Look: Interactions Between Visitors and Congregations, Journal of Heritage Tourism, 6(1), 63-72.
- Güneri, B., 2018, Mutfak eğitimi Alan Öğrencilerin Mesleki Yeterliliklerinin Akran Destekli Öğrenme Modellerinden Akran Öğretimi İle Gerçekleştirilmesi, Tezi (Doktora), Akdeniz Üniversitesi.
- Güzel, F. Ö., 2010, Turistik Ürün Çeşitlendirmesi Kapsamında Yeni Bir Dinamik: İnanç Turizmi, Vizyoner Dergisi, 2(2), 87-100.
- Karaman, S. ve Usta, K., 2006, İnanç Turizmi Açısından İznik ve Bir Uygulama Çalışması, III. Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi. 20-22 Nisan Balıkesir, 473-489.
- Kelly, G. A., 1982, Faith, Freedom, and Disenchantment: Politics and the American Religious Consciousness, Daedalus, 127-148.
- Kotecha, H., 2006, Islamic and Ethnic Identities in Azerbaijan: Emerging Trends And Tensions, OSCE Office in Baku, Baku.
- Levin, S., 1979, Understanding Religious Behavior, Journal of Religion and Health, 18(1), 8-20.
- Mammadov, C. ve Rahimov, S., 2009, Turizmde ve İlgili Ögelerde Kullanılan Açık Terimler Sözlüğü ve Kavramları, Ganun Yayınevi, Bakü.
- Mattila, A. S., Apostolopoulos, Y., Sonmez, S., Yu, L. ve Sasidharan, V., 2001, The Impact of Gender and Religion on College Students' Spring Break Behavior, Journal of Travel Research, 40(2), 193-200.
- Nolan, M. L. ve Nolan, S., 1992, Religious Sites As Tourism Attractions in Europe, Annals of Tourism Research, 19(1), 68-78.
- Poria, Y., Butler, R. ve Airey, D., 2003, The Core of Heritage Tourism, Annals of Tourism Research, 30(1), 238-254.
- Rinschede, G., 1992), Forms of Tourism, Annals of Tourism Research, 19, 5-67.
- Shackley, M., 2002, Space, Sanctity and Service; The English Cathedral as Heterotopias, International Journal of Tourism Research, 4(5), 345-352.
- Smith, V. L., 1992, Introduction: The Quest in Guest, Annals of Tourism Research, 19, 1-17.
- Tala, M. L. ve Padurean, A. M., 2008, Dimensions of Religious Tourism, Amfiteatru Economic, 242-253.

- Timothy, D. J. ve Olsen, D. H., 2006, Tourism and religious journeys, In *Tourism, Religion and Spiritual Journeys*, 17-38.
- Thoma, D., Henning, C. ve Schmid, H. B. (Ed.), 2014, *Social Capital, Social Identities: From Ownership to Belonging*, Walter de Gruyter Gmb H&Co KG.
- Turner, V., 1973, The Center Out There: Pilgrim's Goal, *History of Religions*, 12(3), 191-230.
- Turner, V., Turner, V. W. ve Turner, E., 2011, *Image and Pilgrimage in Christian Culture*, Columbia: Columbia University Press.
- Ok, A. ve Erdoğan, M., 2010, Prospective Teachers' Perceptions on Different Aspects of Portfolio: *Asia Pacific Education Review*, 11(3), 301-310.
- Olsen, D. H. ve Timothy, D. J., 2006, Tourism and Religious Journeys, *Tourism, Religion and Spiritual Journeys*, 1-21.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H., 2016, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- <http://azpromo.az/3/en/165#.V17Jo3bhDIU>, Azerbaycan'da din, (Erişim Tarihi: 12.09.2017).
- <http://kabar.kg>, Azerbaycan'da dini yerlerin sayısı (Erişim Tarihi: 20.03.2018).
- <http://mct.gov.az/az/turizm-statistikasi>, AKTB., Senelere göre gelen turist sayısı. (Erişim Tarihi: 07.04.2018).

**CONFLICTING INTERACTION AS A PSYCHOLOGICAL RISK FACTOR
IN INTRA-FAMILY RELATIONS***

Phd, Docent Nurali CHALABIYEV

(Zarbali oghlu)

Sheki branch of Azerbaijan

State Pedagogical University

E-mail: n_chelebiyev@mail.ru

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Conflict, husband and wife relationships, interaction, intergenerational conflicts, role conflicts.</p>	<p>Family has a specific role in social structure of society as a great social discovery of humanity. As a kind of social unity, family consisting of married couple and their children performs the functions of vital importance and it is a source of physical and moral psychological health of human. Intra-family relations, with being a main factor that originated psychological climate of family, have an important role in lifestyle and cultural standards of family. However, a family life is not completely comfort. It is a source of happiness, as well as a source of psychological trauma. Scientific researches prove that, 80-85 percent of families have been encountered conflicts in this or another way. As many other conflicts, family conflicts may be constructive and destructive too. Destructive conflicts impair spiritual foundations of family and lead to intensifying intra-family contradictions, domestic violence and in most cases, divorces. To control conflicting situation, to attain a constructive solve of collusions, family members must have a particular abilities.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548655</p>	

**1. CONFLICTING INTERACTION AS A PSYCHOLOGICAL RISK FACTOR
IN INTRA-FAMILY RELATIONS**

1.1. Introduction

The life of each family influences society's life with its multicolored and complex appearances. As well as the society has an influence to the formation of any family type, the impact of the family on community development and formation of its life style is not less. Family has an important role on economic and spiritual progress of society, education of the growing generation and happiness of each human.

In our contemporary era, under the influence of global integration, covering the whole world, as being in many countries, there have been occurred new life standards and thinking norms in Azerbaijan too. Scientific and technological achievements deeply penetrated into the family, as all areas of society, and along with positive changes in many respects, also with its negative impacts, these lead to destructive effect on Azerbaijani family that historically distinguished by its holiness and its values. Historically, Azerbaijan people highly evaluated the marriage as the foundation of family, considered the marriage as a sacred religious act, bound it with the name of blessed angels. The marriage ceremony had been considered as sacred

*Bu çalışma 15-16 Kasım 2018 tarihlerinde Bakı/AZERBAYCAN'da düzenlenen "Kültürel Paradigmalar ve Yenilenen Azerbaycan" konulu Uluslararası Konferansta sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

moment, at the end of wedding party, breaking of plates had been interpreted as an expression of the desires and intentions “not to break heart” of newly married couples. That is why, the topic of family and household issues are rich with remarkable examples in Azerbaijan folklore and artistic prose.

1.2. Main text

In Azerbaijan, where more than 90 % of population is Muslims, the family is established on national, spiritual, and religious values, along with legal norms. It is futile to talk about fully providing of people’s material and spiritual needs without taking a look to the role of family, as social and economic fundament of society. And these all, firstly depend on how successful the marriage is in each newly-created family.

In many respects, the success or failure of marriage in the future depends on partner chosen for marriage, his essential personal qualities, psycho-physiological features, outlook and worldview level and values system. Successful marriage firstly depends on moral upbringing level of husband and wife, political, cultural, religious views, and tolerant attitude and patience to each others’ characters. In successful families parent-children relations are based on real love, sincerity, communication, understanding each other, respect and esteem, but in unsuccessful families these indicators are not available.

People who live in hard life style with full of problems, even though have lived a long life together, actually may not be too happy. The number of miserable and unsupported women are not less, who are satisfied with their destiny and fortune, exposed to violent and cruel treatment of their alcohol abused or drug addicted husbands for the sake of their children, going on in such painful life enduring all kinds of suffering, and who are forced to avoid divorce because of negative attitude of society.

“Conflict embodies in itself also the features of ethnic group because at the same time each family includes to the content of any ethnic group. In this respect, Azerbaijani families are more closed in comparison to other ethnoses and do not like to notify its own family secret to anyone”. (Shiriyeva, 1998:11)

Social life of individual is a complex system of numerous joint forms of action and mutual relations with other people. Depending on their different features and personal practices, various people react differently to life situations they face. Emotional reactions of people to important, fateful events which they encounter in life show themselves in their behaviors, communications and treatments by conditioning with personal, psychological features and characteristic signs. Social life is conditioned with preserving the individual's own existence, opportunities to realize their interests, values and needs and social relations. The tensions occurring on the ground of such mutual relations lead to social disadaptation, and in its turn, this leads to negative psycho-emotional changes in psychological situation of people like stress and depression. “The family doesn’t always fully comply with individual requirements. First of all, because it is stable and cannot rapidly change as individual requests. In this sense, we can say that totally, conflicts between family and individuals are conditioned with changeable requirements of individual”. (E.Eidemiller, V.Yustiskits, 2009:189)

Interaction in family is established on binding behavioral type, basing on traditions, norms and rules formed in any family. Their violation or non-observance cause to break of family’s bases and its foundation. As the reasons of emergence of conflicting situations, disagreements can be considered as sufficiently durable and stable component. But along with this, its volume may change depending on the nature of relations with partner. If totally, conflict participants make positive and sympathetic feelings for each other, then their thought contradictions don’t deepen and expand, ultimately, limit with concrete object or event which

is the reason for conflict. "Interpersonal relations are the relations that emerged among the people who think and feel in real life. These relations form the essence of communication and are specific results of it. In turn, interpersonal relations that emerged in communication process effect to communication by defining its content and other features" (6, :39). Interpersonal relations are based on interaction and formed in its basis. Divergences and contradictions which arising from them, occurring in the process of mutual influence act as a conflicting factor and stipulate the solution of problems. The psychologists show two main kinds of thought differences' development arising from contradictions: constructive and destructive. They indicate these with the conception of "conflict". Conflict (Latin *conflictus*-collision) is a clash of interest, sightings and inclinations of people in relations to each other, and serious disagreement, intensive controversy which lead to confrontation at the result. In psychological sense, a conflict is a kind of communication, basing on contradictions among people and an attempt to resolve these contradictions in the strained emotional situation. In social psychology, the concept of "conflict" is explained as a collision of mutual opposite interests, goals, views, as well as ideologies between individuals and groups.

By referring to social researches, we can say that, at the time of conflicting mutual relation, the risk of approaching each other with psychological pressure methods, of subjects who are conflict participants, are approximately 63 %.

In conflicting situations, the opposing parties show contradictory behaviors to each other. Here we can include biased nature, boycott, disrespect, dissatisfaction with initiatives, threat, humiliation, social isolation, disappointment, deprivation of care, physical violence and etc.

According to one of the well-known researchers of family psychology problems, I.V.Grebennikov, family conflict is a serious disagreement arising from inconsistency of views, interests and needs of family members. Conflict is a high stage of contradictions' development in the system of social institutions and in the relations among the people. Conflict is based on mutual contradictions, incompatibility between at least two persons, or among the people. It is a collision of their needs, interests, goals, benefits, kinds of behaviors, set of relations, along with these, conflict is perceived as very important for the identity and groups and socially it is an event that is conditioned by individual characteristics of people's psychology. They are usually accompanied by affective behavior depending on acute emotional and alarmed-conflicting situation. Family conflicts are one of the most widespread forms of conflicts. According to the experts working in the field of social psychology, in 80-85% of family are encountered conflicts in this or another way.

Russian psychologist E.V.Siderenko (1997:123-142) indicates 11 kinds of psychological effect among the people and 8 kinds of oppositions to these effects. According to him, the main factor causing open conflict in interpersonal interactions is destructive criticism. Such interaction shows itself in offensive considerations to the personality, commitments and actions of opposite party or verbal aggressive movements to his address, like swearing, mockery. Destructive power of such criticism is in that, it doesn't allow a person to preserve his own personality. American researcher D.Karnegi (2014:47) believes that differences of opinion among the people are natural and unavoidable process and show that successfully solved conflicts (both at work or in private life) raise the level of mutual respect and stipulates reinforcement of interpersonal relations.

In problematic situations conflicts are becoming more acute in family, emotional reactions of partners are getting intensive and as a result, it creates a favorable condition for escalation of conflicts. A complaint, criticism, or any heart-breaking word caused by controversial factor occurs as a means of self-defense of opposite side, although is not related

to the current situation. And this causes re-emergence of formerly extinguished conflict, and as a result further aggravation of new conflict. Russian psychologist I.V.Grebennikov (1991;25) divides intra-family relations to 3 groups such as confrontation, existence (everyone for himself-N.Chalabiyev) and association. He notes that the fundamentals of favorable psychological atmosphere in family forms by combination of husband and wife that based on community in their ideological and spiritual views.

While in family, the culture of communication and dispute between husband and wife are low level, rudeness, the reputation of traditions, subordinating others to himself, correction motives and other cases of violence can be sources of family conflicts. By talking about this issue, D.Karnegi (2009;209) writes: “The most effective means invented by Devil to kill the love is jealousy and hysterical attacks. They are very effective like poison of king’s cobra and definitely destroy, kill”.

Last years as being in many spheres of political, social, public and spiritual life of society, aggression and tension which accompanied by conflicts are going to increase in intra-family mutual relations among the people. Even, many sociologists and psychologists figuratively name this situation “war of genders”.

Russian psychologist A.V.Petrovski (1983:191) characterized the family as a collective and considered that first of all, in comparison to any other small groups, family has more serious role structure as a collective.

The main kinds of subjective resistance to psychological influence which lead to conflicts and their escalation are insistence, psychological self-defense and confrontation. Confrontation is an open and durable counteraction that is opposite to the position of subject which acts as an influential initiator. As well as it is an insistence on the accuracy of his position, on being right (Grishina, 2006:218-222).

The development of conflict also depends on goals of mutual relations among its participants. In terms of attitude to the event or fact that causes to disagreement, one or group of conflict’s participants attempts to unilateral superiority, insistently persists on his position, that is they want to win. In this case, when they can not conjecture that the opposing party may compromise or they may fully or partially agree with the position of opposite side or if any parties’ interests are ignored, then constructive solution of the problem becomes impossible and it converts to destructive conflict.

In classification proposed by Russian sociologist A.G.Zdravomislov (1995:105) conflicts divides into 8 main levels in terms of their participants: 1.Interpersonal;2.Inter-groups;3.Inter-associations (parties); 4. Internal and institutional; 5. Among social divisions’ sectors of labor; 6. Among state organizations; 7. Intercultural and among cultural types.

While explaining the meaning of “conflict”, most authors refer to synonymic word sequence like “incompatibility”, “struggle”, “differences of opinion” and etc.

Any conflict, expresses in itself “confrontation moment”, “struggle moment” without depending on its character, concrete meaning and kind. Military confrontation of neighbouring states, family disputes, official conflicts, strikes in front of enterprises, personal dramas- in all of these conflicts, the clash of contradictory or inappropriate interests, positions, tendencies and etc are observed. (Grishina, 2006:16).

According to our opinion, any of social problems is connected to human factor that is why the occurring of conflicts too, has a psychological essence that stipulating with mutual interaction factor among the people. Psychological conflicts, traditionally, are concerned to general psychological problems like inner world of human, intra-subjective and other

intrapersonal events. In psychology of personality besides intra-personal conflicts, interpersonal conflicts are widely researched problems too. Interpersonal conflicts are confrontation situations, collisions, differences of opinions.

Historically, a different attitude of men and women to values' system of society, as 2 separate biological genders, their distinctions in behaviors, delights, enjoyment, requirements cause to form of imaginations about male and female stereotypes and role-gender behaviors. Naturally, biological inequality and contradiction in fact, are 2 inseparable parts of the whole. Their integrity creates social, psychological and moral integrity of person, and its common philosophical unity.

N.V.Grishina (2006: 25-86) concerns to main factors that conditioned by the intensity of role conflicts in family, the level of compliance and non-compliance of various role expectations (the behaviour required by the role); cruelty and ruthlessness related to the implementation of these requirements; personality characteristics of individual, his attitude to role expectations (installation, direction and etc.). "Husband expects that his wife will be his comrade, lovely spouse, housewife, mother of his children. He will use his proceeds for guaranty of family, may be his wife will also work, earn money and help to care family, even she will represent his family in society. But wife expects that, husband will be her lovely, spouse, provider of family, father and house owner. Both sides who expects to implementation of these functions, most of the time, imagine completely different character traits and types of activities. And they can be never combined in one person" (Mammedzade, 2004:56).

The conflicts occurring in communication process among the people are divided into two groups: functional (role, practical, formal) and interpersonal (Kunetsina, 1991: 13). Role conflict- is a conflict type arising from incompatibility of different role positions of personality and turning into serious problem for human. As a typical kind of widespread individuals' conflicts between roles, the conflicts connected with family roles, are going to occur when a man cannot fulfil his obligations as father or husband in family, or deviates from this, also on the basis of inability to perform the role of female (wife, mother) of working women. Russian psychologists U.E. Alyoshina and E.V.Lektorskaya, (1889, №5: 87) who researched the characteristics of working women's role conflicts in the family, have determined that role conflict of women principally differs for expressiveness signs of life condition. Role conflicts of women, distinguished by their professionalism at work, are more acute in comparison to the role contradictions of men of opposite sex.

Russian psychologist V.P.Sheynov (2011: 510-511) considers that motives of family conflicts are related to the following determinants:

- the lack of ideal partner, disappointment;
- an attempt to subordinate others;
- violence in family;
- intolerance to the husband's (wife's) habits, attempts to correct him or her; consumer attitude towards love, egoism;
- money;
- dissatisfaction with intimate relationships;
- incompatibility in imagines about man and woman roles;
- unequal division of houseworks between husband and wife;
- the lack of communication skills;
- harmful habits (first of all drunkenness);
- bad mutual relations with close people;
- different approaches to upbringing of children;

- jealousy

During survey questionnaires with 300 married couples, in relation to research, 80 % of respondent men and 67% of women gave negative answer to the question of “Is it possible to avoid conflicts in the family?” This fact gives ground to say that durability and stability of intra-family relations firstly depends on the purpose of marriage motives. If these motives are different in men and women and the family is not grounded by love motives, then occurring of many problems in relations between husband and wife will be unavoidable. Light attitude to marriage, differences in tendencies to wealth and psychological problems have special effect on occurring intra-family conflicts.

Most coincidental family conflicts are husband-wife and daughter-in-law-mother-in-law conflicts which lead to severe results if cannot be solved by constructive way. Husband-wife conflict is a special kind of family conflicts. They occur on the ground of ethic relations between married couples, biopsychological incompatibility, different thoughts about children upbringing, relations with relatives and etc. According to L.M.Gurbanova (2013:78) the reasons of husband-wife conflicts are related to 3 main factors:

1)improper distribution of labor activity; 2) non-payment of material and moral requirements; 3) mental-physical discrepancy

But there are many other factors effecting to emergence of husband-wife conflicts, that here we can concern crisis periods in family development. First year of marriage life is characterized with conflicts arising from adaptation of couples, or on the basis of such conception-turning from two “me” into one “we”. During this period there occurred evolution of feelings, love weakens a little, and couples stand in front of each other as what they are.

The second crisis period of family life is related to birth of children. New family system which has not yet fully strengthen is going to face a serious testing. During this period most observed conflicts are related to work or education of husband and wife, personal leisure or enjoyment. Tiredness of woman because of caring children can lead to temporal weakening of sexual activity. In early time of family life, that we are talking about, usually the risk of conflicts between spouses and their parents begins to increase relating to children’s upbringing. Conflicts are more commonly encountered in the middle age stage of couples’ life and this is the third period of family life. Such kind of conflicts, are usually related to monotonous life style. There occurred a new deficiency of impression in couples, and this is characterized by gradually getting ordinary of couples to each other. We can call this “become satisfied from old impressions, excessive desire for new impressions”. Fourth stage of husband-wife conflicts in family there can be encountered after 18-24th years of their joint life. These conflicts are usually related to getting closer to the old age, occurrence of loneliness feeling, children’s moving away from the family, strengthening of emotional dependence in woman and etc. During this period, there occurred conflicts between couples on the basis of the possibility of husband’s attempts to provide his sexual needs outside (“still it is not late”) or in the reality background of this situation.

As the results of our researches we can certify that, in the conflicts between husband and wife, the affecting probability of external factors has an important role too. Here we can attribute the deterioration of financial situation of family as a result of increasing insolvency, excessive work load of both couples or one of them, the inability to find a job or unemployment of any spouse, the lack of separate home for a long time, difficulties associated with the placement of the children in the kindergarten, presence of a disabled member in the family, or problems related to lying sick and imprisoned family member and etc. Basing on results of our researches we can concern following conflict reasons in Azerbaijani families:

- the lack of mutual love and respect;
- any of couple's dissatisfaction with sexual intimate life, biorhythm difference;
- insult of personal dignity, resentment, disrespectful and careless attitude, permanent criticism;
- laziness, untidiness and querulousness of woman;
- a lack of positive emotions on the parties (lack of care and attention, psychological alienation, emotional insensitiveness);
- leadership longing;
- taking a fancy to alcohol, gambling, narcomania for which spent much money
- difference of opinion on financial matters;
- labor division problems;
- childlessness;
- discrepancy in interests, fun, delight.

As most widespread conflicts in modern Azerbaijani family, intergenerational conflicts attract the attention with their acute natures. Here we can add the conflicts among close relatives in the family, representing different generations, for example "mother in law-daughter in law, sister of mother-sister of father, children-parents, adopters-guardians, stepfathers and stepmothers-step children. As a special type of family conflicts, these conflicts significantly impact to the nature of mutual relations between parents and children. It is impossible to find any family, where there cannot be encountered children-parents conflicts. It is necessary to note that, a definition given above to the concept of conflict can be concerned to intergenerational conflicts too. Intergenerational conflicts in society occur on the basis of discrepancies' and interests' collision of among generations of different age groups.

Last years in Azerbaijan divorce cases and child-births outside marriage, marriages with aliens, marriages of underages are intensifying, and of course it creates a serious concern. Over the last 8 years, divorce cases increased of 2 times and reached 22 %, but among the young people these indicators reached to 30 %. Only in 2014 year more than 4 thousands of people entered into early marriage. In 2017 year, in our republic there had been registered more than 30 thousands of child-births outside marriage. As the reasons of divorce there can be showed mostly, financial problems, childlessness, jealousy, betrayal, and in most cases, problems regarding to relations between husband and wife. In the reality of modern society, such a tendency is getting stronger that divorce is not wrong thing but a right choice. Loyal attitude to divorce among the young people is one of social events occurring as a result of liberalization of these cases in society.

In modern age, alongside a number of new and progressive traditions in family relations, but in many families psychological alienation, persistent conflicts, and on the basis of these, domestic violence and divorce cases are going to increase rapidly.

It is important to have a certain imagination about development dynamics and stages of conflicts to solve them. In existing literatures there have been studying 4 stages of conflicts: 1) pre-conflict stage (in this stage there occurred contradictions between conflict sides and tension is gradually going to increase); 2) conflict stage (conflict begins, contradiction is getting stronger); 3) conflict resolution stage (in this stage conflict ends with the agreement of the parties or defeat of one of them, or turns into endless disagreement); 4) post-conflict stage (normal relation of parties is restored, or conflict begins in adverse conditions). It is necessary to pay attention to the last stage of conflict, that no any fertile condition may arise for conflict, parties may draw closer to each others.

Many recommendations have been made in order to normalize mutual relations between husband and wife, to prevent tension in conflict situations (V.Vladin, S.Kapustin, I.Dorno, A.Egides, V.Levkovich, Y.Ryurikov, L.A.Xoroshko, V.A.Reznikov, K.M.Shiriyeva, A.T.Aliyev, L.A.Suleymanova, A.S.Bayramov, A.A.Alizade, R.H.Mammedzade and etc.)

1.3. Result

Constructive solving way of conflicts between husband and wife, firstly, depends on the ability of couples to understand, forgive and compromise each other. The main terms of the completion of conflicts with a positive ending, is the absence of claim to win in any of the parties. "Success" over the defeat of your loved one cannot be called a victory. First of all, there should be treated with respect to others, not to put the blame on them. Incredible maximalism and determination are unacceptable for argumentation of his position and self-defense during conflicts. In such situations to take a step towards a mutual agreement, not to involve relatives, children, friends, neighbours in the conflict are more advisable. Because the prosperity and happiness of the family depends on husband-wife couple and their having a feeling of common destiny, who create the foundation of family hearth.

REFERENCES:

- A.G.Zdravomislov *Sociology of conflicts: Russia on the way of crisis overcoming*; Moscow: Accept-Press, 1995.
- D.Karnegi. *How to find the way out of any conflict.*/ Translation from English L.G.Tretyak-2nd edition-Minsk; Popurri, 2014.
- D.Karnegi. *How to get friends and how to affect people.*Baku; "Adiloglu" Publishing House, 2009.
- E.B.Sidorenko *Personal influence and confronting external influences*//Psychological E.G., Eidemiller, V.Yustichkis *Psychology and psychotherapy of family.*4th edition-K.M.Shiriyeva. *Family conflicts in south region of Azerbaijan and their psychological analyze* /Dissertation's synopsis of thesis submitted for claim of scholarship degree on candidate of psychological sciences. Baku;1998.
- L.M. Gurbanova. *Psychological problems of family and ways of their solution.* Sumgait, "Bilik" Publishing House, 2013.
- N.V.Grebennikov *Basics of family life.* Moscow, "Prosvesheniye", 1991.
- N.V.Grebennikov. *Ethic and psychology of family life/ Studing resource for teachers*; Moscow "Prosvesheniye", 1984.
- N.V.Grishina *Psychology of conflicts* Saint Petersburg; Piter, 2006.pg.123-142.problems on self-realization of personality/under ed.A.A.Krilova.Moscow; 1997.
- R.H.Mammedzade. *Conflicts, families, schoolchildren.* Baku; "Muallim" Publishing House, 2004.Saint Petersburg: Piter, 2009.
- U.E.Alyoshina, E.V.Lektorskaya *Role conflicts of working women*//Psychological questions. 1989, № 5.
- V.A.Petrovskiy *Popular conversations on psychology.* Moscow; "Pedagogy", 1983
- V.N.Kunitsina *Difficulties in communication among men* ; Dissertation's synopsis of thesis submitted for degree competition on doctor of psychological sciences- Saint Petersburg, 1991.
- V.P. Sheynov *Women plus men: Comprehension and conquest* .Moscow.Act.,2011.

AZERBAJCAN'IN MONOGRAFLARA GİREN ŞİFALI BİTKİLERİ***Assoc. Prof. Dr. Özlem TONGUÇ YAYINTAŞ**Çanakkale Onsekiz Mart University, Çanakkale Applied Sciences,
Fisheries Technology, 17100, Çanakkale, TurkeyE-mail: ozlemyayintas@hotmail.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, tıbbi ve aromatik bitkiler, monograf,	<i>Bitkilerden yararlanma, insanlık tarihi kadar eskidir. İlkçağlardan beri insanlar çevrelerindeki bitkileri kullanarak dertlerine şifa aramışlardır. Faydalı gördükleri bitkileri tanımış, tanıtmış ve hastalıkların tedavisinde kullanmıştır. Son yıllarda sentetik ilaçların yan etkilerinin artması, insanları tekrar doğal veya kültürel ortamlarda yetişen bitkilerle tedaviye yöneltmiştir. Yöresel halk ilacı olarak kullanılan bitkilerin incelenmesi ve bunlar üzerinde daha ileri araştırmaların yapılması tedavide önemli olabilmektedir. Bu nedenle değişik bölgelerde halk ilacı olarak, birçok bitki değerlendirilmektedir.</i>
DOI: 10.26809/joa.2018548656	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
Keywords:	<i>Utilization of plants is as old as the history of mankind. Since ancient times, people have sought the healing of their problems by using the plants around them. Recognized the useful crops, introduced and used in the treatment of diseases. In recent years, the increase in the side effects of synthetic drugs has directed people to treatment with plants grown in natural or cultural environments. Examination of the plants used as local folk medicine and further research on these can be important in the treatment. For this reason, many plants are considered as folk medicine in different regions.</i>
DOI: 10.26809/joa.2018548656	

1. GİRİŞ

Tıbbi bitkilerle tedavi dünya çapında ve binlerce yıldır tıp sistemlerinin içerisinde yer almıştır. Önceleri sadece gıda olarak kullanılan bitkiler, deneme yanılma yoluyla veya etraftaki hayvanların davranışları gözlemlenerek, zaman içinde insanlar tarafından daha farklı şekillerde değerlendirilmeye başlanmıştır (Resim 1).

*Bu çalışma 15-16 Kasım 2018 tarihlerinde Bakı/AZERBAJCAN'da düzenlenen "Kültürel Paradigmalar ve Yenilenen Azerbaycan" konulu Uluslararası Konferansta sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

Resim 1.

Kaynak: www.google.com.tr (görseller)

İlk çağlardan kalan arkeolojik bulgulara göre insanlar, besin elde etmek ve sağlık sorunlarını gidermek için öncelikle bitkilerden faydalanmışlardır (Koçyiğit, 2005). Günümüze kadar, keşfedilmiş en eski bulgular arasında M.Ö. 50.000 yıllarına ait, Anadolu ve Mezopotamya topraklarındaki Şanidar Mağarasında bulunan Neanderthal iskeletleri ve çeşitli bitkilere ait polenler vardır. Fransa'da Chauvet Mağarasında ve diğer mağaralarda, yaklaşık olarak M.Ö. 30.000 yıllarına dayanan, "Paleolitik Çağ dönemi" arkeolojik bulgular ve kalıntılar arasında günümüzde de kullanılan bazı tıbbi bitkilere ait fosil kalıntılar bulunmuştur. Yapılan arkeolojik kazılar sonucunda M.Ö. 10.000'de, ilk tarımsal faaliyetlere dair arkeo-botanik kanıtlar tespit edilmiştir (Anonim, 2017; Demirezer, 2010).

456

18. yüzyılda Carolus Linnaeus (1707-1778) tarafından yaklaşık 8 bin kadar bitki türü sistematik olarak sınıflandırılmış, bu sınıflandırma sadece doğa bilimcilerinin değil, örneğin farmasötik kimyacıların da işini çok kolaylaştırmıştır. Tıbbi değeri iyi bilinen bir bitki türünün taşıdığı biyoaktif maddelerin, bu türle akraba olan diğer bitki türlerinde de bulunması güçlü bir olasılık olarak kabul görmüş, bu şekilde bitkisel ilaç olarak kullanılabilen bitki çeşitliliği hızla artış göstermiştir.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nün tarifine göre; hastalıklardan korunmak veya tedavi amacıyla, bitkisel drogları veya karışımlarını, olduğu gibi veya bitkisel karışımlar halinde, etkili kısım olarak taşıyan bitmiş, etiketlenmiş ürünler veya müstahzarlar "**Bitkisel İlaç**" olarak adlandırılmaktadır. Bitkilerle tedavi; geleneksel tedavi, tamamlayıcı tedavi, doğal tedavi gibi farklı isimlerle, gelişmemiş ülkeler başta olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde kullanılmaktadır.

Asırlardan beri gıda, baharat, çeşni, tedavi gibi pek çok alanda kullanılan Tıbbi ve Aromatik bitkilerin önemi ve kullanımı da her geçen gün artmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) verilerine göre dünyada yaklaşık 21.000 bitki türü tıbbi amaçlarla kullanılmaktadır. Tıbbi bitkiler ile tedavi şekli, Uzakdoğu'da özellikle Çin ve Hindistan başta olmak üzere, Kuzey ve Güney Amerika kıtalarında, Afrika ve Okyanusya'da Şamanların her zaman başvurduğu yöntemler olmuştur.

Dünyada geleneksel ve tamamlayıcı tıp kullanım yüzdesine bakıldığında; Çin'de % 70, Kanada'da % 70, Fransa'da % 49, Avustralya'da % 46, Amerika'da % 42, Belçika'da % 31 oranında olduğu görülmektedir. Ancak tıbbi bitkilerin en önemli ticaret merkezleri de Almanya, ABD, Japonya ve İngiltere'de bulunmaktadır (Titz, 2004). ABD'de 18 yaş üstü toplumun %60'ı

yılda en az bir kez bitkisel tedavi ürünü kullanıyor. Almanya'da tedavilerin %66'sında doktorlar hastalarına bitkisel ürünler veriyorlar. Japonya'da bu oran %70'leri buluyor. Günümüzde tıbbi bitkiler piyasasının yıllık 60 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir. Almanya (Hamburg), ABD (New York) ve Hong Kong, dünyada bitkisel droglar için başlıca ticaret merkezleridir.

FAO (Food and Agriculture Organization) tarafından 1970'li yıllarda yapılan araştırmalara dayanılarak dünyada 21,000 kadar tıbbi bitki olduğu rapor edilmekle birlikte, 2000'li yıllarda yapılan araştırmalara göre dünyada yayılış gösteren mevcut 422,000 kadar çiçekli bitki türünden yaklaşık %17'sine karşılık gelen 72,000 kadarının tıbbi değer taşıdığı yönündedir. Bunlardan da yaklaşık 5,000 tanesinin dünya ticaretinde dış alımı ve dış satımı yapılan ürünler olduğu kaydedilmektedir. En çok dünya ticaretine konu olan tıbbi ve aromatik bitkiler; kahve, susam, sarımsak, kırmızı biber, yenibahar, karabiber, yeşil çay, hardal tohumu, haşhaş tohumu, zencefil, salep ve kimyon olarak belirlenmiştir.

2. MATERYAL ve METOT

Bu derlemede, *Nasturtium officinale* L., tıbbi özellikleri ve biyokimyasal özellikleri ile ilgili bilgiler, Elsevier, Google Scholar, PubMed, Springer, ilgili kitaplar ve el yazmaları gibi çevrimiçi veya çevrimdışı olarak yapılan bilimsel veri tabanları araştırılarak toplanmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Özellikleri

İnsanlık tarihinin bilinen en eski doğal tedavi yöntemlerinden olan fitoterapi, bitkilerin tamamının veya bazı bölümlerinin kullanılması yoluyla hazırlanarak elde edilen doğal ilaçlarla hastalıkları önlemeyi ve tedavi etmeyi amaç edinmiştir. Fitoterapi'de kullanılan bitkilere ise şifalı veya tıbbi bitkiler (drog) adı verilmektedir. Yunanca kaynaklı Fitoterapi, phyton=bitki ve therapeia=hizmet etmek, iyileştirmek, tedavi etmek kelimelerinin birleştirilmesinden meydana gelir. “Tıbbi bitkilerle tedavi” anlamına gelen “Fitoterapi” terimi ise ilk kez Fransız hekim Henri Leclerc (1870-1955) tarafından kullanılmıştır. Fitoterapi asla bir alternatif tedavi yöntemi değildir. Sağlığın korunması ve tedavi amacıyla yararlanılan bir **Tamamlayıcı Tıp** yöntemidir (Tablo 1).

Tablo 1. Tamamlayıcı sağlık sınıflandırması

TAMAMLAYICI SAĞLIK YAKLAŞIMLARI SINIFLANDIRMASI		
DOĞAL ÜRÜNLER	ZİHİN-BEDEN TIBBI	DİĞER TAMAMLAYICI YAKLAŞIMLAR
Bitkisel İlaçlar	Meditasyon	Ayurveda Tıbbı
Vitaminler	Akupunktur	Geleneksel Çin Tıbbı (TCM)
Mineraller	Yoga	Homeopati
Probiyotikler	Tai-Chi	Naturopati
	Hipnoterapi	Tibet Tıbbı
	Qi-gong	Unani Tıp
	Kayropratik ve Osteopatik Manipülasyon	Şaman Tıbbı
	Masaj Terapisi	Kaplıca
	Hareket Terapisi	

Her bitkide fotosentez sonucu meydana gelen yüzlerce bileşen bulunmaktadır. Bu bileşenler arasında proteinler, karbonhidratlar, lipitler gibi primer metabolitler besleyici özellikleri ile sağlığımızı desteklerken, sekonder metabolitler olarak adlandırılan bileşenler ise sağlığın korunması ve tedavide destekleyici rol oynamaktadır. Bu nedenle bitkiler insan sağlığında son derece önemlidir (Özgüç, 2017).

Hem koku ve tat özellikleri olan, ayrıca tedavi özelliklerinden dolayı ilaç olarak kullanılan bitkilere tıbbi ve aromatik bitkiler denilmektedir. Bitkinin kokusu, genelde sahip olduğu uçucu bileşiklerden kaynaklanmaktadır. Aromatik bitkilerden, genelde distilasyon ile elde edilen uçucu yağlar, koku ve tat özelliklerinin dışında kozmetik ve parfümeride yaygın olarak kullanılır. Tıbbi ve aromatik bitkiler günümüzde baharat, bitkisel çay, gıda takviyeleri ve gıda katkı maddesi olarak kullanılmaktadır (Resim 2). Bunun nedenleri ise;

- Antioksidan özelliğe sahiptirler.
- Antimikrobiyal (koruyucu) etkilidirler.
- Gıdaya aroma verirler.
- Gıdaya renk verirler.

Resim 2.

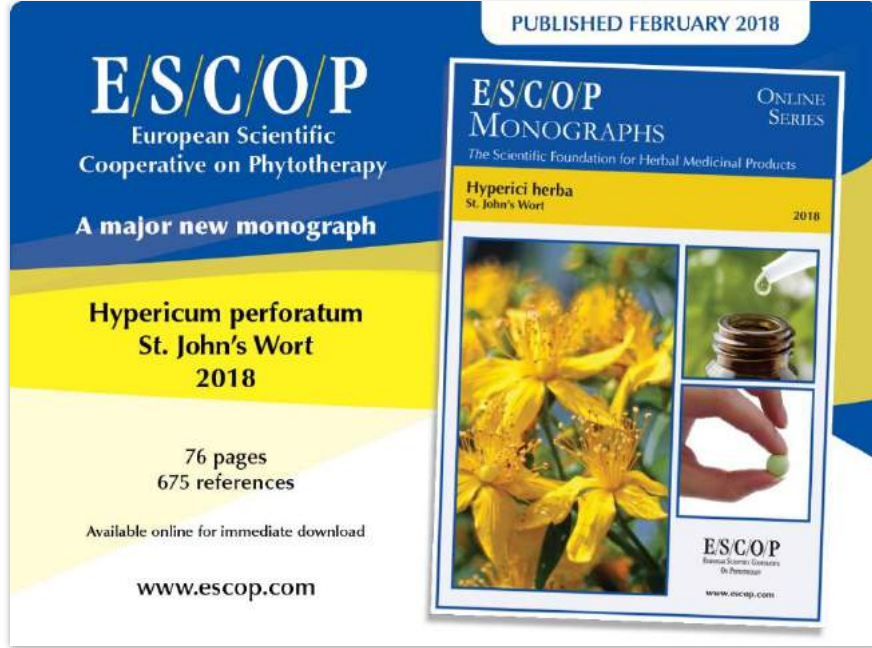
Kaynak: <https://gidatarim.com/cevre-orman/tibbi-ve-aromatik-bitki-ticareti-artiyor/124325.html>

Azerbaycan'da birçok bitki ve meyvelerin şifalı özellikleri ile tıpta kullanımı ve tedavi metotlarıyla insanlar çok eski zamanlardan tanışmışlar. Tıbbi ve aromatik özelliklere sahip olan bitkiler 1545 çeşide ayrılmaktadır. Bu rakam Azerbaycan florasını içeren tüm bitkilerin %34'ünü oluşturmaktadır. Bu rakam kendi içinde yabancı ülkelere getirilerek yerli koşullara uydurulmuş olan çeşitleri de içermektedir.

İlaç yapımında kullanılacak bitkisel hammaddelerin standardizasyonu için son yıllarda Avrupa Farmakopesi (EP), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Avrupa Bilimsel Fitoterapi Kooperatifi (ESCOP) gibi kuruluşlar bitkisel drog monografları yayınlamaya başlamışlardır (Resim 3). WHO en çok kullanılan tıbbi bitkiler için uzun bir monograflar serisi hazırlamaktadır. 28 monografin yakında yayınlanması beklenmektedir. 26 monograf ise hazırlık aşamasındadır. Almanya'da Alman Federal Sağlık Ajansı, 'Komisyon E' adlı bir uzmanlar komitesi kurup, bitkisel ilaçların güvenilirliğini değerlendirmeye tabi tutmuştur. (Başer, 1998). (**Monograf:** Biyolojik taksonomide, tek bir takson üzerinde, bütün bilinen türleri

irdeleyen, grup içindeki morfolojik, morfometrik, ekolojik ve coğrafi özellik ve farklılıkları da ele alacak şekilde kapsamlı ve ayrıntılı çalışma).

Resim 3.

Kaynak: <http://escop.com/electronic-monographs>

AZERBAYCAN'IN TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLERİNDEN BAZILARI ÇUHA ÇİÇEĞİ (*Primula veris* L.)

İlkbahar ve sonbaharda toplanıp kurutulmuş kökleri, yaprakları ve çiçekleri kullanılır. Çiçekleri altın sarısı renkli, çok yıllık otsu bitkiler olup sulak çayırlarda görülürler. Hafif kokulu ve anasonu andırır lezzetlidir.

İçerdiği etken maddeler sebebiyle; balgam söktürücü, idrar arttırıcı, hafif yatıştırıcı olup Çuha çiçeği yağı da yaşlanmaya karşı kullanılabilir genç görünmeye yardım edecek bir bitkidir (Resim 4).

Resim 4. Çuha çiçeği

Kaynak: <https://www.1milyarbilgi.com/haber/cuha-cicegi-yaginin-faydolari-nelerdir-haberi-2153.html>

Çuha çiçeği tohumlarından **Gamma-Linolenik Asit (GLA)** elde edilmektedir. **GLA** önemli yağ asitlerinden biri olup vücuttaki bütün organları kontrol eden ve hormonlara benzer

etki gösteren bileşiklerin (Prostoglandin-PGS) üretiminde kullanılır. Bu bileşikler özellikle kalp, dolaşım, deri ve savunma sisteminde etkilidir. Ek olarak, GLA hücre zarının önemli bir bileşenidir (Baytop 1999; Zeybek ve Haksel, 2011).

SEDEF OTU (*Ruta graveolens* L.)

Sedef otu Azerbaycan'ın yarı çöl bölgelerinde yetişmektedir. Sedefotu, genellikle stres ve kaygı ile baş etmek maksatlı kullanılan bir bitkidir. Derler ki; **eğer bitkiniz solmaya başladıysa, sebebi, çevredeki kötü enerjiyi emiyor olmasıdır.**

60-100 cm. boylanabilen, çalı görünümünde, oldukça sık çatallaşan yeşil renkli olup gövdesi ve dalları yuvarlaktır (Resim 5). Sedefotu bitkisinin toprak üstü bölümleri uçucu yağ, alkaloitler, tanen, reçine, rutin adı verilen glikozit ile pektin içerir.

- Tohum ve yaprakları az miktarlarda tüketilmek koşuluyla bazı ülkelerin mutfağında yer alır.
- Uyarıcı, terletici, gaz ve adet söktürücüdür.
- İştahı açar ve sindirimi kolaylaştırır.
- Yatıştırıcı olup spazmları çözer.
- Solucan (kurt) düşürücü etkisi vardır.
- Göz yorgunluğunu giderir.

Sedefotu, yüksek oranlarda tüketildiğinde zehirli olabilir; özellikle bitkinin yağı içildiği takdirde (yağı sadece harici kullanım içindir) zarar verir. En fazla on iki tane sedefotu yaprağını bir litre suya ilave ederek bir çay hazırlayabilirsiniz (Baytop 1999; Zeybek ve Haksel, 2011).

Resim 5. Sedef otu bitkisi ve tohumu

Kaynak: (www.google.com.tr/gorseller)

ŞAHTERE OTU (*Fumaria officinalis* L.)

Azerbaycan'da geniş yayılış alanına sahiptir (Resim 6). Şahtere otu, bağırsak spazmları, karaciğerden üretilen ve yağların sindiriminde önemli olan safra akışımının düzenlenmesinde etkili görülmekte, ayrıca deri problemleri (egzama, kaşıntı ve akne gibi), konjunktivit, kalp problemleri, sıvı atımını ve kabızlıkta kullanımı önerilmektedir (Baytop 1999).

Resim 6. Şahtere otu

Kaynak: (http://www.hastalikvetedavisi.net/sahtere-otu.html#.XCe_8y2hnIU)

Farelerde yapılan bir çalışmada, karaciğer tümörlerine karşı iyileşmede de etkisi görülmüş olup, **tümör baskılayıcı** ve **kemoterapi ajanı** olarak kullanımı ümit vaat etmektedir.

Kısa süreli, önerilen düzeylerde ağız yoluyla kullanımı güvenli olarak görülse de fazla kullanımının titreme ve ölüme kadar giden sonuçlar doğurabileceği konusunda uyarılar bulunmaktadır (<http://www.ebitki.com/index.php?hq=Ruta%20graveolens&gr=Latince>).

AT KUYRUĞU (*Equisetum arvense* L.)

At kuyruğu otu nemli topraklarda, tarla aralarında, hendek kıyılarında yetişir, otsu bir bitkidir (Resim 7). Acı madde, saponin, tanen, silisik asit, çeşitli alkaloidler ve potasyum içerir.

Resim 7. At kuyruğu

Kaynak: (<http://gardeningwithjohnsteadman.blogspot.com/2013/02/horsetail-equisetum-arvense.html>)

Özellikle mevsim geçişlerinde sıklıkla rastlanan ağız ve bademcik iltihaplarına yakalanma riskini azaltır. İçerdiği çözücü maddeler sayesinde böbreklerde biriken kalıntıları idrar yolu ile atarak taş ve kum oluşumunu önler (Resim 8).

Resim 8. At kuyruğu

Kaynak: (<https://www.gettyimages.com/detail/news-photo/medicinal-tea-made-of-horsetail-medicinal-plant-equisetum-news-photo/584686538>)

İçerdiği silisik asit deri, tırnak ve saç rahatsızlıklarında kullanılır. Kurutulan saplar kaynatıldıktan sonra kullanılan şampuna eklendiğinde saç diplerini besler ve saç derisinde deforme olmuş hücreleri yok eder. Böylece kepek oluşumunu da önlemiş olur.

Vücutta biriken iltihaplı ödemleri, organları hasara uğratmadan vücuttan atar (Zeybek ve Haksel 2011)

ÇÖREKOTU (*Nigella sativa* L)

Azerbaycan'ın Karabağ ve Kazah-Borçalı bölgelerinde bulunmakta olup tarih boyunca tıbbın ve şifacıların en gözde bitkilerinden biri olmuştur. Kral Tutankamon'un mezarında bile bulunan çörek otunun, Kleopatra tarafından güzellik için ve Hipokrat tarafından karaciğer rahatsızlıkları için kullanıldığına dair tarihsel kayıtlar bulunmaktadır. Tarih boyunca yaygın bir kullanım geçmişi olan çörek otunun tohumu ve yağı, çeşitli hastalıkların iyileştirilmesinde son derece etkindir (Resim 9).

Araştırmalar, çörek otu yağında da bulunan **Timokinon**'un **anti-tümör etkilerinin, kolon, prostat, pankreatik ve akciğer kanserinde** etkili olduğunu söylemektedir. Timokinon ve kemoterapi ilaçları birlikte kullanıldığında tiyokinon, ilaçların toksisitesini azaltmaktadır (Güzelsoy ve ark.,2018).

Resim 9. Çörekotu

Kaynak: (<https://www.medikalakademi.com.tr/corek-otu-nedir-faydalari-nelerdir-hangi-hastalikalara-iyi-gelir/>)

Bilimsel araştırmalar, çörek otunun Alzheimer hastalığının tedavisi umut verici olduğunu göstermektedir. *Journal of Ethnopharmacology* dergisinde yayınlanan bir araştırmada, çörek otunun bellek, dikkat ve kondisyonu arttırdığı tespit edilmiştir.

Araştırmalar, günlük 2 gram çörek otu tüketiminin insülin direncinde azalma, açlık kan şekerinde denge sağladığını gösteriyor.

Güçlü antioksidan etkisi sayesinde saç dökülmesine karşı kullanılır.

KEKİK (Thymus sp.)

Halk tababetinde akne ve diğerk cilt bozukluklarında, kurt düşürücü olarak ve baş ağrılarında kullanılmıştır. Ayrıca uçucu yağından dolayı mide sekresyonunu artırması nedeniyle tonik ve hazmı kolaylaştırıcı olarak ve gaz söktürücü etkileri nedeniyle de mide-bağırsak hastalıklarında kullanılmaktadır (Resim 10).

Resim 10. Kekik

Kaynak: (<https://www.kekik.gen.tr/kekik-cicegi.html>)

- ▶ Alman Komisyonu tarafından; öksürük ve bronşitteki kullanımını onaylanmış olup ESCOP Monografı droğun terapötik endikasyonlarını; üst solunum yolu hastalıkları ve boğmaca şeklinde belirlemiştir.
- ▶ Ağız mukoza membranının iltihabı ve nefeste hoş olmayan koku varlığı durumlarında da kullanımını bulmaktadır.
- ▶ Haricen kullanımında romatizma ve soğuk algınlığında masaj yağları şeklinde ve banyo katkı maddesi olarak kullanılır.

BİNBİRDELİK OTU, SARI KANTARON (*Hypericum perforatum* L)

Hypericum perforatum L., son 30 yıldan beri klinik ve laboratuvar şartlarında yoğun olarak çalışılmakta olup, günümüzde özellikle depresyon tedavisinde yoğun olarak kullanılmaktadır (Resim 11).

Bitkiden hazırlanan farklı formlardaki antidepresif farmakolojik ürünlerin yıllık satış değerinin Avrupa pazarlarında 100 milyon \$'ı, ABD'de ise 500 milyon \$'ı aştığı; dünya genelinde ise 1 milyar \$'a yaklaştığı bildirilmektedir.

Resim 11. Sarı Kantaron

Kaynak: (<https://www.yasamtonu.com/sari-kantaron-yagi-mucizesi/>)

Resmi monograflarda *H. perforatum* ekstraktlarının ve toprak üstü bitki kısımlarının depresyon, ülser, hazımsızlık, karın ağrıları, yanıklar, bakteriyel enfeksiyonlar, migren, baş ağrısı ve siyatik tedavilerinde etkili olduğu kayıtlıdır.

Hypericum türlerinin sulu ekstraktı halk hekimliğinde idrar yolu enfeksiyonları, şeker, nevroz, kalp hastalıkları, gastrit, hemoroit ve ülser gibi birçok hastalığa karşı ilaç olarak kullanılmaktadır. Özellikle zeytinyağıyla hazırlanan karışım bir yara iyileştirici ilaç olarak hem ülkemizde hem de dünya genelinde oldukça popülerdir.

Resim 12. Sarı kantaron yağı ve çayı

Kaynak: (https://www.google.com/search?client=firefox-b-b&biw=1366&bih=654&tbn=isch&sa=1&ei=ccInXKbsHoOKsAGSsrO4BQ&q=sarı+kantaron&oq=sarı+kantaron&gs_l)

BİBERİYE (*Rosmarinus officinalis* L.)

Yaprak dökmeyen ve minik bir ağaca benzeyen biberiye kokusunu çam ağacına benzetebilirsiniz. Biberiye bu kokusuyla da başta balık ve et yemekleri olmak üzere pek çok yemeğe lezzet vermek amacıyla baharat olarak tüketilmektedir (Resim 13).

Resim 13. Biberiye

Kaynak: (<https://www.google.com/search?client=firefox-b-ab&tbm=isch&q=Biberiye&chips=q:biberiye>)

Halk tababetinde dahili olarak: Sindirim sistemi şikayetlerinde, baş ağrısı ve migrende, adet düzensizlikleri ve adet görememe durumlarında, aşırı yorgunluk ve bitkinlik hallerinde ve hafıza kayıplarında kullanılmaktadır.

Haricen ise; genelde lapa şeklinde uygulanarak zor iyileşen yaralarda yara iyileştirici ve antiseptik olarak kullanılır. Egzama tedavisinde, ağrı kesici olarak da özellikle kas ağrılarında ve siyatikte uygulanmıştır.

Boğaz ve ağız yaralarının tedavisinde de faydalanılmaktadır.

Alman İlaç Kodeksi (DAC) Biberiye yaprağı çayının dahilen; gaz hissedilen doluluk durumlarında, hazımsızlıkta, mide-bağırsak sisteminde hissedilen hafif kramplarda kullanıldığını belirtmektedir (Resim 14).

Resim 14 . Biberiye

Kaynak: (<http://www.iremsude.com/evde-biberiye-yagi-hazirlama-dogal-biberiye-yagi-yapmak>)

TIBBİ NANE (*Mentha piperita* L.)

Nanenin yemeklere lezzet katmasının yanı sıra şifalı özelliklerinin de bilindiğini, hatta hazımsızlıkta nane-limon kaynatıp içmenin ilk akla gelen ev ilacı olduğunu belirten Türk Fitoterapi (Bitkilerle Tedavi) Derneği Başkanı Prof. Dr. Ekrem Sezik “Anadolu’da yaptığımız halk ilacı araştırmalarında, değişik yabancı nane türlerinin yaprak ve uçucu yağının halk ilacı olarak kullandığını gördük. Nane çay halinde bilhassa mide ağrıları, soğuk algınlığı gibi hastalıklarda kullanılmaktadır. Halkımız uçucu yağına çok güzel bir isim vermiş: “**Nane ruhu**”.

Tıbbi nanenin tarımı yapılır ve kurutulmuş yaprakları çay olarak kullanılır. Bu çayın bulantı, hazımsızlık gibi sindirim sistemi rahatsızlıklarında belirtileri giderici olarak kullanılabileceği **Avrupa İlaç Kurumu** tarafından da kabul edilmiştir.

Resim 15. Tıbbi Nane

Kaynak: (<https://bitkitohum.blogspot.com/2011/02/aromatik-ve-tibbi-bitkiler.htm>)

Nane yağı ile iki farklı rahatsızlığa karşı yoğun araştırmalar yapılmıştır. Bunlardan biri Kalın bağırsağın hassaslaşması ile ortaya çıkan Şişkinlik, İshal, Kabızlık, Karın ağrısı, Bulantı ve Hazımsızlık gibi rahatsızlıklar ve ikinci olarak sinirsel gerginlik nedeni ile Baş ağrısı ve Migren gibi rahatsızlıklardır.

Özellikle ilkbahar aylarında sık sık görülen ve tekrar eden astım ile alerjik reaksiyonların iyileşmesine fayda sağlar.

Son yıllarda antioksidan ve ağrı azaltıcı etkilerinden dolayı **radoterapide radyasyonun zararlı etkilerinden cildi koruduğunu** gösteren araştırmalar da yayınlanmıştır.

ELEGÜMECİ (*Malva sylvestris* L.)

Kendi kendine yetişen ve mor renkte çiçekler açan bir bitki olan ebeğümecinin yaprakları sebze olarak, çiçekleri de ilaç olarak kullanılır. Halk tababetinde dahili olarak; bronşiyal mukoza iltihaplarında, mide ve bağırsak mukoza membranlarının iltihaplı durumlarında ve mesane şikayetlerinde kullanılır (Resim 16).

466

Resim 16. Ebeğümeci

Kaynak: (<https://www.sifalibitkitedavisi.com/ebegumeci-faydolari-nelerdir.html>)

Harici olarak yaraların tedavisinde, taze yapraklarından hazırlanan lapanın tülbent arasında cilt üzerindeki çıban ve yaraların üzerine konması suretiyle tatbik edilir. Banyo katkı maddesi olarak da kullanılmaktadır.

Alman Komisyonu tarafından; öksürük, bronşit ve ağız ve boğazın inflamasyonlu durumlarındaki kullanımı onaylanmıştır.

Göz kuruluğu çekenlerde çayı ile pansuman iyi gelir.

SU TERESİ (*Nasturtium officinale* R.br.)

Çok yıllık bitki olup Hacı Süleyman İrevani (17.Yüzyıl) bu bitkinin suyundan yapılmış banyonun bedende bulunan atıkları uzaklaştırdığını yazmıştır (Resim 17).

Su teresi, pancar ve diğer yapraklı yeşilliklerle birlikte çok yüksek bir nitrat seviyesi içerir. Yüksek miktarda nitrat tüketmenin; kan basıncını düşürdüğü, egzersiz sırasında oksijen miktarını düzenlediğini ve atletik performansı artırdığı gösterilmiştir.

Resim 17. Su teresi

Kaynak: (<https://bilgihanem.com/su-teresi-nedir-nasil-kullanilir/>)

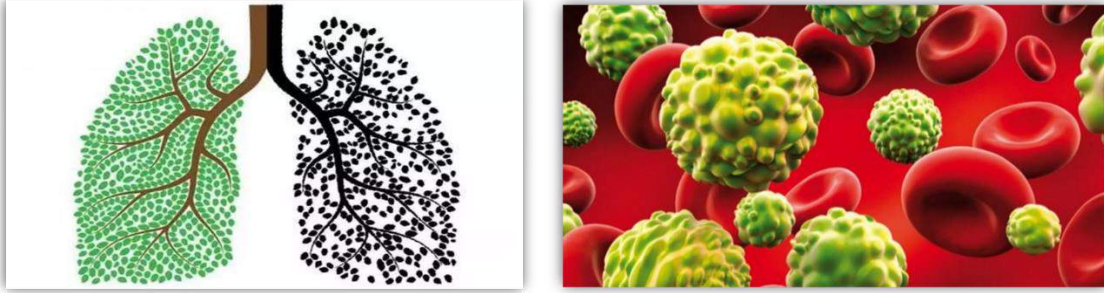
Birçok çalışma, su teresi gibi bitki gıdalarının tüketiminin artması, obezite, diyabet, kalp rahatsızlığı ve genel mortalite riskini azaltırken, sağlıklı bir cilt, artmış enerji sağlamaktadır.

Turpgiller bakımından zengin beslenmek; **akciğer ve kolon kanseri** riskinde **azalma** ile ilişkilendirilmiştir. Araştırmalar, turpgillere acı tadını veren kükürt içeren bileşiklerin = sülforafanın aynı zamanda onlara kanserle mücadele gücünü kazandırdıklarını ileri sürdü.

Sülforafan; melanoma, özofagus, prostat, göğüs ve pankreas kanserleriyle bağlantılı erken umut verici sonuçlar sebebiyle kanseri geciktirme veya engelleme becerisi için araştırılıyor. Araştırmacılar sülforafanın; kanser hücrelerinin ilerlemesinde rol aldığı bilinen enzim histon deasetilaz (HDAC) 'yi engelleyebildiğini buldu (Resim 18).

467

Resim 18. Su teresi

Kaynak: (<https://tr.stockfresh.com/image/2787127/lung-cancer>)

İnflamatuar cilt sorunlarında

Doğal bir anti inflamatuar, anti mikrobiyal ve anti bakteriyel olan su teresi çeşitli bulaşıcı cilt hastalıklarında son derece etkilidir.

Bir anti-aging olarak çalışır

Su teresi bolca A vitamini ve C vitamini içerir. Bu içeriği ile güçlü antioksidanlara da sahiptir. Yaşlanma belirtilerini hafifletmek için; ince çizgiler ve kırışıklıklar için kullanılan etkili çözümlerden biridir.

Resim 19. Su teresi

Kaynak: (<https://bilgihanem.com/su-teresi-nedir-nasil-kullanilir/>)

Cildi yatıştırır

Su teresi yatıştırıcı ve soğutma doğası ile **kaşıntı** ve **yanma** gibi sorunları hafifletmeye yardımcı olur.

Kemik sağlığı

Su teresi içerdiği çeşitli vitaminlerin yanı sıra yüksek miktarlarda **kalsiyum**, **magnezyum** ve **manganez** gibi mineraller içerir. Bu mineraller ve vitaminler gücü kemik sağlığını korumaya yardımcı olup eklem ve osteoporoz gibi çeşitli kemik sorunlarında su teresi kullanılabilir.

TIBBİ PAPTAYA (*Matricaria recutita*)

Papatya, mayıs ve ağustos aylarında yetişen, güzel kokulu, otsu bir bitki olup yol kenarları, tarlalar, bahçeler kısacası boş bulduğu her alanda yetişebilmektedir.

Yüzyıllardır Roma'da, Mısır'da ve Yunanlılarda ilaçların yapımında kullanılan papatyalar, günümüzde de şifa bulmak amacıyla ilk tercih edilen bitkiler arasındadır.

Çiçekleri Haziran – Ağustos aylarında toplanarak güneşte kurutulur. Kuruyan papatyalar kapalı kutularda saklanılır (Resim 19).

Resim 19. Tıbbi papatya

Kaynak: (<http://www.haber7.com/saglik/haber>)

Dahilen; kramplardan kaynaklanan hastalıklar, mide-bağırsak sisteminin spazmları ve inflamasyonlu hastalıklarda kullanım bulur.

Haricen; lapa ve yıkama suları şeklinde enfekte olmuş cilt, ağız ve boğaz mukozası iltihap ve tahrişleri, dişeti hastalıklarında kullanılmaktadır. Anal ve genital bölgedeki hastalıklarda oturma banyoları ve yıkamalar şeklinde uygulanır.

Sakinleştirici özelliği vardır. Bundan dolayı depresyon gibi hastalıklarda psikoterapi ile alternatif tedavi yöntemi olarak uygulanabilir. Rahatlık verir ve uyku sorunu yaşayanlara iyi gelir (Resim 20).

Resim 20.

Kaynak: (www. google.com.tr/görseller)

SONUÇ

TIBBİ ve AROMATİK BİTKİLERİN KULLANIMINDA SAKINCALI DURUMLAR

- Bağımlılık yapabilir ve kötü amaçla kullanılabilir,
- Doping, uyarıcı ve öforizan (canlılık ve enerji veren) özelliklere sahip olabilir,
- Anoreksik (iştah kesici, zayıflamaya yardımcı) olarak kullanılabilir,
- Çocuk düşürücü olarak uygulanabilir,
- Karaciğere zararlı maddeleri içerebilir,
- Hamile, loğusa, bebek ve ihtiyarlarda farklı ve şiddetli fizyolojik etkiler gösterebilir,
- Mikroorganizma (aflatoksin), ağır metal, pestisit ve radyasyon içerebilir,
- İlaç etkin maddeleri (iştah kesici, afrodisiyak, laksatif vb.) ile tahşiş edilip piyasaya sunulabilir,
- Bitkisel alerjenler içerebilir.

Bu nedenle bitkisel ürünleri kullanmadan önce, yukarıda sıralanan hususlar dikkate alınarak, konunun uzmanları tarafından bilgi ve destek alınmalıdır.

REFERENCES

- Anonim, 2017. Orta Anadolu Kalkınma Ajansı, Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sektör Raporu, <http://www.oran.org.tr>.
- Baser, H.C., 1998. Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Endüstriyel Kullanımı TAB Bülteni 13-14:19-43.
- Baytop, T. 1999. Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi Geçmişte ve Bugün. Nobel Tıp Kitabevi, ISBN 9754200211.
- Demirezer, L.Ö, 2010. Bitkilerin Tıpta Kullanılması Konusundaki Sorumluluklarımız. Bitkilerle Tedavi Sempozyumu, Zeytinburnu/İstanbul Bildiri Kitabı, 87-88.
- Güzelsoy, P., Aydın, S., Başaran, N. 2018. Çörek Otuunun (Nigella Sativa L.) Aktif Bileşeni Timokinonun İnsan Sağlığı Üzerine Olası Etkileri. J Lit Pharm Sci 2018;7(2):118-35.
- Özgüç, S, 2017. <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/bulent-katarci/modern-tibbin-oncugunde-yapilan-bitki-tedavisi-fitoterapi-40588594>.
- <https://bilimseansi.blogspot.com/2017/04/sedef-otu-nedir-faydalar-nelerdir.html>
- Zeybek, U., Haksel, M. 2011. Türkiye'de ve dünyada önemli tıbbi bitkiler ve kullanımları. ISBN 978 – 605 – 88707 – 0 – 3, İzmir.

SAĞLIK HİZMETLERİNDE İYİLEŞTİRME VE HASTA GÜVENLİĞİ İÇİN TIBBİ HATALAR VE MALPRAKTİS NEDENLERİ*

HEALTHY CARE AND MEDICAL FAILS FOR HEALTH CARE AND PATIENT SAFETY

Öğr. Grv. **Yasemin OĞUZ GÜNER**

Akdeniz Üniversitesi

E-mail: yaseminoguz@akdeniz.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Uygulama hataları, Tıbbi Hatalar, Malpraktis, Hasta Güvenliği, Farkındalık.</p>	<p>Tıbbi hatalara ilişkin çalışmalar özellikle 2000'li yıllardan sonra dünyada giderek artmıştır. Bu çalışmaların temel amacı hataların nedenlerini tartışarak sağlık hizmeti kalitesini ve hasta güvenliğini arttırmaktır. Her yıl dünyada binlerce kişi önlenebilir tıbbi hatalar sonucu yaşamını yitirmekte ve bu oran tüm ölümler arasında ilk beşte yer almaktadır. Bu bağlamda Tıbbi Hataların tanımlanması ve bildirilmesi bilhassa değerlendirme ve hataya neden olan faktörleri önleyerek hizmet kalitesini arttırmak mümkündür.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548657</p>	<p>Bu çalışma retrospektif tarama esas alınarak tıbbi hataların hasta ve sağlık personeli için önemini ortaya koymanın yanı sıra klinisyenler, güvenlik uzmanları, sağlık politika yapıcılar, sağlık bilişimcileri, tıp fakültesi ve akreditasyon kuruluşları, birden fazla disiplinden araştırmacılar, hasta savunucuları ve finansman kurumların multidisipliner çalışma farkındalığının altını çizmektedir.</p>

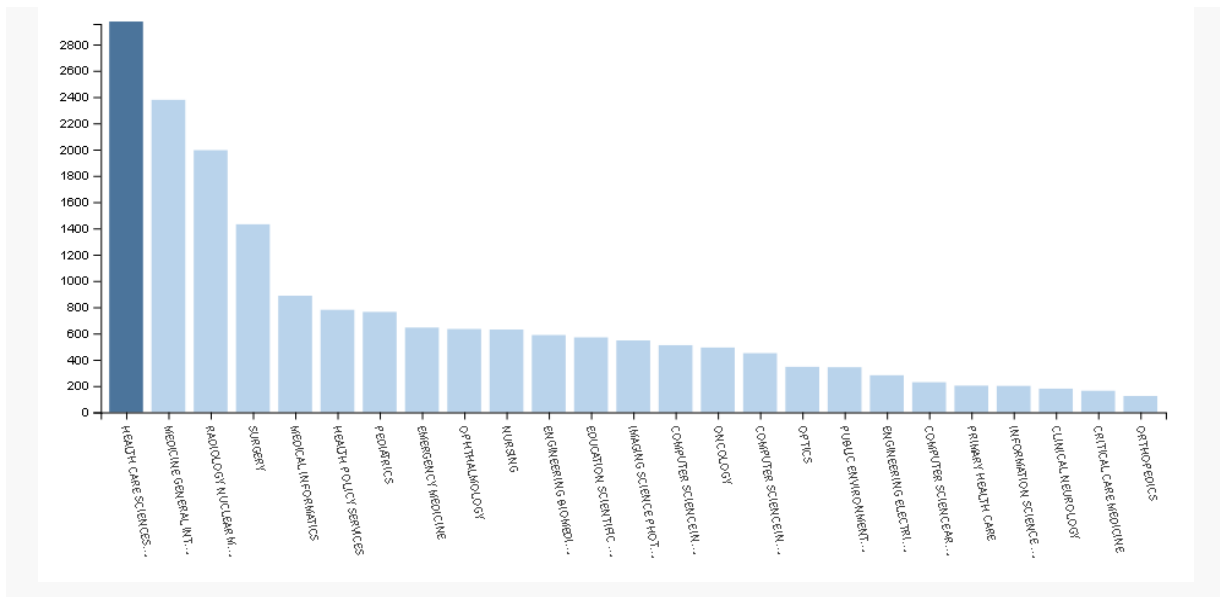
ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords:</p>	<p>Studies on medical errors have increased in the world especially after 2000s. The main purpose of these studies is to increase the quality of health service and patient safety by discussing the causes of errors. Every year thousands of people lose their lives as a result of preventable medical errors and this ratio is among the top five among all deaths. In this context, it is possible to increase the quality of service by defining and reporting of Medical Errors, especially by preventing the factors causing evaluation and error.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548657</p>	<p>In addition to demonstrating the importance of medical errors for patient and health personnel based on retrospective screening, clinicians, security experts, health policy makers, health informatics, medical faculties and accreditation bodies, multidisciplinary work underlining the awareness of researchers, patient advocates and financial institutions from multiple disciplines to boot.</p>

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE' de gerçekleşen "2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık" temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1.GİRİŞ

Tıbbi hatalar, hastanelerde, polikliniklerde, hekim muayenehanelerinde, eczanelerde, bakım evlerinde, hastanın evinde kısaca hasta ile temasın olduğu ve sağlık hizmetinin verildiği her ortamda sağlık çalışanlarınca yapılan hataların tümünü içerir. Ülkemizde tıbbi hatanın yanı sıra “hekim hatası”, “doktor hatası”, “tıbbi uygulama hatası”, “tıbbi yanlış uygulama” gibi kavramlar kullanılmaktadır. Tanı, tedavi ya da koruyucu tedavi başta olmak üzere iletişimde yetersizliğe bağlı hatalar, tıbbi ekipmanın yetersizliğine bağlı hatalar ve sistem yetersizliklerine bağlı olarak hastanın zarar gördüğü durumlardır. Bu nedenle uygulama hatası diğer adıyla Malpraktis hem hasta güvenliği hem de hekim sorumluluğuyla ilgili farkındalığı mecbur kılmaktadır. Yargıya yansıyan yada kayıtlara geçen sağlık departmanlarında koruyucu sağlık alanından başlayarak Nükleer Tıp, Cerrahi, Hemşirelik, Onkoloji, Klinik Nöroloji’de tıbbi hataların olduğu görülmektedir.

Grafik1: Tıbbi Hataların Bilim Dallarına Göre Dağılımları (WebOf Science)

Tıbbi hatalar üzerine yapılan farklı alanların 2018 yılı çalışmaları incelendiğinde klinisyenler, güvenlik uzmanları, sağlık politika yapımcıları, sağlık bilişimcileri, tıp fakültesi ve akreditasyon kuruluşları, birden fazla disiplinden araştırmacılar, hasta savunucuları ve finansman kurumları kapsadığı görülmektedir.

Tablo1: Tıbbi Hatalar Üzerine Güncel Çalışma Konularından Örnekler (WebOf Science)

<p>*<u>Bakım Noktası Glucometer Yapılandırmasıyla Tedavi Hatalarının Azaltılması</u> (Jamie ve ark 2018:683)</p> <p>*<u>Tip 2 diyabet geliştirme riski taşıyan kişileri belirleme: Tahmine dayalı analitik teknikleri ve yordayıcı değişkenlerin karşılaştırılması</u> (Talaie-Khoei ve ark 2018:22)</p> <p>*<u>Böbrek alıcılarının yaklaşan takip ziyaretlerinde greft fonksiyonunu tahmin etmek için dinamik bir model: Yapay sinir ağıının klinik uygulaması</u> (Khazae 2018:125)</p> <p>*<u>Medikal Görüntülerde İmpuls Gürültüsünün Uyarlanabilir Gerçek Zamanlı Kaldırma</u> (HosseiniKhani ve Hajabdollahi 2018:216).</p> <p>*<u>Yaşlılar bakım geçişlerinde risklidir Taburculuk özetleri zayıf bir şekilde transfer edildiğinde ve kullanıldığında - tanımlayıcı bir çalışma</u> (Caleres ve ark 2018:770)</p> <p>*<u>Acil Hekimler Arasında Yanık Yaralanmalarının Tanı ve Akut Bakımı İçin Cep Telefonlarının Kullanımı Tele Konsültasyonu: Karışık Yöntemler Çalışması</u> (Klingberg 2018:1076).</p> <p>*<u>Bir Kalite Girişimi: Hedefli Simülasyon Eğitimi ile Ciddi İlaç Olaylarında Sistem Kapsamında Azaltma</u> (Hebbar ve ark 2018:324)</p> <p>*<u>AIDS klinik çalışmalarına uygulanarak heterojen ve çarpık boyuna veriler ve ikili sonuçların Bayes ortak analizi</u> (Xiaosun ve ark 2018).</p> <p>*<u>İki Suudi Arabistan hastanesinin acil servislerinde doktor ve hemşirelerin hasta güvenliğine yönelik tutumları</u> (Alzahrani ve ark 2018:736)</p> <p>*<u>Tıp Öğrencilerinin Kişilik Özellikleri, Tıbbi Hatalara Karşı Tutumlarını Etkiliyor mu?</u> (Lo ve ark 2018)</p> <p>*<u>Tanı hatalarına bilişsel katkıların kontrol listesi: Klinisyen-egitimciler için bir araç</u> (Naude and Burch 2018:153)</p>

2.HİPOKRAT VE ETİK DEĞERLER

Hipokratın tıbbi deontolojide de çok geçen söylemlerine bakacak olursak; “Her şeyden önce hastaya zarar vermeyeceksin.” “Ağrıyı dindireceksin.” “Cerahati nerede görürsen boşaltacaksın, temizleyeceksin.” “Çocuk düşürmeyiniz.” “Hekimin görevi hastayı nadiren iyileştirmek, çok kere ağrısını gidermek, fakat her zaman için teselli etmektir.” Şeklinde akılcı ve etik değerlerle doludur.

“Hekim Apollon, Aesculapios, Hygeia ve Panacea adına, bütün Tanrılar ve Tanrıçaların şahitliğinde yemin ederim ki, aşağıdaki andımı kabiliyetim ve gücüm yettiğince yerine getireceğim. Bu sanatı bana öğreteni ebeveynim yerine koyacağım, hayatımı onunla paylaşacağım ve ihtiyacı olursa mallarımı onunla bölüşeceğim, çocuklarına kardeşlerim gibi bakacağım, istedikleri takdirde bu sanatı onlara ücretsiz ya da yazılı bir söz almaksızın öğreteceğim, bilgilerimi oğullarıma, ustalarımın oğullarına ve bu mesleğin kurallarını kabul edenlerden başka kimseye öğretmeyeceğim. Tedavi reçetelerimi kabiliyetim ve gücüm yettiğince hiçbir zaman birisine zarar vermek için değil, hastalarımın iyiliği için kullanacağım. Hiç kimseyi memnun etmek için ölümcül bir ilaç reçete etmeyeceğim gibi, ölümüne neden olabilecek bir tavsiyede dahi bulunmayacağım. Bir kadına düşük yaptıracak aletler vermeyeceğim. Hayatımın ve sanatımın saflığını koruyacağım. Bıçağımı mesanesinde taş olduğu aşikâr olanlar için bile kullanmayacağım, bu işi ehillerine bırakacağım. Gittiğim her eve sadece hastanın iyiliği için gireceğim, kendimi hastalık yapıcı etkenlerden ve özellikle de ister hür ister köle olsun, kadın ve erkeklerle aşkın hazlarından uzak tutacağım, sanatımın icrası

esnasında ya da günlük hayatımda bana gelen ve yayılmaması gereken bilgileri sır olarak tutacağım ve hiçbir zaman açmayacağım. Bu andımı tuttuğum sürece, hayatım ve sanatımın icrası bana mutluluk versin, tüm insanlar tarafından her zaman saygı göreyim, eğer yeminimden dönersem bunun zıddı bana az gelsin.”

Görüldüğü gibi Hipokrat yeminiyle açıkça görülen olası tıbbi hatalar için etik değerlerle aslında ikilemleri sonuca bağlamak ve hasta güvenliğini korumaktır.

3.TIBBİ HATA NEDENLERİ

Tıbbi hata; planlanan bir eylemin tamamlanamaması ve istenilen şekilde sonuçlanmaması veya bir amaca ulaşırken yanlış bir planın yapılmasıdır. Tıbbi hata sorunlarından engellenebilir istenmeyen olayların mortalite ve morbidite oranlarındaki artışın motorlu taşıt kazaları, göğüs kanseri ya da AIDS'ten daha fazla ölüme neden olduğu ve ölüm nedenleri arasında yedinci sırada yer aldığı belirtilmektedir (Kohn ve ark 2000:26).

Tıbbi hataları, İnsan, teknik ve sistem nedenleri etrafında çok genel olarak özetlenebilir. Tıbbi hataların en aza indirilmesi hata kaynaklarının bilinmesi ile mümkündür (Farquhar ve ark 2007:455).

Hata, insan doğasına özgü olsa da, bireylerin çalıştıkları koşullar değiştirilerek ya da geliştirilerek, hatalara dirençli sistemler dizayn edilerek ve hataların kök nedeni doğru belirlenerek hata yapma olasılığı azaltılabilir (Charles 2003:1051).

Genel olarak tıbbi hatalar insan faktörü dışında teknolojik hatalar, kurumsal hatalar başta olmak üzere sistemsel hatalardan kaynaklanabilmektedir. Zira Adams ve Garber'a (2007) göre sistem hataları insanlardan kaynaklanan hatalara göre daha büyük oranda sorun teşkil etmektedir. Ülkemizde yapılan bir çalışmada 200 sağlık çalışanına tıbbi hataların nedeni sorulmuş ve katılımcıların %75,5'i hataların çoklu sistem sorunlarından kaynaklandığını ve bireylere mal edilmemesi gerektiğini belirtmişlerdir (Vural ve ark 2014:152). Tıbbi hata her zaman hastaya zarar vermese de hata özelliğini korur. Malpraktiste ise hata mutlaka zarar vericidir.

Sistemsel sorunlar da sistemin tasarımından ve sistem içindeki etkileşimlerden kaynaklanabilmektedir. Sağlık ve sağlık sistemlerinin karmaşıklığı, ele alınan konular arası bağlantıların fazlalığı ve "her şeyin her şeye bağlı olması", sağlık ile ilgili problemlerin insan, örgüt, teknoloji ve kaynaklar gibi çok sayıda birleşenden oluşan bütüncül bir yaklaşım ile ele alınması gerekmektedir (Çınaroğlu ve Avcı 2013:83).

Tıbbi hatalar kök neden veya hata türü açısından iki farklı şekilde sınıflandırılabilir. Kök nedenlerine göre tıbbi hatalar; işleme bağlı hatalar (yanlış işlemi yapma), ihmale bağlı hatalar (doğru işlemi yapmama) ve uygulamaya bağlı hatalar (doğru işlemi yanlış uygulama) olarak üç grupta toplanabilir. Hata türü açısından ise ilaç hataları, cerrahi hatalar, tanı koymada hatalar, sistem yetersizliğine bağlı hatalar ve diğer hatalar olmak üzere beş grupta incelenebilir (Akalin 2005:141).

4.MALPRAKTİS

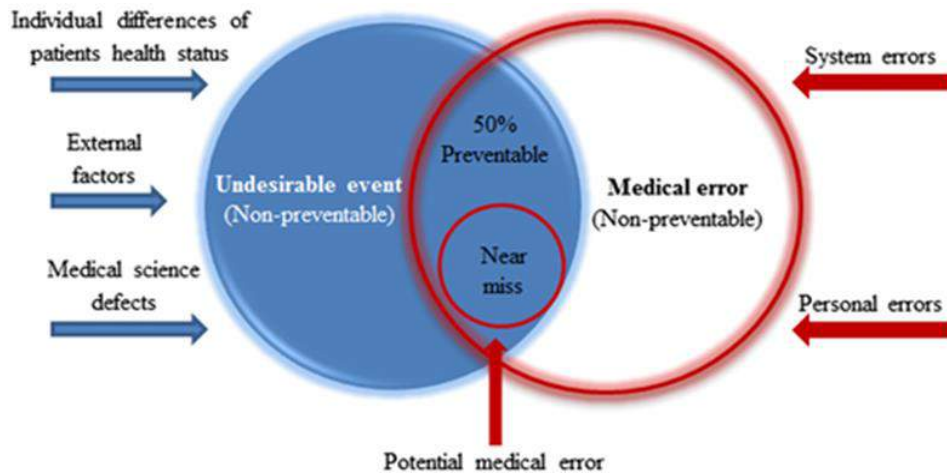
Malpraktis terimi “sağlık hizmetinden kaynaklanan zarar” veya “tıbbi uygulama hataları” şeklinde Türkçeye çevrilmeye çalışılmış olsa bile tam karşılığı olup olmadığı konusunda hep tartışmalar olagelmıştır. Türk Tabipleri Birliği'nin de “sağlık hizmetinden kaynaklanan zarar”, “tıbbi uygulama hataları” anlamlarını kapsayacak uygun bir karşılığı bulma çabası devam etmektedir (Karataş ve Yakıncı 2010:233). Malpraktisin bir tıbbi hata olduğunu fakat zarar oluşmadığı için malpraktis sayılmayan tıbbi hataların da olduğunu göstermektedir.

Malpraktis, "bilgisizlik, deneyimsizlik ya da ilgisizlik nedeni ile bir hastanın zarar görmesi, hekimliğin kötü uygulanmasıdır" (Türk Tabipleri Birliği Hekimlik Meslek Etiği Kuralları, md.13). Tıp öğrencilerinin eğitiminde beceri eğitiminin düşüklüğü ve tecrübeyle gelişeceğinin düşünülmesi kabul görse de tıbbi hataların malpraktis riskini canlı tutmaktadır. Tam bir organ sistemi muayenesi ve hastanın öyküsüne göre odaklanmış bir fiziki gerektiren bir klinik performans muayenesi (CPX) gerektiren objektif bir yapılandırılmış klinik muayene (OSCE) ile ilgili öğrenci puanlarını karşılaştıran bir çalışmada, büyük bir farklılık öğrenci puanları arasında not edildi. Teknik incelemede (AGİT) başarılı olan öğrenciler, hasta senaryosu (CPX) sırasında uygun fizik muayene elemanlarına karar verirken tutarsız bir performans sergilemiştir (Wilkersen ve LEE 2003:80).

Çoğu zaman teknolojiye atfedilen büyük önemin aksine, birçok çalışma teknolojinin hasta bakımının kalitesini geliştirmediğini göstermiştir. Geçtiğimiz yüzyıldaki otopsiyerin birbirini izleyen kohortları, ileri tanı prosedürlerinin kullanılmasına rağmen, benzer şekilde yanlış teşhislerin tutarlı bir şekilde olduğunu göstermiştir (Kirch ve Schafii 1996:29). Araştırmalar, sürekli olarak doğru tanılamada en önemli faktörlerin, tarih alma ve fizik muayenelerin yapıldığını, laboratuvar testleri ve görüntüleme çalışmalarının ise sadece küçük rolleri oynadığını göstermiştir. Bir otopsi çalışmasında, öykü alma ve fizik muayenelerin, hastaların% 73'ünde ve% 62'sinde ana tanıyı belirlemek için kesin bilgiler sağladığı sonucuna varılmıştır. Karşılaştırma teknikleri, hastaların% 35'inin ve standart laboratuvar testlerinin hastaların% 22'si için kesin bilgiler sağlamıştır. Aslında, yanlış, eksik veya yanlış yorumlanmış hasta öyküleri, tanılama hatalarının önde gelen nedenleri arasındadır (Kirch ve Schafii 1993:29). Hekimler, bireysel öykü ve fizik muayene bulgular her zaman teknolojiyi kullanarak, teşhis ve tedavide çok daha önemli hale gelmiştir.

Tıbbi hatalar hastalara potansiyel olarak zararlıdır ki bu da komplikasyonlara ve hatta ölüme neden olabilir. Hastada istenmeyen sorunlar komplikasyonlar daha çok genetik yatkınlık, organ hasarı, alerjik sorunlar vb durumlar belirlenmiş standartlara ve iyi tıbbi uygulama kılavuzlarına bağlı kalmaksızın ortaya çıkabilmektedir. Diğer yandan erken teşhis ve müdahale potansiyel sorunu önlemek için oldukça kritiktir.

Şekil2: Önlenebilir Tıbbi Hataların Oluşma Nedenleri (Dimova ve ark 2018:752)

5.BULGULAR

Bilgi temelli aktivitelerin sadece kuralların uygulanması ile başarılamaması nedeni ile aslında bu tip hatalar bilinçli düşünme, mental çaba ve farkındalığı da içermektedir. Doğru teşhis ve tedaviyi uygulayamadaki hatalar bu tip hatalara örnek olarak verilebilir (Fracica ve ark. 2010)

Tablo2 : Tıbbi Hatalar ve Oluş Nedenlerine Vaka Örnekleri

Vaka	Tıbbi Hata	Faktörler
Örnek 1. Fetüsün zarar görmesi “In vitro fertilizasyon geçiren kadın hasta pratisyen hekimin oluruyla kızamık, kabakulak ve kızamıkçık aşısı olmuş ve ardından hamilelik gelişmiştir. Ancak Fetüsün zarar görmesi nedeniyle küretaj yapılmıştır.	Teşhis hatası: Genel pratisyen ile hasta arasında fizik muayene sırasında kötü iletişim.	- Yetersizlik - İhmal - Hekimler ve hastalar arasında kötü iletişim
Örnek 2. Yabancı cismin operasyon alanında kaybolması “Hastanın taburcu edilmesinden 14 gün sonra, hastaneye yüksek ateş, halsizlik, peritonit belirtileri sonucu cerrahi girişim geçiren kadın hasta taburcu edildikten sonra operasyon alanında kayıp bir gazlı bez kuruldu.”	Tedavi hatası: Tıbbi ekiplerde malpraktis, yetersizlik ve zayıf iletişim.	-Tıp uzmanları arasında kötü iletişim -Yeni ekipmanların tanıtılmasından önce yetersiz personel eğitimi
Örnek 3. Yeni ekipmanla tedavi “Oküler kliniklerde yeni lazer ekipmanları ile yapılan tedaviyi takiben çok sayıda hasta kaydedildi.	Tedavi hatası: Yeni ekipmanların tanıtılmasından önce yeterli eğitim eksikliği.	-Mali ve maddi kaynakların eksikliği
Örnek 4. Yüksek riskli invaziv cerrahi prosedür sırasında istenmeyen komplikasyon Genç bir adamın ameliyatı sırasında nazal polip çıkarılması, dura materninin perforasyonu ve beyin omurilik sıvısı kaçağı meydana gelir. Prosedür, kurulan protokole göre yapıldı ve hiçbir hata oluşturulmadı. Komplikasyon zamanla fark edildi ve yeterince tedavi edildi.	Terapötik prosedürlerle ilgili İstenmeyen olaylar	- Yüksek riskli invaziv prosedür - Anatomik ve fizyolojik farklılıklar

Türkiye’de özel bir hastanede tıbbi hata türleri üzerine Canatan ve arkadaşlarının (2015) yaptığı çalışmada özellikle bilinen ama bahsedilmeyen sağlık çalışanlarının iş yükünün yoğunluğu, fazla çalışma saatleri, çalışan personel sayısındaki yetersizlikler, hekim istemlerinin anlaşılabilmesi, aylık nöbet sayısının fazlalığı ve tükenmişlik sendromu gibi sorunların da ortaya çıkarılması gereği ortaya konmuştur.

Tablo3: Hastanede Tıbbi Hata Türleri (Canatan ve ark 2015:82)

Tıbbi Hata Türleri	Ortalama	Standart Sapma	Tıbbi Hata Türleri	Ortalama	Standart Sapma
Tecrübe eksikliği	4,49	,847	Doktor istemlerinin anlaşılabilmesi	4,26	,906
Hemşire sayısının azlığı	4,39	1,014	Hemşirelerin çalışma alanlarının sürekli değişmesi	4,28	,766
Hemşirelere verilen ek görevler	4,08	,981	Yoğun iş yükü	4,80	4,132
İş ortamının stresli olması	4,32	,790	Mesleki teorik ve pratik bilginin yetersiz olması	4,40	,853
Konsantrasyon eksikliği	4,47	,717	Mesleğin isteksiz yapılması	4,42	,669
Fazla çalışma saatleri	4,38	,801	Hata önleyici yapının bulunmaması	4,31	,825
Aylık nöbet sayısının fazla olması	4,26	,949	Tükenmişlik sendromu	4,37	,787
Prosedür/protokollerin eksik / hatalı olması	4,12	,935	Mesleki hizmet içi eğitim noksanlığı	4,22	,894
Yetki ve sorumlulukların belirlenmemiş olması	4,14	,910	Kayıtlarda eksiklik /düzensizlik	4,24	,911
İletişim ve koordinasyon eksikliği	4,32	,851	Nöbet değişimlerinin kuraldışı yapılması	4,14	,964
Fiziksel ortamın yetersizliği	4,01	1,078	Eksik tedavi ve bakım/hiç yapılmama	4,43	,795
Yöneticilerin yetersizliği	4,12	1,085	Fiziksel yorgunluk	4,45	,744

Tıbbi hataların maalesef ülkemizde çoğu bildirilmemektedir. Bunun başında mesleki kötü tanınırlık, hasta yakınlarından şiddet görme riski başta geldiği düşünülmektedir. Tıbbi hataların bildirildiği bir merkezde istenmeyen olaylar, tıbbi hataların teşhis, ilaç, kan nakli ve tedavi hataları ile kaçırılan tanılar üzerinde bir çalışma yapılmıştır. Çalışmaya göre tıbbi hataların teşhis ve tedavi hatalarının ilk sıralarda olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo4: Bildirilen Tıbbi Hatalar ve Oluşum Nedenleri(Bell ve ark, 2017).

Bildirilen Olaylar	N (%)	Faktörler ve Oluşum nedenleri	N (%)
I. İstenmeyen olaylar.	3 (8.83)	Hastaların sağlık durumu ve diğer dış faktörlerle ilgili farklılıklar	3 (100.0)
II. Tıbbi hatalar	29 (85,29)	Mesleki yetersizlik (deneyim ve yeterlilik eksikliği)	11 (37.93)
(1) Teşhis hataları	9 (26,47)	İhmal, kendine güvenme	11 (37.93)
(2) İlaç hataları	8 (23.53)	Şiddetli iş yükü, sıkıntı ve zaman ve personel sıkıntısı	11 (37.93)
(3) Kan nakli	3 (8.82)	Standartlara, kurallara ve iletişim kurallarına uyulmaması	8 (27.59)
(4) Tedavi hataları (hastane kaynaklı enfeksiyonlar, cerrahi prosedürler, vb. Dahil)	9 (26,47)	Zayıf iletişim	8 (27.59)
		Malzeme ve diğer malzemelerin eksikliği	4 (13.79)
III. Kaçırılan Tanılar	2 (5.88)	Tanı ve tedavi ile ilgili	2 (100.0)

Bell ve arkadaşlarının hastalar, hekimler ve kurumların hatalarına ilişkin hekim tutumları ile ilgili yaptıkları çalışma sonuçlarına göre; Hasta ve kurum ile şeffaf iletişimi destekleyen tutumların belirleyicileri arasında kadın cinsiyeti, ABD (Kanadalı) doktorlar, akademik (özel) uygulamalar, açıklamanın dava açma olasılığını azalttığı inancı ve hata bildirimini sonrası sistem değişikliklerinin meydana geldiği inancı sayılabilir. Ayrıca, daha genç hekimler, cerrahlar ve ciddi bir hatayı açıklayan geçmiş deneyime sahip olanlar, hastalara bildirimde bulunma konusunda daha fazla görüş bildirmişlerdir. Buna karşılık, ifşanın hasta güvenini azaltacağına inanan doktorlar, hastalara hata ifşası konusunda hemfikir olma olasılığından daha az olduğu gösterilmiştir (Bell ve ark 2017:243).

Klinisyenlerin iş doyumlarının klinisyenler ve hastalar için çalışma koşulları ve sonuçları ile nasıl ilişkili olduğunu daha iyi anlamak için Linzer ve arkadaşlarının yaptığı çalışmaya göre başlangıçta, katılımcıların yüzde 74'ü iş tatmini gösterdi. Memnuniyet, daha az kaos, daha fazla uyum, daha iyi iletişim ve işte daha yakın değerler hizalaması ile ilişkili bulunmuştur. Bu bulgular, klinisyenlerin iş doyumlarının düzeltilebilir çalışma koşullarıyla ilgili olduğunu ve klinik uygulama ve uygulama organizasyonları için önemli bir ölçüm olabileceğini ortaya koymuştur (Linzer ve ark 2017:10).

Şekil3: Web Of Science verilerine göre Tıbbi Hatalarda Sistem Faktörünün araştırıldığı alanların başında Sağlık Bilimleri ve diğer Medikal alanlar gelmektedir.

http://wcs.webofknowledge.com/RA/analyze.do?product=WOS&SID=F5bwqBw1k6wTvfPmRq&fileId=TASCA_JCRCategories_JCRCategories_en&yearSort=false Erişim Tarihi: 20.11.2018

6. TARTIŞMA VE SONUÇ

Malpraktis, bilgisizlik, deneyimsizlik ya da ilgisizlik nedeni ile bir hastanın zarar görmesi, hekimliğin kötü uygulanmasıdır. Ciddi ya da yıkıcı hasta zararları ile sonuçlanan durumlarda, gerçek kök nedenleri belirlemeye yönelik derin bir soruşturma gereklidir. Böylece hata durumunda örgütsel süreçlerdeki genel nedenlerden, klinik süreçlerdeki özel nedenlere gidilerek süreçlerde potansiyel iyileştirmeler yapılabilir. Beceri temelli aktivite hatalarını azaltma stratejileri; dikkat dağılmasını azaltan iş akış şemaları, kontrol listelerinin kullanımı ve otomasyonu içerir (Fracica 2010: 43). Sistem, birbirinden bağımsız ancak birbiri ile ilişkili olan birimlerin birbiri ile entegrasyonu ile oluşturulur ki böylece sorunlar ve hatalar bir çok yönüyle ele alınmış ve hataların tekrarlanmasının önüne geçilmiş olur.

Gelişmiş ülkelerde verimli bir hata raporlama sisteminin olduğu ancak ülkemizde ise istenen seviyede ve etkin bir raporlama sisteminin henüz var olmaması, hasta güvenliği ile ilgili mevcut eksikliklere ek olarak hata yapılması durumunda cezai işlem uygulanması ihtimali, sağlık sektöründe çalışanların yaptıkları hataları bildirmekten çekinmelerine neden olmaktadır. Bu nedenle hem hasta ve sağlık çalışanlarının hakları ve onların güvenliğinin olduğu aynı zamanda hata nedenlerinin üzerine eğitim ve yönetmeliğin planlanması gerektiği, tüm bunlardan sonra cezai yaptırımlarından bahsedilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Tıbbi eğitimin beceri eğitiminde kalan eksikliği göz önünde bulundurularak eğitim öğretim ve uzmanlık sürecinin yetki ve sorumluluklarının değerlendirilmesi, sağlık personellerinin sürekli yer değişimine maruz bırakılmamaları, yeterli personel ile çalışan sağlık merkezlerinde, uzun çalışma ve nöbet süreleri azaltılması ile dikkat eksikliği ve tükenmişliğe karşı idari tedbir alınmalıdır. Yüksek riskli ve hata yapılabilecek uygulamaların standartlarının belirlenmesi ve her düzeyde çözüm üretilmesi gerekmektedir. Yeterli ve güvenli ekipmanların olması hizmet kalitesi açısından ve yanlış tanı ve tedavi ile hasta güvenliği ve hekim güvenliği açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Tıbbi atıkların uygun şekilde toplanması ve imha edilmesi hala ülkemizde bir toplum sağlığı problemidir. Dolayısıyla bu etkene bağlı sağlık personelinin güvenliği ve yatan hastada hastane enfeksiyonu ile bebek ve hasta kayıplarının olmaması gelişmişliğin de bir göstergesi olarak önlemlerin alınmasını mecbur kılmaktadır.

İlaçların, kan nakillerinin, ameliyathane kontrollerinin doğru uygulanabilmesi için denetim mekanizmasının doğru çalışması ve tıbbi hataların önlenmesi için hiçbir maddi kısıtlamanın hastaneler ve çalışanlara getirilmemesi gerekmektedir.

Çalışmalar incelendiğinde sadece ülkemizde değil dünyada da tıbbi hatalar ve malpraktis üzerine başta sağlık güvenliği hasta hakları olmak üzere sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi için eksiklikler mevcuttur. Genel tıbbi hata nedenleri dışında bu hataların bilim dalları içerisinde de daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır. Oldukça kompleks sağlık hizmetleri alt yapısı ile ilgili bu çalışma sonuçları değerlendirilmeli ve bu düzeltme çalışmaları için devlet desteği ve sağlık politikası düzenlemeleri yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adams JL, Garber S. (2007) Reducing medical malpractice by targeting physicians making medical malpractice payments. *Journal of Empirical Legal Studies*. 4(1): 185-222.
- Akalın E.H. (2005). Yoğun Bakım Ünitelerinde Hasta Güvenliği, *Yoğun Bakım Dergisi*, 5(3):141-146
- Alzahrani, N., Jones, R, Abdel-Latif, M.E. (2018). The attitudes of doctors and nurses towards patient safety in emergency departments of two Saudi Arabia hospitals *BMC HEALTH SERVICES RESEARCH* Volume: 18 Article number: 736
- Bell, S. K, White, A. A, Yi, J. C, Yi-Frazier, Joyce P, Gallagher, T. H. (2017). Transparency when things go wrong: physician attitudes about reporting medical errors to patients, peers, and institutions. *Journal of Patient Safety: Volume 13 - Issue 4 - p 243-248*
- Caleres, G., Bondesson, A., Midloev, P. (2018). Elderly care is risky in the transition of care When discharge statements are poorly transferred and used - a descriptive study *BMC HEALTH SERVICES RESEARCH* Volume: 18 Article ID: 770
- Canata, H., Erdoğan, A., Yılmaz, S. (2015). Hastanelerde yapılan tıbbi hataların türleri ve nedenleri üzerine bir araştırma: İstanbul ilinde özel bir hastane ile ilgili anket çalışması ve konuya ilişkin çözüm önerileri. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*. Cilt 2; Sayı 2: S82-89
- Charles V. (2003). Understanding and responding to adverse events. *The New England Journal of Medicine*. 348(11): 1051-6.
- Çınaroğlu S, Avcı K. (2013). Yönetim biliminde sistem yaklaşımı ve sağlık alanı özelinde bir değerlendirme. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*. 17(1): 83- 101
- Dimova, R., Stoyanova, R., Doykov, Ben (2018). Mixed methods study of reported clinical cases of undesirable events, medical errors, and near misses in health care. *J Eval Clin Pract*. 2018;24:752-757. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/jep.12970> 15.11.2018
- Fracica PJ, Wilson S, Chelluri LP. Varkey P (2010) Medical quality management theory and practice. London: Jones and Bartlett Publishers;. p. 43-73.
- Farquhar M, Sharp BA, Clancy CM. (2007). Patient safety in nursing practice. *AORN Journal*. 86(3): 455-7.
- Hebbar, K. B., Colman, N., Williams, L. (2018). A Quality Initiative: Reducing the Scope of the System in Serious Drug Incidents with Targeted Simulation Training *SIMULATION OF SIMULATION IN HEALTH SIMULATION SIMULATION* Volume: 13 Subject: 5 Pages: 324-330

- HosseiniKhani, Z.,Hajabdollahi, M. (2018). Adaptive Real Time Lift of Impulse Noise in Medical Images *MEDICAL SYSTEMS JOURNAL* Volume: 42 Subject: 11 Article number: 216
- Jamie L. Estock, MA; Ivan-Thibault Pham, MS; Holly K. Curinga, MSN; Benjamin J. Sprague, MD; Monique Y. Boudreaux-Kelly, PhD; Jeanette Acevedo, MSN CPHQ; Katrina Jacobs, MSCCE (2018) *The Joint Commission Journal on Quality and Patient Safety* . 44:683–694
- Karataş, M. ve Yakıncı (2010).C. Tıbbi Hata Nedenleri ve Çözüm Yolları. İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi. 17 (3) 233-236
- Khazae, P.R.,Bagherzadeh, J. And Niazkhani, Zahra (2018). A dynamic model for predicting graft function in the upcoming follow-up visits by kidney recipients: Clinical application of artificial neural network *INTERNATIONAL JOURNAL OF MEDICAL INFORMATICS* Volume: 119 Pages: 125-133
- Kirch, W. ve Schafii, C. (1996). Misdiagnosis in a university hospital in four medical years: a report on 400 cases. *Medicine (Baltimore)*.75 : 29–40
- Klingberg, A, Wallis, Lee A. And Hasselberg, M. (2018). Use of Mobile Phones for Diagnosis and Acute Care of Burn Injuries Among Emergency Physicians Tele Consultation: Mixed Methods Study. *JMIR MHEALTH AND UHEALTH* Volume: 6 Subject: 10 Article number: e11076
- Kohn LT, Corrigan JM, Donaldson MS. (2000). Errors in health care: A leading cause of death and injury. In: Kohn LT, Corrigan JM, Donaldson MS, editors. *To err is human: building a safer health system*. Washington, DC: Institute of Medicine National Academy Pressp. 26-48.
- Linzer, M. Sinsky, C.A., Poplau, S., Brown , R.,Williams, E. (2017). Joy in Medical Practice: Clinician Satisfaction in a Healthy Workplace Test. *HEALTH AFFAIRS* VOL. 36, NO. 10. P.
- Lu, X., Huang, Y.,Chen, J. (2018) Bayesian analysis of heterogeneous and distorted longitudinal data and binary results by applying to AIDS clinical trials *STATISTICAL METHODS IN MEDICAL RESEARCH* Volume: 27 Subject: 10 Pages: 2946-2963
- Lo, C.,Tseng, H.,Chen, C. (2018) Are Personality Traits of Medical Students Affect Their Attitudes Against Medical Errors? *HEALTH SERVICE* Volume: 6 Subject: 3 Article ID: 101
- Naude, JM and Burch, VC (2018). Checklist of cognitive contributions to diagnostic errors: A tool for clinicians-educators. *HEALTH PROFESSIONAL EDUCATION JOURNAL* Volume: 10 Subject: 3 Pages: 153-158
- Talaei-Khoei, Amir; Wilson, James M. (2018). Identifying persons at risk of developing Type 2 diabetes: Predictive analytical techniques and comparison of predictive variables. *INTERNATIONAL JOURNAL OF MEDICAL INFORMATICS* Volume: 119 Pages: 22-38.
- Wilkerson, L. ve Lee, M. (2003). Assess the physical examination skills of senior medical students: to decide when they know. *Acad Med*. 78 : S30 – S32
- Vural F, Çiftçi S, Fil Ş, Aydın A, Vural B. (2014). Sağlık çalışanlarının hasta güvenliği iklimi algıları ve tıbbi hataların raporlanması. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 5(2): 152-7.

ÇEVRE SORUNLARINA EĞİTİMLE FARKINDALIK OLUŞTURMA*

CREATING AWARENESS WITH ENVIRONMENTAL PROBLEMS

Dr. Öğrt. Üyesi Ahmet KAYAN

Harran Üniversitesi, İİBF

E-mail: akayan2002@gmail.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Çevre, Çevre Sorunları, Eğitim, Farkındalık</p>	<p>Çevre denildiğinde genelde canlıların içinde yaşadığı ortam ve koşullar kastedilmektedir. Genel olarak çevresel ortamı canlı ve cansız varlıklar oluşturmaktadır. Çevrenin canlı varlıkları insan, hayvan, bitki ve mikroorganizmalar; cansız varlıkları ise hava, su, toprak, sıcaklık, ısı, nem ve ışık gibi unsurlar oluşturmaktadır. Çevre sorunları, genelde insanların sonradan oluşturduğu çevrenin doğal çevreye etkileri ve yapay çevrede meydana gelen olumsuzluklar şeklinde belirtilebilir. Bu bağlamda, insan kaynaklı çevre sorunlarının nedenlerine bakıldığında temelde, insan merkezli doğa anlayışının, sanayileşmenin, kentleşmenin, nüfus artışının, turizmin ve sanayi devriminden sonra tüketim toplumunun ürünü olan yeni tüketim alışkanlıklarının olduğu görülmektedir. Sanayi devrimine kadar insanlar çevre ile uyumlu ve çevreyle barışık bir şekilde yaşıyorlardı. Bu nedenle Sanayi Devriminden önce ortaya çıkan çevre sorunları tabiatın kendi kendini yenileyebilmesi özelliği sayesinde insanlık için sorun teşkil etmeden kendiliğinden çözebiliyordu. Aydınlanma Felsefesinden önceki dünya görüşü olan Ortaçağ'ın Organik Dünya Görüşü, akla ve insani değerlere dayalı olup, bilginin amacı tabiat olaylarını açıklamaktan ibaret olmuştur. Organik dünya görüşü, insanı doğanın parçası olarak gören bir anlayış bağlamında şekillenmiştir. Ancak organik dünya görüşü, 17. Yüzyılda yerini mekanik dünya görüşüne bıraktı. Bu anlayışın kökenleri, Bacon, Descartes, Newton ve Galileo'ya kadar götürülebilir. Bu düşünürlerin geliştirdikleri metotlar "Bilimsel Devrim" adını almıştır. Bilimsel Devrim, organik görüşün sahip olduğu kutsallıktan uzaklaşarak doğanın bir makine haline gelmesine, doğayı insanın kullanımına, sömürüsüne açık bir hale dönüştürmüştür. İnsan yaşamını tehdit eden, doğal dengenin bozulmasına neden olan gelişmeler Aydınlanma Felsefesi ile başlamıştır. Doğa ile uyum yerine doğaya hâkim olma ilkesini benimsemiş olan Aydınlanma Felsefesi ile insanlık bilimsel yönden doğaya egemen olmaya çalışmıştır. Fukuyama bunu şu şekilde ifade etmiştir: Üstün konumu insana, doğaya egemen olma, ondan yararlanma ve onu kendi amaçlarına göre yönlendirme hakkını veriyor. Modern doğa bilimi bunu mümkün kıldı. Burada modern bilimden kastedilen, Aydınlanma felsefesinin getirmiş olduğu rasyonel anlayıştan hareketle oluşturulan Bilimsel Devrim'dir. Sonuçta insan, doğa ile uyumlu yaşamak yerine, doğayla arasındaki ilişkiyi çıkar ilişkisine dönüştürmüştür. İnsan, doğayı kendisine sunulmuş bir armağan olarak görüp, doğayı çıkarları için kullanma hakkını kendisinde görmeye başlamıştır. İnsanın çevreye olan algısının değişmesine neden olan ve insanı çevre sorunlarının odağı haline getiren bakış açısının temelinde Bacon, Descartes ve Newton gibi bilim insanlarının dile getirdiği ve doğanın insanın emrine sunulmuş ve her türlü tüketilebilecek bir ürünmüş gibi değerlendirilmesini de içeren bu yeni paradigma olmuştur. Sonuçta insan; doğayı kendi amaçları doğrultusunda sömürüp, doğal kaynakları tüketip, çevreyi mahveden bir "tüketiciye" dönüşmüştür. Aydınlanma</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548658</p>	

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE'de gerçekleşen "2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık" temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

Felsefesiyle bilimsel olarak tabiata üstünlük sağlayan insanoğlu Sanayi Devrimiyle de teknolojik olarak üstünlük sağlamıştır. Teknolojik ilerlemeyi en üst seviyede başaran insan, bu başarısını insan-doğa ilişkisini belirlemede gösterememiş, tüketime yönlendirilen ve her şeyin talan edildiği bir toplumsal yapı inşa edilmiştir. Yapılan çalışmalar göstermektedir ki; insanlar günümüzde sanayi devriminde önceki dönemlere göre her yıl yaklaşık bir milyon yıla karşılık gelen fosil yakıt tüketmektedirler. Fosil yakıtların yanmasıyla atmosfere yayılan karbondioksit, iklim değişikliğine neden olurken, yeryüzünün ısınmasında etkili olan en önemli sera gazlarına da sebep olmaktadır. Karbondioksitin küresel ısınmadaki payı %53.2, CFC'lerin (kloro, flor, karbon) payı %21.4, metanın payı %17.3, azot oksidin payı ise %8.1'dir. Yapılan çalışmalarda Çin %30, ABD %15 ile en fazla sera gazı üreten iki ülke konumundadır. Sadece bu iki ülkenin gaz emisyonları, dünyanın gittikçe ısınması için yeter de artar. Bu gazların bu kadar çok miktarda salınımı devam etince, dünyanın ısısı da artmaya devam edecektir. Zira, karbondioksit doğada 50-200 yıl, metan gazı 10 yıl, CFC'ler 150-650 yıl, azot oksitler ise 150- 170 yıl kalmaktadır. Dolayısıyla Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan ve gün geçtikçe artan çevre sorunları tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Bu tür nedenlerle günümüzde çevre, insanoğlunun en çok ilgilendiği konulardan biri olmuştur. Çevre sorunlu hale geldiği için bu ilgi etkisini azaltmak yerine güncelliğini koruyarak sürmektedir. Yaşanılan zorluklar, çevreyle ilgilenmeyi, geçici ilgi duymanın ötesine taşımaktadır. Çevre sorunları mikro boyuttan makro boyuta taşınmıştır. Zira küresel ısınma, atmosferin zarar görmesi gibi sadece insanlığı değil, bütün canlı türlerini ve dünya yaşamını yok edecek tehlikeli boyutlara gitmektedir. Aydınlanma Felsefesiyle bilimsel olarak, Sanayi Devrimiyle teknik olarak doğaya üstünlük sağlamış olan insanoğlu durmadan doğayı tahrip etmekte ve çevre sorunlarına neden olacak faaliyetlerine devam etmektedir. Doğayı tahrip eden, çevreyi yaşanmaz hale getiren insanoğlu bilinçlenerek çevre sorunlarını önleyebilir. Çevre sorunlarını önlemek ve var olan çevre sorunlarını gidermek için insanların bu konuda bilinçlenmesinden başka çıkar yol görünmemektedir. Çevre bir insan hakkıdır ama insanların çoğu bu hakkının yerine getirilip getirilmemesini farkında değildir. İnsanoğlu çevre sorunları karşısında bir çıkmaz ve büyük bir tehlike ile karşı karşıyadır. Onu bu çıkmazdan kurtaracak olan da onun bilinçlenmesi ve eğitim yoluyla olayların farkında olmasıdır. Bir konuda bilinçlenmek, sorumlu davranmak ve zararlı davranışlardan kaçınmak için yapılması gereken ne iyi yol eğitimle farkındalık oluşturmaktır. Bu çalışma, çevre sorunlarının giderilmesi, yeni çevre sorunlarının ortaya çıkmasının önlenmesi ve insanların sorumlu davranması için eğitimle farkındalık oluşturmak amacıyla yapılmaktadır.

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Environment, Environmental Problems, Education, Awareness</p>	<p>The environment is generally meant to be the environment and conditions in which living beings live. In general, the environment is composed of living and non-living beings. The living beings of the environment are human, animal, plant and microorganisms; Their lifeless assets are elements such as air, water, soil, temperature, heat, humidity and light. Environmental problems can be stated as the effects of the environment created by people on the natural environment and negativity in the artificial environment. In this context, when we look at the causes of human-induced environmental problems, it is seen that the human-centered nature understanding, industrialization, urbanization, population growth, tourism, and new consumer habits are the products of the consumer society after the industrial revolution. Until the industrial revolution, people lived in harmony with the environment and in a way that was in harmony with the environment. For this reason, the environmental problems that arose before the Industrial Revolution could be solved by themselves without causing problems for the humanity. The medieval world view of the Middle Ages before the Philosophy of Enlightenment was based on reason and faith, and the purpose of the knowledge was to explain natural phenomena. The organic worldview has been shaped in the context of an understanding of human being as part of nature. However, the organic world view was replaced by the mechanical world view in the 17th</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548658</p>	

century. The roots of this understanding can be traced back to Bacon, Descartes, Newton and Galileo. The methods developed by these thinkers are called Scientific Revolution. The Scientific Revolution has turned nature away from the sacredness of the organic vision and transformed nature into a machine, making nature open to human exploitation and exploitation. Developments that threaten human life and cause deterioration of natural balance have started with Enlightenment Philosophy. With the Philosophy of Enlightenment which adopted the principle of dominating nature instead of harmony with nature, humanity tried to dominate nature in a scientific way. Fukuyama states this in the following way: His superior position gives him the right to dominate nature, to exploit him and to orient him for his own purposes. Modern natural science made it possible. What is meant by modern science is the Scientific Revolution, based on the rational understanding of Enlightenment. In the end, instead of living in harmony with nature, man has transformed the relation between nature and nature. Human beings see nature as a gift presented to him, and he has the right to use nature for his own interests. This new paradigm, which includes scientists like Bacon, Descartes and Newton, is the basis of the perspective that leads to a change in human perception of the environment and makes human beings the focus of environmental problems. The result is human; it has become exploit consumer etc that exploits nature, consumes natural resources and destroys the environment. With the Philosophy of Enlightenment, scientifically superiority to human beings has achieved technological superiority with the Industrial Revolution. The human being achieving the highest level of technological progress has been built to a social structure in which this success cannot be determined in determining the human-nature relationship, driven by consumption, and everything is plundered. Studies have shown that; Nowadays people consume fossil fuels that correspond to about one million years each year according to previous revolutions in the industrial revolution. Carbon dioxide emitted to the atmosphere with the burning of fossil fuels causes climate change while the most important greenhouse gases that are effective in the warming of the earth are also in need. The share of carbon dioxide in global warming is 53.2%, the share of CFCs is 21.4%, the share of methane is 17.3%, the share of nitrogen oxide is 8.1%. In the studies conducted, China is the country that produces the most greenhouse gases with 30% and 15% USA. Only the gas emissions of these two countries are enough for the world to warm up. The temperature of the earth will continue to increase because of such a large amount of release of these gases. Because carbon dioxide in nature 50-200 years, methane gas 10 years, CFCs 150-650 years, nitrogen oxides 150- 170 years remain. Therefore, the environmental problems that arose after the Industrial Revolution and increased day by day have reached dangerous dimensions. Due to such reasons, the environment is one of the subjects that human beings are most interested in. Since the environment becomes problematic, it does not reduce the effect of the interest and continues to be updated. The imperatives are to take care of the environment beyond the temporary interest. Environmental problems have been moved from micro to macro. Global warming is not only mankind, like the damage of the atmosphere, but also dangerous dimensions that will destroy all living species and world life. With the Enlightenment Philosophy, human beings, who have been technically superior to nature by the Industrial Revolution, have been continuing their activities to destroy the nature and cause environmental problems. Human being destroying the environment and making the environment uninhabitable can prevent environmental problems by being conscious. In order to prevent environmental problems and to eliminate the environmental problems, there is no way to get people out of this way. The environment is a human right, but most people are not aware of the fulfillment of this right. Human beings are faced with a dead end and a great danger to environmental problems. What will save him from this predicament is his awareness and awareness of the events through education. What is the best way to be aware, to behave responsibly and to avoid harmful behavior is to create awareness through education. This study is carried out in order to raise environmental awareness, prevent the emergence of new environmental problems and raise awareness with people in order to act responsibly.

1. GİRİŞ

İnsanoğlu hayatın her evresinde çevreyle doğrudan etkileşim içinde bulunmuş, çevrenin içinde barındırdığı kaynakları kullanmış, onlardan faydalanmış ve uzun yıllar çevreyle uyumlu bir hayat sürmüştür. Ancak Aydınlanma Felsefesi ve Sanayi Devrimiyle birlikte insanlar ile çevre arasındaki ahenk ve insanların çevresiyle uyum içinde yaşama alışkanlığı değişmiş, insanlar sanayi devriminden sonra doğaya, dolayısıyla çevreye egemen olmaya başlamış, çevreyi kendi amaçları doğrultusunda sömürmeye başlamış, sonuçta baş edemeyecekleri ozon tabakasının incilmesi, hava kirliliğinden dolayı kitlesel ölümler, asit yağmurları, nükleer kirlilik, küresel ısınma gibi çevre sorunları ortaya çıkmaya başlamıştır. Sanayileşme öncesi tarım toplumunda insanlar genelde kendi ihtiyaçları kadar üretip tüketirken, Sanayi Devrimi ile birlikte fabrikalar kurulup daha fazla ürün elde etmeye başlamıştır. İnsanoğlu her geçen gün daha fazla tüketirken, doğal kaynakların bir sınırı olduğunu unutarak hareket etmektedir. Oysaki tabiatın insanlara sunduğu imkanlar sınırlıdır. İnsanlar aşırı tüketmeye devam ettikçe, eko-sistemin dengesi bozulacak, küresel ısınma artacak, buna bağlı olarak buzullar eriyecek, deniz seviyesinde yükselme görülüp, kutup bölgesinde yaşayan canlılar başta olmak üzere diğer canlıların da yaşamı tehdit altında olacaktır. Çevre tahribatı böyle artmaya devam ederken, çevre sorunlarını gidermenin ya da minimize etmenin en iyi yolu insanların eğitim yoluyla çevresel değerlerin farkına varmasını sağlamaktır. Bu gözönünde buldurularak bu çalışmada çevre, çevre sorunları, çevre sorunlarının nedenleri ve eğitim yoluyla farkındalık oluşturma konuları anlatılmıştır. Çalışma sonuç ve değerlendirme kısmıyla bitirilmiştir.

2. ÇEVRE

Çevre; insanların ve diğer canlıların yaşamı boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı etkileşim içinde buldukları fiziki, biyolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam olarak tanımlanabilir (Ertekin, 2011: 11). Başka bir tanıma göre çevre; fiziksel, kimyasal, biyolojik, kültürel ve sosyo-ekonomik kaynak ve değerlerin oluşturduğu kompleks bir sistemdir (Toros vd., 1997: 38). Bu açıdan çevre ve insanın çok çeşitli ve karmaşık etkileşimi söz konusudur. Çevre, kısaca; canlıların yaşamı üzerinde etkili olan faktörler bütünlüğü (Türk, 1998 :3) olarak da tanımlanmaktadır. Bu kısa tanımlardan da anlaşıldığı gibi canlıların etkileşim içinde bulunduğu tüm canlı ve cansız faktörler çevrenin unsurları olarak kabul edilmektedir. Buna göre çevrenin canlı öğeleri, insanlar, bitki örtüsü, hayvan topluluğu ve mikro organizmalardır. Çevrenin cansız öğeler ise iklim, hava, su ve yer kürenin yapısı olarak belirtilebilir. Çevreyi canlı ve cansız çevre olarak incelemenin yanında, niteliğine göre fiziksel ve toplumsal çevre olarak da incelemek mümkündür. Oluşumunda insanlığın etkisinin olmadığı çevreye (dağlar, denizler, ormanlar, göller, vb.) doğal çevre, insanın kendi amaçları doğrultusunda değiştirmiş olduğu çevreye (şehir, kasaba, baraj, termik santraller, nükleer tesisler vb.) yapay çevre denir. Çevre, sadece yaşamın sürdürüldüğü geniş bir alan değil aynı zamanda milyonlarca canlının yaşadığı dev bir ekosistemdir. Buna göre en genel anlamıyla çevre, insanlar ve canlı varlıklar üzerinde hemen ya da uzunca bir süre içerisinde dolaylı ya da dolaysız bir etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamandaki toplamı şeklinde belirtilebilir (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2005: 51). Görüldüğü gibi çevre yalnız insanları değil tüm canlı ve cansız varlıkları kapsamaktadır.

3. ÇEVRE SORUNLARI

Çevre sorunları denilince genelde havada, suda, toprakta, kısaca eko-sistemde meydana gelen olumsuz değişiklikler ve bu değişikliklerin canlı yaşamını olumsuz etkilemesi olgusu akla gelmektedir. Çevre sorunları bütün çevre kitaplarında detaylı olarak anlatılmıştır. Bilinenin tekrarı olmaması için bu çalışmada çevre sorunları yerine çevre sorunlarının nedenleri ve eğitimle çevre sorunlarına farkındalık oluşturma konuları anlatılmıştır. Aslında çevre sorunları

Aydınlanma Felsefesi ve Sanayi Devriminden sonraki gelişmelerin bir sonucudur. Her hangi bir olayın nedenleri ortadan kalkmadan sonuçları da ortadan kalkmaz. Sanayi Devriminden sonra gelişmiş ve gelişmekte olan bütün devletleri kapsayan sanayileşme süreci ve çabası durmadığına göre çevre sorunlarına eğitimle farkındalık oluşturmak çevrenin korunması bakımından önem arz etmektedir. Bu nedenle bu çalışmada çevre sorunlarının nedenleri ve çevre sorunlarını minimize etmesi düşünülen çevre sorunlarına eğitimle farkındalık oluşturma konuları anlatılmıştır.

4. ÇEVRE SORUNLARININ NEDENLERİ

Çevresel bakımdan İnsan yaşamını tehdit eden, insanla çevre arasındaki gelişmeleri insan lehine çeviren, insan ile doğa arasındaki doğal dengenin bozulmasına neden olan gelişmelerin Aydınlanma Felsefesi ile başladığı söylenebilir. Aydınlanma felsefesinden önce var olan organik dünya görüşü, 17. Yüzyıldan itibaren Aydınlanma Felsefesiyle birlikte yerini mekanik dünya görüşüne bıraktı. Bu anlayışın kökenleri, Galileo, Bacon, Descartes ve Newton'a kadar götürülebilir (Görmez, 2015: 14). Doğa ile uyum yerine doğaya hâkim olma ilkesini benimsemiş olan Aydınlanma Felsefesi, insanın bütün canlılardan daha üstün görülmesine yol açmıştır. Sonuçta insan, doğa ile uyumlu yaşamak yerine, doğayla arasındaki ilişkiyi çıkar ilişkisine dönüştürmüş ve doğaya üstünlük kurmaya çalışmıştır (Kılıç, 2006: 113). Tanınmış sosyal bilimci olan Fukuyama bunu şu şekilde ifade etmiştir: “Üstün konumu insana, doğaya egemen olma, ondan yararlanma ve onu kendi amaçlarına göre yönlendirme hakkını veriyor. Modern doğa bilimi bunu mümkün kıldı” (Fukuyama, 2015: 375). Burada modern bilimle kastedilen, Aydınlanma Felsefesinin getirmiş olduğu rasyonel anlayıştan hareketle oluşturulan Bilimsel Devrim'dir. Bilimsel Devrim, organik görüşün sahip olduğu kutsallıktan uzaklaşarak doğanın bir makine haline gelmesine, doğayı insanın kullanımına ve sömürüsüne açık bir hale dönüştürmüştür (Kahveciğolu, 2004: 9). Kısaca Bilimsel Devrim, organik dünya anlayışını değiştirerek kâinatın sömürülme sürecine katkıda bulunmuştur. Fukuyama bu durumu şöyle açıklamıştır: “İnsan, tek özgür olan kendisi olduğu için, doğadaki her şeye üstün olan bir onura sahiptir. İnsanın davranışları için kendisinden başka bir neden yoktur” (Fukuyama, 2015: 374). Sonuçta insan; doğayı kendi amaçları doğrultusunda sömürüp, doğal kaynakları tüketen, çevreyi mahveden bir “tüketiciye” dönüşmüştür.

19. yüzyılın ortalarında başlayan Sanayi Devrimi, geleneksel olan üretim sistemini değiştirmiştir. Üretim arttıkça, tüketimi sağlamak için kullanılan reklamlar ve pazarlama teknikleri, tüketimi daha büyük boyutlara taşımaktadır. “Ekonomik büyüme” olarak ifade edilen bu hacim artışı da tahmin edilenden daha fazla çevresel zararlara yol açmaktadır (Karakehya, 2013: 778). Buna göre Sanayi Devrimi, insanın doğaya müdahale ederek doğal dengeyi bozmasına imkânı vermiştir (Görmez, 2015: 4). Sanayi Devrimi'yle birlikte doğal kaynakların ölçsüz kullanımı artmış, sanayileşmenin yoğun olduğu alanlarda doğal tahribat çok belirgin hale gelmiştir. Bu tür gelişmeler başta iklim değişikliği olmak üzere birçok çevre sorunlarını beraberinde getirmiştir (Gül, 2013: 18). Dolayısıyla Sanayi Devrimi, üretimi ve bunun sonucu olarak da tüketim alışkanlıklarını değiştirmiş, bu da insan-çevre arasındaki ilişkilerin dengesini bozmuştur.

Toplumların gelişimi incelendiğinde gelinen son noktanın, sanayi toplumu, sanayi sonrası toplum ya da bilgi toplumu, kapitalist toplum ve dolayısıyla tüketim toplumu olduğu görülür. Sanayi Devrimi, sosyal yapıda yeni ve köklü değişikliklere yol açarken üretim ve tüketim alışkanlığında da değişikliklere yol açmıştır. Buhar gücünün üretimde kullanılmaya başlanması, emeğin yerini makine gücünün almasına, seri veya kitlesel üretimin doğmasına yol açmış, bu yeni üretim tipi, üretilen ürünlerin standart ve daha çok miktarda üretimini mümkün kılmaktaydı (Savaş, 2012: 134). Günümüzde çevre sorunlarının ortaya çıkıp gelişmesinde ve doğal çevreyi tehdit edecek boyutlara ulaşmasının temelinde tüketicilerin yeni davranışları ve

alışkanlıkları yer almaktadır. Tüketim toplumunun varlığı, doğal kaynakların tükenme noktasına varmasının en önemli sebebidir. İnsanların sınırsız ihtiyaçları eko-sistemin dengesini bozup, ekolojik sorunları beraberinde getirmektedir. Sanayi Devrimiyle birlikte başlayan kentleşme, nüfus artışı, sanayileşme, enerji üretimi ve atıkların giderek artmaya devam etmesi çevre sorunlarının temel nedeni olduğu belirtilebilir. Genel olarak çevre sorunlarının nedenleri başlıklar halinde aşağıdaki gibi belirtilebilir.

5. SANAYİLEŞME

19. yüzyılın ortalarında buhar gücüyle çalışan makinenin icadıyla başlayan Sanayi Devrimi, beraberinde fabrikaların kurulmasını, teknolojik gelişmeyi ve üretimin çeşitliliğinin artmasını da getirmiştir. Sanayi Devriminin koşulları altında hızla yenilenen teknolojinin bedeli, doğadan alınan kaynaklarla ödendi. Kârı en üst düzeye çıkarmayı hedefleyen kapitalist anlayış, üretimi sürekli olarak artırma çabası sonucunda tabiatı kirletme ve tahrip etme eğilimini sürdürdü. Artan ham made ihtiyacı ve pazar bulma arayışlarına tüketimi artırma amaçlı sömürü de eklendi (Ardoğan, 2012: 90).

Sanayileşme, kimyasal atıkları da beraberinde getirmiştir. Kimyasal maddeler, dünya ticaretinin yaklaşık %10'unu oluşturmaktadır. Sanayi üretiminde kullanılan bu yüksek miktarlardaki kimyasal maddeler, üretim sonucu çevreye zehirli atık olarak geri dönmektedir. Zehirli gaz atıklar, atmosferde birikmekte ve asit yağmurları şeklinde yeryüzüne sıvı zehir olarak dönerek ekolojik çevreyi tahrip etmektedir. Petrol, kömür, doğalgaz vb. fosil yakıt tüketimi, artık yaşamın her alanına girmiştir. Petrol, çeşitli işlemlerle ve katkı maddeleri ile zenginleştirilerek uzay sanayi dâhil birçok endüstri alanında kullanılmaktadır. Aynı şekilde sanayileşmenin ortaya çıkardığı toplam madde kullanımı içinde belirleyici öneme sahip çimento, kâğıt ve çelik üretiminde kullanılan yüksek enerji yoğunluğu ve üretimi sırasındaki kimyasal tepkimelerin sonucu olarak çıkan karbon yayılımı, hem hava hem de su kirliliğine neden olmaktadır (Yücel, 2003: 102-105).

Kimi yazarlar sanayileşmeye bağlı kirlenmeyi “bolluk kirlenmesi” olarak tanımlamaktadır: “Gelişmiş ve sanayileşmiş ülkelerde görülen çevre sorunlarının temelinde, bu ülkelerdeki üretim ve tüketim artışı yatmaktadır. Gelişmiş ülkelerde sanayileşmeden, ekonomik büyüme ve hızla yenilenen teknolojiyen, kentleşme ve anakentleşmeden doğan; aşırı üretim ve tüketimle karakterize olan bir ‘bolluk kirlenmesi’ söz konusudur” (Ardoğan, 2012:96). Zira sanayileşme, üretim tekniklerinin gelişmesiyle birlikte bolluk getirmiştir. Bu durum, kentlere fabrikaların kurulmasıyla, kentlerde işgücü talebi oluşmuş ve nüfusun kentlerde yoğunlaşmasına neden olmuş, neticede bu durum daha fazla sanayi üretimi ve daha fazla kirlilik anlamına gelmektedir.

Sanayileşme her ne kadar sanayi devrimiyle başlamışsa da durmamıştır, gelişmiş ya da gelişmekte olan her ülke daha çok sanayileşmek için çaba sarf etmektedir. Gelişmekte olan ülkeler sanayileşerek tarım toplumundan sanayi toplumuna geçmeye çalışırken, gelişmiş ülkeler daha ileri aşamadaki sanayi toplumu, bilgi toplumu ya da hizmet üreten toplum olmaya çalışmaktadır. Bu nedenle sanayileşmenin çevre üzerindeki olumsuz etkileri ve çevresel değerleri tahrip etme etkisi devam etmektedir.

6. KENTLEŞME

Kentleşme deyince akla ilk gelen şey, kent sayısının ve kentlerde yaşayan insan sayısının niceliksel olarak artışıdır. Kentleşme çoğunlukla bir nüfus artış hareketi olarak görülmüşse de bu yaklaşımın eksik olduğu, süreç içinde anlaşılmıştır. Bunun sebebi kentleşmenin ekonomik ve toplumsal yapıyı da dikkate alması gerektiği gerçeğidir. Bu nedenle kentleşmeye ilişkin yapılan tanımlar süreç içinde siyasi yaklaşımları da esas alarak yeniden ele alınmış ve neticede “sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye bağlı olarak kent sayısının artması

ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma oluşturan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci” olarak ifade edilmiştir (Keleş, 2016: 37).

Kentleşme, sanayi devrimi ile başlayan ve beraberinde modernleşme ve üretim biçimini şekillendiren toplumsal bir olgudur. Buhar gücünün yerini makineleşmiş endüstrinin alması üç önemli sonucu doğurmuştur. Bunlar; üretimde yenilik, toplumsal yapıda farklılık ve nüfus hareketindeki hızlilik olarak tespit edilmiştir (Özer, 2005: 84). Sanayileşme ile birlikte öncelikle üretim tarzının niteliği değişmiş, artan işgücü yeni şehirlere gelmiştir. Sosyal yapıda farklılıklar oluşmuş, toplum homojenlikten sıyrılarak heterojen bir yapıya bürünmüştür. Nüfus hareketliliği ise kırsal alanlardan kentlere göçlerin başlaması ile hızlanmış, fabrikaların artması, iletişim ve ulaşımdaki kolaylıklar toplumu kente çekmek için çekici bir güç unsuru haline gelmiştir. Dolayısıyla kentleşme ve sanayileşme birbirlerini tamamlayan ve geliştiren olgulardır. Bu yüzden tüm sanayileşmiş ülkeler, kentleşme oranı yüksek olan ülkelerdir. Sanayileşmeden önce de kentlerin varlığı söz konusudur ve kentler belirli bir nüfusa ve ticari etkinliklere sahiptir. Fakat bu kentlerde baskın bir toplumsal sınıf sisteminin varlığı, ekonomi, ticaret ve zanaat gibi etkinliklerin belirli üst bir sınıfın elinde olması toplumsal bütünleşmeye engel olmuş ve bu mekanlarda kentleşme kavramı yerleşmemiştir. Çünkü günümüzde toplumsal bütünleşme ve sosyal hareketlilik kentleşmenin ana unsurlarından biridir.

Kentleşme kavramını dört temel kritere dayalı olarak tanımlamak mümkündür. Bunlar: İktisadi, siyasi, demografik ve sosyolojik kriterlerdir. İktisadi kritere göre kentleşme, ticaret, sanayi, hizmet sektörü, zanaat, maden, inşaat gibi iktisadi faaliyetlerin kent ekonomisi içindeki payının artarak, tarımın payının azalması; siyasi kritere göre, kent olarak kabul edilen yerleşim yerlerin sayısının artması; demografik kritere göre, kentlerdeki nüfusun, toplam nüfusa göre oranının yükselmiş olması; sosyolojik kriterde ise, kentli yaşam tarzının ve davranışlarının toplumda hakim olması şeklinde tanımlanabilir (Şahin, 2013: 8).

Kentleşme toplumların yapısal olarak değişmelerinin göstergesidir. Nüfusun büyük bir oranının tarımdan ve topraktan ayrılıp, tarım dışı alanlarda çalışması ve kentlerde yaşamaya başlamasıdır. Yapısal olarak değişim her türlü insan ilişkilerinin değişim ve düzenlenmesini gerektirmektedir. Böyle bir değişim fiziki olduğu kadar, örneğin işyeri veya konut yapılarının değişmesi, sokak veya ulaşım araçlarının değişmesi gibi, kişilerin davranış, düşünce ve hatta heyecanlarının değişmesini gerektirmektedir (Kıray, 2003: 141).

Sanayi devrimiyle birlikte başlayan hızlı kentleşme süreci durmamıştır, gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlarda bir olgu olarak devam etmektedir. 21. Yüzyılın sonunda gelişmiş ülkelerde kırsal nüfusun kalmayacağı ya da % 2-3 civarında önemsiz oranda kalacağı beklenirken gelişmekte olan ülkelerde nüfusun kırsal alandan kentlere geleceği dolayısıyla kentleşme oranının artacağı belirtilmektedir. 1800’lı yılların başında dünyada nüfusu 100 binin üzerinde olan kentlerde yaşayan insanların sayısı toplam nüfusun sadece % 1.7’sini oluştururken, 1900 yılında bu oran % 5.5’e çıktı. 1970’te nüfusu 100 binin üzerinde olan kentlerde yaşayanların toplam nüfusa oranı % 22’ye çıktı. 1800 yılında 15 milyon olan kentli nüfus 1980’lerde 800 milyona ulaştı. 2000’li yıllarda 3.5 milyar insan kentlerde yaşamaya başladı. BM’nin tahminlerine göre 1980’lerde nüfusu 5 milyon olan kentlerin sayısı 21. Yüzyılın başında 60’ı geçtiği belirtilmektedir (Keleş, 2015: 38). 2015 yılında dünya genelinde kentsel nüfusun toplam nüfusun % 60’ı geçeceği belirtilmektedir (Türkiye Çevre Vakfı, 1997: 21). Bu verilerden de anlaşıldığı gibi gelecekte kentleşme oranı ve kentleşmeden kaynaklanan çevre sorunları artmaya devam edecektir.

7. NÜFUS ARTIŞI

Sanayi Devriminden sonra tıptaki gelişmelerin etkisiyle hem bebek ölüm oranı hem de hatalıklardan kaynaklanan ölüm oranı azalmış, buna karşılık nüfus artmaya başlamıştır. Dünya

nüfusu 1800’de 990 milyon iken 1900’de 1 milyarı aştı; 1960’ta 3.3 milyara ulaştı. 21. Yüzyılın başında ise 7 milyara ulaştı (Keleş, 2015: 37). Dünya nüfusu 1900’lı yıllarda iki milyar bile değilken günümüzde 8 milyara yaklaşmıştır. Nüfus projeksiyon verilerine göre dünya nüfusu artmaya devam edecek hatta kimi kestirimlere göre 2050 yılında dünya nüfusunun 12 milyara çıkacağı söylenmektedir (Türkiye Çevre Vakfı, 1997: 21).

Sanayileşme, fabrikaların kurulup iş gücünün tarımsal alandan fabrikalara doğru kaymasına sebep olurken, aynı zamanda köyden kente göçe de hızlandırmıştır. Nüfus artışıyla birlikte gelişen tüketimden dolayı doğal kaynakların azalmasına, aşırı ve düzensiz kentleşmeye, konutların ısıtma sistemlerinden kaynaklanan hava kirliliğine ve atık sorununa neden olmaktadır. Nüfus sorunu tüm boyutlarıyla ele alınacak olursa, çevre-insan ilişkilerinde çevre sorunlarının temelini oluşturduğu söylenebilir (Keleş ve Hamamcı, 2005: 69).

Artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak için doğal kaynakların sorumsuzca kullanılması çevre sorunlarının nedenlerinden birisidir. İnsanlık, kaynak kullanımı bakımından dünyanın sınırlarına ulaşmış durumdadır. Dünya nüfusu 1900 yılında 1,5 milyar iken, 2000 yılında bu rakam 6 milyara ulaşmış, hatta aşmıştır. Son altmış yılda dünya nüfusu 3 kat artış göstermiştir (Karasu, 2016:2). Ehrlich, bir ülkenin nüfusunun sadece iki kat artması sonucunda yaşanacak olan durumu şöyle özetlemektedir: Bir ülkenin nüfusunun iki katına ulaşmasının ne demek olduğunu iyice düşünmek gerekir. Hayat seviyesini bugünkü yetişmez hali ile muhafaza edilebilmesi için dahi halen mevcut yiyecek miktarlarını iki katına çıkarmak mecburiyeti doğacaktır. Her bina ve her sokağın, tüketilen enerji miktarını iki katına çıkarılması zorunluluğu vardır (Ehrlich, 1976: 28). İngiltere’de yaşayan bir kişi, Üçüncü Dünya’da yaşayan bir kişinin üç katı yiyecek tüketmektedir. Bu oran, katı yakıt ve endüstriyel ürünlerin tüketiminde kırk katına çıkmaktadır. Yine, dünya nüfusunun %22’sini oluşturan ABD’nin dünya petrolünün dörtte birini tükettiği hesaplanmaktadır (Ardoğan, 2012: 92).

Gittikçe artan nüfus, mal ve hizmet talebini artırıcı yönde gelişme kaydetmektedir. Çok açıktır ki bundan çevre, birçok yönden zarar görecektir. Şehirlerde nüfusun artması, hava, su, toprak kirlenmesine ve motorlu taşıt sayısının artmasına neden olacaktır. Daha fazla talep, daha fazla arzı etkileyecektir. Böylece daha fazla üretim beraberinde çevreyi tehdit edici atıkların da artmasını getirecektir. Üretim sonrası doğaya bırakılan maddeler de çevre kirliliğine neden olacaktır (Yücel, 2003: 106).

8. TURİZM

1980 yılında 277 milyon olan uluslararası turist sayısı, 2011’de 983 milyona çıkmıştır. Dünya Turizm Organizasyonun tahminlerine göre 2010 yılından 2030 yılına kadar turistlerin sayısı yıllık ortalama %3,3 büyüyeceği belirtilmektedir. Buna göre turistlerin sayısı her yıl 43 milyon artacak ve 2030 yılında 1.800 milyon turist dünyada geziyor olacaktır. Gelişmekte olan devletlerin ekonomisi için turizm sektörü, ülkeye döviz girişinin asıl kaynağı ve istihdama olan destekten dolayı ekonomik gelişmenin ana dayanağıdır. Güncel verilere göre turizmin GSYİH’ya %5 civarında katkı yaptığı belirtilmektedir. Ülke ekonomilerinin gelişmesine bağlı olarak değişmesine rağmen turizm sektörünün %6-7 oranında iş imkanı sunduğu tahmin edilmektedir. Gelişmiş devletlerde bu katkının % 2 ila %10 arasında olduğu belirtilmektedir. Gelişmekte olan devletlerde ve küçük bazı adalarda, turizm sektörünün ekonomiye katkısı %25’e kadar çıktığı belirtilmektedir (Şarkaya, 2014: 40).

Son yıllarda yıllık %4 civarında büyüyen turizm sektöründen en büyük payı kentleşme oranının çok yüksek olduğu Batı Avrupa ülkeleri almaktadır. Avrupa Seyahat Monitörü verilerine göre Avrupa Ülkeleri dünya turizminden %35 civarında pay almaktadır. Günümüzde en çok tercih edilen turizm, kent turizmdir ki bu turizm dünya turizminin %18’ni oluşturmaktadır ve Avrupa Ülkeleri en çok bu turizm çeşidinden pay almaktadır (European Commission, 2000). Dünyada en çok tercih edilen ve en popüler ikamet merkezi olarak kabul edilen Paris ve

Londra'nın yanı sıra, Roma, Viyana, Amsterdam, Venedik, Prag, Münih, Brüksel, Berlin ve New York, gibi kentler, kent turizmin en yaygın olduğu yerler olarak karşımıza çıkmaktadır (Şarkaya, 2014, s. 42).

Turizm sektörüne hizmet eden kullan-at kültürü önemli çevre sorunlarına neden olmaktadır. Kullan-at kültürü, üretilen malların hem kullanım ömürlerini aza indirmek hem de düşük üretim maliyeti elde etmek için dayanıklılığın azaltıldığı, insanları sürekli tüketim çılgınlığına iten lüks bir ekonomik faaliyet şeklidir. Tüketim mallarının satışa sunulup kullanılması ve atılması arasındaki periyodun oldukça kısa olması, bu yaşam tarzının karakteristik özelliği olmaktadır (Yücel, 2003: 110). Baudrillard, oluşan bu yeni yaşam biçimine "çöp sepeti uygarlığı" der. Bu uygarlık, sunulan malların gereksiz yere çoğalmalarını ve yinelenmesini gerektirmektedir (Baudrillard, 2017: 40).

En çok turizm sektöründe gelişme gösteren kulan-at kültürünün diğer bir belirgin özelliği, ambalaj sektörüdür. Günümüzde hemen hemen her ürün ambalajlanmakta ve çoğu geri dönüşümsüz bu ambalajlar doğaya bırakılmaktadır (Yücel, 2013: 110). Ayrıca bu ürünlerin üretimi sırasında da çevreye zarar verilmektedir. Ham maddelerin yenilebilir gıda maddelerine dönüştürülmesi ve ambalajlanmasından petrol ve petrol ürünleri kullanılmaktadır (Lynas, 2009: 251). Sonuçta, bu ürünler çevreye sadece çöp olarak geri dönmekle kalmamakta, üretimlerinde kullanılan maddeler de doğaya ciddi zararlar vermektedir. Bunun yanında, günlük kullanılan pet bardaklar, plastik şişeler, naylon sofra örtülerinin doğada yok olma süreleri çok uzun sürmektedir.

Paketlenmiş gıdaların dünya genelinde artan tüketimi, en açık şekilde içecek endüstrisinde görülmekte ve turizm sektörüne hizmet etmektedir. Tüketici sınıf, tek kullanımlık kaplarda bulunan şişe suyu, kola, soda ve diğer hazır ticari içecekleri giderek daha fazla tüketmektedir. Ayrıca bu içecekler, musluk suyunun içecek olarak kullanımını azaltmaktadır. Örneğin; ABD'de 1990 yılında kişi başına düşen alkolsüz içecek tüketimi 182 litreye ulaşırken, su içiminin 141 litre olduğu gözlenmiştir. Buna göre, tüketici sınıf susuzluğunu giderek daha fazla miktarlarda kullanıp atılan kutulardaki içeceklerle gidermektedir. Dünya her yıl, üretilen milyarlarca şişe, teneke kutu, kâğıt ve plastik bardak geri dönüşümsüz çevreye atılması, çevreye ciddi zararlar vermeye devam etmektedir (Durning, 1998: 57-58).

Dünyada turist sayısı ve turizm sektörü gün geçtikçe artmaktadır. 1980'li yıllarda dünyada dolaşan turist sayısı 300 milyon civarında iken 2030'lı yıllarda bu sayının 2 milyar civarında olacağı belirtilmektedir. Dolayısıyla turizmden kaynaklanan çevre sorunları giderek artmaya devam edecektir.

9. ENERJİ

Sanayileşmenin bir sonucu olarak üretim ve tüketim süreçlerinde kullanılan yöntemler çevre sorunlarına neden olmaktadır. Üretim sürecinde kullanılan enerjiye bağlı olarak doğaya salınan gazlar nedeniyle atmosfer giderek daha çok kirlenmekte, ozon tabakası giderek incelmektedir (Karakehya, 2013: 781).

Sanayi Devrimi ile atmosferde birikmeye başlayan başta CO₂ olmak üzere, öteki sera gazlarının (metan, azot oksit, CFC vb.) yerden verilen uzun dalgalı ışınları tutması nedeniyle ortalama yüzey sıcaklıklarında belirgin bir artış eğilimi gözlenmektedir. Son yüzyılda küresel sıcaklıkta 0,8 C°'lik bir artış gözlenmiştir. Bu gazlar çoğunlukla fosil yakıt kullanımından, sanayi, ulaşım, enerji üretiminden, çeşitli atıklardan ve tarımsal etkinliklerden kaynaklanmaktadır. Burada en önemli kaynak, enerji üretiminde kullanılan fosil yakıtlar ve sanayidir (Öztürk, 2002: 51-52). Yapılan çalışmalar göstermektedir ki günümüzde insanlar sanayi devriminden önceki döneme göre her yıl yaklaşık bir milyon yıla karşılık gelen fosil yakıt tüketmektedirler (Lynas, 2009: 251). Fosil yakıtların yanmasıyla atmosfere yayılan

karbondioksit, iklim değişikliğine neden olurken, yeryüzünün ısınmasında etkili olan en önemli sera gazlarından birisidir (Kahvecioğlu, 2004: 85).

Karbondioksitin küresel ısınmadaki payı %53.2, CFC'lerin payı %21.4, metanın payı %17.3, azot oksidin payı ise %8.1'dir. Karbondioksit büyük ölçüde fosil yakıt tüketiminden kaynaklanırken, metan, katı atıkların bir sonucudur. Azot oksit ise kimyasal gübre ve enerji üretiminden kaynaklanmaktadır (Kahvecioğlu, 2004: 85-86). Yapılan çalışmalarda Çin %30 ile ABD %15 ile en fazla sera gazı üreten iki ülke olduğu görülmüştür (<https://www.epa.gov/ghgemissions/global-greenhouse-gas-emissions-data#Country>, 16.04.2018). Bu gazların bu kadar çok miktarda salınımı devam etikçe, dünyanın ısısı da artmaya devam edecektir. Zira, karbondioksit doğada 50-200 yıl, metan gazı 10 yıl, CFC'ler 15-650 yıl, azot oksitler ise 150- 170 yıl kalmaktadır (Kadıoğlu, 2007: 19).

1980'lerden itibaren, buzdolapları, klimalar, tutuşturucu aletler ve sprey üretiminde kullanılan CFC tüketimindeki artış, ozon tabakasındaki incelmeyen en önemli sorumlusu olarak gösterilmektedir. Ozon tabakası, güneşten gelen ultraviyole ışınlarının büyük bir kısmını tutan bir katmandır. Dolayısıyla, ozonun incilmesi, dünyanın ikliminin değişmesine neden olmaktadır (Kahvecioğlu, 2004: 86). Sonuç olarak, tüketicilerin kullandığı otomobillerden çıkan karbondioksitten, tarımda kimyasal gübrelemeden açığa çıkan azot oksite kadar çevreye salınan gazların sebeplerinden yine insan unsuru öne çıkmaktadır.

Sanayileşme ve sanayileşmenin devamı için enerji gerekmektedir. Sanayide kullanılan ve sanayileşmenin bel kemiğini oluşturan enerji Fosil yakıtların yanısıra bir de nükleer santrallerden elde edilmektedir ki bu enerji türü çevre sorunları bakımından en tehlikeli olanıdır. Zira en ufak nükleer kazalarda binlerce insan ölmek ya da sakatlanmak riskiyle karşı karşıya gelmektedir. Hiroşima, Nagazaki, Çernobil gibi olaylar nükleer faciaların bilinenlerden sadece bir kaçıdır.

10. ATIKLAR

Atık sorunu, günümüz tüketim toplumunun en önemli çevre sorunlarından birini teşkil etmekte ve atıkların miktarı gün geçtikçe artmaktadır. Fabrika atıkları, tüketim alışkanlıklarından (kullan-at) kaynaklanan atıklar (plastik atıklar, kâğıt tabak, bardak vb. atıklar), hayvansal atıklar (metan gazı), gittikçe büyüyen çevre sorunlarına her gün bir yenisini eklemektedir. Katı kent atıkları arasında %38 ile gıda atıkları en büyük paya sahiptir. Ayrıca yeni tüketim alışkanlıklarıyla birlikte ambalaj atıkları da günümüzde hızla artarak bir sorun haline gelmektedir (Kahvecioğlu, 2004: 95).

Sanayileşme, dünyaya hükmetme arzusu ile global bir rekabeti gündeme getirmiştir. Ekonomik büyümenin temelinde, tüketimi artırmak için üretimi en çoğa çıkarmak yatmaktadır. Üretim ve tüketim süreçlerinin her kademesinde ortaya çıkan sıvı, gaz ve katı kimyasal atıklar geniş ölçekli "çevre krizi" yaşanmasına neden olmuştur (Yücel, 2003: 102).

Atıklar, doğaya saldıkları zehirli gazlar nedeniyle ekolojik dengeye ciddi zararlar vermektedirler. Sanayileşmiş ülkelerde atıklar toprağa gömülme ya da yakılmaktadır. Atıkların toprağa gömülmesi, çeşitli kimyasal maddelerin ve ağır metallerin toprağa sızarak oradan da yer altı sularına karışmasına neden olmakta ve bu kaynakların kirlenmesine sebep olmaktadır. Ayrıca toprağa gömülen atıklar, toprağın altında çürüyüp, küresel ısınmada en önemli etkiye sahip bir sera gazı olan metan gazının yayılmasına neden olmaktadır. Atıkların yakılması başta karbondioksit olmak üzere zararlı emisyonların atmosfere bırakılması yoluyla hava kirliliğine neden olmaktadır (Kahvecioğlu, 2004: 96).

Ayrıca atıklar, havadaki diğer gazlarla etkileşime girip asit yağmurlarına neden olmaktadır. Sanayileşmiş ülkelerde yakılan atıklar, asit yağmurlarına neden olan sülfür ve azot

oksitlerin yaklaşık dörtte üçünü açığa çıkarmaktadır. Sanayileşmiş ülkelerin fabrikaları dünyadaki tehlikeli kimyasal atıkların büyük bölümünü üretmektedirler (Durning, 1998: 37).

Küresel sahil temizlik çalışmalarına göre, plastik şişeler ve kapaklar, dünyada sahil şeritlerine vuran en yaygın plastik ambalajlardır. Atıklar aynı zamanda denizlere de çok büyük zarar veriyor. Şişeler ve kapaklar köpekbalığı ve deniz kuşları gibi büyük deniz hayvanları tarafından yutuluyor ve mikro plastiklere ayrılarak okyanustaki besin zincirinin her seviyesine giriyor. Her yıl okyanuslara 12,7 milyon ton kadar plastik atık atılıyor. Bu ise her dakika, bir kamyon dolusu çöp demektir. Günümüzde her yıl üretilen 600 milyar civarında pet şişelerin yarısının tek kullanımdan sonra atıldığı göz önünde bulundurulduğunda plastik içecek şişeleri bu sorunun çok büyük bir parçasını oluşturduğu görülmektedir (<http://www.greenpeace.org/turkey/Global/turkey/report/2017/Coca-Cola-Dosyasi.pdf/> 18.04.2018).

Son yarım yüzyılda plastik kullanımı 20 kat artmıştır. Bir de bunların doğada yok olma süreleri hesaba katıldığında ciddi ekolojik sorunlarla yüz yüze kalınmaktadır. Örneğin plastikler doğada 1000 yıl gibi bir sürede, kutu kola şişeleri 10 yıl, telefon kartları 1000 yıl, teneke kutular 10-100 yıllık sürede yok olmaktadır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 02.04.2018). Ne yazık ki, çevre konusunda bilinçsiz bireyler hazır yiyecek ve içecekleri tüketip, tükettiklerinin kapak ve ambalajlarını çevreye atarken bunları düşünmemektedir. Çevre sorunları konusunda bilinçsiz ve duyarsız olan tüketiciler, tüketip atıklarıyla her gün dünyanın kocaman bir çöp yığınına dönüştüğünün farkında değildir.

11. ÇEVRE SORUNLARINA EĞİTİMLE FARKINDALIK OLUŞTURMA

Çevre sorunlarının en önemli nedenleri olan sanayileşme, kentleşme, nüfus artışı, enerji üretimi, turizm ve atıklar gün geçtikçe artmaya devam etmektedir. Modern devletler bu unsurları geliştirmek ve toplumsal refahı artırmak için bu olguların gelişmesini durdurmamaktır. Dolayısıyla Sanayileşme Devrimiyle başlayan çevrenin tahrip edilmesi, çevresel değerlerin yok olması ya da bazı çevresel değerlerin yok olma riskiyle karşı karşıya gelmesi devam etmektedir. Diğer taraftan çevre ve çevresel değerler olmadan insanlar ve diğer canlıların yaşama imkânı yoktur. Bu durumda yapılması gereken insanların çevreye ve çevresel değerlere zarar vermeden yaşamayı öğrenmesini sağlamaktır. Bunu sağlamanın en iyi yolu ise insanların çevre ve çevresel değerlerin öneminin farkına varmasını sağlamaktır. Her hangi bir olay için farkındalık oluşturmanın en iyi yolu ise eğitimle gerçekleşir. Bu nedenle çevre sorunlarına eğitimle farkındalık oluşturma çevre sorunlarının önlenmesi için önem arz etmektedir.

Eğitim, genel olarak bireyde davranış değiştirme süreci olarak belirtilmektedir. Diğer bir deyimle eğitim, bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istenilen değişimi meydana getirme sürecidir (Yurdugül, 2018, 8 Ağustos). Bireylerin davranışında istenilen değişiklikleri yapmanın en sağlam ve kalıcı yolu eğitimidir. Eğitim çok zahmetli ve zor bir süreçtir ama bireylerde davranış değişikliği yapmak ve istenilen davranışları kazandırmak için takip edilmesi gereken en sağlam yoldur.

Eğitim, çocukların ve gençlerin topluma faydalı ve sağlıklı birer birey olmaları için yetişme süreci olarak belirtilebilir. Eğitim öğrenmenin oluşturduğu her aşamada insanların davranışlarını değiştiren sürecin adı olarak belirtmek de mümkündür. Eğitimin üç temel özelliğini şöyle belirtmek mümkündür (Yurdugül, 2018, 8 Ağustos):

- 1- Eğitim bir süreçtir. Dolayısıyla eğitim bir anda olup bitecek bir iş değildir.
- 2- Eğitimin sonunda bireylerde davranış değişikliği olur. Bu davranış değişikliği bazen olumlu bazen de olumsuz olabilir.
- 3- Davranış değişikliği bireyin yaşantısı sonucu gerçekleşir.

Eğitimin insanlara sağladığı diğer bir fayda da olayların farkına varması, yani insanlarda farkındalık oluşturmaktır. Çevresel değerlerin korunması ve çevresel değerlere zarar verilmeden gelecek nesillere bırakılması, insan faaliyetlerinin çevreye uygunluğunun farkında olması hatta bugünkü ve gelecek nesiller için hayati önem arz eden çevresel değerlerin korunmasına katkıda bulunulması için her düzeyde insanların eğitilmesi gerekir (Kaya, Şentürk, Danış, Şimşek, 2007: 236). Ülkelerin koşullarına göre değişmekle birlikte eğitim genel olarak okullar ve medya aracılığıyla verilebilir.

Ülkemizde çevre sorunları dersi üniversitelerin Mühendislik, Mimarlık, Fen, Orman ve Tıp Kültürlerinde uzun zamandan beri okutulmaktadır. 1980'li yıllardan itibaren Siyasal Bilgiler, Siyasal Bilimler, Hukuk ve İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinde de okutulmaya başlandı (Keleş, Hamamcı, 1998: 15). Ancak çevresinin optimal düzeyde korunması ve zarar verilmeden gelecek nesillere aktarılması için çevre ile ilgili derslerin sadece üniversitelerin belirli fakültelerinde okutulması yeterli değildir. Çevreyi optimal düzeyde korumak ve bu konuda farkındalık oluşturmak için ilk okuldan üniversiteye kadar her düzeyde eğitim ve öğretimin müfredatına çevre dersi konulmalıdır. Hatta bu kapsamda çevrenin önemini vurgulayan zorunlu medya yayınları oluşturulmalıdır.

Çevre ve çevresel değerlerden yararlanmak bugünkü nesillerin olduğu kadar gelecek nesillerin de hakkıdır. Dolayısıyla bugünkü nesiller çevreden yararlanırken aynı zamanda bu değerlere zarar vermemekle de yükümlüdür. Bu nedenle çevre atalarımızdan aldığımız miras değil gelecek nesillerden ödünç aldığımız değerlerdir ata sözü önem arz etmektedir. Çevre ve çevresel değerleri korumak için dini emirlerden ve tanınmış kişilerin düşüncelerinden de istifade edilebilir. Özellikle çevrenin korunmasıyla ilgili dini emirlerin insanlara öğretilmesi insanların sorumlu davranması ve çevreyi koruması bakımından önem arz etmektedir. Bütün semavi dinlerde çevrenin korunmasıyla ilgili doğrudan ya da dolaylı emirler vardır. Örneğin dinimizde yiyiniz içiniz ama israf etmeyiniz mealindeki ayeti israfı ve savurganlığı önlediği gibi gelişmiş ülkelerdeki aşırı tüketimden kaynaklanan çevre kirliliğini önleyebilecek niteliktedir. Ayrıca deniz suyu da olsa israf haramdır mealindeki hadis ile temizlik imandan gelir hadisi çevre koruma bakımından önemli yaklaşımlardır. Tarihte tanınmış kişilerden toplumsal sözleşmenin kurucusu John Locke, mülkiyetin kutsal bir hak olduğunu kabul etmekle birlikte insanlığın ortak malı olan değerlerden yararlanmak için, herkesin kendi malını başkalarına zarar vermeyecek şekilde kullanmak zorunda olduğunu belirtmiştir (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2009: 252). Çevreyi korumakla ilgili dini emirleri ve tarihte tanınmış kişilerin düşüncesini yeni nesillere öğretmek çevreyi koruma ve çevresel değerlerin tüketilmeden gelecek kuşaklara aktarılmasında etkili bir farkındalık yöntemi olabilir.

Birleşmiş Milletlerin 1987'de yayınladığı sürdürülebilir kalkınma raporu aslında bir bakıma kalkınma ile çevresel değerlerin korunması arasındaki farkındalığı vurgulamaktadır. Zira bu rapordan önce yayınlanan sıfır büyüme tezinin genel kabul görmediği, hayatın gerçekleriyle uyuşmadığı gerekçesiyle bu tezden vaz geçilmiştir. Sıfır büyüme yerine sürdürülebilir büyüme modelinin makul ve hayatın gerçekleriyle uyuştugu kabul edilmiştir. Sürdürülebilir büyüme ise büyüme ve gelişmenin insanın hakkı olduğu, ama insanların büyümeyi gerçekleştirirken çevreyi de korumak zorunda olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla sürdürülebilir kalkınma anlayışı ile kalkınmanın bir hak olduğu kabul edilirken, çevreyi korumanın da bir zorunluluk olduğu belirtilmiştir.

1972'de Stockholm'de toplanan Birleşmiş Milletler Uluslararası Çevre Konferansında çevrenin üçüncü kuşak bir hak olarak kabul edilmesi çevre hakkına farkındalık oluşturmak için önemli bir gelişme olarak kabul edilebilir. 1992'de Rio'da toplanan Birleşmiş Milletler Yeryüzü Zirvesinde kabul edilen Gündem 21 Belgesi çevrenin korunması ve çevre konularında farkındalık oluşturmak bakımından önemli bir belge olarak değerlendirilebilir. Ülkemizde 1982

anayasanın 56. Maddesine göre çevreyi korumak devletin, yerel yönetimlerin ve vatandaşların görevi olarak belirtilirken çevre sorunlarına farkındalık oluşturmak bakımından önemli bir düzenleme olarak değerlendirilebilir. Zira bu düzenlemeye göre devlet, yerel yönetimler ve vatandaşlar faaliyette bulunurken çevreyi korumaya dikkat etmek dolayısıyla fark etmek zorundadır. Devletlerin daha çok sahip olmak ya da daha çok pay almak için birbirleriyle yarıştığı, sanayileşme, kentleşme, turizm ve enerji üretimi gibi alanlarda gelişmeler devam ettikçe çevreyi korumak ve gelecek nesillere yaşanabilir bir çevre bırakmak için eğitim yoluyla farkındalık oluşturmaktan başka çare yoktur.

12. SONUÇ

Aydınlanma Felsefesiyle birlikte insan ile doğa arasındaki uyum ve ahenk bozulmuş, insan doğa ile barışık yaşamak yerine doğaya egemen olmaya başlamıştır. Bilimsel anlayış bu olunca insanlar tabiatı sömürme, elden geldiğince tabiatın daha çok yararlanma ve tabiatı kendi çıkarları için kullanma bakımından hiçbir engel ve sınır tanımamıştır. Bu çerçevede insanlar tabiatı kendilerine sunulmuş bir armağan olarak görmüş ve tabiatı kullanma bakımından hiçbir kısıtlama ve sınırlama ile karşılaşmamıştır.

Aydınlanma felsefesinden önce bilimde hakim olan organik dünya görüşü Aydınlanma Felsefesiyle birlikte yerini mekanik dünya görüşüne bıraktı. Artık dünya kutsal ya da saygı duyulan bir nesne olmaktan çıkmış, insanların istifadesine sunulmuş bir meta olarak görülmeye başlanmıştır. Bilimsel gelişmeler sonucu mekanik yasalarının bulunmasıyla birlikte bilim artık sadece olayları açıklamak yerine tabiata hükmetme ve elden geldiğince tabiatın daha fazla yararlanmanın aracı olarak görülmeye başlanmıştır. Bu anlayış çerçevesinde Bilimsel Devrim ve bugünkü modern bilimler gelişmiştir. Modern bilimle insanlar bilimsel olarak tabiata egemen olmak istemiş ve bunu başarmıştır. Modern bilimdeki gelişmelerin neticesinde Sanayi Devrimi gerçekleşmiştir. Zira Sanayi Devrimiyle birlikte seri ve kitlesel üretimi gerçekleştirme imkanı doğmuştur. Bu süreçte, üretim sistemleri değişikliğe uğramış, tarıma dayalı üretim sisteminden, fabrikalara dayalı üretim istemine geçilmiştir. Üretim teknikleri geliştikçe, ürün çeşitliliği artmış, ürün fazlalığı ortaya çıkmıştır. Daha çok mal üreten kapitalizm çarkının dönmesi için daha çok tüketici kitlesine ulaşmak gerekir. Ayrıca, seri üretime geçilince, ürünlerin fiyatları düşürülmüş, üretilen ürünleri daha fazla kişiye satmak temel hedef olmuştur. Böylece, toplumun tüketim alışkanlıkları değişmiş ve yeni bir toplum biçimine doğru gidilmiştir. Oluşturulan bu yeni toplum biçimine “tüketim toplumu” denilmektedir. Bu gelişmeler neticesinde 20. Yüzyılın başında tüketim toplumu ortaya çıkmıştır. Batı Avrupa ve Amerika Birleşik Devletlerinde ortaya çıkan tüketim toplumunun bilimde öncüsü H. Taylor kabul edilebilir. H. Taylor’un geliştirmiş olduğu Taylorizm ilkeleri sayesinde Amerika Birleşik Devletleri endüstrileşirken aynı zamanda tüketim toplumunun gelişmesine de imkan tanınmıştır. İşletme ve seri üretim bazında ise tüketim toplumunun öncüsü Hanry Ford’un geliştirmiş olduğu Fordist üretim tarzı olduğu kabul edilmektedir. İşte bugünkü çevre sorunlarının nedenlerini bilimsel anlayıştaki bu gelişme zinciri ve seri üretimden sonra gelişen tüketim kültüründe aramak gerekir. Bu gelişmeler birer veri olduğuna ve bu uygulamalardan vazgeçmek mümkün olmadığına göre çevreyi korumak için insanların eğitimle çevresel değerlerin farkına varmasını sağlamak ve böylece farkındalık oluşturmaktan başka çare kalmamıştır.

Tüketim toplumunun ana felsefesinde “tüketebildiğin kadar tüket” mantığı bulunmaktadır. Bu mantıkla, Aydınlanma Felsefesi’nin de getirdiği rasyonel bakış açısıyla, insan, doğayı kendisine sunulmuş bir armağan gibi görüp, onu kendi amaçları doğrultusunda sömürmekten geri kalmamıştır. Bunu yaparken de doğal kaynakların sınırlı olduğunun farkına varmamış, dolayısıyla ne kendi geleceğini ne de gelecek nesillerin yaşam alanını daralttığının bilincinde olmadan doğayı her gün daha fazla tahrip etmektedir.

Bu açıdan bakıldığında, günümüz çevre sorunlarının insan kaynaklı olduğu görülebilir. Neticede bugün her yerde görülen çöpler, insanların yiyip içtikleri şeylerin atıklarıdır. Kendi zevki için tüketen, hafta sonları piknik yapmaya, ormana veya deniz kenarına giden tüketiciler, günün sonunda çevreye izlerini çöp yığını şeklinde bırakarak geri dönmektedir. Üstelik çevreye bu çöpleri bırakırken, doğanın bunu absorbe etmesini beklerler. Ancak, bu kadar çöp yığını ne yazık ki doğa, kendi içinde yok edemiyor. Bu çöpler, metan gazı ve karbondioksit salmaya başlar ve dünyanın gün geçtikçe ısınmasına yol açar. Sadece çöplerden değil, günlük yaşamın bir parçası olan otomobillerden çıkan egzoz dumanları atmosfere karışmakta, fabrika bacalarından çıkan dumanlar da karbondioksit salınımına neden olup sera gazı emisyonlarının ana sebeplerini oluşturmaktadır. Sonuçta, dünyanın ısınmasına geri dönüşü olmayan bir şekilde etki ederler. Günümüzde insanların refahından vaz geçip çevreyi koruyacağını beklemek gerçekçi bir yaklaşım değildir. Bunun yerine hem kalkınmayı gerçekleştirecek hem de çevreyi koruyacak bir anlayışın geliştirilmesi ve toplumda yerleştirilmesi gerekir. Böyle bir anlayış çevresel değerlerin hayatın devamı için gerekli olduğunun farkına varılmasıyla gerçekleşebilir. Toplumda böyle bir anlayışın yerleşmesi ilkokuldan üniversiteye kadar her aşamada çevre eğitimini vermekle gerçekleşebilir.

Günümüzde hiçbir devlet sanayileşmekten dolayısıyla gelişmekten ve kalkınmaktan vaz geçmeyecektir. Batı Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri gibi gelişmiş devletler sanayileşmede daha ileri bir aşamaya geçmeye çalışırken, gelişmekte olan ülkeler ise hem ithal hem de kendi öz kaynaklarına dayalı sanayileşmeye geçmeye çalışmaktadır. Sanayileşmenin ve kalkınmanın aracı olan kentleşme olgusu bütün devletlerde artmaya devam etmektedir. Gelecekte gelişmiş ya da gelişmekte olan bütün devletlerde kentleşme oranının artacağını uzmanlar belirtmektedir. Bacasız fabrika olarak görülen ve ulusal ekonomiye çok faydası olduğu kabul edilen turizm sektörü ve turist sayısı gittikçe artmaktadır. İnsanların zenginleşmesi, gelirinin artması ve ortalama yaşam süresinin uzamasına bağlı olarak gelecekte turist sayısı artmaya devam edecektir. Sanayileşmenin, kalkınmanın ve refah seviyesinin yükselmesinin aracı olan enerji üretimi ve tüketimi artmaya devam edecektir. Başlıklar halinde genel olarak belirtilen sanayileşme, kentleşme, turizm, enerji ve atıklardan kaynaklanan çevre kirliliği devam etmekte ve gelecekte de artmaya devam edecektir. Ancak çevreye zarar vermeden de sanayileşmek, kentleşmek ve enerji üretmek mümkündür. Bunun yol ve yöntemleri başta çevre ile ilgili yasalar olmak üzere mevzuata ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Burada önemli olan çevrenin ve çevresel değerlerin önemini eğitim yoluyla insanlara öğretmek ve çevre konusunda insanlarda farkındalık oluşturmasını sağlamaktır. Dolayısıyla çevre ve çevresel değerler eğitim yoluyla insanlarda oluşturulacak farkındalık tutumuyla korunabilir.

KAYNAKÇA

- Ardoğan, R. (2012). Tüketim, Nüfus Ve Çevre Sorunları: Orantısız Denklem, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 4, 81-106
- Baudrillard, J. (2017). Tüketim Toplumu. Çev: Nilgün Tatal ve Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Durning, A. (1998). Ne Kadarı Yeterli? Çev: Sinem Çağlayan, Ankara: TÜBİTAK – Tema Vakfı Yayınları
- Ehrlich, P. R. (1976). Nüfus Bombası. Çev: Nurullah İ. Tolon, Ankara: Ayyıldız Matbaası
- Ertekin, K. G., (2011). Avrupa Birliği Çevre Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi, <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/download/article-file/107656> [Erişim Tarihi: 10 Kasım 2018].
- Fukuyama, F. (2015). Tarihin Sonu ve Son İnsan. Çev: Zülfü Dicleli, İstanbul: Profil Yayıncılık
- Görmez, K. (2015). Çevre Sorunları, Ankara: Nobel Yayıncılık
- Gül, F. (2013). İnsan-Doğa İlişkisi Bağlamında Çevre Sorunları ve Felsefe, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 14, 17-21
- Kadıoğlu, M. (2007). 99 Sayfada Küresel İklim Değişimi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Kahvecioğlu, Y. (2004). Tüketim Toplumu, Ekolojik Risk ve Türkiye, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Karakehya, N. (2013). Tüketim Toplununun Çevresel Etkileri, International Conference On Eurasian Economies, Session 6C: Bölgesel Konular, 778-782
- Karasu, M. A. (2016). Çevresel Kıtılık, Etnik Kimlik ve Çatışma –Suriye Örneği-, Doğu Akdeniz Üniversitesi, K.K.T.C., 24-44
- Kaya, E., Şentürk, H., Daniş, O., Şimşek, S. (2007). Modern Kent Yönetimi I, İstanbul: Okutan Yay.
- Kıray, M. (2003), Kentleşme Yazıları, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Keleş, R. (2015). Kentleşme Politikası, 14. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi
- Keleş, R. ve Hamamcı C. (1998). Çevre Bilim, Ankara: İmge Kitabevi
- Keleş, R., Hamamcı, C. ve Aykut, Ç. (2009). Çevre Politikası, Ankara: İmge Kitabevi
- Kılıç, S. (2006). Modern Topluma Ekolojik Bir Yaklaşım, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 2, 108-127
- Lynas, M. (2009). 6 Derece. Çev: Duygu Akın, Kutlukhan Kutlu ve Aysun Yavuz, İstanbul: NTV Yayınları
- ÖZER, İnan, (2005). Kentleşme Kentlileşme ve Kentsel Değişme, Ekin Kitapevi, Bursa
- Öztürk, K. (2002). Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye'ye Olası Etkileri, G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 1, 47-65
- Savaş, H. (2012). Tüketim Toplumu, Çevre Performans İndeksi ve Türkiye'nin Çevre Performansının İndekse Göre Değerlendirilmesi, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 4, 132-148

- Şahin, Ç. E. (2013). Tüketim Toplumu: Mükemmele Evrilen Politika, Research Gate, 1-30
- Toros, A., Ulusoy, M. ve Ergöçmen, B., (1997), Ulusal Çevre Eylem Planı, Nüfus ve Çevre, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yay.
- Türk, A., (1998), Çevre ve İnsan, (Ed: Merih KIVANÇ, Ersin YÜCEL), Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi, Eskişehir: İlköğretim Öğretmenliği Lisans Tamamlama Programı
- Türkiye Çevre Vakfı, (1997). Nüfus, Çevre ve Kalkınma Konferansı, Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını
- Yurdugul, H. (2018, 8 Ağustos). Yetişkinlerin Eğitimi, http://www.ebit.hacettepe.edu.tr/cv_halil_yurdugul.html [Erişim Tarihi: 8 Ağustos 2018].
- Yücel, F. (2003). Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasında Çevre Korumanın ve Ekonomik Kalkınmanın Karşılıklı ve Birlikteliği, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 11, 100-120
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Atıklar ve Yok Olma Süreleri, file:///C:/Users/Win10_TR/Desktop/okunacaklar/bunlari_biliyormusunuz.pdf [Erişim tarihi: 2 Nisan 2018].
- <https://www.epa.gov/ghgemissions/global-greenhouse-gas-emissions-data#Country> [Erişim Tarihi: 16 Nisan 2018].
- <https://www.greenpeace.org/international> [Erişim Tarihi: 16 Nisan 2018].

RHETORIC AND STYLISTICS IN THE FUNCTION OF EFFECTIVE COMMUNICATION*

Albina PAJO

Department of Education, Faculty of Education and Philology
"Fan S. Noli" University, Korca, Albania
E-mail: albino.pajo@yahoo.com

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: stylistics, rhetoric, communication, style, written expressiveness</p>	<p>Generally speaking there are two basic considerations related to the definitions given to the word style. Firstly, the term style is used as an evaluation indicator, thus it is commonly used in syntagmatic relations such as; explicit style, fluent style, energetic style, plethoric style, dynamic style etc. Based on different and abundant uses of this word, sometimes there is a call for a perfect replacement with the word rhetoric. Secondly, the style is always regarded as a reflection of an author's individuality and the term rhetoric is associated with the concept ethos, revealing the author's character.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548659</p>	<p>Stylistics analyses human language as namely related to communication, individual and social requirements, its actual functional usage, practical and vivid more than an abstraction. It also exploits language usage as a second organization construction. While rhetoric provides necessary and obligatory devices for approach which would indispensably generate qualitative literary works, contemporary stylistics aims at describing relevant devices and approaches of linguistics expression which are considered as necessary properties for specific works. Both rhetoric and stylistics, using language properties as fundamental code, contribute at shaping effective communication giving individual nuances and stylistic values. The aim of this paper is to analyze issues related to strategy, style, written expressiveness, ambiguity, as well as to display the similarities and differences between these linguistics disciplines.</p>

1.INTRODUCTION

Rhetoric represents a field which is highly connected to other branches of lore like: communication, dialectics, semiotics, stylistics, esthetic, poetics etc. Rhetoric is linked to all these disciplines by the choice of "the beautiful and purposeful word", the correct grammatical and literal expression which informs, persuades, is favored and could be learnt by means of some specific techniques or can be taught, by strengthening in this way the bases of a discipline as old as new, with practical communicative values.

The strands of the interweaving between rhetoric and stylistics can be found since the antiquity. The western philosophers contribute to Ermogen the authorship of a summery with five books: "Practicum" "Abound the findings" "About the attitude" "About the ideas" "About the flairs", from which, only the third and the forth volume are considered as original, his own work, while the others are studies based on similar writings (Kennedy, 1994).

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE'de gerçekleşen "2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık" temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

In the volume “About the ideas” (Koukoura, 2011: 116) he presents for the first time the seven forms of the style:

The clarity, which besides style is a virtue which should accompany prose and poetry, in order to let them be understandable. He thinks that the clarity is not connected just to clearness, but even to insight.

The value and the importance of the word which require more experience. After possessing the clarity, the rhetorician leads the audience with *pathos* in order to enterprise positive and negative actions by means of a perfect eloquence.

The alacrity (studying) which is connected to phrase construction, sentence rhythm and rhetorical figures that sound agreeably.

The agility which is mainly used in poetry, by choosing suitable rhetorical figures. The poets and rhetoricians try to give life to their work, by making it fluent as the water of a river.

Ethos (the character) which is linked to the personality of the author and his own aim, in order to evoke a specific feeling to the audience.

The idea of the truth which means using properly the rhetorical figures, short sentences with the proper rhythm, in order to convey the message by avoiding an esthetic conclusion loaded with rhetorical figures.

The mastery refers to the usage of all possible linguistic tools in order to achieve wonderful rhetorical results.

We can say that Ermogen advises the interweaving of the ideas which are expressed by sentences with relevant meaning and using rhetorical figures which are linked to the linguistic form and content in order to achieve stylistic conclusions. In the antiquity, the entirety of the particularities of the style was a specific object of study. By being transmitted from the Antiquity to the Mediaeval period and by being renewed in the era of Classicism, the rhetoric constituted the stylistic, and also the science of expression and the science of literature as far as it was possible to premeditate in that period. So, if in the Antiquity the rhetoric had a specific ethical, political and literary function, in the following centuries it was focused on the style which tended to determine in details an entirety of stylistically forms (metaphors, metonymy, antithesis, allegory etc) and very solid norms that every person who had intention to learn the art of “beautiful writing” and “beautiful speaking” had to obey.

2.THE COMPARISON BETWEEN THE DEFINITIONS OF THESE DISCIPLINES

Let us try at first to make an approach towards the definition of these two linguistic fields: According to “The Dictionary of Oxford on Phraseology and Fables” : The rhetoric is the art of persuasive and effective speaking, especially by making use of word figures and other composing techniques; the purposeful language in order to have a persuasive and impressive effect on the audience (Knowles, 2001).

Whereas, according to Xhevat Lloshi (2005: 9) the stylistics regards the language as connected to communication, to social and individual needs, to its functioning in a real, practical, vivid usage rather than as an abstraction. It also studies the usage of language and its variability from a secondary organism perspective. The stylistics traces the features and attitudes of the tools and of the linguistic constructions in this organism in order to make communication as effective as possible and the other complementary requests, adapted to the aim of the lecturer and to the social and cultural tradition. After all, making use of the word figures and other composing techniques or rather saying the secondary organism is an object of

study for both these fields, and the impressive effect seems to be their common aim while what distinguishes them is the persuasive effect.

3. A COMPARATIVE AND HISTORICAL OVERVIEW ON THE TERMS:

The term stylistics is used two centuries ago. *The stylistics* substituted *elocution* in the old rhetoric, after the work of Charl Balise (1909) on the French stylistic, a discipline which was spread in Europe as a new branch of linguistics. So, the renewed rhetoric includes more the aspects of implemented stylistic (Lloshi, 2005: 14). In this way was created a limited concept for the style. In fact, the style, in this perception was not the private and individual code, capable to create new messages, but it was an imitation, a manner or a habit, while rhetoric was transformed into a fund of dead, chosen, coded forms of the examples which had to be taken as a model (Ballhysa & Boçi , 2002: 147).

In the everyday usage are spread two main perspectives of the style. On the one hand, the word style is used as an indicator of quality, for this reason it is accompanied with an epithet: *clear style, fluent style, energetic style, swollen style, dynamic style* etc. and precisely here, the term *style* can be easily substituted with the term *rhetoric*. On the other hand, the style is seen as presentation of the individuality of the author where it is noticed again the rhetoric with the concept of *ethos*, which is highly connected to the character of the author. Stylistics, regards the language as connected to communication, to the social and individual needs, to its functioning during its real, practical, vivid usage, rather than an abstraction. It also studies the usage of the language and its variability from a secondary organism perspective.

According Lloshi (2005:9) the stylistics notices which are the characteristics and the attitude of the tools and the linguistic constructions in this organism in order to make the communication as effective as possible and the other complementary requests adapted to the aim of the lecturer and to the social and cultural tradition.

The study of the rhetoric takes a special place in the literary criticism because it is impossible to judge the style of an author if we do not take in consideration his/her idea for the style (Guiraud, 1997: 24)

One of the great differences between stylistics of modern criticism and traditional rhetoric relates to the fact that modern critics are interested in how these various elements intertwine to produce the only effects of poetry. (Krasniqi, 2013). So, the old rhetoric provides the obligatory tools of access, whose function would bring valuable literary works, while the contemporary stylistics tries to describe the tools and the approaches of the linguistic expression which are a characteristic for specific works. The first one studies the figures as tools of literary expression, as absolute tools of literary expression, which are good on their own, and when are used they bring artistic values. The second, values the function of specific figures in a literary work, as relative tools by means of which the literary expression is realized.

4. OTHER ISSUES OF THIS APPROACHABLE REVIEW:

The strategy and the style, (Kane, 1988/2010) in the work "*How to write in Albanian*", are important considerations of writing in rhetoric. Related to them, he is expressed: "*The style is the amount of all the choices of words, sentences and paragraphs... the style is not a superficial decoration, as a tinfoil layer by means of which we can illustrate the main ideas, it is the deep core and not the superficial view of a short part*". Also it is affirmed that exist a parallelism between the writing habit that are treated as an issue of growth of expression in the period (there) and graphematics that is seen as a stylistic issue because it is the implementation of the orthography norm that gives to words a writing appearance, a "face", where the perception of the view takes value, so the difference of orthography convey emotional reactions (Lloshi, 2005).

In this furrow, it is interesting the fact that the same author uses for illustration the same example to refer to the writing expresion and also the graphematics is a matter of style (Lloshi, 2005: 11): *“He tried to persuade himself that this was his destiny. HIS DESTINY... It was something unavoidable”*.

As an analogue case we can mention this example:

-According to indasian philosophy Ajur Veda, the WORLD is not what we experience by means of our five senses, but is the way we interpret it in our mind (Dema, 2012: 156)

- If he had not gone out since in the morning, in the Sold Consciousness square, he would still be selling hazelnuts, still be selling... he would sell sky, and sea, and people, and colours, and birds, and San Maria, and the Chief of the Police, and the carabinieri.. (Marko, 1999).

Also, it is mentioned even the lack of the stylistics refering to punctuation marks, or

“zero speech”, which refers to the disappearance of the bounderies between direct and reported speech, which consists of style and rhetoric in the same time (Kane, 1988/2010: 659). For example:

-One day in the morning he woke me up and told me to get prepared. Where should I go, I told him. Depart fot Albania, said he. We have allowed a Greek boat together with the Greek Conuslor to leave the harbour, go even you with them. I want to take the remains of my father I said to him, I can not leave empty-handed in the village. Go since it is not too late he said to me. The harbour will be closed and I can not shelter you anymore, because I have to go out and adjust some issues and I do not know if I am coming back anymore (Blushi, 2008: 77).

-This is our fear, said he. We need to celebrate longer the indipendence of Serbia, but even from Albania. We are scared from Albania, said he. By being united we will loose. In fact, he said something that I have begun to feel when I go to Kosovo: the need of the population and of those who lead them to feel Gods in their country. It is an understandable feeling if we take in consideration the history of Kososvo. This is not a feeling that can be reproved, but it should be understood. And explained. In order to find his effect on the future of Albania in general (Blushi, 2014: 55-56).

Therefore, as for the stylisites, even for rhetoric, the writing variants and their organisations are of the same importance refering to the expresion, because the writing contains traces of the history of the linguistic usage, which are a value too. Even ambiguity, becomes a matter of word choice in rhetoric. When the author does it on purpose, we have a stylistic profit, usually for humour (ibid.).

- How many heads cost one third of a duck here in Trokth?

- Four sir, but we will bestow even our heads (Xoxe, 1980)

In this case the question is done with the meaning “how many pieces-as a unit of counting”, while in the answer the word is used in its first meaning “the upper part of the human body, and the author leaves the equivoc word for irony.

5. RHETORIC AND COMMUNICATION

Rhetoric is the first field of knowledge, that from one hand has systematically put under question the language as a mean of communication and on the other hand has proposed systematical techniques in order to make more productive the communicative act. Today this word in the everyday language has even a negative connotation, when we want to identify an empty and emphatic speaking, and also the tendency to manipulate.

This derivative meaning should not make us forget that rhetoric for a long period of time has suffered the scorn of culture and as a specific discipline continues to affect deeply the relationship between the people (Barthes, 2008).

Rhetoricians, since in the antiquity, have presented the canonical sequence of the pieces, that a direct speech should contain, namely the standard of introduction which is considered more favorable. If we want our argument to be important, we should create it with four parts: the introduction, that notifies the subject and tries to raise the audience's interest; the confession that represents in an objective manner the real facts; the statement, that is the moment of discussion and the proves and, at last, the closure that makes a summery and gives the conclusions of the speech (Baylon & Mignot, 2003) .

This, definitely is a preentation, that continues to have a big success even today. The reason is that the rhetoricians, by means of the requests for a plan , formed the natural sequence of the interpersonal communication (Gusdorf, 1952)

Therefore, rhetoric, if is understood properly, is a wonderful reinforcing of the persuasive possibilities, an inner attribute of the language and, in fact, it is constantly in the "linguistic strategies".

Consequently, the actual study of the linguistic strategies follows the direct route of the traditional rhetoric, which evaluates "the defining language", according to which, should be socially adapted since in the beginning , in order to fulfill its primary function which is definitely the communication.

Especially the confession and the assertion lead to the two main patterns of the communication: the fact transmission (of the content) and the meaning exchange that is provided (the relationship).

Roland Barthes in his book "La retorica antica" constructs this postulate in order to express the connection between communication and rhetoric (Barthes, 2000)

"There always exists a base level, a clear foundation of the communicative status, that provides the processing of a difficult expression, by widening or narrowing it in that way that the conclusion might be far from the original", which means that the rhetoric is capable to process the speech or the writing, in order to make communication more effective.

According Barthes (2000:70) the effect of rhetoric in communication can be analyzed by using this relationship postulate between them: *"One of the main efforts of a speech is to be meaningful (communication-my note) and to give to the soul the possibility to form a more developed idea than the one that it can express (rhetoric-my note)".*

6. CONCLUSIONS

Rhetoric and stylistics are fields which interact with each other. By utulizing the figures of speech and the other composing techniques or differently saying the secondary organisation is an object of study for both fields, impressive effect in this way seems to be the common aim, and what distinguishes them is the persuasive effect.

Rhetoric is an amazing reinforcement of the persuasive possibilities, an inner quality of the language and in fact, it is used constantly in the "linguistic strategies".

The actual study of the linguistic strategies follows the direct route of the traditional rhetoric, which evaluates "the defining language", according to which, should be socially adapted since in the beginning, in order to fulfill its primary function which is definitely the communication.

The confession and the assertion lead to the two main patterns of the communication: the fact transmission (of the content) and the meaning exchange that is provided (the relationship).

In its wider meaning “style” means the amount of all the choices that the author makes on the words, sequence and their organization; in another narrower meaning, the word “style” can denote a specific type of writing that is a feature of a person or a characteristic for a group or profession “ “Kadare style”, “academic style”. What should be emphasized is that there is not just a single style, an ideal way of writing that should be aimed by everyone. The style includes many different ways of writing, each of them suitable for some aims and less suitable for some others, because style itself is an idle concept, with infinite variations.

In conclusion, we can say that, since the style is the person himself/herself and every text denotes its style, literary analyses require the expression of this individuality, which is presented with:

-*The figurative character*, which searches the emotion by using expression tools that refer not only to the mind but also to the feelings (rhetoric).

-*The rhythmical character*, with the tools which allow to touch the literary language norms and the poetical freedoms linked to them (stylistics).

BIBLIOGRAPHY

- BALLHYSA, ABDULLA & BOÇI, LUÇIANO. (2002) *Edukim gjuhësor*, Tiranë: Shtëpia e Librit Universitar.
- BARTHES, ROLAND. (2000) *La retorica antica*, Roma: Bompiani.
- BARTHES, ROLAND. (2008) *Aventura semiologjike*, Pejë, Kosovë: Dukagjini.
- BAYLON, CHRISTIAN. & MIGNOT, XAVIER. (2003) *Komunikimi*, 3rd edition, Shkup: Logos-A.
- BLUSHI, BEN. (2008) *Të jetosh në ishull*, Tiranë: Botimet Toena.
- BLUSHI, BEN. (2014) *Hëna e Shqipërisë*, Tiranë: UET Press.
- DEMA, ADEM. (2012) *Dashuria kuantike e Filanit*, Prishtinë : LSHK.
- GUIRAUD, PIERRE. (1997) *Stilistika*, Prishtinë: Fjala e Re.
- GUSDORF, GEORGES. (1952) *La parole*, 1st edition, Paris: Presses universitaires de France.
- KANE, S. THOMAS. (1988/2010) *The new Oxford guide to writing (Si të shkruajmë shqip)*, Tiranë: CDE.
- KENNEDY, GEORGE. A. (1994) *A new history of classical rhetoric and Greek rhetoric under Christian emperors*, Princeton, New Jersey: Princeton University press.
- KNOWLES, ELISABETH. (2001) *The Oxford Dictionary of Phrase and Fable*, Oxford: Oxford University Press, Incorporated, Available: <http://www.encyclopedia.com/doc/1O214-rhetoric.html>.
- KOUKOURA, DEMETRIA. (2011) *H Ρητορική και η Εκκλησιαστική Ρητορική*, ΠΟΥΡΝΑΡΑΣ.
- KRASNIQI, GAZMEND. (2013) *gazetashqip.com*, 8 May, [Online], Available: <http://gazetashqip.com/lajme/2013/05/08/stilistika-vs-retorika/> [8 Dec 2018].
- LLOSHI, XHEVAT. (2005) *Stilistika e gjuhës shqipe dhe pragmatika*, Tiranë: Albas.
- MARKO, PETRO. (1999) *Nata e Ustikës*, Tiranë: Mësonjëtorja.
- XOXE, JAKOV. (1980) *Lumi i vdekur*, Tiranë: Shtëpia botuese “Naim Frashëri“.

ISO 14001 YÖNETİM SİSTEMİNİN UYGULANMASINDAN KAZANILAN FAYDALAR: BİR LİTERATÜR İNCELEMESİ*

BENEFITS FROM THE IMPLEMENTATION OF THE ISO 14001 MANAGEMENT SYSTEM: A LITERATURE REVIEW

Arda AKSU

Kocaeli Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

E-mail: ardaaksu@msn.com

Hakan PEKEY

Kocaeli Üniversitesi Çevre Mühendisliği Bölümü

E-mail: hpekey@kocaeli.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: ISO 14001, ÇYS, faydalar, performans, literatür incelemesi</p> <p>DOI: 10.26809/joa.2018548660</p>	<p>ISO 14001 yönetim sisteminin uygulanmasından elde edilen birçok fayda mevcuttur. Bu faydalar farklı araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarda tespit edilmiştir. Bu faydaları derlemek için literatür incelemesi yapılırken, ScienceDirect, ABI/Inform ve Emerald veri tabanlarında bulunan ve ISO 14001 standardının uygulanmasından elde edilen faydalara odaklanan makaleler taranmıştır. Çalışmada, ISO 14001 ile ilgili 20 makale incelenmiştir. Yapılan inceleme, bilim adamları tarafından en çok analiz edilen 13 adet faydayı ortaya koymaktadır. Standardın operasyonel ve müşteri memnuniyeti konularında net faydaları olduğu açıkça görülmektedir. Ancak finansal performans üzerindeki etkileri belirsizdir. Ayrıca, gelecek çalışmalarda; operasyonel, piyasa, kalite, finansal performans ve müşteri memnuniyeti gibi diğer anahtar kelimeler bu araştırmayı genişletmek amacıyla kullanılabilir. Çalışmanın ana katkısı, literatür boşluğunun belirlenmesi ve ISO 14001 yönetim sisteminin yararları konusunda gelecekte yapılacak araştırmalara zemin hazırlamaktır.</p>

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: ISO 14001, EMS, benefits, performance, literature review</p> <p>DOI: 10.26809/joa.2018548660</p>	<p>There are many benefits derived from the implementation of the ISO 14001 management system. These benefits were determined by studies conducted by different researchers. The paper reviews the literature using an electronic search in the ScienceDirect, ABI/Inform, Emerald databases to identify papers focusing on the adoption of the ISO 14001 standard and the benefits derived from implementing it. The paper identifies 20 articles about ISO 14001. The review suggests 13 benefits as the most usually analyzed by scholars. It is suggested that standard has clear benefits on operational and customer satisfaction and that the effects on financial performance are inconclusive. In addition, other key words could be included in future studies such as operational, market, quality, financial performance, and customer satisfaction in order to expand this search. The main contribution is that the paper identifies the literature gap and future research proposals with regard to the benefits of the ISO 14001 standards.</p>

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE’de gerçekleşen “2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık” temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Çevre yönetimi, işletmelere fayda sağlayan bir iş yeri uygulamasıdır. Çevre yönetim sistemi işletme performansını olumlu olarak etkiler (Klassen & McLaughlin, 1996; King & Lenox, 2002; Al-Tuwaijri, Christensen ve Hughes, 2004; Moneva & Ortas, 2010). Bu olumlu etki, firma maliyetlerinin azalmasına ve firmaların rakiplerinden farklılaşmasına imkan sağlar. Ayrıca, kirliliğin önlenmesini, enerji tasarrufu yapılmasını ve çevreye duyarlı olan müşteri talebinin artmasını sağlar (Miles & Covin, 2000).

Bu bağlamda, ISO 14001 yönetim sistemi standardı son yıllarda büyük başarı elde etmiş ve uluslararası alanda önemli bir büyüme yaşamıştır (Marimón, Casadesús & Heras, 2010). 1999 yılında dünya genelinde 14.106 adet ISO 14001 sertifikası varken, bu sayı 2010 yılında 250.972 adete yükselmiştir (ISO, 2011).

Çeşitli yazarların da işaret ettiği gibi (Delmas, 2001; Braun, 2005), ISO 14001 yönetim standardı belirli bir hedefe veya sonuca uyulmasını ifade etmez. Başka bir deyişle, bu standart firmanın çevresel sonuçlarını ölçen bir performans standardı değildir. Daha ziyade, ISO 14001 standardı, çok sayıdaki şirket prosesini sistematize eder ve bu proseslerle ilgili dökümantasyon sürecinin doğru bir şekilde uygulanmasını sağlar. Ayrıca, bu standardın uygulanmasının normal şartlarda gönüllülüğe dayalı olmasına rağmen bazı sektörlerde müşterilerin zorlayıcı etkisi nedeniyle fiili bir zorunluluk haline geldiği de unutulmamalıdır (Braun, 2005; Mendel, 2006).

Çok sayıda çalışma ISO 14001 standardının bu “performans-dışı” eğilimini göz önünde bulundurarak, bu yönetim sisteminin uygulanmasıyla elde edilebilecek faydaları analiz etmiştir. Ayrıca, bazı araştırmacılar bu standardın faydaları ile ilgili literatür taraması yapmıştır (Psomas & Fotopoulos, 2009; Sampaio, Saraiva & Rodrigues, 2009). Bu çalışmanın amacı, ISO 14001 standardının uygulanmasından elde edilen faydaları literatürü inceleyerek belirlemektir. Bu literatür incelemesine dayanarak, gelecekte belgelendirmenin ölçülmesi, içselleştirilmesi ve seçim etkisi konularında da farklı araştırmalar yapılabilecektir.

Makale şu şekilde yapılandırılmıştır: Öncelikle, materyal ve yöntem bölümünde, arama stratejisi tarif edildi. Daha sonra, ISO 14001 standardının faydalarını analiz eden çalışmalar belirtildi. Tartışma ve sonuç bölümünde ise, standardın faydalarının yanı sıra, gelecekteki çalışmalara ön ayak olması için ISO ölçüm yöntemleri ve seçim etkisi gibi önemli konulara değinildi.

2. MATERYAL ve YÖNTEM

Bu çalışmada, ISO 14001 ve faydaları ile ilgili çalışmaları belirlemek için literatür taraması gerçekleştirildi. Bu doğrultuda, ScienceDirect, ABI/Inform ve Emerald veritabanlarında bilgisayar taraması yapıldı. Bilgisayar taraması, çalışmanın başlığında yada özetinde “ISO 14000” ya da “ISO 14001” ve “performans”, “fayda” ya da “karlılık” ifadelerinin yer aldığı çalışmalarda yapıldı. Ayrıca, elektronik aramada bulunan makalelerde verilen referanslar da gözden geçirildi. Ancak, teorik makaleler ile vaka çalışmalarına dayalı olan makaleler elenerek kapsam dışında bırakıldı.

Bilgisayar araştırması sonucunda, ISO 14001 yönetim sisteminin faydaları ile ilgili 20 adet doküman tespit edildi ve bunların içinden en yaygın faydalar belirlendi. Son olarak tüm faydalar incenlendi ve gelecekte yapılacak araştırmalar için önerilerde bulunuldu.

3. BULGULAR

ISO 14001 standardının uygulanması ve belgelendirilmesi ile ilgili faydalar akademik literatürde kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Literatürde yapılan çalışmalar, en çok dikkate alınan üç faydanın çevresel performans, verimlilik ve karlılık olduğunu göstermektedir. Bunların dışında tespit edilen diğer faydalar; iyileştirilmiş imaj, müşteri memnuniyetinde

iyileşme, iyileştirilmiş personel sonuçları, rekabet gücünün arttırılması ve paydaşlarla ilişkilerin geliştirilmesidir. Ayrıca, yapılan çalışmalarda en az dikkate alınan faydalar da; satış hacminin artması, geliştirilmiş ürün kalitesi ve artan pazar payıdır.

Bunlara ilaveten, ISO 14001 standardını inceleyen bazı çalışmalar birkaç fayda grubu önermiştir. Örneğin, Poksinska Dahlgaard ve Eklund (2003) üç fayda grubuna işaret etmiştir: iç performans faydaları (maliyet indirimleri, çevresel iyileştirmeler, artan verimlilik, artan kar marjı, iyileştirilmiş iç prosedürler, iyileştirilmiş çalışan morali), dış pazarlama faydaları (gelişmiş kurumsal imaj, artan pazar payı, artan müşteri memnuniyeti, müşterilere zamanında teslimat) ve ilişki faydaları (topluluklarla ilişkilerin geliştirilmesi, yetkililerle ilişkilerin geliştirilmesi).

Hillary (2004) iç ve dış faydalar arasında ayırım yapmıştır. Buna ek olarak, yazar iç faydaları çeşitli gruplara ayırmıştır: organizasyonel faydalar (yönetim kalitesi, eğitim kalitesi, çalışma koşulları ve güvenliği, çevresel bilgilerin kalitesi, yasal uyum, yeniliklerin teşvik edilmesi, iyileştirilmiş prosedürler, çevresel sorumluluğun stratejik değerlendirmesi), finansal faydalar (malzeme, enerji ve atık azaltmalarından elde edilen maliyet tasarrufu) ve insanla ilgili faydalar (çalışan motivasyonu, gelişmiş beceriler, çalışanlar arasında daha iyi şirket imajı, personel ve yönetim arasındaki diyalog için forum). Dış faydaları da şu şekilde farklı gruplara ayırmıştır: ticari faydalar (yeni müşteri kazanma ve mevcut müşterileri tatmin etme, rekabet avantajı kazanma, işin devamını sağlama, daha çevre dostu ürünler geliştirme), çevresel faydalar (iyileştirilmiş çevresel performans, güvenceli yasal uyumluluk, enerji tasarrufu ve malzeme verimliliği, azaltılmış kirlilik) ve iletişim faydaları (olumlu kamu imajı, daha iyi müşteri ilişkileri, düzenleyiciler ve idari organlarla daha iyi işbirliği, paydaşlarla iletişimin iyileştirilmesi, sektördeki diğer şirketlere örnek oluşturulması).

Ayrıca, Zeng, Tian ve Shi (2005) çeşitli fayda gruplarını göz önünde bulundurmıştır: iç operasyonlar (artırılmış verimlilik, iyi tanımlanmış sorumluluk, arttırılmış çevre bilinci, çevre yönetiminin standardizasyonu), kurumsal yönetim (daha az şikayet, daha kârlılık, kaynakta tasarruf ve israfı azaltma, sosyal bilinirlik artışı), pazarlama etkileri (genişletilmiş pazar payı, müşterilerden gelen güven, gelişmiş kurumsal imaj) ve tedarikçi ilişkileri (tedarikçilerle daha iyi ilişkiler, tedarikçiler üzerinde daha sıkı denetim, tedarikçilere ISO 14001 sertifikasyonu, tedarikçilerle ilgili çevre bilincinin geliştirilmesi).

Link ve Naveh (2006), çevresel performans (kirlilik emisyonu, geri dönüştürülmüş materyallerin kullanımı ve diğer çevresel hususlar) ve iş performansı (yıllık brüt kar marjı, Ar-Ge yatırımları, satışlar, çalışan başına satışlar ve yabancı kuruluşlarla iş kurma) arasında ayırım yapmıştır.

Gavronski, Ferrer ve Paiva (2008) dört fayda grubunu vurgulamıştır: verimlilik yararları (kaynak kullanımının azaltılması, süreç akışlarının optimizasyonu, üretim maliyetlerinin azaltılması, daha iyi çalışan motivasyonu), mali faydalar (hükümet kuruluşlarından yatırım fonları alma imkanı, kredi, sigorta primlerinin düşürülmesi), piyasa yararları (rekabet avantajları, piyasaya ve müşteriler üzerinde olumlu etkiler, tedarikçiler için bir örnek oluşturma fırsatı) ve toplumsal faydalar (genel olarak toplum için iyileştirilmiş kurumsal imaj, azaltılmış çevresel sorumluluk).

Genel anlamda çalışmalar, ISO 14001 standardının çok sayıda fayda üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Ancak, bazı çalışmalar ISO 14001 ve performans arasında pozitif bir ilişki bulunmamıştır. Örneğin, Cañón ve Garcés (2006), bir etkinlik çalışması sonucunda, ISO 14001 sertifikasının, firmanın hisse senedi fiyatı üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu bulmuştur. Ayrıca, Link ve Naveh (2006), çevresel konularda daha fazla yönetim standardizasyonunun daha iyi çevresel performansa yol açmasına rağmen, bu çevresel performansın iş performansı üzerinde bir etkisi olmadığını bulmuştur. Sonuç olarak, ISO 14001

standardının uygulanması, operasyonel sonuçlara (örneğin, insanlar ve diğer paydaş sonuçları, maliyetlerden tasarruf) ilişkin net faydalara sahiptir ama mali sonuçlar üzerindeki etkisi yetersizdir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇLAR

Bu makale, daha önce analiz edilen faydaları incelemek için ISO 14001 standardı ve faydaları üzerine bir literatür taraması yapmaktadır. Yapılan analizlere dayanarak bu makale, faydaların sınıflandırılması, içselleştirme, bütünleşme ve seçim etkisiyle ilgili çeşitli fikirler önermektedir.

İlk olarak, araştırmacılar tarafından ISO 14001 ile ilgili olarak en çok analiz edilen faydaların; verimlilik ve kârlılık, iyileştirilmiş müşteri memnuniyeti, personel ve imajla ilişkilerin iyileştirilmesi olduğu tespit edilmiştir. ISO 14001 standardı için en az analiz edilen faydalar, pazar payı, satış ve ürün kalitesidir. Ayrıca, ISO 14001 standardındaki en yaygın fayda çevresel performanstır. Buna ilaveten, paydaşlarla ilişki, ISO 14001'deki yüksek sayıda çalışma ile değerlendirilmiş ve literatür tarafından incelenmiştir.

İkinci olarak, genel anlamda, ISO 14001'in faydaları iç ve dış olarak sınıflandırılabilir. Diğer çalışmalar, insanlar ile ilgili, operasyonel, müşteri ve finansal faydaları da içerecek şekilde daha geniş bir sınıflandırma önerse bile, bu sınıflandırma daha sonra iç ve dış olarak bölünebilir. Bu çalışmalara göre, iç faydalar, operasyonel ve insan sorunları üzerinde olumlu etkileri olan kurumsal süreçlerdeki iyileştirmeleri (örneğin, verimlilikteki artış, verimlilikte iyileşme ve maliyet ve atık azaltma, eğitim) içermektedir. Dış faydalar ise genel olarak müşteriler ve toplum üzerindeki etkilerle ilgilidir (örneğin, müşteri memnuniyeti, paydaşlarla daha iyi ilişkiler, iyileştirilmiş imaj). Bu bağlamda, bazı çalışmalar finansal sonuçları dış faydalar olarak sınıflandırırken, bazı çalışmalar da iç fayda olarak sınıflandırmaktadır.

Sonuç olarak, ISO 14001 standardı verimlilik, çalışanlar, sistematizasyon, müşteriler ve diğer paydaşlar gibi belirli konularda net faydalar sağlar. Bu durum, genel olarak, sertifikalı firmaların insanları geliştirdiğini, operasyonel ve paydaş performansını artırdığını göstermektedir. Bununla birlikte, sadece bazı sertifikalı firmalar finansal performansa ilişkin sertifikasız firmalardan daha iyi sonuçlar vermektedir. Bir önceki bölümde belirtildiği gibi, ISO 14001 için, finansal performans üzerinde herhangi bir etkinin olmadığını gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Bu nedenle, standart iç ve dış faydalar yaratsa ve bunların birçoğu insanlar, operasyonel konular ve paydaşlar üzerinde olumlu bir etkiye sahip olsa da, bu standart ile finansal performans arasındaki ilişki çok açık değildir.

Üçüncüsü, birçok akademisyen firmaların ISO 14001 sayesinde hem daha iyi iç hem de daha iyi dış performans sonuçları gördüklerini vurgulamaktadır (Boiral & Sala, 1998; Rondinelli & Vastag, 2000; Kitazawa ve Sarkis, 2000). Bu fikir, hem standartlar hem de performans arasındaki ilişkiyi daha iyi açıklamaya çalışan birkaç makalenin görüşünü ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, bu birkaç makale sertifikasyonun kendi başına bazı yararlar sağladığını göstermektedir. Bununla birlikte, bir firma standardın altında yatan kalite sistemini gerçekten uyguladığında ve çevreye gerçek bir bağlılık söz konusu olduğunda, yani standart içselleştirildiğinde, finansal da dahil olmak üzere listelenen faydaların elde edilme olasılığının artması söz konusudur. Bu nedenle, standardın performans üzerindeki etkilerini daha iyi açıklamanın bir yolu, gelecekteki araştırma çalışmalarında belgelendirme için güdülerle ilgili değişkenleri içermektedir.

Sonuç olarak, bu fikirlere dayanarak, ISO 14001 uygulamalarından elde edilecek faydalar açısından gelecekteki çalışmalara yönelik farklı araştırma önerileri ortaya atılabilir. İlk olarak, gelecekteki çalışmalar, standardın performans üzerindeki etkilerini ve burada tanımlanan faydaları ölçerek analiz edebilir. İkincisi, gelecekteki çalışmalar sertifikasyon için istek ve

sertifikasyonu içselleştirme süreci gibi ilişkileri daha iyi açıklamak için diğer değişkenleri göz önünde bulundurmalıdır. Üçüncü olarak da, gelecekteki çalışmalar da bu tür araştırmaları, seçim etkilerini inceleyerek destekleyebilir.

KAYNAKÇA

- Al-Tuwaijri, S., Christensen, T., & Hughes, K. (2004). The relations among environmental disclosure, environmental performance, and economic performance: a simultaneous equations approach. *Accounting, Organizations and Society*, 29, 447-71. [http://dx.doi.org/10.1016/S0361-3682\(03\)00032-1](http://dx.doi.org/10.1016/S0361-3682(03)00032-1)
- Boiral, O., & Sala, J.M. (1998). Environmental management: should industry adopt ISO 14001. *Business Horizons*, 41, 57-64. [http://dx.doi.org/10.1016/S00076813\(98\)90065-9](http://dx.doi.org/10.1016/S00076813(98)90065-9)
- Braun, B. (2005). Building global institutions: the diffusion of management standards in the world economy – an institutional perspective, in Alvstam, C.G. and Schamp, E.W. (Eds), *Linking Industries Across the World*, Ashgate, London, 3-27.
- Cañón, J., & Garcés, C. (2006). Repercusión económica de la certificación medioambiental ISO 14001. *Cuadernos de Gestión*, 6, 45-62.
- Delmas, M. (2001). Stakeholders and competitive advantage: the case of ISO 14001. *Production and Operations Management*, 10, 343-58. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1937-5956.2001.tb00379.x>
- Gavrinski, I., Ferrer, G., & Paiva, E. (2008). ISO 14001 certification in Brazil: motivations and benefits. *Journal of Cleaner Production*, 16, 87-94. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jclepro.2006.11.002>
- Hillary, R. (2004). Environmental management systems and the smaller enterprise. *Journal of Cleaner Production*, 12, 561-9. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jclepro.2003.08.006>
- ISO (2011). *The ISO Survey of ISO 9000 and ISO 14000 Certifications: 20th Cycle*, Geneva.
- King, A., & Lenox, M. (2002). Exploring the locus of profitable pollution reduction. *Management Science*, 48, 289-99. <http://dx.doi.org/10.1287/mnsc.48.2.289.258>
- Kitazawa, S., & Sarkis, J. (2000). The relationship between ISO 14001 and continuous source reduction programs. *International Journal of Operations and Production Management*, 20, 225-48. <http://dx.doi.org/10.1108/01443570010304279>
- Klassen, R., & McLaughlin, C. (1996). The impact of environmental management on firm performance. *Management Science*, 42, 1199-214. <http://dx.doi.org/10.1287/mnsc.42.8.1199>
- Link, S., & Naveh, E. (2006). Standardization and discretion: does the environmental standard ISO 14001 lead to performance benefits? *IEEE Transactions on Engineering Management*, 53, 508-19. <http://dx.doi.org/10.1109/TEM.2006.883704>
- Marimón, F., Casadesús, M., & Heras, I. (2010). Certification intensity level of the leading nations in ISO 9000 and ISO 14000 standards. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 27(9), 1002-1020. <http://dx.doi.org/10.1108/02656711011084800>

- Miles, M., & Covin, J. (2000) Environmental marketing: a source of reputational, competitive, and financial advantage. *Journal of Business Ethics*, 23, 299-311. <http://dx.doi.org/10.1023/A:1006214509281>
- Moneva, J., & Ortas, E. (2010). Corporate environmental and financial performance: a multivariate approach. *Industrial Management & Data Systems*, 110, 193-210. <http://dx.doi.org/10.1108/02635571011020304>
- Poksinska, B., Dahlgaard, J., & Eklund, J. (2003). Implementing ISO 14000 in Sweden: motives, benefits and comparisons with ISO 9000. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 20, 585-606. <http://dx.doi.org/10.1108/02656710310476543>
- Psomas, E.L., & Fotopoulos, C.V. (2009). A meta analysis of ISO 9001:2000 research - findings and future research proposals. *International Journal of Quality and Service Sciences*, 1(2), 128-144. <http://dx.doi.org/10.1108/17566690910971418>
- Rondinelli, D.A., & Vastag, G. (2000). Panacea common sense or just a label? The value of ISO 14001 environmental management systems. *European Management Journal*, 18, 499-510. [http://dx.doi.org/10.1016/S0263-2373\(00\)00039-6](http://dx.doi.org/10.1016/S0263-2373(00)00039-6)
- Sampaio, P., Saraiva, P., & Rodrigues, A.G. (2009). ISO 9001 certification research: questions, answers and approaches. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 26(1), 38-58. <http://dx.doi.org/10.1108/02656710910924161>
- Zeng, S., Tian, P., & Shi, J. (2005). Implementing integration of ISO 9001 and ISO 14001. *Managerial Auditing Journal*, 20, 394-407. <http://dx.doi.org/10.1108/02686900510592070>

BAZI TAZE SEBZELER VE ÇİĞ TAVUK ETİNDE YÜZEY DEKONTAMİNASYONU UYGULAMALARININ İNCELENMESİ*

EVALUATION OF SURFACE DECONTAMINATION APPLICATIONS OF SOME FRESH CUT VEGETABLES AND RAW POULTRY MEAT

Aslı AKSOY

Yıldız Teknik Üniversitesi

E-mail: aksoyas@gmail.com

Prof. Dr. Necla ARAN

İstanbul Teknik Üniversitesi

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: dekontaminasyon, dezenfektan, patojen, tavuk, marul.</p>	<p>Bu çalışmada, marul ve çiğ tavuk etine farklı çözeltiler daldırma yöntemiyle uygulanarak dört farklı yüzey dekontaminasyonu gerçekleştirildi, etkileri incelendi. Bu amaçla marulda trisodyum fosfat, asetik asit, sodyum asetat, sodyum hipoklorit (NaOCl), hidrojen peroksit (H₂O₂), üzüm sirkesi, elma sirkesi ile dekontaminasyon gerçekleştirildi. Uygulama sonrası mezofilik aerobik bakteri (MAB) sayımı yapıldı. En güçlü dezenfektanın %5'lik H₂O₂ olduğu belirlendi. Tavuk eti için asetik asit, laktik asit, sodyum asetat, sodyum laktat, EDTA, NaOCl, TSP, H₂O₂ kullanıldı. Uygulama sonrası MAB ve koliform bakteri sayımı yapıldı. En güçlü dezenfektanın MAB için %1 ve %2,5'lik H₂O₂, koliform bakteri için ise %2,5'lik H₂O₂ olduğu görüldü. Marulun AES ve NaOCl ile dekontaminasyonu sonrası, bu çözeltilerin MAB için dezenfektan etkilerinde istatistiksel olarak bir fark bulunmadı. Aynı çözeltiler tavuk eti için kullanıldığında MAB ve koliform bakteriler için en güçlü dezenfektanın 30 ppm'lik AES olduğu belirlendi. Gıda güvenliğinin sağlanabilmesi ve gıdalardaki mikroorganizma yükünün azaltulabilmesi için uygun dezenfektanın uygun konsantrasyonda kullanılması önemlidir.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548661</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: decontamination, disinfectant, pathogen, chicken, lettuce.</p>	<p>In this study four surface decontaminations were carried out on lettuce and raw chicken meat using dipping method with applying different solutions, disinfection effects of the solutions were investigated. For this purpose surface decontamination was carried out with trisodium phosphate (TSP), acetic acid, sodium acetate, sodium hypochloride (NaOCl), hydrogen peroxide (H₂O₂) and vinegar (apple and grape). Mesophilic aerobic bacteria (MAB) were counted after treatments. H₂O₂ 5% was detected as the best disinfectant. Acetic acid, lactic acid, sodium acetate, sodium lactate, EDTA, NaOCl, TSP and H₂O₂ were used for chicken meat. Mesophilic aerobic bacteria (MAB) and coliform bacteria were counted after treatments. It is showed that the best disinfectants were H₂O₂ 1% and 2,5% for MAB and H₂O₂ 2,5% for coliform bacteria. After the decontamination with AEW and NaOCl, no differentiation was detected statistically between the solutions for disinfectant effects for MAB on lettuce, but for coliforms, AEW (30 ppm) showed the best inhibitory effect. For providing food safety and reducing amount of microorganisms in foods it is important to use suitable disinfectants at suitable concentrations.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548661</p>	

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE'de gerçekleşen "2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık" temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Taze olarak tüketilen bazı sebzeler ile et ve et ürünleri gibi gıdaların içerdiği mikroorganizmalar genellikle yüzeyde yoğun bir şekilde bulunmaktadır. Uygun olmayan şartlarda bu mikroorganizmaların sayısı artabilir veya ürüne çeşitli yollarla diğer mikroorganizmalar kontamine olabilir. Bu durum hem ürün güvenliğini hem de raf ömrünü etkilemektedir. Uygulanabilecek çeşitli yüzey dekontaminasyon yöntemleri ile mikroorganizma gelişimi engellenebilmekte ve sayıları azaltılabilmektedir. Günümüzde dekontaminasyon amaçlı olarak kimyasallarla muamele (dezenfektan çözeltilerle yıkama), dondurma, dehidrasyon, yüksek basınç, ışınlama, ultrasonik enerji, UV radyasyon veya ısı işlem yöntemleri kullanılmaktadır. Bu yöntemler arasında kimyasal çözeltilerle muamele yaygın olarak kullanılan metotlar arasında yer almaktadır (Brackett, 1992; Robinson ve diğ., 2000; Koseki ve diğ., 2001; Capita ve diğ., 2002).

Taze sebzelerden marul, tarlada yetiştirilme aşamasından başlayarak çeşitli yollarla kontamine olmaktadır. Toprağa yakın yetişen bir sebze olduğu için kullanılan gübre çeşidinden, böceklere kadar çeşitli tehlikelere maruz kalmakta; üretiminden tüketim aşamasına kadar çeşitli patojen bakteriler, virüs ve parazitler açısından risk taşımaktadır. Ayrıca su aktivitesi yüksek ve dokusu hassas olduğu için çabuk zarar görmekte ve bu da mikroorganizma gelişimini teşvik etmektedir. Ürün güvenliği açısından tarlada yetiştirme aşamasından başlayarak hayvansal gübre kullanılmaması, haşere mücadelesinin yapılması, uygun nitelikte sulama sularının kullanılması gibi önlemler alınmalıdır. Ayrıca marul gibi taze sebzelerin yıkanması basamağı HACCP sistemi içerisinde kritik kontrol noktası (KKN) olarak değerlendirilebilmektedir. Tüketim öncesi taze sebzelerin yıkanması amacıyla çeşitli dezenfektan çözeltilerle gerçekleştirilen (özellikle çalkalamalı yıkama) değişik yöntemler kullanılmaktadır (ICMSF, 1988; Beuchat, 1996; Soriano ve diğ., 2000).

Tavuk eti bozulmaya karşı hassas bir ürün olduğu kadar patojen mikroorganizmalar (*Salmonella* spp., *Campylobacter* spp., *Clostridium perfringens*, *Staphylococcus aureus*, *Listeria monocytogenes* ve *Yersinia enterocolitica* gibi) açısından da riskli bir gıda grubudur. Marul üretiminde olduğu gibi, çiğ tavuk etinin çeşitli aşamalarla üretiminde de tavuk etinin yıkanması basamağı kritik kontrol noktası olarak düşünülebilmektedir (Cutter ve Siragusa, 1994; ICMSF, 1988; Capita, 2002).

Çeşitli dezenfektan çözeltilerle yıkama gıdalarda dekontaminasyonu sağlamak amacıyla uzun yıllardır uygulanmaktadır. Bu şekildeki dekontaminasyon gıda yüzeyine belli konsantrasyondaki dezenfektan çözeltinin belli bir miktarda sprey şeklinde uygulanması ile veya gıda maddesinin belli sürelerde belli konsantrasyondaki dezenfektan çözelti içerisine daldırılması ile gerçekleştirilebilmektedir (Brackett, 1992).

Gıdalarda yüzey dekontaminasyonu için genellikle laktik asit (%2-10), peroksiasetik asit (200 ppm) ve asetik asit (%2) gibi bazı organik asitler; bromür (200 ppm) ve iyodür (10-100 ppm) gibi halojenler; hidrojen peroksit (H₂O₂, %5) gibi oksidatif özellikteki maddeler; 'quaternary' amonyum bileşikleri, trisodyum fosfat (TSP, %8-12) gibi alkali özellikteki dezenfektanlar, EDTA (etilendiamin tetraasetik asit; 10-20mM) gibi bağlayıcı maddelerin yanısıra bazı enzimler ve bakteriosinler gibi maddeler ile hipoklorit (OCI⁻, 100-200 ppm), klordioksit (200 ppm) ve asidik elektrolize su (AES) gibi klorlu bileşikler kullanılmaktadır (Zhang ve Farber, 1996; Beuchat ve ark.1996; Sapers ve Simmons, 1998; Cherry, 1999; Escudero ve diğ., 1999; Soriano ve diğ., 2000). Kimyasal çözeltilerle gerçekleştirilen dekontaminasyonun başarısı bazı faktörlere bağlıdır. Bunlar dezenfektan çözeltisinin sıcaklığı ve pH'ı, kullanılan dezenfektan cinsi ve konsantrasyonu, dezenfeksiyon süresi, ürünün yapısı ve doğal mikroflorasıdır (Temiz, 2000).

Bu çözeltilerden en fazla dikkat çekenlerden biri, klorlu bir bileşik olan asidik elektrolize sudur. Klorlu bileşikler içerdikleri serbest klor sayesinde dezenfektan özellik gösterirler. Serbest klor suda üç formda bulunabilir: (i) elementel klor (Cl_2), (ii) hipokloröz asit ($HOCl$), (iii) hipoklorit iyonu (OCl^-). Asidik elektrolize su, bu serbest klor türlerinden $HOCl$ 'i içerir (Block ve Febiger, 1991).

Serbest klor çeşitlerinin inhibisyon etkisi şu şekilde açıklanabilir: Elementel klor bakterilerin hücre zarındaki proteinlerini bağlamak suretiyle organizmayı tahrip eden N-kloro bileşiklerini oluşturarak, hücre içi bileşiklerinin hücre membranından dışarıya difüzyonunu sağlayarak ve hücre zarını tahrip ederek inaktivasyonu sağlamaktadır. Başka bir şekilde klor, bakterilerin sahip oldukları enzimlerin $-SH$ (sülfidril) gruplarını yükseltgeyerek oksidatif etki göstermekte ve gerçekleşen reaksiyon tersinir olmadığı için mikroorganizmayı tahribata uğratmaktadır (Block ve Febiger, 1991; Külekçi 2005). $HOCl$, yüksek oksidoreduksiyon potansiyeline sahiptir ve oluşturduğu $\cdot OH$ radikalının yükseltgenmesiyle mikroorganizmalar üzerinde inhibisyon etkisi göstermektedir (Koseki ve ark., 2001). Hipokloridler (OCl^-) ise, mikroorganizmaların sitoplazmasındaki bileşiklerle toksik N-kloro bileşikleri oluşturarak mikroorganizmada tahribata neden olur (Külekçi, 2005).

Serbest klor içerdiği için dezenfektan özellik gösteren asidik elektrolize su ile ilgili çalışma sayısının fazla olmasının nedeni, kullanım kolaylığı, toksik olmaması, temizleme süresinin kısa olması, ekonomik, güvenli ve çevre dostu olması gibi bazı avantajlara sahip olmasıdır (Aksoy, 2003; Poçan, 2012; Aksoy ve Aran, 2018; Turantaş ve ark., 2018).

Asidik elektrolize su (AES), seyreltik sodyum klorür çözeltisinin, anot ve katodun bir membranla ayrıldığı bir elektroliz cihazında elektrolizi sonucu elde edilmektedir. "Okside su" olarak ta bilinen AES, elektroliz ünitesinin anot kısmında üretilmektedir ve 2,7 veya daha düşük pH, 1000mV'tan daha yüksek ORP değerleri ve 10-100 ppm aralığında serbest klor konsantrasyonuna sahiptir (Kim ve diğ., 2000a; Kim ve diğ., 2000b; Morita ve diğ., 2000; Oomori ve diğ., 2000; Kim ve diğ., 2001; Koseki ve diğ., 2001; Al-Haq ve diğ., 2002; Kiura ve diğ., 2002; Len ve diğ., 2002; Sharma ve Demirci, 2002; Buck ve diğ., 2003). Düşük pH değerlerinde içerdiği dezenfektan özelliğe sahip $HOCl$ oldukça zayıf bir asittir ve daha az aktif olan OCl^- 'ye kolayca hidrolize olmaz (Koseki ve diğ., 2001; Koseki ve diğ., 2002). Elektroliz ünitesinin katod kısmında ise 7 veya daha büyük pH ile 1000mV'tan daha düşük ORP değerlerine sahiptir alkali su üretilmektedir (Rahman, 2016).

Yapılan çeşitli çalışmalar sonucu AES'yun antimikrobiyal ve antiviral etkisi saptanmıştır. Ayrıca, ısı ile steril edilemeyen gıdaların sterilizasyonu için tercih edilmektedir. Günümüzde özellikle taze sebze ve meyvelerde dezenfeksiyon amaçlı uygulanmasının yanı sıra, gıda ile temas eden yüzeylerin temizliğinde de kullanılmaktadır. Örneğin elektrolize asidik suyun paslanmaz çelik üzerinde *Listeria monocytogenes* biofilmi oluşumunu engellediği kanıtlanmıştır (Jung ve diğ., 1996; Koseki ve diğ., 2001; Park ve diğ., 2002a).

Asidik elektrolize suyun inhibisyon gücünü etkileyen faktörler pH, ORP değeri, serbest klor konsantrasyonu (available chlorine concentration, ACC), suyun sertliği, sıcaklık, tuz konsantrasyonu, suyun ve elektrolitin akış hızı, kullanılan elektrolitin tipi, elektroliz süresi, depolama koşulları, ürünlerdeki kirlilik ve organik maddeler ve ürüne uygulama şekli (sprey ya da daldırma gibi) olarak belirtilebilir (Millioğlu, 2006, Poçan, 2012; Rahman ve diğ., 2016; Athayde ve diğ., 2018).

Bu çalışmada marulda ve çiğ tavuk etinde, çeşitli çözeltilerle yüzey dekontaminasyonu gerçekleştirilmiş ve çözeltilerin dezenfeksiyon etkileri incelenmiştir.

2. MATERYAL-METOT

2.1. Gıda Örneklerinin Hazırlanması

Denemelerde kullanılan marul ve tavuk eti örnekleri İstanbul’da bir marketten temin edilmiş, soğukta muhafaza edilerek (<5 °C) 24 saat içinde analize alınmıştır. Örneklerin yüzey alanını eşitlemek amacıyla, marul yaprakları yaklaşık 2,7 cm çapında; tavuk göğüs eti örnekleri ise yaklaşık 5x5 cm boyutunda ve 0,5 cm kalınlığında parçalara ayrılmıştır. Tavuk eti parçaları 35 °C’de 6 saat inkubatörde bekletildikten sonra, mikroorganizma yüklerinin eşitlenmesi amacıyla 1:1 oranında damıtık su ile 15 dakika boyunca 2-3 kez karıştırılarak steril “stomacher” torbaları içinde bekletilmiş, suları süzildükten sonra analize alınmıştır.

2.2. Dezenfektanların Hazırlanması

Yüzey dekontaminasyonunda kullanılan dezenfektan maddeler ve hazırlanan konsantrasyonları Tablo 2.1.’de gösterilmiştir.

Tablo 2.1. Yüzey dekontaminasyonunda kullanılan dezenfektan maddeler ve hazırlanan konsantrasyonları

Dezenfektan madde	Hazırlanan konsantrasyonu
Asetik asit (glacial, % 100), (Riedel-de Haen, Seelze)	% 1 ve % 2 (v/v)
Laktik asit (%90), (Merck, Darmstadt, Almanya)	% 2 (v/v)
Sodyum asetat (anhydrous), (Merck, Darmstadt, Almanya)	% 1 ve % 3 (w/v)
Sodyum laktat (%50 w/w), (Merck, Darmstadt, Almanya)	% 3 (v/v)
EDTA (“extra pure”), (Merck, Darmstadt, Almanya)	20 mM
Trisodyum fosfat (Na ₃ PO ₄ .12H ₂ O), (Merck, Darmstadt, Almanya)	% 12 (w/v)
Hidrojen peroksit (v/v % 30), (Merck, Darmstadt, Almanya)	% 1 ve % 2,5 (v/v)
Sodyum hipoklorit (a)	200 ppm (ACC)
Asidik elektrolize su (b)	20 ve 30 ppm (ACC)

(a): Piyasadaki mevcut çamaşır sularından biri kullanılmıştır.

(b): %1 ve 1,5’luk sodyum klorür çözeltilerinin elektrolizi ile elde edilmiştir.

AES, %1 ve %1,5’lik (w/v) sodyum klorür (NaCl) çözeltilerinin 3 Amper’lik akımla IONFarms-gold, HTH-5000 cihazı (GWN Co. Ltd., Kore) ile elektroliz edilerek 20 ve 30 ppm serbest klor içerecek şekilde hazırlanmıştır.

Çözeltilerin pH değerleri “Jenway, 3010 pH meter” (Jenway Ltd., İngiltere) cihazı ile ölçülmüştür. ORP değerlerinin ölçülmesinde ‘HANNA, HI 98201 ORP meter’ (Hanna Instruments, Mauritius) cihazı kullanılırken; çözeltilerin serbest klor konsantrasyonları CHEMets Kit Chlorine, K-2500 (CHEMETRICS Inc., A.B.D.) kitleri ile belirlenmiştir.

Çalışmalarda besi yeri olarak mezofilik aerobik bakteri (MAB) analizi için standart APHA PCA (Plate Count Agar) (Oxoid, Hampshire, İngiltere); koliform bakteri analizi için VRBA (Violet Red Bile Agar) (Oxoid, Hampshire, İngiltere) besi yerleri kullanılmıştır. TSB (Triptic Soy Broth) ve PBS (Phosphate Buffered Saline) tarafımızdan hazırlanmıştır. Hazırlanan çözeltiler 121 °C’de 15 dakika steril edilmiştir (Anon, 2000).

2.3. Marula Yüzey Dekontaminasyonunun Uygulanması ve Mezofilik Aerobik Bakteri (MAB) Analizi

Hazırlanan marul örneklerinden 10’ar g ‘stomacher’ torbalarına tartılmış; üzerlerine 200’er ml % 12’lik trisodyum fosfat, %1’lik asetik asit, %1’lik sodyum asetat, 200 ppm’lik

sodyum hipoklorit, %5'lik hidrojen peroksit, %40'lık elma ve üzüm sirkesi çözeltileri eklenmiş, 15 dakika boyunca 2-3 kez çalkalanarak bekletilmiştir. Kontrol olarak damıtık su kullanmıştır. Dezenfektan çözeltiler süzöldükten sonra örnekler 90 ml peptonlu su ile 'stomacher'da (Stomacher 400 Lab Blender, İngiltere) 2 dakika süre ile homojenize edilmiş ve seri seyreltimler (10^{-2} , 10^{-3} , 10^{-4} ve 10^{-5}) hazırlanmış; dökme plak yöntemi ile PCA besi yeri kullanılarak ekim yapılmış; besi yeri katılaştıktan sonra petri kutuları ters çevrilerek inkübatörde (GENLAB, INC/160/CLAD/F/D, İngiltere) 35°C'de 48 saat inkübe edildikten sonra bakteri sayıları belirlenmiştir (Anon, 2001).

2.4. Çiğ Tavuk Etine Yüzey Dekontaminasyonun Uygulanması, Mezofilik Aerobik Bakteri ve Koliform Bakteri Analizi

Hazırlanan eşit yüzey alanına (yaklaşık 25 cm²) sahip tavuk eti parçaları 'stomacher' torbalarına konmuş; üzerlerine 200'er ml %2'lik asetik asit ve laktik asit, %3'lük sodyum asetat ve sodyum laktat, %12'lik TSP, %1 ve %2,5'lik hidrojen peroksit, 200 ppm'lik sodyum hipoklorit ve 20 mM EDTA çözeltileri eklenmiş, 15 dakika boyunca 2-3 kez çalkalayarak bekletilmiş, dezenfektan çözeltiler süzölerek uzaklaştırılmış, daha sonra 1:1 oranında %0,1'lik peptonlu su ile 'stomacher'da homojenize edilerek bu karışımdan seri dilusyonlar (10^{-1} , 10^{-2} , 10^{-3} , 10^{-4} , 10^{-5} ve 10^{-6}) hazırlanmıştır. Kontrol olarak damıtık su kullanılmıştır. Dökme plak yöntemi ile PCA besi yeri kullanılarak ekim yapılmış ve besi yeri katılaştıktan sonra petri kutuları ters çevrilerek inkübatörde 35°C'de 48 saat inkübe edildikten sonra mezofilik aerobik bakteri sayısı belirlenmiştir (Anon, 2001).

Koliform bakteri analizi için ise aynı işlemler tekrarlandıktan sonra dökme plak yöntemi ile VRBA besi yeri kullanılarak çift kat ekim yapılmış ve besi yeri katılaştıktan sonra petri kutuları ters çevrilerek inkübatörde 35°C'de 24 saat inkübe edildikten sonra koliform bakteri sayısı saptanmıştır (Anon, 2001).

2.5. Asidik Elektrolize Su ile Marul ve Çiğ Tavuk Etinde Yüzey Dekontaminasyonunun Uygulamaları

Bölüm 2.1'de anlatıldığı şekilde hazırlanan marul ve çiğ tavuk eti örnekleri 200'er ml %1 ve %1,5'lik NaCl çözeltilerinin elektrolizi ile elde edilen 20 ve 30 ppm serbest klor içeren asidik elektrolize su (AES) ve 200 ppm'lik sodyum hipoklorit çözeltisi ile 10 dakika süreyle 2-3 kez çalkalanarak bekletildikten sonra süzölmüş, mezofilik aerobik bakteri ve koliform bakteri analizi yapılarak mikroorganizma sayıları belirlenmiştir (Anon, 2001).

2.6. İstatistiksel Analizler

Tüm analizler paralelli ve iki tekrarlı olarak gerçekleştirilmiştir. Dezenfektan çözeltilerle uygulama sonrasında örneklerdeki mikroorganizma sayıları ortalamalarının istatistiksel açıdan birbirinden farklı olup olmadığını test etmek amacıyla; 0,05 önem düzeyinde tek yöllü Anova testi uygulanmıştır. Farklı olan ortalamalar için ise Duncan çoklu karşılaştırma testi kullanılarak kıyaslama yapılmıştır.

3. BULGULAR TARTIŞMA

3.1. Dezenfektan Çözeltilerin pH ve ORP Değerleri, Serbest Klor Konsantrasyonları

Denemelerde kullanılan dezenfektan çözeltilerin pH değerleri, asidik elektrolize suların ORP değerleri ile serbest klor konsantrasyonları Tablo 3.1'de gösterilmiştir.

Tablo 3.2. Dezenfektan çözeltilerin pH ve ORP değerleri ve serbest klor konsantrasyonları^a

Dezenfektan madde	pH	ORP (mV)	Serbest klor (ppm)
Kontrol (damıtık su)	5,8 ± 0,04	455 ± 3	0
Sodyum hipoklorit	8,8 ± 0,06	745 ± 2	200 ± 25
Asidik elektrolize su (A)	2,7 ± 0,02	1099 ± 2	20 ± 5
Asidik elektrolize su (B)	2,7 ± 0,04	1100 ± 3	30 ± 5
Asetik asit %1	2,7 ± 0,01	- (b)	- (b)
Asetik asit %2	2,6 ± 0,01	- (b)	- (b)
Laktik asit %2	2,1 ± 0,01	- (b)	- (b)
Sodyum asetat %1	7,5 ± 0,04	- (b)	- (b)
Sodyum asetat %3	8,0 ± 0,05	- (b)	- (b)
Sodyum laktat %3	6,4 ± 0,02	- (b)	- (b)
Üzüm sirkesi ^(c)	2,7 ± 0,09	- (b)	- (b)
Elma sirkesi ^(c)	3,0 ± 0,05	- (b)	- (b)
EDTA 20 mM	2,9 ± 0,14	- (b)	- (b)
Trisodyum fosfat %12	12,9 ± 0,07	- (b)	- (b)
Trisodyum fosfat %8	12,1 ± 0,09	- (b)	- (b)
Hidrojen peroksit %1	5,5 ± 0,04	- (b)	- (b)
Hidrojen peroksit %2.5	4,0 ± 0,02	- (b)	- (b)
Hidrojen peroksit %5	3,7 ± 0,02	- (b)	- (b)

(a): veriler iki ayrı ölçümün ortalaması alınarak ve ± standart sapmaları ile birlikte belirtilmiştir.

(b): ölçülmemiştir.

(c): %4-5 oranında asetik asit içermektedir.

(A): %1'lik NaCl çözeltisinden hazırlanan asidik elektrolize su (serbest klor konsantrasyonu: 20 ppm)

(B): %1,5 NaCl çözeltisinden hazırlanan asidik elektrolize su (serbest klor konsantrasyonu: 30 ppm)

3.2. Uygulanan Yüzey Dekontaminasyonu Sonrası Marul Örneklerinin MAB Sayılarındaki Değişimler

Başlangıç mikroorganizma yükü ortalama 5,21 log₁₀ kob/g olan marul örneğine uygulanan 15 dakikalık yüzey dekontaminasyonu sonrası, örnekteki mezofilik aerobik bakteri sayıları ve azalma miktarları Tablo 3.2 ve Şekil 3.1'de gösterilmiştir. Yapılan tek yönlü Anova testi ile farklı çözeltilerle gerçekleştirilen uygulama sonrasındaki mikroorganizma sayıları ortalamalarının istatistiksel açıdan birbirinden farklı olduğu (P<0,05) saptanmıştır.

Yapılan analiz sonucunda en güçlü dezenfektan etkiyi %5'lik H₂O₂ çözeltisinin gösterdiği, bunu sırasıyla %1'lik asetik asit ile %12'lik TSP, %40'luk elma sirkesi ile %40'luk üzüm sirkesi, 200 ppm'lik sodyum hipoklorit ve %1'lik sodyum asetat çözeltisinin takip ettiği belirlenmiştir.

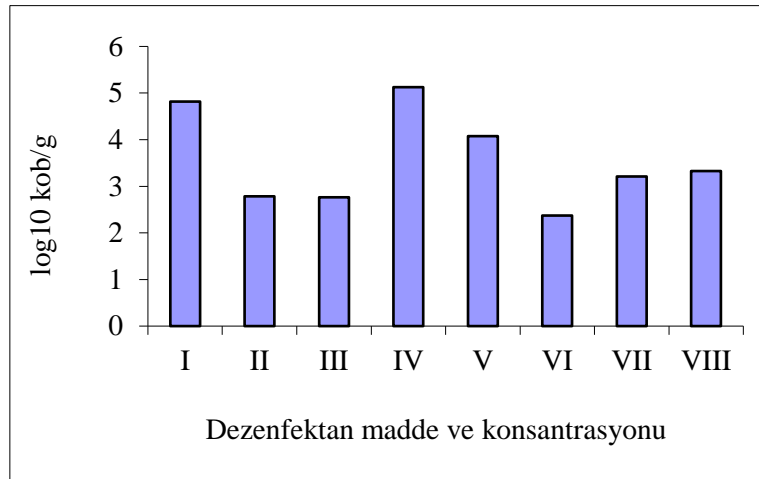
Tablo 3.2. Yüzey dekontaminasyonu sonrası maruldaki mezofilik aerobik bakteri sayıları ve azalma miktarları

Dezenfektan madde	Dekontaminasyon sonrasında bakteri sayısı ⁱ (log ₁₀ kob/g)	Bakteri sayısındaki azalma (log)
Damıtık su (kontrol)	4,81 ^a ± 0,11	0,40
Trisodyum fosfat (%12)	2,78 ^{cd} ± 0,11	2,42
Asetik asit (%1)	2,76 ^{cd} ± 0,19	2,44
Sodyum asetat (%1)	5,12 ^a ± 0,12	0,08
Sodyum hipoklorit (200 ppm)	4,07 ^b ± 0,01	1,14
Hidrojen peroksit (%5)	2,37 ^d ± 0,28	2,84
Elma Sirkesi (%40)	3,21 ^c ± 0,10	2,00
Üzüm Sirkesi (%40)	3,32 ^c ± 0,35	1,88

i: iki tekrarın ortalamasını ve ± standart sapmaları göstermektedir.

a-d: 0,05 önem düzeyinde aynı sütun boyunca aynı harfi taşıyan ortalamalar birbirinden istatistiksel olarak farklı değildir.

Şekil 3.1. Yüzey dekontaminasyonu sonrası maruldaki mezofilik aerobik bakteri sayıları

I: kontrol (damıtık su), II: trisodyum fosfat (%12), III: asetik asit (%1), IV: sodyum asetat (%1), V: sodyum hipoklorit (200ppm), VI: hidrojen peroksit (%5), VII: elma sirkesi (%40), VIII: üzüm sirkesi (%40)

Bu çalışmada 200 ppm serbest klor içeren sodyum hipoklorit çözeltisi ve %5'lik H₂O₂ çözeltisi kullanıldığında mikroorganizma sayısındaki azalma 1,14 ve 2,84 log olarak belirlenmiştir. Bu değerler, Cherry (1999) tarafından belirtilen değerlerle karşılaştırıldığında (sodyum hipoklorit ve %5'lik H₂O₂ çözeltisi için sırasıyla 1-2 log ve 3 log) elde edilen sonuçların birbirine yakın olduğu gözlenmiştir. Li ve diğ. (2001) tarafından klorla ilgili olarak yapılan başka bir çalışmada ise, marul örnekleri 20 ppm serbest klor içeren 50 °C sıcaklığındaki klorlu su ile dekontamine edildiğinde mezofilik aerobik bakteri sayısındaki azalma miktarı 1,73-1,96 olarak saptanmıştır. Bahsedilen bu azalma miktarları gıda güvenliği için önemlidir. Öte yandan Beuchat (1995) klorlu suyun taze sebzelerin mikrobiyal yükünü 10-100 kat azalttığını, dolayısıyla bu tür dekontaminasyon yöntemlerinin HACCP uygulamaları arasında değerlendirilebileceğini belirtmiştir.

Hidrojen peroksit çözeltisi diğer bazı taze sebzelerin dekontaminasyonu için de kullanılmaktadır. Örneğin Sapers ve Simons (1998) tarafından yapılan bir çalışmada mantarların %5'lik hidrojen peroksit çözeltisi ile yıkanması sonucu *Pseudomonas* sayısında

%90'lık bir azalma görülmüştür. Bu denemede oda sıcaklığındaki %5'lik H₂O₂ çözeltisi ile dekontaminasyonu sonucu ile marul örneklerinin MAB sayısında %54,51'lik azalma saptanmış, rengi ve yapısında ise herhangi bir değişiklik gözlenmemiştir. Aynı şekilde McWatters ve diğ. (2002) tarafından yapılan çalışmada da marul örneklerinin 50 °C sıcaklığındaki %2'lik H₂O₂ çözeltisine daldırılması sonucunda duyuusal özelliklerinde olumsuz bir değişiklik saptanmamıştır.

Bu çalışmada, %12'lik TSP çözeltisi kullanıldığında 2,42 log'luk etkin bir azalmanın gözlemlendiği ancak marul örneklerinin renginin koyulaştığı ve yapısının yumuşadığı gözlenmiştir. Konu ile ilgili yapılan bazı çalışmalarda taze sebzelerde yüzey dekontaminasyonu için %1-10'luk TSP çözeltisinin etkili olabildiği belirtilmektedir (Cherry, 1999). Dolayısıyla %12'den daha az konsantrasyonlardaki TSP çözeltilerinin yüzey dekontaminasyonu için uygun olduğu düşünülebilir.

Leitao ve diğ., (1981) tarafından yapılan bir çalışmada %2 asetik asit içeren sirke ile dekontamine edilen marul yüzeyindeki mezofilik aerobik bakteri sayısının %98 oranında azaldığı belirtilmiştir. Bizim çalışmamızda %4-5 oranında asetik asit içeren elma ve üzüm sirkelerinin %40'lık çözeltileri kullanılarak mezofilik aerobik bakteri sayısında sırasıyla %99 ve %97'lik azalma olduğu belirlenmiştir.

Asetik asitle gerçekleştirilen dekontaminasyon sonucunda bakteri sayısında 2,44 log'luk etkin bir azalma gözlenmiş, %5'lik H₂O₂ çözeltisinden sonra en güçlü dezenfektan özellik gösteren çözelti olduğu belirlenmiştir.

3.3. Yüzey Dekontaminasyonu Sonrası Çiğ Tavuk Etinde MAB ve Koliform Bakteri Sayılarındaki Değişimler

Başlangıç mezofilik aerobik bakteri yükü ortalama 9,43 log₁₀ kob/g ve koliform bakteri yükü ortalama 9,12 log₁₀ kob/g olarak belirlenen çiğ tavuk etine 15 dakika süre ile uygulanan yüzey dekontaminasyonu sonrası, örnekteki mezofilik aerobik bakteri ve koliform bakteri sayısı ile azalma miktarları Tablo 3.3 ve Şekil 3.2'de gösterilmiştir. Yapılan tek yönlü Anova testi ile farklı çözeltilerle gerçekleştirilen uygulama sonrasındaki mikroorganizma sayıları ortalamalarının istatistiksel açıdan birbirinden farklı olduğu (P<0,05) belirlenmiştir.

Yapılan mezofilik aerobik bakteri analizi sonucunda en güçlü dezenfektan etkiyi %1 ve %2,5'lik H₂O₂ ile %2'lik laktik asit çözeltisinin gösterdiği, bunları da sırasıyla %2'lik asetik asit, %12'lik TSP, 200 ppm'lik sodyum hipoklorit, 20 mM EDTA, %3'lük sodyum asetat ve sodyum laktat çözeltilerinin takip ettiği saptanmıştır. Koliform bakteri analizi sonucunda ise %2,5'lik H₂O₂ çözeltisinin en güçlü dezenfektan etkiye sahip olduğu; bunu da sırasıyla %1'lik H₂O₂, %2'lik laktik asit, %12'lik TSP, %2'lik asetik asit, 200 ppm'lik sodyum hipoklorit, %3'lük sodyum asetat ile sodyum laktat ve 20 mM EDTA çözeltilerinin izlediği belirlenmiştir.

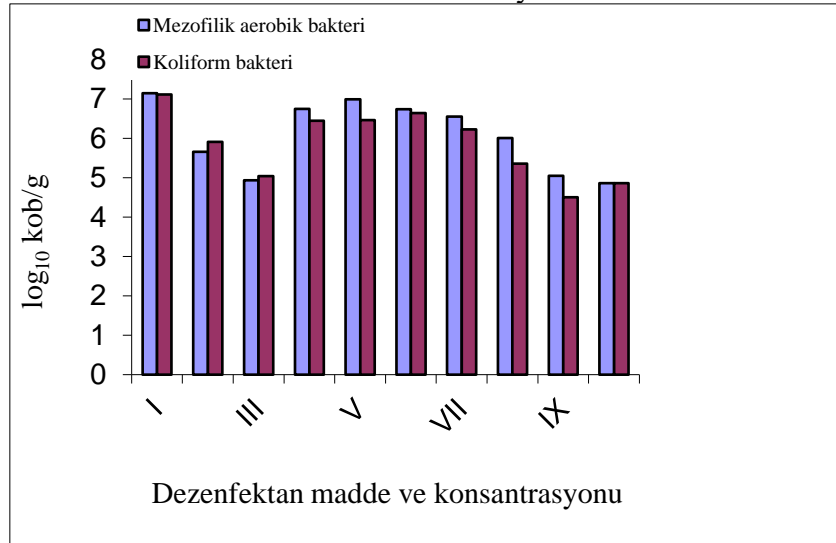
Tablo 3.3. Yüzey dekontaminasyonu sonrası çiğ tavuk etindeki mezofilik aerobik bakteri ve koliform bakteri sayısı ile azalma miktarları

Dezenfektan madde	İşlem sonrasında MAB sayısı ⁱ (log ₁₀ kob/g)	İşlem sonrasında koliform bakteri sayısı ⁱ (log ₁₀ kob/g)	MAB sayısındaki azalma (log)	Koliform bakteri sayısındaki azalma (log)
Damıtık su (kontrol)	7,14 ^a ± 0,04	7,11 ^a ± 0,04	2,28	2,00
Asetik asit (%2)	5,61 ^{bc} ± 0,38	5,90 ^{abcde} ± 0,30	3,77	3,21
Laktik asit (%2)	4,93 ^c ± 0,32	5,03 ^{cde} ± 0,78	4,49	4,08
Sodyum asetat (%3)	6,74 ^{ab} ± 0,01	6,44 ^{abc} ± 0,02	2,68	2,67
Sodyum laktat (%3)	6,99 ^{ab} ± 0,04	6,46 ^{abc} ± 0,25	2,43	2,65
EDTA (20 mM)	6,73 ^{ab} ± 0,34	6,63 ^{ab} ± 0,13	2,69	2,48
NaOCl (200 ppm)	6,55 ^{ab} ± 0,21	6,22 ^{abcd} ± 0,24	2,87	2,89
Trisodyum fosfat (%12)	6,01 ^{abc} ± 0,44	5,35 ^{bcde} ± 0,65	3,42	3,76
Hidrojen peroksit (%1)	5,04 ^c ± 0,04	4,85 ^{de} ± 0,20	4,38	4,26
Hidrojen peroksit (%2,5)	4,86 ^c ± 0,02	4,50 ^e ± 0,05	4,56	4,61

i: iki tekrarın ortalamasını ve ± standart sapmaları göstermektedir.

a-e: 0,05 önem düzeyinde aynı sütun boyunca aynı harfi taşıyan ortalamalar birbirinden istatistiksel olarak farklı değildir.

Şekil 3.2. Yüzey dekontaminasyonu sonrası tavuk etindeki mezofilik aerobik bakteri ve koliform bakteri sayıları

I: damıtık su (kontrol), II: asetik asit (%2), III: laktik asit (%2), IV: sodyum asetat (%3), V: sodyum laktat (%3), VI: EDTA (20 mM), VII: sodyum hipoklorit (200 ppm), VIII: trisodyum fosfat (%12), IX: hidrojen peroksit (%2,5), X: hidrojen peroksit (%1).

Yapılan bu çalışmada 200 ppm serbest klor içeren sodyum hipoklorit çözeltisinin kullanılmasıyla mezofilik aerobik bakteri ve koliform bakteri sayılarındaki azalma sırasıyla 2,87 ve 2,89 log olarak belirlenmiştir. Kenney ve diğ. (1995) tarafından, sığır karkaslarına 200 ppm'lik klorlu su püskürtülmesi sonucu, mezofilik aerobik bakteri sayısında 0,4 log'luk azalma gözlenirken, tavuk etiyle yaptığımız çalışmada daha fazla azalma gerçekleşmiştir. Bunun nedeninin püskürtme yöntemi yerine daldırma yönteminin uygulanmasının olduğu düşünülse

de; Beuchat ve diğ. (1998) yaptıkları bir çalışmada iki yöntemle elde edilen sonuçların benzer olduğunu belirtmişlerdir.

Tavuk karkaslarının dekontaminasyonu için klor, organik asitler, bakteriosinler, hidrojen peroksit, ozon, su, yüksek basınç, ışınlama ve UV radyasyonu kullanılabilir. Ancak bunlardan bazıları; uygulanabilirliğinin kısıtlı olması ve tüketici önyargısı nedeniyle daha az tercih edilmektedirler. Yapılan çalışmalarda trisodyum fosfatın tavuk etinin duyuşal özelliğini etkilemediği ifade edilmektedir (Capita ve diğ., 2002). Ayrıca çiğ tavuk etinde yüzey dekontaminasyonu amacıyla %1-2,5'lik laktik asit ve asetik asit çözeltilerinin uygulanabileceği belirtilmektedir (Marel ve diğ., 1989).

Kenney ve diğ. (1995)'nin yaptığı bir çalışmada %3'lük laktik asit çözeltisine sığır etlerinin daldırılması ile mezofilik aerobik bakteri sayısında 1,8 log'luk azalma gözlenmiştir. Warren ve diğ. (1997) tarafından yapılan başka bir çalışmada ise sığır etlerine %1,5 ve 3'lük laktik asit veya asetik asit ile %12'lik TSP çözeltilerinin püskürtülmesi sonucu mezofilik aerobik bakteri sayılarında 1,3-2 log azalma görülmüştür.

Sığır etinin dekontaminasyonu için yapılan bir çalışmada 50°C sıcaklığındaki %2'lik laktik asit ve asetik asit ile %12'lik TSP çözeltilerinin 10 saniye süre uygulanması ile mezofilik aerobik bakteri sayılarındaki azalma miktarları sırasıyla 1 log, 1 log ve 0,7 log olarak saptanırken, koliform bakteri sayılarındaki azalma miktarları aynı çözeltiler için 0,5 log, 0,5 log ve 0,3 log olarak belirlenmiştir (Delmore ve diğ., 2000).

Kim ve diğ. (1998) tarafından tavuk butlarının %1,5'lik asetik asit çözeltisine 10 dakika boyunca daldırılmasıyla, mezofilik aerobik bakteri sayısında 1,1 log'luk azalma görülmüştür. Yaptığımız çalışmada kullandığımız %2'lik asetik asit ve laktik asit, %12'lik TSP çözeltileri ile 15 dakikalık dekontaminasyon uygulaması sonrası, mezofilik aerobik bakteri sayılarındaki azalma sırasıyla 3,77 log, 4,49 log ve 3,42 log; koliform bakteri sayılarındaki azalma ise 3,21 log, 4,08 log ve 3,76 log olarak belirlenmiştir. Bu çalışmadaki azalma miktarlarının Delmore ve diğ. (2000) ve Kim ve diğ. (1998)'in yaptığı denemeler göre daha fazla olmasında, uygulama süresinin önemli bir etkisi olduğu söylenebilir.

Hathcox ve diğ. (1995) tarafından yapılan bir çalışmada %12'lik TSP ve %0,5'lik laktik asit / %0,5'lik sodyum benzoat çözeltisi uygulanan tavuk karkaslarından alınan göğüs ve but kısımları kızartıldıktan sonra yapılan duyuşal panelde, ürünün organoleptik özelliklerinde herhangi bir olumsuzlukla karşılaşmadığı belirlenmiştir. Gerçekleştirdiğimiz denemelerde kullanılan çözeltilerin, Hathcox ve diğ. (1995) tarafından yapılan çalışmada elde edilen sonuçta benzer olarak ürünün özelliklerinde görsel olarak herhangi bir olumsuz değişikliğe neden olmadığı gözlenmiştir. Ancak daha önce denemeye alınan tavuk etinin %5'lik H₂O₂ çözeltisine 15 dakika süre ile daldırılması sonucu mikroorganizma sayısının önemli düzeylerde azalmasına rağmen, tavuk eti dokusunun parçalandığı gözlemlendiği için hidrojen peroksit konsantrasyonu %1 ve % 2,5 olarak uygulanmış ve sonuçta dokuda herhangi bir olumsuz değişiklik gözlenmeksizin mezofilik aerobik bakteri sayısında 4,38 ve 4,56 log'luk azalma; koliform bakteri sayısında ise 4,26 ve 4,61 log'luk azalma saptanmıştır.

3.4. Asidik Elektrolize Su ile Marulda Yüzey Dekontaminasyonu Sonrası MAB ve Koliform Bakteri Sayısındaki Değişimler

Başlangıç mezofilik aerobik bakteri yükü ortalama 7,66 log₁₀ kob/g ve koliform bakteri yükü ortalama 7,40 log₁₀ kob/g olan marula uygulanan yüzey dekontaminasyonu sonrası, örnekteki mezofilik aerobik bakteri ve koliform bakteri sayısı ile azalma miktarları Tablo 3.4 ve Şekil 3.3'te gösterilmiştir. Yapılan tek yöllü Anova testi ile farklı çözeltilerle gerçekleştirilen uygulama sonrasındaki mikroorganizma sayıları ortalamalarının istatistiksel açıdan birbirinden farklı olduğu (P<0,05) belirlenmiştir.

Yapılan denemede %1'lik NaCl çözeltisinden hazırlanan AES (asidik elektrolize su, serbest klor konsantrasyonu (ACC):20 ppm), %1,5'lik NaCl çözeltisinden hazırlanan AES (ACC: 30 ppm) ve 200 ppm serbest klor içeren sodyum hipoklorit çözeltisi karşılaştırılmıştır. Mezofilik aerobik bakteri sayısında neden oldukları azalma miktarlarına göre karşılaştırıldıklarında, 20 ve 30 ppm serbest klor içeren AES ile 200 ppm'lik sodyum hipoklorit çözeltisinin istatistiksel açıdan farklı olmadıkları gözlenmiştir. Koliform bakteri sayısında neden oldukları azalma miktarlarına göre ise, en iyi sonucu 30 ppm serbest klor içeren AES vermiş; bunu sırasıyla hipoklorit çözeltisi ve 20 ppm serbest klor içeren AES takip etmiştir.

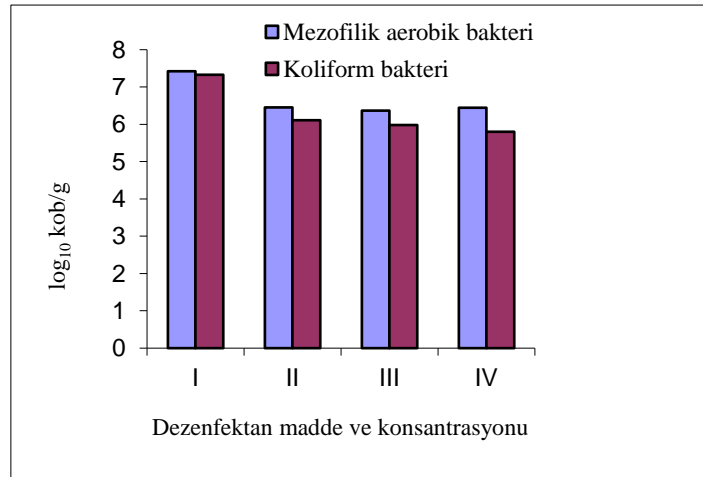
Tablo 3.4. AES ile yüzey dekontaminasyonu sonrası maruldaki MAB ve koliform bakteri sayısı ve azalma miktarları

Dezenfektan madde	İşlem sonrasında MAB sayısı ⁱ (log ₁₀ kob/g)	İşlem sonrasında koliform bakteri sayısı ⁱ (log ₁₀ kob/g)	MAB sayısındaki azalma (log)	Koliform bakteri sayısındaki azalma (log)
Damıtık su (kontrol)	7,42 ^a ± 0,01	7,32 ^a ± 0,01	0,24	0,07
20 ppm'lik AES	6,45 ^b ± 0,04	6,10 ^b ± 0,02	1,21	1,29
30 ppm'lik AES	6,36 ^b ± 0,02	5,80 ^d ± 0,02	1,30	1,59
200 ppm'lik NaOCl	6,44 ^b ± 0,01	5,97 ^c ± 0,03	1,22	1,42

i: iki tekrarın ortalamasını ve ± standart sapmaları göstermektedir.

a-d: 0,05 önem düzeyinde aynı sütun boyunca aynı harfi taşıyan ortalamalar birbirinden istatistiksel olarak farklı değildir.

Şekil 3.3. AES ile yüzey dekontaminasyonu sonrası maruldaki MAB ve koliform bakteri sayıları

I: kontrol (damıtık su), II: 20 ppm'lik AES, III: 30 ppm'lik AES, IV: 200 ppm'lik sodyum hipoklorit

Jung ve diğ. (1996) tarafından yapılan bir çalışmada, marulun 20-40 dakika süreyle AES'ye daldırılmasıyla örnekteki mezofilik aerobik bakteri sayısında %90 ve koliform bakteri sayısında ise %2 oranında azalma görülmüştür. Yaptığımız denemede ise 20 ppm serbest klor içeren AES ile uygulama sonrasında mezofilik aerobik bakteri ve koliform bakteri sayısındaki azalmalar %95 iken; 30 ppm serbest klor içeren AES ile uygulama sonrasında ise azalma miktarları sırasıyla %95 ve %96 olarak saptanmıştır. Dolayısıyla mezofilik aerobik bakteri sayısındaki azalma miktarlarının Jung ve diğ. (1996) tarafından yapılan çalışmada elde edilen sonuçlarla yakın olduğu görülmektedir.

Konuyla ilgili yapılan başka bir çalışmada pH'ı 2,5; ORP'i 1140 mV ve serbest klor konsantrasyonu 40 ppm olan AES ile 10 dakika boyunca dekontamine edilen marul yüzeyindeki mezofilik aerobik bakteri ve koliform bakteri sayılarında, sırasıyla 1,7 log ve 1,6 log azalma görülmüştür (Koseki ve Itoh, 2001a). Yaptığımız çalışmada ise mezofilik aerobik bakteri sayısında 20 ppm ve 30 ppm için sırasıyla 1,21 log ve 1,30 log; koliform bakteri sayısında ise sırasıyla 1,29 log ve 1,42 log'luk azalma belirlenmiştir. Elde ettiğimiz sonuçlar, Koseki ve Itoh'un (2001a) tespit ettiği verilerle uyumlu olarak değerlendirilebilir.

Izumi (1999) tarafından diğer bazı taze sebzelerle (havauç ıspanak, biber, turp, patates ve salatalık) gerçekleştirilen bir çalışmada, %2,5'lik NaCl çözeltisinin elektrolizi ile elde edilen, pH'ı 6,8 olan ve 20 ppm serbest klor konsantrasyonuna sahip AES, 4 dakika süre ile sebzelere uygulanmış ve sonuçta mikrobiyal yükün 0,6-2,6 log oranında azaldığı saptanmıştır.

Marul yüzeyinin dekontaminasyonu için AES (pH: 2,6, ORP: 1140 mV, serbest klor konsantrasyonu: 30 ppm), serbest klor konsantrasyonu sırasıyla 5 ppm ve 150 ppm olan ozonlu su ve NaOCl çözeltilerinin 10 dakika süreyle uygulanmasıyla gerçekleştirilen bir çalışmada; AES ve NaOCl çözeltilerinin aerobik bakteri sayısı üzerinde benzer etki gösterdikleri belirlenmiş ve bu çözeltilerle 2 log; ozonlu su ile ise 1,5 log azalma saptanmıştır (Koseki ve diğ., 2001).

Huang ve diğ. (1998) tarafından yapılan çalışmada marul örnekleri 10 dakika boyunca 35 ppm serbest klor içeren AES'ya (pH 2,7; ORP 1100 mV) daldırıldığında, mezofilik aerobik bakteri sayısında %98 oranında azalma belirlenirken, yaptığımız denemede bu sayı 20 ppm ve 30 ppm serbest klor içeren AES için %95 olarak saptanmıştır. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar, bahsedilen çalışmada ortaya çıkan sonuçlar ile uyumludur.

Elektrolize suyun taze sebzelerin kalitesi üzerine olan etkisini incelemek için yapılan bir çalışmada lahanaya, marula, salatalığa ve havauç AES, 150 ppm serbest klor içeren NaOCl çözeltisi ve musluk suyu ile 10 dakika işlem görmüş ve sonuçta taze sebzelerde AES ile meydana gelen kalite kaybının NaOCl ve musluk suyunun neden olduğu kayıp ile aynı olduğu belirlenmiştir (Koseki ve Itoh, 2001b). Yaptığımız denemede de, asidik elektrolize suyun marul örneklerinin görünüşünde herhangi bir olumsuz değişikliğe neden olmadığı gözlenmiştir.

3.5. Asidik Elektrolize Su ile Çiğ Tavuk Etinde Yüzey Dekontaminasyonu Sonrası Mezofilik Aerobik Bakteri ve Koliform Bakteri Sayısındaki Değişimler

Başlangıç mezofilik aerobik bakteri yükü ortalama 8,90 log₁₀ kob/g ve koliform bakteri yükü ortalama 8,50 log₁₀ kob/g olan çiğ tavuk etine uygulanan yüzey dekontaminasyonu sonrası, örnekteki mezofilik aerobik bakteri ve koliform bakteri sayıları ile azalma miktarları Tablo 3.5 ve Şekil 3.4'te gösterilmiştir. Yapılan tek yönlü Anova testi ile farklı çözeltilerle gerçekleştirilen uygulama sonrasındaki mikroorganizma sayıları ortalamalarının, istatistiksel açıdan birbirinden farklı olduğu (P<0,05) belirlenmiştir.

Yapılan denemede %1'lik NaCl çözeltisinden hazırlanan AES (serbest klor konsantrasyonu 20 ppm), %1,5'lik NaCl çözeltisinden hazırlanan AES (serbest klor konsantrasyonu 30 ppm) ve 200 ppm serbest klor içeren sodyum hipoklorit çözeltisi karşılaştırılmıştır. Mezofilik aerobik bakteri sayısında neden oldukları azalma miktarına göre, en iyi sonucu 30 ppm serbest klor içeren AES vermiş; bunu hipoklorit çözeltisi ile 20 ppm serbest klor içeren AES takip etmiştir. Koliform bakteri sayısındaki azalma açısından değerlendirildiğinde ise 30 ppm'lik AES en etkili sonucu göstermiş, bunu sırasıyla sodyum hipoklorit çözeltisi ile 20 ppm'lik AES izlemiştir.

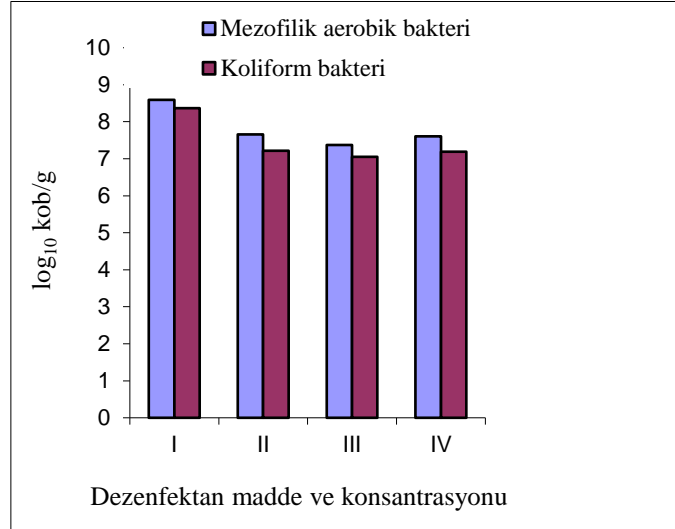
Tablo 3.5. AES ile yüzey dekontaminasyonu sonrası çiğ tavuk etinde mezofilik aerobik bakteri ve koliform bakteri sayıları ile azalma miktarları

Dezenfektan madde	İşlem sonrasında MAB sayısı ⁱ (log ₁₀ kob/g)	İşlem sonrasında koliform bakteri sayısı ⁱ (log ₁₀ kob/g)	MAB sayısındaki azalma (log)	Koliform bakteri sayısındaki azalma (log)
Damıtık su (kontrol)	8,59 ^a ± 0,02	8,36 ^a ± 0,04	0,31	0,14
20 ppm'lik AES	7,66 ^b ± 0,04	7,21 ^b ± 0,01	1,24	1,29
30 ppm'lik AES	7,37 ^c ± 0,02	7,05 ^c ± 0,01	1,53	1,45
200 ppm'lik NaOCl	7,60 ^b ± 0,05	7,18 ^b ± 0,01	1,30	1,32

i: iki tekrarın ortalamasını ve ± standart sapmaları göstermektedir.

a-c: 0,05 önem düzeyinde aynı sütun boyunca aynı harfi taşıyan ortalamalar birbirinden istatistiksel olarak farklı değildir.

Şekil 3.4. AES ile yüzey dekontaminasyonu sonrası tavuk etindeki mezofilik aerobik bakteri ve koliform bakteri sayıları

I: kontrol (damıtık su), II: 20 ppm'lik AES, III: 30 ppm'lik AES, IV: 200 ppm'lik sodyum hipoklorit

AES'nin çiğ tavuk etine uygulanması ile ilgili çalışmalar da mevcuttur. Park ve diğ. (2002b) tarafından yapılan bir çalışmada *Campylobacter jejuni* inokule edilen tavuk etinin, 10 dakika boyunca 50 ppm serbest klor içeren AES ve klorlu su ile muamale edilmesinden sonra, AES ve klorlu suyun bakteri sayısında 3 log azalmaya neden olduğu; sonuçta AES'nin çiğ tavuk etinde *Campylobacter jejuni* sayısını önemli ölçüde azalttığı, tavuk etinin yıkanması için uygun bir çözelti olduğu ve proses sırasında çapraz kontaminasyonu önlediği belirtilmiştir (Park ve diğ., 2002b). Yaptığımız çalışmada da 20 ppm ve 30 ppm'lik AES'nin mezofilik aerobik bakteri sayısını sırasıyla 1,24 ve 1,53 log; koliform bakteri sayısını ise 1,29 ve 1,45 log azalttığı görülmüştür.

4. SONUÇ

Bu çalışmada marul ve tavuk etinde çeşitli kimyasal maddeler kullanılarak yüzey dekontaminasyonu gerçekleştirilmiştir.

Çalışma kapsamında marul örneği mezofilik aerobik bakteri analizi için 15 dakika boyunca dezenfektan çözeltilere daldırılmış, sonuçta en güçlü dezenfektan etkiyi %5'lik H₂O₂ çözeltisinin gösterdiği, bunu sırasıyla %1'lik asetik asit ve %12'lik TSP, %40'lık elma sirkesi

ve %40'lık üzüm sirkesi, 200 ppm'lik sodyum hipoklorit, %1'lik sodyum asetat çözeltisinin takip ettiği belirlenmiştir.

Çiğ tavuk etinin 15 dakika dezenfektan çözeltilere daldırılmasıyla gerçekleştirilen yüzey dekontaminasyonu sonucu MAB için en güçlü dezenfektan etkiyi %1 ve %2,5'lik H₂O₂ ile %2'lik laktik asit çözeltisinin gösterdiği, bunları da sırasıyla %2'lik asetik asit, %12'lik TSP ve dezenfeksiyon gücü açısından istatistiksel olarak farklı olmayan 200 ppm'lik sodyum hipoklorit, 20 mM EDTA, %3'lük sodyum asetat ve %3'lük sodyum laktat çözeltilerinin takip ettiği saptanmıştır. Koliform bakteri analizi sonucunda ise %2,5'lik H₂O₂ çözeltisinin en güçlü dezenfektan etkiye sahip olduğu bunu da sırasıyla %1'lik H₂O₂, %2'lik laktik asit, %12'lik TSP, %2'lik asetik asit, 200 ppm'lik sodyum hipoklorit, dezenfeksiyon gücü açısından istatistiksel olarak farklı olmayan %3'lük sodyum asetat ve %3'lük sodyum laktat ile 20 mM EDTA çözeltilerinin izlediği belirlenmiştir.

Buna ek olarak, marul ve tavuk eti, AES (20 ppm ve 30 ppm'lik) ve NaOCl (200ppm'lik) çözeltileri ile dekontamine edilmiştir. Marul örneklerinde MAB için bu çözeltilerin dezenfektan etkileri arasında istatistiksel açıdan bir fark olmadığı saptanmıştır. Koliform bakteri analizi sonucu ise en güçlü dezenfektan etkinin 30 ppm'lik AES ile sağlandığı, bunu sırasıyla NaOCl ve 20 ppm'lik AES çözeltilerini takip ettiği ortaya konmuştur. Çiğ tavuk eti ile 10 dakika süreyle gerçekleştirilen yüzey dekontaminasyonu sonrasında yapılan mezofilik aerobik bakteri ve koliform bakteri analizi sonucu, 30 ppm'lik AES'nin en güçlü dezenfeksiyonu sağladığı, bunu takip eden 200 ppm'lik sodyum hipoklorit ve 20 ppm'lik AES çözeltilerinin dezenfeksiyon gücü arasında ise istatistiksel açıdan bir fark olmadığı görülmüştür.

Gerek toplu tüketim yerlerinde, gerekse marul gibi taze olarak tüketilen sebzelerin tüketimi öncesinde ya da çiğ tavuk eti gibi riskli gıdaların üretimi sırasında ve satışı öncesinde, etkin bir yıkama işlemine tabi tutulması, ürün güvenliği açısından önemli bir basamaktır. Gerçekleştirdiğimiz çalışmada her iki ürün grubunda da çeşitli dezenfektan maddeler kullanılarak başlangıç mikroorganizma yükünün önemli ölçüde azaltılabildiği görülmektedir. Ancak mikroorganizma yükünün tehlike oluşturmayacak düzeye indirilmesi için yıkama işlemi tek başına yeterli olmayabilir. Ayrıca makro parazitler ve bakteri sporları üzerinde dezenfektan çözeltilerin kullanıldığı uygulamaların etkileri sınırlı düzeyde kalabilmektedir. Bu nedenle %100 güvenli gıda üretimini hedefleyen HACCP sisteminin gerektirdiği önlemler alınmalı, güvenli tedarikçilerle çalışılması gibi ön gereksinim programları da göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKÇA

- AKSOY, A. 2003, Bazı Taze Sebzeler ve Çiğ Tavuk Etinde Yüzey Dekontaminasyonu Uygulamalarının İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
- AKSOY, A. and ARAN, N., 2018, Bazı Taze Sebzeler ve Çiğ Tavuk Etinde Yüzey Dekontaminasyonu Uygulamalarının İncelenmesi, 2. Uluslararası Farkındalık Konferansı Bildiriler Kitabı, 13-15 Aralık 2018, Çanakkale, Rating Academy Yayınları, s. 395-410.
- AL-HAQ, M.I., SEO, Y., OSHITA, S. and KAWAGOE, Y., 2002, Disinfection Effects Of Electrolyzed Oxidizing Water On Suppressing Fruit Rot Of Pear Caused by *Botryosphaeria berengeriana*, Food Research International, 35, 657-664.
- ANONİM, 2000, Merck, Microbiology Manual.
- ANONİM, 2001, FDA, Bacterial Analytical Manual, AOAC International <http://vm.cfsan.fda.gov/~ebam/bam-toc.html>.
- ATHAYDE, D.R., FLORES, D.R.M., SILVA, J.S., SILVA, M.S., GENRO, A.L.G., WAGNER, R., CAMPAGNOL, P.C.B., MENEZES, C.R. and CICHOSKÍ, A.J., 2018, Characteristics And Use Of Electrolyzed Water In Food Industries, International Food Research Journal, 25(1): 11–16.
- BEUCHAT, L.R., 1995, Present and Emerging Control Measures For Fresh-Cut Packaged Vegetables, Journal of Food Protection, 58 (Suppl), 56.
- BLOCK, S.S. and FEBIGER, L., 1991, Disinfection, Sterilization and Preservation, Blackwell Science, London.
- BRACKETT, R.E., 1992, Shelf Stability and Safety of Fresh Produce as Influenced by Sanitation and Disinfection, Journal Of Food Protection, 55, 10, 808-814.
- BUCK, J.W., IERSEL, M.W., OETTING, R.D. AND HUNG, Y.C., 2003, Evaluation of Acidic Electrolyzed Water for Phytotoxic Symptoms on Foliage and Flowers of Bedding Plants, Crop Protection, 22, 73-77.
- CAPITA, R., ALONSO-CALLEJA, C., CAMÍNO GARCÍA-FERNANDEZ and MORENO, B., 2002. Activity of Trisodium Phosphate Compared with Sodium Hydroxide Wash Solutions Against *Listeria monocytogenes* Attached to Chicken Skin During Refrigerated Storage, Food Microbiology, 19, 57-63.
- CHERRY, J.P. 1999, Improving the Safety of Fresh Produce with Antimicrobials, Food Technology, 53,11.
- CUTTER, N.D. and SIRAGUSA, G.R., 1994, Decontamination of Beef Carcass Tissue with Nisin Using A Pilot Scale Model Carcass Washer, Food Microbiology, 11, 481-489.
- DELMORE, R.J., SOFOS, J.N., SCHMIDT, G.R., BELK, K.E., LLOYD, W.R. and SMITH, G.C., 2000, Interventions to Reduce Microbiological Contamination of Beef Variety Meats, , Journal of Food Protection, 63, 1, 44-50.
- ESCUDERO, M.E., VELAZQUEZ, L., DI GENARO, M.S. and GUZMAN, A.M., 1999, Effectiveness of Various Disinfectants in the Eliminaion of *Yersinia enterocolitica* on Fresh Lettuce. Journal of Food Protection, 62, 6, 665-669.
- HATHCOX, A.K., HWANG, C.A., RESURRECCION, A.V.A. and BEUCHAT, L.R., 1995, Consumer Evaluation of Raw and Fried Chicken After Washing in Trisodium Phosphate

- or Lactic Acid/Benzoate Solutions, IFT Annual Meeting, 236 (Alınmıştır: FSTA, Current 1969-12/95, Accession number 95-12-S0147).
- HUANG, C.C., CHENG, T.C., YANG, Y.R., CHUNG, Y.H. and CHI, J.R., 1998, Evaluation of the Washing and Sterilization of Vegetables Using Electrolyzed Strong Acid Aqueous Solution, Journal of the Chinese Agricultural Chemical Society, 36, 5, 473-482 (Alınmıştır: FSTA, Current 1990-2003/07, Accession number 1999-03-J0544).
- ICMSF, 1988, "HACCP in Microbiological Safety and Quality". pp. 357. Blackwell Scientific Publications, Oxford.
- ICMSF, 1998, Vegetable and Vegetable Products. "Microorganisms in Foods". pp. 215-252. Blackie Academic and Professional, London.
- IZUMI, H., 1999, Electrolyzed Water as A Disinfectant for Fresh-Cut Vegetables, Journal of Food Science, 64, 2, 536-539.
- JUNG, S.W., PARK, K.J., PARK, B.I. and KIM, Y.H., 1996, Surface Sterilization Effect of Electrolyzed Acid-Water on Vegetable, Korean Journal of Food Science and Technology, 28, 6, 1045-1051 (Alınmıştır: FSTA, Current 1990-2002/12, Accession number 1997-11-C0161).
- KENNEY, P.B., PRASAI, R.K., CAMPBELL, R.E, KASTNER, C.L. and FUNG, D.Y.C., 1995, Microbiological Quality of Beef Carcasses and Vacuum-Packaged Subprimals: Process Intervention During Slaughter and Fabrication, Journal of Food Protection, 58, 6, 633-638.
- KIM, C., HUNG, Y.C. and BRACKETT, R.E., 2000a, Efficiency of Electrolyzed Oxidizing (EO) and Chemically Modified Water on Different Types of Foodborne Pathogens, International Journal of Food Microbiology, 61, 199-207.
- KIM, C., HUNG, Y.C. and BRACKETT, R.E., 2000b, Roles of Oxidation-Reduction Potential in Electrolyzed Oxidizing and Chemically Modified Water for the Activation of Food-Related Pathogens, Journal of Food Protection, 63, 1, 19-24.
- KIM, C., HUNG, Y.C., BRACKETT, R.E. and FRANK, J.F., 2001, Inactivation of *Listeria monocytogenes* Biofilms by Electrolyzed Oxidizing Water, Journal of Food Processing Preservation, 25, 91-100.
- KIURA, H., SANO, K., MORIMATSU, S., NAKANO, T., MORITA, C., YAMAGUCHI, M., MAEDA, T. and KATSUOKA, Y., 2002, Bacteriocidal Activity of Electrolyzed Acid Water from Solution Containing Sodium Chloride at Low Concentration, in Comparison with that at High Concentration, Journal of Microbiological Methods, 49, 285-293.
- KOSEKI, S. and ITOH, K., 2001a, Prediction of Microbial Growth in Fresh-Cut Vegetables Treated with Acidic Electrolyzed Water During Storage Under Various Temperature Conditions, Journal of Food Protection, 64, 12, 1935-1942.
- KOSEKI, S. and ITOH, K., 2001b, The Effect of Acidic Electrolyzed Water on the Quality of Cut Vegetables, Journal of the Japanese Society for Food Science and Technology, 48, 5, 365-369 (Alınmıştır: FSTA, Current 1990-2002/12, Accession number 2001-08-J1978).
- KOSEKI, S., YOSHIDA, K., ISOBE, S. and ITOH, K., 2001, Decontamination of Lettuce Using Acidic Electrolyzed Water, Journal of Food Protection, 64, 5, 652-658.

- KOSEKI, S., FUJIWARA, K. and ITOH, K., 2002, Decontaminative Effect of Frozen Acidic Electrolyzed Water on Lettuce, *Journal of Food Protection*, 65, 2, 411-414.
- KÜLEKÇİ, G., 2005, Klor Verici Dezenfektanların Kullanım İlkeleri Hangi Şartlarda, Hangi Amaçlarla Kullanılır? Türevleri Nelerdir? 4. Ulusal Sterilizasyon Dezenfeksiyon Kongresi, sayfa 207-219.
- LEITO, M.F., MONTERIO, F.E., DELAZARI, I. and ANGELUCCI, E., 1981, Efficacy of Disinfectants for Reduction of Bacterial Contamination of Lettuce, *Boletim-do-Instituto-de-Tecnologia-de-Alimentos,-Brazil*, 18, 2, 201-226
- LEN, S.V., HUNG, Y.C., CHUNG, D., ANDERSON, J.L., ERICKSON, M.C. and MORITA, K., 2002, Effects of Storage Conditions and pH on Chlorine Loss in Electrolyzed Oxidizing Water, *Journal of Agricultural and Food Chemistry*, 50, 209-212.
- LI, Y., BRACKETT, R.E., SHEWFELT, R.L. and BEUCHAT, L.R., 2001, Changes in Appearance and Natural Microflora on Iceberg Lettuce Treated in Warm, Chlorinated Water and then Stored at Refrigeration Temperature, *Food Microbiology*, 18, 3, 299-308
- MAREL, G.M., VRIES, A.W., LOGTESTIJN, J.G. and MOSSEL, D.A.A., 1989, Effect of Lactic Acid Treatment During Processing on the Sensory Quality and Lactic Acid Content of Fresh Broiler Chickens, *International Journal of Food Science & Technology*, 24, 1, 11-16. (Alınmıştır: FSTA, Current 1969-12/95, Accession number 89-06-S0058).
- MCWATTERS, K.H., CHINNAN, M.S., WALKER, S.L., DOYLE, M.P. and LIN, C.M., 2002, Consumer Acceptance of Fresh-Cut Iceberg Lettuce Treated with %2 Hydrogen Peroxide and Mild Heat, *Journal of Food Protection*, 65, 8, 1221-1226.
- MILLIOĞLU, Ö., 2006, Elektrolize Suyun *Vicia faba L.* Üzerine Genotoksik Etkisinin Kontrolü. Yüksek Lisans Tezi. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Gebze, Türkiye.
- MORITA, C., SANO, K., MORIMATSU, S., KIURA, H., GOTO, T., KOHNO, T., HONG, W., MİYOSHİ, H., IWASAWA, A., NAKAMURA, Y., TAGAWA, M., YOKOSUHA, O., SAİSHO, H., MAEDA, T. and KATSUOKA, Y., 2000, Disinfection Potential of Electrolyzed Solutions Containing Sodium Chloride at Low Concentrations, *Journal of Virological Methods*, 85, 163-174.
- OOMORI, T., OKA, T., INUTA, T. and ARATA, Y., 2000, The Efficiency of Disinfection of Acidic Electrolyzed Water in the Presence of Organic Materials, *Analytical Science*, 16, 365-369.
- PARK, H., HUNG, Y. C. and KIM, C., 2002a, Effectiveness of Electrolyzed Water as a Sanitizer for Treating Different Surfaces, *Journal of Protection*, 65, 8, 1276-1280.
- PARK, H., HUNG, Y. C. and BRACKETT, R. E., 2002b, Antimicrobial Effect of Electrolyzed Water for Inactivating *Campylobacter jejuni* During Poultry Washing, *International Journal of Food Microbiology*, 72, 77-83.
- POÇAN, H.B., 2012, Elektrolize Suyun Sığır ve Tavuk Etlerinin Bazı Emülsiyon Karakteristikleri Üzerine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya, Türkiye.
- RAHMAN, S. M. E., DING, T. and OH, D.H., 2010, Effectiveness of Low Concentration Electrolyzed Water to Inactivate Foodborne Pathogens Under Different Environmental Conditions. *International Journal of Food Microbiology*, 139(3): 147-153.

- ROBINSON, R.K., BATT, C.A. A and PATEL, P.D., 2000, Encyclopedia of Food Microbiology. Vol.3. Academic Press, New York.
- SAPERS, M.G. and SIMMONS, G.F., 1998, Hydrogen Peroxide Disinfection of Minimally Processed Fruits and Vegetables, Food Technology, 52, 2, 48-52.
- SHARMA, R.R. A and DEMİRCİ, A., 2002, Treatment of *Escherichia coli* O157:H7 Inoculated Alfalfa Seeds and Sprouts with Electrolyzed Oxidizing Water, International Journal of Food Microbiology, 2676, 1-7.
- SORIANO, J.M., RICO, H., MOLTO, J.C. and MANES, J., 2000, Assesment of the Microbiological Quality and Wash Treatments of Lettuce Served in University Restaurants, Internaional Journal of Food Microbiology, 58, 123-128.
- TEMİZ, A., 2000, Genel Mikrobiyoloji Uygulama Teknikleri, Hatiboğlu Yayınevi, Ankara.
- TURANTAŞ, F., ERSUS-BİLEK, S., SÖMEK, Ö. and KUŞÇU, A., 2018, Decontamination Effect of Electrolyzed Water Washing on Fruits and Vegetables, Journal of Microbiology, Biotechnology and Food Sciences, 7(4), 337-342.
- WARREN, J.D., CATHERINE, N.C. and GREGORY, R.S., 1997, Effects of Acetic Acid, Lactic Acid and Trisodium Phosphate on the Microflora of refrigerated Beef Carcass Surface Tissue Inoculated with *Esherichia coli* O157:H7, *Listeria innocua*, and *Clostridium sporogenes*, Journal of Food Protection, 60, 6, 619-624.
- ZHANG, S. and J.M. FARBER., 1996, The effects of Various Disinfectants Against *Listeria monocytogenes* on Fresh Cut Vegetables, Food Microbiology, 13, 311-321.

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNİN GELECEĞİ: İK 4.0***THE FUTURE OF HUMAN RESOURCE MANAGEMENT: HR 4.0**

Ayşe ASİLTÜRK

Avrasya Üniversitesi

E-mail: ayse.asilturk@avrasya.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, İnsan Kaynakları 4.0, Yetenek Yönetimi, Proaktif Çalışanlar</p> <p>DOI: 10.26809/joa.2018548665</p>	<p>Endüstri 4.0, işletmelerin üretim yaklaşımında önemli bir dönüşüme neden olmuştur. Endüstri 4.0 her seviyede her sektörü etkilemektedir. Kurumsal ortamda, otomasyon ve diğer gelişen teknolojiler organizasyonların ihtiyaçlarını değiştirmektedir. Bu süreçte, işletme sahipleri ve yöneticileri, organizasyonlarının yapısını yeniden değerlendirmeli ve insan katılımını gerektiren görevleri yeniden tanımlamalıdır. Endüstri 4.0 devrimi, otomasyon yoluyla birçok işletmenin insan kaynakları gereksinimlerini zaten azaltmıştır. Bir taraftan bu yıkım İnsan Kaynakları (İK) nin her boyutunu etkilerken, diğer taraftan İK 4.0, şirketler için sürdürülebilir rekabet avantajları oluşturma fırsatı sunmaktadır. İnsan kaynakları (İK) profesyonellerinin bu dönemde başarılı olabilmeleri için dijital teknolojiler hakkında bilgi sahibi olmaları ve bunları daha verimli çalışmak için kullanmaları gerekecektir. Bu çalışma, Endüstri 4.0 devriminin insan kaynakları ve insan kaynakları yönetimi uygulamalarını nasıl etkilediğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.</p>

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Industry 4.0, HR 4.0, Talent Management, Smart Workers</p> <p>DOI: 10.26809/joa.2018548665</p>	<p>Industry 4.0 has led to a significant transformation in the way businesses' approach manufacturing. Industry 4.0 affects every industry at every level. In the corporate setting, automation and other evolving technologies are changing dramatically the needs of organizations. In this process, business owners and managers will need to reassess their organizations' structure and redefine tasks that require human involvement. Industry 4.0 revolution has already reduced the human resources requirements of many businesses through automation. On the one hand this disruption affects every aspect of HR, on the other hand HR 4.0 gives an opportunity to create sustainable competitive advantages for companies. HR professionals will need to learn about digital technologies and use them to work more efficiently in order to be successful in this period. This paper aims to demonstrate how the industry 4.0 revolution affects human resources and human resource management practices.</p>

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE’de gerçekleşen “2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık” temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Almanya Eğitim ve Araştırma Bakanlığı 2011 yılında “Gelecek Projesi” adı verilen 10 ana projeyi duyurmuştur. Karbon emisyonlarının azaltılması, çevre dostu ve akıllı şehirler kurulması, alternatif yakıtların kullanılması ve akıllı şebekelere geçilmesi gibi konuları içeren bu projeler, “Yüksek Teknoloji Stratejisi 2020’nin Gelecek Projeleri” şeklinde yayınlanmıştır. Bu projelerden bir tanesi de “Industrie 4.0” adını verdikleri “nesnelerin interneti, simülasyon, otonom robotlar, katmanlı üretim, arttırılmış gerçeklik, bulut bilişim, siber güvenlik, büyük veri ve analizi, yatay ve dikey sistem entegrasyonu” gibi teknolojilerin üretimde kullanılmasını esas alan bir projedir. Endüstri 4.0 kavramı ve içeriği, 2011 Hannover Fuarı’nda uzmanlar tarafından katılımcılara tanıtılmış; zaman içinde iş dünyasının ilgisi ve akademik çalışmalarla birlikte sadece Almanya değil, yeni bir endüstriyel sistem kurmayı tasarlayan tüm ülkelerin ilgilendiği bir konu haline gelmiştir (Eldem, 2017).

Kavramın açıklanmasının üzerinden yaklaşık 8 sene geçmekle birlikte, dünyadaki pek çok ülkenin henüz bu kavramın gerektirdiği alt yapı ve çalışmalara hazır olduklarını söyleyemeyiz. Ancak dünya imalat sanayinde otomasyon düzeyi en yüksek olan “Kore, Singapur, Almanya, Japonya, İsveç, Danimarka, ABD, İtalya, Belçika ve Tayvan” gibi ülkelerin öncü konumda olduğunu; Çin Hükümetinin endüstriyel robot teknolojisine yatırımlar yaparak 2020 yılına kadar dünyanın otomasyonu yüksek ilk 10 ülkesi arasına girmeyi planladığı görülmektedir. Türkiye, endüstriyel robot üretimi ve kullanımı konusunda dünya ortalamasının altındadır. Geleceğin ülkeleri, endüstri 4.0 teknolojisi üreticisi ve tüketicisi olarak gruplanacak olursa, teknoloji üreten ve dağıtan bir ülke konumunda olmanın daha avantajlı olacağı aşikardır. Bu bağlamda Türkiye’nin, birinci kategoride, geleceğe yönelik katma değeri yüksek teknoloji ve ürünlere odaklı alt yapı ve insan kaynakları planlaması yapmaya devam ederek, gelişmişlik farkını olabildiğince kapatmaya yönelik ivedilikle harekete geçilmelidir. Bunu yaparken Endüstri 4.0 döneminin koşullarına uyum sağlayacak bilgi, beceri ve yetkinliğe sahip insan kaynaklarının oluşturulması ihtiyacı vardır. Bu teknolojilerle çalışmayı hedefleyen işletmelerin insan kaynakları yönetimi uygulamalarını İK 4.0 anlamında yeniden ele alması gerekmektedir.

Bu çalışmada, öncelikli olarak birinci endüstri devriminden başlayarak tüm endüstri devrimi dönemlerinin karakteristik özellikleri incelenmiş; özellikle Endüstri 4.0 döneminin işletmelerin organizasyon yapısı ve insan kaynakları yönetimi uygulamalarına olan olası etkileri değerlendirilmiştir.

2. ENDÜSTRİ 1.0’DAN ENDÜSTRİ 4.0’A ENDÜSTRİ DEVRİMLERİ

Endüstri Devrimi denildiğinde, genellikle ilk akla gelen buhar gücüyle çalışan makinelerin icat edildiği dönem ve İngiltere’dir. Bununla birlikte endüstri devrimi denilen olgu, hala devam eden ve birbirinden ayrı düşünülemeyecek gelişmeleri içinde barındıran bir kavramdır. Bu anlamda geçmişten günümüze Endüstri 1.0’dan Endüstri 4.0’a uzanan, temelde üretim alanını ve bu yolla diğer alanları etkileyen dört aşamalı bir süreçten söz edilebilir. Birinci endüstri devrimi (Endüstri 1.0) döneminde, üretimde su ve buhar gücüyle çalışan makinelerin kullanıldığı; ikinci endüstri devrimi (Endüstri 2.0) döneminde elektrik enerjisinin yardımıyla seri üretim, işbölümü ve uzmanlaşmanın ortaya çıktığı; üçüncü endüstri devrimi (Endüstri 3.0) döneminde üretimde otomatikleşmeyi sağlayan elektronik ve bilgi teknolojileri (BT) sistemlerinin kullanılmaya başlandığı ve günümüze gelindiğinde ise dördüncü endüstri devrimi (Endüstri 4.0) ile birlikte üretimde siber-fiziksel sistemlere yer verildiği görülmektedir. Aşağıda bu dönemlere özgü karakteristik özelliklerden bahsedilecektir.

2.1. Endüstri 1.0 Döneminin Karakteristik Özellikleri

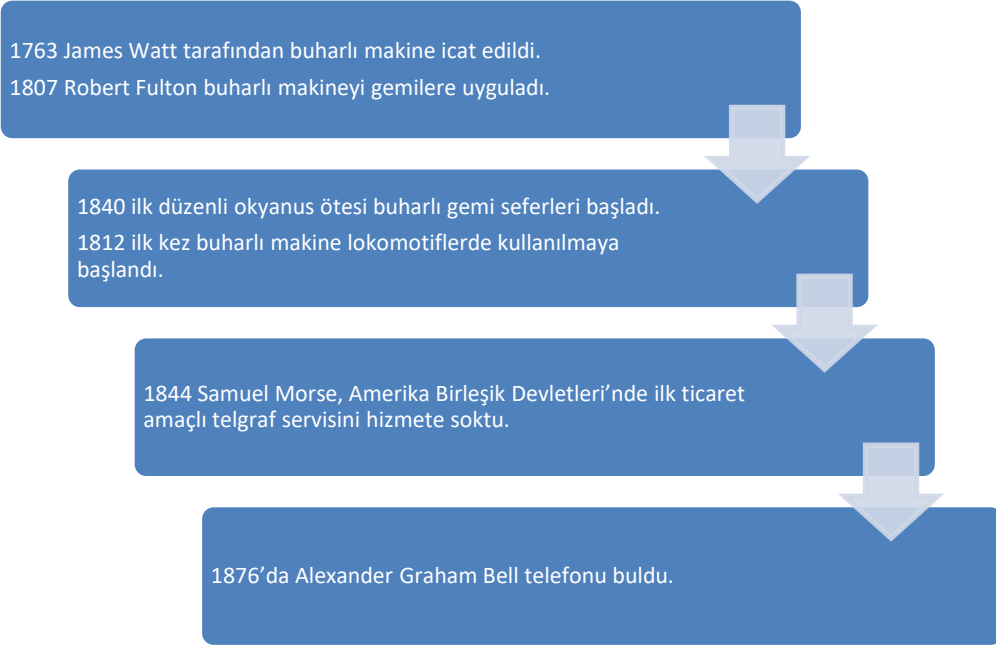
Tarihte ilk endüstri devrimi, 18.ci ve 19.yüzyıllarda Avrupa’da ortaya çıkan yeni teknolojik buluşların en önemlilerinden biri denilebilecek “buhar gücüyle çalışan makinaların”

üretimde kullanılmasıyla endüstrinin emek gücünden makine gücüne doğru geçişine sebep olan ve bu şekilde sermaye birikimini artıran “birinci endüstri devrimi”dir. Endüstri 1.0 bir taraftan üretim ve refah artışına yol açarken diğer taraftan o döneme kadar hâkim olan geleneksel üretim tarzını değiştirerek makineleşme ile birlikte yeni bir sınıfın (işçi) doğmasına neden olmuştur (Küçükkalay, 1997:51).

İlk endüstri devrimi, sonrasında gerçekleşecek diğer endüstri devrimlerinde olduğu gibi kendi paradokslarıyla dünya sahnesine çıkmıştır. Bu dönemin kendine has özellikleri aşağıdaki gibi sıralabilir (Bulut ve Akçacı, 2017:52; Alçın, 2018; Özülke 2016; Bayram, 2018; Özdoğan, 2017, Eldem, 2017):

- İngiltere’ de ortaya çıkıp önce kıta Avrupa’sına, sonra da tüm dünyaya yayılmıştır.
- Buhar çağı olarak anılmasının sebebi, James Watt’ın buluşu olan buhar makinesinin dönemin başlangıcı olarak kabul edilmesidir.
- Aletli üretimden makinalı üretime; atölye tarzı üretimden (manufacture) fabrika üretimine geçilmiştir.
- Özellikle tekstil alanında kullanılan yeni makinelerle bir işçinin üretim kapasitesi yaklaşık 40 kat oranında artmıştır.
- Dokuma, gemicilik, demiryolları ve çelik sanayilerinin gelişmesi ve metalürjideki değişimlere sahne olmuştur.
- Aile şirketleri ve küçük imalathaneler, yerini büyük fabrikalara bırakmıştır.
- Üretimin muazzam düzeylere ulaşmasını desteklemiş, ekonomiler için büyümeyi olanaklı hale getirmiştir.
- Bayram (2018) e göre, bu dönem “insanlık tarihinin altın çağı”dır. Çünkü günümüzde kullandığımız “bütün hipotezler, bilgiler ve formüller” bu dönemde icat edilmiştir. Diğer taraftan Avrupa ve Amerikalılar o dönemde her araştırma sonucunu patent olarak tescilleme yoluna gitmiştir. Bu sebeple bu dönem “Patenler Dönemi” olarak da bilinir.
- Bayram (2018), bu dönemde üretimin artmasıyla birlikte evlerinde oturan kadınların sanayide çalışmaları için iş hayatına katıldıklarına işaret etmektedir. Kadınlar böylece Endüstri 1.0, Endüstri 2.0 ve Endüstri 3.0 dönemlerinde günlük hayata geri dönmüşlerdir.

Şekil 1. Endüstri 1.0 Döneminin Bazı Önemli İcat ve Uygulamaları

Kaynak: MÜSİAD, 2017, Endüstri 4.0 ve Geleceğin Lojistiği, Sektör Raporu, İstanbul, ss.30-31.

2.2. Endüstri 2.0 Döneminin Karakteristik Özellikleri

İkinci Endüstri Devrimi (Endüstri 2.0) nin ortaya çıkışı makineler için farklı bir enerji türüne ihtiyaç duyulmasıyla ilişkilidir. Buhar gücüyle çalışan makineler kömür ile çalıştırılmaktaydılar. Ancak kömürün yanmasıyla ortaya çıkan zehirli gazlar bu makinelerin her ortamda kullanılmasını engelliyordu. Mühendisler kömür probleminde çözüm önerisi olarak, elektrik enerjisini sundular. Böylece üretim bandı gibi elektrik enerjisiyle çalışan makineler üretimde yer vermeye başlandı. I ve II. Dünya Savaşlarında ülkeler ulusal çıkarları ve enerji kaynakları için savaşırken kullandıkları silah, teçhizat ve mühimmatları Endüstri 2.0 döneminde açılan fabrikalarda ürettiler. Birinci ve İkinci Endüstri Devrimleri “üretim teknikleri ve materyallerini” değiştirip geliştirirken, aynı zamanda “enerji ve insan” unsurlarına olan ihtiyacı artırmıştır. Savaşlarda erkek nüfusunu cepheye gönderen devletler kadınları da istihdam etmeye başlamışlardır (Karakaş, 2016).

Bu dönemin kendine has özellikleri aşağıdaki gibi açıklanabilir (Bulut ve Akçacı, 2017:52; Alçın, 2018; Özülke, 2016; MÜSİAD, 2017):

- 1870-1989 yıllarını kapsamaktadır.
- Kömürün ekolojik çevreye ve insan sağlığına verdiği zarar sebebiyle endüstri kömür yerine elektrik ve petrokimyasal maddelere, demir yerine çeliğe yönelmiştir.
- Başlangıcı “Fordizm” olarak bilinen akıma dayanmaktadır.
 - Fordizm, Amerikalı mühendis Frederick Taylor’un ayrıntılı “işbölümü ve uzmanlaşma” esasına dayalı ve parça başına üretim sistemi üzerine kurulmuş bir montaj hattı sistemiydi. Montaj hattının kullanımından önce “montajın tümünden sorumlu olan bir işçi bir arabanın montajını yaklaşık 9 saatte tamamlarken”, montaj hattının kullanılmasıyla her bir işçi montajın sadece bir bölümünden, örneğin, belirli bir vidayı sıkma gibi, sorumlu olduğu için montajlar daha kısa sürelerde tamamlanabilir hale gelmiştir.
 - Fordizm, ilk olarak Henry Ford’un otomobil fabrikasında uygulanmıştır. Bu anlamda Fordist üretim sisteminin temeli olan “bant sistemini” ilk uygulayan ve

üretim sürecine de ismini veren, otomotiv endüstri şirketi Ford (1912-1913) olmuştur.

- Fordizmle zaman kayıplarını minimize etmek için işgücünün makineler karşısındaki konumu ve dizilişinin sabit olduğu yeni bir üretim sistemi -yarı otomatik bant tipi üretim süreci-geliştirilmiştir. Makinelerin bu sisteme göre ayarlanması ve üretim esnasındaki sıraya göre sıralanması ihtiyaç duyulan işgücünü önemli oranda azaltmıştır.
 - Bu sistemde her bir makine tek bir işi ve her bir işçi de bir makineyi kullanmak üzere görevlendirildiği için uzmanlaşma meydana gelmiştir. Böylece yukarıda örnekte belirtilen vida sıkın işçide olduğu gibi sürekli aynı işleri yapan işçilerin çalıştıkları konularda uzmanlaştıkları görülmüştür.
 - Diğer taraftan bu üretim sisteminin insan üzerindeki olumsuz etkileri filmlere konu olmuştur. Charlie Chaplin'in Modern Zamanlar (1936) isimli sessiz filmi, Fordizm'in bir eleştirisi niteliğindedir. Film, Büyük Ekonomik Buhan döneminde makineleşmenin de etkisi ile bozulan ekonomik ve toplumsal koşulları, artan işsizlik sorununu ele alırken; bir fabrikada montaj hattında monoton ve yoğun bir tempoda çalıştırılan bir işçinin nasıl psikolojisinin bozularak zamanla ruhsal çöküntü yaşadığı ve akıl hastanesine kadar uzanan trajikomik sahnelerden oluşmaktadır. Chaplin, monoton bir biçimde vida sıkın, patronu tarafından sıkı bir biçimde denetlenen ve hatta işyerinde yemek yerken oluşan zaman kaybını minimuma indirmek amacıyla deneysel bir 'otomatik yemek yedirme makinası'nda kobay olarak kullanılan bir işçi rolüyle karşımıza çıkmaktadır.
 - 1913'te Ford tarafından başlatılan bu üretim bandı teknolojisi, diğer sektörleri de etkileyerek üretimde verimlilik artışına neden olmuştur.
 - 1960'lı yılların sonlarına kadar Ford'un kitlesel üretimi, ülkelerin üretime ilişkin temel stratejisini oluşturmuştur. Ancak tüketici tercihlerindeki çeşitlenme ve artış, rekabetteki artış ile birlikte bu sistemin 1973 petrol krizi sonrasında çökmesine neden olmuştur.
- Petrolün endüstri ve ulaşımda önemli rol oynadığı bir dönemdir.
 - Boing 747, 3D tasarımlar, cep telefonları, uzay mekiği, masaüstü bilgisayarlar, GPS gibi teknolojilerin üretilmesi bu dönemde gerçekleşmiştir.

2.3. Endüstri 3.0 Döneminin Karakteristik Özellikleri

II. Dünya savaşımdan sonra Batı ve Doğu ülkeleri arasındaki soğuk savaş dönemi, ülkeleri daha fazla yenilik yapmaya yönlendirerek, örneğin, robotlar, mikro işlemciler ve ilkel bilgisayarlar gibi üretim alanındaki yenilikleri de tetiklemiştir. 3. Endüstri Devriminin etkilerini 1980'li yıllarda üretimde ve tüketimde görmek mümkündür. Bu dönemde hem üretim hem de tüketimde büyük bir artış yaşanırken, döneme göre lüks tüketim ürünlerine herkes ulaşabilir hale gelmiştir (Karakaş, 2016).

1980'li yıllar "insan kaynakları" kavramının doğuşunu ve işgücü yapısındaki bazı değişiklikleri de kapsayan bir dönemdir. 1980'li yıllardan itibaren iş sonuçlarını etkileyen işgücünün mavi yakalı çalışanlardan beyaz yakalılara doğru dönüştüğü gözlenmektedir. Entelektüel veya zihinsel emeği ile çalışma hayatında yerini alan beyaz yakalılar, emek yoğun olarak çalışan mavi yakalılardan gerek iş sonuçlarının değerlendirilmesi gerekse motivasyonlarının sağlanması ve yönetilmeleri açısından farklılaşmışlardır (URL-1, 2017).

Bu dönemin kendine has özellikleri aşağıdaki gibi açıklanabilir (Bulut ve Akçacı, 2017:52; Alçın, 2018):

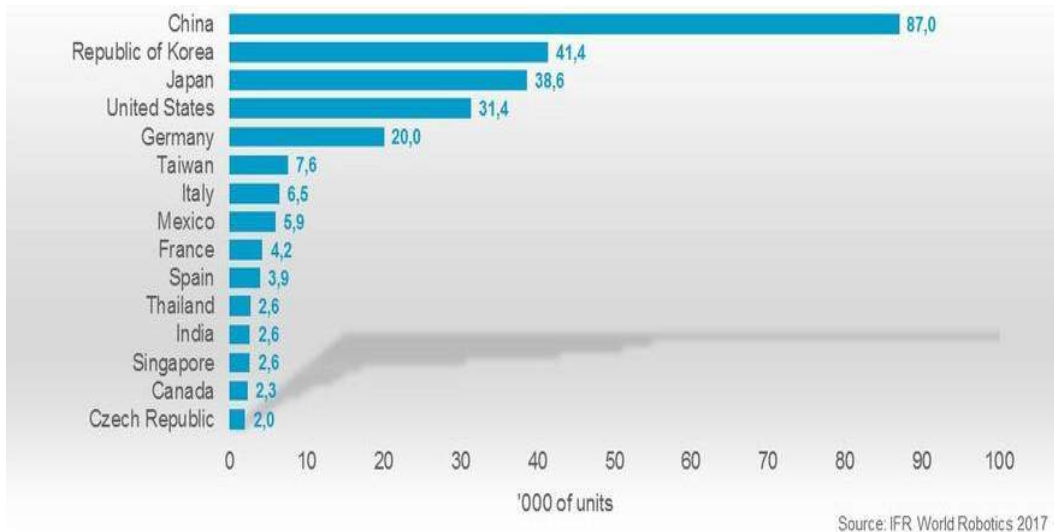
- Başlangıcı, üretimde elektriğin kullanımına dayanmaktadır.
- Seri üretimin elektrik ile yapıldığı bu dönemde hem mekanik hem de elektronik alanlar gelişmiştir, dijital teknoloji ile birlikte programlanabilen makineler ve bilişim teknolojileri ortaya çıkmıştır.
- Dönemin hazırlayıcısı, 1968 yılında ilk kez geliştirilen programlanabilir makinelerdir. Daha sonra bu makineler geliştirilerek endüstriyel robotlara dönüştürülmüştür. Programlanabilir makineler üzerinde çalışan işletme ve ülkelerin daha sonraki dönemde tüketicilere cevap verebilme esnekliği ve rekabet kabiliyeti yüksek aktörler haline geldikleri de gözlenmiştir.
- Nükleer, bilgisayar, mikroelektronik, lazer, genetik, biyogenetik, biyotarım, sentetik ürünlerin üretilmesi gibi alanlarda gelişmeler yaşanmıştır.
- Bu dönem ile birlikte üretimde Fordizm akımı yerini Post-Fordizme bırakmıştır.
- Bilginin üretim faktörleri içerisinde yerini alması, “bilgi toplumu, bilgi ekonomisi, bilgi organizasyonu ve bilgi çalışanı” gibi kavramların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

2.4. Endüstri 4.0 Döneminin Karakteristik Özellikleri

1990’lı yıllarda Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya arasındaki rekabet; 2000’li yıllarda yerini Avrupa Birliği ve Çin’in varlık gösterdiği bir dünya ekonomisine bırakmıştır. 2000’li yılların başında piyasaya çıkan Euro sayesinde Avrupa Birliği, tek bir ekonomik sistem gibi hareket etme becerisini kazanmıştır. Diğer taraftan Çin’in ucuz iş gücü ile üretim için bir cazibe alanı haline gelmesi Batılı birçok markanın üretimlerini Çin’e kaydırmasına sebep olmuştur. Ancak ucuz işgücü her iki taraf açısından da farklı sonuçlara yol açmıştır. Çin’li çalışanlar bu durumdan olumsuz etkilenirken, Çin’li şirketler ters mühendislik gibi yollarla ürünleri nasıl yapacaklarının bilgisine (know-how) ulaşmışlar ve böylece Batılı şirketlere ait ürünlerin ucuz taklitlerini yapmaya başlamışlardır. Diğer taraftan ucuz işgücü kullanarak toplam maliyetlerini azaltmayı planlayan Batılı şirketler, uzun vadede potansiyel rakip Çin’li şirketlerin doğmasına vesile olmuşlardır (Karakas, 2016).

Özellikle son 30 yıla damgasını vuran bilişim teknolojileri alanındaki gelişmeler ile elektronik ve dijital yenilikler; “dünyada ekonomik işleyişin ve iş yapış şekillerinin farklılaşmasına; ucuz iş gücü nedeniyle üretimin Çin’e kaymasına; küresel anlamda ise toplumların üretimden tüketime doğru yönelmesine” neden olmuştur (Özülke, 2016).

Şekil 2. 2016 Yılı Endüstriyel Robot Üretiminde Yıllık En Yüksek Paya Sahip 15 Ülke

Kaynak: 2017 World Robotics Report, International Federation of Robotics (IFR)

2016 yılında dünya genelinde endüstriyel robot satışlarının %74'nün “Çin (%30 ile lider), Güney Kore, Japonya, ABD ve Almanya” pazarında gerçekleştiği görülmektedir. Çin'in 2020 yılı itibariyle global robot pazarında %40 oranında paya sahip olacağı öngörülmektedir. 2016 yılında Çin tek başına 87.000 adet endüstriyel robot üreterek, Avrupa ve ABD'nin toplam 97.000 adet olan endüstriyel robot üretim hacmine yaklaşmıştır. Bununla birlikte, Endüstri 4.0 kavramını ileri süren Almanya'nın dünya robot pazarında beşinci sırada olduğu görülmektedir (Kılıç ve Alkan, 2018:35). Şu haliyle Çin, Endüstri 4.0 devrimi ile kendisini hedef alan Avrupa ve Almanya'nın atağının farkında gibi görünmektedir.

Dünya imalat sanayinde otomasyon düzeyi en yüksek 10 ülke “Kore, Singapur, Almanya, Japonya, İsveç, Danimarka, ABD, İtalya, Belçika ve Tayvan”dır. Kore'nin robot yoğunluğu 10.000 çalışan başına 631 iken; Almanya 10.000 çalışan başına 309 robot çalıştırmaktadır. Ne yazık ki Türkiye 10.000 çalışan başına 23 robot ile dünya ortalaması olan 74 robotun altında kalmıştır. İngiltere (71) ve Çin (68) robot yoğunluğunu artıran ülkeler arasında iken; Çin Hükümeti, 2020 yılına kadar dünyanın otomasyonu yüksek ilk 10 ülkesi arasına girmeyi planlamaktadır. Robot yoğunluğu en düşük ülkeler arasında Hindistan (3) ve Rusya (3) da vardır (Kılıç ve Alkan, 2018: 37-39).

Dördüncü Endüstri (Endüstri 4.0) dönemi, “bilgisayar teknolojisi ile mekaniği bir araya getiren”, Almanya'nın üretim endüstrisinin yakın gelecekteki konumunu güvence altına alabilmek için ortaya koyduğu bir proje ile gündeme gelmiştir. Endüstri devrimlerinin bilinen son aşaması olarak nitelendirilebileceğimiz Endüstri 4.0 kavramı, ilk olarak 2011 Hannover Fuarında uzman kişiler tarafından dillendirilmiştir. Çin'in üretim endüstrisi ve dünya ekonomisindeki yükselişine karşı bir önlem almak isteyen Alman Hükümeti, Hannover Fuarı'ndaki yeni fikirleri sanayi alanında stratejik yatırımlara dönüştürmek amacıyla çalışma programına dâhil etmiştir. Hemen sonrasında Ekim 2012'de Robert Bosch GmbH ve Henning Kagermann Endüstri 4.0 odaklı bir çalışma grubu kurarken; 2013 Hannover Fuarı'nda Endüstri 4.0'ın stratejik boyutu ve olası uygulamalarının sanayi dünyasına katkılarına ilişkin bir sunum yapmışlardır (Özülke, 2016; Karakaş, 2016).

Bu dönemin kendine has özellikleri aşağıdaki gibi açıklanabilir (Bulut ve Akçacı, 2017:52; Alçın, 2018; Özhan, 2016; Kurtulmuş, 2017):

- İlk olarak ABD'de 2006 yılında, daha sonra 2011 yılında Almanya'da Hannover Fuarında dillendirilmiştir.
- Kuramsal başlangıcı için Henning Kagermann'ın (2011) tarihli makalesi esas alınmaktadır.
- 2013 yılında Alman Ulusal Bilim ve Mühendislik Akademisi'nin (acatech) konuyu “manifesto” olarak yayımlamasıyla Endüstri 4.0 kuramsal bir çerçeveye kavuşturulmuştur.
- Alman Hükümetinin üretim süreçlerini bilgisayarlaşma yönünde teşvik ederek yüksek teknolojiyle donatması projesidir.
- Üretimde yeni bir paradigmayı temsil etmektedir.
- Bu dönemi diğer endüstri “devrimlerinden” ayıran temel özellik Siber-Fiziksel Sistemlerin (Cyber-Physical Systems-CPS) kullanılmaya başlanmasıdır.
 - CPS, internet aracılığıyla makinaların diğer makinalarla iletişim kurup anlaştığı ve üretim gerçekleştirebildiği kompleks yapıları temsil etmektedir.
 - Nesnelerin interneti denilen kavram (Internet of Things – IoT) birbiriyle konuşan araçlara, internet aracılığıyla birbiriyle iletişim kurup üretimi planlayan ve gerçekleştiren “akıllı fabrika” lara (smart factory) atıfta bulunmaktadır.

- Endüstri 4.0 devriminin geri planında teknolojiden ziyade demografik ve ekonomik nedenler yer almaktadır. Avrupa ve Almanya, giderek büyüyen Çin ekonomisine üstünlük sağlamak için kendi nüfusunu arttırmak yerine Çin'in en güçlü olduğu alan olan mavi yaka iş gücünü hedef almıştır. Endüstri 4.0 ile mavi yakada istihdam oranı azalacak fakat beyaz yakada artacaktır.
- Endüstri 4.0 ile yönetim biçimleri ve işgücü profilinin değişmesi beklenmektedir. Yeni nesil akıllı robotlar akıllı sensörleri sayesinde insana benzer bir kaçınma davranışına sahip olacaklarından insanlarla beraber rahatlıkla çalışabileceklerdir.
- Gelecekte mekatronik, robotik, bilgi teknolojileri ve oto-biyonik gibi meslekler ön plana çıkacaktır.
- Siemens, Bosch gibi tecrübeli büyük Alman işletmeleri Endüstri 4.0'ın öncüleri (pioneer) konumunda ve bu döneme en hızlı ayak uyduran işletmelerden olacaklardır. Tam aksine Endüstri 3.0 döneminin koşullarına uyum sağlamış bazı işletmelerde Endüstri 4.0 için genel bir isteksizlik havası gözlenmektedir.

Şekil 3. Endüstri 1.0'dan Endüstri 4.0'a Endüstri Devrimleri

Kaynak: Aydın Kulaksızoğlu, 2017, Endüstri 4.0, <http://aydnkulakszolu.blogspot.com/2017/03/endustri-40.html>

Bilgisayarların küçülmesi ve işlem güçlerinin artmasıyla birlikte ev, araba, uzay mekiği, cep telefonu, saat, mp3 çalar, buzdolabı, çamaşır makinesi, kombi vb. araç gereçler internete bağlanabilir hale gelmiştir. İnternete bağlanabilen bir cihaz diğer cihazlarla veri alışverişi yapabilir ve internet üzerinden çalıştırılabilir. Bu durum “nesnelerin interneti” olarak isimlendirilmiştir. Diğer taraftan kendi kendine öğrenebilen yazılımlar olan yapay zekâlar makinelerin kendi kendine karar verebilmesini sağlayacaklardır. Örneğin, otobanda yol alan bir aracın diğer araçlarla iletişime geçip, sollama yaptığında diğer araçların bunu bilmesi, böylece genel olarak kazaların neredeyse hiç yaşanmadığı güvenliğin en üst düzeyde olduğu bir trafiğin sağlanması anlamına gelecektir (Karakas, 2016).

Bulut ve Akçacı (2017:51), yapay zekanın insan hayatında gelebileceği noktayı, fabrikadan tüketiciye “insansız” üretim ve dağıtım şeklinde örneklendirmektedir: “geliştirilen yapay zekâ, nesnelerin interneti ile makinelerin etkileşiminin sağlanması gibi teknolojiler sonucu, akıllı fabrikalardaki akıllı robotların ürettiği ürünler yine nesnelerin iletişimi ile hiçbir emek gücü harcanmadan adresimize gelebilecek ve akıllı evlerimiz sayesinde siparişlerimiz belki de biz yokken bile teslim alınabilecektir”.

3. ENDÜSTRİ 4.0 ORGANİZASYONLARI VE İŞ MODELLERİNİ NASIL ETKİLEYECEK?

Özdoğan (2017:15) endüstri devrimlerini bir şirketin organizasyon yapısına benzetmekte; hayatta kalabilmek için kendilerini geliştirmek, öğrenmek ve değişmek zorunda olduklarına işaret etmektedir. Özellikle Endüstri 2.0 ile birlikte organizasyonların rotasını

belirleyen ana unsur teknoloji olmuştur. Dolayısıyla makro anlamda ülkeler, mikro anlamda işletmeler bu teknolojik gelişmeleri takip edebildikleri müddetçe endüstri devriminin içinde kalıp kendilerini geliştireceklerdir. Diğer taraftan, teknolojik gelişmeleri ve etkilerini takip etmekte zorlanan ülkeler ve işletmelerin olumsuz olarak etkilenecekleri ileri sürülebilir.

Şekil 4. Endüstri 4.0 ın Organizasyon Yapısına Etkileri

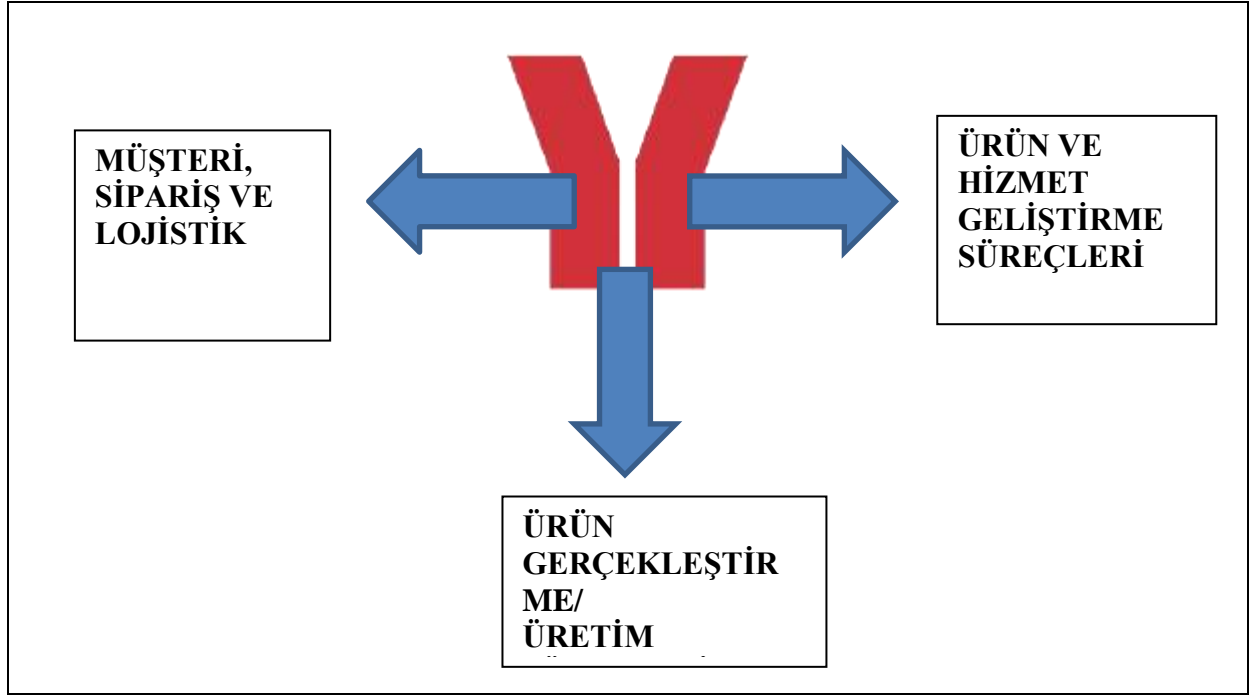

Kaynak: Mustafa Bayram, 2018, “Türkiye Bu Treni Kaçırılmamalı. Endüstri 4.0 ya da X.X”, Research Gate.

Çok yakın bir döneme kadar işletme sahipleri, işletmelerinin iş hacmini “ya cirosu ile ya da çalıştırdığı işçi sayısı” ile izah etmekteydi. Cironun ya da çalışan sayısının büyüklüğü, her ne kadar kâr oranları düşük olsa bile, bir övgü kaynağıydı. Bununla birlikte fabrika sayısı, üretim miktarı, makine sayısı gibi kriterler işletme büyüklüğü ile ilgili fikir verebiliyordu ve önemli unsurlar olarak kabul ediliyorlardı. Ancak “yönetim becerileri, Ar-Ge faaliyetleri, inovasyonlar, finansal yönetim” ile ilgili konulara ilgi daha az düzeydeydi. Endüstri 4.0 yukarıda şekilde görüldüğü gibi yönetim piramidini tersine çevirerek “Ar-Ge, finansman yönetimi, pazar yönetimi ve inovasyon” konularını odak noktası haline getirmiştir. Fabrika sayısı, makine sayısı, üretim hattı sayısı ve çalışan sayısı gibi kriterlerin geri plana düşmesine neden olmuştur. Artık gelişmiş ülkeler büyük fabrikalar yerine “bir ofiste çalışan ve milyar dolarlar kazandıran 3 beyin”i istihdam etmeyi daha mantıklı bulmaktadır (Bayram, 2018).

Fiziksel ve sanal dünyayı bir araya getiren Endüstri 4.0 ürün yaşam döngüsü içerisinde değer zincirinde yeni bir organizasyon düzeyine işaret etmektedir (Alçın, 2016:22). Endüstri 4.0 vizyonu bir file benzetilebilir. Bu büyük file istenilen noktaya götürebilmek için ekonomik değerini ve işlevselliğini koruyarak doğru parçalara bölmeliyiz. Bu anlamda Endüstri 4.0’ı anlamamanın ve yararlanmanın yolu Endüstri 4.0 bileşenlerini iyi anlamaktan geçmektedir. Endüstri 4.0 bileşenlerini anlamak için bir örnekten hareket edebiliriz: Scheer Grup logosu da olan “Y” sembolü üzerinden anlatırsak; “Y” harfinin sol dalı “Müşteri, Sipariş ve Lojistik” süreçlerini; sağ dalı Ürün ve Hizmet Geliştirme Süreçlerini temsil etmekte ve bu süreçler gövdede yani Ürün Gerçekleştirme/Üretim süreçlerinde birleşmektedir. Bütün olarak bu süreçler bir şirketin değer zincirini temsil etmektedir. Endüstri 4.0 ile müşteriler çoklu kanallardan ürün/hizmete ulaşıp, anlık olarak görebilir, ürünü kendilerine özel bir şekilde sipariş edebilirler. Diğer taraftan üretim süreçleri ise kendi başına anlık karar alabilir ama diğer üretim alanlarıyla entegre çalışarak modüler ve esnek üretim alanlarını mümkün kılarlar (Acaralp, 2017:5).

Şekil 5. Endüstri 4.0 Bileşenleri

4. ENDÜSTRİ 4.0 İNSAN KAYNAKLARINI VE İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNİ NASIL ETKİLEYECEK?

Endüstri 4.0 insan kaynaklarının korkulu bir rüyası mı olacak? Yoksa önceki endüstri devrimlerinin sonucunda yaşananlara benzer olarak insan kaynaklarını yeni bir seviyeye mi taşıyacak? Endüstri 4.0 devriminin işgücü piyasasını nasıl etkileyeceği konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bir kesim Endüstri 4.0 ile birlikte istihdamın farklılaşarak büyüyeceğini iddia ederken; diğer bir kesim Endüstri 4.0'ın üretim ve diğer alanlardaki potansiyel etkilerinden yola çıkarak işsizliğin giderek artacağını ve sonuç olarak dramatik bir tablo ile karşılaşılacağını iddia etmektedir (Özülke, 2016).

Tüm endüstri devrimleri incelendiğinde ise kendi içinde bazı paradoksları taşıdığı söylenebilir. Özdoğan (2017: 13,15) belirttiği gibi birinci endüstri devrimiyle daha fazla ürün üretilip, insanların hayat standartları artarken diğer taraftan fakir ve zor şartlar altında çalışan bir işçi sınıfının oluştuğu görülmektedir. Bahsi geçen dört endüstri devriminin sonucunda görmekteyiz ki insan gücüne olan ihtiyaç azalmakta, buna karşın nitelikli insan ihtiyacı artmakta; insan sayısı değil yetenekler önem kazanmaktadır. Bu durumu açıklamak üzere Alçın (2018), Andre Gorz'un Elveda Proletarya kitabına atıfta bulunarak, 3. Endüstri Devriminin gelişim döneminde de insanların "işin sonu mu geldi?" kaygısına kapıldıklarını; Gorz'un 1980 yılında işin ve dolayısıyla çalışmanın biteceğini iddia ettiğini; bununla birlikte Post-Fordist olarak nitelendirilen o dönemde dünya genelinde hem işçilerin hem de hizmet çalışanlarının sayısını katlanarak arttığını belirtmektedir.

Endüstri 4.0 döneminde de üretim süreçlerini takip ve kontrol eden insan kaynakları üretimin ana unsurlarından biri olacaktır. Çok sayıda üretim sistemi olacağından bu üretim sistemlerini kontrol edecek insan sayısının da artacağı ileri sürülebilir. Böyle bir sistemde makinelerde oluşabilecek teknik arızalar haricinde çalışanların sorumluluklarını yerine getirmemelerinden kaynaklanan problemlerin yaşanacağı tahmin edilmektedir (Koçak, 2016). Bu bağlamda Alçın (2018) akıllı fabrikalarda "sanal dünya ile fiziksel olanı en iyi biçimde yorumlayıp bu bilgileri müşteri ihtiyaçları doğrultusunda senkronize eden, çok iyi gözlemci, planlamacı ve pro-aktif çalışanlara (Smart Workers)" ihtiyacın artacağından bahsetmektedir.

İK 4.0 uzmanları, sadece işi yapan çalışanları değil aynı zamanda işi geliştiren çalışanları bulmak ve bu tip çalışanları yetiştirmek zorunda kalacaklardır.

Bayram (2018) e göre Endüstri 4.0 mühendislerin çağı olacaktır. Günümüzde var olan ve insanlar tarafından yürütülen birçok mesleğin gerektirdiği bazı işleri artık makineler yapabilir hale gelecektir. Örneğin, “tahlil yapmaktan tanı koymaya kadar her şeyi cihazlar yapabilecek; bir cep telefonu tüm sağlık verilerinizi kontrol ederek, kan değerlerinizle ilgili bir sorun yaşadığınızda bunu hastaneye bildirip tahlillerin yapılmasını sağlayabilecektir”.

İK 4.0 kavramı, “yetenek yönetimi süreçlerinin dijital platformlar aracılığı ile yürütüldüğü, operasyonel süreçlerin kısaldığı, mobilitenin hız kazandığı, çalışanlara hayallerini gerçekleştirebilecekleri bir gelişim ortamı sunan yenilikçi bir yaklaşım” olarak tanımlanabilir. Yeni nesil İK’nın kurumların dijital dönüşümüne liderlik etmesi beklenmektedir (URL-2, 2017).

Endüstri 4.0 döneminin insan kaynakları ve insan kaynakları yönetimi açısından doğuracağı düşünülen etkilerden bazıları aşağıda özetlenmiştir (Özülke, 2016; Karakaş, 2016; Koçak, 2016; Ulucan 2018; Bayram, 2018; Kurtulmuş, 2017; Eldem, 2017; URL-1, 2017; URL-3, 2017):

Çalışma biçimleri ve kariyer anlayışı değişecek:

- “Ağır şartlar altında, beden gücünün sınırlarını zorlayarak veya ofis ortamında saatlerce kapalı bir biçimde çalışma biçimleri” değişime uğrayacak; bunlar yerine çalışanlar organize edilmiş süreçler içerisinde kendi uygulamalarını takip edip üretim stratejileri geliştirecekler,
- Bulut teknolojisi ve benzeri hizmetler nedeniyle mesai saati kavramı ortadan kalkacak, çalışmak için ofislere ihtiyaç duyulmayacak, uzaktan erişim imkânı yüksek olacağından evden çalışma sistemi ağırlık kazanacak,
- Özel hayat - iş hayatı dengesi kurulacak, gelir artışına yönelik kazanımlar sağlanabilecek; karar süreçleri hızlanacak,
- “Uzmanlık” çok geçici bir stratejik üstünlük olacak, bilgiye ulaşım kolay ve sürekli olduğu için insanlar sürekli öğrenip kendini güncellemeye mecbur hissedecekler,
- “Kariyer planı” geleneksel fonksiyonel yapısından uzaklaşacak,
- İnsan ömrünün uzaması, yaştan bağımsız olarak sürekli öğrenme, öğrenmenin kişi merkezli olması ve eğitim metotlarının geleneksel eğitim metotlarından farklılaşması anlamına gelecek,

Bilişim teknolojilerinde yetkinlik önem kazanacak:

- Özellikle yazılım ve donanım alanlarında yetkinlik seviyesi artacak,
- Bilgi işlem, bilişim ve yazılım gibi konular tüm çalışanlardan beklenen yetkinlikler haline gelecek,
- Beyaz ve mavi yaka fark etmeksizin her kademe çalışanın dijital teknoloji kullanımı konusunda bilgili ve yetkin olması istenecek,
- Bilişim teknolojileriyle ilgili yeni iş kolları, yeni meslek grupları, yeni unvanlar ortaya çıkacak,

Yeni meslek alanlarının ortaya çıkmasına bağlı istihdam artacak:

- Yeni meslek alanları nedeniyle o mesleğe ilişkin işgücü ihtiyacı doğacak ve istihdam artacak,
- Bu yeni meslekler ara eleman veya beyaz yaka seviyesinde olacak,
- Endüstri 4.0’ın beraberinde getireceği bazı meslekler: Endüstriyel Veri Bilimciliği, Robot Koordinatörlüğü, IT/IoT Çözüm Mimarlığı, Endüstriyel Bilgisayar

Mühendisliği / Programcılığı, Bulut Hesaplama Uzmanlığı, Veri Güvenliği Uzmanlığı, Şebeke Geliştirme Mühendisliği

- Üretimde gerekli olan manüel iş miktarı, robotik alanında uzman olanlara yeni iş olanakları açarak azalacak,
- Dünya Ekonomik Forumu'nun (WEF) Future of Jobs raporuna göre, 2020 yılına doğru Endüstri 4.0 ile birlikte yaklaşık 5 milyon iş yok olacak; ancak 2.1 milyon yeni mesleğe / işe ihtiyaç duyulacak,

Yeni meslekler ve iş alanları, bazı mesleklere olan ihtiyacı azaltarak işsizliğe yol açacak:

- Akıllı fabrikalar ile birlikte mavi yaka işgücü yerini robotlara bırakacak ve mavi yakalılar işsizlikle karşılaşacaklar,
- Mavi yaka istihdamı azalırken, beyaz yaka istihdamı daha önem kazanacak,
- İşten çıkarmaların artması, bazı işletmelerde bazı departmanların içinin boşalması ve ihtiyaç duyulmaması anlamına gelecek,
- Tamamen otomatik sistemler ile donatılmış ve hiçbir insanın varlığına ihtiyaç duymayan veya yok denecek kadar az insan unsurunu üretime dâhil eden “karanlık fabrikalar”ın (dark factory) sayısı artacak,
- Üretim tarafında robot teknolojilerinin yoğun olarak kullanılması sebebiyle özellikle hizmet sektöründe danışmanlık desteği artacak,
- Eğitim görmüş robotik işçilerin fabrikalarda çalışması, üretimde insan faktörünün rolünü azaltacak. Ucuz işgücü için Çin gibi ülkelere ihtiyaç duyulmayacak, bu durum Çinli işletmelerin dünya üretimi ve ekonomisindeki yerini etkileyecek,
- Beyaz yakalıların bir kısmı tıpkı mavi yakalılar gibi işsiz kalabilecek; raporlama vb. gibi süreçlerin makineler vasıtasıyla yürütülmesi sonucu beyaz yakalıların sayısında azalma yaşanacak,
- Şirketlerin daha büyük verilere uyum sağlamaları, endüstriyel veri bilimcilerine talebi arttırırken; kalite kontrol süreçlerinde yer alan işçi sayısını azaltmalarına olanak tanıyacak,
- Yapay zekâ sayesinde, bağımsız çalışabilen lojistik araçları ve otomatik bir nakliye sistemi gelişecek ve lojistik personel ihtiyacı azalacak,

Psikolojik danışmanlık ve desteğe ihtiyaç duyulacak:

- Makine ve insan iletişiminin artmasına bağlı olarak bu psikolojiyi yönetecek yeni psikolojik ve psikiyatr yaklaşımları ortaya çıkacak,
- Yaşanacak toplumsal değişim insanları psikolojik olarak etkileyecek, yaşam standartlarının azalmasını istemeyen çalışanlar mutsuz olsalar da çalışmaya devam edecekler, işyerlerinde mobbing gibi tacizler artacak, bu sebeple psikolog, psikiyatr meslekleri önem kazanacak,
- İşe alımlardan ziyade işten çıkarmalar gerçekleşeceği için, işe alım mülakatlarının yerini işten çıkış mülakatları alacak, bu mülakatları yapacak profesyonel danışmanlık şirketleri kurulacak,

Ücret politikaları değişime uğrayacak:

- İşini korumayı başaran mavi yaka çalışanlar, ücret yönetimi politikalarının değişimi ile ücret anlamında olumsuz yönde etkilenecek,
- Özellikle hizmet sektörlerinde ücret seviyesi düşecek,

İşletmeler insan kaynağı açısından küçülecekler:

- İnsan kaynağı sayısı hem artacak hem de azalacak (paradoks),

- Kurumlar az insan gücü ile çalıştığı için terfi süreçlerinde azalma meydana gelecek,

İnsan Kaynakları Yönetimi uygulamaları farklılaşacak:

- İnsan Kaynakları uygulamalarında motivasyon çalışmaları önem kazanacak,
- Takım çalışması, ekip ruhu oluşturma, etkili takımlar kurma gibi günümüzün popüler birçok İK kavramı yok olacak,
- İKY süreç ve uygulamalarında yapay zekâ öğelerinin kullanımı artacak,
- Verimlilik yeni fikirler ve buluşlar ile ilgili olacağı için “yenilikçilik ve inovasyon” konularında eğitimlerin önemi artacak,
- Özellikle X kuşağı, sahip olduğu iş tecrübesiyle birlikte bu sürece daha kolay adapte olacak,
- Her şey “makinelere tasarlayacak” Z-kuşağına bağlı olacak, bu sebeple insanlığın iyi ya da kötü tarafa gitmesini yine Z kuşağı belirleyecek.

Sosyal devlet kavramı önem kazanacak:

- Geçerli ve yüksek vasıf gerektirmeyen sektörlerde nüfusun büyük çoğunluğu işsiz kalacağı için sosyal devlet kavramı ön plana çıkacak,
- Tüm bu gelişmeler sebebiyle tüketim alanları farklılaşacak ve yeni pazarlar oluşacak,
- Büyük veri kullanılarak herkes her bilgiye daha kolay ulaşabilir hale geleceği için küçük yatırımcı ve butik işletmelerin sayısı artacaktır.

Özetle, Endüstri 4.0 gerektirdiği teknoloji düzeyiyle ilk bakışta insan kaynaklarına daha az ihtiyaç duyulacağı yanılgısını doğurmaktadır. Daha geniş bir açıdan değerlendirildiğinde aksine Endüstri 4.0 ile ilgili teknoloji alanlarında yetişmiş insanlar üretimde daha aktif ve verimli bir rol alabileceklerdir. Dolayısıyla insan kaynaklarının, yeni teknolojiler alanında eğitilmesi ve gelişmesi giderek önem kazanmaktadır. Çünkü Endüstri 4.0 ile üretim sürecindeki neredeyse bütün iş ve birimlerdeki görevler ve sorumluluklar, hem insanın eğitiminden hem de insanın profesyonelleşmesinden etkilenecektir (URL-4, 2018).

Diğer taraftan endüstri devriminin ekonomik ve toplumsal hayatta meydana getireceği radikal değişimler (işsizliğin artması gibi) toplumun bazı kesimleri tarafından hoş karşılanmayabilir. Bunun bir örneği, Endüstri 1.0 döneminde yaşayan ve çalışan bazı insanların “luddite” denilen otomasyona karşı bir topluluk meydana getirmeleridir. Otomasyona karşı olan bu insanlar endüstri devrimini ve teknolojik gelişmeleri protesto etmek için Birleşik Krallık’taki fabrikalara saldırarak makinelere zarar vermişlerdir (Özdoğan, 2017: 15-16).

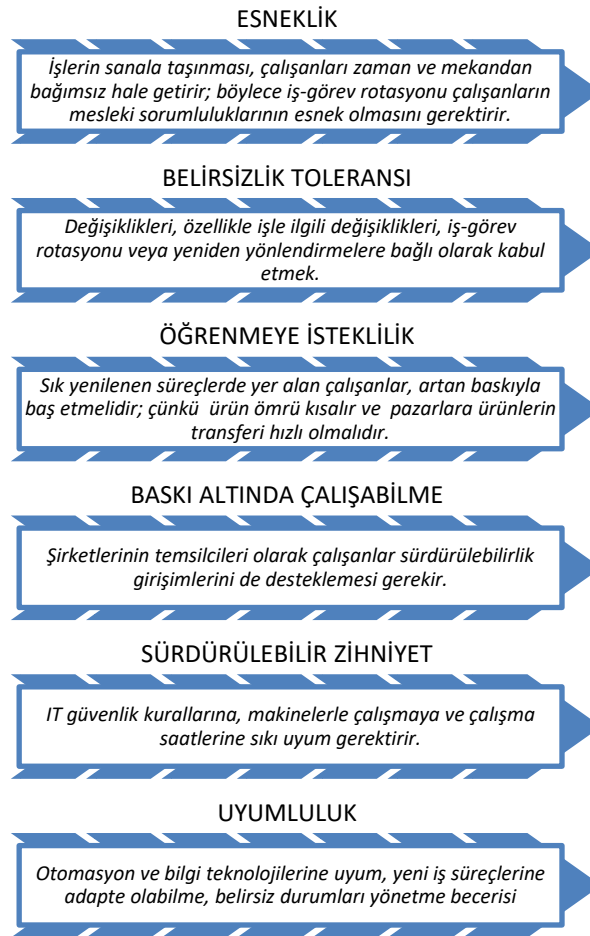
Deloitte Ocak 2018’de yayınlanan yeni iş hayatı gerçekliklerinden yola çıkarak, insan kaynakları fonksiyonlarının nasıl etkilenebileceğini aşağıdaki tabloda görebiliriz (Ulucan, 2018):

Tablo 1. Yeni İş Hayatı Gerçekleri ve İK

Yeni İş Hayatı Gerçekleri	İnsan Kaynakları Ne Yapmalı?
Katlanarak Büyüyen Organizasyonlar “Big Data”yı müşterisi için değer yaratmak üzere etkin kullanabilen, doğru yetenek ile buluşturan, bu sayede piyasa kurallarını değiştirip yeni pazarlar ve endüstriler kuran işletmeler	Veri ile ilgili her konuda çalışabilecek yetenekli insan kaynağını işe almak, geliştirmek ve işletmede tutmak için bir sistem kurmak veya mevcut sistemlerin buna uygun olup olmadığını ortaya koymak Soru: Mevcut organizasyonel raporlamalar, ödüller, iletişim kanalları gerçekten veri ile mi harekete geçiyor? yoksa datayı satın aldık ve değerlendirecek adamı da istihdam ettik, ama bununla ne yapacağımızı bilmiyor muyuz ?
Serbest (free) İşgücü Bir işletmeye saat 9 -5 bağlı olan kadroların yerine; çağrı ile bir araya gelen, freelance çalışan, her yerden ve her saatte çalışan, online ulaşılan, her yaşta olabilen alternatif işgücü	“Bu işi bu yapar, bu organizasyon şemasında şuna raporlanır, bu karar verir, şu saatler içinde ofiste bulunur” algılarının işe yaramaz hale gelmesi Soru: Şirket sahipleri buna hazır mı? Hiyerarşi öldü, çok yaşa ekip diyebilecek miyiz ? Soru: Yeni organizasyon yapıları kurup; belki hiç görmeyeceğimiz insanları, bordromuzda olmayıp da proje bazlı bizimle yolu kesişenleri, 18?- ?? yaş arasında farklı beklentilere sahip jenerasyonları bir arada tutmayı, en basitinden bu esnek gücü nasıl bulacağımızı, nasıl sözleşmeler yapmamız gerektiğini, üretilen değeri nasıl ölçeceğimizi ve nasıl yeni ödüller ve çalışma şekilleri sunmamız gerektiğini biliyor muyuz ? Soru: İyi satın almacılar mıyız? İşletmenin tam olarak nerede hangi profile bir hizmet verene ihtiyacı olduğunu tespit edip, doğru adrese gidebiliyor ve doğru hizmeti alabiliyor muyuz?
Yaşam boyu gelişim İnsanların daha uzun yıllar sağlıklı yaşaması, kariyer ve emeklilik kavramlarının değişmesi	Soru: Deneyimli işgücünün yeni iş modellerinde, liderlik ve kişiler arası ilişkiler konusunda rehberlik, mentorlük yapmak üzere değerlendirilmesine hazır mıyız? Buna uygun programlar geliştiriyor muyuz? Soru: Yaşa bağlı kariyer çizgisine mi takılıyız? İşletmelerimiz gençlerin yönetiminde tecrübeli yeteneklere hazır mı? Olgun gençlere yeni beceriler katmaya çalışmanın faydasını görüyor muyuz?
Teknoloji, Yetenek ve Dönüşüm Otomasyonun, 2030'lara kadar etkisinin yayılarak artacağı ileri sürülmektedir. Bu durum, işgücünün halen ucuz olduğu, teknolojinin ise sınırlı geliştiği ülkelerde, ya da işsizliğin yüksek olduğu ülkelerde farklı biçimde yönetilebilir. Ancak iş yerlerinde makina ve insan dengesinin kurulması gerekmektedir.	Soru: Hangi işleri otomasyona çevirmek faydalı olur? Nasıl bir süreçte ve sıralamayla hareket etmek gerekir? O işlerden çıkacak olan işgücü nasıl değerlendirilir ? Soru: Otomasyon işlerde robotlar ya da sistemler çalışacaksa, bu robotlar ve sistemlerle çalışacak insanlarda nasıl özellikler olmalı? Nasıl geliştirilmeliler? Nasıl bir çalışma modelinde çalışmalılar?
İş ve Toplum Etik Değerleri Katı kapitalist değerler yerini bireyin, toplumun ve çevrenin değerlerinin korunduğu daha eşitlikçi sistemlere bırakıyor.	Soru: Ahlaki davranış kuralları ve sosyal etkiyi gözetken politikalar, işletmelerin temel bir değeri olarak çalışanlara aktarılıyor mu ? Soru: Konuştuğumuzu uyguluyor muyuz ? İnanılır mıyız ?
Müşteriyi Seven Bir Kültür İşletmeler için müşteri sevgisini kazanmak hayatta kalmanın önemli şartlarından olacak. Müşteriyi seven bir kültürün kurulmasında çalışanlar da sürece dâhil ediliyor. Artık “great place to work” değil; “great place to learn” olma zamanı	Soru: Kar elde etme amacı dışında bir amacımız var mı? Soru: Müşteride heyecan uyandırabiliyor muyuz? Çabuk uyum sağlayıp değişebiliyor muyuz? Yatayda gelişmeye ve sürekli öğrenmeye ödül veriyor muyuz?

Endüstri 4.0, işletmeler için önemli fırsatları bünyesinde barındırmaktadır. Bununla beraber bu fırsatlara erişebilmelerinin ön koşulu Endüstri 4.0 için bir hazırlık sürecinden geçmeleridir. Bu hazırlık sürecinde “insan kaynağına, iş yapış şekillerinin değiştiğinin anlatılması, operasyon ekiplerinin bu yeni sisteme adapte ve motive edilmesi ve böylece süreçlerin yeniden tasarlanması” gibi konular yer alacaktır. Endüstri 4.0’ın yeni iş dünyasında başarılı olabilmek için “yetenekli insan kaynakları”na sahip olmak şarttır. Bu durum işletmelerin önümüzdeki günlerde yetenek yönetimine daha fazla odaklanacağı ve yetenek savaşlarının başlayabileceği anlamına gelmektedir. İşletmelerin yetenek yönetimi uygulamalarında takip edebilecekleri evrensel bir modelden bahsedemeyiz. Assessment Systems Kurucusu ve CEO’su Levent Sevinç’e göre “kültürü, çalışan profili, yönetim tarzı, sektör, rakiplerin durumu gibi birçok faktör açısından kendine özgü olan her kurum için geçerli olabilecek evrensel bir yetenek yönetimi modeli yoktur ve Endüstri 4.0’a adapte olmaya çalışan kurumların kendilerine uygun yetenekli adayları bulması çok önemli”dir (URL-5, 2018).

Şekil 6. İK 4.0 Kişisel Yetkinlikler

Kaynak: Özlen Çetin, 2018, Sanayi 4.0 'ın İK Yetkinlik Modeline Etkisi, <https://www.peryon.org.tr/sanayi-4-0in-ik-yetkinlik-modeline-etkisi/>

Özlen (2018) İK 4.0 yetkinlik modeli kapsamında, yetkinliklerin “teknik, yönetsel, sosyal ve kişisel” olmak üzere dört başlıkta incelenebileceğinden bahsetmektedir. Otomasyon ve bilgi teknolojilerine uyum, yeni iş süreçlerine adapte olabilmek, belirsiz durumları yönetme becerisi kişisel yetkinliklerden “uyumluluk yetkinliği” ile bağlantılıdır. Esneklik yetkinliği, çalışma süreçlerindeki değişime ayak uydurabilme olarak tanımlanırken sürdürülebilir zihniyet yetkinliği girişimciliğin desteklenmesi olarak açıklanmaktadır.

27.04.2017 tarihinde yazılım şirketi SAP'nin uluslararası iş ortaklarından intelligence tarafından Çırağan Sarayı'nda düzenlenen "İK 4.0 | Yeni Nesil Uygulamalar" etkinliğinde Dijital Çağda İnsan Kaynakları" başlıklı sunumunda SAP Türkiye İnsan Kaynakları Direktörü Hande Genç, "uygulamaların dijitalleştiği, insan kaynakları departmanlarının rolünün daha büyük önem kazandığını; bir taraftan büyük veriyi kullanırken, diğer taraftan insan odaklı kalınması gerektiğini, İK'nın stratejik iş ortağı olması ve şirket hedeflerine ulaşılmasına destek vermesi gerektiğini" vurgulamıştır (URL-6, 2017).

5. SONUÇ

Endüstri 4.0, "yapay zeka, büyük veri, akıllı şehirler, blockchain, bitcoin, yenilenebilir enerji, temiz teknoloji, fintech, e-ticaret, robotik, sanal ve artırılmış gerçeklik, nesnelere interneti, nanoteknoloji, 2d malzemeler, biyoteknoloji, genetik ve tarımsal yenilikler, geliştirilmiş atık yönetimi" gibi teknolojileri kullanarak endüstriyel üretimi, ürün çeşitlerini, iş modellerini ve genel olarak tüm iş hayatını ve toplumsal hayatı köklü bir biçimde değişime uğratan bir dönemi simgelemektedir.

Endüstri 4.0 ile anılan tüm bu yeni teknolojiler ve gelecekte karşımıza çıkması beklenen yeni fikir ve buluşlar, yeni bir çalışan profili ve yeni bir insan kaynakları yönetimi yaklaşımını gerektirmektedir. Konu ilk bakışta sadece üretim yapan işletmeleri ilgilendiriyor gibi görünse de, ülkeler Endüstri 4.0'dan kaynaklanacak rekabete karşı hazırlıklı olmak zorundadırlar. Bu durum, ülkelerin Endüstri 4.0'ın etkilerini değerlendirerek bu alanda stratejik planlama yapmalarını ve mevcut eğitim sistemlerinin gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Endüstri 4.0 dönemi, dönemin gerçeklerini doğru algılayan ve önlemlerini alan işletmeler ve ülkeler için önemli fırsatları içerisinde barındırırken; bu gerçekleri algılamakta geç kalan ülkeler açısından bir tehdit haline gelecektir.

TÜSİAD (2016) Boston Consulting Group ile birlikte hazırladığı "Türkiye'nin Küresel Rekabetçiliği için Bir Gereklik Olarak Endüstri 4.0:Gelişmekte Olan Ekonomi Perspektifi" isimli raporda, "Türkiye'nin yüksek teknoloji içeren ürünlerinin ihracattaki payının %4 seviyesinde iken; Avrupa Birliği ülkelerinde bu oranın %10-25 arasında gerçekleştiği; Avrupa Birliği'nin ihracatımız içinde %50 gibi önemli oranda bir paya sahip olduğu ancak Türkiye'nin ucuz işgücü nedeniyle sahip olduğu % 2 ile %23 arasındaki rekabet avantajının, Endüstri 4.0 uygulamaları nedeniyle azalma ve kaybolma riski ile karşılaşabileceğine" dikkat çekilmektedir.

Türkiye, gerek kamu gerekse özel sektör bağlamında, Endüstri 4.0 dönemini bir fırsat olarak görmeli, "yeni yetkinlikleri geliştirecek eğitim planlaması yaparak; yetenekli insan kaynakları sayısını arttırarak; sistem mühendisliği, üretim bilgi teknolojileri ve iş sistemleri alanlarında ARGE ve yeni yatırımlara odaklanarak" sahip olduğu "Endüstri 4.0 İnsan Kaynakları" gücünü dünya ülkeleriyle rekabet edebilir bir seviyeye taşımalıdır.

KAYNAKÇA

- ACARALP, M. C., 2017, *İnsan Kaynakları Yönetiminde Endüstri 4.0 & Dijitalleşme Etkisi Yetenek Yönetimi*, Akdeniz Karpaz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı İnsan Kaynakları Yönetimi Final Proje Çalışması, Lefkoşe, Kıbrıs.
- ALÇIN, S., 2016, Endüstri 4.0 ve İnsan Kaynakları, *Popüler Yönetim Dergisi*, Sayı: 63, ss.46-47.
- ALÇIN, S., 2016, Üretim İçin Yeni Bir İzlek: Sanayi 4.0, *Journal of Life Economics*, DergiPark Akademik, Cilt: 3, Sayı:2, ss.19-30.
- ALPER, A., 2011, Charlie Chaplin Modern Times, <http://www.ahmetalper.com/2011/12/charlie-chaplin-modern-times.html>, [Erişim Tarihi:21.10.18].
- BAYRAM, M., 2018, Türkiye Bu Treni Kaçtırmamalı. Endüstri 4.0 ya da X.X, January 2018, *Research Gate*, https://www.researchgate.net/publication/322861015_Turkiye_Bu_Treni_Kacirmamali_Endustri_40_ya_da_XX, [Erişim Tarihi:21.10.18].
- BULUT, E. ve AKÇACI, T., 2017, Endüstri 4.0 ve İnovasyon Göstergeleri Kapsamında Türkiye Analizi, *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi (ASSAM - UHAD) ASSAM International Refereed Journal*, Sayı: 7, ss.50-72.
- ÇETİN, Ö., 2018, Sanayi 4.0 'ın İK Yetkinlik Modeline Etkisi, <https://www.peryon.org.tr/sanayi-4-0in-ik-yetkinlik-modeline-etkisi/>, [Erişim Tarihi:21.10.18].
- ELDEM, M.O., 2017, Endüstri 4.0, *TMMOB EMO Ankara Şubesi Haber Bülteni*.
- KARAKAŞ, E.İ. , (19.05.2016), İnsan Kaynakları Gözünden Sanayi 4.0, <https://emreinanckarakas.wordpress.com/2016/05/19/insan-kaynaklari-profesyoneli-gozunden-sanayi-4-0-devrimi/>, [Erişim Tarihi:21.10.18].
- KILIÇ, S. ve ALKAN, R. M., 2018, Dördüncü Sanayi Devrimi Endüstri 4.0: Dünya ve Türkiye Değerlendirmeleri, *Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 2(3), ss.29-49.
- KOÇ, C., Liderlik ve Yönetim Araçları 12: Fordizm-Post Fordizm, <https://industryolog.com/fordizm-post-fordizm/>, [Erişim Tarihi:21.10.18].
- KOÇAK, O., <http://www.ozlukhaklari.com/endustri-4-0-ve-insan-kaynaklari-4-karanlik-fabrikalar-ve-ik-uzerindeki-etkileri/>, [Erişim Tarihi:21.10.18].
- KULAKSIZOĞLU, A., 2017, Endüstri 4.0, <http://aydnkulakszolu.blogspot.com/2017/03/endustri-40.html>, [Erişim Tarihi:21.10.18].
- KURTULMUŞ, B., 2017, Endüstri 4.0 Yapay Zeka Teknolojileri, kegun.baun.edu.tr/20172018Guz/YZ.../Endustri_4_0_Belginar_Kurtulmus.pdf, [Erişim Tarihi:21.10.18].
- KÜÇÜKKALAY, M., 1997, Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı:2, Isparta, ss. 51-68.
- MÜSİAD, 2017, Endüstri 4.0 ve Geleceğin Lojistiği, Lojistik Sektör Raporu, İstanbul.

- ÖZDOĞAN, O., 2017, *Endüstri 4.0: Dördüncü Sanayi Devrimi ve Endüstriyel Dönüşümün Anahtarları*, Pusula Yayınları, No:327-40, İstanbul.
- ÖZHAN, T., *Makinelerin Evrimi*, eKitap Projesi, 2016.
- ULUCAN, N., (09.05.2018), İnsan Kaynakları 4.0, <http://headlinebpr.com/insan-kaynaklari-4-0/#.W8XSS1QzZdg>, [Erişim Tarihi:21.10.18].
- URL-1, (26.11.2017), Endüstri 4.0 Da İnsan Kaynağı Yönetimi, <http://www.ikgenc.com/2017/11/26/endustri-4-0-da-insan-kaynagi-yonetimi/>, [Erişim Tarihi:21.10.18].
- URL-2, 2017, İnsan Odaklı Dijital Dönüşüm - İK 4.0, <http://www.peryonkongre.com/kongre2017/getPage.asp?PID=%7BE1290C06-2EBD-4FA5-8490-C0CCFCEA576C%7D> [Erişim Tarihi:21.10.18].
- URL-3, (30.11.2017), Human in the Dark Factory | Karanlık Fabrikalarda İnsanlar Nerede? , <https://shr-consulting.com/human-in-the-dark-factory-karanlik-fabrikalarda-insanlar-nerede/>
- URL-4, Endüstri 4.0 Yolunda: Nesnelere İnterneti, <https://www.endustri40.com/endustri-4-0-yolunda-nesnelere-interneti/>, [Erişim Tarihi:21.10.18].
- URL-5, (27.03.2018), Endüstri 4.0 İle İnsan Kaynaklarında Yetenek Savaşları Dönemi Başladı, <http://www.kalipstore.com/-1-9882-endustri-40-ile-insan-kaynaklarinda-yetenek-savaslari-donemi-basladi.html>, [Erişim Tarihi:21.10.18].
- URL-6, (29.04.2017), “itelligence’den dijital dönüşüme İK penceresinden bakan etkinlik: İK 4.0 | Yeni Nesil Uygulamalar”, <https://bultengonder.in/basin-bulteni/itelligencedan-dijital-donusume-ik-penceresinden-bakan-etkinlik-ik-4-0-yeni-nesil-uygulamalar/>, [Erişim Tarihi:21.10.18].

MODA TASARIMINDA ULUSLARARASI FARKINDALIK YARATMA*
CREATING INTERNATIONAL AWARENESS IN FASHION DESIGN

Ayşe CEYHAN

Gazi Üniversitesi

E-mail: 2016a.ceylan@gmail.com

H. Fatma ŞENER

Hacı Bayram Veli Üniversitesi

E-mail: hsener@gazi.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: İstanbul, Moda Tasarımı, Kültür, Sanat</p>	<p>Moda tasarımında akla ilk olarak Milano, Paris, New York ve Londra gelmektedir. Moda tasarımı ile ilgili kurumlar ve kişiler bu şehirlerdeki eğitimleri markaları, moda haftalarını, defileleri yakından takip etmektedirler. Moda tasarımının kültürel zenginliklerle olmazsa olmaz bir bağlantısı bulunmaktadır. Kültürel zenginlikler arttıkça moda tasarımı ilham kaynakları da doğru orantılı olarak artmaktadır. İstanbul, medeniyetlerin bulunduğu imparatorluklara başkentlik yapmış bir kent olmasının yanı sıra tarihi, kültürel ve sanatsal mirası ile moda tasarımına ilham verecek büyük bir potansiyele sahiptir. Bu kadar köklü bir kültüre, doğal güzelliklere sahip olmasına rağmen uluslararası alanda moda tasarımında İstanbul'un ön planda olmaması üzerinde durulması ve farkındalık yaratılması gereken bir konudur.</p> <p>Bu çalışmanın amacı İstanbul'un moda tasarımı konusunda kültürel ve tarihi mirasına dikkat çekerek farkındalık oluşturmaktır. Bu amaç doğrultusunda, kentin geçmişi ve bugünü moda tasarımında sağlayacağı katkılar ele alınarak bu zengin kültürel mirasın moda tasarıma ilham verecek dünya çapında tüm yönleriyle tanıtılması için gerekli olan unsurlar; sanat, müzik, mimari, sinema ve turizm başlıkları altında incelenmektedir.</p> <p>Uluslararası alanda moda dünyasında ilk akla gelen merkezler arasında İstanbul'un bulunmasına katkı sağlaması açısından bu çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548666</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: İstanbul, Fashion Design, Culture, Art</p>	<p>Milan, Paris, New York and London are the first capitals of fashion design that spring to mind. Individuals and companies in the fashion industry closely follow the trainings, fashion weeks, fashion shows and brands launched in these cities. Fashion design has an undeniable connection with cultural diversity. As the diversity spans, the inspirational sources become more generous as well. Istanbul, having been the imperial capital city that embraced civilizations, has a great potential to inspire fashion design with its historical, cultural and artistic heritage. Although having such a deep-rooted culture and natural beauty, the reasons for Istanbul not being under the spotlights of the international fashion design arena needs to be dwelled on and an awareness should be raised.</p>

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE'de gerçekleşen "2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık" temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

DOI:

10.26809/joa.2018548666

The aim of this study is to raise awareness by drawing attention to the cultural and historical heritage of Istanbul that has the potential of nurturing fashion design.

For this purpose, the history and the current state of the city will be discussed with both its potential of contribution to fashion design and the inspirational elements of this rich cultural heritage, namely; art, music, architecture, cinema and tourism in order to establish a world-wide introduction of the broad aspects of the topic.

This study is thought to be instrumental in contributing the Istanbul's name to be expressed among the top capitals of international fashion arena.

1.GİRİŞ

Moda tasarımının; sanat, mimari, sinema, müzik ve turizm gibi alanlarla çift taraflı bir ilişkisi bulunmaktadır. Moda tasarımı sürecinde en önemli öğelerden biri ilham kaynağıdır.

İstanbul; Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluklarının toplam 1600 yıl boyunca başkentliğini yapmış üç büyük dinin ve birçok medeniyetin buluşma noktası olan tarihsel anlamda dünyadaki önemli şehirlerden biridir(Cansu, 2014: 48). İstanbul'da bulunan manevi özelliğe sahip Ayasofya Hıristiyan dünyası için, Topkapı Sarayı da İslam dünyası için büyük önem taşımaktadır

İstanbul, şehir dokusu olarak insanları kendine hayran bırakan doğal güzellikleri, benzersiz tarihi, kökü çok eskilere dayanan kültür çeşitliliği, kıtaların birleştiği bir konumda bulunması, ulaşım olanaklarının kolay ve çeşitli olması ve Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik yaptığı dönemlerde batının İstanbul modasından etkilenmesi gibi özellikleri ile uluslararası alanda moda tasarımına merkezlik yapacak kapasiteye sahiptir. Bütün bu özelliklere sahip olmasına rağmen günümüzde İstanbul uluslararası alanda Milano, Paris, New York ve Londra'nın yanında moda tasarımının merkezi olarak görülmemektedir.

Bu çalışmanın amacı; medeniyetlerin buluştuğu imparatorluklara başkentlik yapmış olan İstanbul'un moda tasarımı konusunda kültürel ve tarihi mirasını ortaya koyan içten dışa doğru uluslararası alanda bir farkındalık oluşturmaktır.

Bu amaca yönelik olarak kentin geçmişi ve bugünü moda tasarımında sağlayacağı katkılar ele alınarak bu zengin kültürel mirasın moda tasarıma ilham verecek dünya çapında tüm yönleriyle tanıtılması için gerekli olan unsurlar; sanat, müzik, mimari, sinema ve turizm başlıkları altında incelenmiştir.

Çalışmada tarama yöntemi kullanılmıştır. İstanbul'un tarihi ve kültürel yapısı, moda başkentlerinin özellikleri, İstanbul'un moda merkezi olmasında sanat, mimari, müzik, sinema ve turizmin etkisi konularında literatür taraması yapılmış, elde edilen bilgilerin tanımlanması, tasnifi ve analizi yapılarak çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

Literatür taraması yapılırken, Gazi Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde ki konu ile ilgili kitap taraması yapılmış, YÖK'ün tez arama sayfasındaki tezler ve akademik makaleler incelenerek resmi internet sayfalarından yararlanılmıştır. En güncel bilgileri edinmek için yayımlanan bilimsel kaynaklardan yararlanmaya özen gösterilmiştir.

Moda tasarımında uluslararası alanda ilk akla gelen merkezler arasında İstanbul'un bulunmasına katkı sağlaması açısından bu çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir

2. İSTANBULUN TARİHİ VE KÜLTÜREL YAPISI

İstanbul M.Ö. 7. yy' da kurulmuş, yerleşim tarihi 300 bin, kentsel tarihi yaklaşık 3 bin olan ve Roma İmparatorluğu, (330-395), Bizans İmparatorluğu(395-1204, 1261-1453), Latin İmparatorluğu(1204-1261) ve Osmanlı İmparatorluğu(1453-1922) olmak üzere dört farklı imparatorluğa başkentlik yapmış bir dünya kentidir. 2008'de Marmaray tüp geçidi kazıları sırasında Cilalı Taş Devri'ne (MÖ 6500) Anadolu yakasında fikirtepede yapılan kazılarda Bakır Çağı'na(MÖ 5500- 3500) Kadıköy'de ise Fenikelilere ait kalıntılar bulunmuştur(Wikipedia, 16.12.2018).

15. yy'in ikinci yarısında İstanbul, Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilerek Osmanlı topraklarına katılmış bunun sonucunda da Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'a taşınmıştır(URL-2, 2018). Yüzlerce saray, çarşı, cami, okul ve hamam yaptırılarak İstanbul Müslümanların, Yahudilerin ve Hıristiyanların uyum içinde yaşadığı dünyanın en büyük şehirlerinden birisi haline gelmiştir (URL-1, 2018).

16. yüzyıldan itibaren Osmanlı Sultanlarının Halife olmasıyla İstanbul tüm İslam dünyasının merkezi olmuştur. 1923'te Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde, Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu süreçte, başkentin Ankara'ya taşınması, İstanbul'un önemini değiştirmeyerek bu eşsiz şehir, büyüleyici görünümü ile dünya üzerindeki en önemli kültür-sanat-turizm-finans ve ticaret başkentlerinden biri olmayı sürdürmektedir(URL-2, 2018).

İstanbul Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlayan stratejik konumu nedeniyle tarihi boyunca kentte hüküm süren uygarlıklar için daima çok önemli bir merkez olmuştur. Köklü tarihi ile farklı dinleri, kültürleri, toplulukları ve bunların ürünü olan yapıtları benzersiz bir coğrafyada bir araya getiren İstanbul, 1985 tarihinde UNESCO Dünya Miras Listesine 4 bölge olarak dâhil edilmiştir. Bu bölgeler: Hipodrom, Ayasofya, Aya İrini, Küçük Ayasofya Camisi ve Topkapı Sarayını içine alan Sultanahmet Kentsel Arkeolojik Sit Alanı; Süleymaniye Camisi ve çevresini içine alan Süleymaniye Koruma Alanı; Zeyrek Camisi ve Çevresini içine alan Zeyrek Koruma Alanı ve İstanbul Kara Suları Koruma Alanı'nı içermektedir(URL-3, 2018).

2010 yılında Avrupa Kültür Başkenti olarak seçilen İstanbul'un kültürel değere sahip, 463 kütüphane, 32 kültür merkezi, 11 fuar ve kongre merkezi, 45 konser salonu ve gösteri merkezi, 105 sinema salonu, 21 tiyatro sahnesi ve 200 sanat galerisi bulunmaktadır(bu değerler 2015 yılı İstanbul Valiliğinin açıkladığı sayılardır).

İstanbul'da tarihi değere sahip, 28 saray, 90 medrese, 77 müze(16'sı Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı), 517 cami, 164 kilise, 19 sinagog, 199 türbe(120'si Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı), 595 çeşme ve 93 hamam bulunmaktadır(URL-4, 2018).

3. İSTANBULUN MODA TASARIM YAPISI

1980 sonrası ekonomide liberalleşme politikalarıyla İstanbul pazarına yabancı sermaye ve yabancı mallar girmeye başlamış ve aynı oranda İstanbul ihracatla dış pazarlara açılmıştır(Senem, 2010: 10).

Tekstil ve hazır giyim endüstrisinde, ülkenin dış ticarete açılmasıyla marka yaratma ve özgün tasarımlar sunma çabaları önem kazanmıştır. Buna bağlı olarak moda ve tekstil tasarımı eğitimi veren kurum ve kuruluşların sayısında da artış gözlemlenmiştir. Devlet ve vakıf üniversitelerinde dört yıllık ve iki yıllık olmak üzere birbiri ardına moda ve tekstil tasarımı bölümleri açılmaya başlanmıştır(Aygül ve Özüdoğru, 2014: 36).

Moda tasarımında üretim yapan firmalar markalaşma ve katma değeri yüksek tasarımlar yapmaya yönelmiştir. Moda tasarımındaki firmaların kendi markalarını oluşturmasıyla yurt dışında tanınırlığı kârlılığı ve yatırımları artmaya başlamıştır. Devlet ve özel kuruluşlar, İstanbul'un moda tasarım firmalarının yurt dışında tanınmaları ve başarılı olmaları için mali

destek vermekte, yatırımı destekleyecek kurumlar oluşturmakta ve organizasyon faaliyetleri düzenlemektedir.

Turquality; ülkemizin rekabet avantajını elinde bulundurduğu ve markalaşma potansiyeli olan ürün gruplarına sahip firmalarımızın, üretimlerinden pazarlamalarına, satışlarından satış sonrası hizmetlerine kadar bütün süreçleri kapsayacak şekilde yönetsel bilgi birikimi, kurumsallaşma ve gelişimini sağlayarak uluslararası pazarlarda kendi markalarıyla global bir oyuncu olabilmeleri ve söz konusu markalar aracılığıyla olumlu imaj oluşturulması ve üretilmesi amacıyla devlet destekli markalaşma programıdır. Programın odağında, klasik ihracat desteklerinden farklı olarak salt ihracatı artırmak yerine firmaların markalaşma hedeflerine katkıda bulunmak yer almaktadır(Turquality, 2018).

1986 yılından beri faaliyet gösteren, İstanbul Hazır giyim ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği (İHKİB) hazır giyim ve konfeksiyon sektörünün en önemli sektörel kuruluşlarından biridir. İHKİB özellikle yurt dışında düzenlediği ve desteklediği faaliyetlerle İstanbul'daki tasarımcıların, firmaların ve markaların yurt dışında tanıtılmasına büyük katkı sağlamaktadır.

İHKİB'in 2018-2019 etkinlik takviminde; Laleli Shopping Fest, Who's Next Fuarı, Kyiv Fashion Fuarı, Ciff Copenhagen Fuarı, Ispo Munich Fuarı, Magic Las Vegas Fuarı, Pure London fuarları, New York Coterie Fuarı, CPM Moscow Fuarı, Central Asia Fashion Fuarı, Koza Genç Moda Tasarımcıları Yarışması, Mercedes-Benz Fashion Week istanbul 2018-2, The Core Istanbul 2018-2, CHPE Shangai Fuarı organizasyonları bulunmaktadır(İHKİB, 2018)

Birleşmiş Markalar Derneği (BMD), Eylül 2001'de, başta hazır giyim olmak üzere, perakende sektöründen firmaların katılımıyla kurulan bir sivil toplum kuruluşudur. İletişim, mobilya, ayakkabı, kozmetik, aksesuar, ev tekstili ve dekorasyonu gibi alanlardan firmalarla üyelerinin sektörel dağılımını çeşitlendiren BMD, Türkiye'nin en tanınmış, marka değeri en yüksek kurumlarını bünyesinde barındırmaktadır. Tanınmış markaların birlikte çalışması, sorunlara karşı birlikte hareket etmeleri, tek ses ve tek vücut olarak sektörel konulara yönelmeleri derneğin gücünü arttırmaktadır.

BMD ülkemizi 2023'e kadar dünya modasına yön veren konuma taşımayı ve İstanbul'u markalar merkezi haline getirmeyi vizyon edinmiştir. BMD'nin en önemli faaliyetlerinden biri, Türk firmalarının yurtdışında markalaşmaları için sağlanacak devlet yardımlarını belirlemekteki katkılarıdır.

Bununla birlikte yurtdışında hedef ülke ve hedef pazar belirlenmesi çalışmaları yine Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından derneğin önerileriyle yürütülmektedir. Rusya, Ukrayna, Çek Cumhuriyeti ve Polonya'ya 2003 ve 2004'te düzenlenen marka ticaret heyetlerinde sektörel firmalar yer almıştır(BMD, 2018).

İstanbul'da 2008 de ilk olarak "İstanbul Fashion Days" (İstanbul Moda Günleri) ile başlayan daha sonra da "İstanbul Fashion Week" (İstanbul Moda Haftası) başlığıyla devam eden defileler organize edilmeye başlanılmıştır. 2013 yılında ise moda anlamında İstanbul için çok büyük bir adım atılmıştır. 2013 yılında dünya moda haftalarının sponsorluğunu yapan Mercedes-Benz markası, İstanbul'un isminin de moda haftaları yapılan şehirlerarasına eklenmesini sağlamıştır.

Resmi ismiyle "Mercedes Benz İstanbul Fashion Week" (MBIFW) olarak tanınan yılda iki kez yapılan moda haftaları, dil, kültür farkı ve maddi imkânlar yüzünden yurt dışına çıkıp defile yapama imkânı olmayan tasarımcılar için önemli bir imkân oluşturmaktadır. Bu defilelere, yabancı moda basını, moda dünyasının ileri gelen isimleri ve yabancı alıcılar katılmaktadır. Sosyal medyada da çok büyük kitlelere ulaşan @MBIFW hesaplarında İstanbul'da yapılan sunumlardaki Türk tasarımcıların koleksiyonlarının paylaşımları global anlamda dünyanın her yerinde sergilenmesine aracı olmaktadır(URL-5, 2018)

4. MODA MERKEZLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Modanın meslek olarak doğduğu ve bir ticari güç haline geldiği ilk şehir Paris'tir. 1868 yılında Federation Francaise de la couture kurulmuştur. 1910'da da Chambre Syndicale de la Couture Parisienne kurulmuştur. Bu kurumların amacı Paris'te gelişen tasarım kültürünü korumak ve mesleki becerileri geliştirirken aynı zamanda kaliteyi bozmamak adına kontrol altında tutmaktır. Moda haftalarıyla ünlü olan Paris'in efsanevi tasarımcıları Louis Vuitton, Dior, Givenchy, Saint Laurent, Hermes, Balenciaga ve Balmain'dir. Gerçekleşen moda showları ve fuarların da Paris'e etkisi büyüktür.

Moda merkezlerinden biri olan Milano, Ressam Leonardo Da Vinci ve müzisyen Giuseppe Verdi gibi yaşadıkları çağa damgalarını vuran sanatçılara sahiptir. Milano; Gucci, Prada, Versace, Missoni, Fendi, Moschino gibi lüks moda evleriyle özdeşleşmiş bir moda şehridir. Bu markalar modaya ve trendlere yön verip yeni tasarımcıları ve markaları etkilemektedir. Tasarımcılarıyla olduğu kadar şehrin ikonları da Milano'yu moda sahnesinin ön planında tutmaktadır. Şehir özellikle de erkek pazarında gittikçe artan spor ve casual giyim akımına da öncülük etmektedir. Aynı zamanda Milano ünlü moda tasarım okullarıyla tanınmakta, lüks mağaza ve markalarıyla sadece alış veriş için yurt dışından çok sayıda turist ağırlamaktadır(URL-6, 2018).

Londra, Business of fashion'ın yayınladığı en iyi 50 moda okulu listesinin ilk üçünde Londra'dan 2 okul bulunmaktadır. Londra hem verdiği eğitimle hem de yarattığı destek ekosistemi ile yeteneklerini geliştirmek ve elinde tutmak amacıyla çalışmaktadır.

New York, Londra, Milano ve Paris, yıllar içinde verdikleri moda tasarım eğitimiyle kendi marka tasarımcılarını yetiştirmişlerdir. Aynı zamanda; defileler, etkinlikler, sektör profesyonelleri ve tüm dünyadan gelen bloggerlar ile renklenerek kendilerini hem moda ve alışveriş merkezi, hem de turistik bir değer olarak öne çıkarmayı başarmışlardır(URL-7, 2018).

Üretim daha çok gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşirken, tasarım ve pazarlama aşaması gelişmiş ülkelerde ve küresel kentlerde yer bulmaktadır. Yani hazır giyim ürünlerinin üretiminin gerçekleştiği sanayinin coğrafi dağılımı yaygın bir yapı sergilerken, değer yaratan aktivitelerin-markalaşma, tasarım ve pazarlama-küresel bir yapı sergilemediği ve yaratılan değer belirlenen alanlara aktığı görülmektedir. Özellikle, Paris, Milano, New York, Londra'nın öncü olarak sayılabileceği bu küresel kentler, aynı zamanda moda trendlerinin belirlendiği, tasarımın hem yaratıldığı hem de tüketildiği alanlar olarak ön plana çıkmaktadır(Senem, 2010: 9-10)

Tüm moda başkentleri kendileri ile özdeşleşmiş müzelerle anılırlar. Londra'nın V&A'yi, New York'un MET'i, Paris'in Musee Galliera'sı, Les Arts Decoratifs'i sadece birkaç örnektir. Bu şehirlerin her birinin yıllık moda sergisi takvimi vardır. Her birinde kostüm tarihi ve kostüm müzeciliği gelişmiştir. Kuratörlükten arşiv yönetimine, bu alanda eğitimler ve iş fırsatları vardır. Modanın müzelerle girmesinin tek faydası markaların normalde müşterileri olmayan bir kitleye ulaşmalarını sağlamak değil (düşünürseniz bir müze bileti fiyatına bir markanın dünyasını keşfedebiliyorsunuz), aynı zamanda şehirlerin kendi moda kültürlerini dünyaya tanıtmaya ve markalarını ulusal değer olarak öne çıkarma yoludur(URL-7, 2018).

5. İSTANBULUN MODA MERKEZİ OLMASINDA SANAT MİMARİ MÜZİK SİNEMA VE TURİZM ETKİSİ

5.1. Sanat

Fransız yazar Gilles Martin-Chauffier'ye göre din, dil ve ırk gözetimi yapılmadan yüzyıllar boyunca dünyanın kalbi İstanbul'da atmış ve moda, sanat, ticaret ve kültür merkezi olmuştur. Roma, Bizans, Latin ve son olarak Osmanlı İmparatorluklarına başkentlik yapmıştır.

Dolayısıyla, doğal olarak hem Hıristiyan hem de Müslüman Dünyası'nın ebediyen başkenti olmalıdır. Bu dinler başkentinin yakalamış olduğu sinerjiyle, geçmişte olduğu gibi gelecek yıllarda da tekrar ilmin, modanın, fenin, kültürün ve ekonominin başkenti olacaktır. Geçmişte bunun örneği mevcuttur. Yazarlara, şairlere, seyyahlara esin kaynağı olan, Asya ve Avrupa kıtalarının kesiştiği noktada bulunan İstanbul, çağlar boyunca birçok uygarlık ve kültürler ev sahipliği yapmış bir medeniyetler beşiğidir(Battal, 2011: 50).

Sanat ürününün ortaya çıkmasında; mekân, tarih ve sosyal alanın önemi büyüktür. Sanatı İstanbul kadar besleyen başka bir şehir yoktur. İstanbul'un başka bir eşsiz zenginliği ise, üretilen kültür ve sanatın tüketim arzı esnasında kullandığı mekânlarıdır. İstanbul'da etkinlik alanı olacak tarihsel görsel ve içerik zenginliğine sahip çok fazla mekândan söz etmek mümkündür. Kız kulesinde bir tasarım etkinliği düzenlendiğinde başka bir benzeri olmayan Kız Kulesi, Boğaz ve İstanbul silüetini görmek etkinliği olağanüstü değerli hale getirecektir.

Aya İrini altında klasik müzik konseri dinlemek, Rumeli Hisarı içerisinde tarihi bir gösteri izlemek, Topkapı Sarayı içerisinde mehter konseri dinlemek apayrı bir değerdir. İstanbul bir bütün olarak varlığı ile kültür ve sanat çalışmalarını besleyip özgün mekânlar sunarak sanata değer katmaktadır(Ahmet, 2011: 384)

Sanatsal aktiviteler, kentlerin tanıtımında etkili olmaktadır. Örneğin insanlar sadece opera izlemek için Viyana'ya ya da Broadway şovlarını görmek için New York'a gidebilmektedir. İstanbul'da sanatsal aktiviteler mevcut olsa da, yeterli düzeyde tanıtımı yapılmadığı için yeterli farkındalık yaratılamamaktadır.

5.2. Mimari

20. yüzyılda moda ve mimarlık arasında oluşan ilişki doğrultusunda mimarlık disiplini içindeki kavramlar, moda endüstrisi tarafından kullanılmaya başlamıştır. Moda tasarımcıları ürünleri mikro mekân anlayışıyla değerlendirmektedir(URL-8, 2018).

Moda tasarımı ve mimari, tasarımın ortak öğelerinden beslenmektedir. Bunlar; renk, doku, malzeme oran-orantı, çizgi, form ve şekil gibi unsurlardır. Tasarımın olmazsa olmaz bu öğeleri her iki tasarım alanı içinde büyük önem taşımakta, meydana çıkarılan ürünlerin tasarım aşamasında ortak bir gidiş yolu sağlamaktadır. Bir tasarım sürecinde moda tasarımcının ürün çeşidini ve hitap edeceği hedef kitlesini tanımlaması, üreteceği koleksiyon için konsept, pazar, materyal ve ilham kaynağı önem taşımaktadır(Harmankaya ve diğ., 2014: 193).

İstanbul muhteşem tarihi mimarisıyla moda tasarımına büyük bir ilham kaynağı oluşturmakta ve konsept olacak çok fazla alternatif sunmaktadır. Yurt dışında yapılacak defilelerde İstanbul'un tarihi dokusuna uygun mimariden esinlenerek oluşturulan konseptler İstanbul'un tanıtımına büyük bir katkı sağlayacaktır. Boğaz, Ayasofya, Yerebatan Sarnıcı, Galata Kulesi ve dünyanın en eski kapalı alan pazarlarından biri olan Kapalıçarşı gibi yapıların oluşturduğu tarihi manzaralardan ilham alarak yapılan tasarımların İstanbul'la özdeşleştirilmesi bu sanat eserleriyle beraber İstanbul'un dünya çapında marka olmasına katkı sağlayacaktır. Tıpkı Eyfel Kulesi denince Paris'in akla gelmesi gibi. (Meliha, 2011: 114).

5.3. Müzik

Müzik modanın en çok etkilendiği sanat alanlarından biri olmuştur. Jimi Hendrix'in bandocu ceketi, Jim Morrison'ın deri pantolonu ve pilot gözlükleri, The Beatles'in ince kravatları ve dar takımları bunlar müzik dünyasının ikonikleşmiş stillerinin vazgeçemediği parçalar olmuşlardır. İstanbul'un dünya çapında tanıtılması için sanatçılara da büyük görevler düşmektedir. Ülkemizin yetiştirdiği sanatçılar, verdikleri yurt dışı konserleri, yaptıkları müzikler ve kıyafetleri ile İstanbul'u tanıtmada büyük katkı sağlayabileceklerdir(URL-9, 2018).

5.4. Turizm

Bir yerin turistik çekim bölgesi olabilmesi için bazı özelliklere sahip olması gereklidir. Bölgenin tarihi dönemlere ait bilimsel, dini ve sanatsal değerleri, dili, mimari yapıları, yöresel mutfağı, festivalleri, sergileri, fuarları, müzeleri, el sanatları, zanaatları vb. birçok özelliği kültürel çekiciliğinin göstergesidir(Cansu, 2014: 43).

İstanbul zengin tarihi, kültürel zenginlikleri ve doğal güzellikleriyle dünyanın gözde turizm çekim merkezlerinden birisi konumundadır. Kültür, sağlık, deniz, kongre, kamp karavan, spor, eğlence ve alışveriş turizmi İstanbul'un öne çıkan turizm alanlarındandır(Battal, 2011: 51).

İstanbul, turizm açısından dünya şehirleri arasında istatistiklere göre henüz çok önlere olmasa da ilkler arasında olma potansiyeline sahiptir. Bu potansiyel doğru konumlandırma ve vizyon çerçevesinde planlanarak harekete geçirilebilirse, İstanbul çok kısa bir sürede şehir turizmi açısından dünyanın ilkleri arasında yer alabilir(Ahmet, 2011: 384-385).

Turizmin gelişimi birçok alanı etkilediği gibi moda tasarım alanını da etkilemektedir. Birçok farklı nedenle İstanbul'a gelen turistler İstanbul'un moda tasarım sektörünü dünyaya tanıtmada büyük bir kaynak oluşturmaktadır. Bu kaynaklar iyi değerlendirilmeli turistlerin olumlu bir İstanbul imajı edinmesi için tüm çalışmalar yapılmalıdır. (Cansu, 2014: 52).

İstanbul, tarihi ve kültürel potansiyeli ve coğrafi güzelliklerine paralel olarak zengin temalı organizasyon oluşturma şansına sahiptir. Bu zenginlik ne kadar harekete geçirilebilirse İstanbul'un iç ve dış turizm açısından çekiciliği artacaktır. Son yıllarda kültür temalı gezilere talep artmaktadır. Moda tasarım alanı turizm alanıyla iş birliği içinde kültürel temaları kullanarak yapacakları organizasyonlarla, moda ve kültürümüzün tanıtımına katkı sağlayacaklardır. Mimar Sinan konulu bir gezi düzenlenerek bu tema içerisinde Mimar Sinan'ın eserlerinden esinlenerek yapılan tasarımlar özel bir ürüne dönüştürülebilir(Ahmet, 2011: 384-385).

5.5. Sinema

Film ve televizyon dizilerinin bireylerin dünyasına hızla nüfuz etme, insanların algılamalarını değiştirebilme, şehrin imajını olumlu yönde etkileme ve farkındalık seviyesini artırma gibi olumlu etkileri vardır. Orta büyüklükte bütçeye sahip bir film, sinema, VCD ve TV aracılığı ile yüz milyondan fazla tüketiciye ulaşabilmektedir. Televizyon dizileri de aynı şekilde büyük bir izleyici kitlesine ulaşarak, şehirlerin çekiciliğini kayda değer biçimde artırarak tanıtımını yapmaktadır (Hudson ve Ritchie, 2006).

Görsel iletişim araçları neyin moda, ilgi çekici ve dikkate değer olduğuna ilişkin olarak bireylerin algılamalarını etkileyebilmektedir. Bu bağlamda pazarlama organizasyonları filmlerin ve televizyon dizilerinin olumlu etkilerinden yararlanabilmek için, yapımcı şirketler ile "Film Komisyonları" aracılığıyla ilişki kurulmaktadır(Şahbaz ve Kılıçlar, 2009: 48-49).

Son yıllarda yurt dışında Türk dizilerine olan talepte artış bulunmaktadır. Son 5 yılda Türkiye'ye Orta Doğu'dan gelen turist sayısında dizilerin olumlu etkisiyle %350 artış olduğu gözlemlenmiştir. 400 milyondan fazla kişinin her gece izlediği Türk dizilerinin, İstanbul'un tanıtımı için çok önemli bir fırsat oluşturduğu düşünülmektedir.

Sadece Orta Doğu'da değil dizilerin yayınlandığı 90'a yakın ülkede ülkemizin özellikle dizilerin büyük bir kısmı İstanbul'da çekildiği için İstanbul'un tanıtımına katkı sağlayacaktır(URL-10, 2018).

Özellikle yurt dışındaki izleyiciler tarafından bu dizilerde kullanılan kıyafetlere, dizinin çekildiği mekânlara büyük bir ilgi gösterilmektedir. Bu diziler sayesinde yurt dışında

İstanbul'un ve İstanbul'daki moda tasarımı markaların tanıtımı yapılarak dünya çapında bir farkındalık oluşturulmaktadır. Dizilerdeki bu etkiyi fark eden firmalar, dizilere sponsor olarak reklam kampanyalarında dizi yıldızlarını kullanmaktadırlar(Meliha, 2011:108).

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

6. 1. Sonuç

İstanbul; yaratıcı faaliyetlerin sergilendiği, ilgili fuar, etkinlik ve defilelerin gerçekleştiği, sektörün örgütlenmesinde ilk adımların atıldığı, eğitim veren kurumların da yoğunlaştığı, Türk modasının merkezi konumundadır(Senem, 2010: 10). Ticari ve ekonomik anlamda merkezi bir konum ve küresel bir kimliğe sahip olan İstanbul, moda tasarımının gelişimine ve uluslararası farkındalığının oluşumuna katkıda bulunacak, tarihi ve kültürel zenginliklere, genç ve dinamik iş gücüne ve geçmişten gelen üretim deneyimine sahiptir.

Moda tasarımının merkezi olacak bir şehrin dünya çapında tanınmış başarılı olmuş tasarımcılara, moda evlerine ve kendinden doğan, kendi içinde gelişen ve beslenen büyüüp ekonomik bir güce dönüşen markalara ihtiyacı vardır. İstanbul'un sahip olduğu marka sayısının az olması, marka bilinci konusunda kendini yeterince geliştirememesi ve markalarını uluslararası arenada yeterince duyuramaması moda tasarımının gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir.

Milano'un, çok az üretim yapıp sadece tasarıma yoğunlaşmasının dünya modasına yön vermesine büyük katkıları bulunmaktadır. İstanbul'un dünyaca ünlü markalarının, tasarımcılarının olması ve kendi kültürümüze özgü tasarımların yaratılması modanın merkezi olmasını hızlandırıp destekleyecektir.

İstanbul'da yaşayan ve tasarımlarını bu şehirde sunan tasarımcıların ortak problemi tanıtım ve reklam faaliyetlerinin yetersiz olmasıdır. Diğer dört büyük şehrin moda konusunda İstanbul'dan önde olmasının en büyük nedenlerinden biri de tanıtımdır. Etkili bir basın desteği; tasarımcıların kendilerini geliştirmeleri, isimlerini, işlerini ve İstanbul'u duyurabilmeleri açısından onlara en büyük şansı tanıyan çok önemli bir unsurdur.

Dört büyük moda merkezlerinin, kendi tasarımcılarına sahip çıkmaları girişimci tasarımcıları için her türlü imkânı sunmaları en büyük artılarından biridir. Bazı firmalar, yetenekli tasarımcıların özgün tasarımlarını üretebilecek ve bu sayede tasarımcıların isimlerini de dünyaya duyurabilecekken, risk almayıp klişe modeller üzerinden üretimlerine devam etmektedirler. Firmaların bu tutumu da İstanbul'da markalaşma ve tasarımcının gelişmesinin önüne geçmektedir. Firmaların tasarımın ne kadar önemli olduğunun farkına varmaları gerekmektedir. Bu konuda farkındalık yaratmadan İstanbul'u moda merkezi yapmak mümkün görünmemektedir (URL-11, 2018).

Film ve dizi haritalarının hazırlanması, filmlerin ve TV dizilerinin şehrin sanatsal ve kültürel mekânlarının tanıtımı için çok önemlidir. İngiltere ilk film haritası kampanyasını 1996 yılında gerçekleştirmiştir. 200 film ve televizyon dizisinin, programının konumu yayınlanmıştır. Haritanın İngiltere ve İngiltere dışında dağıtımı gerçekleştirilmiştir. Ekranda gördükleri sinema ve televizyon kahramanlarının ayak izlerini takip eden turistler, İngiltere'nin farklı bölgelerini keşfetmektedirler. Çok sayıda filme ve TV dizisine ev sahipliği yapan İstanbul'un benzer bir haritasının çıkarılması İstanbul'un tanıtımında önemli katkı sağlayacaktır(Şahbaz ve Kılıçlar, 2009: 49).

Genç ve dinamik nüfusu, tarihi ve kültürel zenginlikleri, dünya pazarına yakın konumu geçmişten gelen üretim tecrübesi İstanbul'un moda tasarımının merkezi olma noktasında olumlu özellikleridir.

İstanbul'un dünya çapında tanınan markalarının ve tasarımcılarının az sayıda olması moda tasarımı eğitimi konusunda dünya standartlarında bir seviyeye gelinebilmesi, yeterli düzeyde devlet desteğinin ve reklam kampanyalarının yapılmaması, moda tasarımı alanında dünya çapında ses getirecek aktivitelerin olmaması, İstanbul'un moda tasarımı noktasında uluslararası alanda farkındalık oluşturmaya engel olduğu düşünülmektedir.

6. 2. Öneriler

Moda tasarım sektörü geniş tabanlı küresel bir sistemdir. Moda tasarım sektörünü ayakta tutan, modelistlikten kumaş tasarımına, stilistlikten satın almaya, fotoğrafçılıktan editörlüğe her meslek için imkânlar oluşmalı ve bu mesleklerin uzmanlık standartlarını belirleyen ve koruyan kurumlar bulunmalıdır.

Üretim, pazarlama ve dağıtım moda tasarım için büyük önem arz etmektedir. Tüm bu alanda yaşanan sıkıntılar moda tasarımın gelişmesini engellemektedir. İstanbul'un bir moda merkezi olabilmesi için tüm bu alanlarda Ar-Ge çalışmaları yapılmalı gerekli önlemler alınmalıdır.

Modanın merkezleri, incelendiğinde, dünya çapında tanınmış kaliteli üniversiteleri, tasarımcıları, sanatçıları, markaları ve mağazalarının olduğu görülmektedir. Bu çıkarımdan yola çıkarak; moda tasarımında, nitelikli tasarımcı, tasarım ve ürün kalitesi, finansman marka tanıtım çalışmaları markalaşmak için önem arz ettiği görülmektedir. İstanbul'un moda tasarımında marka olabilmesi için ilk etapta dünya standartlarında kendini geliştirmiş özgün tasarımcılara ihtiyacı bulunmaktadır. İstanbul'la özdeşleşmiş markalar ve mağazalar oluşturulmalıdır. Bu markalar büyük tanıtım çalışmaları ve reklamlarla dünya çapında tanınır hale gelmelidir. Yurt dışında yapılan defilelere ve fuarlara katılarak markaların görsel tanıtımı yapılmalıdır. Oluşturulan markaların uluslararası pazarda varlığını sürdürebilmesi için çağın ihtiyaçları, kalite ve orijinallikten ödün verilmemelidir.

İstanbul'daki moda tasarımı eğitimi veren kurumlar; teknolojiye ayak uydurabilen, kendi kültürel kimlik ve kişiliğini gözardı etmeden, tasarımın çiziminden kalıbına, dikiminden süslemesine ve sunuşuna kadar üstün bir estetik ve yaratıcılık anlayışını yeteneğiyle birleştirerek, araştırmacı, yenilikçi bir ruha ve gerekli teknik bilgilere sahip, görme duyusu gelişmiş dünyaca ünlü moda tasarımcıları yetiştirilebilecek standartlarda olmalıdır(Meliha, 2011: 116).

Moda tasarım alanında verilen eğitim dünyadaki moda tasarım eğitimleri ve şehrin kendi dinamikleri dikkate alınarak sürekli güncellenmelidir. Mesleki eğitime hak ettiği değer yeniden verilmelidir. Genç yetenekleri keşfetmek için yarışmalar organize edilmeli ve gereken maddi destek sağlanmalıdır.

İstanbul'da birçok tarihi değer mevcuttur. Fakat bir kentin tarihi değerlere sahip olması kadar, o tarihi değerleri kültürel miras olarak benimseyip gelecek nesillere aktarması da çok önemlidir. İstanbul'da tarihi eserlerin sadece turistlere sunulan ticari bir değer olarak görülmekten vazgeçilip milli bir değer olarak benimsenmesi ve korunması gerekmektedir. Bu noktada İstanbul halkı tarihi ve kültürel değerleri konusunda bilinçlendirilmeli ve İstanbul'a özgü halk tarafından benimsenmiş bir moda tasarım anlayışı oluşturulmalıdır.

Boğaz köprüsü, Kız Kulesi, Galata Kulesi, Kapalı Çarşı ve tarihi camiler gibi çok sayıda değere sahip olan İstanbul, markalaşma konusunda belli bir noktada odaklanamamıştır. Paris deyince ilk olarak Eiffel Kulesinin ya da New York deyince Özgürlük Anıtının akla gelmesi gibi İstanbul da tanıtımında spesifik bir simgeye ihtiyaç duymaktadır. Burada yabancılar tarafından Altın Boynuz olarak tanımlanan Haliç, bazı edebiyatçılar tarafından İstanbul'un gerdanlığı olarak görülen Boğaz Köprüsü, masalsı içeriğiyle Kız Kulesi ile uzun bir tarihe

tanıklık etmiş Galata Kulesi dünyada iki kıtada toprağı olan en nadide şehir özellikleri simgeleştirilebilir.

Film ve dizilerinin kitleler üzerinde olumlu etkilerinden yararlanmak için film yapımcıları ve moda tasarımının pazarlama bölümündeki kişiler koordineli bir şekilde çalışmalıdır. Filmlerde İstanbul'un farkındalık oluşturulmak istenen mekânları kullanılmalı ve İstanbullu temalı tasarımları dizilerdeki aktörlerin giymesi sağlanarak tanıtımı yapılmalıdır.

İstanbul'un tanıtımında uluslararası liderler, kanaat önderleri, sanatçılarla işbirliği yapılarak İstanbul'un tarihi kültürel değerleri ve mekânları ön plana çıkarılmalıdır.

Moda haftalarının niteliğı ve kalitesi artırılmalı, moda tasarım alanında yapılan organizasyonlar devlet ve özel kuruluşlar tarafından desteklenmelidir. Görsel, yazılı ve sosyal medyada tanıtım ve reklam çalışmaları yapılarak İstanbul moda tasarım alanında tanınır hale getirilmelidir.

Mimar Sinan konulu bir gezi düzenlenerek bu tema içerisinde Mimar Sinan'ın eserlerinden esinlenerek yapılan tasarımlar özel bir ürüne dönüştürülebilir(Ahmet, 2011: 384-385).

KAYNAKÇA

- AYGÜL, Z., ÖZÜDOĞRU, Ş., 2014, Moda Tasarımcısı Olmak: ‘Yeni Mezun Moda Tasarımcıları Üzerine Söylemsel Bir Araştırma’, *Mediterranean Journal of Humanities* IV/2, 2014, 35-49
- BİLGİLİ, A.E., 2011, *Şehir ve Kültür İstanbul*, Profil, İstanbul
- HARMANKAYA, H., YILMAZ, A., ÇETİN, A., ERCAN, D., 2014, Moda ve Mimari, *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, vol.6,no. 1(2014).
- KOZOMAN SOM, S., 2010, *İstanbul’da Moda Tasarım Sektörü*,
<https://tr.scribd.com/document/216365679/Istanbulda-Moda-Tasarim> (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018).
- KURTULMUŞ KIVANÇ, Ş., 2011, *Kentsel Turizm İstanbul Örneği*, Yüksek Lisans, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- OGUZ, B., 2011, Gusta ve Flaubert’in İstanbul Destinasyonu, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 8, 2011, 47-56
- ŞAHBAZ, R.P., KILIÇLAR, A., 2009, Filmlerin ve Televizyon Dizilerinin Destinasyon İmajına Etkileri, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (2009) 31-52
- ŞARKAYA İÇELLİOĞLU, C., 2014, Kentler: Turizmi ve Marka Kentler Turizm Potansiyeli Açısından İstanbul’un Swot Analizi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014 / 1,37-35
- TOKUŞTEPE, M., 2011, *Popüler Kültür Öğelerinin Yansıtıldığı, Televizyon Dizilerinin Lisans Düzeyinde Moda Tasarımı Eğitimi Alan Öğrencilerin Yaratıcılığına Etkisi*, Yüksek Lisans, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- BMD, <http://www.birlesmismarkalar.org.tr/kurumsal/faliyetler-250>(Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018).
- İHKİB, <https://www.ihkib.org.tr/tr/etkinlikler/etkinlik-takvimi/k-284>(Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018).
- İstanbul Tarihi, https://tr.wikipedia.org/wiki/İstanbul_tarihi(Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018).
- Turquality, <http://turquality.com/hakkımızda/turquality-nedir>(Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018).
- URL-1, <http://istshopfest>(Erişim Tarihi: 16.12.2018).
- URL-2, <http://www.istanbulkulturturizm.gov.tr/TR-165066/tarihce.html>(Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018).
- URL-3, <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR-4425/istanbulun-tarihi- alanlari.html>(Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018).
- URL-4, <http://www.istanbul.gov.tr/Files/ebulten/2016-8/iceriktarih.html>,(Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018).
- URL-5, <http://www.yesiltopuklar.com/istanbulun-moda-sehri-olma-cabasi.html>(Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018).
- URL-6, <https://modakariyeri.com/15-moda-sehri/> (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018).
- URL-7, <https://modakariyeri.com/moda-sehri-olmak/> (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018).

- URL-8,<https://circlelove.co/moda-nedir-moda-ve-sanat-iliskisi-nasil-kurulabilir/> (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018).
- URL-9,<http://m-milliyet-com-tr.cdn.ampprojet.org> (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018).
- URL-10,<https://onedio.com/haber/turk-dizilerinin-dunyanin-dort-bir- tarafini-saran-basarilari-ve-yabancilarin-ovguleri-730072> (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018).
- URL-11,<http://www.skylife.com/tr/2009-12/modanın-yeni-merkezi-istanbul-mu> (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2018).

ANA DİLDE KONUŞMA BECERİSİNİ ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME*
THE ASSESSING AND EVALUATING THE SPEAKING SKILL IN MOTHER TONGUE

Ayşe DAĞ PESTİL

Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi,
Yabancı Diller Yüksek Okulu, Modern Diller, Çanakkale, Türkiye.

E-mail: aysedag@gmail.com

Mehtap Güneş ÖZDEN

Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi, Çanakkale, Türkiye

E-mail: mehtapguness@yahoo.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Ana Dili, Türkçe Konuşma Becerisi, Ana dilde konuşma yeteneği, dil testi.</p>	<p>Dil düşünce ve zekanın bir ürünüdür. İletişimseldir, sosyal, doğal, değişken, kurallarla çalışan, yaratıcı, keyfi ve seslidir. Konuşma dilin özellikle sesli kısmında ortaya çıkan bir davranış, bir dil kabiliyetidir. Bir iletişim ve aktarım yöntemidir konuşma. Konuşma sürecinde kişiler sahip oldukları bir takım kabiliyetleri bilinçli ya da bilinçsiz olarak sergilerler. Genel kabul gören dil kabiliyetleri Michael Canale ve Merrill Swain tarafından 1980'lerde ortaya konmuştur. Buna göre dil kabiliyetleri; dilbilgisi, söylem, sosyo linguistik ve stratejik olacak şekilde sıralanmıştır. Harris (1977) konuşma davranışının doğal akış içerisinde kullanılması gereken telaffuz, dilbilgisi, akıcılık, kelime ve algılama gibi farklı becerilerin farklı aşamalarda gelişimiyle sıkça alakalı olan karmaşık yapılı bir beceri olduğunu söyler. Dolayısıyla kişilerin dil becerileri test edilirken bu karmaşık yapının doğru ve dikkatlice test ve analiz sürecinden geçmesi oldukça önemlidir.</p> <p>Bu çalışmada Türkiye'nin farklı bölgelerinden gelip üniversitenin farklı fakülte bölümlerinde öğrenim gören 100 öğrenciye ana dilde konuşma becerisi değerlendirme testi birkaç boyutu ile ele alınıp uygulanmış, sonuçlar sosyal bilimlerde istatistiksel analiz aracıyla analiz edilip çalışmada sunulmuştur.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548667</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Mother Tongue, verbal skill in Turkish, speaking competence in mother tongue, language testing.</p>	<p>Language is a production of mind. It is communicative, social, natural, variable, creative, arbitrary, vocal and runs with the rules. Speaking is a competence and a behaviour that presents the practicing of the language. It is a way of communication and method of transforming the messages. While speaking, the conscious and unconscious cognitive behaviours are revealing by the speakers. Michael Canale and Merrill Swain defended the general speaking competences in 1980s. According to this, the language competences are grammar, discourse, socio-linguistic and strategic. Harris (1997) explains that speaking is a complex</p>

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE' de gerçekleşen "2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık" temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

DOI:

10.26809/joa.2018548667

skill which consists of using some different competences like pronunciation, grammar, fluency, vocabulary etc. together while speaking in its course in different developmental speaking stages. Therefore, testing and analyzing the speaking of individuals in this complex structure of speaking in a right way and with a high attention is considerably important.

In this study, the speaking skill of the 100 university students who come from different cities in Turkey and studying in diferent departments at the university is tested in various stages and the data gathered analyzed by the SPSS and presented.

1. GİRİŞ

1.1 Test

Test sosyal hayatın evrensel bir gerçeğidir der MacNamara (MacNamara 2000). Sporda yapılan doping testleri, adli vakalarda DNA testleri, tıpta kan testleri, görme-ışıtme vb. ve diğer alanlarda kullanılan testler gibi tüm testler yaşamımızın her alanında var olan ve birçok önemli sosyal role girişleri kontrol etme özelliği taşıyan, bilgi giriş-çıkış fonksiyonununu tamamlayan, özellikle perfomansın eşiğinde bir kişinin nasıl bir performans sergilediğini gösteren testler artık önemli sosyal kurumlar haline dönüşmüştür. Aslında sosyal yaşamımız bir bakıma bu testlere bağımlı hale gelmiştir: araç kullanma testleri, üniversiteye giriş testleri, işe giriş testleri, TOFEL gibi ortak genel-geçer eğitim testleri: bu testlerin hepsi insanda endişe, kaygı ve hatta zayıflık hissi uyandırabilir ve tüm bu söylenenler dil testleri için de geçerlidir.

1.2 Dil testi nedir?

Dil üzerine yapılan çalışmalarda konumuz hakkında bize yardımcı olacak dil yeterliliği ölçümlerine, genel çerçevede dil testleri denebilir. Bu ölçümler ya konu uzmanları (öğreticiler) tarafından hazırlanır veyahut da konuya uygun halihazırda var olan testler kullanılır. Dil testleri dil öğretimi ve araştırmalarına her zaman ışık tutmuştur. Öğrenme-öğretme sürecinin etkililiği ve yetkinliği konusunda bize değerli bilgi sunabilen araçlardır dil testleri. Dil öğretmenleri öğrencilerin gelişimlerini takip etmek, başarılarını analiz etmek, güçlü ve zayıf yönlerini ölçmek, aynı zamanda dil öğretiminde kullanılan farklı yöntemlerin etkililiği hakkında bilgi sahibi olmak için testleri kullanırlar (Bachman, 1990).

Testler kadar kullanılan testlerin yöntemleri de ölçme-değerlendirmede büyük rol oynar. Bachman (1990), testin etkililiğinin kullanılan test yöntemine göre değişiklik gösterebildiğini söyler. Bachman çalışmasında, çeşitli araştırmaların test metodunun dil testlerinin performansları üzerinde ölçülebilir değerde etkisi olduğunu gösterdiğine işaret eder. Bu çalışmalar Clifford 1978, 1981; Bachman ve Palmer 1981a, 1982a; Shohamy 1983b, 1984a eserlerinde yer almıştır. Eğer testin skoru, mesela bireyin çoktan seçmeli testlerde ne kadar başarılı olduğunu görmek için değil de, dil yeteneği için bir gösterge ise o halde açıkça test metodunun, skor üzerindeki etkisini en aza indirmemiz gerekir.

Bu noktada ölçümün esas problemi, kullanılan dil testinin ölçülmek istenen dil performansı özelliklerini tam olarak taşıyıp taşımadığının belirlenmesinde görülür. Testin ölçmek istediği dil yeteneğini, yeteneğin en doğal ortamına uygun olacak şekilde temsil etmesi gerekir. Testin geçerlilik ve güvenilirlik testlerinin yapılmış olması ve uygulanacak testin bu aşamalardan yüksek oranda geçerli notu da alması gerekir.

1.3 Test Türleri

Testler kullanılacak yöntem ve amaçlarına göre farklılıklar gösterirler. Yöntem açısından testleri genel bir bakış açısı ile, geleneksel kağıt-kalem testleri ve performans testleri olarak ikiye ayırabiliriz.

Kağıt-Kalem testleri : bilinen sınav kağıdı düzeninde, soru-cevap formatında, dilin kelime, dilbilgisi vb. gibi farklı alan bilgilerini ya da dinleme, okuma gibi statik dil becerilerini ölçmek için kullanılan testlerdir. Bu tür testlerin test maddeleri genellikle bellidir, bu kategoride en önemli test türü çoktan seçmeli testlerdir.

Performans testleri: performans odaklı testlerde dil yeteneği iletişim hareketi sırasında ölçülür. Konuşma ve yazma becerisini ölçmeye yönelik en yaygın testlerdir. Bir konuşma veya yazma örneği, testi uygulayan kişi tarafından toplanır ve bir ya da birkaç uzman kişi tarafından önceden belirlenmiş bir değerlendirme ölçeği kullanılarak değerlendirilir. Örnekler gerçek yaşam kesitlerine en uygun simülasyon ortamlarında elde edilmeye çalışılır.

1.4 Konuşma ve iletişim kabiliyeti nedir?

Dil düşünce ve zekanın bir ürünüdür. İletişimseldir, sosyal, doğal, değişken, kurallarla çalışan, yaratıcı, keyfi ve seslidir. Konuşma dilin özellikle sesli kısmında ortaya konur. Bir iletişim ve aktarım yöntemidir konuşma. İnsanın biyolojik ve bilişsel gelişimiyle doğru orantılı olarak gelişen bir davranış şeklidir. Bu nedenle konuşma tüm gelişimimizle birlikte değişen gelişen ve kendini yenileyen bir iletişim davranışıdır.

Konuşma sürecinde kişilerin sahip oldukları bir takım kabiliyetleri bilinçli ya da bilişsiz olarak sergilemeleri beklenir. Kanada’da 1980lerde Michael Canale ve Merrill Swain dil kabiliyetlerini; dilbilgisi, söylem, sosyo linguistik ve stratejik olacak şekilde sıralamış ve bu kabiliyetler dilbilim çevrelerince genel kabul görmüştür.

Dil bilgisi kabiliyeti: resmi dil yeteneğidir. Bu yetenek kişinin dilbilgisi, kelime bilgisi, ses bilgisi gibi sistematik dilbilgisi yeteneklerini kapsar. Sosyo-linguistik kabiliyet: farklı ortamlarda, farklı konularda ve farklı kişilerle konuşma kurallarını uygulamaya koyabilme kabiliyeti olarak açıklanır. Stratejik kabiliyet: performansı sergilerken, en iyi zaman ve yöntemi seçebilme ya da eksik veya hatalı dil kullanımlarını telafi edebilme, açıkları kapatabilme, manipüle edebilme kabiliyeti iken, söylem kabiliyeti: dilin var olan durum içerisinde kullanımını arttırma kabiliyetidir. Performans testlerinde bu kabiliyetler kendini gösterir ve test skorunu etkiler. (Coombe, 2007)

Konuşma davranışı en doğal olarak sergilediğimiz dil yeteneğimizdir ancak bu davranışın da kendi içinde oluşmuş ve otomatik olarak uygulanan bir sistemi vardır. Bygate’e göre (2001) konuşma davranışında genel olarak dört belirleyici genel süreç bulunur. Bunlar: anlamlandırma, şekillendirme, uygulama ve kişisel denetim aşamalarıdır.

Anlamlandırma aşamasında beynimiz gelen mesajı algılayıp, vereceği mesajı planlamaktadır. Bu aşamada konuyla ilgili bilgi, konuşulacak ortam, konuşma tonu ve süreci planlanmaktadır. İkinci aşama olan şekillendirmede ise konuşmada kullanılacak kelimeler, deyimler, anlama uygun dil bilgisi yapıları şekillendirilir. Üçüncü aşama uygulama aşamasıdır: burada konuşan kişi konuşmayı uygulayacak ağız, dil, diş, nefes ve ses gibi organları uygun şekilde kullanmaya çalışır ve son bölümde ise aktarmak üzere olduğu fonetik yapıyı otomatik olarak dil bilgisi hataları, kelime, harf yanlışları gibi açılardan kişisel denetimden geçirir. Tüm bu süreçler çok hızlı gerçekleşir ve konuşmanın başarısı bu süreçlerin her birinde kişisel olarak sergilenen yetenekle yakından alakalıdır. Örneğin kelime haznesinin zayıf olması, konuyla ilgili yeterli bilgiye sahip olunmaması, vurguda, telaffuzda hata yapmak, ses tonunu veya konuşma hızını iyi ayarlayamamak, konuşmanın başarısını olumsuz yönde etkiler. İyi bir konuşma için özen gösterilecek noktalar: ses tonu ve tonlama, vurgu ve ritim, telaffuz, üslup, akıcılık, anlaşılabilirlik, söz dizimi, doğruluk, kelime zenginliği, konu ve cümle kurgusu, bütünlük ve uygunluk şeklinde sıralanabilir (Köksal & Dağ Pestil, 2014).

2. KONUŞMA BECERİSİNİ ÖLÇME

Harris (1977, p.81 alıntı Coombe, 2007) konuşma davranışının doğal akış içerisinde kullanılması gereken telaffuz, dilbilgisi, akıcılık, kelime ve algılama gibi farklı becerilerin farklı aşamalarda gelişimiyle sıkça alakalı olan karmaşık yapıya sahip bir beceri olduğunu söyler. Bu karmaşık yapıya sahip konuşma becerisinin test edilip değerlendirilmesinde öncelik akıcılığa mı yoksa doğru kullanıma mı verilmeli tartışmaları, konuşma testi hazırlanmadan önce düşünülmesi gereken konulardan biridir. Akıcılık önemli ancak bu akıcılık içinde çok fazla hata yapıyorsa bu kez anlam ve doğruluk ta önem kazanır der Coombe (2007) ve bir konuşma becerisinin değerlendirmesinde her ikisine de eşit şekilde odaklanılmasını önerir.

Heaton (1995 alıntı Coombe, 2007) konuşmanın, nesnel bir ölçüm amaçlanıyorsa güvenilir analizler yapmanın çokta mümkün olmadığı, test edilmesinin aşırı derecede zor olduğu bir beceri olduğunu ifade eder. En önemli sıkıntılar kaynak yani beceri gereksinimleri, ve derecelendirme sürecine karışan öznelliğe karşı güvenilirlik sağlama sorunudur. Tüm bunlara zaman yetersizliği, öğrenci sayısı, halihazırda var olan testlerin yetersizliği ve testi uygulama aşamasındaki sorunları da eklemek gerekir. Ayrıca güvenilir ölçümler için değerlendirme yapacak kişilerin eğitilmesi oldukça zaman alan bir süreçtir. Tüm bu nedenlerden dolayı konuşma becerisinin test edilip değerlendirilmesi kaçınılan bir konu olmuştur. Ancak konuşma becerisi yeterliliği ve gelişimini ölçmek iletişim odaklı dil öğretiminde en az diğer beceriler kadar üzerinde durulan bir konu olmalıdır.

Konuşma becerisi testleri hazırlanırken akıcılık ve doğruluğa eşit oranda yer verilmesinin yanı sıra hangi konuların değerlendirme sürecine dahil olması gerektiğine de özen gösterilmelidir. Örneğin doğru kullanım (dilbilgisi), kelime, dil yeteneği yani vurgu, tonlama ve telaffuz, akıcılık ve içerik gibi beceriler test edilip ölçülmelidir.

Değerlendirme sürecinde not verilirken karşılaşılan en önemli ayartan öznelliktir. Güvenilirliği tehlikeye sokan bu durum; aynı testin birden fazla öğretmen tarafından değerlendirilmesi (dış güvenilirlik) ve aynı testin aynı öğretmen tarafından farklı zamanlarda yeniden değerlendirilmesi (iç güvenilirlik) yöntemi ile üstesinden gelinebilecek bir sorundur. Ve eğer elimizde halihazırda bir konuşma becerisini değerlendirme ölçeği varsa işimiz daha da kolaylaşacak demektir.

2.1 Test Teknikleri ve Ölçekler

Konuşma becerisini test etme ölçekleri amaçlarına göre farklı şekillerde düzenlenebilir. Weir (1993) te konuşma becerisini kategorilere ayırmıştır. Buna göre;

1. Rutin konuşma içerikli yani bilgi alışverişi ve iletişim odaklı konuşma: örneğin bir restoranda yemek siparişi verme ya da bir müzede yön sorma gibi.

2. Doğaçlama yeteneklerini içeren konuşma: örneğin bir konu hakkındaki konuşmayı devam ettirebilme, konuşma esnasında konuları değiştirebilme ve ya konuşmaya katılma fikirlerini aktarma, açıklama gibi.

Bu kategorilerde hazırlanabilecek rol-model alma, öyküleme, hazırlıklı ya da hazırlıksız konuşma, tasvir vb. gibi farklı test teknikleri vardır. Bu tekniklerin yapısına uygun olarak öğrenciler tek tek, çift ya da üç kişilik gruplar halinde konuşma becerisi testine tabi tutulabilirler.

Bu araştırmada ölçülmesi amaçlanan konuşma becerisi performans testleri kategorisinde daha çok doğaçlama yeteneklerini içeren ‘sözlü anlatım, hazırlıklı konuşma’ tekniği ile değerlendirilmeye tabi tutulmuş ve Talim Terbiye kurulunun ortaöğretimde, ana dili eğitimi konuşma becerisini değerlendirme formu ölçeğine göre derecelendirme yapılmış,

konuşma becerisi kazanım oranları ölçülmüştür. Öğrenciler konuşma becerisi testini sınıf içinde bireysel olarak uygulamışlardır.

3. VERİ TOPLAMA YÖNTEMİ

3.1 Araştırma modeli:

Araştırmada kullanılan yöntem nitel bir araştırma yöntemidir. Nitel araştırma yöntemi sözel araştırma yöntemidir diğer bir adıyla. Bu araştırma yapılırken yapılırken nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır.

3.2 Durum çalışması nedir:

Durum çalışması hem nitel hem de nicel yaklaşımlarla yapılabilir. Hangi yaklaşımla yapılırsa yapılsın amaç durumu aydınlatmaktır. Nitel durum çalışmalarının en önemli özelliği bir ya da birkaç durumun derinlemesine araştırılmasıdır. Diğer bir deyişle bir duruma ilişkin örneğin ortam, bireyler, olaylar, süreçler vb. gibi etkenler bütüncül bir yaklaşımla araştırılır ve bu etkenlerin hem ilgili durumu nasıl etkiledikleri hem de ilgili durumdan nasıl etkilendikleri sorgulanır. Durum çalışmasında veri toplama yöntemleri gözlem, mülakatlar ve anketler olabilir.

Dolayısıyla sosyal olguları, tekil bir olayın ayrıntılı bir çözümlenmesini yaparak araştıran bir yöntemdir diyebiliriz durum çalışması için. Olay, bir kişi, bir grup, bir bölüm, bir süreç, bir toplum veya sosyal hayatın herhangi bir birimi olabilir. Olay ile ilgili tüm veriler toplanır ve tüm ulaşılabilir veriler olaya göre düzenlenir. Durum çalışması tek bir olayın çeşitli olgularla ilişkilendirilmesi ile araştırılan verilere bütüncül bir nitelik kazandırır. Ayrıca diğer yöntemler ile yapılan incelemeler sırasında gözden kaçırılacak olan belli ayrıntıların derinlemesine incelemeye fırsat verir.

3.3 Araştırma:

Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseninde yapılan bu çalışmada Üniversite birinci sınıf öğrencilerinin ana dilleri Türkçede, verilen bir konu üzerine beş dakika konuşmaları istenmiş ve konuşmalar ses kaydı yapılarak kayıt altına alınmıştır. Öğrencilere, demografik bilgiler formu konuşma öncesinde doldurmaları için dağıtılmıştır. Konuşma yeteneğini ölçme çalışması hazırlıksız monolog şeklinde uygulanmış, hakkında konuşacakları konu öğrencilere çalışma anında bildirilmiş, bir iki dakika konuşacakları konu ile ilgili düşüncelerine ve alt başlıklar oluşturulmalarına izin verilmiş ve sonrasında hazır olan ilk öğrenciden başlamak üzere ses kayıtları alınmıştır.

Ana dilde konuşma becerisini ölçme testi çalışması yazılı demografik bilgi ve sözlü sunum olmak üzere iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada katılımcılara beceri üzerinde etkisi olabileceği düşünülen bazı demografik sorulara önceden hazırlanmış formlar üzerinde cevap vermeleri istenmiştir. Bu bilgi formu öğrencinin öğrenim gördüğü Fakülte / MYO, Bölüm, cinsiyet, yaş, mezun olduğu lise, anne-baba mesleği, yaşadığı il, ilçe, köy, ve okudukları kitaplarla ilgili bilgilerin paylaşılmasını sağlayan ½ A4 bir formdur. Çalışmanın ikinci aşamasında öğrenci konuşma kaydı sırasına göre elindeki forma bir sıra numarası verip ses kaydında da bu numarayı belirterek her açıdan kendini tanıtmaya konuşma becerisi testini uygulamıştır.

3.4 Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı ana dilde konuşma becerisini ölçmektir. Konu olarak 'her açıdan kendini tanıtmaya' belirlenmiş, öğrencilerin kolayca konuşabilecekleri düşünülen bu konu üzerinde yapacakları konuşmayı, süre, akıcılık, açıklık, kelime bilgisi, tonlama, vurgu ve

benzeri gibi konuşma değerlendirmesinde olması gereken kriterler açısından değerlendirilerek analiz etmek ve ortaya çıkan durumdan sonuçlara varmak amaçlanmıştır.

3.5 Araştırmanın Önemi

Bu çalışma Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde yaşamış üniversite çağındaki genç yetişkinlerin ana dillerinde konuşabilme yeteneklerini test ederek istatistiksel verilere dökme ve bu yolla belirli sonuçlara varma ve ana dilde konuşma yeteneğinin başarısını belirleme açısından önemlidir.

3.6 Araştırmanın Öngörülleri (Hipotezleri)

Çalışmanın iki negatif hipotezi vardır;

1. Çalışmada üniversite birinci sınıfta bulunan öğrencilerin kendilerini 5 dakika süre ile ana dilde tanıtmaya konuşmasında öncelikle bu süreyi tam olarak kullanamayacakları öngörülmüştür.

2. Üniversite birinci sınıfta okuyan öğrencilerin ana dilde kendilerini tanıtmaya konuşma becerisi testinde ana dilini etkili, doğru, akıcı vurgulu vb. gibi olması gerektiği şekilde kullanma oranlarının düşük olacağı öngörülmüştür

3.7 Çalışmanın Sınırları

Araştırma, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Üniversite birinci sınıf öğrencileri arasında yapılmıştır. Çalışma 50 Meslek Yüksek Okulu 50 Fakülte öğrencisi verileri ile sınırlıdır. Katılımcılar Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Gelibolu Piri Reis Meslek Yüksek Okulu ve Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Ana dilde konuşma becerisi testi için her bir katılımcıya 5 dakika süre tanınmıştır. Katılımcılar sınıf içinde önlerine kayıt cihazı konularak konuşmalarını yapmış, kendi kayıtlarını kendi başlat ve bitir müdahaleleriyle oluşturmuşlardır. Ses kayıtları 2015-1026 eğitim öğretim yılı Bahar döneminde, 18- 28 Mayıs 2016 tarihleri arasında ders saatlerinde yapılmış, çalışmaya katılmak istemeyen öğrencilere ısrarcı olunmamıştır. Çalışmanın konusu 'her açıdan kendini tanıtmaya' ile sınırlandırılmıştır. Uygulamaya Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesinin Gelibolu Piri Reis Meslek Yüksek Okulunda bulunan Turizm ve Otel İşletmeciliği, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları, Deniz ve Liman İşletmeciliği Bölümleri ile Çanakkale Siyasal Bilgiler Fakültesinde bulunan İktisat ve Siyaset Bilimi- Kamu Yönetimi bölümlerinde okuyan birinci sınıf öğrencileri katılmıştır.

4. ÖRNEKLEM, ÇALIŞMA GRUBU EVRENİ

Bu çalışmada örneklem grubu Türkiye'nin batısında yer alan Çanakkale ilinde bulunan Onsekiz Mart Üniversitesi, birinci sınıflarda okuyan Meslek Yüksek Okulu ve Fakülte öğrencileridir. Fakülte ve Meslek Yüksekokulu öğrencileri arasında sayılar eşit oranda oluşturulmuştur. Çalışmada erkekler 1, kadınlar 2 olarak kodlanmıştır.

5. VERİ TOPLAMA ARACI

Bu çalışmada veri toplama aracı konuşma becerisini kayıt altına almak aşamasında ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Ayrıca demografik sorular için ½ A4 kağıdı Demografik Bilgi Formu hazırlanmış konuşma öncesinde konuşma becerisinde etkisi olabileceği düşünülen unsurlardan oluşan bir sorgu formu doldurulmak üzere öğrencilere sunulmuştur.

6. VERİ ANALİZİ

Ana dilde konuşma becerisini ölçme değerlendirme, analiz sürecinde öncelikle araştırmacı tarafından süreçte önemli olabileceği düşünülen demografik bilgileri oluşturulan bir demografik bilgiler formu ile toplanmış ve analiz edilmiştir. Konuşma becerisini analiz etmek üzere Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu tarafından hazırlanmış Konuşma Becerisini

Değerlendirme Formu kullanılmıştır. Form Dil ve Anlatım, İçerik ve Sunum olmak üzere 3 temel bölüm ve toplam 18 maddeden oluşmaktadır. Ayrıca ‘Kendini Her Açıdan Tanıtma’ temalı konuşma konularını en detaylı şekilde kapsayan ‘Kendini Tanıtma Konuları’ madde analizi ölçeği hazırlanmış ve konuşma konuları sıklığı veri analizi bu şekilde bulunmuştur. Araştırmaya katılan öğrenciler öğrenci sıra numarasına göre kodlanmış, konuşmaları da aynı kodlar belirtilerek kendileri tarafından kaydedilmiştir. Tüm bilgiler SPSS yardımı ile analiz edilmiştir.

7. BULGULAR VE YÖNTEM

A. Konuşma Becerisi Değerlendirme Ölçeği Bulguları

Tablo 1 : Konuşma Becerisi Puanlarının Cinsiyete Göre T-Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	X	S	sd	t	p
Kız	56	2.37	0.35	98	0.74	0.448
Erkek	44	2.30	0.44			

Konuşma becerisi puanları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir, $t(98)=0.762$, $p>.05$. Bu bulgu, konuşma becerisinde kız ve erkek öğrenciler arasında dil ve anlatım, içerik ve sunum açılarından anlamlı bir ilişki olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 2 : Konuşma Becerisi Puanlarının İkamet Edilen Yere Göre T-Testi Sonuçları

İkametgah	N	X	S	sd	t	p
İl	22	2.26	0.40	98	1.10	0.271
İlçe/Köy	78	2.36	0.39			

Konuşma becerisi puanları ikamet edilen yere göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir, $t(98)=1.10$, $p>.05$. Bu bulgu, konuşma becerisi ile öğrencilerin ikamet ettikleri yer arasında dil ve anlatım, içerik ve sunum açılarından anlamlı bir ilişki olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 3a: Konuşma Becerisi Puanlarının Betimsel İstatistikleri

Eğitim Durumu	N	X	S S
Düz Lise	17	2.19	0.46
Meslek Lisesi	29	2.38	0.42
Anadolu Lisesi	54	2.36	0.35

Konuşma becerisi testine Düz Lise mezunu olarak katılan öğrenci sayısı 17, Meslek Lisesi mezunu sayısı 29 ve Anadolu Lisesi mezunu sayısı ise 54 tür. Konuşma becerisi ölçeği testine katılma oranı olarak Anadolu Lisesi mezunları birinci sırada, Meslek Lisesi ve Düz Lise mezunları 2. ve 3. sırada onu takip etmektedir.

Tablo 4b: Konuşma Becerisi Puanlarının ANOVA Sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	Anlamlı p Fark
D.A	Gruplararası	0.441	2	0.221	1.420	0.247
	Gruplariçi	15.070	97	0.155		
	Toplam	15.512	99			
İ.	Gruplararası	0.561	2	0.280	1.388	0.255
	Gruplariçi	19.601	97	0.202		
	Toplam	20.162	99			
S.	Gruplararası	0.461	2	0.231	4.665	0.012
	Gruplariçi	4.796	97	0.049		
	Toplam	5.257	99			

Meslek Lisesi ve Anadolu Lisesi çıkışlılar konuşma becerisi sunum aşamasında Düz Lise çıkışlılara oranla anlamlı fark içermektedir. Ancak Düz lise çıkışlı öğrencilerin sayısının diğerlerine oranla az olması da bu fark ta etkili olabilir. Dil ve Anlatım, İçerik konularında liseler arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır.

Tablo 5a: Konuşma Becerisi Puanlarının Betimsel İstatistikleri

Anne Meslek		N	X	S S
D.A	Ev Hanımı	69	2.31	0.39
	Memur	6	2.41	0.36
	Serbest Çalışan	20	2.34	0.40
İ	Ev Hanımı	69	1.81	0.44
	Memur	6	1.91	0.75
	Serbest Çalışan	20	1.80	0.41
S	Ev Hanımı	69	1.94	0.24
	Memur	6	2.04	0.18
	Serbest Çalışan	20	1.92	0.20

Demografik unsurlardan olan Anne Mesleği' nin öğrencilerin konuşma becerisi üzerindeki etkileri için elde edilen betimsel verilere göre, annesi ev hanımı olan 69, memur olan 6 ve serbest çalışan ise 20 kişi vardır.

Tablo 5b: Konuşma Becerisi Puanlarının ANOVA Sonuçları -Anne Mesleği

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
D.A	Gruplararası	0.060	2	0.030	0.191	0.826	
	Gruplariçi	14.504	92	0.158			
	Toplam	14.564	94				
İ.	Gruplararası	0.065	2	0.032	0.154	0.858	
	Gruplariçi	19.416	92	0.211			
	Toplam	19.481	94				
S.	Gruplararası	0.063	2	0.031	0.593	0.555	
	Gruplariçi	4.887	92	0.053			
	Toplam	4.950	94				

Anne Mesleği ANOVA analizi sonuçlarına göre öğrencilerin konuşma becerisi testinin Dil ve Anlatım, İçerik ve Sunum aşamalarında anne mesleğinin etkisi açısından anlamlı bir fark izlenmemiştir.

Tablo 6a: Konuşma Becerisi Puanlarının Betimsel 'baba mesleği' İstatistikleri

Baba Meslek	N	X	S S	
D.A	Serbest Meslek	32	2.40	0.41
	Memur	25	2.23	0.45
	Diğer Çalışan	40	2.34	0.33
İ	Serbest Meslek	32	2.02	0.32
	Memur	25	1.72	0.25
	Diğer Çalışan	40	1.72	0.40
S	Serbest Meslek	32	1.97	0.26
	Memur	25	1.96	0.18
	Diğer Çalışan	40	1.93	0.22

Yine Demografik unsurlardan olan Baba Mesleği' nin öğrencilerin konuşma becerisi üzerindeki etkileri için elde edilen betimsel verilere göre, serbest çalışan 32, memur olan 25 ve diğer grupta ise 40 kişi vardır.

Tablo 6b: Konuşma Becerisi Puanlarının ‘baba mesleği’ ANOVA Sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
D.A	Gruplararası	0.414	2	0.207	1.329	270	
	Gruplariçi	14.635	94	0.156			
	Toplam	15.048	96				
İ.	Gruplararası	1.936	2	0.968	5.079	0.008	
	Gruplariçi	17.918	94	0.191			
	Toplam	19.854	96				
S.	Gruplararası	0.038	2	0.019	0.356	0.702	
	Gruplariçi	5.003	94	0.053			
	Toplam	5.041	96				

Serbest meslek (00.917) memur (30.604) ve diğer çalışan (29.688) grubuna göre konuşma becerisi testinin içerik aşamasında öğrenciler arasında baba mesleği anlamlı bir fark içermektedir. $p \leq 0.05$.

B. Süre kullanımı bulguları

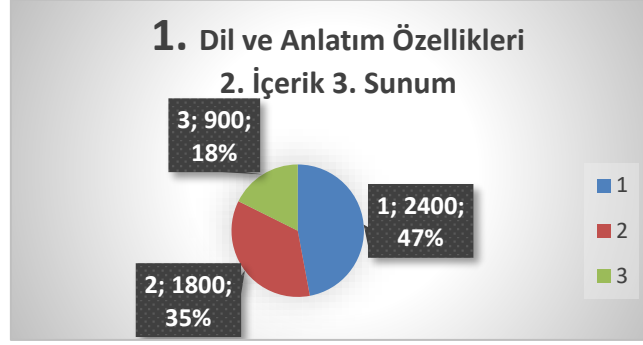
Tablo 7: Konuşma süreleri

Konuşma Süresi	Öğrenci Sayısı
0-1 dakika	61
1+	25
2+	6
3+	4
4+	4
Toplam	100

Konuşma sürelerine bakıldığında 100 öğrenci arasında her öğrenciye sunulan 5 dakika konuşma süresinin çok etkin olarak kullanılmadığı görülmektedir. 100 öğrenciden 61 i bir dakika içinde konuşmasını tamamlamış ve kaydetmiştir. Geriye kalan öğrencilerden 25 i ise iki dakika içinde konuşmasını bitirmiştir. Toplamda 100 öğrenciden 86 sı verilen 5 dakika sürenin sadece 2 dakikasını kullanmıştır.

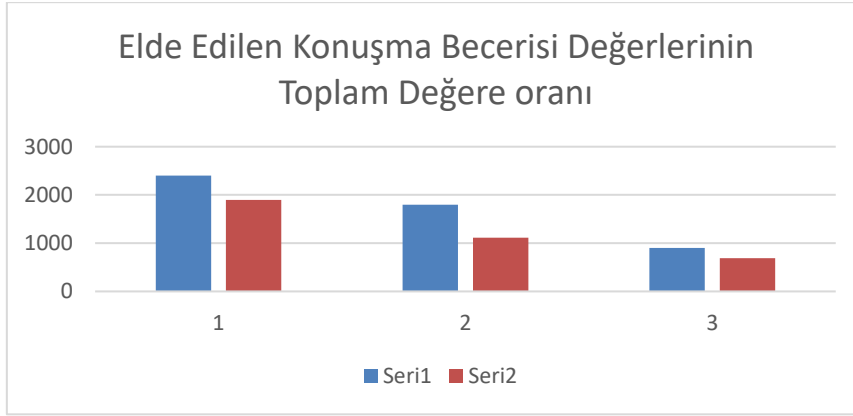
B1. Tablolar ve yorumları

Grafik 1. Konuşma Becerisini Oluşturan Toplam Puan Oranları

Grafik1’ de konuşma becerisinin dil ve Anlatım, İçerik, Sunum açılarından testteki yüzdeler oranları görülmektedir. Buna göre en büyük dilim Dil ve Anlatım konusuna, ikinci büyük dilimse konuşmanın İçerik kısmına ayrılmıştır.

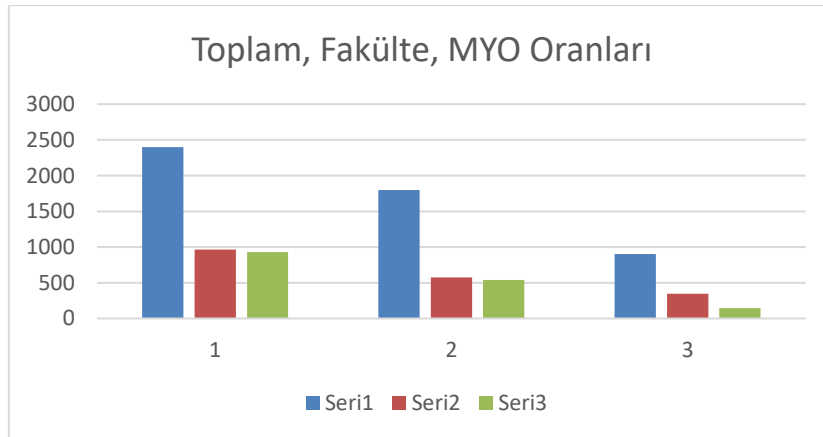
Grafik 2. Elde edilen konuşma becerisi değerlerinin toplam değere oranı

1. Dil ve Anlatım, 2. İçerik, 3. Sunum

Grafik 2’ de görülen Mavi sütunlar MEB Talim Terbiye Kurulunun konuşma becerisi ölçeğinde gösterilen oranları temsil ederken, Turuncu renkteki sütunlar toplamda öğrencilerin bu oranlar üzerinden elde ettiği kazanımları sergilemektedir. Kazanımlar toplam oranlara İçerik aşamasında yeterince ulaşamamıştır.

Grafik 3. Toplam Değer, Fakülte ve Meslek Yüksek Okulu Arasındaki Oranlar

1. Dil ve Anlatım, 2. İçerik, 3. Sunum

MEB Talim Terbiye Kurulu'nun Orta öğretimler için belirlediği Konuşma Becerisini Ölçme değerlendirme ölçeğinde verilen toplam kazanım oranları Mavi sütunla gösterilmektedir. Bu kazanımların Fakülte -Turuncu renkte ve MYO -Gri renkte- öğrencileri arasında görülen farklılıkları Grafik 3 te sergilenmektedir. Grafik değerlerine bakıldığında Fakülte ve MYO öğrencileri arasında Konuşma becerisinin Sunum aşamasında belirgin bir fark olduğu görülmektedir. Fakülte öğrencileri MYO öğrencilerinden sunum aşamasında daha iyidirler yine de her iki öğrenci grubunun kazanımları olması gereken seviyenin oldukça gerisindedir.

8. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırma, Türkiye'nin batısında yer alan Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi'nde, üniversite birinci sınıf öğrencileri arasında yapılmıştır. Çalışma 50 Meslek Yüksek Okulu 50 Fakülte öğrencisi katılmıştır. Katılımcılar Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Gelibolu Piri Reis Meslek Yüksek Okulu ve Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Ana dilde konuşma becerisi testi için her bir katılımcıya 5 dakika süre tanınmıştır. Katılımcılar sınıf içinde önlerine kayıt cihazı konularak konuşmalarını yapmış, kendi kayıtlarını kendi başlat ve bitir müdahaleleriyle oluşturmuşlardır.

Ses kayıtları 2015-1026 eğitim öğretim yılı Bahar döneminde, 18- 28 Mayıs 2016 tarihleri arasında ders saatlerinde yapılmış, çalışmaya katılmak istemeyen öğrencilere ısrarcı olunmamıştır. Çalışmanın konusu 'her açıdan kendini tanıtmak' ile sınırlandırılmıştır. Uygulamaya Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesinin Gelibolu Piri Reis Meslek Yüksek Okulunda bulunan Turizm ve Otel İşletmeciliği, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları, Deniz ve Liman İşletmeciliği Bölümleri ile Çanakkale Siyasal Bilgiler Fakültesinde bulunan İktisat ve Siyaset Bilimi- Kamu Yönetimi bölümlerinde okuyan birinci sınıf öğrencileri katılmıştır.

Sonuçlar incelendiğinde baba mesleğinin ve mezun olunan lise türünün öğrencilerin konuşma becerisi üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Bulgular sonuçlar açısından ilgi çekicidir. Lise türünde düz lise mezunu sayısının az olması, konuşma becerisindeki düşük sonuç üzerinde etkili olabileceği göz önüne alındığında geriye kalan baba mesleğinin belirgin şekilde konuşma becerisi üzerindeki etkisi dikkat çekici bir sonuçtur.

Diğer taraftan öğrencilerin kendilerine tanınan süreyi kullanmamaları, kendileri hakkında çok fazla konuşmamaları, konuşma becerisi kazanımlarını çok iyi edinmediklerini düşündürmekle birlikte, topluluk içinde ya da kendi haklarında konuşma uygulamasında kaygı ve stres yaşamış ve çok rahat konuşamamış olmaları da göz önüne bulundurulabilir. Araştırmanın bu açıdan değerlendirilmesi öğrencilerin sosyo-linguistik, *stratejik* dil kullanımlarını edinin edinmedikleri, ve davranış ve dil psikolojisi açısından sorgulanmasını gerektirir.

En iyi bilinen ve en rahat konuşulabilecek konu olarak düşünülen 'Kendini tanıtmak' konusu belki de öğrencilerin çok da rahat konuşamadıkları bir konu olmuş olabilir. Dolayısıyla, Konuşma Becerisini Ölçme Testi bu çalışmada uygulandığı şekliyle, öğrencilere başka bir konu verilerek de uygulanıp ölçülebilir. Bu durumda çalışmanın sonuçları konuşma kaygısı ve stresi açılarından da desteklenmiş olur.

Dil iletişimseldir, sosyal, doğal, değişken, kurullarla çalışan, yaratıcı, keyfi ve seslidir. Konuşma dilin özellikle sesli kısmında ortaya çıkan bir davranış, bir dil kabiliyetidir. Konuşma sürecinde kişiler sahip oldukları bir takım kabiliyetleri bilinçli ya da bilinçsiz olarak sergilerler. Genel kabul gören dil kabiliyetleri Michael Canale ve Merrill Swain tarafından 1980'lerde ortaya konmuştur. Buna göre dil kabiliyetleri; *dilbilgisi, söylem, sosyo linguistik ve stratejik* olacak şekilde sıralanmıştır.

Bu çalışmada Türkiye'nin farklı bölgelerinden gelip üniversitenin farklı fakülte bölümlerinde öğrenim gören 100 öğrenciye ana dilde konuşma becerisi değerlendirme testi birkaç boyutu ile ele alınıp uygulanmıştır. Sonuçlar bu doğrultuda yapılabilecek farklı konularda, farklı ortamlarda, farklı gruplarla gibi değişkenlerin değiştirilmesiyle konuşma becerisi ölçme testleri araştırma çalışmaları yapılabilir. Yapılan çalışmaların sonuçları karşılaştırılıp kıyaslanması, konuşma becerisi kazanımları adına, ana dilimiz Türkçede çocuklarımıza, öğrencilerimize ve vatandaşlarımıza kendilerini ifade edebilme, dili yetkin ve etkili kullanabilme konusunda yol gösterici olacaktır.

KAYNAKÇA

- BACHMAN, Lyle F., 1990, Fundamental Considerations of Language Testing. Oxford University Press.
- BYGATE, M., 2001, 'Speaking', Teaching English to the Speakers of Other Languages. Edited by Ronald Carter & David Nunan, S.14-20. Cambridge University Press.
- McNAMARA, Tim., 2000, Language Testing. Oxford University Press. Hong Kong.
- COOMBE, C., Folse, K., Hubley, N., 2007, A Practical Guide to Assessing English Language Learners. University of Michigan.
- WEIR, Cyril., 1993, Understanding and Developing a language tests. Hertfordshire, UK: Prentice Hall.

EKLER

Ek1: Demografik Bilgi Formu

NO

Fakülte / MYO :	Yaş:	Meslek
Bölüm:	Mezun Olduğu Okul:	Anne:
Cinsiyet: K E		Baba:
Yaşadığı	Okuduğu Kitap Sayısı	Son altı ay içinde:
İl:	Şu ana kadar:	Son bir ay içinde:
İlçe / Köy:	Son bir yıl içinde :	Son okuduğu kitap adı:

Ek2: Konuşma Becerisini Değerlendirme Form

Öğrenci adı	EK 2: KONUŞMA BECERİSİNİ DEĞERLENDİRME FORMU									
	Dil ve anlatım									
	İşitilebilir bir ses tonuyla konuştu mu?									
	Konuşmasında standart Türkçeyi kullandı mı?									
	Kelimleri doğru telaffuz etti mi?									
	Kelimleri anlamına ve bağlamına uygun kullandı mı?									
	Dil bilgisi kurallarına uygun cümleler kurdu mu?									
	Güven verici, açık, anlaşılır ve konuya hâkim bir şekilde konuştu mu?									
	Konuşmasında uygun yerlerde vurgu, tonlama ve duraklama yaptı mı?									
	Sözleriyle jest ve mimikleri birbirine uygun mu?									
	İçerik									
	Konuşması konuya, amaca, tür ve seviyeye uygun mu?									
	Olaylar ve bilgiler sıraya konularak anlatıldı mı?									
	Konuşma bütünlük ve tutarlılık içinde sürdürüldü mü?									
	Konuşmasında ana fikir ve duyguyu yardımcı fikir ve duygularla destekledi mi?									
	Konuşmasını deyim, atasözü, özdeyiş, alıntı ve örneklerle zenginleştirdi mi?									
	Konuşmasını günlük hayatla ilişkilendirdi mi?									
	Sunum									
	Konuşmasını verilen sürede tamamlayabildi mi?									
	Konuşma sırasında ölçülü ve rahat mıydı?									
	Konuşmasını sunarken görsel, işitsel ve çok yönlü iletişim araçlarından yeterince yararlandı mı?									
	Konuşması boyunca nezaket kurallarına uydu mu?									

Not: Öğrencinin yukarıda yer alan kazanımları gerçekleştirmeye düzeyine göre (evet:3 kısmen:2 hayır:1) puan verilir.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KONUSUNDA BİR İLETİŞİM ARACI OLARAK GRAFİK TASARIMIN ROLÜ*

THE ROLE OF GRAPHIC DESIGN AS A COMMUNICATION TOOL FOR SUSTAINABILITY

Ayşe Nur TOPTAŞ

Hacettepe Üniversitesi

E-mail: aysenurtoptas@gmail.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Grafik tasarım, sürdürülebilirlik, yeşil tasarım, ekolojik tasarım</p>	<p>Endüstri devrimi sonrasında, gelişen teknoloji ile birlikte atıkların çoğalması, çevrenin kirlenmesi ve bilinçsiz tüketimin artması kaynakların azalmasına sebep olmuştur. Sürdürülebilirlik, günümüz gereksinimlerinin karşılanırken, gelecek nesillerin de kendi gereksinimlerini karşılama olanaklarının tehlikeye atılmaması olarak ifade edilmektedir.</p> <p>Ürünlerin yaşam döngüleri boyunca çevreye olan olumsuz etkilerinin azaltılmasının tasarımı ile başladığı söylenir. Üretimde kullanılan hammadde ve enerjiden, ürünün atık haline geldikten sonraki durumuna kadar tüm süreçler ürünün tasarım aşamasında belirlenmektedir. Bu nedenle, tasarım kararları verilirken, ürün veya hizmetin çevresel, ekonomik ve toplumsal maliyeti göz önünde bulundurulmalıdır. Bu düşünceden hareketle, bu bildirinin amacı, sürdürülebilirlik konusuna dikkat çekmek ve bu alanda özellikle grafik tasarımcılara düşen rolün önemini belirtmektir. Bu araştırma kapsamında, sürdürülebilirlik konusunda farkındalık yaratmaya yönelik grafik tasarım çalışmalarının ele alınıp tasarım ilkeleri doğrultusunda, etkililik ve anlaşılabilirlik yönünden karşılaştırılması çalışmanın yöntemini oluşturmaktadır. Karşılaştırılan örnekler sonuç kısmında değerlendirilecektir.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548668</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Graphic design, sustainability, green design, ecological design</p>	<p>The aim of this paper is to draw attention to the issue of sustainability and to emphasize the importance of the role of graphic designers in this field. The method of this study is to compare graphical design works that are intended for raising awareness on sustainability and to compare them in terms of effectiveness and intelligibility. Compared samples will be evaluated in the result section.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548668</p>	

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE’de gerçekleşen “2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık” temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Endüstri Devrimi sonrası, bilim ve teknolojiadaki ilerlemelerle hayatımıza birçok kolaylık girmiştir. Fakat aynı zamanda, bu gelişmeler, gezegen ve üzerinde yaşayanlar için önemli sorunları beraberinde getirmiştir. Nüfus artış hızı yükselmiş; buna bağlı üretim, tüketim, atık oluşumu ve kirlilik artmıştır. Gezegenin kaynakları kendini yenileme kapasitesinden daha hızlı tüketilmektedir.

1987 Brundtland ("Ortak Geleceğimiz") raporunda tanımlandığı şekliyle sürdürülebilirlik, günümüz gereksinimlerinin karşılanırken, gelecek nesillerin de kendi gereksinimlerini karşılama olanaklarının tehlikeye atılmamasıdır.

İnsanlar, kaynaklar, çevre ve kalkınma arasındaki ilişkileri dikkate alan hedefler içeren Brundtland (Ortak Geleceğimiz) raporunda belirtildiği gibi; çevre, insan eylemlerinden, hırslarından ve ihtiyaçlarından ayrı bir alan olarak mevcut değildir (Brundtland Komisyonu, 1987). Pek çok kalkınma biçimi, dayandığı çevresel kaynakları tüketmekte ve çevresel bozulma da ekonomik gelişmeyi zayıflatabilmektedir. Bu nedenle, sürdürülebilirlik kavramı, nüfus, gıda güvencesi, biyoçeşitlilik, enerji, endüstri ve insan yerleşimleri konularının tümünü kapsar. Kavram, bu alanların birbirine bağlı olduğu ve ayrı olarak ele alınamayacağı düşüncesine dayanır.

Sürdürülebilirlik düşüncesi, yenilenebilir kaynakların kullanım oranlarının, yenilenme ve doğal büyüme sınırları dahilinde olmasını; yenilenemeyen kaynakların korunmasını; bitki ve hayvan türlerinin korunmasını; hava, su ve diğer doğal unsurların kalitesi üzerindeki olumsuz etkilerin en aza indirgenmesini hedeflemektedir. Kasap ve Peker'e göre (2011) ürünlerin yaşam döngüleri boyunca çevreye olan olumsuz etkilerinin azaltılması tasarım ile başlamaktadır.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİR TASARIM

Üretiminde kullanılan hammadde ve enerjiden, ürünün atık hâline geldikten sonraki durumuna kadar tüm süreçler ürünün tasarım aşamasında belirlenmektedir. Bu nedenle, tasarım kararları verilirken, ürün veya hizmetin çevresel, ekonomik ve toplumsal maliyetinin göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilmektedir.

Sürdürülebilir tasarım, tasarımın çevreyi tehlikeye atmadan şimdi ve gelecekteki insan ihtiyaçlarının karşılanması için stratejik olarak kullanılmasıdır (Aktaran: Erişmiş, 2007: 03). Bir başka deyişle, sürdürülebilir tasarım, çevreye verilen olumsuz etkileri en aza indirirken, verimliliği en üst düzeye çıkarmayı amaçlayan tasarım olarak ifade edilebilir.

Özçuhadar'a göre de (2007: 15), çevreye duyarlı tasarım, insanların ve tüm diğer canlıların sağlığını, ekosistemleri ve doğal kaynakları göz önünde bulundurarak mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda, grafik tasarımcıya da büyük sorumluluk düşmektedir.

3. GRAFİK TASARIM VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK: GRAFİK TASARIMCININ SORUMLULUĞU

Mimarlık, endüstri ürünleri tasarımı ve moda tasarımı gibi alanlar, çevreye duyarlı tasarıma yönelik, duruşlarını değiştirmektedir. Grafik tasarımın, sürdürülebilirlik konusunda, bu alanlara göre yavaş biçimlendiği görüşünün hakim olduğu söylenebilir. Grafik tasarımcılar, gerekli-gereksiz her şeyin tanıtımını yapıp dolaylı olarak aşırı tüketime katkıda bulunurken, yukarıda söz edilen sorunlar çoğunlukla yaratıcı sürece dahil edilmemektedir.

Twemlow'a göre (2011: 56), sürdürülebilirlik ile ilgili konularda, grafik tasarımın yavaş biçimlenmesinin sebeplerinden birisi, grafik tasarımcıların ince görsel farklılıklara büyük önem

vermeye bağımlı olmalarıdır. Twemlow, The Moderns'in bir tasarım konferansı için tasarladığı çantayı bu duruma örnek göstermektedir (Görsel 1):

"Çantanın kumaşı, geri dönüştürülebilir ya da indirgenebilir mısırdan türetilmiş bir polimer olan PLA' dan yapılmış ve üzerindeki imgeler, çantanın bu hayat döngüsüne gönderme yapmaktadır. Ancak konferans katılımcılarının dikkatini çeken unsur, çantanın üzerindeki mavinin etiketindeki maviye tam uymaması olmuştur. Bunun sebebi, serigrafi boyasının yazıcının boyasına uyması için Moderns'in ağır metaller içeren bir boya kullanmalarının gerekmesiydi. 'Bu uyuşmayan maviler hakkında ne kadar çok yorum işittiğime inanamazsınız' diyor Janine James." (Janine James, The Moderns'in kurucusudur.)

Görsel 1. The Moderns'in bir tasarım konferansı için tasarladığı çanta.

Kaynak: Twemlow, 2011: 56

Gerber'e göre (2009), "çevresel sorumluluğa sahip, çevresel kriterleri temel alarak kararlar veren grafik tasarımın, sıradışı bir şeymiş gibi görülmesi gerekmemektedir." Çevresel kriterler mevcut modeller içerisinde entegre edilmeli ve bunun bir alternatif gibi görülmesine son verilmelidir.

Çevreye saygılı tasarım için tasarımcının yapabileceklerinden ilki atık oluşumunu azaltmaktır. Bunun yanında, üretim için gerekli enerji miktarı azaltılmalı ve tasarımdan kaynaklı toksik maddeler en aza indirilmelidir. Daha az malzeme kullanımı, geri dönüştürülmüş ve/veya tekrar kullanılabilir malzeme seçimi, bitmiş tasarım ürününün tekrar kullanılabilirliği atık oluşumunu azaltmak için yapılabilecekler arasındadır. Ayrıca gereksiz basılı ürünlerden kaçınılması gerekmektedir. Örneğin, posta yoluyla yapılan kampanyalara cevap oranının yüzde 1-3 olmasına rağmen, her yıl yüzbinlerce ton kağıdın gereksiz yere tüketildiği tahmin edilmektedir. Bunun yanı sıra, basılı bir ürün tasarlanırken; yoğun ve parlak cilanın, çok fazla renk ve mürekkep kullanımının, kazınabilir yüzey ve kuvvetli yapıştırıcıların kağıdın geri dönüşümünü güçlendirdiği göz önünde bulundurulmalıdır.

Bununla birlikte, Benson ve Perullo'ya göre (2017), dijital çözümlerin her zaman baskıdan daha sürdürülebilir olduğu söylenememektedir. Dijital tasarım bile, kağıt sisteminin dağıtım, kullanım ve atma gibi bazı bileşenlerine sahiptir. Farklı olarak, petabayt verilerini tutan makineleri çalıştırmak için çok miktarda enerji gerektiren sunucu çiftlikleri vardır. Bu makinelerin üretiminde de enerji kullanılmaktadır. Benson ve Perullo (2017), doğru ortamın hedef kitleye, katılımcılara, dağıtım alanına, materyallere ve tedarikçilere bağlı olarak belirlenebileceğini belirtmektedir: "Yalnızca dijital çözümler, kağıt kullanımını ve taşımayı

azaltsalar da, barındırma şirketi ya da veri çiftliği fosil yakıtlarla destekleniyorsa veya örneğin haksız emek uygulamaları yürütüyorsa ideal seçim olmayabilir." (Benson ve Perullo, 2017)

Daha önce belirtildiği gibi, sürdürülebilirlik yalnızca çevreyle ilgili değildir. Sürdürülebilir tasarım için, proje için belirlenen tedarikçilerin güvenli çalışma koşulları ve adil ücret uygulamalarına sahip olup olmadığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca, ulaştırma emisyonlarını azaltmak üzere, tedarikçilerin projede kullanılan kaynaklara ve dağıtım merkezlerine yakın olması da önem taşımaktadır. (Benson ve Perullo, 2017)

Tam anlamıyla sürdürülebilir grafik tasarım için, sistemlerle düşünmek gerektiği belirtilmektedir. Benson ve Perullo'ya göre (2017), gezegenimizde her şey birbiriyle ilişkilidir ve doğal sistemler dengeye dayanmaktadır. Grafik tasarım mesleğinde sistem odaklı düşünmek, bir tasarım problemini ele alırken, malzeme ve tedarikçi seçimlerimizin gezegen ve dolayısıyla kendimiz üzerindeki etkileri hakkında bilgi sahibi olmak, farkında olmak ve buna göre kararlar almaktır.

Sistem odaklı düşünürken, tasarımın hedef kitlesini ve müşteri gelirlerini nasıl etkilediğinin yanında, projenin üretimi için nereden ve nasıl malzeme elde edileceği, verilen kararlardan kimlerin ve nelerin etkileneceği, teslim edildikten sonra projeye ne olacağı soruları araştırılmakta ve dikkate alınmaktadır. Sistemlerle düşünmek, tasarım problemini bir bütün olarak ele almak anlamına gelmektedir. (Benson ve Perullo, 2017)

Eric Benson ve Yvette Perullo'nun 2017'de basılan sürdürülebilir grafik tasarım hakkındaki *Design to Renourish* kitabının kendisi bu konuda bir örnek-olay özelliği taşımaktadır (Görsel 2). Tasarımcılar, yayıncılık sektörünün sınırlarını zorlayarak, sürdürülebilirlik için yeniden-besleme (*re-nourish*) kriterlerini örnekleyecek şekilde basılacak ve ciltlenecek bir kitap üretmeyi amaçladıklarını belirtmektedir.

Görsel 2. Eric Benson ve Yvette Perullo'nun tasarlayıp yazdığı *Design to Renourish* kitabı.

Kaynak: <https://re-nourish.org/design-to-renourish/> [Erişim: 17.12.2017]

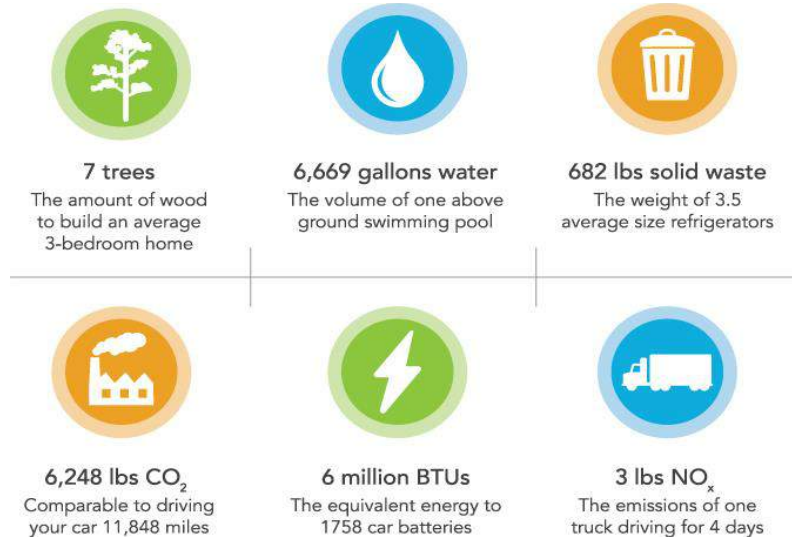
Bu doğrultuda, kağıt, baskı ve ormancılık endüstrilerindeki sürdürülebilirlik uzmanları ile yaptıkları görüşmelerden sonra, kitabın basımı için %60 oranında buğday samanı atığı ve FSC® (Orman Yönetim Konseyi) tarafından onaylanmış %40 ağaç elyafından yapılmış (Step Forward Paper™) da karar kıldıklarını ifade etmektedirler. Daha sonra, taşma payı olmadan, en uygun kırpma boyutu hesaplanmış, böylece her baskı kağıdındaki artık en aza indirilmiştir. Devamında, güçlü ekolojik ve sosyal misyona sahip bir matbaa ile çalışılmak istenmiş; firmaların çevre duyarlılığı ve iş güvenliği sertifikaları; yüksek içerikli, tüketici sonrası geri dönüştürülmüş kağıtların stoklanması ve tanıtımını yapıyor olması; düşük VOC (uçucu

organik bileşikler) çözücüler ve bitkisel bazlı mürekkeplerin ve ciltleme için soğuk tutkalın kullanımı; maaşların ödenmesi ve bulunduğu konum araştırılmıştır (Benson ve Perullo, 2017).

Benson ve Perullo (2017) verdikleri bu kararların tümünü uygulayamadıklarını ifade etmektedir. Nihayetinde kitabın, FSC ve Rainforest Alliance tarafından onaylı fakat Ancient Forest Friendly™, Green-e sertifikalarına veya herhangi bir karbon nötr programına sahip olmayan bir matbaa tarafından basıldığını; karşılanmayan bu durumların ise sera gazı emisyonları yoluyla çevreye olan olumsuz etkileri en aza indirmek için hayati önem taşıdığını belirtmektedirler. Kitap petrol yağı içermeyen, yüksek kaliteli bitkisel bazlı mürekkeple basılmıştır. Fakat tasarımcıların/yazarların ifade ettiğine göre, tüm çabalarına rağmen kitabın Step Forward Paper™ üzerine basılması gerçekleştirilememiştir. Kağıdın basımda sorunlara neden olabileceğinden matbaa firmasının endişe etmesi ve test çalışmasının yayıncı için çok maliyetli, matbaa içinse fazla zaman alacak olması nedeniyle, tasarımcılar, kağıt seçiminde değişikliğe gitmek zorunda kalmışlardır. İkinci ve üçüncü % 100 tüketici sonrası atık (PCW) kağıt seçimleri de maliyet nedeniyle elenmiştir.

En sonunda, yayıncı "en iyi" seçenekleri olarak, kapak için Rolland Opaque% 30 PCW, iç sayfalar için %10 PCW kağıdı sunmuştur. Benson ve Perullo (2017) bu seçenekler konusunda hevesli olmadıklarını, fakat baskı ve kağıt satıcılarının ulaşım emisyonlarını en aza indirmek için birbirlerine nispeten yakın olmalarından memnun olduklarını anlatmaktadır. Ayrıca, kitap boyutunun yayıncı tarafından belirlendiğini ve bu konuda söz sahibi olmadıklarını ifade etmektedirler. Benson ve Perullo'ya göre (2017), bu sınırlamalara rağmen, 2000 kitapta yaklaşık olarak, 7 ağaç, 25.245 litre su, 309 kg katı atık, 2.834 kg CO₂, 6 milyon BTU enerji, 1,36 kg NO_x tasarruf edilmiştir. (Görsel 3)

Görsel 3. Her iki bin kitap için yaklaşık ekolojik tasarruf (yaklaşık 1,355 ton kağıt). Hesaplama iç sayfaları ve kapakları içerir.

Kaynak: Benson ve Perullo, 2017

Sonuç olarak, Benson ve Perullo (2017) bu kitabın üretimi ile piyasa sürdürülebilirlik kararlarını etkilemek için bazı önemli adımlar attıklarını umarken, kimi alanlarda başarı eksikliklerinden de çok şey öğrenilebileceğini söylemektedir. Yayın endüstrisinin ve grafik tasarımın hâlâ gideceği uzun bir yolu olduğunu belirten yazarlar, ilerlemenin birlikte gerçekleştirileceğini ifade etmektedir. Benson ve Perullo'nun bu çalışması, sürdürülebilir grafik tasarım için nasıl bir yol izlenebileceğine dair örnek oluşturmaktadır.

Sürdürülebilir marka ve grafik tasarım stüdyosu olan Modern Species'in, organik bileşenlerden yapılmış ürünler içeren bir cilt bakım şirketi olan Qet® Botanicals şirketi için

hazırladığı kurumsal kimlik çalışması da çevreye duyarlı tasarıma örnek olarak ele alınabilir. İş endüstriyi araştırmakla başlayan tasarımcılar, küçük şişeleri tutan gereğinden fazla büyük kutularla çok fazla malzeme israf edildiğini tespit etmişlerdir. Bu bulgulardan hareketle, çalışmalarını doğru etiket ve kutu sistemini bulmaya odaklamışlardır. Nihayetinde, ürünü gösteren; malzemeleri azaltarak ve yapıştırıcıları ortadan kaldırarak tasarruf sağlayan yarı-kutularda karar kılınmıştır (Görsel 4). Sürecin geri kalanında, etik kaynak ve iş yeri koşullarını destekleyen malzemeler ve tedarikçiler belirlenmiştir (Benson ve Perullo, 2017).

Görsel 4. Qet Botanicals yarı-kutuları, Modern Species.

Kaynak: Benson ve Perullo, 2017

Matadog Tasarımın Stafidenios kuru üzümü için tasarladığı proje sürdürülebilir ambalaj tasarımına bir başka örnek olarak verilebilir. Hedef kitlesi çocuklar olan ürünün paketi, imha edilmek yerine oyuncak olarak yeniden kullanılabilir (Görsel 5). Ambalaj, çocukların herhangi bir kesici alet ya da yapıştırıcı kullanmadan kolayca kağıt oyuncaklara dönüştürebilecekleri şekilde tasarlanmıştır.

Görsel 5. Stafidenios kuru üzümünün oyuncığa dönüşen kutuları, Matadog Design.

Kaynak: <http://matadog.com/stafidenios-case-study/> [Erişim: 17.12.2017]

Sürdürülebilirliği önemseyen fakat bu konuda neler yapabileceği konusunda bilgi eksikliği olan grafik tasarımcılar için çeşitli kaynaklar mevcuttur. Örneğin; grafik tasarımcı ve öğretim üyesi olan Eric Benson ve Yvette Perullo'nun kurup yürüttüğü kâr amacı gütmeyen bir organizasyon olan Re-nourish, grafik tasarımcı, eğitimci ve öğrencilerin, pozitif, yeşil ve pragmatik tasarım kararları vermelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Çeşitli ödüller almış organizasyonun, paylaştığı örnek projeler ve sağladığı çevrimiçi araçlarla sürdürülebilir tasarımı kolaylaştırdığı söylenebilir.

Sürdürülebilir grafik tasarım ile ilgili bilgilendirici ve teşvik edici bir diğer platform, Amerikan Grafik Tasarım Enstitüsü (AIGA) Sürdürülebilir Tasarım Merkezi (CFSD) tarafından oluşturulan Tasarım İçin Yaşam İlkeleridir (*The Living Principles for Design*). Tasarımcılara ve müşterilerine sürdürülebilirliğin temel yönlerini ortak bir anlayışla aktaran, harekete geçmek için istek uyandırıcı ve uygulanabilir bir çerçeve sunmak amacıyla geliştirildiği belirtilmektedir. Tasarım İçin Yaşam İlkeleri, küresel tasarım topluluğunun, tüm disiplinlerde sürdürülebilir tasarım için en iyi uygulamaları, araçları ve fikirleri birlikte oluşturma, paylaşma ve sergileme yeri olarak açıklanmaktadır. Kuruluşun internet sitesinde, tasarımcılar için bir yol haritası görevi gören sorular ve sürdürülebilirlikle ilgili tanımların yer aldığı sürdürülebilir tasarım sözlüğü bulunmaktadır.

4. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KONUSUNDA BİR İLETİŞİM ARACI OLARAK GRAFİK TASARIM

Grafik tasarımcının sürdürülebilirlik konusundaki sorumluluğu bir önceki bölümde ifade edilen gereklerle sınırlı değildir. Grafik tasarım, mesajın insanlara aktarımında önemli bir role sahiptir.

Brundtland raporunda, mesajın (bugünün anne- babalarına ve karar vericilerine) iletilmesinin önemi ile ilgili olarak; başarısız olma hâlinde, gelecek neslin temel haklarından olan sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının tehlikeye gireceği belirtilmektedir. Raporda " Sözcüklerimizi, genç ve yaşlı insanların zihinlerine ve kalplerine ulaşabilecek bir dile çeviremedikçe, kalkınma sürecini düzeltmek için gereken kapsamlı sosyal değişimleri üstlenemeyiz" ifadesi yer almaktadır (Brundtland Komisyonu, 1987). İfadede geçen, "insanların zihinlerine ve kalplerine ulaşacak dilin" grafik tasarımın görsel iletişim gücü ile sağlanmasının mümkün olduğu söylenebilir.

Grafik tasarımcılar, sürdürülebilirlik ile ilgili bilginin daha ulaşılabilir olmasını sağlayabilmekte, tasarımlarıyla konuya ve önemine dikkat çekeabilmekte ve insanların neler yapabileceklerini anlamalarına yardım edebilmektedir. Böylece, grafik tasarımcılar, insanların tutumlarını ve davranışlarını değiştirebilmektedir (GMK, 2002).

Tasarımcı Lucienne Roberts, bu konuda, grafik tasarımın sosyal değeri olmayan bir dekorasyon olarak görülmesinin onun gücünü azaltacağını belirtmektedir. Grafik tasarım bilgilendirmekte, dikkat çekeabilmekte, düşünmeye teşvik etmektedir. Roberts'a göre, tasarımın sadece satmak amacıyla kullanılması sahip olduğu potansiyeli göz ardı etmektir (GMK, 2002). Bununla birlikte, Twemlow'a göre (2011: 59), grafik tasarım, sosyal hareket olarak sürdürülebilirliğe, güncel ve zengin bir toplumsal imaj geliştirmekte can alıcı bir rol oynamaktadır.

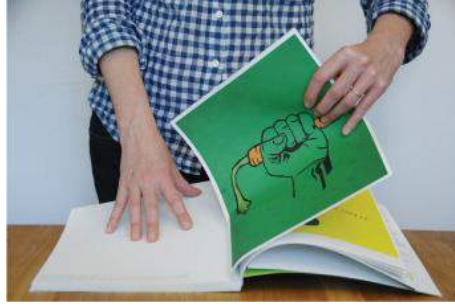
Ne var ki, grafik tasarım, sürdürülebilirlik konusunda ortaya koyduğu çalışmalarda, çoğu zaman, kraft kağıtları ve yeşil ağaç, yaprak imgeleri ile sınırlı kalmaktadır (Başdemir, 2015: 25). Bu da, potansiyelini tam olarak kullanamadığı anlamına gelmektedir.

İklim değişikliği, türlerin yok oluşu, gıda sistemleri ve su kaynakları gibi ekolojik konular üzerine bir sanat, tasarım ve medya stüdyosu olan The Canary Project'in ürettiği Green

Patriot Posters projesi, grafik tasarımın sürdürülebilirlik konusunda bir iletişim aracı olarak rolüne örnek oluşturmaktadır.

Green Patriot Posters (Yeşil Vatansever Posterleri), ABD vatandaşlarını sürdürülebilir bir ekonominin inşasına katılmaya teşvik eden çok kanallı bir kampanyadır. 2008-2016 yılları arasında sürdürülen kampanya kapsamında 800'den fazla afiş tasarımı toplanmıştır. Tasarlanan afişler, mümkün olan en geniş kitleye ulaşmak için, birden fazla kanal üzerinden (baskı, çevrimiçi paylaşım, ilan panoları, sergiler vb.) dağıtılmıştır (Benson ve Perullo, 2017).

Görsel 6. Green Patriot Posters, The Canary Project. Sayfalar çıkarılabilir olarak tasarlanmıştır. Görseldeki afiş: Sustain, William Etling.

Kaynak: Benson ve Perullo, 2017

Green Patriot Posters projesinin erişim alanını genişletmek ve mesajı yaygınlaştırmak amacıyla, biriktirilen posterlerin bir kısmı kitap olarak yayınlanmıştır (Görsel 7). Kitaptaki posterler çıkarılabilir olarak tasarlanmıştır. Böylece, sayfaların koparılıp sergilenbilmesi sağlanarak kitap aktif hâle getirilmiştir (Görsel 6).

Green Patriot Posters, %100 rüzgar enerjisi, %100 PCW lifi, soya mürekkepleri ile sürdürülebilir şekilde basılmıştır. Bunun yanı sıra, kitabın arka kapağı, "Sorumlu Bir Şekilde Bas & Tasarla!" başlıklı bir poster biçiminde tasarlanmıştır. Poster, kitabın bu şekilde basımıyla kazanılmış çevresel faydalar hakkında veriler içermektedir (Görsel 8).

Görsel 7 ve 8. Green Patriot Posters kitabının ön kapağı (solda) ve arka kapağı (sağda).

Kaynak: (Görsel 7) <http://canary-project.org/project/green-patriot-posters/> [Erişim: 17.12.2018]
(Görsel 8) Benson ve Perullo, 2017

Görsel 9. "Keep Buying Shit ", Diego Guitierrez. Green Patriot Posters projesi kapsamındaki afişlerden biri. Grafik tasarımın sürdürülebilirlik konusunda iletişim aracı olarak rolüne örnek oluşturmaktadır.

Kaynak: <http://canary-project.org/project/green-patriot-posters/> [Erişim: 17.12.2018]

5. SONUÇ

Sürdürülebilir grafik tasarımın bir alternatif değil, zorunluluk olarak görülmesi gerekmektedir. Bildiri kapsamında incelenen örnek sürdürülebilir tasarım projelerinde görüldüğü gibi tasarımcının aldığı kararlar, bütünde büyük fark yaratabilmektedir. Bununla birlikte, grafik tasarımcının, insanların tutumlarını ve davranışlarını değiştirebilme potansiyelini kullanarak, sürdürülebilir grafik tasarım için yeni, yaratıcı fikirler ve yaklaşımlar geliştirmesine ihtiyaç olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AMBROSE, G., HARRIS, P., 2013, Grafik Tasarımda Renk, Literatür, İstanbul, ISBN: 9789750406423
- BAŞDEMİR, C., 2015, Grafik Tasarımda Ekolojik Yaklaşımlar ve Ekolojik Ürün Ambalajı, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- BENSON, E., PERULLO, Y., 2017, Design to Renourish [online], CRC Press, ISBN: 9781138916616, <https://www.safaribooksonline.com/library/view/design-to-renourish/9781317424369> [Erişim Tarihi: 17 Aralık 2017]
- BRUNDTLAND COMMISSION, 1987, Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future [online], <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> [Erişim Tarihi: 17 Aralık 2017]
- COŞKUN KASAP, G., PEKER, D., 2011, Çevreci Bir Yaklaşım: Yeşil Tasarım [online], Business and Economics Research Journal, 2 (2), 101-116, [http://www.berjournal.com/wp-content/plugins/downloads-manager/upload/BERJ%20\(2\)2011%20article6%20pp101-116.pdf](http://www.berjournal.com/wp-content/plugins/downloads-manager/upload/BERJ%20(2)2011%20article6%20pp101-116.pdf) [Erişim Tarihi: 17 Aralık 2017]
- ERİŞMİŞ, M. C., 2007, Sürdürülebilir Oluklu Mukavva Ambalaj Tasarımı: Olmuksa Örneği, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- GERBER, A., 2009, Tasarım ve Sürdürülebilirlik Grafik Tasarımın Rolü ve Sorumlulukları [online], GMK, Yazılar, Sayı 81, <http://gmk.org.tr/uploads/news/file-14570434081821146254.pdf> [Erişim Tarihi: 17 Aralık 2017]
- GMK, 2002, Dedi Ki, Sayı 03 [online], <http://gmk.org.tr/uploads/news/file-14466674082139212261.pdf> [Erişim Tarihi: 17 Aralık 2017]
- ÖZÇUHADAR, T., 2007, Sürdürülebilir Çevre İçin Enerji Etkin Tasarımın Yaşam Döngüsü Sürecinde İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- TWEMLOW, A., 2011, Grafik Tasarım Ne İçindir?, YEM Yayın, İstanbul, ISBN: 9789944757072
- AIGA, The Living Principles for Design, <https://www.aiga.org/the-living-principles-for-design> [Erişim Tarihi: 17 Aralık 2017]
- Re-nourish, <https://re-nourish.org> [Erişim Tarihi: 17 Aralık 2017]
- The Canary Project, Green Patriot Posters, <http://canary-project.org/project/green-patriot-posters> [Erişim Tarihi: 17 Aralık 2017]
- Green Patriot Posters, <http://greenpatriotposters.org> [Erişim Tarihi: 17 Aralık 2017]
- Matadog Design, Stafidenios Packaging Design, <http://matadog.com/stafidenios-case-study> [Erişim Tarihi: 17 Aralık 2017]
- Modern Species, Qet Botanicals Brand Launch, <https://modernspecies.com/work/qet-botanicals-brand-launch> [Erişim Tarihi: 17 Aralık 2017]

MERKEZİ HEKİM RANDEVU SİSTEMİNİN İŞLEYİŞİ İLE İLGİLİ MEDYAYA YANSIYAN HABERLERİN İÇERİK ANALİZİ*

CONTENT ANALYSIS OF NEWS REFLECTED TO THE MEDIA RELATED TO THE OPERATION OF THE CENTRAL PHYSICIAN APPOINTMENT SYSTEM

Ayşen ÖZMEN

İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu

E-mail: aysen.ozmen@kavram.edu.tr

Kerime GÜLEÇ

İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu

E-mail: kerime.gulec@kavram.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Merkezi Hekim Randevu Sistemi</p>	<p>Günümüz sağlık hizmetleri profesyonel işletmecilik bakış açısı ile şekillenmekte, bu çerçevede organizasyonel ilerlemeler hız kazanmaktadır. Ülkemizde 2003 Sağlıkta Dönüşüm Programı ile beraber birçok yeni uygulamaya geçilmiştir. Sağlıkta Dönüşüm Projesinin en önemli uygulamalarından birisi de Merkezi Hekim Randevu Sistemi'dir.</p> <p>Bu araştırmada medyaya yansıyan haberler analiz edilerek MHRS ile ilgili değerlendirmeler yapılması amaçlanmıştır. Bu amaçla Google arama motoruna 'MHRS' anahtar kelimesi girilerek elde edilen 13 haber analize tabi tutulmuştur. Araştırma sonucunda polikliniklerde bakılan hastaların muayene sürelerinde ve hastaların polikliniklere kabul edilme aralıklarında dalgalanmalar görülmekte, kullanım yaygınlığını artırabilmek amacıyla şivesel kamu spotları, afişler ve etkinlikler hazırlanmaktadır.</p> <p>Londra'da düzenlenen Çağrı Merkezi Dünyası Ödülleri'nde (Contact Center World Awards) "Dünyanın en iyisi" seçilen MHRS'nin hasta ve hekim perspektifinden işleyişi ve saptanan sorunların çözümü konularında daha geniş çaplı araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548670</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Center Physician Appointment System</p>	<p>Today's health services are shaped by a professional management perspective and organizational progress is accelerating. In 2003, with the Health Transformation Program in Turkey, many new applications were introduced. One of the most important applications of the Health Transformation Project is the Center Physician Appointment System.</p> <p>In this research, it is aimed to make evaluations about Center Physician Appointment System by analyzing the news reflected in the media. For this purpose, 13 news were obtained by entering the keyword about Center Physician Appointment System into the Google search engine. As a result of the research, fluctuations are observed in the period of examination of the patients who are examined in the outpatient clinics and in the intervals of admission to the outpatient clinics, in order to increase the prevalence of usage, public spots, posters and activities are prepared.</p> <p>In the Contact Center World Awards held in London, Center Physician Appointment System is chosen as the da best in the world Londra.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548670</p>	

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE' de gerçekleşen "2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık" temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Günümüzün internet ile hızla gelişen ve değişen dünyasında yaşamın her yönü sayısallaşmaya doğru hızla ilerlemektedir. Sağlık alanında hızla artan teknolojik değişimler ve uzmanlaşma, maliyetlerin artışı, toplumdaki demografik değişiklikler ve hastaların artan istekleri gibi pek çok sorunu olan hastanelerin, iş yoğunluğu her geçen gün daha da artmakta ve karmaşık bir hal almaktadır.

Ülkemizde daha etkin ve verimli bir şekilde sağlık hizmetlerine ulaşılabilmesi için 2003 yılında Sağlıkta Dönüşüm Projesi yürürlüğe konulmuştur (Özata, 2009). Sağlık Bakanlığının gerçekleştirdiği bu projeler içerisinde çok kısa sürede yaygınlaşan ve tüm vatandaşlara hizmet sunumunu amaçlayan sistemlerden biri de, Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS)'dir.

Ülkemizde kamu hastanelerinde kuyruk sorununun çözümü için ciddi anlamda atılan ilk adım, 1999 yılında SSK tarafından başlatılan telefonla randevu sistemi ve hekimlere getirilen esnek çalışma planı olmuştur. Daha sonra kamuya bağlı tüm hastanelerin tek çatı altında toplanması ile hastaneler, hastaların telefon, internet v.b. şekillerde randevu alabildikleri randevu sistemleri kurmuşlardır. Bir dönem her hastanenin kendisine ait kurduğu randevu sistemleri ile hizmet devam etmiştir. 26 Mart 2012 tarihinden itibaren ise ülkemizde Merkezi Hastane Randevu Sistemi (MHRS) uygulamasına geçilmiştir.

Merkezi hekim randevu sistemi, Sağlıkta Dönüşüm Programı kapsamında vatandaşların sağlık hizmetine daha kolay erişiminin sağlanması ve hastanelerimizin daha etkin ve verimli şekilde hizmet sunabilmesi için geliştirilmiş bir projedir. Bilindiği üzere, Sağlık Bakanlığı Türkiye'de daha etkin ve verimli bir şekilde sağlık hizmetlerine ulaşılması amacı ile Sağlıkta Dönüşüm Projesini yürürlüğe koymuş ve bu program kapsamındaki çalışmalarını büyük ölçüde gerçekleştirmiştir. Bu programın en önemli çalışmalarından biri de Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS) dir (MHRS Projesi Uygulama Kullanım Kılavuzu, 2009).

MHRS'nin temel amacı şudur: "Hastanelerde daha iyi bir kaynak planlanması yapılarak vatandaş/hasta memnuniyetinin artırılması, hastanelerde kuyrukların azaltılması, hastanelerde kaynak kullanımının ve dağıtımının ölçülmesi suretiyle; sağlık hizmetleri sunumunun, verim ve kalitesinin artırılması, MHRS verileriyle, sağlık politikaları geliştirilmesine yardımcı olunmasıdır" (<http://www.mhrs.gov.tr/Vatandas/content/Vatandas.jsp>, 24.10.2018).

MHRS'nin resmi internet sitesinden, resmi mobil uygulamalarından ve 182 çağrı merkezini arayarak canlı operatörlerden ülkemizdeki tüm kamu sağlık kuruluşlarına randevu alınabilmekte aynı zamanda tedavi olmak istedikleri tıp dalında istedikleri hastane ve hekimin randevusu dolu ise başka bir hastane ve hekime randevu alabilme imkânı bulunmaktadır.

Dünyada bölgesel düzeyde benzer örnekleri bulunmakla beraber, ülke genelinde tek bir merkezden yürütülen ilk hekim randevu sistemidir. Avrupa Birliği'nin kabul ettiği 20 temel kamu hizmetlerinden biri olan MHRS, 81 ilde hizmet vermeye başlamıştır (Yıldızbaşı ve ark, 2016).

Bu çalışmada Google arama motoruna MHRS anahtar kelimesi girilerek elde edilen medyaya yansıyan haberler diyalektiğinde MHRS ile ilgili değerlendirmeler yapılması amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada medyaya yansıyan haberler analiz edilerek MHRS ile ilgili değerlendirmeler yapılması amaçlanmıştır. Bu amaçla Google arama motoruna 'MHRS' anahtar kelimesi girilerek elde edilen 13 haber analize tabi tutulmuştur. Aynı haber farklı medya kaynaklarına yansıdığı bir tanesi dikkate alınmıştır. Haberler incelenerek MHRS uygulamasının geliştirilmesi ve kullanım yaygınlığını artırabilmek amacıyla yapılan etkinlik

çalışmaları, MHRS'nin hasta ve hekim perspektifinden ortaya çıkan sorunları, polikliniklerde bakılan hastaların muayene sürelerinde ve hastaların polikliniklere kabul edilme aralıklarında dalgalanmalar analiz edilmiştir. İncelenen haberler Google arama motoruna yansıyanlar ile sınırlıdır.

3. BULGULAR

Çalışma kapsamında arama motorunda MHRS ile ilgili olan ilk 13 haber analize tabi tutulmuştur. Haberlerin tam metinlerinin uzun olması ve bildiri hacmini aşması nedeniyle özet olarak aşağıda sunulmuştur:

Tablo 1. Haber 1'in İçerik Bilgileri

İl	Manisa
Haber Tarihi/Kaynak	13.02.2018/Hürriyet Gazetesi
Haber Başlığı	Randevusuna geç kalan hasta diş doktorunu bu hale getirdi.
Haber İçeriği	Emine H. isimli diş hastası MHRS üzerinden Manisa Merkez Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi 6. Klinikte görevli diş hekimi Dt. Çağrı Şimşek'e 6 Şubat tarihinde saat 13.00'e randevu almış ancak bu kişi randevu saatinde gelmediğinden, engelli olan sıradaki hastanın tedavisine başlanmıştır. Emine H. isimli hasta 13.19'da polikliniğe başvurmuş olmasına rağmen geri çevrilmemiş ve hastanın tedavisi için aynı güne sıra verilmiştir. Saat 13.30'da hasta ve kocası Tahsin H. ile birlikte klinikte hasta tedavi eden hekime gelerek yüksek sesle saat 13.00 hastası oldukları halde neden tedaviye alınmadıklarını sormuş, hekim de randevu saatinde gelmediklerinden dolayı bir sonraki hastayı aldığını, beklemeleri gerektiğini söylemiş, Tahsin H. Hekimin üzerine yürümesi ve hakaretler savurması üzerine Dt. Çağrı Şimşek tarafından güvenlik çağrılmış ve klinikten çıkarılmaları sağlanmıştır.

MHRS'ye konu olan randevu önceliklerine bakıldığında randevusuna saatinde gelmeyen hasta ve randevu saatinde önce gelen hastaların tedaviye erken alınmaları kargaşaya sebep olmaktadır. Şahin (2013) yapmış olduğu çalışmada hekimlerin %93.3'ünün MHRS uygulamasından memnun olmadıkları ortaya konulmuştur. Bunun nedenleri; hekimlerin sistem konusunda eğitim almamış olmaları, hangi hastalara öncelik vereceklerinin belirtilmemiş olması, randevulu hastaların hekimlerden beklentilerinin daha fazla olması, bu hastaların sabırsız olması, bir randevu ile tüm tedavilerinin yapılacağı beklentileri ile hareket etmeleri, bu randevunun sadece muayene ve tedavi planlanması için olduğunu bilmemeleridir. Akyüz ve diğerleri (2010) tarafından Malatya Devlet Hastanesi'nde yapılan bir çalışmada tedavi olan hastaların memnuniyet düzeyleri çalışanlara göre daha yüksek çıkmıştır. Doktorları da kapsayan çalışanların memnuniyet oranının beklenilenden düşük bulunması, çalışanların memnuniyetinin de göz önüne alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 2. Haber 2'nin İçerik Bilgileri

İl	Türkiye
Haber Tarihi/Kaynak	25.04.2016/ Hürriyet
Haber Başlığı	Herkes 'pazartesi yoğun olur' diye düşününce salı en yoğun gün oldu.
Haber İçeriği	Sağlık Bakanlığı tarafından "Sağlıkta Dönüşüm Projesi" kapsamında hayata geçirilen, Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS) kapsamında, kamu hastanelerinden randevu almak için kurulan ALO 182 hattı, geçen yıl yaklaşık 61 milyon kez arandı. Hastaların, 'pazartesi yoğun olur' düşüncesiyle salı gününü tercih etmesi üzerine, muayene için en yoğun günü salı oldu.

MHRS'nin öngöremediği toplumsal alışkanlıklar ve sistem bütünlüğünün sağlanamamasından dolayı bazı günlerde yoğunluk yaşandığı görülmektedir. Toprak (2013) yapmış olduğu araştırmasında; Türkiye' de yapılmış olan inovasyon ve girişimcilik örneği olan MHRS risk değerlendirme mantığından geçirilmediğinde, hastane için, hizmet alan ve hizmet veren bireyler açısından büyük bir tehlike unsuru haline dönüşebileceğine, bu durumda her bir inovasyon süreci, başlı başına bir tehdit unsuru olabileceğine, çalışan ve hasta güvenliğinin sağlanması ve finansal riskleri engelleme amaçlı bu risklerin önüne geçilmesi konuları üzerinde durmuştur.

Tablo 3. Haber 3'ün İçerik Bilgileri

İl	Türkiye
Haber Tarihi/Kaynak	12.09.2013
Haber Başlığı	BU SORUMSUZLUK HASTALARI MAĞDUR ETTİ.
Haber İçeriği	Sağlıkta Dönüşüm Programı çerçevesinde pilot uygulaması 2009'da başlayan ve 26 Mart 2012'den itibaren de tüm Türkiye'de hayata geçen Merkezi Hastane Randevu Sistemi (MHRS), hastaneyi hastasız, hastaları hastanesiz bıraktı. Günde ortalama 6 milyon işlem gerçekleştirilen MHRS, randevu alıp randevusuna gelmeyen hastalar yüzünden kilitleniyor. Sorun, 15 gün süreli randevu sisteminden randevu alan hastaların, bir başka hastaneden veya özel hastaneden daha yakın tarihe randevu alıp eski randevusunu iptal etmemesinden kaynaklanıyor. MHRS yazılımı, ilçeler arası aynı polikliniğe verilmiş iki ayrı randevuyu engellemediği için, randevusu dolu görünen hastanenin hastasız kalmasına neden oluyor. Hastanelerin poliklinikleri bu nedenle çoğu zaman yüzde 50 kapasiteyle çalışmak zorunda kalıyor.

Tablo 4. Haber 4'ün İçerik Bilgileri

İl	Türkiye
Haber Tarihi/Kaynak	06.08.2012/Habertürk
Haber Başlığı	Bakanlık, randevusuna sadık kalmayan hastalara çare arıyor.
Haber İçeriği	Merkezi Hastane Randevu Sistemi'nden randevu almayı başaran hastaların yüzde 20'si randevusuna gitmeyince gizli hastane kuyruğu oluştu, hastaneler boş kaldı.

Tablo 5. Haber 5'in İçerik Bilgileri

İl	Türkiye
Haber Tarihi/Kaynak	26.06.2018/Habertürk
Haber Başlığı	DOKTORU EKTİK! 4 HASTADAN BİRİ RANDEVUYA GİTMEDİ
Haber İçeriği	Türkiye genelinde 4 hastadan 1'inin MHRS'den aldığı doktor randevusuna gitmediği ortaya çıktı. Sağlıkçılar, gerçekten doktora ihtiyaç duyan hastaların mağdur edildiğini belirterek vatandaşlara, "Gelmiyorsanız iptal edin" çağırısı yaptı.

Tablo 6. Haber 6'nın İçerik Bilgileri

İl	Türkiye
Haber Tarihi/Kaynak	20.04.2009/Medimagazin.com
Haber Başlığı	Randevu aldığı halde muayeneye gitmeyen hastalara kötü haber
Haber İçeriği	Sağlık Bakanlığı, devlet hastanelerindeki yoğunluk ve kilitlenmeyi engellemek için düğmeye bastı. Üst üste randevu aldığı halde tedaviye gitmeyen hastalara başka branşta da olsa bir daha sıra verilmeyecek. Ancak gününden önce randevusunu iptal edenler, aynı kimlik numarasıyla tekrar sıra alabilecek. Yeni uygulamanın amacı, gerçekten tedaviye ihtiyacı olan hastaların mağduriyetini gidermek.

Tablo 7. Haber 7'nin İçerik Bilgileri

İl	Malatya
Haber Tarihi/Kaynak	27.12.2016/Milliyet
Haber Başlığı	MALATYALILAR RANDEVU SİSTEMİNE İLĞİ GÖSTERMİYOR.
Haber İçeriği	Malatya Kamu Hastaneleri Birliği Genel Sekreteri Dr. Vahap Boztepe, Malatyalıların randevu sistemine ilgi göstermediğini belirterek, hastanelerde oluşan yoğunluğu azaltmak için vatandaşları Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS) kullanmaya davet etti. Malatya İl Sağlık Müdürlüğünde basın toplantısı düzenleyen Malatya Kamu Hastaneleri Birliği Genel Sekreteri Dr. Vahap Boztepe, Malatya'da sağlık kalitesini artırmak adına yapılacak çalışmalar hakkında bilgiler verdi.

MHRS ile ilgili ortaya çıkan haberlerde içeriklere bakıldığında bu konuda yaşanan bir diğer problem ise randevuya gidilmemesidir. Bu durum sağlık personelinin zamanını verimli kullanmasını engellemekte aynı zamanda da diğer hastaların randevusunu geciktirmektedir. MHRS'nin hastaneyi hastasız, hastaları hastanesiz bıraktığı, MHRS'den randevu almayı başaran hastaların %20'sinin randevusuna gitmediği ve hastanelerde gizli kuyruklara yol açtığı, dört hastadan birinin MHRS'den aldığı randevusuna gitmediği, Sağlık Bakanlığı üst üste randevu aldığı halde tedaviye gitmeyen hastalara yaptırım uygulamayı amaçladığı, Malatya Kamu Hastane Birliği Genel Sekreteri Malatyalıların MHRS'ye ilgi göstermediğini belirtmektedir.

Tablo 8. Haber 8'in İçerik Bilgileri

İl	Muğla
Haber Tarihi/Kaynak	27.03.2017/Yeni Şafak
Haber Başlığı	MUĞLA ŞİVESİ İLE HASTANEDEN NASIL RANDEVU ALINIR?
Haber İçeriği	Muğla Kamu Hastaneleri Birliği Genel Sekreterliği, hastanelerdeki yığılmaları önlemek için 'Merkezi Hekim Randevu Sistemi'ni Muğla şivesi ile daha eğlenceli hale getirerek poliklinik kapılarındaki yoğunluğu azaltmak istiyor. Bu konuda yardım aldığı isim ise oyuncu Gülnihal Demir oldu.

Tablo 9. Haber 9'un İçerik Bilgileri

İl	Adıyaman
Haber Tarihi/Kaynak	06.06.2017/ Yeni Şafak
Haber Başlığı	FUTBOLCULAR SAHAYA MHRS PANKARTI İLE ÇIKTI.
Haber İçeriği	Türkiye Futbol Federasyonu Adıyaman İl Temsilciliği tarafından organize edilen kurumlararası Valilik Kupası Futbol Turnuvasında bu hafta Kahta Devlet Hastanesi ile Adıyaman Eczacılar Takımı karşılaştı. Futbolcular, Merkezi Hastane Randevu Sistemi (MHRS)'ye dikkat çekmek ve MHRS kullanımını yaygınlaştırmak amacıyla Kahta Devlet Hastanesinin hazırladığı pankart ile sahaya çıktı.

Tablo 10. Haber 10'un İçerik Bilgileri

İl	Adıyaman
Haber Tarihi/Kaynak	19.10.2016/Milliyet
Haber Başlığı	KAHTA'DA MHRS BİLGİLENDİRME AFİŞLERİ ASILDI.
Haber İçeriği	Adıyaman Kamu Hastaneleri Birliği'ne bağlı Kahta Devlet Hastanesi tarafından ilçenin dört bir yanına MHRS bilgilendirme afişleri asıldı. Sağlık Bakanlığına bağlı sağlık kurumlarından randevu almak sureti ile poliklinik hizmeti almayı sağlayan MHRS uygulamasına yönelik Kahta'nın dört bir yanına Devlet Hastanesi tarafından bilgilendirme afişleri asıldı.

Tablo 11. Haber 11'in İçerik Bilgileri

İl	Batman
Haber Tarihi/Kaynak	04.07.2017/Hürriyet
Haber Başlığı	Genel Sekreter Dr. Özkul: Hastane randevu sistemini hutbelerle yaygınlaştırmak istiyoruz.
Haber İçeriği	Batman'da, göreve yeni atanan Kamu Hastaneleri Birliği Genel Sekreteri Op. Dr. Sedat Özkul, hastanelerdeki yığılmaları önlemek için Merkezi Hekim Randevu Sistemi'ni (MHRS) yeni çalışmalarla daha yaygın hale getireceklerini söyledi. Dr. Özkul, "İl Müftümüzden bu konuda destek isteyeceğiz. Hutbeler aracılığıyla sistemi tanıtmayı planlıyoruz. Randevu sistemi yaygınlaşırsa hastanelerimizde yoğunluk olmaz" dedi.

MHRS uygulamasının geliştirilmesi için yapılan çalışmalara bakıldığında oyuncular ve şive ile daha eğlenceli hale getirmeyi, futbol etkinliğinde açılan pankart ve MHRS bilgilendirme afişleri ile dikkat çekerek kullanımı yaygınlaştırmayı, hutbeler aracılığı ile sistemi tanıtmayı planlandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 12. Haber 12'nin İçerik Bilgileri

İl	Karabük
Haber Tarihi/Kaynak	14.04.2017/Timeturk.com
Haber Başlığı	HASTANE KUYRUKLARI MHRS İLE BİTTİ.
Haber İçeriği	Karabük Kamu Hastaneleri Birliği Genel Sekreteri Op. Dr. İsmail Kara, Merkezi Hastane Randevu Sisteminin (MHRS) başarılı şekilde kullanıldığını belirterek, MHRS kullanımında hatırı sayılır bir yol kat ettiklerini söyledi.

Ülkemizde hastanelerdeki kuyruk sorununa MHRS çözüm olarak geliştirilmiştir. Bu çalışmada incelenen haberlerde MHRS'nin başarılı bir şekilde kullanılması kuyruk sorununu önemli ölçüde azaltmıştır.

Tablo 13. Haber 13'ün İçerik Bilgileri

İl	Türkiye
Haber Tarihi/Kaynak	31.10.2017/AA
Haber Başlığı	MERKEZİ HEKİM RANDEVU SİSTEMİ 'DÜNYANIN EN İYİSİ' SEÇİLDİ
Haber İçeriği	Sağlık Bakanlığınca uygulanan Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS), Londra'da düzenlenen Contact Center World Awards'da (Çağrı Merkezi Dünyası Ödülleri) 'Dünyanın en iyisi' seçildi.

MHRS'nin Contact Center World Awards'ın (Dünya Çağrı Merkezi Ödülleri)'nde Dünyanın En İyisi seçilmesi eksikliklerinin giderilmesi, gelişiminin yaygınlaştırılması yanında iyi bir sistem olduğunun göstergesidir.

İnceleme kapsamındaki haberlerde, sistemin yeni olması nedeniyle yeterli ve kapsamlı olmadığı, farkındalığının henüz istenen düzeye erişmediği görülmekte, MHRS'nin hasta bekleme süresini azalttığı kuyruk sorununu ortadan kaldırdığı ifade edilmektedir.

4.SONUÇ

Türkiye genelinde en çok tercih edilen sistemlerden birisi Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS)'dir. Sistem, vatandaşların Sağlık Bakanlığı'na bağlı 2. ve 3. basamak hastaneler ile ağız ve diş sağlığı merkezleri için Alo 182 hattından Merkezi Hekim Randevu Sistemi'ni arayarak canlı operatörlerden veya web üzerinden kendilerine istedikleri hastane ve hekimden randevu alabilecekleri bir uygulamadır (Kurşun ve Kaygısız, 2018). Genel anlamda sağlıkta dönüşüm programı ile birlikte vatandaşların sistemden memnuniyet düzeyleri artmıştır (Özata, 2009). Buna karşın Bostan ve Çiftçi yaptıkları araştırmada sağlık çalışanlarının, sağlıkta dönüşüm programı uygulamalarını kendileri açısından yeterince pozitif bulmadığını savunmuştur (Bostan ve Çiftçi, 2016). Araştırmada katılımcıların %56'sı sistemden randevu almada problem yaşamadığını ifade ederken , %24'ü problem yaşadığını belirtmiştir. Genel anlamda katılımcılar kolay randevu alabilmekte, istediği hekime ve güne randevu alabilmektedir. Hastaların önceden hekim ve muayene zamanı seçebilmesi hasta memnuniyetini artırmaktadır.

Bu çalışmada incelenen haberlere bakıldığında hastaların MHRS'den randevu alıp gitmemesi hekim, hastane ve randevusuz hastalara sorun oluşturmuştur. Başka çalışmalarda ise Şahin (2013) ve Alagöz(2013), çok geç zamanlara randevu verilmesinin hastaların randevu tarihlerini unutmalarına yol açtığını; telefon, e-posta, kısa mesaj gibi yöntemler ile hatırlatılmasının mümkün olabileceğini ifade etmişlerdir. Alagöz (2013), 2012 yılı sonuna kadar 3.665.297 kişinin randevu aldığını; ancak 2.807.359'unun randevusuna gittiğini belirtmiştir. Hastaların acil durum dışında bir rahatsızlık hissettikleri zaman poliklinik muayenesine gitmesi gereken durumlarda randevu problemi yaşayabilmektedir. Randevusu olmadığında muayene olamayan hastalar ise çözüm bekleyen en önemli sorunlardan biridir (Aydın ve ark., 2010).

Bu çalışmadan da anlaşılacağı üzere Hastane Randevu Sistemlerini basitleştirilmesi, vatandaşların sağlık hizmetine erişimini artırılması ve vatandaşların talep ettikleri zamanda hastanelerden randevu alabilmeleri amacıyla uygulamaya konulan MHRS, bugüne kadar istenileni verememiştir. MHRS randevu sürelerini kısaltılması ve aynı gün için MHRS'den randevu alınabilme imkânının sağlanmasının sistemin etkinliğini arttıracığı düşünülmektedir.

Ülkenin önemli kriterlerinden biri olan sağlık hizmetlerine yapılacak sistematik ve sürekli yatırımla, sistemle ilgili eksiklikler ortada kalkacaktır. Sistemin yeni olması nedeniyle yeterli ve kapsamlı araştırmalar bulunmamaktadır. Sisteme ilişkin problemlerin ortadan kaldırılması ve hekim endişelerinin giderilmesi için, MHRS'nin yeniden düzenlenmesi önerilmektedir. Merkezi hastane randevu sisteminin verimliliğini ölçen daha geniş katılımlı araştırmaların yapılması sistemin daha verimli çalışması açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akyüz M, Omaç M, Taşlıyan M, Murat E,2010,“Sağlık hizmetlerinde hasta ve çalışan memnuniyet değerlendirilmesi: Malatya Devlet Hastanesinde Bir Alan Çalışması”,11. Uluslararası sağlıkta performans ve kalite kongresi bildiriler kitabı, cilt 1; 389-99.
- Alagöz M., 2013, Kamu Hastanelerinde Kuyruk, Randevu Sistemleri: Merkezi Hastane Randevu Sistemi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Aydın, T., Aydın, A.Ş., Köksal, Ö., Özdemir, F., Kulaç, S., Bulut, M.,2010, Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi Acil Servisine Başvuran Hastaların Özelliklerinin ve Acil Servis Çalışmalarının Değerlendirilmesi. Akademik Acil Tıp Dergisi, 163-168.
- Bostan, S., Çiftçi, F., 2016, Sağlıkta Dönüşüm Programı Uygulamalarının Hastane Hizmetleri Üzerindeki Değişim Etkisi: Sağlık Çalışanlarının Görüşleri. SDÜ Sağlık Bilimleri Dergisi, 7(2), 1-8
- Kurşun, A., Kaygısız, E.G.,2018, Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS) Uygulamalarına Yönelik Memnuniyet Ve Erişilebilirlik Düzeyinin Belirlenmesi, ACU Sağlık Bilimleri Dergisi, 9(4),401-409
- Özata, M., 2009, Sağlık Bakanlığı ve Sosyal Güvenlik Kurumu Tarafından Yürütülen E-Sağlık Projelerinin Sağlık Hizmeti Sunumuna Etkileri. Journal of Azerbaijani Studies, 444-464.
- Şahin Ş., 2013, Merkezi Hastane Randevu Sistemi Uygulamasının Etkinlik, Farkındalığının, Hasta Bekleme Süresine ve Memnuniyetine Etkisinin Ağız ve Diş Sağlığı Merkezinde Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü
- Toprak, C., 2013. Özel Sağlık Sektöründe İnovasyon: Özel Sağlık Sektöründe İnovasyon ve Finansal Performans İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Yıldızbaşı, E., Öztaş, D., Sanisoğlu, Y., Fırat, H., Yalçın H., Dağ Şeker,E., Doğusan5, A.R., Akçay, M.,2016, Bir Eğitim ve Araştırma Hastanesinde Merkezi Hekim Randevu Sistemini Kullanan Hastaların Memnuniyet Düzeylerinin Ölçülmesi, Ankara Medical Journal, 16(3), 293-302.
- <https://docplayer.biz.tr/568712-Mhrs-projesi-kullanim-kilavuzu-mhrs-projesi-uygulama-kullanim-kilavuzu.html> [Erişim Tarihi:28.10.2018]
- <https://www.mhrs.gov.tr/Vatandas/haberler.xhtml?haberId=8> [Erişim Tarihi:24.10.2018]

İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ EĞİTİMİNDE ANALİTİK HİYERARŞİ PROSESİ (AHP) MODELİ*

ANALYTICAL HIERARCHY PROCESS (AHP) MODEL IN OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY EDUCATION

Barış KANTOĞLU

Düzce Üniversitesi

E-mail: bariskantoglu@duzce.edu.tr

İrem DÜZDAR ARGUN

Düzce Üniversitesi

E-mail: iremduzdar@duzce.edu.tr

Serkan SÖNMEZ

Düzce Üniversitesi

E-mail: snmz.serkan@gmail.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Analitik Hiyerarşi Prosesi, İş Sağlığı ve Güvenliği, Çok Kriterli Karar Verme, İmalat Sanayisi.</p> <p>DOI: 10.26809/joa.2018548671</p>	<p>İş sağlığı ve güvenliği eğitimi, çalışma ortamından kaynaklanan iş kazalarının sebep olduğu yaralanma, ölüm veya hastalıkları ortadan kaldırmak için iş yerinde çalışanlara sistematik olarak verilen eğitim programlarıdır. İş sağlığı ve güvenliği eğitiminin başarısını artırmayı amaçlayan bu çalışmada, eğitim programının çok faktörlü karmaşık yapısını Çok Kriterli Karar Verme Yaklaşımı (AHP) ile bir çatıda toplayan bir model önerilmiştir. Önerilen modelde, bir imalat sanayisinde verilecek iş sağlığı ve güvenliği eğitimi, beş boyut ve alt kriterlerinden oluşmaktadır. Bu boyutlar, el aleti kullanımı, kimyasal malzeme kullanımı, acil durumlar, makine kullanımı ve çalışma şartlarıdır. Gelecek çalışmada, model uzmanlar tarafından değerlendirilerek iş sağlığı ve güvenliği eğitimi için imalat sanayisindeki öncelikler belirlenecektir.</p>

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Analytical Hierarchy Process, Occupational Health And Safety, Multi-Criteria Decision Making, Manufacturing Industry.</p> <p>DOI: 10.26809/joa.2018548671</p>	<p>Occupational health and safety training is a systematic training program for workers at work to eliminate injury, death or diseases caused by work accidents caused by the work environment. In this study, which aims to increase the success of occupational health and safety education, we have proposed a model that collects multi-factor complex structure of the education program with Multi Criteria Decision Making Approach (AHP) on a roof. In the proposed model, occupational health and safety training in a manufacturing industry consists of five dimensions and sub-criteria. These dimensions are the use of hand tools, emergency situations, machine use, chemical materials usage and working conditions. Future work will be evaluated by model experts and priorities in manufacturing industry will be determined for occupational health and safety training.</p>

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE’de gerçekleşen “2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık” temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1. GİRİŞ

İş sağlığı ve güvenliği kavramı, 1930'lu yıllarda iş ortamında iş güvenliğini sağlayarak, yaralanma, hastalık ve ölüm vakalarını en aza indirmeye amacı ile ortaya çıkan bir fikirdir (Hasle ve Zwetsloot, 2011: 961–963). Kamu kurumları ve işletmelerde, iş sağlığı ve güvenliği süreçlerinin yönetim ve kontrolünü gerçekleştiren İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi (İSGYS) 1990' lardan beri uygulanmaya başlamıştır. İSGYS'nin bileşenleri, başlıca organizasyonlar tarafından geliştirilen standartlar, kurallar, denetleme ve kontrol boyutlarıdır (URL-1, 2005, Redinger ve Levine, 1998: 572-581).

Uluslararası İş Organizasyonu (ILO) verileri, dünya genelinde iş yerlerinde her yıl en az 2.3 milyon insanın iş kazaları veya hastalıkları sebebiyle öldüğünü göstermektedir. Ayrıca günde 1 milyona yakın işçi mesleki yaralanmalarla sonuçlanan iş kazaları geçirmektedir (URL-2, 2017). Bununla beraber iş güvenliği ve sağlığında alınan önlemlerin yetersizliği fazla iş süreleri, üretim kesintileri, tedavi masrafları, tazminat maliyetleri dünya ekonomisinde yılda yaklaşık 3 trilyon dolara mal olmaktadır (Ahmed ve diğ. 2017:240-250).

İş Sağlığı ve Güvenliği, çalışanların sağlığına zarar verebilecek tehlikelerin öngörülmesi, tanınması, değerlendirilmesi ve kontrolüdür (Fundamental Principles of Occupational Health and Safety, 2017). Birçok endüstride planlanan İSG eğitimleri, iş kazalarının sebep olduğu yaralanma ve ölümlerle sonuçlanan durumları en aza indirmeyi amaçlamaktadır. Bu eğitimin başarısı, İSG modelinin etkin tasarımı ve değerlendirilmesine bağlıdır. İmalat endüstrisinde İSG modeli beş faktör ve alt faktörlerinden oluşan karmaşık yapıya sahiptir. Bu modelin bileşenleri, makine kullanımı, el araçları, çalışma koşulları, kimyasal malzeme kullanımı ve acil durumlar faktörleridir. İSG eğitimi faktörlerinin belirlenmesinde ağırlık faktörleri ve olası faktörler teknikleri kullanılır. İSG eğitimi modelinin başarılı olması, öznel ve sınıflandırılmış veriler kullanılarak değerlendirilebilen faktörlerin çok kriterli karmaşık yapısından dolayı sistematik bir çatıda toplanması ile sağlanabilir. AHP yöntemi, öznel ve sınıflandırılmış parametreleri değerlendirmede kullanılan çok kriterli bir karar verme modelidir. AHP yöntemi ile modellenen bir karar verme probleminde faktörler sınıflandırılarak hiyerarşik bir yapı tasarlanır. İş yerinde çalışan yöneticiler ve iş güvenliği uzmanların, modeli oluşturan kriterlere ağırlıklar vermeleri sonucunda veriler toplanır. Bu ağırlıklar değerlendirme sisteminin belirsizliğini ortadan kaldırmak için sayısal sonuçlara dönüştürülür. AHP Yöntemi, İSG eğitimi problemi gibi objektif ölçümlerin zor olduğu çok kriterli karar verme problemlerini modellemede kullanılan bir yöntemdir.

İSG eğitimi literatüründe özellikle ilk yardım becerileri ve kaza önleme öğretiminde güvenlik eğitimini ve sahalardaki iş eğitiminin vurgulandığı görülmektedir. Bu çalışmada, imalat sanayinde iş kazalarını etkileyen faktörler AHP yöntemi ile sınıflandıran bir model önerilmektedir. Model, iş kazası yapan meslek mensupları ile görüşmelerden elde edilen veriler kullanılarak oluşturulmuştur. Modelin bileşenleri, iş sağlığı güvenliği eğitim kriterlerini oluşturma ve değerlendirme odaklıdır. Çalışmanın bundan sonraki aşamaları şu bölümlerden oluşmaktadır: İSG modellerinde AHP yöntemi literatürü 2. Bölüm'de incelenmiştir. Önerilen model 3. Bölüm'de sunulmuştur. Son bölüm ise sonuç ve tartışmayı içermektedir.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

İş Sağlığı ve Güvenliği konusunda yapılan çalışmaların bir kısmı, iş yerlerinde yaralanma ve ölümlerle sonuçlanan iş kazalarının sebeplerini araştırmaya yönelik çalışmalardır. Bu çalışmalarda iş kazalarını meydana getiren iş güvenliği bileşenlerinin etkileri ölçülmektedir. Diğer çalışmalarda ise genellikle iş sağlığı güvenliği bileşenlerini bir hiyerarşik çatıda toplayan ve iş kazalarını azaltmaya yönelik olarak yapılan eğitimlerde olması gereken kriterleri belirleyen modeller geliştirilmektedir.

AHP Yöntemi, çoklu ve çelişkili kriterleri kapsamlı ve sistematik bir yapıda toplayan (Lam & Zhao, 1998; Saaty, 1986), sadeliği kullanım kolaylığı olan ve esnekliği sayesinde karmaşık yapıları sadeleştiren, çok kriterli karar verme problemlerinde sıklıkla kullanılan bir yöntemdir (Saaty, 1980, Ho, 2008). AHP, farklı ölçeklerde ölçülen, sayısal, ve kategorik verileri gibi öznel karar öğelerini bütünleştiren bir yapıdadır. Kamvysi vd 2014, 1083-1094 çalışmalarında yükseköğretimde eğitim kalitesini artıran unsurları bulanık AHP yöntemi ile değerlendiren bir model önermişlerdir. Çalışmada, öğrenci gereksinimlerini karşılamada akademik bir kursun gelişimi için önemli etkenler belirlenmiştir.

Ayanoğlu ve Biberici, 2015, İş Sağlığı ve Güvenliği Kültürünü oluşturmada önemli olması beklenen bileşenlerinin iş kazaları risklerini belirleme amacı ile bir AHS(Analitik Hiyerarşi Süreci) modeli önermişlerdir. Söz konusu bileşenler, üretim güvenliği, çalışma ortamı, çalışanların korunması ve iş kazası için gerekli olan önleyici tedbirlerden oluşmaktadır. Modelin değerlendirmesinde AHS yöntemi ile risk analizi yapılarak, iş sağlığı ve güvenliği kültürünü etkileyen görece önemli faktörler belirlenmiştir.

Kılıkış ve Demir, 2012: 23-47, çalışmalarında İSG eğitiminde önemli olan hususları inceleyerek, bazı ülkelerle Türkiye'deki farkı kıyaslamışlardır.

Janackovic, G.L., vd 2013, 175-189 İSG faktörleri, performans ölçümleri ve göstergelerini bulanık analitik hiyerarşi prosesi (Fuzzy AHP) modeli ile belirleyen bir çalışma yapmışlardır. İSG eğitiminde faktörler, Sırbistan'daki yol yapımı sanayisinde uzmanlara yapılan anketlerde alınan görüşlerden verilerin elde edilmesi ile belirlenmiştir. Çalışmada yapılan analizler, incelenen sanayide İSG eğitimi için organizasyonel faktörlerin diğerlerine göre daha önemli olduğunu göstermiştir.

İlbahar vd, 2018:124-136 İSG alanında risk analizinde, daha kesin bir risk değerlendirmesi yapmak amacı ile Bulanık AHP, Fine Kinney ve bulanık Çıkarım Sistemini birlikte kullanan bütünleşik bir model önermişlerdir. Model, karar verme sürecinde belirsizliği ortadan kaldıran daha güvenilir ve bilgilendirici sonuçlar üretmiştir.

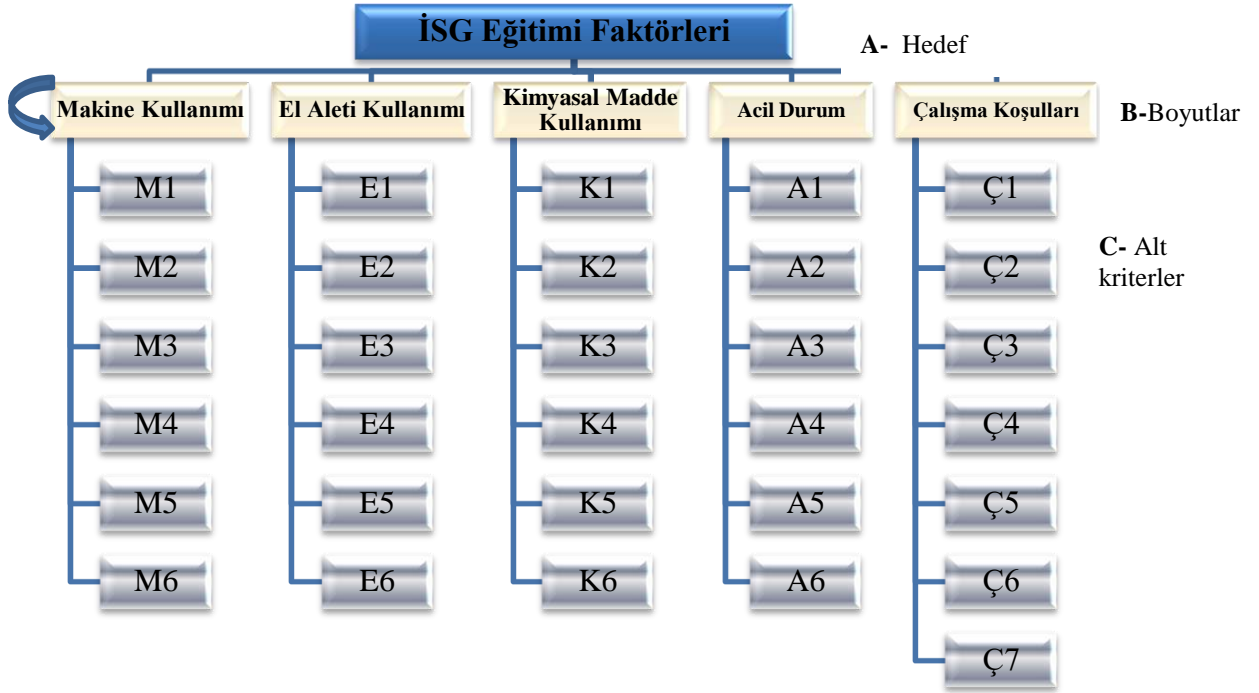
Gül ve Ak, 2018, 653-664 iş sağlığı ve güvenliği risk değerlendirmesinde risk ağırlıklarını ölçmek amacı ile önerdikleri karşılaştırmalı modelde, Bulanık AHP ve Bulanık VIKOR yöntemlerinde risk faktörleri karşılaştırılmıştır.

Çok kriterli karar verme problemlerinin çoğunda AHP tabanlı modeller geliştirilmiştir rağmen iş yerlerinde risk değerlendirme yaparak, iş sağlığı ve güvenliği eğitim faktörlerini ele alan çalışmalara literatürde fazla rastlanmaktadır. Literatüre bu anlamda katkı sağlaması beklenen bu çalışmada, İSG eğitimi içermesi beklenen konuları belirlemeye yönelik olarak AHP tabanlı İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimi modeli önerilmiştir. Modelde, İSG riskleri ve ağırlık faktörleri uzman görüşlerine başvurularak elde edilmiştir.

3. İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ EĞİTİMİ MODELİ

Bu çalışmada imalat sanayinde İş sağlığı ve Güvenliği eğitiminin başarısını artırmak için, iş kazaları faktörlerini hiyerarşik olarak sıralayan AHP tabanlı bir model önerilmiştir. Modelin bileşenleri literatürde yapılan çalışmalardan elde edilmiştir. Her bir boyut kendi ilişkilerine göre alt kriterlere ayrılır. Literatür taramasından elde edilen sonuçlara göre, bu çalışmada önerilen imalat sanayi için İSG eğitimi modeli, makine kullanımı, el aleti kullanımı, kimyasal madde kullanımı, acil durum ve çalışma koşulları olmak üzere 5 boyutta toplam 31 alt kriterden oluşmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Önerilen İş Sağlığı ve Güvenliği Modeli

Önerilen modelde 5 boyutla ilgili alt kriterler aşağıda açıklandığı gibidir.

Makine kullanımı boyutunun alt kriterleri:

M1-Makinelerin hareketli parçalarında uzuv sıkma tehlikesi

M2- Makinelerde elektrik kaçağı riski Elektrik çarpması tehlikesi

M3-Makine koruyucularının iptalinden dolayı ortaya çıkması muhtemel tehlikeler

M4-Makine kullanımı bilgi eksikliğinden doğabilecek tehlikeler

M5- Makine gürültüsünden doğabilecek tehlikeler

M6-Makinelerde bakım çalışmaları sırasında ortaya çıkabilecek tehlikeler

El aleti kullanımı boyutunun alt kriterleri:

E1- El aletlerini güvenli bir şekilde kullanmamak (aletlerde dönen ve keskin parçalar, kol kesimi, vücut yaralanması gibi)

E2- El aletleri ile çalışırken çevrenin güvenliği olmadan çalışmak

E3- Uygun aletle çalışmadan kaynaklanabilecek kazalar

E4- El aletlerinde elektriksel tehlikeler (Kabloların yalıtımı sonunda elektrik çarpması)

E5- Elektrik aletlerinin iş ortamından geçmesinden oluşan tehlikeler

E6- Elektrikli cihazlarda, topraklanmamış çıkışlarda elektrik kaçağı tehlikesi

Kimyasal Madde Kullanımı boyutunun alt kriterleri:

K1- Kimyasal maddelerdeki sağlık kaybı ve bilinmeyen güvenli çalışma önlemleri

K2- Kimyasal temas / maruziyet durumunda yapılacak müdahaleler (müdahalede kullanılacak çözelti-su vb. Maddeler),

K3- Alınacak önlemler ve alınacak önlemler (patlama, yangın, yanma)

K4- Kişisel koruyucu ekipmanların kullanımı (Maske, gözlük, eldiven kullanımı, vb

K5- Kimyasal maddelerin havaya karışmasını önlemek için

K6- Kimyasalların güvenli depolanması

Acil durum boyutunun alt kriterleri:

Ç1-Çalışma ortamında titreşim

Ç2-Çalışma ortamında gürültü seviyesi

Ç3-İşyerleri, ortam iklim koşulları, çevredeki termal koşullar ve atmosferik basınç ile karakterize edilir

Ç4-Vardiyalı çalışma ve gece çalışması

Ç5-Aydınlatma koşulları

Ç6-Çalışma ortamında yeterli çalışma alanı olmaması

Ç7-İşyeri çalışma alanlarının, yemek salonlarının, tuvaletlerin ve dinlenme alanlarının temizlenmesi

Çalışma koşulları boyutunun alt kriterleri:

A1-Yangın

A2-Sabotaj

A3-Deprem

A4-Patlama

A5-İş kazaları ve bu durumlarda eğitimsizlikten kaynaklanan hataların yapılması

A6-İş kazaları vb. durumlarda ilk yardımın bilinmemesi

Modeli açıklayan hiyerarşik matris, Tablo 1’de verilmiştir. Bu matris; Hedef-Boyutlar, Boyutlar-Boyutlar ve Boyutlar- Alt kriter arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

Tablo 1. İlişki Matrisi

	Amaç	Boyut	Alt Kriter
Amaç	0	0	0
Boyut	A	B	0
Alt Kriter	0	C	0

4. SONUÇ

Bu çalışmada İSG eğitiminde önemli olan kriterler, literatürden elde edilerek imalat sanayi için AHP tabanlı bir model önerilmiştir. Model, İSG eğitiminde riskleri azaltmaya yönelik olarak önemli eğitim unsurlarını hiyerarşik bir yapıda göstermeyi sağlamıştır. Sonraki çalışmada modelin analizi yapılarak, İSG eğitimini etkileyen önemli kriterlerin ağırlıklarının bulunması hedeflenmektedir. Söz konusu çalışmada, Saaty ölçeği puanları verilerek imalat sanayinde çalışan meslek uzmanlarının görüşü ile analiz yapılacaktır. Tablo 1’deki ilişki matrisine göre ikili karşılaştırmalar değerlendirilerek kriterlerin önem ağırlıkları bulunacaktır.

Yapılan bu çalışma sadece imalat teknolojilerini içermesine rağmen önerilen model diğer sektörler için de iş güvenliği eğitimleri değerlendirmesinde uygulanabilir. Literatürden elde edilen 31 kriter, diğer Çok Ölçütlü Karar Verme yöntemleriyle sıralanmış ve

sınıflandırılmıştır. Gelecek çalışmada, literatürden elde edilen tüm bu kriterler, benzer şekilde çalışılmış farklı yapıda gruplanmış kriterler ile karşılaştırılabilir.

KAYNAKÇA

- AHMED, I. vd., 2017, Occupational health and safety issues in the informal economic segment of Pakistan: a survey of construction sites, *International Journal of Occupational Safety and Ergonomics*, 24(2), 240-250.
- AYANOĞLU, S. ve Biberici, M.A., 2015, Ormancılık Üretim İşlerinde İş Sağlığı Ve Güvenlik kültürünün Ahs (Analitik Hiyerarşi Süreci) İle Risk Değerlendirmesi, 4-6 Haziran 2015, *Üretim İşlerinde Hassas Ormancılık Sempozyumu*, <https://www.researchgate.net/publication/324360114>, 65-81.
- GÜL, M. ve AK, M.F., 2018, A comparative outline for quantifying risk ratings in occupational health and safety risk assesment, *JClean Prod* 196, 653-664.
- HASLE, P. ve ZWETSLOOT, G., 2011, *Editorial: Occupational Health and Safety Management Systems: Issues and challenges*, *Safety Science*, 49, 961–963.
- İLBAHAR vd, 2018, A novel approach to risk assessment for occupational health and safety using Pythagorean fuzzy AHP & fuzzy inference system, *Safety Science* 103 (2018) 124–136.
- JANACKOVIC G.L., vd, 2013, Selection And Ranking Of Occupational Safety Indicators Based On Fuzzy Ahp: A Case Study In Road Construction Companies, *South African Journal of Industrial Engineering*, November 2013 Vol 24 (3): 175-189.
- KILKIŞ, İ. ve DEMİR, S., 2012, İşverenin İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimi Verme Yükümlülüğü Üzerine Bir İnceleme, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, Ocak 2012, Cilt 3, Sayı 1, Sayfa: 23-47.
- REDINGER, C, F. ve LEVINE, S, P., 2010, Development and Evaluation of The Michigan Occupational Health and Safety Management System Assessment Instrument: A Universal OHSMS Performance Measurement Tool, *American Industrial Hygiene Association Journal*, 59(8), 572-581.
- SAATY, T. L. (1986). Axiomatic foundation of the analytic hierarchy process. *Management Science*, 32, 841–855.
- URL-1, 2005, Facts On Safety at Work, *International Labour Organization [online]*, Geneva, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_067574.pdf [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2018].
- URL-2, 2017, Working together to promote a safe and healthy working environment, *International Labour Conference [online]*, Geneva, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_543647.pdf, [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2018].

ÇANAKKALE TURİZMİNİN KARBON AYAK İZİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

AN INVESTIGATION ON THE CARBON FOOTPRINT OF ÇANAKKALE'S TOURISM

Dr. Bekir EŞİTTİ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Turizm Fakültesi,
Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği Bölümü,

E-mail: besitti@hotmail.com

Doç. Dr. Erol DURAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Turizm Fakültesi,
Konaklama İşletmeciliği Bölümü,

E-mail: eroldurantr@yahoo.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Emisyon, Karbon ayak izi, Seyahat güzergahları, Turist taşımacılığı, Çanakkale</p>	<p>Turistlerin seyahatleri süresince kullandıkları araçlar turizm destinasyonlarının fosil yakıt kaynaklı emisyon oranlarına önemli oranda katkıda bulunmaktadır. Çanakkale destinasyonu turizmi faaliyetleri son yıllarda çeşitli teşvik ve tanıtım girişimleri ile katlanarak büyümektedir. Gelişen destinasyonlarda turizm kaynaklı emisyon azaltıldığında, genel anlamda turizmin karbon ayak izi de azaltılabilecektir. Karbon ayak izi, dünya çapında toplam ekolojik ayak izinin en büyük bileşenini oluşturmaktadır. Bu çalışmada karbon ayak izinin daha iyi anlaşılabilmesi için gelişen destinasyonlardan birine ilişkin durum tespiti yapılmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışma turistlerin karbon ayak izleri hakkında alan yazındaki bilgi birikimine katkıda bulunmaktadır. Sonuçlar, seyahat eden turistlerin Çanakkale'de geçirdikleri süreye göre belirli bir miktarda daralma olmasına rağmen, toplu taşıma sisteminin yetersizliği nedeniyle karbon emisyonunda önemli bir artışın olduğunu göstermektedir. Özellikle turistlerin özel araçları ile gerçekleştirdikleri seyahatler karbon emisyonu oranını artırmaktadır. Ayrıca, turistlerin Çanakkale destinasyonunu çevresel kaygı veya iklim değişikliği politikaları kapsamında değerlendirmedikleri görülmektedir.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548672</p>	

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE'de gerçekleşen "2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık" temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Emission, Carbon footprint, Travel routes, Tourist transport, Çanakkale</p>	<p><i>The vehicles used by tourists during their travels contribute significantly to the fossil fuel emission rates of tourism destinations. Çanakkale destination's tourism has grown exponentially in recent years with various incentives and promotion initiatives. When tourism-related emissions are reduced in developing destinations, the carbon footprint of tourism, in general, can be reduced. The carbon footprint is the largest component of the total ecological footprint on a global scale. In order to better understand the carbon footprint, this study tried to determine the situation related to one of the developing destinations. Also, the study contributes to the knowledge about carbon footprints of tourists in the literature. The results indicated a significant increase in carbon emissions due to the inadequacy of the public transport system, although there had been a certain amount of contraction in terms of the time spent by the traveling tourists in Çanakkale. In particular, the travel of tourists with their own vehicles increases the carbon emission rate. Furthermore, it is seen that tourists do not consider Çanakkale destination within the scope of environmental concerns or climate change policies.</i></p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548672</p>	

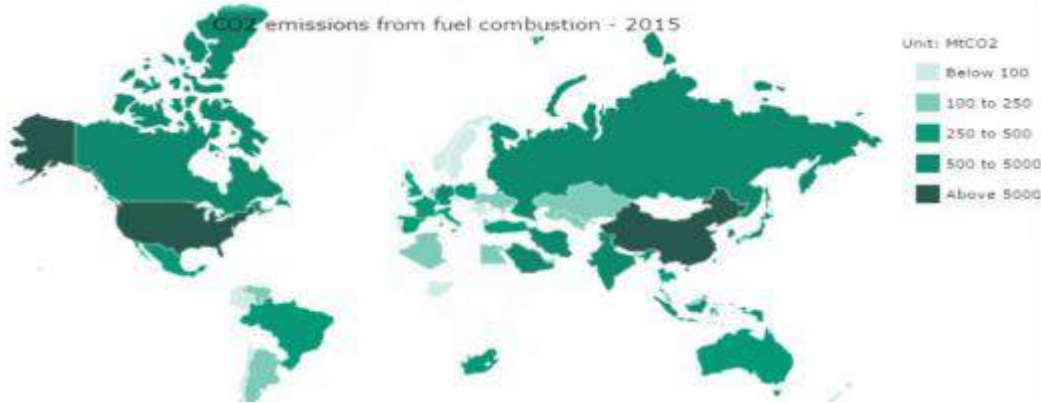
1. GİRİŞ

Her insan, hayatı süresince, gerçekleştirdiği tüketim ve üretim faaliyetleri nedeniyle dünyada iz bırakmaktadır. Tüketilen gıdalar, giysiler, dayanıklı ve dayanıksız bütün tüketim malları, ısınma ve en önemlisi ulaşım için kullanılan fosil yakıtlar ve tüm bunların neden olduğu atıklar bir arada ele alındığında bir insanın dünyada bıraktığı iz pek de küçük olmadığı görülebilir (Özsoy, 2015). Gelişen refah seviyesi, teknoloji ve kolay seyahat olanakları temel ihtiyaçların dışında insanlara turistik faaliyetlere daha sık katılma fırsatı sunmuştur. Bacasız sanayii olarak görülen turizm sektörü, özellikle gelişen ekonomiler için önemli bir gelir kapısıdır. Turizm sektörü yarattığı katma değer, istihdam ve döviz geliri ile gelişen ekonomilerden biri olan Türkiye ekonomisi için de önemli bir stratejik dayanaktır.

Türkiye’de 1990’lı yıllardan itibaren gözde bir sektör haline gelmeye başlayan turizm sektörü yoğun yatırım çekmiş ve diğer sektörlerle karşılaştırıldığında oldukça hızlı gelişme göstermiştir (Lordoğlu, 2009). Tesisleşme ve alt yapı yatırımları daha fazla turist çekilmesi isteğini doğurmuş ve turistlere yönelik her şey dâhil sistemi gibi ucuz tatil programları sektörde egemen olmuştur (Deniz ve Özgür, 2010). Türkiye’nin gözde turizm alanlarından biri olan Çanakkale de farklı çeşitliliğe sahip turizm destinasyonlarıyla her geçen gün artan oranda turist çekmeye devam etmektedir (Köleoğlu, 2018).

Karbon emisyon oranları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır. Türkiye genel olarak gelişmekte olan ülkeler arasında değerlendirilmekte ve karbon emisyon oranı (MtCO₂ 500 ile 5000 arasında) yüksek olan bir ülkedir. Gelişmekte olan ülkelerde daha geniş ulusal emisyon azaltma hedeflerine ulaşmak için özellikle turizm ile ilgili emisyonların azaltılması kritik önem taşımaktadır (Luo, Becken ve Zhong, 2018).

Şekil 1: Ülkelere Göre Karbon Emisyon Oranları

Kaynak: Enerdata, 2017

Genel olarak turizm sektöründeki büyüme ve yapısal değişiklikler göz önüne alındığında, gelişmekte olan turizm pazarlarından birisi olan Türkiye'nin ve özellikle Çanakkale destinasyonu'nun turizm sektöründen kaynaklanan artan ulaşım ve seyahat emisyonu sorununun ele alması gerekmektedir. Çanakkale ilinin ele alınmasındaki neden ise, Çanakkale'nin nispeten kolay erişilebilen büyük nüfus merkezlerinden (İstanbul, İzmir gibi) uzakta orta bir mesafeyi temsil etmesidir.

Turistlerin seyahat davranışlarının dinamikleri bir destinasyonun karbon emisyon durumunu ortaya koyan önemli bir göstergedir (Luo, Becken & Zhong, 2018). Özellikle turistlerin güzergahlarının analizi turizmin karbon ayak izini değerlendirmek için çok önemli bir adımdır. Turistlerin güzergahları söz konusu olduğunda, bu güzergahlar bir destinasyonun içinde 'günlük' olarak veya çoklu-destinasyonlar arasındaki güzergahlar şeklinde ele alınabilir (Becken, Simmons, & Frampton, 2003). Çanakkale'ye gelen turistlerin bu destinasyonda buldukları süre boyunca kullandıkları güzergahlar konusunda oldukça sınırlı bilgi mevcuttur. Bu bağlamda çalışmada öncelikle Çanakkale iline gelen turistlerin sık kullandıkları güzergahlar belirlenmiştir. Turistlerin farklı ulaşım seçenekleri ve güzergahlarının yapısı dikkate alınarak Çanakkale ilinde yer alan anahtar pazarlar ve turist güzergahları incelenmiştir. Bulgular Çanakkale destinasyonundaki toplam sera gazı emisyon oranları, turistlerin ulaşım yöntemlerine ayrılarak oluşturulan emisyon oranları şeklinde özetlenmiştir.

2. KALKINMA VE TURİZMİN KARBON AYAK İZİ

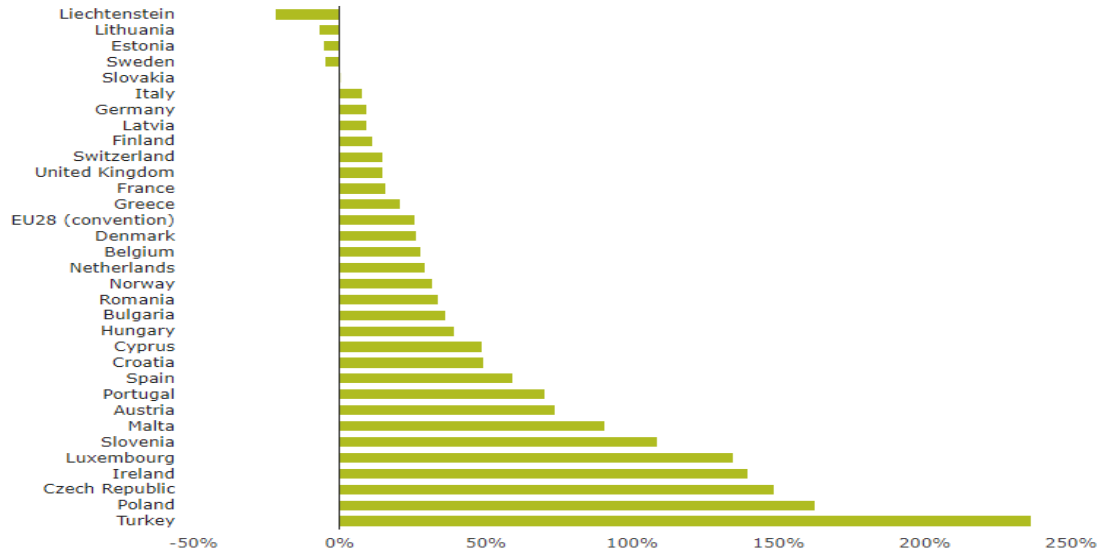
Sürdürülebilir kalkınma kavramı bir ülke için sosyo-kültürel ve ekonomik faktörlerde iyileştirmeler yaparak gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşmayı ifade eder. Kalkınmanın devamlılığını sağlayabilmek için farklı göstergeler kullanılmaktadır. Bu göstergelerden biri de karbon ayak izidir (Tosunoğlu, 2014). Türkiye özelinde karbon ayak izi ele alındığında, ekolojik ayak izini % 46 oranı ile karbon ayak izinin oluşturduğu görülmektedir (Özsoy, 2015). Karbon ayak izi oranının bu denli yüksek oluşmasında Türkiye'nin enerji yoğun üretim ve ithalat yapısının varlığı ve ulaşım sorunu önemli bir etkeni oluşturmaktadır. Seyahat aktivitelerinin turizm sektöründe önemli bir payı aldığı göz önüne alındığında, turizm amaçlı seyahatlerin neden olduğu karbon emisyon oranlarının incelenmesi, karbon ayak izinin azaltılması için gereklidir.

Bugüne kadar ülkeler ve işletmeler temel sorunlarını daha hızlı nasıl büyüyebilecekleri üzerine kurmuştur (Çoban, 2010). Turizm pazarında söz sahibi olmak isteyen ülkeler, turizm sektörüne çok destekleyici politikalar yaparak öncelik vermekte, güçlü turizm destinasyon pazarlama kampanyaları ile uluslararası turistleri çekmek için güçlü çaba sarf etmektedirler. Bu girişimlerin neticesinde turizm, istihdam ve ihracata destek vererek hızla büyüyerek dünyanın en büyük ekonomik sektörlerinden biri haline dönüşmüştür. Turizmin küresel ekonomik

etkisine ilişkin yıllık analizlere bakıldığında, sektörün 2017 yılında GSYİH'nın %10,4'ünü karşıladığı ve 313 milyon insana istihdam kaynağı olarak toplam iş gücünün %9,9'unu oluşturduğu görülmektedir (Travel & Tourism Council, 2018). Bununla beraber, turizmin neden olduğu karbon emisyonları, her ne kadar kesin olarak belirlenemese de, ciddi endişelere neden olmaktadır (Lenzen vd., 2018). Özellikle turizm amaçlı ulaşım, alışveriş ve yemek turistlerin karbon ayak izine önemli katkıda bulunmaktadır. Yapılan akademik çalışmalarda Maldivler, Mauritius, Güney-Kıbrıs ve Seyşel Adaları gibi ülkelerde, uluslararası turizmin ulusal emisyonların yüzde 30'u ile yüzde 80'ini temsil ettiği ortaya çıkmıştır (Wheeling, 2018).

Türkiye'nin ekonomik büyüme arzusu ve ulaşım açısından bireysel araç kullanım oranlarının gün geçtikçe artması (bireysel otomobil= %54,3), özellikle fosil yakıtların kullanılmasıyla elde edilen enerji tüketiminde önemli artışlara neden olmaktadır (TUİK, 2018). Avrupa Çevre Ajansı (2018) verilerine bakıldığında Türkiye Avrupa ülkeleri içinde özellikle ulaşım kaynaklı en yüksek karbon emisyon oranlarına sahip ülkedir (Bakınız Şekil 2.). Ancak, Türkiye turizm sektörünün önemli bir parçasını oluşturan ulaşımın bu oran içerisinde ne kadar pay sahibi olduğuna resmi istatistiksel verilerde ulaşılamamıştır.

Şekil 2: Ulaşım Kaynaklı Toplam Sera Gazı Emisyonlarındaki Değişim

Kaynak: Avrupa Çevre Ajansı, 2018

Çevresel ve doğal kaynakların hızlı tüketilmesi, söz konusu kaynaklar ile üretilen ürünlerin de son bulması anlamına gelecek ve belki de turizm sektörü açısından çıkmaz bir durum oluşacaktır. Sürekli aynı kaynakların tüketilmesi yerine turistik ürünlerin çeşitlendirmesi, turizm ulaşımının sürdürülebilir bir şekilde çevreye zarar vermeden sağlanması hususu, karşılıklı kazan stratejilerinin en temel yapıtaşları arasında yer almalıdır (Karadağ & Marangoz, 2017).

3. YÖNTEM

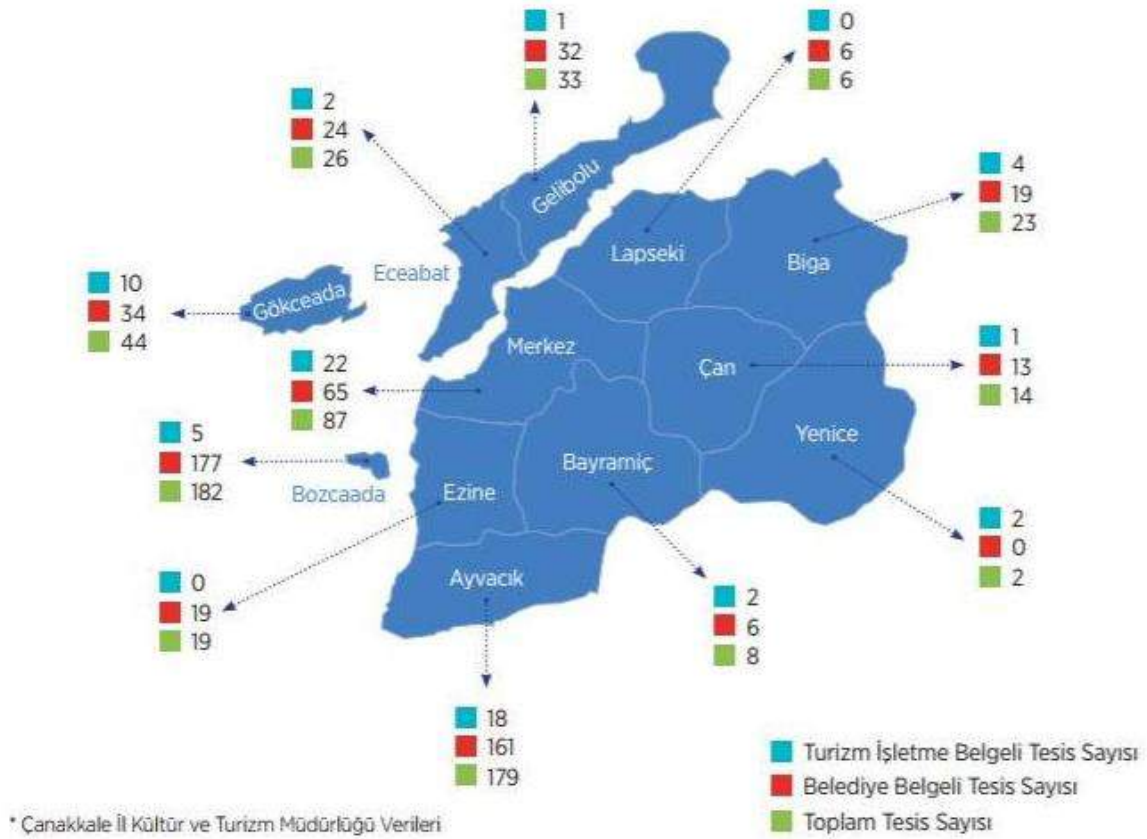
Bu çalışma Türkiye'nin gelişmekte olan turizm destinasyonlarından biri olan Çanakkale üzerindedir. Çanakkale'ye gelen turistlerden veri toplamak için anket uygulanmıştır. Ankete katılanlar, yerel turistler ve uluslararası turistler olarak iki ana gruba ayrılmıştır. Ayrıca, karbon ayak izi hesaplamalarını gerçekleştirebilmek için ikincil veriler kullanılmıştır. Bu yönüyle çalışmanın bir karma araştırma yöntemini benimsediği söylenebilir. Karma araştırma yönteminde, bir yöntemle elde edilen bulguların detaylandırılması, sunulması, artırılması ve açıklığa kavuşturulmasında diğer yöntemin sonuçları kullanılmaktadır (Baki & Gökçek, 2012).

3.1. Çalışma Alanı

Çanakkale Türkiye'nin kuzeybatısında Avrupa ve Asya kıtalarını birbirine bağlayan ve kendi adını taşıyan Çanakkale Boğaz'ının iki yakasında kurulmuştur. İl, Ege Denizinde Türkiye'nin en büyük adası olan Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan Adaları çevrelemiş; karadan ise Edirne, Tekirdağ ve Balıkesir il sınırları ile çevrilmiştir. Top 9.933 km² yüzölçümünden oluşan Çanakkale'nin şehir merkezi de dahil olmak üzere 12 ilçesi bulunmaktadır (Çanakkalekülturturizm, 2018).

Çanakkale'de arkeolojik, kültürel ve doğal güzellikleri ile öne çıkan destinasyonları ise; Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı, Troya Antik Kenti, Aristoteles'in felsefe okulu olan Assos, Türkiye'nin iki büyük adası olan Bozcaada ve Gökçeada, doğa ile iç içe olmak isteyen için Kazdağları ve Saros Körfezidir. Çanakkale'de 2017 yılı verine göre 67'si Turizm işletme belgeli olmak üzere, 623 turizm tesisi bulunmaktadır. Bu tesisler ilin belirli bir bölgesinde kümelenmemiş, tüm il sınırlarına yayılmış haldedir.

Şekil 3: Çanakkale İli Turizm İşletmelerinin Dağılımı

Kaynak: Invest in Çanakkale, 2018

3.2. Veri Toplama Süreci

Araştırma için soru formları oluşturulmuş ve bu soru formlarının turistlerin yoğun olduğu zaman dilimi olan Şubat-Nisan 2018 tarihlerinde turistlerle yüz yüze görüşülerek anketlerin doldurulması sağlanmıştır. Görüşülen katılımcılardan 758'i anket formunu doldurmuş, analizlere uygun olan 700 anket formu ile çalışma tamamlanmıştır.

3.3. Analizler

Çalışmanın analizlerinin ilk adımını bir seyahatin başlangıç noktasının tahsis edilmesi oluşturmaktadır. Analizlerde kolaylık sağlaması için seyahatin başlangıç noktası ilgili turistin geldiği ülkenin başkenti olarak tanımlanmıştır. Ayrıca ilgili başkent her yolculuğun son noktası olarak kabul edilmiştir. Turistlerin geldikleri ülkelerin başkentleri genellikle uluslararası ulaşımın merkezi noktasıdır. Bu yaklaşım belirli sapmalara neden olsa da araştırmacılar tarafından kabul edilebilir olarak değerlendirilmiştir. İkinci olarak turistlerin Çanakkale destinasyonunda geceleme sayıları hesaplanmıştır. Turistler geldikleri ülkelere ülkelere göre gruplandırılmış ve Çanakkale de geceleme ortalamaları alınmıştır. Bu prosedürden sonra, Çanakkale’de yer alan her destinasyon için en yaygın duraklama sıralı güzergahları oluşturulmuştur. Seyahat güzergahlarının iki ayrı versiyonu kullanılan araca göre (kendi aracı ve otobüsle seyahat) olarak gruplandırılarak farklılaştırılmıştır.

Turistlerden her bir seyahat bölümünde kullandıkları ulaşım modu hakkında bilgi vermeleri istenmiştir. Turistlerin yol aldıkları kilometre tahminleri, Türkiye Ulaştırma ve Alt Yapı Bakanlığı İller Arası Mesafe Sorgulama (www.kgm.gov.tr) ara yüzü ve bir arama motorunun mesafe hesaplama programı yardımı ile kullanılan araçlara göre (kendi aracı ve otobüsle seyahat) hesaplanmıştır. Her bir taşıma türü ile seyahat edilen mesafeler emisyon hesaplamaları için bir tabloda derlenmiştir.

Sera Gazı Emisyonu Hesaplama: Bu çalışmada, seyahat aktivitelerinden kaynaklanan sera gazı emisyonu tahmini için Greenhouse Gaz Protokol’ünün (2005) kilometre olarak ölçülen mesafe bazlı yöntemi esas alınmaktadır. Bu yöntemle ilgili olarak aşağıdaki denklem oluşturulmuştur (Luo, Becken ve Zhong, 2018: 6).

$$UKI = \sum_{j=1}^n T_{mj} \times S_j \times C_j$$

UKI bir güzergahın ulaşım karbon ayak izini temsil etmektedir (Birim: Kg); T_m, seyahat programındaki farklı ulaşım türlerinin toplam mesafesini ifade eder; S_j, farklı ulaşım türlerinde turist sayısını göstermektedir; C_j, kullanılan bir taşıma tipinin sera gazı emisyon katsayısını ifade etmektedir (Birim: Yolcu-km başına kg CO₂); ve j, belirli bir güzergahın taşıma biçimlerinin sayısı ile ilgilidir.

Farklı ulaşım türleri için sera gazı emisyon oranları bölgeye özgü online kaynaklardan alınmıştır. Örneğin, Türkiye’de otomobil yakıt tüketimi ve motorlu taşıt emisyonları anahtar.sanayi.gov.tr sitesinden, hava yolu taşımacılığına ilişkin yakıt tüketimi ve emisyon oranları ec.europa.eu/eurostat adresinden alınmıştır. Türkiye’nin doğrudan emisyon faktörlerinin uluslararası faktörlere kıyasla nasıl değerlendirildiğini belirlemek için, İngiltere Çevre, Gıda ve Köy İşleri Bakanlığı’ndan (DEFRA, İngiltere, 2018) yaygın olarak kullanılan emisyon faktörleri dikkate alınmıştır. Hava yolu emisyon hesaplamaları ise kullanılan yakıt tip, egzoz gazının salındığı yüksekliğe, motorun tipi ve verimine, uçuşun uzunluğuna bağlıdır. Emisyonlar, uçaklarda yakıt olarak kullanılan jet kerosen ve uçak benzininden kaynaklanmaktadır. Enerji kullanımı ve bu nedenle oluşan emisyonların miktarı, uçağın çalışma koşullarına ve her kademedeki (LTO veya seyir durumu) harcadığı zamana bağlıdır. 1996 IPCC Kılavuzunda önerilen Tier 2 yöntemine göre oluşturulan formül aşağıdaki Denklem’ de verilmektedir.

$$LTO \text{ Emisyonu} = LTO \text{ Sayısı} \times LTO \text{ Emisyon Faktörleri (1)}$$

IPCC Tier 2 yöntemiyle 2017 yılı Çanakkale hava yolu emisyonlarının belirlenmesi için, ticari uçakların uçuş sayılarından faydalanılmıştır (www.dhmi.gov.tr). Çanakkale destinasyonu 2017 Yılında LTO Sayısı: 1435, Emisyon Değerleri ve LTO Safhasındaki Yakıt Tüketim ise: 1.226.520 (kg), CO₂ tüketimi ise: 3.864.700 olarak gerçekleştirilmiştir.

Destinasyon Emisyonlarını Bağlama: Çok duraklı güzergahlar, karbon ayak izi analizlerinde sorunludur. Çünkü turistlerin toplam sera gazı emisyonlarının tüm sorumluluğunu belirli destinasyonların alması pek olası değildir. Tıpkı her bir seyahatin toplam ekonomik yarara parçalı etkisinin değerlendirilmesi gibi durumu araştırılan bir destinasyona çevresel ayak izinin sadece bir kısmı bağlanabilir. Ele alınan bir seyahatte, ziyaret edilen destinasyonların sayısı, emisyon hesaplamasına orantısız olarak dağıtılarak bulunabilir (Becken vd. 2003). Bu nedenle, emisyonları tahsis etmek için aşağıdaki basit denklem geliştirilmiştir (Luo, Becken ve Zhong, 2018: 6).

$$TUKI = \sum_{j=1}^n \frac{UKI_n}{D_n}$$

TUKI, tam bir destinasyonu oluşturan her bir durağın paylaştığı ulaşım karbon ayak izini temsil eder (Birim: Kg); D, bir destinasyondaki durak sayısıdır ve j, bir güzergahın özgün tanımlayıcısıdır. Bu çalışmanın yaklaşımı, Çanakkale destinasyonunda yer alan her bir durakta harcanan gece sayısına göre farklılaşmamaktadır.

Karbon metriklerini hesaplamak için temel istatistikler kullanılmıştır. Destinasyondaki değişiklikleri karşılaştırmak ve bazı bölgelerdeki küçük örneklem büyüklüklerini aşmak için turistler Çanakkale destinasyonunda 5 bölgeye göre ele alınmıştır. Bu bölgeler: Merkez Arkeoloji Müzesi, Assos Örenyeri, Troia Örenyeri, Alexandria Troias, Apollon Smintheion. Bu duraklar, ziyaret eden turistlerin sayısı belirli olduğu için çalışmaya dahil edilmiştir. Her bir turizm segmentindeki rakamlar, resmi turizm istatistikleri aracılığıyla (<http://www.catod.org/tr>) Çanakkale'de kaydedilen toplam turist sayısına oranlanarak ölçeklendirilmiştir. Çanakkale Turistik Otelciler Derneği'nin (ÇATOD) 2017 yılına ait Çanakkale turizm istatistikleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1: Çanakkale İli 2017 Turizm İstatistikleri

Çanakkale Müze ve Ören Yerleri	2017 turizmi Sayıları	Çanakkale (Ziyaretçi)	%	Anket Çalışmasına Katılımcı Sayıları	%
Arkeoloji Müzesi	10.147		1,48	134	19.16
Assos Örenyeri	117.961		17,28	134	19.16
Troia Örenyeri	330.359		48,41	187	26.71
Alexandria Troias	5.890		0,9	132	18.84
Apollon Smintheion	8.561		1,25	113	16.13
Toplam	472.918		69,3	700	100
Çanakkale 2017 Yılı Genel Toplam	682.362		100		

Tablo'ya bakıldığında ele alınan 5 turizm durağı Çanakkale ilini ziyaret eden turistlerin % 69,3'ünü oluşturmaktadır. Bu duraklarda gerçekleştirilen anket çalışmasında ise 700 anket formu üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda örneklemin destinasyonu temsil ettiği varsayılabilir.

4. BULGULAR

Örneklem oluşturan 700 katılımcının 358'i (%51) yerli turistlerden 342'si (%49) yabancı turistlerden oluşmaktadır. Katılımcıların geneli ele alındığında 329'unun (% 47) 18-34 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcıların 476'sının (% 68) yüksek eğitimli olduğu görülmektedir. İstihdam açısından, en büyük grubu öğrenciler (% 40,5) oluşturmaktadır. Öğrencileri özel sektör çalışanları (% 34,0) ve kamu çalışanları (% 25,5) izlemektedir.

Çanakkale'nin doğrudan emisyon faktörlerinin uluslararası faktörlere göre nasıl değerlendirildiğini belirlemek için İngiltere Çevre, Gıda ve Köy İşleri Bakanlığı (DEFRA, İngiltere, 2018) tarafından yaygın olarak kullanılan emisyon faktörleri dikkate alınmıştır. Çanakkale'deki emisyon katsayılarının kısa mesafeli uçuşlar hariç, uluslararası faktörlere göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 2: Bu Çalışmada Kullanılan 2017 Yılına Ait Emisyon Faktörleri (Birim: yolcu-km başına kg CO₂).

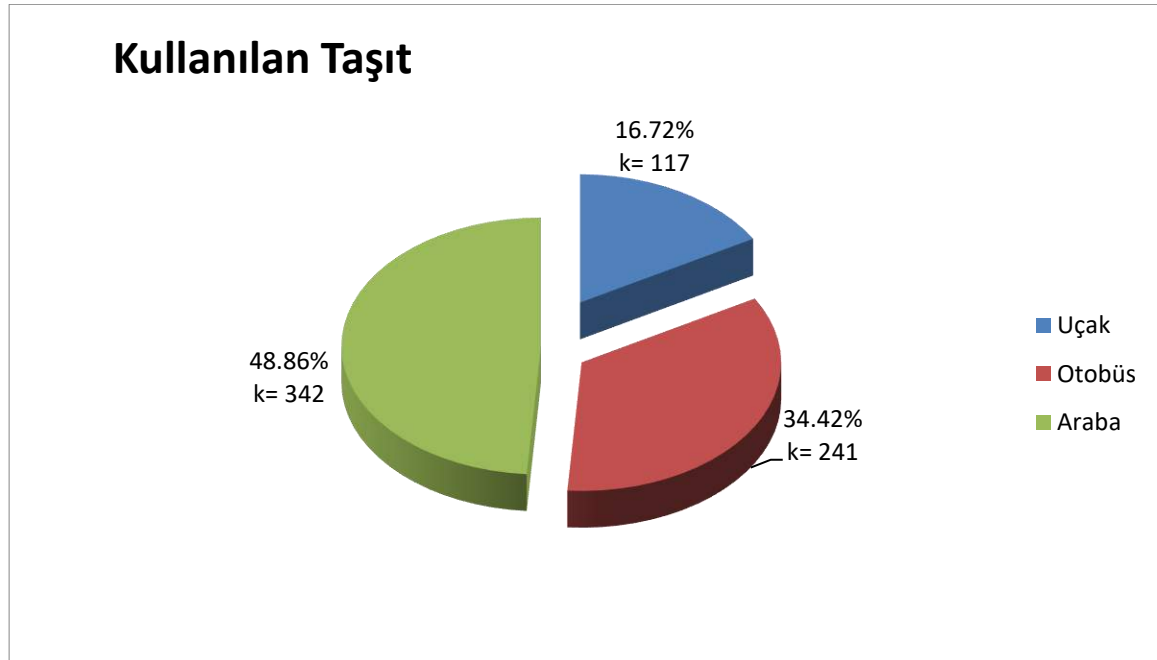
Taşıma Yöntemi	Çanakkale	DEFRA
Araba ^a	0.081819	0.057720
Otobüs ^b	0.031062	0.028018
Kısa mesafeli uçuş (< 1000 km)	0.063181	0.060218
Uzun mesafeli uçuş (>1000 km)	0.082001	0.078393

a Bir arabada üç kişinin seyahat ettiği varsayılmıştır.

b Bir otobüste kırk beş kişilik bir grubun seyahat ettiği varsayılmıştır.

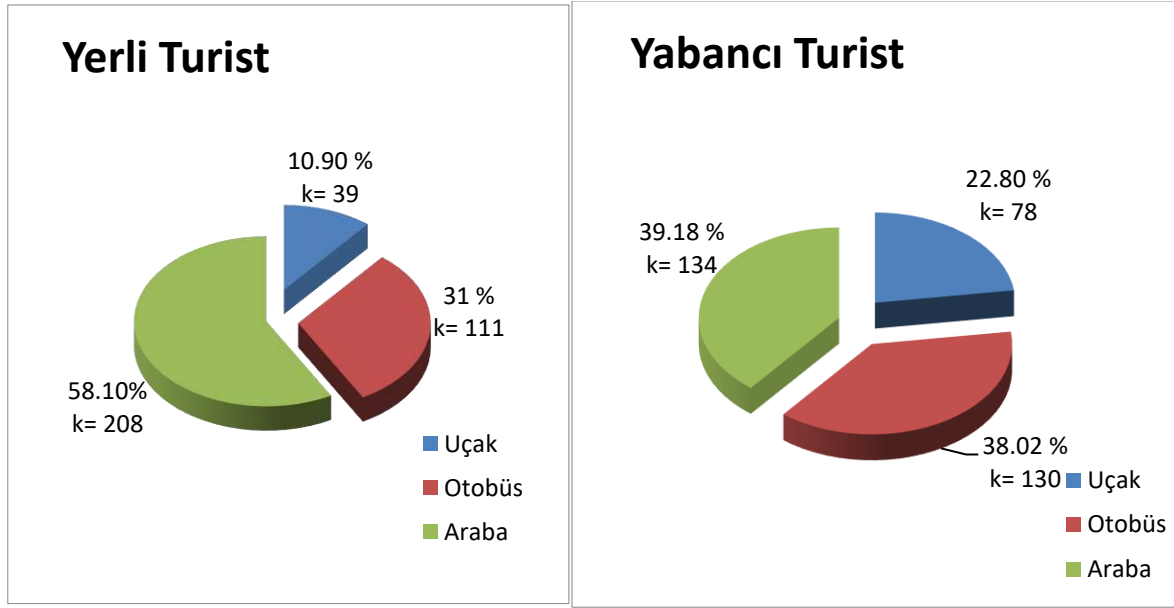
Genel olarak Çanakkale destinasyonunda turizm kaynaklı ulaşım emisyon faktörlerinin Avrupa (DEFRA) verileri ile karşılaştırıldığında yüksek olduğu görülmektedir. Özellikle araba kullanımına bağlı oluşan emisyon oranlarının uluslararası oranlara kıyasla belirgin negatif farklılığı dikkat çekmektedir.

Şekil 4: Çanakkale Destinasyonunda Katılımcıların Kullandıkları Taşıtlar

Çanakkale destinasyonunda katılımcıların yarısına yakın bir oranı (%48.86) bireysel araçları ile seyahat etmektedir. Otobüsle yapılan seyahatler (%34.42) ikinci sırada gelmektedir. Bu katılımcıların Çanakkale destinasyonuna genellikle turlar aracılığıyla günübirlik geldikleri belirlenmiştir.

Şekil 5: Yerli ve Yabancı Turistlere Göre Taşıt Kullanım Oranları

Katılımcıların yerli ve yabancı turist oluşlarına göre Çanakkale destinasyonunda seyahat etmek amacıyla kullandıkları araçlara bakıldığında, her iki grup için de bireysel araç kullanımının önemli bir oranı oluşturduğu dikkat çekmektedir. Ancak özellikle yerli turist grubunun bireysel araç kullanım oranı belirgin olarak genelden farklılaşarak artmıştır. Yerli katılımcıların çoğunluğu (%58.10) Çanakkale destinasyonunda bireysel araçları ile seyahat etmeyi tercih etmektedir. Yabancı turist grubunda ise bireysel araç ve otobüs kullanım oranları yaklaşık olarak eşit oranlarda gerçekleşmektedir.

Tablo 3: Farklı Duraklardan Gelen Ziyaretçilerin Ulaşım Aracı Seçimi

Durağı	Araba		Otobüs		Uçak		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Arkeoloji Müzesi	44	6.30	11	1.57	79	11.29	134	19.16
Assos Örenyeri	69	9.86	65	9.29	-	-	134	19.16
Troia Örenyeri	99	14.14	68	9.71	20	2.86	187	26.71
Alexandria Troias	78	11.14	36	5.14	18	2.57	132	18.84
Apollon Smintheion	52	7.42	61	8.71	-	-	113	16.13
Toplam	342	48.86	241	34.42	117	16.72	700	100

Çanakkale’de bulunan ve sayısal verilere ulaşılabilen belli başlı duraklar göz önüne alınarak katılımcıların kullandıkları ulaşım araçları değerlendirildiğinde, özellikle Troia örenyeri’ne her üç ulaşım aracını katılımcıların kullandıkları ve özellikle bu durakta bireysel araç (%14.4) kullanımının önemli bir oranı oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca uçak seyahatini kullanan katılımcıların Çanakkale merkezinde ve merkeze yakın durakları (Arkeoloji müzesi gibi) gezmeyi tercih ettikleri dikkat çekmektedir.

Tablo 4: Turist Seyahatlerinin Karbon Salınım Oranları

Çanakkale durağı	Araba	Otobüs	Uçak	Toplam %
Arkeoloji Müzesi	4.18 %	2.72%	13.28 %	20.18%

Assos Örenyeri	13.09 %	7.48 %	-	20.57%
Troia Örenyeri	5.30 %	3.85 %	13.65 %	22.80%
Alexandreia Troias	6.23 %	4.73 %	14.21 %	25.17%
Apollon Smintheion	7.64 %	3.64 %	-	11.28%
Toplam %	36.44 %	22.42 %	41.14 %	100%

Tablo 4’de Çanakkale destinasyonunda ölçüm yapılabilen her bir durakta ziyaretçilerin ürettiği karbon ayak izi oranının, örneklim tümünün ürettiği toplam ulaşım karbon ayak izine oranı görülmektedir. Özellikle Alexandreia Troias ören yerini ziyaret eden turistlerin ulaşım (İstanbul ile mesafe = 364 km, Çanakkale= 57) karbon ayak izlerinin (25.17%) Çanakkale destinasyonun’da önemli bir orana ulaştığı görülmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Küresel ölçekte olduğu gibi Türkiye’de de turizm sektörünün ekonomik, çevresel ve sosyal açıdan sürdürülebilir bir biçimde gelişmesi ve karbonsuzlaştırılması gerekmektedir. Türkiye açısından turizm sektörünün karbon ayak izi sorunu dikkate alınarak büyümesi, döviz girdisi sağlayarak ekonominin dış kaynaklara bağımlılığını azaltacak, hem de çevresel sorunları dengeleyecektir. Bir destinasyonun markalaşma ve rekabetçiliği giderek artan bir oranda sürdürülebilirliği ve düşük karbon oranları ile bağlantılıdır. Son yıllarda Dünya Turizm Örgütü (UNWTO, Global Gözlem Noktaları) turizm taşımacılığının belirgin olarak karbon emisyonlarıyla ilişkili bir faaliyet olduğu ve emisyon oranlarının nasıl azaltılabileceği üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’de özel bir turistik bölge olan Çanakkale destinasyonu ile ilişkili turizm seyahatlerinin neden olduğu karbon emisyonlarının durumunu ortaya koymak amacıyla öncü bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın sonuçları, Avrupa (DEFRA) verileri ile karşılaştırılmış ve Çanakkale destinasyonunun emisyon oranlarının uluslararası oranlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Özellikle, bireysel kullanılan araba seyahatlerinin Çanakkale destinasyonun karbon emisyon oranı ciddi oranda etkilediği görülmektedir.

Sürdürülebilir turizm kalkınması ve turizmin yarattığı karbon ayak izi ile mücadele maliyetlidir. Bu bakış açısı bazı turizm paydaşlarının kar oranlarını düşüreceği için tercih edilmemektedir. Ancak devletlerin koyacağı çevresel sorumluluk ve düzenlemelerle, örneğin karbon vergisi gibi vergilerle, karbon borsalarıyla, fosil yakıt kullanımını kısıtlanacak ve yenilenebilir enerji kaynaklarının turizm sektöründe de kullanım düzeyi yükselecektir (Özsoy, 2015). Turizm sektörünün karbon ayak izini azaltacak teşvik ve önlemler çevre kalitesinin artırılması sağlanabilecektir. Bununla beraber çevre dostu davranışa yol açan uygulamaları ve seyahat olanaklarını desteklemeleri için turistleri de daha geniş bir çerçevede eğitmek önemlidir (Walz vd., 2008). Çevresel duyarlılığın oluşabilmesi için turizm paydaşlarının bölgesel işbirliğini güçlendirmek ve onları Çanakkale’nin ekolojik yapısını koruma odaklı hareket etmeye yönlendirmek gerekmektedir.

Seyahatlerde her ne kadar uluslararası karbon salınımı üzerinde etken olsa da uçakla seyahatin Çanakkale’ye gelen turistlerin karbon ayak izlerinde önemli bir oranı oluşturduğu görülmektedir. Uçakla seyahat yerine alternatif toplu taşıma ve yavaş seyahat türleri (kravaziyer gibi) teşvik edilmelidir.

Bu çalışmanın veriler ışığında Çanakkale’de plansız ve düzensiz turizm ulaşım arzının söz konusu olduğu söylenebilir. Çalışma kapsamında ele alınan turizm durakları (Merkez Arkeoloji Müzesi, Assos Örenyeri, Troia Örenyeri, Alexandreia Troias, Apollon Smintheion)

arasında belirli bir bağlantının olmadığı görülmektedir. Bahsedilen duraklar arasında kısa mesafeli alanlarda tramvay veya metro gibi yerel ulaşım olanakları kurulmalı, tabelalarla karbon ayak izi ve sürdürülebilirlik konusunda turistler yönlendirilmeli ve bilinçlendirilmelidir.

Turizm aktiviteleri süresince hemen her adımı takiben oluşturulan karbondioksit salınımı yani karbon ayak izinin, doğrudan dünyaya, doğal hayata ve çevreye geri dönülmez ve ekstra çaba sarf etmeden telafi edilemez zararlar verdiği unutulmamalıdır. Turizm yatırımları ve arzı doğayı önceleyen bir anlayışla gerçekleştirilmelidir.

KAYNAKLAR

- Air Emissions Accounts (2018) *What are AEA and what are they for?*, Erişim 15.09.2018: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/environment/emissions-of-greenhouse-gases-and-air-pollutants/air-emissions-accounts>
- Avrupa Çevre Ajansı (2018) Taşımacılıktan Kaynaklanan Toplam Sera Gazı Emisyonları, <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/transport-emissions-of-greenhouse-gases/transport-emissions-of-greenhouse-gases-11>
- Baki, A., ve Gökçek, T. (2012). Karma yöntem araştırmalarına genel bir bakış. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(42), 1-21
- Çanakkale Kültür Turizm (2018). *Çanakkale'nin Coğrafi Yapısı*, Erişim Tarihi: 05.12.2018, Erişim Yeri: <http://www.canakkalekulturturizm.gov.tr/TR-70467/cografya.html>
- Çanakkale Turistik Otelciler Derneği (2018). *2017 Yılına Ait Çanakkale İli Turizm İstatistikleri*, Erişim Tarihi: 01.12.2018, Erişim Yeri: <http://www.catod.org/tr/2017-yilina-ait-canakkale-ili-turizm-istatistikleri.html>
- Invets in Çanakkale (2018). *Çanakkale'de Turizm*, Erişim Tarihi: 05.12.2018, Erişim Yeri: <http://www.investincanakkale.com/tr/26972/canakkalede-turizm>
- Deniz, A. ve Özgür, E. M. (2010). Rusya'dan Türkiye'ye Ulus aşırı Göç: Antalya'daki Rus Göçmenler, *Ege Coğrafya Dergisi*, 19(1), 13-30.
- Department for Environment, Food & Rural Affairs (DEFRA) (2018). *Greenhouse Gas Reporting: Conversion Factors*, Erişim: 09.08.2018, <https://www.gov.uk/government/publications/greenhouse-gas-reporting-conversion-factors-2018>
- Enerdata (2018). *Global Karbon Emisyon Oranları*, Erişim: <https://yearbook.enerdata.net/>
- Greenhouse Gas Protocol (2005). *Greenhouse Gas Emissions from Transport*, Erişim: 10.09.2018 <https://eur-ex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:028:0018:0021:EN:PDF>
- Karadağ, L., & Marangoz, M. (2017). Sürdürülebilir Turizm Açısından Alternatif Turizmin Önemi: Marmaris Örneği. *Turizm Akademik Dergisi*, 4(2), 29-40.

- Köleoğlu, N. (2018). Turizmin Etkilerine Karşı Yerel Halkın Algılarının Değerlendirilmesi: Gelibolu Tarihi Alan Bölgesinde Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 11(2), 214-231.
- Lenzen, M., Sun, Y. Y., Faturay, F., Ting, Y. P., Geschke, A., & Malik, A. (2018). The Carbon Footprint of Global Tourism. *Nature Climate Change*, 8, 522–528
- Lordoğlu, K. (2009). Türkiye’de Turizmde Çalışan Göçmenler ve İşgücü Piyasasında Oluşan Yeni Sorunlar. *Uluslararası Eğitim ve Uyum Bağlamında Avrupalı Türkler Kongresi*, 14-16.
- Luo, F., Becken, S., & Zhong, Y. (2018). Changing Travel Patterns in China and ‘Carbon Footprint’ implications for a Domestic Tourist Destination. *Tourism Management*, 65, 1-13.
- Çoban, Ö. (2010). Paylaşım olgusunda meydana gelen değişiklikler ve günümüz sosyal ve iş yaşamına izdüşümleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(28), 345-359.
- Özsoy, C. E. (2015). Düşük karbon ekonomisi ve Türkiye’nin karbon ayak izi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(9), 198-215.
- Travel & Tourism Council (2018). Travel & Tourism Economic Impact 2018 World, Erişim 11.09.2018,: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2018/world2018.pdf>
- T.C. Bilim Sanayii ve Teknoloji Bakanlığı (2012). *Kara Ulaşım Araçlarının Karbondioksit (CO 2) Emisyonlarına Eko-Verimlilik Yaklaşımı*, Erişim: /tr/news/kara-ulasim-araclarinin-karbondioksit-co-2-emisyonlarına-eko-verimlilik-yaklasimi/165
- T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü (2018). *Çanakkale Havalimanı 2017 Yılı İstatistikleri*, Erişim 01.10.2018: <https://www.dhmi.gov.tr/sayfalar/haberdetay.aspx?oid=3865>
- Tosunoğlu, B. T. (2014). Sürdürülebilir Küresel Refah Göstergesi Olarak Ekolojik Ayak İzi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 3(5), 132-149.
- TUİK (2018). *Motorlu Kara Taşıtları*, Mayıs 2018, Erişim 01.10.2018: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27647>
- Walz, A., Calonder, G. P., Hagedorn, F., Lardelli, C., Lundström, C., & Stöckli, V. (2008). Regional CO2 budget, countermeasures and reduction aims for the Alpine tourist region of Davos, Switzerland. *Energy Policy*, 36(2), 811e820.
- Wheeling, K. (2018). *Tourism Leads to Way More Emissions Than Previously Thought*, Erişim 01.10.2018: <https://psmag.com/environment/tourism-leads-to-way-more-emissions-than-previously-thought>

PRUNUS SPINOSA L. VE RUBUS SANCTUS SCHREB. YAPRAK EKSTRAKTLARININ CAPSICUM ANNUUM L. ÇEŞİTLERİNDE TOPLAM PROTEİN MİKTARI VE PEROKSİDAZ AKTİVİTESİ ÜZERİNE ETKİLERİNİN BELİRLENMESİ*

DETERMINATION OF THE EFFECTS OF PRUNUS SPINOSA L. AND RUBUS SANCTUS SCHREB. LEAVES EXTRACTS ON THE TOTAL PROTEIN AMOUNT AND PEROXIDASE ACTIVITY IN CAPSICUM ANNUUM L. VARIETIES

Cahit YILDIZ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Anabilim Dalı
E-mail: cahityz@gmail.com

Cüneyt AKI

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Moleküler Biyoloji Anabilim Dalı
E-mail: cuneytaki@comu.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Prunus spinosa, Rubus sanctus, toplam protein, peroksidaz, Capsicum annuum</p> <p>DOI: 10.26809/joa.2018548673</p>	<p>Rosaceae familyasına ait olan Prunus spinosa L. ve Rubus sanctus Schreb. ülkemizde doğal yayılış gösteren bitki türleridir. Araştırmada farklı çözümler ile hazırlanmış olan P. spinosa ve R. sanctus ekstraktlarının Capsicum annuum L. türünün grossum ve longum varyetelerinin savunma sistemini kontrol grubuna göre toplam protein miktarı ve peroksidaz aktivitesi kapsamında farklı düzeylerde uyardığı belirlenmiştir. Araştırmada doğal bitki aktivatörü geliştirilmesine yönelik çalışmalarda P. spinosa ve R. sanctus türlerinden yararlanılabileceği sonucuna varılmıştır.</p>

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Prunus spinosa, Rubus sanctus, total protein, peroxidase, Capsicum annuum</p> <p>DOI: 10.26809/joa.2018548673</p>	<p>Prunus spinosa L. and Rubus sanctus Schreb. are species which belong to Rosaceae family, naturally occurring in Turkey. In this research, it was determined that leaves extracts of P. spinosa L. and R. sanctus Schreb. which prepared with different solvents, stimulated the defense system of the grossum and longum varieties of Capsicum annuum L. at different levels within the scope of total protein amount and peroxidase activity according to the control group. In conclusion, it was shown that P. spinosa and R. sanctus species could be used as natural plant activators.</p>

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE’de gerçekleşen “2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık” temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

**Bu Yüksek Lisans Tezi Projesi Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından FYL-2018-2484 proje kodu ile desteklenmiştir.

***This MSc Thesis Project was supported financially by Çanakkale Onsekiz Mart University Scientific Research Projects Coordination Unit by FYL-2018-2484 project code.

1. GİRİŞ

Ülkemiz; üç fitocoğrafik bölgenin kesiştiği bölgede bulunması, Güney Avrupa ile Güneybatı Asya floraları arasında köprü olması, pek çok cins ve seksiyonun orijin ve farklılaşma merkezi olmasından dolayı zengin bir flora sahiptir. Buna rağmen bu bitki zenginliğinden yeterince faydalanılmamaktadır (Faydaoğlu ve Sürücüoğlu, 2011).

Prunus spinosa L. genel olarak 3 ile 4 metre arası uzayabilen; beyaz renkte, hoş çiçekler açan, eni boyuna göre kalın, dikenli, çalı formunda olan, Rosaceae familyasına ait bir bitki türüdür. Halk arasında güvem, çakal eriği, gövem, dağ eriği, göğem, ayı eriği, kum eriği, domuz eriği, yaban eriği olarak adlandırılmaktadır. Türkiye’de yetişmesinin yanı sıra; Avrupa, Batı Asya ve Kuzeybatı Afrika’da 0-1700 m rakımları arasında doğal olarak yetişen yabancı bir erik türüdür (Baytop, 1997; URL-1, 2016a; URL-2, 2016b).

Rosaceae familyasında bulunan Rubus cinsi; çoğu çok yıllık, birkaç tanesi tek yıllık, otsu veya odunsu, bir kısmı dikenli ve tırmanıcı gövdeye sahip türlerden oluşmaktadır. Türkiye’de *Rubus saxatilis* L., *R. idaeus* L., *R. caesius* L., *R. sanctus* Schreber, *R. discolor* Weihe & Nees, *R. canescens* DC., *R. tereticaulis* P.J. Mueller, *R. hirtus* Waldst. & Kit. ve *R. caucasicus* L. olmak üzere toplam dokuz Rubus türü bulunduğu bildirilmektedir (Davis, 1972). Türkiye geneli ile Batı ve Orta Avrupa, Akdeniz, Kırım ve Batı Himalayalar *R. sanctus* türünün doğal yayılış alanlarıdır (URL-3, 2017).

Biber ülkemiz ve tüm dünyada yaygın olarak ve çok fazla tüketilen bir sebze türüdür. Vitaminler yönünden zengin olup, özellikle C vitamini bakımından oldukça değerli olan biberin 100 g’ında 160 mg C vitamini bulunmaktadır (Eroğlu, 2016). Biber, kendine özgü aroması ve görünüşü nedeniyle değişik alanlarda kullanılmaktadır. Yemeklere aroma ve tat katmak için taze tüketilmekte, kurutularak toz biber şeklinde baharat sanayinde, sos, konserve ve salça yapımında, renk maddesi olarak ve ilaç sanayisinde, süs bitkisi olarak çevre düzenleme gibi birçok alanda kullanılmaktadır. Biber insan sağlığı açısından da önemli bir yere sahiptir (Eroğlu, 2016).

Bitki aktivatörü, bitkilerdeki zararlı organizmalara ve/veya stres koşullarına karşı doğrudan etkili olmayıp bitkilerin doğal savunma sistemini aktive ederek etkili olan ve bu özelliklerden birini veya birkaçını bir arada taşıyan maddeler olarak tanımlanmaktadır (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2011).

Allelopati, canlı veya ölü bir bitkiden (mikroorganizmalar dahil olmak üzere) yayılan kimyasalların başka bir bitki üzerindeki olumlu veya olumsuz etkisi olarak tanımlanmaktadır (Bhadoria, 2011). Allelopatik ilişkilerde; bitki tohumlarının çimlenmesinin engellenmesi, büyümesi ve gelişmelerinde gerileme gibi olumsuz yönde görülen etkilerin yanı sıra, daha iyi bir gelişmenin sağlanması, verim ve kalitenin artması gibi olumlu etkiler de görülmektedir (Işık, 2010). Allelopatik potansiyele sahip kimyasallar yaprak, sap, rizom, kök, çiçek, meyve ve tohum gibi hemen hemen tüm bitki dokularında bulunmaktadır. Bitkiler tarafından üretilen bu sekonder bileşikler; toksik gazlar, organik asit ve aldehitler, aromatik asitler, doymamış basit laktonlar, kumarinler, kininler, flavanoidler, taninler, alkaloidler, terpenoidler ve steroidlerdir (Özer ve diğ., 1997). Bu kimyasallardan fungusit, insektisit, herbisit olarak yararlanılmaktadır (Arıkan ve Elibüyük, 2015).

Mbega ve diğ. (2012), Tanzanya’da domateslerdeki bakteriyel leke hastalığına karşı 84 farklı bitkinin ekstraktının etkisini araştırmıştır. Domates tohumlarına uygulanan *Aloe vera* L., *Salvia officinalis* L. (adaçayı), *Betula pendula* Roth. (adi huş), *Coffea arabica* L. (kahve), *Glycyrrhiza uralensis* L. (meyan), *Juniperus communis* L. (adi ardıç), *Ocimum basilicum* L. (fesleğen), *Quercus robur* L. (meşe), *Rheum palmatum* L. (ravent), *Rosmarinus officinalis* L. (biberiye), *Ruta graveolens* L. (sedef otu), *Sinapis alba* L. (akhardal), *Yucca schidigera* L.

bitkilerinden elde edilen ekstraktların etkili olduğu belirlenmiştir. Özellikle *Aloe vera* L., *Coffe arabica* L. ve *Yucca schidigera* L. ekstraktlarının bakteriyel leke hastalığını tamamen engellediği ve tohumun çimlenmesine ise herhangi bir olumsuz etkisi olmadığı belirlenmiştir.

Kırmızı üzüm (*Vitis vinifera* L.) posasından hazırlanan ekstraktın tütün (*Nicotiana tabacum* L.) bitkisi yapraklarına püskürtme yolu ile uygulandığında tütün bitkisinde savunma sisteminin uyarıldığı saptanmıştır (Goupil ve diğ., 2012).

Neela ve diğ. (2014), dokuz tıbbi bitkinin (*Piper betel*, *Lawsonia inermis*, *Psidium guajava*, *Carica papaya*, *Moringa oleifera*, *Mimosa pudica*, *Catharanthus roseus*, *Adhatoda vasica* ve *Andrographis paniculata*) yapraklarının etanol ve aseton ekstraktlarının domates bitkisinde solgunluğa neden olan *Fusarium oxysporum* türüne karşı antifungal aktivitesini değerlendirmiştir. Hazırlanan tüm ekstraktların *Fusarium oxysporum* türünün misel gelişimini çeşitli seviyelerde engellediği belirlenmiştir. *Lawsonia inermis* ve *Psidium guajava* türlerinin etanol ekstraktlarının %15'lik konsantrasyonunda patojen fungusun gelişimi %100 durdurulmuştur.

Ananas comosus var. *comosus* (Ananas) bitkisi için zararlı olan *Fusarium guttiforme* ve *Chalara paradoxa* türlerine karşı 63 bitki türünden elde edilen 131 farklı ekstraktın antifungal aktivitesinin değerlendirildiği bir çalışmada, *Glycyrrhiza glabra*, *Myroxylon balsamum*, *Aloe vera*, *Allium sativum*, *Protium heptaphyllum*, *Rhizophora mangle* türlerinden elde edilen ekstraktların *F. guttiforme* patojenine karşı antifungal etki gösterdiği belirlenmiştir (Sales ve diğ., 2016).

Dinç (2016), *Echinacea angustifolia* Hell. (ekinezya) ekstraktının *Solanum lycopersicum* Mill. (domates) bitkisi üzerinde peroksidaz aktivitesini arttırıcı etkisi olduğunu belirlemiştir.

Kulaksız (2016), saf su ile seyreltilerek hazırlanan düşük konsantrasyonlu *Aloe vera* L. Burm. F. jelinin, biber bitkisindeki peroksidaz aktivitesinde artışa neden olduğunu belirlemiştir.

Yapılan literatür taraması sonucunda *Prunus spinosa* L. ve *Rubus sanctus* Schreb. ekstraktlarının başka bir bitki üzerindeki toplam protein miktarını ve peroksidaz aktivitesini ne ölçüde değiştirebileceğine dair herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Araştırmada *Prunus spinosa* L. ve *Rubus sanctus* Schreb. yapraklarından farklı çözümler kullanılarak hazırlanan ekstraktların biber (*Capsicum annuum* L.) bitkisine ait olan iki varyetinin (var. *grossum* ve var. *longum*) savunma sistemi üzerinde çeşitli seviyelerde uyarıcı etkisi olduğu; toplam protein miktarı ve peroksidaz aktivitesi değişimleri belirlenmesi yolu ile gösterilmiştir. *P. spinosa* ve *R. sanctus* yapraklarından hazırlanan ekstraktların sentetik bitki aktivatörlerine alternatif doğal bir kaynak olarak kullanılabilirliği tespit edilmiştir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

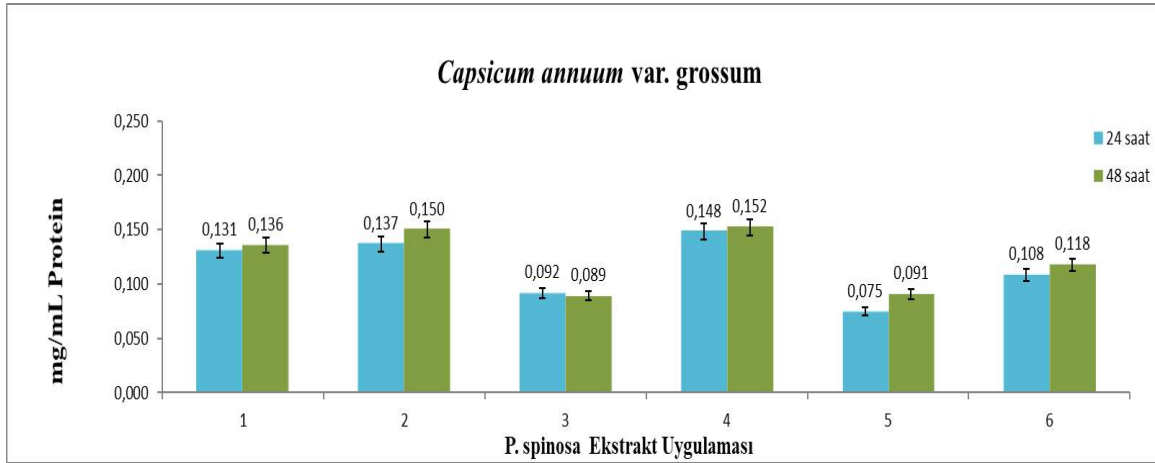
Araştırmada kullanılan *C. annuum* türüne ait deneme bitkileri; 16 saat ışık ve 8 saat karanlık uzun gün koşullarında, 24±2°C sıcaklıkta, 28.000 lüks ışık şiddetinde, 1/3 perlit-torf karışımı toprak bulunan viyollerde, düzenli gün aşırı sulanarak, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü Bitki Yetiştirme Laboratuvarında *in vivo* yetiştirilmiştir. *P. spinosa* türünün yaprak örnekleri Haziran ayında Balıkesir ili Manyas ilçesi Şevketiye Mahallesi kırsalından, *R. sanctus* türünün yaprak örnekleri Haziran-Temmuz aylarında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Terzioğlu Kampüsünden toplanmıştır. Tür tayinleri Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Ersin KARABACAK tarafından yapılmıştır. Toplanan yapraklar oda sıcaklığında gölgede kurutulduktan sonra elek ve havan yardımı ile toz haline getirilmiştir. Toz haline getirilen bitkisel materyalden su, etanol, etanol/su, metanol, metanol/su çözümleri ile çözeltiler hazırlanmıştır. Hazırlanan çözeltiler, orbital çalkalayıcıda 6-8 saat süre ile 100 rpm devirde

karıştırılmıştır. Daha sonra çözümlerin buharlaştırılarak uçurulması işlemi için su banyosunda 55 °C sıcaklıkta 12 saat süre tutulmuşlardır. Su banyosundan çıkartılan ekstraktlara ait tozlar hassas terazide tartılmıştır. Hazırlanan ekstraktlardan 2 g alınarak 20 mL dimetil sülfoksit ile stok solüsyon hazırlanmıştır. Saf su ile seyreltilerek 0,01 mg/mL olarak hazırlanan ekstraktlar 10 haftalık *C. annuum* fidelerinin yapraklarına el püskürtücüsü yardımıyla eşit miktarlarda uygulanmıştır. Uygulamalardan 24 ve 48 saat sonra *C. annuum* fidelerinin (grossum ve longum varyeteleri) sağlıklı ve genç yaprakları hasat edilmiştir. Her bir uygulama grubuna ait varyetelerden (grossum, longum) 0.5'er g tartılmıştır. Bu yapraklar soğutulmuş porselen havan içerisinde 5mL soğuk 0.05M (pH 6,5) sodyum asetat tamponu ile birlikte bir dakika boyunca ezilmiştir. Bir dakika sonunda elde edilen homojenat filtre kağıdı yardımıyla makro parçalardan arındırılarak mikropipet yardımı ile alınarak her bir grup için 3'er ependorf olacak şekilde aynı oranda bölünmüştür. Ependorf tüpleri +4°C'de 13000 rpm 15 dakika süre ile santrifüje tabi tutulmuştur. Santrifüj sonunda tüplerin süpernatant(üst faz) kısmından yararlanılmıştır. Hazırlanan homojenatlardaki toplam protein miktarı Bradford (1976)'un yöntemine göre ve peroksidaz (POX) aktivite değişimleri Kanner ve Kinsella (1983)'nın yöntemine göre spektrofotometrik analizler ile gerçekleştirilmiştir. Tüm denemeler üç tekrarlı olarak gerçekleştirilmiştir.

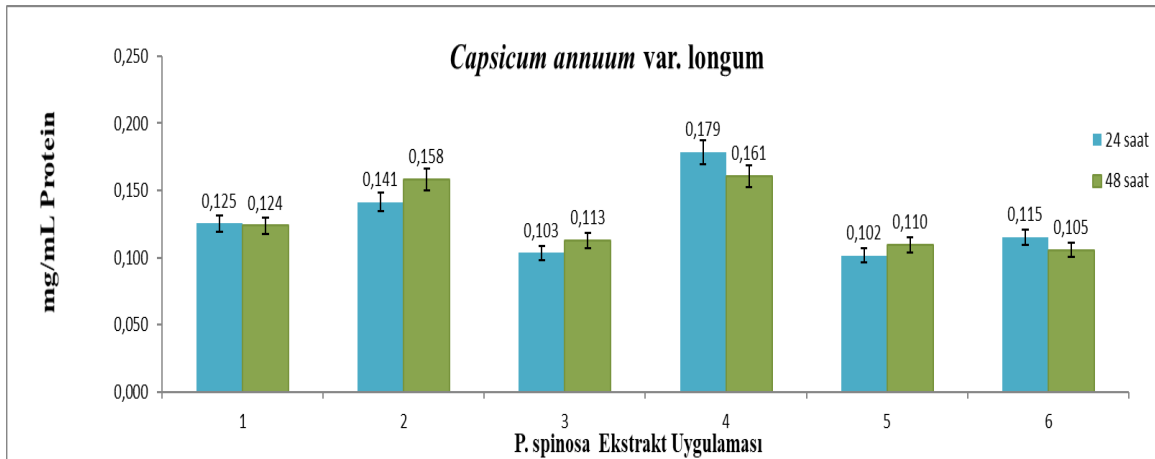
3. SONUÇLAR VE TARTIŞMA

3.1. Toplam protein miktarı değişimine ait sonuçlar

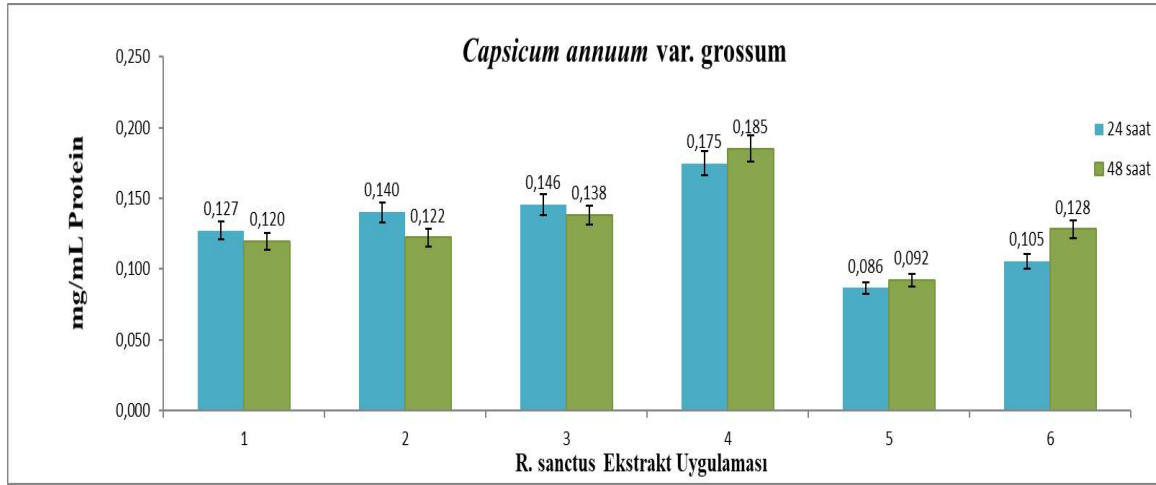
Şekil 1. *P. spinosa* ekstraktlarının *C. annuum* var. grossum üzerinde toplam protein miktarına etkisi

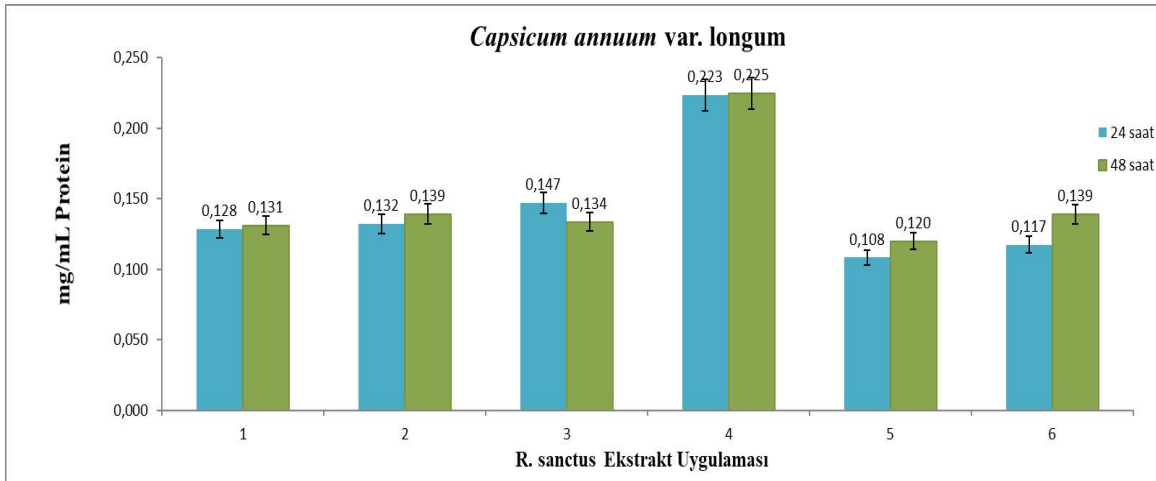
Şekil 2. *P. spinosa* ekstraktlarının *C. annuum* var. longum üzerinde toplam protein miktarına etkisi

Şekil 3. *R. sanctus* ekstraktlarının *C. annuum* var. grossum üzerinde toplam protein miktarına etkisi

Şekil 4. *R. sanctus* ekstraktlarının *C. annuum* var. longum üzerinde toplam protein miktarına etkisi

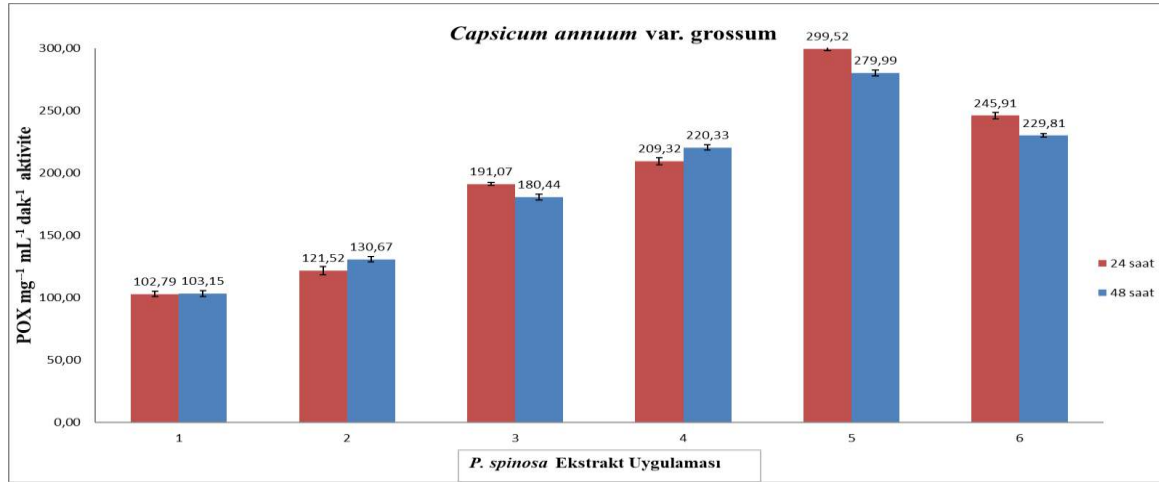
P. spinosa ve *R. sanctus* yaprak ekstrakt uygulamalarından 24 ve 48 saat sonra *C. annuum* türünün grossum ve longum varyetelerinde toplam protein miktarında meydana gelen değişimler grafiklerde verilmiştir.¹ Kontrol grubu ile karşılaştırıldığında toplam protein miktarındaki en fazla artışın tüm uygulama gruplarında etanol/su ekstraktı uygulamasında olduğu belirlenmiştir. Etanol, metanol, metanol/su çözümleri ile hazırlanan *P. spinosa* ekstrakt uygulamalarının ve metanol, metanol/su çözümleri ile hazırlanan *R. sanctus* ekstrakt uygulamalarının, *C. annuum* türünde kontrol gruplarına göre toplam protein miktarlarında azalmalar oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu durum *C. annuum* türünün protein metabolizmasının ilgili ekstraktlar tarafından olumsuz yönde etkilendiğini göstermektedir. Kontrol gruplarına göre *P. spinosa* ekstrakt uygulamaları için 3, 5, 6 ve *R. sanctus* ekstrakt uygulamaları için 5, 6 numaralı uygulama gruplarının protein miktarlarında görülen bu azalmaların ekstraksiyon işlemi için kullanılan metanol ve etanol çözümlerinin kullanım miktarlarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

3.2. Peroksidaz aktivitesindeki değişimler

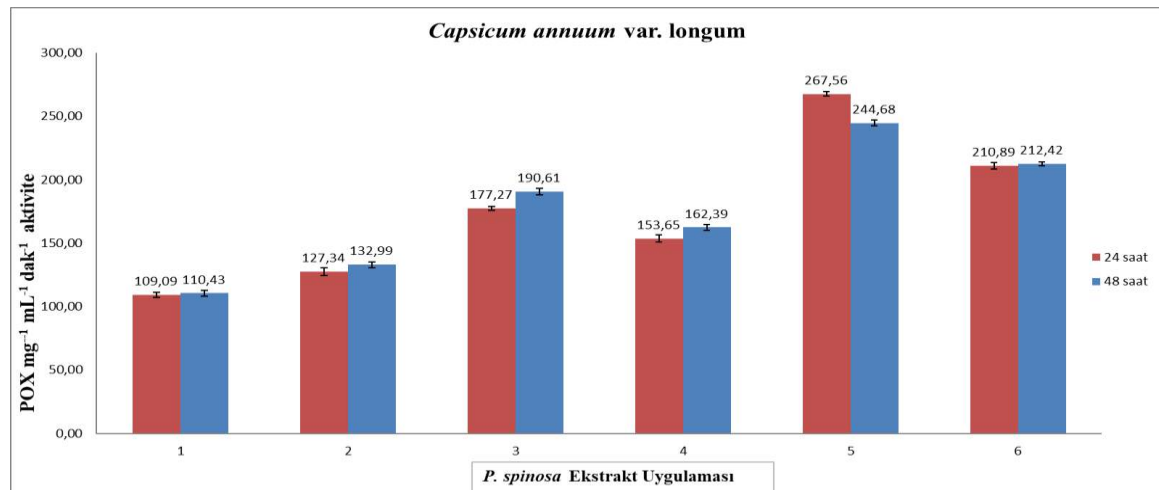
P. spinosa ve *R. sanctus* yaprak ekstrakt uygulamalarından 24 ve 48 saat sonra *C. annuum* türünün grossum ve longum varyetelerinde peroksidaz aktivitesinin kontrol grubuna

göre tüm gruplarda arttığı, en fazla artışın ise metanol ile hazırlanmış olan ekstraktların uygulanması sonucunda olduğu belirlenmiştir.

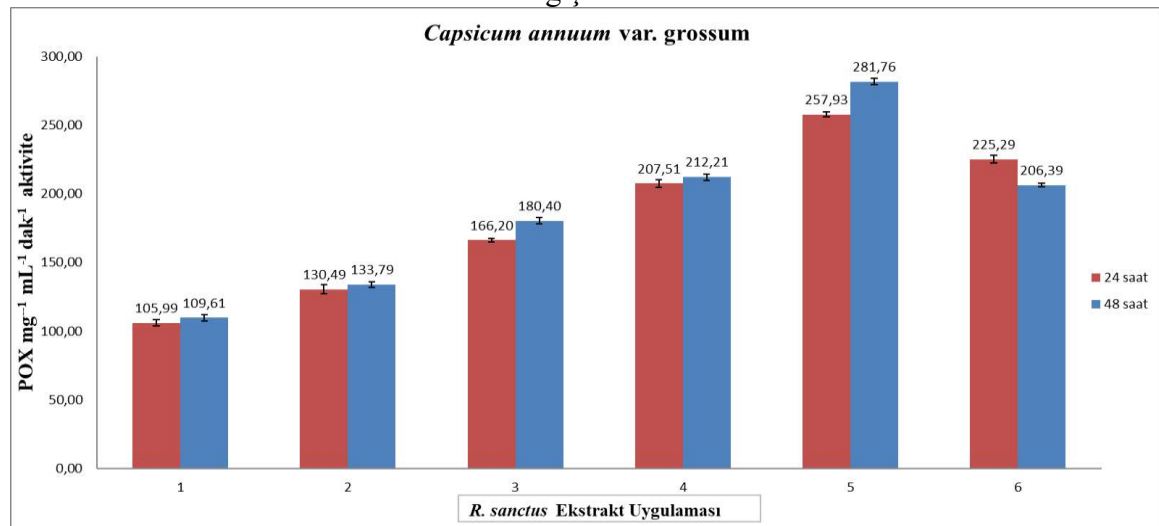
Şekil 5. *P. spinosa* ekstraktlarının *C. annuum* var. *grossum* üzerinde oluşturduğu POX değişimleri

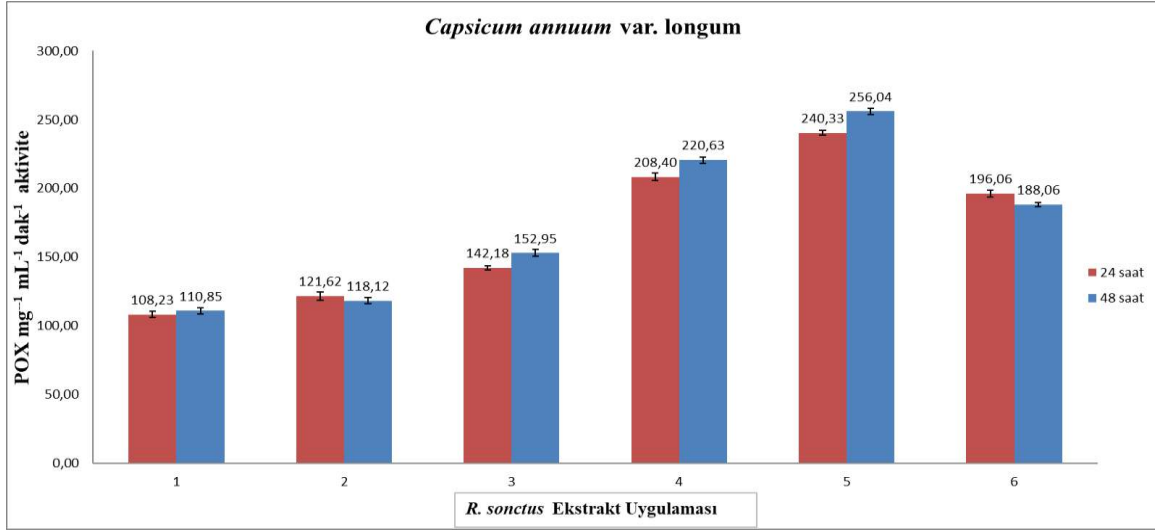
Şekil 6. *P. spinosa* ekstraktlarının *C. annuum* var. *longum* üzerinde oluşturduğu POX değişimleri

Şekil 7. *R. sanctus* ekstraktlarının *C. annuum* var. *grossum* üzerinde oluşturduğu POX değişimleri

Şekil 8. R. sanctus ekstraktlarının C. annuum var longum üzerinde oluşturduğu POX değişimleri

Araştırmamızın sonucunda farklı çözenler ile hazırlanmış olan *P. spinosa* ve *R. sanctus* yaprak ekstraktlarının *C. annuum* türünün grossum ve longum varyetelerinin her iksinde de bitki savunma sistemini kontrol grubuna göre toplam protein miktarı ve peroksidaz aktivitesi değişimi kapsamında farklı düzeylerde uyurabildiği gösterilmiştir. Araştırma sonuçları *P. spinosa* ve *R. sanctus* türlerinin yapraklarından hazırlanmış olan özellikle etanol/su, metanol, metanol/su ekstraktlarının doğal bir aktivatör olarak kullanılabileceğini düşündürmektedir. Sonuç olarak, ekonomik önemi olan bitki türlerinde çeşitli bitki hastalıklarına karşı dayanıklılığın ve verimliliğin artırılması amacı ile sentetik bitki aktivatörlerinin yerine alternatif kaynak olarak doğal bitki ekstraktlarının kullanılmasının ekosistem üzerindeki kirlilik yükünün azaltılması ve daha sağlıklı tarımsal ürünler elde edilmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Arıkan, N., Elibüyük, İ.Ö., 2015, Yabancı Otlarla Mücadelede Allelopatinin Kullanımı, *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 8 (1), 46-50.
- Baytop, T., 1997, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Tdk Yayınları, 578 S, Ankara.
- Bhadoria, B P S.,2011, Allelopathy: A Natural Way Towards Weed Management, *American Journal of Experimental Agriculture*, 1(1), 7-20.
- Bradford M.M., 1976, A Rapid and Sensitive Method for the Quantitation of Microgram Quantities of Protein Utilizing The Principle of Protein Dye Binding, *Analytical Biochemistry*, 72, 248-254.
- Davis, P. H., 1972, *Flora of Turkey and the East Aegean Islands* 4, Edinburg University Press, Edinburg.
- Dinç, A. G., 2016, *Echinacea angustifolia* Hell. Ekstraktının *Solanum lycopersicum* L. Bitkisinin Toplam Protein Miktarı ve Peroksidaz Aktivitesi Üzerine Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Eroğlu, B., 2016, *Tuz Stresi Altındaki Biber (Capsicum annuum L.) Bitkisinde Antioksidatif Sistem Üzerine Bazı Organik ve İnorganik Bileşiklerin Karşılaştırılmalı Etkinliklerinin Araştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.

- Faydalıoğlu, E., Sürücüoğlu, M. S., 2011, Geçmisten Günümüze Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Kullanılması ve Ekonomik Önemi, *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 11(1), 52–67.
- Goupil, P., Benouaret, R., Charrier, O., Halle, A., Richard, C., Eyheraguibel, B., Thiery, D., Ledoigt, G., 2012, Grape marc extract acts as elicitor of plant defence responses, *Ecotoxicology*, 21, 1541–1549.
- Işık, M., 2010, *Nohut (Cicer arietinum L.) Ve Mercimeğin (Lens culinaris Medik.) İlk Gelişme Dönemlerinde Bazı Yabancı Otların Allelopatik Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.
- Kanner, J., Kinsella, J.E., 1983, Lipid Deterioration Initiated by Phagocytic Cells in Muscle Foods: β -Carotene Destruction by a Myeloperoxidase-Hydrogen Peroxide-Halide System, *Journal of Agricultural and Food Chemistry*, 31, 370-376.
- Kulaksız, S., 2016, *Aloe vera L. Burm. F. Jelinin Capsicum annuum L. Bitkisinde Toplam Protein Miktarı ve Peroksidaz Aktivitesi Üzerine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Mbega, E. R., Mortensen, C. N., Mabagal, R. B., Wulff, E G., 2012, The Effect of Plant Extracts as Seed Treatments to Control Bacterial Leaf Spot of Tomato in Tanzania, *Journal of General Plant Pathology*, 78, 277-286.
- Neela, F.A., Sonia, I.A., Shamsi, S., 2014, Antifungal Activity of Selected Medicinal Plant Extract on Fusarium oxysporum Schlechtthe Causal Agent of Fusarium Wilt Disease in Tomato, *American Journal of Plant Sciences*, 5, 2665-2671.
- Özer, Z., Kadioğlu, İ., Önen, H., Tursun, N., 1997, *Herboloji (Yabancı ot Bilimi)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Tokat.
- Sales, M. D. C., Costa, H. B., Fernandes, P. M. B., Ventura, J. A., Meira, D. D., 2016, Antifungal activity of plant extracts with potential to control plant pathogens in pineapple, *Asian Pacific Journal of Tropical Biomedicine*, 6(1), 26–31.
- URL-1, 2016a, Anadolu'nun Yabancıl Şifalı Meyveleri [online], <http://www.nazimtanrikulu.com/?Syf=26&Syz=211238> [Erişim Tarihi: 23.11.2016].
- URL-2, 2016b, Çakal Eriği (Prunus Spinosa) Bitkisi [online], <http://www.bitkirehberi.net/cakal-erigi-prunus-spinosa-bitkisi> [Erişim Tarihi: 23.11.2016].
- URL-3, 2017, agaclar.org Bitki Veritabanı: *Rubus sanctus* [online], <http://www.agaclar.org/agac.asp?id=504> [Erişim Tarihi: 02.12.2017].
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2011, Bitki Koruma Ürünlerinin Ruhsatlandırılması Hakkında Yönetmelik [online], T.C. Resmî Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/03/20110325-6.htm> [Erişim Tarihi: 16.12.2018].

NOTLAR

¹Metinde bulunan tüm grafikler için uygulama gruplarının kodları; 1. Kontrol grubu(Saf Su uygulanan grup); 2. Saf Su ile hazırlanan ekstrakt uygulanan grup; 3. Etanol ile hazırlanan ekstrakt uygulanan grup; 4. Etanol/Saf Su ile hazırlanan ekstrakt uygulanan grup; 5. Metanol ile hazırlanan ekstrakt uygulanan grup; 6. Metanol/Saf Su ile hazırlanan ekstrakt uygulanan grup.

TÜRKİYE'DEKİ INSARAG UYUM SÜRECİNİN KATILIMCI GÖZLEMCI YÖNTEMİ İLE ARAŞTIRILMASI*

TO INVESTIGATE INSARAG ACCREDITATION PROCESS IN TURKEY USING THE PARTICIPANT OBSERVER METHOD

Çağla KARAKAŞ ATEŞ

ÇOMÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doğal Afetlerin Risk Yönetimi ABD, Çanakkale-Türkiye
E-mail: caglakarakas.afet@gmail.com

Yusuf Arif KUTLU

ÇOMÜ, Mühendislik Fakültesi, Jeofizik Mühendisliği Bölümü, Çanakkale-Türkiye
E-mail: yakutlu@comu.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Doğal Afet, Arama-Kurtarma, Katılımcı Gözlemci Yöntemi</p> <p>DOI: 10.26809/joa.2018548674</p>	<p>Doğal afet müdahale deneyimleri ulusal ve/veya uluslararası tüm yardım kuruluşlarının bir arada etkin çalışma yürütemediğini göstermiştir. Uluslararası düzeyde arama-kurtarma çalışmalarındaki uyumsuzluklar ve beraberinde gelen başarısızlıklar; Birleşmiş Milletler (UN-United Nations) çatısı altında tek bir organizasyonun kurulmasını gündeme getirmiştir. 1991 yılında Uluslararası Arama ve Kurtarma Danışma Grubu (INSARAG-International Search and Rescue Advisory Group) kurulmuştur. Günümüze kadar; Afrika-Avrupa-Ortadoğu, Amerika, Asya-Pasifik bölgelerinde 57 ülke ve 81 kuruluş INSARAG uyum sürecine katkı sağlanmıştır. Bu çalışmanın amacı; Katılımcı Gözlemci Yöntemini kullanarak Türkiye'nin INSARAG uyum süreci üzerine yerel ölçekte kurumsal bir inceleme gerçekleştirmektir. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)'tan gerekli izinler alınarak Adana İl Sivil Savunma ve Arama Kurtarma Birliği INSARAG akreditasyonu sınavına katılımcı gözlemci olarak iştirak edilmiştir. Ayrıca, yetkililer tarafından tamamlanmış faaliyetlerin sunumları ve güncel faaliyetlere katılım yoluyla da bilgi edinilmiştir. Bulgular değerlendirildiğinde, uyum süreci aşamasında özellikle eğitilmiş-gönüllülerin arama-kurtarma sürecinin en önemli parçası olduğu ve öncesine kıyasla personel emniyetine daha fazla önem verildiği görülmüştür.</p>

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Natural Disaster, Search and Rescue, The Participant Observer Method</p>	<p>The natural disaster intervention experiences have shown that all national and/or international aid organizations could not work together effectively. The failures working together in international search and rescue operations conducted to found the unique organization under the UN (United Nations). INSARAG (International Search and Rescue Advisory Group) was established in 1991. In Africa-Europe-Middle East, America and Asia-Pacific regions, 57 countries and 81 organizations have contributed to the INSARAG accreditation process. The purpose of this study is to carry out a local institutional review related to INSARAG accreditation in Turkey using the Participant Observer Method. After getting the necessary permissions from AFAD (Disaster And Emergency Management Presidency), the person who carried out the study took part of INSARAG accreditation of Adana</p>

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE'de gerçekleşen "2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık" temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

DOI:

10.26809/joa.2018548674

Civil Defense Search and Rescue Association. In addition, to get information from the local authorities was to join in presentation of the completed activities and the current activities. The findings are evaluated, it is concluded that the educated volunteers are the most important part of the search and rescue processes. Also, to emphasis on staff safety is given more than before.

1.GİRİŞ

Birleşmiş Milletler (UN)'in yapmış olduğu tanıma göre, Afet; İnsanlar için fiziksel, ekonomik, sosyal ve çevresel kayıplar doğuran, normal yaşamı ve insan faaliyetlerini durdurarak veya kesintiye uğratarak toplulukları etkileyen, zarar gören topluluğun yerel imkân ve kaynakları kullanarak baş edemeyeceği doğal, teknolojik veya insan kökenli olaylardır (Kadioğlu ve Özdamar, 2008). Uluslararası Kızıl Haç ve Kızılay Dernekleri Fedarasyonu (The International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies-IFRC)'nun hazırladığı Dünya Afet Raporuna göre afet; ondan fazla insanın ölümüne ve yüzden fazla insanın etkilenmesine ya da yardım için resmi kuruluşlara başvurmasına yol açan savaş dışı olaylar olarak tanımlanmaktadır (Güvel, 2001). Afetler meydana geldiği ülke ile sınırlı kalmayıp, zaman zaman diğer ülkeleri de etkileyen küresel olaylardır. Bu nedenle afetlerde çoğu zaman dış yardımlara ihtiyaç duyulur. Afetlerde zarar görebilirlik seviyesinin yüksek olması uluslararası ölçekte tedbir alma gereksinimine sebep olur. Bu durum da uluslararası yardımın yapıldığı ülkelerde afetzedeleri kurtarmaya yönelik arama ve kurtarma çalışmalarının koordinasyonunu gerektirir. Afetlere müdahalede tarihsel süreç incelendiğinde 1985 Meksika ve 1988 Ermenistan depremlerinde uluslararası yardım kuruluşlarının bir arada etkin müdahale çalışmaları yürütemediği tecrübe edilmiştir. Edinilen tecrübeler doğrultusunda Birleşmiş Milletler (United Nations-UN) çatısı altında görev alabilecek, özel donanım ile donatılmış, özel olarak arama kurtarma eğitimi almış, afet ve acil durumlara müdahale edebilecek uluslararası düzeyde profesyonel ekipler oluşturma kararı alınmıştır. Bu amaçla Uluslararası Arama Kurtarma Danışma Grubu (International Search and Rescue Advisory Grup-INSARAG) 1991 yılında kurulmuştur (URL-1, 2018). INSARAG kentsel arama ve kurtarma (Urban Search and Rescue-USAR) maksadıyla faaliyet gösteren müdahale ekipleri ile birlikte yardım talep eden ve yardım temin eden ülkeler arasında koordinasyon görevini yürütmektedir. Ayrıca ulusal ve uluslararası ekipler arasında hazırlık süreci ile birlikte eşgüdümü amaçlamaktadır. Üyelik için Birleşmiş Milletler devletleri, sivil toplum kuruluşları ve diğer kamu kuruluşları başvurabilir. Her ülkenin bir siyasi odak noktası belirlenir. Birleşmiş Milletler İnsani İşler Koordinasyon Ofisi (United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs-OCHA)'ne INSARAG sınıflandırma sürecinde 18-24 ay öncesinden resmi olarak başvuru yapılmalıdır. Başvuru yapan ülkeye Birleşmiş Milletler aracılığıyla mentör (danışman) atanır. Sınıflandırma için gerekli hazırlıklar ve donanımlarının tamamlanma süreci mentör tarafından takip edilir. Sınıflandırma yapan yetkililer tarafından belgelerini incelenen ülke, mentörün değerlendirmesiyle birlikte INSARAG sekreteryasına bildirilir. Başvuru yapan ülke sınıflandırma sürecine dahil olur. Üyelerin INSARAG bölge toplantıları, USAR ekip liderleri toplantıları ve diğer INSARAG forumlarına katılması ve destek olması tavsiye edilir. Sınıflandırma sürecini başarıyla tamamlayan kuruluşlar beş yılda bir tekrar değerlendirilir ve sınıfı güncellenir (URL-2, 2012). Türkiye Afrika-Avrupa-Orta Doğu grubunda yer alan INSARAG üyesi bir ülkedir. İlk sınıflandırma 2011 yılında alınmıştır. 7126 sayılı Sivil Savunma Kanununun 8.10.1999 tarihli ve 586 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile değişikliği kapsamında merkezde yetkili kurum Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), yerel ölçekte ise İl Afet ve Acil Durum Müdürlükleri yer alır. İstanbul Sivil Savunma ve Arama Kurtarma Birlik Müdürlüğü (İSSAKBM) 2012 yılında INSARAG harici sınıflandırmasına katılmıştır. Süreci başarı ile tamamlayarak Ağır Ekip olarak sınıflandırılmıştır. İSSAKBM uluslararası akreditasyon sürecini tamamladıktan sonra 2015

yılında yerel ve ulusal kapasiteyi güçlendirmek maksatlı ülkelerin resmi olarak aynı standartları yönetmesini, izlemesini ve tesis etmelerine yönelik ulusal Kentsel Arama ve Kurtarma (Urban Search and Rescue-USAR) mekanizmalarını kurması önerilir (URL-3, 2015). Buna göre, ulusal arama kurtarma birliklerinin istenen standartlara ulaşması için 144 şartın sağlanması gerekmektedir. Bu doğrultuda AFAD çatısı altında bulunan Müdahale Dairesi Başkanlığı; diğer 10 Afet ve Acil Durum Arama Kurtarma Birlik Müdürlüklerine (Ankara, Afyon, Adana, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, İzmir, Sakarya, Samsun ve Van) INSARAG Ağır Ekip standartlarına kavuşması için gerekli çalışmaları yürütmektedir (URL-4, 2015).

Şekil 1. Türkiye'deki arama-kurtarma birlikleri (Belge-5, 2000'den uyarlanmıştır)

Bu araştırmanın genel amacı; bir sivil savunma ve arama kurtarma birliğinin INSARAG harici sınıflandırma sürecindeki standartlarını betimleyerek bu yönde yapılan iyileştirme çalışmalarını gözlemlemektir.

2. YÖNTEM

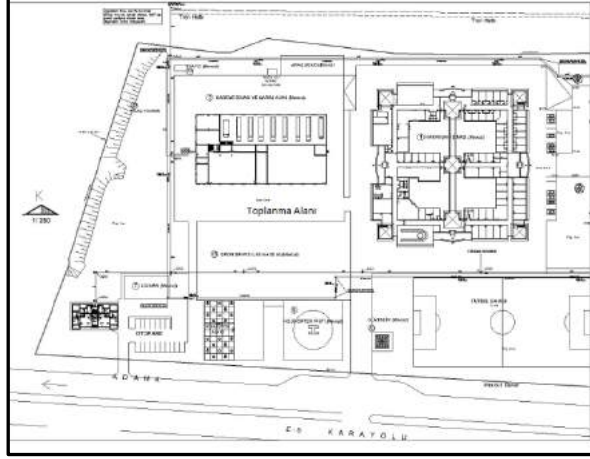
Araştırma süreci iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşama durum saptama, ikinci aşama ise uygulamadır. Durum saptama aşaması; Katılımcı Gözlemci Yöntemi (KGY) kullanılarak yapılan gözlemleri, yarı yapılandırılmış görüşmeleri, saha notlarını, nüfus-yer-takvim özelliklerinin betimlenmesini, resmi belgelerin incelenmesini ve gelişen olayları içermektedir. Uygulama aşamasında harici sınıflandırma sınav dönemindeki çalışmalar incelenmiştir. Gözlemci-araştırmacı; ekip içinde sistematik durum saptamak amacıyla ses ve görüntü kayıt etmek ve günlük tutmaktan sorumlu olmuştur. Dolayısıyla, araştırma modeline uygun olarak tanımlanan “araştırmacı” rolünün yanında “katılımcı” ve “kendini yansıtıcı” rollerini de yerine getirmiştir (Brantlinger ve diğ., 2005).

3. YAPILAN ÇALIŞMALAR

Bu çalışma, Adana İli Afet ve Acil Müdürlüğü çatısı altında yönetilen Sivil Savunma ve Arama Kurtarma Birlik (Şekil 2) personellerinin 2015 yılında başlayan USAR harici sınıflandırma çalışmalarının 16-18 Ocak 2018 sınav tarihine kadar devam eden sürecini kapsar. Birinci aşamada 2015 yılında yarı katılımcı gözlemci olarak araştırma ortamında bulunulmuştur. Çalışma sürecini destekleyecek unsurları anlamak amacıyla toplantılara ve eğitimlere iştirak edilmiştir. Uygulama aşamasında ise belirlenen gereksinimler doğrultusunda ortamda aktif katılımcı olarak bulunulmuştur. Akreditasyon sınavına ekip lideri, ekip lider yardımcısı, irtibat uzmanı, güvenlik uzmanı, doktor, planlama uzmanı, lojistik personeli, ASR/2, tim lideri, grup lideri, grup lider yardımcısı, kurtarma personeli, teknik arama personeli, hizmet personeli, K9 eğitmeni, tıbbi personel ve arama köpeği dahil olmak üzere 71 personel, 4 arama köpeği ve 4 mentör (danışman) katılmıştır. USAR ekip akreditasyon sürecindeki sivil savunma ve arama kurtarma birliğinin INSARAG standartlarına göre mevcut çalışma

özelliklerine ilişkin başkanlığın değerlendirmesi tablo 1 ve tablo 2'de sunulmuştur. Bu denetim; temiz ve kirli teknikle üstten giriş, yüksekten indirme, 45cm kolon kiriş kesimi-2cm çelik levha kesimi, yatay/yandan giriş veya tripod, stabilizasyon-domuz damı-2.5ton çekme/kaldırma çalışmaları üzerinden yapılmıştır.

Şekil 2. Adana Sivil Savunma ve Arama Kurtarma Birliği krokisi (Belge-1, 2018)

Tablo 1. 2015 yılı AFAD Denetleme Raporu-I (Belge-2, 2015)

Sıra No	Değerlendirme Konusu	Puan	Birlik Puanı
1	Doküman, araç gereç malzeme, plan hazırlıkları	10	0
2	İntikale çıkış hazırlıkları ve intikal	10	5
3	RDC/OSOCC kuruluşu, yerel yetkililerle iletişim	20	5
4	Bina triyajı, sektörlleme, işaretleme, Arama Kurtarma seviyelendirme	20	5
2	Saha çalışmaları, ekip yönetimi(5 çalışma 25 puan 5 puan ekip yönetimi),Kişisel Koruyucu Donanım kullanımı (5puan)	35	8
6	Toparlanma ve dönüş süreci	5	3
Toplam Puan:		100	26

620

Tablo 2. 2015 yılı AFAD Denetleme Raporu-II (Belge-3, 2015)

Sıra No	Değerlendirme Konusu	Birlik Puanı
1	Hizmet binası genel durumu.(İl Hizmet Binası)	12
2	Hizmet binası genel durumu.(Birlik Yerleşkesi)	12
3	Araç parkı, Kademe, Motorlu araçların tertip, düzen ve bakımlılığı,	8
4	İl Müdürlüğünce çıkarılan/çıkarılacak olan ikincil düzenlemeler (AADYM Yönergesi vs.)	8
5	TAMP/ İl planı/operasyon planı/ bu kapsamda yapılan faaliyetler	7
6	İlin doğal ve teknolojik afetle ilgili bütünsel afet tehlike haritaları konusunda yapılan faaliyetler, Jeolojik etüt çalışmaları	3
7	AADYM'nin personel ve fiziki durumu	2
8	Evrak arşivleri ve depoların fiziki durumu	5
Toplam:		57

USAR ekip akreditasyon sürecindeki sivil savunma ve arama kurtarma birliğinin INSARAG metodolojisine ilişkin çalışma özelliklerinin betimlenmesi amacıyla 2015 yılında AFAD tarafından görevlendirilen mentörler, birliklerin mevcut yetenek ve kapasitesini

belirlemek amacıyla birlikleri ziyaret etmiştir. Kılavuz, yönetim, sağlık, emniyet, lojistik ana başlıklarında olmak üzere akreditasyon çerçevesi hakkında yazılı, görsel bilgilendirmelerde bulunulmuştur. Yaklaşık iki buçuk yıl süren hazırlık sürecinde farkındalık, operasyon ve teknisyen seviyesinde eğitimler düzenlenmiştir. Eksikliklerin giderilmesi ile birlikte metodolojiye uygun organizasyon şemalarının oluşturulması ve sponsor desteği bulunması çalışmaları yürütülmüştür. Bu çerçevede Adana büyükşehir belediyesi, Sarıçam belediyesi, Yüreğir belediyesi, Adana Ticaret Odası ile birlikte çeşitli tekstil fabrikalarından sponsor desteği alınmıştır. Çalışmaların son etabı olarak belirlenen akreditasyon sınavı tarihinden bir ay önce süreçteki aksaklıkların tespiti amacıyla deneme tatbikatı gerçekleştirilmiştir. 16 Ocak 2018 tarihinde INSARAG bölgesel ofisinde yetkili olan Almanya, Fransa mentörleri ile AFAD tarafından yetkilendirilen mentörler tatbikat öncesi arşiv kontrollerine başlamıştır. Söz konusu arşiv kontrol aşaması adım adım aşağıda sunulmuştur (URL-4, 2015).

- Ulusal kimlik belgesi
- Tıbbi personelin klinik pratisyenlik hakkını ispat eden geçerli belge
- Aşı kaydı
- Geçerli arama köpeği sağlık belgesi/mikroçip kaydı
- USAR ekibi personel listesi/organizasyon şeması
- USAR ekibi bilgi formu
- Ekip üyelerinin acil durum irtibat bilgileri
- Personel haberleşme bilgi dökümü
- Madde Güvenlik Bilgi Formu (MSDS) olmak üzere tehlikeli ürünlerin dökümü
- Kontrole tabi maddeler dökümü
- Ekibin arama köpeklerinin görev listesi
- Ulusal USAR ekibi: Haberleşme, Acil durum tahliyesi, Acil durum tıbbi tahliyesi, Operasyonlar, Emniyet ve güvenlik, Lojistik, Ulaştırma, Seferberlik ve seferberliğin sonlandırılmasını kapsayan standart izleklere sahip olmalıdır.

17 Ocak 2018 tarihinde sabah 06:00'da tatbikat alarmı verildi. Senaryoya göre Gaziantep ilinde 7.4 büyüklüğünde deprem oldu. Adana ilinden destek istendi. Adana AFAD tarafından eş zamanlı olarak toplu SMS ile tüm personeline birlik müdürlüğünde hazır olması konusunda bilgilendirme yapıldı. Tıbbi personel 07:00-09:00 saatleri arasında tüm personel ve köpeklere sağlık taraması yapıldı (Şekil 3). Sağlık taraması sonuçları lojistiğe gönderildi. İki tim liderinin tansiyonu yüksek çıktığı için acil tıbbi müdahaleye alındı. Yedek tim liderleri asil görevleri üstlendi. Sağlık taraması sonucu göreve gidebilecek durumda olan personeller sırt çantalarını hazırladılar. Timlerde görevli lojistik personeller tarafından; saat 10:00'da afet bölgesine gidecek donanımlar, uçak yükleme planı, bagajlar, kargo listesindeki manifestolar, hizmet formu son olarak kontrol edildi. Planlama uzmanı ise ön hazırlıkla ilgili eksiklik olup olmadığını kontrol etti. Ekipmanların turlara yüklenmesi ve personellerin araçlara yerleşme süreci saat 11:00'da tamamlandı. Saat 12:00'da Gaziantep iline varıldı. İlk önce Yerel Acil Durum Yönetim Birimi (Local Emergency Management Authorities-LEMA) ile ilk temas sağlandı. LEMA tarafından ekibe konuşlanacağı yer (BoO-Harekat Üssü) bildirildi (Şekil 4).

tripod'la çalışma, stabilizasyon, domuz damı, 2.5ton çekme/kaldırma teknikleri uygulandı. Saat 08:00'da enkaz alanındaki çalışmalar tamamlandı.

Şekil 5. Enkaz bölgesindeki saha çalışmalarından bir görüntü

4. BULGULAR ve SONUÇLAR

Katılımcı gözlemci olarak edinilen bilgiler doğrultusunda, personellerin saha yönetimi konusunda uzmanlaştıkları görülmüştür. 2015 yılından sonraki İki buçuk yıl içinde yürütülen denetlemeler ve eğitimler; gelişmeleri yakından takip eden daha yenilikçi arama-kurtarma personeli sayısında önemli artış sağlamıştır. Ayrıca, mesleki hedeflerine katkıda bulunmasının yanında personel özgüveni ve uluslararası görevlerde aktif rol alma isteği artmıştır. INSARAG sınavına hazırlık süresince kullanılan araç-gereç sayısının artması ile birlikte kontrollerinin ve bakımlarının düzenli aralıklarla yapılması gerekliliği konusunda önemli oranda davranış değişikliği olmuştur. INSARAG sınavında en çok üzerinde durulan personel güvenliği konusudur. Bu kapsamda, kurtarma aşamasındaki riskleri en aza indirgeyecek izlekler üzerinde daha fazla durulduğu gözlemlenmiştir. Afete müdahale aşamasında bilinçli toplum desteğini artırmak amacıyla il ekipleri ile birlikte toplum tabanlı afet yönetimi çalışmaları yürütülmüştür. Bu çalışmalar; yetkili personel dışında bilinçli kişilerin arama-kurtarma faaliyetlerinde beklenenden çok olumlu katkı sağladığı ortaya çıkmıştır. Diğer kurum ve kuruluşların yanı sıra çalışmalara sponsorların dahil edilmesi de kurumlar arası iletişimi desteklemiş ve örgütsel davranışı güçlendirmiştir. Sonuç olarak, üzerinde çalışma yürütülen Sivil Savunma ve Arama Kurtarma Birliği, INSARAG kılavuzunda yer alan 144 şartı sağlayarak akreditasyon sürecini başarı ile tamamlamıştır.

KAYNAKLAR

- BELGE-1, 2018, Adana Sivil Savunma ve Arama Kurtarma Birliği Tahliye Raporu.
- BELGE-2, 2015, Adana İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü 2015 Yılı Denetim Raporu-I.
- BELGE-3, 2015, Adana İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü 2015 Yılı Denetim Raporu-II.
- BELGE-4, 2018, Adana İli Sivil Savunma ve Arama Kurtarma Birliği BoO Alanı Planı.
- BELGE-5, 2000, 21/07/2000 tarih 24116 sayılı Sivil Savunma Arama ve Kurtarma Birlikleri ve Ekiplerinin Kuruluşu, Görevleri, Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik.
- BRANTLINGER, E., JIMENEZ, R., KLINGNER, J., PUGACH, M., & RICHARDSON, V., 2005, Qualitative Studies in Special Education, *Exceptional Children*, 71(2), 195-207.
- GÜVEL, E. A., 2001, Doğal Afetlerin Politik Ekonomisi: Doğal Riskler ve Afet Planlaması, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları.
- KADIOĞLU, M., ÖZDAMAR, E., 2008, Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri, JICA, Ankara.
- URL-1, 2018, <https://istanbul.afad.gov.tr/tr/8378/INSARAG>
- URL-2, 2012, <https://docs.unocha.org/sites/dms/Documents/INSARAG%20Guidelines%202012.pdf>
- URL-3, 2015, <https://www.afad.gov.tr/tr/1837/INSARAG-Farkindalik-ve-OSOCCEgitimleri>
- URL-4, 2015, <https://www.insarag.org/methodology/guidelines>

TIPOGRAFİK LOGOLAR TÜKETİCİLER ÜZERİNDE NASIL MARKA ALGISI YARATIYOR? “DENEYSEL BİR UYGULAMA”*

HOW DO TYPOGRAPHIC LOGOS AFFECT BRAND PERCEPTION ON CUSTOMERS? “AN EXPERIMENTAL APPLICATION”

Eda Nur GENÇ

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Reklamcılık AD.

E-mail: edagenc.genc@gmail.com

Bedirhan ARSLANBAŞ

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Reklamcılık AD.

E-mail: bedirhanarslanbas@gmail.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Tipografi, marka algısı, yazı, iletişim</p>	<p>Marka bir ürünü, hizmeti veya kişiyi tanımlayan eşsiz bir kişiliktir. Bu yüzden 21. yy ile birlikte artık markalar yalnızca hizmet ve kalite bazında değil görsel ve iletişim stratejileriyle de farklılaşmaktadır. Bu noktada markalar rekabetin yoğun yaşandığı pazarlarda, kullandıkları logo, seçtikleri renk, ambalaj ve ambalajlarda kullanılan materyallere kadar ürün ve hizmetlerine onları farklılaştıracak ve görsel anlamda da tüketicilerde istedikleri algıyı yaratacak stratejileri belirlemek için yoğun çaba harcamaktadırlar. Bu da logo ve tipografi kavramlarının önemini ortaya çıkarmaktadır. Yazı tipleri estetik olarak hoş olmakla birlikte işlevsel olgulardır. Doğru yazı tipi doğru yerde kullanıldığında markayı tüketici gözünde farklılaştırır.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548675</p>	<p>Tipografi, 1450 senelerinde lügatımıza giren, iletişimin en kuvvetli araçlarından biridir. Ortaya çıktığı ilk zamanlardan bugüne dek meşakatlilikten geçerek, birçok değişime maruz kalmıştır. Küreselleşme olgusunun beraberinde gelen teknolojik değişimler ile kültür, tipografinin değişim ve gelişimine etki göstermiştir. Tipografi aslında, tüketiciye verilmek istenen iletinin yazıya dökülmüş biçimidir. Bir ürün hakkında tüketicinin ilgisini çekebilmek ve devamlı şekilde ürüne/hizmete gereksinim oluşturmak adına tercih edilen yollardan biri olmaktadır. “Tipografik Logolar Tüketiciler Üzerinde Nasıl Marka Algısı Yaratıyor?” isimli çalışmamız toplamda üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler; “Yazı ve Tipografi”, “Tüketici Yaklaşımı/Marka Algısı”, son bölümde de “Deney ve Yorumlama”dır. Bu çalışmamız sonucunda, Selçuk Üniversitesi öğrencilerinden 25 kişi seçilerek, üç farklı ürün kategorisine ait tipografik logolar gösterilmiş ve bu logoların tüketiciler üzerinde yarattığı marka algısı değişkenleri (güvenilirlik, ürün kategorisi, dayanıklılık, ucuz/pahalılık) dahilinde bu değişkenlerin, tüketicilerin gözünde markaya nasıl değer kattığı deney yoluyla sorgulanmaya çalışılmıştır.</p>

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE’de gerçekleşen “2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık” temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Typography, brand perception, writing, communication</p>	<p>The brand is a unique personality that identifies a product, service or person. Therefore, with the 21st century, brands are no longer differentiated not only by service and quality but also by visual and communication strategies. At this point, brands are making intense efforts to identify strategies that will differentiate them from their products and services to the products they use, in the colors they use, in the colors they use, in the markets they choose, in the colors they use, and also in the visual sense to identify strategies that will create the perception they want in consumers. This implies the importance of logo and typography concepts. Fonts are aesthetically pleasing, but functional. When the correct font is used in the right place, it differentiates the brand in the consumer eye.</p> <p>Typography is one of the most powerful tools of communication that entered our lexicon in 1450s. From the early days of its emergence to the present, it has undergone many changes by passing through the lane roads. With the technological changes that come with the phenomenon of globalization, culture has influenced the change and development of typography. Typography is the written form of the message which is intended to be given to the consumer. It is one of the preferred ways to attract consumer interest about a product and to create a need for product / service on a continuous basis. Our study called <i>ır How Does Typographic Logos Create a Brand Perception on Consumers? Üzerinde</i> is composed of three parts. These sections; <i>ır Writing and Typography ve, de Consumer Approach / Brand Perception ısı, and Marka Experiment and Interpretation Marka</i> in the last chapter. As a result of this study, 25 students from Selcuk University were selected and typographic logos belonging to three different product categories were shown and these variables added value to the brand in the eyes of consumers in terms of brand perception variables (reliability, product category, durability, cheap / expensive) created by consumers. tried to be questioned through experiment.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548675</p>	

GİRİŞ

Marka bir ürünü, hizmeti veya kişiyi tanımlayan eşsiz bir kişiliktir. Bu yüzden 21.yy ile birlikte artık markalar yalnızca hizmet ve kalite bazında değil görsel ve iletişim stratejileriyle de farklılaşmaktadır. Bu noktada markalar rekabetin yoğun yaşandığı pazarlarda, kullandıkları logo, seçtikleri renk, ambalaj ve ambalajlarda kullanılan materyallere kadar ürün ve hizmetlerine onları farklılaştıracak ve görsel anlamda da tüketicilerde istedikleri algıyı yaratacak stratejileri belirlemek için yoğun çaba harcamaktadırlar. Bu noktada logo ve tipografi kavramının da önemi ortaya çıkmaktadır. Yazı tipleri estetik olarak hoş olmakla birlikte işlevsel olgulardır. Doğru yazı tipi doğru yerde kullanıldığında markayı tüketici gözünde farklılaştırır.

“Reklam amaçlı her faaliyette; mesajı ikna edici kılan tipografi, görsel iletişim olarak tanımlanabilmektedir. Sonuçta yazı da bir görsel iletişim elemanıdır” (Erdal 2015: 53).

Markanın özelliklerinin yansıtıldığı düşünülen logolar tüketiciler üzerinde algısal olarak etki edebilmektedir. “Tipografik logolar tüketiciler üzerinde nasıl marka algısı yaratıyor?” Sorusundan hareketle araştırma sorusu, yapılan deneyle cevaplanmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. YAZI ve TİPOGRAFI

“İnsanlar bir milyon yıldan beri doğup ölmekte ama yalnızca altı bin yıldır yazmaktadırlar” diye açıklamada bulunan Etiemble, yazının yalnızca grafik tasarım için değil, insanlık için de ne denli mühim olduğunu en güzel biçimde ifade etmektedir.

“Yazı, dönemler boyunca önemini sürdürmüş ve bilginin koruyucusu olarak el yazması eserler, fermanlar ve duyurular gibi yazılı ürünler günlük yaşamın ihtiyaçlarının dışında bir sanat uğraşısı haline gelmiştir” (Sarıkavak 2009: 4).

Özerdin (1960: 13); “Duygu ve düşüncelerimizi diğer kişilere aktarmak adına, herhangi bir madde üzerine çizerek, kazıyarak gösterdiğimiz şekil ve işaretlere yazı demekteyiz”.

“Mezopotamya Uygarlığı’nın kurucularından olan Sümerler, ilk yazı sistemini geliştiren topludur. Sümer dilinin kökeni tam olarak bilinmemektedir. Ama 4. Uruk devrinde bulunduğu bilinen “Çivi Yazısı” insanlık tarihinin dönüm noktalarından biri olarak kabul edilmektedir” (Becer 2011: 85).

Yazı ve tipografinin tarihsel süreci beş basamaktan oluşmaktadır. M.Ö. 3500 yılında görülen Primitif yazı sistemleri, M.S. 500 yılında Roma İmparatorluğu’nun kuruluşu ve Orta Çağ, Rönesans tipografisi ve yazının basılması, kolonileşmenin başlaması ve endüstri devriminin gerçekleşmesi, 20. asır tipografisi (Yücebaşı 2006: 17).

Yazının değişim sürecinde bölgesel farklılıklar oldukça önemli olmaktadır. Yerleşik düzene geçme, geçiş hızı, kültürel alışkanlıklar, ticaret ilişkileri, ekonomik rahatlık gibi arttırılabilecek çeşitli unsurlar, yazının bölgesel farklılıklarını tanımlayabilmektedir. Fakat bu unsurlar arasında en belirli olanı, coğrafik farklılıklardır. Çünkü yazının şekillenmesi, malzemeye orantılandığı takdirde, coğrafyanın önemi fark edilebilmektedir. Yazının, yazı taşıyıcı ile araç ve gereçlerine bağlı olarak değiştiği görülmektedir. “Bazı yazı malzemeleri coğrafi alana bağlı olarak belirlendi. Bu sebeple bazı toplumlar, belirli malzemeleri kullanmışlardır. Başka bir deyişle, bazı yapı malzemeleri yaygınlaşırken bazıları da belli lokasyonlara özgü olarak kalmıştır” (Yıldız 2000: 1).

2. YAZININ GELİŞİMİ ve SINIFLANDIRILMASI

Tipografinin Doğuşu ve Gelişimi

‘Tipografi’; ‘type’ ve ‘grapy’ sözcüklerinin bir araya gelmesi ile oluşmuş bir sözcüktür. ‘Type’ döküm ya da metalden kesilmiş yüksek baskı oluşturan harfleri göstermektedir. ‘Graph’ ise Latince çizgi, çizim vb. anlamlara gelmektedir. Tipografi, kısaca harften basıma kadar olan çalışmanın sanat ve tasarım işlemidir (Sarıkavak 2004: 4).

Teknik olarak tipografinin izleri, Antikçağ’da mühür ve paraların üzerindeki kazımalarda görülmektedir. Fakat bu baskılar birkaç harf veya sembolle sınırlıdır. İlk defa tam bir metin oluşturulan baskı, Faistos Diski üzerinde görülmüştür. Disk, M.Ö. 1850-1600 seneleri arasında Girit adasında, kil tablet üzerine yazılmıştır. Kral Minos döneminde yazılan diskte aynı karakterler tekrarlanarak metin oluşturulmuştur. Diskin üzerindeki karakterlerin aralarındaki boşlukların düzenlenmiş olması tipografik bulgu olarak değerlendirilmektedir. Fakat gerçek anlamda tipografiden söz edebilmek için değişken harfler ile baskı yapılması gerekmektedir. Bunun için İtalyan

Rönesans’ına gereksinim duyulmaktadır. 14-15. yüzyıllarda İtalya’da başlayan kültürel yenilikçiliğin devamında, her alanda olduğu gibi okunurluğu zor olan harf tasarımlarında da değişimler olmuştur. Gotik yazıların kullanım yerleri giderek daralırken, “daha yuvarlak ve biraz daha geniş harfler olan bu yazı ‘hümanistik yazı’ gibi bir isim almaktadır. Bu harfleryayıp her yerde kullanılmaya başlamışken Avrupa kültürü üzerinde çok önemli etkileri olacak bir olay gerçekleşir. Değişebilen harfleriyle baskı yöntemi geliştirilmekte ve böylelikle tipografi bulunmaktadır (Jean 2010: 92).

Yeni Tipografi

Modern tipografi, matbaanın bulunması ile başlamıştır. Johan Gutenberg, harf kalıplarını yan yana getirerek sayfa yapmış, bu sayfayı bastıktan sonra dağıtılacak harfleri yeni sayfaların düzeninde yeniden oluşturarak bugünkü matbaanın temellerini atmıştır. Bu sistem, küçük metal harfleri yan yana dizerek yapılan baskılar ve bu baskıda kullanılan harflerin ağırlıklarını, biçimlerini ve ölçülerini düzenleyerek yapılmıştır (Evlilyagil 2005: 9).

Tipografinin modernleşmesinde Tschichold’un da önemli bir yeri vardır. Yazdığı her makale, yeni tipografi için yeni kuralları veya olması gerekenleri sıralayan reçete niteliğindedir. Ancak Tschichold, “yeni

tipografyi oldukça sınırlayıcı birtakım tanımlamalar içine sokuyor; dönemi simgeleyen yazı karakterlerinin mutlaka serifsiz olması gerektiği yönünde katı görüşler ileri sürüyordu” (Becer 2007: 237). Bu elbetteki gelişmekte olan yeni tipografinin ruhuna aykırı olmaktadır. Tschichold bu tutumunda başarılı olabilseydi, yeni tipografi büyük zarar görebilir, tipografideki modernleşme hareketi henüz ilk sekmede engellenmiş olabilirdi. Fakat bu tutum, hareketin kurucusundan da gelmiş olsa mantıksal bir açıklaması olmadığında kabul görmemektedir. Zaten Tschichold 1966 yılında tasarlayıp 1967 yılında yayınladığı “Sabon” yazı karakteriyle bu tutumunun yanlışlığını kabul etmiştir. Washburn Koleji’nde kullanılmak üzere tasarlanan Sabon yazı karakteri seriflidir (Erdal 2015: 105).

3. TIPOGRAFİDE BİÇİM ve ANLAM İLİŞKİSİ

Tipogram

Tipogram, bir düşünceyi görsel olarak ifade etmek için, sadece kelimeyi oluşturan harflerden daha fazlasını içerecek biçimde tipografinin bilinçli kullanımı olarak tanımlanabilmektedir (Ambrose 2012: 249).

Tipogramlar, sözlü veya sözsüz olabilmektedir. Tipografide biçim, anlam ile doğrudan bağlantılıdır. Çünkü harfler ve kelimeler çok güçlü formlardır (Erdal 2015: 120).

Tipografik mesaj; sözsel, görsel ve seslidir. Tipografik unsurlar okudukları ve sözle yorumlandıkları sırada izlenmekte, görsel olarak algılanmakta, duyulmakta ve işitsel olarak yorumlanabilmektedir (Becer 1997: 184).

Kaligram

Fransızca kökenli olan “calligramme, calligraphie ve ideogramme” sözcüklerinin birleşmesi ile oluşmaktadır. Mantığı ise bir şiiri veya yazıyı konusunu belirten bir formda, şekilde veya bir resim içinde tasvir etmektir. Kaligramlarda okunurluk en alt seviyededir (Erdal 2015: 123).

Kaligram ve tipogram ilk bakışta birbirine çok benzemektedir. Temel fark, birinde düşünceyi, diğerinde nesneyi görselleştirmekte yatmaktadır. “Şekilli dizeler” ismi verilen kaligramlar, nesnenin formunda yazılmasıyla tanınmaktadır. Kaligramlar bir ya da birkaç kelime ile değil; dize, şiir veya özlü sözlerin resme dönüştürülmesi işidir. Buna karşın bazı örnekleri kaligram sınıfına almak oldukça yanlıştır. (Georges 2010: 164).

İKİNCİ BÖLÜM

1. MARKA KAVRAMI ve TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI

Marka Kavramı

İngilizce’de kullanılmakta olan ve Türkçe sözlük karşılığına Markalama olarak giren “Branding” sözcüğünün doğuşu köylülerin hayvanları birbirinden ayırmak için Damgalamalarına dayanmaktadır. Bu yüzden marka sözcüğünün en kısa karşılığını farklılaşmak olarak ifade edebiliriz. Daha geniş tanımıyla ifade etmek gerekirse; “Marka, bir hizmeti veya ürünü diğerlerinden ayırmak için; kendine öz sembollerle ifade edilen bir isim, simge, şekil veya bunların birleşiminden oluşan yapısal, işlevsel, duygusal veya tutku boyutu olabilen değer sunum kümesidir.” (Ak 2009: 1). Markalar günden güne tüketicilerin satın alma davranışları konusunda daha fazla söz sahibi olmaya başlamışlardır.

2. TÜKETİCİLERİN SATIN ALMA DAVRANIŞLARI VE MARKA TERCİHİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Tüketicilerin satın alma davranışlarından söz etmeden önce tüketici kavramının tanımından söz etmek yerinde olacaktır. Tüketici Türk Dil Kurumu’na göre kelime anlamı olarak: “Mal ve hizmetlerden yararlanan, satın alıp kullanan kimse.” şeklinde tanımlanmaktadır (Çankırılı 2008: 58).

Bireylerin ihtiyaçları çağdaş pazarlamanın temelini oluşturmaktadır. İşletmeler yoğun rekabet ortamında varlıklarını ve büyümelerini sürdürebilmek için tüketici ihtiyaçlarını rakiplerinden önce tahmin edip bu bağlamda daha hızlı reaksiyon göstererek tüketiciyi daha iyi tatmin etmeleri gerekmektedir (Odabaşı 2012: 4). Tüketici davranışlarının belirlenmesinde bireylerin istek ve ihtiyaçları önemli yer edinmektedir. Bu bağlamda tüketicilerin bir markayı tercih etmesi için öncelikle o markaya karşı bir istek duyması gerekmektedir. İstek duymakla birlikte bireyin söz konusu marka ile ilgili enformasyonu algılaması gerekmektedir. Oluşan algıyla bu bilgileri zihninde konumlandırılan tüketicinin zihninde daha sonrasında markaya karşı bir sempati duyması, yakın hissetmesi ya da ilgilenmesi durumunda satın alma isteği ortaya çıkmaktadır (Aktuğlu – Temel 2006: 47). Tüketicinin tutumları, hayatı algılama biçimi ve kişilik özellikleri bir markaya karşı pozitif tutumlar edinmesine neden olmaktadır. Gelişen pozitif tutumlar tüketicinin ürün ve hizmetler arasından bir markayı kendisine yakın görmesi konusunda yönlendirici bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

3. TIPOGRAFİK LOGOLARIN TÜKETİCİ ALGISI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Tüketici algısı kitleden kitleye farklılık gösterebilmektedir. Bu yüzden hedef kitlenin hobileri, fiziksel ve psikolojik özellikleri yaşam biçimi detaylı olarak incelenmelidir. Örneğin estetik yapıdaki, yazı karakterlerindeki ve illüstrasyonlarındaki öncü ve yenilikçi yaklaşımlar, sanatsal niteliği yüksek olan bireyler tarafından beğeni kazanırken, başka bir kitle tarafından olumsuz anlamda bir etki yaratabilmektedir. Yazı karakterleri markanın algılanması, hafızada tutulması

konusunda ciddi önem taşımaktadır. Yazı karakteri tasarımı akademisyenler ve uygulamacılar tarafından bütünleşik iletişim çalışmalarında önemli bir görsel araç olduğunu kabul etmektedirler. Aynı zamanda tipografiler pazarlama birimleri için de en önde gelen unsurlar arasında yer almaktadır (Kabacan 2011:90).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1.UYGULAMA

Bu çalışma yazının tarihçesi, tipografi ve tipografik logoların tarihçeleri, tüketicilerin marka algıları literatür bilgilerinden hareketle tüketiciler üzerindeki tipografik logoların marka hakkında nasıl rol aldığını konu edinmektedir.

Bu bağlamda tipografiden oluşan logoların tüketiciler üzerinde markayla algısı arasında nasıl bir ilişki olduğu yapılan uygulamayla birlikte açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırma “ tipografik logolar tüketiciler üzerinde nasıl marka algısı yaratıyor” sorusuna yanıt arayan bir deneysel çalışmadır.

Tüketicilerin yazı karakterlerini ve tipografileri nasıl anlamlandırdığını ve tipografik görselden yola çıkarak marka hakkında olumlu olumsuz etki altında kalıp kalınmadığı, bu algıların tüketici gözünden markaya nasıl değer kattığı sorgulanmaktadır.

Yöntem ve Sınırlılıklar

Çalışma, Konya ilinde yer alan Selçuk Üniversitesinde, 2016- 2017 Bahar dönemi içerisinde yer alan öğrencilerle gerçekleştirilmiştir. 21 - 25 yaş aralığında yer alan 25 kişiyle birlikte yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Araştırmada yer alan 25 üniversite öğrencisinin %52’si erkek (13 kişi), % 48’i kız (12 kişi)’tir.

Duyu organlarının algılama ve düşünme eylemleri üzerindeki etkisi göz önünde bulundurularak “ Tipografik logolar tüketicilerinin marka algısında rol oynar mı?”, sorusu kapsamında yapılan deneyde öğrencilere farklı ürün kategorisinde yer alan, ürün kategorisi ve markası belli olmayan 3 tane farklı tipografik logo gösterilmiş, görselliğin algılamalarına nasıl etki ettiğini ölçmek amacıyla 4 farklı soruyu cevaplamaları istenmiştir.

Bir kişiyle yaklaşık üç dakika kadar süren deneyde, logolara bakılarak, hangi ürün grubuna ait bir marka olabileceği, tipografiye bakılarak kaliteli algısı oluşup oluşmadığı, pahalı ya da ucuz algısı yaratıp yaratmadığı gibi sorular sorulmuştur.

Çalışma özellikle yaş aralığı genç olan üniversite öğrencileriyle beraber yürütülmüştür. Farkındalık ve eğitim seviyesi yüksek olan yaş grubuyla yapılması çalışma açısından önem taşımaktadır.

Bulgular ve Yorum

Deneye katılan gençlerin tipografik logoların yazı, şekil, renk, gibi özelliklerinin marka algısı konusunda etkisi olup olmadığı araştırılmıştır. 25 Üniversite öğrencisiyle gerçekleştirilen araştırma sonuçları sayısal verilere dökülerek tablo şeklinde oluşturulmuştur. Bu amaçla öğrencilere üç adet tipografik logo sunularak dört adet soru yöneltilmiştir. Tablo 1 de öğrencilere sunulan markaların sadece tipografik logoları gösterilmektedir.

Tablo 1. Katılımcılara Sunulan Tipografik Logolar

A	
B	
C	

Tablo 1 incelendiğinde, deneye katılan öğrencilere sunulan farklı ürün kategorilerindeki markaların tipografik logolar görülmektedir.

Öğrencilere logoların sadece tipografik görüntüleri sunulmuş ve öğrencilerden aşağıdaki tabloda yer alan sorular yönlendirilmiştir.

Tablo 2. Üniversite Öğrencilerine Yöneltilen Sorular

1- Sırasıyla gördüğünüz logolar sizce hangi ürünlere ait olabilir? (su,çikolata,giyim,mobilya,temizlik vb)
2- Logolara baktığınızda marka hakkında güven duygusu oluşuyor mu?
3- Logolara baktığınızda markanın ucuz ya da pahalı olması hakkında ne düşündünüz?
4- Logolar marka hakkında kaliteli algısı yarattı mı?

Denekleri tanımak amacıyla yönlendirilen cinsiyet, meslek, yaş soruları dışında deneyde öğrencilere dört farklı soru yönlendirilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde uygulamada öğrencilere yöneltilen sorulara yer verildiği görülmektedir.

Tablo 3. 1 Numaralı Soru İçin, A Logosu İçin Verilen Cevaplar

A Logosu İçin	Ürün Kategorisi	Kişi sayısı	%
	Çikolata	8	% 32
	Ekmek	4	% 16
	Mobilya	3	% 12
	Giyim	2	% 8
	Kozmetik	2	% 8
	Mobilya	2	% 12
	Temizlik	2	% 8
	Un	1	% 4
	Su	1	% 4
	Bisküvi	1	% 4
	Kraker	1	% 4

Tablo 3 incelendiğinde 1 numaralı sorunun A logosu için verilen cevaplar görülmektedir. Öğrencilere yöneltilen soruda seçenek verilmemiş olup cevaplara bir sınır çizilmemiştir. Katılımcılara yöneltilen soruda: “Gördüğünüz logo sizce hangi ürünlere ait olabilir” çoğunluk %32 çikolata cevabını vermiştir. Gerçekte A logosu bir kraker markasına aittir. Verilen cevaplara bakıldığında logonun gıda sektöründen bir markaya ait olabileceğinin sonucuna yüksek oranda ulaşılmıştır. A logosunun gerçekte bir gıda markası olması ve verilen cevaplarda logonun yine gıda markası olabileceği cevabı alınmıştır. Yani A logosu öğrenciler açısından gıda sektörüne ait bir logo olarak algılanmıştır.

Tablo 4. 1 Numaralı Soru İçin, B Logosu İçin Verilen Cevaplar

B Logosu İçin	Ürün Kategorisi	Kişi sayısı	%
	Kolonya	6	% 24
	Su	5	% 20
	Çikolata	5	% 20
	Mobilya	2	% 8
	Temizlik	2	% 8
	Yağ	1	% 4
	Meyve Suyu	1	% 4
	Bisküvi	1	% 4
	Otel	1	% 4
	Kozmetik	1	% 4

4 numaralı tablo incelendiğinde “Gördüğünüz logo sizce hangi ürünlere ait olabilir” (B logosu için) sorusu için çoğunluğun %24 kolonya cevabı verildiği gözlemlenmiştir. Gerçekte B logosu bir şarap markasına aittir. Katılımcıların cevaplarında Kolonya, Su ve Çikolata oranlarının birbirine yakınlığı görülmektedir. B logosu için net bir kategori ayrımı yapılamadığı cevapların birbirine yakınlığı dikkat çekmektedir. Yapılan deneyle hareketle markaların dikkat çekmek ve hafızada kalıcılığı daha uzun süre sağlayabilmek adına ürün kategorileriyle logoları arasında bir bağlantı kurmalarının daha doğru olabileceği söylenebilir.

Tablo 5. 1 Numaralı Soru İçin, C Logosu İçin Verilen Cevaplar

C Logosu İçin	Ürün Kategorisi	Kişi sayısı	%
	Su	20	% 80
	Maden Suyu Markası	2	% 8
	Beyaz Eşya	1	% 4
	Mobilya	1	% 4
	Giyim	1	% 4

Tablo 5 incelendiğinde C logosu için verilen cevaplar görülmektedir. Katılımcılara yöneltilen soruda: “Gördüğünüz logo sizce hangi ürünlere ait olabilir” % 80 çoğunlukla su cevabı verilmiştir. C logosu ise katılımcıların tahmin ettiği gibi bir su markasına aittir. C logosunu açık bir oranla doğru bilinmiştir.

Tablo 6. 2 Numaralı Soru İçin A,B,C Logoları İçin Verilen Cevaplar

A logosu	Evet	Hayır
	%80	%20
B logosu	Evet	Hayır
	%72	%28
C logosu	Evet	Hayır
	%76	%24

Tablo 6 incelendiğinde 2 numaralı sorunun A,B,C logoları için verilen cevaplar görülmektedir. “Logolara baktığınızda marka hakkında sizde güven duygusu oluşuyor mu?” sorusuna A logosu için; % 80 evet, % 20 hayır, B logosu için; %72 evet, % 28 hayır, C logosu için; %76 evet, % 24 hayır cevapları verilmiştir. Oranlar ürün kategorisi için verilen cevaplarla düşünüldüğünde: A logosu için; gıda markasına ait olduğu düşünülen logonun yüksek oranda güven oluşturulduğu analiz edilmiştir. B logosu için; ürün kategorisi cevaplarının birbirine yakınlığı, ürün kategorisinin tahmin edilememesi markaya karşı güven oluşumunu da etkilemiş olup üç logo arasında güven duygusu en düşük olan logo olmuştur. C logosu için; Kategori olarak en yüksek oranda doğru bilinen logonun güven duygusunun en yüksek oranda olması beklenirken ikinci sırada olduğu saptanmıştır.

Tablo 7. 3 Numaralı Soru İçin A,B,C Logoları İçin Verilen Cevaplar

A logosu	Ucuz	Pahalı
	%28	%72
B logosu	Ucuz	Pahalı
	%52	%48
C logosu	Ucuz	Pahalı
	%72	%28

Tablo 7 incelendiğinde “Logolara baktığınızda markanın ucuz ya da pahalı olması hakkında size ne düşündürüyor?” sorusuna sadece tipografiler göz önünde tutularak, A logosu için; % 28 ucuz, % 72 pahalı, B logosu için; %52 ucuz, % 48 pahalı, C logosu için; %72 ucuz , % 28 pahalı cevaplarının verildiği görülmektedir. Cevaplar “logolar sizde güven duygusu oluşturuyor mu” cevaplarıyla birlikte düşünüldüğünde en yüksek güven duygusu oluşturan A logosunun en pahalı logo cevabını aldığı, en düşük güven duygusu veren B logosunun en yüksek ikinci pahalı logo olabileceği, En güvenilir ikinci logo olan C logosunun ise en ucuz logo olabileceği verilen cevaplarla saptanmıştır. Logolarda kullanılan tipografik karakterlerin marka hakkında birçok konuda izlenim verebileceği ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda tüketicilerin güvenilir marka pahalı olan markadır anlayışı sergilediği de ortaya çıkmaktadır.

Tablo 8. 4 Numaralı Soru İçin A,B,C Logoları İçin Verilen Cevaplar

A logosu	Evet	Hayır
	% 68	% 32
B logosu	Evet	Hayır
	% 56	% 44
C logosu	Evet	Hayır
	% 60	% 40

8. Tabloyu incelediğimizde “Logolar marka hakkında kaliteli algısı yarattı mı?” sorusuna A logosu için; % 68 evet, % 32 hayır, B logosu için; %56 evet, % 48 hayır, C logosu için; %60 evet , % 40 hayır cevapları verilmiştir.

SONUÇ

Yaşadığımız evrende tüm algılarımız duyularımız ile gerçekleşmektedir. Duyular izlenimlerimizi, kararlarımızı etki altında tutmaktadır. Tüketiciler satın alma kararlarını bilinçli bir şekilde yaptıklarını düşünürken aslında duyuları ile karar verdiklerinin farkında değildirler. Bir marka hakkında oluşan ilk izlenimler, tutumların oluşmasına tutumlarda satın almaya teşvik etmektedir.

Markalar çeşitli pazarlama stratejileriyle tüketicilerin duyularına seslenmeye çalışmaktadır. Bu stratejiler yürütülürken markanın logo, ambalaj, slogan gibi bileşenleri kullanılmaktadır. Duyulara seslenirken dikkat çekmeyi, hafızada kalıcılığı artırmak hedeflerler arasında yer almaktadır. Genç tüketiciler marka farkındalığı en üst düzeyde olan kesim olduğundan markaların hedef kitle olarak onlara uygun stratejiler geliştirmeleri marka gelişimleri açısından daha uygun olacaktır. Tüketici için önemli adımlardan ilki marka hakkındaki ilk izlenimdir. Ürünün dış görünümüyle birlikte tüketici zihninde ilk algılamalar oluşmaya başlamaktadır. Buradan hareketle Tipografik logoların tüketiciler üzerinde nasıl marka algısı yarattığı sorusu çalışmada

cevaplanmıştır. Yapılan çalışmada tüketicilerin tipografik logolardan yola çıkarak marka hakkında birçok önemli noktada fikir sahibi olabileceği gözlenmiştir.

25 Üniversite öğrencisinin katılımı ile gerçekleştirilen deneyde tek ölçüt olarak alınan tipografik logolardan hareketle bir markanın hangi ürün kategorisinde yer alabileceği, güvenilirliği, kalitesi, pahalı ya da ucuz algısına etki etki ettiği katılımcıların marka hakkında fikir sahibi olabileceği gözlemlenmiştir. Marka üreticileri tipografinin marka hakkında tüketiciye ürünün birçok özelliğini yansıtabilme potansiyelinin farkında olmalıdır.

KAYNAKÇA

- AK, TUĞBA, 2009, Marka Yönetimi ve Tüketici Karar Sürecine Etkileri, Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AKTUĞLU, İŞİL KARPAT-TEMEL, AYŞEN, 2006, Tüketiciler Markaları Nasıl Tercih Ediyor? Kamu Sektörü Çalışanlarının Giysi Markalarını Tercihini Etkileyen Faktörlere Yönelik Bir Araştırma, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- AMBROSE, GAVIN-HARRIS PAUL, 2012, Görsel Tipografi Sözlüğü, İstanbul: Literatür Yayınları.
- BECER, EMRE, 2011, İletişim ve Grafik Tasarım, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- BECER, EMRE, 2007, Modern Sanat ve Yeni Tipografi, Ankara: Dost Yayınevi.
- BECER, EMRE, 1997, İletişim ve Grafik Tasarım, İstanbul: Dost Kitabevi.
- CARTER, Rob (2002), Typographic Design, N.Y.: John Wiley and Sons.
- COOK A. – FLEURY R., 1989, Type & Color, Amerika Birleşik Devletleri: Bilimsel Eserler, Rockport Publishers.
- COP, RUZİYE - BAŞ, YELİZ, 2010, Marka Farkındalığı ve Marka İmajı Unsurlarına Karşı Tüketici Algıları Üzerine Bir Araştırma, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, (19): 321-340.
- ÇANKIRILI, ÇAĞAN, 2008, Şarap Ambalajlarında Görsel Stratejiler ve Bir Uygulama Çalışması, Yüksek Lisans, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DEĞİRMENCİ, NUMAN, 2008, Marka Nedir?, www.pazarlamamakaleleri.com.
- DONOUGHUE, CAROL, 2009, Yazının Öyküsü, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- ERDAL, GÜLTEKİN, 2015, İletişim ve Tipografi, İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- EVLİYAGİL, ŞEVKET, 2005, Basım Sanayi'nin Temel Kavramları, ANKARA: Ajans-Türk Matbaacılık.
- FELICI, JAMES, 2003, The Complete Manual of Typography, Berkeley CA.: Peachpit Press.
- GANİZ, SELAHATTİN, 2004, Yazı ve Tasarımcıları, İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- GRAHAM, LISA, 2002, Basic of Design: Layout and Typography for Beginners, Albany N.Y.: Delmar.

- JEAN, GEORGES, 2010, Yazı İnsanlığın Belleği, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KABACAN, NİYAZİ NEVERCAN, 2011, Televizyon Reklamlarındaki Tipografik Etkinliğin İncelenmesi, İstanbul: Haliç Üniversitesi.
- KAGAN, S. MOISSEJ, 2008, Estetik ve Sanat Notları, İzmir: Karakalem Kitabevi.
- METİN, ALİ CAN, 2008, Tipografinin Temel Kavramları ve Türkiye’de Tipografi Eğitimi, Yüksek Lisans, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- ODABAŞI, YAVUZ-BARIŞ, GÜLFİDAN, 2002, Tüketici Davranışı, İstanbul: Mediacat Yayınevi.
- ÖZER, ALİ, 2015, Logo Tasarımında Marka Algısı, İstanbul: Arel Üniversitesi.
- ÖZERDİM, N. SAMİ, 1960, Harf Devriminin Öyküsü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- SARIKAVAK, NAMIK KEMAL, 2009, Çağdaş Tipografinin Temelleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- SARIKAVAK, NAMIK KEMAL, 2004, Sayısal Tipografi 2 Batı’da ve Ülkemizde Sayısal Harf/Font Tasarımcılar, Ankara: Başkent Üniversitesi Yayınları.
- SARIKAVAK, NAMIK KEMAL, 1997, Tipografinin Temelleri, Ankara: Doruk Yayıncılık.
- SEGUELA, JACQUES, 1997, Eğlenceli Şeydir Şu Reklamcılık, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- UÇAR, TEVFİK FİKRET, 2004, Görsel İletişim ve Grafik Tasarım, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- YILDIZ, NURAY, 2000, Eskiçağda Yazı Malzemeleri ve Kitabın Oluşumu, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- YÜCEBAŞ, ÇINLA, 2006, Grafik Tasarımda Görsel Bütünlük Oluşturmada Tipografi ile Görseller Arasındaki İlişki ve Sanat Eğitimindeki Yeri, Yüksek Lisans, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

BİR İŞ SAĞLIĞI KONUSU OLARAK ÖĞRETMENLERDE İŞ STRESİ VE BAŞA ÇIKMA YOLLARI: ALAN ARAŞTIRMASI*

WORK STRESS AND TEACHING PATHWAYS IN TEACHERS AS A OCCUPATIONAL HEALTH ISSUE: FIELD RESEARCH

Emine YETİM

Kocaeli Üniversitesi

E-mail: emineeytm@gmail.com

Derya DEMİRDİZEN ÇEVİK

Kocaeli Üniversitesi

E-mail: derya.demirdizen@gmail.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: İş Stresi, İş Sağlığı, Öğretmenlerde İş Stresi, Stres, Stresle Başa Çıkma Yolları</p>	<p>Stres tüm çalışanları derinden etkileyen çalışma yaşamının en temel problemlerinden biridir. Çalışanları gerek özel gerekse iş yaşamında olumsuz etkileyerek hem yaşam kalitelerini hem de başarılarını düşürebilmektedir. Bu çalışmada, iş stresinin yüksek olduğu bilinen öğretmenlerin işten kaynaklanan stresleri araştırılmak istenmiştir. Bu kapsamda araştırmamız bir alan araştırması olarak planlanmış ve Kocaeli’de Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı kamu okullarında görev yapan 92 öğretmene tam yapılandırılmış anket soruları uygulanmıştır. Araştırmanın sonucu, bu alanda çalışan ve iş stresiyle nasıl başa çıkabileceği konusunda arayış içinde olan öğretmenler için bir kaynak niteliği taşıyacaktır. Ayrıca hali hazırda yetersiz olan mesleki stres alanındaki araştırma yazınına katkı sağlaması bakımından da önem taşımaktadır.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548676</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Work Stress, Occupational Health, Work Stress of Teachers, Stress, Dealing With Stress</p>	<p>Stress is considered one of the serious problems in the workplace that extremely affects all employees. Stress may have a negative impact on employees both in their private and business lives, and can reduce their quality of lives and their success as well. In this study, we aimed to investigate the potential stress factors of teachers who are well known to have a high level of stress. In this context, our research was planned as a field study through structured survey questionnaires with 92 teachers working in public schools affiliated with the Ministry of National Education in Kocaeli. The result of the study might provide a potential resource for teachers experiencing work-related stress and looking for ways to cope with work related stress as well. Our study would also be important for contributing to the occupational stress literature which is understudied.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548676</p>	

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE’de gerçekleşen “2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık” temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

GİRİŞ

1. STRES KAVRAMI

Günümüzde stres hayatın her alanında ortaya çıkabilen, kimi zaman bireye yapamadığı bir işi yapabilme gücü katabilen, kimi zaman da yapabileceği halde yapamamasına yol açan bir duygu durumudur. Bu bağlamda hem olumlu hem de olumsuz sonuçları barındırması bakımından araştırmaya değer önemli bir olgudur. Nitekim stresin etkileriyle ilgili literatür incelendiğinde hemen hemen tüm araştırmalarda stresin her iki yönüne de vurgu yapıldığı görülür.

Doğuştan itibaren tüm canlıları bir şekilde etkileyen stres son yıllarda özellikle çalışma hayatındaki bireyleri derinden etkilemektedir. Stres kelimesi etimolojik açıdan bakıldığında Latince *estrica*'dan türetilmiş ve anlam itibarıyla de 17. yüzyılda felaket, dert ve keder gibi anlamlarda kullanılmıştır. Günümüzde kazandığı anlam itibarıyla stres sözcüğü iki farklı anlamda kullanılmaktadır. Bu kullanımlardan ilki insanın tehlike içinde bulunduğu duruma ve faktörlere göre dengesinin bozulmasını anlatmaktadır. Diğer kullanımda ise bu dengenin bozulmasına yol açacak olan fiziksel, psiko sosyal içerikli tüm faktörler anlatılmak istenmektedir (Baltaş, Baltaş, 2008).

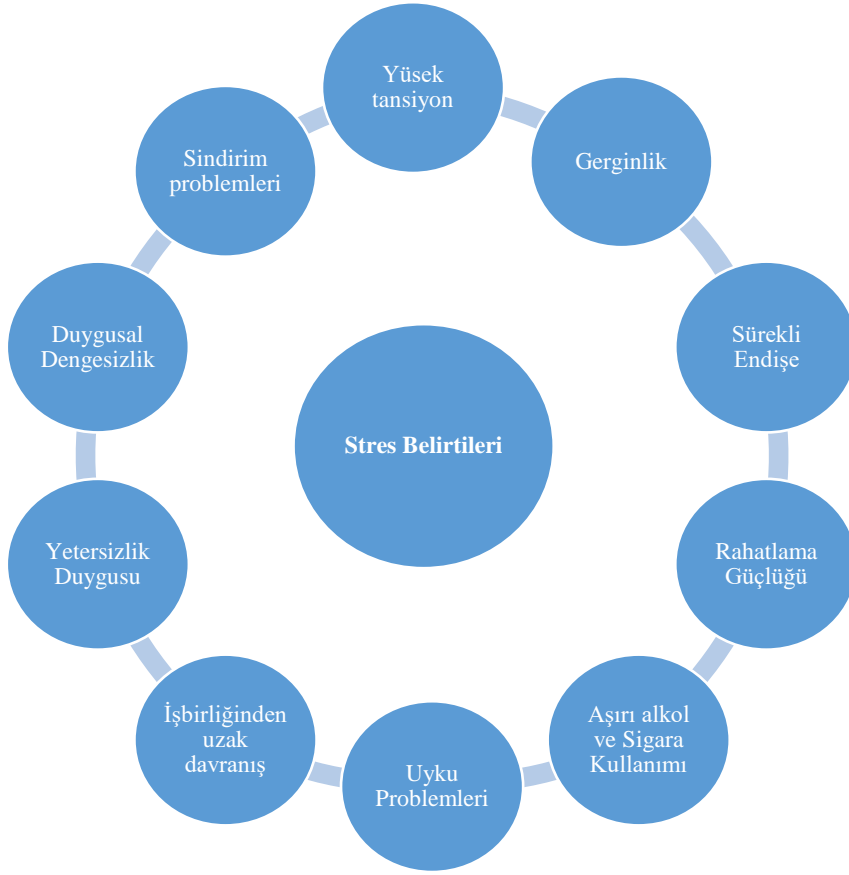
Stres, yaşam deneyimlerine doğal bir fiziksel ve zihinsel tepkidir. Herkes zaman zaman stres yaşar. İş ve aile gibi gündelik sorumluluklardan, sevilen birinin ölümü gibi ciddi yaşam olaylarına kadar her şey strese neden olabilir. Kısa süreli durumlar için stres sağlığa faydalı olabilir. Potansiyel olarak ciddi durumlarla başa çıkmaya yardımcı olabilir. Vücut, kalbi ve nefes alma hızını arttıran hormonları serbest bırakarak strese yanıt verir ve kasları da yanıt vermeye hazırlar. (AIS) Açıkçası stres, birey ile çevresi arasında zayıf bir uyumun varlığını göstermektedir. Çevrenin bireyden aşırı isteklerinin olması ya da bireyin kapasitesinin üstünde istekleri olması, bu durumun nedeni olabilir (Balcı, 2000).

Stresi meydana çıkaran olaylar stres vericiler olarak adlandırılmaktadır.

1. Fiziksel (travma, sıcak, soğuk, vb.)
2. Psikolojik (duygusal gerilimler, iç ve dış çatışmalar, eş sorunları, vb.)
3. Sosyal (çevre faktörleri, kültürel değişim, vb.) olmak üzere üç grupta toplanmaktadır (Baltaş ve Baltaş, 2008).

David'e göre, bireylerde tipik olarak ortaya çıkan stres belirtileri aşağıdaki şekilde gösterilmiştir(David'den aktaran Aydın 2008).

Şekil 1. Stres Belirtileri

1.1. İş stresi

Stres, günlük yaşamın doğal bir parçasıdır. Bireyler, işyerinde ve dışında farklı stres seviyelerine maruz kalırlar. İşyerinde stres, devamsızlık, iş kazaları, stres iddiaları, düşürülmüş bir iş gücü, sabotaj ve hatta iflas nedeniyle kaybedilen üretkenlik ile sonuçlanır.(Vogel,2006)

Günümüz dünyasında bilgi çağına geçişin hızlanması, üretim ve müşteri ilişkilerinde yaşanan rekabetin etkin hale gelmesi, nitelikli işgücüne olan talebin artması, yenilik ve değişimin her alanda var olan sistemlerin yapı ve yönetim biçimlerini etkilemesi gibi faktörler iş yaşamını derinden etkilemektedir. Böyle bir ortamda çalışanlar, hızlı hareket etme zorunluluğu duymaları, değişime uyum sorunları yaşamaları veya kapasitelerinin üzerinde bir iş yükü ile karşı karşıya kalmaları gibi nedenlerden dolayı yoğun bir iş stresine girebilmektedirler.

“Stres” genellikle, farklı insanlara farklı anlamlar getiren geniş bir şemsiye terimi olarak kabul edilir. Örneğin, “iş stresi” terimi için en az iki ortak anlam vardır: Stres üreten çalışma koşulları ve stres tepkisi. Her türlü iş stresi, işyeri stresini ve stres yanıtını birbirinden ayırt etmelidir. (Chandola,2010) Stres; fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklara sebep olabilmekte ve onları hızlandırabilmektedir. Ayrıca işte doyumsuzluğa ve performans sorunlarına neden olabilmekte, çalışanların işten ayrılmasını ve devamsızlığını artırabilmekte, depresyona sebep olabilmekte ve çeşitli fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklara yol açabilmektedir. Oluşan bu rahatsızlıkların sonucunda işyerlerinde motivasyonun kaybolması, işi isteyerek yapmama, performansın olumsuz yönde değişmesi, üretkenliğin azalması ve çeşitli hastalıklar hatta ölüm gibi sonuçlar doğurabilmektedir.(Aytaç, 2009)

İşyerinde stres, işyerindeki psikososyal etmenlere bağlı olarak ortaya çıkmakta ve kişiden talep edilen işlerle, kişinin bu taleplerle başa çıkmak için kullanabileceği kaynaklar arasında bir dengesizlik olmasından kaynaklanmaktadır. Stresin etkileri kişiden kişiye değişmekle birlikte, stres gerek kalp ve damar hastalıkları, tükenmişlik sendromu ve depresyon gibi sağlık bozukluklarına; gerekse artan sigara tüketimi, sağlıksız beslenme ve uyku bozuklukları gibi davranışlara sebep olabilmektedir (ILO)

Modern hayatımızda çalışma ortamı birçok stres faktörünün bir arada olduğu bir ortam olarak değerlendirilebilir. Çalışma hayatında yaşanan stres sadece toplumsal ya da çevresel olaylarla şekillenen bir olgu değildir. Bilinen bir gerçektir ki toplumsal olan ya da işin kendisinden kaynaklanan stres faktörlerinin hepsi çalışanlar üzerinde bir şekilde etki yaratmaktadır. Ancak bununla birlikte aynı çalışma ortamında bulunan kişilerin bir kısmı strese yönelik olarak ortaya çıkan koşullardan daha az etkilenirken bazıları ise daha fazla etkilenmektedir. Stresten etkilenme durumu kişiden kişiye göre değişmektedir. Bu bağlamda stresin çok boyutlu olmasına dikkat çekmektedir. İş ortamındaki koşullar çalışanları doyumsuzluğa sevk edecek nitelikte ise çalışanların fizyolojik ve psikolojik özellikleri bu durumdan olumsuz bir şekilde etkilenecektir. Bunun sonucunda çalışanlarda olumsuz bir kurum kimliğinin gelişmesine sebep olacaktır. Çalışanların iş yaşamında karşılaştığı olumlu veya olumsuz durumların hepsi örgüt kimliği ile örgütsel bağlılıkla ilişkilendirilecek sonuçta pozitif veya negatif bir örgüt algısı ortaya çıkacaktır. (Aktaş 2001)

İş stresi, işin gereksinimleri işçinin yetenekleri, kaynakları veya ihtiyaçları ile uyuşmadığında ortaya çıkan zararlı fiziksel ve duygusal yanıtlar olarak tanımlanabilir. İş stresi, sağlığa ve hatta yaralanmaya yol açabilir. (NIOSH) İş stresinin belirtilerine baktığımız zaman fiziksel, zihinsel, psikolojik, sosyal ve duygusal olmak üzere beş farklı durumda gözlemlendiği görülmektedir. Aşağıdaki Tablo 1’de stresin belirtileri ve özellikleri gösterilmiştir.

Tablo 1. İş stresinin belirtileri ve özellikleri

Psikolojik stres belirtileri	Sosyal stres belirtileri	Zihinsel stres belirtileri	Duygusal stres belirtileri	Fiziksel stres belirtileri
Kendini boşlukta hissetme	Ben merkezci olma	Hafıza kayıpları	Kaygı veya endişe	Baş ağrısı
Kin duyma	Kendini insanlardan soyutlama	Karar vermede güçlük	Depresyon ve çabuk ağlama	Düzensiz uyku
Yaşamın anlamını yitirme	Tolerans duygusunu yitirme	Konsantrasyon zayıflığı	Ruhsal durumun hızlı ve sürekli değişmesi	Kas ağrıları
Suç işleme	Geriye çekilme	Unutkanlık	Asabilik	Göz bebeğinin genişlemesi
Suçluluk duygusu	İnsanlarla ilişki kuramamak	Zihin karışıklığı	Özgüven azalması	Kan basıncında artış
İnsanlara karşı düşmanlık duygusu		Mizah anlayışı kaybı	Aşırı hassasiyet	Hazımsızlık ve ülser

Kaynak: Keser, 2014: 19, Baltaş ve Baltaş, 2002: 30'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Amerikan Stres Enstitüsü'nün yaptığı araştırmalar sonucunda, günlük hayat problemleri ile başa çıkmayı zorlaştıran mesleklerden birisi de yüksek risk taşıyan öğretmenlik mesleğidir (Baltaş ve Baltaş,2008). Okullar toplumdaki en stresli ekolojiye sahip kurumlardan bir tanesidir. Bu sebeple stres, öğretmenlerin uğraşmak zorunda kaldığı en kötü sağlık problemlerinden biri de olmaktadır (Bozkurt, 2004).

Öğretmenlik mesleği insanlarla etkileşimi gerektirir. Etkileşim ise duygusal bir boyutta gerçekleşmektedir. Bunun sonucunda hissedilen sorumluluk nesnelere karşı duyulan sorumluluktan daha fazla stres yaratmaktadır. Bu yüzden öğretmenler hem stresle hem de tükenmişlikle başa çıkmak zorundadırlar (Ensari ve Tuzcuoğlu, 1996'dan aktaran Ceyhun, 2009).

Devlet okullarında çalışan öğretmenler, önceki yıllara göre daha çok mesleki anlamda stres yaşamakta ve bu stresleri özel yaşamına da yansımaktadır. Bu sebeple, hem hâlihazırda öğretmen olan hem de öğretmen adayları için stresin belirtilerini ve sebeplerini bilmek, stresin farkında olmak ve stresle başa çıkma yollarını bilmek önemlidir (Buluş M., 1999).

Araştırmanın amacı:

Bu araştırmanın amacı, Kocaeli ilinde, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi (devlet) ortaöğretim kurumlarında görev yapan, iş stresinin yüksek olduğu bilinen ve stresten olumsuz etkilenme seviyesi yüksek olan öğretmenlerin işten kaynaklanan stresleri araştırılmak istenmiştir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıda bulunan alt amaçlar belirlenmiştir ve bu sorulara yanıt aranmıştır

1. Öğretmenler yaptıkları işten dolayı stres yaşamakta mıdır?
2. Öğretmenlerin stresleri hangi düzeydedir?
3. Öğretmenlerin strese yönelik görüşleri arasında cinsiyet, medeni durum, meslekte çalışma süresi, eğitim düzeyi ve sınıftaki öğrenci sayısına göre anlamlı bir farklılık var mıdır?

Bu çalışma; öğretmenlerin daha etkili ve verimli çalışmaları ve stresle başa çıkmaları için gerekli olan ortam ve ihtiyaçlar için öngörülerde bulunması amaçlamakta ve bu sayede öğretmenlerin verimliliğinin artırılmasına ve literatüre katkı sağlamayı hedeflenmektedir. Öğretmenlerde stres yaratan durumları belirlemek ve stresle başa çıkma yolları önerilerinde bulunmak bakımından bu çalışma önem arz etmektedir.

1.2. Literatürde eğitim kurumlarında yapılan stres ile ilgili araştırmalar

Türkiye’de eğitim kurumlarında öğretmenlerin iş stresi ile ilgili araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmaların bazıları şöyle sıralanabilir;

Payne ve Frunham’ın 1987 yılında yayınlanan çalışmalarında, Kyriacou ve Sutcliffe’nin 1978 yılında geliştirdikleri likert tipi stres ölçeğini geliştirerek öğretmenlerin meslekleriyle ilgili yaşadığı stresi ve boyutlarını incelemiştir. Bu çalışmada, genel anlamda stres yaratan iki temel kaynak tespit edilmiştir. Bunlardan ilki okuldaki sistem ve hizmet koşulları, diğeri ise devlet politikaları ve öğretmenliğin profesyonel yapısıyla ilgili faktörleriyle ilgilidir (Payne ve Funham, 1987).

Özdayı (1990) tarafından yapılan “Resmi ve Özel Liselerde Çalışan Öğretmenlerin İş Tatmini ve İş Streslerinin Karşılaştırmalı Analizi” başlıklı araştırmada özel liselerde çalışan öğretmenlerin iş tatmini ve iş stresi düzeylerinin belirlenmesi ve farklılıklarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu araştırmanın sonucunda resmi liselerde çalışan öğretmenlerin özel liselerde çalışanlara göre iş doyumlarının daha düşük ve stres düzeylerinin yüksek olduğu saptanmıştır. En fazla stres yaratan durum ise öğretmen maaşlarının yeterli düzeyde olmaması ile ilgilidir. Diğer stres kaynakları ise şu şekilde belirlenmiştir; kariyer gelişimi olanaklarının yetersizliği, öğrencilerin hazır bulunuşluklarının olmaması, sınıfların kalabalık olması, mesleki statü durumu, bakanlık emirlerine uyma zorunluluğu ve yıl içerisinde ve yılsonundaki kırtasiye ile ilgili masraflardır.

Yağıl (1998), yaptığı araştırmada öğretmenlik mesleğinde yeni olanlar ile deneyimli olanları karşılaştırmalı olarak stres faktörlerini incelemiştir. Çalışmada tecrübesiz öğretmenlerin tecrübeli öğretmenlere göre daha yüksek düzeyde strese maruz kaldığı görülmüştür. Veliler ile ilişkiler ve rutin günlük işler, tecrübeli olmayan öğretmenlerin en temel stres kaynaklarını oluşturmuştur (aktaran Ekinci, 2006).

Çardak (2002), yaptığı araştırmada, ilköğretim okullarında çalışan 200 öğretmenin iş doyumunu ile stresle başa çıkma yollarını araştırmıştır. Araştırmasının sonucunda, öğretmenlerin demografik özelliklerine göre stresle başa çıkma yollarında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Öğretmenlerin yaş, cinsiyet, branşları, kıdem, medeni durum, maaşlarını algılama düzeyi ve sınıflarındaki öğrenci sayısına göre stresle başa çıkma arasında ise anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. (aktaran Yıldız,2013)

Öztürk’ün (1995) İzmir’de yaptığı bu çalışmasında ilköğretim öğretmenlerinin, çalıştıkları okulun kurum kültürüne ilişkin algıları, stres düzeyleri ve bu algıları ile stres düzeylerinin demografik özelliklerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği ve öğretmenlerin okul kültürüne ilişkin algıları ile stres düzeyleri arasında ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırmanın sonucunda 20 ile 30 yaş grubundaki öğretmenler, gecekondu gibi bölgelerde

yaşayan öğretmenler görev yaptıkları okulun iklimini olumsuz algılamaktadır (aktaran Yıldız,2013).

Bozkurt'un (2004) yaptığı çalışmada öğretmenlerde stres yaratan olaylar ile stresle başa çıkma tarzları arasındaki ilişkileri incelenmiştir. Öğretmenler birçok faktörden dolayı mesleklerinde stres yaşamaktadırlar. Bunlardan bazıları; okul ortamı, sosyal ilişkiler, idari yapı ve mesleğin getirdiği ana sebeplerdir. Okullarda idarenin, öğrencilerin ve velilerin olumsuz davranışları, meslektaş dayanışma ve desteğinin az olması, kalabalık sınıflar, disiplin sorunları, öğrencilerdeki akademik başarısızlık, okullardaki teknik alt yapı yetersizliği, çalışma koşulları sıkıcı rutin işler öğretmenler üzerinde strese neden olan unsurlardır(Bozkurt, 2004).

Erken B., (2006) yaptığı projesinde özel ve resmi ilköğretim okullarında çalışan öğretmenlerin iş tatmini ve iş streslerinin karşılaştırmıştır. Özel ve resmi ilköğretim okullarında çalışan öğretmenlerin iş stresi çalıştıkları kurumun resmi ya da özel olmasına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Devlet okullarında çalışan öğretmenlerin iş stresi düzeyleri, özel okullarda çalışan öğretmenlerin iş stresi düzeylerinden daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca iş stresi düzeylerinde yaşa göre anlamlı bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır. Mesleki kıdemi 21 yıl ve üzeri olan öğretmenlerin iş stresleri diğerlerine göre en düşük düzeydedir.

Altınok'un (2009) yaptığı çalışmada ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel stres kaynakları algılamaları açısından erkek ve kadın öğretmenlerin iş stresi düzeylerinde anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Öğretmenlerin branşlarına göre örgütsel stres kaynaklarından ve stresle başa çıkma boyutlarında farklı algı düzeylerine sahip oldukları görülmüştür.

Yıldız'ın (2013) yaptığı çalışmada ilkököl ve ortaoköl öğretmenlerinin orta düzeyinin üstünde iş stresi yaşadıkları görülmektedir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin iş stresi düzeylerinin yaş faktörüne göre istatistiksel olarak anlamlı farklılaştığı sonucu ortaya çıkmıştır. En yüksek iş stresi düzeyi 26-30 yaş aralığında olan öğretmenlerde görülürken, en düşük iş stresi düzeyi ise 41 yaş ve üzeri öğretmenlerde görülmektedir.

2. YÖNTEM

Bu bölümde sırasıyla; araştırmanın modeli, evren ve örneklem, örneklem grubunun demografik özelliklerine ilişkin bulgular, veri toplama araçları, işlem ve verilerin istatistiksel analizlerine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

2.1. Evren ve Örneklem

Eğitim ve öğretim sürecinde öğretmenlerde strese yol açan sebepleri öğretmen görüşlerine göre belirlemeye çalışan bu araştırma tarama modeli ile yapılan bir alan araştırmasıdır.

Araştırma evrenini, Kocaeli ilinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi(devlet) ortaöğretim okullarında 2018-2019 eğitim ve öğretim yılında görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Kocaeli Valiliği'nden resmi olarak devlet okullarında çalışan öğretmen sayısı talebi doğrultusunda alınan bilgiye göre, Kocaeli'de 2661'i kadın 4214'ü erkek olmak üzere toplamda 6875 öğretmen çalışmaktadır. Dolayısıyla araştırmanın sonucu ve kapsamı Kocaeli'de 2018-2019 Eğitim Öğretim yılında devlet okullarında görev yapan öğretmenler ile sınırlıdır. Araştırmanın örneklemine öğretmenler arasından basit tesadüfi yöntem ile seçilen denekler oluşturmaktadır.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik özellikleri

Araştırmamıza katılan öğretmenlerin demografik özellikleri ile stres arasında bir ilişki kurmak amacıyla araştırma sorularına yaş, cinsiyet, medeni durum ve işteki kıdem süresi gibi

bazı temel bilgiler eklenmiştir. Bu doğrultuda elde edilen veriler aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 2. Araştırma Örneklemini Oluşturan Öğretmenlerin Demografik Özellikleri

Yaş Dağılımı	N	%
21-30	42	47,7
31-40	38	41,3
41 ve Üzeri	12	13
Toplam	92	100
Cinsiyet		
Kadın	56	60,9
Erkek	36	39,1
Toplam	92	100
Medeni Durum		
Evli	50	54,3
Bekâr	42	45,7
Toplam	92	100
Meslekteki Hizmet Süresi		
1 Yıldan az	9	9,8
2-5 yıl	35	38
6-10 yıl	28	30,4
11-15 yıl	6	6,5
16-20 yıl	3	3,3
21 yıl ve üzeri	11	12
Toplam	92	100

Araştırma örneklemini oluşturan öğretmenlerin yaş dağılımı sırasıyla 21-30 arasındakiler %47,7 iken 31-40 arasındakiler %41,3 ve 41 yaş üzerindeki %13 düzeyindedir. Araştırmaya katılanların %60,9'ı kadın %39,1'i erkek öğretmenlerden oluşmaktadır. Araştırmanın incelemek istediği konulardan biri yaş ve stres arasındaki ilişki iken diğer önemli inceleme konusu cinsiyet ve stres arasındaki ilişkidir. Meslekler ve cinsiyet arasındaki ilişkiyi tespit etmeye yönelik yapılan çalışmalarda kadınların ve erkeklerin mesleklere göre farklı düzeyde stres yaşadıkları görülmüştür (Kayhan, 2015: 47).

Araştırmaya katılan öğretmenlerin yaklaşık %54,3'ü evli %45,7'si bekârdır. Ayrıca, örneklemini oluşturan öğretmenlerin %38'i 2 ila 5 yıl arasında, %30,4'ü 6 ila 10 yıl arasında %9-8'i 1 yıldan az geri alanlar ise 10 yıldan daha uzun süre mesleki deneyime sahiptir.

2.2. Veri toplama araçları

Araştırmada belirlenen hipotezlerin test edilmesi amacıyla veri toplama aracı olarak anket yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma anketi iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım araştırmanın örneklemini oluşturan öğretmenlerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik doldurulan kişisel bilgi formudur. İkinci kısım ise stres faktörlerini ve düzeyini belirlemeye yönelik oluşturulan likert tipi beşli dereceleme ölçeğinden oluşmaktadır.

2.2.1. Kişisel bilgi formu

Araştırmaya katılan öğretmenlerin bazı demografik özelliklerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Örnekleme giren öğretmenlerin bireysel niteliklerini göz önüne alarak geliştirilen bu formda cinsiyet, medeni durum, yaş, en son mezun olunan eğitim düzeyi, mesleki kıdem yılı, aylık gelirlerinin algılandığı düzey ve sınıf içindeki öğrenci sayısına ilişkin sorular sorulmuştur.

2.2.2. İş stresi ölçeği

Özdayı (1990), A. Furnham ve M. Payne'nin Batı Hindistan'da ortaöğretim öğretmenlerine uyguladıkları iş stresi ölçeğini Türkçe 'ye çevirmiş, Türk toplumundaki sorunlara uygun birkaç madde ilave ederek yeniden düzenlemiştir. Bu araştırmada kullanılan 41 maddelik iş stresi ölçeği, Özdayı'nın çeviri ve düzenlemesini yaptığı ölçektir.

Ölçek likert tipi beşli dereceleme ölçeği türündedir. Likert tipi ölçeklendirme, “ Hiç stres yok (1.00-1.80), Nadiren stres var (1.81-2.60), Biraz stres var (2.61-3.40), Sık sık stres var (3.41-4.20) ve Her zaman stres var (4.21-5.00)” gibi değerlere sahip seçeneklerden oluşmaktadır. İş stresi ölçeğinde kullanılan maddelere ait değerlendirme ölçüyü tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3. Ölçek Maddelerin Değerlendirilme Ölçütü Tablosu

Değer	Seçenek	Aralık	Düzye
1	Hiç stres yok	1.00-1.80	Çok Düşük
2	Nadiren stres var	1.81-2.60	Düşük
3	Biraz stres var	2.61-3.40	Orta
4	Sık sık stres var	3.41-4.20	Yüksek
5	Her zaman stres var	4.21-5.00	Çok Yüksek

Araştırmada ölçek likert tipi beşli dereceleme ölçeği türündedir. Ölçekteki beşli likert'in değer farkının değer yargısına bölünmesinin sonucunda elde edilen 0.80'lik aralıklarla derecelendirilen seçeneklerin aralıkları belirlenmiştir. Verilerin analizi kısmında tabloların yorumlanması Tablo 3'teki ölçütlere göre yorumlanmıştır.

2.3. Verilerin analizi ve uygulanması

Çalışmanın amaçları doğrultusunda elde edilen veriler ifade edilmiş ve demografik özellikleri ile stresleri arasında ilişkiler korelasyon tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Veriler, araştırmacı tarafından uygulanan anketle elde edilmiştir. Araştırmada SPSS (20.0) paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Veri toplama araçları, uygulamanın yapıldığı gün, okulda bulunan ve ölçekleri yanıtlamak isteyen gönüllü öğretmenlere uygulanmıştır.

Bu çalışmada yapılan güvenilirlik testinde Cronbach Alpha değeri .964 olarak hesaplanmıştır. Çalışmamıza katılan öğretmenlerin cinsiyet, yaş, kıdem yılı ve medeni durumu gibi demografik özelliklerini tanımlayan betimleyici frekans analizi yapıldıktan sonra oransal dağılımları hesaplanmış ve ölçeğin alt boyutunda standart sapma değerleri ile birlikte sorulara verilen cevapların ortalama değerleri (\bar{x}) hesaplanmıştır.

2.3.1. Fiziki ihtiyaçlar ve gelir yetersizliğinden kaynaklanan stres faktörleri

Örneklekimizi oluşturan öğretmenlerin maddi gelir yetersizliği ve ya diğer ihtiyaçlarının karşılanamamasından kaynaklanan stres faktörleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 4. Fiziki ihtiyaç ve maddi kaynak yetersizliğinden kaynaklanan stres faktörleri ve değerleri

<i>Stres Faktörleri</i>	\bar{x}	<i>Standart Sapma Değeri</i>
<i>Öğretmek için araç gereç eksikliği</i>	2.94	1.092
<i>İlgilendiğim uğraşlar için yeterli imkân olmayışı</i>	3.53	1.127
<i>Maaşların azlığı</i>	3.84	1.103
<i>Tatmin edici kişisel ve ailevi yaşam sürdürmeyi zorlaştıran mesleki sorunlar</i>	3.12	1.233
<i>Mesleki gelişimimiz için imkânların olmayışı</i>	3.50	1.150
<i>Aylık gelirinizi algıladığınız düzey</i>	3.80	.708

Bu sonuçlar ışığında, öğretmenlerin fiziki ihtiyaç ve maddi kaynak yetersizliğinden kaynaklanan stres faktörleri incelendiğinde en yoğun olarak öğretmenlerin maaşlarının azlığı sebebiyle sık sık stres duydukları ($\bar{x}=3.84$) ve bunu doğrulayan bir diğer faktörün de aylık gelirlerini algıladıkları düzeyle ($\bar{x}=3.80$) ilgili sık sık stres yaşadıkları tespit edilmiştir.

2.3.2. Yönetim anlayışı ve subjektif yaklaşımlardan kaynaklanan stres faktörleri

Aşağıdaki tabloda öğretmenlerin yönetimden ya da yönetimin kendilerine subjektif yaklaşımından kaynaklanan stres faktörleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 5. Yönetim anlayışı ve subjektif yaklaşımlardan kaynaklanan stres faktörleri

<i>Stres Faktörleri</i>	\bar{x}	<i>Standart Sapma Değeri</i>
<i>Okulda disiplin politikasının yetersizliği</i>	3.16	1.232
<i>Mesleki güvence eksikliği</i>	3.32	1.332
<i>Bazı öğretmenlere karşı ayrıcalıklı davranılması</i>	3.44	1.425
<i>Meslekte siyasi ayrımları</i>	3.23	1.494
<i>Bazı öğretmenlere karşı siyasi ayrımların yapılması</i>	2.94	1.425
<i>Teftişlerde daha çok subjektif değerlendirme kriterlerinin kullanılması</i>	3.27	1.305
<i>Okuldaki bazı disiplin olaylarında okul yönetimi ile ayrı görüşlerde olma</i>	3.17	1.272
<i>Yöneticilerin eğitim ve öğretimle ilgili konularda görüşlerimizi almaması</i>	3.12	1.310

Yönetim anlayışı ve subjektif yaklaşımlardan kaynaklanan stres faktörlerine baktığımız zaman aritmetik ortalamalarının 2.94 ile 3.44 arasında oldukları görülmektedir. Buna göre katılımcıların algılanan stres düzeyleri 'Bazı öğretmenlere karşı ayrıcalıklı davranılması' faktörü dışında orta düzeyde stres yaşadıklarını göstermektedir. Öğretmenlerin devlet memuru

olması sebebiyle sorulara verdiği temkinli yanıtlar araştırmamızın sınırlılıkları arasında sayılabilir.

2.3.3. Verimli öğretim tekniklerini kullanamamaktan kaynaklanan stres faktörleri

Aşağıdaki tabloda verimli öğretim tekniklerini kullanamamaktan kaynaklanan stres faktörleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 6. Verimli öğretim tekniklerini kullanamamaktan kaynaklanan stres faktörleri

<i>Stres Faktörleri</i>	\bar{x}	<i>Standart Sapma Değeri</i>
<i>Bakanlık emirlerine aynen uyma zorunluluğu</i>	3.83	1.089
<i>Değişik yeteneklerdeki öğrencilere ders verme zorluğu</i>	3.19	1.088
<i>Müfredat programını aynı şekilde uygulamak zorunda olmak</i>	3.25	1.122
<i>Eğitilmediğimiz ve kendimizi yeterli hissetmediğimiz konularda ders verme zorunluluğu</i>	3.17	1.225
<i>Tercih edilen yaş ve ilgi düzeyindeki öğrencileri gruplayamama</i>	3.14	1.212
<i>Diğer sınıflardan gelen gürültü kargaşa ve diğer rahatsızlıklar</i>	2.63	1.143
<i>Sınıflardaki öğrenci sayısının kalabalık olması</i>	3.84	1.260

Verimli öğretim tekniklerini kullanamamaktan kaynaklanan stres faktörlerine baktığımız zaman ‘sınıflardaki öğrenci sayısının kalabalık olması’ ve ‘Bakanlık emirlerine aynen uyma zorunluluğu’ faktörlerinin 3.41-4.20 arasında olduğu görülmektedir. Bunun sonucunda bu faktörler için sık sık stres yaşandığı ve yüksek düzeyde stres algılandığı tespit edilmiştir. Diğer faktörlere bakıldığında tamamının 2.61-3.40 aralığında oldukları görülmektedir. Bu da bize stres düzeyinin orta olarak algılandığını göstermektedir.

2.3.4. Öğrenciyi objektif değerlendirme koşullarının eksikliğinden kaynaklanan stres faktörleri

Aşağıdaki tabloda Öğrenciyi objektif değerlendirme koşullarının eksikliğinden kaynaklanan stres faktörleri belirlenmiştir.

Tablo 7. Öğrenciyi objektif değerlendirme koşullarının eksikliğinden kaynaklanan stres faktörleri

<i>Stres Faktörleri</i>	\bar{x}	<i>Standart Sapma Değeri</i>
<i>Öğrenci başarılarını değerlendirirken standart ölçülerin dışına çıkamama</i>	3.17	1.040
<i>Başarısız öğrencileri sınıf geçirmede okul içi veya dışı baskıların olması</i>	3.42	1.327
<i>Öğretimde yeterli ölçüde başarıya ulaşamama</i>	3.38	1.23

Tablo 7’deki stres faktörlerine baktığımız zaman ‘Başarısız öğrencileri sınıf geçirmede okul içi veya dışı baskıların olması’ faktöründe öğretmenlerin çoğu zaman stres yaşadıkları görülmüş ve bu faktörü yüksek düzeyde stres olarak algıladıkları anlaşılmıştır. Diğer iki faktöre bakarsak eğer bunların da aritmetik ortalamalarının 2.61-3.40 aralığında olduğu belirlenmiştir. Bu faktörlerde ise öğretmenlerin orta düzeyde stres yaşadıkları görülmektedir.

2.3.5. Mesleğin sosyal statüsünün düşürülmesinden kaynaklanan stres faktörleri

Aşağıdaki tabloda mesleğin sosyal statüsünün düşürülmesinden kaynaklanan stres faktörleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 8. Mesleğin sosyal statüsünün düşürülmesinden kaynaklanan stres faktörleri

<i>Stres Faktörleri</i>	\bar{x}	<i>Standart Sapma Değeri</i>
<i>Öğretmenlik mesleğine bazı kişilerin olumsuz yaklaşımları</i>	3.38	1.20
<i>Okul yararına yaptığımız çabaların karşılıksız kalması</i>	2.37	1.337

Mesleğin sosyal statüsünün düşürülmesinden kaynaklanan stres faktörlerine bakıldığında ‘okul yararına yapılan çalışmaların karşılıksız kalması’ faktörünün düşük düzeyde stres yarattığı buna karşın ‘Öğretmenlik mesleğine ilişkin bazı kişilerin olumsuz yaklaşımları’ faktörünün ise orta düzeyde stres yarattığı görülmüştür.

Ayrıca öğretmenlerin cinsiyet ve medeni durum değişkenlerinin iş stresi üzerindeki etkisini değerlendirmek amacıyla t testi yapılmıştır. Araştırmamızda anlamlılık düzeyi $p > 0.05$ olarak kabul edilmiştir.

Tablo 9. Cinsiyet ve Medeni Durum Değişkenine Göre t Testi Sonuçları

<i>Demografik nitelik</i>	<i>N</i>	\bar{x}	<i>SS</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	
<i>Cinsiyet</i>	Kadın	56	3.05	1.375	2.419	.00
	Erkek	36	3.52	1.277		
<i>Medeni Durum</i>	Evli	50	3,56	1.405	1.620	.00
	Bekâr	42	3.20	1.171		

Yapılan t testi sonucuna göre erkek öğretmenlerin iş stresi ölçeğindeki puanlarının kadın öğretmenlere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kadın öğretmenlerle erkek öğretmenler arasındaki bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p > .05$). Ayrıca, bekar öğretmenlerin de evli öğretmenlere göre daha yüksek düzeyde stres ölçeği puanlarına sahip olduğu ve bu farkın da istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür ($p > .05$).

Buna ek olarak, öğretmenlerin yaş ve mesleki deneyiminin iş stresi üzerindeki etkisini değerlendirmek amacıyla da tek yönlü varyans (ANOVA) yapılmıştır.

Tablo 10. Yaş ve Mesleki Deneyim Süresi Değişkenlerine Göre ANOVA Sonuçları

Demografik nitelik	Stres Farkı	k.t	sd	k.o	f	p
Yaş	Gruplar arası	5.853	2	2.926	6.241	.002
	Grup içi	70.803	151	468		
Mesleki Deneyim Süresi	Gruplar arası	13.670	5	2.734	6.424	.000
	Grup içi	62.986	148	426		

Yapılan ANOVA testinde öğretmenlerin yaş değişkenine göre stres düzeylerinin gruplar arası farklılaştığı hesaplanan k.t (kareler toplamı) değerinin yüksek olması ayrıca sigma değeri .002 olması sebebiyle sonucuna varılmıştır ($p > .05$). Aynı şekilde mesleki deneyim süresi değişkenine göre stres düzeylerinin gruplar arası farklılaştığı hesaplanan k.t (kareler toplamı) değerinin yüksek olması ayrıca sigma değeri .000 olması sebebiyle sonucuna varılmıştır ($p > .05$).

Yapılan ANOVA testinde yaşa ve mesleki deneyime göre gruplar arası fark olması sebebiyle bu farkın hangi gruplar arasında belirginleştiğini bulmak üzere pos.doc analizine başvurulmuştur. Gruplar arası varyans homojen olmadığı için Games-Howell analizine başvurulmuştur. Games-Howell analizine göre, 21-30 yaş grubundaki ve özellikle 1 yıldan az mesleki deneyime sahip öğretmenlerin diğer grupların stres düzeyinden önemli ölçüde farklılaşmaktadır.

SONUÇLAR

Stres günlük yaşamımızın olağan ve kaçınılmaz bir parçasıdır. İnsan var olduğu sürece strese olacaktır. Bu yüzden stresi yok etmek değil, onunla başa çıkmayı öğrenmek önemlidir. Yapılan araştırmalarda stresin, hastalıkların başlamasında veya artmasında rol etken olduğu görülmüştür.

Araştırmamızın sonucunda, öğretmenlerin en çok stres yaşadıkları durum fiziki ihtiyaç ve maddi yetersizliklerden dolayıdır. Öğretmenler maaşlarının azlığı nedeniyle ve aylık gelirlerinin algıladıkları düzey konusunda sık sık stres yaşadıklarını söylemişlerdir. Sınıflardaki öğrenci sayılarının fazla olması ve Bakanlık emirlerine aynen uyma zorunluluğu yüksek düzeyde stres algılanan diğer faktörler arasındadır. Genel olarak diğer stres faktörlerine bakıldığında orta düzeyde bir stres algıladıkları söylenebilir. Yapılan araştırmalara göre öğretmenlik mesleği yüksek düzeyde stres yaşayan meslekler arasında olduğu bilinse de, bizim araştırmamız bu yargıyı desteklememiştir. Bunun sebebi olarak öğretmenlerin devlet memuru olması sebebiyle sorulara verdiği temkinli yanıtlar düşünülmektedir. Bu durum aynı zamanda araştırmamızın sınırlılıkları arasında da yer almaktadır.

Araştırmamızın sonucunda elde ettiğimiz verileri stres alanında yapılan diğer araştırma sonuçları ile karşılaştırdığımız zaman benzerliklerin ve farklılıkların olduğu görülmektedir.

Sonuçlarda, alanın ilk çalışmalarından biri olan Payne ve Funham'ın (1987) yaptığı çalışmaya paralel olarak yaş ve kıdem faktörlerinin stres üzerindeki etkisi bulunmuştur. Ancak bu çalışmanın tersine bizim çalışmamızda erkeklerin kadınlara göre stres düzeylerinin daha fazla olduğu görülmüştür. Özdayı(1990) tarafından yapılan "Resmi ve özel liselerde çalışan öğretmenlerin iş tatmini ve iş streslerinin karşılaştırmalı analizi" isimli çalışmasında ve Pehlivan'ın(1995) "Eğitim yönetiminde stres kaynakları" çalışmasında öğretmenlerin, maaşlarının yetersiz olması ve sınıfların kalabalık olması konusunda sık sık stres yaşadıkları ortak olarak gözlenen sonuçlar arasındadır.

ÖNERİLER

Araştırmanın sonuçlarına bakarak Milli Eğitim Bakanlığı, öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumları, müdürler ve öğretmenlere aşağıdaki önerileri sunulabilir.

- Öğretmenlerde iş stresi ile ilgili araştırmalar sınırlıdır. Bununla ilgili öğretmenlerin stresle başa çıkma yollarının etkililiği ve öğretmenlerdeki iş stresinin öğrencileri, velileri ve ailelerini nasıl etkilediği ile ilgili araştırmalar yapılabilir.
- Öğretmenlere iş stresi, stresle baş etme yolları konularında hizmet içi eğitimler düzenlenmesi fayda sağlayabilir.
- Kurum içindeki çalışma alanlarının düzeltilmesinin yanı sıra, aile yaşamının iyileştirilmesine yönelik de faaliyetler yapılabilir.
- Okullarda öğretmenlerin sorunlarıyla ilgilenecek öğretmen destek birimleri oluşturulabilir.
- Okulda öğretmenliğin gerektirdiği işler dışında başka sorumluluklar öğretmene yüklenmemelidir.
- MEB, öğretmenlerin ekonomik gelir düzeyini yükselterek ve daha iyi çalışma koşulları sağlamalıdır.
- Öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumlarının öğretim programlarına stres yönetimi ve stresle baş etme yollarına ilişkin dersler eklenmelidir.

Stresle başa çıkma yolları

Stresle başa çıkmada dikkate alınması gereken konulardan en önemlisi stresin bireysel bir sorun olduğudur. Stresle başa çıkarken temel bir öncelik, yaşama ve öğrenmeye ilişkin olumlu tutum içinde olmaktır.

Bazı araştırmacılar öğretmenlerin mesleki stresini ele almak için, öğretmeni mesleğe hazırlama programlarına ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadır. Öğretmen yetiştiren kurumlar, eğitim faaliyetlerinde stres yaratan olaylar ve durumlar ile ilgili olarak öğretmenlerin karşılaşılabilecekleri problemleri göz önüne alarak program geliştirmelidirler (Buluş M.)

Bireylerin stresi yönetmeye karar vermesi demek aynı zamanda bireyin duygusal, fiziksel ve ruhsal yaşam kalitesini de arttırmak istemesidir. Braham'ın geliştirdiği DKBY, bireylerin yaşadıkları stresi kontrol altına almaları, yönetmeleri için geliştirilen dört aşamalı bir modeldir. (Braham'dan aktaran Güçlü,2001).

İlk adım olan D (Değiştir), eğer imkân varsa içinde bulunulan olumsuz durumu değiştirmektir. Olumsuz durumu değiştirebilerseniz, bu durumun sebep olduğu stresi tamamen ortadan kaldırmayı başarabilirsiniz.

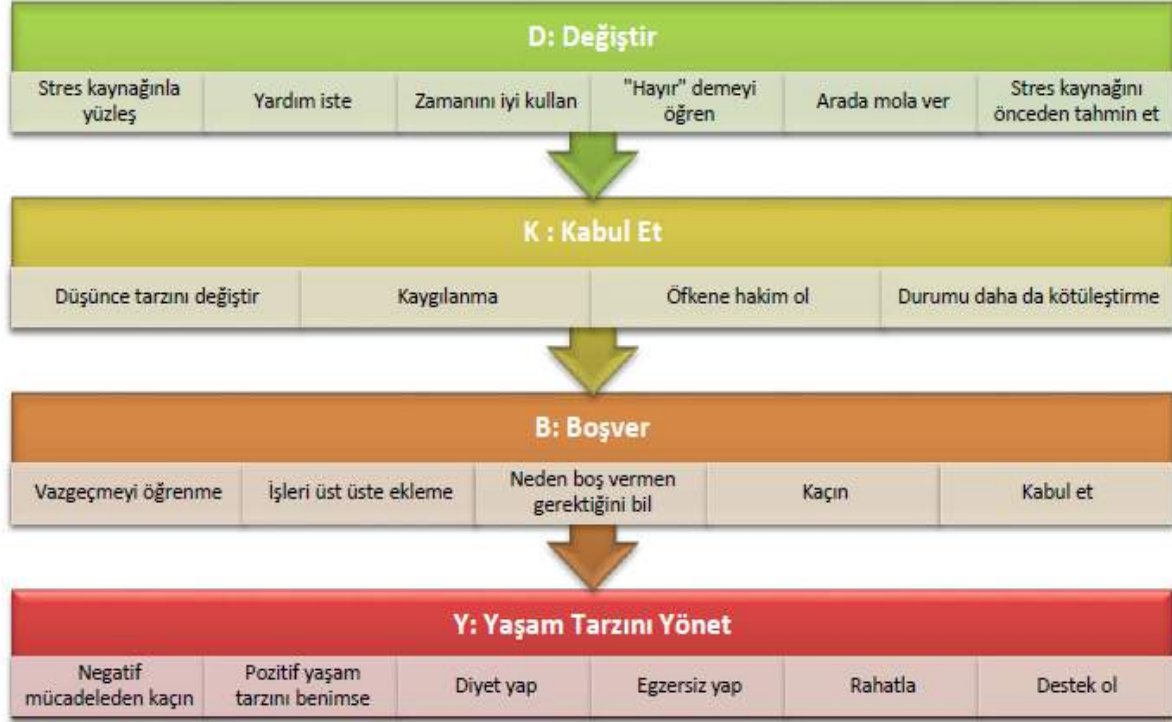
İkinci adım, K (Kabul et)'dir. Kontrol edemeyeceğiniz durumlarla karşılaştığınızda o koşulları öfkelenmeden kabul etmeyi ve pozitif yaklaşımı öğrenmelisiniz.

Üçüncü adım olan B 'Boşver'i temsil etmektedir. Boş vermek duygusal, zihinsel ve ruhsal açıdan işe yarayan güçlü bir yöntemdir. Değiştiremeyeceğimiz durumları kontrol etmeye

çalışmak bizi kontrol saplantısına götürür. Bu durum da strese sebep olur. Bu yüzden durumu kabul edip, yola devam etmek en iyisidir.

Dördüncü adım ise, Y, 'yaşam tarzını yönetir. Bu adım egzersiz, diyet, rahatlama ve duygusal destek ile stres kaynaklarını ortadan kaldırmayı hedefler.

Şekil 2. Braham'ın stres yönetiminde DKBY modeli

Kaynak: Güçlü N., 2001, Stres Yönetimi, G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt 21, Sayı 1 91-109.

Buna ek olarak, çalışanların yöneticileriyle görüş alışverişinde bulunmaları, memnun olmadıkları konularda sıkıntılarını dile getirmelerinin ve karar alma mekanizması içine çalışanları da dahil etmenin iş kaynaklı stresle başa çıkmada önemli rolü olduğu vurgulanmaktadır (NIOSH).

KAYNAKÇA

- AIS(The American Institute of Stress) 2011, Stress Effects, <https://www.stress.org/stress-effects/> (Alıntılanma Tarihi: 16.12.2018).
- Aktaş, A., 2001, Bir Kamu Kuruluşunun Üst Düzey Yöneticilerinin İş Stresi ve Kişilik Özellikleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 56(4), 26-42.
- Altınok, V., 2009, İş Stresinin Ortaöğretim Öğretmenleri Üzerindeki Etkisi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29 (2), 513-532.
- Aydın, İ., 2008, İş Yaşamında Stres, Pegem Yayınevi, Ankara, ISBN 975-6802-11-1.
- Aytaç, S. 2009, İş Stresi Yönetimi El Kitabı İş Stresi: Oluşumu, Nedenleri, Başa Çıkma Yolları, Yönetimi.
- Balcı, A., 2014, Çalışanlarda Stres Kaynakları, Stresle Başa Çıkma Yöntemleri Ve Sağlık Sektörü, Yüksek Lisan Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baltaş, Acar ve Zuhale Baltaş. Stres ve Başa Çıkma Yolları. İstanbul: Remzi Kitabevi, 21. Basım, 2002.

- Bozkurt N., İlköğretim Öğretmenlerinde, Stres Yaratan Yaşam Olayları ve Stresle Başa çıkma Tarzlarının Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi, XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, 6-9 Temmuz 2004, İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya.
- Buluş M.,1999, Öğretmenlerde Stres: Belirtileri, Nedenleri ve Başa Çıkma Teknikleri, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:5, 66 – 70.
- Chandola, T., 2010, Stress at Work, British Academy, London, ISBN 978-0-85672-589-0.
- Çardak, Mehmet. “İlköğretim Okullarında Çalışan Öğretmenlerin İş Doyumu ile Stresle Basa Çıkma Yolları”. Yüksek Lisans Tezi, Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.
- Çivildağ, A., 2003, Anadolu Lisesi ve Özel Lise Öğretmenlerinin İş Tatmini, İş Stresi ve Algılanan Sosyal Destek Düzeylerinin Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Analiz, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekinci, Y., 2006, İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Sosyal Beceri Düzeylerine Göre Öğretmenlerin İş Doyumu ve İş Stresinin Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, İ., 1996, İşletme Yönetiminde Örgütsel Davranış, İşletme Fakültesi Yayını, Avcıol Basım Yayın, İstanbul
- Erken, B., 2006, Özel Ve Resmi İlköğretim Okullarında Çalışan Öğretmenlerin İş Tatmini ve İş Streslerinin Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Dönem Projesi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güçlü N., 2001, Stres Yönetimi, G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt 21, Sayı 1 91-109.
- Kayhan, S., 2015, Lise Öğretmenlerinde Stresin Nedenleri, Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ILO., 2016, ILO işyerinde stres ile ilgili farkındalığın artırılması ve bu konuda ortak çaba gösterilmesi çağrısında bulunuyor, http://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_475262/lang--tr/index.htm (Alıntılanma Tarihi: 01.12.2018).
- Özdayı, N., 1990, Resmi ve Özel Liselerde Çalışan Öğretmenlerin İş Tatmini ve İş Stresinin Karşılaştırmalı Analizi, Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- NIOSH. (The National Institute for Occupational Safe and Health), 1999, Stress at Work. Pub. No: 99-101 <https://www.cdc.gov/niosh/docs/99-101/> (Alıntılanma Tarihi: 05.12.2018).
- Payne, M.A. ve Furnham A. 1987, “Dimensions of Occupational Stress in West Indian Secondary School Teachers”, *British Journal of Educational Psychology*, 57.sayı. ss.141-150.
- Özel Y. ve Karabulut A.,2018, Günlük Yaşam ve Stres Yönetimi, Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi, 1(1), 48-56.
- Özer A., 2012, Çalışanlar İçin Verimlilik Anahtarı: Stres Yönetimi, TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi Cilt: 24 Sayı: 1 - 2 Şubat
- Vogel F. R., 2006, Stress In The Workplace: The Phenomenon, Some Key Correlates and Problem Solving Approaches, Submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Philosophiae Doctor in the Faculty of Humanities, University of Pretoria.
- Yıldız B., 2013, İlkokul ve Ortaokul Öğretmenlerinin İş Stresi, Örgütsel Bağlılık ve İş Doyumuna Yönelik Algılarının İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi.

FARKINDALIK YARATMAKTA İLETİŞİMİN GÜCÜ*

THE POWER OF COMMUNICATION IN CREATING AWARENESS

Dr. Öğrt. Üyesi Engin ÇAĞLAK

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İletişim Fakültesi

E-mail: ecaglak@comu.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: İletişim, Sosyal Sorumluluk, Farkındalık, Sosyal Medya, Haber.</p>	<p>İletişim çağında, bilgi bombardımanı altında yaşamakta ve her gün küçük dozlarda pek çok enformasyon alınmaktadır. Bu kadar bilgi kirliliğinin arasında farkındalık yaratmak ciddi bir mesele olarak görülmektedir. Gelecek için yapılan iyi şeyler bilgi yığınları arasında kaybolup gitmektedir. Bir başka açıdan ise toplumsal yönlendirme veya algı operasyonları da yanlış bilgilendirme, gerçeği örtbas etme gibi amaçlar için kullanılmaktadır. Diğer taraftan sosyo-ekonomik problemlerin çözümü için sosyal sorumluluk projeleri dünyanın birçok köşesinde gerçekleştirilmektedir. Bu tür projelerin daha geniş kitlelere ve sahalara yayılması ve farkındalığın artırılabilmesi ise iletişim kanallarının doğru kullanılmasıyla mümkündür.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548677</p>	<p>Bu çalışmada iletişimle nasıl bir farkındalık yaratıldığını göstermek amaçlanmıştır. Çalışmanın önemi ise yapılan bu projelerin iletişimle daha etkin ve etkili kullanabildiğidir. Araştırmada literatür taraması, saha çalışmaları ve anket yapılmıştır. Evren Çanakkale'yle sınırlı tutulmuş ve tesadüfi örneklem seçilmiştir.</p> <p>Sonuç olarak sosyal sorumluluk projelerinin, etkin ve daha etkili olabilmesi, farkındalık yaratabilmesi için iletişimin gücü ortaya konmaya çalışılmıştır.</p>

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Communication, Social Responsibility, Awareness, Social Media, News.</p>	<p>In the age of communication, information is bombarded, and every day small information is received. To create awareness among so much information pollution is seen as a serious issue. The good things for the future are lost among the masses of information. On the other hand, social orientation or perception operations are also used for misinformation purposes and covering up reality. On the other hand, social responsibility projects are carried out in many corners of the world to solve socio-economic problems. It is possible to increase the awareness of such projects to wider masses and areas and to use the communication channels correctly.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548677</p>	<p>In this study, it is aimed to show how awareness is created by communication. The importance of the study is that these projects can be used more effectively and effectively with communication. Literature survey, field studies and questionnaire were conducted in the study. Evren was limited to Çanakkale and random sample was chosen.</p> <p>As a result, it has been tried to reveal the power of communication in order for social responsibility projects to be effective and more effective and to raise awareness</p>

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE' de gerçekleşen "2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık" temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

**Bu çalışmanın bazı verileri 26-29 Nisan 2018 tarihleri arasında Antalya'da gerçekleştirilen 'Innovation and Global Issues in Social Sciences III' adlı uluslararası kongrede, "Sosyal Sorumluluk Projelerinde İletişimle Farkındalık Yaratmak" başlığıyla sözlü olarak sunulmuştur.

1. GİRİŞ

Dünya tarihi icatlara ve etkilerine göre bölümlere ayrılmış bu bölümlerle isimlendirilmektedir. Taş devri, yazının icadı, matbaanın icadı, buhar makinesinin icadı ve Endüstri devrimi, elektrik ve fosil yakıtların kullanımı, makineler ve üretim teknolojileri ve son olarak internet teknolojisi çağa damgasını vurmaktadır. (Yüceol ve Yiğit, 2016:133) İletişim teknolojilerindeki gelişmeler McLuhan'ın söylediği gibi "Dünya küresel bir köy" haline geldi. Aslında McLuhan bu sözleri sarfettiğinde tarih 1970'leri gösteriyor ve daha çok da televizyonun etkileri üzerine konuşmaktaydı. İnternet henüz hayatımıza girmemiş ve herkes elinde bir kamera ile dolaşmadığı zamanlardı. Dünya küresel bir köyden çok daha küçük bir hal almış ve cebimizde taşınabilir bir boyuta ulaştıktan sonra bilgi akışı, bilgi üretimi ve tüketimi hızla büyümektedir. Web 2.0 ile yeni bir başlangıç hızla dünyayı sarmıştı. (Çoban, 2017:271) Ulaşılan son basamakta ise Sanayi 4.0 ile birlikte her sektör büyük bir değişim ve dönüşüme başlamaktadır. (Akgül ve Ayer, 2017:13) Bütün bu değişimlere ve teknolojik gelişmelere karşın, özellikle dünya, çevre ve savunmasız canlılar için gelen bilgilendirmeler ile birlikte onlar için bir şeyler yapmak isteyen gönüllüler ciddi organizasyon ve kuruluşların çatıları altında birleşmektedir. Çevre sorunları, yenilebilir enerji kaynakları ve su politikaları öne çıkmaktadır. (Yedekçi Arslan, 2011) Bu organizasyonlardan biri olan change.org "dünyanın değişim platformu" başlığı altında her gün 243 milyondan fazla insanın harekete geçtiğini belirtiyor resmi internet sitesinde (URL1). Bir başka kuruluş Greenpeace, dünyanın dört bir yanındaki etkinliklerde doğal hayatı ve dünyayı korumaya çalışıyor. Bu çapta büyük ve dünyanın her bir köşesinde etkinlik gösteren organizasyonlar, etkinliklerini arttırabilmek ve faaliyetlerini duyurabilmek adına teknolojinin bütün nimetlerinden faydalanmaktadır. Özellikle sosyal medya, e-posta zincirleri, akıllı telefon uygulamaları gibi pek çok kanal aracılığıyla farkındalık yaratmaya çalışmaktadırlar. (URL 2)

Bütün bu çalışmaların en önemli dayanak noktası olarak ise iletişim, iletişim kanalları ve iletişimin gücü olduğu görülmektedir. Dünyanın herhangi bir köşesinde yapacağınız sosyal sorumluluk projelerinizin etkisi ulaşabildiğiniz insan sayısı ile doğru orantıda artmaktadır. Bu durumda iletişim ve kullandığınız iletişim kanalları ile farkındalık yaratmak, dikkat çekmek, etkiyi arttırmak için tek araç olarak görülmektedir.

2. İLETİŞİM KANALLARI

İletişim, en basit düzeyde üç ayaktan oluşmaktadır. Gönderen – Alıcı ve Mesaj. Asıl anlamda iletişimi şu beş öge oluşturmaktadır:

- 1 Kaynak,
- 2 İleti (mesaj)
- 3 Kanal
- 4 Alıcı
- 5 Geri Bildirim

İletişim kurmanın pek çok yolu olduğu muhakkaktır. Sözlü, sözsüz, bireysel, kitlesel, araçlı, araçsız gibi sınıflandırmalar yapılabilir. (Aziz, 2011:22) İster yüz yüze iletişim isterseniz gazete veya televizyon gibi araçlarla yapılan kitle iletişiminde en ilginç ve dikkat çekici noktalardan biri iletişim anında kanalların veya araçların nasıl ve ne kadar etkin olduğudur. (Oskay, 1992:28)

Dünya tarihini derinden etkileyen, çağ atlatan yenilikler ve dönüşümler, sosyal ve ekonomik boyutta pek çok alt başlığı da beraberinde değişime ve dönüşüme zorlamıştır. Rönesans, Sanayi Devrimi, İletişim Çağı gibi toplumları derinden etkileyen dönüşümler, toplumsal tutumları, inançları, kurum ve kuruluşları da değişime ve dönüşüme zorlamaktadır.

Kitlesel iletişim kanalları da bu yaşanan yeniliklere ayak uydurmak zorunda ve var olabilmek adına dönüşümlerini sürdürmek zorundadırlar. (Uğurlu. 2014:262)

- Kitle İletişim Araçları (KİA), gazete, radyo ve televizyon.
- Sosyal medya araçları, facebook, instagram, twitter vb.
- Posta, e-posta veya kısa mesajlar inceleme konusu olmuştur.

Bu çalışmada ise özellikle sosyal sorumluluk projelerinde, iletişim kanallarının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

3. İLETİŞİMİN ETKİSİ

En basit haliyle iletişim Kaynak ve Alıcı arasında geçen süreç olarak tanımlanmaktadır ki sosyal psikologlar, bu süreçte önemli olanın iletişim kanalı veya mesajın içeriğinden daha çok etkinliği arttıran etkenler üzerinde durmaktadır. Özerkan ve İnceoğlu, “İletişimde Etkileme Süreci” isimli eserlerinde etkiyi arttıran etkenleri on başlık altında toplamaktadırlar. Bunlar; “Kaynağın uzman ve güvenilir olması, Zeka ve ikna edilebilirlik düzeyi, Kaynak ya da taşıyıcının yararına olmayan bilgi, Pekiştirme, Sevgi, Özdeşleşme, Korku, Tekrar, Çift yönlü sunum, Mevcut tutumda çelişki yaratmadır.” Bahsi olan bütün bu başlıklar iletişimin etki gücünün artırılması adına birlikte veya ayrı ayrı uygulanan metotlardır. (1997:11-16) Bu uygulamalarla birlikte kitle iletişim araçlarının her birinin bir propaganda aracına dönüştüğü ve siyasal aktörlerin çıkarları doğrultusunda insanları uyuşturduğu yönündeki eleştirilere karşılık kitle iletişim araçları, bilginin, mesajın yayılması için ön önemli araçlardan biridir. Özellikle son yıllarda yaşanan teknolojik gelişmelerle direkt olarak kişiyi hedef alan mesajlar, sosyal medya ve internet dünyası konuyu kitle iletişiminden, bireysel iletişime kadar indirgemektedir. (Breton, 1992: 179-183) Bu çalışmada ön planda olan ise kullanılan iletişim kanallarının nasıl bir farkındalık oluşturduğudur.

4. SOSYAL SORUMLULUK

Sosyal sorumluluk; ister kamu, isterse özel sektör veya sivil bir topluluğun, bir veya birçok amaç ve hedef için ortak çalışma yapmalarınıdır. Bir başka deyişle sosyal sorumluluk; kişi ve kurumların kendi çıkarları doğrultusunda çalışmalar yapmak kadar kamu yararını gözeterek geliştirmek ve farkındalık oluşturarak geleceğe yön vermesidir. Bir başka açıdan örgütsel davranış ve yönetim alanlarında, organizasyonlara gönüllü olarak katılmak da yeşil davranış organizasyonu olarak adlandırılmaktadır.(Yiğit, 2017:67)

Sosyal İlişkiler Ağları Şebeke yaklaşımı, sosyal sermayenin, güvenin ve insanların değişkenlerini kullanarak ilişkilerin yaratılmasında muazzam bir güce sahiptir. (Yıldız ve Davutoğlu, 2017:100) Buna paralel olarak sosyal sorumluluk projelerinde de, birey veya topluluk olarak, toplumun dikkatini belli konular üzerine çekmeyi hedeflemektedir. Dikkat çekilen konular ağırlıklı olarak düzeltilmesi gereken veya farkındalık yaratılması gereken başlıklardan oluşmaktadır. Diğer taraftan sosyal sorumluluk bireylerin ve kuruluşların, bilgi beceri, deneyim ve kaynaklarını, yine toplumun faydası için kullanmasıdır. (URL 3)

5. METODOLOJİ

Çalışmanın yöntemi olarak öncelikle literatür taraması ve okumalar yapılmıştır. Daha sonra saha çalışması olarak farklı mekan ve zamanlarda sosyal sorumluluk projeleri gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen sosyal sorumluluk projeleri, eğitim, çevre ve özel ilgi isteyen gruplar üzerine gerçekleştirilmiştir. Sosyal sorumluluk projelerinin aktif uygulamalarını takiben yapılan anket çalışması ile iletişim kanallarının bu projelere için nasıl önemli olduklarını ortaya koymaya çalışılmıştır.

Evren Çanakkale ili ile sınırlı tutulmuştur. Sosyal sorumluluk projelerine ve anket çalışmasına katılanların ağırlıklı kısmını üniversiteli öğrenciler oluşturmaktadır. Ankete 190 denek katılmış ancak değerlendirmeye 143 anket alınmıştır.

6. BULGULAR

Deneklere yöneltilen anket sorularında kapalı, yarı kapalı, açık ve ölçeklendirme soru tipleri kullanılmıştır. Ölçeklendirmeli soru tipinde ‘Sosyal Sorumluluk için’, başlığı altında;

- 1. Hiç Önemli Değil
- 2. Önemli Değil
- 3. Fikrim Yok
- 4. Önemli
- 5. Çok Önemli. Seçenekleri sunulmuştur.

Ankete katılan deneklere topluluk, dernek veya vakıf üyesi olup olmadıklarını sorduk ki bu çalışma için önemli bir soruydu. Çünkü herhangi bir gruba üye olmayan deneklerin sosyal sorumluluk projelerine bakış açılarını ve bu tür projelerin iletişim kanallarında duyurulması ne derece de önem arz ettiğini göstermektedir. Diğer taraftan haber temelli mecralarda yer alması da ayrı bir öneme sahiptir.

Anketi değerlendirilmeye alınanların %78’i üye olmadıklarını belirttiler.

Grafik 1

Ankete katılan denekler ölçeklendirmeli soruları 5 ölçek üzerinden değerlendirdi, Anketi değerlendirilmeye alınanların %60 gibi önemli bir oran ile tüm paydaşların mutlu olacakları ve kendilerini bir ailenin üyesi gibi hissedecekleri fiziksel koşulların olmasını tercih etmektedirler. Diğer taraftan %44’ü önemli %56’sı ise çok önemli diyerek sosyal sorumluluk projeleri üretmenin ve bu projelerde yer alarak çalışmalara destek vermenin ne kadar önemli olduğunu belirttiler.

Grafik 2

Anketi değerlendirilmeye alınanların %53'ü toplumun yaşam kalitesini arttıracak projelere tüm paydaşların gönüllü olarak katılması gerekliliğinin çok önemli olduğunu söylemektedir. %40 yakın bir oran da ise önemli olduğunu belirtmektedir. Bir başka soruda ise deneklerin %37'si önemli %62'si ise çok önemli diyerek sosyal fayda yaratacak işlerde fırsat sunulmasının önemini vurgulamaktadırlar. Bir başka deyişle sosyal fayda sağlayacak sosyal sorumluluk projelerini bir fırsat olarak görülmekte ve daha da çok olması gerekliliği belirtilmektedir.

Grafik 3

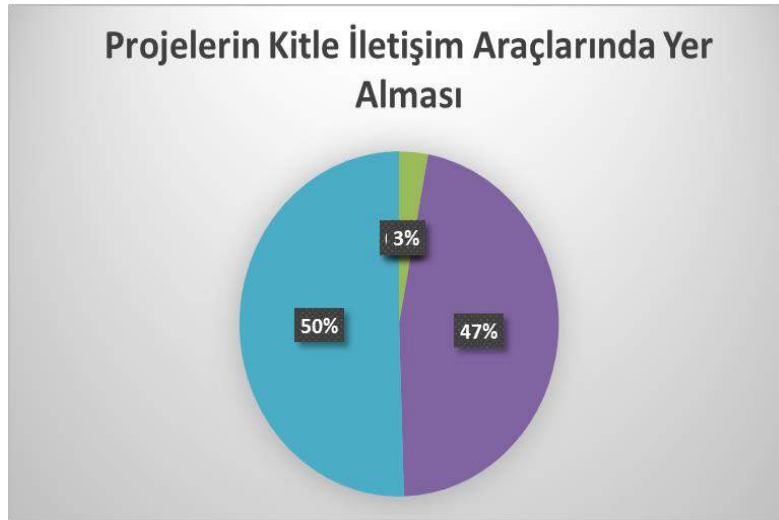
Anketi değerlendirilmeye alınanların %40'ı önemli %56'sı ise çok önemli diyerek iç iletişimin de ne kadar önemli olduğunu göstermektedirler. Özellikle büyük organizasyonlarda iç iletişimin ne kadar önemli olduğu bilinmektedir. Bizim yaptığımız büyük küçük 14 farklı sosyal sorumluluk projesinde de her bir grup kendi içinde çalışmalarını yaparken iç iletişimin önemini bir kez kavramış ve yapılan çalışmaları dış dünyaya duyurmak kadar iç dinamiklerinde uyumlu çalışması adına yine iletişimin önemini fark etmişlerdir.

Grafik 4

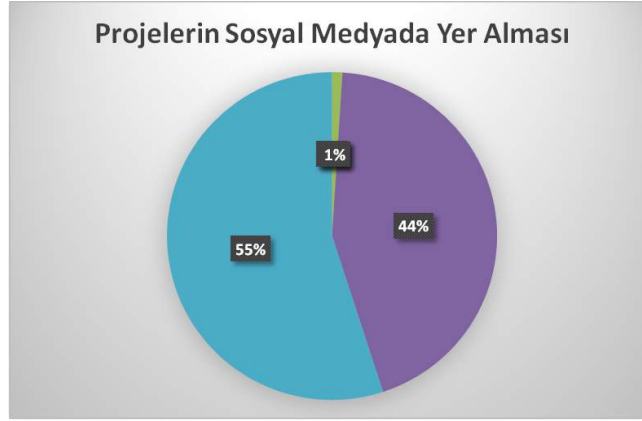
Anketi değerlendirilmeye alınanların %47'si önemli %50'si ise çok önemli diyerek sosyal sorumluluk projelerinin kitle iletişim araçlarında (Gazete, Televizyon, Radyo vb.) yer bulmasının önemini vurgulamaktadırlar. Diğer taraftan katılımcılar yapmış oldukları sosyal sorumluluk projelerine medyanın ilgi göstermesini de %39 önemli %58'i ise çok önemli olduğunu belirtmektedir. Oranların önemli ve çok önemli olarak büyük paydaşa sahip olması özellikle haber ve habercilik temelli mecralarda sosyal sorumluluk projelerinin duyulmasının iletişimle farkındalık yaratmak ve etkiyi daha geniş kitlelere yaymak adına ne kadar önemli olduğunu tüm katılımcıların farkında olması açısından önemli bir detay olarak görülmektedir.

Grafik 5

Anketi değerlendirilmeye alınanların %44'ü önemli %55'i ise çok önemli diyerek sosyal sorumluluk projelerinin Sosyal medyada yer almasının önemini vurgulamaktadırlar. Bir başka değerlendirmede ise Sosyal sorumluluk projelerinin geleneksel kitle iletişim araçlarının haberlerinde yer bulmasını %46'ı önemli bulunurken %51'i ise çok önemli olduğunu belirtmektedir. Bu soru değerlendirilirken dikkat edilmesi gereken fark ise ankete katılan deneklerin %80 oranında 20 ile 25 yaş aralığında olmasıdır. Özellikle bu yaş aralığındaki deneklerin üst yaş seviyelerine oranla daha çok sosyal medyayı kullandıkları ve haber okuma alışkanlıklarının da yine sosyal medya ağırlıklı olduğu bilinmektedir.

Grafik 6

Anketi değerlendirilmeye alınanlar, sosyal sorumluluk projelerini haber mecralarında görmek fikrinizi nasıl etkiler sorusuna %45 oranında önemli bir etken demekle yetinmekte %50 gibi bir oran ise çok önemli bir etken olarak fikirlerini belirtmektedir. %95 gibi büyük bir çoğunluk için sosyal sorumluluk projelerinin haber mecralarında görünmesi fikirleri büyük oranda etkilemektedir. Diğer taraftan %47'si önemli %50'si ise çok önemli diyerek sosyal sorumluluk projelerinin haber mecralarında görmek veya okumak katılımcılar açısından çok önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Grafik 7

7. SONUÇ

Sonuç olarak yapılan literatür taraması, saha ve proje çalışmaları, anket sonuçları göstermektedir ki sosyal sorumluluk projelerini gerçekleştirmek, kamu yararını gözeterek geliştirmek ve farkındalık oluşturarak geleceğe yön vermesi açısından önemli görülmektedir. Bununla birlikte sosyal sorumluluk projelerinin toplumun geneline yayılması ve duyurulması açısından da iletişim kanallarının doğru ve etkin kullanılması da çok önemli görülmektedir.

Sosyal sorumluluk projelerinde iletişimle farkındalık yaratmak, uygulayıcı veya katılımcılar açısından projelere bakıldığında, iletişimin etkisi önemli ve çok önemli olarak görülmektedir ki bu sosyal sorumluluk projelerinin etkisini arttırmak için iletişim kanallarının da ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalar ve değerlendirmeler göstermektedir ki sosyal sorumluluk projelerinde daha fazla katkı sağlamak ve etkiyi arttırmak için iletişim kanallarının tamamı çok önemli görülmektedir. Özellikle sosyal sorumluluk projelerinde farkındalık yaratmak ve daha geniş kitlelere ulaşmak için haber kanalları, haber

mecraları ve profesyonel habercilik alt yapısı olan her bir mecra veya genelde kullanılan ismiyle sosyal medya çok önemli olarak öne çıkmaktadır. Kamu yararı için yapılan sosyal sorumluluk projelerinin, toplumun küçük bir kesimi ve coğrafyası için yapılmış olmasına karşın, iletişim kanalları ile daha geniş topluluklara ve coğrafyalara ulaşması mümkün görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgül, B ve Ayer, Z. (2017) Restructuring of Manufacturing Sector Regarding Industry 4.0, (Ed.) Bilici, N. Akgül, B. ve Pehlivanlı, R. Global Issues in Social Sciences içinde, Frankfurt:Peter Lang
- Aziz, A. (2011) Siyasette Etkili İletişim Teknikleri, İstanbul: Başlık Yayın
- Çoban, S. (2017) The Political Economy of the New Media Hardware: F and Q Keyboard Case, (Ed.) Bilici, N. Akgül, B. ve Pehlivanlı, R. Global Issues in Social Sciences içinde, Frankfurt:Peter Lang
- Oskay, Ü. (1992) İletişimin ABC'si, İstanbul: Simavi Yayınları
- Uğurlu, S. (2014) Gelişen İletişim Araçlarıyla Modern Halkla İlişkiler: Digital Pr., Der., Uğurlu, S., Günümüzde ve Gelecekte Stratejik Halkla İlişkiler Yönetimi içinde, İstanbul: Beta Yayınları
- Özerkan, Ş. ve İnceoğlu, Y. (1997) İletişimde Etkileme Süreci, İstanbul:Pan Yayıncılık
- Breton, P. (1992) İletişim İdeolojisi ve İletişim Araçlarının Gücü, Der. Charon, J. M. Medya Dünyası içinde, İstanbul:İletişim Yayınları
- Yiğit, B. (2017) Örgütsel Davranışta Yeni Bir Yaklaşım: Yeşil İşgören Davranışı, Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi , Vol.I Issue:1
- Yıldız, E ve Davutoğlu, N.A. (2017) The Effects of the Involvement of the Proprietors of Manufacturing Industry in Political and Relationship Networks on Penetrating into International Markets: A Case Study in Kayseri, Innovation and Global Issues in Social Sciences Congress Publications, April 27-29 2017, Patara – Antalya Türkiye
- Yedekçi Arslan, G. (2011) Yaşanabilir Çevre Sistemleri İçin Öneriler - İstanbul Örneğinde, Çevre-Tasarım Kongresi 8-9 Aralık 2011 Yıldız Teknik Üniversitesi İstanbul
- Yüceol, N. Ve Yiğit, B. (2016) Organizational Attractiveness of Physicians, RSEP International Conferences on Social Issues and Economic Studies, 2nd Multidisciplinary Conference, Madrid, SPAIN 2-4 November, 2016
- URL 1: www.change.org Erişim Tarihi: 18.7.2018
- URL 2: www.greenpeace.org Erişim Tarihi: 18.7.2018
- URL 3: www.sosyalsorumluluk.org/sosyal-sorumluluk-nedir/ Erişim: 16.4.2018

PLAZMA ATEROJENİK İNDEKSİN DİYABETES MELLİTUS TIPLERİ ARASINDA KARŞILAŞTIRILMASI*

COMPARISON OF PLASMA ATEROGENIC INDEX BETWEEN DIABETES MELLITUS TYPES

Ercan AKŞİT

Çanakkale Onsekiz Mart Üniveristesi

E-mail: ercanaksit@comu.edu.tr

Özge TURGAY YILDIRIM

Eskişehir Devlet Hastanesi

E-mail: ozgeturgay@gmail.com

Ayşe HÜSEYİNOĞLU AYDIN

Eskişehir Devlet Hastanesi

E-mail: ayse-huseyinoglu@hotmail.com

Fatih AYDIN

Eskişehir Devlet Hastanesi

E-mail: drfatihaydin@hotmail.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Plazma aterojenik indeks, diyabetes mellitus, ateroskleroz</p>	<p>Amaç: Diyabetes mellitus (DM), birçok sistem ve organı etkileyen kronik metabolik bir hastalıktır. Diyabetik dislipidemi, DM'nin majör makrovasküler komplikasyonlarından biri olarak sayılmaktadır. Plazma aterojenik indeksi (PAİ), kardiyovasküler hastalık (KVH) için bağımsız belirleyici bir etken olarak kabul edilir. Bu çalışmanın amacı tip-1 DM ile tip-2 DM hasta grupları arasında PAİ değerlerini karşılaştırmaktır.</p> <p>Materyal ve Metod: Çalışma verileri son bir yıl içinde kardiyoloji polikliniğine başvuran ve çalışma kriterlerine uyan 58 hastanın retrospektif olarak dosyalarının taranması ile elde edildi. Hastalar tip-1 DM grubunda 20 hasta ve tip-2 DM grubunda 38 hasta olmak üzere iki gruba ayrıldı. PAİ, plazma trigliserid' in plazma yüksek dansiteli lipoprotein'e bölümünün logaritması alınarak elde edildi.</p> <p>Bulgular: Tip-1 DM grubunda PAİ 0,29±0,31, tip-2 DM grubunda PAİ 0,62±0,35 olarak ölçüldü (p=0.001)</p> <p>Sonuç: KVH'in önemli bir öngördürücüsü olan PAİ tip-2 DM olan hastalarda tip-1 DM olan hastalara göre daha yüksek saptanmıştır.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548678</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Plasma atherogenic index, diabetes mellitus, atherosclerosis</p>	<p>Objective: Diabetes mellitus (DM) is a chronic metabolic disease that affects several systems and organs. Diabetic dyslipemia is considered to be one of the major macrovascular complications of DM. Plasma atherogenic index (PAI) is considered as an independent determining factor for cardiovascular disease (CVD). The aim of this study was to compare the PAI values between Type-1 DM and type-2 DM patient groups.</p>

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE'de gerçekleşen "2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık" temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

DOI:

10.26809/joa.2018548678

Material and Method: The study data were obtained by scanning the files of 58 patients who applied to the cardiology outpatient clinic within the last one year retrospectively. The patients were divided into two groups as 20 patients in Type-1 DM group and 38 patients in Type-2 DM group. PAI was obtained by taking logarithm of plasma triglyceride divided by plasma high density lipoprotein. *Results:* PAI was 0.29±0.31 in type-1 DM group and PAI 0.62±0.35 in type-2 DM group (p=0.001). *Conclusion:* PAI, which is an important predictor of CVD, was found to be higher in patients with type-2 DM than those with type-1 DM.

1. GİRİŞ

Diabetes mellitus (DM) dünya genelinde yaklaşık 350 milyondan fazla insanı etkilemektedir ve bu sayının 2035 yılına kadar yaklaşık 592 milyon olması beklenmektedir (Guariguata ve diğ. 2014: 137-149). Bu sayı her on kişiden birinin diyabet riski ile karşı karşıya olduğu anlamına gelir (Zimmet ve diğ. 2014: 56-64). Tip-1 DM’de hipergliseminin nedeni, pankreasın langerhans adacıklarındaki insülin üreten beta hücrelerin otoimmün reaksiyon neticesinde tahribata uğramasıdır (Bluestone ve diğ. 2010: 1293-1300). Diğer ve daha yaygın olan tip-2 DM de ise hipergliseminin nedeni reseptör düzeyinde meydana gelen dirençtir (Kahn ve diğ. 2013:1068-1063).

DM’nin makrovasküler komplikasyonlarla da yakından ilişkili olan en önemli eşlik eden metabolik özelliklerden biri de diyabetik dislipidemi (Turner ve diğ. 1988: 823-828). Tip 1 DM’li hastalar insülin ile kan glukoz düzeyleri kontrol altında ise dislipidemi açısından iyi tolere edilirler. (Bulut ve diğ. 2017: 181-187). Tip-2 DM de insülin rezistansının neden olduğu hiperinsülinemi diyabetik dislipidemi ile ilişkilidir ve tipik olarak plazma trigliserid (TG) ve düşük dansiteli lipoprotein (LDL) seviyelerinin yüksekliği ve plazma Yüksek dansiteli lipoprotein (HDL) seviyesi ile karakterizedir (Isomaa ve diğ. 2001: 1345-1361).

Plazma aterojenik indeksi (PAİ), kardiyovasküler hastalık (KVH) için bağımsız bir belirleyici etken olarak kabul edilir (Dobiasova, 2006:64-71). PAİ , TG’nin LDL’ye oranının logaritması ile hesaplanır ve küçük partiküllü LDL’nin indirekt göstergesidir (Dobiasova ve diğ. 2011: 566-571).

Bu çalışmanın amacı Tip-1 DM ile tip-2 DM hasta grupları arasında aterojenik indeksi karşılaştırmaktır.

2. ANA METİN

2.1. Materyal ve metod

Çalışma verileri son bir yıl içinde kardiyoloji polikliniğine başvuran ve çalışma kriterlerine uyan 58 hastanın reterospektif olarak dosyalarının taranması ile elde edildi. Hastaların tanılarına hastane bilgi işlem sistemi üzerinden ulaşıldı. *Hastalar tip-1 DM grubunda 20 hasta tip-2 DM grubunda 38 hasta olmak üzere iki gruba ayrıldı.* Hastaların labaratuvar bulguları yine hastane bilgi işlem sistemi üzerinden incelendi. (PAİ), TG’nin plazma HDL’ye logaritmik olarak bölünmesi ile elde edildi. Araştırma öncesinde Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulu’ndan izin alındı.

2.2. İstatistiksel Analiz

Değişkenler tip-1 ve tip-2 DM grupları arasında karşılaştırılmıştır. Sürekli değişkenlerin dağılımlarının normalliği Shapiro-Wilk testi, grup varyanslarının homojenliği Levene testi ile kontrol edilmiştir. Tanımlayıcı istatistikler; sürekli değişkenler için ortalama ± standart sapma, kategorik değişkenler için vaka sayısı ve (%) olarak ifade edilmiştir. Normal dağılım gösteren değişkenlerin karşılaştırılması için bağımsız gruplar t-testi ve normal dağılım göstermeyen

değişkenler için Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Kategorik değişkenlerin karşılaştırılmasında ki-kare testi kullanılmıştır. $p < 0.05$ değeri anlamlı kabul edilmiştir. Veri setinin analizinde SPSS 20.0 istatistik paket programı kullanılmıştır.

2.3. Bulgular

Çalışma grubunun yaş ortalaması $38,5 \pm 10,7$ ve %32,8'i (n=19) erkekti. Tip-1 DM grubu ve tip-2 DM grubu karşılaştırıldığında yaş ($p=0,000$) ve hipertansiyon ($p=0,005$) açısından istatistiksel anlamlı fark mevcutken, cinsiyet ($p=0,361$) ve koroner arter hastalığı insidansı ($p=0,061$) açısından anlamlı fark saptanmadı. Grupların laboratuvar verileri karşılaştırıldığında açlık kan şekeri ($p=0,596$), hemoglobin A1c ($p=0,306$), kreatinin ($p=0,628$), total kolesterol ($p=0,325$), LDL ($p=0,613$) açısından istatistiksel anlamlı fark saptanmazken, HDL ($p=0,000$) ve trigliserit ($p=0,012$) değerleri açısından gruplar arasında istatistiksel anlamlı fark saptandı. Tip-1 DM grubunda aterojenik indeks $0,29 \pm 0,31$ saptanırken tip-2 DM grubunda $0,62 \pm 0,35$ saptandı. Tip-2 DM grubunda aterojenik indeks değerleri tip-1 DM grubu ile karşılaştırıldığında istatistiksel açıdan anlamlı fark saptandı (Tablo1).

Tablo1: Tip-1 DM ve tip-2 DM gruplarının demografik ve laboratuvar parametrelerinin karşılaştırılması

	Tip-1DM (n=20)	Tip-2 DM (n=38)	p
Yaş	24,9±5,3	45,7±3,0	0,000
Cinsiyet, Erkek (n, %)	5 (%25)	14 (%36,8)	0,361
Hipertansiyon (n, %)	1 (%5)	15 (%39,5)	0,005
Koroner Arter Hastalığı (n, %)	0 (%0)	6 (%15,8)	0,061
Laboratuvar Sonuçları			
Açlık Kan Şekeri (mg/dL)	188,6±111,9	176,6±84,8	0,596
Hemoglobin A1c (%)	6,8±1,4	7,2±,3	0,306
Kreatinin (mg/dL)	0,7±0,2	0,7±0,2	0,628
Total kolesterol (mg/dL)	197,7±34,1	211,3±55,7	0,325
LDL (mg/dL)	131,2±36,8	136,7±40,1	0,613
HDL (mg/dL)	62,6±19,1	45,9±14,4	0,000
Trigliserit (mg/dL)	131,5±69,6	221,4±145,3	0,012
Aterojenik İndeks	0,29±0,31	0,62±0,35	0,001

Kısaltmalar: DM, diyabetes mellitus, HDL, yüksek yoğunluklu lipoprotein kolesterol; LDL, düşük yoğunluklu lipoprotein.

3. SONUÇ

Tip-2 DM grubunda aterojenik indeks değerleri tip-1 DM grubu ile karşılaştırıldığında istatistiksel açıdan anlamlı fark saptandı. Tip-1 DM daha genç yaşata görülürken tip-2 DM daha ileri yaşlarda görülür (Kahn ve diğ. 2013:1068-1063). Bizim çalışmamızda tip-2 DM grubunda beklenildiği gibi yaş ortalaması daha yüksek, tip-1 DM grubunda ise daha düşüktü. İleri yaş ile beraber lipit profilinin olumsuz yönde bozulduğu bilinmektedir. Schaefer ve diğ. (1994) yaptığı çalışmada 60 yaşının altındaki insanlarda yaş ile beraber LDL seviyelerinin pozitif kolerasyon gösterecek şekilde arttığı saptanmıştır. Ettinger ve diğ. (1992) yaptığı çalışmada ise özellikle 60 yaşının üstünde artan yaş ile beraber LDL ve total kolesterol seviyeleri ileri yaş ile beraber düşmektedir.

Tip-2 DM'de sık görülen diabetik dislipidemi ateroskleroz gelişiminde santral rol oynar ve bu süreç DM'ün makrovasküler komplikasyonunu oluşturur (Turner ve diğ. 1988: 823-828). Diabetik dislipidemideki lipit anormallikleri yalnız kantitatif değişiklikleri ifade etmez aynı zamanda kalitatif değişiklikleri ve kinetik değişikliği de ifade eder. Diabetik dislipidemide en

belirgin değişiklik TG düzeyi artarken HDL seviyesinin düşmesidir (Taskinen, 2003: 733-749). Bizim çalışmamızda da diyabetik dislipideminin sık görüldüğü tip-2 DM grubunda TG seviyesi tip 1 DM'li hastalara göre daha yüksek, HDL seviyesi de daha düşüktü. LDL seviyelerinin DM'li hastalarda çok değişmediği bilinmektedir. Bizim çalışmamızda da iki grup arasında LDL seviyeleri açısından anlamlı fark saptanmadı. Her ne kadar LDL seviyesi değişmese de LDL partiküllerinin insülin rezistansı olan durumlarda daha küçük daha yoğun hale geldiği bilinmektedir bu da LDL partikülünün diyabetik dislipidemide daha aterojenik hale gelmesine neden olur (Verges, 2015: 886-899). TG'in HDL logaritmik olarak bölünmesi ile elde edilen PAİ bu küçük yoğun LDL partiküllerinin ve aterogenezin indirekt bir göstergesidir. Bizim çalışmamızda da beklenildiği üzere PAİ değeri tip-2 DM grubunda tip-1 DM grubuna göre istatistiksel anlamlı olacak şekilde daha yüksekti. Çalışmanın en büyük kısıtlılığı vaka sayısının az olması ve tip-1 DM'li hastaların yaş ortalamasının daha düşük olmasıdır.

Sonuç olarak bu çalışmada tip-2 DM'in tip-1 DM'li hastalara göre aterogenezde daha yatkın olduğunu gösteren PAİ değeri tip-2 DM grubunda daha yüksek saptanmıştır.

KAYNAKÇA

- Bluestone JA., 2010, Pathogenesis and clinical interventions in type 1 diabetes. *Nature*, 464, 1293-1300.
- Bulut T., 2017, The prevalence of dyslipidemia and associated factors in children and adolescents with type 1 diabetes. *J Pediatr Endocrinol Metab*, 30(2), 181-187.
- Dobiasova M., 2006, Atherogenic index of plasma as a significant predictor of cardiovascular risk: from research to practice, *Vnitr Lek*, 52, 64-71.
- Dobiasova M., 2011, Cholesterol esterification and atherogenic index of plasma correlate with
- Ettinger WH., 1992, Lipoprotein lipids in older people: results from the Cardiovascular Health Study, *Circulation*, 86, 858-869.
- Guariguata L., 2014, Global estimates of diabetes prevalence for 2013 and projections for 2035, *Diabetes Res Clin Pract*, 103:137-149.
- Isomaa B., 2001, Cardiovascular morbidity and mortality associated with the metabolic syndrome. *Diabetes Care*, 24, 683-689.
- Kahn SE., 2013, Pathophysiology and treatment of type 2 diabetes: perspectives on the past, present and future. *Lancet*, 383, 1068-1083.
- lipoprotein size and findings on coronary angiography, *J Lipid Res*, 52, 566-571.
- Schaefer EJ., 1994, Effects of age, gender, and menopausal status on plasma low density lipoprotein cholesterol and apolipoprotein B levels in the Framingham Offspring Study, *J Lipid Res*, 35(5), 779-792.
- Taskinen MR., 2003, Diabetic dyslipidaemia: from basic research to clinical practice, *Diabetologia* 46, 733-774.
- Turner RC., 1988, Risk factors for coronary artery disease in non-insulin dependent diabetes mellitus: United Kingdom Prospective Diabetes Study (UKPDS 23), *BMJ* 316, 823-828.
- Verges B., 2015, Pathophysiology of diabetic dyslipidaemia: where are we? *Diabetologia*, 58, 886-899.
- Zimmet PZ., 2014, Diabetes: a 21st century challenge. *Lancet Diabetes Endocrinol* 2, 56-64.

TARİHİ VE KÜLTÜREL FARKINDALIK (NİĞDE'NİN TARİH VE KÜLTÜR KARINCALARI-2 PROJESİ ÖRNEĞİ)*

HISTORICAL AND CULTURAL AWARENESS (NİĞDE'S HISTORY AND CULTURE ANTS-2 PROJECT EXAMPLE)

Eser KAHRAMAN

Akşemseddin Bilim Ve Sanat Merkezi

E-mail: kahramaneser@gmail.com

Ahmet KILIÇ

Akşemseddin Bilim ve Sanat Merkezi

E-mail: ahmetkiloc51@hotmail.com

Cüneyt AKYOL

Akşemseddin Bilim Ve Sanat Merkezi

E-mail: cakyol51@gmail.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Tarih, kültür, bilinç, farkındalık, Niğde.</p>	<p>Bu çalışmanın amacı, devlet ortaokullarında öğrenim gören öğrencilerin tarihi mekânlar ve kültürel eserlere karşı farkındalık düzeylerinin artırılması, koruma bilinci geliştirmesi, yaşadıkları çevredeki tarihi yapıları daha iyi tanımaları, kentlerindeki tarihi mekânları yerinde görüp farkındalık oluşturmak ve tarih-mekân ilişkisi kurmalarını sağlamaktır. Projenin hedef kitlesi, 2017-2018 eğitim öğretim yılında devlet okullarında eğitim gören ortaokul öğrencileridir. Öğrencilerin proje başlangıcında hazır bulunuşluklarını, Niğde'nin tarihi ve kültürel eserlerine dair bilgilerini ölçmek amacıyla ön test; projenin sonunda öğrencilere projeden edindikleri bilgileri ölçmeye yönelik son test uygulanmıştır. Ayrıca "Gün Sonu Değerlendirme" etkinlikleri ve bilim günleriyle öğrenciler projeyi değerlendirmişlerdir. Elde edilen veriler ışığında; öğrencilerin Niğde şehrinin tarihi ve kültürel eserlerine, coğrafi ve beşeri özelliklerine ilişkin bilgi düzeylerinin ve farkındalıklarının olumlu şekilde arttığı; gezerek, görerek, öğrenmekten keyif aldıkları, bu sayede sanat, tarih, kültür, alanlarına yönelik olumlu bir bakış açısı geliştirdikleri, sahip oldukları tarihi eser ve kültür varlıklarını korumaları-kollamalarına yönelik olumlu tutum geliştirdikleri görülmüştür.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548679</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: History, culture, consciousness, awareness, Niğde.</p>	<p>The aim of this study is to increase the awareness of the students in public secondary schools against historical places and cultural artifacts, to develop awareness of conservation, to better understand the historical structures in the environment they live in, to create awareness about the historical places in their cities and to establish a history-space relationship. The target group of the project is the secondary school students studying in public schools in the 2017-2018 academic year. Pre-test to measure the students' readiness at the beginning of the project and their knowledge on the historical and cultural works of Niğde; At the end of the project, the final test was applied to the students to measure the information obtained from the project. Moreover, the students evaluated the</p>

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE'de gerçekleşen "2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık" temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

DOI:

10.26809/joa.2018548679

project with ler End of Day Assessment enc activities and science diaries. In the light of the data obtained; that students' level of knowledge and awareness about the historical and cultural works, geographic and human characteristics of Niğde city increased positively; they enjoyed a positive attitude towards art, history, culture and their fields, and developed a positive attitude towards the preservation of historical monuments and cultural assets.

1. GİRİŞ

Öğretmenler Sosyal bilgiler dersi ile hayatın gerçeklerini öğrencilere kazandırmaya çalışırlar. Aktif katılım yoluyla öğrenciler bu dersle doğru kararlar veren ve sorumlu vatandaşlar olmayı, ayrıca bağımsız öğrenen ve düşünürler olmayı öğrenirler. Öğrenciler Sosyal bilgileri oluşturan her bir sosyal bilim disiplinleri hakkında bilgi ve beceriler edinerek kendi sosyal dünyalarını geliştirirler. Bu yapılırken, öğrenciler birbirine bağlı ulusal ve kültürel toplum anlayışına sahip olurlar (İlter, 2014). İşte bu noktada öğrenci ilgisini artırma ve üst düzey düşünme becerilerinin gelişiminde çağdaş öğrenme yöntemlerinden biri olan proje tabanlı öğrenme oldukça etkili bir tekniktir (Ünal, 2014: 43-44). Proje çalışmalarını öncelikle öğrencilerin ilgi ve motivasyonunu artırarak sosyal yaşama ilişkin gerçek problemleri çözümlenmelerine yardımcı olur. Öğrenciler bu süreçte üst bilişsel stratejilerini kullanarak zihinsel gelişimlerine katkı sağlar. Proje çalışmaları öğrencilerin öğrenme sorumluluğu üstlenerek kaynak incelemelerine ve düzenlemelerine, topladıkları bilgileri formüle etmelerine, disiplinler arası bağlantılar kurarak yaratıcı çözümler geliştirebilmelerine izin verir. Bir başka deyişle öğrenciler problem çözmek için birlikte çalışmaya özenerek proje ekipmanlarıyla etkileşim ve iletişim halinde sosyal açıdan gelişirler. (Ünal, 2014: 51)

Projeler, öğrencilerin genellikle somut bir ürüne ulaşmak için tek başına veya küçük gruplar halinde bir görev üzerinde uzun bir süre bireysel veya birlikte çalışmaları olarak tanımlanır. Projelerin temel amacı, öğrencilerin kendi öğrenmelerinden sorumlu olmalarına yardım etmek ve onları başkalarıyla işbirliği içerisinde çalışmaya motive etmektir (Saban, 2002: 255). Erdem ve Akkoyunlu'ya (2002) göre proje; tasarı ya da tasarı geliştirme, hayal etme, planlama olarak ifade edilmiştir. Yani bugüne değin anlaşılanın aksine tamamlanmış olanı değil; kurgulanana ya da kurgulamayı ifade ettiğini vurgulamıştır. Proje yöntemi, belli öğretim amaçlarını gerçekleştirmek düşüncesiyle, öğrencilerin ilgi ve istekleri doğrultusunda çevreden seçilen ünite ve konuların yine öğrencilerin aktif katılımıyla, bir iş, bir eser olarak sonuçlandırmasıdır. Proje yöntemini uygulamak için belli bir ders saati yoktur. Öğrenciler uygun buldukları her yerde ve her zaman projeleriyle ilgili çalışabilirler. Bu yöntemin ana felsefesi, çocuğun yaşadığı çevrelerde hayatı küçük ölçüde de olsa yaşamasıdır. Böylece hayatta işe yaramayan bilgilere öğretimde yer verilmemiş olur (Akgün, 2000: 99).

Proje Tabanlı Öğrenme yaklaşımının en öncelikli amacı, öğrenciye kendi öğrenme profilini ve türünü keşfetme becerisini kazandırmak ve böylece “öğrenmeyi öğretmek” olmalıdır (Çıbık ve Emrahoğlu, 2008: 52-53)

Günümüz dünyasında yaşanan siyasi, sosyal, kültürel değişim ve gelişmeler sonucunda bireylerin etkili ve verimli iletişim kurup, yaşanan sorunlara etik kurallara uygun bir şekilde çözüm üretebilmeleri için değer eğitimi oldukça önemlidir (Kale, 2007: 316). Bireyi ve toplumu tanıma ve tanımlamada kullanılan, davranışları yönlendiren, birey ve toplum açısından varlık ve devamlılık sağlayan ölçütlere değer denilmektedir (Yeşil ve Aydın, 2007: 80). Değer; istenilen, ilgi ve ihtiyaç duyulan bir şey olup aynı zamanda olması gerekeni ifade eden bir kavram olarak da ifade edilir (Bolay, 2007: 60). Ayrıca değerler, inançlar bütünü olarak da ifade edilmektedir. Tümüyle nesnel değerlerdir ve etkinlik kazandıklarında duygularla bütünlük oluşturur. Yani değerler duygulardan arındırılmış fikir niteliği taşımazlar. Değerler bireyin amacına ulaşmasındaki davranış biçiminde etkili olmaktadır (Çetin, 2004). “Değerler bireylerin

toplum içerisinde hayatını teminat altına almayı sağlayan, onların yaşamlarını kolaylaştıran toplumsal davranış kalıplarıdır” (Özkan, 2010: 1128). Değerler, bilgi, duygu ve davranış boyutları ile bir bütünlük sergilemektedir. Toplumsal ve bireyler farklı değerlere sahip olmalarına rağmen değerler yapı, mantık ve işlev bakımından aynı özellikleri içermektedir (Yeşil ve Aydın, 2007: 80). Değerler aynı zamanda sosyal dayanışma oluşturmak suretiyle toplumda uyulması gereken ortak davranış kalıplarını belirlerler (Yaman ve Çolak, 2009: 107). Tarihi ve kültürel değerlerin aktarılmasının öğrenciler üzerinde dayanışma, sahiplenme, koruma ve içselleştirme gibi duygularının gelişimine katkı sağladığı söylenebilir. Ayrıca; kültürel ve tarihi değerlerin varlığı, toplumların geleceğe sağlıklı bakmaları ve sürekliliği açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Eğitim programlarının genel amacı sorumluluğunu bilen, etkin vatandaş ve insan yetiştirmektir. Bu çerçevede belirlenen amaçlar, genelde duyuşsal davranış özellikleri olan tutum, değerler ve kişilik özelliklerinden oluşmaktadır (Öztürk, Keskin ve Otluoğlu, 2002: 174).

Tüm toplumlar eğitim yoluyla hem ülkesi hem de dünya için mevcut toplumsal değerleri sorgulayarak yeni değerler üretebilen, eleştirel ve yaratıcı düşünebilen vatandaş yetiştirmeyi hedeflemektedir. Bunun yanı sıra bireyin duygularını içeren duyuşsal özellikler de eğitimde oldukça önemlidir. Bireylerin eğitiminde, bireylere bir takım nesne ve olaylara karşı olumlu veya olumsuz duyguların kazandırılması ve toplum tarafından istenilen değer ve tutumların aktarılması duyuşsal hedeflerle ilgilidir. Bu hedeflere ulaşmak için yapılan eğitim ise duyuşsal eğitimidir. Duyuşsal eğitim genelde ahlak eğitimi, karakter eğitimi, değer eğitimi vb. anlamlarında kullanılmaktadır (Bacanlı, 2006: 13–14). Tarihi ve kültürel değerlerin eğitimi devlet-birey, birey-devlet ilişkileri açısından tutkal görevi gördüğü ifade edilebilir. Değer eğitimi önemseyip, içselleştiren toplumların geleceğe daha sağlıklı baktıkları söylenebilir.

Sosyal Bilgiler; Sosyal Bilimler disiplinlerinden seçilmiş bilgiler ışığında ilköğretim çağındaki çocuklara toplumsal yaşamla ilgili temel bilgi, beceri, tutum ve değerleri kazandırarak iyi ve sorumlu vatandaş yetiştirmeyi amaçlayan bir öğretim programıdır (Erden, Tarihsiz: 8). Sosyal Bilgiler dersi bir değer eğitimi dersidir. Gerek içeriğinin tarihsel bir nitelik taşıması, gerekse değişik kültür ve yaşam hikâyelerini anlatması ve çok disiplinli bir yapıya sahip olması açısından değer öğretimi bakımından önemlidir (Kan, 2010: 140). Sosyal Bilgiler öğretim programı aynı zamanda milli menfaatleri merkeze alan bir özellik taşımaktadır (Yazıcı, 2009: 432). Nitekim ilköğretim programında Sosyal Bilgiler Öğretimin vizyonu şu şekilde belirtilmiştir:

“Sosyal Bilgiler Öğretim Programının vizyonu;

21. yüzyılın çağdaş, Atatürk ilkeleri ve inkılâplarını benimsemiş, Türk tarihini ve kültürünü kavramış, temel demokratik değerlerle donanmış ve insan haklarına saygılı, yaşadığı çevreye duyarlı, bilgiyi deneyimlerine göre yorumlayıp sosyal ve kültürel bağlam içinde oluşturan, kullanan ve düzenleyen (eleştirel düşünen, yaratıcı, doğru karar veren), sosyal katılım becerileri gelişmiş, sosyal bilimcilerin bilimsel bilgiyi üretirken kullandıkları yöntemleri kazanmış, sosyal yaşamda etkin, üretken, haklarını ve sorumluluklarını bilen, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını yetiştirmektir.” (URL-1, 2017).

Sosyal Bilgiler dersi bir vatandaşlık eğitimi programı olduğundan, etkin vatandaş yetiştirmek için duyuşsal eğitim yani değer eğitimi oldukça önemlidir. Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında, değer “bir sosyal grup veya toplumun kendi varlık, birlik işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen ortak düşünce, amaç, temel ahlaki ilke ya da inançlar” (Safran vd., 2005: 87) olarak tanımlanmaktadır. Sosyal Bilgiler dersinde yer alan beceri ve değerlerden yaratıcılık eleştirel düşünme, karara katılım, empati, hoşgörü, ekip çalışmasına yatkınlık, iletişim ve

öğrenme becerileri, demokratik olma gibi beceriler ile sorumluluk, özgüven, farklı düşüncelere saygı, çevre duyarlılığı gibi değerler arasında güçlü ilişkiler bulunmaktadır (Doğan ve Sezer, 2009: 509).

Öğrencilerin de vatandaş oldukları dikkate alındığında; tarihi ve kültürel değerlerin öğretiminin sağlıklı toplum inşa etme açısından öneminin çok büyük olduğu söylenebilir. Tarih bilincinin varlığı ve çevresel duyarlılık sadece öğrenciler açısından değil, toplumu oluşturan tüm kesimlerin sahip olması gerektiği değerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarih bilinci öğrencilere eğitimle verilebilir. Tarih bilinci öğrencilere verilirken onların sadece bilgilendirilmesi değil aynı zamanda onların yaşadıkları tarihi çevre ile ilgili değer oluşturmaları amacını da içermelidir (Alkış ve Oğuzoğlu, 2005: 350). Tarih bilinci ise, en yaygın kabul gören bir tanımla, geçmişin yorumları, bugünün algılanması ve geleceğe ilişkin beklentiler arasında bağlantı kurabilmek.

Boland (2002)'a göre, geçmişin gerçek kalıntıları olarak tarihî yerler, hem geçmişle duygusal bağlantı kurar, merak uyandırır, heyecanlandırır, zihnimize kapılar aralar, soruşturmaya sevk eder, hem de tarihteki olayları ve insanları anlamayı sağlar. Bunun en iyi tarafı bu yerleri yaşadığımız çevrede her yerde bulabiliriz.

Stradling (2003: 138), bir kasabayı ya da kenti tıpkı bir tarihsel belge gibi okumanın mümkün olduğunu, geçmişin izlerinin binaların mimarisinde ve eski işlevlerinde, sokak adlarında, köprülerde, anıtlarda, dükkân, kahve ve lokanta adlarında, kasabanın ya da kentin gelişim çizgisinde, özel konutların ve kamu binalarının yerleşim düzeninde mevcut olduğunu belirtmektedir.

Tarihçi David Mc Cullough'm dediği gibi, Tarihî yerler, “eskiden orada bulunan kişilerle bağlantı kurmaya yardım eder. Onlarında bizim gibi bir insan olduğunu anlamamızı sağlar. Bu da kütüphanede kapanmak kadar gereklidir.” Tıpkı kütüphanede yapılan çalışmalar gibi Tarihî yerleri keşfetmenin ve incelemenin büyük eğitimsel değeri vardır.

Sosyal Bilgiler dersi toplumsal yaşamla ilişkili olduğundan, öğrenci, içinde bulunduğu toplumsal yaşamı yakından tanıma fırsatı bulacaktır (Deveci ve Çengelci, 2006: 140). Bu ders ile öğrencilerde diğer insanlara değer gösterme, empati geliştirme, farklı yaşam biçimleri ve kültüre sahip bireylere saygı ve hoşgörü geliştirme gibi değerlerin gelişimi de sağlanır. Ayrıca öğrencilerin, ekonomi, kültür ve devlet gibi insan sistemleri ile ilgili görüş geliştirmelerine, problem çözme, eleştirel düşünebilme, yaratıcılık becerilerinin gelişimine, insanların nasıl iletişim kurduklarını anlamalarına, gelecek bilincinin oluşturmalarına katkı sağlar (Yılmaz, 2006: 103). Kısaca Sosyal Bilgiler dersi; çalışkan, araştırmacı, özverili, erdemli, girişimci, yurdunu ve ulusunu seven, görev ve sorumluluk sahibi, bilimsel düşünebilen, hoşgörülü ve demokrat, tutumlu, üretken yasalarla uyan, insana ve çevreye saygılı, yardımsever ve Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı bireyler yetiştirilmesini sağlar (Otluoğlu, 2004: 295). Ayrıca toplum mühendisliği görevini üstlenen Sosyal Bilgiler dersinin yıkılan kültür ve değerlerimizi iyileştirme gibi bir görevi vardır (Bağcı, 2007: 41).

Sosyal bilgiler programında; Öğretmen, inceleme gezilerine önem vermelidir. Bu geziler pazaryerine, resmî dairelere, fabrikalara, sergilere, arkeolojik kazılara, atölyelere, müzelere ve tarihî mekânlara (tarihî yapılar, anıtlar, müze-kentler, savaş alanları) yönelik olabilir. Bu geziler, sadece eğlenceli bir gün geçirme olarak düşünülmemeli, her aşaması planlanmalı ve değerlendirilmelidir. (MEB, 2005: 6-8).

Alkış ve Oğuzoğlu (2005) çalışmalarında öğrencilerin tarihi çevre hakkındaki bilgilerinin sınırlı olduğunu belirlenmiş ve bir tarihi çevre eğitimi öğretim programının geliştirilmesinin gerekliliği ifade edilmiştir.

Öğrencilerin okul dışında yaptıkları alan gezileri, uygulamalar ve gözlemler onların birden fazla duyu organını aktif olarak kullanmalarını sağlayacak ve böylelikle kalıcı öğrenme gerçekleşecektir. Okul dışı doğal alan çalışmaları ve doğa eğitimleri öğrencilere farklı disiplinlerin birbirleri ile olan ilişkilerini gösterebilmekte ve bu etkinliklere katılan öğrencilerin öğretim programlarında yer alan konu alanlarını daha iyi anlayabilmelerine yardımcı olmaktadır. (Erdoğan, 2011) Yapılan araştırmalarda görülmektedir ki yaşanan çevreden uzaklaştıkça tarihi eserlerinin bilinirliğinin azaldığı görülmektedir. Bayrakal (2010) yılında yaptığı çalışmada şehir dışına doğru çıkıldıkça, tarihi eser hatırlama yüzdesinde önemli düşüşler gözlemlendiğini belirtmiştir. Yapılan araştırmalarda, yaşanan çevreden uzaklaştıkça tarihi eserlerin bilinirliğinin azaldığı görülmektedir. Güler ve Ekinci (2010), tarih bilinci oluşturmanın, tarihi çevre bilinci yanında mevcut tarihi ve kültürel eserlerin korunmasının önemli olduğunu; tarihi eserleri korumanın, insanların kendisine ve toplumların gelişmesine faydası olduğunu bilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Ülkemizde temel bilimlere olan ilginin gittikçe azaldığı söylenebilir. Öğrencilerin öğrenim hayatlarında daha çok sınav odaklı bir eğitim anlayışı ile devam etmeleri ve yaşadıkları çevrede bulunan zenginlikleri görmedikleri ve farkına varmadıkları söylenebilir.

Ülkemiz gerek tarihi, kültürel gerekse doğa ve biyolojik çeşitlilik yönünde oldukça zengin bir yelpazede çeşitler sunan bir coğrafyada bulunmaktadır. Bu zengin coğrafyada tarih boyunca birçok medeniyet yaşamış ve yaşadıkları döneme ait eserleri inşa ettikleri bilinmektedir. Bu eserlerin birçoğu günümüzde varlığını korumaktadır. Öğrencilerin yaşadıkları yerlerde tarihi ve kültürel zenginlikleri bilmesi ve onlara ulaşması son derece önemlidir. Eski eserler buldukları yerleşim yerinin Tarihi ve kültürel yönünden bilgi veren bir belge olarak ifade edilebilir. Tarihi çevre bilinci oluşması açısından bu eserlerin tanıtılması, incelenmesi ve görülmesi öğrencilerde tarihi çevre bilinci oluşturulması açısından dikkat çekmektedir. Tarihi çevre 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu dikkate alınarak şu şekilde tanımlanabilir: Tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntılarının; önemli tarihi olayların yaşandığı yerlerin ve yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının oluşturduğu çevredir (Alkış ve Oğuzoğlu (2005).

Sosyal bilgiler dersinin genel amaçları içerisinde “Yaşadığı çevrenin ve dünyanın coğrafi özelliklerini tanıyarak, insanlar ile doğal çevre arasındaki etkileşimi açıklar.”, “Farklı dönem ve mekânlara ait tarihsel kanıtları sorgulayarak insanlar, nesnelere, olaylar ve olgular arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirler, değişim ve sürekliliği algılar.” İfadeleri yer almaktadır. Ayrıca “Farklı dönem ve mekânlardaki toplumlararası siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimi analiz eder. (Safran vd., 2005: 6)” amacı ile yaşadığı çevreye sosyal, kültürel ve toplumsal boyutlarda farklı bakış açısı geliştirme vizyonu olduğu görülmektedir. Öğrencilerin yaşadıkları yerleşim yerinin geçmişini merak ettikleri ve tarihleri hakkında öğretmenlere soru sordukları gözlemlenmektedir. Danacıoğlu'nun 2001 yılında yaptığı araştırmada; geçmişte yaşayan insanların nerelerde, nasıl yaşadıklarını, ne tür binalarda oturduklarını, hangi mekânlarda ibadet ettiklerini, alış-veriş yaptıklarını, konakladıklarını, yiyip-içtiklerini, nasıl bir sanat ve estetik anlayışına sahip olduklarını yansıtmaları açısından yerel çevrede bulunan tarihi eserler büyük önem arz ettiğini belirtmiştir. Dolayısıyla bugünü yaşayan insanlar olarak ne olduğumuz anlamak ve öğrenmek için geçmişe ve öncelikle onun yanı başımızdaki somut örnekleri olan tarihi eserlere bakmamız gerekmektedir.

Tarih bilinci oluşturma, tarihi çevre bilinci yanında mevcut tarihi ve kültürel eserlerin korunması önem arz etmektedir. Tarihi ve kültürel eserlerin korunması yasalarla sağlanmaktadır fakat sadece yasaların varlığı bu eserlerin korunmasında yeterli olmamaktadır.

Ortaokul öğrencilerin koruma bilincini geliştirmeye yönelik alt amaç içeren bu projede eserlerin korunmasına yönelik etkinlikler de planlanmaktadır. Korumanın kültür varlığına sağladığı yarardan daha fazla, insanların kendisine ve toplumların gelişmesine faydası olduğunu herkesin bilmesi gerekmektedir (Güler ve Ekinci 2010:12)

2. PROBLEM DURUMU

Öğrencilerin tarihi mekân ve zaman ilişkisi açısından yaşadığı şehri keşfetmesi; kültür ve medeniyet arasındaki ilişkiyi kavrayarak yaşadığı şehrin kültürel değerlerini tanıması; tarih içerisinde şehrin değişimini algılayıp kültürel mirasın korunması ve yaşatılmasını fark etmesi; birlikte yaşama kültürü edinerek kültürel etkinliklere katılma ve sonunda geçmişle gelecek arasında bağ kurması önemlidir. Öğrencilerin bu bilgi ve becerileri Sosyal Bilgiler programının uygulandığı derste teorik boyutta kazanacağı düşünülmektedir. Bu çalışma ile onların yaparak-yaşayarak öğrenmeleri, soyuttan somuta örnekleri görerek, atölye çalışmalarına katılarak, etkinlikler aracılığıyla tarihi eserlere dokunarak, disiplinler arası bir yöntemle yeni kazanımlar elde etmesi ve kazanımların daha kalıcı olacağı beklenmektedir.

Bu gereklilikten hareketle ortaokul öğrencilerinin yaşadığı şehri tanıması, şehirden hareketle ülkesini tanıması ve ülkesinin tarihe tanıklık etmiş medeniyetlerle bağlantısını fark etmesi, tarihi mekânlar ve kültürel eserleri fark edip koruması; edindiği bilgi, beceri ve tutumları sonraki nesillere aktarmasının bir ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Öğrencilerin birlikte yaşayabilme becerisini güçlendirecek, bireysellikten ulusallığa oradan da evrenselliğe doğru bir bakış açısı kazandıracak, estetik duyarlılık ve estetik eğitimi de destekleyecek bir çalışmaya gereksinimleri olduğu ve bu gereksinimin aktif öğrenme metotları içeren proje temelli bir çalışma ile karşılanacağı öngörülmektedir.

3. PROJENİN AMACI

Niğde ilinde öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin yaşadıkları şehrin tarihi mekânlarını-kültürel özelliklerini keşfederek tanımaları, merak duygularını harekete geçirip yaşayarak öğrenmeleri, grup çalışmalarına aktif katılmaları, öğrencilerde tarih ve kültür bilinci oluştururken aynı zamanda bunları korumaları amaçlanmaktadır. Bununla birlikte; öğrencinin insan, şehir, kültür ve medeniyet arasındaki ilişkiyi kavrayarak kendi yaşadığı şehri imkân ve zenginlikleri gibi diğer özelliklerinin yanı sıra mekân ve zaman ilişkisi bağlamında da keşfetmesi ve tanıması; yaşadığı şehrin soyut ve somut kültürel değerlerini tanıması; tarih içerisinde şehrin değişim, dönüşüm ve sürekliliğini algılayıp kültürel mirasın korunması ve yaşatılmasını fark etmesi; birlikte yaşama kültürü edinerek kültürel etkinliklere katılması ve sonunda geçmişle gelecek arasında gerçeklik bilinci kazanması amaçlanmaktadır Bu amaç doğrultusunda alt amaçlar;

- ✓ Ortaokul öğrencilerinin tarihi mekânlar ve kültürel eserlere karşı farkındalık düzeylerinin artırılması,
- ✓ Ortaokul öğrencilerinin tarihi mekânlar ve kültürel eserlere karşı koruma bilinçlerinin artırılması,
- ✓ Ortaokul öğrencilerinin yapacakları etkinlikler ile işbirliği düzeylerinin artırılması,
- ✓ Öğrencilerin sanatsal bakış açısı kazanmalarına katkıda bulunma,
- ✓ Öğrencilerin yerinde görüp, yaparak yaşayarak öğrenmelerine katkıda bulunmak,
- ✓ Öğrencilerin grup içerisinde kendilerini ifade edebilmelerine olanak sağlama,
- ✓ Kültürel eserlerin korunması ve sonraki nesillere aktarılmasında üzerine düşen görevleri bilmelerine yardımcı olmak,

şeklinde belirlenmiştir. Bu projede katılımcı öğrencilerin gezerek, görerek öğrenen bireyler olmaları sağlanacaktır. Böylelikle, öğrenmekten keyif almaları ve bu sayede sanat, tarih, kültür, alanlarına yönelik olumlu bakış açısı geliştirmeleri ve sahip oldukları kültür varlıklarını korumaları ve kollamaları hedeflenmektedir.

4. YÖNTEM

Öğrencilerin sorgulayarak, yaparak-yaşayarak öğrenmelerini, aktif olmalarını, derinlemesine çalışmalar yapmalarını önemseyen proje temelli öğretim yöntemi benimsenmiştir.

4. 1. Çalışma Grubu

Bu projenin hedef kitlesi, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Niğde ilindeki devlet okullarında eğitim gören beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci sınıf öğrencileridir. Hedef kitle olarak bu sınıf seviyelerinin seçilmesinin nedeni; Sosyal Bilgiler dersi öğretmenlerinin, müfredatı yetiştirememesi endişesi, ortaokul öğrencilerinin sınav kaygısı nedeniyle sosyal bilgiler dersinde alan çalışması ve gezi- gözlem etkinliklerine yeterli bir şekilde katılamamalarıdır. Bu bakımdan, önerilen etkinliklerin bu seviyedeki öğrenciler için uygun olacağı düşünülmektedir.

Projeye 40 öğrenci katılmıştır. Katılımcı sayısının kırk olarak belirlenmesinin nedeni, öğrencilerin bireysel ve grup halinde verimli bir şekilde çalışmalarına olanak sağlamak içindir. Her sınıf seviyesinden on öğrenci projeye dâhil edilecektir. Öğrenciler beş kişiden oluşan, sekiz grup halinde çalışacaklardır. Her grupta normal okuldan dört öğrenci (5. 6. 7. ve 8. sınıftan birer öğrenci), bir sanat veya bir bilim alanından üstün yetenekli öğrenci olacak şekilde gruplamalar yapılacaktır. Bilim ve Sanat merkezinde BYF ve ÖYG programına devam eden öğrenciler seçilecektir. Bilim ve sanat merkezinden toplamda 10 öğrenci projeye dâhil edilecek bu öğrencilerden beş tanesi bilim beş tanesi de sanat öğrencisi olacaktır. Grupların olabildiğince heterojen olmasına özen gösterilecektir. Hedef kitle belirlenirken dezavantajlı konumda olan öğrenciler projeye dâhil edilecektir. Normal okullardan öğrenci seçilirken köy ve kasaba da eğitim gören öğrencilere öncelik verilecektir. Bilim ve Sanat merkezine devam eden öğrencilerin dezavantajlı konumda oldukları bilinmektedir. Bu öğrencilerin proje sürecinde diğer okullardan gelen öğrenciler ile bir takım oluşturması ve onlarla birlikte faaliyetler yapması bu proje için son derece önemlidir.

Bu projenin amacı; Niğde ilinde eğitim gören ortaokul öğrencilerinin yaşadıkları şehrin tarihi mekânlarını-kültürel özelliklerini keşfederek tanımaları, merak duygularını harekete geçirip öğrenmelerine, grup çalışmalarına aktif katılmaları, yaşayarak öğrenmeleri, tarih ve kültür bilinci oluştururken aynı zamanda bunları korumaları amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda seçilecek katılımcı öğrencilerin çoğunun köy ve kasabada eğitim gören çocuklardan seçilmesinin nedeni onların maddi imkânlarının kısıtlı olması, okul gezilerinin (ulaşım, güvenlik, planlama, maliyet vb. durumlardan dolayı) okullar tarafından yeterince yapılamaması yine BİLSEM'e devam eden öğrencilerin hem okul hem de bilim ve sanat merkezindeki yoğun eğitim programından dolayı bu tür faaliyetlere katılamamaları olarak söylenebilir.

Proje ekibi gelen başvuruları okuyup her başvuruyu yüz puan üzerinden değerlendirmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda yüksek puandan düşük puana doğru bir sıralama yapılmış; katılımcılar belirlenirken cinsiyet eşitliği (yirmi kız yirmi erkek öğrenci), sınıf seviyesi, katılımcıların öğrenim gördüğü yer bilim ve sanat öğrencilerinin sayısı (beş bilim, beş sanat) göz önünde bulundurularak toplamda kırk öğrenci katılımcı olarak seçilmiştir.

4. 2. Proje Etkinlikleri (örnekler)

Yöntem	Projedeki Örnekleri
☒	Gözlem Doğaya Terkedilen Tarih Herhangi bir koruma, bakım ve onarım tedbiri alınmadan tamamen doğada işleyen süreçlerin yıpratıcı etkisine bırakılmış olan tarihi bir mekânda, öğrencilerin gözlem yapma yoluyla doğaya yönelik merak duygularını uyandırarak doğada bilimsel etkinlikler gerçekleştirmelerine yönelik cesaretlendirmek, bu yolla doğa sevgisi, tarihi mekân ve çevre koruma bilincini pekiştirmek amacıyla “Doğaya Terkedilen Tarih” adlı etkinlik gerçekleştirilecektir. Ayrıca; öğrencilerde fiziki coğrafya etken ve süreçleri anlama, ekosistem ilişkilerini fark etme, doğada unsur ayıklama, doğa ile iletişim, doğa sevgisi, tarihi mekân ve çevre koruma bilinci geliştirme amaçlanmaktadır. İbadet Yerlerini Tanıyorum 1-2-3 (Dinsel Hoşgörü 1-2-3) Öğrencilerin yaşadıkları çevredeki tarihi yapı özelliği taşıyan ibadet yerlerini daha iyi tanımaları, kentlerindeki değişik dinlere ait ibadet yerlerini görüp, farklı inançlara hoşgörü ve saygı göstermelerine katkı sağlamak amacıyla Sungurbey Camii, Gümüşler Manastırı, Kumluca Rum Kilisesi ve Hançerli Kilisesi gözlemlenecek. Gümüşler Manastırındaki ve adı geçen kiliselerdeki fresklerin gözlemlenip, Sungurbey Camii'nin minber, minare, iç süsleme vb. kısımları gözlemlenecek ve öğrencilerin farklı dinlere ait ibadet mekânlarını tanımaları sağlanacaktır. Asıl amaç; öğrencilerin farklı dinlere karşı hoşgörü geliştirmelerini sağlamaktır.
☒	Arazi Çalışmaları Doğada Neler Oluyor? (1-2) Projeye katılan öğrencilere doğada canlılar arasında gerçekleşen etkileşimleri tanıtmak ve önemlerini kavratmak amacıyla, doğada gerçekleşen canlılar arasındaki etkileşimleri doğal ortamlarında gözleme ve inceleme çalışması yapılacaktır. İki devam etkinliği kapsamında gerçekleştirilecek faaliyette, farklı çevre koşullarına sahip alanlarda (sulak alan, tarımsal alan, ormanlık alan, mera alanı vb) çalışma tekrar edilecektir. 40 Fidan, 40 Umut... Öğrencilerin çevresel duyarlılıklarını artırmaya, doğayı koruma bilinçlerini geliştirmelerine, grup işbirliğini artırmalarına ve sosyal sorumluluk kapsamında ağaç dikmelerine katkı sağlamak amacıyla; “dikili bir ağacın olsun-umut yeşertiyoruz” sloganıyla projenin son gününde Niğde Belediyesi'nin tesis ettiği yerde fidan dikmesi hedeflenmektedir.
☒	DeneySEL Çalışmalar Doğal Yöntemlerle Ateş Yakma (deney) İnsanoğlunun içinde yer aldığı doğada yüzyıllardır var olan doğa olaylarından yıldırım, şimşek gibi faktörlerden etkilenecek ateşin varlığını sorgulaması, deneysel yöntemle gözlem yapıp, gözlem sonucu doğal yöntemlerle bunu uygulaması amacıyla, ateş kavramını elektrik kaynağı 9 voltluk piller üzerinden gözlem-deneysel olarak uygulamalı olarak verilecektir. Bak Şu Limonun Yaptığına! Doğanın kirlenmesi sonucu oluşan hava kirliliği nedeniyle yıllar boyunca asit yağmurlarına maruz kalmış eserlerin nasıl aşındığına ilişkin bilgi sahibi olmaları amacıyla bu etkinlik yaptırılacak ve etkinlikte limon suyu, kireç, taş, mermer kullanılacak, asidik yapıların bu malzemelere ne derecede zarar verdiği hakkında deneysel çalışma yaptırılacaktır. Böylelikle öğrencilerin çevre bilinci kazanmaları ve doğada olan

		herhangi bir olumsuz değişimin sadece canlı varlıklar değil aynı zamanda cansız varlıklara da zarar verdiğini fark etmeleri sağlanacaktır.
✓	Oyun	Gel Tanışalım! Öğrencilerin birbirlerini tanımaları ve grup içerisinde kısa sürede bağ oluşması amacıyla bu etkinlik yaptırılacaktır. Öğrencilerin grup içerisinde kendilerini ifade etmeleri sağlanacaktır. Öğrencilerin, kısa sürede eğlenerek birbirlerini tanımalarının sağlanacağı düşünülmektedir. Kültürel Zenginliğimiz / 1-2-3-4-5 (Niğde Yöresi Çocuk Oyunları) Geçmişte Niğde çocuklarının oynadığı fakat günümüzde pek bilinmeyen çocuk oyunlarını tanıtmak için proje boyunca kapalı ve açık alanda olmak üzere günlük 2 tane toplamda on oyun oynatılacaktır. Bu oyunlar Dr. Nedim Bakırcının makalesinden alınmıştır. Öğrencilerin yaşayarak öğrenmelerine ve kültürel zenginliklerimizi yaşatmalarına katkı sağlamak amacıyla geçmişin izlerini, söylemlerini fark etmelerini ve gelecek kuşaklara aktarmalarına yardımcı olmak amacıyla Niğde yöresi çocuk oyunları proje boyunca her gün öğrencilere oynatılacaktır.
✓	Sanatsal Faaliyet	KULE RÖLYEFİM Öğrencilerin yaşayarak öğrenmelerine, grup işbirliğinin gelişimine ve yaratıcılıklarını ortaya çıkarmalarına katkı sağlamak amacıyla; Niğde'nin tarihi yapılarından olan "Niğde Saat Kulesi"nin rölyef çalışması yapılacaktır.
✓	Drama Tekniklerinin Kullanımı	Geçmiş Yolculuk (Niğde Müzesi-Yaratıcı Drama) Projeye katılan öğrencilere Niğde Müzesi'ndeki tarihi eserlerden hareketle dönemin özelliklerine ilişkin farkındalık kazandırmak amacıyla, Niğde Müzesi'ne ilişkin bir yaratıcı drama çalışması yapılacaktır. Etkinlikte öğrencilerin grup etkileşimi, dekor-sahneyi hazırlamaları, kendilerini ifade etmeleri ve rollerinin gereğini yapmaları hedeflenmektedir. Bunun sonucunda tarihi zenginliğimizi sahiplenmeleri, yaşatmaları ve devamlılığa katkı sunmaları amaçlanmaktadır. Düğünlerimiz Temalı Drama Atölyesi Somut olmayan kültürel mirasa ilişkin bir yaratıcı drama çalışması: Düğün adetlerimiz, öğrencilere kültürel mirasımıza ilişkin farkındalık kazandırmayı amaçlamaktadır. Drama etkinliği üç aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşama; hazırlık-ısınma, ikinci aşama; canlandırma, üçüncü aşama ise; değerlendirme.
✓	Atölye Çalışmaları	Kazıyorum, Öğreniyorum Öğrencilerin yaşayarak öğrenmelerine ve tarihi eserleri koruma bilinçlerinin gelişimine katkı sağlamak amacıyla; hazır kitlerle arkeolojik kazı çalışması yapılacaktır. Bu çalışma aktif olarak kullanılan "Kınık Höyüğü-Tepecik Höyüğü"nde gerçekleştirilecektir. Öğrencilerin temel arkeolojik terimleri öğrenmeleri ve tarihi eser kaçakçılığına karşı duyarlılıklarının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Kültürümü Dokuyorum Öğrencilerin yaşayarak öğrenmelerine, grup işbirliğinin gelişimine ve geleneksel Türk halı dokumacılığını fark etmelerini sağlamak amacıyla Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Bor Halil Zöhre Ataman Meslek Yüksek Okulu Bölümü'nden bir öğretim görevlisi tarafından Türk halı dokumacılığı ve halılar hakkında bilgilendirme yapıp, sonrasında uygulamalı olarak halı dokuma tezgâhlarında, öğrencilerin halı dokumaları sağlanacaktır. Ayrıca bu etkinlikte öğrencilerde kültürel farkındalık oluşturma ve sahiplenme duygularını geliştirme beklenilmektedir. KULLAN ATma! (geri dönüşüm)

		Öğrencilerin atık malzemeleri kullanarak Niğde tarihi saat kulesini yeniden tasarlayıp yapmaları, çevre duyarlılıklarını artırmaları, doğal kaynakları korumaları, yaşadıkları kenti tanımaları, yaşayarak öğrenmeleri, akranlarıyla işbirliğini geliştirmeleri, geri dönüşüm bilinci oluşturmaları ve özgün bir tasarım ortaya koymaları amaçlanmaktadır.
✓	Değerlendirme Etkinlikleri	Ön Test-Son Test (proje öncesi ve sonrası değerlendirme için) Projeye katılacak öğrencilerin bilime dair görüşlerini ve Niğde'nin tarih ve kültürüne ilişkin hazır bulunuşluk düzeylerini belirlemek amacıyla; proje başlamadan önce aşağıda verilen "Ön Test" uygulanacaktır. Aynı testler proje sonunda da "Son Test" olarak uygulanacaktır. Elde edilecek veriler SPSS programında değerlendirilip, yorumlanacaktır. Buradaki amaç, katılımcıların proje öncesi ve sonrasındaki bilgi-tutumları arasındaki değişimi değerlendirmektir. Gün Sonu Genel Değerlendirme Formu; Proje süresince, öğrencilerden her günün sonunda konaklama yapılacak otelde rehberler gözetiminde aşağıda verilen gün sonu genel değerlendirme formunu doldurmaları istenecektir. Buradaki amaç, öğrencilerin gün içerisinde yaptıkları faaliyetleri değerlendirmelerini sağlamaktır. Elde edilecek veriler SPSS programında değerlendirilip, yorumlanacaktır. Tarihi ve Kültürel Eserlere (TKE) İlişkin Tutum Ölçeği; Öğrencilerin proje sonunda tarihi eserlere ve mekânlara karşı tutumlarını belirlemeye yönelik tutum ölçeği uygulanacaktır. Tutum ölçeği daha önce Mert, O., Bay, E. vd. tarafından hazırlanan Türk eserlerine ilişkin tutum ölçeği örnek alınarak kullanılacaktır. Bu ölçek Niğde ilindeki tarihi mekânlara uzman görüşü alınarak uyarlanmıştır. Elde edilecek veriler SPSS programında değerlendirilip, yorumlanacaktır
✓	Sanat ve Spor Etkinlikleri	Suda Yüzen Renkler (ebru çalışması) Öğrencilerin sanat, estetik, el-göz koordinasyonu, ince motor becerilerinin gelişmesini sağlamak amacıyla; hazırlanan tekne içerisinde ebru çalışması yapılacaktır. Böylelikle geleneksel el sanatlarına karşı öğrencilerde farkındalık oluşturulmaya çalışılacaktır. Sabah Sporu 1-2-3-4-5 Öğrencilerin fiziksel-ruhsal gelişimlerini desteklemek, güne hazırlanmaları, arazi, yürüyüş ve fiziksel aktivitelerine uyumlarını kolaylaştırmak amaçlanmaktadır. Öğrenciler, rehberler gözetiminde bireysel ya da grup olarak basit, fiziksel ısınma hareketleri yapacaklar.
✓	Grup Çalışması	Kahramanımı Tanıyorum (15 Temmuz Şehidi Ömer HALİSDEMİR) Öğrencilerin 15 Temmuz Darbesinin kaderini değiştiren, darbeyi önleyen en önemli kahramanlardan Niğdeli Şehit Ömer Halisdemir'in yaşamını, kişiliğini ve bir kahramanın hayatını tanımalarını sağlamak amacıyla; Şehit Ömer Halisdemir'in doğup büyüdüğü ve mezarı bulunan Çukurkuyu beldesinde etkinlik gerçekleştirilecektir. Tarihe Dokunuyorum (ALAADDİN CAMİİ-NİĞDE KALESİ) Öğrencilerin yaşadıkları çevredeki tarihi yapıları daha iyi tanımaları, kentlerindeki tarihi mekânları yerinde görüp, farkındalık oluşturmaları ve tarih-mekân ilişkisi kurmaları sağlanacaktır. Etkinlikte tarihi yapıya dokunmasıyla kendisinde uyanan hisleri seçtiği edebi bir türde ifade edeceklerdir.

☒	Online etkileşimler ve uygulamalar	Butona Dokunuyorum, Tabletım Anlatıyor Öğrencilerin doğa eğitiminde öğrendikleri tarihi mekânların maketlerini yaparak onlara bir buton ekleyeceklerdir. Ekledikleri butona bastıklarında o tarihi mekân ile bilgi veren Android uygulama yapılması planlanmaktadır. Öğrenciler kendi ses kayıtları ile Niğde'nin tarihi yapıları hakkında bilgi veren ürün elde etmiş olacaklardır. Wordpress İle İnternet Sitesi ve Blog Oluşturma (proje faaliyetlerini sosyal medyada tanıtip-yaygınlaştırma) Öğrencilerin doğa eğitiminde kazandıkları deneyimleri paylaşabilecekleri bir internet sitesini tasarlamalarını sağlamak amacıyla; Wordpress ile internet sitesi ve blog oluşturma etkinliği yapılacaktır. Yapılan siteler projeksiyon yardımı ile diğer gruplara gösterilir. Proje faaliyetlerini sosyal medyada yaygınlaştırma adına öğrencilerden oluşturdukları sitede proje faaliyetlerini ve görüşlerini paylaşmaları istenecektir.
☒	Yaygın Etkinin Artırılması Çalışmaları	- Gezi ve etkilere ait görseller web sitesi ve sosyal medya hesaplarına yüklenerek daha geniş bir kitleye ulaşılması düşünülmektedir. Niğde'nin tarihi ve kültürel özelliklerini içeren bilgi-kültür yarışması düzenlenecektir. - Öğrencilere projenin ilk günü Niğde Akşemseddin Bilim ve Sanat Merkezi bilişim öğretmeni Mehmet ÖZEL tarafından akşam etkinliğinde kişisel bir web sitesi oluşturma ile ilgili bir ders verilecektir. Öğrenciler burada oluşturacakları site üzerinden proje süresince yaptıkları her faaliyeti (resim, fotoğraf, günlük vb.) bu siteye aktaracaklardır. Site wordpress üzerinden kurulacak ve ücretsiz olacaktır. - Projede elde edilen deneyimler ulusal-uluslararası düzeyde kongre-sempozyumlarda sunulacaktır. - Proje kapsamında gerçekleştirilen etkinliklerle ilgili video ve fotoğraf çekimleri bir uzman yardımıyla belgesel formatında hazırlanıp sosyal medya kanallarında, merkezimizin web sayfasında yayınlanması sağlanacaktır. - Yerel basın "Niğde Kanal 68 TV" ile yapılan mutabakata uygun olarak, yayıncının yayın akışına uygun gün ve saatte proje belgeseli yayınlanacaktır. Böylece daha geniş kitlelere ulaşılabilecektir.
☒	Diğer yöntem ve teknikler	Yedek Etkinlikler "Kazıyorum, Öğreniyorum (Tepecik Höyüğü)", "Parazitleri Tanıyorum" adlı etkinliklerin uygulanamaması ihtimaline karşı (fiziki şartlar, yağış, aşırı sıcaklık vb.), "Yedek Etkinlik 1 (Tarihime Dokunma)" ve "Yedek Etkinlik 2 (Bil Bakalım)" uygulanacaktır. Öğrenci Seçki Dosyası Seçki dosyasında öğrenci bilim günlükleri, çalışma kâğıtları, broşürler, resimler, fotoğraflar vb. bulunacaktır. Öğrenci seçki dosyaları öğrencilere projenin ilk günü dağıtılacak ve neler yapacakları ile ilgili bilgilendirme yapılacaktır. OKUyorum...-1-2-3-4-5 Öğrencilerin, MEB tavsiyeli ilköğretim 100 temel eserden ilgi duydukları alanlarla ilgili kitapları okumaları ve anladıklarını yorumlayıp arkadaşlarına anlatmaları amacıyla konaklama yerinde her gün "OKUyorum" etkinliği yapılacaktır. Öğrencilerin, kendilerini ifade etmelerine ve okuduklarını anlayarak yorumlayabilmelerine katkı sağlanacaktır.

4. 3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Ortaokul öğrencilerinin yaşadıkları kentin tarihi ve kültürel değerlerini bilme, görme, yaşayarak öğrenme ve sahiplenmeleri amaçlanan bu projede, proje süresince gerçekleştirilen etkinliklerin öğrenciler üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla aşağıdaki veri toplama araçları kullanılmıştır.

1. Niğde'nin Tarihi ve Kültürel Eserleri Ön Test-Son Test
2. Tarihi ve Kültürel Eserlere (TKE) İlişkin Tutum Ölçeği
3. Öğrenci Gün Sonu Değerlendirme Formu
4. Öğrenci Bilim Günlükleri
5. Projeyi Değerlendiriyorum (eğitmen-rehber ve öğrenci röportajları)
6. Bilimsel Faaliyetler Ön Test-Son Test
7. Rehberlerin Öğrencileri Değerlendirme Formu
8. Video Kayıtları

Projede öğrencilerin deneyimlerini, algılarını ve duygularını yazılı olarak ifade ettikleri bilim günlükleri betimsel araştırma yoluyla incelenmiş; ortaya koydukları yazılı dokümanların nitel içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Projede nicel olarak kullanılan değerlendirme ölçeklerinden elde edilen bulgular SPSS programı ile yorumlanıp düzenlenmiştir.

5. BULGULAR ve SONUÇ

Bu araştırma, Niğde ilindeki devlet ortaokullarında eğitim gören kırk öğrencinin katıldıkları bir sosyal bilgiler projesine yönelik genel bir bakış sunmaktadır. Bu aynı zamanda araştırmanın sınırlılığı olarak da ifade edilebilir. Bu anlamda yapılacak bir çalışma alanına katkı sağlayacağı ümit edilmektedir.

Proje amaçlarının öğrenciler üzerinde ne ölçüde başarıya ulaştığını anlamak için öğrencilerden bilim günlüğü tutmaları istenmiştir. Öğrenciler proje süresince bilim günlüklerine proje hakkındaki düşüncelerini yazmışlardır. Bilim günlükleri incelendiğinde;

a) Projede, öğrencilerin yaşadıkları şehrin tarihi mekânlarını-kültürel özelliklerini keşfederek fark etmeleri ve tanımaları amaçlanmıştı. Aşağıda yer alan öğrenci bilim günlüklerindeki ifadeler ışığında; projenin bu amacının başarıya ulaştığı söylenebilir.

ÖĞRENCİ NO 18: Bakalım yarın bizi ne sürprizler bekliyor?

ÖĞRENCİ NO 37: Bilsen gittiğimizde muhteşem etkinlikler vardı: Ebru kil ve fosil modeli.

ÖĞRENCİ NO 30: Niğde Kalesi'nde kendimize hayale daldırdık hayale daldırmak çok güzel.

ÖĞRENCİ NO 1: Kaleye dokunduğumuzda kendimi mutlu hissettim.

ÖĞRENCİ NO 38: Bu gezimiz beni çok mutlu etti.

ÖĞRENCİ NO 16: Tarihe dokunduk ve çok yeni bilgiler öğrendik.

ÖĞRENCİ NO 3: En çok sevdiğim şey kilden şekil yapmaktı. Sevmediğim şey yoktu.

ÖĞRENCİ NO 8: Bugün zevkli bir gün geçirdik Bilsen'de ve bütün her yer bence keyif vericiydi.

ÖĞRENCİ NO 36: Ben şahsen çok eğlendim, günüm dolu dolu geçti.

ÖĞRENCİ NO 11: İlk gezide bana ilginç gelen şeylerden birincisi Niğde Kalesi'nin önceden hapishane olarak kullanılmasıydı. İkincisi, Saat Kulesinin Niğde'nin simgelerinden olmasıydı.

ÖĞRENCİ NO 12: Bugün son gündü, proje boyunca çok çok eğlendim yeni arkadaşlar edindim. Hiç görmediğim yerler gördüm. Gittiğimiz yerler çok etkileyiciydi.

ÖĞRENCİ NO 21: Müzede canlandırma yaptık, tarihi eserler çok ilginçti ve eğlenceli geçti. Aynı zamanda canlandırmada aynı duyguları yaşadık.

ÖĞRENCİ NO 22: 3D yazıcıyı tanıdık ve bu bana çok ilginç geldi.

ÖĞRENCİ NO 24: Genel olarak zevkli ve sanatsal bir projeydi; bilgiyi içtiğimizi hissettim. Deney yaptık ve başarılı olduğumuzu düşünüyorum.

ÖĞRENCİ NO 40: Tübitak'a başvurup katıldığım için kendimi şanslı ve mutlu hissediyorum.

ÖĞRENCİ NO 33: Bugün çok mutlu oldum, tarihi yapıları görmek benim için çok eğlenceli ve güzeldi.

b) Projede, öğrencilerin grup çalışmalarına aktif katılmaları, işbirliği düzeylerinin artırılması, gezerek, görerek öğrenen bireyler olmaları ve böylelikle öğrenmekten keyif almaları amaçlanmıştır. Ayrıca; yakın dönem (15 Temmuz) tarihi şahsiyetlere karşı farkındalık düzeylerinin artırılması amaçlanmıştır. Aşağıda yer alan öğrenci bilim günlükleri ifadelerine göre; öğrenciler gezerek, görerek ve arkadaşlık ilişkilerinin gelişmesiyle birlikte işbirliği içerisinde eğlenerek öğrendikleri, ayrıca tarihi şahsiyetlere karşı farkındalık kazandıkları söylenebilir.

ÖĞRENCİ NO 15: Otele ilk geldiğimde yabancılık çekiyordum ama şimdi yeni arkadaş ortamı keşfettim.

ÖĞRENCİ NO 13: Arkadaşlarımla kaynaştım, iyi arkadaşlar edindim.

ÖĞRENCİ NO 4: Bugün ilk günümdü, biraz heyecanlıydım. İyi arkadaşlar edindim

ÖĞRENCİ NO 21: Ben, annem, babam ve kardeşlerimden ilk defa ayrı kaldığım için biraz üzüldüm ama burada iyi arkadaşlar edindiğim için güzel geçti.

ÖĞRENCİ NO 9: Taziye defterine Ömer Halisdemir ile ilgili düşüncelerimi yazdım. Onunla ne kadar gurur duyduğumu ve onu görmekle ne kadar şanslı olduğumu anladım.

ÖĞRENCİ NO 38: Ömer Halisdemir'in memleketi Çukurkuyu da fidanlarımızı diktik, İnşallah o fidanlar başka arkadaşlarımızın gölgesi olur.

ÖĞRENCİ NO 29: Ömer Halisdemir müzesine gittik çok güzeldi. Vatanımızı, milletimizi, Ömer Halisdemir ve Atatürk'ü saygı ile anıyorum.

ÖĞRENCİ NO 11: Şehitlerimize dua ettik, gururluyduk.

ÖĞRENCİ NO 31: Kazakistanlı abimiz bize Ömer Halisdemir'in vatani nasıl koruduğunu ve 15 Temmuz'da olanların bir kısmını anlattı. Onun anlatması benim gözlerimi açtı ve bugün anladım ki: Şehitler ölmez vatan bölünmez.

ÖĞRENCİ NO 7: Ömer Halisdemir Semih Terzi'yi öldürmeseydi belki de bu proje olmayacaktı. Müzeyi gezerken çok duygulandım ama en sondaki "ZAFER" yazısı beni iyice gururlandırmıştı.

ÖĞRENCİ NO 27: Bugün de yorucu ama yorulduğumuza degecek kadar güzeld

ÖĞRENCİ NO 27: TÜBİTAK'ın düzenlediği bu en mutlu olduğum anlar genellikle sürekli düzenlenen etkinlikler ve bunların bizim için en iyi hale getirilmesi oluyor.

ÖĞRENCİ NO 18: Ben bu projeye katıldığım için çok mutlu oldum.

ÖĞRENCİ NO 17: Bugün Akkaya Barajı'na gittik. Orada flamingoları gördük. Çok eğlenceli geçti.

ÖĞRENCİ NO 37: Ne yazık ki etkinliklerimiz bitti. Keşke daha uzun olsaydılar.

ÖĞRENCİ NO 18: Bugün rehberlerimiz ve yeni tanıştığımız arkadaşlarımız da gayet eğlenceli ve güzel zaman geçirdik.

ÖĞRENCİ NO 28: Her gün böyle olsa çok güzel olur.

ÖĞRENCİ NO 16: Çok eğlenceli geçen ebru boyaması yaptık. Acaba yarın ne olacak?

ÖĞRENCİ NO 20: İlk gün olduğu için heyecan vericiydi, beni çok mutlu etti, Bugün çok eğleniyordum.

ÖĞRENCİ NO 35: Eğlenirken öğrendim.

ÖĞRENCİ NO 8: En eğlenceli zamanımı köyde geçirdim, çok eğleniyordum.

c) Aşağıda örneği verilen öğrenci bilim günlüklerindeki ifadeler incelendiğinde, projenin öğrencilerin tarihi mekânlar ve kültürel eserlere karşı farkındalık düzeylerinin, tarihi mekânlar ve kültürel eserlere karşı koruma bilinçlerinin artırılmasına katkıda bulunduğu söylenebilir.

ÖĞRENCİ NO 27: Bütün bu yerler tarihi biraz daha hissetmemiz ve yaşatmamız gerektiğini düşündürdü bana.

ÖĞRENCİ NO 29: Ciddi olmak gerekirse eskilerde hayat vardır.

ÖĞRENCİ NO 20: Bugün ilk olarak bir kiliseye giderek farklı dinlere saygının önemini öğrendik.

ÖĞRENCİ NO 38: İnşallah bu afişlerimiz işe yarar ve bir daha kirletmezler.

ÖĞRENCİ NO 13: ...ve en önemlisi oksijen kaynağımız olan ağaç diktik. Vatana millete hayırlı olsun.

ÖĞRENCİ NO 4: Hayatımda ilk defa ağaç diktim ve eğleniyordum.

ÖĞRENCİ NO 34: Tek bir sıkıntı vardı o da Akkaya Barajı'nı kirletmeleriydi. Bugün çevre dostu olup çöp topladık.

ÖĞRENCİ NO 4: Kırgız çocukların Türkçe konuştuklarına şaşırımdım.

ÖĞRENCİ NO 31: Fidan dikmemizin amacı 40 Umut 40 fidandı. Bu sayede Niğde ilimizin daha da güzelleşmesine, ormanların artmasına katkı sağladık.

ÖĞRENCİ NO 33: Hayvan barınağına gittik, oradaki insanlar benim hayvanlara olan ilgimi artırdı.

d) Öğrencilerin projenin kendilerine katkı sağladığına, projenin devamının çok faydalı olacağına, TÜBİTAK'a ve projeye yönelik memnuniyetlerini dile getiren ifadeleri aşağıda belirtilmiştir.

ÖĞRENCİ NO 15: Projenin nesilden nesile devam etmesini istiyorum.

ÖĞRENCİ NO 32: Öğretmenlerimi, arkadaşlarımı, herkesi çok sevdim. Bence bu proje devam etmeli.

ÖĞRENCİ NO 33: Bence bu proje amacına çok uygundu. Herkese bu projeyi tavsiye ederim. Herkes için çok bilgilendirici ve eğlenceli olduğunu düşünüyorum.

ÖĞRENCİ NO 17: Bunu bize öğreten tüm hocalara çok teşekkür ederim. Çok güzel geçti. Tüm hocalarımızın ellerine sağlık.

ÖĞRENCİ NO 15: Bugün şunu dile getirmeyi istiyorum: bu projeyi yapan kişiye çok teşekkür ediyorum.

ÖĞRENCİ NO 16: Bu projeyi başlatana sonsuz saygılarımla teşekkür ederim.

ÖĞRENCİ NO 39: Bana bol bol bilgi veren tüm hocalarıma sonsuz teşekkür ederim.

ÖĞRENCİ NO 15: Proje bittiği için gerçekten üzülüyorum.

ÖĞRENCİ NO 40: Gezi bitimine yaklaştık, keşke hiç bitmese.

Analiz sonuçları ışığında öğrencilerin Niğde şehrinin tarihi ve kültürel eserlerine, coğrafi ve beşeri özelliklerine ilişkin bilgi düzeylerinin ve farkındalıklarının olumlu şekilde arttığı görülmüştür. Ayrıca proje süresince öğrencilerin tarihi mekânlar ve kültürel eserlere karşı farkındalık düzeylerinin arttığı, gezerek, görerek, öğrenmekten keyif aldıkları, bu sayede sanat, tarih, kültür, alanlarına yönelik olumlu bakış açısı geliştirdikleri ve sahip oldukları kültür varlıklarını korumaları ve kollamalarına yönelik olumlu tutum geliştirdikleri görülmüştür.

Niğde ilinde öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin yaşadıkları şehrin tarihi mekânlarını-kültürel özelliklerini tanımaları, merak duygularını harekete geçirip araştırarak öğrenmeleri, öğrencilerde tarih ve kültür bilinci oluştururken aynı zamanda onlarda farkındalık oluşturup bunları korumaları amacıyla bilgi-kültür yarışması gerçekleştirilmiştir. Projenin görünürlüğü için yarışmaya projeye katılan öğrenciler seçilmeyerek Niğde ilinde öğrenim gören diğer ortaokul öğrencilerinin katılmasına imkân verilmiştir. Bilgi-Kültür Yarışması Niğde İl Milli Eğitim Müdürlüğü ve Niğde Valiliği aracılığıyla okullara duyurulmuştur. Gerekli yasal izin alındıktan sonra Niğde Akşemseddin Bilim ve Sanat Merkezinde oluşturulan komisyonca yarışmaya katılacak okullar tespit edilmiştir. Yarışmaya devlet resmi ortaokullarında öğrenim gören 5, 6, 7 ve 8. sınıf öğrencileri katılmıştır. Bilgi-Kültür yarışmasının içeriği Niğde'nin tarih ve kültürünü kapsayacak şekilde planlanmıştır. Yarışma soruları Niğde'nin tarihi, eserleri, gelenek-göreneklere, Niğde ağzı, türküleri vb. esas alınarak hazırlanıp, uygulanmıştır.

Projenin daha geniş kitlelere ulaşım duyurulması amacıyla proje ekibi tarafından belgesel formatında bir film hazırlanmıştır. Projeye ait fotoğraflar, videolar ve röportajlardan derleme yapılmıştır. Belgesel hazırlanmasından sorumlu proje ekibi videoları düzenleyip yayına hazır hale getirmiş ve montajı tamamlanan proje belgesel filminin yerel TV'lerde yayınlanması için medya temsilcileriyle görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca projeyi tanıtan kısa bir film hazırlanıp proje sitesinde yayınlanmıştır.

Proje ekibinde eğitimci olarak yer alan BİLSEM öğretmenleri, yeni eğitim-öğretim yılında proje etkinliklerini Niğde BİLSEM öğrencilerine uygulamayı planlamaktadır. BİLSEM öğrencileriyle uygun zamanlarda Niğde'nin tarihi ve kültürel mekânlarına yönelik geziler düşünülmektedir.

Projeye katılan öğrenciler, proje günlüklerinde ve yapılan görüşmelerde tarihi eserler ile ilgili bilgi, tarihi eserlerin korunması, yaşadığı şehri tanıma gibi konularda pek çok yeni bilgiler elde ettiklerini, projenin grup çalışmalarında ise yeni beceriler kazandıklarını ifade

etmişlerdir. Öğrenci bilim günlüklerinden elde edilen veriler ışığında projenin öğrencilerde olumlu etki bıraktığı düşünülebilir.

Proje gerek yerel gerekse ulusal basında yer alarak geniş kitlelere ulaşılmıştır. Bu tür haberlerin sosyal alanlarda proje yapmak isteyen öğretmenlere, akademisyenlere cesaret vereceği düşünülmektedir. Proje ekibine gelen mailler, mesajlar ile öğrenci ve ailelerinin dönütleri projenin başka şehirlerde de yapılması konusunda yoğunlaşmaktadır. Ayrıca lise öğrencileri de projeye katılma konusunda istekli olduklarını ifade etmişlerdir.

Projeye ilgili yerel ve ulusal basında çıkan haberler, projenin internet sitesinde oluşturulan “Basında Biz” başlığı altında toplanmış ve haber sitelerinin linkleri verilmiştir. Bu siteler:

Hürriyet: <http://www.hurriyet.com.tr/tarih-ve-kultur-karincalari-isbasinda-40877909>

Bilim Şenliği: <https://www.bilimsenligi.com/nigdenin-tarih-ve-kultur-karincalari-2.html/>

Niğde Günaydın Gazetesi: <http://nigdemiz.com/bilsemin-projesine-tubitaktan-destek-2/>

BorHaber.NET: <http://www.borhaber.net/egitim/nigde-bilsem-in-projesine-tubitaktan-destek-h25182.html>

Niğde İl Milli Eğitim Müdürlüğü: <https://nigde.meb.gov.tr/www/aksemseddin-bilim-ve-sanat-merkezinin-nigdenin-tarih-ve-kultur-karincalari-2-tubitak-4004-projesi-ogrenci-basvurulari-basladi/icerik/1217>

Niğde Hamle Gazetesi: <http://www.sanalbasin.com/nigde-hamle-gazetesi-gazete-mansetleri-16-mayis-2018>

İhlas Haber Ajansı: <http://www.ihha.com.tr/nigde-haberleri/bilsemin-projesine-tubitaktan-destek-nigde-2042875/>

Ajans Niğde: http://www.ajansnigde.com/bilsem-in-projesine-tubitaktan-destek_d85911.html

MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından Aralık 2017 yılında ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıflar için “Şehrimiz ...” adlı seçmeli ders öğretim programı yayınlanmıştır. Böyle bir dersin uygulanacak olması, bu tür proje faaliyetlerinin sürdürülmesini ve ülke genelinde yaygınlaşacağını düşündürmektedir.

Projeden elde edilen bilimsel veriler, öğrencilerden, ailelerden, eğitimcilerden alınan olumlu dönütler projenin daha çok katılımcıya ulaşılması gerektiğini düşündürmektedir. Bu sebeple “Niğde'nin Tarih ve Kültür Karıncaları-3” adıyla 2019 çağrı döneminde yeni bir proje planlanmaktadır.

6. ÖNERİLER

- ✓ Öğrencilerin tarihi mekânlar ve kültürel eserlere karşı farkındalık düzeylerinin artırılması ve koruma bilincinin gelişmesi için imkânlar dâhilinde öncelikle yaşadığı şehrin tarihi ve kültürel mekânlarına geziler düzenlenebilir.
- ✓ Sosyal Bilgiler dersinin proje tabanlı öğrenme yaklaşımlarına göre düzenlenmesi ile ilgili okul yöneticilerine ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerine yönelik hizmet içi eğitim verilebilir. Böylece okul yöneticileri ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin sosyal projelere yönelik yeni yaklaşımların farkında olması ve işbirliği içerisinde çalışmalarını sağlanabilir.

- ✓ Okullarda projelerin yazımını teşvik edici bilgilendirme toplantıları ve seminerler düzenlenebilir.
- ✓ Okullarda proje ekipleri oluşturularak yaşadıkları şehirlerdeki kamu kurum ve kuruluşlarıyla işbirliği yapmaları, birlikte tarihi-kültürel değerleri tanıtıcı çalışmalar planlamaları sağlanabilir.
- ✓ Ortaokullara “seçmeli gezi-gözlem dersi” konulabilir.
- ✓ Sosyal projelerin yaygınlaştırılması için sivil toplum kuruluşlarının bu alanda çalışma yapmaları teşvik edilebilir.
- ✓ Millî Eğitim Bakanlığınca müfredatı tamamlanan “Şehrimiz...” dersinin ortaokullarda seçilmesi teşvik edilebilir.

KAYNAKÇA

- AKGÜN, Ş. (2000). *Öğretmen ve Adaylarına Fen Bilgisi Öğretimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- ALKIŞ, S., & OĞUZOĞLU, Y. (2005). Ülkemiz koşullarında tarihi çevre eğitiminin önemini ve gerekliliğini arttıran etkenler. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2).
- BACANLI, H. (2006). *Duyuşsal davranış eğitimi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- BAĞCI, İ. (2007). *J. J. Rousseau, Emile ve Çocuğun Sosyal Eğitimi. Eğitim Klasikleri İncelemeleri* (Edt. Bahri Ata ve İkrâm Bağcı), 31–41. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- BAYRAKAL, S. (2010). Tarihi Eser Bilinci, İlgisi ve Farkındalığı: Nevşehir Örneği. *Sanat Tarihi Dergisi*, 19(1).
- BOLAND, B. M., (2002), “Historic Places: Common Ground for Teachers and Historians, OAH Magazine of History, Vol.16. No:2.
- BOLAY, S. H. (2007). Aşkın değerler buhranı. Değerler ve Eğitimi.
- ÇETİN, Ş. (2004). Değişen değerler ve eğitim. *Milli Eğitim Dergisi*, 161(1), 26-32.
- ÇIBIK, E. & EMRAHOĞLU, N. (2008) *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 17, Sayı 2, 2008, s.51-66
- DEVECİ, H., & ÇENGELCİ, T. (2006). Sosyal bilgiler dersinde duygusal zekânın geliştirilmesi. *II. Sosyal Bilimler Kongresi Kitabı*, 140-147.
- DOĞAN, Y., & SEZER, G. O. (2009). A factor analysis study on the skills and values covered in the social studies course. *İlköğretim Online*, 8(2).
- ERDEM, M. & AKKOYUNLU, B. *İlköğretim-Online1* (1), 2002 sf. 2-11
- ERDEN, M. (Tarihsiz). *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. İstanbul: Alkım Yayınları
- ERDOĞAN, M. (2011). Ekoloji temelli yaz doğa eğitimi programının ilköğretim öğrencilerinin çevreye yönelik bilgi, duygusal eğilimler ve sorumlu davranışlarına etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(4), 2223-2237.
- GÜLER, M., & EKİNCİ, Y. (2010). Tarihi Çevre Korumanın Yönetimsel Boyutu ve Alan Yönetimi. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 19(3), 1-24.

- İLTER, İ. (2014). Çocuk edebiyatı aracılığıyla sosyal bilgilerin matematikle bütünleştirilmesi, *International Journal of Humöan Scienses*, 1118
- KALE, N. (2007). Nasıl bir değerler eğitimi. *Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, 313-322.
- KAN, Ç. (2010). Sosyal bilgiler dersi ve değerler eğitimi. *Milli Eğitim Dergisi*, 187, 138-145.
- MEB, (2005). Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- OTLUOğLU, R. (2004). Sosyal bilgiler izlencesine (programına) bir bakış. *Toplumsallaşma, kimlik ve kişilik. I. Sosyal Bilimler Kongresi Kitabı*, 290-300.
- ÖZKAN, R. (2010). Türk eğitim sisteminde himayeci değerler: İlköğretim ders kitapları örneği. *International Journal of Human Sciences*, 7(1), 1124-1141.
- ÖZTÜRK, C., KESKİN, S. C., & OTLUOğLU, R. (2002). *Sosyal bilgiler öğretiminde edebi ürünler ve yazılı materyaller*. Ankara: Pegem Yayınları.
- SABAN, A. (2002). *Çoklu Zekâ Teorisi ve Eğitim* (2. Baskı). Ankara, Nobel Yayınları.
- SAFRAN, M. ve Arkadaşları. (2005) *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*, Ankara: M. E. B. Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.
- STRADLING, R. (2003). *20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli?* (Çev. Ayfer Ünal). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- ÜNAL, Ç. (2014). *Sosyal Proje Geliştirme*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- YAMAN, H., & ÇOLAK, S. (2009). İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Değerler. *Journal of Values Education*, 7(18), 107-120.
- YAZICI, K. (2009). Yeni Zelanda Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Bu Programın Türkiye'deki Sosyal Bilgiler Öğretim Programı İle Karşılaştırılması. *Selcuk University Social Sciences Institute Journal*, 22.
- YEŞİL, R., & AYDIN, D. (2007). Demokratik değerlerin eğitiminde yöntem ve zamanlama. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 65-84.
- YILMAZ, M. (2006). Psikoloji. *Sosyal Bilgilerin Temelleri*. Ankara: Hegem Publish.(Mikro Publishing), 87-106.

İnternet Adresi

URL-1: <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx>, (Erişim Tarihi: 08.01.2017).

REKLAMLARDA KOKU DUYUSUNUN KULLANIMINA İLİŞKİN GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZ: TEMİZLİK ÜRÜNLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

SEMIOLOGICAL ANALYSIS OF THE SENSE OF SMELL IN ADVERTISING: A STUDY ON CLEANING PRODUCT

Fulya SİMAVOĞLU

Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya/Türkiye

E-mail: fulyasimavoglu@hotmail.com

İpek KUŞTEPE

Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya/Türkiye

E-mail: ipekkustepe@gmail.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Koku, Göstergebilim, Duyu, Algılama.</p>	<p>En ilkel duyu organımız olan koku bekleğimizden bu yana hafızamızda yer etmektedir. Koku duyusu da diğer duylar gibi insanların duygularını, aldığı kararları, davranışlarını etkilemektedir. Günümüzde markalar duyların öneminin farkına varmış, tüketicinin zihninde yer edebilmek ve satın alma kararlarını etkileyebilmek için duylara seslenmek gerektiğini anlamıştır. Bu çalışmanın amacı, basılı olarak yayınlanan reklamlarda, toplum tarafından kötü olarak kabul edilen kokuların nasıl gösterildiğini ve reklamlardaki imgelerin nasıl anlamlandırıldığını ortaya çıkarmaktır. Reklamlarda kötü kokuların gösterimi ve ürünün kullanılmasıyla birlikte kötü kokunun giderilmesi arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda temizlik ürünleri kategorisinden 5 reklama yönelik göstergebilimsel analiz yöntemi uygulanmıştır. İncelenen reklamlarda, bireyler tarafından deneyimlenmiş ve öğrenilmiş, kötü olarak kabul edilen kokular hem görsel hem de simgesel olarak koku boyutuyla yansıtılmaktadır. Reklamlarda gösterilen balık, sarımsak, soğan, çiğ et, çöp kutusu gibi kokular göstergeler aracılığıyla anlamlandırılmış, bunun sonucunda reklamlar göstergebilimsel olarak analiz edilmiştir.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548680</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Odor, Semiotics, Sense, Sensing.</p>	<p>The most primitive sensory organ of smell since our infancy is located in our memory. Like other senses, the sense of smell affects people's feelings, decisions and behaviors. Nowadays, the brands have realized the importance of the senses and have understood that it is necessary to address the senses of the consumers in order to be able to place them in the minds of the consumers and to influence the purchasing decisions. The purpose of this study is to reveal how odors are considered bad by the society and how the images in the advertisements are rendered. In this study, it has been tried to make sense how of bad odor is used in advertisements and bad odor is how removed by using the product offered in the advertisement. For this purpose, semiotic analysis method was applied for 5 ads</p>

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE' de gerçekleşen "2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık" temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

DOI:

10.26809/joa.2018548680

from the category of cleaning products. In the advertised advertisements, the odors that were experienced and learned by the individuals and accepted as bad are discussed both visually and symbolically by the odor dimension. Odors such as fish, garlic, onions, raw meat, and garbage cans included in the advertisements are understood by means of indicators. As a result, advertisements were analyzed in semiotics.

1. GİRİŞ

Koku, duyu organı burun tarafından çevredeki soyut/somut nesnelere ilişkin olarak gerçekleştirilen duyumsal (sensible) bilgi (information) algılamasıdır (Açıkel, 2013: 3). Duyu organlarından koku, bireylerin algılama sürecinde önemli bir yer tutmaktadır. Koku duyusu algılamayı gerçekleştirmediği zamanlarda diğer duyu organları da bu durumdan etkilenmektedir. Örneğin, burun tıkalı olduğunda tat alma duyusu da etkilenmektedir. Gün boyu hiçbir zaman kapatılamayan tek duyu olan koku, insanların günlük duygularının büyük bir kısmını etkilemektedir.

Duyular arasında kokunun yegâne özelliği doğrudan beynin derinliklerine gitmesidir. Oysa örneğin, görme ve işitme duyuları gözde ve kulakta yani ilgili organlarda başlamakta ve beynin diğer bölgelerine gitmeden önce, aktarma merkezi işlevi gören talamusa yani ara beynin orta bölümüne geçmektedir. Koku alma duyusu ise talamusa uğramadan doğrudan beyne gitmektedir. Bu yüzden koku duyusunun diğer duyulara göre anıları hatırlama kapasitesinin daha kaliteli olduğu bilinmektedir (Krishna, 2009: 250).

Bebekliğimizden itibaren hafızamızda yer tutan kokular ve o koku ile ilgili kişisel deneyimimiz davranışlarımızı da etkilemektedir. Koku, bilinçaltı ve bilinç arasındaki ince çizgide bireyler farkında olmadan, onlara birtakım duygular hissettirmekte ve anıları geri çağırılmaktadır. Koku insanların duygularını harekete geçirmektedir. Bu durum markalar tarafından keşfedilmiştir. Suni olarak geliştirilmiş pek çok tanıtık koku ise günümüzde bir pazarlama taktiği olarak ürünlerde ve mağazalarda kullanılmaktadır. Markalar, en bilindik olan, duyguları okşayan kokuları kullanarak insanların hafızalarında bulunan güzel anıları canlandırmak istemektedir. Bu sayede sattıkları ürünleri alımlı hâle getirerek tüketicinin hem aklını hem de duygularını baştan çıkarmayı amaçlamaktadır.

Günümüzde artan rekabetle birlikte tüketicilerin zihinlerinde yer elde etme telaşı içinde olan markalar duygulara seslenmek, tüketicileriyle aralarında güçlü ve sağlam duygusal bağlar kurmak amacıyla duyuları kullanmaktadır.

Bu çalışmanın ilk bölümünde duyuların algılama üzerindeki etkisine, duyu, marka ve tüketici ilişkisine, ikinci bölümünde kokunun tarihçesine, üçüncü bölümde koku duyarlılığına, dördüncü bölümünde göstergibilim kavramına ve son bölümünde ise temizlik ürünleri kategorisinden seçilmiş 5 adet basılı reklamların göstergibilimsel analizine yer verilmiştir. Çalışmada, basılı reklamlarda koku unsuru ile bağdaştırılan nesnelere nasıl kullanıldığı incelenmiştir.

2. DUYULARIN ALGILAMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

İnsanın çevresi ile bağlantı kurması, nesnelere yönelik değerlendirmelerde bulunması, ihtiyaç ve isteklerini karşılaması, yaşamını sürdürebilmesi için duyu organları yardımı ile çevreden gelen ve kişi tarafından ortaya çıkarılan uyarıcıları algılaması gerekmektedir (Schiffman ve Kanuk, 2004: 158). İnsanın dış dünyadaki somut ya da soyut nesnelere bağlantı kurarak bu nesnelere ilişkin birtakım yargılarda bulunması ve bunun sonucunda belli bir davranış oluşturmaması, bu nesnelere algılaması ile başlamaktadır (İnceoğlu, 2010: 68). Algı, nesnelere, çevrenin, insanların, kokuların, seslerin, hareketlerin, tatların ve renklerin gözlemlenmesi ile ilgili bir kavramdır. Duyuları alma, yorumlama ve onları anlamlı şekle

dönüştürme sürecidir. Duyum ise bir uyarının duyu organları tarafından alınmasıdır ve algılanmasıdır (Odabaşı ve Barış, 2008: 128). Bu bağlamda algılama, insanın anlamlı bir bütün yaratmak için bilgi parçalarını seçerek onları düzenleme ve yorumlama sürecidir (Tek ve Özgül, 2008: 183). Algılama anında beyin, bireyin içinde bulunduğu durumu, beklentilerini, deneyimlerini, diğer duyu organlarından gelen başka duyuları, toplumsal ve kültürel etkenleri de göz önünde bulundurmaktadır. Gelen duyulardan işine yarayanları seçmekte, bazılarını dışlamakta, kimi duyuları kuvvetlendirmekte, arada olan boşlukları doldurmakta ve beklentilere göre anlam vermektedir (Cüceloğlu, 2006: 118-119).

Algılama iki yönlü bir süreci kapsamaktadır; güdüler ve tutumlar algılamayı etkilerken algılama da güdüler ve tutumları etkilemektedir. Bu fizyolojik faktörlerin dışında algılama, duyum süreçleri, simgesel süreçler ve duygusal süreçleri de kapsamaktadır. Duyum süreçleri, uyarıcıların duyu organları ile algılanmasıdır. Simgesel süreçler, uyarıcının tüketici hafızasında bir imge yaratmasıdır. Duygusal süreçler ise uyarıcıların, ilgili hoşlanma düzeyini belirlemesidir (Örücü ve Tavşancı, 2001: 111). Bu noktada, algılamanın sadece fizyolojik bir olay olmadığını söylememiz mümkündür. Eğer sadece fizyolojik bir olay olsaydı, farklı geçmişlere, deneyimlere, yaşantılara ve özelliklere sahip olan bireyler aynı nesneyi benzer biçimde algılayacaklardı (Odabaşı ve Barış, 2008: 128). Algılama iç ve dış uyarıcıları yani kendimize ait ve çevremizde olan her şeyi yorumlamamızı ifade etmektedir. Bu nedenle dünyayı anlamamıza yardımcı olmaktadır. Satın alma, karar verme vb. aktiviteler dış dünya ile etkileşimi gerektirdiği için algılama tüketici davranışlarını anlamada da oldukça önemlidir (Ünal, 2008: 7).

2.1. Duyu, Marka ve Tüketici İlişkisi

Çevreyi algılama ve anlamlandırma sürecinde duyular önemli bir rol oynamaktadır. İnsanların tanıma, hatırlama, beğenme, sevmeye, mutlu olma, korkma gibi tepkilerinin ve tutumlarının oluşmasında, aynı zamanda öğrenmenin gerçekleşmesinde beş duyuya seslenen uyarıcıların etkisi azımsanmayacak kadar fazladır. Bu bağlamda, tüketicilerinin zihinlerinde yer elde etme telaşı içinde olan markalar için duyulara seslenmek, bu yolla tüketicileriyle aralarında güçlü ve sağlam duygusal bağlar kurmak, günümüz rekabet ortamında her geçen gün daha fazla önemli hale gelmektedir (Çakır, 2010: 40).

Kurumsal bir markanın sadece görsel olarak tanımlanmasından öte, hedef kitlenin zihninde bir konum kazanabilmesi için beş duyuya seslenmesi gerekmektedir. Böylelikle marka, artan rekabette rakiplerinden avantajlı bir konumda olma fırsatı elde etmektedir. Çok sayıda duyuya hitap eden bir marka, hedef kitlesinin algısında ayrı bir yer edinirken, markaya karşı da olumlu duygusal tepki ve tutumun oluşmasını sağlamaktadır. Bu durum, markanın tercih edilirliğinde de rol oynamakta ve markaya karşı olumlu bir davranışsal tepki ortaya çıkarmaktadır (Çakır, 2010: 40).

Bugünün tüketicisi bir ürünü satın almadan önce görmek, koklamak, dokunmak, duymak, tatmak ve denemek istemektedir. Bu nedenle markaların duyuların gücünden yararlanması tüketicileri ikna etmede son derece önem taşımaktadır (Underhill, 2012: 219).

Koklama, tatma, işitme, dokunma ve görme duyularından olabildiğince çoğuna seslenebilen markalar, hedef kitlelerine deneyim sağlayabilecekleri geniş bir alan yaratmakta ve bu kitlelerin marka ile yakın temas kurmasını sağlamaktadır (Çakır, 2010: 50). İyi bir marka deneyimi yaratma sürecinde tüketicilerin duyularına odaklanmak, duyular üzerinden mümkün olduğunca iletişim kurabilmek marka sadakatinin sağlanmasında da etkili olmaktadır (Post, 2004: 97).

Yapılan araştırmalara göre görsel hafıza 4 aylık bir süreçten sonra %40 etkiliyken koku hafızası 1 yıl sonra bile %60 daha etkili olmaktadır. Mağazalardaki tüketicilerin hoş kokulara

maruz bırakıldıklarında ziyaret zamanları %26 artarken reyonları da 3 kat daha uzun süre ziyaret ettikleri gözlemlenmiştir (Mattila ve Wirtz, 2011).

3. KOKUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ

Koku alma sistemi, erken evrimsel gelişimi ve beynin eski, bilinçaltı bölümleri ile olan bağlantısı sebebiyle en ilkel duyu sistemi olarak tanımlanmaktadır. Tarihte ilk insanların koku alma sistemleri, bipedalizm (insanın iki ayak üzerinde yürümesi) öncesi daha gelişmiş olduğu için burun yapıları da daha büyüktür; bipedalizm sonrası, koku duyusu eskisi kadar kullanılmadığı için burun organı ilk evrimsel gelişimini göstermiştir (Güç, 2012: 8).

Eski çağlarda koku ile ilgili olarak yapılan araştırmalarda; insanlığın var oluşundan beri kokuya karşı geliştirilen tutumlar, dönem dönem ve bölgelere göre değişiklik göstermiştir; bu değişiklikleri kimi etnik gruplarda, toplum düzeninde ve inançlarda görmek mümkündür. Örneğin, tanrılara armağan edilen bir hediye, bir yakarış olarak güzel koku kullanımının ve üretiminin Eski Mısır'da başladığı kabul edilmektedir. Rahipler tanrı heykellerini kokulu merhemlerle, tütsülerle kokulandırmakta ve tanrılara sabah reçine, öğlen mür, akşam ise kyphi sunmaktaydı. Firavunların ise taç giyerken vücutlarının kokulu yağlarla ovulduğu bilinmektedir. 5000 yıl öncesi kral mezarlarında kokulu yağ izleri bulunmuş, Tutankamon'un mezarından ise MÖ. 14. yüzyıla ait, arındırıcı, saflaştırıcı ve kötü ruhları uzaklaştırdığına inanılan lavanta ve akgünlük benzeri tütsülerin kapları gün yüzüne çıkarılmıştır. Edfu Tapınağı'nda kokuların hazırlandığı bölümün duvarlarının sayısız parfüm reçeteleri ile dolu olduğu bilinmektedir. Grekler ise koku ve parfümleri kurbanların akgünlük ve şaraplarıyla beraber yakıldığı dinî törenlerde ve gündelik yaşamda kullanmışlardır (Açıkel, 2013: 3).

Kokunun insanlar üzerinde yarattığı etki her kesimde farklı olmuş ve dönemlere bağlı kalarak çeşitlilik göstermiştir. Koku ile alakalı olarak birçok bilginin yanlış olması üzerine, bu duyuyla ilgili bilinen şeylerin düzene koyulması ve incelenmesi gerektiği düşünülmüş ve XIX. yüzyılda koku biliminin temelleri atılmaya başlanmıştır (Güç, 2012: 12).

4. KOKU DUYARLILIĞI (TETİKLEME EŞİĞİ)

Uçucu kimyasalların insan burnu tarafından algılanabilecek yeterli miktarda düşük uyarıcı şiddetinde olması durumuna kokunun mutlak eşığı denilmektedir. Alman araştırmacı Thomas Hummel, deneklerin burunlarına ılık ve nemli hava akımı ve aralıklarla çok düşük miktarda koku vererek, burnun iç yüzeyindeki elektrik aktivitesini gözlemlemiştir. Bilinçli olarak algılanamayacak kokuların bile burnun içindeki duyu hücrelerinde bir tepkimeye neden olduğunu ortaya çıkarmıştır (Avery, 2011: 232).

Kadınlar, beyinlerinin ilgili bölgelerindeki boyut ve hücresel mimarinin erkeklerden farklı olması nedeniyle kokuları daha iyi duyumsarlar ve kokuları isimlendirmede sözel açıdan daha yeteneklidirler. Kadınların âdet döngüleri sırasında, özellikle ovülasyon döneminde kokuya olan duyarlılıkları zirve yapmaktadır. Bu, doğanın doğurganlık dönemine ilişkin bir düzenlemesi olarak açıklanabilmektedir. Teksas Üniversitesi'nde yapılan yakın tarihli bir çalışmada, kadınların ovülasyon dönemlerinde giydikleri tişörtlerin kokuları, erkeklerce daha seksi bulunmuştur. Dahası yapılan araştırma sonuçlarında, kız bebeklerin kokuya yönelik farkındalıkları ve kokuya ayırdıkları zamanın erkek bebeklerden daha çok olduğu ortaya çıkmıştır (Açıkel, 2013: 18).

Kokusuz spreylerle, placebo yöntemiyle yapılan deneylerde ilginç sonuçlar da elde edilmiştir. Bu çalışmalarda katılımcılar, aslında hiçbir kokusu olmayan spreye "güzel koku" şeklinde tepki göstermiş ve bu kokunun onları daha neşeli hâle getirdiğini ifade etmiştir. Başka bir çalışmada ise kokuların hoşluk derecesine göre beynin sağ ve sol yarıküresindeki koku kortikal sinir hücrelerinin etkinliklerinde farklılıklar bulunmuştur. Bu çalışmalarda olumlu

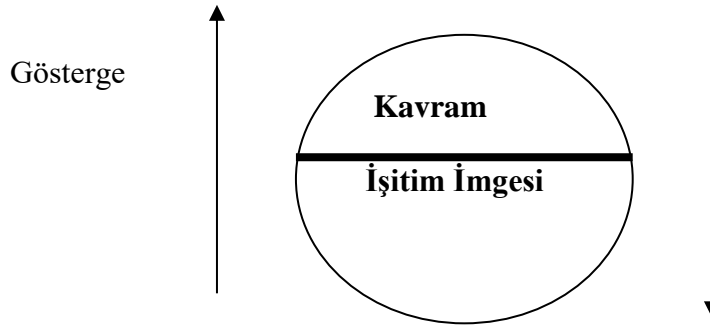
duyguların beyin sol yarıküresinde işlendiği, olumsuz duyguların ise sağ yarıküresinde işlendiği iddia edilmektedir (Bell ve Bell, 2007).

5. GÖSTERGEBİLİM

Göstergebilim kavramının geçmişi, Eski Yunan'a, Antik çağlara kadar uzanmaktadır. Terimin kökeni Yunanca gösterge anlamına gelen "semeion" ve söz-kuram anlamına gelen "logia" sözcüklerinin bileşiminden gelmektedir (Küçükdoğan, 2011:156; Ünal, 2016: 380). Mehmet Rifat göstergebilimi "Anlamlar çözümleyen ve yeniden yapılandıran, öbür okuma yöntemlerine eklenen yeni bir okuma biçimi olmayan, okumanın, çözümlemenin koşulları konusunda ortaya atılmış, geliştirilmiş tutarlı, tümü kapsayıcı varsayımlar demeti, varsayımlar ağı" olarak tanımlamaktadır (Rifat, 2002: 19). İşaretler bilimi olan göstergebilim, herhangi bir aracı ya da türü işaret sistemi olarak incelemektedir. Bu incelemeyi yaparken de iletişim için kullanılacak her şeyin anlamından ziyade öncelikle anlamlarının nasıl yaratıldığına bakmaktadır (Yüksel, 2005: 4).

Göstergebilim araştırmaları çok çeşitli olmakla birlikte modern göstergebilim temelde iki kaynağa dayanmaktadır. Bunlar; mantık ile göstergebilimi birleştiren ABD'li bilim adamı Charles Sanders Peirce ve dilbilimi ile göstergebilimi birleştiren ve açımlayan İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure'dür (Küçükdoğan, 2011: 156-157). Saussure (1867-1913) göstergeyi "dil göstergesi bir nesneyle bir adı birleştirmeyiz, bir kavramla bir işitim imgesini birleştirir" olarak ifade etmiştir (Saussure, 1976: 36).

Tablo 1. Saussure'ün Gösterge Şeması

(Saussure, 1976: 60)

Gösterge, bireylerin zihnindeki bir anlama karşılık olacak şekilde belirlenen ve onun yerine geçen şey olarak bilinmektedir. Göstergeler, bir görüntü, şekil veya simge olabilmektedir. İkili karşıtlıklar ve metinde sözü edilen anlamın yanı sıra sözü edilmeyen anlamları da içererek çağrışımsal bir yol izlemektedir. Saussure göstergeleri doğal ve yapay olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Doğal göstergeler, doğada var olan bağlantılara, olgular arasındaki neden-sonuç ilişkilerine dayanır ve bireyler tarafından dolaysız biçimde algılanır. Örneğin, duman, ateşin varlığını; bulut, yağmurun yağacağını doğal bir ilişkiyle belirtir. Yapay göstergeler ise belli bir anlamı aktarma, iletişimi gerçekleştirme amacına yöneliktir ve toplumsal niteliklidir (Küçükdoğan, 2011: 158 ve Tıgılı, 2012: 61).

Mantık ile göstergebilimi birleştiren ve göstergebilimin kurucularından sayılan ABD'li bilim adamı Charles Sanders Pierce (1839-1914) ise "mantıkla göstergebilimin aynı şey olduğunu, ikisinin de soyutlama ve simgeleme eylemlerini incelediğini savunmuştur" (Parsa ve Parsa, 2002: 10).

Göstergebilimsel analizin amacı, herhangi bir yapıyı incelerken, birimlerin her birinin öteki birimlerle kurduğu ilişki içerisinde değer kazandığını varsayarak ilişki türlerini saptamaktır. Saussure'e göre yapı bir "dizge"dir. Bu dizgeyi ise, bir değer taşıyan her birimi,

yeri ve öteki birimlerle arasındaki farkın belirlediğini; bu yapının ortaya çıkması için değişik olguların tek ve aynı çıkış dizgesine yerleştirilebilir olmaları ve aynı ilişkilerin bütün içinde birbirleriyle karşılaştırılabilir olmaları gerektiğini savunarak açıklamıştır (Akerson, 2005: 58). Peirce'in düşüncesinde ise üçlü ayrımlar önemli bir rol oynamaktadır. Peirce, gösterge alanındaki ve hemen hemen ele aldığı bütün öğeleri üçlüler içerisinde incelemektedir. Bunun nedenini ise zihnin işleyişindeki mantıkta bulmaktadır. Bu mantığın basamakları da bir sıralamayı içermektedir: Birincilik, ikincilik ve üçüncülük. Pierce'a göre mantığın işleyişi bu üçlüye dayanıyorsa ve mantık da en genel tanımıyla "biçimsel gösterge öğretisiyse" o halde göstergeler de üçe ayrılmalıdır düşüncesini savunmaktadır (Peirce, 1984: 227).

Tablo 2. C.S Peirce'e Göre Gösterge Türleri

BOYUT	İKON (Görüntüsel Gösterge)	BELİRTİ (Doğal Gösterge)	SİMGE
İlişki	Benzeme	Neden/Sonuç	Saymaca/Uzlaşım
Örnekler	Fotoğraf-Harita	Duman-Ateş	Saymaca- Uzlaşım
Süreç	Tanınabilir	Çağrışımlar	Öğrenebilir

(Peirce, 1984)

Göstergebilim, göstergeler sistemi ile çalışmaktadır ve iletişim biliş, dilbilim, antropoloji, pazarlama, tıp ve hücre biyolojisi gibi alanlardaki gösterge sistemlerini incelemektedir. Gösterge ise en basit tanım olarak, herhangi bir başka şeyin yerini tutan, onu ifade etmek için onun yerine kullanılan parçalar olarak tanımlanmaktadır (Eco, 1986: 15). Gösterilen, göstergeyi kullananın bundan anladığı şey olarak tanımlanmaktadır. Gösterge, gösteren ve gösterilen olmak üzere iki bağlantısal özelliğe sahip olmaktadır. Gösteren, aracı olma niteliği taşımaktadır. Görüntüler, nesnelere, sesler gibi anlam aktarımında kendi aracılığı ile söylenebilir şeylerdir. Korku filmlerinde havanın kararması veya fırtınalar kopması, kötü şeylerin olacağını ifade etmektedir. Burada aracılık işlevini üstlenen sadece fırtına ve havanın kararması değil, aynı zamanda bir söz parçasıdır. Gösterilenlerin oluşması gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkiye, bireylerin öğrendiklerine ve çağrışımlarına bağlı olmaktadır (Batı, 2013: 256-257).

Düz Anlam

Barthes'ın kavramsallaştırdığı düz anlam, göstergenin göstereni ve gösterileni arasındaki ilişkiyi ve göstergenin dışsal gerçeklikteki göndergesiyle ilişkisini ifade etmektedir. Düz anlam, göstergenin ortak duysal, görünen anlamına gönderme yapmaktadır (Barokas, 2011: 165). Bunu açıklamak gerekirse; bir sokak fotoğrafı belirli bir sokağı gösterir, 'sokak' sözcüğü binalar arasında uzanan bir şehir yolunu anlatır. Ancak aynı sokak herkes için farklı olabilir yani farklı biçimlerde fotoğraflanabilir. Kimi renkli kimi siyah beyaz fotoğraflayabilir, kimi gece kimi gündüz fotoğraf çekebilir ya da sokağı çocuklar için mutlu bir oyun alanı haline getirilebilir. Bu fotoğraflar aynı anda, aynı kişi tarafından veya birbirine yalnızca birkaç santimetre uzaklıkta olan iki fotoğraf makinesi tarafından çekilmiş de olabilir. Tüm bu fotoğrafların düz anlamsal anlamı aynı olacaktır ancak fotoğraflar arasındaki farkındalığı yaratan fotoğrafın yan anlamı olacaktır (Fiske, 2003: 115-117). Bu farkındalıklara baktığımızda bireysel farklılıklardan ve kültür seviyelerinin farklılaşmasından meydana geldiği söylenebilmektedir. Ortaya çıkan bu bireysel ve toplumsal farklılıklara rağmen, düz anlam insanların büyük bir çoğunluğu tarafından ortak bir şekilde anlamlandırılmaktadır (Özmutlu, 2009: 29).

Yan Anlam

Barthes'e göre anlamlandırma noktasında önemli görülen ikinci düzey yan anlamdır. Yan anlam, göstergenin, izleyicilerin duygularıyla ya da heyecanlarıyla ve kültürel değeriyle buluşması noktasında meydana gelen etkileşimi anlatmaktadır (Özcan, 2007: 55). Alıcıların hepsi tarafından aynı biçimlerde algılanmayan ya da algılanamayan ikincil kavramlara, imgelere, öznel izlenimlere ilişkin olan duygusal, coşkusal ikincil anlamlara yan anlam denilmektedir. Verilen göstergelerin mutlaka bir yan anlamları bulunmaktadır. Çünkü göstergeler, insanların zihninde psikolojik çağrışımlar meydana getirmektedir (Özmutlu, 2009: 30).

6. TEMİZLİK ÜRÜNLERİ İÇERİSİNDEN SEÇİLEN BASILI REKLAMLARIN GÖSTERGEBİLİMSSEL ANALİZİ

6.1. Febreze

Gösterge Çözümlemesi:

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Kadın	Kadının elinde tuttuğu sprej ve kadının yüz mimikleri
Nesne	Klozet, Çöp Kovası, Çiçek, Sprej	Klozet ve çöp kutusunun çiçeğe dönüşmesi
Çiçek	Zambak	Temizlik, hoş koku
Arka fon	Koyu mavi ve açık mavi fon	Açık mavi fon: Temizlik, ferahlık Koyu mavi fon: Kötü kokular
Metin	Kötü kokuları yalnızca maskeleyemez, yok eder	Kötü kokunun tamamen ortadan kalkması

Değerlendirme:

Görselde kötü koku bırakan nesnelerin Febreze sprej kullanıldıktan sonra çiçek kokusuna dönüştüğü görülmektedir. “Kötü kokuları yalnızca maskeleyemez, yok eder” metni ise Febreze’in kötü kokuları tamamen ortadan kaldırdığını ifade etmektedir. Metinde geçen “yok eder” yazısının üst metine göre daha büyük olduğu görülmektedir. Reklam izleyicisinin dikkati metnin bu bölümüne çekilmeye çalışılmış ve Febreze sprejin kullanımı ile kötü kokuların yok olacağı vurgulanmıştır. Arka fona baktığımızda, sprejin sıkıldığı yöndeki fonun açık mavi, arkasında kalan bölgenin de koyu mavi renk olduğu görülmektedir. Açık mavi renk ile kullanılan fon temizliği, ferahlığı ve huzuru temsil etmektedir. Kötü kokan nesnelerin bulunduğu yerde koyu mavi renkte fon kullanılmıştır. Koyu renk ile kötü koku temsil edilmiştir.

Kadın göstergemizin yüz mimiklerine bakıldığında, yüzünün güldüğü ve ortamın kokusundan hoşnut olduğu anlamı çıkmaktadır. Kadının elinde tuttuğu Febreze sprey klozet, çöp kutusu gibi nesnelere etrafa yayılan kötü kokuları yok ederek ortama çiçek kokusunun hâkim olmasını sağlamıştır. Reklam görselinde kullanılan beyaz zambak çiçeği ise temizliği, arınmayı ve hoş kokuyu ifade etmektedir.

6.2. Koroplast

Gösterge Çözümlemesi:

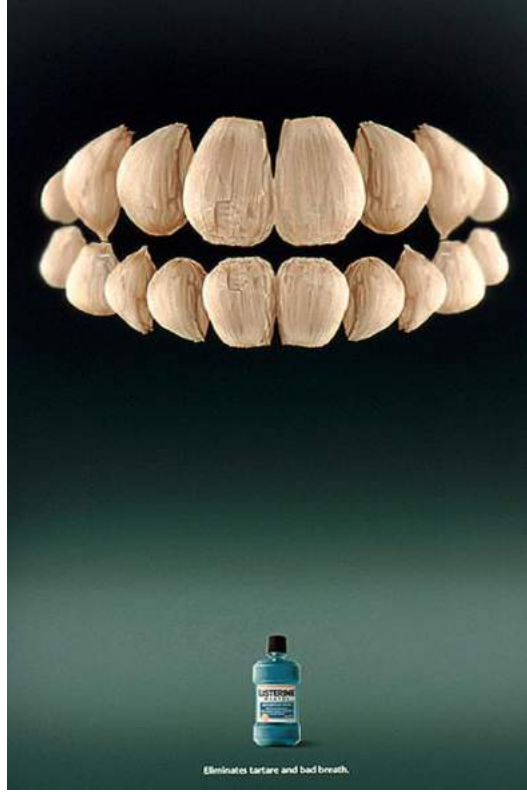
Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Nesne 1	Soğan	Soğan görselinin güle benzetilmesi
Nesne 2	Ürün ambalajı	Kötü kokuyu yok edici ürün
Arka Fon	Pembe renkli fon	Sevgi
Metin	Behold! Turkey's first ever trash bag with flower perfume... (İşte! Türkiye'nin çiçek parfümlü ilk çöp torbası...)	Türkiye'nin çiçek parfümlü ilk çöp torbası olduğunun vurgulanması

Değerlendirme:

Soğan görseli güle benzetilmiştir. Soğan kabukları, gülün yapraklarını temsil etmektedir. Arka fona bakıldığında pembe renk kullanıldığı görülmektedir. Pembe sevginin, şefkatin, güzelliğin, yumuşaklığın rengidir ve sakinleştirici bir etkisi vardır. Aynı zamanda pembe renk güzel olan şeyleri anımsatmaktadır. Görselde bulunan kırmızı soğan kesilerek gül çiçeğine benzetilmiş ve soğan kabukları da gül yapraklarını oluşturmuştur. Verilmek istenen mesaj Koroplast'ın çiçek parfümlü çöp poşeti sayesinde çöp kutusunda oluşacak kötü kokuların

ortadan kalkacağıdır. “Behold! Turkey’s first ever trash bag with flower perfume” metni ile de Koroplast’ın Türkiye’nin çiçek parfümlü ilk çöp torbası olduğu vurgulanmıştır.

6.3. Listerine

Gösterge Çözümlemesi:

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Nesne	Sarımsak	Diş
Ürün	Listerine	Sorun çözücü, problem giderici ürün
Arka Fon	Siyah ve koyu yeşil fon	Siyah fon: Kötü kokular Koyu yeşil fon: Temiz nefes, nane aroması
Metin	Eliminates tartar and bad breath (Tartar ve kötü nefesi ortadan kaldırır)	Tartar ve kötü nefes sorununa çözüm

Değerlendirme:

Sarımsak görseli kötü dişleri ve kötü ağız kokusunu temsil etmektedir. Arka fonda bulunan siyah renk kötü nefes ve kokuya, koyu yeşil renk de ürünle özdeşleştirilerek ferah, temiz nefese ve ürünün naneli olduğuna gönderme yapmaktadır. Sarımsak kabuğu diş minesinde bulunan tartarı işaret etmektedir. Reklamda Listerine ürünü problem çözücü olarak yer almaktadır ve temiz nefese gönderme yapmaktadır. “Eliminates tartar and bad breath” metni ile Listerine ürününün kullanılması sonucunda tatarların ve kötü nefesin ortadan kalkacağı anlatılmak istenmiştir.

6.4. Febreze

Gösterge Çözümlemesi:

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Nesne (Arka fon)	Balık	Balıklardan oluşturulmuş ilmek deseni ve balık kokusu
Ürün	Febreze Sprey	Kokuyu yok edici ürün
Metin	Free fabrics from bad odors (Kötü kokulardan özgür kumaşlara)	Kumaşlardaki kötü kokuların Febreze sayesinde son bulması

Değerlendirme:

Görsele bakıldığında balıklardan oluşturulmuş ilmek deseni göze çarpmaktadır. Bu desen kumaşların temelini oluşturmaktadır. Balıkların üzerindeki ince çizgiler iplikleri temsil etmekte ve ilmeğe benzemektedir. Balık kullanımı aynı zamanda kötü kokuya gönderme yapmaktadır. Reklam görselinde verilmek istenen mesaj, Febreze sprej ile kıyafetlerin üzerinde oluşabilecek kötü kokuların yok edileceğidir. "Free fabrics from bad odors" metni ile de bu durum vurgulanmış, kumaşın üzerine sinen kokulardan Febreze sayesinde kurtulacağına gönderme yapılmıştır.

6.5. Koroplast

Gösterge Çözümlemesi:

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Nesne	Soğan	Kötü kokular
Ürün	Streç Film	Girilmez işareti
Metin	No entry odors in your refrigerator (Buzdolabınıza kokular giremez)	Buzdolabının içinde oluşabilecek soğan gibi kötü kokulara Koroplast streç film sayesinde giriş olmayacağı

Değerlendirme:

Görselde bulunan soğan kötü kokuyu temsil etmektedir. Soğanın üzerine yatay şekilde Koroplast streç film koyulmuştur. Oluşturulan bu görsel trafik işaretlerinde bulunan girilmez levhasını temsil etmektedir. “No entry odors in your refrigerator.” Metni ile buzdolabının içinde oluşabilecek soğan gibi kötü kokulara Koroplast streç film sayesinde giriş olmayacağı ifade edilmektedir.

7. SONUÇ

Bu çalışmada, basılı reklamlarda koku unsuru ile bağdaştırılan nesnelerin nasıl kullanıldığı incelenmiş; bu bağlamda, toplum tarafından kötü olarak kabul edilen kokular reklam izleyicisine gösterilerek, reklamı yapılan ürünlerin verdiği mesajlarda kötü kokunun güzel kokuya dönüştürülme süreci anlatılmıştır.

Yaşamımızı sürdürebilmemiz için beş duyu organımızdan dördünü kapalı tutabilmemiz mümkündür ancak koku duyusu her zaman açık olmak durumundadır. Çünkü yaşamak için nefes alma zorunluluğumuz bulunmaktadır. Bu durum, koku duyusunun ne denli önemli olduğunun bir kanıtıdır.

Koku duyusu hatırlamayı, arzulamayı ve güdülenmeyi sağlayan ve limbik sistemimizle doğrudan bağlantılı olan tek duyu organıdır. Koku bilgileri dışında diğer duyu bilgileri beynin diğer bölgelerine iletilmeden önce talamus adı verilen bölgede toplanmaktadır. Koku bilgileri ise talamusa uğramamakta yani bilişsel bir süzgeçten geçmemektedir. Bu ayrıcalıklı durum koku duyusu ile hafıza ve duyu arasındaki ilişkiyi de arttırmaktadır.

Kokular insanların duyu ve davranışlarını etkilemektedir. Duyularımız bizi harekete geçirmekte, davranışlarımız ise sonuca ilerlememizi sağlamaktadır. İnsanlar tarafından güzel olarak algılanan kokular onların pozitif duygular hissetmesini ve buldukları ortamda daha uzun süre kalmasını sağlamaktadır. Algıladığımız herhangi bir koku duygularımızı harekete geçirerek bizleri yıllar öncesine götürebilmekte, anılarımızı canlandırabilmektedir.

Yeni tüketici artık ürünleri deneyimleyerek satın almak istemektedir. Bunun farkında olan markalar ise reklamlarda 5 duyu organına seslenmektedir. Çünkü kişi bir mesajı ne kadar çok duyu organı ile algırsa mesajın etkisi de o oranda yüksek olmaktadır.

Koku duyusu tüketicilerin duygularına seslenmek, iyi deneyimler sağlamasına yardımcı olmak, tüketicilere bilinçaltı mesajlar aktarmak ve tüketicinin markaya olan sadakatini arttırmak için markalar tarafından gün geçtikçe daha çok başvurulan bir pazarlama aracı haline gelmektedir. Özellikle mağazaların ve satış ortamlarının hoş bir kokuya sahip olması tüketicilerin o ortamda daha uzun süre kalmasını ve kendilerini daha mutlu hissettikleri için de daha fazla harcama yapmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda markalar reklamlarında kokuyu çağrıştıran unsurlar kullanarak hem tüketicinin dikkati çekmeye hem de mesajın akılda kalıcılığını artırarak reklamın hatırlanma oranını yükseltmeye çalışmaktadır. Reklamlarda

gösterilen unsurların birey tarafından daha önceden bilinen unsurlar olması da reklamın etkisini arttırmaktadır.

Unutmamak gerekir ki koku deneyimleri oldukça kişiseldir. Bir kokunun yaratacağı etkinin kişiden kişiye değişiklik göstermesi mümkündür. Kimileri için hoş olarak adlandırılan kokular bazılarında itici gelebilmektedir. Koku konusu markalar tarafından dikkatle ele alınmalı ve planlanmalıdır. Marka hedef kitlesine göre koku seçimi yapmalı, hangi kokunun, ne miktarda ve hangi mekânlarda kullanılacağını mutlaka çeşitli araştırmalar ile belirlemelidir.

KAYNAKÇA

- AÇIKEL T. Z., (2013), Ürün ve Marka Tercihinde Koku Etkisi, (Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- AKERSON, E. F., (2005), Göstergibilime Giriş, İstanbul: İletişim.
- AVERY, G., (2011), Bir Burun Anlatıyor, Günlük Hayatta Kokunun Bilimi, Süleyman Karakan (Çev.), 1. Baskı, İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- BATI, U., (2013), Reklamın Dili, İstanbul: Alfa.
- BAROKAS, S. K. (2011). Reklam ve Retorik, İstanbul: Derin Yayınları.
- BELL, S., BELL, C.P., (2007), Future Sense: Defining Brands through Scent, The Journal of the Marketing Society, 38 (Autumn), available at <http://www.marketingsociety>.
- CÜCELOĞLU, D., (2006), İnsan ve Davranışı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ÇAKIR, S., (2010), Markaların Duyular Yoluyla Şekillenmesi: Duyusal Markalama, Erciyes İletişim Dergisi, Cilt 1, Sayı 4.
- ECO, U., (1986), Semiotics and the Philosophy of Language, Uğur Batı (Çev.), Bloomington: Indiana University.
- FISKE, J., (2003), İletişim Çalışmalarına Giriş, Süleyman İrvan (Çev.), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- GÜÇ, M., (2012), Reklam İletisinin Görsel Anlatımında Kokunun Etkisi, (Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Mersin.
- İNCEOĞLU, M., (2010), Tutum Algı İletişim, İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınları.
- KRISHNA A., (2009), Sensory Marketing, Research on the Sensuality of Product, Routledge.
- KÜÇÜKERDOĞAN, R., (2011), Reklam Nasıl Çözülür?, İstanbul: Beta.
- MATTILA, A, WIRTZ, J., (2011), Congruency of scent and music as a driver of in-store evaluations and behaviours, J Retailing; 77, 2.
- ODABAŞI, Y., BARIŞ, G., (2008), Tüketici Davranışı, İstanbul: Mediacat Yayıncılık.
- ÖRÜCÜ, E., TAVŞANCI, S., (2001), Gıda Ürünlerinde Tüketicinin Satın Alma Eğilimini Etkileyen Faktörler, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 3.
- ÖZCAN, E., (2007), Göstergibilimsel Açından Reklam Dilinin Tüketim Toplumuna Etkileri, (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Grafik Bölümü, Isparta.
- ÖZMUTLU, A., (2009), Grafik Tasarım Atölye Derslerinde Afis Konusunun Uygulama ve Çözümleme Süreçlerinde Göstergibilimsel Çözümleme Yönteminin Kullanımı, (Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- PARSA, S., PARSA, A. F., (2002), Göstergibilim Çözümlenmeleri, İzmir: Ege Üniversitesi.
- PIERCE, C., (1984), Writings Of Charles S. Pierce, Cilt:2.
- POST, K. (2004), Brain Tattoos: Creating Unique Brands That Stick in Your Customers Minds, New York, USA.
- RİFAT, M., (2002), Açıklamalı Göstergibilim Sözlüğü, İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- SAUSSURE, F., (1976), Genel Dilbilim Dersleri, Berke Vardar (Çev.), Ankara: TDK.

- SCHIFFMAN, L. G., KANUK, L. L. (2004), *Consumer Behaviour*, New Jersey USA: Pearson Education, Inc.
- TEK, Ö. B., ÖZGÜL, E. (2008), *Modern Pazarlama İlkeleri: Uygulamalı Yönetimsel Yaklaşım*, İzmir: Birleşik Matbaacılık.
- UNDERHILL, P. (2012), *Neden Satın Alırız?*, F. Gülfidan (Çev.), İstanbul: Optimist Yayınları.
- ÜNAL, S. (2008), *İçgüdüsel Alışveriş*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- YÜKSEL, Y., (2005), *İletişim Araştırma Metodları, (Doktora Tezi)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ORTAOKUL YEDİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNE GÖRSEL OKURYAZARLIK BECERİSİ ETKİNLİKLERİNİN UYGULANMASI*

IMPLEMENTATION OF VISUAL LITERACY SKILLS ACTIVITIES FOR MIDDLE SCHOOL SEVENTH GRADE STUDENTS

Yusuf AVCI

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

E-mail: yavci@comu.edu.tr

Gamze ÇELİK

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

E-mail: gamzecerik@comu.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Görsel okuryazarlık, Türkçe eğitimi, okuma.</p>	<p>Görsel okuryazarlık becerisinin geliştirilmesi, bireyin çevresini daha iyi algulamasına yardımcı olacaktır. Araştırmanın amacı; görsel okuryazarlık becerisi etkinliklerini öğrencilere uygulayarak, öğrencilerin yapmış oldukları etkinlikleri değerlendirmektir. "Görsel okuryazarlık becerisi etkinlikleri uygulanan grubun görsel okuryazarlık becerilerinin değerlendirmesinde resimsel gösterim oluşturmaları ve yorumlamaları nasıldır?" sorusuna cevap aranmıştır. Araştırma için ortaokul yedinci sınıf Türkçe derslerine yönelik etkinlikler oluşturulmuştur. Bu etkinliklerin uygulanmasının ardından öğrencilerin yaptıkları etkinlikler üç uzman tarafından değerlendirilmiştir.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548681</p>	<p>Araştırmada nitel araştırmaya ait elde edilen sonuçlar incelenmiştir. Araştırmanın yöntemi doküman analizidir. Öğrenciler Çanakkale'de bulunan bir ortaokuldan toplam yirmi iki öğrencidir. Öğrencilerin dokuzu kadın on üçü erkektir. Araştırmacı iki uzmanla birlikte etkinlikleri değerlendirmiştir. Öğrencilerin yapmış oldukları etkinliklerde görsel okuryazarlık becerisi konusunda durumlarını belirlemek için, öğrencilere yönelik sorular oluşturulmuştur. Etkinlikler incelenerek, öğrencilerin çalışmaları değerlendirilmiştir. Bu tespitler yapılırken başka bir eğitim uzmanı ve bir dil uzmanından yardım alınmıştır. Elde edilen veriler yorumlanmıştır ve öneriler sunulmuştur.</p>

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Visual literacy, Turkish education, reading.</p>	<p>Improving visual literacy skill will also help individual to comprehend his/her environment well. The purpose of the research; is to make a trial on the method on using and benefiting visual activities of the seventh grade students. In the evaluation of visual literacy skills of the group, where visual literacy skills activities are performed, how is the interpretation and interpretation of visual literacy skills? Activities for secondary school seventh grade Turkish courses were established for the research. Following the implementation of these activities, the</p>

* Bu makale "Türkçe Derslerinde Görsel Okuryazarlık Yoluyla Okuma Becerilerinin Geliştirilmesi: Bir Karma Yöntem Çalışması" adlı doktora tezinden üretilmiş, *Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE'de gerçekleşen "2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık" temalı kongrede sunulan bildiriden genişletilerek hazırlanmıştır.

DOI:

10.26809/joa.2018548681

activities of the students were evaluated by three experts. The results of the qualitative research were examined. The method of research is document analysis. A total of twenty-two students from a secondary school in Çanakkale. Nine of the female and thirteen students are male. The researcher evaluated the activities with two experts. Questions have been created to determine the status of students in visual literacy skills in their activities. Activities were evaluated and students' studies were evaluated. While making these determinations, another education expert and a language specialist were assisted. The data obtained were interpreted and recommendations were presented.

1. GİRİŞ

Görsel okuryazarlık kavramı son yıllarda önemi gün geçtikçe artan bir beceridir. Bu becerinin varlığı çok uzun yıllar önce de biliniyordu. Ancak günümüzde bu becerinin eğitimle geliştirilebileceği araştırmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Konuyla ilgili ilk önemli çalışmalar Debes (1969) tarafından yapılmıştır. Daha sonra bu konuyla ilgili çalışmalara daha çok ilgi duyulduğu görülmektedir.

Görme konusunda yapılan ilk araştırmalar Aristo'nun yaşadığı zamanlara dayanmaktadır. Aristo görmenin göz ile nesnelerin aralarındaki ortamı değiştirmesiyle gerçekleştiğini savunmuştur. Ortaçağda gözden gönderilen ışınların nesne tarafından tutulması ile görmenin gerçekleştiği kabul edilmiştir. Son yıllarda yapılan araştırmalara göre ise; görme gözde başlamaktadır. Işık kornea tabakasından alınır. İrisin bıraktığı boşluktan göze ulaşır. Mercekte ters olarak görülen ışık, retina üzerine düşmektedir (Sanalan, Sülün ve Çoban 2007: 35).

Metinler işlenirken görsellerden yarralanıldığı zaman öğrenci konuyu daha iyi anlayabilecektir. Derse olan ilgisi artacak, okuduklarını da daha kalıcı bir şekilde öğrenebilecektir. Duchastel'e göre, (1980'den akt: Zeren ve Arslan 2009: 50) görsel öğeler yedi farklı işlevde kullanılabilir; tanımlayıcı, açıklayıcı, yapılandırıcı, işlevsel, mantıksal, yönerge ve veri gösterimi.

2. PROBLEM DURUMU

Ortaokul öğrencilerinin görsel etkinlik uygulamaları yeterli sayıda değildir. Bu durum okuma becerisini üst seviyeye çıkarmaya engel olmaktadır.

3. AMAÇ

Bu araştırmanın amacı; ortaokul yedinci sınıf seviyesinde görsel etkinliklerden yararlanmada yöntem denemesi yapabilmektir.

4. YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırmaya ait elde edilen sonuçlar incelenmiştir. Araştırmanın yöntemi doküman analizidir.

Nitel araştırmanın tanımı şöyle yapılabilir; olayların doğal ortamında gözlem ve görüşmelerle incelenmesine yönelik araştırmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 39).

5. EVREN VE ÖRNEKLEM

Araştırmanın evrenini Çanakkale ilinde bulunan ortaokullar oluşturmaktadır. Örneklem ise Çanakkale ilindeki Ömer Mart Ortaokulu yedinci sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Toplam yirmi iki öğrenciyle çalışma gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin on üçü erkek, dokuz öğrenci ise kadındır.

6. BULGULAR

Tablo 1’de Kişisel Gelişim temasında yer alan metinler ve yazarları görülmektedir. Öykü, biyografi, söyleşi, deneme türlerindeki metinler görsel okuryazarlık becerisi etkinlikleriyle birlikte işlenmiştir.

Tablo 1. Bu Temada İşlenecek Metinler

Metinler	Türler	Yazarlar	Süre
1. Güneşe Doğru	Öykü	Hakkı ÖZKAN	2 ders saati
2. Uzun Mehmet	Biyografi	Turan OFLAZOĞLU- Emin ÇAKIROĞLU	1 ders saati
3. Görme, Anlama Merakı	Söyleşi	Prof. Sabri Esat SİYAVUŞGİL	1 ders saati
4. Kim Olduğunuz Üzerine	Deneme	Ahmet Şerif İZGÖREN	1 ders saati
5. İlk Elbisem	Öykü	Bekir ÖZCAN	1 ders saati

6.1. Metin: Güneşe Doğru /1. Etkinlik: Kavramları Resimle Anlatmak

Tablo 2. Güneşe Doğru Metninin Planı

Ay	Hafta	Süre	Tema Adı	Metnin Adı	Kazanımlar	Etkinlikler	Ölçme ve Değerlendirme
	IV	2			Görsel Okuryazarlık Kavramları Anlatmak “Görsel, işitsel unsurlarla dinledikleri/izledikleri arasında ilgi kurar.” (MEB, 2006, s. 17). Dinleme/İzleme. Rönesans Döneminden Görsel Okuryazarlık “Görsel, işitsel unsurlarla dinledikleri/izledikleri arasında ilgi kurar.” (MEB, 2006, s. 17). Dinleme/İzleme. Görsellerdeki Sihir “Dinlediklerini/izlediklerini kronolojik sıra ve mantık akışı içinde özetler.” (MEB, 2006, s. 16). Dinleme/İzleme. Dinlediklerine/izlediklerine ilişkin sorulara cevap verir.” (MEB 2006, s. 16). Dinleme/İzleme “Dinlediklerini/izlediklerini kendi hayatı ve günlük hayatla karşılaştırır.” (MEB, 2006,s. 17). Dinleme/İzleme. “Metinle ilgili görsel öğeleri yorumlar.” (MEB, 2006, s. 28).	Kitaptan: 1,2,3,5,Etkinlikler. Deyimlerin Öykülerini Öğrenelim Eşleştirelim. Araştırma Etkinlikleri: Kavramları Resimle Anlatmak Rönesans Döneminden Görsel Okuryazarlık Görsellerdeki Sihir	Etkinliklerin değerlendirilmesi
Kasım-Aralık			Kişisel Gelişim	Güneşe Doğru			

Birinci etkinlikle ilgili üç uzmanın değerlendirmelerine bakıldığında; öğrenciler metinden görsel üretebilmiştir. Hikâyeyi anlatırken çizimlerden yararlanabilmişlerdir. Araştırmacı ve eğitim uzmanının görüşlerine göre öğrenciler genel olarak resimle konuyu tekrar edebilmişlerdir. Ancak dil uzmanı bu konuda farklı görüştedir. Öğrencilerin resimle konuyu tekrar edemediklerini düşünmektedir. Güneşe Doğru hikâyesinde öğrencilerin çoğunluğu

hikâyede geçen bir olayın resmini çizebilmiştir. Üç uzman da öğrencilerin çalışmalarında hikâyeye kahramanlarından en az birine yer verdiklerini gözlemlemiştir. Resim çalışmasında hikâyenin geçtiği mekânlardan birine öğrencilerin çoğunluğu yer verebilmiştir. Uzmanların görüşüne göre öğrenciler resimlerinde hikâyenin geçtiği zamanı yansıtabilmiş değildir. Üç uzman da öğrencilerin çizdikleri resimlerde ana fikirle ilgili bir mesaj yansıtmadıkları görüşündedir.

6.2. Metin: Uzun Mehmet/ 2. Etkinlik: Zamanda Yolculuk

Tablo 3. Uzun Mehmet Metninin Planı

Ay	Hafta	Süre	Tema Adı	Metnin Adı	Kazanımlar	Etkinlikler	Ölçme ve Değerlendirme
	IV	1			Zamanda Yolculuk	Kitaptan: 1,2, Etkinlikler	Etkinliklerin değerlendirilmesi
					Madende Işık(Fotoğraf Yorumu) “Metinle ilgili görsel öğeleri yorumlar.” (MEB, 2006, s. 28).	Araştırma Etkinlikleri:	
					Madende Yaşam (Sunum) “Metinle ilgili görsel öğeleri yorumlar.” (MEB, 2006, s. 28).	Zamanda Yolculuk Madende Işık(Fotoğraf Yorumu) Madende Yaşam (Sunum)	

Aralık	I	Kişisel Gelişim	Uzun Mehmet
--------	---	-----------------	-------------

Uzun Mehmet adlı hikâyeyeyle ilgili olarak hazırlanan “Zamanda Yolculuk” adlı etkinlikte; hikâyede duyulan geçmiş zamanda çekimlenmiş bir cümle örneğini yedi-sekiz öğrenci dışında öğrencilerin çoğunluğu gösterebilmiştir. Öğrencilerin yarısından fazlası şimdiki zamanda çekimlenmiş bir cümle örneği gösterememiştir. Etkinlikler incelendiğinde çoğunlukla şimdiki zamanın hikâyesiyle, şimdi zamanı öğrencilerin karıştırmış olduğu görülmektedir. Bu durum, şekillerle ve resimlerle dikkat çekilse de öğrencilerin dil bilgisi hatalarının bilgi düzeyinde eksik olduğunu düşündürmüştür. Öğrenciler gelecek zamanla ilgili bir cümle örneği göstermekte zorlanmamıştır. Öğrenciler genel olarak dil bilgisiyle ilgili bir çalışmada görsellerden yararlanabilmiştir.

6.3. Metin Uzun Mehmet / 3. Etkinlik : Madende Işık (Fotoğraf Yorumu).

Uzun Mehmet hikâyesi için hazırlanan diğer etkinlikte, öğrencilerden madencilikle ilgili bir fotoğrafı yorumlamaları istenmiştir. Öğrencilerin yarıdan fazlası görselden metin üretebilmiştir. Bir öğrencinin dışında diğer öğrenciler fotoğrafın kaynağını sorgulamamıştır. Öğrencilerin çoğunluğu fotoğrafın netliği konusunda bir yorum yapmamıştır. Öğrenciler fotoğrafın çekildiği dönemi düşünüp, çıkarımlarda bulunmamıştır. Fotoğrafın arka planında yer alan olayları yorumlayabildikleri görülmektedir. Özellikle madencilik zor bir meslek olduğunu, madencilerin vatan sevgisi ve aileleri için bu zorluklara katlandıklarını ifade etmişlerdir. Fotoğrafın ayrıntılarına öğrenciler yeteri kadar dikkat etmemiştir. Fotoğrafta kaç

kişi olduğundan, madencilerin duruşlarından, etraflarında yer alan nesnelere, fotoğrafın siyah-beyaz oluşundan bahseden öğrenci sayısı yarıdan azdır.

6.4. Metin Görme Anlama Merakı/ 4. Etkinlik: Bir Tablonun Yorumu

Tablo 4. Görme Anlama Merakı Metninin Planı

Ay	Hafta	Süre	Tema Adı	Metnin Adı	Kazanımlar	Etkinlikler	Ölçme Değerlendirme	ve
Aralık	IV	1	Kişisel Gelişim	Görme, Anlama Merakı	Görsel Okuryazarlık Bir Tablonun Yorumu “Metinle ilgili görsel öğeleri yorumlar.” (MEB, 2006, s. 28). Doğru Bakabilmek “Metinle ilgili görsel öğeleri yorumlar.” (MEB, 2006, s. 28).	Kitaptan: 1,3,4. Etkinlikler. Araştırma Etkinlikleri Bir Tablonun Yorumu Doğru Bakabilmek	Etkinliklerin değerlendirilmesi	

Nuri ABAÇ'ın Motor Sefası adlı tablosunu incelemelerini istediğimiz öğrencilerin çoğunluğu metinden görsel üretebilmiştir. Dil uzmanı ve eğitim uzmanının görüşlerinde göre öğrenciler resim hakkında yorum yapabilmıştır. Ancak araştırmacıya göre yapılan yorumlar, resmi açıklamak için yeterli değildir. Hayal gücünü kullanarak, resmi farklı düşüncelerle yorumlayabilen öğrencilerin sayısı azdır. Ressam Karagöz ve Hacivat'a resimde yer vermiştir. Ancak bu ayrıntıya dikkat eden öğrenci sayısı yeterli değildir. Resimde geçen olayı öğrenciler genel olarak anlatabilmiştir. Dil uzmanına göre; öğrenciler genel olarak farklı bir bakış açısıyla resimde geçen konuyu açıklayabilmıştır. Ancak eğitim uzmanı ve araştırmacı aynı görüşte değildir. Farklı bir bakış açısıyla yorum yapan öğrenci sayısı yarıdan azdır. Resimde görülen gemiden bahsedilmiş, ancak gemideki insanların neden orada ve o şekilde resmedilmiş olduğu konusunda ilgi çekici değerlendirmeler yapılamamıştır. Bazı öğrenciler resimdeki insanların, Karagöz ve Hacivat'ın neden değişik tasarlanmış bir gemide olduğu konusunda fikirleri olmadığını ifade etmiştir. Öğrenciler resimde kullanılan renklerden hiç bahsetmemiştir. Bir öğrenci dışında görselin kaynağını sorgulayan öğrenci yoktur.

Abaç'ın resimlerinde figürler ve mekân biçimleri sıra dışıdır. Perspektif kullanılmaz. Düşsel bir görüntü hâkimdir. Mekânlar sanki boşlukta gibidir. Nuri ABAÇ aynı zamanda mimardır. Mimarlık konusundaki bilgisi ve becerisi resimlerine de yansımış, ince hesaplarla resimlerini şekillendirmiştir. Resimlerinde minyatürden ve süsleme sanatlarından yararlanmıştır. Bir restoranda, vapurda, bazen bir balonda ya da hayal ürünü araçlarda görülen figürlerde genellikle neşe duygusu gözlenir. Ayrıca resimlerinde iç açan, hoş giden renkleri resimlerinde kullanmayı tercih etmiştir (Öztürk, 2013, s. 116).

Eğitim kurumlarında sanat eğitimlerinde yapılan en büyük yanlışlardan birisi; sanat eğitiminin teknik ve biçim olarak verilmesi ve içerik boyutunun dikkate alınmamasıdır. Oysa, anlam boyutu da en az teknik özellikler kadar önem taşımaktadır. Sanat eğitimi bu şekilde yapıldığı takdirde, amacına ulaşamamaktadır. Çocuklar ve gençler sanat eserini bir bütün olarak incelemelidir. Sanat eserinin hem biçim özelliklerini değerlendirmeli hem de içerik boyutunu inceleyip temalar oluşturabilmelidir. Temalara ulaşabilen öğrenci, sanat ve yaşam arasında bir bağ kurmuş olacaktır (Cançat, 2016, s. 23-24).

6.5. Metin: Görme Anlama Merakı / 5. Etkinlik: Doğru Bakabilmek

“Doğru Bakabilmek” adlı etkinlikte, araştırmacıya göre öğrenciler görselden metin üretememişlerdir. Çünkü genelde bir cümleyle resimde gördüklerini ve şekillerde benzettiklerini yazmışlardır. Ancak dil uzmanı ve eğitim uzmanı bu şekilde kısa ifadelerle anlatmalarına rağmen, öğrencilerin çoğunluğunun görselden metin üretebildiğini düşünmektedir.

Etkinlikte şekil-zemin ilişkisi düşünülerek görülen resimlerin ifade edilmesi istenmiştir. Resim iki ayrı resmin iç içe geçmesiyle oluşmuştur. İki yüz birbirine bakmakta ve aynı zamanda bir kadeh de görülmektedir. Kadeh bir kupaya, kimi zaman da satranç taşına benzetilmiştir. Öğrenciler hayal güçlerini de kullanarak farklı benzetmeler yapmıştır. Gestalt teorisi; dünyanın bütün olarak algılandığı düşüncesini savunmaktadır. Bu kurama göre; bütün parçaların toplamından daha fazladır. Birey bu bütünü parçalara bölmez aksine, bir bütün olarak algılar. Gestalt psikolojisinin eğitime yaptığı en önemli katkı; içgörüselle problem çözme ve üretici düşünmedir (Demirel, 2012, s. 33).

6.6. Metin: Kim Olduğunuz Üzerine/ 6. Etkinlik: Video Yorumu Farklı Biri Olsaydık

Tablo 5. Kim Olduğunuz Üzerine Metnin Planı

Ay	Hafta	Süre	Tema Adı	Metnin Adı	Kazanımlar	Etkinlikler	Ölçme ve Değerlendirme
Aralık	IV	2	Kişisel Gelişim	Kim Olduğunuz Üzerine	Görsel Okuryazarlık Video Yorumu Farklı Biri Olsaydık “Dinlediklerinde/izlediklerinde ortaya konan sorunlara farklı çözümler üretir.” (MEB, 2006, s. 17). Dinleme/İzleme. Kendimi Arıyorum “Metinle ilgili görsel öğeleri yorumlar” (MEB, 2006, s. 28). Deyim ve Karikatürler “Dinlediklerini/izlediklerini kendi hayatı ve günlük hayatla karşılaştırır.” (MEB, 2006,s. 17).	Kitaptan: 1.,2. ve 4. Etkinlikler. Araştırma Etkinlikleri Video Yorumu Farklı Biri Olsaydık Kendimi Arıyorum Deyim ve Karikatürler	Etkinliklerin değerlendirilmesi

Dokuzuncu etkinlikte; Kim Olduğunuz Üzerine adlı metinle ilgili olarak, Farklı Biri Olsaydık adlı video izlenmiştir. Bir öğrencinin dışında öğrenciler görselden metin üretilmiştir. Araştırmacı ve dil uzmanının görüşlerine göre öğrenciler izledikleri video hakkında yorum yapabilmişlerdir. Eğitim uzmanı ise öğrencilerin yarı yarıya izledikleri hakkında yorum yapabilmemiş olduklarını düşünmektedir. İzledikleri videodaki düşünceleri öğrenciler yeteri kadar sorgulayamamıştır. Birkaç öğrenci farklı ve ilginç yorumlar yapmıştır ve eleştirel bakış açısıyla video hakkındaki düşüncelerini belirtmiştir. Öğrencilerin çoğunluğu kısa filmde izledikleri olayın sonucunu farklı bir bakış açısıyla tamamlayabilmştir.

6.7. Metin: Kim Olduğunuz Üzerine/ 7. Etkinlik: Kendimi Arıyorum

Karikatür yorumlamayla ilgili etkinlikte, araştırmacıya göre öğrenciler yarı yarıya görselden metin üretilmiştir. Dil uzmanı ve eğitim uzmanının görüşlerine göre ise; öğrencilerin çoğunluğu görselden metin üretme konusunda yeterlidir. Öğrenciler genel olarak,

karikatürle ilgili kendi yaşamlarından bir örnek verebilmişlerdir. Öğrenciler görsel metinleri yorumlarken eleştirel düşünme konusunda yeterli olamamıştır. Yazdıkları metinlerde karikatürle ilgili değerlendirme yaparken kısa ve birbirine benzer açıklamalarda bulunmuşlardır. Farklı bir bakış açısıyla karikatürü yorumlayıp, yaşamdan örnekler vererek açıklama yapabilen öğrenci sayısı azdır.

6.8. Metin: Kim Olduğunuz Üzerine/8. Etkinlik: Deyim ve Karikatürler

Eteklere zil çalmak deyimini anlatan bir karikatür çizmeye çalışan öğrenciler bir öğrenci dışında metinden görsel üretebilmiştir. Araştırmacıya göre öğrencilerin duygu ve düşüncelerini farklı bir bakış açısıyla yansıtabilmeleri yeterli değildir. Ancak dil uzmanı ve eğitim uzmanı, öğrencilerin bu konuda yeterli olduklarını düşünmektedir. Araştırmacı ve dil uzmanına göre öğrenciler uygun form ve tekniklerde farklı okuyucu ve amaçlar için görsel tasarlama konusunda yeterlidir. Ancak eğitim uzmanı öğrencilerin bu konuda yeterli olmadıklarını gözlemlemiştir.

6.9. Metin: İlk Elbisem / 9. Etkinlik: Karton Üzerine Görsel Tasarım

Tablo 6. İlk Elbisem Metninin Planı

Ay	Hafta	Süre	Tema Adı	Metnin Adı	Kazanımlar	Etkinlikler	Ölçme ve Değerlendirme
Ocak	IV	2	Kişisel Gelişim	İlk Elbisem	Görsel Okuryazarlık Karton Üzerine Görsel Tasarım “Konuşmasını sunarken görsel, işitsel materyalleri ve farklı iletişim araçlarını kullanır.” Konuşma (MEB, 2006, s. 23). “Yazdığı metni görsel materyallerle destekler.” Yazma (MEB, 2006, s. 33).	Araştırma Etkinlikleri Karton Üzerine Görsel Tasarım	Etkinliklerin değerlendirilmesi

Son etkinlik için öğrenciler işbirlikli öğrenme yöntemiyle, okudukları hikâyeden serim, düğüm ya da sonuç bölümlerinden birinde akıllarında kalan bir olayı resim olarak çizmişlerdir. Böylece tüm sınıfın birlikte hazırladığı görsel bir materyal hazırlanmıştır. Bir öğrenci dışında tüm öğrenciler metinden görsel üretebilmiştir. Karton, yapıştırıcı, makas gibi araçlardan yararlanarak görsel materyal hazırlayabilmişlerdir. Araştırmacı ve eğitim uzmanına göre öykünün bölümlerini görsellerle ifade edebilmişlerdir. Dil uzmanı ise öğrencilerin bu konuda yeterli olmadıklarını düşünmektedir. Dil uzmanı ve eğitim uzmanı öğrencilerin farklı bir bakış açısıyla resim yapabildikleri görüşündedir. Araştırmacı ise bazı öğrencilerin bu konuda başarılı olduğunu, ancak yarıdan fazla öğrencinin farklı bir bakış açısı sunamadığını düşünmektedir. Öğrencilerin çoğunluğu çizdikleri resimlerde, hikâyeye kahramanlarından en az birine yer verebilmişlerdir. Öğrencilerin hemen hepsi, çalışmasında hikâyede geçen bir olayın resmini çizebilmiştir. Araştırmacı ve eğitim uzmanına göre öğrenciler hikâyenin geçtiği zamanı yansıtabilmiştir. Ancak dil uzmanına göre öğrenciler bu konuda yeterli değildir. Öğrenciler çizdikleri resimlerde ana fikirle ilgili bir mesaj vermemiştir. Birkaç öğrencinin ana fikirle ilgili çizimleri olduğu görülmüştür.

7.SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Görsel okuryazarlık becerisi etkinlikleri uygulanan grubun görsel okuryazarlık becerilerinin değerlendirilmesinde resimsel gösterim oluşturmaları ve yorumlamalarının yeterli düzeyde olduğu söylenebilir. Öğrenciler okudukları hikâyede geçen bir olayın resmini çizebilmiştir. Hikâyeye kahramanlarından en az birine yer verebilmişlerdir. Ancak olayların geçtiği zamanı yansıtmakta zorlanmışlardır. Çizimlerinde ana fikrini yansıtamamışlardır.

Öğrenciler dil bilgisi çalışmalarında görsellerle yapılan etkinlikte genelde başarılı olmuştur. Fotoğraf yorumlarında, ayrıntılara dikkat edebilmişlerdir. Madencilerle ilgili fotoğraflarda, madencilerin güç yaşamına değinmişlerdir.

Arıkan (2009:8-9)'un yaptığı araştırma Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi İngiliz Dili ve Öğretimi Bölümü ikinci sınıf öğrencileriyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Cyril Hare'in Hilary's Aunt (Hilary'nin Halası) adlı öyküsü işlenmiştir. Öyküde Viktorya döneminden bahsedilmektedir. Öykünün incelenmesi sırasında öğrencilere öykü kahramanlarının belirli bazı özelliklerini taşıyan üç adet fotoğraf gösterilmiştir. Fotoğrafların öyküdeki hangi kahramanlara ait olduklarını belirlemeleri istenmiştir. Bunu yaparken metinden ipuçları yakalamaları istenmiştir. Buna benzer farklı çalışmalar metnin işlenmesi sırasında kullanılmıştır. Çalışmanın öncesinde ve sonrasında öğrencilerin kendilerini değerlendirebileceği on soruluk bir anket uygulanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre; görsellerin kullanımı edebiyat derslerinin verimliliğini arttırmaktadır. Öğrenci başarısını yükseltmekte daha etkili öğrenme ortamları oluşturmaktadır.

İhtiyaçlar doğrultusunda eğitim öğretim programları yenilenmektedir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan yeniliklere eğitim de uyum sağlamalıdır. Son yıllarda görsel okuma ve görsel sunu becerisinin önem kazandığı görülmektedir. Grafik ve tablolar derslerde daha fazla kullanılmaktadır. Bilgiler bu yolla sistematikleştirilmektedir. Tablo ve grafiklerin kullanımı disiplinlerarası öğrenmeyi de kolaylaştırmaktadır (Maden ve Altunbay, 2016:1980).

Öğrenciler tablo yorumu yaparken, Nuri ABAÇ'ın resimlerindeki eğlenceyi ve minyatür etkilerini fark etmişlerdir. Şekil zemin ilişkisine dikkat çeken resim etkinliğinde, şekilde ve zeminde görülen resimleri ayırabilmişlerdir. Bir filminden alınan bölümün izlendiği videonun sonunun öğrenciler tarafından tamamlanması istenmiştir. Bu etkinlikte de öğrenciler videoyu genel olarak farklı düşüncelerle tamamlama konusunda yeteneklidir. Karikatürle ilgili çalışmalar öğrencilerin ilgisini çekmiştir. Karikatürün hangi deyimini anlattığını öğrenciler tahmin edebilmiş, kendileri de bir deyimle ilgili karikatür çizme konusunda istekle çaba göstermiştir.

Son etkinlikte, öğrenciler birlikte çalışarak hikâyeye ilgili çizdikleri bölümleri hazırlamışlardır. Bu bölümler karton, yapıştırıcı, makas gibi araçlarla bir materyal haline getirilmiştir. Renkli kalemler kullanılarak çizilen resimler, hikâyenin serim, düğüm ve çözüm bölümlerinden olayları yansıtmıştır.

Frey ve Fisher (2010) yapmış oldukları araştırmada bir lisedeki öğrencilerle araştırmalarını sürdürmüşlerdir. Fotoğraf yorumu üzerine çalışan öğrenciler, fotoğrafın tekniği, bakış açısı ve fotoğrafçının seçtiği konu üzerinde tartışmalar yapmışlardır. İki sene gibi uzun bir süreyi kapsayan bu çalışmaların ardından, öğrencilerin hem düz yazı metinlerinde hem de resimli metinleri anlamada daha başarılı olmaya başladıkları görülmüştür.

Görsel okuryazarlık becerisi etkinlikleri uygulanan grubun görsel okuryazarlık becerilerinin değerlendirilmesinde resimsel gösterim oluşturmaları ve yorumlamalarının yeterli düzeyde olduğu söylenebilir. Öğrenciler etkinliklere katılmışlardır. Gerek metinden görsel üretmede gerekse görselden metin üretmede çalışmalar hazırlamışlardır. İncelenen etkinlikler, özgün çalışmalardır. Öğrenciler çalışmalarıyla farklı düşüncelerini ortaya koyabilmiştir.

Görsel algılamada uyarıcının özellikleri, kişinin uyarıcıyla olan ilişkisi, kültürdeki farklılıklar, zihinsel süreçlerdeki değişiklikler etkilidir. Dolayısıyla görsel algı bireye göre değişiklik gösterir. Bu zihinsel süreç toplumda, kültürden, deneyimlerden, öğrenim düzeyinden etkilenir. Çevre de görsel algılamada önemli bir etkendir (Çağlayan, Korkmaz, Öktem, 2014:171)

Bu araştırmada ortaokul yedinci sınıf seviyesinde görsel okuryazarlık becerisi etkinlikleri hazırlanmıştır. İlköğretim ve lise için de deney ve kontrol gruplu deneysel araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- ARIKAN, A., 2009, Edebiyat Öğretiminde Görsel Araç Kullanımı: Kısa Öykü Örneği, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 27, 1-16.
- CANÇAT, Kısaoğulları, A., 2016, Görsel Sanat Eğitiminde Yüzey Teknikleri ve Anlam Problematikliği. Sed,4 (1), 19-36.
- ÇAĞLAYAN, S.,KORKMAZ M., ÖKTEM G., 2014, Sanatta Görsel Algının Literatür Açısından Değerlendirilmesi, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1, 160-173.
- DEBES, J., 1969, "What is 'Visual Literacy?'" International Visual Literacy Association. <http://fod.msu.edu/oir/visual-literacy> [Erişim Tarihi: 20 Aralık 2012]
- DEMİREL, Ö., 2012, Eğitimde program geliştirme kuramdan uygulamaya. Ankara: Pegem Akademi.
- FREY, N. & FISHER, D., 2010, Graphic novels: Composing With Sequential Art In High School English And History. New England Reading Association Journal, Volume:45, Number:2, 9-15.
- MADEN S., ALTUNBAY M., 2016, Türkçe Eğitiminde Görsel Sunu ve Görsel Okuma Aracı Olarak Grafik ve Tabloların Kullanımı, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 5 (4), 1971-1983.
- MEB, 2006, İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzu (6,7,8. Sınıflar). T. C. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- ÖZTÜRK, N., 2013, Türk Resminde Masalsı Anlatımı Benimseyen Sanatçılar: Cihat Burak/Nuri Abaç/ Burhan Uygur, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Kasım 2013, Cilt:2, Sayı:4, 113-118.
- SANALAN, A., SÜLÜN, A., ÇOBAN, A., 2007, Görsel Okuryazarlık, Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt-Sayı: 9-2, s:33-47.
- YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H., 2011, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları.
- ZEREN, G., ARSLAN, R., 2009, Bir Eğitim Süreci Olarak Görsel okuryazarlık, TSA /Yıl:13, S:3,43-52).

EKLER

Baturalp
Terzi
710 426

ETKİNLİK 1: Kavramları Resimle Anlatmak
Metnin Adı: Güneşe Doğru

Hikâyede çocuğun denizde hedeflediği noktaya gitmek isterken yaşadığı korku ve endişe duygularını ifade eden bir çizim yapınız. Çizimi yaparken kara kalem kullanınız.

Asude CİHAN

16

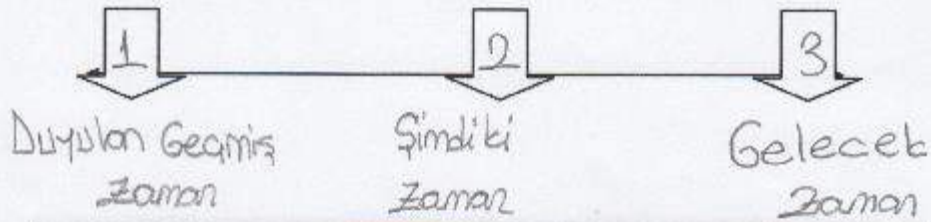
ETKİNLİK 4: Zamanda Yolculuk

Metnin Adı: Uzun Mehmet

Aşağıdaki boşluğa Uzun Mehmet adlı metinden cümleler seçerek yazınız. Seçtiğiniz cümlelerin Duyulan Geçmiş Zaman, Şimdiki Zaman ve Gelecek Zamanla çekimlenmiş olmasına dikkat ediniz. Cümleleri numaralandırıp zaman çizelgesinde numaraları doğru yerlere yazınız.

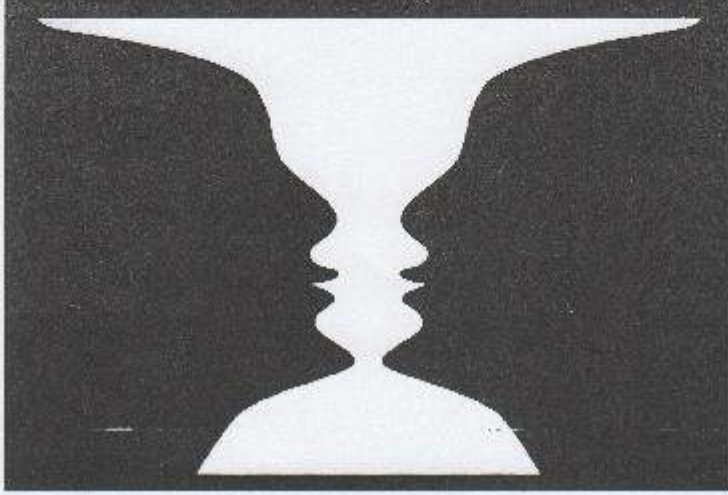
- 1) Duyulan Geçmiş Zaman: Uzun Mehmet astordan gelmiş.
- 2) Şimdiki Zaman: Mehmet inader kâminibuluyor.
- 3) Gelecek Zaman: Uzun Mehmet Hükümetten elli altın alacak.

Zaman Çizelgesi

Cansu
Cebe
710
132

ETKİNLİK 8: Doğru Bakabilmek
Metnin Adı: Görme, Anlama Merakı

Yukarıdaki resimde gördüğünüz şekiller nelerdir?

Ben yukarıdaki resimde bir tablo ve tabloda göz
yanılması var eğer tablodaki siyahlıkla gittiğinde
masa eğer beyaz gittiğinde siyah iki tane
insan kafası görüyorum o beyaz yer ayrıca
kumşanti ve kupa ya benziyor

Ezgi Sevinç
715 193

ETKİNLİK 9: Video Yorumu Farklı Biri Olsaydık

Metnin Adı: Kim Olduğunuz Üzerine

<https://www.youtube.com/watch?v=7HWLXcWSMrY>

İzlediğiniz videoda geçen olayın sonucunu kendi düşüncelerinize göre anlatan bir yazı yazınız.

Büyük bir icat yapmaya karar vermişti. Haftalar, aylar, yıllar boyu çalıştı. Ve bir gün başarısızından emindi. Öylece oldu. Çok büyük bir icat yapmıştı. Adı ultrasonik ayakkabıydı. Havada, karada, denizde gidebiliyordu. Artık arabalara gerek kalmayacaktı. Arabalar olmayınca egzoz dumanı olmayacaktı. Egzoz dumanı olmayınca o da karesel tarama olmayacaktı. Her şey planlanıyordu. O da küçükken hayran olduğu profesörler gibi olmuştuk. Artık herkes ona hayranlıkla bakıyordu.

...THE END...

Eray Kuntaldın

4/10 2022

ETKİNLİK 10: Kendimi Arıyorum

Metnin Adı: Kim Olduğunuz Üzerine

Yukarıdaki karikatür size hangi mesajı hatırlatmaktadır? Kendi yaşamınızdan bir olayla karikatürü açıklayan kısa bir yazı yazınız.

"Bir kulağımdan diğer kulağımdan geçmek." atasözünü açıklamak istiyorum. Derslerde arkadaşlarıma öğretmenlerim bu konuyu bir kulağımdan girip diğer kulağımdan çıkıyor diyorlar. İfari konuları fakültesi istiyorum. Babamda bana bir keresinde bir şeyi anlatınca bir kulağımdan girip diğer kulağımdan çıkıyor ha demisti. Bize söylenen sözleri anlayıp bilmenizi isterim.

Ayşehan S.
Yan 7/10³⁶²

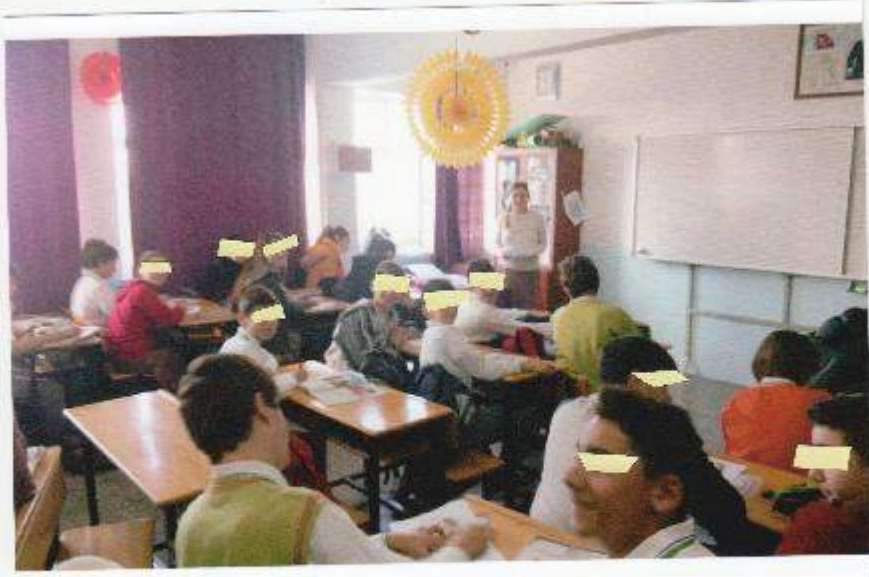
ETKİNLİK 11: Deyim ve Karikatürler

Metin Adı: Kim Olduğunuz Üzerine

Aşağıdaki boşluğa "Etekleri zil çalmak" deyimini anlatan bir karikatür çiziniz.

YAYGIN GÖRÜLEN KRONİK HASTALIKLARDA KÜLTÜREL FARKINDALIK*

CULTURAL AWARENESS IN COMMON CHRONIC DISEASES

Arş. Gör. Gözde ÖZSEZER KAYMAK

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu

E-mail: gozdeozsezer@hotmail.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: kronik hastalık, kültür, farkındalık, kültürel farkındalık</p>	<p>Hemşirelikte, ilk olarak Peplau, ardından King tarafından kültürün ruh sağlığı üzerine etkisi olduğu ifade edilmiş ve “kültür” bir kavram olarak kabul edilmiştir. Kardiyovasküler hastalıklar, kanser, diyabet ve kronik solunum yolu hastalıkları gibi kronik hastalıklar dünyanın önde gelen ölüm nedenidir. Bu nedenle tüm ülkelerde önemli bir halk sağlığı sorunudur. Bireylerin kültürel açıdan uygun bakım almaları, hemşirelerin kaliteli bakım verebilmeleri için gereklidir ve aynı zamanda bu hemşirelerin yasal ve ahlaki sorumluluğudur. Kültürel olarak uygun sağlık bakımı, etnik gruplar arasındaki sağlık farklılıklarını azaltmak için bir araç olarak önerilmiştir. Kültürel yeterliliğe ilişkin literatür, farklı dilleri konuşabilen ve farklı kültürlerle uygun hizmet sunan sağlık profesyonellerinin işe alınmasına yönelik programlar, tercüman hizmetlerinin ve uygun hasta eğitim materyallerinin geliştirilmesi, sağlık hizmetleri danışmanlarının kullanımı ve sağlık hizmeti sağlayıcıları için kültürel yeterlilik eğitimi içermektedir. Bu makalede, literatür ışığında yaygın görülen kronik hastalıklar ile kültürel olarak değişen sağlık inançları ve kültürel farkındalık anlatılmaktadır.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548682</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: chronic diseases, culture, awareness, cultural awareness</p>	<p>In nursing, it was first mentioned by Peplau and then by King that culture had an effect on mental health and culture was accepted as a concept. Chronic diseases such as cardiovascular diseases, cancer, diabetes and chronic respiratory diseases are the leading cause of death in the world. Therefore, it is an important public health problem in all countries. The culturally appropriate care of individuals is necessary for nurses to provide quality care and at the same time they are legal and moral responsibility of nurses. Culturally appropriate health care has been proposed as a means to reduce health differences among ethnic groups. The literature on cultural competence includes programs for the recruitment of health professionals who can speak different languages and provide appropriate services to different cultures, the development of interpreter services and appropriate patient training materials, the use of health care consultants and the training of cultural competences for health care providers. In this article, we discuss culturally changing health beliefs and cultural awareness with common chronic diseases.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548682</p>	

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE’de gerçekleşen “2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık” temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1. KRONİK HASTALIKLARDA KÜLTÜREL FARKINDALIK

Kronik hastalıklar “kalıcı ve giderek artan hasara neden olan, geri dönüşsüz değişikliklere yol açan, uzun dönem gözetim, koruma, rehabilitasyon ve bakıma ihtiyacı olan durumlar” olarak tanımlanmaktadır. Kardiyovasküler hastalıklar, kanser, diyabet ve kronik solunum yolu hastalıkları gibi kronik hastalıklar dünyanın önde gelen ölüm nedenidir ve dünya çapında ölümlerin %70'inden sorumludur. Bu hastalıklar, ölümlerinin dörtte üçünden fazlasının meydana geldiği düşük ve orta gelirli ülkeler de dahil olmak üzere, tüm ülkelerde önemli bir halk sağlığı sorunu olmaya devam etmektedir (WHO 2017).

Hemşirelikte, ilk olarak Peplau, ardından King tarafından kültürün ruh sağlığı üzerine etkisi olduğu ifade edilmiş ve “kültür” bir kavram olarak kabul edilmiştir (Bayık Temel 2008, Tortumluoğlu 2008). Hemşirelikte kültür kavramını, Uluslararası Hemşirelik Birliği (ICN) 1969’da kullanmaya başlamıştır. Ardından 1974’de “Transkültürel Hemşireler Birliği” kurulmuş ve bu birliğin üyeleri kültürel içerikli bakım ile ilgili genel bilgilerin öncüleri olmuşlardır (Pektekin 2000).

Kültürel bilgiyle desteklenmesi gereken kültürel farkındalık ise hassasiyet ve anlayış çerçevesinde bireyin kendi kültüründen farklı bir kültürel gruba veya farklı bir kültürel özelliğe sahip kişinin inanç, değer, algılarının farkında olmayı, kişinin ritüellerini, geleneklerini, davranışlarını ve uygulamalarını anlamayı ifade etmektedir (Tanrıverdi 2016). Sağlık ve hastalıkla ilgili kültürel inançların, etnik azınlıklar ve göçmenler tarafından paylaşılanlar da dahil olmak üzere, bireyin okuryazarlık düzeyleriyle ve sağlık hizmet sağlayıcısının kültürel farkındalıklarıyla yakından ilişkili olduğu savunulmaktadır. Birinci basamak sağlık hizmetlerinde çalışan sağlık profesyonelleri genellikle kendileri ve hastaları arasındaki etkili ve tatmin edici sağlık hizmetlerini engelleyebilecek kültürel farklılıklar ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Yine sağlık bilgilerine erişim kronik hastalık yükü olan kişilerde genellikle sınırlıdır. Sağlık hizmeti sağlayıcıları, kronik hastalık yönetimi, sağlık durumu, hastalığın şiddeti ve hasta ile arasındaki kültürel farklılıklar dolayısıyla bunun farkına varamamaktadır. Yaşam tarzı, diyet ve stres, kültürel farklılıklarla açıkça şekillenen insan davranış alanlarıdır. Tüm bunlar diyabet ve yüksek tansiyon gibi kronik hastalıkların yönetiminde önemli bir rol oynamaktadır (Shaw et al 2009).

Bireylerin kültürel açıdan uygun bakım almaları, hemşirelerin kaliteli bakım verebilmeleri için gereklidir ve aynı zamanda bu hemşirelerin yasal ve ahlaki sorumluluğudur (Bayık Temel 2008, Tortumluoğlu 2008, Tanrıverdi et al 2011). Kültürel olarak uygun sağlık bakımı, etnik gruplar arasındaki sağlık farklılıklarını azaltmak için bir araç olarak önerilmiştir. Kültürel yeterliliğe ilişkin literatür, farklı dilleri konuşabilen ve farklı kültürlere uygun hizmet sunan sağlık profesyonellerinin işe alınmasına yönelik programlar, tercüman hizmetlerinin ve uygun hasta eğitim materyallerinin geliştirilmesi, sağlık hizmetleri danışmanlarının kullanımı ve sağlık hizmeti sağlayıcıları için kültürel yeterlilik eğitimini içermektedir (Anderson et al 2003).

Bu makalede, literatür ışığında yaygın görülen kronik hastalıklar ile kültürel olarak değişen sağlık inançları ve kültürel farkındalık anlatılmaktadır.

2. KANSERDE KÜLTÜREL FARKINDALIK

Kültürel farklılıkların hem kanser taramasına hem de tedaviye engel olduğu bilinmektedir. Bakımın önündeki kültürel engeller arasında dil, dini inançlar, aile bağları, etkileşim biçimleri, toplumsal cinsiyet normları, ırk veya etnik köken, sosyoekonomik düzey, sağlıklı yaşam biçimi davranışları bulunmaktadır. Kanser ve tedavisi ile ilgili inançlar, hastaların tarama testleri ve profesyonel bakım alma isteğini etkilemektedir (Williamson ve Harrison 2010, Pehlivan ve ark 2013).

Herhangi bir etnik grubun, eğitim, sosyal destek, kanser hakkındaki bilgi düzeyi ve uygulamaları kanserin erken tanınmasında ve önlenmesinde engel oluşturmak suretiyle kanser sürecini etkilemektedir (Ford 2011). Cinsiyetler arasındaki iş bölümü, beklentileri, sorumlulukları, sosyal hakları, her bir cinsiyetin davranışına ilişkin kültürel inançları sağlığı etkileyebilmektedir (Tanrıverdi ve ark. 2007). Alkol ve sigara kullanmanın sadece erkekler için doğal kabul edildiği toplumlarda, akciğer kanserinin erkeklerde kadınlara göre daha fazla görülmesi buna örnek gösterilebilmektedir (Bolsoy ve Sevil 2006). Aile yapısı ve uyulması gereken kurallar kanserden korunma, erken tanılama ve tedavide yönlendirici olabilmektedir. Geleneksel aile yapısına sahip toplumlarda özellikle kadın ve çocukların doktora başvuru, tedavi veya kontrollere gitme kararı bireye değil aile büyüklerine göre verilmektedir (Castro ve Alarcón 2002, Bolsoy ve Sevil 2006). Akraba evlilikleri genetik olduğu bilinen kolon kanseri, meme kanseri gibi bazı kanser türlerinin görülmesini artırabilmektedir (Bolsoy ve Sevil 2006). Dini inançların içerisinde yer alan, alkol ve sigaranın yasaklanması, düzenli egzersiz yapma, dua etme, oruç tutma, abdest alma/bozma, banyo yapma, ölü hayvanın etini yememe gibi davranışlar bireyin dünyasını ve sağlık-hastalık yönelimi etkilemektedir. Birçok dini inanışa göre kanser, Tanrı'dan gelen bir hastalıktır ve hastalığın seyrine müdahale edecek tek güç "Tanrı'nın iradesidir" düşüncesi hakimdir. Bu gibi bir durumlarda hastanın istekleri göz ardı edilmeden, hasta yararına olan kararı almada hasta, aile ve din adamı ile iş birliği yapılması önerilmektedir (Tortumluoğlu ve ark 2004, Bolsoy ve Sevil 2006, Dennis ve Duncan 2012).

Kanserli hastanın bakımında yer alan hemşireler, bireyin kültürünü dikkate alarak, saygı ve anlayış göstermeli, karar vericiler konusunda iyi gözlem yaparak eğitim ve hasta ile ilgili kararlara katılımlarını sağlamalıdır. Özellikle erken tanı ve taramalar konusunda okul çağı döneminde okullarda bilgilendirilme yapılmalıdır. Ayrıca görsel ya da sosyal medya yardımı ile toplumun kanser konusunda farkındalığının artırılması ve bilinçlendirilmesi sağlanarak hem maliyet azaltılmasına hem de yaşam kalitesinin yükseltilmesine katkıda bulunulabilir (Pehlivan ve ark. 2013).

3. DİYABET VE HİPERTANSİYONDA KÜLTÜREL FARKINDALIK

Diyabetli bireylerin öz yönetimini sağlayarak optimal metabolik hedeflere ulaşmayı, diyabetle ilişkili komplikasyonları engellemeyi ve hastanın yaşam kalitesini arttırmayı hedefleyen diyabet yönetiminde ve hastanın kendi kan basıncı kontrolünü sağlaması ve izlemesi, önerilen yaşam biçimi değişikliklerini dikkate almasını hedefleyen hipertansiyon yönetiminde görülen bireysel farklılıklar nedeniyle hemşireler diyabetli kişilerin kültürel özelliklerini tanıyarak uygun bakım vermesi gerekmektedir (Göçgeldi ve ark. 2008, Olgun ve ark. 2014, Arslan ve Korkmaz 2015, Karaca Sivrikaya ve Çınar 2016). Risk faktörlerini içeren yaşam şekli değişikliğine yönelik önlemler "sigarayı bırakma ve alkol tüketimini normal ölçülere indirme, fazla kilolu bireylerde kilo verme, fiziksel aktivite yapma, tuz alımını azaltma, meyve ve sebze tüketimini artırma, doymuş ve toplam yağ alımını azaltma, stresten uzak durma/ en aza indirme" yer almaktadır (Göçgeldi ve ark 2008).

Diyabet ve hipertansiyon yönetiminde etnik gruplar ve sosyal sınıflar arasında farkın nedenleri arasında, çoğunlukla yaşam biçimindeki farklılıklar, kültürel yetiştirme, inanç ve uygulamalar ve profesyonel sağlık bakım hizmetinin bulunabilirliği ve ekonomikliği, sanayileşme, sedanter yaşam, beslenme yer almaktadır (Rong et al 2016). Gelişmiş ülkelerin düşük, gelişmekte olan ülkelerin ise üst sosyoekonomik gruplarında sıklıkla kan basıncının yüksek olduğu görülmektedir (Sungur 2012).

Diyabet ve hipertansiyon yönetimi ve eğitiminde kültürden etkilenen alanlar arasında yaygın olarak diyet ve beslenme olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte, diyabetli hastalar, önerilen değişikliklerde kültürel olarak anlamlı alışkanlıklar ve uygulamaları bırakmaları istendiğinde özellikle yeme alışkanlıklarını değiştirmek konusunda isteksiz olabilmektedirler.

Araştırmalar düşük sağlık okuryazarlığı ile birlikte kültürel farklılıkların diyet, ilaç kullanımı ve tarama rejimlerine uyumsuz hastalarda bir faktör olabileceğini ileri sürmektedir (Shaw et al 2009). Kültürel olarak ekmek (beyaz ekmek, kepekli ekmek, köy ekmeği) yeme ve beyaz şeker tüketme diyabetli bireylerin vazgeçemediği alışkanlıkları arasında yer almakta ve diyabet yönetiminde engel oluşturmaktadır. Türk toplumunda, bireylerin genellikle öğün ayarlama sıkıntısı yaşadıkları, geç kahvaltı yapıp ara öğün almadan diğer öğüne geçmeleri nedeniyle beslenme yönetimi zorlaşmaktadır (Sivrikaya ve Çınar 2016). Türkiye'deki hipertansif hastaların tedavide geleneksel olarak sarımsak, limon suyu, ayran, zeytin yaprağı kullanılmaktadırlar (Sungur 2012). Etnik köken hem diyabet hem hipertansiyon yönetiminde önem teşkil etmektedir. Örneğin, diyabetin sık görüldüğü Romanlar arasında sağlık bakım kaynaklarını kullanmada sınırlılık, sağlık çalışanı ile iletişim yetersizlikleri ve sağlığı etkileyen birçok olumsuz davranışlar diğer gruplara göre daha yaygındır (Tanrıverdi ve ark 2012). Yine ABD'de siyah ırktakilerin kan basıncının beyaz ırktan daha yüksek olduğu görülmüştür (Sungur 2012). Diyabet bakım ve tedavisinde bazı hastalarda dini boyutun etkisi görülmekle birlikte bazı diyabetli hastaların mahremiyet açısından giysinin üzerinden enjeksiyon yaptıkları, Müslüman kadınların mahremiyet sebebiyle ev içinde egzersiz yaptıkları bilinmektedir (Aslan ve Korkmaz 2015). Yine dini inançları dolayısıyla diyabetli Müslüman hastalar ramazan ayında oruç tutmakta ve bu nedenle akut diyabetik komplikasyonlar gelişmektedir (Bulutlar 2015). Diyabetli bireyler arasında insülin tedavisine karşı isteksizliğin yaygın olduğu, olumsuz tutum ve korku nedeniyle tedaviye başlamayı geciktirdikleri, bireylerin insülin tedavisinin bağımlılık yapacağı korkusu, gün içinde insülin yapma sayısının birden fazla olması, toplum içinde insülin uygulama kaygıları vb. gibi nedenlerle tedaviyi reddettikleri bilinmektedir (Özsezer Kaymak ve Karaca Sivrikaya 2017).

Türk Endokrin ve Metabolizma Derneği tarafından hazırlanan 2016 yılı Diyabet Kılavuzunda “Bireyin kişisel ve kültürel tercihlerini ve değişime istekliliğini dikkate alarak beslenme gereksinimlerini belirlemek” ifadesi yer almaktadır (Çınar ve ark 2017). Toplumda farkındalığın artırılması, diyabet ve hipertansiyon taramaları, risk gruplarının taranması ile erken tanı konularak, komplikasyon gelişmesinin önlenmesi ve böylelikle mortalite ve morbiditenin azaltılması hedeflenmeli, diyabetli ve hipertansiyonlu hastaların tedavi bakım sürecinde hemşire, hastanın günlük yaşamına dair alışkanlıklarını öğrenerek, kültürüne uygun ve hayat kalitesini yükseltecek yaşam biçimi davranışlarını desteklemeli, kültürün sağlığı bozucu bir yönü varsa, hemşire bireyin güvenini kazanarak, bireyin anlayacağı düzeyde bilgi vermeli ve yine bireyin kültürüne uygun müdahaleyi yapmalıdır (Bakan ve ark 2017, Sungur 2012).

4. TÜBERKÜLOZDA KÜLTÜREL FARKINDALIK

Tüberküloz, yoksullukla ve bir dizi diğer sosyal, çevresel ve biyolojik belirleyicilerle güçlü bir şekilde bağlantılıdır (Lönroth et al 2009). Tüberküloz ile ilgili hasta inançları, tıbbi modelden farklı olabilir. Bunlar, büyüler, dini inançlar, batıl inançlar ve astroloji olabilmektedir. Tüberkülozun nasıl bulaştığı, tüberkülozun nasıl tedavi edildiği ve hastanın hastalıktan etkilenme konusundaki inançlarını içerebilmektedir (The New Jersey Medical School Global Tuberculosis Institute 2016) Etnik gruplara göre, tüberküloz hastaları hastalığın doğaüstü ve fiziksel nedenlerden kaynaklandığına, cinsel yolla bulaştığına, sigara, alkol, fazla çalışma, soğuk, kalıtsal faktörlere maruz kalındığında oluştuğuna inanılmaktadır (Viney et al 2014).

Dünya çapında, tüberküloz belirtileri olan birçok insan, genellikle tıbbi bakıma başvurmadan önce geleneksel şifacılar başvurmaktadır. Etiyolojik inançlar, bakım seçimini güçlü bir şekilde etkilemektedir ve eğer büyücülük nedeni olarak görülüyorsa, ilk önce geleneksel bir şifacı aranmaktadır. Bazı hastalar geleneksel şifacılar eş zamanlı olarak tıbbi

sağlık hizmetlerine başvurmaktadır. Tüberküloz hastaları ayrıca ev ilaçları veya reçetesiz ilaçlar ile kendi kendine tedaviyi de tercih edebilmektedir (Buregyeya et al 2011, Massey et al 2012, Macfarlane ve Alpers 2009). Tüberkülozun nedenselliğini anlamak hastaların sağlık arams davranışlarını, reçeteli tedavi rejimine uyumu ve tedavi sonuçlarını etkilemektedir (Viney et al 2014).

Hastanın tıbbi inançlarına saygı gösterilmesi, tıbbi tüberküloz tedavisinin sunulması önemli olmakla birlikte tedavinin başarılı olması için hastanın tüberküloz ilaçlarını almayı kabul etmesi gerekmektedir. Geleneksel veya halk tıbbı, batı tıbbını tamamlayabilir, ancak hemşire tarafından denetlenmesi gerekmektedir. Kültürlerarası deneyimlenen hasta karşılaşma, etkileşim, hasta eğitimi, kültürel olarak yetkin bir bakım sağlamak adına tüberküloz kontrolünün bir parçası olarak görülmektedir. Hasta eğitimi, hastanın yazılı ve sözlü bilgileri anlama yeteneğinin dikkate alınarak hazırlanması önerilmektedir (The New Jersey Medical School Global Tuberculosis Institute 2016).

5. SONUÇ

Toplumumuzda çok kültürlülüğün artması, sağlık hizmeti sunan profesyoneller açısından çoğunlukla güçlükler ortaya çıkarmaktadır. Hemşirelerde farklı kültürler için farkındalık eksikliğinin olması, kültürel yeterlilik eğitiminin eksik olmasından kaynaklanmaktadır. Kültürün etnik temelli bileşenlerinin öğrenilmesi, kültürel farkındalığın yaratılmasına katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla kültürlerarası hemşirelik eğitimlerinin düzenlenmesi, deneyimsel öğrenmeyi de kapsayan bir program oluşturulması, bu programlarda kültürel farkındalığı ele almanın hem klinisyenleri hem de öğrencileri hemşirelik mesleğine katkı sağlamaya teşvik edeceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Anderson, L.M., Scrimshaw, S., Fullilove, M., Fielding, J.E., Normand, J., 2003, The Task Force on Community Preventive Services. Culturally competent healthcare systems: a systematic review, *Am J Prev Med*, 24(3S),68–79.
- Aslan Ü, Korkmaz M. Diyabetli Bireylerin İnsülin Uygulama Bilgi-Beceri Düzeyleri: Doğru ve Yanlışlar. *DEUHFED* 2015;8(1):18-26.
- Bakan G, Azak A, Özdemir Ü. Diyabet ve Sosyo-Kültürel Yaklaşım. *The Journal of Kesit Akademi*. 2017;3(12):180-195).
- Bayık Temel A. Kültürlerarası (çok kültürlü) hemşirelik eğitimi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 2008;11:92-101.
- Bolsoy N, Sevil Ü. Sağlık-hastalık ve kültür etkileşimi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 2006;9:78-87.
- Bulutlar ON. Diyabet Hastalarına Beslenme Açısından Yaklaşım, *Okmeydanı Tıp Dergisi*. 2015;31(Ek sayı):39-44.
- Buregyeya E, Kulane A, Colebunders R, Wajja A et al. Tuberculosis knowledge, attitudes and health-seeking behaviour in rural Uganda. *Int J Tuberc Lung Dis*. 2011;15(7):938–942.
- Castro FG, Alarcón EH. Integrating Cultural Variables into Drug Abuse Prevention and Treatment with Racial/Ethnic Minorities. *Journal of Drug Issues* 2002;32:783-810.
- Çınar D, Olgun N, Yava A. Kültürlerarası Diyabet Beslenme Algoritması. *DOHH*. 2017;9(1):1-6.
- Dennis K, Duncan G. Spiritual care in a multicultural oncology environment. *Curr Opin Support Palliat Care* 2012;6:247-53.
- Ford JL. Racial and ethnic disparities in human papillomavirus awareness and vaccination among young adult women. *Public Health Nurs* 2011;28:485-93.
- Göçgeldi E, Babayiğit MA, Hassoy H, Açikel CH ve ark. Hipertansiyon tanısı almış hastaların algıladıkları yaşam kalitesi düzeyinin ve etki eden faktörlerin değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi* 2008;50:172-179.
- Karaca Sivrikaya S, Çınar D. Diyabet ve Kültürel Yaklaşım. *DOHH*. 2016;8(1):30-37.
- Lönnroth K, Jaramillo E, Williams B, Dye C, Raviglione M. Drivers of tuberculosis epidemics: the role of risk factors and social determinants. *Soc Sci Med*. 2009;68(12):2240–2246.
- Macfarlane J, Alpers M. Treatment-seeking behaviour among the Nasioi people of Bougainville: choosing between traditional and western medicine. *Ethn Health*. 2009;14(2):147–168.
- Massey P, Wakageni J, Kekeubata E, Maena'adi J et al. TB questions, East Kwaio answers: community-based participatory research in a remote area of Solomon Islands. *Rural Remote Health*. 2012;12:2139.
- Olgun N, Eti Aslan F, Coşansu G, Çelik S. Diabetes Mellitus. Dahili ve Cerrahi Hastalıklarda Bakım. Eds: Karadakovan A, Eti Aslan F. Nobel Kitabevi, 2014, Adana.
- Özsezer Kaymak G, Karaca Sivrikaya S. Diyabet ve Stigma. *DOHH*. 2017;9(2):67-73.
- Pehlivan S, Yıldırım Y, Fadiloğlu Ç. Kanser, Kültür ve Hemşirelik. *ACU Sağlık Bil Derg* 2013(4):168-174.

- Pektekin Ç (2000) Psikiyatri hemşireliğinde temel kavramlar. N. Kum (Ed.) Psikiyatri Hemşireliği El Kitabı. II. Baskı. BİRMAT Matbaacılık San Tic. Ltd. Şti. İstanbul 9-37.
- Rong X, Peng Y, Yu HP, Li D. Cultural Factors Influencing Dietary And Fluid Restriction Behaviour: Perceptions Of Older Chinese Patients With Heart Failure, Journal Of Clinical Nursing. 2016;26:717-726.
- Shaw SJ, Huebner C, Armin J, Orzech K, Vivian J. The Role of Culture in Health Literacy and Chronic Disease Screening and Management. J Immigrant Minority Health. 2009;460-467.
- Sungur G. Kronik Hastalıklarda Kültürel Yaklaşım. Kültürlerarası Hemşirelik. Eds: Seviğ Ü, Tanrıverdi G. İstanbul Tıp Kitabevi, 1. Baskı, 2012, İstanbul.
- Tanrıverdi G, Bayat M, Seviğ U, Birkök C. Evaluation of the effect of cultural characteristics on use of health care services using the 'Giger and Davidhizar's transcultural assessment model: a sample from a village in eastern Turkey. DEUHYO ED 2011;4:19-24.
- Tanrıverdi G, Bedir E, Seviğ Ü. Cinsiyetin sağlıkla ilgili bazı davranış ve görüşler üzerindeki etkisi. Kor Hek 2007;6:435-40.
- Tanrıverdi G, Ünüvar R, Yalçın M, Sürer M ve ark. Çanakkale'de Yaşayan Romanların Purnell'in Kültürel Yeterlilik Modeli İle Değerlendirilmesi, Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi. 2012;15(4):244-253.
- Tanrıverdi G. Hemşirelerde Kültürel Yeterliliği Geliştirme Yaklaşım ve Önerileri. Eds: Ülker Hİ, Birkök MC. Pozitif Matbaa, 2016, Ankara.
- The New Jersey Medical School Global Tuberculosis Institute. Cultural Competency and Tuberculosis Care A guide for self-study and self-assessment. 2016.
- Tortumluoğlu G, Okanlı A, Özer N. Hemşirelik bakımında kültürel yaklaşım ve önemi. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, www. insanbilimleri.com, 07.10.2004.
- Tortumluoğlu G. Trankültürel hemşirelik ve kültürel bakım modeli örnekleri. C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 2004;8:47-57.
- Viney KA, Johnson P, Tagaro M, Fanai S et al. Tuberculosis patients' knowledge and beliefs about tuberculosis: a mixed methods study from the Pacific Island nation of Vanuatu. BMC Public Health. 2014; 14: 467.
- Williamson M, Harrison L. Providing culturally appropriate care: a literature review. Int J Nurs Stud 2010;47:761-9.
- World Health Organization. Noncommunicable Diseases Progress Monitor 2017. Geneva, Switzerland.

ÇANAKKALE SERAMİKLERİNDE BULMACA TESTİLER*

PUZZLE JUGS IN THE ÇANAKKALE CERAMICS

Doç. Dr. Halide OKUMUŞ ŞEN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü

E-mail: halideokumus@yahoo.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Çanakkale, seramik, testi, Pisagor kupası</p>	<p>Çanakkale testileri 19. yy. ortalarından itibaren yoğun olarak üretilmiş sıvı madde kaplarıdır. Biçimsel olarak oldukça çeşitlilik göstermektedirler. Genellikle görünümlerine göre gruplandırılmışlardır. Ancak Çanakkale seramikleri arasında şekillendirme ve kullanım sistematigi açısından diğerlerinden farklılık gösteren, bulmaca seramik içki kapları niteliğinde testiler de yer almaktadır.</p> <p>Bulmaca seramik içki kapları, içki içenlere şaka yapmak, şaşırtmak ve eğlenmek amaçlı kullanılan kaplardır. 13. Yüzyılın sonlarından itibaren başta Almanya, Hollanda, İtalya, Fransa olmak üzere diğer birçok Avrupa ülkesinde ve Çin'de testiler, sürahiler, kupalar olarak üretilmiştir.</p> <p>Bu çalışmada, Pisagor bardağı olarak da anılan kupaların çalışma prensibinde üretilmiş Çanakkale testileri ele alınmıştır. Pisagor bardağında olduğu gibi çalışmada ele alınan Çanakkale testilerinin de ne kadar doldurulması gerektiği bulmacanın bir parçasıdır.</p> <p>Çalışmada Çanakkale'de üretilmiş nadir örneklerden bulmaca testilerin tanıtılması ve farklı örnekleri üzerinden Çanakkale seramikleri hakkında farkındalık oluşturulması amaçlanmıştır.</p> <p>Konu hakkındaki bilgiler Çanakkale seramikleri konusundaki yazılı kaynaklardan ve ilgili arkeoloji müzelerindeki araştırmalardan sağlanmıştır.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548683</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Çanakkale, ceramic, jug, Pythagorean cups</p>	<p>Çanakkale jugs are the liquid substance containers that have been produced since the mid 19th century. They vary greatly in form. They are usually grouped according to their appearance. However, among the Çanakkale ceramics, jugs are in the form of puzzle ceramic drink containers that differ from the others in terms of the system of shaping and use.</p> <p>The puzzle ceramic drink containers used to make jokes, to make surprise and fun for the drinkers. Since the end of the 13th century, it has been produced in Germany, Holland, Italy, France, many other European countries and China as jugs, jugs, cups.</p> <p>In this study, Çanakkale jugs produced in the working principle of the cups, also called Pythagorean cups, were discussed. As in the Pythagorean cups, it is a part of the puzzle how much of the Çanakkale jugs should be filled discussed in the study.</p> <p>In this study, it is aimed to introduce puzzle jugs from rare samples produced in Çanakkale and to create awareness about Çanakkale ceramics through different samples.</p> <p>Information about the subject was obtained from the written sources on Çanakkale ceramics and the researches in related archeology museums</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548683</p>	

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE' de gerçekleşen "2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık" temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Bulmaca seramik içki kapları, ustalarının şaşırtma, oyun, mizah, anlayışlarının kullanıcıya da ulaştığı, gerek üretim aşaması ve dekor uygulamaları, gerekse formları açısından oldukça çeşitlilik gösteren sıvı madde kaplarıdır. İçki içenlere şaka yapmak, şaşırtmak ve eğlenmek amaçlı kullanılan kaplar, 13. yüzyılın sonlarından itibaren başta Almanya, Hollanda, İtalya, İngiltere, Fransa olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde ve Çin’de testiler, sürahiler, kupalar olarak üretilmiştir.

Bulmaca testiler; sadece belli delikler parmaklarla kapatıldığında kabın içindeki sıvı etrafa dökülmeden içilebilen ya da boşaltılabilen testilerdir. Boyun kısmında, ajur tekniğinde dekorlar bulunan testilerin, sürahi ya da kupa formunda üretilenleri de bulunmaktadır. Bulmaca testilerde ve sürahilerde kabın içindeki sıvının nereden boşaltılacağı bulmacanın bir parçası iken, kupalarda kabın ne kadar doldurulması gerektiği bulmacanın bir parçasıdır (Okumuş, 2017: 329-342).

Çanakkale bulmaca testilerin, Pisagor bardağı olarak da anılan kupaların çalışma prensibinde üretilmiş oldukları söylenebilir. Pisagor bardağında olduğu gibi, Çanakkale testilerinin de ne kadar doldurulması gerektiği bulmacanın bir parçasıdır.

Çalışmada; yurtdışında bulmaca seramik içki kapları olarak üretilmiş testilerin, sürahilerin, kupaların çalışma prensipleri örnekleri üzerinden aktarılacak, ardından müze kayıtlarına Çanakkale seramiği olarak geçen bulmaca testiler tanıtılacak ve bu testilerle benzerlik gösteren, yurtdışında üretilmiş testi örneklerine yer verilecektir.

2. BULMACA TESTİ VE SÜRAHİLER

Halen bilinen en eski bulmaca testi, yaklaşık MS. 1300 yıllarında Batı Fransa'nın Saintonge kentinde üretilen ve 1899'da İngiltere, Devon, Exeter, South caddesinde yapılan bir kazı sırasında bulunan testidir (Görsel 1, 2) (Exeter, Bulmaca Testisi olarak adlandırılmıştır. Exeter'deki Royal Albert Hatıra Müzesi'ndedir.

Bulmaca testiler, masumca içki içenlerin içeceği üzerlerine dökmelemlerini sağlayacak şekilde tasarlanmışlardır. Ancak Exeter örneğinde, karmaşık görünmesine rağmen sıvı dökülmesine neden olan gizli delikler bulunmamaktadır. Bu örnekte üst hazneye akıtılan sıvı, içi boş olarak şekillendirilmiş kulptan aşağıya doğru akar ve emzik aracılığı ile dökülmeksizin boşaltılır (Okumuş, 2017: 329-342).

Görsel 1,2. Exeter Bulmaca Testi

(URL-1, 2, 2018)

Testilerde ve sürahilerde ağız kenarını dolaşıp, kulpun içinden ya da iç kenarından kabın içeriğine bağlanan gizli bir tüp bulunmaktadır. Ağız kenarındaki bu gizli tüpe bağlı, biri doğru, iki veya daha fazla sahte emzik şeklinde çıkıntı yer almaktadır. Gizli tüp vasıtasıyla, sürahinin içeriği kenardaki emziğe emilmektedir (Görsel 3, 4), (Okumuş, 2017: 329-342).

Görsel 3,4. Bulmaca Sürahi

[URL-3, 2017]

İngiltere tarafından 1860 dolaylarında üretilen Elsmore ve Forster markalı bulmaca sürahilerde ise içi boş olarak şekillendirilmiş kulp, sürahinin içinden tabandaki deliğe bağlanmaktadır (Görsel 5, 6, 7). Sürahi dolu iken, kulpun üst kısmındaki delik parmakla kapatıldığında sıvı kulpun içinde tutulur. Parmak serbest bırakıldığında ise sıvı dökülür. Bu, bir pipetin üstünü parmakla kapalı tutarak bardaktan sıvı almayı sağlayan aynı prensiptir. Ondokuzuncu yüzyılda, barlar ve toplantılarda eğlence için kullanılmıştır. Sürahi, her iki tarafında da İngiliz palyaço, Joseph Grimaldi'nin bir temsili olduğuna inanılan, palyaço transferleri ile kaplıdır. Ayrıca, bir dizi horoz dövüşü sahnesi vardır (URL-4, 2018).

725

Görsel 5, 6, 7. Elsmore ve Forster Bulmaca Sürahi

[URL-4, 2018]

3. BULMACA KUPALAR

Bulmaca kupalar, yan yana eklenen birden fazla bardaktan yapılmış muzip, karmaşık içki kaplarıdır. Kupaların içindeki sıvının her bir kupaya geçişini sağlayan boşluklarla birleştirilen vazo şeklindeki kapların her biri, bitişik kapın kulpu ile birbirine dolanmış iki

kulplu ve düz tabanlıdır. Kupalar arasındaki geçişler içicinin içeceği dikkatli bir şekilde doğru bölmeden boşaltmalarını gerektirmektedir. Yanlış seçim ıslanmayla, doğru seçim ise gizemle sonuçlanmaktadır. 17. Yüzyıl ortalarına tarihlenen, İngiliz Delftware olarak adlandırılan bulmaca kupalar yoğun olarak görülmektedir (Görsel 8, 9, 10), (Okumuş, 2017: 329-342).

Görsel 8, 9, 10. Bulmaca Kupalar

[URL-5, 2018]

[URL-6 2018]

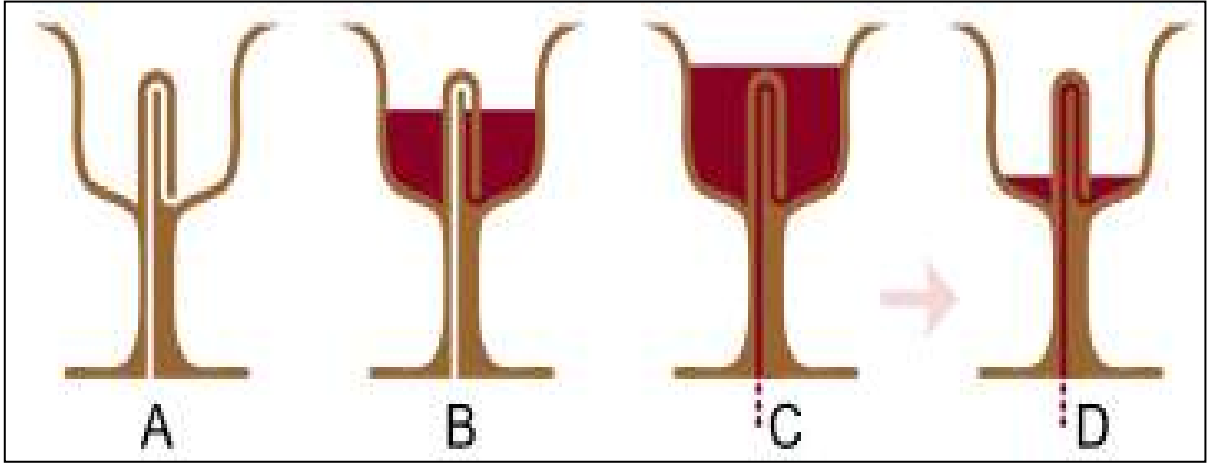
[URL-5, 2018]

4. PİSAGOR KUPASI

Adını, M.Ö. 580 - 500 yılları arasında yaşayan filozof ve matematikçi Pisagor'dan almıştır. "Adalet Kupası" da denilen Pisagor Kupasının içinde bir sütun ve sütunun içerisinden kupanın tabanındaki deliğe bağlanan bir kanal bulunmaktadır. Dışarıdan bakıldığında herhangi bir bardak gibi durmakta, işleviyle ise herkesi hayretler içerisine düşürebilmektedir. Kupanın ortasında bulunan sütunun içerisindeki kanal, eğer bardak belli bir seviyeden sonra doldurulmaya devam edilirse içerisindeki bütün sıvıyı geriye boşaltmaktadır (Görsel 11, 12). Açgözlü olmanın kötü olduğu vurgusu yapan Pisagor kupayı şu şekilde özetler: "İnsan bazen yaşamın sundukları ile yetinmeyi bilmeli, zira daha fazlasını arzularken elindekiler de

kayıp gidebilir. “Aç Gözlülük Kupası” olarak bilinen kupa, “Kendini Bil Bardağı” adıyla da anılmaktadır. (Okumuş, 2017: 329-342).

Görsel 11, 12. Pisagor Kupası

[URL-7, 2018]

[URL-8, 2018]

5. ÇANAKKALE TESTİLERİ

17. yüzyıl sonları ile 20.yüzyıl başları arasında etkin olarak varlık gösteren Çanakkale seramikleri; özgün form ve dekorlarıyla, kendine özgü şekillendirme yöntemleriyle, başarılı stilizasyonlarıyla, taşıdıkları coşkulu ifadeleriyle, diğer seramik merkezlerindeki üretimlerden ayrılan eşsiz seramiklerdir. Biçimsel olarak oldukça çeşitlilik göstermektedirler. Çoğunluğu günlük kullanıma yönelik üretilmiştir. Ancak özellikle hayvan biçimli formların, biblo olarak kullanımı yanında, sevimlilikleri ve taşıdıkları adeta gülümser ifadeleri ile çocuklar için üretilmiş olabilecekleri düşünülebilir.

Çanakkale bulmaca testiler ise başka bir kullanım amacı ile karşımıza çıkmaktadır. Çanakkale ve Tekirdağ Arkeoloji Müzelerinde envanter kayıtlarına Çanakkale seramiği olarak geçen iki testi de Çanakkaleli seramikçilerin yaratıcılıklarını, coşkularını, özgünlüklerini yansıtan nadir örneklerdir. Şekillendirme yöntemleri ve fonksiyonları açısından bakıldığında,

Pisagor kupası çalışma prensibinin kullanıldığı söylenebilir. Her iki testide de suyun doldurulması ve boşaltılması alışılmış testilerden farklılık göstermektedir. Testi haddinden fazla doldurulduğunda suyun geri boşalması, testinin özelliğini bilmeyenler için şaşırtıcı olup, çözülmesi gereken bir bilmeceye dönüşürken, izleyiciler için de bir eğlenceye dönüşmektedir.

5.1. Tekirdağ Arkeoloji Müzesinde Yer Alan Çanakkale Bulmaca Testi:

Müze alınış tarihi 7Ağustos1968, envanter no: 59, yüksekliği 33cm., dip çapı 11,5 cm. olan testi, uzun boyunlu, dar omuzlu, genişçe gövdeli, düz dipli ve tek kulpludur. Uzun dar boynun üst kısmı insan başı şeklindedir. Testinin ağzı tipik testilerin dışında, üstteki insan başının arka kısmına gelecek şekilde yatay ve halka ağızlı olarak, akıtıcı kısım ise boynun ön tarafına gelecek şekilde yapılmıştır. Boyunda, akıtıcının hemen altında bir tane, gövde üzerinde ise iki tane, uçlara doğru genişleyen parçalara bölünmüş, kabara rozet şeklinde parça ekleme vardır.

Akıtıcı kısmının altındaki kabara rozetin altına ve diğer iki kabara rozetin arasına gelen yüzde kabartma olarak bir insan ve bir geyik tasviri yer almaktadır. Envanter kaydında av sahnesinin işlendiği ifade edilmekte ise de, geyiğin ağzının açık olmasına bakılırsa, geyiğe yiyecek veren insan figürü şeklinde yorumlanabilir.

İnsan figürü, kenarları çıkıntılı bir şapka, ayak bileklerine kadar uzanan dokuz adet düğmeli bir elbise ve ucu sivri ayakkabı giymektedir. Sol eli ile geyiğe doğru bir yiyecek uzatmakta, sağ kolu da geriye doğrudur.

Geyik ön ayakları havaya kalkmış ve yüzü insana bakar şekilde işlenmiştir. Çok çatalı iki boynuzu vardır. Gövdedeki kabara rozetlerden birisi geyik figürünün boynuzları ve kulpun gövdeye birleştiği kısmın arasına, boşluk kalmayacak şekilde eklenmiştir.

Gövdedeki kabara rozetlerden diğeri ise insan figürünün hemen arkasında olup kulpun gövdeye birleştiği kısımdan diğere göre daha uzağa ve boşluk kalacak şekilde yerleştirilmiştir. Form ve dekor açısından oldukça naiftir.

Kırmızı çamurlu testi çömlekçi çarkında, kulp ise avuç içinde çekme yöntemi ile şekillendirilmiş olup, beyaz astarlı ve sarı renk sırlıdır. Testinin üzerine yer yer yeşil renk akıtma yapılmış olup, alt bölümü sırlanmadan bırakılmıştır (Görsel 13, 14, 15, 16).

Görsel 13, 14, 15, 16. Tekirdağ Arkeoloji Müzesi, Çanakkale Bulmaca Testi

Fotoğraf: Halide Okumuş Şen, Tekirdağ Arkeoloji Müzesi, 2018

Tabanda yer alan diplik testinin iç gövdesine doğru uzanmaktadır. Pisagor kupasında olduğu gibi testinin haddinden fazla doldurulması durumunda sıvı bu diplikten geri boşalmaktadır (Görsel 17, 18).

Görsel 17, 18. Tekirdağ Arkeoloji Müzesi, Çanakkale Bulmaca Testi

Fotoğraf: Halide Okumuş Şen, Tekirdağ Arkeoloji Müzesi, 2018.

5.2. Çanakkale Arkeoloji Müzesinde Yer Alan Çanakkale Bulmaca Testi:

Çanakkale Arkeoloji Müzesi'ne 1992 yılında Çanakkale'nin Çan ilçesinde Ramazan Özcan'dan alınmış, 2579 envanter numaralı testinin yüksekliği 31 cm., kaide çapı 9,6 cm. dir. Envanter kayıtlarına Sihirli Testi adıyla, son dönem Çanakkale seramiği olarak geçmiştir. Günümüzde Troya Müzesi'nde sergilenmektedir.

Kırmızı çamurlu, tornada şekillendirilmiş, uzun boyunlu, genişçe gövdeli, dibe doğru genişleyen, iki halka çıkıntısı olan yüksek ayaklı ve tek kulpludur. Kulp gövdenin üst noktasından, testinin ağız kenarına birleştirilmiştir. Ağız kısmı ters bir kadeh şeklinde kapatılmıştır. Rölyef dekorlu ve yeşil renk sırlıdır.

Testinin üzerindeki rölyef ve kazıma dekorları geleneksel Çanakkale seramiklerindelerden oldukça farklıdır. Kulpun boyuna bağlanan üst kısmında derin kazıma dekor bulunmaktadır.

Boynun ön tarafında bir adet, gövdenin üst kısmında ise kulpun gövdeye eklendiği kısma kadar eşit aralıklarla sıralı olarak yerleştirilmiş altı adet madalyon şeklinde kabartma bulunmaktadır.

Gövdeyi iki paralel halka şeklinde çevreleyen fitil ile oluşturulan kabartma üzerine yaklaşık birer santimlik aralıklarla, herhangi bir aletle baskı yoluyla yivler oluşturulmuştur. Bu iki halka arasında kalan hat boyunca yaklaşık eşit aralıklarla eklenen kabartmalar bir alet yardımıyla bastırılarak çiçek ve yaprak rölyefi belirginleştirilmeye çalışılmıştır (Görsel 19, 20, 21, 22).

Görsel 19, 20, 21, 22. Çanakkale Arkeoloji Müzesi, Çanakkale Bulmaca Testi

Fotoğraf: Halide Okumuş Şen, Çanakkale Arkeoloji Müzesi,

Testinin tabanında testinin iç gövdesine doğru uzanan bir diplik bulunmaktadır. Pisagor kupasında olduğu gibi testinin haddinden fazla doldurulması durumunda sıvı bu diplikten geri boşalmaktadır (Görsel 23, 24).

Kullanım biçimleri ve dekorları geleneksel Çanakkale seramiklerinden farklı olan bu testilerin, form ve dekorları bakımından benzerlik gösteren örneklerinin Almanya Bavyera'da ve Balkan ülkelerinden Bosna-Hersek ve Bulgaristan'da da üretilmiş oldukları görülmektedir.

Görsel 23, 24. Çanakkale Arkeoloji Müzesi, Çanakkale Bulmaca Testi

Fotoğraf: Halide Okumuş Şen, Çanakkale Arkeoloji Müzesi, 2012.

6. ÇANAKKALE BULMACA TESTİLERLE BENZERLİK GÖSTEREN TESTİLER

6.1. Bavyera Kökenli Bulmaca Testi:

Çanakkale bulmaca testilerle benzerlik gösteren örneklerden biri, Almanya Federal Cumhuriyeti'nin en büyük ve en eski 16 eyaletinden biri olan Bavyera Eyaleti kökenli testidir. Armudi gövdeli, dört boğumlu uzun boyunlu, dipten hafifçe genişleyen düz ayaklıdır.

Boynun gövdeye bağlandığı kısmı içine alacak şekilde gövde üzerinden birinci boğuma kadar yükselen bir silindir eklenmiş ve silindir üzerinde eşit aralıklarla ajur dekoru uygulanmıştır. Gövde üzerinde kabara rozet bulunmaktadır. Fitil örgü ile gövde üzerine rölyef dekorları oluşturulmuştur. Avuç içerisinde çekme yöntemi ile şekillendirilmiş kulp üzerinde bir emzik bulunan sürahi, yeşil sırlıdır (Görsel 25), (URL-9, 2018).

Gövdesi, üzerinde emzik bulunan kulpu, boyun kısmı ve sır rengi bakımından Çanakkale Arkeoloji müzesinde bulunan bulmaca testi ile benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Görsel 25. Bavyera Kökenli Bulmaca Testi

[URL-9, 2018]

6.2. Bosna Hersek Kökenli Bulmaca Testi:

Avusturya, Viyana Volkskunde Museum'da bulunan ÖMV / 12413 envanter numaralı Bosna Hersek bulmaca testinin yüksekliği 29,5 cm., gövde çapı 17 cm., dip çapı 8,6 cm. dir. Bosna Hersek seramiklerinin özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından olanları özel kabul edilmektedir. Avusturya, Viyana Halk Müzesi, Bosna Hersek'ten 1897'de bir grup (ÖMV / 8.869-8.917), 1901'de bir grup (ÖMV / 12.407-12.455) nesne almıştır. Her iki grupta da benzer şekilde sarı ve yeşil sırlı seramikler bulunmaktadır (URL-10, 2018).

19. Yüzyıl sonlarına tarihlenen Bosna Hersek kökenli seramik bulmaca testi; tornada şekillendirilmiş, bej çamurlu, yukarı doğru daraltılmış yüksek ayaklı, kemerli tabanlı, küresel gövdeli, silindirik olarak yükseltilmiş uzun boyunlu, sarı sırlıdır. Boyun kısmı dört yerden kesilerek açık alan oluşturulmuştur. İçinde boşluk bulunan kulpun ağıza eklenen kısmındaki boşluğa bağlanmış dört adet emzik bulunmaktadır. Sıvı, içi boş kulp vasıtasıyla testinin içinden bu emzıklere geçer. Ayrıca kulpun üzerinde bir emzik ve emziğin kulpa bağlandığı yerin karşısında bir hava deliği bulunmaktadır.

Gövdenin boyuna bağlandığı kısımda yer alan farklı biçimlerde beş yuvarlak sütundan kulpa yakın olanlarının üzerinde birer kuş figürü vardır. Sütunların altına eşit aralıklarla üç kıvrılmış fitil parça eklenmiştir. Gövde üzerindeki üç adet kabara rozet kıvrımlı bir şerit ile çevrelenmiştir. Gövdeyi, rozetleri ve kulpu içine alacak şekilde dolanan, kıvrımlı ince fitil eklenerek rölyef oluşturulmuştur.

Görsel 26, 27, 28. Bosna Hersek Kökenli Bulmaca Testi

[URL-10, 2018]

Festivallerde, törenlerde şaka yapma amaçlı ve evlerde dekoratif amaçlı kullanılmıştır. Form ve ekleme dekorları özenle tamamlanmıştır. Gövde üzerinde kullanılan kabara rozetler Tekirdağ Arkeoloji müzesinde bulunan Çanakkale testide kullanılanlarla benzerlik göstermektedir (Görsel 25, 26, 27).

6.3. Bulgaristan Kökenli Testi:

Yunanistan, Atina'da özel bir koleksiyonda bulunan 19. yüzyıldan kalma kabartma bezemeli testi, Bulgaristan (Balkanlar) halk seramiği geleneğinin örneklerindedir (URL-11, 2018).

Tornada şekillendirilmiş, kırmızı çamurlu, küresel gövdelidir. Dar uzun boyunlu, ağız kısmı boynuna göre oldukça geniş şekillendirilmiştir. Kulpun boyuna bağlanan kısmı ile gövde arasında iki boğum oluşturulmuştur. Emzik testiye göre oldukça iri olup gövde ile birlikte boyuna da bağlanmıştır. Sarı sırlı, yeşil sır akıtmalıdır.

Testinin gövdesindeki kabara rozetler, fitil ekleyerek yapılan rölyefler üzerine baskı yoluyla oluşturulan yivler, rozetler, sır renkleri ve üzerindeki sır akıtmaları bakımından Çanakkale bulmaca testileri ile benzerlik gösterdikleri görülmektedir.

Görsel 29. Bulgaristan Kökenli Testi:

[URL-11, 2018]

7. SONUÇ

Tekirdağ Arkeoloji Müzesinde yer alan testinin 19. yy. sonları ile 20 yy. başlarına tarihlenen Çanakkale testilerinin gövde biçimi, çamur ve sır özelliklerini taşıdığı görülmektedir. Çanakkale Arkeoloji Müzesinde yer alan testi ise 19. yy. sonları ile 20 yy. başları Çanakkale testi formlarıyla benzerliklere sahiptir. Ancak her iki testiye de dekorları açısından bakıldığında üzerlerinde bulunan rölyefler karakter olarak geleneksel Çanakkale seramiklerinden oldukça farklıdır.

Tekirdağ müzesinde bulunan testi üzerindeki kabara rozetler ve Çanakkale arkeoloji müzesinde bulunan testi üzerindeki rölyefler, Almanya Bavyera'da ve Balkan ülkelerinden Bosna-Hersek ve Bulgaristanda üretilmiş testilerde kullanılan kabaralar ve rölyefler ile benzerlikler göstermektedir.

Çanakkale seramikleri arasında çok fazla rastlanmaması, özel olarak üretildiklerini düşündürmektedir. Eğlence amaçlı kullanılmış olabilecekleri gibi, altta yer alan dipliğin fonksiyonunu bilen usta tarafından içindeki sıvıyı soğuk tutmak amacıyla üretilmiş olabilecekleri de düşünülebilir.

Üretimi teknik beceri ve seri üretim için uzun süre gerektirdiğinden satış amaçlı değil, seramikçinin kendi kişisel kullanımı için üretilmiş olabilecekleri gibi, seramik ustasına tarif üzerine sipariş olarak yaptırılmış da olabilirler.

Bulmaca testi yapan seramikçilerin, seramik çamurunun plastiklik özelliğini kullanıp, zaman zaman malzemenin sınırlarını zorlayarak, hem teknik açıdan hem de estetik açıdan başarılı sonuçlara ulaşmış oldukları görülmektedir.

Avrupa ülkeleri ve Çin'de bulmaca testi ve sürahiler benzer çalışma prensibi kullanılarak üretilmiştir. Farklı ülkelerden alınan modellerin form ve dekorları üretildikleri ülkelerin üretim karakteristiğine uyarlanmıştır. Hollanda Delft'te üretilmiş modellerin İngiltere, Fransa'da da üretildikleri ve üretilmiş oldukları ülke adı ile birlikte Delftware olarak anıldıkları görülmektedir.

En yaygın üretim merkezi Hollanda Delft olan bulmaca sürahilerin modellerinin İngiltere, Fransa, İtalya, Çin'de de üretilmesi, Almanya'da üretilmiş olan bir formun Delft'te bulmaca sürahi olarak uyarlanması, Delft'te üretilen bulmaca testi ve sürahilerde Çin desenlerinin de uygulanmış olması, aynı kullanım amaçlı bulmaca testi, sürahi ve kupaların üzerinde farklı kültürlerin yansımalarını, etkileşimlerini göstermektedir.

Kullanım biçimleri ve dekorları geleneksel Çanakkale seramiklerinden farklı olan Çanakkale bulmaca testilerin, form ve dekorları bakımından benzerlik gösteren örneklerinin Almanya Bavyera'da ve Balkan ülkelerinden Bosna-Hersek ve Bulgaristan'da da üretilmiş olmaları, coğrafi konumları ve tarihsel birliktelikleri açısından bakıldığında Balkan ülkeleri arasındaki ve Balkan ülkeleri ile Almanya arasındaki kültürler arası etkileşimlerin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Okumuş, H., 2017, “Bulmaca Seramik İçki Kapları”, Journal of Awareness (JOA) Özel Sayı 2017 - 3, E - ISSN: 2149 – 6544, Uluslararası Farkındalık Konferansı 16 – 18 Kasım 2017 Krakow / Polonya, s.329-342. <http://www.ratingacademy.com.tr/ojs/index.php/joa/article/view/328/271> [Erişim Tarihi: 15 Kasım 2018]
- [1] <https://www.art-antiques-design.com/antiques/436-puzzle-jugs-an-interview-with-robert-aronson> [Erişim Tarihi: 15 Kasım 2018]
- [2] https://www.google.com.tr/search?q=exeter+puzzle+jug&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=0ahUKEwjQw8O16IvXAhXCYJoKHdP8BqkQsAQILg&biw=1242&bih=602#imgrc=eo82yZcV5VE_AM: [Erişim Tarihi: 15 Kasım 2018]
- [3] <http://www.mehlmandesign.com/ceramic-glass/blog-detail/pots-with-secrets/> [Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2017]
- [4] <https://www.rubylane.com/item/503073-3633/Clown-Cockfight-Ironstone-Puzzle-Jug-Circa> Erişim Tarihi: 5 Aralık.2018
- [5] <http://webapps.fitzmuseum.cam.ac.uk/explorer/index.php?qu=charles%20I%20sampler&oid=71766> [Erişim Tarihi: 13 Ağustos 2017]
- [6] <http://webapps.fitzmuseum.cam.ac.uk/explorer/index.php?qu=charles%20I%20sampler&oid=71765> [Erişim Tarihi: 13 Ağustos 2017]
- [7] <http://www.zmescience.com/science/physics/the-pythagorean-greedy-cup-423545/> [Erişim Tarihi: 15 Kasım 2018]
- [8] <https://www.tahribat.com/forum/pisagorun-adalet-kupasi-nasil-oluyor--215527> [Erişim Tarihi: 15 Kasım 2018]
- [9] https://www.google.com.tr/imgres?imgurl=https://s-media-cache-ak0.pinning.com/236x/d4/23/2d/d4232de872cacc20128996e5f7354dbb.jpg&imgrefurl=https://www.pinterest.com/pin/464363411559050494/&h=300&w=200&tbnid=pCbZKmqlSIVc0M&tbnh=275&tbnw=183&usq=K_fgQRw51mLKBfDX5weVESmbfWdmc=&docid=M_KePiGwM3a-CM&itg=1 [Erişim Tarihi: 8 Aralık 2018]
- [10] <https://volkskundemuseum.at/onlinesammlungen/oemv12413> [Erişim Tarihi: 8 Aralık 2018]
- [11] <http://www.ceramopolis.com/?p=977> [Erişim Tarihi: 8 Aralık 2018]

TÜRKİYE'DEKİ POTANSİYEL RÜZGÂR ENERJİ YOĞUNLUĞUNUN YENİDEN TANIMLANMASI*

RE-DEFINED PATTERNS OF POTENTIAL WIND ENERGY DENSITY OVER TURKEY

Hıdır SERKENDİZ

Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Sciences and Arts,
Department of Geography, 17020 Çanakkale, Turkey.

E-mail: hserkendiz@gmail.com

Hasan TATLI

Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Sciences and Arts,
Department of Geography, 17020 Çanakkale, Turkey.

E-mail: tatli@comu.edu.tr

Beyhan ÖZTÜRK

Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Sciences and Arts,
Department of Geography, 17020 Çanakkale, Turkey.

E-mail: bozturk@comu.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Enerji, Coğrafya, CBS, Rüzgâr, Türkiye</p>	<p>Dünyadaki enerji talebi her geçen gün artıyor. Özellikle, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin enerji ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli alternatif enerji kaynaklarına gereksinim duyar. Bu sektördeki yatırımcılara rehberlik etmesi açısından fosil-yakıtlara dayanmayan, temiz ve çevre-dostu bir kaynak olan rüzgâr enerjisi potansiyelinin coğrafi dağılımının bilinmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada, Weibull yaklaşımı kullanılarak, Türkiye'nin potansiyel rüzgâr enerjisi yoğunluğu araştırılmıştır. Günlük rüzgâr verileri 1975 ile 2015 aralığını kapsamaktadır. Potansiyel rüzgâr gücü yoğunluğu haritaları ArcGIS 10.4-Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) programı kullanılarak, enerji potansiyeli hesaplarından elde edilen verilerle yeniden çizildi. Potansiyel rüzgâr enerji yoğunluğu istatistikleri, yenilenebilir enerjinin tahmin edilebilirliği ve persistansı için faydalı bilgiler sunmuştur. Potansiyel rüzgâr gücü yoğunluğunun frekansları uzun vadeli periyotlarda, klimatolojik açıdan rüzgâr-enerji örüntüleri ortaya çıkarır. Bu uzun süreli persistans ile ilgilidir. İklimsel açıdan bakıldığında, yüksek enerji potansiyeline sahip bölgelerin, gerekli enerjinin gelecekteki enerji risk sorununa bir çözüm olması açısından duyarlı alanlar olarak önerildi.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548684</p>	

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE' de gerçekleşen "2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık" temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Energy, Geography, GIS, Wind, Turkey,</p>	<p><i>The energy demand in the world is increasing day by day. In particular, meet the energy needs of developing countries such as Turkey requests the various alternative sources. Knowing the geographical distribution of wind-energy potential, an eco-friendly source, clean and not-based on fossil fuels, is of great importance in guiding the investors in this sector. In this study, the potential wind-energy density by Weibull approach over Turkey is investigated. The data set of daily wind speeds were selected in the interval of 1975-2015. The maps of potential wind-power density were redrawn using the ArcGIS 10.4-Geographic Information Systems (GIS) program with the data obtained those obtained from the calculations. The occurrence of the statistics in the values of wind-power density suggests the usefulness for better renewable energy predictability. The frequencies of potential wind-power density reveal climatological wind-energy patterns for long-term periods; this is related to long-term memory or persistence. From a climatic point of view, areas with high levels of potential wind energy density have been found to be recommended as sensitive areas to solve the problem of future risks of the required energy.</i></p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548684</p>	

1. GİRİŞ

Enerji, özellikle elektrik enerjisi modern yaşamımızın neredeyse vazgeçilmez bir unsurudur. Sadece günümüz için değil tarih boyunca enerji elde etmek insanların bir numaralı hedefi olmuştur. Eğer günlük hayatımızda kullanmak için ihtiyaç duyduğumuz enerjiyi düşünecek olursak enerjinin bizim için ne kadar önemli olduğunu sanırım daha iyi anlamış oluruz. Enerji ihtiyacımızın miktarı da dünden bugüne hep aynı kalmamıştır. Aksine her geçen gün nüfusun artması, sanayileşme ve teknolojinin tam anlamıyla hayatımızın vazgeçilmez bir parçası haline gelmesi paralel olarak enerjiye olan ihtiyacımızı da aynı oranda artırmıştır. Bütün bunlar düşünüldüğünde enerji ihtiyacının gelecekte de katlanarak artması kaçınılmaz olacaktır.

Enerjinin bizim için geçmişte, günümüzde ve gelecekte bu kadar önemli olduğu/olacağı göz önüne alındığında sanırım bu soruyu kendimize sorabiliriz: Peki bu kadar ihtiyaç duyduğumuz enerjiyi nereden karşılıyoruz? Şekil 1'de yer alan Renewables 2018 · Global Status Report (Yenilenebilir 2018 Global Durum Raporu) verilerine göre enerji ihtiyacımızın %78 gibi çok büyük bir kısmını petrol, kömür ve doğalgaz gibi fosil yakıtlardan karşılanmaktadır. Fosil kaynakların kısıtlı olması ve özellikle ciddi doğa ve atmosfer kirliliğine neden olması son yıllarda önemli tartışma konusu olmaktadır. Bunun yanında fosil enerji kaynakları dünyanın her bölgesine dengeli bir şekilde dağılmamıştır. Dünyanın belirli bölgelerinde bulunan bu kaynaklar fosil kaynaklar bakımından fakir olan ülkeler tarafından ithal edilmektedir.

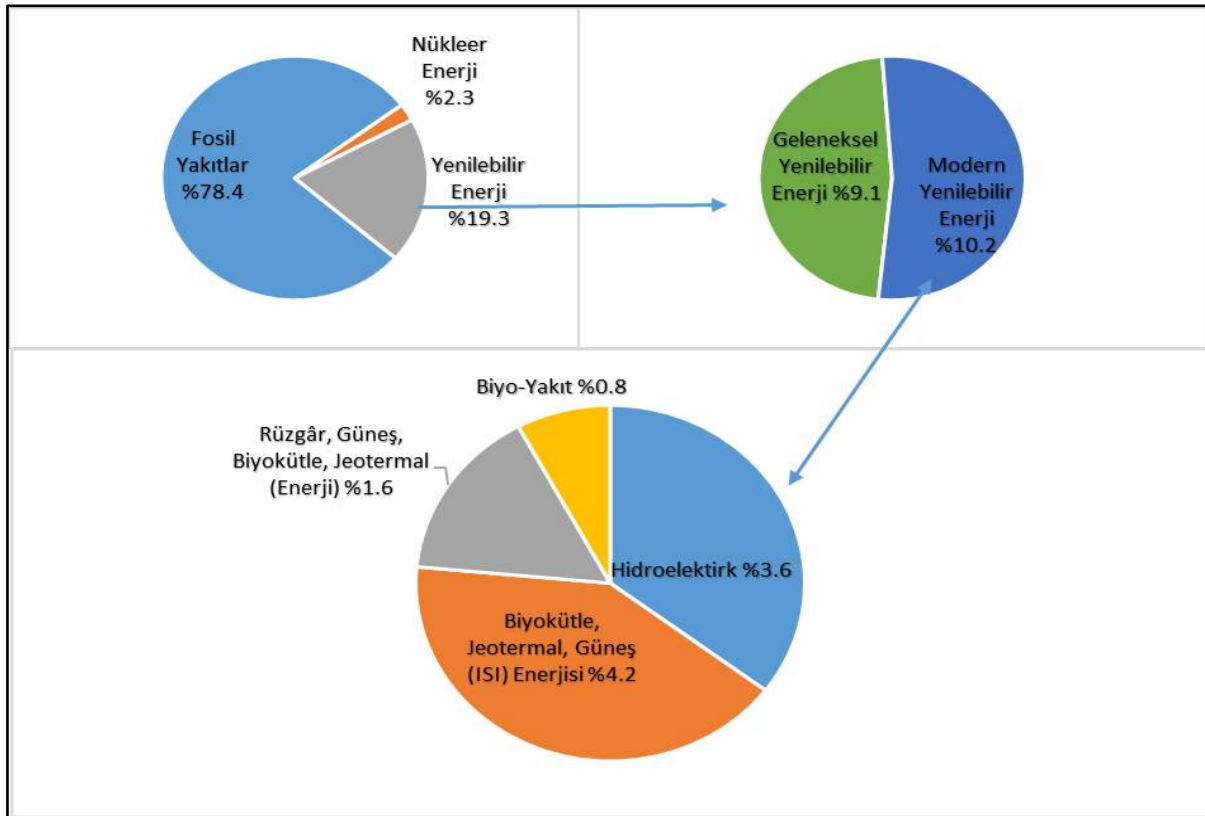
Yukarıda da kısaca değinildiği gibi fosil kaynakların belirli bir rezerve sahip olması, önemli derecede çevre sorunlarına neden olması, küresel ısınmanın bir numaralı sebebi olarak görülmesi gibi nedenlerden dolayı dünya genelinde yenilenebilir enerjiye olan ilgi giderek artmaktadır. Çünkü kaynağının tükenmiyor oluşu, ham maddesinin bedava olması, çevreyi ve atmosferi kirliletmeyen oluşu gibi sebepler yenilenebilir enerjiyi çekici kılan etmenlerin başında gelmektedir. Yenilenebilir enerji kaynakları içerisinde rüzgâr enerjisi ise temiz, santrallerinin fazla yer kaplamaması, teknolojik olarak en gelişmiş olan ve ticari açıdan en cazip olan yenilenebilir bir enerji kaynağıdır (Yerebakan 2001:21). Şekil 2'de yer alan GWEC'nin (Global Wind Energy Council) 2017 yılında yayınladığı verilere baktığımızda her geçen yıl rüzgâr enerjisinden elde edilen enerjinin miktarı giderek artmıştır. Ve bunun her geçen yıl artacağı da ön görülmektedir (GWEC 2017:20).

Ülkemizi düşünecek olursak eğer: Türkiye, sanayisi gelişmekte olan ve dolayısıyla her geçen gün enerjiye olan ihtiyacı artan bir ülke konumundadır. Türkiye enerji üretmek için

İhtiyaç duyduğu enerjinin çok büyük bir kısmını fosil enerji kaynaklarından karşılamaktadır. Şekil 3'de yer alan EÜAŞ'ın 2017'de yayımlanmış olduğu raporda da görüldüğü gibi Türkiye ürettiği enerjinin büyük bir bölümünü fosil kaynaklardan elde etmektedir (EÜAŞ 2017:15). Ülkemizin bu enerji kaynakları bakımından fakir olduğu düşünüldüğünde sanayinin en büyük girdilerinden biri olan enerji için her yıl çok fazla miktarda döviz harcanmaktadır (Greenpeace 2015:16). Türkiye rüzgâr gibi yenilenebilir enerji kaynakları ile enerji çeşitliliğini artırarak enerji üretmek için ihtiyaç duyduğu kaynaklara alternatif çözüm önerilebilir.

Türkiye'nin sahip olduğu rüzgâr enerji potansiyelini belirlemeyle ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan en genel ve önemlisi Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM) tarafından 45 adet meteoroloji istasyonunun 1989 – 1998 yılları arasındaki verilerini kullanarak WASP (Ing. Wind Atlas Analysis and Application) bilgisayar programı ile oluşturulan Türkiye Rüzgâr Atlası ve Yenilenebilir Enerji Müdürlüğü'nün orta ölçekli sayısal hava tahmin modeli ve mikro ölçekli rüzgâr akış modeli kullanılarak çeşitli yükseltilerde yıllık, mevsimlik, aylık ve günlük rüzgâr hız ortalamalarının yer aldığı Türkiye Rüzgâr Enerji Potansiyeli Atlası (REPA)'dır. Bunun yayında Süzek (2007) Türkiye Rüzgâr Enerji Potansiyelinin Belirlenmesi adlı yüksek lisans tez çalışmasında da Türkiye'nin rüzgâr enerji potansiyelini ortaya koymaya çalışmıştır. Bunların yanında yerel ölçekli birçok çalışma (Koç 1998, Tağıl 2000, Ulgen ve Hepbaşı 2002, Ucar ve Balo 2009, Türkeş 2013, Oral ve Behçet 2015, Dündar ve İnan 2015, Kaplan 2016) yapılmıştır. Ayrıca Serkendiz (2018)'de Türkiye'nin Rüzgâr Enerji Potansiyelinin Belirlenmesi adlı tez çalışmasında bu konuyu tekrardan incelemiştir.

Şekil 1. Küresel enerji üretiminin kaynaklara göre dağılımı.

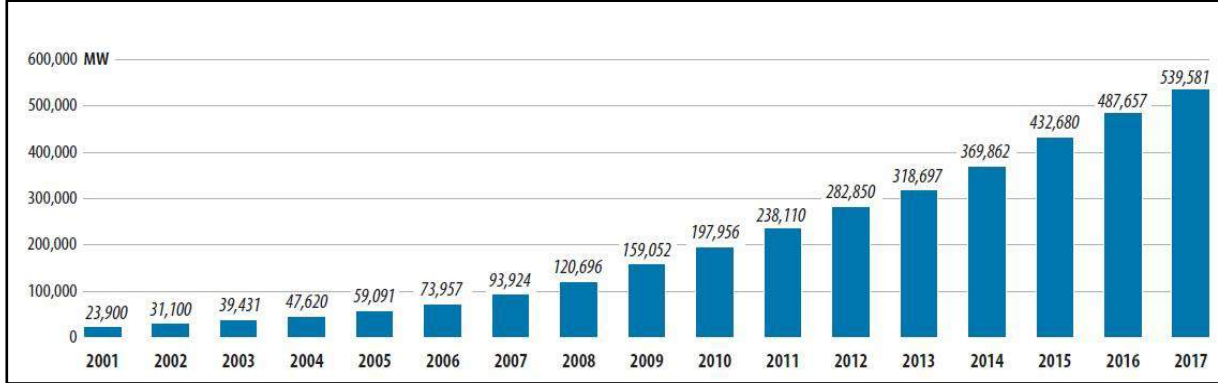

Kaynak: REN21 2017.

Türkiye'nin rüzgâr enerjisi durumuna bakacak olursak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının (ETKB) 2015 yılında yayımladığı rapora göre rüzgâr enerji potansiyeli 48000 MW'tır. Türkiye Rüzgâr Enerji Birliğinin (TÜREB) 2017 yılında yayımlanmış olduğu raporda ise kurulu rüzgâr enerji kapasitesi 6.483.9 MW'tır (TÜREB 2017:5). Potansiyel ve kurulu güç

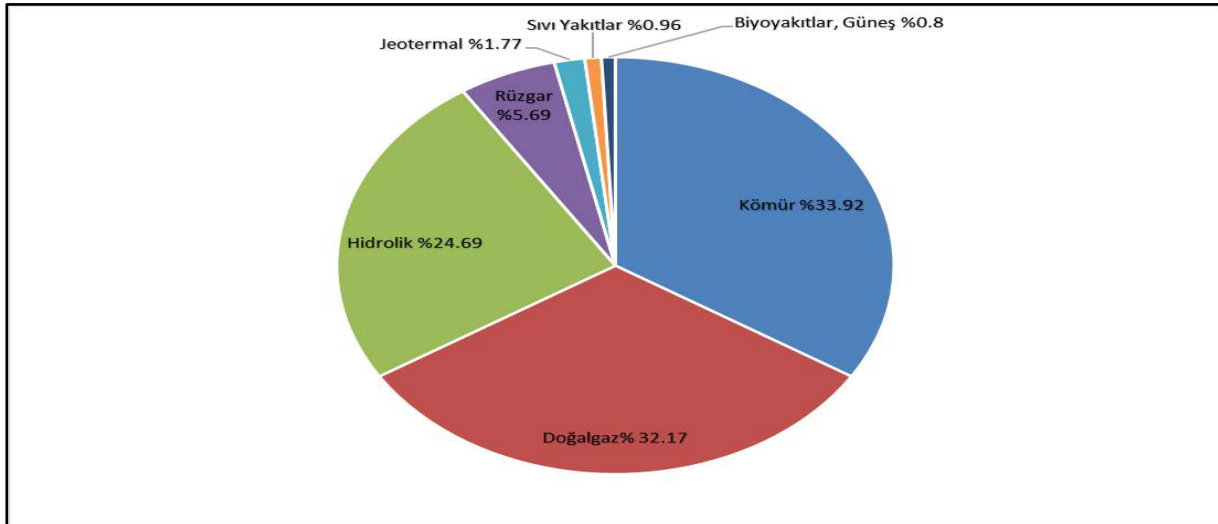
karşılaştırıldığında potansiyelin çok altında kaldığımızı rahatlıkla söyleyebiliriz. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının yayımladığı aynı raporda 2023 yılı hedefi olarak rüzgâr kurulu güç kapasitesinin 20000 MW seviyesine çıkarılacağı tahmin edilmektedir (ETKB 2015:11). Bu öngörüğü gerçekleştirmek için rüzgâr enerji potansiyeli ile ilgili daha fazla araştırma ve yatırımın yapılması kaçınılmaz görülmektedir.

Şekil 2. Küresel rüzgâr enerjisi kurulu güç kapasitesi.

Kaynak: GWEC 2017.

Şekil 3. Türkiye elektrik üretiminin enerji kaynaklarına göre dağılımı.

Kaynak: EÜAŞ 2016.

2. VERİ VE YÖNTEM

Çalışmada kullanılan tüm meteorolojik veriler Meteoroloji Genel Müdürlüğünden alınmıştır. Bunun yanında konuyla ilgili yapılmış daha önceki çalışmalardan da yararlanılmıştır.

Bu çalışmada Şekil 4'te yer alan 203 istasyonun 1950 – 2015 yılları arasındaki günlük ortalama rüzgâr verilerinden yararlanılmıştır.

Şekil 4. Meteoroloji istasyonlarının coğrafi dağılışı.

Verilerin analizinde Weibull olasılık yoğunluk fonksiyonu kullanılmıştır. Bu fonksiyon rüzgârın herhangi bir hızda esme sıklığını göstermektedir (Oral ve Behçet 2015:176). Verilerin analizinde Weibull yönteminin kullanılmasının nedeni bu konuda yapılan bütün analizlerin büyük çoğunluğunun bu yöntemi kullanmış olmasıdır. Ortalama rüzgâr hızı, ortalama rüzgâr gücü yoğunluğu ve dolayısıyla rüzgâr enerji tahmininde, çoğunlukla iki parametrelili Weibull olasılık yoğunluk fonksiyonu yardımı ile potansiyel rüzgâr enerjisi hesaplanmaktadır (Çelik 2004, Khayyat 2012:45).

Weibull olasılık yoğunluk fonksiyonu k , şekil faktörü ve c , ölçek faktörü olmak üzere iki katsayı yardımıyla tanımlanır. Süzek (2007)'e göre Weibull olasılık yoğunluk fonksiyonu (1) ve kümülatif dağılım fonksiyonu (2) aşağıdaki gibidir.

$$f(V) = \left(\frac{k}{c}\right) \left(\frac{V}{c}\right)^{k-1} \exp\left[-\left(\frac{V}{c}\right)^k\right] \quad (1)$$

$$F(V) = 1 - \exp\left[-\left(\frac{V}{c}\right)^k\right] \quad (2)$$

Yukarıda yer alan denklemde; V , rüzgâr hızını, k , Weibull şekil faktörünü ve c ise Weibull ölçek faktörünü belirtmektedir. Hareket halinde olan rüzgâr kinetik enerjiye sahiptir. Bu yüzden yukarıdaki denklemler yardımıyla Weibull parametreleri bulunduktan sonra 3 numaralı eşitlik yardımıyla da rüzgârın kinetik enerjisi yani potansiyel güç yoğunluğu elde edilmiştir.

$$P_w = \frac{1}{2} \rho c^3 \Gamma\left(1 + \frac{3}{k}\right) \quad (3)$$

P_w , güç yoğunluğunu, ρ , hava yoğunluğunu ve Γ ise Gamma fonksiyonunu ifade etmektedir.

Yukarıdaki tüm hesaplamalar ile elde edilen verilerden bir Coğrafi Bilgi Sistemi (CBS) programı olan ArcGIS 10.2 programı ile haritalar oluşturulmuştur. Haritaların oluşturulmasında kullanılan yöntem Ters Mesafe Ağırlıklandırma (İng. Inverse Distance Weighting. IDW) enterpolasyon yöntemidir. Sonuç olarak potansiyel güç yoğunluğu haritaları oluşturulmuştur. Her ay için 12 ve birde yıllık olmak üzere toplam 13 harita elde edilmiştir.

3. BULGULAR

Türkiye'nin içinde bulunduğu konum ve özel şartlar sebebiyle bölgesel olarak birbirinden farklı iklim koşulları yaşanmaktadır. Bölgeler ve yöreler arasındaki görülen bu iklim farklılaşması rüzgâr yön ve hızı üzerinde de etkili olmaktadır. Rüzgâr hızı ve yönü üzerinde etkili olan bu iklim farklılaşması bazı bölgeleri rüzgâr enerjisi bakımından avantajlı kılarken bazı bölgeleri ise bu bakımdan dezavantajlı yapmaktadır. Veri ve yöntem kısmında bahsedilen meteoroloji istasyonlarının belirlenen yıllar arasındaki rüzgâr verilerinden yararlanılarak bölgeler ve yöreler arasındaki rüzgâr enerji potansiyelinin mekânsal dağılışı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Rüzgâr enerji potansiyelindeki bu mekânsal farklılaşma CBS aracılığıyla güç yoğunluğu haritaları çizilerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Her haritadaki veriler kendi içerisinde düşük, orta, iyi ve çok iyi olmak üzere 4 sınıfa ayrılmıştır. Bu sınıflamanın amacı haritada yer alan verilerin daha iyi anlaşılıp yorumlanabilmesidir. Aynı şekilde her mevsimin (ör. Kış) kendi içerisinde (ör. Aralık, Ocak, Şubat) önemli bir farklılaşma göstermemesi nedeniyle sonuçlar mevsimsel olarak 4 devre şeklinde değerlendirilmiştir.

3.1 Kış Mevsimi

Kış devresinin güç yoğunluğunu haritalarının yer aldığı Şekil 5'te ki a, b ve c haritalarına bakıldığında Türkiye'nin rüzgâr enerji potansiyeli bölgeler arasında önemli bir farklılaşma göstermektedir. Haritalara bakarak bir değerlendirme yapıldığında çok yüksek değerlerin en fazla yoğunlaştığı bölge Marmara Bölgesi olduğu görülmektedir. Özellikle Güney Marmara Bölümünde yer alan Çanakkale ve Balıkesir çevresi kış devresinde en yüksek potansiyele sahip yerler olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında güneyde Gökova Körfezi çevresi, Akdeniz kıyısında Hatay'ın bir kısmı ve Karadeniz'de Samsun ve Bartın arasındaki bölgede kıyı boyunca çok yüksek enerji potansiyeli olduğu görülmektedir. Yüksek değerlerin kış devresindeki dağılışıma baktığımızda yine bu değerlerin en fazla yoğunlaşma bölgesi Marmara Bölgesi olmuştur. Bunun dışında Anadolu'nun iç bölgelerinde bazı dar alanlara sıkışmış yüksek güç potansiyelleri, Karadeniz'de Artvin ilinin kıyı kuşağında küçük bir alan ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Mardin ili merkezli bir yoğunlaşma görülmektedir. Orta değerlere baktığımız zaman genel olarak İç Anadolu merkezli ve bu bölgenin çevresinde en fazla yoğunlaşma olduğunu görmekteyiz. Bu devrede ülkenin geri kalan kısmı genel olarak düşük değerler göstermektedir. Kış devresi genel olarak değerlendirilecek olursa yıl boyunca en yüksek potansiyel güç yoğunluğu değerleri (Ocak 375.8 W/m²) bu devrede görülmektedir. Bu yüksek değerlerin coğrafi dağılışı ise Güney Marmara Bölümünün Bozcaada, Gökçeada, Biga Yarımadası ve Bandırma Körfezi çevreleridir.

3.2 İlkbahar Mevsimi

Şekil 5'te ki ilkbahar devresine ait d, e ve f haritaları incelendiğinde güç yoğunluğu mevsimin ilk ayı olan Şubatta yüksek iken mevsimin ortası ve sonunda güç yoğunluğu giderek zayıflamaktadır. Güç yoğunluğunun mekânsal dağılışı genel olarak kış mevsimine benzemekle birlikte yüksek değerler Marmara Bölgesi, Ege Bölgesinin kuzeyi ve güneyi, Hatay'ın güneyi ve Orta Karadeniz Bölümünde yer alan Sinop ve Bartın illerini kapsamaktadır. İlkbahar mevsimin en yüksek güç yoğunluğu değerini (372.6 W/m²) Şubat ayında görmekteyiz.

3.3 Yaz Mevsimi

Şekil 5'te yer alan ve yaz mevsimini gösteren g, h ve ı haritalarında da görüldüğü gibi bu devrede ülke genelinde potansiyel güç yoğunluğu giderek zayıflamıştır. Güç yoğunluğu dağılışı bu devrede ülke genelinde çok zayıf ve dağınık görülmekle birlikte en yüksek değerler Güney Marmara, Orta Karadeniz, Güney Ege ve Doğu Akdeniz kıyılarında yoğunlaştığını söyleyebiliriz. Özellikle Hatay ve İskenderun Körfezi kıyısında bu devrede önemli bir güç yoğunlaşması görülmektedir. Ülkenin geri kalan kesimlerinde ise zayıf, orta ve yer yer yüksek

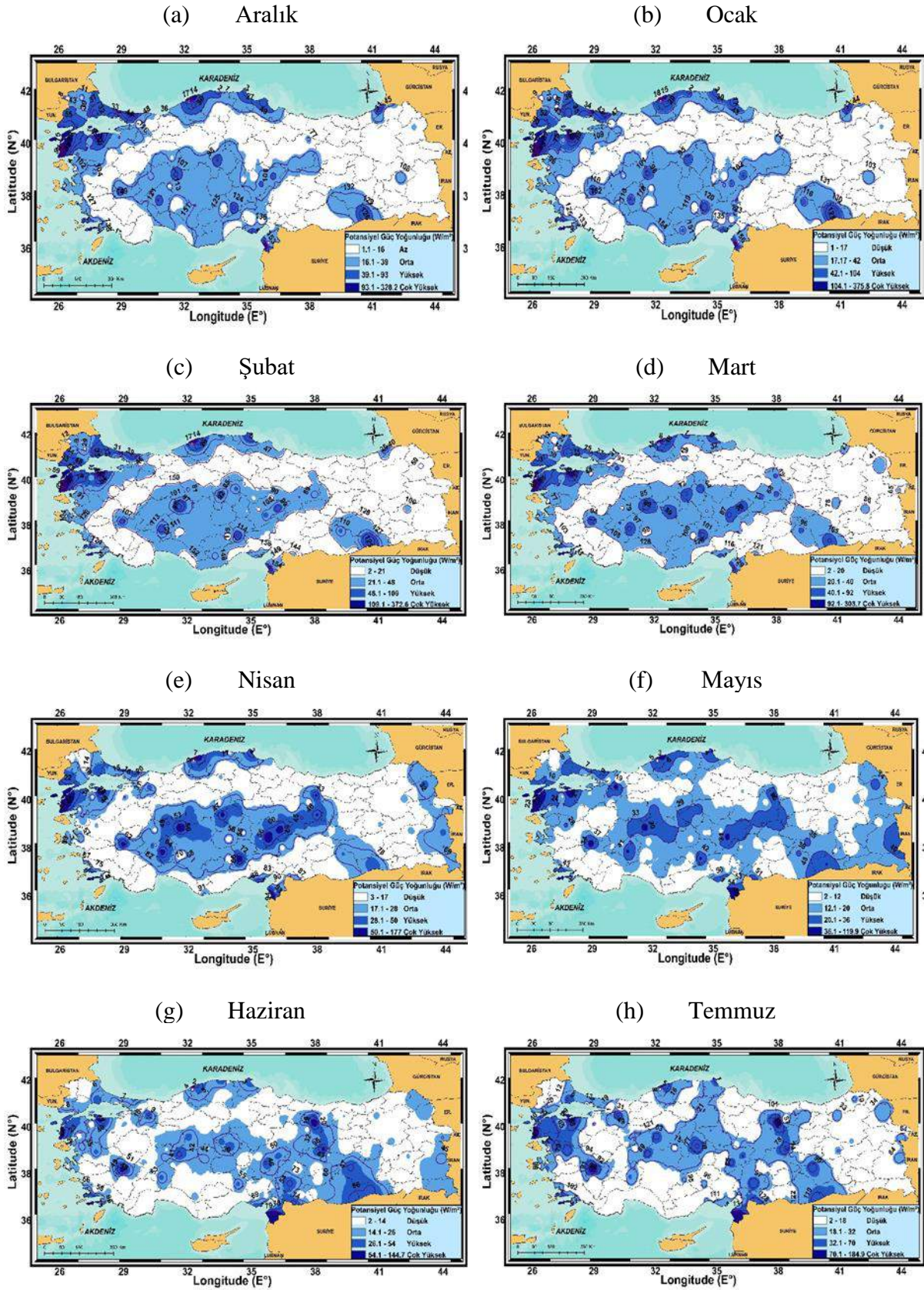
değerler görülmektedir. Genel olarak yaz mevsimi diğer mevsimlerle kıyaslandığında en düşük potansiyel güç yoğunluğu değerlerine sahip olduğunu söyleyebiliriz.

3.4 Sonbahar Mevsimi

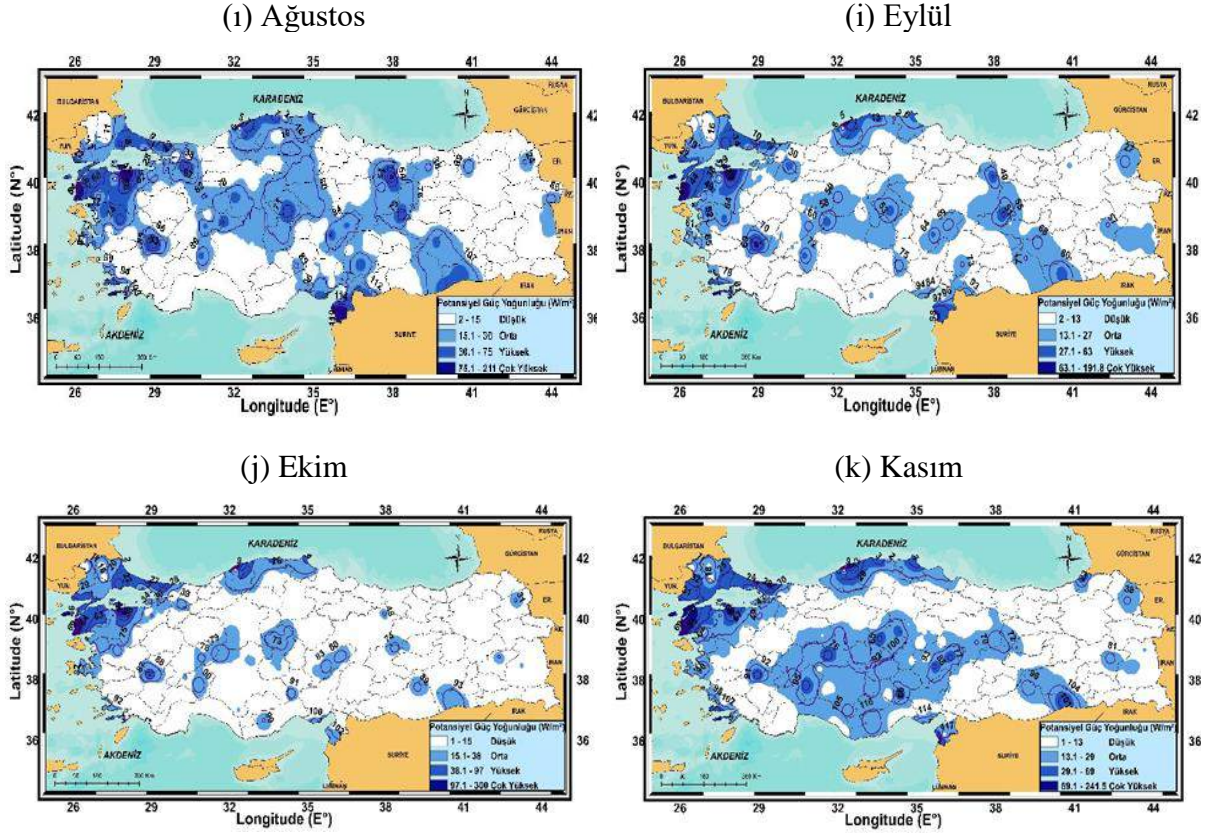
Sonbahar mevsimini gösteren Şekil 5'te ki i, j ve k haritalarına bakıldığında görülebileceği gibi devrenin başında ve ortasında güç yoğunluğu dağılışı tüm bölgelerde zayıfladığını söylenebilir. Bunun yanında devrenin sonunda ise kış mevsimine girerken güç yoğunlaşması giderek artma eğiliminde olmuştur. Tüm devre boyunca güç yoğunlaşması coğrafi olarak diğer devrelerde olduğu gibi yine en fazla Marmara Bölgesinde olmuştur. Bununla birlikte devrenin sonunda güç yoğunlaşma alanlarının giderek genişlemekte olduğunu da söyleyebiliriz. Devrenin sonunda yine Marmara Bölgesi başta olmak üzere Ege Bölgesi - özellikle Gökova Körfezi- Hatay'ın güneyi, Orta Karadeniz'de ise Bartın ve çevresinde yüksek ve çok yüksek yoğunlaşma alanları görülmektedir. Devrenin en yüksek değeri (300 W/m²) ise Ekim ayında kendini göstermektedir.

Son olarak tüm yılların ortalamasını gösteren Şekil 6'da yer alan yıllık rüzgâr enerji potansiyeli haritası incelendiğinde; en yüksek rüzgâr enerji potansiyeli yoğunluğu genel olarak Marmara Bölgesinde gözükmetedir. Özellikle bölgenin güneyinde yer alan güneyinde Gökçeada, Bozcaada, Saros Körfezi, Bandırma Körfezi ile Biga ve Gelibolu Yarımada ve bölgenin kuzeyinde İstanbul ve Kırklareli'nin Karadeniz kıyıları yıllık olarak en yüksek rüzgâr enerji potansiyeline sahiptir. Bu bölgeler dışında Ege Bölgesinde özellikle Gökova Körfezi ve kıyı Ege; Akdeniz Bölgesinde İskenderun Körfezi –özellikle Hatay-çevresi; Karadeniz Bölgesinde ise Sinop ve Bartın en yüksek değerlerin yer aldığı diğer yerlerdir. Yüksek değerlerin yer aldığı bölgeler ise genel olarak çok yüksek değerlerin çevrelendiği alanlarda görülmektedir. Bunların dışında Denizli'nin kuzeyi, Mardin'in merkezi ve Konya'nın kuzeybatısı gibi yerel olarak dar alanlara sıkışmış bazı noktalarda da yüksek değerler kendini göstermektedir. Orta değerdeki güç yoğunluk alanları genel olarak Anadolu'nun merkezi kısmı denilebilecek İç Anadolu Bölgesinin büyük bir bölümü ile İç Batı Anadolu, Akdeniz Bölgesinin orta bölümünün bir kısmını kapsamaktadır. Bu geniş alan dışında orta değerler Marmara Bölgesinin güneyi ile Ege Bölgesinin kuzeyi; Orta Karadeniz'in bir kısmı ile Güneydoğu Anadolu'nun bir kısmını kapsamaktadır. Ülkenin geri kalan kısmı ise düşük değerlerdedir. Yıllık en yüksek değer ise 261.9 W/m²'dir.

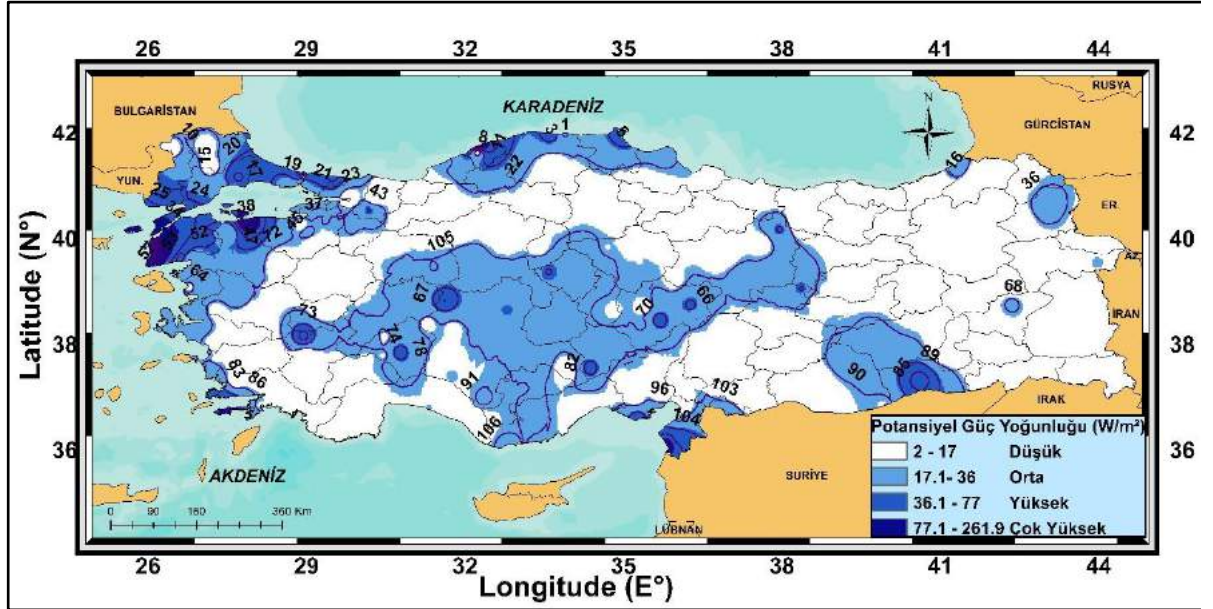
Şekil 5. Aylık potansiyel güç yoğunluğu haritaları

Şekil 6 (Devamı). Aylık potansiyel güç yoğunluğu haritaları

Şekil 7. Yıllık potansiyel güç yoğunluğu haritası.

4. SONUÇ

Rüzgâr, yeryüzünün eşitsiz ısınmasından dolayı oluşan sıcaklık farkı ve dolayısıyla basınç farkından doğan, yeryüzüne göre yatay yönde hareket eden hava kütesidir (Türkeş 2010:193). Bir orta enlem ülkesi olan Türkiye yıl boyunca çeşitli hava kütlelerinin etkisi altında kalmaktadır dolayısıyla ülkenin iklimi ve rüzgâr rejimi de çoğunlukla bu hava tipleri şekillendirmektedir (Koçman 1993:2). Bunun yanında ülkenin coğrafi özelliklerine bağlı olarak bölgesel ve yerel etkenlerde iklim üzerinde önemli etkide bulunmaktadır (Erinç 1996:301). Sonuç olarak ülkenin konumundan dolayı etkileyen hava kuvvetleri ve fiziki coğrafya özellikleri birlikte ülkede farklı iklim tiplerini oluşturmaktadır. Bütün bu etmenler kendini rüzgâr durumu üzerinde de göstermektedir. Bunun sonucunda da bölgesel ve yerel olarak farklı rüzgâr desenleri oluşmakta dolayısıyla bölgeler arasında rüzgâr enerji potansiyeli olarak da farklılaşma meydana gelmektedir.

Türkiye'nin rüzgâr enerji potansiyelinin incelendiği bu çalışmada çıkan sonuçları kısaca aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

1. Türkiye'nin en fazla rüzgâr enerji potansiyeline sahip alanları; Marmara Bölgesinde Çanakkale'yi kapsayan Bozcaada, Gökçeada, Biga Yarımadası, Balıkesir Bandırma Körfezi, Saros Körfezi, İstanbul'un kuzeyi ve güneyi; Ege Bölgesinde Gökova Körfezi ve İzmir'den başlayarak kuzeye doğru Ege kıyısı; Akdeniz Bölgesinde İskenderun Körfezi; Karadeniz Bölgesinde Samsun ve Bartın arasındaki kıyı kuşağıdır.
2. Ülkenin diğer alanları genel olarak orta ve düşük enerji yoğunluğuna sahiptir. İç bölgeler ve özellikle Doğu Anadolu Bölgesi yıl boyunca enerji yoğunluğu yok denecek kadar azdır.
3. En yüksek enerji potansiyeli kış ayları olan Aralık, Ocak ve Şubat aylarında; en düşüğü ise yaz ayları olan Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında görülmektedir. Bahar Mevsimlerini oluşturan Mart, Nisan, Mayıs, Eylül, Ekim ve Kasım ayları ise kış ve yaz mevsimleri arasında bir geçiş özelliği göstermektedir.

Çalışmanın sonuçları kabaca yukarıda gibi özetlenebilir. Fakat bir Rüzgâr Enerji Santrali (RES) kurulması için sadece meteorolojik veriler değerlendirilerek verilecek bir karar değildir. Dolayısıyla RES için yer seçimi ekonomik, sosyal, fiziki, çevresel ve planlama gibi birçok etmenin içine alan çok karmaşık bir konudur (Baban and Parry, 2000:62). Bunların yanında RES yer seçimi için göz önünde bulundurulması gereken en önemli konulardan biride rüzgâr persistansısıdır. Rüzgâr persistansı bir bölgedeki rüzgâr sürekliliğini ifade etmektedir. Bunun anlaşılması içinde RES kurulacak bölgede uzun yılları kapsayan rüzgâr gözlem verileri iyice incelenmeli ve sürekli yeni gözlemler yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- BABAN, S. M. J, PARRY, T., 2001, “Developing and applying a GIS assisted approach to locating wind farms in the UK”, *Renewable Energy* 24, 59–71.
- ÇELİK, A. N., 2004, A Statistical Analysis of Wind Power Density Based on the Weibull and Rayleigh Models at Southern Region of Turkey. *Renewable Energy*, 29,593-604.
- DÜNDAR, C., DEMİR, İ., 1999, “Türkiye Kıyılarında Rüzgar Enerji Potansiyellerinin Belirlenmesi”, *Türkiye Enerji Sempozyumu*.
- Elektrik Üretim Anonim Şirketi (EÜAŞ), Mayıs 2017, Elektrik Üretim Sektör Raporu, Araştırma Planlama ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığı İstatistik Araştırma Müdürlüğü.
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2015, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı İle Bağlı, İlgili ve İlişkili Kuruluşların Amaç ve Faaliyetleri, Ankara.
- ERİNÇ, S., 1996, *Klimatoloji ve Metodları*. Alfa Basım Yayım Dağıtım, 4. Basım.
- Global Wind Energy Council (GWEC), 2017, *Global Wind Power Report*.
- Greenpeace, 2015, Türkiye'nin Sürdürülebilir Enerji Görünümü Enerji [D]evrimi Raporu.
- KAPLAN, Y.A., 2016. Rayleigh ve Weibull Dağılımları Kullanılarak Osmaniye Bölgesinde Rüzgar Enerjisinin Değerlendirilmesi, *Süleyman Demirel Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, Cilt 20, Sayı 1, 62-71.
- KHAYYAT, A., 2012, Modeling Wind Energy Potential In a Data-Poor Region: A Geographic Information Systems Model For Iraq, Doktora Tezi.
- KOÇ T., 1998, “Ayvalık'ta Rüzgar Potansiyeli”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2.
- KOÇMAN, A., 1993, *Türkiye İklimi*. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No:72, İzmir
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü (Erişim Tarihi: 28.11.2018)
<https://www.mgm.gov.tr/genel/ruzgar-atlasi.aspx>
- ORAL, F., BAHÇET, R., 2015, “Rüzgar Verilerinin Enerji Üretimi Amaçlı Değerlendirilmesi”, *BEÜ Fen Bilimleri Dergisi*, 4(2), 173-182.
- REN21, 2017, Global Status Report, Renewable Energy Policy Network for the 21st Century.
- SERKENDİZ, H., 2018, Türkiye'nin Rüzgâr Enerji Potansiyelinin Belirlenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Coğrafya Bölümü.
- SÜZEK, F., 2007, Türkiye Rüzgar Enerji Potansiyelinin Belirlenmesi, Yüksek Lisans Tezi İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü.
- TAĞIL, Ş., 2000, “Sinop ve Çevresinde Rüzgar Enerji Potansiyeli” *Türkiye 8. Enerji Kongresi, Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Gelişimi*, Cilt: 2, 135-149.
- TÜRKEŞ, M., 2010, *Klimatoloji ve Meteoroloji*, Kriter Yayınevi, 1. Baskı.
- TÜRKEŞ, M., 2013, “Türkiye'nin ve Çanakkale Yöresinin Rüzgar Klimatolojisi + Rüzgar Enerji Potansiyeli ve Kurulu Güç Durumu”, *Çanakkale Kent Konseyi Çevre Meclisi Türkiye'de Enerji Politikaları ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Paneli*, Çanakkale.
- Türkiye Rüzgar Enerji Birliği (TÜREB), Kasım 2018, Türkiye Rüzgar Enerjisi İstatistik Raporu.

UÇAR, A., BALO, F., 2009, “Evaluation of wind energy potential and electricity generation at six locations in Turkey”, *Applied Energy*, 86, 1868-1872.

ULGEN, K., HEPBAŞLI, A., 2009, “Determination of Weibull parameters for wind energy analysis of Izmir, Turkey”, *International Journal Of Energy Research*, 26, 495-506.

Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü (Erişim Tarihi:28.11.2018)
http://www.yegm.gov.tr/YEKrepa/REPA-duyuru_01.html

YEREBAKAN, M., 2001, *Rüzgar Enerjisi*, İTO Yayınları, İstanbul, Ekim.

CULTURE – A REFLECTION OF THE DEVELOPMENT OF SOCIETY*

Irena NIKAJ

University of Korça, Albania

E-mail: inikaj@yahoo.com

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: culture, Lasgush Poradeci's poetry, perception, society</p>	<p><i>This paper aims to treat the issues of cultures and arts as reflection of development of society in the ideas of Neo-Albanianism. The proponents of this thinking value the intellectual movement as highly important in the context of their actions toward the development of the country, e.g. only when they possess real mental preparation can we jump into the field of practice to apply their codified thoughts. The thoughts of Neo-Albanianism on culture, literature, and arts are expounded generally in the form of redactional comments or recensions on particular works, through which they generally achieve a sort of codification of their views on these issues. In the general sphere, their theory relies on the assertions of R. Descartes, E. Kant, A. Comte, and so forth, in the artistic sphere; their views are more related to an evaluation of particular works from the standpoint of their philosophical background.</i></p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548685</p>	

1. INTRODUCTION

This article aims at analysing a specific part of Albanian social and philosophical thinking in the years '30 of the twentieth century, namely, Neo-Albanianism and their opinion about culture, literature and arts.

The reasons for this analysis are treated below.

In post-1990 writings of a research nature, I have come across many assessments that evaluate the pluralism of thoughts that emerged in the studies and publications of the '30s, and I have seen the endeavours made by representatives of Albanian thinking to find ways of integrating Albania into Europe. In general, they were of the opinion that this integration could be achieved through progress in the area of governance, as well as through faster developments in the economic, educational, cultural, philosophical realms, etc.

If we evaluate this period and its values from the present level of the intellectual development in Europe, maybe it would not strike us as very illustrious. But, if we bear in mind the history of Albania in the second half of the 20th century, with all those dim chiaroscuros created by the communist dictatorship, as well as the suppression of free thinking – which was widely reflected in all areas – then, we will surely become aware that Albania of the 1930's lacked numerous things. For this reason, it needed a boost on its road to development, and its advance needed more work and creative energies on the part of Albanians in general, and the people of thinking in particular.

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE' de gerçekleşen "2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık" temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

Among other things, the pluralistic character was a main feature of Albanian thinking in the 1930's. As such, it dealt with diverse, and even contradictory, viewpoints and theories. These conceptions were presented through theoretical debates, generally of a liberal and democratic orientation. An overarching subject in such debates was finding the most appropriate ways for Albania's development and its integration into the main current of European development.

Thus, a study of these viewpoints would have not only historical values but also, to a certain extent, actual practical values, because some objectives and developments in Albanian society in the last 10 year have a certain affinity to those of the 1930's. Furthermore, after the Second World War, for a long spell, these values of the 1930's thinking were denied; the cultivators of the thought of this period were enshrouded by silence and some of them were forced either to self-annihilate their thoughts about the liberal and democratic development of Albania or, even worse, flee their motherland.

Proceeding along the path blazed by all the previous studies, my treatise aims at continuing to give the dimensions of Albanian thinking in the 1930's, especially those of the social, philosophical, aesthetic, sociological, psychological thinking of Neo-Albanianism, through the analysis of the viewpoints of its main representatives. It is my opinion that despite its deficiencies, Neo-Albanianism tried, more than all others, to make present among Albanians Europe's (past and contemporary) philosophical and scientific viewpoints, thus creating the first beginnings of an independent reasoning, with the noble aim of creating an Albanian social and philosophical thought according to the most progressive western paradigms.

The viewpoints of the main representatives of Neo-Albanianism, which constitute the object of this study, are to be found dispersed in diverse periodicals of the contemporary press and constitute a time extension from December 1928 – when Neo-Albanian thinking was foreseen by Gjirokastra's "Demokratia" newspaper – until "The Albanian Endeavour", January-March, 1939. In December, 1928, BrankoMerxhani would write in the "Demokratia" that "the issue of Neo-Albanianism is an issue of creation. Every element it possesses is waiting the hour of its creation: past, present, and future!"

In one of the final issues of the "Albanian Endeavour", this same author writes: "... until we are able to write history, we must, first of all, do a lot of preparatory work of great importance. We have a work that will take at least another half a century. Until then, let us leave the glory of writing history to the mania and pleasure of those who are able to fill entire pages and volumes by simply dipping their mediocre pen in a black ink bottle, or in ink mixed with a few drops of... water!"(Merxhani 1938:240).

I will try to construct the analysis of their viewpoints based on the classical conception of philosophy and its constituent parts, viz., the issues of knowledge, metaphysics, ethics, science, history, religions, arts, morality, etc. The main sources for achieving my purpose were the theoretic articles published in the press of the 1930's and, first and foremost, in the "Albanian Endeavour" and "Illyria" periodicals. But other publications were also analysed, which have helped create a more complete knowledge on this issue. Furthermore, this writer also studied other works of a documentary, artistic, and cultural nature, published in the 1930's, as well as studies published later.

Other resources used were a number of works and opinions of diverse thinkers and philosophers, from Greek philosophy down to other thinkers who, in my opinion, constitute the Pleiades of thinking and reason on the relation, or relations, that they have to the issue we are studying.

2. CULTURE – A REFLECTION OF THE DEVELOPMENT OF SOCIETY

Issues of cultures and arts also find reflection in the ideas of Neo-Albanianism. The proponents of this thinking valued intellectual movement as highly important in the framework of their actions for the development of the country. According to B. Merxhani, only when we have a real mental preparation can we jump into the field of practice to apply our codified thoughts. Only then may we be certain that we will succeed.

Their thoughts on culture, literature, and arts are expounded generally in the form of redaction comments or commentary on particular works, through which they, generally, achieve a sort of codification of their views on this issue. If, in the general sphere, their theory relied on the views of R. Descartes, E. Kant, O. Conti, etc., from the arts perspective, we think that their views are more related to an evaluation of particular works from the position of their philosophical background. Evaluating the quality of arts in Albania, they thought that this level was generally low. They tied the cause of this backwardness to the effect of internal factors. Thus, their view is expressed in the evaluation that a certain art, or literature, does not fall from outside causes, but from inner causes. When old ideas are exhausted and the fountain of old feelings dries out, in order to form other, much more lively, ideas or feelings, people work with what has fallen, in a spiritual vacuum. Furthermore, V. Koça opines that we live in a time when our mental sterility is most obviously reflected by the poverty of literary production (Koça 1937:204).

For this reason, they deal a little less with the affirmation of artistic values, but, at any rate, value the arts on the basis of importance of the duties they have set before themselves. According to them, it is necessary, first, to develop the culture and the intellectual development of Albanians and this, in the most natural way, is also expressed in a qualitative and cultivated literature and art, where they do not exclude the artistic culminations and geniuses.

Another aspect in the thinking of the most distinguished proponents of Neo-Albanianism is related to the issue of the development of culture in general. Beginning with O. Comte's view and, later, opposing it, B. Merxhani would say, among other things: "...humankind does not consist of a single human society, which walks on a correct and unilateral development. There is no single human society as such... Mankind walks toward diverse directions, in fact, with aims and tools that are not very related and that do not have many affinities with one another" (Merxhani 1938:185-187).

Even though not entirely developed, this notion opposes evolutionistic theories on linear social and cultural development. In fact, it seems that this notion is contrary to the Europe-centric concept of culture and, also, opposes those views that eradicate social and cultural "superiorities." We may here quote the view expressed by scholar G. Bobi on the way of unifying and organizing the thoughts of the most distinguished proponents of Neo-Albanianism on this issue. Evaluating B. Merxhani's position, G. Bobi says: "It is interesting to emphasize...we mean, the thesis that opposes the concept of culture as culture *par excellence* seems interesting, especially when posed by an author of the 1930's, who, in his writings, is an ardent adherent of 'Occidentalism' and of the concept on social and cultural development....(Bobi 1986:143-144). Naturally, this issue has other dimensions too.

2. THE AESTHETIC BEGINNINGS OF ART AND THE CONCEPT OF ART

Starting from the classical presentation of this issue, Neo-Albanianism proponents see the philosophical basis of art as connected to the issue of the nature of the perception of information, the contemplative experience in art. This is also expressed as a definition of the status of arts and the artistic work. The debate has always remained, and continues to remain,

open to the issue of defining arts, the qualities of the activity that are incarnated in the artistic work.

Which are those qualities that turn a human creation into a work of art and the human subject, which creates it, into an artist? On this issue, the criterion of being would come to life, which must not be confused with the criterion of evaluation. Concerning this issue, the representatives of this tendency had in mind a number of definitions of arts: the earliest definition is related to the viewing of arts as an imitation; another definition is arts as expression and means of communication; another definition is the one that casts doubt on the first two, by insisting that there cannot be a definition of arts because arts and the artistic work as concepts are always changing, expanding and cannot be defined. Another definition is the one that ties arts to that which is beautiful. This last definition further complicates the answer because it also seeks by all means a definition of that which is beautiful.

In trying to formulate a definition on that which is beautiful, some aesthetes connect it to a mystical, inexplicable beginning. We think that Neo-Albanian views find their place within this concept. Furthermore, we find common points between their views and the views of A. Schopenhauer.

Let us shortly analyze some of these reflections on arts and the artistic work.

First of all, there is the issue of treating arts in the light of scientific arguments. From the cognitive point of view, we say that man is characterized by the desire to know objects, life, and being. This happens because being represents interest to the intellect in itself, i.e., for the subject of cognition freed from the objects of research, while for the cognitive subject as a simple individual, only the objects of research are important. As a consequence, according to this, the result, the end of any objective cognition of objects, things, as well as any cognition through an artistic work, is more an expression of the essence of life and being and is reduced to an answer to the question: “What is life?” According to the main Neo-Albanian proponents, this question is answered in its specific, fully justified, way by every real and accomplished work of art.

Congratulating the publication of the poetic volume, “*Star of my heart*,” by L. Poradeci, B. Merxhani writes: “... His poetic structure (of L. Poradeci – I. N.) is built on the matter that he gathered all over the place among the dark ruins of our soul... The main importance of his poetic work is not in his accomplished lyricism, nor in his deep philosophical thoughts. Lasgush is the rustic poet..., who displays the truth of the rustic world”(Merxhani 1938: 307, 308).

Secondly, a characteristic of the arts is that they all speak only in the genuine and infantile language of the intuition, not in the abstract and serious language of the thought. Their answer is a passing image, not a general, stable knowledge. Thus, every work of arts, every tableau, every statue, every poem, every theatrical stage, answers these questions only through intuition.

Thirdly, of all the other arts, music answers more properly the question, “What is life?” because, with its easily understandable language, it cannot be translated into the language of reason, and it expresses the most intimate essence of all life and being. In fact, within this orientation, M. Kuteli opines that L. Poradeci’s poetry has a musical nature. Here is what he writes: “Many of the older readers of Lasgush have long noticed that his work has a special sounding magic, a magic of its own, which is musical – as the others say. The musicality and plasticity of this work is the mirror of the inner assault, the spiritual assault of the poet, expressed through the word, which are woven “one by one, and verse by verse, harmonized with the content and with the meaning of the work” (Kuteli 1938: 252).

Fourthly, all arts answer this question, but their answer is temporary, not complete or definitive. This is due to the fact that the arts always give a fragment, a paradigm, instead of the rule or the whole, which may be given only by the generalization of concepts, which thing is processed by sciences.

Fifthly, a stable and permanently acceptable answer needs a deeper and *in abstracto* thought, which belongs to the realm of philosophy. The roots of philosophy and the beautiful arts are the same, but they differ in terms of abilities, directions and every other secondary thing. According to this reasoning, every artistic work has its own philosophical basis. The endeavor of the most distinguished representatives of Neo-Albanianism also aims, for example, at the discovery of “the world of poetic inspirations of our poet” (of L. Poradeci – I. N.), the collection of the principles agreed to by him, and “Lasgushi’s poetry which is closely connected to his mental and spiritual formation”(Merxhani 1938: 253).

Sixthly, every work of art tries, in the real sense of the word, to show life and objects just as they truly are, but that may not be understood immediately by everybody, because of the fog of objective chance events. Among the arts, the works of the author of figurative arts and poetry keep open a treasure of the deep knowledge, exactly because the knowledge of the nature of objects speaks through them, from where they can only interpret expressions through clarification and the purest repetition.

In order to extract knowledge from works of arts of such a nature, one should understand the symbolics of their means, but this is defined by the level of education and the ability of each individual. In front of a tableau, everybody should stand as in front of a prince, expecting what to say to him and how, in case he wants to say something to him, and he himself should not address the prince first, because then he would be only hearing himself. In order to not misunderstand this thought, we would add that this is not the same as the meaning of the art for art, a view which found echo and was discussed in the press of the years 1930, as researcher and sociologist G. Bobi says (Bobi 1986: 181).

We may mention here the polemic between a group of intellectuals who advocated the view of art for art, expressed especially in the writing of K. Maloku, as well as the views of the most distinguished proponents of Neo-Albanianism, who advocated the view of art in relation to life. In his article, “Language,” published in the “Demokratia” newspaper on May 13, 1933, B. Merxhani wrote: “Popular Poetry and European Poetry – here are two different Art Museums, within which our national literature may be formed and developed and prepared for a period of flourishing, a period which will not only solve the present turbulent issue of language, but in due time, it will notify us about the dawning of a new life and a new destiny” (Merxhani 1933: 5).

Seventhly, the knowledge contained in figurative arts is virtual and internal. In order to make it actual and explicit, we need the help of philosophy. What philosophy promises to deliver would be a benefit almost already achieved, a stable and long-lived property; whereas what is derived from the creations and the works of art should be newly reproduced. Exactly because of this, philosophy has demands that leave on dumbfounded, demands that are difficult to be fulfilled, not only by those who create works of art, but also by those who enjoy them. That is why the publication of philosophy remains scant, while that of the arts is prolific.

Eighthly, besides his direct contact with the work of art, the subject who establishes the contact with the work of art should also have the medium, the means of fantasy. This is a condition of the aesthetic effect and, for this reason; it constitutes a fundamental law of the beautiful arts. This also means that senses are not given everything, and that senses cannot catch everything. Fantasy is always left with something to do; in fact, the final step belongs to it (Merxhani 1937: 170).

Ninthly, the good in art is spiritual and, thus, not all of it is given to the senses. Sculpture and picture, especially, tend to activate fantasy, while poetry only addresses itself to fantasy, which it puts into action by means of simple words. Expressing this theoretical vision B. Merxhani writes that L. Poradeci is “the Albanian poet who holds alive, within him, the spirit of an artist, who desires to summarize the aesthetic spirits that fly as in flight in the dry wind of this country. Lasgush is one of those who began his journey without looking any more toward the desolate fields of our regions (Merxhani 1938: 307, 308).

Tenthly, art has, in its origins, the intuition, which is expressed through ideas. Artistic ideas are essentially intuitive and, as a result, inexhaustible in their approximate indefinableness. Knowledge about them can be achieved only through the path of intuition, which is that of art. He who is involved and filled by an idea is excused if he chooses art as the means of representing and expressing his ideas (1938a). If, in the evaluation of a work of the plastic art, or in the reading of a poem, or in the listening of some music (which tries to describe something definite) we see the hidden appearance and, finally, the full appearance (through all the rich means of art) of the clear, limited, cold, and simple concept, which was the nucleus of the whole work, then, the whole creation was solely supported on the clear thought in regard to it and, hence, is expressed in its presentation. We are fully satisfied by the impressions of a work of art only when it leaves something which, we, despite all our meditation on it, cannot use it to arrive at the clarity of a concept.

Lastly, necessity is the mother of the useful arts, while the mother of the beautiful art is excess. The former have to do with the intellect, while the latter with genius, which is itself a kind of excess, viz., an excess of the power of cognition on the measure required to serve the will and the desire (Schopenhauer 1995: 52-58). These views are expressed in some writings of some proponents of the Neo-Albanian thought, such as in the writings of B. Merxhani, M. Kuteli, and S. Luarasi.

3. The transcendent spark descends from the heights

In the 1930's, the poet L. Poradeci published two volumes of poetry: “Dance of the Stars” (1933) and “Star of the Heart” (1937). One Neo-Albanian proponent, M. Kuteli, in the pages of the “Albanian Endeavor” magazine, often tries to throw light on the features of L. Poradeci's artistic creations; these features, in our opinion, reflect the aesthetic views of Neo-Albanianism. This idea is also affirmed by researcher G. Bobi in his monograph with title “Cultural paradox.”

The endeavor to evaluate L. Poradeci's creations includes the analysis of principles, spiritual elements, the philosophy embodied in his works, its contents, his mental and spiritual formation, etc. According to B. Merxhani, the analysis of L. Poradeci's inspiration demonstrates his transcendent nature which means that it is a state of being beyond the scope and understanding of our experience. When L. Poradeci speaks about a transcendental sparkle, we may see this as a rational principle that organizes our experience, despite the fact that this is insufficient to achieve cognition.

A star descends from heights above,
A shining flash of light -
As a flame and a shadow,
It lightens up my heart.
I can see it, with my tired soul,
As it very slowly drips,
It opens, in the folded word,
The corner of a pleat (Kuteli 1938:243-244).

Further, we may concentrate on some of the elements of fantasy that appear in L. Poradeci's poetry. First of all, there are a number of elements that are related to the poet's early experience, especially the fantasist interpretation of his childhood events or experiences. Relying on the richness of the Albanian language, he accomplishes a universe of verses where the elements gain a multifaceted nature; they are direct components of the real, physical, world, and are also imaginary components, passing through a series of transformations, gaining extra-human dimensions and qualities, or rising up to the level of the most abstract symbol.

The poet views the falling of dusk as a veil spreading out like a shadow; the dark lake in the evening on the mountain reminds him of the fluid and divine spirit and, yet, as shut within his chest; the stars of the sky, fading in the morning, are like darkened eyes; the pelican is the morning's herald; the stork walks like a bridegroom with a crown and crane; alongside him, a world appears, like a newly wedded bride which, according to M. Kuteli, is also similar to the Buddhist spiritualistic-meditative scenes. B. Merxhani quotes L. Poradeci's thought, who said that "on the one hand, we must awaken our people's aesthetic motives and, on the other, to make them understand the masterpieces of the European literature." According to B. Merxhani, these qualities, exhibited in L. Poradeci's aesthetic thinking and artistic work, make him the only artist of the generation of the '30s who had a pure human-aesthetic height and depth.

Where and how is the beautiful aspect exhibited in L. Poradeci's poetry? According to M. Kuteli, it is expressed in a harmonization of form and content. This exact interweaving has as its primary element the fact that L. Poradeci's poetry expresses the troubles of the soul, the joy and bitterness, and the most refined emotions of the man-poet (Kuteli 1938a).

According to the main proponents of Neo-Albanian thinking, in general, L. Poradeci is an expressive poet, namely, he dimensions a spectrum in extreme limits or in a macrocosmic space, like a rainbow spread among the stars and the knowledge of the universe, or this happens more often in the condensed density of a teardrop. This demonstrates a tendency conditioned by the poet's desire, which is ubiquitous in order to transport the expressiveness of the poetic verblivity beyond the boundaries of the impossible.

According to M. Kuteli, L. Poradeci's poetry originates from the popular substratum, which continued to feed his poetry. Reading L. Poradeci's poetry through time we think that, despite the distinguished diversity of the interpretation of the messages it has provoked, at one point it has shown the tendency to converge; we have to do with a creativity that, beyond the moment, aims at eternity and, beyond the local, aims at the universal (it is similar to G. W. F. Hegel's scheme about the rapports between the particulars and the universals). In our opinion, the colours of L. Poradeci's poetry in the two volumes published during the 1930's are very near the conceptions and structures of oral popular poetry. (In fact, L. Poradeci deems the creation of the rhymed poetry as the truest of all poetry, and he cites Bualo saying, "*Rhyme is a slave and it must only obey*," that is, he values the feature that characterizes, first of all, the Albanian popular poetry (Kolevica 1992: 101.) In poetry of L. Poradeci, as a rule, the symbolics of the spectrum of colours is not encountered in the elementary functions; I. Kadare has said that Lasgush always told him, in their conversations, about his first fiancé, *a painter, who was blonde and, then, became dark-complexioned when they separated* (Kadare 1991: 18). His vision for colours, in our opinion, is completely conceptual and abstract, but with certain emotional connections.

According to M. Kuteli, the perceptibility of this mixture of colours and lexicon has an expressiveness that springs from within and, if you remain within the limit of a simple perception, then you may arrive at the conclusion that we are in the area of the poetic constructions that lack logic, for example, in the verses:

Ah! You cannot stop my terrible pain
From becoming fire and light – even a white light! (Kuteli 1938: 243-244)

Similar to this are also other constructions of a paradoxical kind, such as, “*the clean fez, the blackened fez.*” According to formal logic, the fez cannot be at the same time clean and blackened. But this form achieves expressiveness also through the other verse, “*the lip that smiles and sighs*”; this is a meditative feature of L. Poradeci’s poetry. In such synthetic constructions, the expressive function of colour is intertwined with function, which becomes more perceptible in the following verses:

Her white skin, her red skin,
Her under-chin like a lily, her lips like a flower bud.

Further, in L. Poradeci’s poetry, elements of the lyrical hero’s spirit are also expounded. The wide gamut of the elements that characterizes his verses concentrates on the poet’s spirit as their object. They are part of an almost cosmic imagination that is realized through strong, and apparently impressive, feelings, such as, for example, in the following verses:

Black dust covers your solitary eyes,
You solitary eyes kindle stars on the sea waves,...
When I saw them, oh! In a night of wormwood, the distant moon was cast in gold.
When I saw them in a night of wormwood, my mourning turned into cast gold.

Dwelling on L. Poradeci’s poetry, B. Merxhani underlines that a characteristic of his poetry is transcendental conception in its beginning, as well as in its general concept. Among other things, B. Merxhani writes: “... when we say that Lasgush’s poetic inspiration descends from the transcendental world “*like a sparkle from the heights*”, etc...,” we must understand that the world of our poet’s poetic inspirations consists of a group of principles that are accepted *a priori*, of unshakeable, true, and simple spiritual powers that pervade and completely dominate the poet’s mental being.”

In our opinion, B. Merxhani views the *a priori* conception of the world of perceptions as a quality of L. Poradeci’s poetry, which gives it its main features. This is an intertwining of this view with that of E. Kant, when he mentions not only the “*sinnliche Erfahrung*”, but also with that of E. Kant’s work, “*Kritik der reinen Vernunft*”.

Further, B. Merxhani notes: “*Transcendentalism* is a kind of view that relies only on the conscious notions and contents without asking whether these have some kind of objective support or not. Transcendental ideas become empirical images only when they are connected to objective things understood by means of some mental experience” (Merxhani 1938: 253).

In fact, B. Merxhani and M. Kuteli consider the analysis of Lasgush Poradeci’s poetry as something completed. It has clear elements of the concepts of the world and art similar to the views of the main proponents of Neo-Albanianism. At the same time, it needs deeper analyses of a philosophical character, which should take into consideration the poet’s mental and spiritual background, and it should also be a creativity that is completed by the poet’s ongoing creativity(1938a). This vacuum is somewhat filled in our days, even though, neither we, nor the others who have dealt with the deep artistic and philosophical analysis of L. Poradeci, have not pretended that the area of his study has been exhausted.

Roy Fuller – known for his syllabic verses in his work “Owls and Artificers” – has written that poetry is music in words and that music is poetry in sounds. Both are good sauces, but those who cooked their soup with these two sauces, have died young (Luzaj 1999:). In order to understand poets, their Ego in poetry should be understood. In order to understand the poet’s Ego, the human being must be mentally prepared to take a walk and to strongly leave the

passions of his own time, be they of a religious, political, social, racial, or national nature. Maybe this was why the great poet, Poradeci, used to say that they would build his monument only after 50 years.

At the end, according to Robert Elsie, Lasgush Poradeci is at the same time an artist of truly European stature. He combined the verbal sensuousness of Charles Baudelaire, the aesthetic philosophy of form and the discerning elegance of Stefan George, the humanity and philosophy of Naim Frashëri, and the cosmic immortality of his master, Mihai Eminescu. Scholar Eqrem Çabej said of him that he was the "poet whom Albania would one day bequeath to the world," and although Poradeci's verse does not lend itself particularly to translation, time may prove Çabej right (Elsie 2003: 13-14).

In the Albanian development circumstances of the years 1930-s, Neo-Albanians chose the pluralism of opinions, which were introduced in that time publications, especially in the "Albanian Endeavour" magazine. According to Neo-Albanians, the formula needed was *progress-order-law*, which viewed from the Albanian circumstances, means that the progress could be supported and realized by any kind of bourgeois regime. Mostly, Neo-Albanians thought that the way to bourgeois development was the principle to the progress of the Albanian society which enhances the slowness, really it is following this way.

REFERENCES

- Collection of magazine Albanian Endeavour 1933-1938
- Comte, A., 1877, System of Positive Polity. New York: Harper and Row.
- Descartes, R., 1979, Meditations on First Philosophy. H. P. Com Inc.
- Elsie, R., 2003, **Albanian literature: an overview of its history and development**, in: Österreichische Osthefte, Vienna, 45, 1-2, 243-276.
- Kadare, I., 1990, Invitation at the studio. Naim Frashëri.
- Koça, V., 1999, In the road of Albanianism. Phoenix & House of Book.
- Merxhani, B., 1996, The formulas of Neo-Albanianism. Apollonia.
- Nikaj, I., 2013, Albanian Social and Philosophical Thinking of `30s-Nealbanianism, AuthorHouse, Bloomington, IN 47403.
- Schopenhauer, A., 1962, The Essential Shopenhauer. Unwin Books, London.
- Welsch, W., 1997, Unsere postmoderne Moderne. Berlin: Akademie Verlag.
- Wright Mills, C., 1973, The Sociological Imagination. Penguin Books.

SOSYAL HİZMET UYGULAMASI OLARAK ÖZEL GEREKSİNİME SAHİP ÇOCUKLARLA DEĞERLER EĞİTİMİ GRUP ÇALIŞMASI*

VALUES EDUCATION GROUP WORK WITH CHILDREN WHO HAVE SPECIAL NEEDS AS SOCIAL WORK PRACTICE

Dr. Öğr. Üyesi Melike TEKİNDAL

*İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü,
E-mail: meliketunc@yahoo.com.tr*

Sosyal Hizmet Uzmanı Elif NEGİZ

E-mail: Elif.Negiz@hotmail.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: <i>Değerler Eğitimi, Grup Çalışması, Evrensel Değerler, Özel Gereksinimli Çocuk, Sosyal Hizmet</i></p> <p>DOI: <i>10.26809/joa.2018548686</i></p>	<p><i>Sosyal hizmet mesleğinin insan hakları ve sosyal adalet ilke ve amaçları kapsamında özel gereksinimli çocuklar ile ortak ve evrensel değerlerle yapılandırılacak olan eğitimler; çocuğun hayattan zevk almasında, bireysel ve toplumsal olumlu sosyal etkileşim süreçlerini yaratabilmesinde ve daha iyi bir toplumun oluşmasında kaynaklık edecektir. Bu kapsamda çalışmanın amacı, öncelikle literatürde yer alan değerler eğitimi grup çalışması uygulamalarının incelenerek, bir bütün haline getirilmesidir. Özellikle özel gereksinime sahip bireylerle/çocuklarla bu yönde çalışma yapmak isteyen meslek elemanlarına bir kaynak oluşturmakla birlikte, grup çalışmasının bu alanı ile ilgili merak uyandırmaktır. Bu kapsamda özel gereksinimli çocuklar ve değerler eğitimi grup çalışması odağında literatür taraması yapılmıştır. Grup çalışmasının içeriğinde; değerler, sosyal hizmet ve değer, özel gereksinime sahip çocuklarla/bireylerle değerler eğitimi grup çalışması ve başlığı altında; grup çalışmasının amacı, katılımcılarının kimler olabileceği, yapısının nasıl meydana getirileceği, grup sürecinin ve yönteminin nasıl yapılandırılacağı, nasıl değerlendirileceği üzerinde durulmuştur. Sonrasında örnek grup çalışması yer verilmiştir.</i></p>

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: <i>Values Education, Group Work, Universal Values, Children With Special Needs, Social Work</i></p> <p>DOI: <i>10.26809/joa.2018548686</i></p>	<p><i>In the context of human rights and social justice principles and objectives of the social work profession, the trainings to be held within the scope of common and universal values with children with special needs; will help the child to create life and to create positive social interaction processes and to create a better society. In this context, the aim of the study is to examine the values education group work practices in the literature and to make them a whole. It is a source of interest for the professionals who want to work in this direction especially with individuals/children with special needs. In this context, literature review was conducted in the focus of group study on children and values education with special needs. In the group work; values, social work and value, with children / individuals with special needs under the title of value education group work and; The purpose of the study, the participants, who will be the structure, how to create the group process and method, how to structure and how to evaluate the process was emphasized. After that, sample group work was given.</i></p>

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE’de gerçekleşen “2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık” temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1. GİRİŞ

İnsanın varlıklar içerisinde seçkin bir yeri olup eğitime ihtiyacı vardır. Tarih boyunca da insanlara en iyi eğitim çerçevesinde eğitim süreçleri yaratılmıştır. Eğitim ve öğretim sadece belli bir grubun hakkı değil, her vatandaşın hakkıdır. Bu kapsamda verilmiş ve verilecek olan eğitim süreçleri ile bireyler, mesleki ediniminin yanı sıra kendine ve diğer insanlara yararlı olacak bir kişi haline getirerek sosyal yapı içerisinde değerlerini meydana getirmiştir. Bu değerlerin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında ve yeni değerlerin oluşumunda eğitim, aktarım aracı olarak kullanılmaktadır (Çetin ve Balanuye, 2015). Eğitimin işlevselliğinin artması için de eğitim bilimcileri kişinin öğrenme kapasitesini daha anlamlı ve kalıcı hale gelmesi adına birtakım öğretim yöntem ve teknikleri geliştirmektedir (Yasul ve Samancı, 2015).

Yöntem ve teknikler içerisinde “grupla çalışma yöntemi” ya da “grup çalışması” eğitim ortamlarında yıllardan beri kullanılan en etkili öğretim yöntemlerinden biridir. Yıllar içerisinde karşımıza bazen “küme çalışması” bazen “akran öğretimi” ya da özellikle son yıllardaki şekliyle “işbirlikçi öğrenme” bazen de “takım temelli öğrenme” olarak çıkan bütün bu öğretim yöntemlerini, birbirlerinden farklı tarafları olmakla beraber, genel olarak “grup çalışması” üst başlığı altında değerlendirebiliriz (Yasul ve Samancı, 2015: 133).

Grup çalışması başlığı altında değerler eğitiminin verilmesi bireylere ve çocuklara fayda sağlayacak olup, sosyal bir etki yaratacaktır. “Değerler insanın duygu, düşünce ve davranışları ile ilgili” (Yılmaz, 2014: 12) olup, yaşamın her sürecinde eğitimle kazandırılmaktadır. Eğitim süreçleri ile bireylerin belli bir noktaya ulaşması; hem bireyin kendisinin hem de bireylerinde toplumu oluşturduğunu baz alarak toplumu istenilen noktaya ulaştıracağı düşünülmektedir. Bireyin ve toplumun istenilen noktaya ulaşması; bireysel mutluluk ve iç huzuru sağlayacak ve aynı zamanda toplumsal barışı getirecektir (Yılmaz, 2014). Toplumun bütünlüğünün sağlanması ve bu yolla varlığının devam ettirilmesi o toplumun sahip olduğu değerlerle mümkün (Kurdaş, 2017: 352) olup, yaşam sürecinde temel amaçlarından birisi olan mutluluğun sağlanmasındaki kaynaklardan biri de bütünlük nitelikteki değerlere sahip olmaktır (Eyre ve Eyre, 1993; Akt., Doğanay, 2006). Bu kapsamda da değerler eğitimi, insanlığın gelişimini sağlayan bir aktivite olmasıyla toplumlardaki sağlam ve olumlu değerlerin oluşumunu, aynı zamanda bireyin gelişimini de destekler niteliktedir (Tilman, 2014).

“Değerler öğretilir ve öğrenilebilir olgulardır. İnsan değerleri bilmiş olarak doğmamaktadır. Değerlerin değişik toplumlarda değişik şekiller alması ve farklı olarak değerlendirilmesi de onların sonradan öğrenilmiş olduğunu gösteriyor. Biz hangi durumda nasıl davranmamız gerektiğini, içinde yaşadığımız toplumun yetişkin bireylerinden veya yaşlılarımızdan öğreniyoruz. Şu hâlde değerler her şeyden önce bir eğitim konusudur. Bu eğitim, sadece okullarda verilen derslerden ibaret değildir. Bir bakıma, bütün toplumu bir okul ve her insanı da bu okulun hem öğretmeni hem de öğrencisi sayabiliriz” (Aydın, 2010: 16-17).

Değerlerin öğretilir ve öğrenilebilir olmasından hareketle, değerler eğitimi yaş, cinsiyet, sosyal statü, bireysel farklılık gözetmeksizin herkes için uygulanabilir ve uygulanması gereken bir eğitim içeriğidir. Bu bireysel farklılıkları oluşturan hususlar ise; “toplumların dini, kültürü ve etnik yapıları etkilerken kişinin zihinsel, psikolojik ve fiziksel özelliklerinde de gözlenebilmekte” olup, farklılıkların oluşmasında etkindir (Cavkaytar ve diğ., 1999: 112). Farklılıklara yol açan bu bireysel özellikler, bazı bireylerin yaşamında ve eğitiminde birtakım özel önlemler almayı gerektirmektedir.

Toplum içerisinde bağımsız bir yaşam biçimi sağlayabilmek için birtakım özel önlemlere ve desteğe ihtiyaç duyan bireylere özel gereksinimli birey denilmektedir. (Baykoç Dönmez, 2010).

Çocuklarda aynı zamanda bir bireydir. Bu kapsamda engeli her ne olursa olsun özel gereksinimli çocukların da özel önlemlere ve desteğe ihtiyaç duyarlar. Eğitim içerisinde özellikle bilişsel seviyesi düşük çocuklarda eğitimin etkileşimini ve etkililiğini arttıracak uygulamalardan biride tanışma oyunları, güven oyunları ve grup oyunları şeklinde oyun bazlı öğretim şekilleridir. Bayhan ve Yükselen (2007: 45)'e göre "oyun yoluyla çocuk kendini ifade edebilme ve iletişim kurma fırsatı elde eder". Erim ve Caferoğlu (2012: 327-328)'na göre de "farklı materyallerle çalışarak öğretilen teknik ve yöntemler, çocukların bedensel ve karakteristik özellikleriyle yakından bağlantı kurarak kendini daha iyi ifade etme ve geniş sınıflandırma olanağı sunmaktadır. Farklı teknik ve yöntemlerle davranış dilini geliştiren birey kendisini ve dünyayı anlamada daha hoşgörülü, içinde bulunduğu ortama uyum sağlamada daha olumlu, yaşamdan zevk alan, kendine güvenen, üretici yeteneklere sahip olan ve yaşamını daha iyi şartlarda sürdürebilmede başarı gösterir".

Özel gereksinimli çocuklar ile ortak ve evrensel değerler kapsamında yapılacak olan eğitimler; yukarıda ifade edilen faydaların yanı sıra bireysel ve toplumsal olumlu sosyal etkileşim süreçlerini yaratabilmesinde ve daha iyi bir toplumun oluşmasında kaynaklık edecektir.

Sonuç olarak çalışmanın amacı, literatürde yer alan değerler eğitimi grup çalışması uygulamalarının incelenerek, bir bütün haline getirilmesidir. Bu yönde çalışma yapmak isteyen meslek elemanlarına bir kaynak oluşturmakla birlikte, grup çalışmasının bu alanı ile ilgili merak uyandırmaktır. Bu kapsamda da özel gereksinimli çocuklar ve değerler eğitimi grup çalışması odağında literatür taraması yapılmıştır. Grup çalışmasının içeriğinde; değerler başlığı altında; değer ve değerlerin tanımı, değerlerin sınıflandırılması ele alınmış olup, sosyal hizmet ve değer, özel gereksinime sahip çocuklarla/bireylerle değer eğitimi grup çalışması ve başlığı altında; çalışmasının amacı, katılımcılarının kimler olabileceği, yapısının nasıl meydana getirileceği, grup sürecinin ve yönteminin nasıl yapılandırılacağı, nasıl değerlendirileceği üzerinde durulmuştur. Sonrasında örnek grup çalışmasına yer verilmiştir.

2. DEĞERLER

Bu bölümde değer ve değerlerin tanımı verilir, sonrasında sınıflandırması yapılmıştır.

2.1. Değer ve Değerlerin Tanımı

Değer kavramı felsefe, psikoloji, sosyoloji başta olmak üzere; matematik, iktisat, dini bilimler ve tarih gibi birçok bilim alanında kullanılmaktadır. Değerlerin insan davranışlarını anlamlandırmada ve yorumlamada etken olması sosyal bilimler açısından değerli kılınmış olup, sosyal bilimlerin temel sorunlarından biri olmuştur (Ulusoy ve Dilmaç, 2016: 13).

Sosyologlar, sosyal psikologlar, antropologlar ve psikologlar gibi birçok alanda araştırma yapan bilim insanlarının olması ve farklı tanımlarının yapılması tek tanımın yapılmasını güçleştirmektedir. "Yapılan tanımlamalar incelendiğinde en sık vurgulanan kavramlar; inançlar, eğilimler, normatif standartlar ve tutumlar olmuştur" (Bacanlı, 1992; Bacanlı, 2002 ve Mehmetoğlu, 2006; Akt., Ulusoy ve Dilmaç, 2016).

Bu süreçte değer ve değerlere ilişkin tanımlar;

Kuçuradi'ye (1998: 40-42) göre 'değer', bir şeyin özelliğini ele alırken aynı zamanda kendisiyle aynı cinsten olan şeyler arasında özel yeri ve manasıdır. 'Değerler' ise var olan imkanları ele alırken aynı zamanda eserlerle veya kişilerin yaptıklarıyla, hayatlarıyla gerçekleştirilen varlık yapısını oluşturan olgulardır.

Çelikkaya'ya (2013: 189) göre değer, "bir toplum, bir inanç, bir ideoloji içinde veya insanlar arasında kabul edilmiş, benimsenmiş ve yaşatılmakta olan toplumsal, insani, ideolojik, ilahi kaynaklı her türlü duyuş, düşünüş, davranış, kurallar veya kıymetler" olarak da

tanımlamıştır. Aynı zamanda insan cinsini hayvan cinsinden ayıran temel özellikler olarak da ifade etmiştir. ‘Değerler’i ise alt başlıklara ayırarak; din, ahlak, örf-adet-töre, adalet, hürriyet, hak-hukuk-ceza-mükâfat, yönetim-denetim-disiplin, akıl-düşünce-ilim-medeniyet, nikah-namus, dil ve konuşma, alım-satım-helal kazanç-haram kazanç-ayıp-günah, vatan ve millet sevgisi olarak açıklamıştır.

Güngör’e (2010: 84) göre değerler “psikolojik boyutu ile ele alındığında hayatımızın gayeleri, hatta başkasının da hayatının gayesi olmasını istediğimiz şeyler” olarak tanımlamıştır. İçli’ye (2011) göre ise ‘değerler’ belirli bir toplumda en genel ve soyut düzeyde yer alan; başarı, dayanışma gibi çeşitli biçimlerde ortaya çıkan kavramlardır.

Fichter’a (2011: 165) göre sosyolojide “sosyologlar arasında belki de hiçbir konu, değerler kadar tartışmalara yol açmamış” olduğunu ifade etmiş etmiştir. ‘Değer’i “kuşkusuz, gerçek, bir nesnenin o nesnenin kendisine transfer ettiği önemlilik” olarak tanımlamış olup, sosyal değer olarak tanımlamıştır. ‘Değerler’i ise “grup ve toplumun, kişilerin, örüntülerin, hedeflerin ve diğer sosyokültürel nesnelerin önemliliği üzerindeki değerlendirmelere dayanan ölçütlere göre” tanımlanmış olup daha sade bir dille kültür ve topluma anlam veren ölçütler olarak ifade etmiştir. Micheal’a göre (1988) ise; değer “insani olayların önemi hakkında fikrin oluşmasını sağlayan insanı nitelik” olarak ifade etmekte mümkündür (Micheal, 1988; Akt., Aydın, 2014: 42).

Yapılan literatür araştırmalarında değer ve değerler kavramının tanımında aynı kavramı çağrıştıracak tanımlamalara yer verildiği gözlemlenmiştir. Bu noktada bu kavramlar eşanlamlı olarak düşünülerek birbirlerinin yerine kullanılması ile anlam kargaşasına yol açacak ifadeler sebep olmaktadır. Her ne kadar birbirlerini destekleyen ve bütünleyen kavramlarda olsa ‘değer’ ve ‘değerler’ farklı anlamları içermektedir.

2.2. Değerlerin Sınıflandırılması

Geçmişten günümüze değerler üzerinde yapılan araştırmaları etkili bir biçimde sürdürebilmek için birçok sınıflandırma yapılmış olup evrensel standartlarda tek bir sınıflandırmaya ulaşamadığı gözlemlenmiştir. Değerlerin sınıflandırmasında farklı anlayışların ve bilim dallarının kaynaklık etmesi bu sonucu doğurmuştur.

Bu sınıflandırmalardan en çok bilinen ve kabul edilen değer sınıflandırmaları; Nelson, Rokeach, Spranger ve Schwartz’a ait olanlardır. Nelson’a göre; bireysel değerler, grup değerleri ve sosyal değerler şeklinde olup, Spranger’e göre; bilimsel, ekonomik, politik, kültürel ve dini değerler olarak da sınıflandırılmıştır (Yılmaz, 2014; Yazıcı, 2006). Rokeach’a göre; gaye ve vasıta değerleri şeklinde sınıflandırılmış ve Schwartz’a göre ise Rokeach’ın belirlediği değerler üzerinde değişiklikler yaparak güç, başarı, hazcılık, uyarılım, öz yönelim, evrenselcilik, iyilikseverlik, geleneksellik, uyma ve güvenlik olarak gruplandırmıştır (Ulusoy ve Dilmaç, 2016)

Evin ve Kafadar (2004: 296)’ın çalışmasında değerler ulusal ve evrensel olarak iki sınıflandırmada incelenmiştir.

Tablo 1: Evin ve Kafadar (2004)’a göre ulusal ve evrensel değerlerin kavramları

Ulusal Değerler	Millet, devlet, vatan, ordu, cumhuriyet, ulusal simgeler (ulusal marş, ulusal antlar, ulusal bayram, bayrak), kahramanlık, dil, gelenek ve görenek.
Evrensel Değerler	Demokrasi, insan hak ve özgürlükleri, uygarlık, barış, eşitlik, bilim ve bilimsel düşünce, sanat, çevre duyarlılığı, sevgi.

Kinner ve Kernes ve Dautheribes (2000), tüm dinler kapsamında laik ve uluslararası dökümanların incelenmesi ile evrensel çekirdek ahlaki değerlerin listesi oluşturulmuştur. Tüm insanlık için ortak değerler ise; gerçeği arama, adaleti arama, kendini koruma ve kendine saygı gösterme, kendini övmeme, benmerkezci olmama, davranışlarından sorumlu olma ve vicdanına göre hareket etme, diğerleri için saygılı, hoşgörülü ve bağışlayıcı olma, başkalarına zarar vermeme, çevreyi ve diğer canlıları korumaktır (Akt., Ulusoy ve Dilmaç, 2016).

Farklı kaynaklar değerleri farklı sınıflandırmalarla ele almaktadır. Hatta farklı ülkelerin kendisine ait değerleri de olup, bazı değerler anlam farklılıkları göstermektedir. Değerlerin içeriği toplumdaki topluma değişebileceği gibi aynı değerler kuşaktan kuşağa da farklı yorumlanabilir. “Örneğin Avrupalı ile Afrikalının, işverenle ile işçinin, köylü ile kentlinin zevkleri, ahlak anlayışı birbirini tutmaz” (İçli, 2011: 133-134). Bu değerler birbirinde katı sınırlarla ayrılmış olmamakla birlikte birbirini bütünler nitelikte de olabilir. Örneğin; eşitlik değeri Rokeac’ın sınıflandırmasında “Gaye Değerleri” sınıfında iken Schwartzda “Evrenselcilik” sınıflandırmasında olması birbirinden bağımsız olduklarını değil birbirleri ile bağlantılı kavramlar olduğunu göstermektedir. Fakat değerler farklı sınıflandırmaların içerisinde şekillense de insanların yaşamına doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir (Ulusoy ve Dilmaç, 2016).

Yapılan bilimsel yazınlar incelendiğinde farklı yaş grupları ile yapılmış değerler eğitimleri araştırmaları bulunmaktadır. Bu araştırmalar kapsamında; Dilmaç (2007) Fen Lisesi okulunda öğrenim görmekte olan 1.sınıf ve 2. sınıf (14-17 yaşlar arasındaki) öğrencilerle; Öztürk, Samur (2011) anasınıfında öğrenim görmekte olan çocuklarla (6 yaş); Koç (2015) 10 ortaokuldaki 5., 6., 7. ve 8.sınıflarda branş öğretmen ile; Tahiroğlu ve Aktepe (2015) 6. sınıfta öğrenim gören öğrenciler ile farklı yaş grupları ile çalışmıştır.

Özel gereksinime sahip bireyler odağında araştırıldığında Türkiye’de yazılı alanda değer eğitimi kapsamında yapılmış çalışmaya rastlanmamıştır. Sadece yaratıcı drama ve görsel sanatlar kapsamında özel gereksinimli bireylerle becerilerini arttırmaya ve beceri geliştirmeye yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Literatüre baktığımızda; Kaya ve diğer (2015) okul öncesi eğitimde drama yöntemi ile işlenen değerler eğitimi derslerinin farkındalık düzeyi üzerindeki etkisi; Kaya ve Antepli (2018) okul öncesi dönemde yaratıcı drama yoluyla değerler eğitimi, Erim ve Caferoğlu (2012) görsel sanatlar eğitimi dersinin zihinsel engelli çocuklara katkısının özel eğitim öğretmenlerinin görüşleriyle belirlenmesi; Bayhan ve Yükselen (2007) özel gereksinimli çocuklarda drama modelleri ve oyun şeklinde başlıklarla bilimsel yazında ele alınmıştır. Bu nedenle araştırmacılar olarak, özel gereksinime sahip bireylerle değer odağında da çalışılması gerektiği ihtiyacı duyulmuştur.

Değerler, değerler tanımı ve sınıflandırılması incelendikten sonra bu konuların sosyal hizmet bilim ve mesleği ile olan ilişkinin incelenmesinde yarar bulunmaktadır.

3. SOSYAL HİZMET VE DEĞERLER

“Sosyal hizmet; sosyal değişimi ve gelişimi, sosyal bütünleşmeyi, insanların güçlendirilmesini ve özgürleşmelerini destekleyen uygulama temelli bir meslek ve akademik disiplindir. Sosyal hizmet, sosyal adalet, insan hakları, ortak sorumluluk ve farklılıklara saygı ilkelerini merkeze alır. Sosyal hizmet teorileri, beşeri bilimler, sosyal bilimler ve yerel bilgi ile desteklenen sosyal hizmet, yaşam zorluklarıyla mücadele etmek ve iyilik halini geliştirmek için insanlarla ve yapılarla çalışır. Sosyal hizmetin bu tanımı ulusal ve/veya bölgesel düzeylerde geliştirilebilir” (IFSW, 2014). Zastrow (2014: III), “İnsanları güçlendirmek, bireylerin ailelerin, grupların, kuruluşların ve toplulukların, kişiler ve kişiler arası, sosyal ekonomik, siyasi alandaki güç ve etkilerini, onların koşullarını iyileştirerek arttırmalarına yardımcı olma süreci” olarak tanımlamış olup, Duyan (2014: 8), “Toplumsal hedef alır ve bilimsel ilke, yöntem ve teknikler aracılığıyla insanlara hizmet etmeyi amaçlar” olarak ifade etmiştir.

Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği'nin (NAWS) sosyal hizmet uygulamasının amaçlarını incelediğimizde; problem çözme sürecini etkinleştirmek, baş etmek ve insanların gelişimsel kapasitelerini arttırmak; insanların kendilerine kaynak ve hizmet ve fırsat sağlayan sistemlerle ilişkilendirmek; insanlara kaynak ve hizmet sağlayan sistemlerin etkili ve insancıl olarak işlev görmesini sağlamak; sosyal politikaları geliştirmek ve iyileştirmek; insan ve toplum refahını özendirme olarak sıralanmıştır (Zastrow, 2014).

Bu amaçları gerçekleştirmek için bireylerle; mikro, ailelerle ve küçük gruplarla; mezo, örgütlerle ve topluluklarla; makro yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemler içerisinde de; sosyal vaka çalışması, vaka yönetimi, grup çalışması, grup terapisi gibi müdahale süreçleri ile hizmet sağlanmaktadır.

Sosyal hizmet uygulamaları kapsamında da sosyal hizmet uzmanları farklı dezavantajlı bireylere, gruplara ve topluluklara müdahale aşamaları uygulamaktadır. Bu dezavantajlı gruplar içerisinde; "işsizler, yoksullar, eğitimsizler, sosyal güvenliği olmayanlar, evsizler, ayrımcılığa uğrayan sosyal gruplar, bağımlılar, engelliler, çocuklar ve romanlar" olarak sınıflandırılmaktadır (Elmas, 2018: 246).

Sosyal hizmet uygulaması, belirtilen dezavantajlı gruplara müdahale süreçlerini yaratırken sosyal hizmet değeri temelinde oluşturmaktadır. Bu bağlamda sosyal hizmet mesleğinin de değerleri vardır. Bu değerler; "her bireyin onuruna ve biricikliğine saygı, müracaatçıların öz-belirlenim hakkı, gizlilik, baskı görenlerin hakları için savunuculuk ve toplumsal eylem, kurumsal bir yönelim, diğer kişilerin manevi inançlarına saygı, sosyal ve ekonomik adaletin desteklenmesi ve insan haklarının korunmasıdır" (Zastrow, 2014: 160).

Bu kapsamda özel gereksinimli bireylerle/çocuklarla sosyal hizmet müdahalesi çerçevesinde uygulamalardan bir sonraki başlıkta belirtilmektedir.

4. ÖZEL GEREKSİNİME SAHİP ÇOCUK/BİREY VE SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI

Bu başlık altında ilk olarak engelliliğin tanımlanması gerekir. Çünkü çalışacağımız grubun yapısını ve tanımını bilmemiz sosyal hizmet uzmanının müracaatçısı için bireysel bir müdahalenin ilk adımınıdır.

Engelli bireyin tanımlanmasında bazı kavramlar vardır. Bu kavramlar; farklılık, zedelenme ve yetersizlik kavramlarıdır. Her bireyin sahip olduğu farklılıklar vardır. "Farklılıklar zedelenmeler sonucu oluşuyorsa, yetersizliklere neden olabilir. Yetersizlik bireyin kendisinden beklenen görevleri yerine getirememesidir. Yetersizlik mevcut duruma ve koşullara bağlı olarak engele dönüşebilir. Engel, yetersizliği olan bireyin çevre ile olan etkileşiminde karşılaştığı problemleri tanımlamaktadır" (Ataman, 2011: 27).

Engellilik, Dünya Sağlık Örgütü'ne göre; "bedensel, zihinsel ve ruhsal özelliklerinden belirli bir oranda ve sürekli olarak fonksiyon ve görüntü kaybına neden olan organ yokluğu veya bozukluğu sonucu kişinin normal yaşam gereklerine uyamama durumudur" (İldız ve Tezel, 2018: 200). 5378 Sayılı Engelliler Kanunu (2005) göre; "Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duysal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey" md.3/c) olarak tanımlarken "engeli olan çocuklara yönelik hizmetlerde çocuğun üstün yararının gözetilmesi esas" (md.4/g) almıştır.

BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşmesine (2009) göre engelli çocuk haklarında; "engelli çocukların kendilerini etkileyen her konuda diğer çocuklarla eşit koşullar altında görüşlerini serbestçe ifade etme hakkına sahip olmalarını, yaşları ve olgunluk seviyelerine göre

görüşlerine önem verilmesini ve onlara bu hakkın tanınması için engeline ve yaşına uygun destek sunulmasını sağlar” (md. 7/4).

Bu tanım ve haklardan yola çıkarak engelli çocuk tüm hak ve hizmetlerden eşit bir şekilde yararlanma güvencesini elde etmiş olup, engelli çocuğun yararı gözetilerek müdahalelerde bulunulması gerektiği vurgulanmıştır.

Sözleşmeler ve kanunlar güncel hali ile engellilik kavramını kullansa da ülkemizde engelliliği ifade edilirken “hasta, sakat, âmâ, özürlü, sağır” gibi kavramların kullanılması engelliliği bireye özgü tıbbi bir sorun olarak nitelendirmiş olup, ayrımcı tutum ve davranışların sergilenmesinde etken oluşturmaktadır. BM Engelli Hakları Sözleşmesi, “engellileri aşığılamanın ilk yolunun dilden geçtiğini bilerek her türlü etiketlemeden kaçınmıştır” (Çağlar, 2011). Bu kapsamda da olumlayıcı bir dil kullanılması önemli olup, engeli çocuğu/bireyi tanımlarken engelli çocuk/birey kavramının kullanılmasının yanı sıra olumlayıcı bir kavram olan özel gereksinimli çocuk/birey olarakta tanımlana bilmektedir.

Özel gereksinimli çocuk olarak adlandırılan çocuklarda bedensel özellikleri ve öğrenme yetenekleri yönlerinden farklılıklar gözlemlenmektedir. Bedensel ve zihinsel farklılıkları sebebiyle genel eğitimden farklı olarak bireyselleştirilmiş eğitim programlarına ihtiyaç duyan çocuklardır. Özel gereksinimli çocukları tanımlarken öğrenme ya da davranış problemi olan, bedensel, duysal yetersizlik gösteren çocukların yanı sıra aynı zamanda zihinsel olarak üstün veya özel yetenekli çocukları da kapsayan bir tanımlı oluşturmaktadır (Eripek, 2002, Akt., Ataman, 2011).

Genç (2015)’in araştırmasına göre engelli bireyler toplum içerisinde birçok sorun yaşamaktadır. Bu sorunlar; maddi, bakım/öz bakım, psikolojik, uyum, rehabilitasyon, duysal, evde sağlık, iletişim gibi sosyal ve çevresel sorunları kapsamaktadır. Aynı zamanda engelli bireylerin yaşamış olduğu diğer iki önemli sorun ise erişilebilirlik ve eğitim sorunlarıdır. Sadece yetişkinler için değil özel gereksinimli çocuklar da aynı sorumlara sahiptirler. Özellikle eğitime erişimde erişilebilirlik sorunu müdahale edilmesi gereken önemli bir sorunu oluşturmaktadır. Bu kapsamda özel gereksinimli çocuklarda kendini gerçekleştirememesi, sosyal hayata katılamama, haklarından mahrum kalma, insan ilişkilerinde zayıflık, kendilerini yetersiz hissetmek gibi duygu ve davranışlara sebep olmaktadır. Bu noktada da bu olumsuzlukları sosyal iyileştirme boyutunda ele almak gerekmektedir.

Özel gereksinimli çocukların ihtiyaçları ve sorunları kapsamında da sosyal iyileştirme ile “sosyal hizmet mesleği farklı odakları (mikro, mezzo ve makro) temel alarak engelli birey ve ailesi ile çalışmalar yapabilir” (Çamur Duyan, 2013: 272). Fakat hizmet verilen yaş grubu, temel hizmet uygulamaları aynı olsa da hizmetin şeklini ve müdahale planını da değiştirecektir.

Temel sosyal hizmet uygulamaları ise; engelliliğin önlenmesi, toplumda farkındalığın oluşturulması, sosyal ve ekonomik haklarından haberdar etme, engelli bireylerin toplumsal hayata katılımını eşitlik temelinde yaşamını bağımsız bir şekilde sürdürebilmesini sağlamayı amaçlayan fiziksel, sosyal, zihinsel ve mesleki beceriler kazandırmaya yönelik hizmetler sağlama, engelli birey ve ailesinin yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik düzenleme ve programların yapılması ve engelli bireyin çevresi ile sağlıklı ilişkiler kurması gibi hizmetler sosyal hizmet mesleğinin engellilik alanındaki uygulamalarındandır. (Çamur Duyan, 2013: 272)

Özel gereksinimli bireye uygulanan uygulamalar çerçevesinde temel amaç özel gereksinimli bireyi güçlendirmektir. Temel noktası, “kendi kendine karar verebilmeyi ve bağımsızlığı, mümkün mertebe en az kısıtlayıcı ortamda arttırmaktır”. Güçlendirme yaklaşımının bir başka ilkesi ise “yeni fikirler tespit etmeyi, geliştirmeyi ve bu fikirleri uygulamayı içeren yenilikçiliktir” (Zastrow, 2014: 746-747). Var olan fikirlerin ifade edilip ve

geliştirilmesi noktasında da değerler eğitimi grup çalışması sosyal hizmet uygulama yöntemleri içerisinde iyi uygulama yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda da özel gereksinime sahip çocuklarla değer eğitimi grup çalışması gelecek olan başlıkta ifade edilmektedir.

5. ÖZEL GEREKSİNİME SAHİP ÇOCUKLARLA DEĞERLER EĞİTİMİ GRUP ÇALIŞMASI

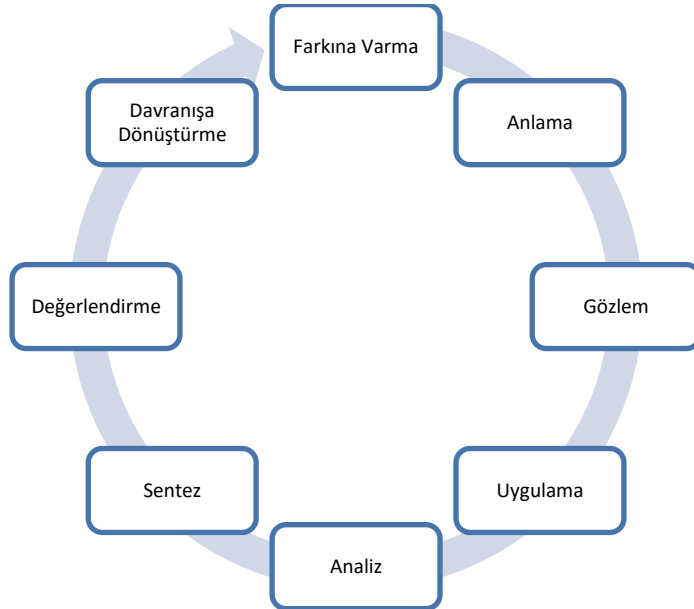
Öğrenilen grup deneyimleri ve yaşantıları, bireylerin uyum sağlayıcı beceriler geliştirmesinde, olumlu sonuçlar yaratan yaklaşımlardan biri olmaktadır. “İnsanın gelişimi, değişimi ve geleceği içinde yaşadığı gruba bağlıdır. Bireyi bir grup içerisinde tanımaya çalışma yönteminin önemli toplumsal buluşlardan biri olduğu söylenebilir. Grup çalışmaları, öğrenme ve deneyim kazanma sürecinde etken olup, araç olarak da kullanılmaktadır.” (Duyan, 1997; Akt., Duyan, 2014: 291).

Bu doğrultuda grup çalışması, sosyal hizmet uygulaması içinde önemli bir konuma sahiptir. Grup çalışması uygulayıcısı olan sosyal hizmet uzmanlarının grup dinamiklerini anlamlandırabilmesi için gruplarla sosyal hizmet konusunda müdahale sürecindeki temel bilgilere ve değerlere sahip olması gerekmektedir (Duyan, 1997; Akt., Duyan, 2014).

Sosyal hizmet ve değerler başlığı altında sosyal hizmet uzmanlarının sahip olması gereken değerler incelenmiştir. Müdahale sürecindeki temel başlıklar ise; tanışma/bağlantı kurma, ön değerlendirme, planlama, uygulama, son değerlendirme, sonlandırma/bağlantı kesme ve izlemedir.

Sosyal hizmet uzmanları grup çalışması müdahale sürecinde yaygın öğrenme yaklaşımında, interaktif metotlar kullanarak müdahale sürecini oluşturabilir. Bu kapsamda da daha etkin ve farkındalık odaklı yaklaşım benimseyerek, yapılan faaliyetleri anlamlandırma ve bireyin farkındalığı üzerine şekillendirilecektir (Çiftci ve diğ., 2016).

Tablo 2: Etkin öğrenme süreci

Kaynak: (Çiftci ve diğ., 2016: 25)

Çiftci ve diğ. (2016: 26)'ne göre, “insan hayatında 3 öğrenme yaklaşımı vardır: **örgün (formal)**; müfredata dayalı, öğretmen öğrenci ilişkili; **yaygın (non-formal)**; deneyimsel öğrenme temelinde, gönüllü esasına dayalı, planlı, belli bir süreyi kapsayan, katılımcı odaklı, grup çalışmaları, hareketlendiriciler gibi metodlarla bireyin kendi fikirlerini ifade ederek,

hayatında uygulamayı kolaylaştıran; **sargın (informal)**; hayatı içerisinde plansız öğrenme yaklaşımıdır”.

Öğrenme yaklaşımlarında yapılan tanımlamalar neticesinde grup çalışmalarında yaygın öğrenme yaklaşımının kullanılması en doğru olanıdır. Bu şekilde sosyal dahil etme ile birey merkezli metodlar kullanarak sosyal dışlanmayı önler ve bireyin yaşamının iyileşmesinde katkı sağlar. Bu kapsamda da özel gereksinimli çocuklarla yapılacak grup çalışmalarında yaygın öğrenme yaklaşımının kullanılması önem arz etmektedir.

“Neden özel gereksinimli çocuklarla değerler eğitimi grup çalışması?” sorusunu yanıtladığımızda grup çalışmasının ve yaygın öğrenme yaklaşımının avantajlarıyla birlikte, değerler eğitiminin de ortak bir amaç ve hedefe hizmet ettiği görülmektedir. Bu amaç ve hedef doğrultusunda çocuğun yüksek yararı gözetilerek kendini gerçekleştirme ve kendini ifade edebilme gibi hususlar temel noktayı oluşturmaktadır. Aynı zamanda grup çalışmasının değerler eğitimi ile şekillendirilmesi; değer hakkında fikir ve düşüncelerini geliştirmesi hem bireysel hem de toplumsal fayda sağlayacaktır. Yani sosyal hizmet grup çalışmasının içerisinde değerler eğitiminin konu alınması daha fazla yarar sağlayıp, özel gereksinimli çocuklar için uygulanması gereken müdahale sürecini oluşturmaktadır.

5.1. Amacı Ne Olmalı?

Değerler eğitiminin amacı çağlara ve toplumların gelişme düzeylerine göre değişiklik göstermiştir. Eski Yunan ve Roma’da; bedence sağlam, ahlaklı, erdemli, hitabeti güçlü ve belli bir alanda zanaat kazandırılmasına yönelikken, Orta Çağlarda; dindar, zihin yetileri gelişmiş, bilgili ve deneyimlerle kendisini hazırlamış bireylerin yetişmesi için kullanılmıştır. Yakın Çağlarda ise; toplumsal ve farklı düşünceleri kapsayan hayata uyum sağlama, duygu ve irade bakımından gelişmiş bireylerin oluşmasına yönelikken, günümüzde; toplumların siyasal, kültürel, ekonomik yapısındaki değişikliklerle birlikte bireyin kendini gerçekleştirme, beceri ve yeteneklerini geliştirmesinin yanı sıra yurttaşlık görevlerini yerini getirmesinde de değerler eğitiminin temel amaçlarını oluşturmuştur (Ulusoy ve Dilmaç, 2016).

Çocuğun bilişsel algı düzeyine ve özel ihtiyacına uygun sosyal hizmet uygulaması kapsamında değerler eğitimi programı ile değerleri tanıtmak ve bu değerler hakkında farkındalık kazandırmaktır.

Farkındalık, bireyin varlığına ve kendi kalıp yargılarının bakış açısı kazanması ile oluşur. Farkındalığın oluşmaması ile gerçekleştirilen davranışlar eğitim olarak nitelendirilemez. Bu amaçla birlikte bireylerin grup etkisinden de yararlanacağı, sosyal ve kültürel iyilik hallerinin gelişeceği, kendilerini ait hissedecekleri, yalnız olmadıklarının farkına varacakları da öngörülmektedir. Araştırmanın ana amacı olmasa da ikincil yararları olacağı düşünülmektedir. Belirtilen amaçları gerçekleştirebilmek için grubun açık grup olmaktan ziyade kapalı grup özelliği göstermesi önemlidir.

5.2. Katılımcılar Nasıl Belirlenmeli?

Özel gereksinimli çocuklarla grup çalışmalarını planlarken katılımcıların ve grubun yapısı belirlenmelidir. Aynı zamanda; zaman, mekân ve eğitim programı, amaçlar belirlenip katılımcılara açıklanması gerekir (Tunç Tekindal, 2016).

Uygulama yapılacak grubun ilk olarak homojen veya heterojen olmasına karar verilmelidir. Grubun homojen veya heterojen olma durumunu belirleyen faktörler ise; çocuğun yaşı, cinsiyeti, engellilik durumu ve oranı, özel gereksinimlerinden doğan ihtiyaçlarını kendisi karşılıya bilirlilik durumu ve eğitim durumudur.

Katılımcıların homojen ve heterojen olma durumu belirlendikten sonra küçük veya büyük grup olma durumu belirlenmesi gerekmektedir. Küçük grupların verimliliği daha fazla

olması ile özel gereksinimli çocuklarla gerek özel ihtiyaçlarının karşılanabilmesi gerek koordine edilebilmesi yönünden daha uygundur. Bu sebeple özel gereksinime sahip çocuklarla çalışırken sosyal iyileştirmenin birey üzerindeki etkisini arttırmak için en fazla grup katılımcıların 10 kişilik olması önem arz etmektedir. Özellikle konsantrasyon ve anlama kapasitesi düşük olan çocuklarla uygulanması gereken bir grup sistemidir. Büyük grup çalışmaları ise uygulayıcının özel gereksinimli çocuklarla değerler eğitimde uzmanlaşmış ve ihtiyaç duyulan materyallerin temin edilmesi ile de uygulanabilirliğini arttırmaktadır.

Katılımcıların homojen veya heterojen grup olabilirliği yönünde ve küçük grup veya büyük grup olabilirliği yönünde kararın verilmesi; çocukların özelliklerine uygun müdahale planı için iyi bilinmesi gerekir. Bu kapsamda özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş kitabında (Akçemete ve diğer, 2011) özel gereksinimli çocukları, rastlanma sıklığı yüksek olan ve rastlanma sıklığı düşük olan olarak iki başlıkta ele almıştır.

Rastlanma sıklığı yüksek olan özel gereksinimli çocuklar; zihinsel yetersizliği olan, üstün zekalı ve üstün yetenekli, gelişimi tehlike altında olan, öğrenme yetersizliği ve özgül öğrenme güçlüğü olan, duygusal ve davranış bozuklukları olan ve iletişim yetersizliği olan çocuklar olarak sınıflandırılmıştır. Rastlanma sıklığı düşük olan özel gereksinimli çocuklar ise; görme yetersizliği olan, işitme yetersizliği olan, ortopedik yetersizliği olan ve sağlık sorunları olan, otistik ve otistik bozukluğu olan çocuklar olarak sınıflandırılmıştır.

Bu tanı gruplarının özellikleri araştırılması gereken başka bir çalışmanın konusu olup, konu üzerinde farklı bilimsel araştırmalar yapılarak katılımcılara karar verilmesi en uygundur.

5.3. Süreci Nasıl Olmalı?

Geçmişte, gelişimsel güçlükleri olan çocukları belli bir kapasitede ve yetenekte sınırlayıp, potansiyellerinin sınırsız olmamalarına karşın gizil yeteneklerini tam anlamıyla keşfedememiş ve bu düşüncüyü ortaya çıkaracak bilgiler elde edilememiştir. Bu gizil yeteneklerin ortaya çıkmasında birbirini etkileyen yaşantıların, zamanla, beyin yapısını değiştirdiğini ve gelişimsel olarak deneyimledikleri yaşantıların bu etkiyi yaratmasında aktif rol oynamaktadır (Greenspan, 2001).

Anlaşılabacağı üzere çocuğun çevresi ile etkileşimi, gelişimi için önem arz etmektedir. Bu kapsamda da çocuğun gelişimini desteklemek adına “gelişimsel yaklaşım” modeli uygulanabilir. Bu yaklaşım her çocuğa yaşadığımız dünya ile uyum sağlamada temel olan zeka ve insanlar arası etkileşimde etkili olan altı gelişimsel yetenektir. Altı temel gelişimsel beceri ise; çevrede var olan görüntülere, seslere ve duygulara karşı tepki verebilme ve kendini sakinleştirme; çevremizdeki diğer insanlarla gerekli ilişkilere girebilme yeteneği; karşılıklı iletişim kurabilme yeteneği; yüz ve vücut hareketlerini kullanabilme ve problem çözebilme yeteneği; fikirler yaratabilme yeteneği; fikirler arasında köprüler kurma ve onları gerçeklik prensibi bazında mantıklı olarak kullanma yeteneğidir (Greenspan, 2001).

Gelişimsel becerileri elde etme sürecinde de çocuğun çevreyle etkileşimi ve fikirlerini ifade etme olgusu ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda değerler eğitimi grup çalışması müdahalesi sürecine güçlendirme yaklaşımının yanı sıra gelişimsel yaklaşımı da göz önüne alarak süreç şekillendirilebilir. Bu yaklaşımlarla şekillendirilen müdahale sürecinde aynı zamanda çocukların özel gereksinimlere uygun materyaller göz önüne alınarak etkinlikler gerçekleştirilmelidir. Diğer bir husus ise farklı özel gereksinimli tanılara sahip çocuklar için farklı iletişim yolları kullanılması gerektiğini bilerek süreç gerçekleştirilmelidir. Yani özel gereksinimli çocuklarda uygulanan grup çalışması standardize edilmiş değil de kişisel farklılıklara uygun, her çocuk ve birey biriciktir ilkesi ile gerçekleştirilmelidir.

Bu bağlamda grup uygulayıcısına aşağıdaki öneriler verilebilir (Çiftci ve diğ., 2016: 33).

- “Zihinsel yetersizliği olan bireyle çalışırken yeterli akademik bilgiye sahip olunması gerekir. Eğer uygulayıcı - kolaylaştırıcı yeterli bilgiye sahip değilse; alanında uzman veya eğitimden destek almalıdır.
- Zihinsel, fiziksel ve işitme engeli olan bireylerle çalışırken refakatçilerinden yararlanabilir.
- İşitme engeli olan bireylerle çalışırken işaret sıfatları kullanılmamalıdır. Örneğin; o parmak, bu kalem, şu boya vb.
- İşitme veya görme engeli olan bireylerle çalışırken görsel sunumlar kullanılmamasına özen gösterilmelidir.
- Fiziksel engeli olan bireylerle çalışırken, bireyin çalışma aktif katılımını engellemeyecek şartlar göz önüne alınarak ön hazırlık yapılmalıdır.
- Fiziksel engelli olan bireyin hareket sınırlılığı içinde faaliyeti gerçekleştirilmelidir.
- Engellilere uygun fiziksel alt yapısı olan mekânlar tercih edilmelidir.
- Yaygın öğrenme faaliyetlerinde cinsiyet dağılımına dikkat edilmelidir.”

Önerilere dikkat ederek oluşturulan gruba uygun değerlerin belirlenmesi ile haftada bir olmasına özen gösterilerek belirlenen değerlere de uygun eğitim içeriği tasarlanmalıdır. Haftada bir veya iki defa olacak şekilde tasarlanan grup çalışmasını oturum bazında değerlendirerek gelecek olan oturum içeriğinde ekleme veya çıkarma yapılabilir. Bu doğrultuda çocuğun belirlenen değerler üzerinde daha fazla farkındalık yaratmasını sağlayacaktır.

Tüm bunlarla birlikte, kanıta dayalı uygulama yapabilmek için grup çalışmasına öncesinde ve sonrasında bireylerin özelliklerine ve grup çalışmasının içeriğine göre görüşmeler yapılmalıdır. Bu görüşmeler seçtiğiniz yöntemle göre nitel veya nicel odaklı olabilir.

5.4. Yöntem Ne Olmalı?

Temelde grup çalışmaları planlanırken grubun etkililiği ve verimliliği, bireyler üzerindeki etkisi değerlendirilmelidir. Bu değerlendirme ya testler aracılığı ile ya da derinlemesine görüşme aracılığı ile yapılmaktadır. Katılımcılarınızın hazır bulunurluk durumuna ve bireysel özelliklerine göre nitel yöntem ya da nicel yöntem kullanılabilir.

Nitel yöntem kapsamında katılımcılarla grup çalışmasına başlamadan önce ön görüşmede ve son görüşmede belirlenen amaca uygun derinlemesine görüşmeler yapılabilir. Grup çalışması tamamlandıktan sonra bu görüşmeler içerik analizi yapılabilir. Ayrıca her bir çocuğun grup sürecindeki varsa yaşadığı değişim bireysel düzeyde incelenebilir.

Nicel yöntem kapsamında da belirlenen amaç doğrultusunda ön test - son test karşılaştırmalı grup düzeni kurulabilir. Amaca bağlı olarak belirlenen ölçekler değerler eğitimi grup çalışması öncesinde ve sonrasında uygulanarak arasındaki fark istatistiksel olarak incelenebilir. Hatta kontrol grubu kurularak deney grubunun etkililiği araştırılabilir.

Özellikle özel gereksinimli çocuklarla çalışırken, bilişsel gelişim düzeyi düşük olan çocuklar odağında nicel yöntemle çalışmak daha uygundur. Bu bireylerle nitel araştırma yapmak daha uygundur. Nicel yöntem ise bilişsel düzeyi normal ve yüksek olan çocuklarla uygun materyaller ile ölçeklendirme yapılabilir.

Uygun materyallerin sağlanması ile bireysel olarak ölçeğin uygulanması için çocuğun okuyor olması, yazabilir olması ve kalem tutuyor olması da önemli bir faktördür. Burada çocuğun eğitim durumu ve yaşı bu sonucu doğuracak etkili bir unsurdur. Eğer bu özellikleri taşımiyorsa bireysel olarak sırayla uygulayıcı tarafından veya çocuğun refakatçisi vasıtasıyla ölçekler yapılabilir. Fakat refakatçinin ölçekleri uygulama sırasında çocuğun fikrini değiştirecek şekilde müdahalede bulunması riskli bir durumdur. Bu kapsamda da sorun ve yöntemler gözetilerek yöntem karar verilmelidir.

5.5. Grup Çalışmasının Değerlendirmesi Nasıl Yapılmalı?

Değerler eğitiminde başarı ya da başarısızlık söz konusu değildir. Önemli olan her biri bireyin gruptan yararlanma ve değerler farkındalığıdır. Bu kapsamda yapılacak grup çalışmalarında süreç ve sonuç değerlendirmesi yapılabilir. Süreç değerlendirmesinde her bireyin grup çalışması süresince gözlemlenmesi ve değerlendirilmesidir. Grup çalışması süresince davranış ve ifadelerindeki değişimler, kazandığı farkındalık önemlidir. Sonuç değerlendirmesinde de özellikle nicel tasarımda yapılan çalışmalarda kullanılan ölçeklerin değerlendirme sonuçları bu kapsamda ele alınabilir. Eğer bir ölçek kullanıldıysa grup çalışması öncesinde aldığı puanlar ile grup çalışması sonrasında aynı kişinin aldığı puanların karşılaştırılması yapılabilir. Nitel tasarım için de ön görüşme ve son görüşmeden elde edilen farklılıklar ele alınabilir. Değerlendirmenin seçimi çalışan gruba ve seçilen modele göre farklılık gösterebilir. Ayrıca grup katılımcıları grup sonunda kendilerini ve grup sürecini değerlendirebilirler.

6. ÖRNEK DEĞERLER EĞİTİMİ GRUP ÇALIŞMASI

Araştırma Elif NEGİZ ve Melike TEKİNDAL (2018) tarafından geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Araştırma: *Yaygın gelişimsel bozukluk, özel öğrenme güçlüğü, hafif ve orta düzeyde mental retardasyonlu çocuklarla değerler eğitimi grup çalışması* kapsamında ele alınmıştır. İzmir ilinde gerçekleştirilen pilot uygulama çalışmasıdır.

Katılımcıları: Eğitim içeriklerinin hazırlanması ile araştırmanın uygulanması hedeflenen kurum olan İzmir Büyükşehir Belediyesi Engelli Hizmetleri Şube Müdürlüğü ile iletişime geçilmiştir. Araştırmanın uygulanması yönünde izin alınması ile müdürlükten hizmet alan 8 – 17 yaşlarında orta düzeyde mental retardasyon (3), hafif düzeyde mental retardasyon (2), orta düzeyde mental retardasyon aynı zamanda özel öğrenme güçlüğü (1), özel öğrenme güçlüğü (2), yaygın gelişimsel bozukluk (1) tanılarına sahip toplam 9 çocuk ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada katılımcıların zihinsel engellilik odağında homojen olması gözetilmiştir. Grubun etkililiği ve verimliliği açısından diğer engel grupları gruba dahil edilmemiştir.

Amacı: Bu araştırmanın amacı, sosyal hizmet uygulaması kapsamında, özel gereksinimli bireyler olan 8 - 17 yaş arası hafif ve orta düzeyde mental retardasyon, özel öğrenme güçlüğü ve yaygın gelişimsel bozukluk tanılarına sahip çocuklara uygulanan değerler eğitimi programı ile “sevgi”, “sorumluluk”, “birlik” ve “eşitlik” değerlerini tanıtmak ve bu değerler hakkında farkındalık kazandırmaktır.

Yöntemi ve Süreci: Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem kapsamında yarı yapılandırılmış ön görüşme ve son görüşme odaklı değer eğitimi grup çalışması yapılmıştır. Bu araştırmaya 31 Temmuz 2018 tarihinde başlanmıştır. Öncesinde yapılan literatür araştırmalarında hafif ve orta düzeyde mental retardasyon, özel öğrenme güçlüğü ve yaygın gelişimsel bozukluk tanılarına sahip çocuklara uygun yurt içinde değerler eğitimi programına rastlanmamıştır. Bu kapsamda özel gereksinimli çocuklara uygun değerler eğitim grup çalışması ve görüşme formu hazırlanmıştır. Tüm eğitim içeriklerinin hazırlanması ile haftada 2 gün olacak şekilde; 1 ön görüşme, 1 son görüşme ve 6 oturum gerçekleştirilmiş ve toplamda 8 defa görüşme sağlanmıştır. Gerçekleştirilen grup çalışmaları ve bireysel görüşmeler ortalama 60 - 90 dakika sürmüştür. Grup kapalı grup özelliğine sahiptir. Aynı çocuklarla grubun başından sonuna kadar çalışılmıştır. Grup uygulayıcısı (EN) tarafından görüşmeler ve grup çalışması gerekli izinler ile ses kaydına alınıp, deşifresi MAXQDA 11 nitel araştırma programı kullanılarak tematik içerik analizi şeklinde yapılmıştır.

Değerlendirme: MAXQDA 11 nitel araştırma programı kullanılarak, derinlemesine yapılan ön görüşme ve son görüşmeler nitel analiz kapsamında tematik içerik analizi

yapılmıştır. Ön görüşmede sorulan soruların aynısı son görüşmede de sorularak sonuç değerlendirmesi kapsamında arasındaki değişim ele alınmıştır. Grup çalışmasının içerik analizi sonucunda özel gereksinimli çocuklar sevgi, sorumluluk, birlik, eşitlik değerleri odağında değerlendirilmiş olup, katılım sağlayan çocukların değer farkındalığının arttığı sonucuna varılmıştır.

7. SONUÇ

“Günümüzdeki sosyal bilimciler değerlerin sosyal bir olgu olduğunu ve bilimsel inceleme ve analize konu edilebileceği noktası üzerinde birleşmişlerdir” (Fichter; 2011: 165). Bu boyutta da sosyal hizmet uygulaması olarak özel gereksinimi olan çocuklarla yapılan değerler eğitimi, bilimsel yazına kazandırılması gerektiği düşünülmekte olup, kazandırılması ile bilimsel yazına katkı sağlayacaktır. Bilimsel yazına kazandırılması içinde *sosyal hizmet uygulaması olarak özel gereksinime sahip çocuklarla değerler eğitimi grup çalışması* araştırması gerçekleştirilmiştir.

İlk olarak sosyal hizmet bilimini incelediğimizde sosyal hizmet müdahalesini uygulayan kişiler olan sosyal hizmet uzmanları, özel gereksinimi olan çocuklarla birebir uygulama halinde çalışmaktadırlar. Mesleki amaçlardan yola çıkarak yapacakları uygulamalar çocukların her anlamda iyilik halini arttıracaktır. Bu kapsamda da değerler eğitimi, sosyal hizmet bilim ve mesleği için önemli uygulama alanlarından birini yaratmaktadır.

Sosyal hizmet uygulaması kapsamında sosyal etki ve iyileştirmeyi sağlayan değerler eğitimi ile şekillendirilen müdahale sürecinde “ilk basamak, çocukların kendi değerlerini yaşamalarına yardımcı olmak, kendi tutumlarını, davranışlarını ve duygularını açık ve doğru biçimde gelişmesine rehberlik etmektir” (Tilman, 2014: 15).

Sosyal hizmet uygulama sürecinde özel gereksinime sahip çocuklarla müdahale süreci yaratılırken sosyal iyileştirmenin en iyi şekilde sağlanabilmesi için grup çalışması müdahale yönteminin kullanılması önem arz etmektedir. Aynı zamanda yaygın öğrenim metotlarının sürece dahil edilmesi iyileştirmenin sağlanmasında kullanılması gereken müdahale sürecini oluşturmaktadır.

Süreci makro boyuttan mikro boyuta incelediğimizde sosyal hizmet uygulaması; grup çalışması; yayın öğrenim metodu; grup oyunları, güven oyunları ve interaktif öğrenme materyalleri; kompozisyon, şiir, resim, karikatür, şarkı, canlandırma, drama, video gibi öğrenme şekillerinin kullanılması çocuğun olaylar üzerinde değerlerle bağlantısını kurmasını sağlar. Bu kapsamda nedenler, sonuçlar ve alternatifler üzerinde muhakeme yapmakta bilinç oluşturmaya bilincini güçlendirir.

Bu uygulama süreci özel gereksinimli çocuklarda uygulanmasının yanı sıra her müracaatçı grubu ile ihtiyaç odağında uyarlanıp geliştirilebilir. Kadınlarla, çocuklarla, yaşlılarla, farklı özel gereksinimli bireyle farklı ihtiyaçlar kapsamında çalışılabilir. Özellikle küreselleşen dünyada gelişen ortak ve evrensel değerlerin kazanılması evrensel birey olarak herkesin bilinçlenmesi gereken bir durumdur.

Sosyal hizmet uygulaması için değerler eğitiminin kullanılması, çalışılan bireylerin hem biyo-psiko-sosyal iyilik hallerini artıracığı hem de ele alınan değerler doğrultusunda bireylerin duygu-düşünce ve davranışlarında değişim yaratarak bilinçlenme sağlanacaktır.

Yapılan araştırmalar sonucunda sosyal hizmet uygulaması kapsamında değerler eğitimi grup çalışmasına yönelik kanıtı dayalı yapılmış çalışmalara rastlanmamıştır Değer eğitimi olası tüm sosyal hizmet müracaatçı grupları ile özellikle özel gereksinime sahip çocuklarla etkili olacağı düşünülmektedir. Bu alanda uygulama ve araştırma yapacak kişilere bu araştırma rehber oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

- ACAR, H. ve diğ., 2013, *Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet Temelleri ve Uygulama Alanları*, Maya Akademi Yayını, Ankara, 978-605-4515-37-0.
- AKÇEMETE, G. ve diğ., 2011, *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 978-975-6859-45-2.
- ATAMAN, A., 2011, *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 978-975-6859-45-2.
- AYDIN, İ., 2014, *Eğitim Yönetimi, Denetimi ve Politikası Yazıları*, Pegem Akademi Yay., Ankara, 978-605-364-932-8.
- AYDIN, M.Z., 2010, Okulda Değerler Eğitimi, *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, 6 (18), 16-19.
- BAYHAN, P. ve YÜKSELEN, A., 2007, Özel Gereksinimli Çocuklarda Drama modelleri ve Oyun, *Yaratıcı Drama Dergisi*, 3-4 (1), 45-55.
- BAYKOÇ DÖNMEZ. N., 2010, *Öğretmenlik Programları için Özel Eğitim*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 978-605-55842-3-8.
- CAVKAYTAR, A., MELEKOĞLU, M. ve YILDIZ, G., 2016, Geçmişten Günümüze Özel Gereksinimli Olma ve Zihin Yetersizliği: Dünya’da ve Türkiye’de Kavramların Evrimi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (Eğitim Özel Sayısı), 111-122.
- ÇAĞLAR, S., 2011, Engelli Hakları Sözleşmesi’nde Ayrımcılık Yasası Ve Türkiye’nin Uyum Sorunu, *TBB Dergisi*, (96), 149-178.
- ÇAMUR DUYAN, G., 2013, *Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet Temelleri ve Uygulama Alanları*, Maya Akademi Yayını, Ankara, 978-605-4515-37-0.
- ÇELİKKAYA, H., 2013, *Fonksiyonel Eğitim Sosyolojisi Pedagojik Formasyon Amaçlı*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 978-605-133-103-4.
- ÇETİN, N. ve BALANUYE, Ç., 2015, Değerler ve Eğitim İlişkisi Üzerine, *Kayı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (24), 191-203.
- ÇİFCİ, O. ve diğ., 2016, *Gençlik Bilgilendirilmelerinde Yaygın Öğrenimin Kullanımı*, Türkiye Ulusal Ajansı, Ankara.
- DİLMAÇ, B., 2007, *Bir Grup Fen Lisesi Öğrencisine Verilen İnsani Değerler Eğitiminin İnsani Değerler Ölçeği İle Sınanması*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DOĞANAY, A., 2006, *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Yapılandırmacı Bir Yaklaşım*, (Edt: Cemil Öztürk), Pegem A Yayıncılık, Ankara, 9944-919-19-5.
- DUYAN, V., 2014, *Sosyal Hizmet Temelleri Yaklaşımları Müdahale Yöntemleri*, Sosyal Çalışma Yayınları, Ankara, 978-605-4688-29-6.
- ELMAS, A., 2018, 1923-2016 Yılları Arası Hükümet Programlarında Dezavantajlı Gruplar, *Social Sciences Studies Journal*, 4 (15), 945-953.
- Engelliler Hakkında Kanun, 7/7/2005, 25868 Sayılı, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf>, (Erişim Tarihi: 3 Aralık 2018).

- ERİM, G. ve CAFEROĞLU, M., 2012, Görsel Sanatlar Eğitimi Dersinin Zihinsel Engelli Çocuklara Katkısının Özel Eğitim Öğretmenlerinin Görüşleriyle Belirlenmesi, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25 (2), 321-342.
- EVİN, İ. ve KAFADAR, O., 2004, İlköğretim Sosyal Bilgiler Programının Ve Ders Kitaplarının Ulusal Ve Evrensel Değerler Yönünden İçerik Çözümlemesi, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2 (3), 293-304.
- FİCHTER, J., 2011, *Sosyoloji Nedir*, (Çev. Edt: Nilgün Çelebi), Anı Yayıncılık, Ankara, 978-605-443-469-5.
- GENÇ, Y., 2015, Engellilerin Sosyal Sorunları Ve Beklentileri, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 35 (2), 65-92.
- GREENSPAN, S., 2016, *Özel Gereksinimli Çocuklar Zihinsel ve Duygusal Gelişim*, (Çev. İsmail Ersevimi), Özgür Yayınları, İstanbul, 975- 447-199-1.
- GÜNGÖR, E., 2010, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, Ötüken Yay., İstanbul, 978-975-437-271-7.
- IFSW, 2014, <https://www.ifsw.org/sosyal-hizmet-nedir/>, (Erişim Tarihi: 26 Kasım 2018).
- ILDIZ, G.İ., 2018, Türkiyede Engelli Bireylere Yönelik Tutumlara İlişkin Çalışmaların İncelenmesi, *Uluslararası Bilimsel Araştırma Dergisi*, 3 (2), 599-609.
- İÇLİ, G., 2011, *Sosyolojiye Giriş*, Anı Yayıncılık, Ankara, 978-605-4434-72-5.
- KAYA, Y. ve ANTEPLİ S., 2018, Okul Öncesi Dönemde Yaratıcı Drama Yoluyla Değerler Eğitimi, *Yaratıcı Drama Dergisi*, 13 (2), 237-250.
- KAYA, Y. ve diğ., 2015, Okul Öncesi Eğitimde Drama Yöntemi İle İşlenen Değerler Eğitimi Derslerinin Farkındalık Düzeyi Üzerindeki Etkisi, *Sakarya University Journal of Education*, 6 (1), 23-37.
- KOÇ, S., 2016, Ortaokul Öğretmenlerinin Değerler Eğitimi Konusundaki Görüşleri, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 377-396.
- KUÇURADI, İ., 1998, *İnsan ve Değerleri (Değer Problemi)*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 975-7748-19-6.
- KURTDAŞ, E. M., 2017, Değerlerin Kaynağı ve Anlamlandırılması, *Turkish Studies*, 12 (21), 349-366.
- Milletlerarası Sözleşme, 14 Temmuz 2009 tarihli, 27288 sayılı, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714-1.htm> (Erişim Tarihi: 3 Aralık 2018).
- ÖZTÜRK SAMUR, A., 2011, *Değerler Eğitimi Programının 6 Yaş Çocuklarının Sosyal Ve Duygusal Gelişimlerine Etkisi*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TAHİROĞLU, M. ve AKTEPE, V., 2015, Değerler Eğitimi Yaklaşımlarına Göre Geliştirilen Etkinliklerin Demokratik Algı ve Davranışlar Üzerine Etkisi, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12 (30), 309-345.
- TİLLMAN, D., 2014, *8-14 Yaş Grubu Öğrencileri İçin Yaşayan Değerler Eğitimi Etkinlikleri*, (Çev. Edt: Vedat Aktepe), Eğitim Yayınevi, Konya, 978-605-5176-60-0.

- TUNÇ TEKİNDAL, M., 2016, *Feminist Grup Çalışması Bir Sosyal Hizmet Uygulaması Olarak Engelli Çocuğa Sahip Kadınların Deneyimi*, Nobel Bilimsel Eserler, Ankara, 978-605-9663-27-4.
- ULUSOY, K. ve DİLMAÇ, B., 2016, *Değerler Eğitimi*, Pegem Akademi Yay., Ankara, 978-605-364-340-1.
- YASUL, A.F. ve SAMANCI, O., 2015, Sınıf Öğretmenlerinin ‘Grup Çalışmaları’ na İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 131-156.
- YAZICI, K., 2006, Değerler Eğitimi’ne Genel Bir Bakış, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (19), 499-522.
- YILMAZ, M., 2014, *Değerler Eğitimi ve Okul Etkinlikleri*, Dem Yayınları, İstanbul, 978-605-4036-39-4.
- ZASTROW, C., 2014, *Sosyal Hizmete Giriş*, (Çev. Edt: Durdu Baran Çiftçi), Nika Yayınevi, Ankara, 978-605-86463-1-5.

BOBİN BOYAMA KALİTESİNİN İYİLEŞTİRİLMESİ VE İPLİK TELEFLERİNİN AZALTILMASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

A STUDY ON IMPROVING THE QUALITY OF THE BOBBIN DYEING AND REDUCING YARN WASTE

Nigar MAHMUDOVA

Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi (UNEC),
Teknoloji ve Dizayn Fakültesi Bakü /AZERBAYCAN

E-mail: maxmudova.nigar@mail.ru

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: İplik, Bobin boyama, Patron yapısı, boyama kalitesi, iplik telefleri</p>	<p>İplik boyama yöntemleri arasında bobinde boyama en yaygın kullanılan yöntem olarak bilinmektedir. Düşük üretim maliyetine, kullanım kolaylığına ve kaliteli boyama özelliğine sahip olması bu yöntemin en büyük avantajıdır. Boyama prosesinin verimliliği ve boyanan ipliğin kalitesi ipliğin cinsine, kullanılan boyarmaddenin tipine, boyama rejimine ve boyama parametrelerine bağlıdır. Bunun yanında boyanan ipliğin kalitesini bobinin sarım yapı parametreleri ve boyama patronunun yapısı önemli derecede etkilemektedir.</p> <p>Bu çalışmada boyama patronunun yapısının boyama kalitesine ve boyanmış iplikten oluşan iplik telef miktarına etkisinin deneysel incelenmesi gerçekleştirilmiştir. Deneyler, reaktif boyalarla boyama sırasında farklı patronlara sarılmış farklı numaralı pamuk iplikleri için yapılmıştır. Araştırma sonucunda boyanmış ipliğin kalitesinin iyileştirilmesine ve iplik teleflerinin azaltılmasına yönelik önemli tespitler elde edilmiştir.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548687</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Yarn, bobbin dyeing, tops structure, dyeing quality, yarn waste</p>	<p>Among the yarn dyeing methods, dyeing in the bobbin is known as the most commonly used method. Low production costs, ease of use and high quality dyeing feature are the most important advantages of this method. The efficiency of the dyeing process and the quality of the dyed yarn depend on the type of yarn, the type of dyestuff used, the dyeing recipe and the dyeing parameters. Besides, the winding structure parameters of the bobbin and the structure of the dyeing tops significantly affect the quality of the dyed yarn.</p> <p>In this study, the effect of the bobbin structure on the dyeing quality and the amount of yarn waste of dyed yarn was investigated experimentally. The experiments were carried out for different numbered cotton yarns wrapped in different tops during dyeing with reactive dyes. As a result of the research, important results have been obtained for improving the quality of the dyed yarn and reducing the yarn waste.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548687</p>	

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE’de gerçekleşen “2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık” temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1.GİRİŞ

Bobin boyama, renkli ipliklerin elde edilmesinin en uygun ve en ekonomik yöntemdir. Bu yöntem, üretim kapasitesinin yüksek oluşu ve boyama sonrası yapılacak olan üretim kademelerine geçişlerin daha kolay olması nedeniyle diğer iplik boyama yöntemlerine göre daha fazla tercih edilmektedir [1]. Ayrıca giyim için tercih edilen ipliği boyalı kumaşlarda olması gereken haslıklar, farklı boyama metotlarıyla boyanan diğer kumaşlara göre daha yüksek olduğu için bobin boyama yöntem daha önemlidir [2].

Bobin boyama işlemini ve boyanmış ipliğin kalitesini etkileyen önemli faktör bobinin sarım yapısı, özellikle sarım yoğunluğudur. Bu konu üzerine yapılan teorik [3] ve deneysel [4,5,6,] çalışmalarda bobin boyamanın teorik modeli önerilmiş ve sarım yoğunluğunun boyamaya etkisi deneysel olarak incelenmiştir. Ancak yapılan deneysel çalışmalarda iplikte oluşan renk farklılığın bobinin çapı boyunca değişimi yeterince araştırılmamıştır.

Bobin boyama prosesinde ipliklerin boyanma kalitesini, iplik telef oranını ve prosesin verimliliğini etkileyen faktörlerden biri de ipliklerin sarıldığı patronların yapı özellikleridir. Bunlardan en önemlisi ise patronların yüzey yapısı özellikle, onun üzerindeki delikli alanın boyutudur. Zira belli bir zaman biriminde bobine içten vurulan flotte miktarı delikli alana bağlıdır. Bu alan ne kadar büyük olursa bobine bir dakikada veya bir saniyede iletilen flotte miktarı de çok olur. Bunun yanı sıra, bobinde sarımın alt katmanlarının eşit ve homojen biçimde boyanması patronun yüzünde bulunan deliklerin yerleşim durumuna ve miktarına bağlıdır. Boyama sırasında bobinin alt katmanlarının eşit biçimde boya alması (homojen boyanması) boşluk alanlarının patronun yüzünde eşit ve mümkün oldukça birbirine yakın durumda bulunması gerekmektedir.

Boyama patronlarının yapısı ve boyamaya etkisi üzerine ilk araştırma bilgileri [7,8] çalışmalarında verilmiştir. Ayrıca [8] çalışmasında mevcut boyama patronları analiz edilmiş ve onların sınıflandırılması yapılmış ve ilk defa bobine içten flotte iletimini karakterize eden yararlı yüzey katsayısı (YYK) kavramı önerilmiştir. YYK'yı tespit eden denklemin geliştirilmesi ise [9] çalışmasında gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada bobininin sarım yapı parametrelerinin ve patronun yapısının bobin boyamaya etkisi deneysel olarak incelenmiştir. Ayrıca farklı delik alanlarına sahip patronlara farklı yoğunluklarda sarılmış bobinlerde boyanmış ipliğin renk dağılımı araştırılmıştır.

Fakat yapılan çalışmalarda patronun yararlı yüzey katsayısının bobin boyama prosesine, boyanmış ipliğin renk kalitesine ve iplik telef miktarına etkisi detaylı bir biçimde araştırılmamıştır. Bu çalışmada söz konusu parametrenin bobinde boyamaya etkisi kapsamlı şekilde incelenmiş ve üretim açısından önemli tavsiyeler önerilmiştir.

2. MATERYAL VE METOT

Patronun yararlı yüzey katsayısının bobin boyama prosesine, boyanmış ipliğin renk kalitesine ve iplik telef miktarına etkisini incelemek için Şanal Plastik Tic. San. A. Ş. in [10] ürettiği 4 tip silindirik, konik ve iki katlı [11] silindirik patronlar kullanılmıştır. Patronların yararlı yüzey katsayısı [9] kaynağında verilen denklemlerle hesaplanmıştır.

Patronların yapısı ve hesaplanan yararlı yüzey katsayısı değerleri Tablo 1. de verilmiştir. Bu tabloda patronların dış görünümü, yüzündeki deliklerin formu, dış çapı ve yararlı yüzey katsayısının değerleri gösterilmiştir. Konik patronun çapı olarak onun ortalama değeri kabul edilmiştir. YYK'nın değeri, yani deliklerin toplam alanının patronun yüzey alanına oranı, yüzde ve orantılı olarak verilmiştir.

Tablo 1'den görüldüğü üzere seçilmiş 3 tip patronda flotte iletilen boşluk oranı patronun yüzey alanının yarısından az bulunmaktadır. En yüksek boşluk oranı 0,813 değeriyle iki katlı silindirik patronda [11] görülmektedir.

Tablo 1. Kullanılan boyama patronlarının özellikleri

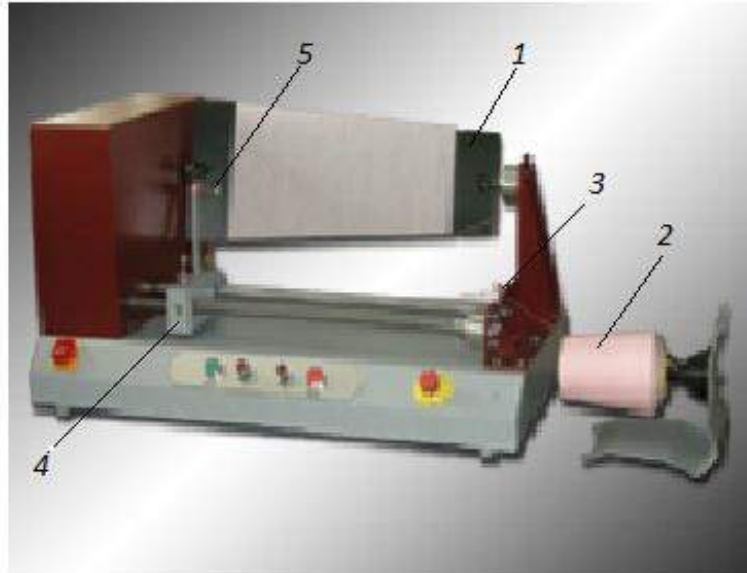
Patron tipi	Patronun formu	Deliklerin formu	Patronun dış çapı, cm	Yaralı Yüzey Katsayısı	
				oranla	% ile
I	Silindirik	yuvarlak	6,7	0,390	39,0
II	Konik	karmaşık	6,2 (ortalama)	0,421	42,1
III	Silindirik	düzdörtgen	6,4	0,443	44,3
IV	Silindirik	yamuklu	6,4	0,587	58,7
V	İki katlı silindirik	düzdörtgen	7,6	0,813	81,3

Deneyler için farklı numaralı pamuk iplikleri kullanılmıştır. Bu iplikler SSM ve Hakoba model yumuşak saran bobin makinalarında boyama patronlarına sarılmıştır. Bobin çapı 17 cm civarında ve ortalama sarım yoğunluğu 0,36-0,38 qr/cm³ olarak belirlenmiştir.

Bobin boyama ve beyazlatma (kasar) işlemleri reaktif boyama yöntemiyle yapılmıştır. Ağartma, boyama ve yıkama işlemlerinin tamamı 1:10 flotte oranında, basınç içten-dışa ve dıştan-içe 5 dk. boyunca olacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Boyama için Belluni markalı ve laboratuvar tipli bobin boyama makinaları kullanılmıştır. Boyama rejimi ve parametreleri üretim ortamındaki verilere uygun biçimde uygulanmıştır. Boyamadan sonra kurutma işlemi, frekanslı kurutma makinesinde ve numune bobin kurutma makinelerinde yapılmıştır.

Boyanmış ipliğin renk ölçümü ve kalite değerlendirilmesi Datacolor Spektrofotometre cihazında gerçekleştirilmiştir.

Şekil 1. İplik inceleme cihazı- Konik levha (www.at-otex.com).

Bobinde meydana gelen abrajlı yerlerin ve diğer noksanların incelenmesi için iplik inceleme cihazından istifade edilmiştir [12]. Bobindeki boyanmış iplikten numunenin cihazda alınması şöyle gerçekleştirilir (Şekil 1). Bobinden (2) çözülen iplik kılavuzları (3) ve (5) dolanarak konik levhanın (1) üzerine paralel biçimde sarılır. Sarılma prosesi levhanın dönme hareketi ve kılavuzun (5) yerleştiği iplik gezdiricinin (4) ilerleme hareketi sayesinde yapılmaktadır. Sarılma işlemi bobinin bulunduğu taraftan başlayarak iplik gezdiricinin cihazın

sol kenarına vardığında sona erir. Boyanmış iplik üzerinde bulunan noksanın iyi fark edilmesini sağlamak amacıyla ipliğin rengine bağlı olarak siyah veya beyaz levha kullanılabilir.

Sarma işlemi tamamlanınca levha cihazdan çıkartılarak iplik dolamlarının üzerinde görülen hataların sayımı yapılır.

3. BULGULAR

3.1. Patronun Yaralı Yüzey Katsayısının Boyanmış İpliğin Renk Kalitesine Etkisi

Boyanmış ipliğin renk kalitesinin değerlendirilmesi bobinden alınan numunelerde DE renk farkının değerlerine göre yapılmaktadır. Bu numuneler, özellikleri Tablo 1 de gösterilen patronlara kalınlığı 25Teks, 25x2 Teks ve 60 Teks pamuk iplikleri sarılmış bobinlerden alınmıştır. Her bobinin iç, dış ve iki orta bölgede olmak üzere 4 farklı çapından (6,7cm, 9,3cm, 14,4 cm ve 17cm) 3 er tane numune elde edilmiştir. Numuneler küçük kâğıt kartonlara paralel biçimde sarılarak Datacolor Spektrofotometre cihazında renk ölçümü için hazırlanmıştır. Her tip patron için deneyler 3 kez tekrarlanmıştır.

Farklı iplikler için deneylerden elde edilen renk ölçümü değerleri ve sarım parametreleri Tablo 2, Tablo 3 ve tablo 4 te verilmiştir.

Bu tablolarda, DE_{or} renk farkının değeri, her bobinin 4 farklı çapından alınmış 3 er tane numunenin 3 kez tekrarlanması sonucunda elde edilen toplam 36 verinin ortalama değerini ifade etmektedir.

Tablo 2. 25 Teks pamuk ipliği için sarım parametreleri ve DE renk farkı değerleri

Patrontipi	Patronun YYK, %	Sarım yoğunluğu gr/cm ³	Bobinde iplik ağırlığı, gr.	Bobin çapı, cm	Ortalama renk farkı değeri, DE_{or}
1	2	3	4	5	7
I	0,390	0,36	1050	17,0	0,76
II	0,421	0,37	1100	17,1	0,60
III	0,443	0,36	1070	17,1	0,51
IV	0,587	0,37	1150	17,1	0,42
V	0,813	0,36	1060	17,0	0,33

Tablo 3. 25x2 Teks pamuk ipliği için sarım parametreleri ve DE renk farkı değerleri

Patron tipi	Patronun YYK, %	Sarım yoğunluğu qr/cm ³	Bobinde iplik ağırlığı, qr.	Bobin çapı, cm	Ortalama renk farkı değeri, DE_{or}
1	2	3	4	5	7
I	0,390	0,37	1070	17,1	0,86
II	0,421	0,38	1100	17,2	0,81
III	0,452	0,37	1080	17,1	0,76
IV	0,587	0,38	1100	17,2	0,62
V	0,813	0,36	1040	17,	0,42

Tablo 4. 60 Teks pamuk ipliği için sarım parametreleri ve DE renk farkı değerleri

Patron tipi	Patronun YYK, %	Sarım yoğunluğu qr/cm ³	Bobinde iplik ağırlığı, qr.	Bobin çapı, cm	Ortalama renk farkı değeri, DE _{or}
1	2	3	4	5	7
I	0,390	0,36	1050	17,0	0,81
II	0,421	0,37	1090	17,1	0,75
III	0,452	0,37	1100	17,1	0,67
IV	0,587	0,37	1100	17,1	0,52
V	0,813	0,36	1050	17,1	0,45

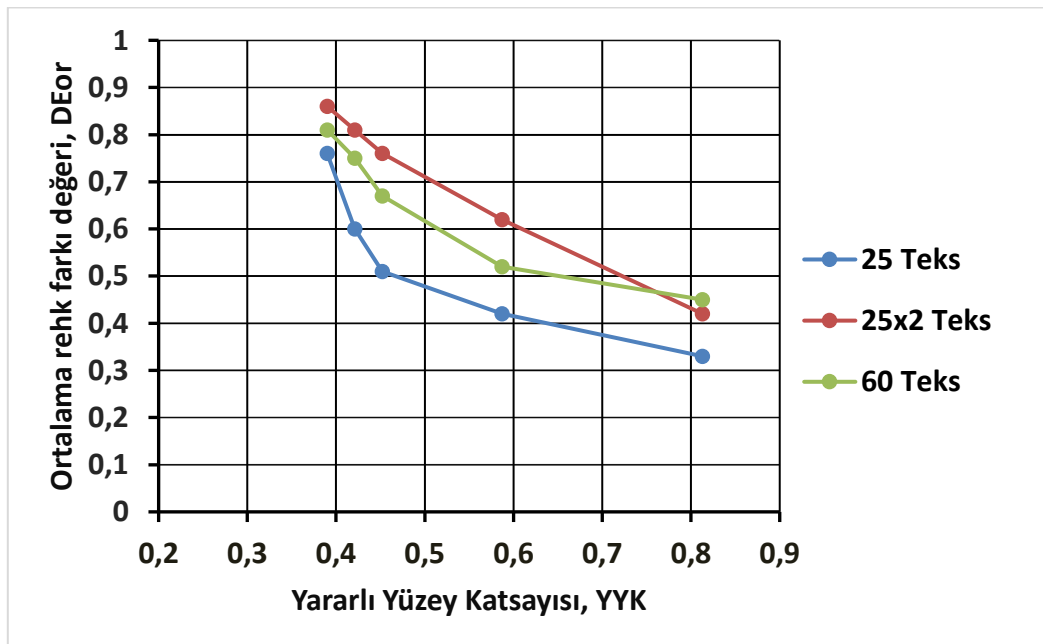
Tablolardan da görüldüğü üzere patronların Yararlı Yüzey Katsayısı arttıkça boyanmış ipliğin DE_{or} ortalama renk farkı değerleri azalmaktadır. Katsayı değerinin 0,390'dan 0,813'e kadar artmasıyla ortalama renk farkı değeri DE_{or} ipliğin kalınlığına bağlı olarak yaklaşık iki kat azalmaktadır. Bu da, boyanan ipliğin renk düzgünsüzlüğün iki kat azaldığını ve dolayısıyla ipliğin boyanma koşullarının önemli derecede iyileştiğini ifade etmektedir.

Renk farkı değerlerinin belli bir derecede ipliğin kalınlığına bağlı olarak değiştiği bu tabloların analizinden görülmektedir. Aynı boyama şartlarında ipliğin kalınlığı arttıkça ortalama renk farkı değeri de artmaktadır. Özellikle, 25x2 Teks bükülmüş ipliğin renk farkı değerleri tek kat diğer ipliklere nispeten yüksek olduğu tablo verilerinden görülmektedir.

Tablo 1-3 verilerine istinaden patronun Yararlı Yüzey Katsayısı ile ortalama renk farkı değerleri arasındaki fonksiyonel ilişki grafiksel olarak Şekil 2 de verilmiştir. Bu şekilde verilmiş diyagramlar Microsoft Excel programı yardımıyla yapılmıştır.

Şekil 2 den görüldüğü üzere, ipliğin ortalama renk farkının değerinin YYK'ya bağlı olarak değişim kalınlığı 25x2 Teks ipliği için hemen hemen doğrusal, diğer iplikler için ise polinomsal eğilim çizgisi biçiminde bulunmaktadır. Eğilim çizgilerinin denklemleri ve R² değerleri Excel programıyla elde edilmiştir.

Şekil 2. Yararlı Yüzey katsayısına bağlı olarak ortalama renk farkı değerinin değişimi grafiği

Bu denklemler ve R^2 değeri farklı iplikler için şöyledir :

$$25 \text{ Teks iplik için} \quad DE_{or} = 3,3692X^2 - 4,9099X + 2,1018 ; R^2 = 0,9092 \quad (1)$$

$$25 \times 2 \text{ Teks iplik için} \quad DE_{or} = - 1,015X + 1,235 ; R^2 = 0,9907 \quad (2)$$

$$60 \text{ Teks iplik için} \quad DE_{or} = 2,8608X^2 - 4,276X + 2,0367 ; R^2 = 0,9949 \quad (3)$$

Burada DE_{or} – Ortalama renk farkı değeri

X– Yararlı yüzey katsayısı.

R^2 değerinin azami derecede yüksek olması, elde edilen denklemlerin gerçeği doğru yansıttığını gösterir.

3.2. Patronun Yararlı Yüzey Katsayısının İplik Telef Miktarına Etkisi.

Bobinde boyamanın en büyük noksanı sarımın alt katlarında, yani bobinin yüzü ile temas eden ve ona çok yakın olan katlardaki iplik dolamları üzerinde nokta veya kısa çizgiler şeklinde zayıf boyanmış ya da boya alamamış yerlerin oluşmasıdır. Yapılan araştırmalar ve iplik boyama işletmelerinin deneyimleri sayesinde tespit edilmiştir ki, mevcut boyama ortamında çelik ve sert plastik patronların kullanıldığı durumda böyle noksanlardan ve benzeri hatalardan kurtulmak imkânsız görülmektedir. Çünkü, bu patronlar üzerindeki deliklerin arasındaki mesafeler onlarca kat ipliğin çapından büyüktür. Bundan dolayı ipliğin delikler arasında bulunan kısımlarının boya alımı delikler üzerindeki kısımlara nazaran oldukça farklı olacaktır. Bu yüzden de bobinde sarımın dip kısmında bulunan katmanlarında söz konusu noksanlar ve hatalar meydana gelmektedir. Bundan dolayı iplikte boyama düzgünsüzüğü fazla olabilir ve fazla noksanlar ve hatalar olan kısımların giderilmesi neticesinde iplik telef miktarı artar. Bu durumdan kaçınma yollarından en önemlisi yüzünde delik alanı fazla olan plastik ve çelik patronlardan istifade etmektir. Böyle patronların, yani Yararlı Yüzey Katsayısı yüksek olan patronların kullanımı sayesinde gösterilen noksanlar bir hayli azalır.

Patronların Yararlı Yüzey Katsayısının iplik telef miktarına etkisini belirlemek amacıyla deneysel araştırma gerçekleştirilmiştir. Bunun için farklı plastik boyama patronlarına sarılmış iplikler reaktif boyamaya tabi tutulmuştur.

Deneyler için parametreleri Tablo 1 de verilmiş YYK 0,390; 0,421; 0,452; 0,587 və 0,813 olan 5 tip plastik patronlar kullanılmıştır. Bunlardan birinci 4 tipi boyama işletmelerinde uygulanan mevcut patronlar, 5. tip ise [12] kaynağında gösterilen patrondur. İplik olarak kalınlığı 25 Teks, 25x2 Teks və 60 Teks olan pamuk ipliği kabul edilmiştir. Üzerindeki hata ve noksanların kolay fark edilebilmesi amacıyla iplikler siyah renkte boyanmıştır.

Bu patronlara sarılan bobinlerdeki ipliklerin alt katlarında meydana gelen abraj hatalarının sayısı ve abrajın boyutlarının değeri incelenmiştir. Bu amaçla tüm bobinlerde patronun yüzü ile temasta bulunan iç katlardan 3 er defa konik sarma makinesinde konik levhaya sarım yapılmıştır. Sonra levhanın üzerindeki iplik dolamlarında abraj hataları sayılmış ve abrajın boyutları ölçülmüştür. Her bir patron için deneyler 3 kez tekrar edilmiştir.

Abraj bulunan iplik dolamlarının ağırlığını belirlemek için abrajlı dolamlar ayırıtılarak hassas terazide tartılmıştır. Bu ağırlığa göre de hatalı yerler bulunan ipliklerin bobinin ağırlığına oranı hesaplanmıştır. İpliklerin telef oranı ve telef yüzdesi aşağıdaki denklemlerle tespit edilmiştir.

$$T_o = q/Q \quad (4a); \quad T_y = q100/Q \quad (4b)$$

Burada T_o – Telef oranı;

T_y – Telef yüzdesi;

q – Hatalı iplik kısmının ağırlığı;

Q – Bobindeki iplik ağırlığı.

Deneylerden ve hesaplamadan elde edilen değerler Tablo 5’te verilmiştir. Bu tabloda gösterilen veriler 3 kez yapılmış deneylerden alınan değerlerin ortalamasının ifade etmektedir.

Tablo 5’den görüldüğü gibi patronların yararlı yüzey katsayısının artmasıyla boyanmış ipliklerde telef miktarı azalmaktadır. Örneğin, 25 Teks iplik için telef yüzdesi, yararlı yüzey katsayısının 0,39 değerinde %12,2 kadar, 0,813 değerinde ise 5,3 kadar olmuştur. Yani. yararlı yüzey katsayısının 2,08 kez artmasıyla iplik telef yüzdesi 2,3 kat azalmıştır. Diğer iplikler için de hemen hemen aynı durum gözlenmektedir. Ayrıca en düşük telef yüzdesi 25 Teks iplikte, nispeten yüksek telef yüzdesi ise 25x2 Teks bükülmüş iplikte görülmektedir.

Bu çalışmada telef miktarının yanı sıra oluşan abraj hatalarının formu ve boyutları da incelenmeye tabi tutulmuştur. Tespit edilmiştir ki, yararlı yüzey katsayısı düşük olan mevcut patronlara sarılı bobindeki iplik üzerinde görülen hataların çoğu, uzunluğu 2 mm- 4 mm kadar olan çizgiler biçimindedir. Yararlı yüzey katsayısının değeri azaldıkça çizgilerin boyutu da büyümektedir. Bundan dolayı böyle patronlardaki bobinlerde telef yüzdesi fazladır. Yararlı yüzey katsayısı 0,813 olan iki katlı patronlarda boyanmış iplikler üzerinde görülen abraj hatalarının çoğu noktasal şeklinde olup uzunluğu 1mm- 2mm boyutunu aşmamaktadır.

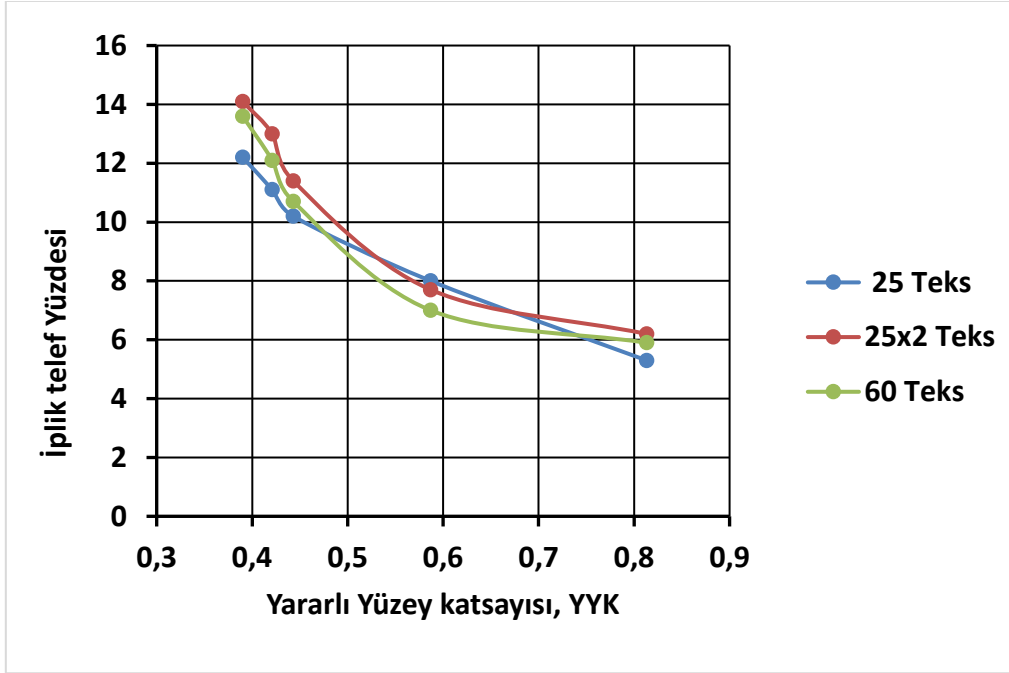
Tablo 5. Farklı patronlara sarılı bobinlerde boyanmış iplik telef miktarı

Patron tipi	Yararlı Yüzey Katsayısı	İplik numarası Teks	Noksan sayısı	Telef miktarı	
				Gramla	% ile
I	0,390	25	390	128,1	12,2
		25x2	460	150,8	14,1
		60	432	142,8	13,6
II	0,421	25	352	122,1	11,1
		25x2	420	143,0	13,0
		60	382	138,43	12,1
III	0,452	25	290	109,14	10,2
		25x2	302	123,12	11,4
		60	295	117,7	10,7
IV	0,587	25	240	95,2	8,0
		25x2	201	84,7	7,7
		60	190	74,8	6,8
V	0,813	25	167	56,18	5,3
		25x2	183	64,48	6,2
		60	171	61,95	5,9

Bu tip patronun kullanımı sayesinde gerek içten dışa, gerekse dıştan içe doğru boya çözeltisi ile sarımın beslenmesi durumunda sarımın alt katlarında boya birikiminin meydana gelmesi olayı (dipte koyuluk hatası) önlenmiş olur. Söz konusu patronun ikinci ağ katındaki delikli alanlar mevcut patronlardaki alanlardan defalarca büyüktür. Bu nedenle ağ üzerinde yerleşmiş katlardaki iplikler de, sarımın orta katlarında bulunan iplikler gibi homojen biçimde boyanabilmektedir.

Yararlı yüzey katsayısına bağlı olarak telef yüzdesinin değişimi Şekil 3’te görülmektedir. Bu şekilde sunulan diyagramlar Excel programıyla oluşturulmuştur.

Şekil 3. Patronun yararlı yüzey katsayısına bağlı olarak telef yüzdesinin değişimi grafiği

Şekil 3' den görüldüğü üzere boyanmış ipliklerde telef yüzdesi patronların yararlı yüzey katsayısına bağlı olarak polinomsal biçimde değişmektedir. Yararlı yüzey katsayısının artışıyla her 3 iplikte telef yüzdesi hemen hemen aynı tarzda azalır.

Excel programıyla grafikte verilen eğrilerin ampirik denklemleri elde edilmiştir. Her bir iplik için bu denklemler ve R^2 değerleri şöyledir.

$$25 \text{ Teks için} \quad T_y = 23,35X^2 - 43,61 X + 25,36 ; R^2 = 0,9898 \quad (5)$$

$$25x2 \text{ Teks için} \quad T_y = 63,21X^2 - 94,55X + 41,31 ; R^2 = 0,9938 \quad (6)$$

$$60 \text{ Teks için} \quad T_y = 73,556X^2 - 106,27X + 43,71 ; R^2 = 0,9959 \quad (7)$$

Burada T_y boyanmış iplikte telef yüzdesi, X- Yararlı yüzey katsayısıdır.

Bu denklemler, normal şartlarda reaktif boyama ortamında gerçekleştirilen bobin boyama sırasında orta numaralı pamuk ipliklerinde oluşan telef yüzdesini tespit etmek için kullanılabilir.

Böylece, edinilen deneysel verilere dayanarak, bobin boyama işletmeleri için patronun yapısının, özellikle onun yararlı yüzey katsayısının üretim verimliliği, boyama kalitesi ve iplik telefleri açısından ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Bu yüzden yüksek yararlı yüzey katsayısına sahip her türlü (silindirik, konik ve diğer formda) gerek çelik gerekse de plastik patron çeşitlerinin tasarlanması ve üretilmesi önem taşımaktadır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Boyama patronun yapı parametreleri, özellikle bobinde ipliğe flote iletimini ve dolaşımını sağlayan delikli alanı karakterize eden yararlı yüzey katsayısının boyanmış ipliğin renk kalitesine ve iplik telef miktarına etkisi kapsamlı bir şekilde deneysel olarak incelenmiştir.

Tespit edilmiştir ki, patronların yararlı yüzey katsayısının artmasıyla boyanmış ipliklerde renk farkı değerleri önemli derecede azalmaktadır. Yararlı yüzey katsayısının 0,39'dan 0,813'e kadar artması neticesinde ipliğin kalınlığına bağlı olarak ΔE renk farkı değerlerinin yaklaşık iki

kat azaldığı görülmüştür. Bu da boyanmış iplikte renk düzensizliğünün iki kat azaldığını, dolayısıyla ipliğin boyanma koşullarının önemli derecede iyileştiğini gösterir.

DeneySEL araştırma sonucu yararlı yüzey katsayısı artışının sarımın alt katlarında ortaya çıkan abraj hatalarını ve hataların boyutunun azalmasını sağladığı tespit edilmiştir. Yararlı yüzey katsayısının 0,39'dan 0,813'e kadar artması, orta numaralı pamuk ipliklerinde oluşan telef yüzdesi iki kattan fazla azalmıştır.

Orta numaralı pamuk iplikleri için patronun yararlı yüzey katsayısı ile renk farkı değeri ve iplik telef yüzdesi arasında fonksiyonel bağlantıyı ifade eden regresyon denklemler elde edilmiştir.

Bobin boyama işleminde boyama kalitesini daha da iyileştirmesi ve iplik teleflerinin önemli derecede azaltılması olanaklarından biri yüksek yararlı yüzey katsayısına sahip dayanıklı boyama patronlarının kullanımının sağlanmasıdır.

KAYNAKÇA

- Aniş P., 1998, 'Tekstil Ön Terbiyesi', Uludağ Üniversitesi, Tekstil Mühendisliği Bölümü, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, s 204.
- Area to The Dyeing Quality of Yarn Bobin” 16. th International Conference Structure and Structural Mechanics of Textile Liberec)
- Fetahov R., Palamutcu S., Altıntaş M., 2009, “Influence of Tube Dye Transfer Surface
- Fettahov R. M., (1991) Bobinde İplik Boyama Kalitesinin İyileştirilmesi Yöntemleri. Azerbaycan Teknoloji Enstitüsü Bilimsel Yayınları. Bildiriler Kitabı, 37-45 s.
- Fettahov R., Kaplan V., Keskin R. ve Şimşek G., 2005, 'Terbiye ve Boyama Amaçlı Patronlar Üzerine Bir Araştırma', Tekstil Maraton, Eylül- Ekim 5, 18-22s.
- Lewis D. M. 1992, 'Wool Dyeing' Society of Dyeing and Colorists, Leeds, UK, pp 153-161.
- Mariplast-Yarn package dyeing-Dye tubes - Dye-Dye springs. <http://www.sanalplastik.com/>
- Palamutçu S., Fettahov R., 2010, “Yüksek Performanslı Boyama Patronu” Avrupa Patenti, No: EP 2 083 106A1.
- Selene. M. A. ve diğ. Modellung of the dyeing process of packad cotton threads Using reactive dyes. Tran Porous. Med (2007) 68.341-363 DOI 10.1007/s 1242-006- 9046-7 www.at-otex.com
- Yang Y., Mattison V. L., 1997, ' The Effect of Package Density Profile on Levellness of Package Dyed Yarn', Textile Chemist and Colorist, Vol: 29(8), pp: 77-81.
- Андросов В. Ф. и др.(1974) Крашение пряжи в поковках. Изд. ЛИ, Москва, 225 ст.
- Киселев Н.В. Развитие теории процессов распределения рабочих сред и совершенствование аппаратов для жидкостей обработки и сушки текстильных паковок: Дис. на соис. уч.зв. докт. техн. наук. – Кострома: КГТУ, 2008.

**AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ KÜTÜPHANELERİNDE BİLGİ
KAYNAKLARININ KATALOGLAMADA TUTARLILIĞININ
DEĞERLENDİRİLMESİ***

**EVALUATION OF CONSISTENCY IN CATALOGING INFORMATION
SOURCES IN AHI EVRAN UNIVERSITY LIBRARIES**

Okan KOÇ

Balıkesir Üniversitesi

E-mail: okan.koc@balikesir.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Kütüphanecilik -- Teknik Hizmetler -- Kataloglama -- Kataloglamada Tutarlılık</p>	<p>Bu çalışmada, Ahi Evran Üniversitesi Merkez Kütüphanesindeki bilgi kaynaklarının kataloglama işlemlerindeki tutarlılığı değerlendirilmektedir. Çalışma kapsamında, kütüphanenin çevrim içi kataloğu incelenerek rastgele belirlenen bilgi kaynakları raftan seçilerek katalog kayıtları incelenmiştir. AAK2’de izlenen temel giriş, başlık ve sorumluluk bildirimi, basım ve yayın, dağıtım vb., ISBN, fiziksel nitelendirme, dizi ve ek giriş alanları MARC standartları ışığında değerlendirilmiştir. Bulgular göstermektedir ki; erişim uçlarında bir takım yanlışlıklar söz konusudur.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548688</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Librarianship - Technical Services - Cataloging - Consistency in Cataloging</p>	<p>In this study, the consistency of the information sources in the Central Library of Ahi Evran University in the cataloging process is evaluated. Within the scope of the study, the catalog catalogs were examined by selecting the randomly determined information sources from the shelf by examining the online catalog of the library. The basic introduction, title and responsibility statement, publication and publication, distribution, etc., ISBN, physical characterization, sequence and additional entry areas monitored in AAK2 were evaluated in the light of MARC standards. The findings show that; there are some errors in the access ends.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548688</p>	

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE’de gerçekleşen “2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık” temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Tarihin başlangıcından bu yana toplumsal anlamda bilgiyi kullanıcıya ulaştırmada köprü rolünü üstlenen kütüphanelerin günümüzdeki rolü, dijital kültürün hayatımıza kattığı kolaylıklarla birlikte evrimselleşerek sürmektedir. Kütüphaneler bilgiye erişimde belirli kuralları ve standartları kendilerine rehber edinerek, kullanıcı ile bilgiyi buluşturmayı amaç edinmektedirler. Kütüphaneye gelen her bilgi kaynağı bu kurallar ve standartlar gözetilerek kayıt altına alınmaktadır. Ulusal ve uluslararası bibliyografik denetimin sağlanabilmesi ve bilgiye erişimin daha da kolaylaştırılabilmesi bu standart ve kurallara ne kadar uyulduğuyla paralellik göstermektedir.

Uluslararası boyutta bibliyografik denetimin sağlanabilmesi için yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır: Uluslararası Süreç Veri Sistemi (ISD), Uluslararası Standart Kitap Numarası (ISBN), Makinece Okunabilir Kataloglama Projesi (MARC), Uluslararası Standart Bibliyografik Niteleme (ISBD).

Uluslararası ölçekte, kullanıcı açısından bilgiye erişimde hız kazanılması ve kütüphaneler açısından bibliyografik denetiminin sağlanması gibi kolaylıkları barındıran bu standartları geliştirme çalışmaları sürdürülmektedir.

Gelişen teknoloji ile birlikte dijital kültürün getirisi, hayatımızın her alanına sirayet eden bilgisayarların katalog kartındaki bilgileri kolayca okuyamaması devamında MARC kayıtlarının ortaya çıkarılmasında etkili olmuştur. Bugün itibarı ile bu standart kayıtlar kataloglama da kütüphanecilere yol gösterici olmaktadır.

Veri değişim formatları bilgisayarların ve diğer elektronik depolama araçlarının gelişmesine paralel olarak gelişmiş ve bibliyografik veri aktarımını kolaylaştırmak için geliştirilmişlerdir. Bunların kullanımını farklı kütüphanelerde aynı kaynağı kataloglamak için emeği en aza indirerek ekonomi sağlamıştır (British Library, t.y.).

Bir kaydın MARC formatındaki görünümü şu şekildedir;

Tablo 1. MARC formatında bilgi kaynağı görünümü

Tanımlayıcı			Veri
100	1#	\$a \$d	Yaşar Kemal 1923
245	10	\$a \$c	İnce Memed/ Yaşar Kemal
250	##	\$a	30. bs.
260	##	\$a \$b \$c	İstanbul: Yapıkredi Yay., 2002.
300	##	\$a \$b \$c	450 s.: Res. yok.; 19 cm.
650	##	\$a	Türk Edebiyatı -- Roman
900	##	\$a	PL 248 Y37 I5

Bu veriler ışığında çalışmanın gelişim seyri MARC kayıtlarının gerekli alanları üzerinde yürütülen uyumluluklarla ilgili olacaktır.

2. KATALOGLAMADA TUTARLILIK

Kataloglama; bir kaynağın sorumlu ve emeği geçenlerinin son kullanılan biçimlerini belirtmek, eldeki kaynağın disiplini ve konularını belirlemektir (Keseroğlu, 2006: 25).

Kütüphanecilik hizmetlerinde kuramsal birikim ve deneyime dayanan bir uzmanlık gerektiren kataloglama, bibliyografik denetim yoluyla yürütülmektedir. Bunun için gerekli sistem ve kurallar değişen ve gelişen ortamlarla (yayın türü ve sayısının artması, teknik bilimdeki gelişmeler vb.) birlikte yeterince oluşturulup var olanlar hızla yenilenmektedir (Baydur, 2005: 106). Anglo Amerikan Kataloglama Kuralları, ona dayanılarak oluşturulan RDA (Resource Description and Access-Kaynak Tanımlama ve Erişim) ve özellikle son dönemde önemi giderek artan üst veriye yönelişle birlikte yayınların bibliyografik tanımlanmasında kütüphanecilik hizmetlerinde bibliyografik denetimde kütüphaneciye yeni yollar açmaktadır. Üst veriyle birlikte e- yayınlarında da bibliyografik denetimi sağlanabilmektedir.

Kataloglamada tutarlılık ile ilgili literatür tarandığında ülkemizde kütüphane kayıtlarının standart bir şekilde girilmesi ve bu kayıtların uyumunun kontrolü ile ilgili araştırmaların eksikliği ön plana çıkmaktadır. Kütüphaneler son yıllarda orijinal kayıt girmek yerine kopya katalog yaparak diğer kurumların ortak havuzlardaki kayıt bilgilerini kendi bünyelerine aktarma yoluna gitmektedirler. Bu durum zamandan tasarruf sağlamakla birlikte yanlış kayıtların da çoğalmasına zemin hazırlamaktadır. Kayıtların aktarılmasında emekten, zamandan sağlanan tasarruf yerini bir başka soruna bırakabilmektedir. Bu sorun bir çok nedene bağlı olmakla birlikte kütüphanecilerin alanında yetkin olmaması, kayıt aktarım işini gerçekleştiren personelin işini yeterince önemsememesi, kütüphanelerin üzerindeki iş yükü ve bu karşılayacak yeterli istihdamın sağlanamaması gibi etkenlerin de varlığı aşikardır.

Günümüzde çevrimiçi kataloglama işinin yaygın olarak yürütülmesi, kullanıcıların aradıkları bilgi kaynaklarına farklı bilgi merkezlerinden veya bu kaynak elektronik ortamda ise zaman ve mekân sınırı olmadan ulaşmalarını kolaylaştırmıştır. Bu nedenle bir kaynağa ilişkin tüm erişim uçlarının katalogda tam olarak bulunması ve bu erişim uçlarının, kaynağın aslında belirtildiği biçimiyle doğru olarak katalog kayıtlarına yansıtılması, o kütüphanedeki kaynakların tümüne eksiksiz erişim olanağını sağlar. Böylece kullanıcının başvurduğu kütüphanede, aradığı kaynak bulunuyorsa o kaynağa erişememe olasılığı çok düşük bir düzeyde kalacaktır. Diğer yandan, hangi kütüphanede olursa olsun farklı otomasyon sistemlerinden girilen bibliyografik kayıtların biçim ve içerik yönünden uyumlu olması, bu kayıtların paylaşılmasına da izin verecektir. Bu nedenle geleneksel kataloglamada olduğu gibi çevrimiçi kataloglamada da standart kurallara uyulması, gerek kullanıcının bilgiye erişimi gerekse kütüphanedeki kataloglama işinin verimliliği açısından önemlidir (Atılğan ve Bayram, 2006: 64). Son dönemde hızla yayılan kopya kataloglama uygulaması bir takım sorunları bünyesinde barındırmasına rağmen ülkemizde ve dünyanın diğer ülkelerinde oldukça yaygın olarak yürütülmeye devam etmektedir.

20. yüzyılda bibliyografik kayıtların elektronik ortamda oluşturuluyor olabilmesi, alanda standartlaşmaya önem kazandırmıştır. Yüzyılın son on yılında web ortamındaki bilginin üstveri ile denetlenebilmesi, kütüphanecilikte çağın yakalanmış olması bakımından önemlidir. (Baydur, 2010: 528). Kataloglama da standartlaşma kadar önemli bir diğer konu da kataloglama da tutarlılıktır. Aynı kütüphane içerisinde aynı bilgi kaynağına farklı katalog kayıtları verildiği gibi birçok kayıt alanında da tutarlılığın olabileceği bilinmektedir.

Lam (2005: 114) tarafından Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'daki üniversite kütüphanelerine Library of Congress (LC) ve OCLC- WorldCat veri tabanlarından aktarılan katalog kayıtlarına ilişkin yapılan değerlendirmede tutarsızlık oranının %2 den az olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumun "orijinal kataloglama" nın uygulandığı LC ve OCLC-World-Cat sistemlerinden kopyalama yöntemi ile alınan katalog kayıtlarında, hata oranının çok daha az olduğu saptanmıştır. Yine bir üniversite kütüphanesi ile Kongre Kütüphanesi'nde bulunan 5000 bibliyografik kayıt için belirlenen kontrollü terimlerin karşılaştırdığı bir çalışmada, tutarlılık oranının oldukça yüksek olduğu ortaya çıkmıştır (Arsenault, 2004).

Son yıllarda konuyla ilgili yapılan en önemli araştırmalardan birisi de Ankara Üniversitesi Sağlık bilimleri fakültelerinin çevrimiçi kataloglarının kataloglamada uyumun irdelenmesi amacıyla incelenmesidir. Çalışmada, AAKK2’de izlenen temel giriş, başlık ve sorumluluk bildirim, basım ve yayın, dağıtım (vb.) bildirimleri ile fiziksel nitelendirme, dizi ve ek giriş alanları karşılaştırılmıştır. Araştırma verilerine göre en yüksek oranda uyumsuzluk başlık ve sorumluluk bildirim alanlarındadır (Atılğan ve Bayram, 2006).

Kataloglamada tutarsızlığı etkileyen faktörleri üç sınıfta toplamak mümkündür:

- Pragmatik Faktörler; mesleki eğitim ve deneyim, psikoloji koşullar ve motivasyon
- Semantik Faktörler; kaynağın konusu, kaynağa yönelik okuma, kontrollü dizine bağlı kalma, kullanılan yöntem ve araçlar
- Çevresel Faktörler; çalışma alanında gürültü, iklim, aydınlık koşulları gibi unsurlar (Zunde ve Dexter 1969: 321).

3. AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ KÜTÜPHANELERİNDE KATALOGLAMA TUTARLILIĞIN ÖLÇÜLMESİ

3.1. Yöntem

Ahi Evran Üniversitesi 17 Mart 2006 tarihinde 5467 Sayılı kanunla kurulmuş olup, 7 fakülte, 3 Enstitü, 4 yüksekokul, 5 meslek yüksekokulu ve 5 araştırma ve uygulama merkeziyle 19026 öğrenci, 647 akademik personele sahip bir üniversitedir (Ahi Evran Üniversitesi, 2018).

Ahi Evran Üniversitesi’nde 2’si fakülte, 5’i yüksekokul ve 1’i merkez kütüphane olmak üzere toplam 8 kütüphane bulunmaktadır. Bu kütüphanelerdeki toplam kayıtlı bilgi kaynağı 26427 tür. Bu çalışmanın alanını diğerlerinden sayıca daha büyük olan Ahi Evran Üniversitesi Merkez Kütüphanesi kayıtları oluşturmaktadır. Merkez kütüphanede bulunan 21295 kayıttan benzer olan 100 eser kaydı inceleme kapsamına alınmıştır. Çalışma kapsamında, kütüphanenin çevrim içi kataloğu incelenerek rastgele belirlenen bilgi kaynakları raftan seçilmiş olup; AAKK2’de izlenen temel giriş, başlık ve sorumluluk bildirim, basım ve yayın, dağıtım vb., ISBN, fiziksel nitelendirme, dizi ve ek giriş alanları MARC formatı ışığında değerlendirilmiştir. Araştırma verilerinin doğruluğu ve güvenilirliği ön plana alınarak örnekleme seçilen her eser katalog kayıtları ile karşılaştırılmıştır. Kayıtların kataloglama kurallarına uyumu ve tutarlılığı incelenmiştir. Değerlendirme kapsamında ele alınan kayıtlar incelenirken otorite olarak AKK2’de belirtilen kurallar ISBD alanları ve MARC standartları göz önüne alınmıştır. Değerlendirme sonucunda elde edilen veriler ayrı ayrı tablolar halinde araştırmaya dahil edilmiştir. Tablolar, temel giriş alanı, eser adı ve sorumluluk bildirim alanı, basım bildirim alanı, yayın bildirim alanı, fiziksel nitelendirme alanı, dizi bildirim alanı ve ek giriş alanından oluşmaktadır.

3.2. Bulgular ve Değerlendirme

Ahi Evran Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde ye alan bilgi kaynaklarının temel giriş alanı, ISBD alanları ve ek giriş ögesi temel alınarak, AKK2’de belirtilen kurallar rehberliğinde değerlendirilmiştir. Seçilen 100 eser, genel konulu, felsefe, psikoloji, din, tarihe yardımcı bilimler, tarih, Amerikan tarihi, Bölgesel Amerikan Tarihi, coğrafya, turizm, atlaslar, haritalar, sosyal bilimler, siyasal bilimler, hukuk, eğitim, müzik, sanat, dil ve edebiyat, tarım, ormancılık, balıkçılık, av sporları, bilim, tıp bilimleri, teknoloji, mühendislik, askeri bilimler, bibliyografya ve kütüphanecilik olmak üzere her alanı kapsayacak şekilde belirlenmiştir.

Kataloglamanın yanlış uygulanması/yorumlanmasıyla kaynaklanan yüzdeler oranlar aşağıdaki şekildedir.

Tablo 2. Temel Giriş Alanı

	2-3 Yazarlı %	Tüzel Kişi %	Eser Adı %	Kongre- Konf. %
Merkez Kütüphane	10,00	20,00	13,33	25,00

Değerlendirilmeye alınan kayıtlar kaynak türü açısından temel giriş alanına göre incelendiğinde yapılan hataların büyük çoğunluğunun (%25,00) kongre-konferans gibi temel girişin belirlenmesi zor olan eserlerde yoğunlaştığı görülmektedir. Bununla birlikte diğer bilgi kaynaklarına göre temel girişin belirlenmesi karmaşık olan tüzel kuruluş altında giriş konusunda da sıkıntılar olduğu belirlenmiştir (20,00). Bu durum temel giriş ögesinin saptanmasının zorluğuna bağlanabilir. Aynı zamanda temel giriş alanında büyük oranlarda yapılan hatalı girişler bilgi ile kullanıcının bağımlı ortadan kaldırmaktadır. Bilgi kaynağında erişimde sıkıntılar oluşturmaktadır. 2-3 yazarlı bilgi kaynağı ile eser adı altında giriş yapılan bilgi kaynaklarında hatalı giriş oranı biraz daha düşük oranda kalmaktadır. Burada yapılan hatalı kayıtlar bilgi kaynakları ile karşılaştırıldığında, ya editörlü kaynakların girişinden, ya da ikinci ve üçüncü yazarların yazımında kurala uyulmamasından kaynaklandığı belirlenmiştir.

Temel giriş alanında yapılan en önemli hatalardan birisi de kayıtlarda yazar isim ve soy isim yazımların soy isim, isim şeklinde olmamasıdır.

Başlıktan sonra incelenen önemli alanlardan birisi de eser adı ve sorumluluk bildirim alanıdır. Bu alan AKK2 kuralları rehberliğinde, her kayıt raftan bulunarak sistemdeki MARC alanlarına göre değerlendirilmiştir. Her eser; öz eser adı, paralel eser adı, başka eser adı ve sorumluluk bilgileri açısından değerlendirilmiştir.

Tablo 3. Eser Adı ve Sorumluluk Bildirimi Alanı

	2-3 Yazarlı %	Tüzel Kişi %	Eser Adı %	Kongre- Konf. %
Merkez Kütüphane	40,00	30,00	43,33	15,00

Nitelemenin en önemli alanı olan eser adı ve sorumluluk bildirim alanında yüksek oranlarda hata yapıldığı belirlenmiştir. Sorumluluk bildirim alanında yapılan hataların başında paralel eser adlarının göz ardı edilmesinden kaynaklandığı saptanmıştır.

Ayrıca alt eser adları zaman zaman değerlendirilmemiş olup, çeviri eserlerde ve iki dilde yazılmış eserlerde paralel eser adının yazımında da sıkıntılar gözlemlenmiştir.

Hatalı kayıtların en yüksek olduğu türlerden birisi temel girişin eser adına göre yapıldığı kaynaklardır % 43,33.

Eser adı ve sorumluluk bildirim alanında genel olarak en çok hatalı kayıt girişi yapılan bir diğer tür, 2 ve 3 yazarlı eserlerde rastlanmıştır % 40,00. Yapılan hatalar çoğunlukla eserin ortaya çıkmasından sorumlu olan kişilerin önem sırasına göre değerlendirilmemesinden kaynaklanmaktadır.

Bu bölümde uyulması gereken kurallardan “katalog kaydında yazılan bilgiler özel isim ve bölüm başlangıcı olmadıkça büyük harfle yazılmazlar,” kuralına da zaman zaman uyulmadığı, gözlemlenmiştir.

Bazı kayıtlarda farklı sorumlulukların bildirim için noktalı virgül (;) kullanılırken bazılarında iki nokta (:) kullanıldığı da tespit edilmiştir.

Kongre- konferans ve tüzel kişi türüne göre giriş yapılan kayıtlarda hata oranının düşük olduğu da tespitler arasındadır. Bu girişlerdeki hatalı bazı kayıtlarda kongre-konferans ve tüzel kişi baz alınarak giriş yapılması gerekirken hazırlayan ve ya komisyon başkanlarının yazar kabul edilerek yazar adına göre giriş yapılmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Tablo 4. Basım Bildirimi Alanı

	2-3 Yazarlı %	Tüzel Kişi %	Eser Adı %	Kongre- Konf. %
Merkez Kütüphane	16,66	15,00	13,33	10

Basım bildirim alanında en çok hatalı giriş 2-3 yazarlı eserlerde görülmüştür. Bunu takiben sırasıyla diğer hatalı giriş oranları; tüzel kişi %15, eser adı %13,33 ve kongre- konferans % 10 şeklindedir.

Basım bildirim alanında yapılan hatalar diğer alanlara göre az olmakla birlikte kayıtlar incelendiğinde bu alanda son dönemde girilenlerde kaynak dili göz ardı edilmeksizin kaynağın kaçınıcı basım olduğu kısaltma yoluna gidilmeyip 2.bs. yerine 2. Basım veya 2.ed. yerine 2. Edition şeklinde giriş yapıldığı görülmektedir. Bu değişikliklerin RDA'ya geçiş amacıyla yapıldığı düşünülmektedir.

Bununla birlikte kaynak basım bildirimlerinde yabancı eser kaynakların bir kaçında basım bildirim alanı kaynağın dilinde değil Türkçe girilmiştir. Bu da bir diğer yanlışlığı oluşturmaktadır.

Tablo 5. Yayın Bildirimi Alanı

	2-3 Yazarlı %	Tüzel Kişi %	Eser Adı %	Kongre- Konf. %
Merkez Kütüphane	6,66	5,00	3,33	5,00

Bu alanda bilgi kaynağı nerede, kim tarafından (yayıncı) ve ne zaman yayımlandığı bilgisine göre değerlendirilmiştir. Yazım düzeni;

Yayın yeri: yayıncı, tarih şeklinde olan bu alana ait veriler incelendiğinde;

Bu alanlardan iç kapakta yer almayan bilgilerin yazımında yanlışlıklar yapıldığı, kaynağın kendi dilinde kısaltmalara yer verilmediği (örnek: İngilizce eserde yayın tarihi yok ise [n.d.] yerine [t.y] kullanılmış) belirlenmiştir.

Bu alanda yapılan hataların da diğer alanlara oranla daha düşük olduğu saptanmıştır. Her kaynak türüne göre giriş hatası %7 nin altında kalmaktadır. En büyük hatalı kayıt oranı % 6,66 ile 2-3 yazarlı eserlerde karşılaşılmıştır.

Tablo 6. Fiziksel Niteleme Alanı

	2-3 Yazarlı %	Tüzel Kişi %	Eser Adı %	Kongre- Konf. %
Merkez Kütüphane	10,00	20,00	16,66	10,00

Bu alandaki en çok hata oranına tüzel kişi giriş türüne ait kayıtlarda belirlenmiştir % 20. Bunu sırasıyla eser adı % 16,66, 2-3 yazarlı ve kongre-konferans %10 takip etmektedir. Bilgi kaynağının fiziksel bilgilerinin verildiği kayıt alanları incelendiğinde yapılan hataların son dönem kayıtlarda kısaltma kullanılmamasından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Bu alandaki veriler girilirken örneğin resimli bir kaynak res. kısaltması yerine direkt olarak resimli

ibaresinin yazımı ile karşılaşılmıştır. Bu durumun da son dönemde girilen bilgi kayıtlarının RDA kapsamında girişi yapılmaya çalışılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Bununla birlikte en büyük hatalı kayıt oranı yazım düzeninden kaynaklanmaktadır. Kurala göre yazım düzeni;

cilt, önsayfa, sayfa: res.; 24 cm. şeklindedir.

Ancak girişi yapılan kayıtlarda bu sıralamanın zaman zaman karıştırıldığı gözlenmiştir.

Tablo 7. Dizi Bildirimi Alanı

	2-3 Yazarlı %	Tüzel Kişi %	Eser Adı %	Kongre- Konf. %
Merkez Kütüphane	--	5	--	5

Genel anlamda bilgi kaynağının yayın numarası olan her eserde bulunmayan dizi numarasının değerlendirildiği alandır.

Eldeki mevcut verilere yüksek oranlarda bir hata ile karşılaşılmadığı tespit edilmektedir. Temel girişe göre tüzel kişi ve kongre-konferans türünde yer alan bilgi kaynaklarında düşük oranlarda hata yapıldığı tespit edilmiştir %5. 2-3 yazarlı ve eser adına göre giriş yapılan kayıtlarda hata ile karşılaşılmamış olması sevindirici bir durumdur.

Kayıtların bu alanları değerlendirildiğinde; genelde karşılaşılan hata iki diziyeye sahip olan eserlerde sadece bir dizinin kayıt altına alınırken diğerinin göz ardı edilmesinden kaynaklandığı gözlenmiştir.

Tablo 8. ISBN Alanı

	2-3 Yazarlı %	Tüzel Kişi %	Eser Adı %	Kongre- Konf. %
Merkez Kütüphane	--	--	3,33	--

Araştırma verilerine göre en az hata ile karşılaşılan alan ISBN alanıdır. Bilgi kaynağının ISBN veya ISSN numaralarının verildiği bölümde sadece 1 kayıta hata ile karşılaşılmış olup bu hataların da yanlış yazımdan kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Tablo 9. Ek Giriş Ögesi

	2-3 Yazarlı %	Tüzel Kişi %	Eser Adı %	Kongre- Konf. %
Merkez Kütüphane	66,66	--	66,66	--

Araştırma kapsamında en büyük hata oranının ek giriş ögesi alanında yapıldığı tespit edilmiştir. Kaynak türüne göre,2-3 yazarlı ve eser adına göre giriş yapılan kayıtlarda % 66,66 gibi yüksek oranlarda hatalı giriş söz konusudur. Tüzel kişi ve kongre-konferans türüne göre kayıtlarda hata oranının olmamasının sebebi bu tür kayıtlarda emeği geçenlere ait verilere zaten az rastlanmasıdır.

Bu alanda, kayıtların MARC standardındaki 700 alanında yer alan ek giriş öğeleri değerlendirilmiştir. Ek giriş ögesinin genel olarak kayıtlarda değerlendirilmeye alınan hemen her eserde sorunlu olduğu tespit edilmiştir. Bunun temel nedeni bazı bilgi kaynaklarının ek giriş

öğesine yer verilmemesi, bilginin ana kaynağındaki sorumluluk ibaresinin yanlış aktarımı ve yazım yanlışlarıdır.

Ek giriş öğelerinin bu denli hatalı kaydedilmesi veya hiç kaydedilmemesi bilgiye erişimde sıkıntıları da beraberinde getirecektir.

Tablo 10. Genel Değerlendirme

	Başlık	Eser adı/ sorumluluk%	Basım %	Yayın %	Fiziksel Niteleme %	Dizi %	ISBN %	Ek giriş %
Merkez Kütüphane	16	24	14	5	14	2	1	40

Ahi Evran Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde yer alan bilgi kaynaklarının katalog kayıtları, temel giriş alanı, ISBD alanları ve ek giriş öğesi temel alınarak, AKK2’de belirtilen kurallar rehberliğinde incelenmesi sonucunda; tüm alanlarda hata yapıldığı saptanmıştır (Bkz. Tablo 10).

Bu hataların büyük oranını ek giriş alanında yapılan hatalar oluşturmaktadır. Ek giriş kapsamında değerlendirilen 100 kayıttan 40’ında ya ek giriş yapılmadığı, ya da yapılan ek girişlerde yazım yanlışı, uygulama hatası ile karşılaşmıştır. Bununla birlikte eser adı ve sorumluluk alanı gibi direkt olarak kullanıcı ile bilgi kaynağını buluşturma da en önemli alanda yapılan hatalar oldukça yüksek oranlarda belirlenmiştir.

Bulgular göz önünde bulundurularak yapılacak olan değerlendirme kapsamında; üniversite kütüphanesi katalog kayıtlarında, MARC standartı ve AKK2’in öngördüğü kuralların uygulanmasında sorunlar olduğu ortaya çıkmaktadır. Uygulamadan kaynaklı bu hatalar genel olarak, bilginin ana kaynağındaki biçime bağlı kalınmaması, bilgilerin eksik alınması (paralel eser adı, sorumlular, alt dizi gibi), noktalama işaretlerinin yanlış kullanımı, büyük harf kullanımı konusunda yoğunlaşmıştır.

4. SONUÇ

Kütüphanecilik alanında son yıllarda gelişen teknoloji ile birlikte gerçekleşen birçok yenilik yürütülen hizmetleri de etkilemekte, standart ve kurallara dayanan kataloglama işlemlerini değişime zorlamaktadır. Kataloglama işlemleri açısından AAKK2’ye bağlı kalınarak bibliyografik denetim sağlayan Ahi Evran Üniversitesi Merkez Kütüphanesinden seçilen 100 eser üzerinde yapılan inceleme sonucunda, beklenenin üzerinde tutarsızlıklarla karşılaşmıştır. Uyumsuzluk oranları eser türlerine göre ayrı ayrı ortaya çıkarılmıştır. Yapılan inceleme sonucunda kütüphane kataloğunda en çok hata ek girişler ile eser adı sorumluluk alanında yapılırken, en az hatanın ISBN ve dizi alanlarında yapıldığı tespit edilmiştir.

Bilgi ile kullanıcı arasında köprü rolünü üstlenen, özellikle bilgiye direkt erişim isteğindeki araştırmacılara hizmet tasarlayan bir üniversite kütüphanesinin kataloğunda bu denli büyük oranlarda hata yapılıyor olmasının birçok nedeni söz konusudur. Bu nedenleri şu şekilde sıralamak mümkün olabilmektedir;

- Öncelikle üniversite kütüphanesinde kataloglama biriminde görevli personelin kütüphanecilik eğitimi almamış olması. Bu durumun 2007 kurulan bir üniversite için oldukça ilginç olduğu aşikardır. İlk katalog kayıtları tamamen alanla ilgisi olmayan personeller tarafından yapılmış olup, bu kayıtların düzeltilme çalışmaları halen sürdürülmektedir.
- Kütüphanecilik eğitimi alan personellerin alandaki kurallar ve standartlara gerekli hassasiyeti göstermeyişi. Kütüphanecilik mezunu mevcut üç personel bulunmasına rağmen, kütüphanecilik bilgileri eleştiriye açıktır. Daha önce başka birimlerde

memur olarak değerlendirilen personelin alandan uzak kalışı alanla ilgili güncel gelişmelere yetişememesine ve bununla birlikte kataloqlama kural ve standartlarını tam anlamıyla bilmemesine olanak sağladığı düşünülmektedir.

- Kütüphane personelinin niceliksel olarak yetersizliği ve buna rağmen birimin üzerindeki iş yükünün fazlalığı
- Kütüphanenin ilke ve politikaları içerisine AAKK2 ve MARC standartlarının alınması ve tüm kütüphanecilerle bu durumun paylaşımının yapılmamış olması
- Farklı kütüphanecilerin girdiği ortak eserlerde bile tutarsızlıklarla karşılaşılıyor olması, kütüphaneciler arasında bilgi paylaşımının olmadığını gösterdiği gibi, personelin kataloqlama bilgisini de sorgulamamıza sebep olmaktadır.
- Ayrıca yönetici kadronun kütüphanecilik eğitimi almamış olması ve buna bağlı olarak katalog kayıtlarının denetimini yapamaması mevcut katalog kayıtlarında yanlışlıkların sürebileceğine işaret etmektedir.

Mevcut sorunların ortadan kaldırılabilmesi ve yeni sorunların oluşmasına engel olunabilmesi için öncelikle yapılması gereken, üniversite kütüphanesinin kataloqlama biriminde görevli personellerin kütüphanecilik eğitimi alan bireylerden oluşturulması, bununla birlikte tüm kütüphaneyi kapsayan bibliyografik denetimin önemi vurgulayan kataloqlama kurallarını ve standartlarını içeren hizmet içi eğitimlerin düzenlenmesi, diğer üniversite kütüphanelerindeki görevli personellerle sürekli etkileşim ve iş birliği çalışmalarının yürütülmesi gerekmektedir. Her kayıt belirli aralıklarla gözden geçirilerek uyumsuzluklar ve hatalar yeniden değerlendirilmelidir. Kataloqlamada standart ve kurallar birimin politikaları içerisine alınarak kütüphane personeliyle paylaşılmalıdır. Kataloqlama kurallarına ve standartlarına bağlı kalınarak yapılan her kayıt kütüphane kataloğunun iyileşmesine ve kütüphanenin kullanıcı ile bilgiyi buluşturma amacına hizmet edecektir.

KAYNAKÇA

- AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ, 2018. <https://www.ahievran.edu.tr/index.php/ueniversitemiz/geneltanim> [Erişim Tarihi: 10.10.2018].
- ARSENAULT, C., 2004. Measuring and comparing aggregation inconsistency for Chinese titles in two library catalogues. In: *Proceedings of the Annual Conference of CAIS/Actes du congrès annuel de l'ACSI*. 2013.
- ATILGAN, D. Ve Bayram, Ö., 2006. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Kütüphaneleri'nde Kataloglamada Uyumun Ölçülmesi. *Bilgi Dünyası*, 7(1).
- BAYDUR, G. 2005. Kütüphanecilikte Bilginin Organizasyonu, Prof. Dr. Nilüfer Tuncer'e Armağan içinde (ss. 106-113). Hazırlayan: M. E. Küçük. Ankara, TKD.
- BAYDUR, G. (2010). Değişim ve Bibliyografik denetim. *Türk Kütüphaneciliği*, 24(3),
- BRITISH LIBRARY. Bibliographic Services and Bibliographic Standards: exchange formats. <http://www.bl.uk/bibliographic/exchange.html> [Erişim Tarihi: 10.10.2018].
- KESEROĞLU, H., 2006. Kataloglama Kuralları: Anglo- Amerikan Kataloglama Kuralları 2. Gözden Geçirilmiş Genişletilmiş 4. Bs. İstanbul, Mep Kitap.
- LAM, V. T., 2005. Quality control issues in outsourcing cataloging in United States and Canadian Academic Libraries. *Cataloging & classification quarterly*, 40(1).
- ZUNDE, P ve DEZTER, M., 1969. Factors effecting indexing performance. In: *Proceedings of the American Society for Information Science: 32nd Annual Meeting, San Fransico, California*.

CEZAEVİ KÜTÜPHANELERİ: KIRŞEHİR AÇIK CEZA İNFAZ KURUMU KÜTÜPHANESİ ÖRNEĞİ*

PRISON LIBRARIES: THE CASE OF KIRŞEHİR OPEN PENITENTIARY LIBRARY

Okan KOÇ

Balıkesir Üniversitesi

E-mail: okan.koc@balikesir.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Kütüphanecilik, Kütüphane, Cezaevi kütüphaneleri, Kırşehir, Kırşehir Açık Cezaevi</p>	<p>İlkçağ toplumlarından günümüze değin bireyleri, toplumsal hukuk kuralları altında tutabilmek adına cezaevlerine ihtiyaç duyulmuştur. Bir toplumun ne kadar sağlıklı olduğunu anlamak için, eğitim kurumları, kültürel geçmişler ve ekonomik göstergeler söz konusu olduğunda cezaevleri göz ardı edilmemelidir. Cezaevleri ya da tutukevleri bireyleri belirli süreyle, toplumsal düzene adapte oluncaya dek, kontrol altında tutmayı hedeflemektedir. Aynı zamanda bireyin entelektüel birikimi, eğitimi, sağlığı, kişisel bilgi birikimi ve mesleki yeterliliği gibi konularda da, gerekli desteklemeleri yapmayı hedeflemektedir.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548689</p>	<p>Bu araştırmada Kırşehir Açık Ceza İnfaz Kurumu Kütüphanesi incelenmiştir. Kırşehir Cezaevi Kütüphanesi'nin hizmet ve faaliyetleri uluslararası standartlar ve yasalar dikkate alınarak incelenmiştir.</p>

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Librarianship, Library, Prison libraries, Kırşehir, Kırşehir Open Prison</p>	<p>In order to keep the individuals under the rules of social law from the ancient societies up to the present day, prisons were needed. In order to understand how healthy a society is, prisons should not be ignored as far as educational institutions, cultural backgrounds and economic indicators are concerned. Prisons or detention centers aim to keep individuals under control for a certain period of time until they are adapted to the social order. At the same time, it should aim to make the necessary supports on subjects such as intellectual accumulation, education, health, personal knowledge and professional competence.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548689</p>	<p>In this study Kırşehir Open Penitentiary Library Library was examined. The services and activities of the Kırşehir Prison Library have been examined taking international standards and laws into consideration.</p>

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE' de gerçekleşen "2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık" temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1. CEZAEVLERİ

Cezaevi, “hükümlülerin içinde tutuldukları yapı, hapishane, mahpushane, dam, kodes, mahbes (Büyük Türkçe Sözlük, 2018), özgürlüğü bağlayıcı cezaların yerine getirildiği yer olarak tanımlanmaktadır” (Erdoğan, 1972). Cezaevleri, suç işleyen kişilerin toplum yaşamından kopmadan eğitilerek, topluma kazandırılması yolunda çalışan kurumlardır (Önal, 1978).

Çağdaş anlamda, suçluyu alıkoymak amacıyla olduğu kadar, onu iyileştirici bir araç sıfatıyla cezaevinin kullanılmasının 16. yüzyılda başladığı bilinmektedir (Dönmezer ve Erman 1999: 621). 16. yüzyılın sonlarına kadar olan dönemde intikam düşüncesi esas olduğundan, ölüm ve bedeni cezalar vardı. Yani, hürriyeti bağlayıcı cezalar henüz bilinmiyordu. 16. yüzyılın sonlarında Hollanda’da ortaya çıkan Amsterdam hapishaneleri ile birlikte modern anlamda hürriyeti bağlayıcı ceza, bedeni ceza yerine tatbik edilmeye başlanmıştır. Artık sadece cezalandırma değil, hükümlünün iyileştirilmesi ve yeniden sosyalleştirilmesi amaçlanmaya başlanmıştır (Demirbaş 2005: 96).

13/12/2004 tarihli ve 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanununun 121 inci maddesi hükümlerine göre çıkarılan tüzüğün 3. maddesine göre ceza infaz kurumları içerisinde kapalı, yüksek güvenlikli kapalı, kadın kapalı, çocuk kapalı, gençlik kapalı, açık ceza infaz kurumları ile gözlem ve sınıflandırma merkezleri ve çocuk eğitim evlerinden oluşmaktadır (Resmi Gazete, 20.03.2006).

1.1. Cezaevlerinin yönetimi

Türkiye’de cezaevleriyle ilgili yetkiler Adalet Bakanlığı elinde toplanmıştır. Cezaevlerinin yönetimine ilişkin temel yasa 14/ 6/ 1930 tarihli ve 1721 sayılı Hapishane ve Tevkifhanelerin İdaresi Hakkındaki Kanundur. 1984, 1997, 2004 ve son olarak 20/3/2006 tarihli ve 10218 sayılı düzenlemelerle günümüzdeki şeklini almıştır (Resmi Gazete, 20.03.2006).

Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü verilerine göre Türkiye’de; Kapalı, Çocuk, Çocuk ve Gençlik, Açık, Kadın Kapalı, A tipi, A1 tipi, A2 tipi, A3 tipi, B tipi, C tipi, D tipi, E tipi, F tipi, H tipi, K1 tipi, K2 tipi, L tipi, M tipi ve T tipi olmak üzere 21 değişik tipte, (CTE, 2018), Ülkemizde 05/10/2018 tarihi itibarıyla, 286 kapalı ceza infaz kurumu, 74 müstakil açık ceza infaz kurumu, 4 çocuk eğitimevi, 10 kadın kapalı, 7 kadın Açık, 7 çocuk kapalı ceza infaz kurumu olmak üzere toplam 388 ceza infaz kurumu bulunmakta olup, bu kurumların kapasitesi 213,186 kişiliktir. Uluslararası normlara uymayan ve fiziki şartları ve kapasiteleri itibarıyla eğitim ve iyileştirmenin kısıtlı yapıldığı ya da hiç yapılamadığı küçük ilçe ceza infaz kurumlarından; 2006 yılında 20, 2007 yılında 51, 2008 yılında 16, 2009 yılında 22, 2010 yılında 6, 2011 yılında 3, 2012 yılında 8, 2013 yılında 21, 2014 yılında 22, 2015 yılında 15, 2016 yılında 13, 2017 yılında 10 adet, 2018 yılında 6 adet olmak üzere toplam 213 ilçe ceza infaz kurumu kapatılmıştır (CTE, 2018).

2. CEZAEVLERİ VE KÜTÜPHANELER

Tarihin her döneminde, ilkçağ toplumlarından günümüze değin, toplumsal kuralların, mevcut sistemlerin, düzenin kendisine ya da kişi hak ve özgürlüklerine sirayet etmeyen bireyleri, toplumsal hukuk kuşatması altında tutabilmek adına ceza ve cezaevlerine ihtiyaç duyulmuştur. Bir toplumun ne denli sağlıklı olduğunu anlayabilmek için eğitim kurumları, kültürel birikimleri, ekonomik göstergelerine bakıldığı oranda cezaevleri cetveli de göz ardı edilmemelidir. Cezaevleri ya da tutukevleri bireyleri belirli süreyle, toplumsal düzene adapte oluncaya dek, kontrol altında tutmayı hedeflerken, aynı zamanda bireyin entelektüel birikimi, eğitimi, sağlığı, kişisel bilgi birikimi ve mesleki yeterliliği gibi konularda da, gerekli desteklemeleri yapmayı hedeflemelidir.

İşte bu noktada iktidar/ egemen sistemin beklentileri ön plana çıkmaktadır. Modern yönetimler bireyi yeniden topluma entegre edebilmek için neler yapmaktadır.

Foucault'ya göre disiplinci / modern iktidar, büyük bir hapishane yaratır. Ona göre “dünya, yöneticileri psikologlar ve halkı da hastalar olan büyük bir tımarhanedir. Geçen her günle birlikte, kriminologlar, psikiyatrlar ve insanın zihinsel davranışını inceleyen herkesin oynadığı rol büyümektedir. Bu nedenle siyasi iktidar yeni bir işlev edinmek üzeredir. Bu işlev de tedavi ediciliktir”(2000: 131).

Modern iktidarın tedavi ediciliği bireylerin zihinlerini kontrol ederek kendi beklentileri doğrultusunda şekillendirmeye, zamanla istenilen insan figürünün yaratılmasına yöneliktir.

Modern iktidar, “bireyi kategorize ederek, bireyselliğiyle belirleyerek, kimliğine bağlayarak, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak doğrudan gündelik yaşama müdahale eder. Bu, bireyleri özne yapan bir iktidar biçimidir. Özne sözcüğünün iki anlamı vardır: Denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da öz bilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne. Sözcüğün her iki anlamı da boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar biçimini telkin ediyor” (Foucault, 2005: 64).

Boyun eğdiren bu iktidar/sistem, suça karışan bireyleri toplumsal yaşamdan dışlayarak, onlara yeni bir şans vermeme güdüsünü gütmeye düşünebilir. Cezaevine yeni gelen her hükümlü-tutuklunun ilk görüşmeden itibaren, cezai süresi sona erene kadar psiko-sosyal, eğitim vb. diğer alanlarda desteklenerek toplumsal yaşama yeniden entegre edilmesi planlanmaktadır. Bu aşamada eğitim faaliyetleri içerisinde ele alınan bilgi ile hükümlü-tutuklunun buluşturulması görevi kütüphane birimi altında değerlendirilmektedir.

1955 Hükümlü ve Tutukluların İyileştirilmesi İçin Birleşmiş Milletler Minimum Standart Kurallarında (madde 60) kurum rejiminin, “mahpusların sorumluluğunu ya da insan olarak onurlarına bağlı saygınlığını azaltıcı ceza infaz kurumu yaşamıyla özgür yaşam arasındaki ayrımı en aza indirmeye” çalışması gerektiği (Nursal, 2006: 321) ifade edilir.

Benzer ifadelerle, Avrupa Ceza İnfaz Kurumu Kurallarında (madde 5) ceza infaz kurumu yaşamının, genel toplum yaşamının olumlu yönlerine olabildiğince yaklaşması (Nursal, 2007: 9) ve (madde 26.7) hükümlü ve tutukluların normal mesleki yaşamın koşullarına hazırlanabilmesi için, kurumlardaki çalışma organizasyon ve yöntemlerinin, toplumdaki benzerleriyle olası en yakın biçimde düzenlenmesi gerektiği (Nursal, 2007: 17) sözcüklerinde rastlanır. Hükümlü ve tutukluların (madde 28.7) eğitimi uygulanabildiği ölçüde ülkenin eğitim ve mesleki eğitim sistemiyle bütünlük içerisinde olmalıdır. Bu, tahliye sonrası eğitim ve mesleki eğitime uyumu kolaylaştıracaktır (Nursal, 2007: 19).

Ceza infaz kurumunda olabildiğince dışarıdaki yaşam koşullarına benzer koşullar yaratarak saldırganlık ve ilgisizlik (apathy) halinin zeminini ve ceza infaz kurumu ortamının negatif etkilerini zayıflatmanın sağlanabileceğine inanılır. Bu etkilerin en belirgin olanlarından biri de “cezaevileşme” kültürünün yansımalarıdır. İlk kez 1940 yılında Amerikalı Kriminolog Donald Clemmer tarafından kullanılan “cezaevileşme” (prisonization) kavramı, hükümlü ya da tutuklunun aşına olmadığı bir kültür ortamına girer girmez katılacağı benzeşme süreci olarak tanımlanır. Clemmer'e göre (1958) bu süreç; ceza infaz kurumunu benimserken, bir taraftan da, dış dünyadaki gelenek, görenek, düzen ve değerlerin reddedilmesini içerir. Clemmer hiç kimsenin bu süreçten bağımsız kalamayacağını ifade eder. Bu süreçte hükümlü yeni bir kimliğe bürünmek ve kuruma girmeden önce var olan kimliği ile kurumda oluşan bu yeni kimliği arasında ortaya çıkan çatışma ve baskıyla baş etmek durumundadır. Bulunduğu çevrenin ruhsal ya da fiziksel anlamda tehdit edici yönleri varsa, bu baskı daha da zorlayıcı hale gelir.

Rehabilitasyon programları ile desteklenen bir normalleştirme sürecinin hükümlüye çeşitli sorumluluklar vermesi ve insani bir rejim olması nedeniyle tekrar suç işleme olasılığını azalttığına inanılır. Yaygın kullanımı ile “bireyi kapasitesi ölçüsünde bedensel, zihinsel, sosyal ve ekonomik yeterlilik alanında geliştirme, koruma ve iyileştirme çabaları” olarak açıklanabilecek rehabilitasyon çalışmaları çok yönlü ve geniş özelliindedir. Bu bağlamda yürütülen programların içeriğinin mutlaka insan hakları ve onurunu korur durumda olması gerekir (Yayak, 2009: 13).

2.1. Cezaevi kütüphanesi

Cezaevi kütüphanesi; bağlı bulunduğu kurum içerisindeki hükümlü/ tutuklu ve görevli personelin kişisel bilgi ihtiyacını karşılamak, boş zamanlarını değerlendirmek, bilgi kaynağı ile hükümlü/ tutuklunun arasında köprü vazifesi görmek üzere oluşturulan bir kütüphanedir. Diğer kütüphane türlerinde olduğu gibi, cezaevi kütüphanelerinde de yaş, ırk, cinsiyet, din, ulus, dil ve toplumsal statü farkı gözetmeksizin hizmet tasarlanmaktadır. Pek çok ülkede cezaevi kütüphane hizmetleri halk kütüphaneleri ile koordineli şekilde yürütülmektedir.

Tarih boyunca tutuklu / hükümlülere kütüphane hizmeti sağlama faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. 19. yy'da tutuklulara din eğitimi vermek için din kitapları sağlanmıştır. 1900 lerde cezaevlerinde kitapların tedavi edici değeri anlaşılacak, 1905 de cezaevinde kütüphane hizmetleri vermeye başlanmıştır. Amerika'da ilk girişimlere Iowa, Illinois, Nebraska öncülük etmiştir. Amerikan Kütüphaneciler Derneği ve Cezaevi Derneği daha iyi hizmet vermek için birlikte çalışmaya başlamışlardır. 1930 larda hizmetler geliştirilmiştir. 1938'de konuyla ilgili kuruluşlar açılmıştır. 1960 ve özellikle 1970 yılında sonra bu hizmetler halk kütüphaneleri tarafından vermeye başlanmıştır (Barrant, 1978).

Tutuklulara kütüphane hizmeti sağlamak için temelde insani, mesleki, kanuni olmak üzere, üç zorunluluk bulunur. İnsanî görüş noktasından, tutuklular, diğer insanlardan daha fazla kütüphane hizmetine ihtiyaç duyarlar. Çünkü tutukluların hapsedilmelerinden dolayı okuma malzemelerini seçme ve oluşturma faaliyetlerinde daha az yetkileri vardır. Bu nedenle, cezaevi yöneticileri, tutuklulara yapıcı davranışlar kazandırarak, okuma yoluyla onları gerginliklerinden kurtarmaya ve karşılaştıkları sorunları kütüphane yardımıyla halletmeye çalışmalıdırlar.

Mesleki görüş noktasından, tutuklulara kütüphane hizmeti verme konusunda asla şüpheye düşülmemelidir. 1980'de Amerikan Kütüphaneciler Derneği'nce gözden geçirilen Kütüphane Hakları Bildirisi (Library Bill of Rights)'ne göre, kütüphaneler, kitap ve diğer kaynakları ile toplumdaki tüm insanlara, gereksinim duydukları bilgiyi sağlamalıdırlar. Amerika Kütüphaneciler Derneği'nin, Halk Kütüphaneleri Görev Raporu'na göre de kütüphaneler, toplumda yaşayan tüm insanlara hizmet etmelidir.

Cezaevlerine kütüphane kurma ve hizmeti sağlamanın kanuni temellerine bakılırsa, ilk olarak 1955'de hazırlanan Birleşmiş Milletler' in “Tutukluların Toplum Kazandırılması için Standart Minimum Kuralları” kütüphane hizmetlerini kapsamaktadır (Rubin, 1983: 173).

Ülkemizdeki duruma bakacak olursak, cezaevi kütüphanesinin asıl kullanıcı kitlesi hükümlü/ tutuklulardan oluştuğu için, hükümlü/ tutukluların bilgilerinin artırılması Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkındaki Tüzüğe göre cezaevi müdürünün görevleri arasındadır. Buna istinaden oluşturulan Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevleri Kütüphane ve Kitaplık Yönetmeliği 09.11.1983 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Yönetmeliğin amacı;

“Ceza İnfaz kurumları ile tutukevlerinde bulunan hükümlü ve tutukluların, Atatürk İnkılap ve ilkelerine, Anayasanın başlangıcında ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı, kanunlara saygılı, Türk olmanın gururunu duyan, vatan ve milletini seven, millî, ahlâki ve insani değerlerle donatılmış, demokrasi ilkelerini benimsemiş ve her tür düşünceye, sorumluluk duygusuna, hoş görüye sahip olarak yeniden topluma kazandırılmalarına, millî ve sosyal hayata intibak edecek şekilde hazırlanmalarına ve boş zamanlarını kitap okuyarak değerlendirilmelerine, eğitim müfredat programlarından beklenen sonuca ulaşılmasına yardımcı olmaktır. “ (Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevleri Kütüphane ve Kitaplık Yönetmeliği, 09.11.1983)

Yönetmelik;

“ Ceza İnfaz Kurumları ile tutukevlerinde birer kütüphane ve kitaplık kurulması, bunların kuruluş ve idaresi, donatılması, işleyişi; kütüphane veya kitaplıklardan yararlanma şekilleri, ödünç kitap verme ve geri alma usulleri ile ilgili esasları kapsar” Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevleri Kütüphane ve Kitaplık Yönetmeliği, 09.11.1983)

Yine aynı yönetmeliğin 4. Maddesine göre;

“Hükümlü ve tutukluların boş zamanlarını kitap okuyarak değerlendirmek, eğitim ve ıslah çalışmaları ile ulaşılması düşünülen amaçların gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak ve pekiştirmek, cezaevinde görevli personel için gerekli eğitim ve ıslah çalışmalarında, ihtiyaç duyulan kaynakları hazır halde bulundurmak maksadı ile tüm ağır ceza mahkemelerindeki Ceza İnfaz Kurumları ve tutukevlerinde birer kütüphane, diğer ceza ve tutukevlerinde ise birer kitaplık kurulur.

Kütüphane ve kitaplıklar; hükümlü ve tutukluların, Atatürk milliyetçiliğine, İnkılap ve ilkelerine, Cumhuriyet esaslarına bağlı, kanunlara, insan haklarına saygılı, demokrasi ilkelerini benimsemiş, hür düşünceye, sorumluluk duygusuna, hoşgörüye sahip, millî, insani ve ahlâki değerlerle donatılmış iyi bir insan olarak yetiştirilmesi ve yeniden topluma kazandırılmaları gibi amaçlara uygun hizmetleri ifa eder.” Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevleri Kütüphane ve Kitaplık Yönetmeliği, 09.11.1983)

Cezaevi içerisinde oluşturulacak kütüphanenin personel ve hükümlü/ tutuklulara hizmet üretirken zorlanmaması için uygun bir yer tahsisi gereklidir. Uygun yer tahsisi ile ilgili yönetmelikte şu madde yer almaktadır:

“Ceza İnfaz Kurumları ile tutukevlerinde kütüphane ve kitaplık için müstakil bir oda veya uygun bir yer tahsis edilir. Kütüphane ve kitaplıkların amaca uygun bir şekilde tefrişi için gerekli raf, dolap, masa, sandalye, kırtasiye gibi araç ve gereçler cezaevi idaresince tespit edilerek, bunlar için gerekli ödenek Bakanlıktan istenir. Kütüphane ve kitaplıklarda; iç güvenlik, disiplin, yangın ve sabotajlara karşı her türlü güvenlik tedbirleri cezaevi idaresince alınır” Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevleri Kütüphane ve Kitaplık Yönetmeliği, 09.11.1983)

Cezaevi kütüphanelerinin oluşturulmasıyla ilgili olarak çıkarılan bu yönetmeliğe ilaveten cezaevlerine kütüphane hizmeti sağlama noktasında halk kütüphaneleri de sorumluluk almaktadır. Halk kütüphanelerinin amaçları bireylerin ve grupların dinlenme ve boş zamanını da içine alan, eğitim, bilgi ve kişisel gelişim konularındaki gereksinimlerini karşılamak için çeşitli ortamlarda kaynak ve hizmet sağlama doğrultusunda düşünüldüğünde cezaevlerine verilen kütüphane hizmetleri daha da anlam kazanmaktadır.

Cezaevlerinde kütüphane hizmetlerinin yürütülüyor olmasının sebepleri şöyledir;

1. Böyle bir hizmete gerek duyulmaktadır.

2. Tutukluların, dışarıdan, arkadaşlarından ve ilgililerden okuma malzemelerini sağlamaları yeterli olmamaktadır.
3. Cezaevindeki eğitsel faaliyetlerle uğraşma kütüphane hizmetlerine duyulan ihtiyacın yerine geçememektedir.
4. Sadece bağış kitaplarla, kütüphane hizmeti gerçekleştirememektedir.
5. Çevredeki kütüphanelerle işbirliğine gerek duyulmaktadır.
6. Kütüphane hizmetleri tutukluları topluma kazandıracaktır (Dalton, 1978: 112).

2.2. Cezaevi kütüphanecisi

Cezaevlerinde yerleşmiş bir kütüphane yoksa, kütüphane hizmetlerini halk kütüphanesinin personeli ve/veya gönüllü kişiler (öğretmenler, kütüphanecilik öğrencileri, hukukçular, yardım dernekleri mensupları vb.) verecektir. Hizmetleri cezaevi yönetiminin onayladığı, bilgili bir tutuklu ile birlikte halk kütüphanesinin gönderdiği kütüphaneci de verebilir.

Cezaevinde çalışacak kütüphanecinin, insanlarla anlaşabilmesi yeteneği, moral verebilme özelliğinin yanı sıra temel mesleki bilgilere, penoloji, sosyoloji ve psikoloji konusunda da bilgili olmalıdır. Cezaevinin kütüphanecisi, tutukluların rehabilitasyonunda, kütüphane planlamasında, cezaevi yöneticileri ve halk kütüphaneleriyle işbirliği yapmada en yetkili kişidir.

Kütüphane personelinin görev ve sorumlulukları Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevleri Kütüphane ve Kitaplık Yönetmeliği'nde şu şekilde belirtilmiştir;

- Kütüphaneci, görevlerinden dolayı cezaevi müdürüne karşı sorumludur.
- Kitapların bakım ve muhafazasından, dağıtılıp toplanmasından, kütüphane ve kitaplık olarak ayrılan yerin müstemilatından; masa, sandalye, dolap, raf gibi eşyaların tertip, düzen ve temizliğinden, her türlü ihtiyaçlarının tespiti ve tedarikinden sorumludurlar. Görevliler; ihtiyaç duyulan kitap, yayın, araç-gereç gibi ihtiyaçları saptayarak kurum müdürüne bildirirler.
- Kütüphane ve kitaplıklarda bulunan kitap, dolap, raf masa ve sandalye gibi eşyaları sayarak teslim alırlar.
- Kütüphane ve kitaplık görevlileri, Ayniyat talimatnamesinin 11 nci maddesi gereğince her yılsonunda, bütün kitap, yayın, doküman ve eşyaların sayımını yaparak bunlarla ilgili olarak "sayım Cetvel ve Sayım Tutanağı" düzenlerler. Düzenlenen tutanağın birer sureti Cumhuriyet Savcılığı ile Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğüne ve Bakanlık Ayniyat Saymanlığına gönderilir. Bu tutanakta kayıtlara göre eksik bulunan kitap ve diğer eşyalar açıkça gösterilir.
- Kitapların kasit veya ihmali ile kayıp ve tahribinden ileri gelen zararı tazmin ile sorumludur.
- Ayrıca kütüphane personeli belirli günlerde halk kütüphaneleri ile iletişim halinde cezaevlerinde etkinlikler düzenlemektedirler.

3. KIRŞEHİR AÇIK CEZA İNFAZ KURUMU

Kırşehir Açık Ceza İnfaz Kurumu Yerleşkesi, şehir merkezindeki eski hizmet binasından 2004 yılında Orman Bakanlığı'ndan Adalet Bakanlığı'na Açık Ceza İnfaz Kurumu yapılmak üzere tahsis edilmiştir. Kurum, Kırşehir-Ankara karayolunun 18. km.sinde ve yol kenarında bulunan yeni binasına 10 Eylül 2008 tarihinde taşınarak hizmet vermeye başlanılmıştır. Ceza İnfaz Kurumu 17.274 m²'si iş atölyeleri ve binaların kurulu bulunduğu kapalı, 395.128 m²'si tarımsal alan olmak üzere 512.497 m² alan yüz ölçüme sahiptir. 2006 yılında ihalesi yapılarak kurum inşasına başlanılmış, 2008 yılının Ağustos ayında geçici kabulü

yapılmıştır. Kuruma ilave olarak 1920 m²'lik mobilya atölyesi ve depo, ayrıca 543 m² restoran inşaatları yapılmıştır (KIRŞEHİR AÇIK CEZA İNFAZ KURUMU, 2018).

3.1. Kapasite ve tipi

Kırşehir Açık Ceza İnfaz Kurumunun kapasitesi 240 erkek hükümlü olarak belirlenmiş ancak; Odalara ranza konularak kapasitesi 368 kişiye çıkarılmıştır. Ayrıca Orman Bakanlığı'ndan kalan 500 m² alana sahip iki katlı bina Cumhuriyet Başsavcılığının girişimleri ile inşaat işkolu tarafından tadil edil edilip, 72 hükümlünün barınabileceği koğuş ve yemekhane binasına dönüştürülerek kurum kapasitesi 440 hükümlüye çıkarılmıştır. Bölümleri Açık Ceza İnfaz Kurumu Nizamiye ve Görüş Yeri, Kurum İdare Binası, Hükümlü Sosyal Alanı, Isınma Merkezi, Atölyeler, Mobilya Atölyesi, Lojman ve Uygulamalı Sosyal Tesis ve Depolar olmak üzere 10 ana binadan oluşmaktadır. Ceza İnfaz Kurumu idari binası; ana giriş nizamiyesinin önünde bulunup toplamda 400 m²'lik bürolardan oluşmaktadır. Hükümlü sosyal binasında 50 odada, 8'erli ranzalı odalar ile hükümlü gazino salonu, mescit, 130 kişilik çok amaçlı salon, eğitim ve teknoloji sınıfı, kütüphane mevcuttur, Ceza infaz kurumu karşısında 5 katlı 10 daireli lojman binası, Ceza İnfaz Kurumunun güneyinde Kırşehir-Ankara karayolunun üzerinde Uygulamalı Sosyal Tesis bulunmaktadır. Isınma merkezi (Kalyaklı), Mobilya Atölyesi, Oniks Mermer Atölyesi, Demir Atölyesi, Fırın Atölyesi, Mutfak, 500 kg çamaşır yıkama kapasiteli yıkama ünitesi bir arada olup, Ana giriş nizamiye arkasında hükümlü ziyaret salonu bulunmaktadır (KIRŞEHİR AÇIK CEZA İNFAZ KURUMU, 2018).

3.2. Faaliyet gösterilen işkolları

Kurum açık ceza infaz kurumu işyurduna dayalı bir ceza infaz kurumudur. Ceza İnfaz Kurumundaki İşkolları;

- Mobilya ve Üretim İş kolu
- Marangoz ve Doğrama İşkolu
- Demir ve Kafes Tel Örgü Üretim İş kolu
- Oniks-Mermer El sanatları üretim İş kolu
- Fırın Atölyesi
- Adliye Çay ocakları iş kolu
- Mahcuz mallar işletmeciliği
- Uygulamalı Sosyal Tesis İşlemeciliği
- Üretilen Ürünlerin Satış Reyonu
- Tarımsal Üretim İş kolu
- Ciltleme İş kolu
- İnşaat İş kolu
- Nakliyecilik İş kolu
- Temizlik Hizmeti İş kolu
- Açık Alan Büyükbaş Sığır Besiciliği (Kırşehir Açık Ceza İnfaz Kurumu, 2018).

3.3. Spor faaliyetleri

Açık cezaevi hükümlüleri saat 12.00 ile 13.00 arasında voleybol, hafta sonları ise basketbol, voleybol ve futbol maçları yapma imkanına sahiptir. Tatil günlerinde ziyaretçisi olmayan hükümlüler öğle yemeğinden sonra hava kararınca kadar, futbol, voleybol ve badminton oynayabilmektedirler. Ayrıca akşamları dama ve satranç gibi oyunlar oynanmaktadır. Kurumda hükümlülere yönelik periyodik futbol, voleybol, satranç, masa tenisi

ve badminton müsabakaları yapılmaktadır (KIRŞEHİR AÇIK CEZA İNFAZ KURUMU, 2018).

3. 4. Meslek edindirici ve beceri kazandırıcı kurslar

Bu Amaca hizmetle Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) ile yapılan işbirliği protokolü kapsamında Bilgisayar Sınıfı” oluşturulmuştur.

Ayrıca, İl Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Ahi Evran Üniversitesi, İl Kültür Müdürlüğü, Tarım İl Müdürlüğü, İl Mesleki Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Esnaf Odaları gibi resmi ve özel kuruluşlarla yapılan işbirliği çerçevesinde, kaynakçılık, soğuk demircilik, fayans-karo-mermer, betonarme kalıpcılığı, yiyecek hazırlama ve pişirme, bilgisayar operatörlüğü ve işletmenliği, büyükbaş hayvan yetiştiriciliği, halk oyunları, İngilizce, gibi mesleki ve beceri kazandırıcı kurslar açılmıştır. Kurs sonunda belge almaya hak kazanan hükümlülere işbirliği yapılan kurumca ortaklaşa olarak tertip edilen günlerde belgeler dağıtılmaktadır.

Kurumda bulunan atölyelerde çalışarak el becerilerini geliştirip, hem iyi vakit geçirmek hem de maddi-manevi kalkınmalarına destek olması açısından hükümlülere bir program dahilinde el işi atölyelerine çıkan hükümlüler el işi ürünleri üretmektedirler.

3.5. Sosyal ve kültürel faaliyetler

Kurum hükümlüleri şehir merkezinde bulunan sinemaya götürülerek vizyondaki filmleri izlemeleri sağlanmaktadır. Ayrıca zaman zaman spor müsabakaları, konser ve kültürel gezi ve ziyaretler yapılmaktadır. Kurum bünyesinde bulunan çok amaçlı etkinlik salonunda; belirli gün ve haftalar, günün önemine uygun etkinlikler kutlanmaktadır. Özellikle en son vizyona giren filmlerin gösterimi yapılmakta, konserler ve konferanslar verilmekte, münazaralar ve bilgi yarışmaları yapılmakta olup, diğer kurum ve kuruluşlar tarafından çıkarılan tiyatro oyunları sunulmaktadır. Ayrıca kurum hükümlüleri tarafından tiyatro çalışmaları yapılarak dönem sonlarında yerel ve ulusal basınında katılımıyla diğer hükümlüler ile personeline sunulmaktadır.

Kurum tarafından belirli gün ve haftalar münasebetiyle il protokolü bazında oluşturulan sergiler düzenlenerek, hükümlülerin kurs faaliyetleri ve atölye çalışmaları ve üretmiş oldukları el işleri zaman zaman şehir merkezinde sergilenmekte olup, hükümlülere hem maddi hem de manevi kalkınmalarına yardımcı olunmaktadır.

3.6. Ceza İnfaz Kurumu Kütüphanesi

Ceza İnfaz Kurumu kütüphanesi felsefi, sosyal, fen bilimleri, ansiklopedi ve çeşitli hikaye ve edebi eserlerden oluşmakta ve sürekli güncelleştirilmektedir.

Hazırda bulunan 2467 kitap ve dergi ile kütüphaneden yararlanmak isteyen hükümlüler bir program dahilinde yararlandırılmakta, kütüphaneden yararlanmak isteyen hükümlülere “Kütüphane Kitap Listeleri ve Kitap İsteme Formları” dağıtılarak istedikleri kitapları koşullarına vermek suretiyle faydalandırılmaktadır. Kurum kütüphanesine yeni ve güncel kitaplar kazandırmak amacıyla bağış kampanyaları düzenlenmekte olup, İl Halk Kütüphanesi işbirliği ile ödünç kitap temin edilerek hükümlülerin yararlanması sağlanmaktadır (KIRŞEHİR AÇIK CEZA İNFAZ KURUMU, 2018).

Koleksiyon oluşturulurken cezaevi eğitim işlerinden sorumlu eğitim departmanındaki görevli personel halk kütüphanesi ile iletişim halindedir. Belirli dönemlerde Kırşehir Halk Kütüphanesi hükümlü/ tutukluların kullanımı için koleksiyon paylaşımı yapmaktadır. Aralık 2012 de Semerkand Dergisi cezaevi kütüphanesi için bağış kampanyası başlatmıştır.

Kırşehir Açık Ceza İnfaz Kurumu, İl Halk Kütüphanesi ile sürekli iletişim haline geçmektedir. Dalton’un halk kütüphaneleri ile cezaevi kütüphanelerinin koordineli olarak

faaliyetler yürütmesinin gerekçelerini açıkladığı doğrultudan hareketle, tutuklu/ hükümlülere kütüphane hizmeti tasarlamak halk kütüphanelerin de görevleri arasındadır. Halk kütüphaneleri hizmet tasarlarırken şu gerekçeleri göz önünde bulundurmalıdır;

1. Tutukluların halk kütüphanesi hizmetlerine ihtiyaç duymaları,
2. Ülkelerin ve derneklerin, tutuklulara en iyi hizmet verecek olan kütüphane türünün halk kütüphaneleri olarak belirlenmesi,
3. Halk kütüphanelerinin görevleri arasında tüm topluma hizmet verme ilkesinin olması ve bunun tutukluları da kapsamaması,
4. Cezaevleri ile halk kütüphaneleri arasında işbirliğinin başlaması,
5. Tutukluların halk kütüphanesi aracılığıyla çevredeki diğer kütüphanelerden de faydalanmak istemeleri,
6. Halk kütüphaneleri eğitici faaliyetlere önem verdiğinden, tutukluları topluma kazandırma, eğitme işlevini de gerçekleştireceğinin kabul edilmesi,
7. Halk kütüphanelerinin cezaevlerine hizmet vermeleri için devlet tarafından bütçelerinin desteklenmesidir (Dalton, 1978: 113).

Kırşehir Lütfi İkiiz İl Halk Kütüphanesi ile birlikte belirli aralıklarla tutuklu/ hükümlülerin sosyal hayattan kopmamaları, kitap ve kütüphaneyi hayatlarına entegre edebilmeleri ve kitap okuma alışkanlığı kazanabilmeleri amacıyla cezaevinde konferanslar düzenlenmektedirler. Bu maksatla Kırşehir halk kütüphanesi Yarı açık Cezaevi ve İnfaz Kurumu ile E Tipi Kapalı Cezaevine 23 Nisan 2010 da, kitap sergisi , Mart 2013 de Okuma Alışkanlığı konferansı düzenlemiştir.

Cezaevi kütüphanesinde 2013 yılı içerisinde 853 hükümlü toplam 2879 kitaptan yararlanmıştıır.

KAYNAKÇA

- BARRANT, WİLKİNS., 1978, The Correctional Facility Library : History and Standards, Library Trends 26.
- BÜYÜK TÜRKÇE SÖZLÜK, 2018.
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts [Erişim Tarihi: 10.10.2018].
- CEZA İNFAZ KURUMLARI İLE TUTUKEVLERİ KÜTÜPHANE VE KİTAPLIK YÖNETMELİĞİ, 1983.
https://www.tbmm.gov.tr/komision/insanhaklari/belge/um_cezakuphane.pdf [Erişim Tarihi: 10.10.2018].
- CLEMMER, DONALD., 1958. The prison community, Horcourt Brace College Publishers, 9780030081552.
- CTE, 2018. <http://www.cte.adalet.gov.tr/bilgidata/genelbilgi.asp> [Erişim Tarihi: 10.10.2018].
- DALTON, PHYLLİS. 1978, Library Services to Correctional Facilities in Other Countries, Library Trends 26.
- DEMİRBAŞ, T. 2005. Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi, İstanbul.
- DÖNMEZER, S. ve ERMAN, S. 1999. Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku Genel Kısım Cilt II. 12. Bası, İstanbul: Beta Yayınları.
- ERDOĞDU, A. 1972. Ceza yargılama yöntemi yasası terimleri sözlüğü. Ankara, Türk Dil Kurumu.
- FOUCAULT, M. 2000. Büyük Kapatılma – Seçme Yazılar 3, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, M. 2005. Özne ve İktidar, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- KIRŞEHİR AÇIK CEZA İNFAZ KURUMU, 2018.
<http://www.kirsehiracik.adalet.gov.tr/kurum.html> [Erişim Tarihi: 10.10.2018].
- NURSAL, N. (2006). Uluslararası cezaevi standart kuralları, Ankara, T.C. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü.
- NURSAL, N. 2007. Avrupa cezaevi kuralları: Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi' nin üye devletlere Avrupa cezaevi kuralları hakkında (2006) 2 Sayılı Tavsiye Kararı, Ankara.
- ÖNAL, H. İ. 1978. Cezaevlerine Halk Kütüphanesi Hizmetleri.
<http://www.bby.hacettepe.edu.tr/yayinlar/dosyalar/Cezaevlerine%20halk%20k%C3%BCt%C3%BCphanesi%20hizmetleri.pdf> [Erişim Tarihi: 10.10.2018].
- RESMİ GAZETE, 2018a. Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun.
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/04/20060406-1.htm> [Erişim Tarihi: 10.10.2018].
- RESMİ GAZETE, 2018b. Hapishane ve Tevkifhanelerin İdaresi Hakkındaki Kanun.
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/04/20060406-1.htm> [Erişim Tarihi: 10.10.2018].
- RUBİN, RHEA JOYCE., 1983, Library Service in U.S. Jails: Issues Questions Trends, Library Journal 108.
- YAYAK, ASLI. 2009, Türkiye Cezaevlerindeki İslah-Rehabilitasyon Çalışmalarının Diğer Ülke Uygulamalarıyla Karşılaştırılması/ Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Sosyal Bilimler Anabilim Dalı.

LINGUISTIC FUNCTIONS OF ADVERTISING IN SEMIOTIC COMMUNICATION*

Olger BRAME

Faculty of Education and Philology,
"Fan S. Noli" University, Korça-Albania
E-mail: olgerbrame@yahoo.com

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: advertising, communication, semiotics, language functions</p>	<p>The main objective of this paper is to provide definitions to understand how the message transmitted in advertisements is interpreted</p> <p>Semiotics is the science that studies signs and symbols. Semiotics deals with symbols- texts and pictures- with their underlying meaning and the way they may be interpreted. As a science, semiotics studies the signs of a language, which can be verbal or nonverbal; it is the discipline that can be used to access different areas, including advertising.</p> <p>One of the goals of semiotics is to convey and interpret the messages of advertisements. It aims to study in depth the "advertising text" by reading between the lines and to analyze the meaning structures, their syntactical and semantic peculiarities.</p> <p>Advertisements carry many hidden signs and meanings within them, because advertising is communication. The messages involved in them transmit content, which refers to different language communication functions.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548690</p>	

Surveys about semiotics as a field of knowledge present a special and attractive interest at the same time, due to the specific focus of the discipline- " the study of "the life of signs within society." Different situations during the day provide us with various signs whom we interpret, which engage us in communication or which supply a model for our behavior.

Semiotics is an overall aspect of the cultural life and communication. According to semiotics, we can recognize the culture and the reality through the process of understanding. Umberto Eco, in his book "The theory of semiotics," states that "(...) semiotics is concerned with everything that can be taken as a sign. Since semiotics, "is concerned with everything that can be taken as a sign", Eco's definition of the sign can give us further insights into the delimitation of his semiotic field. He argues "since everything can be understood as a sign if and only if there exists a convention which allows it to stand for something else, and since some behavioral responses are not elicited by convention, stimuli cannot be regarded as signs" (Eco, 1976). Semiotics is the science that studies the verbal and non-verbal signs involved in a language. It is a discipline that can be used to access various fields, including advertising. In its simplest sense, the word "advertising" means "attracting attention to something", or "informing someone about something". (Dyer, 1982: 2).

At the root of the word 'advertisement' is the Latin verb 'advertere', meaning 'to turn towards' or "to consider". It is certain that the visual and commercial verbal messages, which

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE' de gerçekleşen "2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık" temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

are part of the advertising, are intended to attract attention and to produce some responses from the receiver, by making it compelling and practically impossible to escape from (Schement, 2002: 10). Advertising is defined as "a massive aesthetic and ideological tool, a source that modifies the way we look at things, makes us discover beauty, have fun and dream (...)" (Volli, 2005). From a relatively narrow point of view of human communication, semiotics, or semiology, is, in its deep roots, the study of signs and symbols that people use to represent the way these signs and symbols are interpreted in the various world contexts and the way people use them in reality and particular social experiences. Advertising, as a form of language communication, has a specific language structure. It expresses the message with a given linguistic form. From a semiotic perspective, the advertisement contains more than one sign. It consists of an element of language, which is organized by the respective sign or from the aspect of the advertising material that may be a painting, a photo, an illustration, etc.

According to Eco, advertising is a special case of "comforting" communication, present in mass communication; a communication that offers to its recipients, exactly what they expect from it, by enjoying, in seemingly new messages, what is already known. (Marrone, 2008: 155-156). The linguistic and semiological view of advertising, supported by the notions of rhetorics, overcomes the idea of communication as a commercial conviction. In the advertising message, nothing acts at an unconscious level for a client (in the sense that the latter is a totally passive consumer). On the contrary, the diversity of semantic levels of the message is meant to revive the range of individual and social experiences. Like the word, the image itself has two levels of reading comprehension: the first is that of the advertiser- the connotative- and the second is the visual -associated with the denotative aspect. This refers to the fact that the image in the advertisement appears as a representation of something else. (Felice, 2009): Some of the advertisements found in the Albanian media promote wordplays, jargon of youth language, words, sentences and other constructions that justify what was mentioned above- using different tools in function of language communication fulfillment:

Birra Tirana – "Me kuqalashen, për kuqalashët..."¹ (Tirana Beer-"With the reddish, for the redheads)

Eurosig – "Ti je Ai...Ti je Shqiptar...Ti je e Ardhmja"²(Eurosig - "You are the One ... You Are Albanian ... You Are the Future";

Birra Peja – "Gëzuar ty që beson;"³(Peja Beer - "Cheers to you, the believer)

Coca Cola – "Taste the feeling";

Vodafone -E ardhmja është emocionuese. Be Happy; (The future is exciting. Be Happy-Vodafone)

Vodafone - "Fuqia për të shkuar përtej të zakonshmes"⁴(Vodafone - "The power to go beyond the ordinary.")

Korça - Edhe sot më e mira;⁵(Korça - Still the best)

Super Smart Phone për kujtime Super;(Super Smart Phone for Super Memory)

Kredi personale? Mos jeto me idenë, realizoje!⁶ (Personal loan? Do not live with the idea, make it a reality!)

¹ Advertising of Albanian Beer in red bottle packaging

² Advertising for an Insurance Company in Albania

³ Advertising of Kosovo Beer

⁴ Advertising of Vodafone phone company in Albania

⁵ Advertising of First Albanian Beer

⁶ Advertising of Raiffeisen Bank in Albania

*Credins Bank-Ne flasim gjuhën tuaj;*⁷ (Credins Bank - We speak your language;) etc.

Since it is an important part of mass communication, like the newspapers, the radio, the television, etc., advertising focuses on the way the message passes from the provider to the receiver. From this point of view, advertising means communication. The messages that it conveys transmits content, which may refer to language communication functions. It is known that the communication process is related to important factors that include the one who transmits something, to whom it is transmitted, through what means, what is the broadcast code, etc.

Communication is the process that is carried out between at least two sides - the addresser (the conveyer or the writer) and the addressee (the receiver – the listener or the reader). The encoded meaning (the information) is transmitted through a communication channel between them. Each communication is realized in a given context or situation. If the Jakobson's model of communication is used as a starting point, the analysis helps to understand elements of communication/ its core components. The advertising language is various, because it is or should be understood by most consumers.

One of the main objectives of the advertising language is obviously to establish a rapid and effective communication, through a message of limited length (concise) and through the repetition of the message itself to make sure that it is stored in the reader's mind. In order to fully supply connotative and denotative meanings, advertising makes use of a wide range of linguistic sources, varied syntactic forms, different tools, and rhetorics.

According to Peninou, the advertising world best exploits all the possibilities and ways of communication (Péninou, 1972). Language has a twofold function: it plays an important communication role and imposes a given image to the people. This is usually done through a stereotype provided by models, for example, the image of person who looks both successful and happy. That is why advertisers should choose carefully the words of the advertisements in order to present the object of desire in a proper and efficient way (Goddard, 2005). Denotation and connotation, of what is displayed or shown in advertising, is very important in understanding the meaning of advertising. Denotation and connotation are the terms that describe the relationship between the signified and the signifier in semiotics. The meaning itself includes both denotation and connotation.

The relationship between the sign and the object, the signified and the signifier is complex. It may be straightforward and determined, but it may also be unclear and therefore requires further explanations. The difference between these two forms of relationship is conveyed through the denotation sign, as it is directly linked to the focus object. The sign, in this case, is called denotative or indicative. The relationship is extensive, when it refers to multiple meanings of the sign. In this case, it is defined as connotation and the sign is connotative. The connotative meaning conveys a general message about the meaning of the product that the advertisement creates by using the image. Advertising works by showing the addressee an easily readable sign and by placing it next to another sign that is potentially unclear (Barthes, 1972/2001).

According to Volli (2005), the denotation can be called a "strong nucleus", which is surrounded by connotation that is made up of varied and sometimes complex meanings. Connotation and denotation are often described in terms of levels of representation or levels of meaning. In this regard, Barthes tried to show how cultural construction of the meaning of advertising in sign production is hidden. According to him, advertising uses tricks of imaginary deals to search for the meanings of their products. In this sense, Barthes emphasizes that

⁷ Advertising of Credins Bank in Albania

advertising offers the readers what they themselves try to be or to reach, using connotative associations (Richards at al 2013).

Let's try to illustrate it with an example:

Fig.1.Denotation and connotation of advertising

Photo is taken by VIVA@qendra.tregtare.viva

The question we will try to answer is: What does the image of the advertisement show and what is immediately apparent, before we read between the lines? (Rayner and Wall, 2009: 40-43).

- Denotation consists of a young, smiling, happy man, holding shopping bags on both hands and a child who enjoys playing.
- There are colored balloons in the background to show celebrations.
- The addresser strongly invites others to become part of this holiday because they are much likely to find facilities for children, parking, transportation and the best brands.
- The addressee is tempted by what he/she sees and is likely to think that the couple is happy after the purchases- already made or to be made; however the later can not be confirmed by the image itself. We can not really see the shopping mall being advertised; we do not know whether this will really happen at the time of the "Great Opening": as addressees we just suppose, based on what is written and the visual offers of the advertisement.
- What really catches the addressee's eye on the site, is the slogan "Great Opening".

As for the connotation, according to Rayner and Wall (2009) the reader can add to this information, by engaging himself in higher efforts of identifying what the signs mean to his background cultural experiences.

The example provided above:

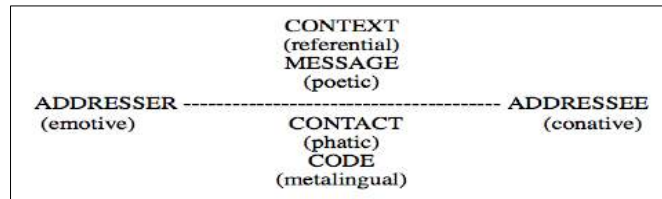
- It is a picture of a young couple who like to make purchases, they like fashion, they are happy and they have fun this kind of activity.
- They seem to be rich and even have enough time to enjoy each-other's purchases and entertain their children.
- They have enough money to make purchases in shopping malls where are the best clothing brands, which should be more expensive than the usual clothing market.

However, there is a strict separation between denotation and connotation. Barthes came to the conclusion that "denotation is not the first meaning, but pretends to be so; under this illusion, it is ultimately no more than the last of the connotations. Connotation, in short, produces the illusion of denotation, the illusion of language as transparent and of the signifier and the signified as being identical. Thus denotation is just another connotation" (Barthes, 2002: 9).

Eco (1976) also emphasizes how denotation and connotation can be considered as cultural units. According to him, the typology of connotation varies as a final meaning, a continuation of meaning, as an ideological, semantic, stylistic, global connotation.

Another important aspect of advertising as a semiotic element of communication is related to the fulfillment of linguistic communication functions associated with the name of Roman Jakobson. Jakobson's model analysis of communication shows that it is a characteristic analysis of semiotic rather than a linguistic origin, as he himself believes (Eco, 1987: 109-123). In analyzing the language of advertising, the six language functions identified by Roman Jakobson have to be taken into consideration.

Figure 2. Jakobson's six functions of language

Adapted from "Linguistic Antropology: Cambridge Texbooks in Linguistics" by A. Duranti, p. 284. Cambridge University Press, 1997

Roman Jakobson defined six language functions (or communication functions), according to which an effective act of verbal communication can be described. Each of these functions has an associated factor. Although the rule may be determined from the dominant function of each message, it is not the only function of these messages; it comes with other, more or less distinct functions. Jakobson's communication system can be summarized in the table below.

Table 1. Jakobson's functions of communication

Target factor	Source factor	Language function	Examples
Context	message	Referential	The message serves to present the reality
Addresser	message	Emotive	The message serves to express feelings of the addresser
Addressee	message	Conative	The message serves to act upon the addressee
Contact	message	Phatic	The message serves to provide the contact
Code	message	Metalingual	The message explains the elements of the code
Message	message	Poetic	The message is organized based on its form

Adapted from: "Shkencat e komunikimit-Teori dhe arritje" by B. Oliver p. 93, Botime Papirus, Tiranë, 2015

These functions are associated with the components of the communication act and on the other hand, do not exclude each other, but also often overlap. Three of these functions relate

to the content and can be realized with several types of advertisements. If we combine these functions with advertising as a semiotic communication element, some analogy can be drawn.

Let's illustrate with some examples.

The referential function, according to Jakobson, relates to the referent and the context of communication and it is used as a means of providing information to the referent, ie. information about something in the world around us. The referent can be replaced by the so-called "referential advertisement". According to this concept, presented by Laufer and Paradeise (1988), this type of advertisement simply informs; it presents the content of a message without including what it gives or receives (these are ads that do not need excess, that have spared words, mostly a picture and a short text).

Korca Beer, even today the best...(Fig.3.1)

Korca Beer –the first Albanian Beer, since 1928 (Fig.3.2.)

So, referential ads, just as the referential function, are used as a tool to give us information about the referent.

Fig.3. The "Referential advertising "

Photo is taken from: <https://birrakorca.com.al>

The metalingual function is related to the difference between two uses of language: when the language is used to talk about objects and when it is used to talk about itself- on what is known as *meta-language* (Memushaj, 2006: 20-24).

"Meta-language" advertising deals with subjects and calls for relevant knowledge, using a relevant terminology, which is needed to be translated and understood by ordinary people. Thus, "meta-language" advertising relates to the clarification of a sign with other signs that reveal the meaning of the first sign in the advertisement.

Fig.4-5. The "Meta-language" advertising

Photo is taken from:
<https://www.pinterest.com/pin/>
saved by Bill Eitel

Photo is taken from: Windows
XP Networking Guide: conniq.com

The poetic function emphasizes the message itself. According to this function, a proper linguistic analysis is required. "Poetic" advertisement relates to an added value of the message meaning through various stylistic features. The language of the advertisements mainly uses the poetic function. For example, if we say: *Korça Beer in a bottle*, it can take an advertising form like: *Korça in a bottle*; or in the variant: *Korça, already in can*. (*Korça Beer already in the packaging of cans*), or *Korça blonde cans* and *Korça black cans* (*Korça-kanaçe bionde dhe Korça kanaçe e zezë*)

Fig.6. The "Poetic" advertising

Photo is taken from: <https://birrakorca.com.al>

The expressive-emotional function, relates to the message transmitter, and the language in this function serves to reveal the feelings and attitudes of the speaker about the meaning it conveys. In addition to delivering the product qualities, the “expressive-emotional” advertising provides qualities and features on how this product is produced- and attaches to it the feelings of the message conveyer. This type of advertisement is not a simple mirror of the reality; it is a subjective interpretation of the real fact.

Fig.7. The “expressive-emotional”advertisement

Photo is taken from: <https://www.maybelline.com/>

The conative function, which is related to the receiver of the message. Through language, it aims to create emotional feelings and aims to impress him/her. In the advertising field, this function is very important because it is directly related to the extend the receiver in convinced by the message. The "conative" advertising enables an addressee's involvement both through the recognition of his personality and character, as well as through his/her behavior or language. (Habib and Rensonnet, 1975).

If we refer to the following two examples: the first, “1000 life insurance policies, from SIGAL” is directly related to the extend the receiver in convinced by this message. Also in the second example: "Home Decoration Loan. Apply Now! Add Value to Your Home!", its purpose relates to encouraging the recipient as soon as it reads this sentence. So it seems that we are dealing with an imperative or evocative function.

Fig. 8-9. The "Conative" advertising

Photo is taken from:
<http://sigal.com.al/>

Photo is taken from:
www.bkt.com.al/

The phatic function is intended to keep the communication channel operational and to ensure its existence between the message sender and the receiver. The "phatic" advertisement delivers such messages that encourage the reader to be creative, to imagine, or to become a potential consumer of this product. Only a phatic approach could encourage such behavior.

Fig.10. The "phatic" advertising

Photo is taken from: <https://www.volkswagen.al/>

CONCLUSIONS

Advertising is part of mass communication, and can enjoy the status of a special form of communication due to the tools it uses, to the value it provides, to the structure and content it reflects, as well as to the goals it accomplishes. Advertisements maintain many hidden signs and meanings, such as: marks, logos, colors, trademarks etc. To understand the meaning of the signs, three essential elements are identified.

The first element is the "formal structure" of advertisements (the establishment of a relationship between a sign to another based on their place in advertisements). Secondly, consumers are able to "read" the connotation of these signs; and thirdly, there is always a connotative meaning, which already exists in consumer culture (Williamson, 1978).

Observed by the parameters of the communication theory (according to Jakobson's diagram), all language functions find expression in advertising communication. Semiotic theories and methods can be used to identify trends in cultural terms, to understand how the behaviors and attitudes of consumers and advertising can meet these needs by improving the users' communication.

The advertising world takes care of the best use of all the possibilities and ways of communication, which in this case is the language. It avoids the normative use of language, uses cuts, unusual syntactic constructions and borrowings, especially from English. Language

resources are used by advertisers to raise attention, desire and to impact memory. It addresses formal and regular patterns such as repetition of sounds, ambiguous words, idiomatic expressions, and so on. In many cases, what "hits" more in advertising messages is the language form rather than the name of production itself.

BIBLIOGRAPHY

- BARTHES, ROLAND. (1972/2001) *Mythologies* The Noonday Press - New York Farrar, Straus & Giroux, Thirty -seventh printing edition, New York: Hill & Wang, A Division of Farrar, Straus and Giroux.
- Barthes, ROLAND. (2002) *S/Z*, United Kingdom: Blackwell.
- DYER, GILLIAN. (1982) *Advertising sign as communication* (Studies in culture and communication), London: Taylor & Francis e-Library.
- ECO, UMBERTO. (1976) *A Theory of Semiotics (Advances in semiotics)*, Blumington: Indiana University Press.
- ECO, UMBERTO. (1987) *The influence of Roman Jakobson on the Development of Semiotics', Classics of Semiotics-TOPICS IN CONTEMPORARY SEMIOTICS* , 1st edition, New York: Springer Science+Business Media.
- FELICE, D. (2009) *Analisi semiotica della pubblicità*, 14 Dec, [Online], Available: <http://www.comunitazione.it> [1 Dec 2018].
- GODDARD, ANGELA.(2005) *The Language of Advertising*, 2nd edition, London: Routledge.
- HABIB, JACQUES and RENSONNET, JEAN-PHILIPPE. (1975) *Le marketing du nouveau produit : stratégie de croissance, recherche et sélection de concepts, positionnement, tests et plans de lancement*, Paris: Dunod.
- MARRONE, GIANFRANCO. (2008) *Trupat shoqërorë*, Tiranë: Botimet Dudaj.
- MEMUSHAJ, RAMI. (2006) *Gjuhësi e përgjithshme*, Botimi i tretë edition, Tiranë: Botimet Toena.
- PÉNINOU, GEORGES.(1972) *Intelligence de la publicité: étudié sémiotique*, 1st edition, Paris: Broché.
- RAYNER, PHILIP and WALL, PETER. (2009) *AS media studies: the essential introduction*, Third edition, London: Routledge.
- RICHARDS, BARRY. MACRURY, IAIN. BOTTERILL, JACKIE. (2013) *The Dynamics of Advertising*, London: Routledge.
- Schement, JORGE REINA.(2002) *Encyclopedia of Communication and Information* , 1st edition, New York: Macmillan Library.
- VOLLI, UGO. (2005) *Manuale di semiotica*, 14th edition, Roma: GLF.
- Williamson, JUDITH. (1978) *Decoding Advertisements: Ideology and Meaning in Advertising*, London: Boyars Publishers, Ltd., Marion.
- DURANTI, ALESSANDRO (1997) *Linguistic anthropology- Cambridge Textbooks in Linguistics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- PARADEISE, CATHERINE. and LAUFER, ROMAIN. (1988). *Stock Image Marketing Democracy: Public Opinion and Media Formation in Democratic Societies*, Published by Transaction Publishers,
- OLLIVIER, BRUNO.(2015) *Shkencat e komunikimit-Teori dhe arritje*,Tiranë, Botime Papirus.

DOĞAL AFET DİRENCİNİ ÖLÇMEYE YÖNELİK BİR ANKET ÇALIŞMASININ İLK SONUÇLARI*

A PRELIMINARY RESULTS OF A SURVEY TO MEASURE NATURAL DISASTER RESILIENCE

Ömer TÜKENMEZ

ÇOMÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doğal Afetlerin Risk Yönetimi ABD, Çanakkale-Türkiye

E-mail: omer_tknmz_29@hotmail.com

Yusuf Arif KUTLU

ÇOMÜ, Mühendislik Fakültesi, Jeofizik Mühendisliği Bölümü, Çanakkale-Türkiye

E-mail: yakutlu@comu.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Doğal Afet Direnci, Afetzedede, Yüz-Yüze Anket Tekniği, Demografik, Denek</p> <p>DOI: 10.26809/joa.2018548691</p>	<p>Doğal afetlere karşı sistematik direnç geliştirebilmek için yerel ölçekte bireysel ve toplumsal eğilimlerin araştırılmasına gereksinim duyulmaktadır. Bu çalışmanın amacı; doğal afet direncini 6 Şubat 2017 Ayvacı-Gülpınar Deprem örneği üzerinde anket tekniği ile yerel afetzedeler üzerinde çalışmaktır. Kapsamı ise ana şokun neden olduğu kayıpları yerel afetzedelerin ne ölçüde onarabildiklerini ölçmeye yönelik planlanan çalışmanın anket hazırlık sürecinde edinilen ilk sonuçları ile sınırlıdır. Araştırma yöntemi olarak, yerel okuma-yazma oranının çok düşük olması nedeniyle yürütücü tarafından açıklanmalı soru sorma ve form doldurma olanağı sunan yüz-yüze anket tekniği tercih edilmiştir. Kırk sorudan oluşan deneme anketi soruları; afetzedede demografik yapısının çıkarılmasına, depremin kısa ve uzun süreli etkilerinin belirlenmesine ve bu etkilerin ne ölçüde giderildiğine yöneliktir. Bulgular her açıdan irdelendiğinde; deprem sonrasında bireysel olarak sosyal yaşantıya dönüş süresinin ortalama bir yıldan daha fazla olduğu görülmüştür. Ayrıca, bazı afetzedede deneklerde uyku bozukluğu ile kendini gösteren psikolojik rahatsızlıkların halen daha devam etmesi; psikolojik açıdan yerel afet direncinin kısmen zayıf olduğu ile açıklanabilir.</p>

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Natural Disaster Resilience, Disaster Victim, The Face- to-Face Questionnaire Technique, Demographic, Subject</p>	<p>In order to develop a systematic resilience to natural disasters, it is necessary to study local individual and social trends. The purpose of this study is to survey natural disaster resilience on local disaster victims of 6 February 2017 Ayvacı-Gülpınar Earthquake using the Face-to-Face Questionnaire Technique. The scope of the study is limited to the preliminary results obtained from the questionnaire preparation process in order to measure to what extent local disaster victims recover their losses caused by the main shock. As the survey method, the face-to-face questionnaire technique, offering the authorized researchers the opportunity to explain the questions and fill out the form due to the low local literacy rate, is preferred. A trial forty-questions questionnaire is to determine to the demographic structure of group of the disaster victims and the short and long term effects of the</p>

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE' de gerçekleşen "2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık" temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

DOI:

10.26809/joa.2018548691

earthquake. Through examination of findings in every aspect, to return to normal social life the average time is more than one year after the earthquake. In addition, ongoing unusual health problems manifested by insomnia diagnosed on some subjects can be explained by the fact that local psychological disaster resilience is partially weak.

1.GİRİŞ

Rezilyans-direnç (Resilience) kavramı; sanat, edebiyat, hukuk, mühendislik, bilim gibi birçok alanda kullanılan bir kavramdır. Yapılan çalışmalar kökeninin milattan sonraki ilk yüzyıllara dayandığını göstermektedir. Bedensel ve/veya yapısal anlamda güçlü-dayanıklı-sağlam olabilme ölçüsü, bir sistemin işleyişi sırasında meydana gelen hatalar ve sorunlarla baş edebilme kapasitesi ve orijinaline dönme kabiliyeti, esneklik ve uyarlanabilirlik olarak ifade edilebilir (Christopher ve Peck, 2004). Sutcliffe ve Vogus (2003)'e göre zorlu koşullar altında olumlu bir şekilde ilerleyebilme, güçlü bir kişilik özelliği, başarılı ve dayanıklı bir süreç, gerilimi sönmüleyen ve şeklini koruyabilen malzeme, beklenmedik tehlikelere maruz kaldıktan sonra başa çıkabilme gücü olarak tanımlanabilir. Ponomarov ve Holcomb (2009)'a göre ise mevcut sistemin belli bir seviyeye kadar çevrenin olumsuz etkilerine karşı kendini toplama ve kurtarma dayanıklılığı ve uyum sağlama yeteneği demektir. Sınırlı sayıdaki yerli kaynağa göre rezilyans kavramının Türkçe karşılığı konusunda ortak bir dil geliştirilemediği anlaşılmaktadır. Türkçe yazılı eserlerde bu kavram; toparlanma, dirençlilik, yılmazlık, sağlamlık, dayanıklılık, güçlülük, psikolojik güçlülük-dayanıklılık-sağlamlık gibi birçok farklı şekilde ifade edilmektedir (Öğülmüş, 2001; Gizir, 2004; Terzi, 2006; Er, 2009; Çam ve Büyükbayram, 2017).

Doğal afetler; kentsel yaşamın gelişimine bağlı olarak çoğunlukla insanların kontrolü dışında gelişen, çevresel, ekonomik ve insan kayıplarına neden olabilen doğa olaylarıdır. Kentsel yaşamın doğa ile uyumsuzluğuna bağlı olarak doğal afetlerin sıklığındaki ve şiddetinde artış; bireysel, toplumsal, kurumsal kırılabilirliği de artırmıştır. Kurulan ekonomik modellerin devamlılığı kent yaşamının da devamlılığı gerektirir. Bu nedenle doğal afet direncinin oluşturulması, toplumların ani şok ve stresle başa çıkabilmesi ve uyum sağlama yeteneğinin geliştirilmesi gerekmektedir. Afete karşı dirençli birey, toplum, örgüt, devlet veya sistem; tehlike, şok ve stres karşısında uzun vadeli gelişme umutlarından ödün vermeden iyileşmeleri olarak tanımlanır. Diğer bir ifadeyle, ülkelerin, toplumların ve hane halklarının uzun vadeli beklentilerden ödün vermeden deprem, kuraklık veya şiddetli çatışma gibi şoklar veya stresler karşısında yaşam standartlarını koruyarak değişimi yönetebilmeleridir (Manyena, 2006; UKaid, 2011; Combaz, 2014; AFAD, 2014; Mızrak 2017). Deprem afetine karşı direnç ise hazırlıklı olmak, olası olumsuz etkileri zamanında ve doğru olarak öngörebilmek, bu etkilere yönelik önlemler alabilmek ve en kısa sürede iyileşerek önceki günlük hayata dönebilmek olarak ifade edilebilir (Gasparini ve diğ., 2012; AFAD, 2014).

İlgili kurumlardan destek almak, iş birliği, farklı kesimler arasındaki etkili iletişim ve toplumun yapısına uygun çözümler doğal afetlere karşı direnci artırır (Mızrak, 2017). Plough ve diğ. (2013)'ne göre mevcut olan bir toplumun afetlere karşı dirençli olabilmesi için; sağlık sistemini güçlendirmek, zarar azaltmaya yönelik faaliyetleri artırmak ve afetlerin meydana getirdiği etkileri ölçmek gereklidir. Birey ve toplum üzerinde doğal afet direncini değerlendirmek için birçok araştırma yapılmaktadır. Bu araştırmalarda toplumun afetlere karşı olan psikolojik direncini belirlemede kullanılan değişkenler arasında; eğitim düzeyi, ekonomik koşullar, zarar azaltma çalışmaları, geçmiş afetlerden öğrenilen tecrübeler, altyapı, ulaşım, yönetim ve sosyal çevre yer almaktadır (Tobin ve diğ., 2012; Cutter, 2016).

Olası doğal afetlere karşı sistematik direnç geliştirebilmek için en uygun yöntemleri kullanarak yerel ölçekte bireysel, toplumsal ve kurumsal eğilimlerin araştırılmasına gereksinim

duyulmaktadır. Bu çalışmanın amacı; doğal afet direncini 6 Şubat 2017 Ayvacık-Gülpınar deprem örneği üzerinde anket tekniği ile yerel afetzedeler üzerinde çalışmaktır. Ayrıca, bu ana şok ve sonrasında meydana gelen-devam eden yaklaşık sekiz bin adet küçük ve orta ölçekli depremin neden olduğu zarar ve kayıpları yerel afetzedelerin ne ölçüde onarabildiklerini ölçmeye yönelik oluşturulmaya çalışılan anketin hazırlık sürecinde edinilen sonuçlarını kapsamaktadır.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, evren ve örneklem, veri toplama ve analiz yöntemlerinden bahsedilmiştir.

Bireylerin afetlerin etkilerine karşı dirençliliğini tespit etmeyi amaçlayan bu çalışmada genel tarama modeli kullanılmıştır. Bu model; genel bir yargıya varmak amacıyla çok sayıda elemandan oluşan bir evrende rastgele seçilen örnekler üzerinde yapılan taramayı içerir (Karasar, 2010).

Bu çalışmanın evreni; Çanakkale-Ayvacık-Gülpınar beldesi ve bu beldeye bağlı köylerde yaşayan 18 yaş üzerindeki bireylerden oluşmaktadır. Yüksek lisans tezi kapsamında, yerel kültürel yapıya uygun soru tiplerini belirleyerek oluşturulması planlanan bir anketin ön hazırlığı içinde 32 denek üzerinde bir deneme anketi yapılmıştır. Kırk sorudan oluşan deneme anketi soruları; afetzede demografik yapısının çıkarılmasına, depremin kısa ve uzun süreli etkilerinin belirlenmesine ve bu etkilerin ne ölçüde giderildiğine yöneliktir. Araştırma yöntemi olarak, yerel okuma-yazma oranının çok düşük olması nedeniyle yürütücü tarafından açıklanmalı soru sorma ve form doldurma olanağı sunan yüz-yüze anket tekniği tercih edilmiştir.

Anketlerin değerlendirilmesinde IBM SPSS Statistics deneme sürümü kullanılmıştır (SPSS, 2018). Elde edilen veriler yüzde olarak analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde çalışmada kullanılan ölçeklere göre elde edilen bulgular sıralanmıştır.

Ankete katılan gönüllü deneklerin; %65.6'sı erkek, %34.4'ü bayan, %59.4'ü 31-45 yaş arasında, %75'i evli, %25'i ev hanımı, %18.8'i çiftçi, %37.5'i ilkökul mezunu ve %28.1'inin aylık geliri 1600-2500 TL arasındadır. Kontrol grubu içerisinde hiç kimse afete bağlı olarak ölüm, fiziksel yaralanma ve kalıcı sakatlık olaylarına maruz kalmamıştır. Depreme bağlı olarak olası ölümlerin, ciddi yaralanmaların ve sakatlıkların olmaması nedeniyle denek afetzedelerin afet-dirençleri test edilememiştir. Ancak, %53'ü psikolojik bozukluklar ve travmalar yaşamıştır. Psikolojik bozukluk yaşamış olan deneklerin çoğu olayın etkisini 1 ila 6 ay arasında atlatabilmiştir. Fakat, %12'sinde psikolojik problemler devam etmektedir. Afete bağlı travma yaşamayan kişilerin büyük çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadır.

Denek grubunun %81.3'ü evinde ya da işyerinde yapısal bir hasara uğramamıştır. Buna karşın, %18.7'sinin evinde ya da iş yerinde kalıcı hasar meydana gelmiştir. Hasar alan binalar; 5 konut ve 1 hayvan barınağıdır. Yapısal hasara uğrayan binaların yarısında ufak çaplı siva çatlakları vardır. Diğer yarısı ise tamamen kullanılamaz hale gelmiştir. Meydana gelen hasarların çoğunluğu en geç 6 ay içinde giderilmiştir. %20 oranında ise meydana gelen ciddi hasarlar giderilememiştir. %53.1'i depreme bağlı olarak evini boşaltırken %46.9'u boşaltmamıştır. %29'u yapısal hasar nedeniyle geri kalanı ise korku ve tedbir amaçlı olarak geçici süreyle evlerini boşaltmışlardır. Deneklerin %30'ü deprem nedeniyle yaşadığı evi, mahalleyi veya bölgeyi terk etmeyi düşünmüştür. Ancak, travma yaşanan yöreden ayrılan olmamıştır.

Denek grubunun büyük çoğunluğu büyükbaş-küçükbaş hayvan ve tarımsal ürün kaybı yaşamamıştır. Kontrol grubunun sadece %31.2'si depreme bağlı olarak ekonomik sorunlar

yaşamıştır. Çoğunluk ekonomik sorunlarını yaklaşık bir içinde çözmüştür. Bunlardan %40'ı ağır ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu kesimin sıkıntıları halen daha devam etmektedir.

Genel olarak normal sosyal hayata dönüş süreleri farklılık göstermektedir. %21.9'u 3 günden kısa bir sürede, %46.9'u 1 ay içinde, %21.9'u 6 ay içinde, %9.4'ü ise 1 yılın sonunda normal hayatlarına dönebilmişlerdir. Günlük beslenme düzenlerine geri kazanmak açısından bakıldığında %50'si 3 günden kısa bir sürede, %25'i 1 ay içinde, %21.9'u 6 ay içinde, %3.1'i ise 1 yılın sonunda normale dönmüştür. Normal yaşantıya dönüş komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri açısından analiz edildiğinde; %56.3'ü sosyal ilişkilerinde bozulma yaşamamıştır. %43.8'i ise yaklaşık 1 yılın içinde depremden önceki normal komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerine geri dönebilmiştir. %90.6'sı dini ibadetlerini yerine getirmede herhangi bir bozulma yaşamamıştır. %9.4'ü ise 6 ay içinde dini ibadetlerini depremden önceki şeklinde yerine getirmeye başlamıştır. %84.4'ü 1 yıl içinde depremden önceki normal uyku düzenine geri dönebilmiştir. Ayrıca, uyku bozuklukları devam eden kişilerin oranı ise %13 tür. %59.4'ünün cinsel hayatında herhangi bir bozulma yaşanmamıştır. %40.6'sının depreme bağlı travma nedeniyle cinsel hayatlarında düzensizlik meydana gelmiştir. Yaklaşık bir yıl içinde herkes normal cinsel hayatına geri dönmüştür.

Deprem fırtınası etkinliğinin azalmasıyla birlikte deprem olacak korku ve endişesini deneklerin %9.4'ü hala daha yaşarken, %53.1'i ara sıra ve %37.5 ise hiç yaşamadığını ifade etmiştir. Ayvacık-Gülpınar depremi sonrasında deneklerin %18.8'i olası yeni depreme karşı hazırlıklı, %18.8'i kısmen hazırlıklı iken %62.5'i ise herhangi bir hazırlıkta bulunmamıştır. Afetlere yönelik yapılan bireysel ve örgütsel hazırlıkların afet zararlarını azaltacağına yönelik eğilim %60 oranındadır. Ayrıca, afet eğitimi bakımından yetersiz olduklarını kabul eden ve kendini geliştirmeye açık bir denek grubunun var olduğu da söylenebilir.

Gönüllü denek afetzedelerin %75'i depremle ilgili herhangi bir düşüncesinin olmadığını beyan etmiştir. %9.4'ü ise depremi yerden gelen ürkütücü sese bağlı korkuyla, %6.2'si sonrasında yaşanan maddi-manevi zorluklarla ve %9.4'ü de dinsel öğelerle ilişkilendirerek ifade ettiğini söyleyebiliriz.

4. SONUÇLAR

Kontrol amaçlı yapılan bu çalışmada; her açıdan irdelendiğinde deprem sonrasında bireysel olarak sosyal yaşantıya dönüş süresi ortalama bir yıldan daha fazladır. Ayrıca, bazı afetzedelerde uyku bozukluğu ile kendini gösteren psikolojik rahatsızlıkların halen daha devam etmesi; psikolojik açıdan yerel afet direncinin kısmen zayıf olduğu ile açıklanabilir. Tamamen yıkılan ve hasar alan yapıların olması yerel ölçekte yapısal direncin beklenenden daha düşük olduğunu göstermektedir. Bilimsel gerçekliğe dayalı deprem farkındalığı düzeyi oldukça düşük olduğu söylenebilir.

5. ÖNERİLER

Beklenmedik olayların yapısını anlayabilmek ve sosyal sistemlerdeki karşılığını çözümlenebilmek, etkili yönetsel-toplumsal iletişim ve sınırlı kaynakların verimli kullanımı doğal afet direncini artırabilir. Bu sayede maddi-manevi kayıplar en aza indirgenebilir, hızlı toparlanma ve normale dönüş sağlanabilir.

KAYNAKLAR

- AFAD (T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü, 2014, ISBN 978-975-19-6271- 3.
- CHRISTOPHER, M. and PECK, H., 2004, Building the Resilient Supply Chain, International Journal of Logistics Management, 15 (2), 1-13.
- COMBAZ, E., 2014, Disaster Resilience: Topic Guide, GSDRC International Development Department College of Social Sciences, University of Birmingham.
- CUTTER, S. L., 2016, The Landscape of Disaster Resilience Indicatorsin the USA, Natural Hazards, 80(2), 741-758.
- ÇAM, O. ve BÜYÜKBAYRAM, A., 2017, Hemşirelerde Psikolojik Dayanıklılık ve Etkileyen Faktörler, Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 8(2), 118-126.
- ER, G., 2009, Ailesi Parçalanmış Olan İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Akademik Sağlık Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre Yordanması, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi.
- GASPARINI, P, MANFREDI, G. and ASPRONE, D., 2014, Resilience and Sustainability in Relation to Disasters: A Challenge for Future Cities: Common Vision and Recommendations, [Springer Briefs in Earth Sciences](#).
- GİZİR, C. A., 2004, Akademik Sağlık: Yoksulluk İçindeki Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarılarına Katkıda Bulunan Koruyucu Faktörlerin İncelenmesi, Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- KARASAR, N., 2010, Bilimsel Araştırma Yöntemi, 21. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- MANYENA, S. B., 2006, The Concept of Resilience Revisited, Disasters Homepage, 30(4), 434-450.
- MIZRAK, S., 2017, Afete Dirençli Toplum Oluşturmak için Bireysel Yeterlilikler, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- ÖĞÜLMÜŞ, S., 2001, Bir Kişilik Özelliği Olarak Yılmazlık, 1. Ulusal Çocuk ve Suç Sempozyumu: Nedenler ve Önleme Çalışmaları, 29-30 Mart 2001, Ankara.
- PLOUGH, A., FIELDING, J. E., CHANDRA, A., WILLIAMS, M., EISENMAN, D., WELLS, K. B., LAW, G. Y., FOGLEMAN, S. and MAGANA, A., 2013, Building Community Disaster Resilience: Perspectives from Large Urban County Department of Public Health, American Journal of Public Health, 103(7), 1190 – 1197.
- PONOMAROV, S. Y. and HOLCOMB, M., 2009, Understanding the Concept of Supply Chain Resilience, The International Journal of Logistics Management, 20(1), 124-143.
- SPSS, 2018, <https://www.ibm.com/software/tr/info/trials/#all>
- SUTCLIFFE, K. M., and VOGUS, T., 2003, Organizing for Resilience, Positive Organizational Scholarship, San Francisco: Berrett-Koehler, 7, 94-110.
- TERZİ, Ş., 2006, Kendini Toparlama Gücü Ölçeğinin Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 26(3), 77-86.
- TOBIN, G., GASPARINI, P., and ASPRONE, D., 2012, Resilience and Sustainability in Relationto Disasters: A Challenge for Future Cities, UN Habitat-World Urban Forum 6, Naples.
- UKaid, 2011, Defining Disaster Resilience: A DFID Approach Paper. 20.

YÖNETİCİLERİN ETKİLEŞİMCİ LİDERLİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ: KİMYA SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA*

INVESTIGATION OF INTERACTIVE LEADERSHIP CHARACTERISTICS OF ADMINISTRATORS: A RESEARCH IN CHEMISTRY SECTOR

Doç. Dr. Öznur GÖKKAYA

Kocaeli Üniversitesi, Hereke MYO,

Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü, Kocaeli

E-mail: gokkayaoznur@gmail.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Kimya sektörü, Yönetici, Etkileşimci liderlik</p>	<p>Günümüzün radikal ve hızlı değişimini yani dönüşümü geleneksel işletme ve liderlik kavramlarıyla açıklayabilmenin imkanı görülmemektedir. Geleneksel liderlik tarzı bugünün hızına, piyasa ve takipçilerin beklentilerine cevap vermekten uzak adeta statükoyu koruma durumunda kalmış yaşanan dönüşümler örgütleri kaosa sokmuştur.</p> <p>Araştırmanın amacı Kocaeli Bölgesinin kimya sektöründe önde gelen (ITO'ya göre) imalat işletmelerindeki etkileşimci liderlik ve bunların örgüt üzerindeki etkilerinin tespitidir. Araştırmanın uygulaması Kocaeli ilinde kimya sektöründe görev yapan kamu ve özel sektördeki üst ve orta düzey yöneticilere çok yönlü liderlik anketine (MLQ) , örgütsel bağlılık sorularının eklenmesi ile yapılmıştır. Anket dört kamu ve yedi özel sektör kimya şirketinde 127 üst ve orta düzey yöneticilere uygulanmıştır. Araştırma da nicel araştırma metodolojisi kullanılmış ve verilerin analizi korelasyon, regresyon analizleri kullanılarak her sektöre ayrı ayrı olmak üzere karşılaştırmalı olarak yapılmış bulgular yorumlanmaya çalışılmıştır.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548692</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Chemical sector, Executive, Interactionist leadership</p>	<p>Today's radical and rapid change in the traditional business and leadership concepts of transformation can not be seen as the possibility to explain. The traditional leadership style of today's pace, the market and the respondents to respond to the expectations of the status quo almost transformed the transformations of the organizations have put into chaos.</p> <p>The aim of the study is to determine the interactional leadership in the chemical industry of Kocaeli Region (according to ITO) and their effects on the organization. The application of the study was done by adding the multi-faceted leadership questionnaire (MLQ), organizational commitment questions to the senior and middle level managers in the public and private sector in Kocaeli. The questionnaire was applied to 127 senior and middle level managers in four public and seven private sector chemical companies. In the research, quantitative research methodology was used and data analysis, correlation, regression analysis were tried to be interpreted in a comparative manner to each sector</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548692</p>	

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE' de gerçekleşen "2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık" temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1.GİRİŞ

Cancedda ve arkadaşları etkileşimci liderlerin performanslarının ödüle bağlı yaklaşım olduğunu vurgulamışlardır. Çalışmalarında bu liderlik tarzı, takipçilerinin derin isteklerini hesaba katmayı zor bir iş olarak görmekte olduğunu ifade etmişlerdir. (Cancedda , Alimo-Mecafte, Wahl and Holgersan, 2001, p.36)

Bass'a göre etkileşimci lider organizasyon içerisinde ödül temelli değiş-tokuş tarzını benimsemiştir. Takipçilerin motivasyonlarını sağlamak için onları ödül ile isteklendirir. Gayret ve ödül arasında sıkı bir bağ oluşturur. Bass gözlemlerinde etkileşimci ve dönüştürücü liderliğin farklılıklar içerdiğini ancak her ikisini karşılıklı olarak özgün bir model olmadığını belirterek, aynı liderin farklı durum ve zamanlarda iki farklı liderlik özelliğini de kullanabileceğini ifade etmiştir. (Bass, 2001, p.140)

Takipçiler liderin vaatleri, ödülleri, övgüleri, tehditi ve disiplini ile motive edilir. Lider ve takipçi arasında bir akit söz konusudur. Lider bu akite uyulup uyulmamasına göre tepki verir. Bu anlamda koşulsal edim klasik bir değiş tokuş sürecidir. Takipçiler hedeflenen sonuç için özel ödüllere motive edilir ve beklenen sonuç elde edildiğinde lider tarafından belirtilen ödül ile ödüllendirildiğinde değiş tokuş süreci gerçekleşmiş olur. Örneğin etkileşimci ebeveyn ile pazarlık sonucu TV seyretmesi karşılığında çocuğun piyano pratiği yapmayı kabul etmesi gibi

İstisnalarla yönetim aktif ve pasif metod olarak iki aşamada açıklanmıştır. İstisnalarla yönetim faktörünün aktif boyutunda lider, sistemi ve süreçleri sürekli izler. Kurallardan sapma olduğunda veya süreç içerisinde başarısızlık gözlemediğinde sürecin tamamlanmasını beklemeksizin derhal müdahale eder. İstisnalarla yönetim faktörünün pasif boyutunda ise lider düzeltici aksiyonlardan önce sapmaların ve hataların meydana gelmesini bekler. (Bass, 1997, p.21)

Lidersizlik faktörü lidere ihtiyaç duyulduğunda var olan liderin gerçek anlamda ortada olmadığını, sorumluluktan ve karar almaktan kaçındığını ifade eder. Bu tip yöneticiler reaktif ya da proaktif olmak yerine, pasif kalmayı tercih etmektedirler. Bass bu faktörün takipçilerin performanslarını ve davranışlarını olumsuz yönde etkilediğini ya da hiç etkilemediğini ortaya koymuştur. (Bass, 1997 ,p.21)

Etkileşimci liderlik şartlara bağlı desteği kapsar. Takipçiler liderlerinin inançları , sözleri ve ödülleri ile motive edilir ya da disiplinize edici davranışlar ve cezalar da tersi durumlarda geçerlidir.

Ödüllendirme durumlarında lider verdiği görevlerin yerine getirilmiş olmasıyla ilgilenir. Karşılığında içsel ya da dışsal hediyelerin yanı sıra kaynakların arzulandığı şekilde dağıtımını yapar. *Eğer lider istisnalarla aktif yönetim modelini uyguluyorsa*, takipçinin performansını takip eder ve hatalarda anında müdahale ederek, düzeltir. *Eğer lider istisnalarla pasif yönetim modelini uyguluyorsa*, lider takipçilerinin hatalarının ona dönmesini hiçbir müdahalede bulunmaksızın bekler ve sonra düzeltmeyi yapar.

Liderin ve takipçilerinin kendi çıkarları peşinde koştuğu liderlik tarzı genellikle etkileşimci lider olarak değerlendirilmektedir. Etkileşimci lider var olmak için kapalı bir sistem gibidir. Ona katkıda bulunabilecek dış faktörler hemen hemen yoktur. Dönüştürücü lider de sistem, kendini ifade edebilmek için konu dışı faktörlere karşı gerekli olan açıklıktadır. Semavi şeyleri de içine alarak kolektiflik hissini takipçilerine verir. (Marotto, Victor and Ross, 2001, p.12)

Tüm fotoğrafın görülebilmesi için klasik liderlik tarzı (transactional leadership) yani etkileşimci liderlik tarzı ve onun alt faktörleri olan koşulsal edim, istisnalarla yönetim ve lidersizlik incelenecek fark ortaya konmaya çalışılacak ve örgüt dönüşümü (organizational

transformational) ile etkileşimi bunun sonucunda örgütte ortaya çıkan ekstra çaba(performans)ve bağlılık bu çalışmanın da ortaya konmaya çalışılacaktır.

2.ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu bölümde araştırmanın amacı, kapsamı, önemi ve örneklerin yapısı açıklanmış daha sonra ise değişkenlere ait elde edilen veriler ve değişkenlerle ilgili ölçülerin analizine değinilmiştir.

2.1 Araştırmanın Kapsamı

Yaptığımız literatür çalışmasında İstanbul sanayi odasının Kocaeli sınırları içinde faaliyet gösteren ve Türkiye de ilk 100'e giren kamu ve özel sektör kimya şirketlerindeki orta ve üst düzey yöneticilerini, baş icra sorumlularını (CEO) ya da genel müdürlerini değerlendirmeleri istenerek çalışmanın uygulaması yapılmıştır.

2.2.Ana Kütle ve Örneklem

Araştırmanın ana kütlelerini Türkiye'de Kimya Sektöründe, büyüklüğüne göre ilk 100'e giren kamu ve özel sektör işletmeleri oluşturmuştur. Bunların arasından Kocaeli ili sınırları içinde yer alan ve bu ilin en büyükleri arasında bulunan 11 şirket seçilerek örnek grup oluşturulmuştur. Veri toplama işlemi için 160 kişi hedeflenmiş ve 127 tanesinden değerlendirilebilir geri dönüş olmuştur. Bu çalışmada kullanılabilir anket formu oranı örnek grubu hacminin yaklaşık % 80 'ini oluşturmaktadır. Bu da böyle bir çalışma için yeterli düzeyde kabul edilebilir.

2.3.Araştırmanın Yöntemi

Kocaeli ili sınırları içinde ve Türkiye'nin ilk 100 işletmesi arasında yer alan 11 firmada orta ve üst düzey yöneticisi olarak çalışan 127 kişiden alınan bilgiler SPSS 16.0 paket programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Değerlendirme işleminde Etkileşimci Liderliğin Örgütsel Bağlılık üzerindeki etkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla istatistiksel yöntemlerden, Regresyon ve Korelasyon Analizi kullanılarak gerekli hipotezler kurulup test edilmiştir. Hipotezlere bağlı olarak istatistik analiz ve bulgular daha ileride detaylı olarak açıklanmıştır.

Araştırma kapsamında aşağıdaki hipotezler test edilmektedir;

H1: Etkileşimci liderin ödüle bağlı teşvik özelliği örgütsel bağlılığı artırır.

H2: Etkileşimci liderin istisnalarla yönetim özelliği örgütsel bağlılığı artırır.

H3: Lidersizlik özelliği örgütsel bağlılığı artırır.

2.4.Veri Toplama Aşaması

Literatürdeki genel uygulamalardan da esinlenerek bu tarz ana kütle için birebir anket yönteminin kullanılması uygun görülmüştür.

Hedef kitledeki özel ve kamu şirketlerinin insan kaynakları ya da personel bölümleriyle randevu alınarak görüşülmüş anket ve bilimsel amacımızla ilgili açıklamalarda bulunulmuştur. Bu departmanların ilgili yöneticileri ile ilgili randevu programı yapmaları ve uygun platform hazırlamaları sayesinde uygulanabilmiştir . Bazı yöneticiler zaman kısıtları gereği e-mail aracılığıyla çalışmaya katılmayı uygun görmüşlerdir ki; bu oran, toplam çalışma içinde %11 dolayındadır. Özellikle özel sektörün insan kaynakları departmanları, çalışmanın sonuçlarının kendilerine de gönderilmesini isteyerek, konumuza kamu sektörü orta ve üst düzey yöneticilerine istinaden daha ilgili davranmışlardır.

3. İSTATİSTİKSEL ANALİZLER VE BULGULAR.

Verilerin analizi; sırasıyla anketi cevaplayanların demografik özelliklerine ait frekans tabloları, değişkenlerin ortalamaları ve standart sapmalarını da içeren korelasyon analizi ve araştırma hipotezlerinin test edilmesine yönelik regresyon analizlerinden oluşmaktadır.

3.1. Demografik Analiz

Kamu ve Özel Sektörde çalışanların Etkileşimci Liderliğin Örgütsel bağlılığa etkisine araştırmak amacıyla yapılan bu çalışmada kimya sektörüne ait toplam 11 adet özel ve kamu kurumlarında çalışan, orta ve üst düzey yöneticilere ait yaş, cinsiyet ve eğitim bilgileri ile bu kurumlara gönderilen anket formları ve geri dönen kullanılabilir anket formlarına ait bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Dağıtılan Anket Formu	160				
Geri Dönen Anket Formu	127				
Geri Dönen Anket Formu Oranı	% 79				
Yaş Katılım Yüzdesi	Yaş	%			
	18-25	1.6			
	26-35	48.8			
	36-45	38.6			
	46-55	11			
Cinsiyet	Cinsiyet	Sayı	%		
	Kadın	51	40.2		
	Erkek	76	59.8		
Eğitim Durumu		Lise	Üniversite	Y. Lisans	Doktora
	Sayı	1	107	18	1
	%	0.8	84.3	14.1	0.8

3.2. Bağlılık ve etkileşimci Lider Arasındaki Korelasyon Analizi

Korelasyon analizine göre ; Etkileşimci liderlik özelliklerinden olan ödüle bağlı teşvik faktörü ile bağlılık arasında en yüksek pozitif ilişki tespit edilmiştir. Buna göre etkileşimci liderin çalışanların işletmeye karşı olan örgütsel bağlılığını artırabilmek amacıyla ödüle bağlı bir teşvik politikası izlemesi, performanslarının değerlendirilmesi sırasında adil davranması çalışanların örgütsel bağlılığını diğer faktörlere göre daha fazla etkilemektedir. Anketin uygulandığı kesimin kültür, eğitim, mesleki pozisyonları göz önünde bulundurulduğunda profesyonel denebilecek bu kişilerin verdiği yanıtlar daha anlamlı değerlendirilebilir. Ödüle bağlı teşvik sonuçları bu yönde değerlendirilmelidir.

Tablo 2. Korelasyon Analizi

BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER	ÖRGÜTSEL BAĞLILIK
Ödüle Bağlı Teşvik	0,524
İstisnalarla Yönetim	0,226
Lidersizlik	0,184

3.3. Bağıllık ve Etkileşimci Lider Arasındaki Regresyon Analizi

Bağımsız değişken olan etkileşimci liderlik özelliklerinin Bağıllık üzerindeki etkilerinin incelenmesi amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçları aşağıdaki tabloda (Tablo 3.5) gösterilmiştir. Bu tabloda verilen F değerleri modelin anlamlılığını gösteren bir değerdir.

Modeldeki bağımsız değişkenlerden Ödüle bağlı teşvik ile örgütsel Bağıllık arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu özelliklerin **P** değerleri ve standardize edilmiş **β** değerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir. Bunun dışında regresyon analizindeki diğer sonuçlara bakıldığında bağımsız değişkenler olan ödüle bağlı teşvik kişi de attıkça , bağıllığın da arttığı gözlenmektedir yani , ödüle bağlı teşvik ile bağıllık arasında aynı yönlü ilişki bulunmaktadır. Bunlara karşın, istisnalarla yönetim ve lidersizlik, bağıllığı etkilememektedir.

Tablo 3. Bağıllık ile Etkileşimci Liderlik Arasındaki Regresyon Analizi

BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER (MODEL 1)	β	T	P
Koşulsal Edim	0,248	2,396	0,018
İstisnalarla Yönetim	0,102	1,31	0,193
Lidersizlik	0,076	0,96	0,339
F	10,99		
R	0,626		
R ²	0,392		

Aşağıdaki Tablo 3.de yukarıdaki regresyon analizi ile ilgili sonuçlara göre hipotezleri 0,05 anlam düzeyinde kabul ve red durumlarını gösterilmektedir.

Tablo 4. Örgütsel Bağıllık ve Dönüştürücü Liderlik Arasındaki Hipotez Sonuçları

İLERİ SÜRÜLEN HİPOTEZLER	KABUL / RED
H 1 :D.Liderin ödüle bağlı teşvik çalışanların örgütsel bağıllığını artırır.	Kabul
H 2 : D.Liderin istisnalarla yönetimi çalışanların örgütsel bağıllığını artırır.	Red
H 3: D.Liderin Lidersizliği çalışanların bağıllığını örgütsel artırır.	Red

3.4.Özel Sektör ve Kamu Sektöründe Etkileşimci liderlik Regresyon Analizi

Yapılan çalışma sonucunda elde edilen verilere göre etkileşimci lider özelliklerinin çalışanların bağımlılığını özel ve kamu sektöründe nasıl etkilediğini, sektörler bazında etkileşimci lider özellikleri ile özel ve kamu sektörlerindeki bağlılık arasındaki ilişkinin doğrusal olup, olmadığını şayet doğrusal ise ilişkinin ne yönde ve ne kuvvette olduğunu ifade edebilmek amacıyla 2 tane model kurulmuş ve bu modeller ayrı ayrı aşağıda verildiği gibi ele alınarak yorumlanmıştır.

3.4.1.Kamu Sektöründe Etkileşimci Liderlik ile Bağlılık Arasındaki Regresyon Analizi

Bu modele ait sonuçlara bakıldığında (Model 1) *Tablo 5*.) bu iki değişken arasında pozitif yönlü bir ilişkinin var olduğunu söylerken, anlamlılık düzeyinin 0,05 den küçük olması verilerin doğrusal regresyon modeline uygun olduğunu göstermektedir.

Tablo 5. Kamu Sektöründe Etkileşimci Lider Ö.Bağlılık Regresyon Analizi

Model	R	R ²	Düzenlenmiş R ²	Tahmini Std. Hata
1	,251	,063	,051	,5224

*a*Bağımsız Değişken : E.L.

Model		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	Anlamlık Düzeyi
3	Regresyon	1,376	1	1,376	5,043	,028
	Regresyondan Ayrılışlar	20,467	75	,273		
	Toplam	21,843	76			

a Bağımsız Değişken : E.L.

b Bağımlı Değişken : Ö.Bağlılık

Model	β	<i>t</i>	p
1	,251	2,246	,028

Özel Sektörde Etkileşimci Liderlik ile Bağlılık Arasındaki Regresyon Analizi

Bu modele ait sonuçlara bakıldığında (Model 2) (*Tablo 6*).bu iki değişken arasında pozitif yönlü bir ilişkinin var olduğunu ,anlamlılık düzeyinin ise 0,05 den küçük olması nedeniyle verilerin doğrusal regresyon modeline uygun olduğunu göstermektedir.

Tablo 6. Özel Sektörde Etkileşimci Lider Ö.Bağlılık Regrasyon Analizi

Model	R	R ²	Düzenlenmiş R ²	Tahmini Std. Hata
2	,650	,422	,410	,3844

*a*Bağımsız Değişken : E.L.

Mode l		Kareler Toplamı	Serbestli k Derecesi	Kareler Ortalaması	F	Anlamlı k Düzeyi
4	Regresyon	5,176	1	5,176	35,029	,000
	Regresyondan Ayrılışlar	7,093	48	,148		
	Toplam	12,269	49			

a Bağımsız Değişken : E.L.

b Bağımlı Değişken : Ö.Bağlılık

Model	β	<i>t</i>	p
2	,650	5,919	,000

Model 1 ve Model 2 deki belirlilik katsayılarına bakıldığında, yani bağımsız değişken olan etkileşimci liderlik özelliklerinin bağımlı değişkendeki değişimlerin ne kadarını açıklayabildiğine baktığımızda , kamu sektöründe etkileşimci liderlik özelliği örgütsel bağlılıktaki değişimlerin % 0,6ını açıklarken özel sektörde etkileşimci liderlik özelliğinin örgütsel bağlılıktaki değişimin ise % 42 sini açıklayabilmektedir. Bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki ilişkinin yönüne ve kuvvetini belirleyen korelasyon katsayılarına bakıldığında ise kamu sektöründe etkileşimci liderlik özelliği ile örgütsel bağlılık arasındaki korelasyon katsayısı değeri 0,251 çıkarken, özel sektörde bu değer 0,650 olarak elde edilmiştir

Bu veriler doğrultusunda özel sektörde etkileşimci liderlik ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü ve kuvvetli bir ilişkinin olduğunu söyleyebiliriz. Değerlerin pozitif olması lider ne kadar etkin bir liderlik özelliğine sahipse, örgütsel bağlılığın da o derece güçlü olacağı anlamına gelmektedir.

4.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yaptığımız uygulamalı araştırma sonucunda elde ettiğimiz verilerin ışığında, ISO ‘nun tespit ettiği ve Kocaeli de üretim yapan, kimya sektöründe en büyük sıralamasında yer alan işletmelerdeki 127 yönetici üzerinde yaptığımız incelemelerde, elde edilen verilere göre, sonuçları şöyle özetleyebiliriz.

Lider pozisyonunda olup anketimize yanıt verenlerin yaş ortalaması (26 -45) diliminde % 87.4 gibi yüksek bir orandır.Bu oran, liderlerin dönüşüme ve yeniliklere olan yüksek uyum kabiliyeti açısından büyük önem taşımaktadır. Bayanların baylara göre örgütsel bağlılığı daha fazla görülmüştür.

Etkileşimci liderlik (klasik liderlik) özelliklerinden ödüle bağlı teşvik faktörü ile bağlılık arasında en yüksek pozitif ilişki tespit edilmiştir. Anketin uygulandığı kesimin kültür, eğitim ve mesleki pozisyonları göz önünde bulundurulduğunda; bu kişilerin profesyonel olduğu görülmüştür. Dolayısı ile bu kesimdeki takipçilerin mobilize kabiliyeti yüksektir ve bu takipçiler için işin maddi boyutu da oldukça önemlidir. Araştırma sonucunda elde edilen verilerden yapılan çıkarımda, ödüle bağlı teşvik faktörünün bağlılık ile etkileşimin yüksek

çıkmasının nedeni bu şekilde düşünülmelidir

Yapılan çalışma sonucunda anketin tümü için bağıllık ile lidersizlik faktörü arasında oldukça zayıf bir ilişki belirlenmiştir.

Etkileşimci lider özelliğinin, örgütsel bağıllık üzerindeki etkisi özel sektörde daha etkin çıkmıştır. Bulgular lider ne kadar etkin bir liderlik özelliğine sahipse, örgütsel bağıllığın da o derece güçlü olacağı anlamına gelmektedir,

Örgütle kurulan akit gereği başarını ödüllendirilmesi, başarısızlığın cezalandırılması örgütsel bağıllığı etkileyen en önemli liderlik faktörlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Maddi ve manevi ödüllerin zamanın da adil olarak dağıtılması, performansların gözlenip takdir edilmesi, profesyonel hedef kitlemizde örgütsel bağıllık açısından oldukça önemlidir. Bu takas sistemi özellikle özel sektörde daha etkin olduğu görülmektedir.

Lider pozisyonundaki kişilerin inisiyatif kullanmamaları, sorumluktan kaçınmaları, sorunlara zamanında cesaretle yaklaşmamaları yani pasif ve olayların yönlendirdiği liderlik tarzı olan istisnalarla yönetim ve lidersizlik örgütsel bağıllığı etkilemeyen , anlam ifade etmeyen faktörlerdir. Bu faktörleri , bu sonuçların bizim ataerkil kültürümüzle ilgili olma olasılığı yüksektir.

KAYNAKÇA

- Bass, B. M., 1997, Personal Selling and Transactional / Transformational Leadership, The Journal of Personal Selling and Sales Management , vol:17 ,no:3 , p.19-28 ,
- Bass, B . M ., 2001, The Ethics Of Transformational Leadership In Ciulli , Ethics The Heart Of Leadership , Praeger , West Point , p.140 ,
- Holgersson, Charlotte.,2001, The social construction of top executives. In Sjöstrand, Sven-Erik et. al. (eds.) Invisible management. London:Thomson Learning
- Marotto, M. , Victor, B. And Ross, J. ,2001, Leadership As Collective Virtuosity .
- Wahl, Anna.,1995, Men's perceptions of women and management . Stockholm: Fritzes

ASPECTS OF LANGUAGE KNOWLEDGE IN PRECHOOLERS*

Msc. Rriollza AGOLLI

Department of Education Faculty of Education and Philology
University "Fan S. Noli", Korçë, ALBANIA

E-mail: roza_ag@hotmail.com

Laura AGOLLI

Master in Political Science and Public Administration
Istanbul University, Istanbul, TURKEY

E-mail: laura.agolli@ogr.iu.edu.tr

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Preschool child, language knowledge, reading skills, oral habits, phonology, lexical.</p>	<p>Language development in the years of preschool education is the dimension of the cognitive sphere. As the development of many particles, the language skills of preschool children have passed the trials by creating a stable language base. Phonology, morphology, semantics, syntax and pragmatics of a language are taught and embedded in a continuous interaction.</p> <p>Using in a correct way the grammatical and syntax language, the discovery of some basic rules of grammar, the correct use of words with regular language skills, indicates that the child is advancing in the use of language by norms, easily passing the message to the listener.</p> <p>The intellectual advancement of the child is limited if he is unable to read. The reading habits are attained using different methods, such as like: The method of the alphabet; Syringe method; Method of speech; The phrase method; Sentence method; The narrative method; The method of phonology. The expansion of phonological and lexical inventories will have an impact on the child's future, so it is important that he be helped to own the language and vocabulary introduced through the books.</p> <p>The language has a social use that includes not only words as separate choices but also the message to be sent. Consequently, when children hear a new word they are first interested in discovering what this means in the mind of the speaker, thus narrowing the possible meanings of the word used. The linguistic development of the preschool is a very complicated and multifaceted process through which the mind turns the spoken language into a concrete sense.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548695</p>	

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE’ de gerçekleşen “2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık” temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

The main place in the process of enlightening people's minds is the discourse as the first and the foremost form of communication, as a behavior that is donated to human beings biologically, as a vital activity. Through discourse, information is acquired, understood and processed more easily. To convey our message during the lecture, language as the structural model of the system we use helps us [Berzani, 2007].

The language model is alive in the form of words and the structured connection between words and expressions. A wider range of functions performs spoken language than written language. These functions begin with casual occasional conversations and end up with book lectures and so on [Shkurtaj, 2005].

Human co-operation is accomplished through discourse. It is the means through which different activities are coordinated and linked to one another in achieving common and mutual goals. For children, reality and imagination are intertwined to the point that they can give life to things and inflexible. That is why children can talk to a chair, a puppet, or whatever [Mato et al 2002].

The development of spoken language in pre-school children is not simply an expression of the language structure. The development of spoken language includes the development of pragmatic use, in addition to the development of pronunciation, word constructions, expressions, sentences [Idrees, 2010].

Language development of children includes speech and listening through enrichment of vocabulary, grammatical and syntactic knowledge, understanding and spoken language. Growth is achieved and depending on the use of varied words by adults. Using the word in the most varied situations helps the child to enrich his language corpus before using it in the right context. The correct use of grammatical and syntax language, the discovery of some basic rules of grammar, the correct use of words with regular language skills, indicates that the child is advancing in the use of the language according to the norms, easily transmitting the message to the listener [Kamami, 2007].

Before babies say the first word, they are prepared to use the language in many ways. As children grow up, their communication needs also change. Throughout the early years, children develop fluent communication. They have learned a lot about the goals and ways of communication. It is important for adults to support these changes so that children continue to grow as capable communicators. Songs and poems are just one of the ways to promote the child's language development. They help the child understand the pace of language and sentence building patterns.

Writing origin

Writing is considered as an alternative language tool, giving expression to eternity. Lado (1971) states that writing is the graphic representation of a language. Pictures and symbols, when they fail to form a system representing language units, are not supposed to be writings [Saville-Troike, 2003].

Writing is a universal activity through which authentic communication takes place. Ellbow defines writing as a kind of magic that can be done by anyone involved and believes in his own fairy tale [Elbow, 1981, 1988]. The art of writing is the process of translating abstract ideas into a concrete form. This happens in the process of transforming abstract sounds into concrete characters.

Human inner ideas or discourse is transmitted with precision through the graphs of the language as visible signs that form words and sentences. Consequently, knowledge and information can be saved. Sempson (Geoffrey Sampson, 1985) becomes the supporter of

everything we said above, saying "Writing is a system for representing spoken language expressions through visible and perpetual signs" [Khosrow-Pou, 2015].

For Bloomfield, "writing is not a language, but simply a way of recording a language through visible signs" [Bloomfield, 1993; 19-21]. By using components, that is, graphs, vocabulary, syntax, etc., writing needs a systematized form, in order to enable the reader to understand it properly.

Children begin to understand that the writing differs from drawing. They are repeated and placed in rows in a certain direction. The child can manage to write through the combination of many skills. The writing process relies on the development of areas that are not specifically related to writing [Idrees, 2010; 59].

Learning to read and write scripts are two important lingual development processes that support each other. Often, children with good writing skills have good reading skills and vice versa. The random dyeing of a two year old is an indicator of writing development. As the muscles grow stronger, children have more control over the scratching, making them linear. About 4 years of age, children make shapes similar to letters, with irregular and random forms. But it is important at this stage to understand that children have the concept of writing, as they differ from drawing.

Global literacy origin

Reading is a complicated and conscious activity. It uses symbols to absorb visible and invisible meanings and ideas. The child's education is incomplete if he does not gain the ability to read, decipher, interpret, and properly understand a reading material. Therefore, one of the important gates of providing knowledge and knowledge to the world around us is the linguistic and reading habit. Intellectual advancement of the child is strictly limited if he is unable to read [Jenikson, 1973].

Experts in the field of reading have defined it in different ways. For Betts (Emmett Albert Betts), there is no doubt that thinking is a very important aspect of the reading process, hence and has defined it as a thinking process [Betts, 1996].

To create meaning, the process of mutual relations is realized between the symbols of the writer or the writer and the mind of the reader. In this way, Jenikson (Marion Jenikson) and Widdowson (Henry Widdowson) add another dimension to this definition when they say that reading is the act of reaction to the symbols on the paper [Jenikson, 1973]; reading is the process of obtaining linguistic information through the direct reading of the symbols printed on paper, while the information transmitted by the writer or writer through letters cast on the paper is absorbed by the reader. [Kaplan, 2010].

Expressions to read, start long before the child reads the first book. When the young child turns his head to the sound of the parent's voice, he / she begins to pay attention to the language, which will later be read. Behaviors that precede independent reading start very early. For example, younger children can stay up to 7-8 months, and can stutter while stroking the book's figures, and this is an indication that the book is of interest to you. As children enter the age of three, reading-like behaviors begin to appear. These behaviors may include possibly reading or authentic reading. Later the child can "read" a book, retracing it as it has heard from the adult and may be more focused on the reading activity, possibly, especially in preschool age. These are important steps ahead in the development of reading habits [Lleshi; Kulla, 2007].

Reading Methods

Learning through reading is a conscious process that is taught to acquire knowledge deliberately. Reading habits are gained using various methods, which are categorized as follows:

- **The method of the alphabet;**
- **Syllable method;**
- **The method of speech;**
- **The phrase method;**
- **Sentence method;**
- **Storytelling method;**
- **The Phonic Method [Hall, 1983].**

Thus, when using the alphabet method, children are taught letters in alphabetical order and then the combination of two or more letters, as well as the combination of words in the sentence. In the case when the syllable method is used, the unit taught to children is the syllable and not the letter. The syllables are used directly and in this way words and sentences are formed through the combination of syllables.

When using word and phrase methods, the unit that is taught to children is the word.

When using the sentence method, the sentence is taught to children.

When using the narrative method, children are taught the tale embodied in four or five sentences, which are illustrated with paintings.

In the case of the use of the method of phonology, it is based on phonology and this is aligned with the method of the alphabet. So, sounds are the units that are taught to children. Each of these methods has its own advantages and disadvantages.

Hearing activity

Hearing activity plays an important role in the process of learning and acquiring the language. Every barrier to hearing activity affects the linguistic development of other habits. Listening is the first and the main language vocabulary that children adopt. Listening is an extremely complex and multifaceted process through which the mind turns the spoken language into concrete meaning [Brooks, 2013].

During the process of language acquisition, children naturally hear the language spoken around them. So, one year after birth, they begin to deal with hearing activity passively, while, over time, participate actively in the language society they are part of. The researchers have identified three steps in the hearing process, which are: acquisition, processing and definition of meaning [Vasta et.al, 1998].

Three stages or stages of the hearing process have been identified, which are: perception, examination and exploitation [Karaj, 2004].

During the perception phase, children concentrate on the sounds of the language and store them in remembrance, during the screening phase, use words and expressions to make meaningful reproductions that can be stored in memory. The volume of the part you remember depends on language recognition as well as the quality of the signal. Meanwhile, during the final phase, that of exploitation, children uncover long-term memory to connect the already familiar acquaintance by presenting the information stored in the form of schemes.

According to Brown, there are identified eight types of hearing with relevant purpose (Brown, 1986). In eight types of listening the pre-school child is active and inclusive.

- *Transactional listening*: learning new information (for example, the child talks, discusses);
- *Interactive listening*: Knowing the personal component of the message (for example, happily hears new happenings, reports happening);
- *Critical listening*: Evaluating reasoning and evidence (for example, giving personal opinions);
- *Listening fun*: assessing the occasional or integrated aspects of an event (for example, artistically reacts);
- *Evaluative listening*: information, choice or critical isolation (for example, selects keywords when listening to an occurrence with the sun, moon, stars);
- *Selective listening*: Selection at a certain time of certain features (for example, phonetic features);
- *Intensive listening*: capturing details (for example, enhancing vocabulary);
- *Extensive listening*: capturing the general idea (for example, summarizing the story).

In conclusion, we can say that the knowledge of the child with the language in all its forms, as well as the further cultivation of all language skills are two interdependent phases. The more aware the child is for the language, the better it will use it and the better it is to use, the more sensitive it will have toward its expressive potential.

BIBLIOGRAPHY

- Berzani, Alketa (2007), *Si mësojnë fëmijët të flasin*, Edukimi parashkollor, 10, Tiranë.
- Betts, E. Albert (1996), *A New Area: Reading And Linguistics*, Reading Teacher, Vol. 18.
- Bloomfield, Leonard (1993), *Language*, George Allen Of Unwin Ltd, New York.
- Brooks, Gavin (2013), *Creating Interactive Electronic Materials for EFL Listening Classes*, Conference Proceedings. http://www.academia.edu/9375214/Creating_Interactive_Electronic_Materials_for_EFL_Listening_Classes
- Elbow, Peter (1981, 1988), *Writing With Power: Techniques For Mastering The Writing Process*, Oxford University Press, London. <http://staff.uny.ac.id/sites/default/files/pendidikan/dwi-budiyanto-spd-mhum/ebookscluborgwritingwithpowertechniquesformasteringthewritingprocess.pdf>
- Hall, Donald (1983), "Four Kinds Of Reading", *Thinking In Writing*, redaktuar nga McQuade, D.; Robert Atwan, K., New York.
- Idrees, Raiha (2010), *Shqipëria lexon*, Instituti i Zhvillimit të Arsimit, UNICEF.
- Jenkinson, Marion D. (1973), *Ways of teaching*, në *The teaching of reading*, redaktuar nga Stranger, R. C., UNESCO, Paris. <http://unesdoc.unesco.org/images/0000/000045/004510eo.pdf>
- Kamami, Pranvera (2007), *Zhvillimi gjuhësor*, Edukimi parashkollor, 10, Tiranë.
- Khosrow-Pour, Mehdi (2015), *Encyclopedia of Information Science and Technology, Third Edition*, IGI Global, Copyright. https://books.google.al/books?id=MJd_BAAQBAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false
- Kaplan, Robert B. (2010), *The Oxford Handbook of Applied Linguistics*, Oxford University, Press. [https://books.google.al/books?id=nxH0k3UvAC&dq=Applied+Linguistics+7+\(3\),+pp.+284-302.&source=gbs_navlinks_s](https://books.google.al/books?id=nxH0k3UvAC&dq=Applied+Linguistics+7+(3),+pp.+284-302.&source=gbs_navlinks_s)
- Leshi, Majlinda (2007), *Gjuha në kopsht*, Edukimi parashkollor, 10, Tiranë.
- Mato, Erlehta et. al., (2012), *Gati për në shkollë*, Libri i mësuësit, UNICEF, Tiranë.
- Saville-Troike, Muriel (2003), *The Ethnography of Communication*, Cowley Road, Oxford. <https://gumonounib.files.wordpress.com/2010/06/the-ethnography-of-communication-an-introduction-third-edition-by-muriel-saville-troike.pdf>
- Shkurtaj, Gjovalin (2005), *Etnografia e të folurit të shqipes*, Botimet Toena, Tiranë.

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN YARATICILIK DÜZEYLERİ İLE 60-72 AYLIK ÇOCUKLARIN FEN ÖĞRENİMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

A COMPARATIVE STUDY CREATIVITY LEVELS OF PRE-SCHOOL TEACHERS AND SCIENCE LEARNING OF 60-72 MONTHS CHILDRENS

Dr. Öğr. Üyesi Sevinç ÖLÇER

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi

E-mail: solcer@mehmetakif.edu.tr

Dilek AŞIKOĞLU ÖZDEMİR

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

E-mail: dilek_asikoglu@hotmail.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Okul öncesi fen eğitimi, yaratıcılık, fen öğrenimi</p>	<p>Bu araştırmanın amacı, okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcılık düzeyleri ile 60-72 aylık çocukların fen öğrenimi arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmanın örneklemini, 2015- 2016 eğitim öğretim yılı bahar döneminde, Türkiye'nin kuzey batısındaki bir ilde bulunan anaokulu ve anasınıflarında görev yapan 20 öğretmen ve bu öğretmenlerde eğitim gören 60-72 aylık 150 çocuk oluşturmuştur. Araştırmanın verileri, "Kişisel Bilgi Formu", "Yaratıcılık Açısından Bireyin Kendini Değerlendirme Ölçeği" ve Fen Öğreniminin Değerlendirilmesi (Science Learning Assessment) testi ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcılık açısından bireyin kendini değerlendirmesi ölçeği toplam puan ortalamaları ile 60-72 aylık çocukların fen öğreniminin değerlendirilmesi testi toplam ve alt boyut puan ortalamaları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ve öğretmenin yaratıcılığının çocukların fen öğrenimini anlamlı derecede yordadığı görülmüştür. Çalışma bulguları, alan yazın ve ilgili araştırmalar doğrultusunda yorumlanmış, mevcut uygulamalara ve ileriye dönük araştırmalara yönelik öneriler sunulmuştur.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548696</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Preschool science education, creativity, science learning</p>	<p>The purpose of this research is to examine the relationship between pre-school teachers' creativity levels and science learning capabilities of children aged 60-72 months. The study group consists of 20 teachers and 60-72 months 150 children -86 females and 64 males-, all from the ministry of education kindergartens and independent kindergartens from a district in the north-west province of Turkey, in 2015-2016 academic year spring semester. The data of the research collected with "Personal Information Form", "Individual Self-Evaluation Scale for Creativity" and "Science Learning Assessment Test". As a result of the study, it is</p>

*Bu çalışma, Dilek AŞIKOĞLU AYDEMİR'in, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Temel Eğitim ABD Okul Öncesi Eğitimi TYL Programı'nda Dr. Öğr. Üyesi Sevinç ÖLÇER danışmanlığında yürüttüğü, "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Yaratıcılık Düzeyleri İle 60-72 Aylık Çocukların Fen Öğrenimi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiş olup 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE' de gerçekleşen "2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık" temalı kongrede sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

DOI:

10.26809/joa.2018548696

seen that there is a statistically significant and positive relationship between the mean scores of the pre-school teachers in Individual Self-Evaluation Scale for Creativity and the total scores of the children's science learning assessment test total scores and sub-dimensions mean scores and the creativity of the teacher significantly predict children's science learning. The findings of the study are interpreted in accordance with the literature and related research, and suggestions for current applications and prospective researches are presented.

1.GİRİŞ

Okul öncesi dönem insan yaşamının temel yapı taşını oluşturmaktadır. Oktay (2004) okul öncesi yılları, yaşamın sihirli yılları olarak görmektedir. Çünkü bu yıllar zihin gelişiminin dörtte üçünün tamamlandığı, öğrenmeye en açık olunan, bilişsel, sosyal-duygusal ve fiziksel gelişim alanlarında önemli sıçrayışların gerçekleştiği yıllardır. Bu dönemde tüm gelişim alanlarına yönelik olarak verilecek nitelikli bir eğitim hem okul farkındalığı yaratacak hem de gelecekteki akademik ve sosyal başarının belirleyicisi olacaktır.

Çocukların yaşanılan dünyayı anlaması, tanıması ve bu sürece uyum sağlamasında fen önemli bir araçtır (Demir ve Şahin, 2015; Alisinanoğlu ve diğ., 2011; Taner Derman ve Başal, 2010). Bu dönemde verilecek etkili bir fen eğitimi de çocuğu yaşama hazırlayacak olan temel deneyimleri kazandıracaktır. Deneyimlerinden kendileri mantıklı bir sonuç çıkaramayan okul öncesi dönem çocukları için fen eğitiminde amaç fenle ilgili temel kavramları kazanabilmeleri için Piaget ve Vygotsky'nin önem verdiği gibi çevrelerindeki nesnelere, yetişkin ve diğer çocuklarla aktif etkileşim içinde olmalarını sağlamak, düzeylerine uygun keşif ve gözlemler yapmalarını ve doğal ilgilerini teşvik etmek, günlük yaşamla fen konuları arasında bağlantı kurmalarına, problem çözmede bilimsel yöntemi kullanabilmelerine yardımcı olmaktır (Ölçer, 2015; Charlesworth ve diğ., 2003; Tan ve Temiz, 2003; Brewer, 2001). Okul öncesi dönem çocuklarda fen sevgisi aynı zamanda bilimsel düşünme ve ifade etme yeteneği geliştirilebildiği takdirde küçük yaşta fen kavramlarını, yöntem ve tutumları öğrenme şansını elde etmiş olacaklardır. Bu onlara gelecekte fen, matematik, okuma-yazma için sağlam bir temel oluşturacaktır (Ölçer, 2017).

Okul öncesi düzeyde fen eğitimi her çocuğun, kavramların anlamını fark etmesini ve kavramları kazanmasını, ilişkileri görme ve çevresini anlamak için yeni yollar keşfetmesini, insan, doğa ve toplumun birbirlerini nasıl etkilediğini ve doğadaki döngüyü anlamasını ve ilgi geliştirmesini, basit kimyasal süreçler ve fiziksel olguların yanı sıra hayvanlar ve bitkilerin bilgisi gibi doğadaki ilişkileri ve fen anlayışını geliştirmesini, araştırma, ayırt etme, fen tartışma ve fen hakkında sorular sorma, kaydetme yeteneğinin geliştirilmesini amaçlamaktadır (Lpfo'98 revised 2010, p. 10'den akt., Andersson ve Gullberg, 2014:277).

Piaget'nin kuramına göre tüm çocuklar aynı gelişim sırasını izleseler de farklı hızlarda gelişmektedir. Bu yüzden fen etkinliklerinin, çocukların bireysel hızında ilerleyebilmeleri için bireysel ve küçük grup etkinlikleri şeklinde planlanmalıdır. Vygotsky'de Piaget gibi bireysel farklılıkları kabul etmekte öğretmenin düzenlediği etkinliklerin çocuğun yakınsak alanına uygun olarak hazırlanması gerektiği üzerinde durmaktadır (Berk, 2003). Öğretmen çocuğun neleri kendi başına yapabildiği, nerede öğretmen veya arkadaşlarının desteğine gereksinim duyduğu konusunda iyi bir gözlemci olmalı, gerekli desteği vermenin yanında çocuğun kendi başına ilerleyebilmesi için desteği geri çekmenin zamanını da iyi ayarlamalıdır.

Günümüzde fen eğitimi araştırma temellidir ve araştırma süreçleri, soru sormayı, bir amaç için okuma ve araştırmayı, tahmin yapma ve çözümler önermeyi, bilgi toplama ve yorumlamayı içermektedir (Morrison, 2009:360). Amerikan ülke ve ulusal standartlarına göre küçük çocuklar bilimsel düşünme ve öğrenme için temel olan araştırma, sorgulama, soru sorma

ve tahminde bulunma gibi değişik bilişsel beceri performansını gösterebilmektedirler (Kuhn ve Pearsall, 2000; Metz, 1997; National Research Council [NRC], 1996; Opfer ve Siegler, 2004).

Fen etkinlikleri sırasında özenle seçilmiş materyaller sayesinde çocuklar fen kavramları yanında gözlem, karşılaştırma, veri toplama ve kaydetme, sınıflandırma, temsil, deney yapma, iletişim, yorum yapma gibi bilimsel süreç becerilerini de geliştirmektedir (McNair, 2006; Worth ve Grollman, 2003). Bilimsel düşünme becerilerinin yer aldığı süreçler, ortaya çıkan sonuca hemen atlamadan sorgulama, hipotezler oluşturup test etme, deney yaparak hipotezlerini doğrulama, düşünerek mantık yürütme ve karar vermeyi içeren karmaşık süreçlerden oluşmaktadır. Algısal uyarıcıları düzenleme yeteneği geliştikçe kavram edinmeye başlayan çocukta bilimsel araştırma süreç becerileri de gelişmektedir (Ölçer, 2015).

Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Programları (2013, 2006, 2002, 1994) incelendiğinde tüm etkinliklerde olduğu gibi fen etkinliklerinin de çocukların gelişimsel özelliklerine uygun standartlara dayandığı aynı zamanda bilimsel araştırma süreç becerilerinin kazandırılmasına ağırlık verildiği görülmektedir. Fakat Haseki Demir ve Çakmak Güleç (2017), okul öncesi eğitim kurumlarındaki fen merkezlerinin eğitsel materyal ve araç-gereç açısından Milli Eğitim Bakanlığı okul öncesi eğitim programında belirtilen ölçütlere kıyasla zayıf ve yetersiz olduğunu, sınıftaki materyallerin de etkili ve verimli kullanılmadığını ifade etmektedir.

Fen etkinliklerinin etkili bir şekilde uygulanabilmesi için her şeyden önce öğretmenlerin fen eğitimine dair bilimsel araştırma sürecinin nasıl ilerlediğini, bilimsel araştırma süreç ve becerilerinin nasıl kullanılacağını bilmesi gerekmektedir (Dağlı, 2014; Bodrova ve Leong, 2013; Kandır, ve diğ., 2012). Bilimsel süreç becerilerinin geliştirilmesinde fen etkinlikleri önemli bir yere sahip olmasına rağmen Ulusoy (2008), öğretmenlerin fen etkinliklerine günlük programda diğer etkinliklerden daha az yer verdiklerini, Kefi ve diğ. (2013) öğretmenlerin, temel bilimsel süreç becerilerini düşük düzeyde kullandıklarını belirtmektedir. Bir takım araştırmalar da okul öncesi öğretmenlerinin çoğunluğunun fen etkinliklerini istenilen nitelikte planlama ve yürütmeye yetersiz olduklarını, etkili öğretim yöntem ve tekniklerini kullanamadıklarını (Özbey, 2006; Parlakyıldız ve Aydın, 2004; Ayvacı ve diğ., 2002), fenle ilgili yeterli donanıma ve nitelikli bilgiye sahip olmadıklarını (Günay Bilaloğlu ve diğ., 2008) vurgulamaktadır.

Bu çalışmayla ilgili olarak diğer bir genel fen içerik alanı yaşam bilimleridir. Yaşam bilimleri insan, hayvan ve bitkilerin bölümleri, renk, şekil, doku gibi fiziksel özellikleri ve tüm özelliklerini, bitki ve hayvanları sınıflamayı, organizmaların yaşam döngülerini, kalıtımı, organizmalar ve çevre ilişkisi ile ilgili içerik bilgisini (Martin ve diğ., 2014; Jackman, 2011; Cheadle, 2009; Wortham, 2006; Illinois Erken Fen Öğrenme Standartları, 2002), adaptasyonu, çocukların kendileri ve çevrelerinde ortaya çıkan değişimlerin farkında olmalarını, canlıların temel gereksinimlerini karşılaştırma ve açıklamayı içermektedir.

Genellikle öğretmenler sınıflarında yaşam bilimi kavramlarını, fiziksel bilimler, yer ve uzay bilimleri, ekoloji gibi fen işlem alanlarına göre daha etkili kullanmaktadırlar (Ölçer, 2017, 2015; Charlesworth vd., 2003). Ayrıca çocukların ev ortamında ve çevresinde yaşam bilimine ilişkin kavramlarla daha fazla karşılaştıkları söylenebilir. Bir takım araştırmacılara göre de okul öncesi öğretmenleri kendilerini genellikle fiziksel bilimlerden ziyade yaşam bilimlerinin öğretimi konusunda daha güvende hissetmektedirler (Brigido vd., 2012; Murphy ve diğ., 2007).

İlköğretim ve orta öğretim öğrencileriyle yapılan çalışmalarla karşılaştırıldığında okul öncesi dönem bilimsel araştırma süreç becerilerini kullanmaya ilişkin yapılan çalışmalar oldukça sınırlı görülmektedir (Büyüктаşkapu, 2010; Kefi ve diğerleri, 2013; Pepele Ünal, 2006). Aynı zamanda bilimsel araştırma süreçleri ile ilgili ölççekler de ilköğretim, ortaokul, lise ve lisans düzeyindeki öğrencilere yönelik hazırlanmıştır (Büyüктаşkapu, 2010). Okul öncesi

çocuklarına yönelik bilimsel araştırma süreç becerilerini test etmeye ilişkin henüz yeni yeni araçlar geliştirilmektedir (Şahin ve diğ., 2018; Kunt, 2016; Ölçer, 2015).

Bu çalışma diğer boyutuyla bireyin yaratıcılığı konusunu içermektedir. Yaratıcılığın, insanlığın var olduğu andan itibaren gösterdiği gelişim süreci, fen bilimlerinin gelişim süreciyle paralellik göstermektedir. Fen, bilim laboratuvarlarından çıkıp günlük hayata kadar inerek yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Fen bilimlerinin bu kadar güçlü ve etkileyici olmasının sebebi dinamik bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu dinamik sürecin devam edebilmesi için yaratıcı zeka, fikir ve aktiviteler gerekmektedir (Koray, 2004).

Kind ve Kind (2007), fen eğitimi ile ilgili araştırmalarında, bilim ve yaratıcılık arasında bir bağ kurulması gerektiğini vurgulamıştır. Fen eğitimi bağlamında yaratıcılığın, mümkün olduğunca bilimsel yaratıcılık kavramını yansıtmaları gerekmektedir (Kind ve Kind, 2007). Bilimsel yaratıcılık, problemi keşfetme, çözüm için düşünce üretme, çözüme yönelik veri toplama, verileri değerlendirme, sonuca ulaşma, sonuçları kabul veya reddetme veya onarma, kullanma süreçlerinden oluşmaktadır. Her ne kadar feni ilgilendiren yönüyle bilimsel yaratıcılıktan söz edilse de okul öncesinde fen etkinlikleri bilimsel yaratıcılıkla birlikte sanatsal ve düşünsel yaratıcılığı da kapsamaktadır.

Fen, araştırma, yaratıcılık ve keşfetme süreçlerini içermesinden dolayı okul öncesi öğretmenin yaratıcı özelliklere sahip olmasıyla da yakından ilişkilidir. Okul öncesi öğretmenlerinin kullandığı yaratıcı yöntem ve teknikler, materyaller ve etkinlikler sayesinde çocuklar, fen eğitimine ilişkin kavramları ve bilimsel düşünme süreçlerini daha kolay öğrenebilmektedirler. Yaratıcı etkinlik ve materyallerle fen eğitimini destekleyen yaratıcı bir öğretmenin sınıfında eğitim gören çocuklar, farklı durumlarla karşılaştıklarında eski öğrendikleri ile yeni öğrendikleri arasında bağ kurarak iraksak düşünebilmekte diğer bir deyişle problemlere farklı çözüm yolları bulabilmekte, sorunlarla tek başına mücadele edebildikleri için risk almada daha cesaretli olabilmektedirler.

Yaratıcılığın desteklendiği ve öğrenmenin keyifli hale getirildiği böyle bir ortamda yaratıcı öğretmenin uyguladığı fen etkinlikleri sayesinde çocuklar, gözlem, karşılaştırma, sınıflama, ölçme, kaydetme, iletişim kurma, deney yapma gibi okul öncesinde geliştirilmesi gereken temel bilimsel süreç becerilerini daha kolay kazanmaktadır.

Kurtuluş (2012), ortaokul düzeyindeki çocuklarla yaptığı çalışmada, fen ve teknoloji dersi kapsamında yaratıcı düşünmeye dayalı öğretim uygulamalarının öğrencilerin bilimsel yaratıcılık, bilimsel süreç ve akademik başarı düzeylerini daha üst seviyelere taşıyabileceğini bulmuştur. Akçam (2007)'in, ortaokul düzeyindeki çocuklarla yaptığı çalışmada da yaratıcı etkinliklerin, çocukların fen bilgisi dersine olan tutumlarını olumlu yönde etkilediği ve fen bilgisi açısından akademik başarılarını arttırdığı görülmüştür.

Hu ve Adey (2010) yaptıkları çalışmada ortaokul öğrencilerinin bilimsel yaratıcılıklarının, yaşla arttığı, bilimsel yeteneğin bilimsel yaratıcılık için gerekli ancak yeterli bir koşul olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Newton ve Newton (2010) kapsamlı araştırmalarının bir bölümünü oluşturan boyutunda ortaya çıkan durumu, yaratıcılık kavramları açısından yetersiz kaldıkları için öğretmenlerin, bilimin yaratıcı bir şekilde işlenmesi, açıklamaların oluşturulması, test edilmesi ve çözümlerin değerlendirilmesi sürecinde yaratıcılık açısından önemli olan hususları fark edememelerine bağlamıştır. Şorgo (2012), Bilimsel yaratıcılığı geliştirmek için, yaratıcılığa gerekli değer verilmesi gerektiği, mevzuatın değiştirilmesini ve öğretmenlerin yaratıcı bir şekilde çalışabilecekleri açık fikir üretme hedefiyle öğrencilerde yaratıcılığı artıracak yöntemleri kullanmaları için eğitilmeleri gerektiğini önermiştir.

Gözen (2017) çalışmasında, öğretmen ve öğretim elemanlarının, öğrencilerin yaratıcılıklarını geliştirme sürecinde öncelikle öğretmenlerin yaratıcı olması ve problem çözebilmesi gerektiği, aynı zamanda, hayattaki sınırlılıkları en aza indiren ve ırsak düşünme becerisini destekleyen bir programla eğitim vermeleri gerektiğini vurgulamaktadır (Aşıkoğlu Aydemir, 2018). Yaratıcılık, soru sormayı içermektedir. Çocuklar sorularının bir fark yarattığını gördükçe, daha fazla sormaya ve bir göreve ulaşmanın yollarını daha fazla düşünmeye başlayacaklardır. Bu süreçte öğretmene düşen görev çocuktaki araştırma isteğini köreltmeden, onlara deneyimler kazandırabileceği ortamlar sunmaktır (Charles, 2003; Grainger ve Barnes, 2006; Öztürk, 2001; Üstündağ, 2011). Öğretmenin buradaki amacı öğrencinin fiziksel ve zihinsel eylemlerini ortaya çıkararak bilgiye kendilerinin ulaşmalarını sağlamaktır (Charles, 2003).

Geleneksel fen ve matematik eğitimi yaratıcılığı reddetmektedir. Yaratıcı düşüncenin yerleşik prosedürlerin elde edilmesinde ikincil öneme sahip olduğunu ve fen eğitimi amacıyla uzaklaştırdığı belirtilmiştir. Ancak bugünün toplumunda bu tip bir bakış açısı yeterli değildir. Bilimsel ve teknolojik organizasyonların ihtiyaç duyduğu beceri kümelerinde her zaman yaratıcı düşünme ve yaratıcı problem çözme vardır. Bu süreçte önemli olan yeniliktir. Bu durum göstermektedir ki yaratıcılıktan yoksun bir fen eğitimi gerçekleştirilemez (Aşıkoğlu Aydemir, 2018: 83).

Yaratıcılık sürecinin fen eğitimi için önemi, 2000 yılı Fen Bilgisi Eğitim Programının hazırlanmasında temel alınan öğrenme ilkeleri ile açıklanmıştır. Programın hazırlanmasında temel alınan ilkeler, yaratıcı düşüncenin özellikleri ile büyük oranda örtüşmektedir (MEB, 2000). Einstein ve Infeld (1938), problemi bulma ve çözme, hipotez oluşturma ve modelleme gibi günlük bilimsel yaklaşımların yaratıcı düşünme gerektirdiğini savunmuştur (akt. Hadzigeorgiou ve diğ., 2012). Moravcsik (1981)'e göre, yaratıcılık, bilimsel bilgiye katkıda bulunan yeni fikirlerde, bilimdeki yeni teorilerin formüle edilmesinde, doğa olaylarının anlaşılması için yapılan yeni deneylerde, pratik bilimsel fikirlerin geliştirilmesinde kullanılmaktadır. Daud ve diğ., (2012), fen öğretmenlerinin öğrencilerle proje tabanlı öğrenim yapmalarını önermenin yanında bilimde yaratıcılığı teşvik eden öğrenme stratejileri ve yaratıcı programın oluşumu için fen müfredatının geliştirilmesinin gerekli olduğunu vurgulamıştır. Lock (1991), yaratıcı bir biyoloji çalışmasının nasıl gerçekleştirilebileceğine ilişkin etkili şürsel yazı, çizgi film, çizgi roman, poster gibi örnekleri içeren bir araştırma yürütmüştür.

Türkiye'de yapılan çalışmalarda öğretmenlerin yaratıcılık düzeyleri ile çocukların fen öğrenimi arasındaki bağlantıyı karşılaştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın ilk olması gerekçesiyle alan yazına katkı getireceği, ileriye dönük araştırmalara temel teşkil edeceği düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle bu çalışmada, okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcılık düzeyi ile okul öncesi eğitime devam eden çocukların fen öğrenimi arasındaki ilişki yanında çocukların fen öğreniminin bir takım demografik özelliklere göre incelenmesi amaçlanmıştır.

Genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Çocukların fen öğrenimi; Cinsiyete, kardeş sayısına, okul öncesi eğitime devam süresine göre farklılık göstermekte midir?
- Öğretmenlerin yaratıcılık düzeyi, çocukların fen öğreniminin anlamlı bir yordayıcısı mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma modeli

Araştırma, ilişkisel tarama modelinin kullanıldığı betimsel bir çalışmadır. İlişkisel model, iki ya da daha çok değişken arasındaki ilişkileri belirlemek ve neden-sonuç ile ilgili ipuçları elde etmek amacıyla kullanılmaktadır (Büyüköztürk ve diğ., 2013).

2.2. Katılımcılar

Araştırmaya, Türkiye'nin kuzeyindeki bir ilin farklı yerleşim bölgelerinde bulunan ve seçkisiz olarak belirlenen dört anaokulundan, çalışmaya gönüllü 150 çocuk ve onların öğretmenleri katılmıştır.

Araştırmaya katılan çocuk ve öğretmenlerin demografik özelliklere göre dağılımı Tablo 1 ve Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırmada yer alan çocukların demografik özelliklere göre dağılımı

Değişkenler		n	%
Cinsiyet	Kız	85	57.00
	Erkek	64	43.00
	Toplam	150	100.00
Kardeş sayısı	Tek Çocuk	27	18.00
	Bir Kardeş	76	50.70
	İki Kardeş ve Üstü	47	31.30
	Toplam	150	100.00
Okul öncesi eğitime devam süresi	Bir Yıl	83	55.30
	İki Yıl	67	44.70
	Toplam	150	100.00

Tablo 1'de çocukların % 57'sinin kız, % 43'ünün erkek olduğu, % 18'inin tek çocuk, % 50.70'inin bir kardeşe, % 31.30'unun ise iki ve üstü kardeşe sahip oldukları görülmektedir. Çocukların % 55.30'u bir yıl, % 44.70'i ise iki yıl okul öncesi eğitime devam etmiştir.

Tablo 2. Araştırmada Yer Alan Okul Öncesi Öğretmenlerinin Demografik Özelliklere Göre Dağılımı

Değişkenler		f	%
Yaş	29 yaş ve altı	9	45
	30 yaş ve üstü	11	55
Toplam		20	100
Medeni Durum	Evli	13	65
	Bekar	7	35
Toplam		20	100
Mesleki Deneyim	5 yıl ve altı	5	25
	6-10 yıl	10	50
	11 yıl ve üstü	5	25
Toplam		20	100
Çocuk Sahibi Olma Durumu	Evet	7	35
	Hayır	13	65
Toplam		20	100
Mesleğin İstemli/İstemsiz Seçimi	Evet	13	65
	Hayır	7	35
Toplam		20	20

Tablo 2’de öğretmenlerin % 45’inin 29 yaş ve altında, % 55’inin 30 yaş ve üstünde olduğu, %65’inin evli, %35’inin bekar, %25’inin 5 yıl ve altında, % 50’sinin 6-10 yıl arasında, % 25’inin ise 11 yıl ve üstünde mesleki deneyime sahip olduğu, % 35’inin çocuk sahibi olduğu, % 65’inin çocuğu bulunmadığı, % 65’inin mesleğini isteyerek seçtiği, % 35’inin ise mesleğini istemsiz seçtiği görülmektedir.

2.3. Veri toplama araçları

Veriler, araştırmacılar tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu, Ölçer’in (2013/2015) Samarapungavan ve diğ.’den (2009) Türk çocukları için uyarladığı Fen Öğreniminin Değerlendirilmesi (Science Learning Assessment-SLA) testi (detaylı bilgi için bakınız, Ölçer, 2015) ve Yaratıcılık Açısından Bireyin Kendini Değerlendirmesi Ölçeği (YABKDÖ) ile toplanmıştır. Raudsepp (1979) tarafından geliştirilen ve Sungur (1997) tarafından Türkçe’ye uyarlanan “Ne Kadar Yaratıcısınız? (How Creative Are You?)” ölçeği Gülel (2006) tarafından güncellenerek geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmış ve ismi “Yaratıcılık Açısından Bireyin Kendini Değerlendirmesi Ölçeği” olarak değiştirilmiştir. Uyarlama çalışmasında açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizini yapılmıştır. Yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin tek boyutlu olduğu görülmüştür. Ölçeğin toplamı Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı .761 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin güvenilirliği için 109 öğretmen adayı ile ilgili olarak toplanan veriler üzerinden analiz yapılmıştır. Ölçek içindeki her maddenin yaratıcılık düzeyini ölçüp ölçmediğini ayırt etmek için madde toplam korelasyonlarına bakılmıştır. Ölçeğin toplamı ile korelasyonu düşük olan maddeler bütünlüğü bozduğu için ölçekten çıkartılmıştır. Maddelerin çıkartılmasıyla birlikte Cronbach Alpha değeri .761’den .845’e yükselmiştir. Böylece ölçeğin toplam madde sayısı 27 ve puan aralığı 27-135 olarak ortaya çıkmıştır. Ölçek 5’li likert türünde hazırlanmıştır (Aşıkoğlu Aydemir, 2018).

2.4. Verilerin Analizi

Veri analizine geçilmeden önce, değişkenlere ilişkin frekans değerleri incelenmiş ve veri seti hatalı ve eksik verilerden arındırılmıştır. Veri seti düzenlendikten sonra, analiz türünü belirlemek amacıyla analizlere ilişkin varsayımlara bakılmıştır. Verilere ilişkin analiz türünü belirleyen önemli faktörlerden biri normallik varsayımdır. Normallik varsayımını test etmenin farklı yolları olmasına rağmen, uç değerlere duyarlı olması nedeniyle basıklık ve çarpıklık değerlerine bakılması önerilmektedir (Gravetter ve Wallnau, 2014). Basıklık ve çarpıklık değerlerinin -1 ile +1 aralığında olması değişkenlerin normal dağılıma sahip olduğunun önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Can, 2013).

Öğretmenlerin ölçekten, çocukların ise testten elde ettikleri puanlar sürekli olduğu ve normal dağılım gösterdiği için değişkenler arasındaki ilişkiye Pearson Korelasyon analiz tekniği ile bakılmıştır. Korelasyon katsayısının 1.00 olması mükemmel bir pozitif ilişkiyi; -1.00 olması mükemmel bir negatif ilişkiyi; 0.00 olması ilişkinin olmadığını göstermektedir. Korelasyon katsayısının büyüklük bakımından yorumlanmasında üzerinde tam olarak hemfikir olunan aralıklar bulunmamakla birlikte korelasyon katsayısının mutlak değer olarak, 0.00-0.30 arasında olması düşük; 0.30-0.70 arasında olması orta; 0.70-1.00 arasında olması ise yüksek düzeyde bir ilişki olarak tanımlanmaktadır (Büyüköztürk, 2010: 32). Araştırmada anlamlılık seviyesi olarak 0.05 alınmış olup, $p < 0.05$ olması durumunda anlamlı fark/ilişki olduğu, $p > 0.05$ olması durumunda anlamlı fark/ilişki olmadığı belirtilmiştir. Ölçek ve test puanlarına ilişkin Kolmogorov Smirnov normallik testi sonuçları Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Yaratıcılık Açısından Bireyin Kendini Değerlendirmesi Ölçeği ile Çocukların Fen Öğreniminin Değerlendirilmesi Testi Toplam ve Alt Boyutlarından Elde Ettikleri Puanlara İlişkin Betimleyici İstatistikler

	\bar{x}	Ss	Kurtosis (basıklık)	Skewness (çarpıklık)
YABKDÖ Toplam	104.966	10.255	-.686	-.061
BAS	7.166	1.534	-.736	.061
YB	12.406	1.942	-.628	.525
FÖD Toplam	19.560	3.042	-.533	.173

Tablo 3’de, Okul öncesi öğretmenlerinin “Yaratıcılık Açısından Bireyin Kendini Değerlendirmesi” ölçeği toplam ile çocukların “Fen Öğreniminin Değerlendirilmesi” testi toplam ve alt boyutlarına ilişkin normallik testi sonuçları incelendiğinde, basıklık değerlerinin -.261 ile .925 arasında, çarpıklık değerlerinin ise -.438 ile -.795 arasında değiştiği görülmektedir. Dolayısıyla bu sonuçlardan hareketle değişkenlerin normal dağılıma sahip oldukları söylenebilir.

Regresyon analizinin uygulanabilmesi için diğer ön analizlerden olan, tek değişkenli normallik değerleri için Z değerleri, çok değişkenli normallik ve uç değerleri için Mahalanobis Distance testi yapılmıştır. Herhangi bir uç değere ve çok değişkenli normalliği bozan bir gözleme rastlanmamıştır. Bu ön analizler sonrasında regresyon analizi için gerekli olan tüm varsayımların karşılandığı görülmüştür.

Ayrıca bu çalışmada veri toplama aracı olarak kullanılan yaratıcılık açısından bireyin kendini değerlendirme ölçeği ve fen öğreniminin değerlendirilmesi testine ilişkin güvenilirlik

katsayılarına bakılmıştır. Yaratıcılık açısından bireyin kendini değerlendirme ölçeğine ilişkin iç tutarlık (Cronbach's Alpha) katsayısı .844 olarak bulunmuştur.

Sürekli değişkenlerde iç tutarlık hesaplanırken, ölçek maddelerine verilen cevapların doğru-yanlış gibi olduğu durumlarda Kuder Richardson-20 (KR-20) güvenilirlik katsayısı hesaplanmaktadır (Büyüköztürk, 2010). Bu nedenle Fen Öğreniminin Değerlendirilmesi testi toplam ve alt boyutlarına ilişkin güvenilirlik analizi kapsamında KR- 20 değerlerine bakılmıştır. Yapılan analizlerden elde edilen bulgular, Fen Öğreniminin Değerlendirilmesi testi toplam için KR-20 güvenilirlik katsayısı .781, bilimsel araştırma süreçleri alt boyutu için .723, yaşam bilimleri alt boyutu için .697 olarak hesaplanmıştır. Büyüköztürk'e (2010) göre sosyal bilimlerde elde edilen güvenilirlik katsayısının .70 ve üzeri olması yeterli olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında yaratıcılık açısından bireyin kendini değerlendirmesi ölçeği ve fen öğreniminin değerlendirilmesi testi toplam ve alt boyutlarına ilişkin elde edilen güvenilirlik katsayılarının bu çalışmadaki veriler için yeterli olduğu söylenebilir.

Fen Öğreniminin Değerlendirilmesi testinin orijinal versiyonunda tüm maddelere ilişkin güvenilirlik katsayısı, .79, bilimsel araştırma süreçleri alt boyutu için .71, yaşam bilimi alt boyutu için .70 bulunmuştur. Ölçer'in (2013/2015) doktora çalışması kapsamında uyarladığı bu teste ilişkin güvenilirlik katsayılarının ise test toplamı için, .79, bilimsel araştırma süreçleri alt boyutu için .62, yaşam bilimi alt boyutu için .70 olduğu tespit edilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde çocukların fen öğreniminin değerlendirilmesi testinden elde ettikleri puanların, cinsiyete, okul öncesi eğitime devam süresine ve kardeş sayısına göre t testi ve tek yönlü varyans analizi sonuçları yanında, öğretmenin yaratıcılık düzeyinin çocuklarda fen öğrenimi değişkenini yordamasına ilişkin basit doğrusal regresyon analizi sonuçları verilmiştir.

Araştırmanın birinci sorusuyla ilgili olarak çocukların fen öğrenimi puanlarının, cinsiyet ve okul öncesi eğitime devam süresine göre değişip değişmediğine ilişkin t testi sonuçları Tablo 4 ve Tablo 5'de, kardeş sayısına göre tek yönlü varyans analiz sonuçları, Tablo 6' da, Scheffe çoklu karşılaştırma sonuçları ise Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 4. Çocukların fen öğreniminin değerlendirilmesi testinden elde ettikleri puanların cinsiyete göre bağımsız örneklem için t-testi sonuçları

Değişken	Cinsiyet	n	\bar{x}	Ss	t	Sd	p
BAS	Kız	85	6.882	1.530	-.032	147	.701
	Erkek	64	6.890	1.624			
YB	Kız	85	11.858	1.846	-.796	147	.438
	Erkek	64	12.093	1.697			
FÖD Toplam	Kız	85	18.729	2.977	-.549	147	.404
	Erkek	64	18.984	2.560			

p>0.05

Tablo 4'de görüldüğü gibi çocukların fen öğreniminin değerlendirilmesi testi toplam puan ortalamalarında (t= -.549, p>0.05), bilimsel araştırma süreçleri (t= -.032, p>0.05) ve yaşam bilimi (t= -.796, p>0.05) alt boyut puan ortalamalarında cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 5. Çocukların fen öğreniminin değerlendirilmesi testinden elde ettikleri puanların okul öncesi eğitime devam süresine göre bağımsız örneklem için t-testi sonuçları

Değişken	O.Ö.E. Devam süresi	n	\bar{x}	Ss	t	Sd	p
BAS	1 yıl	83	7.072	1.536	1.630	148	.361
	2 yıl	67	6.656	1.572			
YB	1 yıl	83	11.963	1.749	.029	148	.661
	2 yıl	67	11.955	1.821			
FÖD Toplam	1 yıl	83	19.012	2.791	.840	148	.788
	2 yıl	67	18.626	2.795			

p>0.05

Tablo 5’de görüldüğü gibi çocukların fen öğreniminin değerlendirilmesi testi toplam puan ortalamalarında (t=.840, p>0.05), bilimsel araştırma süreçleri (t=1.630, p>0.05) ve yaşam bilimi (t=.029, p>0.05) alt boyut puan ortalamalarında okul öncesi eğitiminden yararlanma süresine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 6. Çocukların fen öğreniminin değerlendirilmesi testi toplam ve alt boyutlarından elde ettikleri puanların kardeş sayısına göre tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

Varyansın kaynağı		KT	Sd	KO	F	p
BAS	Gruplar arası	15.517	2	7.759	3.282	.040*
	Grup içi	347.556	147	2.364		
	Toplam	363.073	149			
YB	Gruplar arası	12.135	2	6.068	1.949	.146
	Grup içi	457.625	147	3.113		
	Toplam	469.760	149			
FÖD Toplam	Gruplar arası	53.613	2	26.807	3.561	.031*
	Grup içi	1106.547	147	7.528		
	Toplam	1160.160	149			

*p<0.05

Tablo 6’da, çocukların fen öğreniminin değerlendirilmesi toplam ($F_{2-147} = 3.561$, p<0.05) ve bilimsel araştırma süreçleri alt boyutundan ($F_{2-147} = 3.282$, p<0.05) elde ettikleri puan ortalamalarının, kardeş sayısına göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark gösterirken, yaşam bilimi alt boyutundan ($F_{2-147} = 1.949$, p>0.05) elde edilen puan ortalamalarında kardeş sayısına göre anlamlı bir farkın olmadığı görülmektedir.

Tablo 7. Çocukların fen öğreniminin değerlendirilmesi testi toplamda elde ettikleri puanların kardeş sayısına göre betimsel istatistik ve çoklu karşılaştırma Scheffe sonuçları

	n	\bar{x}	Ss	(I)kardeş sayısı	(J)kardeş sayısı	Ortalama farkı (X ₁₋₂ (I-J))	S _x	p
FÖT	27	19.85	2.41	Tek çocuk	Bir kardeş	.9176	.614	.331
					İki kardeş ve üstü	1.7454(*)	.662	.034*
	76	18.93	2.40	Bir kardeş	Tek çocuk	-.9176	.614	.331
					İki kardeş ve üstü	.8278	.509	.270
	47	18.10	3.37	İki kardeş ve üstü	Tek çocuk	-1.7454(*)	.662	.034
					Bir kardeş	-.8278	.509	.270

*p<0.05

Tablo 7’de görüldüğü gibi Scheffe çoklu karşılaştırma sonucu çocukların fen öğrenimi toplam puan ortalamalarında kardeş sayısına göre istatistiksel açıdan anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Tek çocuk olanların fen öğrenimi puan ortalamaları (\bar{x} =19.85), iki ve üstü kardeşe sahip çocukların puan ortalamalarından (\bar{x} =18.10) yüksek bulunmuştur (X₁₋₂=1.7454, S_x=.662, p<0.05).

Araştırmanın ikinci sorusuyla ilgili olarak öğretmenin yaratıcılık düzeyinin çocukların fen öğrenimini anlamlı derecede yordayıp yordamadığına ilişkin regresyon analizinden önce değişkenler arasındaki ilişkiye Pearson Korelasyon Katsayısı ile bakılmış ve sonuçlar Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Değişkenler Arasındaki İlişki Katsayıları, Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişkenler	BAS	YB	FÖT	ÖY
Bilimsel araştırma süreçleri	1	.364**	.794**	.382**
Yaşam bilimi	.364**	1	.848**	.468*
Fen öğrenimi toplam	.794**	.848**	1	.532**
Öğretmen yaratıcılık	.382**	.468**	.532**	1
N=150 Ortalama (\bar{X})	6.886	11.960	18.840	112.006
N=150 Standart sapma (Ss)	1.561	1.775	2.790	15.557

p**<0.01

Tablo 8’de yer alan Pearson Korelasyon analiz sonuçları incelendiğinde, öğretmenin yaratıcılık düzeyi ile çocukların fen öğrenimi toplam, bilimsel araştırma süreçleri ve yaşam bilimi alt boyutları arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmektedir. Öğretmenin yaratıcılık düzeyi ile bilimsel araştırma süreçleri arasında (r=.382), yaşam bilimi arasında (r=.468) ve fen öğrenimi arasında (r=.532) olumlu yönde orta düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir.

Öğretmenin yaratıcılık düzeyinin çocukların fen öğrenimi ile olan ilişkisini ortaya koymak amacıyla basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Fen öğrenimine ilişkin regresyon analiz sonuçları Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. Öğretmenlerin yaratıcılık düzeylerinin çocukların fen öğrenimini yordamasına ilişkin regresyon analiz sonuçları

Yordanan değişken	Yordayan değişken	B	SH _B	β	t	p
Fen Öğrenimi Toplam	Sabit	8.162	1.412	-	5.780	.000
	Öğretmen Yaratıcılık	.095	.012	.532	7.634	.000
R=.532(a)	R ² =.283	Adjusted R ² =.278	F ₍₁₋₁₄₈₎ =58.282	p<0.05		

p<0.05 (B= Regresyon katsayısı SH_B = Standart hata R= Korelasyon R² = Bağımsız değişkenin, bağımlı değişken üzerindeki değişimi açıklama oranı/açıklanan varyans)

Tablo 9’da, regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde, okulöncesi öğretmenlerinin kendi yaratıcılık düzeylerine yönelik değerlendirmelerinin, çocukların fen öğrenimi düzeylerinin %28’ini açıkladığı görülmektedir (R=.532, R²=.283, p<0.001). Öğretmenin yaratıcılığının, çocukların fen öğreniminin anlamlı bir yordayıcısı olduğu söylenebilir.

Öğretmenin yaratıcılık düzeyinin çocukların bilimsel araştırma süreç becerileri ile olan ilişkisini ortaya koymak amacıyla basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Bilimsel araştırma süreç becerilerine ilişkin regresyon analiz sonuçları Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10. Öğretmenlerin yaratıcılık düzeylerinin çocukların bilimsel araştırma süreç becerilerini yordamasına ilişkin regresyon analiz sonuçları

Yordanan değişken	Yordayan değişken	B	SH _B	β	t	p
Bilimsel araştırma süreçleri	Sabit	2.594	.862	-	3.010	.003
	Öğretmen Yaratıcılık	.038	.008	.382	5.028	.000
R=.382(a)	R ² =.146	Adjusted R ² =.140	F ₍₁₋₁₄₈₎ =25.280	p<0.05		

p<0.05

Tablo 10’da, regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde, okulöncesi öğretmenlerinin kendi yaratıcılık düzeylerine yönelik değerlendirmelerinin, çocukların sahip oldukları bilimsel araştırma süreç becerilerinin yaklaşık %15’ini açıkladığı görülmektedir (R=.382, R²=.146, p<0.001). Öğretmenin yaratıcılığının, çocukların bilimsel araştırma süreç becerilerinin anlamlı bir yordayıcısı olduğu söylenebilir.

Öğretmenin yaratıcılık düzeyinin çocukların yaşam bilimi kavramları ile olan ilişkisini ortaya koymak amacıyla basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Yaşam bilimi kavramlarına ilişkin regresyon analiz sonuçları Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11. Öğretmenlerin yaratıcılık düzeylerinin çocukların yaşam bilimi kavramlarını yordamasına ilişkin regresyon analiz sonuçları

Yordanan değişken	Yordayan değişken	B	SH _B	β	t	p
Yaşam bilimi	Sabit	5.978	.938	-	6.376	.000
	Öğretmen Yaratıcılık	.053	.008	.468	6.442	.000
R=.468(a)	R ² =.219	Adjusted R ² =.214	F ₍₁₋₁₄₈₎ =41.494	p<0.05		

p<0.05

Tablo 11’de, regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde, okulöncesi öğretmenlerinin kendi yaratıcılık düzeylerine yönelik değerlendirmelerinin, çocukların sahip oldukları yaşam bilimi kavramlarının yaklaşık %22’sini açıkladığı görülmektedir ($R=.468$, $R^2=.219$, $p<0.001$). Öğretmenin yaratıcılığının, çocukların yaşam bilimi kavramlarının anlamlı bir yordayıcısı olduğu söylenebilir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, okul öncesi öğretmenlerinin 60-72 aylık çocukların fen öğrenimi ile ilişkisi ve çocukların fen öğreniminin, birtakım demografik özelliklere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya dört anaokulundan çalışmaya gönüllü 150 çocuk ve onların öğretmenleri katılmıştır. Araştırma, ilişkisel tarama modelinin kullanıldığı betimsel bir çalışmadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu, anaokulu çocuklarının araştırma süreç becerileri ve yaşam bilimi kavramlarının bilgisini değerlendirmek amacıyla Samarapungavan ve diğ., 2009 tarafından geliştirilen ve Ölçer (2013/2015) tarafından Türk çocuklarına uyarlanan Fen Öğreniminin Değerlendirilmesi (Science Learning Assessment) testi ve Raudsepp (1979) tarafından geliştirilen, Sungur (1997) tarafından Türkçe’ye uyarlanan, Gülel (2006) tarafından yeniden gözden geçirilerek geçerlik güvenirlik çalışması yapılan Yaratıcılık Açısından Bireyin Kendini Değerlendirme Ölçeği kullanılmıştır. Çocukların demografik özellikleriyle fen öğrenimini karşılaştırmaya yönelik analizlerde t testi ve varyans analizi kullanılmış, varyans analizinde gruplar arasında ortaya çıkan farklar, varyanslar eşit olduğu için çoklu karşılaştırma Scheffe tekniği ile test edilmiştir. Öğretmenlerin yaratıcılık düzeyleri ile çocukların fen öğrenimini karşılaştırmak için Pearson korelasyon analizi ve basit doğrusal regresyon analiz teknikleri kullanılmıştır.

Çalışma sonucunda, çocukların fen öğrenimi toplam ve alt boyut puanlarında cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu çalışmadan elde edilen bulgular ile tutarlı olarak Akman ve diğ., (2003) okul öncesi öğrencilerinin fen eğitimindeki bilimsel araştırma süreç becerilerinde (ayrıca Kunt, 2016 ve Alabay, 2013), Mantzicopoulos ve diğ., (2008) ve Ölçer (2017) de 5-6 yaş çocukların fen içerik bilgisi, yaşam bilimi alt boyut ve toplam puan ortalamalarında cinsiyete göre anlamlı bir fark tespit etmemiştir. Aynı zamanda Yağcı (2016), okul öncesi dönem çocuklarının bilimsel süreç becerilerinin gelişmesinde doğa ve çevre uygulamalarının olumlu düzeyde etkisi olduğunun yanı sıra çocukların bilimsel süreç becerilerinin cinsiyete göre farklılaşmadığını tespit edilmiştir. Saçkes ve diğ., 2013 ve Dubosarsky (2011) ise okul öncesi çocuklarda fen öğrenimine ilişkin kavramlarda, cinsiyetin etkili bir faktör olduğunu saptamıştır.

Bu çalışmada, öncesi eğitime devam eden çocukların fen öğreniminin değerlendirilmesi testi, yaşam bilimi alt boyut değil fakat test toplamında ve bilimsel araştırma süreçleri alt boyut puan ortalamalarında kardeş sayısına göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Varyans analizinde bilimsel araştırma süreçleri alt boyutunda ortaya çıkan farkın, çoklu karşılaştırmalarda istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. Bu durumun, varyans analizinde tespit edilen farkın anlamlılık düzeyinin 0.04 olmasından kaynaklı olduğu düşünülebilir (0.05’e yakındır). Çoklu karşılaştırma Scheffe test sonucu, fen öğreniminin değerlendirilmesi test toplam puanı açısından iki kardeş ve üstü ile karşılaştırıldığında, tek çocukların daha avantajlı olduğunu göstermiştir. Bu sonuç doğal karşılanabilir çünkü tek çocukların ebeveynleri tarafından gördükleri hem maddi hem de manevi destek daha fazladır. Bu çalışmayla benzer olarak, çocuklarda fen içerik bilgisini değerlendirdiği çalışmasında Ölçer (2017), kardeş sayısına göre çocukların fiziksel bilimler, yaşam bilimleri, yer ve uzay bilimleri alt boyutlarından elde ettikleri puanların tek çocuk lehine olduğunu saptamıştır.

Bu çalışmada, çocukların fen öğreniminin değerlendirilmesi toplam, bilimsel araştırma süreçleri ve yaşam bilimi alt boyut puan ortalamalarında okul öncesi eğitime devam süresine

göre anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Tersine Ölçer (2017), okul öncesi eğitiminden iki yıl yararlanan çocukların yaşam bilimi alt boyut puan ortalamalarının, okul öncesi eğitimden bir yıl yararlananlardan yüksek olduğunu bulmuştur. Okul öncesi eğitime üç yıl ve üstünde devam eden çocukların ise fiziksel bilimler alt boyutuna ilişkin puan ortalamalarının, okul öncesi eğitimden bir yıl yararlananlardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kuru ve Akman (2017) ve Özel (2016) de daha önce okul öncesi eğitimi almış olan çocukların bilimsel süreç becerilerinin almayanlardan yüksek olduğunu saptamıştır.

Araştırmanın ikinci sorusuna yönelik olarak öğretmenin yaratıcılık düzeyinin, çocukların fen öğreniminin anlamlı bir yordayıcısı olup olmadığına ilişkin regresyon analizi yapılmıştır. Öğretmenin yaratıcılık düzeyinin çocukların yaşam bilimi kavramlarını %22, bilimsel araştırma süreçlerini %15 ve fen öğrenimini toplamda %28 yordadığı saptanmıştır. Yaratıcılık düzeyi yüksek olan öğretmenlerin çocuklara daha fazla ve farklı yaşantılar kazandırabileceği, bu durumda fen öğrenimi sürecinde yaratıcılıklarını destekleyebileceği söylenebilir. Analiz sonucu bilimsel araştırma süreçleri açısından değerlendirildiğinde ise fen öğrenimi toplam ve yaşam bilimi alt boyutuyla karşılaştırıldığında öğretmenlerin yaratıcılık düzeyinin bilimsel araştırma süreçlerini yordama gücünün daha düşük olduğu görülmektedir. Bu durumun, alan yazındaki mevcut araştırma sonuçlarında da vurgulandığı gibi okul öncesi öğretmenlerinin çocuklarda, bilimsel araştırma süreçlerini geliştirmekten ziyade (Kefi ve diğ., 2013; Taştepe, 2012; Ölçer, 2015/2017) daha çok yaşam bilimi, biyoloji kavramlarına odaklanmalarından kaynaklandığı söylenebilir. Zira öğretmenler fen alanında kendilerinden emin oldukları, kendilerini yeterli ve güvende hissettikleri konularda çalışmaktadır (Çınar, 2013; Aykut, 2006; Kallery Psillos, 2001; Downing ve Filer, 1999; Rice ve Roychouldhury, 1994). Brigido ve diğ. (2012), Murphy ve diğ. (2007) de okul öncesi öğretmenlerinin, yaşam biliminin öğretimi konusunda kendilerini daha güvende hissettiklerini vurgulamaktadır.

Kurtuluş (2012) fen ve teknoloji dersi kapsamında yaratıcı düşünmeye dayalı öğretim uygulamalarının öğrencilerin bilimsel yaratıcılık, bilimsel süreç becerileri ve akademik başarılarına etkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda, deney ve kontrol grubu öğrencilerinin bilimsel yaratıcılık, bilimsel süreç beceri ve akademik başarı test puanlarının deney grubu lehine anlamlı şekilde farklılaştığı görülmüştür. Yaratıcı düşünmeye dayalı öğretim etkinlikleri ile öğrencilerdeki mevcut yaratıcılık, bilimsel süreç becerileri ve akademik başarı düzeylerinin çok daha üst seviyelere taşınabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Aksoy (2005), ortaokul düzeyindeki çocuklarla gerçekleştirdiği çalışmada, yaratıcı düşünme temelli bilimsel yöntem sürecine dayalı fen öğretiminin çocukların, yaratıcı düşünme düzeylerini arttırdığını, akademik başarı düzeylerini geliştirdiğini, fen bilgisi dersine yönelik tutum düzeylerini yükselttiğini bulmuştur. Candar (2009) ortaokul düzeyindeki çocuklarla yürüttüğü çalışmada, yaratıcı düşünme teknikleri ile desteklenmiş bir fen öğretiminin, çocukların akademik başarısına, fen ve teknoloji dersine karşı tutumlarına (ayrıca Aydın Ceran, 2010), fen öğrenimine yönelik motivasyonlarına ve yaratıcılıklarına olumlu etkileri olduğunu tespit etmiştir. Toprakkaya (2016), dış alanda uygulanan araştırma tabanlı bilim etkinliklerinin, 55-72 aylık çocukların bilimsel süreç becerilerine olumlu katkı sağladığını tespit etmiştir.

Bu çalışmada öğretmenlerin kendilerini değerlendirmeleri için sunulan, yaratıcılık açısından bireyin kendini değerlendirme ölçeği, bireylerin hem bilimsel, hem düşünsel hem de sanatsal yaratıcılık yönünü değerlendirmektedir. Eğitim verilen çocukların gelişim özellikleri ve bilgiye ulaşma yolları göz önünde bulundurularak okul öncesi öğretmenlerinin yaratıcılık açısından kendilerini değerlendirebilecekleri bilimsel yaratıcılık ölçeklerinin geliştirilmesinde yarar görülmektedir. Bu konudaki boşluğun bir sınırlılık teşkil ettiği ve okul öncesi dönemin gereksinimlerine uygun bilimsel yaratıcılık ölçütlerine göre geliştirilecek değerlendirme

araçlarıyla öğretmenlerin kendilerini test ederek eksiklerini tamamlayabilecekleri ve eğitim verdikleri çocukların fen öğrenimine katkı getirebilecekleri düşünülmektedir.

Öğretmen yetiştirme programlarında içerik düzenlemelerine gidilerek fen eğitimi içinde bilimsel yaratıcılığı geliştirecek aynı zamanda bilimsel yaratıcılığı düşünsel ve sanatsal yaratıcılıkla bütünleştirecek şekilde kapsam genişletilebilir. Özellikle okul öncesi öğretmenlerinin sahip olması gereken özelliklere yönelik geliştirilecek yeni bilimsel yaratıcılık ölçeklerinden elde edilen sonuçlarla okul öncesi çocuklarının fen öğrenimi karşılaştırılabilir. Öğretmene ilişkin demografik özellikler ve kişilik özellikleri gibi farklı değişkenlerle çocukların fen öğrenimini karşılaştıran çalışmalar yürütülebilir. Ayrıca öğretmenlerin fen etkinlikleri esnasındaki öğretmen-çocuk etkileşim davranışlarının, çocukların fen öğrenimi ile ilişkisi sınıf içi gözlemleri de içerecek şekilde araştırılabilir.

Bu çalışmada yaratıcılık açısından bireyin kendini değerlendirmesi ölçeği, öğretmenlerin öz-değerlendirmeleri amacıyla kendilerine sunulmuştur. Öğretmenlerin öz-değerlendirmeleri yanında ebeveynlerin de yaratıcılık açısından öğretmenleri değerlendirmeleri istenebilir ve sonuçlar karşılaştırılabilir. Okul öncesine yönelik ilk olduğu düşünülen bu çalışmayla benzer çalışmalar farklı bölge ve yerleşim yerlerinde, daha büyük gruplarla gerçekleştirilebilir, sonuçlar farklı açılardan ele alınarak değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

- AKÇAM, M., 2007, İlköğretim Fen Bilgisi Derslerinde Yaratıcı Etkinliklerin Öğrencilerin Tutum ve Başarılarına Etkisi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.
- AKMAN, B., ÜSTÜN, E. ve GÜLER, T., 2003, 6 Yaş Çocuklarının Bilim Süreçleri Kullanma Yetenekleri, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(24). <http://dergipark.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2016].
- AKSOY, G., 2005, Fen Eğitiminde Yaratıcı Düşünme Temelli Bilimsel Yöntem Sürecinin Öğrenme Ürünlerine Etkisi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, <https://tez.yok.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2016].
- ALABAY, E. (2013). Science Start! Destekli Fen Eğitim Programının 60-72 Aylık Çocukların Bilimsel Süreç Becerilerine ve Bilimsel Tutuma Güvenme ve Yönelime Etkisi, *Yayımlanmamış Doktora tezi*, <https://tez.yok.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2017].
- ALİSİNANOĞLU, F., ÖZBEY, Ö. ve KAHVECİ, G., 2011, *Okul Öncesinde Fen Eğitimi*, Maya Akademi Yayıncılık, Ankara, ISBN: 9786054515103
- ANDERSSON, K. & GULLBERG, A., 2014, What is Science in Preschool and What do Teachers Have to Know to Empower Children? *Cultural Studies of Science Education*, 9(2), 275-296, DOI: 10.1007/s11422-012-9439-6
- AŞIKOĞLU AYDEMİR, D., 2018, Okul Öncesi Öğretmenlerinin Yaratıcılık Düzeyleri ile 60-72 Aylık Çocukların Fen Öğrenimi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Burdur.
- AYDIN CERAN, S. (2010). Yaratıcı Düşünme Teknikleri ile Geliştirilen Fen Etkinliklerinin Öğrenci Başarısı ve Tutumuna Etkisi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, <https://tez.yok.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2016].

- AYKUT, Ö., 2006, Bazı Değişkenlerin Okul Öncesi Eğitimi Öğretmenlerinin Fen ve Doğa Çalışmalarına İlişkin Görüşlerine Etkisi, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- AYVACI, H. Ş., DEVECİOĞLU, Y., ve YİĞİT, N., 2002, *Okulöncesi Öğretmenlerinin Fen ve Doğa Etkinliklerindeki Yeterliliklerinin Belirlenmesi*, http://www.fedu.metu.edu.tr/ufbmek5/b_kitabi/pdf/ogretmenyetistirme/bildiri/t277d.pdf [Erişim Tarihi: 06 Nisan 2013].
- BERK, L. E. (2003). *Child Development*, Pearson, USA.
- BODROVA, E., ve LEONG, D. J. (2013). *Zihnin Araçları Erken Çocukluk Eğitiminde Vygotsky Yaklaşımı, (2. Baskı)*, Anı Yayınları, Ankara, ISBN: 9786054434015
- BREWER, J. A., 2001, *Introduction to Early Childhood Education: Preschool Through Primary Grades*, By Allyn and Bacon, USA.
- BRIGIDO, M., BERMEJO, M. L. & MELLADO, V., 2012, Self-Efficacy and Emotions in Prospective Primary Education Science Teachers. In Bruguière, C., Tiberghien, A. & Clément, P. (Eds.), *Proceedings of the ESERA 2011 Conference: Science learning and Citizenship Part 12*, European Science Education Research Association, Lyon, France, 19-24, http://www.esera.org/media/ebook/strand12/ebook-esera2011_brigido-12.pdf [Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2015].
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş., 2010, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, PegemA Yayıncılık, Ankara.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş., KILIÇ ÇAKMAK, E., DEMİREL, F., ERKAN AKGÜN, Ö. ve KARADENİZ, Ş., 2013, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Pegem Akademi, Ankara.
- CAN, A., 2013, *SPSS İle Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- CANDAR, H. (2009). Fen Eğitiminde Yaratıcı Düşünme Öğretim Tekniklerinin Öğrencilerin Akademik Başarı, Tutum ve Motivasyonlarına Etkisi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, <https://tez.yok.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2017].
- CHARLES, M. C. (2003). *Öğretmenler İçin Piaget İlkeleri* (G. Ülgen, Çev.), Nobel Akademi, Ankara.
- CHARLESWORTH, R., LIND, K. K., & FLEEGER, P., 2003, *Math and Science for Young Children*, Thomson, New York.
- CHEADLE, J. E., 2009, Parent Educational Investment and Children's General Knowledge Development, *Social Science Research*, 38, 477-491, <http://ac.els-cdn.com/> [Erişim Tarihi: 07 Nisan 2015].
- ÇINAR, S. (2013). Okul Öncesi Öğretmenlerin Fen ve Doğa Konularının Öğretiminde Kullandıkları Etkinliklerin Belirlenmesi, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 364-371, http://www.jret.org/FileUpload/ks281142/File/38c.sinan_cinar.pdf [Erişim Tarihi: 03 Nisan 2013].
- DAĞLI, H., 2014, Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Uygulanan Fen Eğitiminin İçeriği Konusunda Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, <https://tez.yok.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2016].
- DAUD, A. M., OMAR, J., TURIMAN, P., & OSMAN, K. (2012). Creativity in Science Education, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 59, 467-474, <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.09.302> [Erişim Tarihi: 03 Aralık 2016].

- DEMİR, S. ve ŞAHİN, F., 2015, Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının 5E Yöntemini Kullanarak Deney Yapma İle İlgili Görüşleri, *International Journal of Social Science* 35, 385-397, <http://jasstudies.com/Makaleler/> [Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2017].
- DOWNING, J. E., & FILER, J. D., 1999, Science Process Skills and Attitudes of Preservice Elementary Teachers, *Journal of Elementary Education*, 11(2), 57-64, <http://link.springer.com/article/> [Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2014].
- DUBOSARSKY, M. D., 2011, Science in the Eyes of Preschool Children: Findings from an Innovative Research Tool, *Unpublished Dissertation Thesis*, https://conservancy.umn.edu/bitstream/handle/11299/116144/Dubosarsky_umn_0130E_12258.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2013].
- GÖZEN, G. (2017). Yaratıcılığı Öğretmek İçin Yaratıcı Olmak: Yaratıcılıklarına İlişkin Öğretmenlerin ve Öğretim Elemanlarının Öz-Değerlendirmeleri, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 50(2), 225-254, <http://dergipark.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 09 Mayıs 2018].
- GRAINGER, T., & BARNES, J., 2006, Creativity in the Curriculum J. Arthur, T. Grainger and D. Wray (Ed.), *Learning to Teach in the Primary School* (s. 82-92), Routledge, New York.
- GRAVETTER, F., & WALLNAU, L., 2014, *Essentials of Statistics for the Behavioral Sciences* (8th ed.), Belmont, CA, Wadsworth.
- GÜNAY BİLALOĞLU, R., ASLAN, D., ve AKTAŞ ARNAS, Y., 2008, Okul Öncesi Öğretmenlerinin Fen Etkinliklerine İlişkin Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi, *Milli Eğitim Dergisi*, 178, 88-104, http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/178/06.pdf [Erişim Tarihi: 10 Ocak 2015].
- HADZIGEORGIU, Y., FOKIALIS, P. ve KABOUROPOULOU, M., 2012, Thinking About Creativity in Science Education, *Creative Education*, 3(05), 603. <http://www.wec.ufl.edu/faculty/jacobsons/> [Erişim Tarihi: 04 Kasım 2016].
- HASEKİ DEMİR, F. ve ÇAKMAK GÜLEÇ, H., 2017, Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Öğretmenlerin Fen Etkinliklerine, Materyallere ve MEB 2013 Programına Yönelik Görüşleri, *International Journal of Social Science*, (55), 1-21. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS6957> [Erişim Tarihi: 04 Ocak 2018].
- HU, W., & ADEY, P., 2010, A Scientific Creativity Test for Secondary School Students, *International Journal of Science Education*, 24(4), 389-403, <https://doi.org/10.1080/09500690110098912> [Erişim Tarihi: 05 Nisan 2015].
- ILLINOIS EARLY LEARNING STANDARDS, 2002, *The Illinois State Board of Education, Early Childhood Education*, <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED481222.pdf> [Erişim Tarihi: 30 Şubat 2015].
- JACKMAN, H. L., 2011, *Early Education Curriculum: A Child's Connection to The World* (5th ed.), Wadsworth.
- KALLERY, M., & PSILLOS, D., 2001, Pre-School Teachers' Content Knowledge in Science: Their Understanding of Elementary Science Concepts and of Issues Raised by Children's Questions, *International Journal of Early Years Education*, (9), 165-179, <http://www.tandfonline.com/> [Erişim Tarihi: 05 Nisan 2015].
- KANDIR, A., CAN YAŞAR, M., İNAL, G. YAZICI, E. UYANIK, Ö. ve YAZICI, Z. (2012). *5-7 Yaş Çocukları İçin Etkinliklerle Bilim Eğitimi*, Efil Yayınevi, Ankara.

- KEFİ, S., ÇELİKÖZ, N. ve ERİŞEN, Y., 2013, Okul Öncesi Eğitim Öğretmenlerinin Temel Bilimsel Süreç Becerilerini Kullanım Düzeyleri, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 300-319, http://www.jret.org/FileUpload/ks281142/File/34._sara_kefi_nadir_celikoz_yavuz_erisen.pdf [Erişim Tarihi: 11 Ocak 2014].
- KIND, P. M., & KIND, V., 2007, Creativity in Science Education: Perspectives and Challenges for Developing School Science, *Studies in Science Education*, (4), 1-37. <https://eric.ed.gov/?id=EJ825435> [Erişim Tarihi: 11 Temmuz 2015].
- KORAY, Ö. (2004). Fen Eğitiminde Yaratıcı Düşünmeye Dayalı Öğrenmenin Öğretmen Adaylarının Yaratıcılık Düzeylerine Etkisi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 10(4), 580-599, <http://www.kuey.net/index.php/kuey/article/view/433> [Erişim Tarihi: 12 Temmuz 2015].
- KUHN, D., & PEARSALL, S., 2000, Developmental Origins of Scientific Thinking, *Journal of Cognition and Development*, (1), 113–129, <http://eds.b.ebscohost.com/eds/> [Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2016].
- KUNT, B. (2016). 60-72 Ay Okul Öncesi Öğrencilerinin Bilimsel Süreç Becerilerinin Belirlenmesi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- KURTULUŞ, N. (2012). Yaratıcı Düşünmeye Dayalı Öğretim Uygulamalarının Bilimsel Yaratıcılık Bilimsel Süreç Becerileri Ve Akademik Başarıya Etkisi, *Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi*, <https://tez.yok.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 11 Ocak 2016].
- KURU, N., ve AKMAN, B. (2017). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Bilimsel Süreç Becerilerinin Öğretmen ve Çocuk Değişkenleri Açısından İncelenmesi, *Eğitim ve Bilim*, 42 (190), 269-279.
- LOCK, R., 1991, Creative Work in Biology-A Pot-Pourri of Examples. *Part 1. School Science Review*, 72(260), 39-46. http://www.rogerlock.novawebs.co.uk/files/1991_School_Science_Review.pdf [Erişim Tarihi: 12 Temmuz 2017].
- MANTZICOPOULOS, P., PATRICK, H.,& SAMARAPUNGAVAN, A., 2008, Young Children's Motivational Beliefs About Learning Science, *Early Childhood Research Quarterly*, (23), 378–394, <http://ac.els-cdn.com/> [Erişim Tarihi: 28 Ocak 2013].
- MARTIN, R., SEXTON, C., FRANKLIN, T., GERLOVICH, J., & MCELROY, D., 2014, *Teaching Science for All Children: An Inquiry Approach* (5th ed.), Pearson Education, USA.
- MCNAÏR, S., 2006, *Start Young!: Early Childhood Science Activities*, National Science Teachers Association, USA.
- METZ, K.E., 1997, On the Complex Relation Between Cognitive Developmental Research and Children's Science Curricula, *Review of Educational Research* 67(1), 151–163, <http://about.jstor.org/terms> [Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2016].
- MEB, 1994, *Okul Öncesi Eğitim Programı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- MEB, 2002, *36-72 Aylık Çocuklar İçin Okul Öncesi Eğitim Programı*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- MEB, 2006, *36-72 Aylık Çocuklar İçin Okul Öncesi Eğitim Programı*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- MEB, 2013, *Temel Eğitim Genel Müdürlüğü Okul Öncesi Eğitim Programı* [online], Ankara, <http://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/ooproram.pdf> [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2016].

- MEB, 2000, *Tebliğler Dergisi*, (63)2518. <http://tebligler.meb.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 17 Ekim 2015].
- MORAVCSIK, M. J., 1981, Creativity in Science Education, *Science Education*, 65(2), 221-227, <https://doi.org/10.1002/sce.3730650212> [Erişim Tarihi: 12 Temmuz 2015].
- MORRISON, G.S., 2009, *Early Childhood Education Today* (11th ed.), Pearson, US.
- MURPHY, C., NEIL, P., & BEGGS, J. (2007). Primary science teacher confidence revisited: Ten years on, *Educational Research*, 49(4), 415-430, <http://eds.a.ebscohost.com/> [Erişim Tarihi: 04 Nisan 2015].
- NATIONAL RESEARCH COUNCIL, 1996, *National Science Education Standards*. Chapter 2, 2-10, National Academy Press, Washington, DC, <http://www.nap.edu/catalog/4962/national-science-education-standards> [Erişim Tarihi: 30 Temmuz 2015].
- NEWTON, L. ve NEWTON, D., 2010, Creative Thinking and Teaching for Creativity in Elementary School Science, *Gifted and Talented International*, 25(2), 111-124, <https://doi.org/10.1080/15332276.2010.11673575> [Erişim Tarihi: 12 Temmuz 2015].
- OKTAY, A. (2004). *Yaşamın Sihirli Yılları: Okul Öncesi Dönem*, Epsilon Yayınları, İstanbul.
- OPFER, J.E., & SIEGLER, R.S., 2004, Revisiting Preschoolers' Living Things Concept: A Microgenetic Analysis of Conceptual Change in Basic Biology, *Cognitive Psychology*, 49, 301–332, http://www.developmentalcognitivescience.org/lab/publications_files/OS%20004.pdf [Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2015].
- ÖLÇER, S., 2015, Fen Eğitim Programının Beş Yaş Çocuklarının Fen Öğrenimi ve Bakış Açısı Alma Becerilerine Etkisinin İncelenmesi, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- ÖLÇER, S., 2017, Science Content Knowledge of 5-6 Year Old Preschool Children, *International Journal of Environmental and Science Education*, 12(2), 143-175, <https://eric.ed.gov/?id=EJ1137395> [Erişim Tarihi: 12 Aralık 2017].
- ÖZBEY, S., 2006, Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin Fen Etkinliklerine İlişkin Yeterliliklerinin Belirlenmesi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- ÖZERBAŞ, M. A., 2011, Yaratıcı Düşünme Öğrenme Ortamının Akademik Başarı ve Bilgilerin Kalıcılığına Etkisi, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(3), <http://gefad.gazi.edu.tr/> [Erişim Tarihi: 21 Ekim 2017].
- ÖZTÜRK, E., 2001, Yaratıcılık ve Eğitim, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1), <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/115684> [Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2016].
- PARLAKYILDIZ, B., ve AYDIN, F., 2004, Okulöncesi Dönem Fen Eğitiminde Fen ve Doğa Köşesinin Kullanımına Yönelik Bir İnceleme, *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, 6-9 Temmuz İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Malatya, 330-338.
- PEPELE ÜNAL, M., 2006, Okul Öncesi Öğretmenlerinin Fen Eğitimine Karşı Gösterdikleri Tutumların Çocukların Fen Süreçlerini Kullanmalarına Etkisinin İncelenmesi (Ankara-Malatya İleri Örneği), *Bilim uzmanlığı tezi*, <https://tez.yok.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 12 Temmuz 2015].
- RICE, D.C., & ROYCHOUDHURY, A., 1994, An Exploratory Study of How One Science Education Contributes to Preservice Elementary Teachers' Confidence in Their Science Teaching Abilities, *Annual Meeting of the National Association for Research in Science Teaching*, Anaheim, CA.

- SAÇKES, M., TRUNDLE, K.C., & BELL, R.L., 2013, Science Learning Experiences in Kindergarten and Children's Growth in Science Performance in Elementary Grades. *Education and Science*, 38(167), 114-127, <https://ir.library.oregonstate.edu/> [Erişim Tarihi: 21 Haziran 2015].
- SAMARAPUNGAVAN, A., MANTZICOPOULOS, P., PATRICK, H., & FRENCH, B., 2009, The Development and Validation of the Science Learning Assessment (SLA): A Measure of Kindergarten Science Learning, *Journal of Advanced Academics*, 20(3), 502-535, <http://web.ebscohost.com/> [Erişim Tarihi: 23 Ocak 2013].
- ŞORGO, A., 2012, Scientific Creativity: The Missing Ingredient in Slovenian Science Education, *European Journal of Educational Research*, 1(2), 127-141. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1086316.pdf> [Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2016].
- ŞAHİN, F., YILDIRIM, M., SÜRMELE, H., ve GÜVEN, İ., 2018, Okul Öncesi Öğrencilerinin Bilimsel Süreç Becerilerinin Değerlendirilmesi İçin Bir Test Geliştirme Çalışması, *Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi (BEST Dergi)*, 2(2), 124-138. ISSN: 2630-581X
- ŞAHİN, F., GÜVEN, İ., ve YURDATAPAN, M., 2011, Proje Tabanlı Eğitim Uygulamalarının Okul Öncesi Çocuklarında Bilimsel Süreç Becerilerinin Gelişimine Etkisi, *Marmara Üniversitesi Atatürk Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, (33), 157-176. <http://dspace.marmara.edu.tr/> [Erişim Tarihi: 02 Aralık 2015].
- TANER DERMAN, M. T. ve BAŞAL, H. A., 2010, Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye'de Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretimde Niceliksel ve Niteliksel Gelişmeler, *Journal of International Social Research*, 3(11), <http://www.odet.com/sharing> [Erişim Tarihi: 12 Temmuz 2016].
- TAŞTEPE, T., 2012, Erken Çocukluk Dönemi Fen ve Matematik Eğitimi İçerik Standartları Değerlendirme Araçlarının Geliştirilmesi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- TOPRAKKAYA, İ. M., 2016, 55-72 Aylık Çocuklara Dış Alanda Uygulanan Sorgulama Tabanlı Bilim Etkinliklerinin Bilimsel Süreç Becerilerine Etkisinin İncelenmesi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, T.C. Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ULUSOY, S., 2008, Anaokulu Öğretmenlerinin Fen ve Doğa Etkinliklerini Kullanma Durumlarının İncelenmesi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- ÜSTÜNDAĞ, T., 2011, *Yaratıcılığa Yolculuk*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- WORTH, K., & GROLLMAN, S., 2003, *Worms, Shadows and Whirlpools: Science in the Early Childhood Classroom*, Education Development Center, Washington, <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED481899.pdf> [Erişim Tarihi: 17 Eylül 2014].
- WORTHAM, S. C., 2006, *Early Childhood Curriculum: Developmental Bases for Learning and Teaching*, Pearson Merrill Prentice Hall, New Jersey.
- YAĞCI, M., 2016, Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Bilimsel Süreç Becerilerinin Gelişmesinde Doğa ve Çevre Uygulamalarının Etkisinin İncelenmesi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, T.C. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

SPERMATOGENEZİS VE DİNAMİK KÖK HÜCRELER

SPERMATOGENESIS AND DYNAMIC STEM CELLS

Şamil ÖZTÜRK

Çanakkale Onsekiz Mart University, Vocational School of Health Services

E-mail: samilozturk16@hotmail.com

Suat ÇAKINA

Çanakkale Onsekiz Mart University, Vocational School of Health Services

E-mail: suatacakina@gamil.com

Hayrunnisa YEŞİL

Manisa Celal Bayar University, Faculty of Health Sciences Obstetrics Department

E-mail: nisalisayy@hotmail.com

M. İbrahim TUĞLU

Manisa Celal Bayar University, Faculty of Medicine, Department of Histology-Embryology

E-mail: mituglu@yahoo.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Germ kök hücreleri, Spermatogonyum, Spermatogenezis</p>	<p>Kök hücreler kendilerini sürekli yenileyebilme yetenekleri ve vücudumuzda bulunan hemen tüm erişkin hücrelere dönüşebilme yetenekleri ile muazzam bir terapötik potansiyele sahiptirler. Erkek üreme sisteminde dinamik bir kök hücre grubu sürekli çoğalarak infertilite oluşumunu engellemektedir. Bu süreç memelilerde spermatogenezis olarak adlandırılır ve testis seminifer tübüllerinde gerçekleşir. Germ kök hücreleri (GKH) olarak adlandırılan testis kök hücreleri, erişkinlik hayatı boyunca kendini yenileme ve hasarlanma sonrası hızlı rejenerasyon yeteneğine sahiptirler. Erkek üreme sisteminin vazgeçilmez unsuru olan ve bir sonraki neslin devamı için gerekli olan süreçte spermatogenezin dinamik bir şekilde yaşlılığın ilerleyen dönemine kadar nasıl gerçekleştiği? Her zaman sorulan ve yanıtı aranan soru olmuştur. Derleme çalışmamızda seminifer tübüllerde mitozla çoğalan spermatogonyumların mayozla spermatid oluncaya kadar ki değişimleri ve kök hücre rezervleri ele alınmıştır.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548697</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Germ stem cells, Spermatogonium, Spermatogenesis.</p>	<p>Stem cell shave a tremendous therapeutic potential with their ability to continually renew themselves and their ability to transform into almost all mature cells in our body. In the male reproductive system, a dynamic group of stem cells proliferates and prevents in fertility. This process is called spermatogenesis in mammals and the testis occurs in seminiferous tubules. Testicular stem cells, called germ stem cells (GKH) are capable of rapid regeneration after self-renewal and injury during adult life. How did spermatocytes occur dynamically in the later stages of old age? which is an indispensable element of the male reproductive system and is necessary for the continuation of the next generation. There has always been a question I asked and the answer was sought. In our review study, the changes of spermatogonium proliferating with mitosis in seminiferous tubules up to spermatozoa with meiosis and stem cell reserves are discussed.</p>
<p>DOI: 10.26809/joa.2018548697</p>	

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE’ de gerçekleşen “2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık” temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1. GİRİŞ

İnsan vücudu hayatı boyunca aktif kalan çok sayıda kök hücre kaynaklarına sahiptir. Bu kök hücreler (KH) erişkin organizmada farklılaşarak dokuların yenilenmesinden sorumludurlar. Özellikle kemik iliği, testis, over ve deri başta olmak üzere diğer birçok dokuda yüksek dönüşüm kabiliyeti olan kök hücreler çok fazla bulunur. Kendini yenileme özelliğindeki KH, vücutta ve laboratuvar ortamlarında, uygun uyaranlarla birçok özelleşmiş hücre tipine dönüşebilen hücreler olarak tanımlanmaktadır. Asıl önemli olan durum ise bu hücrelerin farklılaşmamış hücre formunda elde edilebilmeleridir. KH, “işlevsel olarak farklılaşmamış ve heterojen çoğalma potansiyeli olan” hücreler olarak tanımlanmaktadır. Başka tanımlara göre KH, bölünerek kendini yenileyen (self-renewal), sayılarını sürekli sabit tutan, özelleşmiş görevleri yerine getiren organları oluşturan ve farklılaşma yeteneği maksimum seviyede olan öncü hücrelerdir (Ullah ve diğ, 2015; Weissman, 2000:11).

KH'in bir vücut hücresi gibi belirli bir amaca yönelik farklılaşmamış olmaları önemli bir KH belirteci olsa da, belirli uyaranlarla diğer hücrelere dönüşebilme yetenekleri bilimsel araştırmalar açısından daha çok dikkat çeker. ‘Plastisite ya da Differansiyasyon’ bir hücrenin farklı hücrelere dönüşebilme yeteneğine; değişik hücrelere dönüşme potansiyelinde “Farklılaşma Kapasitesi” denilir. Farklılaşma; hücre iletişimlerinin sonucunda ortaya çıkan büyüme ve farklılaşma faktörlerinin, sitokinlerin birlikte etkisiyle geçirdikleri değişimi tanımlar. Farklılaşmadan önce KH devamlı bölünerek sayılarını artırmaya çalışırlar. Kendilerini yenileme olayıyla KH'in belirli bir sayıda sabit tutulmasına olanak tanınır (TUBA, 2004). Kendini yenileme ve farklılaşma yeteneğine sahip KH'de iki farklı bölünme görülür;

➤ **Simetrik bölünme;** bu tip bölünmede hücreler köken aldıkları hücrenin bütün özelliklerine sahip iki yavru hücre meydana gelir. Bu bölünmeyle hücreler özelliklerini değiştirmeden sayılarını çoğaltırlar. KH havuzunu sabit tutabilmek için asimetrik bölünme gerekli olsada embriyonun gelişim sürecinde ve doku tamirinde gerekli olan yeni hücrelerin oluşabilmesi için simetrik bölünmede olmalıdır. Özellikle dokularda fonksiyonel harabiyet durumu ortaya çıktığında bu mekanizmayla öncü hücreler oluşturularak en kısa zamanda onarımının garantisi alınır. Bu sırada KH'ler de simetrik olarak bölünerek yeni KH'ler oluşturulur (Can, 2014:110).

➤ **Asimetrik bölünme;**bu bölünme sonucu iki farklı hücre oluşur. Bu hücrelerden biri ana hücrenin tüm özelliklerini korumaya devam ederken, diğeri projenitör hücreyi meydana getirir. Projenitör hücre ard arda geçirdiği bölünmelerle terminal farklılaşmaya uğrar ve esas işlevsel olacak olgun hücreye farklanır. KH'in kendi kendilerine çoğalma veya farklılaşmalarında diğer kök hücreler ve farklanmamış hücreler arasındaki ilişki; sitokinler, ekstraselüler matriks bileşenleri, adezyon molekülleri, büyüme faktörleri ve mikroçevrenin fizyolojik-kimyasal koşulları (pH, iyonik ortam vb.) etkili olmaktadır. Farklanmayı uyaran etkenler kaldırılırsa, birçok hücrede bölünme döngüsü tekrar başlayabilir. İn vitro olarak KH'in belirlenmiş bir hücre hattında farklılaşmasına “yönlendirilmiş farklılaşma” adı verilir. Bu olayın gerçekleşmesi için ya hücrenin genetik programı değiştirilir ya da mikroçevresinin fiziksel ve kimyasal özellikleri değiştirilir. Bir KH'nin farklılaşması için dört alternatif yol vardır (Martin-Rendon ve Watt, 2003:14).

Asimetrik bölünmede, hem intraselüler hem de ekstraselüler etkenler birlikte çok sıkı kontrol edilmesiyle sağlanır. Farklı nişlerdeki hücrelerin kaderleri de farklı olmaktadır. Mikroçevre kök hücrelerin sayısını, hücre dışı matriks bileşenleri, komşu hücreler ve ekspres edilen proteinlerle kontrol eder. Örneğin Drosophila'da overlerde KH'in bölünme eksenini niş tarafından belirlenir; mitoz mekiği nişe dik açıyla şekillenir. Bu durum nişe yakın taraftaki hücrelerin, kök hücre özelliğini korurken uzaktakilerin farklanmasına neden olur. Hücredeki asimetri bazı protein gruplarının, organellerin ve RNA'nın yavru hücrelerden sadece birine

aktarılmasıyla başarıya ulaşır. DNA'nın asimetrik dağıldığını bildiren çalışmalarda mevcuttur. Bölünmenin sonunda esas DNA, yavru hücrelerden birisine geçerken, prekürsör hücreye dönüşecek olanda ise yeni DNA sentezi gerçekleşir. Bu mekanizma KH'i yeni sentezlenen DNA'da oluşacak mutasyonlardan korunmakta ve sahip olduğu genomu bozulmadan koruyabilmektedir. Özellikle doku işlevlerinin harabiyet durumlarında bu mekanizmayla kök hücrelerin öncü hücrelere dönüşerek kısa zamanda onarımı garanti altına alır (Can, 2014:110). Hücrelerin bölünme kapasiteleri kromozomların uç kısmında bulunan, telomerdenilen DNA zincirleriyle belirlenir. Telomer ne kadar uzun olursa hücreler o kadar çok sayıda bölünme geçirir. Bunu sağlayacak olanda telomeraz enziminin aktivitesidir. KH'de bu enzimin aktivitesi çok fazladır, bu sebeple çok sayıda bölünebilirler (Matur ve Solmaz, 2011:18).

Yetişkin dokularının bakımı ve onarımındaki döngü genellikle kendi kendini yenileme yeteneğine sahip olan yetişkin kök hücreler olarak adlandırılan küçük bir hücre popülasyonu tarafından sağlanır. Bu hücreler bir taraftan sayılarını korurken diğer taraftan eksilmiş hücrelere farklılaşırlar (Fuchs ve Chen, 2013:9). Kendini yenileme kapasitesi, yetişkin kök hücrelerinin belirleyici özelliği olarak kabul edilmiştir. Homeostazı elde etmek için kök hücre çoğalması ve farklılaşması mükemmel bir şekilde dengelenmelidir, bölünme sonrasında ortalama bir tane yavru hücre kök hücre bölmesinde kalır, diğeri ise doğrudan ya da sınırlı bir dizi bölünme ile ayrılır. Bu kader asimetrisi, her bir kök hücre bölünmesinin değişmez sonucu olarak elde edilebilir ("değişmez asimetri"). Alternatif olarak, kader asimetrisi popülasyon seviyesinde ("popülasyon asimetrisi" olarak adlandırılır) düzenlenebilir, böylece her bir kök hücre bölünmesini izleyen hücre kaderi tahmin edilemez veya "stokastik" olabilir ve sadece bazı tanımlanmış olasılıklar belirtilir (**Şekil 1A**) (Klein ve Simons, 2011:8).

Son yıllarda in vivo canlı görüntüleme platformlarını kullanan öncü çalışmalar, sürekli-zamana ait soy verilerine erişim sağlamaya başlamışken, tek hücreli derin dizilemeye dayalı yöntemler, insan dokularında bile bireysel filogenileri çözümleme potansiyeli sunmaktadır (Ritsma ve diğ., 2013). Bu soy izleme yaklaşımlarını statik marker tabanlı analizlerle birleştirerek, zamanla klonal evrimin anlık görüntüleri, kök ve projenitör hücrelerin doku bakımına nasıl katkıda bulunduğunu ortaya çıkarmak için popülasyon seviyesi ölçümleriyle entegre edilebilir (Treutlein ve diğ., 2014). Gelişim ve doku bakımında projenitör hücre kaderi stratejilerini çözebilen istatistiksel ve matematiksel yöntemler geliştirmek için yoğun çabalar harcanmaktadır (Amoyel ve diğ., 2014). İnsan ve model organizmalarda epidermis, özofagus, bağırsak ve germ hattı dahil olmak üzere yetişkin dokuları aktif olarak sürekli döngü içerisinde dirler. Bu çalışmalar, kök hücrelerin asimetrik kendini yenilemeyle sürekli ve stokastik olarak kaybolan komşularının yerine geçerek popülasyonu sağladığını göstermektedir. Bu kendini yenileme özelliği "nötr sapma" dinamiğiyle, sürekli farklılaşan ve stokastik klon kayıplarında diğer tüm kök hücrelerin genişlemesiyle dengelenir ve böylece tüm kök hücre popülasyonunun sabit kalmasıyla sonuçlanır (Simons ve Clevers, 2011:11).

Kök hücrelerin kimliğini göz önüne alırsak iki anahtar varsayım genellikle sunulur. İlk olarak, kök hücreleri hücre projenlerinden ayıran daha fazla farklılaşmış moleküler belirteçlerin tanımlandığı varsayılmaktadır. İkincisi doku dönüşümü sırasında kök hücrelerin ve bunların projenitör hücre projenisinin bir farklılaşma hiyerarşisi ile geri dönüşümsüz olarak hareket ettiği düşünülmektedir. Ancak daha saf soy izleme yaklaşımlarının ortaya çıkışıyla, bu varsayımların her ikisi de sorgulanmıştır. Artan kanıtlar, kaderi belirleyen temel ekspresyon düzeylerinin sabit olmadığını, ancak zamanla sapan veya dalgalanan transkripsiyonel aktivitedeki cevaplar ve lokalmikroçevreninekstrinsik faktörlerden etkilendiğini göstermektedir (**Şekil 1B**) (Imayoshi ve diğ., 2013).

Bu bulgularla birlikte, yetişkin kök hücre popülasyonlarının eşdeğer hücrelerin fonksiyonlarında içeren farklılıklarının olduğu geleneksel görüşünde kuşku vardır. Bunun

yerine, toplanan kanıtlar gösteriyor ki, bazı dokularda, kök hücrelerin belirli kaderlere yönelik geçici olarak önyargılı hale geldikleri bu nedenle farklılaşmış veya bölünmemiş halleri arasında geri dönüşümlü olarak geçebileceğini, ancak nihai kararın hücresel dışsal faktörler tarafından lokal olarak veya rastlantısal olarak yönetildiğini ileri sürmektedir (Chalancon ve diğ., 2012). Bu şekilde transkripsiyonel olarak heterojen bir hücre popülasyonu, uzun süreli olarak tek bir eş merkezli kök hücre havuzu olarak işlev görebilir (**Şekil 1C**).

Memelilerde Spermatogenez

Memelilerde spermatogenezis testisin seminifer tübüllerinde gerçekleşir. Testislerde ki germ kök hücre (GKH) hatları olarak adlandırılan testiserişkin kök hücreleri diğer erişkin doku döngüleriyle ortak olarak erişkin hayatı boyunca kendini yenileme ve dokuda oluşan hasar sonrası hızlı rejenerasyon yeteneğine sahiptirler. Germ hücreleri gelişiminin tüm aşamalarında seminifer tübülün bazal ve adluminal bölümlerini ayıran sıkı bir bağlantı ağını destekleyen büyük somatik Sertoli hücreleri tarafından beslenirler. Spermatogonialar (GKH'ler içeren mitotikgerm hücreleri) seminifer tübülün bazal membranı ile yakın ilişki içinde bulunur ve bazal germ hücre bölmesini oluştururlar (**Şekil 4A**). GKH'si neredeyse tamamen nükleer malzemedir oluşur. Bu hücreler, mitoz olarak bilinen hücre çoğaltma işleminde çoğalarak işlemlerine başlarlar. Mitozla oluşan ilk üründen yeni hücrelerin yarısı gelecekteki sperm hücrelerine dönüşür ve diğer yarısı da kök hücreler olarak kalır ve böylece ek bir germ hücre kaynağı sabit kalır. Mayoz başladığında spermatogonialar bazal membrandan ayrılırlar ve sıkı bağlantılardan geçerler. I. Mayozun başında diploid (2n) kromozomlu iken I. mayozun sonunda haploid (n) kromozom sayısı olur. Haploid kromozoma sahipken diploid miktarda DNA'ya sahiptir. Daha sonra sekonder spermatositin II. mayozu geçirmesi ile de spermatit adı verilen hücreler oluşur. II. mayozda kromozom sayısı değişmez ancak DNA sayısı yarıya iner. Daha sonra spermiyogenez başlar ve spermatidler sperme dönüşürler (de Rooij ve Russell, 2000:22).

Spermatogonia bazal membrandan lümeneye doğru göç ederken bir farklılaşma hiyerarşisi yoluyla ilerler (**Şekil 4B**). Seminifer tübüllerin farklılaşmamış bölmesinde, spermatogonialar tek başına izole edilmiş hücreler (A_{single} veya A_s olarak adlandırılan) veya sinsityal zincirleri olarak iki (A_{pair} veya A_{pr}), dört ($A_{aligned-4}$ veya A_{al-4}), sekiz (A_{al-8}), 16 (A_{al-16}) hücre olarak bulunabilirler (de Rooij ve Russell, 2000:22). Farklılaşmamış spermatogonia, glial cell - derived neurotrophic factor family receptor $\alpha 1$ (GFR $\alpha 1$) ve transcription factor neurogenin 3 (Ngn3)'ün heterojen ve tamamlayıcı ekspresyonu ile karakterize edilir, A_s ve daha küçük sinsityal zincirler GFR $\alpha 1$ ekspresyonuna yönelmiştir. Ngn3'ün yukarı regülasyonunu takiben spermatogonia periyodik seminifer döngü ile uyumlu olarak farklılaşmış Kit + bölmesine transfer edilir. Farklanmamış A_s spermatogonialar Kit negatif kompartmanda bulunurlar. Seminifer tübüllerde klonal indüksiyondan 14 gün sonra GFR $\alpha 1$ ifadesinin arttığı gösterilmiştir. Bir A_{al-4} sinsityal zincirinin parçalanması iki A_{pr} zinciriyle sonuçlanır (Hara ve diğ., 2014). GFR $\alpha 1$ 'in down regülasyonu ile kök hücrelerin farklılaşma şansı kaybolur, komşu GFR $\alpha 1$ + sinsitya hücrelerinin parçalanması yoluyla kök hücre kendini mükemmel bir şekilde eşleme fırsatı elde eder. Kök hücrelerin kendini yenileme ve farklılaşma sürecini kaybetmesiyle kök hücre-kaynaklı klonlar, seminifer tübül boyunca komşuların genişlemesi ile “nötr sapma” şeklindeki “yarı” tek boyutlu izleme modeli ile telafi edilebildikleri bildirilmiştir (Nakagawa ve diğ., 2010).

Bu konuya ilişkin ilk çalışmalarda, sabit örneklerin ayrıntılı analizleri ile varsayılan kök hücre aktivitesinin spermatogonia popülasyonu ile sınırlı olduğuydu, oysaki birbirine bağlı A_{pr} ve A_{al} sinsityasının, geri dönüşümsüz farklılaşmaya bağlı olduğu şeklinde “ A_s modeli” (Huckins, 1971) bilinen bir hipotezdi. Bu model ile uyumlu olarak, transplantasyon sonrası koloni oluşumu ve rejenerasyon analizleri kök hücre aktivitesinin büyük çoğunluğunun farklılaşmamış (Kit-negatif) spermatogonia popülasyonu ile sınırlı olduğunu doğrulamıştır

(Shinohara ve diğ., 2000). Daha yakın zamanlarda, tanımlanan genetik faktörler gösteriyor ki, As hücrelerinin potansiyelini artıran veya kısıtlayan markerları içeren transkripsiyonel represör ID4, polycomb kompleks protein Bmi1 ve Pax7' de dahil olmak üzere bir çok yeni marker tanımlanmıştır (Aloisio ve diğ., 2014; Komai ve diğ., 2014). Bu çalışmalar A_s hücrelerinin en azından bir kısmının uzun vadeli kendini yenileme potansiyelini koruduğunu ve A_s model paradigmasına daha fazla destek sağladığını teyit etmektedir.

2. SONUÇLAR

İnsanoğlunun var oluşundan günümüze kadar gelen hastalıkları yenme ve yaşlanmayı önleme çabaları şüana kadar tıbbın çekici gücü olmuştur. Sağlık ve biyoteknoloji alanında yeni bir çağın başlangıcındayız ve geçen on yıllarda hayal bile edilemeyen çok fazla tıbbi uygulama günümüz gelişmelerinde hayata geçmiş bir kısımda geçmek üzeredir. Bu uygulamalardan bugün yürürlükte olan ve yakın gelecekte etkisini daha çok gösterecek en dikkat çekici gelişmeler hücre ve hücreyel uygulamalar alanında olmaktadır. Araştırmaların sayısındaki ve neticesindeki olumlu gelişmeler tedavide kullanılabilir insan hücre çeşit ve kaynaklarına her gün bir yenisini eklemekte ve gittikçe artan talepler bu hücre ve dokulara olan ihtiyacı göstermektedir.

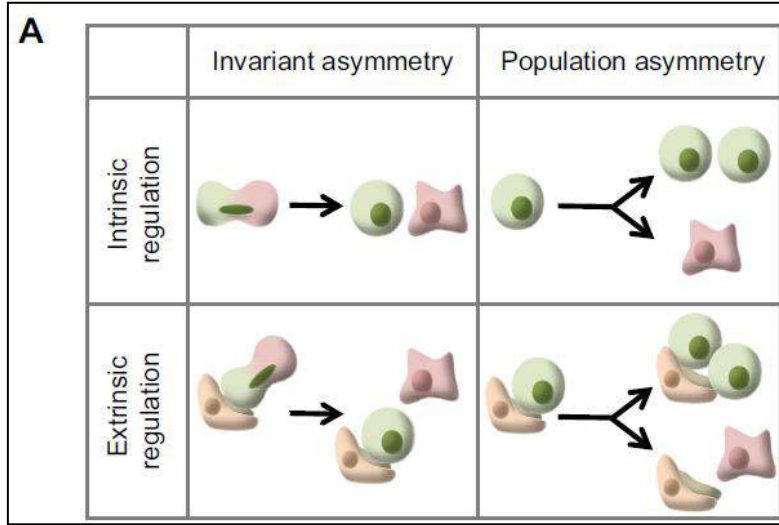
KAYNAKLAR

- Aloisio, G.M, Nakada, Y., Saatcioglu, H.D., Peña, C.G., Baker, M.D., Tarnawa ED, Mukherjee, J., Manjunath, H., Bugde, A., Sengupta, A.L., et al., 2014, PAX7 expression defines germ line stem cells in the adult testis, *J Clin. Invest.*, 124, 3929-3944.
- Amoyel, M., Simons, B.D., and Bach, E.A., 2014, Neutral competition of stem cells is skewed by proliferative changes downstream of Hh and Hpo, *EMBO J*, 33, 2295-2313.
- Can, A., 2014, Kök Hücre: biyolojisi, türleri ve tedavide kullanımları, Akademisyen Tıp Kitabevleri, Ankara.
- Chalancon, G., Ravarani, C.N.J., Balaji, S., Martinez-Arias, A., Aravind, L., Jothi, R. and Babu, M.M., 2012, Inter play between gene expression noise and egulatory network architecture, *TrendsGenet.*, 28, 221-232.
- de Rooij, D.G. and Russell, L.D., 2000, All you wanted to know about spermatogonia but were afraid to ask. *J. Androl.*, 21, 776-798.
- Fuchs, E. and Chen, T., 2013, A matter of life anddeath: self-renewal in stem cells. *EMBO Rep.*, 14, 39-48.
- Hara, K., Nakagawa, T., Enomoto, H., Suzuki, M., Yamamoto, M., Simons, B. D. and Yoshida, S., 2014, Mouse spermatogenic stem cells continually interconvert between equipotent singly isolated and syncytial states. *Cell Stem Cell*, 14, 658-672.
- Huckins, C., 1971 The spermatogonial stem cell population in adult rats, I. Their morphology, proliferation and maturation. *Anat. Rec.*, 169, 533-557.
- Imayoshi, I., Isomura, A., Harima, Y., Kawaguchi, K., Kori, H., Miyachi, H., Fujiwara, T., Ishidate, F., and Kageyama, R., 2013, Oscillatory control of factors determining multipotency and fate in mouse neural progenitors. *Science*, 342, 1203-1208.

- Klein, A.M., and Simons, B.D., 2011, Universal patterns of stem cell fate in cycling adult tissues. *Development*, 138, 3103-3111.
- Komai, Y., Tanaka, T., Tokuyama, Y., Yanai, H., Ohe, S., Omachi, T., Atsumi, N., Yoshida, N., Kumano, K., Hisha, H., et al., 2014, Bmi1 expression in long-term germ stem cells. *Sci. Rep.*, 4, 6175.
- Krieger, T., and Simons, B.D., 2015, Dynamic stem cell heterogeneity, *Development*, 142, 1396-1406.
- Martin-Rendon, E., Watt, S.M., 2003, Stem cell plasticity. *Br J Haematol.*, 122, 877-91.
- Matur, İ., Solmaz, S., 2011, Kök Hücre Üretiminde Güncel Yaklaşımlar. *Arşiv*, 168-186.
- Nakagawa, T., Sharma, M., Nabeshima, Y., Braun, R.E., and Yoshida, S., 2010, Functional hierarchy and reversibility with in the murine spermatogenic stem cell compartment, *Science*, 328, 62-67.
- Ritsma, L., Steller, E.J.A., Ellenbroek, S.I.J., Kranenburg, O., Borel Rinkes, I.H.M., and vanRheenen, J., 2013, Surgical implantation of an abdominal imaging window for intravital microscopy. *Nat. Protoc.*, 8, 583-594.
- Shinohara, T., Orwig, K.E., Avarbock, M.R., and Brinster, R.L., 2000, Spermatogonial stem cell enrichment by multi parameter selection of mouse testis cells, *Proc. Natl. Acad. Sci.*, 97, 8346-8351.
- Simons, B.D., and Clevers, H., 2011. Strategies for homeostatic stem cell self renewal in adult tissues. *Cell*, 145:851-862.
- Treutlein, B., Brownfield, D.G., Wu, A.R., Neff, N.F., Mantalas, G.L., Espinoza, F.H., Desai, T.J., Krasnow, M.A., and Quake, S.R., 2014, Reconstructing lineage hierarchies of the distal lung epithelium using single-cell RNA-seq, *Nature*, 509, 371-375.
- TUBA, 2004, Kök hücre araştırmalarında güncel kavramlar, Türkiye Bilimler Akademisi Raporları, Ankara, 7.
- Ullah, I., Subbarao, R.B., Rho, G.J., 2015, Human mesenchymal stem cells - current trends and future prospective, *Biosci Rep.*, 35(2). pii: e00191. doi:10.1042/BSR20150025.
- Weissman, I.L., 2000, Stem cells: units of development, units of regeneration, and units in evolution, *Cell*, 100, 157-168.

ŞEKİLLER:

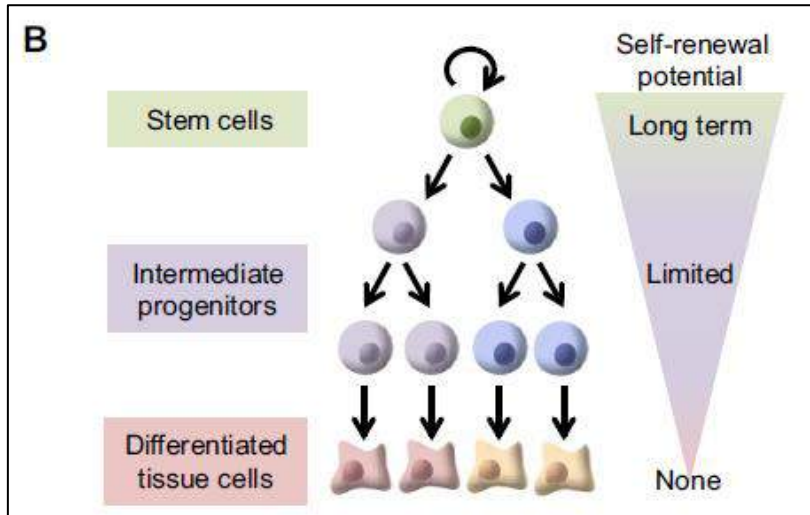
Şekil 1A. Proliferatif hiyerarşi ve kök hücrelerin kendini yenileme modelleri

Şekil 1A: Doku homeostazı sırasında, yetişkin kök hücre kendini yenileme paternleri aşağıdakilere bağlı olarak dört jenerik sınıfa ayrılabilir: kök hücre kaderinin içsel faktörlerle düzenlenmiş olup olmadığı (hücre-otonom olarak) veya niş / mikroçevre ile ilişkili dışsal sinyallere dayanıp dayanmadığı; ve kader asimetrisinin her bir kök hücre bölünmesinde mi yoksa sadece popülasyon düzeyinde mi gerçekleştiğinin belirlenmesi.

Kaynak: Simons, B.D., and Clevers, H., 2011. Strategies for homeostatic stem cell self renewal in adult tissues. Cell, 145:851-862.

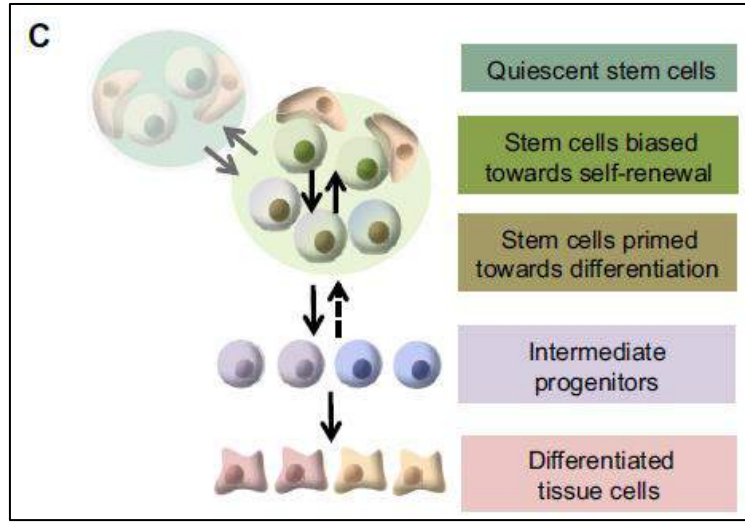
Şekil 1B. Proliferatif hiyerarşi ve kök hücrelerin kendini yenileme modelleri.

Şekil 1B: Geleneksel olarak, yetişkin kök hücre popülasyonlarının, proliferatif hiyerarşilerin tepesindeki hücrelerin bir veya daha fazla tipte transit-çoğalan hücre projesine yol açtığı ama sınırlı çoğalma potansiyellerinin olduğu düşünülmektedir.

Kaynak: Simons, B.D., and Clevers, H., 2011. Strategies for homeostatic stem cell self renewal in adult tissues. Cell, 145:851-862.

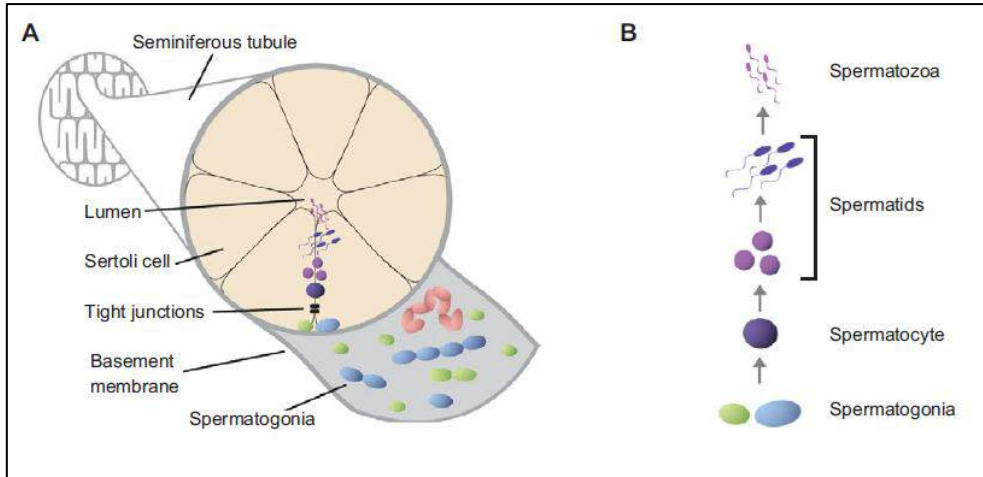
Şekil 1C. Proliferatif hiyerarşi ve kök hücrelerin kendini yenileme modelleri.

Şekil 1C: Son çalışmalar, uzun süreli kendini yenileme potansiyeli, kader önyargısı ve proliferatif aktivitenin niş konumu ve / veya transkripsiyonel aktivitede dinamik değişiklikler tarafından yönetilebileceği daha esnek bir organizasyon önermektedir. Bu şemada, kök hücreler değişken hayatta kalma ve kader durumu potansiyeli arasında tersinir şekilde transfer edilebilen hücre havuzunda "dinamik heterojenite" formlarını oluştururlar. Ek olarak, progejintörler kendilerini normalde farklılaşmaya adanmış olsa da niş faktörlerine maruz kalmasıyla kriz veya yaralanmada uzun vadeli kendini yenileme potansiyelini yeniden kazanabilirler.

Kaynak: Simons, B.D., and Clevers, H., 2011. Strategies for homeostatic stem cell self renewal in adult tissues. *Cell*, 145:851-862.

Şekil 4. Memeli spermatogenezinde kök hücre dinamiği.

Kaynak: Krieger, T., and Simons, B.D., 2015, Dynamic stem cell heterogeneity, *Development*, 142, 1396-1406.

GRI İLİŞKİSEL ANALİZ YÖNTEMİ İLE FİNANSAL PERFORMANS DEĞERLENDİRİLMESİ: BİST 100 ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

FINANCIAL PERFORMANCE EVALUATION WITH GRAY RELATED ANALYSIS METHOD: A RESEARCH ON BIST 100

Doç. Dr. Ümran ŞENGÜL
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
E-mail: umransengul@comu.edu.tr

Dr. Öğretim Üyesi Nalan ECE
Yalova Üniversitesi
E-mail: nalanece@gmail.com

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Anahtar Kelimeler: Finansal Performans, Gri İlişkisel Analiz Yöntemi, Hisse Senedi Getirileri</p> <p>DOI: 10.26809/joa.2018548698</p>	<p>Bu çalışmada, 2005 – 2017 yılları arasında BIST 100 şirketlerinin finansal performansları incelenmiştir. Şirketlerin yıllar bazında finansal performansını değerlendirmek için, varlık kârlılığı, öz sermaye kârlılığı, satışların kârlılığı, piyasa değeri/defter değeri oranı, fiyat kazanç oranı, piyasa değeri alınmıştır. Performans değerlendirmesinde Çok Kriterli Karar Verme tekniklerinden Gri İlişkisel Analiz (GİA) yöntemi kullanılmıştır. Böylece, BIST100 şirketlerinin dönemler itibariyle genel olarak kârlı, etkin ve yüksek hisse senedi getirisi olup olmadığı araştırılmıştır. Bununla birlikte, BIST100 şirketlerinin GİA değerleri ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır.</p>

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Keywords: Financial Performance, Gray Relational Analysis Method, Stock Returns</p> <p>DOI: 10.26809/joa.2018548698</p>	<p>In this study, the financial performances of BIST 100 companies were analyzed between 2005 and 2017. In order to evaluate the financial performance of the companies in years, asset profitability, return on equity, profitability of sales, market value / book value ratio, price earning ratio, market value were taken. In the performance evaluation, Gray Relational Analysis (GRA) method was used in Multi Criteria Decision Making techniques. Thus, it has been investigated whether BIST100 companies have generally profitable, effective and high stock returns by periods. In addition, the relationship between TRL values and stock returns of BIST100 companies has been tried to be demonstrated.</p>

*Bu çalışma 13-15 Aralık 2018 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE’de gerçekleşen “2. Uluslararası Rating Academy Kongresi: Farkındalık” temalı kongrede sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Küreselleşme faaliyetlerinin artması ile birlikte piyasalarda rekabet kaçınılmaz bir hal almıştır. Rekabet süreci içerisinde bulunan şirket yöneticilerinin varlıklarını sürdürebilmeleri için kararlarında titiz davranmaları gerekmektedir. Firmaların varlığını sürdürebilmesi ve rekabet avantajı elde edebilmesi ile bunun sürdürülebilirliğinin tespiti için finansal performans ölçütlerine sağlıklı bir şekilde ihtiyaç duymaktadır. Firma yöneticileri, finansal performans ölçütleri ile başarılı finansal performans yönetimini gerçekleştirebilmekte ve firma değerini arttırabilmektedir. (Aydeniz, 2009, s. 264) Finansal analiz yoluyla sağlanan bilgiler, firma yönetimi ile ilgili çeşitli konularda alınan kararların temelini oluşturduğu gibi sağlıklı bir planlama için de gerekli bulunmaktadır. (Akgüç, 1998, s. 9) İşletmenin Pazar değerini maksimum yapmayı planlayan finans yöneticisi, kârlılık, likidite ve güvence hedefleri arasında sürekli bir dengeye özen göstermek zorundadır. (Niyazi, 2017, s. 11)

Finansal performans işletmelerin kârlılık oranları ile borsa performanslarının tespit edilmesinde son yıllarda ön plana çıkan edilen ve çok kriterli karar verme teknikleri arasında yer alan Gri İlişkisel Analiz (GİA) yöntemi kullanılmıştır. GİA yönteminin kullanılmasının nedeni her bir kriter ayrı ayrı kıyaslanarak değer ile arasındaki ilişki incelenebilir ve kriterler arasında değerlendirme yapılabilir olmasındandır. (Tayyar N. , Akcanlı, Genç, & Erem, 2014, s. 20)

Çalışmada 2005-2017 yılları arasında BİST 100 faaliyetlerine devam eden tüm şirketlerinin finansal performansları değerlendirilmiştir. Şirketlere ait bilanço ve gelir tabloları verileri kullanılarak kârlılık oranlarından; Varlık Kârlılıkları Oranı, Öz Sermaye Kârlılığı ve Satışların Kârlılık oranı hesaplanmıştır. Borsa performansı değerlendirmesinde ise; Piyasa Değeri, PD/DD ve Fiyat Kazanç Oranı dâhil edilmiştir.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

GİA yöntemi kullanılarak yapılan ilk akademik çalışma 1982 yılında Gri Sistem Teorisi ile ilgili temel bilgiler verilmiştir. (Julong, 1989) Bu temel çalışmanın devamında GİA yöntemi kullanılarak çeşitli sektörlerle makaleler yapılmıştır. Finansal oranlar kullanılarak ele alınan yurt dışı çalışmalarından bazıları; hava yolu taşımacılık sektöründe (Feng & Wang, 2000), bankacılık (Ho, 2006) (Chan & Tong , 2007), turizm (Hwang & Chang, 2003) (Rodriguez & Robaina, 2004) ve mobil telekomünikasyon şirketlerinin operasyonel performanslarını (Liao, Chen, Wu, & Cheng, 2009) incelemişlerdir.

GİA yönteminin geçmişinin çok eskiye dayanmaması ve yapılan araştırma sayısının çok olmaması bu yöntemle olan ilgiyi artırmıştır. (Alpay & Sakınç, 2017, s. 51)

Tablo 1: Türkiye’deki Akademik Çalışmalarda GİA Yönteminin Kullanıldığı Sektörler

Yıl	Sektör
2009	Otomotiv (Özdemir & Deste, 2009) Gıda (Aydeniz, 2009)
2010	Tekstil (Rahim, Bircan, & O., 2010)
2011	Sigortacılık (Peker & Birdoğan, 2011) (Elitaş, Eleren, Yıldız, & Doğan, 2012)
2012	Bankacılık (Ecer & Dündar, 2012) Tekstil ve Deri (Baş & Çakmak, 2012) Gıda (Demir & Tuncay, 2012)
2013	Gelişen İşletmeler Piyasası (Bektaş & Tuna, 2013), Otomobil (Şişman & A., 2013) Bankacılık (Doğan, 2013), (Ecer, 2013)
2014	Bilişim ve Teknoloji (Tayyar N. , Akcanlı, Genç, & I., 2014), Turizm (Ecer & Günay, 2014) BES (Kula & Baykut, 2014)
2015	Gıda (Yükçü & Kaplanoğlu, 2015)
2016	Gıda (Meydan, Yıldırım, & Senger, 2016) Turizm (Kendirli & Çankaya, 2016) (Karadeniz, Koşan, Günay, & Dalak, 2016) Otomotiv (Akbulut, Aydın, & Eleren, 2016)
2017	Turizm (Karkacier & A.Elif, 2017) (Bağcı & Bağcı Aydoğdu, 2017) Lojistik (Başdeğirmen & Tunca, 2017) (H., Durmuş, & Pala, 2017) Aracı Kurumlar (Burhan & Kaya, 2017) İmalat (Karadeniz, Koşan, Günay, & Beyazgül, 2017) Katılım Bankaları (Gündoğdu, 2017)
2018	Lojistik (Aşır & Demirkol, 2018) (Özbek, 2018) (Deran & Erduru, 2018) Ulaştırma (Başdeğirmen & Işıldak, 2018) Ticari Şirketler (Günay, Karadeniz, & Dalak, 2018) Çimento (Güleç & Akın, 2018) Gelişen İşletmeler Piyasası (Tayyar & Gökakın, 2018) Seramik (Ünal, İçigen Köse, & Gürdal, 2018)

Tablo 1’de görüldüğü üzere GİA çok kriterli karar verme yöntemi Türkiye’deki akademik çalışmaların birçok alan ve sektörde kullanılmıştır. Ancak yapılan literatür taramasında BİST 100 de yer alan şirketler üzerinde bir çalışma yapılmadığı görülmüştür. Bu nedenle çalışmada BİST100’e kayıtlı olan şirketlerin kârlılık oranları kullanılarak borsa performansı ile karşılaştırılması yapılmıştır.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

3.1. Veri Seti

GİA yöntemi esas alınan bu çalışmada 2005-2017 yılları arasında BİST 100 de aralıksız olarak faaliyet gösteren tüm sektörlerdeki şirketleri kapsamaktadır. Finansal tabloların ulaşılabilir ve düzenleme esaslarına uyum olması sebebiyle 2005 yılı başlangıç olarak tercih edilmiştir. Analiz sırasında kullanılan veriler Thomson Reuters Eikon veritabanı ve halka açık işletmelerin finansal tablo bilgilerinin yer aldığı Kamuyu Aydınlatma Platformu’ndan (KAP) temin edilmiştir.

3.2. Yöntem

Karar verme, karar vericilerin tercih ve değerlendirmelerine dayanarak seçenekleri tanımlama ve seçme aşamasıdır. Karar verici bilimsel anlamda karar verirken; problemi tanımlar, gereksinimleri belirler, hedefleri tanımlar, alternatifleri belirler, kriterleri tanımlar, bir

karar verme yöntemini seçer, alternatifleri kriterlere göre değerlendirir ve duyarlılık analizleri yaparak sonuçları değerlendirir. Çok kriterli karar problemleri, birden fazla kriterin optimize edilerek, alternatiflerin sıralandığı, yani en iyi alternatifin belirlendiği problemlerdir. Çok kriterli karar vermede nihai karar, kriterler arası ve kriterle içi karşılaştırmalara dayanır. Kriterler arası karşılaştırmada kriterler birbiriyle kıyaslanır, sıralamaya konulur. Kriterler içi kıyaslamada ise, belirli bir kriter esas alındığında, hangi alternatifin o kriter açısından daha cazip olduğu tespit edilir. Sonuçta alternatifler önem sırasına göre sıralandırılır (Aktaş vd., 2015:181). Yani birbiriyle çatışabilen birden fazla kriter ve alternatifin eş zamanlı olarak ele alınıp karar verilmesi durumu Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) olarak adlandırılır (Tütek v.d., 2012:331-331). Literatürde, Analitik Hiyerarşi (AHP) Yöntemi, Gri İlişkisel Analiz (GİA) yöntemi, Analitik Ağ Süreci, VIKOR, TOPSIS, ELECTRE, MOORA vb., bir çok ÇKKV yöntemi geliştirilmiştir. Çalışmada 2005 – 2017 yılları arasında BIST 100 şirketlerinin finansal performansları GİA yöntemi ile sıralanmıştır.

3.3. Gri İlişkisel Analiz

1980’li yıllarda bilim dünyasına girmeye başlayan Gri Sistem Teorisi (GST) , 1982 yılında Çinli Prof. Deng JuLong’ un “Gri Sistemler ile Kontrol Problemleri” adlı makalesinde dikkatleri çekmeyi başarmıştır. (Julong, 1989) Gri teori; mevcut, sayılabilir, genişletilebilir, bağımsız olan kesikli sayısal ve nitelikli seriler arasındaki ilişkinin analiz edilmesini sağlamaktadır (Sofyalıoğlu, 2011, s. 159). GST; Gri İlişkisel Analiz, Gri Modelleme, Gri Tahmin, Gri Karar Verme gibi kendi içinde alt dalları barındırmaktadır (Büyükgebiz, 2013, s. 13) GİA’ da her bir kriter ayrı ayrı kıyaslanarak değer ile arasındaki ilişki incelenebilir ve kriterler arası değerlendirme yapılabilir (Tayyar N. , Akcanlı, Genç, & I., 2014, s. 29).

Gri İlişkisel Analiz Adımları

Adım 1 *Veri setinin hazırlanması ve karar matrislerinin oluşturulması,*

Karar problemine ait, karşılaştırmaya konu olacak m adet faktör serisi belirlenir. $i=1,2, \dots, m$ sayıda alternatifi, $j=1,2, \dots, n$ olmak üzere kriterleri göstermektedir.

$$x_i(x_i(j), \dots, x_i(n)), \quad i = 1,2,3 \dots, m \quad j = 1,2,3, \dots n \quad (1)$$

Karar Matrisi

$$X = \begin{bmatrix} x_1(1)x_1(2) & \dots & x_1(n) \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ x_m(1)x_m(2) & \dots & x_m(n) \end{bmatrix} \quad (2)$$

Adım 2 *Referans serisinin ve karşılaştırma matrisinin oluşturulması*

Karar probleminde faktörleri kıyaslamak üzere belirlenecek referans seri,

$$x_0 = (x_0(j)) \quad j = 1,2,3, \dots, n \quad (3)$$

Burada $x_0(j)$, j. kriterin normalize değerler içindeki en büyük değerini göstermektedir. Referans seri bir önceki adımda oluşturulan karar matrisine ilk satır eklenerek karşılaştırma matrisine dönüştürülür

Adım 3: *Normalizasyon işlemi ve Normalizasyon matrisinin oluşturulması*

Serilerdeki veri değerleri farklı birimlere ve büyüklüklere sahip olduğundan hepsinin aynı birime dönüştürülmesi işlemine normalizasyon denilmektedir. Normalizasyon yapılarak

serilerin karşılaştırılabilir seviyelere getirilmesi işlemi gri teoride *gri ilişkisel oluşum* olarak ifade edilmektedir.

Normalizasyon işlemi verinin anlam olarak kullanım amacına göre farklılık göstermektedir. Bundan dolayı üç farklı duruma göre normalizasyon işlemleri aşağıda verilmiştir.

Fayda durumu: veri değerlerinin büyük olması amaca olumlu katkı sağlayacaksa normalizasyon işlemi;

$$x_i^* = \frac{x_i(j) - \min_j x_i(j)}{\max_j x_i(j) - \min_j x_i(j)} \quad (4)$$

Maliyet durumu: veri değerlerinin küçük olması amaca olumlu katkı sağlayacaksa normalizasyon işlemi;

$$x_i^* = \frac{\max_j x_i(j) - x_i(j)}{\max_j x_i(j) - \min_j x_i(j)} \quad (5)$$

Optimal durumu: veri değerleri belirlenen optimal değere göre normalizasyon işlemi yapılacaksa;

$$x_i^* = \frac{|x_i(j) - x_{ob}(j)|}{\max_j x_i(j) - x_{ob}(j)} \quad (6)$$

Adım 4: Mutlak değer tablosunun oluşturulması:

$$\Delta_{0i} = |x_0^*(j) - x_i^*(j)| \quad (7)$$

Adım 5: Gri ilişkisel katsayı matrisinin oluşturulması

$$\gamma_{0i}(j) = \frac{\Delta_{min} + \zeta \Delta_{max}}{\Delta_{0i}(j) + \zeta \Delta_{max}} \quad (8)$$

$$\Delta_{max} = \max_i \max_j \Delta_{0i}(j) \quad (9)$$

$$\Delta_{min} = \min_i \min_j \Delta_{0i}(j) \quad (10)$$

ζ parametre, zıtlık kontrol sayısıdır. Çalışmada 0,5 olarak alınmıştır.

Adım 6: Gri ilişkisel derecelerin hesaplanması

$$\Gamma_{0i} = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n [w_i(j) \cdot \gamma_{0i}(j)] \quad (11)$$

Burada $w_i(j)$, kriter ağırlıklarını göstermektedir. Çalışmada kriter ağırlıkları eşit alınmıştır.

4. UYGULAMA

Çalışmada BIST 100 de yer alan firmaların finansal performansını değerlendirmek için, finansal tablolardan; varlık kârlılığı, öz sermaye kârlılığı, satışların kârlılığı, piyasa değeri/defter değeri oranı, fiyat kazanç oranı, piyasa değeri alınmıştır. Bu verilerden elde edilen değerler GİA yöntemi kullanılarak Microsoft Excel programı yardımıyla hesaplanmıştır.

Çalışmada değerlemeye dahil edilen BIST 100 şirketlerinin listesi aşağıda verilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. BIST 100 Firmaları ve Kısaltmaları

AFYON	Afyon Çimento	EGEEN	Ege Endüstri	ISDMR	İskenderun Demir Çelik	SAHOL	Sabancı Holding
AKBNK	Akbank	EKGYO	Emlak Konut GMYO	ISCTR	İş Bankası (C)	SASA	Sasa Polyester
AKSA	Aksa	ENJSA	Enerjisa Enerji	ISFIN	İş Fin.Kir.	SODA	Soda Sanayii
AKSEN	Aksa Enerji	ENKAI	Enka İnşaat	ISGYO	İş GMYO	SKBNK	Şekerbank
ALGYO	Alarko GMYO	EREGL	Ereğli Demir Çelik	ITTFH	İttifak Holding	SISE	Şişe Cam
ALARK	Alarko Holding	FENER	Fenerbahçe Futbol	KRDMD	Kardemir (D)	SOKM	Şok Marketler
ALBRK	Albaraka Türk	FLAP	Flap Kongre Toplantı Hiz.	KARSN	Karsan Otomotiv	HALKB	T. Halk Bankası
ANACM	Anadolu Cam	FROTO	Ford Otosan	KARTN	Kartonsan	TSKB	T.S.K.B.
AEFES	Anadolu Efes	GSRAY	Galatasaray Sportif	KCHOL	Koç Holding	TATGD	Tat Gıda
ANELE	Anel Elektrik	GARAN	Garanti Bankası	KORDS	Kordsa Teknik Tekstil	TAVHL	TAV Havalimanları
ARCLK	Arçelik	GENTS	Gentaş	KOZAL	Koza Altın	TKFEN	Tekfen Holding
ASELS	Aselsan	GEREL	Gersan Elektrik	KOZAA	Koza Madencilik	TOASO	Tofaş Oto. Fab.
BERA	Bera Holding	GLYHO	Global Yat. Holding	MAVI	Mavi Giyim	TRKCM	Trakya Cam
BJKAS	Beşiktaş Futbol Yat.	GOODY	Good-Year	METRO	Metro Holding	TCELL	Turkcell
BIMAS	Bim Mağazalar	GOLTS	Göлтаş Çimento	MGROS	Migros Ticaret	TMSN	Tümosan Motor ve Traktör
BRSAN	Borusan Mannesmann	GOZDE	Gözde Girişim	MPARK	MLP Sağlık	TUPRS	Tüpraş
COLA	Coca Cola İçecek	GSDHO	GSD Holding	NTHOL	Net Holding	THYAO	Türk Hava Yolları
CEMAS	Çemaş Döküm	GUBRF	Gübre Fabrik.	NETAS	Netaş Telekom.	TTKOM	Türk Telekom
CEMTS	Çemtaş	HEKTS	Hektaş	ODAS	Odaş Elektrik	TTRAK	Türk Traktör
DEVA	Deva Holding	HURGZ	Hürriyet Gzt.	OTKAR	Otokar	ULKER	Ülker Bisküvi
DOHOL	Doğan Holding	ICBCT	ICBC Turkey Bank	OZKGY	Özak GMYO	VAKBN	Vakıflar Bankası
DGKLB	Doğtaş Kelebek Mobilya	IEYHO	İşıklar Enerji Yapı Hol.	PRKME	Park Elek.Madencilik	VESTL	Vestel
DOAS	Doğuş Otomotiv	IHLGM	İhlas Gayrimenkul	PGSUS	Pegasus	YKBNK	Yapı ve Kredi Bank.
ECILC	Eczacıbaşı İlaç	IHLAS	İhlas Holding	PETKM	Petkim	YATAS	Yataş
ECZYT	Eczacıbaşı Yatırım	IPEKE	İpek Doğal Enerji	POLHO	Polisan Holding	ZOREN	Zorlu Enerji

Aşağıda, çalışmada kullanılan kriterlerin açıklamaları ve kısaltmaları verilmiştir.

Kârlılık Oranları (altında listelenmiş) ile Borsa Performanslarının (altta listelenmiştir)

ROA = Varlık Kârlılığı

PBV = Piyasa Değeri/Defter Değeri

ROE = Öz Sermaye Kârlılığı

MCAP= Piyasa Değeri

Satış Kârlılığı

PE = Fiyat Kazanç Oranı

BIST100 den 5 finansal rasyolar (ROA, ROE, Satış Kârlılığı, PBV, MCAP ve PE) değerinden faydalanarak yapılan GİA dereceleri Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Yıllar itibariyle Gri ilişkisel Analiz Sonuçları (Gri İlişkisel Derece)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
AFYON	0,537886	0,414659	0,409177	0,438973	0,367643	0,636697	0,599851	0,406678	0,438187	0,432852	0,553065	0,468232	0,540363
AKBNK	0,580903	0,511561	0,529303	0,512296	0,499551	0,619142	0,591788	0,508619	0,527663	0,470562	0,510055	0,544231	0,495938
AKSA	0,455968	0,38285	0,374477	0,425674	0,371118	0,49701	0,484012	0,43657	0,439214	0,400484	0,443881	0,448293	0,423653
AKSEN	0,445313	0,373793	0,400317	0,415711	0,374339	0,503316	0,47068	0,439678	0,425433	0,420131	0,400713	0,401915	0,43374
ALGYO	0,497322	0,396249	0,485571	0,488165	0,468446	0,494968	0,504684	0,419448	0,543997	0,397435	0,498552	0,501379	0,413686
ALARK	0,498362	0,390979	0,375664	0,424866	0,375569	0,496007	0,481738	0,425032	0,438641	0,387678	0,41676	0,46625	0,433105
ALBRK	0,499768	0,388413	0,404545	0,444268	0,382656	0,505195	0,484375	0,425225	0,436857	0,391095	0,429681	0,43625	0,411523
ANACM	0,480553	0,393452	0,385004	0,425673	0,368087	0,504434	0,485421	0,423948	0,430822	0,38621	0,428476	0,488879	0,415082
AEFES	0,519542	0,413227	0,409863	0,45098	0,398957	0,530067	0,505813	0,451448	0,510946	0,408878	0,4344	0,508364	0,429363
ANELE	0,445313	0,373793	0,378669	0,439066	0,385689	0,509477	0,481131	0,531642	0,425652	0,387156	0,420212	0,437552	0,415835
ARCLK	0,494333	0,403072	0,387891	0,425616	0,381501	0,51384	0,489774	0,435845	0,447899	0,409409	0,45817	0,48724	0,440355
ASELS	0,495076	0,394411	0,393461	0,426783	0,383315	0,520755	0,488151	0,441024	0,450134	0,410381	0,450707	0,481708	0,479396
BERA	0,445313	0,373793	0,367883	0,416248	0,363793	0,479677	0,483166	0,42198	0,431597	0,383894	0,418871	0,428695	0,414796
BJKAS	0,472135	0,380123	0,395681	0,473148	0,360875	0,495646	0,41616	0,396211	0,340803	0,350861	0,401372	0,45791	0,409452
BIMAS	0,556055	0,525163	0,536182	0,55404	0,511466	0,666204	0,625085	0,472821	0,585086	0,545185	0,59008	0,562156	0,514293
BRSAN	0,472682	0,390662	0,388037	0,424926	0,370336	0,488478	0,481713	0,424592	0,437082	0,389043	0,432568	0,439374	0,415693
CCOLA	0,472718	0,392628	0,39929	0,439169	0,386635	0,516157	0,498231	0,444905	0,485201	0,428663	0,490785	0,456868	0,44936
CEMAS	0,445313	0,373793	0,367883	0,420526	0,365797	0,488465	0,486243	0,425089	0,445785	0,380606	0,406424	0,410366	0,413517
CEMTS	0,497161	0,396262	0,391099	0,443672	0,369019	0,484573	0,522198	0,424745	0,433032	0,400396	0,43513	0,456531	0,425965
DEVA	0,486586	0,379214	0,477247	0,396553	0,372292	0,49426	0,474339	0,425479	0,431385	0,387558	0,439709	0,451929	0,418778
DOHOL	0,490233	0,405225	0,38794	0,423587	0,370542	0,498189	0,454911	0,423788	0,426594	0,37941	0,408659	0,415432	0,405681
DGKLB	0,461972	0,460842	0,363271	0,413872	0,479325	0,511296	0,486849	0,433709	0,427871	0,407655	0,423891	0,439653	0,499243
DOAS	0,490244	0,392498	0,383669	0,407046	0,370749	0,518277	0,483943	0,439714	0,442735	0,404713	0,456905	0,454084	0,418242
ECILC	0,471208	0,44378	0,40811	0,423431	0,38125	0,494906	0,478191	0,419121	0,428857	0,382767	0,439609	0,448558	0,41696
ECZYT	0,460691	0,386398	0,384826	0,417308	0,373091	0,49205	0,474293	0,419449	0,429238	0,388382	0,434255	0,55116	0,416909
EGEEN	0,463482	0,397038	0,377895	0,429401	0,366675	0,502747	0,506539	0,443494	0,461841	0,484663	0,578179	0,551931	0,437776
EKGYO	0,445313	0,373793	0,423518	0,466563	0,394268	0,507413	0,490086	0,433434	0,46211	0,409859	0,448747	0,482751	0,426143
ENJSA	0,445313	0,373793	0,367883	0,41433	0,364133	0,486956	0,468671	0,41746	0,418005	0,373508	0,423949	0,434647	0,411941
ENKAI	0,499212	0,417609	0,43805	0,481476	0,403117	0,527091	0,503768	0,451289	0,467447	0,433395	0,472318	0,485389	0,454383
EREGL	0,480398	0,406206	0,401608	0,45753	0,375098	0,51351	0,496927	0,432277	0,446364	0,423028	0,455066	0,469255	0,462915
FENER	0,754568	0,461788	0,541022	0,639332	0,536468	0,685315	0,51875	0,413484	0,394502	0,36294	0,416029	0,413626	0,407517
FLAP	0,445313	0,373793	0,367883	0,41433	0,373487	0,483557	0,481696	0,423458	0,422468	0,395487	0,446751	0,430203	0,422642
FROTO	0,509375	0,411121	0,407849	0,453264	0,384559	0,527736	0,508095	0,452737	0,468623	0,425372	0,482599	0,493581	0,460015
GSRAY	0,656908	0,437825	0,517023	0,53432	0,425797	0,56197	0,448587	0,474185	0,489296	0,466811	0,434798	0,424119	0,411584
GARAN	0,522735	0,425219	0,498963	0,484959	0,464278	0,611658	0,602726	0,535369	0,553876	0,502852	0,541662	0,546482	0,517437
GENTS	0,478732	0,392443	0,387799	0,426909	0,377294	0,504961	0,500381	0,429302	0,439943	0,403033	0,436776	0,445811	0,415659
GEREL	0,442713	0,388344	0,382172	0,427325	0,3777	0,484681	0,459387	0,422322	0,416507	0,392921	0,492384	0,428989	0,414928
GLYHO	0,497366	0,39232	0,382466	0,394185	0,391713	0,522575	0,459862	0,429376	0,418464	0,380548	0,403292	0,400115	0,402444
GOODY	0,456216	0,388672	0,375588	0,423221	0,368096	0,496078	0,493075	0,43115	0,443211	0,407053	0,448417	0,454775	0,424608
GOLTS	0,484345	0,397907	0,390856	0,43096	0,372854	0,507751	0,497393	0,426651	0,437982	0,402794	0,43753	0,456867	0,415668
GOZDE	0,445313	0,373793	0,367883	0,41433	0,364133	0,487084	0,397651	0,425543	0,531308	0,607045	0,40174	0,52232	0,422802
GSDHO	0,463525	0,478251	0,378333	0,419166	0,36788	0,492349	0,472183	0,530479	0,423289	0,400495	0,562289	0,42771	0,409619
GUBRF	0,472761	0,383972	0,390413	0,458595	0,361789	0,522211	0,483075	0,434824	0,432401	0,400608	0,435058	0,438585	0,415295
HEKTS	0,479051	0,389688	0,395609	0,445747	0,378231	0,52119	0,494569	0,448269	0,457374	0,425283	0,465865	0,51115	0,439225
HURGZ	0,513202	0,405913	0,389679	0,419206	0,364427	0,491005	0,458545	0,44503	0,414785	0,367679	0,411811	0,399971	0,394386
ICBCT	0,487884	0,451958	0,394683	0,425162	0,373678	0,494697	0,476796	0,420283	0,435436	0,390528	0,413881	0,460639	0,431108
IEYHO	0,441193	0,359125	0,338324	0,371683	0,340779	0,477562	0,438398	0,418804	0,421791	0,380596	0,407791	0,400808	0,407478
IHLGM	0,357617	0,354503	0,351427	0,374012	0,373571	0,362872	0,516357	0,407852	0,550765	0,429261	0,43517	0,415505	0,434624
IHLAS	0,466901	0,377025	0,368612	0,401895	0,373098	0,490451	0,468549	0,417532	0,403392	0,369075	0,393676	0,435152	0,411755
IPEKE	0,441546	0,406997	0,395792	0,427272	0,378846	0,506379	0,481562	0,428141	0,434384	0,389235	0,419514	0,415134	0,417464
ISDMR	0,445313	0,373793	0,367883	0,41433	0,364133	0,486956	0,475477	0,424441	0,43323	0,4188	0,432846	0,451769	0,435724
ISCTR	0,604549	0,496622	0,466432	0,485389	0,43191	0,561532	0,533992	0,476236	0,494078	0,440994	0,478418	0,482813	0,467315
ISFIN	0,546703	0,391806	0,405307	0,5285	0,384407	0,503547	0,483964	0,421553	0,432386	0,389426	0,425974	0,441066	0,413715
ISGYO	0,488415	0,399761	0,39543	0,449703	0,38898	0,499594	0,483352	0,425192	0,443584	0,395802	0,439795	0,454697	0,410368
ITTFH	0,445313	0,390011	0,395008	0,419656	0,402715	0,494253	0,472858	0,416891	0,4174	0,385236	0,424438	0,424178	0,408843
KRDMD	0,46855	0,390291	0,399724	0,457561	0,359388	0,495684	0,490611	0,436089	0,431807	0,409124	0,411459	0,425275	0,416464
KARSN	0,410119	0,356505	0,374773	0,397939	0,351414	0,477772	0,469634	0,409041	0,423576	0,377313	0,407508	0,397166	0,423833

KARTN	0,492337	0,399727	0,402438	0,434857	0,379456	0,509705	0,504149	0,435	0,453675	0,401046	0,542888	0,54268	0,427715
KCHOL	0,496255	0,406621	0,41067	0,44602	0,387506	0,524795	0,51082	0,460862	0,479746	0,453671	0,520467	0,552768	0,528711
KORDS	0,474543	0,391693	0,380712	0,42634	0,370394	0,496064	0,481955	0,424354	0,426362	0,391866	0,430069	0,448952	0,417958
KOZAL	0,445313	0,508524	0,586013	0,548989	0,485009	0,635198	0,576495	0,527585	0,49736	0,436369	0,454056	0,453224	0,426141
KOZAA	0,466113	0,438459	0,422973	0,434029	0,387026	0,510755	0,4881	0,43534	0,437266	0,391795	0,419214	0,413842	0,416755
MAVI	0,445313	0,373793	0,367883	0,41433	0,364133	0,486956	0,468671	0,41746	0,418005	0,406348	0,470582	0,492503	0,476726
METRO	0,466361	0,399869	0,377873	0,412771	0,381313	0,496697	0,476642	0,415462	0,438171	0,405037	0,38349	0,41382	0,409373
MGROS	0,493528	0,416879	0,408094	0,433895	0,382041	0,514078	0,471914	0,428746	0,424739	0,402622	0,407172	0,450342	0,462275
MPARK	0,445313	0,373793	0,367883	0,41433	0,364133	0,486956	0,468671	0,41746	0,418005	0,422959	0,39271	0,393	0,33787
NTHOL	0,449233	0,469502	0,446692	0,437224	0,371468	0,501622	0,481605	0,466775	0,49708	0,387875	0,416098	0,420582	0,409963
NETAS	0,481448	0,390739	0,381267	0,431907	0,377133	0,50043	0,487118	0,418854	0,440051	0,404962	0,432977	0,441217	0,418802
ODAS	0,445313	0,373793	0,367883	0,41433	0,364133	0,486956	0,523822	0,482068	0,42676	0,392468	0,418445	0,440579	0,426684
OTKAR	0,476903	0,407249	0,39555	0,447461	0,380839	0,499037	0,494567	0,435727	0,459897	0,431135	0,55936	0,56877	0,534035
OZKGY	0,445313	0,373793	0,367883	0,438525	0,3764	0,495563	0,520427	0,420076	0,427583	0,404047	0,445478	0,43587	0,414728
PRKME	0,514587	0,421569	0,39222	0,468932	0,387235	0,508979	0,510037	0,453971	0,45173	0,393463	0,440539	0,44182	0,670969
PGSUS	0,445313	0,373793	0,367883	0,41433	0,364133	0,502631	0,465174	0,44573	0,437299	0,400029	0,430522	0,406172	0,418665
PETKM	0,501928	0,420014	0,383716	0,522816	0,374571	0,503056	0,48539	0,420163	0,4439	0,489012	0,476105	0,481408	0,442968
POLHO	0,445313	0,373793	0,367883	0,41433	0,374083	0,499435	0,468848	0,425302	0,433778	0,393741	0,429845	0,477646	0,42154
SAHOL	0,493406	0,421653	0,411698	0,448106	0,392922	0,521878	0,50255	0,450915	0,468102	0,421434	0,461378	0,470681	0,441271
SASA	0,431224	0,381634	0,36114	0,402015	0,352098	0,49975	0,485627	0,413197	0,423736	0,405958	0,444386	0,462761	0,431237
SODA	0,563365	0,39385	0,378971	0,427041	0,373568	0,502356	0,494071	0,431814	0,443177	0,417874	0,46079	0,478605	0,426697
SKBNK	0,47726	0,402302	0,399254	0,434751	0,37668	0,498837	0,477469	0,424583	0,433758	0,389284	0,424386	0,432791	0,412218
SISE	0,464183	0,405384	0,385333	0,425938	0,374381	0,504177	0,490021	0,428784	0,435184	0,396428	0,438807	0,44606	0,424936
SOKM	0,445313	0,373793	0,367883	0,41433	0,364133	0,486956	0,468671	0,41746	0,418005	0,380258	0,453083	0,430315	0,406422
HALKB	0,473565	0,382036	0,438183	0,466543	0,410215	0,540606	0,519681	0,459828	0,477919	0,419323	0,451495	0,458891	0,428964
TSKB	0,493265	0,392374	0,423332	0,440968	0,388556	0,507784	0,492589	0,429031	0,452954	0,396571	0,439003	0,457717	0,417502
TATGD	0,449878	0,373092	0,389053	0,427712	0,380985	0,505887	0,483849	0,421268	0,453482	0,422784	0,448108	0,459732	0,420365
TAVHL	0,489299	0,361997	0,378529	0,425282	0,452079	0,503929	0,484742	0,434155	0,448111	0,421458	0,463185	0,45165	0,426283
TKFEN	0,486274	0,380386	0,412033	0,440095	0,37279	0,506494	0,486279	0,431979	0,427763	0,396232	0,427992	0,450997	0,424931
TOASO	0,487868	0,403984	0,393761	0,43535	0,380667	0,517382	0,493309	0,436776	0,453026	0,420142	0,481334	0,500265	0,456783
TRKCM	0,481004	0,394856	0,396584	0,432066	0,374996	0,508908	0,489119	0,423623	0,433409	0,394978	0,426391	0,458291	0,419685
TCELL	0,586549	0,485946	0,490442	0,573243	0,483514	0,557855	0,529074	0,482125	0,502314	0,466323	0,500923	0,49161	0,465838
TMSN	0,445313	0,373793	0,367883	0,41433	0,364237	0,553672	0,519846	0,433704	0,465101	0,40173	0,458454	0,469857	0,468798
TUPRS	0,504865	0,411795	0,417299	0,451191	0,391997	0,521553	0,507618	0,449722	0,452423	0,42303	0,484558	0,47535	0,473833
THYAO	0,471973	0,381972	0,383366	0,445023	0,380301	0,505627	0,476957	0,432774	0,442169	0,407492	0,452765	0,429547	0,425228
TTKOM	0,505913	0,403276	0,449447	0,483942	0,441739	0,582633	0,602838	0,511524	0,503606	0,461128	0,499807	0,484814	0,468799
TTRAK	0,515736	0,419139	0,416893	0,442039	0,374312	0,537369	0,529068	0,459617	0,479712	0,443834	0,494653	0,574135	0,461496
ULKER	0,490805	0,39643	0,396305	0,42647	0,44019	0,501808	0,528941	0,433227	0,45944	0,426113	0,476203	0,479743	0,437051
VAKBN	0,48011	0,420689	0,431457	0,44524	0,394621	0,514619	0,496525	0,436662	0,450624	0,403457	0,440542	0,456786	0,431167
VESTL	0,467284	0,487132	0,369406	0,398555	0,367171	0,492587	0,473389	0,416439	0,41684	0,391776	0,417783	0,445308	0,417833
YKBNK	0,41045	0,403272	0,425994	0,473339	0,413373	0,548183	0,52158	0,456148	0,478626	0,422228	0,451532	0,468055	0,434656
YATAS	0,440039	0,383861	0,37435	0,420279	0,370034	0,490974	0,472913	0,417962	0,421381	0,388078	0,427333	0,446912	0,440481
ZOREN	0,516302	0,370158	0,367155	0,475661	0,515077	0,493388	0,56259	0,368938	0,407105	0,371293	0,37264	0,414567	0,420407

Tablo 3’de BIST 100 de yer alan firmaların Gri İlişkisel Dereceleri verilmiştir. Performans değerleri 0,33787 ile 0,754568 arasında yer almıştır. 100 firmanın her biri için analiz yapmak yerine, yıllar bazında ilk 3 te ve son üçte yer alan firmalar sıralanmıştır. Tablo 4’de bu firmalar gösterilmektedir.

Tablo 4. Yıllar Bazında BIST 100’de yer alan firmaların performanslarına göre ilk üçte ve son üçte yer alan firmalar

İlk Üç Firma			Son Üç Firma				
2005	0,754568	0,656908	0,604549	2005	0,41045	0,410119	0,357617
	FENER	GSRAY	ISCTR		YKBNK	KARSN	IHLGM
	1	2	3		98	99	100
2006	0,525163	0,511561	0,508524	2006	0,359125	0,356505	0,354503
	BIMAS	AKBNK	KOZAL		IEYHO	KARSN	IHLGM
	1	2	3		98	99	100
2007	0,586013	0,541022	0,536182	2007	0,36114	0,351427	0,338324
	KOZAL	FENER	BIMAS		SASA	IHLGM	IEYHO
	1	2	3		98	99	100
2008	0,639332	0,573243	0,55404	2008	0,394185	0,374012	0,371683
	FENER	TCELL	BIMAS		GLYHO	IHLGM	IEYHO
	1	2	3		98	99	100
2009	0,536468	0,515077	0,511466	2009	0,352098	0,351414	0,340779
	FENER	ZOREN	BIMAS		SASA	KARSN	IEYHO
	1	2	3		98	99	100
2010	0,685315	0,666204	0,636697	2010	0,477772	0,477562	0,362872
	FENER	BIMAS	AFYON		KARSN	IEYHO	IHLGM
	1	2	3		98	99	100
2011	0,625085	0,602838	0,602726	2011	0,438398	0,41616	0,397651
	BIMAS	TTKOM	GARAN		IEYHO	BJKAS	GOZDE
	1	2	3		98	99	100
2012	0,535369	0,531642	0,530479	2012	0,406678	0,396211	0,368938
	GARAN	ANELE	GSDHO		AFYON	BJKAS	ZOREN
	1	2	3		98	99	100
2013	0,585086	0,553876	0,550765	2013	0,403392	0,394502	0,340803
	BIMAS	GARAN	IHLGM		IHLAS	FENER	BJKAS
	1	2	3		98	99	100
2014	0,607045	0,545185	0,502852	2014	0,367679	0,36294	0,350861
	GOZDE	BIMAS	GARAN		HURGZ	FENER	BJKAS
	1	2	3		98	99	100
2015	0,59008	0,578179	0,562289	2015	0,39271	0,38349	0,37264
	BIMAS	EGEEN	GSDHO		MPARK	METRO	ZOREN
	1	2	3		98	99	100
2016	0,574135	0,56877	0,562156	2016	0,399971	0,397166	0,393
	TTRAK	OTKAR	BIMAS		HURGZ	KARSN	MPARK
	1	2	3		98	99	100
2017	0,670969	0,540363	0,534035	2017	0,402444	0,394386	0,33787
	PRKME	AFYON	OTKAR		GLYHO	HURGZ	MPARK
	1	2	3		98	99	100

Tablo 4 incelendiğinde her yıl ilk sıradaki firma değişmekle birlikte, BİMAS 10 kez ilk üçte yer almıştır. Ayrıca IEYHO son üç firma içinde 6 kez yer almıştır. Performans ağırlıkları dikkate alınarak, yıllar bazında firmaların genel sıralaması Tablo 5’de verilmiştir.

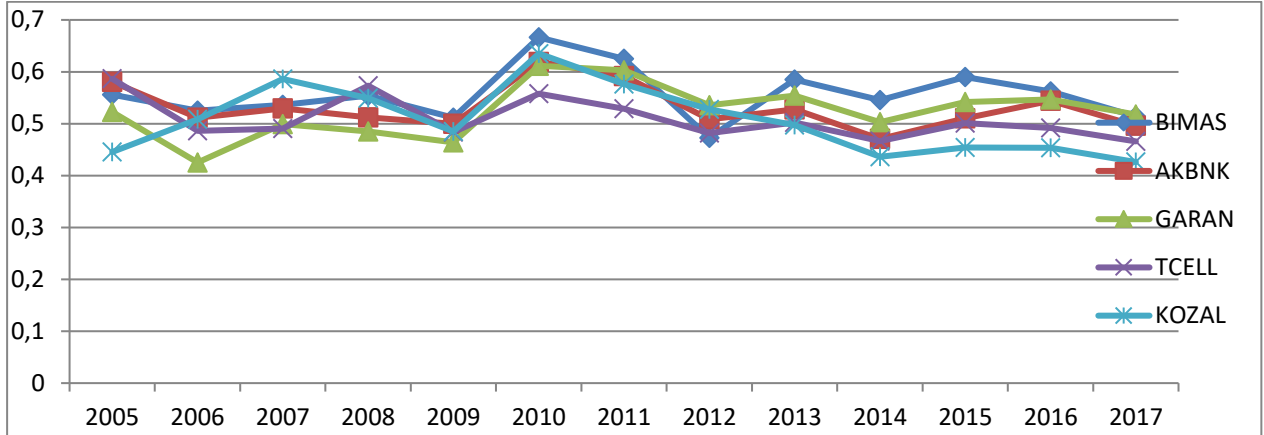
Tablo 5. 2005-2017 Döneminde Firmaların Gri İlişkisel Değerlerine Göre Genel Performans Sıralaması

0,557217	BIMAS	1	0,453287	ULKER	26	0,435021624	ZOREN	51	0,427322	BRSAN	76
0,530893	AKBNK	2	0,450819	TOASO	27	0,434172725	TKFEN	52	0,426328	IPEKE	77
0,523709	GARAN	3	0,450816	CCOLA	28	0,433834803	ALBRK	53	0,425413	GEREL	78
0,508904	TCELL	4	0,450096	HEKTS	29	0,433772595	GENTS	54	0,425041	POLHO	79
0,506175	KOZAL	5	0,448121	GSDHO	30	0,433596091	ECILC	55	0,424976	ISDMR	80
0,503488	FENER	6	0,447706	EREGL	31	0,43355346	TATGD	56	0,423468	AKSEN	81
0,493868	ISCTR	7	0,447331	ASELS	32	0,4334868	DEVA	57	0,422831	ITTFH	82
0,492267	TTKOM	8	0,446881	DGKLB	33	0,433476377	THYAO	58	0,422674	SASA	83
0,483325	GSRAY	9	0,446346	VAKBN	34	0,433377795	TRKCM	59	0,422661	YATAS	84
0,480328	AFYON	10	0,445552	SODA	35	0,433168188	ANELE	60	0,422322	DOHOL	85
0,475301	KCHOL	11	0,444226	ARCLK	36	0,433045157	GUBRF	61	0,421621	FLAP	86
0,472923	TTRAK	12	0,44372	ISFIN	37	0,432927096	ECZYT	62	0,421298	METRO	87
0,469993	ALGYO	13	0,443385	EKGYO	38	0,43227825	SISE	63	0,421203	HURGZ	88
0,468502	OTKAR	14	0,44315	GOZDE	39	0,43200312	ANACM	64	0,421133	GLYHO	89
0,46585	PRKME	15	0,442748	NTHOL	40	0,431588453	ALARK	65	0,420898	PGSUS	90
0,464196	ENKAI	16	0,441592	TAVHL	41	0,431550804	GOODY	66	0,417678	CEMAS	91
0,461666	EGEEN	17	0,441286	TMSN	42	0,431300675	NETAS	67	0,41767	BERA	92
0,460379	FROTO	18	0,440896	TSKB	43	0,430977165	MAVI	68	0,417432	SOKM	93
0,459373	AEFES	19	0,438179	MGROS	44	0,430156012	KRDMD	69	0,41543	ENJSA	94
0,458864	TUPRS	20	0,436906	CEMTS	45	0,429505651	SKBNK	70	0,413624	IHLAS	95
0,457311	PETKM	21	0,436513	ISGYO	46	0,429477242	AKSA	71	0,41258	IHLGM	96
0,455942	HALKB	22	0,435601	DOAS	47	0,42812977	OZKGY	72	0,411567	BJKAS	97
0,455821	KARTN	23	0,435513	KOZAA	48	0,427941043	ODAS	73	0,407929	MPARK	98
0,454418	YKBNK	24	0,435351	GOLTS	49	0,42780796	VESTL	74	0,405892	KARSN	99
0,454307	SAHOL	25	0,435133	ICBCT	50	0,427789352	KORDS	75	0,400333	IEYHO	100

Tablo 5’de BIST100’deki tüm şirketlerin son 10 yıllık finansal oranları dikkate alınarak yapılan GİA hesaplamalarında ortaya çıkan sonuç görülmektedir. Etkinlik sıralamasında en iyi mali ve borsa performansına sahip olan BIMAS 1.sırada yer almaktadır. Bunu takip eden AKBNK ve GARAN arasında çok fark görülmediği sonucunda bankacılık sektöründe bu iki özel sermaye ile kurulmuş bankanın ön plana çıktığı söylenebilir. 4.ve 5.sırada yer alan TCELL ve KOZAL ise sıralamada ön plana çıkmışlardır. Bu şirketlerin hem mali hem de borsa performansları ile ilk 5 sıraya girmelerinin temelinde likit kaynakların doğru ve etkin kullanıldığını ifade etmektedir. Borçları ödeme güçlüğüne çekilmemesini ise piyasada olan güvenilirliklerini artırmaktadır. Hesaplamamızda BIST100 içerisinde yer alıp da GİA sonucuna göre IHLGM, BJKAS, MPARK, KARSN ve IEYHO şirketlerin son 5 sıralamasında yer almışlardır. Bu beş şirketin ise kendi aralarında kârlılık ve borsa performansları arasında çok farklı neticelenmediği görülmektedir.

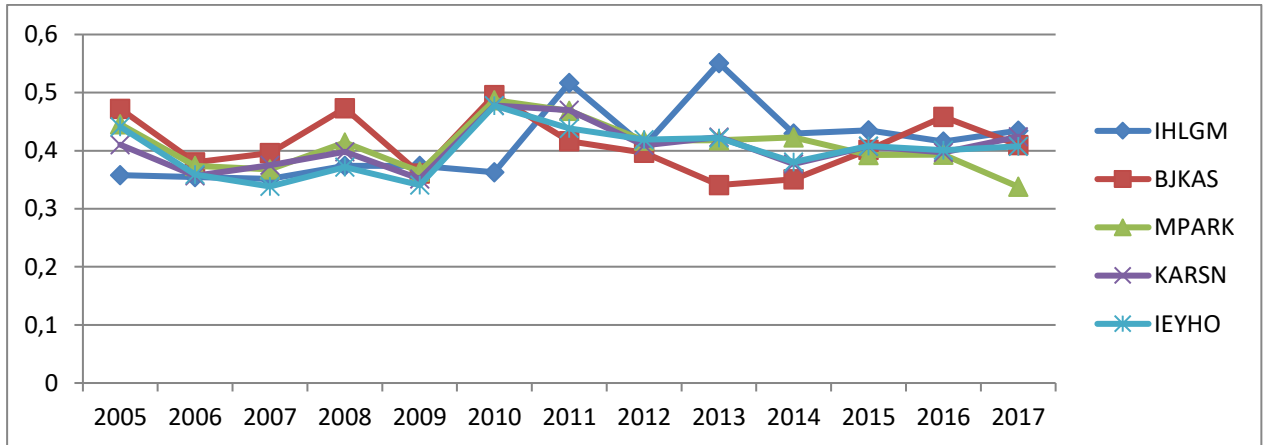
Bu değerlere göre ilk üç ve son üçte yer alan firmaların yıllar bazında grafikleri çizilmiştir.

Grafik 1. GİA derecelerine göre, BIST 100 de yer alan firmalardan ilk beşte yer alan firmaların yıllar bazında performans dağılımı

Grafik 1’de de görüldüğü üzere, ilk beşte yer alan firmaların performans değerleri, 0,4552 ile 0,6662 arasında yer almaktadır.

Grafik 2: GİA derecelerine göre, BIST 100 de yer alan firmalardan son beşte yer alan firmaların yıllar bazında performans dağılımı

Grafik 2’de de görüldüğü üzere, son beşte yer alan firmaların performans değerleri, 0,3382 ile 0,5507 arasında yer almaktadır.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada BIST100 de kote olmuş tüm firmaların 2005-2017 yıllarında ait bilanço ve gelir tabloları kullanılarak kârlılık ve borsa performans oranları (ROA, ROE, Satış Kârlılığı, PBV, MCAP ve PE) hesaplanmıştır. Finansal performansların değerlendirilmesinde Gri İlişkisel Analiz kullanılmıştır. GİA, ilgilenilen sistemdeki referans seri ile karşılaştırılacak her bir alternatif arasındaki benzerlik ya da farklılığın derecesini ölçen bir analizdir. Referans seri ile en yüksek gri ilişkisel derecesine sahip olan alternatif, en yüksek performansa sahiptir.

Analiz neticesinde en yüksek gri ilişkisel dereceye sahip olan işletme, BIMAS işlem kodlu BİM Birleşik Mağazalar A.Ş. olarak bulunmuştur. İkinci sırada yer alan AKBNK Akbank A.Ş. ve takibinde GARAN Garanti Bankası A.Ş. özel sermayeli ticari bankalar içerisinde ön plana çıkmışlardır. TCELL Turkcell İletişim Hizmetleri A.Ş ve KOZAL Koza Altın İşletmeleri A.Ş. ise ilk 5 sırada yerlerini almışlardır. Üstelik yıllar bazında yapılan analizlerde oraya çıkan sıralamalarda BİMAS şirketinin 10 yıl hesaplama aralığı boyunca tam 10 kez ilk üçte yer aldığı görülmektedir. Sıralamada ilk 5 de yer alan şirketlerin kârlılık oranları ile borsa

performanslarının olumlu olarak geliştiği ve piyasadaki rekabet koşullarında hızlı uyum sağladıkları sayısal verilerle söylenebilir.

Bu karşın son 5 de yer alan IHLGM İhlas Gayrimenkul A.Ş., BJKAS Beşiktaş Futbol Yatırımları A.Ş, MPARK MLP Sağlık A.Ş., KARSN Karsan Otomotiv A.Ş. ve IEYHO Işık Enerji Yapı Holding A.Ş. ortaya konulmuştur. Hatta son 10 yıl içerisinde IEYHO şirketinin tam 6 defa son üçte yer aldığı şirket için olumsuz bir gelişmedir. Bu şirketlerin global piyasalarda zorlandıkları sıralamalarından anlaşılmaktadır. BIST100 şirketleri içerisinde yer almalarına rağmen kârlılık ve borsa performanslarında düşüşler kaçınılmaz olmuştur. Şirket yönetimin kârlılık ve borsa performanslarını artırıcı radikal önlemler alması ve global piyasa değişkenlerini daha yakından izlemesi gerektiği ifade edilebilir.

Sonuç olarak BIST100 de yer alan tüm şirketlerin sadece bir kısmının rekabet koşullarına uyum sağlayabildikleri diğerlerinin ise zorlandıkları, ekonomik koşulların şirketleri direkt olarak etkilediği ve kârlılık ile borsa performanslarının etken olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, İ., Aydın, S., & Eleren, A. (2016). GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ İLE TEDARİK ZİNCİRİ PERFORMANSININ DEĞERLENDİRİLMESİ; OTOMOTİV SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA. *Uluslararası Katılımlı 16. Üretim Araştırmaları Sempozyumu* (s. 33-37). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi – İşletme Fakültesi.
- Akgüç, Ö. (1998). *Finansal Yönetim*. İstanbul: Muhasebe Enstitüsü Yayını:65.
- Alpay, M., & Sakınç, İ. (2017). TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN YENİDEN YAPILANDIRMA ÖNCESİ VE SONRASI GRİ İLİŞKİSEL ANALİZİLE FİNANSAL PERFORMANS ANALİZİ. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 49-61.
- Aşır, Ö., & Demirkol, İ. (2018). LOJİSTİK SEKTÖRÜNDE FAALİYET GÖSTEREN İŞLETMELERİN SWARA VE GİA YÖNTEMLERİ İLE Analizi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 71-86.
- Aydeniz, E. (2009). Makroekonomik Göstergelerin Firmaların Finansal Performans Ölçütleri Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma: İMKB'ye Kote Gıda ve İçecek İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 263-277.
- Bağcı, H., & Bağcı Aydoğdu, S. (2017). TURİZM SEKTÖRÜNDE ETKİNLİK ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ. *Sosyal ve Beşeri Araştırmalar Dergisi*, 80-86.
- Baş, M., & Çakmak, Z. (2012). Gri İlişkisel Analiz ve Lojistik Regresyon Analizi ile İşletmelerde Finansal Başarısızlığın Belirlenmesi ve Bir Uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 63-82.
- Başdeğirmen, A., & Tunca, M. (2017). LOJİSTİK SEKTÖRÜNDE FAALİYET GÖSTEREN İŞLETMELERİN FİNANSAL PERFORMANSLARININ GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ FORMANSLARININ GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ. *Süleyman Demirel İİBF Dergisi*, 327-340.
- Başdeğirmen, B., & Işıldak, B. (2018). ULAŞTIRMA SEKTÖRÜNDE FAALİYET GÖSTEREN İŞLETMELERİN PERFORMANSLARININ GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ. *Süleyman Demirel İİBF Dergisi*, 563-577.
- Bektaş, H., & Tuna, K. (2013). Borsa İstanbul Gelişen İşletmeler Piyasası'nda İşlem Gören Firmaların Gri İlişkisel Analiz ile Performans Ölçümü. *Çankırı Karatekin University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 185-198.
- Burhan, G., & Kaya, İ. (2017). Borsa İstanbul'da Yer Alan Aracı Kurumların Performansının. *MCBÜ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ*, 140-164.
- Chan, J., & Tong, T. (2007). Multi-criteria Material Selections and-of-life Product Strategy: Grey Relations Analysis Approach. *Materials and Design*, Cilt:28, Sayı:5, s.1539-1546.
- Demir, M., & Tuncay, M. (2012). Türk Gıda Sektörünün Faaliyet ve Kârlılık Oranları Açısından Analizi: İMKB Gıda Sektöründe İşlem Gören İşletmeler Üzerinde Bir Araştırma (2000-2008 Dönemi). *SDÜ İİBF Dergisi*, 367-394.
- Deran, A., & Erduru, İ. (2018). KARAYOLU VE DENİZ YOLU YÜK TAŞIMACILIĞI SEKTÖRLERİNİN FİNANSAL PERFORMANS ANALİZİ: TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI SEKTÖR BİLANÇOLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 479-504.

- Doğan, M. (2013). Measuring Bank Performance with Gray Relational Analysis: The Case of Turkey. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 2015-225.
- Ecer, F. (2013). *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 171-189.
- Ecer, F., & DüNDAR, S. (2012). 13.Uluslararası Ekonometri Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumu. Gazimağusa K.K.T.C.
- Ecer, F., & Günay, F. (2014). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Turizm Şirketlerinin Finansal Performanslarının Gri İlişkisel Analiz Yöntemiyle Ölçülmesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 35-48.
- Elitaş, C., Eleren, A., Yıldız, F., & Doğan, M. (2012). Gri İlişkisel Analiz ile Sigorta Şirketlerinin Performanslarının Belirlenmesi. *Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 521-530.
- Feng, C.-M., & Wang, R.-T. (2000). Performance Evaluation for Airlines Including the Consideration of Financial Ratios. *Journal of Air Transport Management*, Cilt : 6, Sayı: 3, 133-142.
- Güleç, Ö., & Akın, Ö. (2018). GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ YÖNTEMİ İLE FİNANSAL PERFORMANSIN DEĞERLENDİRİLMESİ: BİST ÇİMENTO ŞİRKETLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 77-96.
- Günay, F., Karadeniz, E., & Dalak, S. (2018). Türkiye'de En Yüksek Net Satış Gelirine Sahip 20 Şirketin Finansal Performanslarının Gri İlişkisel Analiz Yöntemiyle İncelenmesi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İİBF Dergisi*, 51-73.
- Gündoğdu, A. (2017). TÜRKİYE'DE KATILIM BANKALARININ FİNANSAL PERFORMANSININ GRİ İLİŞKİ. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 201-214.
- H., A., Durmuş, S., & Pala, F. (2017). GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ YÖNTEMİYLE TÜRK LOJİSTİK FİRMALARINDA PERFORMANS ÖLÇÜMÜ. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 76-94.
- Ho, C. (2006). Measuring bank operations performance: an approach based on grey relational analysis. *Journal of the Operational Research Society*, Sayı:57, s.337-349.
- Hwang, S. N., & Chang, T. (2003). Using Data Envelopment Analysis To Measurement Hotel Managerial Efficiency Change In Taiwan. *Tourism Management*, Sayı: 24, s. 357-369.
- Julong, D. (1989). Introduction to grey system theory. *The Journal of Grey System* 1, 1-24.
- Karadeniz, E., Koşan, L., Günay, F., & Beyazgül, M. (2017). İmalat Sektöründe Bir Uygulama : T.C. Merkez Bankası İmalat Alt Sektörü Uygulama. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 161-184.
- Karadeniz, E., Koşan, L., Günay, F., & Dalak, S. (2016). GİA Yöntemiyle Turizm Alt Sektörlerinin Finansal Performanslarının Ölçülmesi . *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1117-1134.
- Karkacier, O., & A.Elif, Y. (2017). Turizm Sektöründe Gri İlişkisel Analiz (GİA) Yöntemiyle Finansal Performans Değerlemesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 154-162.
- Kendirli, S., & Çankaya, M. (2016). BİST TURİZM ENDEKSİNDEKİ ŞİRKETLERDE İŞLETME SERMAYESİ YÖNETİMİNİN KARLILIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİ

- ÖLÇMEYE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA. *international Review of Economics and Management* , 46-68.
- Kula, V., & Baykut, E. (2014). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Sigorta ve BES Şirketlerinin Finansal Performansının Gri İlişkisel Analiz Yöntemi ile İncelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 37-54.
- Liao, C. C. (2009). Grey Relational Analysis of Operational Performance for Mobile Telecommunications Companies in Taiwan. *Communications and Mobile Computing* (s. 348-352). CMC'09.WRI International Conference.
- Liao, C., Chen, C., Wu, H., & Cheng, M. (2009). Grey Relational Analysis of Operational Performance for Mobile Telecommunications in Taiwan. *Communications and Mobile Computing* (s. 348-352). CMC'09.WRI International Conference.
- Meydan, C., Yıldırım, B., & Senger, Ö. (2016). BİST'te İşlem Gören Gıda İşletmelerinin Finansal Performanslarının Gri İlişkisel Analiz Yöntemi Kullanılarak Değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* , 147-169.
- Niyazi, B. (2017). *Finansal Yönetim*. İstanbul: Türkmen Yayıncılık.
- Özbek, A. (2018). FORTUNE 500 LİSTESİNDE YER ALAN LOJİSTİK FİRMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ. *AKÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13-26.
- Özdemir, A. İ., & Deste, M. (2009). Gri ilişkisel analiz ile çok kriterli tedarikçi seçimi: Otomotiv sektöründe bir uygulama. *Istanbul University Journal of the School of Business Administration*, 149-156.
- Peker, İ., & Birdoğan, B. (2011). GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ YÖNTEMİYLE TÜRK SİGORTACILIK SEKTÖRÜNDE. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 1-18.
- Rahim, A., Bircan, H., & O., A. (2010). TEKSTİL FİRMALARINDA FİNANSAL PERFORMANSIN ANALİTİK HİYERARŞİ PROSESİ İLE AĞIRLIKLANDIRILMIŞ GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ YÖNTEMİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19-36.
- Rodriguez, T. F., & Robaina, V. (2004). Outsourcing And Its Impacts On Operational Objectives And Performance: A Study Of Hotel İn The Canary Island. *Hospitality Management*, Sayı:23, .s. 287-306.
- Şişman, B., & A., E. (2013). En Uygun Otomobilin GİA ve Electre Yöntemleri ile Seçimi. *Süleyman Demirel İİBF Dergisi*, 411-429.
- Tayyar, N., & Gökakın, E. (2018). BİST GELİŞEN İŞLETMELER PİYASASINA DAHİL ŞİRKETLERİN FİNANSAL PERFORMANSLARININ ÇKKV YÖNTEMLERİ İLE ANALİZİ. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 62-78.
- Tayyar, N., Akcanlı, F., Genç, E., & Erem, I. (2014). BİST'e kayıtlı bilişim ve teknoloji alanında faaliyet gösteren işletmelerin finansal performanslarının analitik hiyerarşik projesi (AHA) ve GİA yöntemiyle değerlendirilmesi. *Muhasebe Finansman Dergisi*, 19-40.
- Tayyar, N., Akcanlı, F., Genç, E., & I., E. (2014). BİST'e Kayıtlı Bilişim ve Teknoloji Alanında Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performanslarının Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ve Gri İlişkisel Analiz (GİA) Yöntemiyle Değerlemesi . *Muhasebe ve Finansman Dergisi* , 19-40.

- Ünal, S., İçigen Köse, F., & Gürdal, H. (2018). The Financial Performance of Ceramic Industry Companies Listed in Borsa İstanbul:. *International Association of Social Science Research*, 235-242.
- Yükçü, S., & Kaplanoğlu, E. (2015). ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMLERİYLE GÖZALTI PAZARI ŞİRKETLERİNİN FİNANSAL PERFORMANSLARININ BELİRLENMESİ . *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 587-616.